
PHILIPPI
CLUVERI
GERMANIA
ANTIQUA
Auctoris metho
do, verbis et tab
lis Geographici
retentis
contracta
opera
Joh. Bu
nonis
GUELPHERBYTI
Sumtibus Conradi Bunonis
ANNO CIↃIↃCLXIII.

PHILIPPI CLUVERI
GERMANIA ANTIQUA
CUM
VINDELICIA
ET
NORICO
Auctoris methodo, verbis & tabulis
Geographicis retentis
CONTRACTA
OPERA
JOHANNIS BUNONIS.

Accessit Index rerum, quæ his libris continentur, locupletissimus.

GUELFERBYTI
Sumtibus CONRADI BUNONIS,
Typis JOHAN. HENR. DUNCKERI Brunſ.
ANNO CIↃ IↃC LXIII.

INCLUTÆ
CIVITATIS GEDANENSIS
DEO ET REGI SUO FIDELIS,
AMPLISSIMI ET EXCELLENTIS
SENATUS
MAGNIFICIS, STRENUISSIMIS,
CONSULTISSIMIS, NOBILISSIMIS
ATQUE PRUDENTISSIMIS
DOMINIS
ILLUSTRI BURGGRAVIO
PRÆCONSULIBUS
CONSULIBUS ET SYNDICO,
GRAVISSIMIS ET SPECTATISSIMIS
VIRIS,
DOMINIS ET MÆCENATIBUS
MEIS MAXIMOPERE COLENDIS
HOC PIETATIS ET OFFICII CAUSA
DEVOTE
DO, DICO, CONSECRO
JOHANNES BUNO.

VIRI
MAGNIFICI ATQVE AMPLISSIMI.

REGIUM ET NOBILE DANTISCUM vestrum cùm vetusta origine, expedita opportunitate loci, multis maximisque commoditatibus; tùm optima regiminis ratione, ingenio & virtute civium excellente, inter florentissimas & celeberrimas Germaniæ nostræ urbes tantum exstat ac eminet, quantum inter lenta viburna cupressus. Originem ejus ultimam, obscuram aliàs, & tenebris involutam vir genere pariter & virtutibus nobilissimus PHILIPPUS CLUVERIUS, civis olim vester, hoc ipso volumine, quod de *Antiqua* edidit *Germania*, illiusque lib. I. cap. XXVI. item lib. III. c. XXXIV. XLIV. magnâ diligentiâ patefecit, & in lucem protulit. Ibi enim gravissimis ac firmissimis argumentis probat & dilucidè ostendit, prima urbis vestræ initia VERI ÆTERNIQVE NUMINIS, cœli terræque Opificis apud priscos Germanos nomine DAN, & GODAN, à primis ejus cultoribus jam antiquissimis temporibus adpellata fuisse DAN, GDAN, GODAN: & variis dialectis GODANSKE, GDANSKE, DANSKE,

DANTSKE, & demum DANTZIG; unde Latinè loquentibus postea factum DANTISCUM, GODANUM, & GEDANUM. Deinde prima illa Vrbis vestræ cunabula ab ultima historiarum origine ante Herodoti, Apollonii Rhodii, Euripidis & Aeschyli, antiquissimorum inter Græcos scriptorum tempora, idem CLUVERIUS vester verè deducit, & expedite explicat; ejusque rei certissimum adducit argumentum â succino petitum, quod ab Eridano fluvio ex septemtrione & extremis Europæ oris in Græciam jam olim delatum isti perhibent scriptores. Constat verò in solis Prussiæ litoribus illud & olim fuisse collectum, & nunc quoque legi. Ad Hispaniæ enim, Britanniæ, aliarumque terrarum quod inventum fuit litora electrum, ignobile semper habitum, & ferè nullius pretii, solique Prussiaco nobilitas & fama omni ævo mansit. Quum igitur Græci homines famâ & variarum gentium, per quas illud ferebatur in Græciam, relatione accepissent, succinum sive electrum illud ab Radano venire flumine, ad cujus confluenteis illius rei præprimis tum erat mercatus, vocabulum istud peregrinum, ut cætera externa, ad sui sermonis suæque linguæ formationem accommodarunt, & fluvium, qui aliàs erat Radanus, suo & sibi cognito fluminis in

Attica

Attica nomine dixere Eridanum: idemque vocabulum ipſi etiam Viſtulæ, quod per ejus oſtium ad locum, in quo vendebantur merces illæ, adpellerentur navigia, per errorem tribuerunt. Teutoni quidpe præcipue ac Suiones, qui claſſibus valebant, eo etiam jam illa ætate navigabant: neque in litoribus Aeſtiorum, qui hodie ſunt Pruſſi, commodior erat portus, quàm quem Viſtulæ, fluminis ibi maximi, os efficit; per quod ad Radani confluentes & locum illum, in quo erat mercatus, naves ſubveherentur. Ipſi vero Æſtii, eorumque contermini Gothones, ſuccinum ibi acceptum, in Pannoniam & Italiæ uſque confinia, non modo Plinii Tacitique temporibus; ſed jam Herodoti ævo deferre ſolebant. Nerone imperante, equitem Romanum ad ſuccinum comparandum à Juliano, gladiatorium munus curante, miſſum, illa ad oſtia Viſtulæ commercia peragraſſe tradit Plinius lib. XXXVII. cap. III, qui inde reverſus tantam ejus invexit copiam, ut retia arcendis feris podium protegentia ſuccinis nodarentur; arma verò & libitina, totusque unius diei adparatus eſſet è ſuccino. Neque enim eques iſte magnam illam electri vim atque abundantiam ſibi facile comparaverit, niſi in eo loco, in quem tanta ejus copia & ubertas à mercatoribus fuerat congeſta. Locus

vero

verò tam celebris, & ab exteris commerciorum causa frequentatus, non fuerit desertus, aut cultoribus destitutus; sed ædificiis, quibus nautæ & mercatores reciperentur, haud dubiè instructus. In opidi tamen formam GEDANUM vestrum illis temporibus nondum erat conditum; aut mœnibus circumdatum. Nam & in reliqua Germania nostra prisco ævo isto nullæ exstabant urbes munitæ: sed vestra quæ hodie est, vicus tantum erat istâ ætate. Quæ cunabula, quæ prima florentissimæ vestræ civitatis origo; cujus vetustissimam celebritatem ultra bis mille retrò annos ex historiarum monumentis, hoc ipso in opere, hisce argumentis extendit, & pluribus confirmat vester CLUVERIUS. Quod verò vicus ille anno à nato Christo CIↃ CCXCV. palis primùm munitus; ac annis inde XLVIII, videlicet ad annum à Christo nato CIↃ CCC XLIII mœnibus cinctus, vulgo notum est, & monumentum in majori templo vestro positum disertis testatur verbis. Et heîc quum esset opportunum mare, navigiorum capax onerumque patiens flumen, commodus portus, ac solum fertile; accederetque incolarum industria: facilè factum, ut tempore haud ita multo Vrbs illa opibus & copiis efflorescens caput erigeret, essetque totius Prussiæ, cui hodie accensetur, pulcherrima.

Quic-

Quicquid enim fert ac emittit Prussia & Vicinâ Polonia, id fere omne per vos & vestram exportatur urbem, quibusque illa indiga est exoticis & peregrinis mercibus, eas à vestris accipit civibus. Frumenti, ut cætera præteream, secundo flumine multi ac immensi ad vos deferuntur acervi, quo integris commodatis civitatibus & nationibus adeo, ut urbs vestra ob commodum illud unicum, quod multis præstat populis, haud immerito totius Europæ habeatur & audiat granarium. Tolerabilior profectò fuisset annonæ caritas, quæ superior anno ferè universam satis acerbe ac vehementer afflixit Europam, si Poloniâ pacatâ, VOBIS, omnibus partibus securis, licuisset vestra aperire granaria, & frumentum à tot nationibus efflagitatum emittere. Atque hodie illa annonæ difficultas etiã ea de causa remittit ac minuitur; quod magnus frumenti numerus à vobis quotidie advehitur. Adeò necessaria est hæc civium vestrorum mercatura, ac tam multis mortalibus præsidio & saluti. Cæterum Reip. vestræ ratio ita ordinata, ita constituta est, ut universis simul expediat atque singulis. Omne civitatis corpus in certas classes & ordines est divisũ; qui egregiis

& excellentibus animi dotibus instructi amice inter se conspirant, communique consilio ac ope solicitè provident, ne quid detrimenti capiat publica salus. Illa videlicet Ordinum consensio aurea est anchora, qua Civitatis vestræ stat & nititur incolumitas. Ac licet prisci Germani armorum studio tantùm dediti, bellum & latrocinia sectantes cum ubertate soli nihil contenderent: de Aestiis verò Prussiisque antiquis Tacitus, Jornandes, & Helmoldus, auctores gravissimi, magna consensione tradunt, quod frumenta, cæterosque fructus, patientiùs, quàm pro solita Germanorum inertia laborarint, boni agricolæ, bonique patres familias. Pacatum videlicet hominum genus, sedibus suis contenti, crebris soli mutationibus, & bello nisi lacessiti abstinebant. Qui enim privatos focos, qui publicas leges & libertatis jura cara habebant, illos bellum minimè poterat delectare; quidpe quod plurimas adfert calamitates, omniumque possessiones & fortunas incertas reddit. Dulce verò pacis nomen; ac res ipsa cùm jucunda, tùm salutaris; quam propterea, si nihil habebat insidiarum studiosè servabant: neque temere arma capiebant, neque bellum

ulli

ulli movebant, nisi lacessiti & injuria affecti: actum demum, quod natura ipsa, honestaque ratio salutis expediendæ præscribit, vim á corpore à capite, à vita, ab aris & focis suis propulsabant. Quod præclarum & salutare institutum ab antiquis illis longa traditione acceptum, vos majoresque vestri magna diligentia, summoque studio tenetis, pacis & tranquillitatis amantissimi, quamdiu tuto ac securè ea licet frui; fortes etiam ac animosi, si res exigit libertatis communisque salutis propugnatores. Cujus rei, ut cætera præteream, præclara specimina vos hac ætate nostra aliquoties ac olim majores vestri ediderunt; quum Cruciferi milites, civitatibus infesti, libidinosè ac crudeliter multa facerent, adeoque vitæ fortunisque subditorum insidiarentur, eosque veluti bello captos omnino haberent pro mancipiis. Quâ tempestate Gedanensium in primis consilio & ope grave istud & acerbum servitutis jugum à corporibus & cervicibus Prussorum depulsum est; adeoque factum, ut, impotenti ista Cruciferorum dominatione relictâ, nobilitas pariter & Civitates ad Poloniæ Regem Casimirum III. se adplicarent, & in ejusdem fidem &

 clien-

clientelam se conferrent. Quibus sine mora & cunctatione acceptis Rex, jura, privilegia, & bona, quæ quisque vel privatim habuisset vel publicè, confirmavit; multaque præterea præclara & eximia civitati præcipuè vestræ concessit & largitus est. At vos majoresque vestri fidem regibus vestris semel datam ab illo tempore, omni per duo integra secula, inter varias fortunæ vices, ad hoc usque momentum sancte servastis; neque ulla calamitas, vis aut periculum ab ea vos potuit depellere. Et quamquam prima illa clientelæ Polonicæ initia admodum essent difficilia & calamitosa; magna tamen fide & mirabili constantia Gedanenses vestri Regias partes semel acceptas fortissime & acerrime tutabantur. Et quid opus est antiqua illa referre. Nostra hæc ætas, singularem vestram fidem & constantiam, Regibus vestris difficillimis temporibus præclare præstitam bis vidit; & admirati sunt amici pariter & inimici. Primum cũ anno seculi nostri XXVI, Svecorũ Rex Gustavus Adolphus, insignis & strenuus bellator Prussiam invaderet, immineretq; Poloniæ, licet ubiq; infesta ostentarentur arma, hostili classe clauderetur portus, &, navigatione impeditâ,

mer-

mercatura, quę veluti civitatis vestrę anima est, quiescê-
ret; nec urbs vestra contra tantã vim tunc satis esset mu-
nita: Vos tamen nihil illorum commovit, ut â fide, Regi
vestro datâ, quicquam recederetis; aut saltem adegit,
ut pacati & quieti in neutra essetis parte. Quæ tanta
constantia vestra incredibilis multis visa, ut iis, qui eam
adferrent, vix fidem haberet ipse Rex inclytus Sigismun-
dus, regniq; Proceres. Satis magna, fateor, & admira-
bilis hæc vestra erat Constantia; sed longè major & illu-
strior illa est, quam denuo ac nuperrimè Regi vestro
præstitistis, quum Carolus Gustavus Sveciæ Rex, maxi-
mis in Polonos moveret copiis, omniaque ibidem re-
periret prona, ac ii quoque sese dederent, & ad hostium
eorum transirent castra, quorum erat corpora sua ob-
jicere, ac omni nisu Regem regnumque tueri. Itaque,
ferè omnibus in deditionem redactis, sola super erat
Prussia; ac demum in ea unica Civitas Vestra, ad cujus
mœnia infesta undique adparebant signa, vestri vasta-
bantur agri, diripiebantur villæ, cædebantur armento-
rum greges, dimotisque aggeribus in vos vestramque
urbem abducta & demissa flumina: ut, quos nec armorũ
vis, nec tam propinqua belli & cervicibus vestris im-
pendens calamitas terrebat, immensa aquarum moles,
novum aliquod pelagus, Vrbi, mœnibusque vestris
imminens, à solitâ fide & constantiâ depelleret. Vos ta-
men, licet Prussiâ partim aversâ, partim perdomitâ, o-
mnes vicina, ipsæq; urbes ab hostibus vestris interceptæ
tenerentur; atque è Polonia salutis spes adpareret nulla.

Vos inquâm tot malis afflicti, non tamen fracti, magno & invicto animo illa omnia sustinuistis, eoque demum fuistis progressi, ut Hauptum munitissimum castellum, ad Vistulæ divergia positū, vestris expugnaretis armis. Quæ fides, quæ constantia vestra omnibus admirabilis visa fuit gentibus; adeoque ut *GEDANUM VESTRUM* propter fidem Regibus vestris toties præstitam merito audiat *FIDELE;* quod nomen, ut nos accepimus, ab inclyto Rege vestro *IOHANNE CASIMIRO* regnique proceribus, vobis tributum. Ac ita quoque certissimum vos statuistis documentum illius, quod callidissimus censet Florentinus; *magnas & munitas urbes firmissima regnorum esse præsidia.* Ejusmodi præsidiis quam plurimis munitum regnum, satis stabile & firmum, nulla vis labefactabit aut pervertet. In una Hafnia stetit regnum Daniæ: Quid unum Gedanum in illa calamitate præstiterit Poloniæ orbis novit. Quod in Prussiæ oris, veluti regni propugnaculum, hostibus oppositum, nisi satis munitum, nisi opibus instructum, vim hostium non sustinuisset. Cæterum, ut Civitas vestra florens omnibusq; partibus verè beata esse queat; omnium primum animarum saluti prospicitis; ut religio sit pura, sana & cum divino verbo consentiens; ita tamen, ut libertas maneat conscientiis, in quas uni Deo competit imperium. Ac ut cætera omnia, maximo studio, accuratissimaq; diligentia geritis; sic eam quoque Reip. partem quæ meliorum aut deteriorum temporum seminarium est, solicitè curatis. Eum in finem in urbe vestra præter scholas singulis

):(4 paro-

parochiis adjunctas, & Magiſtris idoneis inſtructas; Gymnaſium multis jam annis celeberrimum, ac in eo Doctores & Profeſſores liberaliter fovetis. Communis neque inanis multorum erat querela, teneram ætatem in primis annis nimis diu diſtineri ac impediri, quo minus ad potiores diſciplinas maturius queat adpellere. Artes igitur & prima rudimenta, quibus ætatem illam imbui ac erudiri oportet, in ea deſideraſtis redigi compendia, quorum beneficio lætiori via & minori temporis diſpendio ad eruditionem illa felicius eluctetur. Qua in re, meâ etiam olim voluiſtis uti operâ, meque ad id luculento devinctum præmio, multis præterea afficere beneficiis. Grata igitur mihi eſt veſtræ Civitatis memoria. Ac, inter cæteros viros veſtri ordinis *MAGNIFICOS* & *NOBILISSIMOS*, jucundiſſima ſunt perpetuo mihi veneranda nomina Præconſulis veſtri Dn. *ADRIANI* de *LINDA*, & Conſulis Dn. *NICOLAI* à *BODECK*; qui ſingulari benevolentia & favore ſuo me tum complectebantur. Quare quum hocce *NOBILISSIMI CLVVERII*, civis olim veſtri, de Germania opus, doctorum virorum impulſu, in epitomen contraxiſſem, vobis illum reddi, & civem civitati ſuæ reſtitui omnino par fuit. Gloria illa, quam in illuſtranda Germania, cæteriſque ingenii ſui fructibus eſt conſequutus, veſtræ quoque debetur civitati; quippe civis veſter eſt, qui illam non ſibi ſolum; verum patriæ etiam ſuæ comparavit. Æterno ſanè monumento Cluverianæ manes dignæ ſunt, ob vel unicam hanc & tam præclaram operam, quam nullo ære pellectus;

ctus;

ctus; sed mirificè quodam in patriam amore inductus universæ impendit Germaniæ, adeoque tam præclare de ea meritus est. Cujus gloria à me ita nihil imminuta, quin potius multum aucta & amplificata est: quod Germania nostra ipsiusque Cluverii varia & immensa eruditio, quæ libris illis continetur, minori temporis imperio jam cognoscetur, ipsique libri illi jam plures & frequentiores habituri sunt lectores. Vobis igitur *VIRI MAGNIFICI ATQVE NOBILISSIMI*, vestrisque nominibus honorificentissimis, quicquid hic est operis Cluveriani, uti par erat, inscribo & consecro, omni contentione obsecrans, ut hocce civis vestri literarum monumentum, in vestræ civitatis gloriam factum, benigna & serenâ fronte accipiatis: ac me, qui grati animi documentum ita vobis dare volui, solitâ vestrâ humanitate & prisco favore amplectamini. DEVS O. M. Vos vestramque Rempublicam quam diutissimè servet, eamque efficiat florentissimam, quod ex animo foveo & precor vestrarum virtutum & meritorum admirator &

Dabam Lyneburgi è Museo ipso æquinoctio verno Anno MDCLXIII

devotus cultor.

JOH. BUNO Hist. P. P.

LECTO-

LECTORI BENEVOLO

Salutem.

OFficium, quod in nobilissimi CLUVERII GERMANIA contrahenda promiseram, ita demum etiam præstitum est. Quonjam verò liber ille singularia, neq; vulgo & ubivis obvia, circa antiquarum gentium, adeoq; etiam Germanorum nostrorum religionem, instituta & mores continet, illa in excerpendo & contrahendo minime erant prætereunda; nisi voluissem istud variâ eruditione refertum opus plurimis locis mutilare, illaq; præteriens multarum insignium & memorabilium rerum scientia lectorem defraudare. Quod dum effugere cupiebam, & omnia illa Auctoris adferre, nihilq; omittere; ac ea, sicubi videretur necessarium, auctorum testimoniis etiam firmare; fieri omnind aliter non poterat, quin epitome hæc, præter institutum nostrum excresceret, & paullò major evaderet. Verùm hæc ita adornata, magni & prolixi operis Cluveriani vicem abunde supplebit, majoriq; erit usui, quod index rerum omnium, quæ libris illis continentur, accessit adeò copiosus, ut nihil quod desideres, fuerit prætermissum.

Quâ ratione etiam illos labore voluimus sublevare, quibus ejusmodi opera integrè perlegere non permittitur, ut ea, quæ quisque cupiat, ex indice cognóscat & nullo ferè negotio inveniat. Cæterùm licet nobis haud ignotum, in quibus à Cluverio viri doctissimi dissentiant: nihil tamen in illis hîc immutatum; sed opiniones ejus retulimus integras, tam religiose Auctorem sequuti, ut non solum ipsius methodum, sed etiam verba, quoad fieri licuit, retinuerimus: capitibus tamen in minutissimas partes seu sectiones digestis. Ipsam etiam Præfationem Cluverianam, operi præmissam, quod in ea suum explicat institutum Auctor, plenam & integram nostræ quoque epitomæ præfiximus. Additus quoq; est CORNELII TACITI liber de GERMANIA, sicut ille à Cluverio plurimis locis emendatus operi suo est præmissus. Tabulas Auctoris Geographicas retinuimus omnes, præter illam, quæ est de Scaldis, Mosæ & Rheni ostiis: quod loca illa in tabulas Germaniæ CisRhenanæ sunt relata. Ex reliquis verò typis tantum præcipuas sumsimus & magis necessairas, cæteris relictis, quod partim fœdas exhibent imagines, partim nullius ferè sunt usus; & libri pretium multitudine sua adaugent.

Hisce, si placet, fruere ac

Vale.

HER-

HERMAN. CONRINGIVS

V. Clarissimo

JOANNI BVNONI

S. P. D.

REipublicæ singularis cujuslibet cognitio, Clar^mo BVNO, in iis potissimùm, quæ vel præsentia adhuc sunt vel proximè antecessere, consistit quidem; ea tamen denique cunctis est numeris perfecta, quæ simul omnium retro temporum memoriâ excussâ, nihil omninò vetustissimarum quarumque rerum ejus ignorat. Quamvis sanè ad deliberationes, præsentia cumprimis aut recentissima quæque alia scire conducat, ac vetustissimorum rarò habeatur ratio; est tamen haud infrequenter, ut & illa debeant meritò attendi. Idque modò, ut reipublicæ bonis quibusdam institutis, quæ apud imperitos novitatis fortè accusabantur, justa sua à prodita vetustate auctoritas conservetur: modò, ut reipublicæ mutata à pristino facies eò rectius appareat; modò etiam, ut bona malaque, omnium temporum factâ collatione, quàm penitissimè intelligantur. Si persuadendum sit aliquid, multum certè valet, antiquum rei-

publicæ tuæ statum posse in exemplum adducere; quo præsentia vel corrigantur institutis ad priscam formam revocatis, vel roborentur adversus inanes opiniones novaturientium. Sed & quamvis nihil talis commodi adferre sit idonea vetusti illa ævi peritia, habet tamen nescio quid latentis voluptatis, qua se omnibus commendet, præsertim in republica illa versantibus. Nec fortassis haud est turpe, saltim senatorem virum ignorare, quæ in civitate sua, cui operam addixit, etiam olim acciderunt. Ea res præter alia (quæ nunc repetere nihil attinet) effecit, ut jam tum juvenis commendaverim nostris hominibus adeò diligenter, accuratiorem in Veteris Germaniæ instituta, mores, actus, inquisitionem. Ob commoda scilicet, quæ exinde ad Germanicæ reipublicæ nostræ statum pernoscendum, queant promanare. Serius enim quidem Germanicum hoc nostrum Imperium in unum illud vastum corpus coaluit; ab omni tamen retro memoriâ Germanicis populis suæ respublicæ fuere; ab eaq; antiquissimâ origine hæc ipsa etiam nostra propagata est. Et juvat itaq; & utile est scire, quæ olim reipublicæ fuerit aliarumque rerum conditio, quî multa â prisco mutaverint, multa supersint integra, aliorum saltim vestigia superent. Reliqua videlicet adhuc sunt haud rara ultimæ vetustatis, circa ipsum reipublicæ regimen, circa statum personarum, circa mores publicos privatosque, iudicia, multùm à Romanis diversa; quæ intolerabili errore, sola Romana doctis nonnullis, nova & nupera esse existimantur. Non solùm verò ad nostri Germanici Imperii plenam notitiam isthæc faciunt,

sed

sed etiam ad tantùm non omnium universæ Europæ rerumpublicarum aliarum. Enimverò habet hodieque Septentrio latissimos Sueonum, Danorum, Norwegorumque populos, Germaniæ magnæ ab omni memoriâ partes eximias: eóque nunc etiam plurimum trahentes ex antiquissimis Germaniæ moribus atq; institutis. Hispania à Gothis, Gallia à Francis, Britannia ab Anglis & Saxonibus, Italia à Longobardis aliisque Germaniæ gentibus occupatæ, etiamnum bonam partem Germanicis legibus reguntur: etsi sensim alibi atq; alibi nonnulla mutaverint. Venedi jam olim vestitu & lingua Sarmaticam originem prodiderunt; ferè Germanico tamen more habuere rempublicam: ceu antiquissimis docemur monumentis. Vt non sit mirum, in Polonis & Bojohemis similem Germanico regimini statum adhuc observari; more videlicet communi prisco omnium Venedorum, quorum hi reliquiæ sunt. Plurimùm sanè diversa & fuit olim & nunc est reipublicæ ratio, per Asiam & Africam universam: neque hæc olim in Europa obtinuit forma, priusquam Romani Imperii occidentales quæque provinciæ à Germaniæ populis occuparentur. Quo ipso omnis penè Europa in Germaniæ gentium ditionem transiit. Soli Hungari & Turcæ & Tatari ut Asiaticæ sunt originis, ita & Asiaticas respublicas colunt: Hungaris tamen jamdudum in Sarmaticos & Germanicos mores avita gentis instituta commutantibus. Cæterum prisca illa Germanica ex domesticis monumentis accipi à nobis nequeunt: quandoquidem nulla talia majoribus quondam fuere, contentis rectè conscientiâ & rerum

fortiter gestarum rudibus cantilenis: à Iulii tamen Cæsaris ævo Romani Græcique bonâ nos fide haud pauca docuerunt. Quos inter eminet profectò Cornelius Tacitus; singulari etiam libello avorum mores atque instituta de industriâ & consulto persecutus. Vtinam verò qui nostra ætate vetera illa tradere itidem susceperunt, sola illa fidelis memoriæ monumenta sequenda sibi credidissent! Non profectò cum ineptiis & fabulis luctaremur; quæ doctrinæ opinione claris auctoribus persuasæ vulgò, utilissimæ rei vim suam auctoritatemq́ detraxere. Eapropter æternam mihi laudem mereri semper est visus Philippus Cluverius; in hoc campo scilicet rectum iter tenens, variâ & summè industriâ, integræ fidei scriptorum, lectione subnixus; spretisq́ inanibus conjecturis, spretis figmentis, spretis sequioris ævi malæ notæ narrationibus. Quamvis enim & ipsemet suas omnes sententias neutiquam mihi probaverit, quod minimè omnium ignoras, Clar^me^ BVNO, alibique à me multæ earum sint iis rationibus confutatæ, ut nec Tu meis partibus accedere dubitaveris, si populorum aliquot antiquas sedes, mutata nomina, & in universum omnium habitum, mores nonnullos, ac rei publicæ statum spectemus: pleraque tamen eâ diligentia, eo judicio, eâ elegantia, eâ integritate persecutus mihi videtur, ut omnes qui hoc in studio quidquam sunt conati, longissimo intervallo superatos non dubitem equidem pronunciare. Etiam tu igitur, Optime BVNO, præclarè mereris de non tantum nostri Germanici Imperii, sed universæ etiam Europæ rebuspublicis, exhibens per Epitomen

harum

harum rerum quibusque curiosis, quæ vasto opere tradita à Cluverio, partim raritate voluminis, partim prolixitate sua, justo pauciores hactenus lectores invenerunt. Nec verò dubito, imposterum utilem hanc curam solito pluribus fore cordi: idque cum eximio in publicum commodo. Juvisti scilicet hactenus quàm multos, Italiâ & Siciliâ antiquâ ejusdem nunquam satis laudati Cluverii, simili brevitate editis; ast ille fructus ferè solo veterum Latinorum pariter Græcorumque scriptorum rectiore intellectu, ut ita dicam, quasi absorptus fuit: qui ex hoc autem tuo libro promanat, in ipsam nostram, imò universas Europæ respublicas, redundabit. Non minus certè utilis hæc tua opera fuerit, atque illa quam nuperrimè Geographico Cluverii aureo illi libello impendisti. Deum obsecro, ut diu superstis integra valetudine; quo diu possis præclarè adeò, ceu hactenus, te gerere. Abignavo enim otio alienum, valdè aptum verò excolendæ illustrandæq; historiæ Te esse, certus sum, multis experimentis edoctus. Helmestadio ex Acad. Julia Non. Martii, Anno cIɔ Iɔ c LXIII.

INDEX CAP.

INDEX CAPITUM

&

Argumenta rerum, quæ hoc opere continentur.

LIBER PRIMUS

Quo situs universæ Germaniæ, & origo moresq; priscûm Germanorum describuntur.

Procœmium.

)(terum

CA-

CA-

LIBER SECVNDVS.

Quo Germania Cisrhenana describitur.

CA-

LIBER TERTIUS.

Quo Germania Transrhenana describitur:

CAPUT

)( )(

CA-

CA-

VIN-

VINDELICIA ET NORICUM.

Tabulæ Geographicæ his locis inserantur.

PHILIP-

PHILIPPI CLUVERII
PRÆFATIO
ad Lectorem.

De Geographia antiquâ, è tenebris, in quibus penitus obvoluta latet, eruenda.

VAriis atque durissimis fortunæ casibus multum ac diu jactato, & utramque vitæ partem abundè experto, sedit tandem consilium, reliquum vitæ, quantum ejus summus ille rerum omnium conditor moderatorque concedere benignus decrevisset, veluti ex turbida quadam diutinaque tempestate in portum tutiorem subductum, procul rebus civilibus, procul omnibus negotiis publicis, procul denique omni inquietiore cœtu in tranquillo transigere. Ne tamen ignavum & iners marcensque otium pecudis ritu quæsivisse viderer, deditus ventri somnoque; quum ad præstantiora ingenium à Deo mihi conditum, divinæque particulam auræ inditam meminisse deberem: literarum studio atque exercitio, quibus jam antea optimi & amantissimi parentes puerum imbui solicitè curaverant, totum me dedere decrevi. Nam & illud semper ob aureis sonuit præclarum Sallustii dictum, altiusque menti inhæsit; *Eum demum vivere & frui animâ videri, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris aut artis bonæ famam quærit.* Quum verò varia essent literarum genera; è quibus alium alio duci atque oblectari cernebam: id mihi potissimè deligendum judicavi, quod homine ingenuo & liberali loco nato minimè esset indignum, quodque ingenio meo, alioquin satis mediocri, quàm maximè conveniret, & quod simul in commune rei literariæ bonum quàm plurimum conferre posset. Diu igitur multumque anquirenti id tandem placuit, cujus amore & cupidine jam inde à primâ juventâ animus tenebatur: nempe HISTORIÆ & GEOGRAPHIÆ VETERIS cognitio. Etenim quum, juxta primum vitæ institutum, animus ad partem aliquam reipublicæ aliquando regendam bonarum literarum disciplinis esset parandus, prudentiaque meliore instruendus; inprimis

huc

huc facere intelligebam rerum gestarum memoriam : unde veluti ab unicâ vitæ humanæ magistrâ, ac fida monitrice exempla petuntur, quibus discas, quid quoque loco ac tempore tibi tuæque reipublicæ vites, quid imiteris. Ad hanc verò penitus pernoscendam, cùm alia adjumenta, tum omnium maximè eam videbam requiri scientiam, quæ, quòd orbis terrarum descriptionem traderet, Græcorum dicta est doctoribus GEOGRAPHIA, quam verè appellaveris historiæ lumen : sine quo omnis illa in obscuro & densissimis tenebris obsepta involutaque jacet. quidpe, uti res præteritarum ætatum probè capias, inque exemplum & usum tuum conferre possis; naturam locorum regionumque, in quibus gestæ sunt, simulque ingenium hominum, à quibus gestæ, tanquam in tabula quadam ob oculos posita antè habeas necessum est. Quod ipsum quum ita optimus ac præstantissimus quisque rerum auctores intelligerent; ipsi ferè brevem quamdam regionum populorumque descriptionem rebus narrandis præmiserunt : quo rudeis atque imperitos legentium animos tamquam manu ad res ipsas spectandas ducerenr. Verùm, quia breves istæ descriptiones nihil aliud essent, quàm amplioris scientiæ veluti quidam indices; alii jam inde ab antiquissimis sæculis reperti sunt homines, non modò ex privatorum numero, sed & principes nationum viri, & gentium reges, qui singulari studio, atque incredibili penè labore ad eam illustrandam certatim operam suam contulerunt. Primi omnium, quorum ad nos pervenit memoria, fuêre Græci; mirandi semper ad extera cognoscenda studii & infinitæ curiositatis hominum genus, quos mox Carthaginienses, republicâ suâ florente, imitati sunt. In Græcis præcipui fuêre Eratosthenes, Theopompus, Herodotus, Ctesias, Timæus, Hecatæus, Xenophon Lampsacenus, Onesicritus, Megasthenes, Eudoxus, Artemidorus, Dicæarhus, Isidorus, Hellanicus, Pytheas, Metrodorus, Hipparchus, Serapio, Clitarchus, Damastes, Posidonius. In Carthaginiensibus, Hanno & Himilco. Ab his simulque ab compluribus aliis sua postmodum habuêre Romani : de quibus ita Strabo, lib. 3. *Celebrantur equidem hæc à multis, & maximè à Græcis : qui omnium sunt loquacissimi. Romani verò scriptores imitantur is quidem Græcos; at non ita multum, namque tradunt, à Græcis transferunt. de suo parum sunt cognoscendi studiosi. itaque ubi Græci deficiunt, haut multum est, quod ab illis expleatur.* Hinc Plinius omneis suprà enumeratos auctores, & alios complureis secutum se in geographicis suis, fatetur. Inter Romanos ipse maximè Octavius Augustus Cæsar, hujusque gener M. Vipsanius Agrippa, ex barbaris vero Juba, Mauritaniarum rex, sub tanto publicarum curarum onere eandem scien-

tiam

tiam dignam habuêre atque necessariam, cui seriò ac sedulò invigilarent; teste Plinio. Tantam igitur cùm ego viderem hujus scientiæ utilitatem, tantamque adeò necessitatem; & ipse ad eam penitus cognoscendam animum adjeci; sedulus id mecum agitans, quâ ratione ad intima ejus penetrare possem. Ac sub primum equidem impetum res per se satis facilis videbatur, & cognitu perquam prona: scilicet, quia eximii etiamnum exstarent antiquorum temporum geographi, Græci simul atque Latini, Strabo, Ptolemæus, Dionysius, Mela, Plinius, atque Solinus. quibus accedebant haut postremi usus itineraria Antonini & Tabulæ: & Dionysii quidam Latini interpretes, antiqui grammatici: tum nostri etiam sæculi doctorum hominum in eosdem auctores multæ ac variæ commentationes, & indices geographici copiosissimi, quæ cuncta sanè inexperto videbantur tanta, uti hujus studii cupido nihil deesse posset. Verùm, ubi mentem atque curam interiùs paullò immisi, & cuncta intentiore oculo rimatus sum, dictos geographos eorumque commentatores primum inter se, deinde hos cum historicis conferendo; summe Deus! quantum in antiquis illis, simulque nostri ævi hominibus desiderari deprehendi. Atque equidem historicos quod attinet, satis hi in plerisque fidi auctores; & quibus tutius credas, quàm ipsis ex professo geographis. Nec id injuriâ; quum illi homines, qui primi res gestas retulerunt, sive adnotarunt, ipsi iis interfuerint, coramque loca & incolas inspexerint. At in geographis quanta obscuritas, quanta in multis, ut orbe parum etiamdum cognito, ignorantia, quanta denique inter universos discrepantia & dissimilitudo! nam de eo, quòd monimenta eorum fœdè ac miserè ab imperitis ac malè curiosis librariis lacerata sunt, & mendis innumeris resperfa, nihil adhuc dico. ipsos auctores paucis examinare liceat. In his primus sit Ptolemæus; quem principem vulgò habent nostri homines omnium geographorum; quemque unum præ omnibus reliquis sequendum existimant, atque ex hoc reliquos, qui dissentiunt ab eo, corrigendos: nullam equidem aliam ob causam, quàm quòd is unus tabulas operi suo geographicas adjecit, in quibus singula loca, id est, opida, montes, promontoria, sinuum recessus, & fluminum fontes ostiaque in suos descripta sunt latitudinis longitudinisque gradus. quâ re mens auctoris, quasi ob oculos posita, clare ac disertè legentibus perspicitur, quùm è diverso Strabo, Mela, Plinius, & alii, sine ejusmodi tabulis haut facilè à quovis intelligantur, meraque videantur ænigmata, & inexplicabiles narrare sphyngas. Verùm, liberè uti dicere liceat, quod sincerè judico; Ptolemæum ego uti eximium fuisse mathematicum concesserim, sic parum peritum in plerisque geographum pronunciaverim: nisi fortè bonum probum-

bumque geographum eum esse contendas, qui nationum, fluminum, montium opidorum, portuum ac litorum nomina recensere scivit, licet alienissimis falsissimisque sitibus. Unam ejus introspiciamus Europam; & in hac propinquiorem nobis notioremque videamus terram Galliam: in qua quid sani, quid integri habeat, haut ego equidem video. Quis credat, Nannetes populos cum capite suo Codivinco propiùs accedere ad Sequanam, quàm ad Ligerim; quum hodieque caput ejus gentis, vulgò Nantes dictum, in Ligeris ripâ haut procul ore situm? Quis credat Iuliomagum, Andecavorum caput, quod hodie est *Angers*, L millia passuum ab Ligeri in Septentriones versus fuisse dissitum; quum penè in ipsâ amnis ripâ hodiè noscatur? Quis credat, sub Nannetibus versùs meridiem fuisse *Aulercos Cenomanos*, sub his verò porrò versùs eamdem mundi regionem *Aulercos Eburovices*; quum *Cenomanorum* caput, quondam *Vindunum*, nunc *Mans*, ab *Nannetibus* versùs ortum æstivum, & ab hoc porrò versùs eamdem regionem *Eburovicum* caput, quondam *Mediolanium*, nunc *Evreux*, haut longè ab Sequanæ lævâ ripâ situm? Quis credat, *Rhedonum Condate*, quod nunc *Redon*, ab *Eburovicum Mediolanio* XL. millibus passuum in meridiem versus distare; quum opidum *Redon* ab opido *Evreux* CXC. millia versùs occasum solis hiberni distet? Quis credat, *Turonios*, quorum caput *Cæsarodunum*, nunc *Tours en Touraine* ad Ligerim, finitimos fuisse Segusianis, quorum opida *Lugdunum* ad Rhodani Ararisque confluentem, & *Rodumna*, *Forumque Segusianorum*, nunc *Lion*, *Roane*, & *Fours*; quum *Biturigum* magna intercesserit gens. Quis item credat, Cæsarodunum XL. tantum millia passuum ab *Rodumna* abfuisse; quum inter *Tours* & *Roane* CC. millia interesse noscantur? Quis credat, infra *Cadurcos* versùs meridiem positos fuisse *Petricorios*; infra hos verò *Nitiobriges*: quum *Petricoriorum* caput *Vesunna*, nunc *Periguenx*, à *Cadurcorum* capite *Devonâ*, nunc *Cahors*, versus septemtrionem sit sita; & ab hac versùs occasum *Nitiobrigum* caput *Aginnum*, nunc *Agen*? Quis credat, Bituriges, quorum caput *Avaricum* nunc *Bourges*, *Nitiobrigibus* prædictis fuisse conterminos: quum & *Petricorii* & *Lemovices*, quorum caput nunc vulgò dicitur *Limoges*, intercessisse sciamus? Quis credat, *Avaricum Biturigum* ab *Nitiobrigum Aginno* XXXV. tantum millia dissitum fuisse; quum inter *Agen* & *Bourges* millia sint CXC? Quis credat, *Vellocassios* atque *Caletos*, quos Belgas fuisse in dexterâ Sequanæ ripâ ex Cæsare ac Strabone constat, rectè ab eodem Ptolemæo in læva ejus amnis ripa collocari; quum hodieque *Caletorum* terra à Sequanæ dextrâ ripâ in orientem æstivum versus vulgò vocetur *Pais de caulx*: & *Vellocassiorum* caput *Rotomagus*, vulgo *Roan*, in eâdem ripâ sit positum? quod & ipsum

ipsum satis imperitè L. millia passuum etiam ab levâ ripâ versus occidentem brumalem submovit. Quis credat *Cæsaromagum Bellovacorum*, quod nunc *Beauvais*, à *Bagaco Nerviorum*, quod hodiè *Bavay*, XXXVI. millia passuum in occasum æquinoctialem distare; quum inter dicta duo opida, ab ortu æstivo ad occasum hibernum C. intercedant millia? Quis credat tertium Rheni ostium, quod situ est citimum versùs meridiem, aliud atque diversum esse ab Mosæ ostio, LXXXVI. millia ab eo dissitum? quum & Plinius & Tacitus jam tum testati sint, dictum Rheni alveum, Vahalis cognomento, immenso Mosæ ore in oceanum effundi. Sed omneis ejus errores, quos in unâ hâc Galliâ commisit, longum foret atque incommodum hoc loco recitare. In Rheni citeriore ripâ, id est, in Germania Cisrhenanâ quam turpiter multipliciterque sit lapsus, item Transrhenanam Germaniam quàm miserè turbaverit omnem, novissima vetustissimis, ima summis mirificè confundens, cuivis hoc nostrum opus, quo Germaniam descriptum imus, legenti quàm lucidissimè liquebit. Sed quid ego longinquiora hæc à Pelusio, patriâ ipsius, & septemtrionis ultima memorem; quum ex proximis de remotioribus judicare liceat. Cyprum Insulam vide. hujus Strabo eam nobis reliquit descriptionem, uti situi & figuræ, quam eam habere satis hodiè nobis compertum est, quàm maximè conveniat. At longè diversus ab hoc Ptolemæus; non solummodo in litoribus, promontoriis, intimis sinuum recessibus, sed & in opidorum situ ac ordine. In his igitur tam fœdè si erravit, quæ Nili ostiis & Pelusio fuêre proxima, quid tu jam ei in Hispaniâ, quid in Britanniâ, quid in Sarmatiâ & Schytiâ credas? Næ illi quàm longissimè cum ipso erraverint, qui in Britanniâ atque Hiberniâ *ex asse* quàm religiosissimè eum sequuntur. Immensam illam peninsulam Scandinaviam, quam insulam veteres crediderunt, Norvagiam, Svediam, Finnomarchiam, & alias regiones comprehendentem, in quam exiguam contraxerit insulam, quasi compendium illius exhibiturus, operis hujus de Germania lib. 3. patebit. Sed de hoc auctore satis. Videamus & reliquos. Melæ verba in proœmio operis hæc sunt: *Dicam aliàs plura & exactius. nunc autem ut quæq; erunt clarissima, & strictim.* Breve igitur hoc tantummodò & exiguum compendium. At in tanta brevitate laudandus inprimis geographus: quem sequi in plerisque haut pigeat: Quanquam in tantâ orbis vastitate, quis unus omnia exactè tenuerit? Verba ejus. lib. 2. capite 4. hæc sunt: *De Italia, magis quia ordo exigit, quàm quia monstrari eget, pauca dicentur. nota sunt omnia.* Id miror, hominem præfatum esse, quam turpissimè in ea ipsâ terrâ erraverit. verba ejus hæc sequuntur postea; *A Pado ad Anconam transitur Ravenna, Arminium,*

Pisaurum, Fanestris colonia, flumen Metaurus, atque Esis; & *illa in angusto illorum duorum promontoriorum, ex diverso coeuntium, inflexi cubiti imagine sedens,* ac *ideo à Grajis dicta Ancona, inter Gallicas Italicasq; gentes* quasi *terminus interest. hanc enim pregressos Piceni litora excipiunt:* in quibus *Numana, Potentia, Claterna, Cupra, urbes; castella autem Firmum, Adria, Truentum: id à fluvio, qui praeterit, ei nomen est. ab eo Senogallia maritima, ad Alterni fluminis ostia.* Hodieque *Truentum* vocatur *Tronto. Alternum* esse nunc *Pescaram,* cùm ex Ptolemæo, tùm ex aliis constat auctoribus. Quantus igitur hic error, ad Alterni posuisse ostia Senogalliam, quæ etiamnum eodem nomine exstans, C. millia passuum inde abest, etiam eis AEsin flumen; quo situ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, & aliis locatur. Proinde ex notissimæ regionis errore de cæteris liberè tu judices, haut semel & ipsum lapsum esse Melam. Dionysium, Græci generis ex Africa auctorem, ut in brevi poëmate multa metri gratiâ, extra ordinem nominasse, etiam ignaris verisimile fieri potest. Fidus tamen plerumque & geographiæ satis peritus ejus scholiastes Eustathius. Solinus Plinii esse epitomator, manifestis indiciis deprehenditur. quamquam & ipse auctores, quibus Plinius usus, inspexerit; indeque nonnulla Plinii curæ adjecerit. Ipsius Plinii accuratam in tanta brevitate diligentiam semper miror. cui uni debemus, quòd extremarum orbis terræ partium, non modò in Europâ nostrâ, sed & in Asiâ, & Africâ, antiquitatem nosse datur. Nam imperitè faciunt hujus ævi geographi, ac pessimam maximéque immeritam industriæ ejus referunt gratiam, dum ex Ptolemæi & aliorum ignorantiâ, seu incredulitate, mendacem illum in dictis partibus, ac planè fabulosum fictorem, aut saltem vanum Græcorum fabulatorum sectatorem judicant, fidemq; ejus damnant. Horum ipsorum supina in iis, quæ tanquam geographi profitentur, inscitia hoc opere vel ex una immensæ Scandinaviæ peninsulæ descriptione apertissimis convincetur documentis. Non minus igitur copiosus rebus, quàm verbis succinctus geographus Plinius; & optimus inter Latinos, quorum monimenta ad nostram pervenêre ætatem. Nec tamen is est, qui omnibus partibus sit absolutus. Litora ubique ferè quàm diligentissimus certo veroque ordine persequitur: circa mediterranea haut perinde curiosus. Specimen ejus rei sit in Italia; de qua ita tradit libro tertio, capite quinto: *Nunc ambitum ejus urbesque enumerabimus. quâ in re præfari necessarium est, auctorem nos divum Augustum secuturos, & descriptionem ab eo factam Italiæ totius in regiones XI; sed ordine eo, qui litorum tractu fiet: urbium quidem vicinitates oratione utique præproperâ, servari non posse. itaque interiori in parte digestionem in literas* (alphabeti, quod observavit) *ejusdem nos secuturos coloniarum mentione signatâ, quas ille in eo pro-*

prodidit numero. nec situs originesque persequi facile est. Talis itaque ferè est geographia Plinii. Straboni, Græcó ab Asia scriptori, meritò omnium Latinorum pariter ac Græcorum geographorum principatum detuleris, si historiam cum geographiâ conjungere optimi est geographi. namque hic unus non nuda tantum fluminum, montium, litorum, locorum, ac regionum incolarumque tradit vocabula, sed quæ variè ac diversè ab superioribus auctoribus prodita fuerunt, ipse sedulus disputat, falsa discutit, veraque adserit. dein origines gentium, mores & ritus, item regnorum rerumpublicarumque nobiliorum ortus, incrementa, summa fastigia, mutationes, atque interitus, nec non res gestas, & alia cognitu vel necessaria vel digna, ubique adnotat. Sed & ipse, quia præcipua tantum & paulo clariora repetit; unus omnium explere numerum nequit. & in nonnullis, ut hominem in tantâ parum etiamdum noti orbis amplitudine errasse, certum est. Atque in septemtrione quidem nostro, quæ haud perinde falsa, ut suo loco hoc in opere ostendam, alii ante eum tradiderunt Græcorum geographi, ipse ex unius opinione atque autoritate Polibii, quem nimis religiosè ubique sequitur auctorem, in dubium vocavit, omninoque ceu falsa, & fabulis conficta damnat. Restant duo itineraria; quorum alterum Antonini, sive Antonii cujusdam nomini adscriptum, alterum tabula illa incerti auctoris refert, in prælongum producta. utrumque ingentis usus opus; si barbarum illud sæculum, quo librariorum incredibili imperitiâ incuriâque corrupta fuerunt, salva ad nos sanaque transissent. nunc mutila, manca, detorta ac plurimâ ex parte depravata, nil nisi meras tenebras geographiæ antiquæ ignaris obfundunt. Magnos igitur & summis laudibus extollendos meritò dixeris prædictos geographos omneis, at suo quemque in genere. Multa apud Melam, multa apud Strabonem, plura apud Plinium reperias, quorum situm haut facilè unquam perspexeris, nisi monstrantibus prædictis itinerariis, & Ptolemæi tabulis. ac vicissim, pleraque in his per obscura & planè cœca, nisi ab illis illustrentur. Sed ne universi quidem inter se simul juncti quidquam prodesse tibi poterunt, & nil nisi mera ænigmata proferre videbuntur, nisi antiqua illa cum hodiernis antè collata, atque altera per altera exposita fuerint. At hoc immensi laboris opus quis hactenus præstitit? quis unquam seriò tentavit? Video ego neminem. Grammaticas quasdam notas in singulos auctores passim commentati sunt viri docti pariter atque indocti, quibus ipsi auctores sæpè obscurati magis ac planè extincti sunt, quàm illustrati. Alii rursus patrium quisque solum celebraturi, antiquitatem ejus privatim altiùs repetere conati sunt. pauci quidem paullo religiosius, & bonâ fide. Plerique posterioris potiùs sæculi delirantium

tium grammaticorum maximè ridiculas ineptias, & mox pessimè bonó otio abutentium monachorum somnia, & anileis fabulas, putidaque figmenta, quibus immensùm per omneis Christiani orbis terras rerum præclarè gestarum memoria fædata est, quàm bonorum idoneorumque veteris ævi scriptorum fidem atque auctoritatem sequuti sunt. cujusmodi historica geographicaq; scripta haut pauca numero exstant. Quibus tamen fides tam religiosa, cum oraculis quibusdam, ob ignorantiam veriorum, ab omnibus ferè habetur, uti haut facile sit, ad meliorem sententiam errantium animos traducere. Ex universis tandem, simulque ex ipsis antiquis auctoribus, haut ita pridem *Abrahamus Orthelius*, singularis industriæ atque insignis laboris vir, thesaurum suum geographicum collegit, quem vero nomine *lexicon* dixeris *geographicum*; quandoquidem id unum ut plurimùm egit, uti legentibus constaret, quibus auctoribus antiquis quodque vocabulum geographicum memoratum, & quomodò ab nostri sæculi hominibus expositum sit. suam ipsius tententiam raò addidit: sed è diverso propalam profitetur; *malle se aliorum sententias colligere, quàm suam pro Sibyllino oraculo protrudere.* Verùm & hoc grammatici potius erat, quàm geographi. hujus quidpe munus erat, falsa certis rationibus confutare, vera apertis documentis & auctorum testimoniis ostendere. Compluribus ac variis super uno vocabulo opinionibus in medium adductis, qui suum ipsius judicium non interponit, sed veluti sorte legendi unam ex omnibus discendi cupido arbitrium relinquit; an non multo indoctiorem is dimittet, quam admiserat? Omnino ego sic arbitror. At tabulas, inquies, Ortelius reliquit geopraphicas veteris ævi Fateor. sed quid in iis præstiterit, aut quid præstare laboraverit, ipso statim operis titulo; ubi πάρεργον id esse geographicorum suorum laborum apertè fatetur. Proinde etiam mirari nemini fas sit, innumeros in singulis tabulis, in eâ verò quam Italiæ partem *Magnæ Græciæ* inscripsit nomine, nil nisi perpetuos eum exhibere errores, cuivis, historiæ geographiæque rudimentis imbuto, dispectu faciles. Hic tamen magnus, non tantùm vulgo, sed magnis viris habetur, adeoque maximus nostri sæculi geographus. Nec sanè injuria: quum major eo seu melior hactenus non exstiterit. nam qui post eum eodem in studio aliquid operæ & laboris posuisse videntur, ii ex ipsius thesauro geographico libros suos compilasse, & ex ejus laboribus laudem nomini suo libasse deprehenduntur. de suo rarò aliquid addiderunt; nisi sicubi, quæ ille prædicta monachorum figmenta repudiavit, damnavitque, ipsi ceu maximè proba egregiis suis operibus adfuderunt. Verum, quid ego de veteris geographiæ defectu tantoperè querar, quum nostro hoc ævo qui regionum incolarumque toto orbe sit situs, nemo

nemo hactenus umquam uno ſolidoque opere tradere conatus ſit. privatim ſingulas quasdam regiones nonnulli haut ſine magna laboris laude atque ingenii gloriâ deſcripſerunt. Dedit equidem præſtantiſſimus hujus ævi & omnium longè nobilisſimus geographus, *Gerardus Mercator*, eximium eminentis ingenii ſui opus; in quo univerſum terræ orbem, maximè verò Europam noſtram, compluribus eisque accuratisſimis exhibuit tabulis; una exceptâ Hiſpaniâ: quam & ipſam quo minus perficeret, fato præreptus fuit. at tabulis id dedit nudis, & ſola locorum vocabula referentibus; nullâ adhibitâ locorum nobiliorum incolarumque expoſitione. Unde etiam Ortelii opus, quod ſub titulo *Theatri mundi* ante eum edidit, ex variorum auctorum tabulis compoſitis, quamvis longè inferioris notæ eſſet, tamen, quia brevem ſingulis tabulis ipſe adjecit deſcriptionem, multo majore ſtudio à diſcendi curioſis quæſitum comparatumque fuit, quàm curatiſſimæ illius exactiſſimæque tabulæ: donec nuper his etiam deſcriptiones quædam additæ; an uſquequaque ſatis aptæ, haud attinuerit hoc loco diſputare. Laudandus certè tantus conatus: &, ſi quid exſpectationi doctorum virorum minùs reſpondeat, merito auctor excuſandus; ut qui alienâ in profeſſione, aliisque curis graviſſimis occupatus, id opus aggredi & eo uſque perducere auſus eſt. De cætero apud alios nihil neque veteris neque novæ geographiæ reperio, quod perinde commendem. Multis ingenium & eruditionem, omnibus liberum otium, & gravioribus curis vacuum, defuiſſe video. Falluntur quidpe quàm vehementiſſimè, qui levi ſtudio ac nullo labore, quaſi per tranſennam ſtrictim adſpectis antiquis auctoribus, ſcientiæ tam vaſtæ tam amplæ, tam arduæ, tam abditæ, penitiorem cognitionem conſequi ſe poſſe confidunt. Quamquam illi ſatis ſibi ipſi ſint conſcii, quam parùm ejus teneant; quod alios, vanæ cujusdam famæ conſequendæ causâ, vel exigui, quod librarii ac typographi offerebant, compendii gratiâ, docere conati ſunt. Pudeat ſanè, pigeatque, majore animo atque ſtudio queſtum in excudendis libris geographicis quærere auſos eſſe illos, quàm hos in excolendâ geographiâ gloriam. Tabellæ paſſim & libelli geographici protruduntur; ingenti vendentium emolumento, ementium vix modico uſui. adeò pleraque illic aut planè falſa, aut diſcentium cognitu minus digna, minusque neceſſaria. Nam de aliis, uti taceam, illud mehercules ſatis ineptè, quod ſæpè exigua aliqua exteri orbis inſula, nullâ re niſi perpetuo ac ſterili ſaxo nota, pluribus deſcribatur paginis: quum interim alibi magnum clarisſimumque regnum uno atque altero verbo, ſatis frigido tranſmittatur. Quanquam neſcius ego non ſum, typographos ſive librarios, dum crasſiora reddere ſtudent volumina, quo cariore ea pretio

ven-

vendant, multis tabellis ab aliis auctoribus alii usui compositis, explicationem postea ab aliis curasse adjicere æquo prolixiorem. Sed pluribus simul velle studiis curisque implicari, amentiæ adeoque furoris esse duco: quum singulis artibus nemo unus unquam suffecerit. Proin ego istis auctor sim, ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην. Geographiæ certè antiquæ tam longè laréque diffusum est studium, uti id unum totum hominem, omnemque ejus ætatem, omnibus aliis curis negotiisque solutam ac liberam, requirat; si sedulò serioque ac solidè pro dignitate suâ tractari debeat. Nam, quod in aliis pronum factu est artibus, uti locos quosdam communeis certo rerum ordine tibi colligas, ex quibus postea omnia jam ex facili ac sine ullo labore, veluti è penu depromas, quæ ad singulas artis tuæ parteis spectant; id hac in scientiâ minùs valet. Hæc enim non certis, uti illæ, præceptis continetur; sed rebus concisis & minutissimis sæpe vocabulis constat: quæ, in tanto auctorum numero vagè ac fusè dispersa, hinc inde conquirere, in unumque locum colligere, & sub unum aspectum subjicere, falsa à veris discernere, hæc confirmare, illa convellere, invicem pugnantia nonnunquam conciliare, denique obscuris lucem, vetustis novitatem, novis auctoritatem, ac dubiis fidem dare, plus quam Herculei est laboris. Neque vero semel heic omnium auctorum, tàm poëtarum ac philosophorum, quàm historicorum & geographorum pervolutasse monimenta sufficit: sed quoties aliam subinde atque aliam regionem, puta Germaniam, Galliam, Hispaniam, Italiam, Græciam, Sarmatiam, & hinc Asiæ, Africæque parteis describere aggrediaris; toties eosdem auctores omnes à capite ad calcem usque denuo evolvas necessum est. Ac tanta cùm sit hujus scientiæ difficultas, tantusque in ea comparandâ labor; haut par sit mirari, neminem hactenus in tanto doctorum virorum numero repertum esse, qui suscipere eum dignatus sit: eo præsertim sæculo, quo raró quis literarum aliquod studium alio arripit animo, quàm si opificium quoddam perdiscendum sit. quò postea victui necessaria quærat. Adeo politioribus abstrusioribusque literis Mæcenates desunt, qui earum cultoribus condigna præmia præponant. Sed ego, quum jam olim tantum nobilissimæ hujus & utilissimæ maximeque necessariæ scientiæ defectum deprehenderem; ipse aliquam in ea curam sudoremque, haut equidem publico bono, sed privato meo usui ponere institui; tamquam hoc, ut antè dixi, historiarum adhibiturus studio adjumentum lumenque. Verùm consequuta mox sunt iniquissima illa mea tempora: quibus per varios fortunæ casus, quà prosperos, quà adversos, ab omni literarum studio longiùs diutiusque abstractus fui: donec tandem à vanis istis cogitationibus, inanibusque curis, quibus morta-

mortalium genus in vicem pœnæ ac supplicii perpetuo in his terris excruciatur, Dei virtute ac beneficio ad meliora dignioraque mentem revocari. Nactus itaque tranquillum ac desideratissimum otium, omne reliquum vitæ uni impendere decrevi historiæ geographiæque antiquæ studio; quod ab omnibus aliis plane neglectum cernebam: magnam sperans, & hominibus gratam fore laudem, si unus ego diligentiùs accuratiusque laborarem in ea scientia illustranda, quæ multùm esset profutura omnibus. Nullum quippe est literarum genus, quod ad perfectionem sui hac scientiâ non opus habeat. In theologiâ, uti de Patrum scriptis & ecclesiasticis historiis taceam, quàm innumera in unis sacris Βιβλίοις, tam veteris quàm novi fœderis occurrunt, quæ nunquam percipias, nisi hujus scientiæ lumine illustrata fuerint. Principum verò ac rerumpublicarum jurisconsulti, consiliarii atque oratores, quæ consilia dominis suis suppeditaverint, quâ ratione jus suum alienumque explicuerint defenderintque, quo pacto de ditionum finibus disputaverint, nisi regionum gentium ac rerum ab ipsis gestarum exactam teneant notitiam memoriamque? Physici ac medici quomodo de plantis, de herbis, de arborum fructibus, & aliis rebus, quarum in morborum medicamentis est usus, aptè commodeque disseruerint, nisi terrarum, quæ eas ferunt, situm naturamque cognita habeant? Mathematici certè atque astrologi cœlestium sæpè regiones per terrestrium, quibus imminent situs explicant. Jam verò ad humaniorum literarum principia si studiosus accedat, quem poëtam satis intelliget, historiæ geographiæque ignarus? An non hinc immanes illæ veterum etiam grammaticorum in poetis exponendis Chimæræ, & ineptissimæ maximèque ridendæ nugæ? Unum adspicias Servium Virgilii commentatorem. Bone Deus, quantus ille nugator, quantus historiæ geographiæque etiam in Italiâ suâ & prope Romam confusor! Sed & nulla sive Græcorum, si Latinorum oratorum exstat oratio, quin aliquid in se habeat geographicum; quod nisi intelligas, statum causæ nunquam percipies. Verùm de utilitate necessitateque nobilissimæ hujus scientiæ sat dictum. Restat, uti paucis ostendatur, quâ ratione, & quâ viâ eam tractare instituerim. Primò omnium universi terrarum orbis antiquitatem ab ultimis usque retro sæculis ad Caroli Magni tempora repetere in animo habeo: idque non grammaticis notis, sed plenioribus uberioribusque commentationibus; in quibus veterum pariter ac recentium scriptorum quæ sint falsa, convelli, quæ vera, adseri ipsis bonorum probatorumque auctorum verbis atque testimoniis possint. Neque enim tantum mihi arrogavero, uti auctoritate mea ac nutu legentium animos huc illuc impelli postulem, sed cùm pleraque sint obscura, abdita, &

maximè recondita, raroque cuiquam anteà animadversa. Nihil heic valere auctoritatem fidemque meam volo, nisi, cur hoc vel illud sentiam, certis rationibus & documentis haud dubiis priùs ostendam: uti eâ ratione per se quisque possit videre, quid de singulis sit judicandum. Nec ego nescius sum, multa apud alios falsò tradita, veritatis vim vulgi approbatione obtinere, propter tradentium auctoritatem. Ab hac igitur ad alias melioresque uti transducantur animi opiones, haud levi nec simplici opus erit probatione. Verùm omnes boni hanc mihi, ut spero, dabunt veniam, & æquo patientur animo, ut eorum, quibus sum̃a in aliis eruditionis & doctrinæ laus meritò ab omnibus concessa est, auctoritatem in hoc genere literarum infringam. Nec ego mihi velocius acutiusque ingenium arrogaverim, quàm fuit illis, in quibus divina propemodùm ejus vis ab omnibus agnita est: quum, quæ habeam, non tam ab ingenii benignitate mihi sint data, quàm incredibili laboris & industriæ constantiâ quæsita. Idem illi simili & pari modo si tentassent; haut equidem dubito, quin multo majora hisce nostris produxissent. De cætero, quum scientia hæc perquam ampla compluréis annos ad perficienda conata requirat; vita verò hominis incerta: principeis Europæ partes primo loco aggrediar, aliam subinde atque aliam describendo; donec hinc in Asiam, ac tandem in Africam transire liceat. At in ipsâ Europâ quia patria omnium terrarum debebat esse charissima, observandissimaq;, GERMANIAM natione Germanus primo hoc laborum meorum geographicorum opere illustrare volui. Quanquam & ipsa per se haut postremum ordinem, ob antiquam rerum gestarum claritudinem, mereatur. Specimen itaque hoc sit atque exemplum reliquarum orbis partium; quas ad eundem modum contexam. Hinc, omni totius orbis antiquitate absolutâ, si quid vitæ suppetierit, ad nova atque recentia curas transferam. Cæterùm quum tabulæ sint adjungendæ geographicæ, sine quibus haut facile scripta intelligantur; eum in regionum nationumque finibus circumscribendis observandum duxi modum, qui maximè sit commodus: nempe per fluminum montiumque tractus; quibus, quemadmodum olim, nunc etiam terræ ut plurimum terminantur. ubi verò horum nihil inter duarum vel plurium gentium sedeis fuerit; certis lineis, ad Ptolemæi maximè imitationem quamproximè ad auctorum mentem distinguendum erit. Atque hæc ferè sunt, quæ de universâ geographiâ diligentiùs excolendâ præfari visum. Nunc orationis quoque, quâ eam exsequar, excusetur simplicitas. Nunquam fuit animus, plus laboris verbis quàm rebus insumere. In id tamen sedulo dedi operam, ut planè, ut aperte, ut enodatè ac dilucidè omnia dicerentur: quò ab omnibus paullo etiam imperi-

peritioribus intelligerentur. non enim doctis, ſed docendis hæc ſcribentur. Quamquam difficultatem & perplexitatem in hoc dicendi genere ipſe oratorum maximus agnoverit Tullius Cicero ita ad Atticum ſcribens : *A ſcribendo prorſus abhorret animus, etenim γεωγραφικὰ, quæ conſtitueram, magnum opus eſt.* ita *valde Eratoſthenes, quem mihi propoſueram, à Serapione & ab Hipparcho reprehenditur.* *Quid cenſes ſi Tyrannio acceſſerit? Et hercules ſunt res difficiles ad explicandum* & ὁμοειδεῖς, *nec tam poſſunt* ἀνθηρογραφεῖσθαι, *quàm videbantur* , *Quia eadem crebrius repetenda.* Sed & Mela Pomponius, in præfatione operis ſui geographici idem fatetur his verbis: *Orbis ſitum dicere aggredior; impeditum opus , & facundiæ minime capax. conſtat enim fere ex gentium locorumque nominibus , & eorum perplexo ſatis ordine : quem perſequi, longa eſt magis quàm benigna materia.* Hæc igitur præfatum eſſe ſufficiat. Tu benevole lector vale; & laboribus hiſce noſtris felix lætusque fruere.

PHILIPPUS CLUVERIUS
Lectori S.

Opus hoc noſtrum, amice lector, quod de antiquâ Germaniâ conſcriptum imus, quamquam multo ſuperiora Taciti ævo, multoq; inferiora tempora complectatur; tamen quia plurimâ ex parte quaſi commentarius eſt perpetuus ad ejus librum, quem de Germaniæ ſitu ac populis, deque Germanorum origine ac moribus compoſuit; integrum eum librum huc adponere conſilium fuit. Is uti antehac ab aliis interpretibus haud ſatis intellectus; ſic etiam illa, quæ paſſim in eo à librariis corrupta erant, perperam correcta ſunt: ac ſæpe ipſa oratio in contrarium, ſæpiſ-

ſime in diverſum ſenſum diſtincta. Nos eam fecimus emendationem, easque addimus interpunctiones, quas rerum verus poſcebat ſenſus. Tu vale, & noſtris hiſce laboribus felix lætusque fruere.

C. CORNELII TACITI,

Equitis Romani, Scriptoris graviſſimi,

LIBER

DE GERMANIA,

à mendis quàm plurimis purgatus, & locis aliquot tranſpoſitus, novisque interpunctionibus in verum ſenſum diſtinctus

Per

PHILIPPUM CLUVERIUM.

GErmania omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis Rheno ac Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus ſeparatur: cætera oceanus ambit, latos ſinus & inſularum immenſa ſpatia complectens; nuper cognitis quibuſdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Rhæticarum Alpium inacceſſo ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem verſus, ſeptemtrionali oceano miſcetur. Danubius, molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effuſus, plures populos adit, donec in Ponticum mare ſex meatibus erumpat: ſeptimum enim os paludibus hauritur. Ipſos Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gen-

gentium adventibus & hospitiis mixtos: quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur, qui mutare sedes quærebant; & immensus ultrà, utque sic dixerim, aversus oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ aut Africâ aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam coelo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) TUITONEM deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis conditoresq; Mannotrîs filios assignant, è quorũ nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, cæteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresq; gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios affirmant: eaq; vera & antiqua nomina. Cæterum GERMANIÆ vocabulum recens, & nuper additum. Quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. Ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à seipsis invento nomine vocarentur. Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorũ fortium ituri in prǽlia canunt. Sunt illis hæc quoq; carmina, quorum relatu, quem barritum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepidantque, prout sonuit acies. nec tam vocis illæ, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipuè asperitas soni, & fractum murmur; objectis ad os scutis, quò plenior & gravior vox percussu intumescat. Cæterum & Ulixem quidam opinantur, longo illo & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germaniæ terras; Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm, hodieque incolitur, ab illo constitutum, nominatumque Ἀσκιπύργιον. Aram quin etiam Ulixi consecratam adjecto Laërte patris nomine, eodem loco olim repertam, monumentaque & tumulos quosdam

dam Græcis literis inſcriptos, in confinio Germaniæ Rhætiæque adhuc extare. quæ neque confirmare argumentis neq; refellere in animo eſt; ex ingenio ſuo quisque demat vel addat fidem. Ipſe eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum connubiis infectos, propriam & ſinceram & tantum ſui ſimilem gentem extitiſſe arbitrantur. Unde habitus quoque corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magnaque corpora, & tantum ad impetum valida, laboris atque operum non eadem patientia: minimeque ſitim æſtumque tolerare, frigora atque inediam cœlo ſolóve asſueverunt. Terra etſi aliquando ſpecie differt, in univerſum tamen aut ſilvis horrida, aut paludibus fœda; humilior quà Gallias, verticoſior, quà Noricum ac Pannoniam aſpicit: ſati ferax, frugiferarum arborum impatiens; pecorum fœcunda, ſed pleraque improcera. ne armentis quidem ſuus honor, aut gloria frontis: numero gaudent. eæque ſolæ & gratisſimæ opes ſunt. Argentum & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere; quis enim ſcrutatus eſt? poſſesſione & uſu haud perinde afficiuntur. Eſt videre apud illos, argentea vaſa legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur. quamquam proximi, ob uſum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent: formasque quasdam noſtræ pecuniæ agnoſcunt, atque eligunt, interiores ſimplicius & antiquiùs, permutatione mercium uruntur. Pecuniam probant veterem, & diu notam, Serratos, Bigatosque. argentum quoque magis, quàm aurum ſequuntur: nullâ affectione animi; ſed quia numerus argenteorum faciliori uſui eſt promiſcua ac vilia mercantibus. Ne ferrum quidem ſupereſt: ſicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur. haſtas, vel ipſorum vocabulo, frameas gerunt; anguſto & brevi ferro, ſed ita acri, &

ad

ad uſum habili, ut eodem telo, prout ratio poſcit, vel comminus vel eminus pugnent. Et eques quidem ſcuto frameâque contentus eſt: pedites & miſſilia ſpargunt; pluraque ſinguli atque in immenſum viprant, nudi, aut ſagulo leves. Nulla cultus jactatio: ſcuta tantúm lectisſimis coloribus diſtinguunt. paucis loricæ: vix uni alterive caſſis, aut galea. Equi non formâ, non velocitate conſpicui: ſed nec variare gyros, in morem noſtrum, docentur. in rectum, aut uno flexu dextros agunt; ita conjuncto orbe, ut nemo poſterior ſit. In univerſum æſtimanti, plus penes peditem roboris, eoque mixti præliantur: aptâ & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute delectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex ſingulis pagis ſunt. idque ipſum inter ſuos vocantur: & quod primùm numerus fuit, jam nomen & honor eſt. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodò rurſus inſtes, conſilii quàm formidinis arbitrantur. Corpora ſuorum etiam in dubiis præliis referunt. Scutum reliquiſſe, præcipuum flagitium. nec aut ſacris adeſſe, aut concilium inire ignominioſo fas. multique, ſuperſtites bellorum, infamiam laqueo finierunt. Reges ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt. Nec regibus infinita aut libera poteſtas; & duces exemplo potius, quàm imperio, ſi prompti, ſi conſpicui, ſi ante aciem agant, admiratione præſunt. Cæterum neque animadvertere, neq; vincire, neque verberare quidem, niſi ſacerdotibus permiſſum: non quaſi in pœnam, nec ducis juſſu; ſed velut deo imperante, quem adeſſe bellantibus credunt. Effigiesque, & ſigna quædam, detracta lucis, in prælium ferunt. quodque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt; non caſus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; ſed familiæ & propinquitates: & in proximo pignora; unde fœminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique ſanctisſimi teſtes. hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt, nec illę numerare,

aut exſugere plagas pavent, cibosque & hortamina pugnantibus geſtant. Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam & labantes, à fœminis reſtitutas, conſtantiâque precum, & objectu pectorum, & monſtratâ comminus captivitate quàm longè impatientiùs fœminarum ſuarum nomine timent: adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obſides puellæ quoque nobiles imperantur. Ineſſe quin etiam ſanctum aliquid & providum putant. nec aut conſilia earum aſpernantur, aut reſponſa negligunt. Vidimus ſub divo Veſpaſiano Velledam diu apud pleroſque numinis loco habitam. Sed & olim Auriniam & complureis alias venerati ſunt; non adulatione, nec tanquam facerent deas. Deorum maxime Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant. Pars Svevorum & Iſidi ſacrificat. Unde cauſa & origo peregrino ſacro, parum comperi: niſi, quod ſignum ipſum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem. Cæterum nec cohibere parietibus Deos, neque in ullam humani oris ſpeciem aſſimilare, ex magnitudine cœleſtium arbitrantur. lucos ac nemora conſecrant; deorumq; nominibus appellant ſecretũ illud quod ſolâ reverentiâ vident. Auſpicia ſortesque ut qui maximè obſervant. Sortium conſuetudo ſimplex. Virgã frugiferæ arbori deciſam, in ſurculos amputant; eosq; notis quibuſdam diſcretos, ſuper candidam veſtem temerè ac fortuitò ſpargunt. mox, ſi publicè conſulatur, ſacerdos civitatis, ſin privatim, ipſe pater familiæ, precatus deos, cœlumque ſuſpiciens, ter ſingulos tollit: ſublatos ſecundum impreſſam ante notam interpretatur. Si prohibuerunt; nulla de eâdem re in eumdem diem conſulatio: ſin permiſſum; auſpiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hic notum, avium voces volatusque interrogare. Proprium gentis, equorum quoque præſagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis,

candidi, & nullo mortali opere contacti. quos, pressos sacro curru, sacerdos ac rex, civitatis comitantur; hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides; non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. se enim ministros deorum; illos conscios putant. Et alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. ejus gentis, cum qua bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur. De minoribus rebus principes consultant; de majoribus omnes, ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. Sic constituunt, Sic condicunt: nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec jussi conveniunt: sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Ut turbæ placuit, considunt armati. silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur; auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia; fremitu aspernantur; sin placuit; frameas concutiunt. honoratissimum assensus genus est, armis laudare. Licèt apud conciliū accusare quoq;, & discrimen capitis intendere. Distinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus suspendunt; ignavos, & imbelles, & corpore infames, cœno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplìcii illuc respicit, tanquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti mulctantur. pars mulctæ regi, vel civitati, pars

 ipsi,

ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas adsunt. Nihil autem neque publicæ neque privatæ rei, nisi armati, agunt. Sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. tum in concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus scuto frameaque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos ante hoc, domus pars videntur; mox reipublicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Cæteris robustioribus, ac jam pridem probatis aggregantur: nec rubor inter comites aspici. Gradus quin etiam & ipse comitatus habet, judicio ejus, quem sectantur. magnaque & comitum æmulatio, quibus primus apud principem locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites, hæc dignitas, hæ vires; magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. Expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur; & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. jam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum est. principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe. Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerisque nobilium adolescentium, petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. qua & ingrata genti quies, & facilius inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi, belloque tuentur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque

cemque frameam. nam epulæ, &, quamquam incomti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedunt. materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut expectare annum, tam facilè perſvaſeris, quàm vocare hoſtes, & vulnera mereri. pigrum quin imo & iners videtur, ſudore acquirere, quod poſſis ſanguine parare. Quoties bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium tranſigunt: dediti ſomno ciboque. fortisſimus quisque & bellicoſiſſimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ fœminis ſenibusque & *infirmiſſimo* cuiq; ex familiâ, ipſi hebent. mirâ diverſitate naturæ, cùm iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem. Mos eſt civitatibus, ultrò ac viritim conferre principibus vel armentorum, vel frugum aliquid; quod, pro honore acceptum, etiam neceſſitatibus ſubvenit. Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modo à ſingulis, ſed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque. jam & pecuniam accipere docuimus. Nullas Germanorum populis urbes habitari, ſatis notum eſt: ne pati quidem interſe junctas ſedes. Colunt diſcreti, ac diverſi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in noſtrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: ſuam quisque domum ſpatio circumdat; ſive adverſus caſus ignis remedium, ſive inſcitiâ ædificandi. ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum uſus. materiâ ad omnia utuntur informi, & citra ſpeciem, aut delectationem. quædam loca diligentius illinunt terrâ, ita purâ ac ſplendente, ut picturam aut lineamenta colorum imitetur. Solent & ſubteraneos ſpecus aperire: eoſque multo inſuper fimo onerant; ſuffugium hiemi, & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejuſmodi locis molliunt: &, ſi quando hoſtis advenit, aperta populatur; abdita autem, & defoſſa, aut ignorantur, aut eo ipſo fallunt, quod quærenda ſunt. Tegumen omnibus ſagum, fibulâ, aut, ſi deſit, ſpinâ conſertum. Cætera intecti, totos dies juxta

 focum

focum atque ignem agunt. Locupletisſimi veſte diſtinguuntur; non fluitante, ſicut Sarmatæ & Parthi; ſed ſtrictâ, & ſingulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles; ulteriores negligenter; ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquiſitius. eligunt feras; & detracta velamina ſpargunt maculis, pellibusque belluarum, quas exterior oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius fœminis, quàm viris, habitus: niſi quod fœminæ ſæpius lineis amictibus velantur; eosque purpura variant; partemque veſtitus ſuperiorem in manicas non extendunt; nudæ brachia ac lacertos: ſed & proxima pars pectoris patet. quamquam ſevera illic matrimonia; nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè ſoli barbarorum ſingulis uxoribus contenti ſunt; exceptis admodum paucis; qui non libidine, ſed ob nobilitatē plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, ſed uxori maritus offert. interſunt parentes & propinqui; ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus nova nupta comatur; ſed boves & frenatum equum, & ſcutum cum frameâ gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque invicem ipſa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana ſacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum caſus putet ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur; idem in pace, idem in prælio paſſuram, auſuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denunciant. Sic vivendum, ſic pereundum. accipere ſe, quæ liberis inviolata ac digna reddat; quæ nurus accipiant, rurſusque ad nepotes referant. Ergo ſeptâ pudicitiâ agunt; nullis ſpectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Literarum ſecreta viri pariter ac fœminæ ignorant. Paucisſima, in tam numeroſâ gente, adulteria; quorum pœna præſens, & maritis permiſſa, acciſis crinibus, nudatam coram propinquis, expellit domo maritus; ac per omnem vicum

ver-

verbere agit. publicatę enim pudicitiæ nullę venia. non formâ, nō ætate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere & corrumpi, sæculum vocatur. Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt; & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quomodo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquam maritum, sed tanquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. Plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi, ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. Sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, ac nutricibus delegantur. dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt; donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum Venus: eoque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur: eadem juventa similis proceritas; pares validique miscentur: ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem, honor. quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, & in accipiendis obsidibus magis exigunt; tanquam ii & animum firmius, & domum latius teneant. Hæredes tamen successoresque sui cuique liberi: & nullum testamentum. Si liberi non sint; proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quò major affinium numerus, tantò gratiosior senectus. nec ulla orbitatis pretia. Suscipere tam inimicitias seu patris, seu propinqui, quàm amicitias, necesse est. Nec implacabiles durant. Luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero; recipitque satisfactionem universa domus: utiliter in publicum; quia periculosiores sunt inimicitiæ juxta libertatem. Convictibus, & hospitiis non alia gens effusius indulget. quemcumque mortalium arcere

tecto,

tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. Cùm defecerit, qui modò hospes fuerat; monstrator hospitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec inter est: pari humanitate accipiuntur, notum, ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit. abeunti, si quid poposceris, concedere moris: & poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus, sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hospites comis. statim è somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur: sæpius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat, lauti, cibum capiunt. separatæ singulis sedes, & sua cuique mensa. Tum ad negotia, nec minus sæpè ad convivia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ. raro conviciis, sæpius cæde & vulneribus transiguntur. Sed & de reconciliandis invicem inimicis, de jungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant: tamquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida aperit tunc secreta pectoris, licentiâ loci: ergo detecta & nudo omnium mens posterâ die retractatur. & sua utriusque temporis ratio est. deliberant, dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt. Potui humor ex ordeo, aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus. proximi ripæ & vinum mercantur. Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. Adversus sitim non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt; haud minus facilè vitiis, quàm armis vincentur. Genus spectaculorum unum, atque in omni cœtu idem. nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem, non in quæstum tamen, aut mercedem: quamvis

vis audacis lasciviæ pretium est, voluptas spectantium. Aleam (quod mirere) sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi, perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate ac de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit, quamvis junior, quamvis robustior; alligari se ac venire patitur, ea est in re prava pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditionis hujus per commercia tradunt; ut se quoq; pudore victoriæ exsolvant. Ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hactenus paret. Cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. Occidere solent: non disciplinâ, & severitate; sed impetu, ac irâ, ut inimicum; nisi, quod impunè. Liberti non multum supra servos sunt: raro aliquod momentum in domo, numquam in civitate; exceptis duntaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & super ingenuos, & super nobiles ascendunt. apud ceteros impares libertini libertatis argumentum sunt. Fœnus agitare, & inusuras extendere, ignotum, ideoq; magis servatur, quàm si vetitum esset. Agri, pro numero cultorum, ab universis per vicos occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant: & superest ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt; ut pomaria conserant, & hortos sepiant, & prata rigent. Sola terræ seges imperatur. Unde annum quoque ipsum non in totidem, quot nos, digerunt species, hiems, & ver, & æstas, intellectum ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur. Funerum nulla ambitio. id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant. Sua cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur. Sepulcrum

 cespes

cespes erigit. Monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. Lamenta ac lacrimas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. fœminis lugere honestum est, viris, meminisse. Hæc in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc singularum gentium instituta, ritusque, quatenus differant, quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam. Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Julius tradit, eoque credibile est etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam Sylvam Rhenumque & Mœnum amnes Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Bojemi nomen: significatque loci veterem memoriam; quamvis mutatis cultoribus. Sed, utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia, pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripæ bona malaque erant. Treveri ac Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt: tanquam per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubie Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Ubii quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur, origine non erubescunt: transgressi olim, & experimēto fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omniū harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt; Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne.

nam

nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationibus, & tantum in usum prœliorum sepositi velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. Ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt; cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terræ suæ solo & cœlo acriùs animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquam trans Rhenum Danubiumq; cōsederint, eos qui decumates agros exercent. Levissimus quisq; Gallorū, & inopiâ audax, dubiæ possessionis solum occupavêre. mox limite acto, promotisque præsidiis, sinus imperii, & pars provinciæ habentur. Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarescunt. & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Durioragenti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones; differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare, quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu; omne robur in pedite: quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant, alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum, rari excursus & fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium; citò parare victoriam, citò cedere. velocitas juxta formidinem, contatio propior constantiæ est. Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit; ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere; nec, nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem & spolia

revelant frontem: feque tum demum pretia nafcendi retuliffe, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet fqualor. fortisfimus quisq; ferreum infuper annulū (ignominiofum id genti) velut vinculum geftat, donec fe cęde hoftis abfolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. jamque canent infignes, & hoftibus fimul fuisque monftrati. omnium penes hos initia pugnarum. hæc prima femper acies, vifu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore manfuefcunt. nulli domus, aut ager, aut aliqua cura: prout ad quemque venêre, aluntur; prodigi alieni, contemtores fui, donec exfanguis fenectus tam duræ virtuti impares faciat. Proximi Cattis, certum jam alveo Rhenum, quique terminus effe fufficiat, Ufipii ac Tencteri colunt. Tencteri, fuper folitum bellorum decus, equeftris difciplinæ arte præcellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. fic inftituere majores; pofteri imitantur. Hi lufus infantium, hæc juvenum æmulatio; perfeverant fenes. inter familiam, & penates, & jura fuccesfionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu, fed prout ferox bello, & melior. Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigraffe narratur; pulfis Bructeris, ac penitus excifis, vicinarum confenfu nationum, feu fuperbiæ odio, feu prædæ dulcedine, feu favore quodam erga nos deorum. nam ne fpectaculo quidem prælii invidêre. fuper LX millia, non armis telisque Romanis, fed, quod magnificentius eft, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat, quæfo, duretque gentibus, fi non amor noftri, at certè odium fui: quando, urgentibus imperii fatis, nihil jam præftare fortuna majus poteft, quàm hoftium difcordiam. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasfuarii cludunt, aliæque gentes, haud perinde memoratæ: à fronte Frifii excipiunt. Majoribus minoribusque Frifiis vocabulum eft, ex modo virium. utræque nationes ufque ad Oceanum Rheno prætexeruntur; ambi-

untque immenſos inſuper lacus, & Romanis claſſibus navigatos. Ipſum quin etiam Oceanum illa tentavimus & ſupereſſe adhuc Herculis columnas, fama vulgavit: ſive adiit Hercules; ſeu, quidquid ubique magnificum eſt, in claritatem ejus referre conſuevimus, nec defuit audentia Druſo Germanico: ſed obſtitit oceanus, in ſe ſimul atque in Herculem inquiri, mox nemo tentavit: ſanctiuſque ac reverentius viſum, de actis deorum credere, quàm ſcire. Hactenus in occidentem Germaniam novimus. In ſeptemtrionem ingenti flexu redit. ac primò ſtatim Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Friſiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas expoſui, gentium lateribus obtenditur; donec in Cattos usque ſinuetur. tam immenſum terrarum ſpatium non tenent tantum Chauci, ſed & implent: populus inter Germanos nobilisſimus; quique magnitudinem ſuam malit juſtitiâ tueri. Sive cupiditate, ſive impotentiâ quieti ſecretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur, idque præcipuum virtutis ac virium argumentum eſt, quod, ut ſuperiores agant, non per injurias aſſequuntur. prompta tamen omnibus arma; ac, ſi res poſcat; exercitus; plurimum virorum, equorumq; & quieſcentibus eadem fama. In latere Chaucorum Cattorumque Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quieſcas: ubi manu agitur, modeſtia ac probitas nomina ſuperioris ſunt. ita, qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit. Tacti ruinâ Cheruſcorum & Foſi, contermina gens: adverſarum rerum ex æquo ſocii: cùm in ſecundis minores fuiſſent. Eumdem Germaniæ ſinum, proximi oceano, Cimbri tenent: parva nunc civitas, ſed gloriâ ingens, veteriſque famę latè veſtigia manent, utrâque ripâ caſtra, ac ſpatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manuſque gentis, & tam magni exercitus fidem.

Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma; Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum computemus; ducenti fermè & decem anni colliguntur, tamdiu Germania vincitur. non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuere: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas, quid enim aliud nobis, quàm cædem Crassi, amisso & ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? at Germani, Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio, fusis vel captis, quinque simul consulareis exercitus populo Romano, Varum, tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Julius in Galliâ, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ, inde otium: donec, occasione discordiæ nostræ & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavēre. ac rursus, pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quàm victi sunt. Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti; quamquam in commune Suevi vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. Sic Suevi à ceteris Germanis, sic Suevorum ingenui à servis separantur. sic in aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Suevorum, seu, quod sæpe accidit, imitatione, rarum, & intra juventæ spatium: apud Suevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retro sequuntur. ac sæpe in ipso solo vertice religant principes, & ornatiorem habent. ea cura formæ; sed innoxiæ, neque enim, ut ament, amenturve: in altitudinem quandam & terrorem adituri bella, comti, ut hostium oculis ornantur. Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum Semnones memorant.

fides

fides antiquitatis, religione firmatur. ſtato tempore in ſilvam, auguriis patrum & priſcâ formidine ſacram, omnes ejuſdem ſanguinis populi legationibus coëunt : cæſoque publice homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia: Eſt & alia luco reverentia, nemo, niſi vinculo ligatus, ingreditur; ut minor, & poteſtatem numinis præ ſe ferens, ſi fortè prolapſus eſt : attolli, & inſurgere, haud licitum; per humum evolvuntur. eoque omnis ſuperſtitio reſpicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium Deus: Cetera ſubjecta, atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum; centum pagis habitatur : magnoque corpore efficitur, ut ſe Suevorum caput credant. Contrà Langobardos paucitas nobilitat : quòd plurimis ac valentisſimis nationibus cincti, non per obſequium, ſed præliis & periclitando tuti ſunt. Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoſes, & Suardones, & Nuithones, fluminibus aut ſilvis muniuntur. nec quidquam notabile in ſingulis, niſi quòd in commune Hertham, id eſt, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis, arbitrantur. Eſt in Inſulâ Oceani ſactum nemus. dicatum in eo vehiculum, veſte contectum, attingere uni ſacerdoti conceſſum. is adeſſe penetrali deam intelligit, vectamq; bubus feminis, multâ cum veneratione proſequitur. Læti tunc dies; feſta loca, quæcumque adventu hoſpitioque dignatur. non bella ineunt, non arma ſumunt; clauſum omne ferrum : pax & quies tunc tantum nota, tunc tantum amata: donec idem ſacerdos ſaciatam converſione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum & veſtis, & (ſi credere velis) numen ipſum ſecreto lacu abluitur. Servi miniſtrant: quos ſtatim idē lacus haurit. arcanus hinc terror, ſanctaque ignorantia, quid ſit illud, quòd tantum perituri vident. Et hæc quidem pars Suevorum in ſecretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut, quomodo paulo antè Rhenum, ſic nunc Danubium ſequar) Hermundurorum civitas; fida Romanis:

eoque

eoque solis Germanorum non in ripâ commercium;sed penitus, atque in splendidissima Rhætiæ provinciæ coloniâ, passim sine custode transeunt : & cùm ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus; his domos villasque patefecimus,non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur flumen inclitum ,& notum olim : nunc tantùm auditur. Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomani, & Quadi agunt. præcipua Marcomanorum gloria, viresque;atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta. nec Narisci Quadive degenerant. eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur. Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsarum ; nobile Marabodui & Tudrigenus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. raro armis nostris, sæpius pæcuniâ juvantur. Nec minus valent retro Marsingi, Gothini, Osi, Burii : terga Marcomanorum Quadorumque claudunt. è quibus Marsingi & Burii sermone cultuque Suevos referunt : Gothinos Gallica,Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos ; & quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis, imponunt. Gothini, quo magis pudeat & ferrum effodiunt. Omnesque hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus & vertices montium jugumque insederunt. dirimit enim scinditque Sueviam continuum montium jugum : ultra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen , in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios,Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu. sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. ejus numinis nomen Alcis.nulla simulacra,nullum peregrinæ superstitionis vestigium :ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterum Arii, super vires, quibus enumeratos paulo antè

popu-

populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prælia noctes legunt: ipsâq; formidine atq; umbrâ feralis exercitus terrorem inferunt; nullo hostium sustinente novam ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulò jam addictius, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem, protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii omniumq; harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Suionum hinc civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent. Forma navium eo differt, quòd utrimq; prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrant; nec remos in ordinem lateribus adjungunt. solutum, ut in quibusdam fluminum, & mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos & opibus honos. eoq; unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode; & quidem servo. quia subitos hostium incursus prohibet oceanus. otiosæ porrò armatorum manus facilè lasciviunt. enimvero neq; nobilem, neq; ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est. Trans Suionas aliud mare, pigrum, ac propè immotũ: quo cingi cludiq; terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat; adeò clarus, ut sidera hebetet. sonum insuper se mergentis audiri, formasq; deorum, & radios capitis aspici, persuasio adjicit. Illuc usq; (& fama vera) tantùm natura Suionibus Suonum gentes continuantur. Cetera similes, uno differunt, quòd femina denominatur. in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hic Sueviæ finis. Ergo jam dextro Suevici maris litore Æstiorum gentes alluuntur. quibus ritus habitusque Suevorum; lingua Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur: insigne superstitionis formas aprorum gestant. id pro armis, omniumq; tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præ-

ſtat. rarus ferri, frequens fuſtium uſus. frumenta ceteroſque fructus patientiùs, quàm pro ſolitâ Germanorum inertiâ, laborant. Sed & mare ſcrutantur; ac ſoli omnium ſuccinum, quod ipſi gleſſum vocant, inter vada atque in ipſo litore legunt. nec, quæ natura, quæve ratio gignat, ut barbaris, quæſitum, compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria noſtra dedit nomen, ipſis in nullo uſu. rude legitur; informe perfertur: pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum eſſe intelligas: quia terrena quædam, atque etiam volucria animalia plerumq; interlucent; quæ implicata humore, mox dureſcente materiâ, clauduntur. fœcundiora igitur nemora lucoſque, ſicut orientis ſecretis, ubi thura balſamaq; ſudantur; ita occidentis inſulis terriſq; ineſſe crediderim; quæ, vicini ſolis radiis expreſſa atq; liquentia, in proximum mare labuntur, ac vi tempeſtatum in adverſa litora exundant. Si naturam ſuccini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur; alitque flammam pinguem, & olentem: mox, ut in picem reſinamve, lenteſcit. Peucinorum, Venedorumque, ac Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidem Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt: ſordes omnium ac torpor. ceterum connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennoſque ſilvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potius referuntur; quia & domos figunt, & ſcuta geſtant, & pedum uſu ac pernicitate gaudent: quæ omnia diverſa Sarmatis ſunt: in plauſtro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates. victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes: quas, inopiâ ferri, oſſibus aſperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. paſſim enim comitantur, partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque ſuffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc ſenum receptaculum. id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; ſuas alienaſque fortunas ſpe metuque verſare. ſecuri adverſus homines, ſecuri adverſus deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, ut illis ne voto quidem opus ſit. Cetera jam fabuloſa; Hellufios, & Oxionas ora hominum vultuſque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego, ut incompertum in medium relinquam.

PHI-

ſtat. rarus ferri, frequens fuſtium uſus. frumenta ceteroſque fructus patien-
... ſolitâ Germanorum inertiâ, laborant. Sed & mare ſcrutan-

Summa
EUROPÆ
antiquæ
descriptio;
Auctore
PHIL. CLUV
AFRI
Millia pas
30
30
20
70
80

ſtat. rarus ferri, frequens fuſtium uſus. frumenta ceteroſque fructus patien-
[illegible] Germanorum inertiâ laborant. Sed & mare ſcrutan-

PHILIPPI CLUVERII

GERMANIÆ ANTIQUÆ CONTRACTÆ

LIBER PRIMUS;

Quo situs universæ Germaniæ, & origo mores q; priscûm Germanorum describuntur.

Proœmium.

Ostenditur, quantam antiquis temporibus Græci Romaniq; Germaniæ habuerint notitiam. deinde agitur de mensura locorum: item de citerioribus, & ulterioribus Rheni, Danubii, & aliorum Germaniæ fluminum ripis.

GErmaniam antiquam descripturus, unum *C. Cornelium Tacitum* maximè sequendum mihi proposui: ut 1.
qui unus omnium non modò quam plurima de Germanis, eorumque cum populo Romano bellis, in suis annalium historiarumque libris adnotavit; sed & privatim librum de situ ac populis hujus terræ, deque origine, ac moribus universæ gentis, tam adcuratè, tamque diligenter conscripsit, uti nullam aliam regionem, nullam gentem æquè descriptam ab ullo veterum auctorum habeamus. Falsò namque, & maximè immeritò insimulatur Tacitus à nonnullis popularibus meis, etiam doctissimis viris, cu ille, ut Romanus, & exterus homo, plerorumque in Germania ignarus, multa falsa, fictitiaque tradiderit. Quo equidem

in judicio suam ipsorum isti quàm maximè produnt ignorantiam, & caliginem in intelligendis iis, quæ ille in dicto libro memoriæ mandavit. Sanè quòd nosse datur nobis patriæ, ac majorum nostrorum vetustatem; id omne uni acceptum feramus necesse est Tacito. quidpe hanc ejus descriptionem ni haberemus; in reliquis quoque auctoribus, vix quidquam eorum intelligeremus, quæ vel ante ejus ætatem, vel posterioribus etiam sæculis, de gente nostrâ tradita sunt. Scripsit equidem *T. Livius* haud pauca de eâdem gente; ut liquet ex ejus epitomatore; scripsit & *Asinius Quadratus* de terrâ Germaniâ; testibus *Strabone*, lib. IV, & *Agathiâ*, lib. I. sed horum monumenta temporum iniquitate interierunt. Scripsit *Cajus* quoque *Plinius* bellorum Germaniæ libros XX; testibus, *Tacito* nostro, in annalium primo, & *Plinio Juniore*, epistolarum lib. III, item *Symmacho*, epistolar. lib. IV. in quibus haud dubiè multa ille de terrâ ipsâ, ejusque populis annotavit. Sed & hi libri omnes perierunt. Verùm, quidquid vel hic, vel illi duo, sive de terrâ, sive de gente scripserint; certum est, Tacitum, ut qui posterior illis manum huic operi admovit, omnium id adcuratissimè perfectissimèque voluisse præstare. Atque equidem Plinium quod attinet; adparet ex eâ Germaniæ descriptione, quam naturalis historiæ operi inseruit, haud perinde diligenter eum in bellorum Germanicorum opere descripsisse hujus terræ populos: quando in illo etiam opere, quod ultimo composuisse eum constat, non nisi strictim paucas quasdam nationes, turbatoriè, ac sine ullo ordine recensuit. Sed eâ de re pluribus heic disputare, haud est consilium. in contextu hujus operis, quod conscriptum imus, clarè patebunt, cum Taciti singularis diligentia, atque industria, tum Plinii negligentia, & incuria, aliorumque geographorum summa ignorantia.

II. Nunc videre operæ sit pretium, quantam Germaniæ notitiam Tacitus noster, & alii ejus ævi Romani habere potuerint; uti hinc judicare liceat, quanta eis fides in Germanorum historia sit habenda. *Althamerus*, & nonnulli alii, in Taciti prædictum librum commentantes, ipsum auctorem in Germaniâ sub Fl. Vespasiano militasse tradunt: idque ex his ejus verbis, in eodem libro perscriptis: *Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosq; numinis loco habitam.* item ex istis: *Ipsum quin etiam Oceanum illâ tentavimus.* quæ de Oceano, Frisiorum Chaucorumque litora adluente,

luente, ille narrat. item ex his: *Hactenus in occidentem Germaniam novimus. in septentrionem ingenti flexu redit. ac primò statim Chaucorum gens.* Verùm falluntur isti quàm vehementissimè. non enim de se singulatim ista loquitur Tacitus: sed in universum de omni populo Romano. Atque illud quidem, de tentato Oceano septemtrionali, à quo & quando sit factum, ostendit ipse *annal. II.* nempe a *Germanico Cæsare*, & *L. Pomponio* consulibus; multis etiam annis antè, quàm ipse fuerat natus. Velledam, Bructeræ nationis virginem, si credas eum, sub Vespasiano militantem in Germaniâ, suis oculis vidisse; diu etiam militantem inibi vidisse credas necesse est. quod opidò quàm falsum. quidpe Vespasianus bellum in Germania gessit nullum, postquàm imperium adeptus est. Tacitus verò posteà sub Vespasiano Belgicæ Galliæ rationes procuravit; teste ipso, sub initium primi historiarum; & item *Plinio, lib. VII.* cap. XVI. ubi ne ad Rhenum quidem accessit, quod & ipsum quidam nostrorum hominum adfirmant. etenim ut limite, ac nomine, sic præfectò Belgica provincia à Germania Cisrhenanâ distinguebatur. Velledæ dignitas, & reverentia tum maximè Romanis cognita est, quum, *Othone* & *Vitellio* de summâ rerum armis disceptantibus, *Civilem Batavum*, Germanosque Cisrhenanos vinceret *Cerealis*; teste *Tacito*, in *historiar. IV. & V.* Cui bello inter fuisse Tacitum, ne minimâ quidem conjecturâ ex ipsius, nedum ex aliorum adsequaris monumentis. Duobus igitur istis indiciis, sive documentis, ita satis confutatis; tertium illud, quod allegatur, quanti momenti fuerit, haud video. quod certè & ipsum de universis Romanis intelligendum est: qui occidentem Germaniæ ad Amisiæ amnis ostium finiebant; reliqua ex hinc sub septemtrione ducentes.

III. Sed falsa hactenus postquam satis sunt convicta, vera nunc ostendantur. Romanos igitur ajo, Taciti ævo, totius Germaniæ cognitionem habere potuisse satis exactam, multis auctoribus, multisque documentis. Nam quidquid terrarum, nationumque inter Rhenum, Albim Salam, atque Danubium, flumina situm fuit; ipsi crebris bellis, præsidiisque diu, jam inde Julii Cæsaris ab temporibus, perlustraverunt. post Albim quæ fuêre proxima, ea facilè ex hujus amnis adcolis, quos præsidiis continebant, sciscitando cognoscere potuerunt. Ea verò, quæ Danubio adjacebant, ad Dacorum usque Jazygumque Sarmatarum confinia, præsidiariis

per Rhætiam ac Noricum militibus perquirere pronum fuit. Sed quidquid inter Albim, Danubium & Vistulam amneis, sinumque Germaniæ Codânum (vulgò nunc dicitur Ost See) situm est, id certiore jam auctore *Marobodno*, omnium harum terrarum (ut suo loco ostendetur) sub *Augusto* & *Tiberio* Imperatoribus, rege, posteà verò XVIII per annos Ravennæ in Italia exsulante, item ab *Catualdâ*, Gothonicæ ad vistulæ ostia nationis principe, in Gallia, Fori Julii exsulante, horumque comitibus, pernoscere quiverunt. Quamquàm, aliquot jam ante Romanorum imperatores sæculis, Græcorum nonnulli scriptores vetustissimi Cimbrorum peninsulam, Gothonumque ad Vistulam amnem veram sedem memoraverunt; ut suo loco patebit. Cimbrorum post hæc legati è dicta peninsulâ ad Augustum Cæsarem missi sunt; teste *Strabone, lib.* VII. Et Nerone imperitante, *eques* quidam *Romanus, missus, ad succinum comparandum à Juliano, curante gladiatorium munus Neronis principis, hæc commercia* ad Vistulæ ostia, & *litora* Æstiorum, qui nunc dicuntur Prussii, *peragravit*; teste *Plinio lib.* XXXVII, *cap.* III. Quin & ipsos Gothones, horumque conterminos Æstios, succinum in Pannoniam, & ad Italiæ usque confinium, non modo Plinii Tacitique temporibus, sed jam Herodoti ævo, solitos fuisse deferre, suo loco haud dubiis ostendam documentis. Atque hactenus equidem Romani ad dictum usque sinum Germaniam noverunt. Quæ ultrà sunt, in Svediâ, Norvagiâ, Finnomarchiâ, Lappiâ, & Finniâ, præterquàm quòd jam inde à *Pythea*, *Timæo*, *Xenophonte Lampsaceno*, & aliis Græcorum antiquissimis scriptoribus, haud perinde perperam descripta fuerunt; Romanis etiam posteà, sub primis imperatoribus comperta sunt. Qua de re ita noster auctor in principio statim libri de Germania: *Germania omnis à Gallis Rhætisque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur: cetera Oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.* Et *Plinius, lib.* II, *cap.* CVIII. *Et à Germania immensas insulas non pridem compertas, cognitum habeo.* Hæ quando cognitæ fuerint Romanis, suo loco indicabimus. Cum Bastarnis autem, ultra Danubium quondam ad Pontum usq; incolentibus, bellum etiam in Mœsiâ gesserunt, postmodùm verò in Daciâ provinciâ contermini quoque fuere iisdem. His igitur indiciis singulis atque universis benè consideratis, dubitare

tare jam haud æquum fuerit, quia optimam Romani terræ Germaniæ, gentisque Germanorum habuerint cognitionem. Exactissimam habuisse auctorem nostrum, C. Tacitum, ita, uti ferè nusquàm à veritatis tramite aberraverit; eóque quàm optimâ ac facillimâ methodo librum de eâ conscripsisse; ex contextu hujus operis clare patebit.

Habent igitur Germani nostri, quod meritò de terrâ simul ac gente sua gloriantur: nempe hanc præ omnibus aliis nactam olim fuisse inter Romanos, non plebejum hominem, sed equestris dignitatis virum, non privatum & obscurum, sed multis illustribus muneribus functum &, quod omnium maximum est, inter cunctos rerum scriptores, gravissimum auctorem, qui non modò terrarum, nationumque situs, sed & virtuteis atque laudeis earum singulari libro concelebrare, in summa habuit curâ. Conscripsit autem hunc librum sub ipsum imperii Trajani initium, Nervâ imperatore recens ex humanis egresso; teste ipso, in eodem libro: id est, circa annum à nato cœli terrarumque Domino, centesimum. Atque hæc de auctoritate hujus libri monuisse lecturos sufficiat. Ad ipsum hoc nostrum opus quod attinet; in *treis* id potissimè distinximus *parteis*, sive *libros*, quorum *primus* situm Germaniæ antiquæ, & gentis originem, moresque ostendit. *alter* est de Germaniâ Cisrhenanâ, *tertius* de Germaniâ Transrhenanâ. IV.

De cetero, quum crebræ hoc in opere variorum locorum nominandæ sint distantiæ; eæque in regionibus variis, ac diversis, quæ non eodem modo intervalla dimetiuntur: commodum, adeoque necessarium esse putavimus, per omneis pariter regiones unâ eademque uti mensurâ; ea scilicet, quæ omnibus simul nota esse possit: ut est Romanorum, quæ fit per millia passuum. Nam quum universus terræ orbis, seu globus, in parteis distribuatur CCCLX, quos gradus geographi vocant: horum singuli millia passuum continent LX. quæ facilè quævis natio suo mensurandi terras modo adplicabit, si primùm dispexerit, quot milliarium suorum, seu leucarum unum gradum in terræ globo obtineant: deinde verò dispectum numerum milliarium, sive leucarum, per LX millia passuum dividat. Exempli gratiâ; Germanicorum milliarium communium XV dicuntur occupare gradum unum. LX igitur per XV si diviseris: unumquodque milliare Germanicum continebit millia passuum IV. V.

At

VI. At quia Græci nonnunquam citandi sunt scriptores, qui locorum intervalla per stadia metiuntur, necessarium fuerit, stadia in millia passuum redigere. De illis *Herodotus* lib. II. ita tradit: *Centum justæ orgyiæ sunt stadium sex jugerum : nempe si singulas orgyias sex facias pedum, sive quatuor cubitorum : pedeis verò quatuor palmorum; cubitos autem sex palmorum.* Stadium igitur pedum est IↃC, quod *Gellius* quoque testatur, *lib. I. C. I.* Pedem autem in Græcorum mensura fuisse majorem pede Romano, judicat disertè *Plinius, lib. II. cap. XXIII.* XXV pedeis Romanos sexcentis in stadium addens: *stadium,* inquit *centum viginti quinque nostros efficit passus*; hoc est, *pedes sexcentos viginti quinque.* Et in eadem penè verba *Columella de re rusticâ lib. V, c. I:* Stadium habet passus centum viginti quinq;, id est, pedes sexcentos viginti quinq;. Atque sic computavit *Plinius* stadia *eodem libro* infrà *cap.* CVIII. Hanc tamen computationem quosdam improbare video. inter quos doctissimum quoque deprehendi *Lipsium* miror. commentans ad hunc Taciti locum, *annal.* XI, *Inter Mosam Rhenumque trium & viginti millium spatio fossam produxit*: addit; Dio consentit. διετάφρευσε, inquit, τὸ μεταξὺ τοῦ τε Ῥήνου καὶ τοῦ Μόσου, σταδίους ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν μάλιστα. *nam stadia* CLXX, *milliaria conficiunt* XXIII, *duobus stadiis & semiminus : ita, ut septem stadia cum dimidio, pro milliari capias : quod Plutarchus, Suidas, aliique monuerunt. Interpretes tamen Dionis milliaria* XXI *vertit* : & *addit, non convenire illi cum Cornelianâ ratione.* Haud injuriá id equidem interpres. *Lipsius* vero quomodo istam sententiam suam satis defensurus fuerit, haud video. Plutarchum quod ait sic monuisse ; id nescio ubi legerit. nisi forte ex Camillo sumserit: ubi Plutarchus Gallos ait, Brenno duce, urbe Româ relictâ, LX progressos stadia , castra posuisse juxta viam Gabinam, quod *ad octavum lapidem Gabinâ via factum*, narrat *Livius lib.* V. Ubi equidem negari haud potest, stadia VII. cum dimidio si pro uno milliari capias, millia inde passuum evasura VIII. At quis præstiterit , Plutarchum heic respexisse Livii auctoritatem, fidemque ejus sequutum; non vero alius potius cujusdam scriptoris: ut in aliis etiam haud semel ab eo dissentit? Quamquam Livii eum legisse historias, sæpiusque citare , haud ego nescius sum. Verum idem Plutarchus, Cæsaris se quoque legisse commentarios, haud obscure fatetur in vita ejus. Cæsar in fine primi commentarii, de bello Gallico, tradit Ariovistum regem, in Sequanis prælio ab se victum,

quin-

quinque, vel, ut meliora habent exemplaria, quinquaginta millia passuum, ad Rheni usque ripam fugisse. Apud Plutarchum ea fuga est ad stadia trecenta. Hæc jam CCC stadia quomodò computes, uti inde vel V, vel L evadant millia passuum? Nullo sanè modo. nam Lipsianâ computatione erunt millia tantùm XL: Plinianâ verò etiam minùs; nempe millia XXXVII, & passus Iↄ. Et ne quadraginta Cæsarem scripsisse suspiceris; non tam facilis est lapsus in quinque ex quadraginta, quàm ex quinquaginta. unde etiam interpres Cæsaris Græcus τεσσαράκοντα vertit σταδίους, id est, XL *stadia*. quæ Plinianâ ratione computata, millia efficiunt V. Plutarchi sanè stadia CCC quocunque modo verses, numquàm millibus Cæsaris convenire poterunt, nisi ex τριακοσίους facias aut τεσσαράκοντα, quæ Plinianâ computatione efficiunt V millia; aut τετρακοσίους, quæ eâdem computatione erunt millia L. Verisimilius autem est, vocem τριακοσίους mendosam esse ex τετρακοσίους, quàm ex τεσσαράκοντα. Quam conjectationem Orosii maximè confirmat testimonium; apud quem, omnibus in exemplaribus, constanti scripturâ, quinquaginta leguntur millia passuum, in hac Ariovisti fugâ. Græcus verò interpres, haud perinde vetus, vulgatissima Cæsaris exemplaria sequutus est: quum fortè nullum habuerit, in quo esset quinquaginta scriptum. Ceterò idem Plutarchus paullo antè narrat, Cæsarem stadiis CC ab Ariovisto prima castra locasse. quæ stadia, Lipsianâ computatione, efficiunt millia XXVI. quinque stadiis ampliùs. At ipsius Cæsaris Commentariorum vulgata exemplaria heic IV & XX tantùm habent millia. Quomodo igitur Plutarcho cum Cæsare convenit? Nempe, inquies, si notas IV transponas in VI. Sed quid tum fiet quinque istis stadiis, quæ superant? Scilicet non perinde exactè Plutarchum hæc observasse. Minimè. Si mutare aliquid in Cæsaris exemplaribus licet, quod heic oportet; ego non transponendas censeo dictas notas, sed primam earum omnino tollendam; scribendumq; millibus passuum V & XX. quæ Plinianâ ratione computata, σταδίους efficiunt διακοσίους; ut scriptum est à Plutarcho. quem Cæsaris legisse, sequutumque commentarios, liquidò ex hostium in Gallia cæsorum numeris, passim adnotatis, patet. Concludendum igitur; malè Lipsium notasse, Plutarchum monuisse, stadia VII, cum dimidio in singula milliaria computanda esse. Plutarchus Cæsa-

rem haud immeritò ſequutus; quando nemini de Cæſaris rebus geſtis meliùs, quàm ipſi Cæſari conſtare poterat. De Camilli geſtis quòd non Livium ſequutus ſit, cauſa eſſe poterat, quòd alii auctores, Livio etiam antiquiores, aliter tradiderant. *Appianus, in libro de bellis Annibalicis*, Annibalem tradit duobus ac triginta ſtadiis ab urbe ad Anienem amnem caſtra admoviſſe. quod ad eumdem amnem *tria millia paſſuum ab urbe* factum, teſtatur *Livius lib. XXVI:* & epitomator ejus *ad tertium lapidem*. Heic igitur quomodò XXXII ſtadia in millia computaveris, uti tria inde millia conficiantur. nam ſi VII ſtadia cum dimidio, pro uno milliari capias; erunt millia IV, duobus ſtadiis ampliùs. An ergo Appiano Livianæ hiſtoriæ prorſus non cognitæ fuêre? Vix dixeris. At ſi fuêre, cur non Livii fidem ſequutus Appianus? Nempe, quia aliorum fidem hac in re magis probavit. Sed uti ſcias Appianum integra VIII ſtadia in unum milliare computaſſe; en *Eutropius, lib. III; P. Sulpitio*, inquit, Cn. Fulvio Coſſ. *Annibal usque ad quartum milliarium urbis acceſſit*. Appianus igitur, Plutarchi ferè coætaneus, ſi Livii auctoritatem neglexit; quid mirum, ſi Plutarchum idem feciſſe credimus? Ego tamen non diſſimulaverim, me legiſſe apud *Plutarchum, in Gracchis*, iſta: (*eſt autem milliare octo ſtadiis paullo minus.*) Verùm è diverſo Polybius apud *Strabonem lib. VII.* milliare ait paullo plus eſſe octo ſtadiis. *Ab Apolloniâ in Macedoniam Egnatia eſt via, ut orientem versùs per milliaria dimenſa, & lapidibus diſtincta, usque Cypſelum, & Hebrum flumen: continetque milliaria* Iↄ XXXV. *Quòd ſi octo ſtadia, ut plerique faciunt, pro milliari accipias; ſtadia erunt* IV cIↄ CCLXXX. *ſin Polybium ſequare, qui octo ſtadiis duo jugera addit, id eſt, tertiam partem ſtadii; addenda adhuc ſtadia* CLXXVIII, *quæ tertia eſt pars milliarium.* En; communem eſſe conſuetudinem, ait Strabo, ſtadia VIII in unum milliare computare: communique huic conſuetudini unum habuit Polybium, quem opponeret. At *Polybius*, quamvis cenſeret, milliare paullo eſſe amplius VIII ſtadiis; tamen communem conſuetudinem & ipſe ſequutus eſt, *in libro III: Hæc jam* inquit *omnia intervalla per octana ſtadia adcuratè dimenſi ſunt, & ſignis diſtinxerunt Romani.* quæ de via ex Hiſpaniâ per Galliam ad Alpeis ille narrat. Sic igitur *Plutarchus* quoque, quamvis arbitraretur, milliare paullo eſſe minus VIII ſtadiis; tamen communem computandi conſuetudinem amplexus, L millia paſſuum Cæſaris vertit

σταδίους τετρακοσίους; & millia XXV, σταδίους διακοσίους. Sic *in Fabio Maximo*, ubi de Annibale, Tarentum (quod à Fabio tunc captum) adpropinquante, narrat; ab urbe eâ ipsum ait; quadraginta tantùm stadiis abfuisse. quâ de re ita *Livius*, lib. *XXVII*: *Quinque millia fermè ab urbe posuit castra.* Sic *Strabo*, ubi *Cæsar*, *belli Gallici comment.* VI, ait *Arduennam silvam, totius Galliæ maximam, millibus amplius IↃ in longitudinem patere*; *ipse*, *lib. IV*, inquit, *silva quidem magna est*; *at non tanta*, *quantam scriptores tradiderunt*, IV cIↃ *stadiûm.* Sed Strabonem ubique Plinianam, sive communem illam sequutum esse computationem, multis locis, cum Antonini, tabulisque itinerariis collatis, probari potest. *Dionysius* quoque *Halicarnassensis*, quamquàm sæpius enormiter in dimetiendis locorum intervallis erret, tamen, ubi *Livius*, *lib. I*, Tullum regem Romanorum, & Albanos, pugnam inituros, castra ab urbe haud plus quinque millia passuum locasse narrat, ipse τετράκοντα facit σταδίους.

VII. Ex *Herodoto* igitur, *Polybio*, *Dionysio*, *Strabone*, *Plinio*, *Plutarcho*, *Appiano*, ac *Gellio*, postquàm demonstratum est, veteres omneis VIII computasse justa stadia in singula millia passuum; quem jam Lipsius habuerit scriptorem, quem his tot tantisque auctoribus opponeret? Nempe Suidam, & alios. Alii isti qui fuerint, equidem nescio, nisi *Photium* intellexerit. cui *in bibliothecâ* septem stadia cum dimidio faciunt milliare unum. consentit & *Suidas in lexico*. At si hæc libuit observare Lipsio apud Svidam; cur integrum ejus de mensuris legere locum neglexit; vel, se legisse, dissimulavit. ita enim ille: *Septem stadia cum dimidio, faciunt milliare unum. & X milliaria habent stadia* LXXX. *stadium habet pedeis* C: *arvum pedeis* L: *pes digitos* XVI: *cubitus pedem unum cum dimidio.* Heic quis non vel mediocris judicii homo, cui principia Arithmetices percepta sint, facilè animadverterit, ex diversis Suidam ista sumsisse auctoribus; quæ ipse aut non satis percepit, aut percepta explicare, & inter se componere dedignatus est. Nam VII stadia cum dimidio si in unum milliare compures; certè *X* milliaria efficient stadia LXXV tantùm. at ipse ait. *X* milliaria continere stadia *LXXX*: quæ æqua est computatio Plinii, & reliquorum auctorum. Jam verò, si milliare habet stadia VII cum dimidio; stadium verò pedeis IↃc: milliare certè, habebit pedeis IV cIↃ IↃ.

at ipse tradit pedeis IV cIↄ CC tantùm, quod neque ipsius, neque Plinii rationi convenit; ex hac quidpe forent pedeis IV cIↄ Iↄ CCC. Rursus, si milliare pedeis habet IV cIↄ CC; id jam erit stadiorum haud plus VII, quod perquàm absurdum, & nulli umquàm auctori observatum. Sequamur igitur communem illam antiquissimorum consuetudinem Græcorum; qui τὸ πλέθρον esse voluerunt pedum C; ut ipse, cum Herodoto, adnotavit Suidas: stadium verò ἑξάπλεθρον, id est, pedum Iↄc; quod & Herodotus, & Strabo, & Gellius, & Suidas, locis suprà dictis, tradunt: quibus si, pro ratione mensuræ Romanæ, quæ Græcâ fuit minor, *XXV* pedeis cum Plinio addas; milliare omnino erit stadium VIII, qua computatione usi sunt veteres scriptores omnes.

VIII. Jam de Dionis loco, à *Lipsio* citato, uti scrupulum tibi eximam; nec hunc quidem auctorem minus VIII stadiis integris in milliare computasse; eâque ratione fossam Corbulonis, de quâ loquitur, fuisse unius & *XX* milliarium: en alius ejus locus est, *in libro XXXIX*, ubi trajectum ex Galliâ in Britanniam σταδίων adfirmat esse πεντήκοντα καὶ τετρακοσίων, quem *Plinius*; *lib. IV*, *cap. XVI*, tradit L millium passuum. Heic si milliare facias stadiorum VII cum dimidio; dicta CCCCL stadia efficient milliaria LX, passusq; CCL; si verò stadia VIII in unum milliare computes; CCCCL stadia erunt milliaria LVI, & passus CCL. Prædictum trajectum, quem Dio Pliniusque simul innuunt, L paullo minus esse millium, infrà in Morinis ostendam. Multo igitur credibilius est, Dionem intervallum hoc voluisse esse millium LVI quàm LX. Quamquàm mihi haud dubium, πεντήκοντα eum heic nominasse, magis uti rotundum conficeret numerum, quàm quòd tot stadia omninò esse ei constaret, hanc quidpe consuetudinem Græcos observasse scriptores, multis locis deprehendo. Unius Plutarchi exemplum, instar omnium, adducere libeat. Is in Camillo tradit, Romanos adversus Gallos ἐνενήκοντα ab urbe processisse σταδίους· quæ sunt millia XI, & passus CCL; VIII stadiis in singula millia computatis. Livius verò lib. V, ait, Romanos ad XI lapidem Gallis occurrisse. Verùm VIII integra justaque stadia in unum lapidem, seu in unum milliare esse contribuenda, satis jam certò ex hactenus allatis cuivis persuasum esse putamus, quapropter pluribus id demonstrare

ſtrare argumentis, ſupervacaneum fuerit. Nobis conſtans ubique hæc eadem obſervabitur menſurandi intervalla conſuetudo.

IX. De cetero, id etiam admonuiſſe hæc noſtra lecturos, perquàm neceſſarium duximus: quamquàm nobis Germanis, ipſam, quæ eſt intra Rhenum, Danubium, & Viſtulam amneis, Germaniam incolentibus, rectè dicantur ultra Rhenum ea, quæ ſunt in læva ejus ripâ, ut Gallia omnis; & ultra Danubium, quæ ſunt in dextrâ hujus ripâ; ut ſunt Pannonia, Noricum, Rhætia, atque ipſa hinc Italia: tamen, quia non è Germanicis, quæ nulla habemus, ſed ex Romanorum Græcorumque monumentis Germaniæ antiquitatem producimus; morem, atque conſuetudinem hac in re ſequemur Romanorum: quibus, prædictas provincias ſub imperio ſuo tenentibus, omnis Germania noſtra fuit extra, ſive ultrà dictos amneis. Unde etiam Germania Ciſrhenana dicta ea, quæ eſt in Galliæ ſolo, ad lævam Rheni ripam: Tranſrhenana verò reliqua omnis trans amnem; quæ vera ac genuina antiquitus Germania. Atque hac ratione omnia etiam illa trans Amiſiam, Viſurgim, Albim, Viadrum, & Viſtulam dicentur, quæ in horum fluminum dextris ſita ſunt ripis: trans Mœnum item, quæ in dextrâ ripâ; reſpectu ſcilicet Rhetiæ provinciæ.

Hæc igitur ſunt, quæ præſens opus lecturos præmonuiſſe neceſſarium duximus. nunc ipſum opus adgrediemur.

CAPUT PRIMUM.

Orbis univerſi varia partitiones. ubi verus inter Aſiam & Europam oſtenditur terminus; vulgò ignoratus.

I. TErræ Orbem univerſum oceano undique circum dari, tamquam immenſam inſulam unam, tradidêre veteres, quibus de reliquis orbis partibus, quas nunc *Americam*, ac *Magellanicam* vocamus, nihil cognitum fuit. Cognitum autem ſibi orbem variè diviſerunt. Alii *duas* ejus conſtituerunt parteis; idque bifariam: quidam *Aſiam* & *Europam*; *Africam* ſub hujus nomine comprehendentes, tamquàm partem, ſcisſis utrimque Calpe & Abilâ montibus, freto divulſam: alii itidem *duas*, à freto Gaditano ad Tanaim amnem; hinc *Europam*, inde *Aſiam*; ſub

quâ *Africam* simul intellexerunt: alii rursus in IV *parteis* distribuerunt; *Europam, Asiam, Ægyptum,* & *Africam.* hinc alii posteà, qui treis ejus partes posuerunt, *Europam, Asiam,* & *Africam*; Asiæ Ægyptum tribuerunt. novissimi, sinum Arabicum terminum Asiam inter & Africam statuentes, Ægyptum Africæ adjecerunt. Atque hæ quidem orbis universi partitiones disertè apud veteres auctores passim exstant. de Germania, quæ pars est Europæ, quia præsens mihi instituitur opus; unius Europæ terminos, quibus undique includitur, adcuratius heic indicabo. *A meridie* igitur mare est Internum, quod vulgò nunc *Mediterraneum* vocatur. *ab solis occasu,* oceanus Atlanticus. *ab septemtrionibus*, oceanus septemtrionalis: cujus varia vocabula, prout variis adfunditur terris: Atque hactenus nulla controversia; quia termini per maria faciles.

II. At ab *ortu solis,* quia non maria, sed terræ plurimâ ex parte adhærent; terminus inter Europam Asiamque paullò est obscurior: de quo plura heic expedire haud pigeat. Hunc nullo sæculo, neque ab antiquissimis, neque novissimis scriptoribus rectè proditum, audacter adseveraverim. Causa illis fuit, quia septemtrionalem plagam numquàm satis compertam habuêre: his verò, quia illos temerè, sine ullâ rei acriori expensione, ceu gravissimos auctores, sequuti sunt. Ac de mari Ægæo, de Hellesponto, de Propontide, de Ponto, & Mæoti palude, rectè quidem, ac ritè inter omneis convenit. hinc verò quum novissimum terminum Tanain amnem veteres pronuntiârint; apertissimè ignaros ulteriorum terrarum sese prodiderunt. quippe à Tænaro, extremo Peloponnesi promontorio, ad Tanais fonteis licet Europæ latus orientale metiaris; tamen non ultra dimidium ejus his terminis clausum deprehendas; æquali fermè hinc terrarum spatio, oceanum usque septemtrionalem, interposito. Nostri sæculi homines, quum id adnimadverterent; lineâ, ab Tanais ortu ad lacum Granvicum, quod & mare Album, ductâ, veterum defectum suppleri posse putârunt: auctorem quodammodò hac in re sequuti *Cl. Ptolemæum.* Verum & ipsi cum Ptolemæo in hoc errarunt. Etenim ex Plinii lib. IV, cap. XII, & lib. II, cap. CVIII. satis apertè patet, Sarmatiam hanc & in Europa fuisse, & ad oceanum usque extensam: unde & Sarmaticus ipse cognominatus. Juvenalis Satyr. II. In dimetiendâ Sarmatiæ *longitudine* haud quidquam aberravit Agrippa, qui

qui citato Plinii loco priore prodidit totum eum tractum, ab Istro ad oceanum, bis ad decies centum M. pass. in longitudinem, aliquantum minus quadringentis in latitudinem ad flumen Vistulam, à desertis Sarmatiæ. quidpe ab extimo, quod in septemtriones versùs est, Istri ostio (& hoc innuit apertè Plinius) ad sinum Album, & proximum Sarmatiæ litus, mensuram si agas, XII C M. pass. reperies. tantumdem verò à Tanais ostio ad Petzoræ regionis litus. *In latitudine* quoque haud ita multum erravit. quidpe si Finniam cum Plinio in Sarmatiâ censeas; sunt inter Botnicum sinum, & Tanais fontem (quem haud procul oceano, circa Petzoram flumen, posuerunt veteres) Iↄ CCCC circiter M. passuum. tantumdemque est spatii inter Obium amnem (quem verum esse Europæ terminum, infrà monstrabo) & intimum sinus Albi recessum: si malis Finnos cum Tacito Germanis adscribere. nam, utrum Europæ terminum, Obii ostium, an Tanais falsos fonteis Mela intellexerit, incertum est. Inter Vistulam autem, & Tanais ostium, paullò est amplius. Hinc Sarmatis adversas facit *Mela, lib. III, cap. V.* Oceani insulas, quarum incolæ *Oonæ, Hippopodes, Panotii.* Novam Zemblam esse hodiè, cum reliquis sub polo insulis, Rusfiæ ac Lappiæ objectas, suo loco reddam. Hinc item *Sarmaticum* adpellatur *mare* Ptolemæo; quamquàm haud vero situ: & *Sarmaticus Oceanus* Æthico; item Apollonii scholiasti. Apertè igitur ex his atque manifestè deprehenditur, vehementissimè errare eos, qui ex Ptolemæi opinione orientale Europæ latus lineâ, à vero Tanais ortu ad sinum Album ductâ, includunt. Hac quidpe ratione non modò omne Sarmaticum litus, quod inter intimum Albi sinus recessum & Obium flumen Iↄ CCCC millia passuum patere dixi; sed dimidium ferè ipsius Sarmatiæ ab Europâ excluditur, quod haud temerè committendum erat. Quærendus ergo alius est Europæ terminus: isque quærendus, qui & terrarum situi, quem cognitiorem nunc habemus, rectè congruat, & à veterum descriptione non planè abhorreat, quàm proximè verò accedat.

III. Magna circa hæc loca veterum fuit ignorantia. & ex eo maximè perspicitur, quòd Tanaim flumen ex immensis montibus Riphæis profluere tradiderunt: quum circa Tanais ortum nulli prorsus sternantur humiliores colles, nedum altiores montes. alii namque rectè quidem Riphæos montes in septemtrione posuerunt; malè verò Tanaim ex iis oriri, versusque meridiem profluere

re tradiderunt. alii, in quibus Ptolemæus, recto quidem tractu ortus amnis descripserunt: at malè tamen Riphæos monteis ex illorum opinione ad eosdem locarunt. Verum ex *Mela lib. I. cap. ultimo*, item *lib. III. cap. V.* & *Plinii lib. IV. cap. XIII.* item *lib. VI. cap. XIII* disertissimè perspicitur, Riphæos monteis partim in Europa, partim in Asia, oceani septemtrionalis litori, ex occasu in ortum versus, obtentos fuisse, angusta Hyperboreorum regione interposita. hinc enim Plinius, tam ex Asiæ, quàm Europæ interioribus, ad oceani litora proficiscentibus dictos transcendendos tradit monteis. Hinc etiam est, cur *Dionysius Afer* mox post Arimasporum gentem πτερύγια posuerit πόντον; nempe, quia angusta tantum Hyperboreorum intercedebat regio. Eundem Riphæis montibus tribuit situm *Æthicus* Cosmographus. *Ptolemæus* eodem hoc situ Hyperboreos describit monteis; perperam eos ac falso à Riphæis, quos male adversum Tanais collocat ortum, diversos faciens; quum fuerint iidem. Hodie prædicto tractu ingentia montium juga, à faucibus Albi sinus ad ostium usque Obii fluminis, & promontorium ejusdem nominis, litori Russiæ, & septemtrionali oceano obtenta noscuntur longitudine Iↄ CCCC circiter millium passuum. Nomen nunc à situs figura in universum acceperunt, quo accolis Russis *Kameny poyas*, id est, *lapideum cingulum*, quia terram cingunt, appellantur; alio quoque vocabulo, ab adluente flumine tracto, Obii nuncupati.

Sevo mons. IV. Riphæis jugis haud minor est Sevo mons, teste *Plinio lib. IV. cap. XIII.* qui à Lappiæ extremis finibus, & sinus Albi faucibus, ex adverso Obii montis, exsurgens, inter Suediam & Norvagiam, ad hujus usque opidum maritimum *Opslo* (*Asloë* est aliis) protenditur. Ptolemæus Hyperboreis suis montibus rectè *longitudinem* tribuit Iↄ CCCC mill. pass. tantum enim spatium inter sinum Album & Obii amnis ostium, hodie occupant. *Plinius, lib. VI. cap. XIII.* ad Carambucin flumen *deficere, lassata cum sideruum vi, Riphaeorum montium juga tradit.* Quod ad vastum immensumque Obii os hodiè fieri scimus. Unde extra omnem controversiam, *Obius* est antiquorum *Carambucis*; quod etiam testatur *Stephanus*. *Elixonam* verò Insulam Hyperboreorum *Novam Zemblam* hodie esse, cùm situs, tùm magnitudo manifestò indicant. traditur illa ab eodem haud minor Sicilia. Hinc rectissimè *Gerardus Mercator*, *Celtica promontorium Lytarmin* interpretatus est, id quod hodie

Obius est antiquorũ Carambucis.

Elixona est Nova Zembla.

vulgò

vulgò nautis dicitur *Capo d' Oby*, id est *promontorium Obium*. Quin & ipsa dictorum montium juga olim dicta fuisse *Obia* ex *Athenai lib. VI. Cap. IV.* colligitur. quæ illi antiquitus *Riphæa*, olim *Olbia* nunc *Alpia* dicta. Alpeis equidem antiquis Græcis Riphæos fuisse adpellatos monteis, testis est Protarchus apud *Stephanum*. Huic adsentiuntur *Æschylus* & *Apollonius* Poëtæ. Ut verò Hyperboreorum gens, sic Riphæa juga longè diversis inter se sitibus ab antiquis scriptoribus locata fuerunt. Antiquissimi mortalium Hyperboreos adpellarunt, ex vera fama eos, qui in dicta angusta regione, inter Oceanum glacialem, & ingentes Riphæos, sive Obios monteis, ultimi Europæorum incolebant. de quibus *Hecatæus* libros conscripsit. Posteriores, famâ jam obscuriore, quum id accepissent; Riphæos monteis crediderunt esse ipsa Alpium juga: supra quæ unam tantum gentem, ad oceanum usque septemptrionalem incolere sciebant, nomine CELTAS quos illi eosdem esse putarunt cum vetustiorum Hyperboreis. *Posidonius* verò ex voce Ὄβια conjecit vocabulum Ὄλβια; quod primùm in Ἄλβια, tandem in Ἄλπια mutatum existimavit. Nam Ἄλπια quoque dicta fuisse antiquissimo nomine Ἄλβια, docet *Strabo lib. IV. & V.* ALBEN & ALPEN etiam nunc incolis adpellantur.

Obium prom. quod & Lytarmis.

Alpes antiquis Riphæi dicti.

Hyperborei

Celtæ existimati Hyperborei.

V. At alii iterum, non modò dictos Celtas supra Alpes incolentes, adpellarunt Hyperboreos; sed, quum continua ab Alpibus ad Æmum Rhodopemque monteis protenderentur juga; hæc quoque Riphæos censuerunt esse monteis, gentesq; ultrà incolentes Hyperboreos; *Val. Flaccus*: Ἀργοναυτικῶν. *II. Martialis, lib. VII.* in epigrammate de fama reditus Domitiani ex Sarmatiis Jazygibus. item *lib. IX.* de Dacis, trans Pathissum Danubii accolis; qui & Getæ dicebantur. Item *Lucanus lib. II.* Eò quoque spectavit *Virgilius in IV.* Γεωργικῶν, de Orpheo, ejusque uxore Eurydice canens. Et γεωργικῶν III de Sarmatis.

VI. Flaccus autem boream à convallibus Hebri tolli, id est, oriri dixit: Martialis verò septentrionalem polum adpellavit Geticum: quum hæc loca XL amplius gradibus ab ipsa poli regione distent. Nempe, quum inter veros Riphæos monteis & oceanum polarem sive glacialem, exiguum atque angustam Hyperboreorum regionem intercesse, antiqui illi ab vetustioribus scriptoribus didicissent; ipsi verò postea per errorem putarent Riphæos esse Alpeis, & quicquid montium inter altissima hæc sternitur juga:

de Hyperboreis falsa opinio.

ipſam quoque Celticam & proximam huic Sarmatiam ab his montibus ad dictum usque oceanum, anguſtas terras, eâque ratione polum ſeptentrionalem Getis propinquum eſſe crediderunt. Documentis hoc liquet quamplurimis, in *Ovidii libris*, quos ille in Pontica urbe Tomis, haud procul Iſtro amne, ſub eodem cum Alpibus gradu, compoſuit, perſcriptis; *Triſtium lib.* III. *eleg.* IV. & XIII. *lib.* IV. *eleg.* VIII. & *lib.* V. *eleg.* II. *De Ponto* I. *eleg.* IV. VI. & X: *lib.* II. *eleg.* X. & *lib.* IV. *eleg.* X. Sed idem error ex *Plutarchi* maximè adparet *Camillo*; ubi tradit Gallorum alteram partem, neſcio unde profectam in Gallia conſediſſe; quæ tamen prima eorum fuit ſedes. Falſum item, quod alteram eorum partem tradit, ſuperatis Riphæis jugis, oceani litora & ultima Europæ obſediſſe: quum in Bojohæmum tantum Boji cum Sigoveſo duce, penetraverint; *Livius lib* V.

Plutarchi error de Gallis.

VII. *Obios* eſſe monteis ad oceanum antiquis auctoribus *Ripheos* dictos, ſatis hodiè in confeſſo eſt. Unde hoc etiam flumini nomen *Obium* haud novum eſt; ſed antiquiſſimum, à montium haud dubiè vocabulo accolis deductum. Ceterum inſcitè faciunt illi, qui Riphæos vocant eos monteis, qui ab oſtio atque promontorio Obii, primum inter *Petzoram* & *Obdoram* regiones, deinde inter *Condoram* & *Sibioram*, mox inter *Permiam* & *Tumeniam* ad *Rhymnica* usq; juga ſuper Nagaios Tattaros, continuo jugo protenduntur; quum hi montes non antiquorum ſint Riphæi; ſed cognata, ut inquit *Plinius lib.* V. *cap.* XXVII. *Mela lib.* V. *cap. ultimo.*

Riphæi mõtes falſo qui habentur.

VIII. Tanaim verò ex veterum ſententia terminum Europam inter atque Aſiam uti facias; ortus ejus in dictis montibus Riphæis, quà à *Petzora* ſecantur amne, ſtatuas neceſſe eſt: ita, uti ab ipſo propemodum oceani litore in *Meotin* paludem amnis defluat. *Æthicus, Strabo lib.* XI. & XVII; & *Mela lib.* I. *cap.* I. Ad dictos Tanais ortus ſpectat etiam illud *Dionyſii*, ubi fonteis Aldeſci Panti capiſque amnium in Riphæis montibus, haud procul glaciali mari, ſtatuit. Ceterum hoc flumine Tanais ex ſeptentrionibus in auſtrum versùs deductis Hyperborei iſti, populi, æquis ſpatiis, partim in Europæ, partim in Aſiæ litoribus locabuntur, ut placuit *Melæ* ac *Plinio*. At noſtro hoc ſæculo, falſiſſimum eſſe Europæ Aſiæque terminum Tanain, ſatis compertum habemus; cum nullos ejus in Riphæis montibus ortus ſciamus. Oritur quidpè in minoris Tattariæ Magnæque Ruſſiæ confinio, ex lacu ſatis magno, cui

Tanais num Europe terminus?

cui vulgare nunc vocabulum *Ivvanovvo Jezero*. *Ptolemæus* quoque olim verum iis dedit situm, quamvis Riphæis montibus falsò adpositis, & ante Ptolemæum etiam *Theophanes Mitylenæus*, & alii quidam. Profluit quidpè amnis ex antè dicto lacu; primum versus solis ortum, paulum in ortum æstivum deflectens donec Volgæ, magni fluminis, ripis adpropinquat: indè subito reflexu in occasum recurrens, ab æstivo ortu ad Mæotim tendit: ut rectissimè tradidit *Eratosthenes*, iniquè & ipse *à Strabone, lib.* II. reprehensus. Longum illud & continuum montium jugum, quod alterâ parte Pontum Mæotimque & Tanaim *Mela* attingere tradit; alterâ Caspium mare; pluribus prout varias accedit genteis, nominibus adpellatum; huc etiam ultra Tanain, versùs occasum, super Tartarium Cremeam, & Tauricam Peninsulam extenditur, ad flumen usque Borysthenem. Unde haud inscitè sub *Tauricorum* nomine comprehendi potest: *Tauri* quidpè, sive Taurici populi accoluerunt ab meridie. Hos autem *Caucasios* adpellavit montes *Theophanes* & alii, quia *cognata* atq; continua fuêre juga Caucasiis montibus. In illis verò oritur amnis, quem nunc vulgò *Donetz*, id est, *minorem Tanaim*, accolæ vocant: & ab adversâ parte verus ille *Panticapes*, qui nunc dicitur *Konskavvonda* in Borysthenem confluens, teste *Plinio lib.* IV. *cap.*XII. nec ita longè ab illo abest lacus, ex quo *major* oritur *Tanais*. Hunc igitur verum Tanais fontem alveumque quidam haud ignorantes, quum in terminum Europæ Asiæque minimè idoneum intelligerent; Isthmo, qui est interduo maria Ponticum & Caspium, dictas terras disterminare maluerunt. *Isthmum* hunc quà *Caucasius* sternitur inter dicta maria mons ingens, terminum ita statuerunt inter Asiam atque Europam, uti eà, quæ versus septemtriones sunt, Europæ, ea verò, quæ versus austrum, Asiæ dicerentur loca. Alii verò hoc muneris detulerunt *Phasidi* flumini, teste *Herodoto, in lib.* IV. At inquies, quid indè? an non longè majus est intervallum à mari Caspio ad oceanum septentrionalem; quàm à Tanais fonte? Omnino. Multo igitur minus aptus hic isthmus in terminum inter Asiam atque Europam, quàm ipse Tanais.

Taurici sive Caucasii montes.

Donetz, sive Tanais minoris ortus.

Panticapes seu Konskavvonda fl.

Tanais majoris ortus.

Isthmus Europe terminus falso habitus.

Phasis flu. Europe terminus?

IX. Verùm alius jam heic iterum deprehenditur error veterum scriptorum circa *Caspium mare*, errore illo, de Tanais fonte, multò etiam major. Scilicet *Caspium mare*, quod & *Hyrcanum* dictum, sinum esse crediderunt Scythici, sive septentrionalis, oceani, quem-

Circa Caspiũ mare antiquorũ error.

quemadmodum ex adverso Persicum & Arabicum maria, sinus sunt maris Erythræi sive Rubri. *Dionysius*, & *Strabo lib.* XI. *Mela lib.* I. *cap.* II. Item *lib.* III *cap.* V. *Plinius lib.* VI. *cap.* XIII. Atque hinc ex Caspio mari ad Indiam circum navigari posse septentrionem, falsò prodidit *Patrocles*, ut testis est *Strabo lib.* II. *Plinius lib.* VI. *cap.* XVII. Hanc igitur Caspii sinus faciem, quum crederent veteres; rectè Isthmo, qui inter mare Caspium & Pontum Euxinum protenditur, Europam ab Asiâ disterminare sese putarunt; reliquum limitem, ad septemtrionalem usque oceanum fauceis dicti maris angustas, in longumque extensas efficere arbitrantes. Verùm falsam hanc esse veterum opinionem, nostrum satis clarè aperuit sæculum. Quamquam jam ante Strabonem, *Herodotus lib.* I. & *Aristoteles* Meteorolog. II. docuerunt, *Caspium mare esse per se, nec reliquo mari commisceri.* Nam quod in *libro de mundo*, *cap.* III. traditur, in Hyrcanum mare Oceanum intrare: hoc ipso, si alia argumenta deessent, convinci potest; haud genuinum esse hunc librum Aristotelis, sed suppositìtium. *Diodorus* quoque *Siculus lib.* XVIII. & *Ptolemeus lib.* VIII. tradunt Caspium mare per se esse, & terrâ undique cingi. Verùm Herodoto atque Aristoteli cur à posterioribus auctoribus, Strabone, Melâ, Plinio & aliis fides minùs adhibita sit, auctoritas *Patroclis* in causa fuit; quia hunc præfectum dictorum locorum, ceu αὐτόπτην, certiora ac veriora prodidisse rati sunt. Patrocles verò magis quæ opinatus, quàm quæ expertus fuerat, falsa pro veris prodidit. Quæ nostri sæculi satis certa jamdudum confutavit experientia; veramque Herodoto, Aristoteli, Diodoro, ac Ptolemæo vindicavit fidem atque auctoritatem. Longitudinem tamen faucium non tantam fecêre veteres illi; quantum nunc inter Caspium mare Septemtrionalemque oceanum intervalli esse scimus: sed ipsius Caspii maris longitudine, quæ ex occasu in ortum versus est, aliquantò majorem, ut patet è Strabone. Ex hac igitur fictâ Caspii maris facie; *Plinius lib.* IV. *cap* XIII. postquam Europæ litus, ab ortu in occasum versus, enarrare promisit; primo loco *septemtrionalem* nominat *oceanum* & *lib.* VI. *cap.* XIII. *primum* Europæ *promontorium*, quod nunc *Obium* nuncupatur, *Celticæ* vocat promontorium *Lytarmin.* Sub Celticæ quippe vocabulo omnem septemtrionalem, occidentalemque dictam fuisse Europam, proximo ostendetur capite.

Liber de mundo Aristotelis falso adscriptus.

Atque

X. Atque hi fuêre veterum circa Asiæ Europæque terminum errores. Verum nunc *certumque terminum* uti habeas, statue, post *mare Ægeum, Propontidem*, atque *Pontum Euxinum, paludemque Maetin*, primum *Tanais fluenta*, donec adverso amne *ad flexum ejus*, opidumque *Tuja* pervenias; quà Volgæ fluminis dextræ ripæ adpropinquat. Inde *transversum jugum*, quod, inter utrumq; flumen ex septemtrionibus in meridiem protensum, vulgari vocabulo dicitur *Perovvlok*, à Volgæ læva ripa Rhymnicos monteis, ad opida *VVelikt Tunien* & *Leptin*, proximamque *Obii fluminis ripam*. hinc ipsum *flumen Obium* ad Oceanum usque & promontorium *Lytarmin*. Atque hic tandem terminus terrarum situi, quem nunc satis cognitum habemus, quam maximè congruit, idemque veterum descriptioni quamproximè respondet. Omne quidpe Sarmaticum litus, ipsaque tota Sarmatia, hoc limite Europæ suæ redduntur. Hoc etiam modo omnis Hyperboreorum, ultra Riphæos sive Hyperboreos monteis, regio in una consistit Europa, uti veterum quidam voluêre, teste *Plinio*: quibus terminus haud dubiè Europæ *Obius* fuit amnis. Hoc item pacto *Tanais* Europæ Asiæque erit ex parte limes. Hac denique ratione omnis *Russia Major*, quam alio nomine vocant *Moscoviam*, in una continetur Europa, cujus majorem partem hactenus per dictam lineam, à Tanais fonte ad sinum album ductam, in Asia ex erronea Ptolomæi opinione, statuerunt nostri sæculi Geographi.

Verus Europæ inter & Asiam terminus.

CAPUT II.

Orbis terrarum alia partitio: ubi de veteri Celtica, cujus partes Illyricum, Germania, Gallia, Hispania & insula Britannica.

I. PRæter suprà dictas orbis terrarum partitiones, alia quædam vetustissimis primisque Græcorum scriptoribus fuit divisio; quâ præter suam Græciam atque Italiam, omne reliquum in duo nomina, duasque partes distinxerunt. Quidquid versus septemtriones, *ultra Emaum, Emodumque monteis, Mare Caspium, Caucasia juga, Pontum Euxinum, Istrum amnem, & Alpeis, mareque internum* situm est, uno nomine *Scythiam* adpellavêre, reliquam partem, huic ab meridie adversam, *Æthiopiam*. Cujus rei, ut multa

Scythia quæ antiquis habita.

multa sunt in veterum Poëtarum monumentis documenta; ita luculentissimum adfert testimonium *Strabo lib.* I, XI. Antiquissimi scilicet Græcorum scriptores omnem septemtrionem in Europa, à Caspio mari, quod terminum statuebant inter Europam & Asiam ultra Euxinum Pontum, Istrum flumen, mare Adriaticum, Ageium juga, mare internum, quâ id Galliam Hispaniamque alluit, in *tria* diviserunt *gentium genera* ac nomina, *Arimasporum*, *Sarmatarum & Hyperboreorum*. Horum *Arimaspos* ad Fauceis Caspici posuêre maris: his proximos versùs occasum *Sarmatas*; post hos ad Oceanum usque Athlanticum, & fretum Gaditanum, *Hyperboreos*, sub quorum nomine comprehendebantur *Illyrii*, *Germani*, *Galli & Hispani*, populique præterea in *Britannicis* Insulis; Cæterùm post antiquissimos illos, alii Græcorum scriptores, quos παλαιὺς vocat *Strabo lib.* XI omnes Septentrionales gentes, tam in Europa quàm in Asia, uno nomine *Scythas* adpellaverunt, & post hos etiam alii Scytharum quosdam Celtoscytas, nempe Europæos omnes, ut mox ostendetur. De *Scytharum* vocabulo in ipsa *Scythia* quæ inter ultimum Europæ finem, obium amnem, & Eoum mare in Asia comprehendebatur, dubitatio nulla esse potest, quando perpetuò nomen id multis sæculis pòst etiam duravit.

Celto Scythæ.

II. Septemtrionalium, quosdam Celtoscythas fuisse adpellatos, tradit *Strabo lib. I*, sub quo vocabulo haud dubiè *Germani* ac *Galli*, *Hispanique* & *Britanni* intelligebantur. Hi quidpè propriè posteà Celtæ conjunctim uno vocabulo Græcis fuêre dicti. *Plutarchus* verò, *in Mario*, Cimbros, *Germanicam gentem* Celtoscythas antiquis scriptoribus dictos adfirmat. Præterea *Plinius lib. IV* Cap. XII, *Scytharum*, inquit, *nomen usq; quaque transiit in Sarmatas* atque *Germanos, nec aliis prisca illa duravit adpellatio, quàm qui extremi gentium harum, ignoti propè cæteris mortalibus, degunt*, Priscam hanc intelligit appellationem Scytharum in Europa, de qua heic agit, omnino suâ ætate interiisse, Pro qua proximas Asiæ regiones vera genuinaque Sarmatæ atq; Germaniæ vocabula sortitas esse. Scytharum verò nomen ultrà Obium amnem, in Asia, atque Oriente tantùm, apud remotissimos homines, & ob longinquitatem locorum, Europæis pene incognitos, constitisse. *Baltiam Balsiam* seu *Scandinaviam* Timæus, Pytheas Xenophon Lampsacenus apud Plinium referunt Scythiæ insulam sive contra Scythiæ litora. Ac Sarmatia quidem non modò vetustissimis sed inferioris etiam

Germani Celto Scythæ.

Sarmati Scythæ.

etiam fæculi Græcorum fcriptoribus vulgò fub Schythiæ nomine memorata eft.

III. *Hifpaniam* & *Galliam* fub eodem veniffe Scytharum vocabulo, nullum equidem aliud habemus argumentum, quàm illud Strabonis de *Celto Scythia*, fub quo nomine dictas quoque duas regiones comprehenfas fuiffe, haud dubium eft, quando tam Hifpani quàm Galli, proprie dicebantur *Celtæ*. *Scythicum* in Hifpania qui *promontorium* ex *Mela. lib.* III. cap. I. ftatuunt, legendum illic *Trileucum*, ut eft apud *Ptolomæum*; quod & *Lapatia Cori* eidem dicitur: eftque hodiè vulgo accolis *Cabo de Ortegal*. *Hifpani & Galli Celto-Scythæ.*

IV. De *Britannicis* quoque *Infulis* idem, quod de Gallia & Hifpania, eft fentiendum: quidpe quum ante magnam illam Scythiam, cujus fines extremi, ab occafu Oceanus Atlanticus, ab feptemtrionibus Oceanus glacialis, ab oriente Obium flumen, fitæ fuerint infulæ, fub eodem cum *Schytia* generali vocabulo comprehenfas fuiffe, haud dubitandum eft. *Britanni Scythæ crediti.*

V. *Illyricum* etiam, quia poftea Celtici nominis, portio fuit Scythiæ quoq; illius magnæ partem anteà vetustisfimis Græcorum fcriptoribus, habitam fuiffe, maximè credibile eft. Quia fub Hyperboreorum nomine venerunt antiquisfimis mortalium. Quod fi igitur Illyricum initio fub uno Hyperboreorum nomine; dein pofterioribus etiam temporibus fub uno Celticæ vocabulo, unà cum reliquis in Europa regionibus feptemtrionalibus comprehenfum fuit: certè medio quoque fæculo fub una eademque Scythiæ adpellatione veniffe, extra controverfiam effe debet. Atque hæc de Scytharum vocabulo ex vetuftisfimorum Græcorum traditione. *Illyris Scythiæ pars habita.*

VI. Pofthos, quum Celtarum nomen ex Illyrico, Gallia, Hifpania, ac Germania Britannicisque infulis nofci inciperet; Græci, omne reliquum, à Germania ad Afiam ufque ejufdem generis & nominis arbitrantes, *CeltoScythas* adpellavêre, non modò *Hifpanos, Gallos, Britannos* atque *Illyrios*: fed *Sarmatarum* quoque gentem, ad Obium ufque flumen. Hanc adpellationem alii posteà non fatis percipientes *Cimbrorum* agmen, (qui primi, quorum memoria exftet, ex antiquisfimis Germanis, unà cum Contermi-nis Teutonis, exteras terras, in Macedoniam & Græciam usque quæfiverunt) *CeltoScythas* ea de caufa dictos exiftimaverunt, quia ad dictam expeditionem profectis Scytharum, id eft, Sarmatarum *Sarmatæ Scythæ habiti.* *Cimbri quare CeltoScythæ dicti.*

non-

nonnulli immisti fuerint, ut patet ex *Mario Plutarchi*. Mox alii, quum diversum Scytharum genus intelligerent à gente Celtarum, abjectâ illorum adpellatione in universa Europa, *Celtas* vocârunt prædictos omnes, ad Europæ usque finem. Hinc *Ptolemæus, lib.* II. universam Europam Κελτογαλατίαν nuncupavit: & Plinius lib. VI. cap. XIII. Celticæ finem fecit, ex veterum traditione, ad Obii fluminis ostium, promontorio illic *Celticæ* memorata Lytarmi. Posteaquam verò Sarmatarum quoque in Europa gens penitiùs aliquantò Græcis innotuit: diversumque id à Celtis hominum genus intellectum. Segregati à Celtico nomine *Sarmatæ* sub *Scytharum* vocabulo constiterunt; *Celtaque* soli dicti fuêre, *Illyrii, Germani, Galli, Britanni*, atque *Hispani*.

Europæi Celtæ vocati.

Sarmatæ à Celtis segregati Scythæ adpellati.

VII. *Hispaniam* sub *Celticæ* vocabulo, comprehensam fuisse, quia gens una ejusdemque originis Hispani cum Gallis, Britannis, Germanis atque Illyriis, manifesto indicio est nomen sub Romano etiam imperio frequentibus ejus locis adfixum: uti *Celtiberorum*, Item *Celticorum*, tum circa ipsum *Celticum promontorium*; quod nunc vulgò *finis terræ* dictum. Nam *Celtici* heic, cognomine *Neriæ* & *Celtici* cognomine *Præsamarci* sunt *Plinio lib.* IV. *cap.* XX. unde ipsum promontorium indigetatur *Nerium Strabonis lib.* III. & *Ptolemæo* in descriptione Hispaniæ. *Mela lib.* III. *cap.* I. totam Hispaniæ frontem, à Tago amne, ad Celticum usque promontorium, *Celticos* suâ ætate coluisse tradit. Celtas ibidem longe lateque incoluisse per Bœticam & Lusitaniam, etiam *Lucanus lib.* IV. indicat. qui Celtæ ex Gallia eo non sunt profecti, quod *Lucanus lib.* IV. innuere videtur. At si Celtis, ex Gallia profectis, nomen inde Celtiberorum quæsitum, quòd Iberis misti; quæro, unde Celtici illi in Bætica simul ac Lusitania? an ex eâdem Galliâ? Si ex eadem Galliâ; cur non & ipsi eodem simul nomine *Celtiberi* dicti? ratio quippe nominis eadem erat. *Celtiberos* quidam dictos putant ab *Ibero* amne, cujus ripam accoluisse referunt auctores. At latius per omnem Hispaniam dispersum nomen id fuisse, haud obscurè colligitur ex *Plinii lib. III. cap. I.* item ex *libro IV. cap. XXII.* quo loco insulas oceani ad Hispaniam Celtiberias adpellat. *Solinus cap.* XXVI. ait. Cassiterides insulas spectare adversum Celtiberiæ latus. Antiquissimi equidem Græcorum scriptores per *Cassiterides* intellexerunt *Britannicas* insulas; easque, per errorem quendam, haud procul Hispaniâ esse crediderunt. At

Hispania Celticæ pars.

Celtiberi unde creduntur dicti.

Insulæ Celtiberiæ.

Cassiterides insulæ quænam creditæ.

At posteriores, quibus compertum, satis longè ab Hispaniâ dissitas esse Britannias; antiquorum Cassiterides interpretati sunt insulas, quæ *Trileuco* promontorio (vulgo nunc dicitur *Cabo de Ortegal*) numero complures objacent: quarum, in orientem versus, notior vulgò nunc dicitur *Ysla de Cyprian*, id est, *insula Cypriani*; in occidentem, longiùs paullo dissita, *Zyzarga*. His igitur opposita continens, quæ nunc *Gallæcia*, olim *Celtiberia* vocitata fuit. Cujus incolas *Mela, lib. 3, cap. 6. Celticos* adpellat. Antiquissimis autem Græcorum, quibus *Britannicæ* insulæ à plumbi candidi copiâ & nobilitate dicebantur *Cassiterides*, omnis Hispania, cui objacebant Britannicæ insulæ, adpellabatur *Celtiberia*. Eodem capite *Plinius*, Celtis, adscribit Turdulos & circa Tagum Vettones. Si Vettones quoque Celtica gens; cur Lucanus hos minus profugos à vetusta Gallorum gente dixit, quam Celtiberos ad Iberum colentes? Ratio certè nulla proba patet. Rectius igitur Straboni lib. I. credimus, ubi tradit, vetustissimos Græcorum *Celtas* primùm *adpellasse in universum, cum reliquis in septentrione populis, Hispaniam omnem.* Dionysius Halicarnassensis lib. VII. omnes totius terræ gentes enarraturus Ægyptiis conjungit Afros; his proximos, freto Gaditano intercedente, *Celtas*; Celtis Scythas; Scythis deinde Indos; his alias barbaras gentes. Haud vana igitur nec falsa sunt Ephori testimonia; quæ *Strabo* refert libro I & IV. At Celtiberorum vocabulum postea exortum est: scilicet quum Græci (in quibus vel primi *Massilienses, Emporitanam* huc deducentes coloniam) *Hispaniam* ab *Ibero* flumine adpellarent *Iberiam*; ut auctor est *Plinius, lib. 3. cap. 3.* tunc enim ab ipsa terra incolas dixêre *Iberos*; quidam verò συμμίκτως, ut ait Strabo, mixto nomine *Celtiberos*; ad distinctionem Celtarum trans Pyrenæum, item Celtarum trans Rhenum incolentium. Iberorum tamen etiam vocabulum universis pariter Celtis tributum fuisse, haud obscurè testatur *Strabo, lib. I, & III. Plinius* lib.ult. cap. II tradit, Æschylum dixisse *in Iberia Eridanum esse, eumdemque adpellari Rhodanum.* At Iberiam latè sumtam intellexisse Æschylum, non Hispaniam tantùm, ex Strabone patet. Ac fortè ipsam hic intellexit Æschylus Germaniam, flumenque ejus *Rodanum*, quod in extremis Germaniæ partibus, apud oppidum *Danzig* Vistulæ miscetur: à quo jam Herodoti ævo omne electrum de quo illic loquitur Plinius, in Italiam Græciamque deportatum fuisse, infra, lib. 3, in Gothonibus doce-

Cypriani insf.

Zyzarga insf.

Cassiterides Britannicæ insulæ.

Hispania dicta Iberia.

docebitur. Certe *Nonnus* poëta, Galliam Germaniamque adpellavit Iberiam. Sed tandem, quum unum Iberorum in Hispaniâ apud omnes Græcos, tanquam peculiare ac proprium, evaleret vocabulum, Celticum nomen in ea gente prorsus in desuetudinem abiit.

Illyrii fuêre Celtæ.

VIII. *Illyriorum* sub nomine comprehensi priscis sæculis Vindelici, Norici, Pannonii, atque Dalmatæ. Horum *Pannonios* & Vindelicos eamdem habuisse cum Germanis, Gallis, Britannis atque Hispanis linguam, diversâ tantùm dialecto distinctam, mox infrà docebitur. Unde validissimum construitur argumentum, Illyrios ejusdem fuisse generis cum modò dictis nationibus, ejusdemque originis gentem *Celticam.* Sed vetustissimos quoque Græcorum scriptores sub Celtarum nomine habuisse nationes Illyricas, patet ex *Appiani libro* de rebus Illyricis. Sed Illyricum omnium primum à Celticæ vocabulo separatum fuit. Nam, quum hujus regionis, ut Græciæ proximæ, populi ex omnibus Celtis primi Græcis noscerentur; nomen eorum peculiare apud illos in quotidiana adpellatione ita evaluit, ut Celtarum vocabulum in eâ gente non modo in desuetudinem, sed planè in oblivionem abierit. Unde nullum ejus apud veteres auctores monumentum; nisi quod ex Appiano, sive epitomatore ejus, loco abstrusissimo eruitur. Hinc est, cur Aristoteles Illyricam terram à Celticâ diversam faciat.

Britanni Celtis adnumerati.

IX. *Britannos* quoque cum Gallis atque Germanis, Hispanisque, ejusdem fuisse generis, ejusdemque originis, infrâ ex Mosis primùm deducetur scriptis; dein ex linguâ; tum ex hominum, opidorumque nominibus propriis, quæ dictis nationibus fuêre communia. Sed ab antiquissimis quoque Græcorum scriptoribus Celtarum adnumeratos fuisse genti ac nomini, liquet vel ex hoc Aristotelis loco, in libro περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων. quo ait, *stannum Celticum* multò, quàm plumbum, citiùs liquefieri. Quod de Britannico stanno, omnium præstantissimo & celebratissimo, accipiendum. Nam Gallici stanni nulla unquam apud autores mentio. *Mela, lib.* III, *cap.* VI. Celticis adscribit Cassiterides insulas. Etymologicum Græcum magnum Britannos, à Celto, Britanni filiâ, conditos tradit. Non tamen à Celto Britanni filiâ; sed à Britannâ Celtis filiâ, vel Britanno filio originem nomenque duxisse, quosdam priscorum tradidisse scriptorum, verisimile est.

In

In præſens ſufficiat, quemadmodum antè ex Appiano Illyrios, ita huic quoque ex dicto etymologico Britannos Celticæ adſeruiſſe origini ac genti. Ceterum, Britannorum quoque nomen poſtquam antiquis Græciæ mortalibus innotuit; conſimili modo, ut antè de Illyriis dixi, ita in quotidiana adpellatione evaluit, uti Celtarum vocabulum in ea gente planè in deſuetudinem abierit. Cui rei maximam occaſionem, cauſamque præbuiſſe videtur ſitus gentis in ipſo oceano; quo, tanquam alieni, ab omnium reliquorum Celtarum confinio excluduntur.

X. Hinc tandem nomen *Celticum* in unis tantum *Gallis*, atque *Germanis* uſurpatum fuit: idque perpetuò poſterioribus etiam temporibus, quum jam dudum ſingulas gentes ſuis peculiaribus nuncupaſſent nominibus, *Galatas* atque *Germanos*. Cujus rei vel ſexcenta paſſim apud rerum auctores exſtant teſtimonia; & luculentiſſimum, eſt *Dionis Coccejani*, in *lib.* XXXIX. Eadem de cauſa *Diodorus Siculus lib.* V, utriusque nationis, tanquam unius gentis, mores ritusque & cultum deſcribens, uno utitur, (quanquam falſo) Galliæ vocabulo; nullo hujus, vel illius nationis facto diſcrimine. *Strabo* verò, *lib. IV*, & *VII*, diſertisſimè Gallos Germanis facit cognatos. Hinc etiam *Julius Cæſar*, apud *Dionem lib.* XXXVIII, in oratione ad milites, Helvetios, Gallos ſimiles facit Marcomannis, Germanis, & ejusdem gentis populos. Atque *Dio* equidem duas haſce gentes, ut limite, ſic vocabulis diſtinguens cum *Diog. Laërtio* in procem. hiſt. Phil. *Gallos* vocat *Galatas*. *Germanos* verò cum eodem Laërtio & Appiano in Illyricis *Celtas*. At diverſum his faciunt *Poſidonius* apud *Athenæum* in lib. IV. *Strabo lib.* I, IV, & VII. & *Plutarchus* in Cæſare, & Craſſo; *Germanos* ſuo vocabulo adpellantes, Gallos verò communi illa adpellatione, *Celtas*. Cujus diverſitatis ratio unica eſt, quia in univerſum tam commune omnibus ad utramque amnis ripam ſemper fuit vocabulum hoc; uti alterutris, tanquam proprium ac peculiare, ad diſcrimen alterorum certò adſcribi nequiverit. Unde frequens hodiè imperitis geographiæ hiſtoriæque veteris interpretibus circa idem vocabulum hallucinatio; ſæpè *Gallos* vertentibus, quum *Germanos* intelligant auctores: & è diverſo, *Germanos* interpretantibus, cum illi velint *Gallos*: vel etiam *alterutros*, quum *utrosque* ſimul ſcriptores ſignificent. Romani diſtinctè ſemper, inter Pyrenæum vel Rhenum, Gallos vocitarunt; trans Rhenum *Germanos*.

Celticum nomen in Gallis & Germanis manſit.

manos. qua de re fusiùs infra. Atque hæc de Celtarum in Hispanis, Britannis, Gallis, Germanisque, & Illyriis adpellatione infrà pluribus demonstrabuntur documentis: si primum Joannis Bodini, hominis Galli, argumenta, quibus uni id Galliæ Celticæ, inter Garumnam Sequanamque amnes comprehensæ, satis speciosè adserit, cuncta fuerint refutata.

CAPUT III.

Bodini argumenta, quibus Celticæ nomen uni Galliæ convenisse, item Gallos à Græcis, à Gallis verò Germanos ortos esse probare voluit, cuncta refutantur, simulque aliorum falsa de Germanorum origine opiniones convelluntur.

I. HActenus, sub uno *Celticæ* vocabulo quinque antiquitus comprehensas fuisse ingentes terras, *Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, insulasque Britannicas*, ex antiquissimis deductum scriptorum monumentis. Unam ab initio, ejusdemque originis incoluisse gentem, antequam aliis etiam rationibus atque documentis demonstretur; refutanda primùm videtur quorundam falsa opinio, qui *unam inter Pyrenæum ac Rhenum Galliam antiquis mortalibus Celticam vocitatam, unamque hanc terram Celtarum primævam sustinuisse gentem*, atque ab hac in duas proximas terras, hinc *Germaniam*, illinc *Hispaniam* primos cultores missos, cum ipsi arbitrati, tum aliis idem pluribus persuadere argumentis atque indiciis conati sunt. Non omnium horum nugas persequemur, Sed ea tantum indicabimus, quæ speciem aliquam veri præ se ferant. In his igitur vel princeps omnium *Johannes Bodinus*, homo Franco-gallus, indulgentia magis, quam judicio usus videtur in *methodo suâ Historiarum*, dum *Germanos à Gallis, Gallos à Græcis* originem duxisse, pluribus ostendere argumentis, vanis, fabulosis, atque falsis laboravit. Hæc ejus opinio, examinanda. Primum ergo *Gallos* à *Græcis* fuisse ortos, probat; *quia innumera in Franco-gallorum nunc linguâ vocabula sunt Græca.* Quod equidem argumentum valdè est vanum. Quippe si primi conditores Gallorum gentis fuêre Græci; cur non vernaculum

Una Gallica non est Celtica.

Joh. Bodini de Gallorũ origine opinio examinatur.

Num Gallorũ prima lingua fuêrit Græca?

Galli retinuêre linguam Græcam? quemadmodum in Asiæ juxta ac Europæ regionibus, longè latéque patentibus, in Africæ maritimis locis factum esse scimus. Item quomodo lingua in primis Gallis ita abolita, ut pauca solum vocabula superfuerint? item, unde nova illa lingua à Græca prorsus diversa, quæ Gallica & Celtica passim auctoribus adpellatur? Ab aliis, dixeris, populis; qui aut ante Græcorum adventum in Galliâ fuêre aut postmodò supervenerunt. At horum utrumque absurdissimum. Etenim, si jam antea alii hic fuerunt tanta multitudine mortales, ut novorum postea advenarum lingua prævalere nequiverit: certe nequidquam Gallos, primos Galliæ cultores, à Græcis originem duxisse contendas; sed Græcos potius ad primos illos pervenisse adfirmandum. quod à *Phocensibus*, ac *Rhodiis* postea factum scimus. Sin verò post Græcos alii supervenêre coloni, tantâ multitudine, ut lingua eorum evaluerit: hi profectò primi fuerunt Galli, non verò Græci illi. Verùm Græca vocabula quâ ratione, item per quos mortales, & quando primum Galliæ fuerint invecta, facilè à Græcis juxta ac Latinis rerum scriptoribus discere poterat Bodinus. Nempe prædicti *Phocenses*, coloniâ in Galliam deductâ, opidoque ad mare internum *Massiliâ* condito, linguam simul intulerunt; Romæ Tarquinio Prisco regnante: De qua re *Strabo lib.* IV. prodidit *eam urbem* (Massiliam) *loco ludi literarii patefactam fuisse, & Græcarum literarum studiosos reddidisse Gallos; ut contractuum quoque formulas Græcè conscriberent. Romanos studiorum causâ pro Atheniensi peregrinatione Massiliensem amplexos fuisse.* Huc facit Cæsaris testimonium in comment. belli Gallici VI. ubi de Druidibus earumq; disciplina agit, ac tradit, *Gallos in rebus publicis privatisq; rationibus Græcis uti literis*, & Commt. I. *in Helvetiorum castris tabulas repertas literis Græcis confectas; in quibus nominatim ratio confecta, qui numerus domo exiisset eorum qui arma ferre possunt &c.* Neque vero est quod intelligas, Græcis tantum literis, id est, characteribus usos fuisse Gallos: non autem ipsâ linguâ, aut sermone Græco παιδευτήειον Gallis aperuisse Massilienses, tradit Strabo, in quo non Gallicâ, sed *Græcâ linguâ*, Massiliensium professores philosophiam ac medicinam docuerunt, simul Romanorum, simul Gallorum juventutem. Quin jam antea in eodem παιδευτηρίῳ conscribere didicisse, ait idem auctor, Gallos συμβόλαια sua Ἑλληνιστὶ id est, græcè, Ἑλληνικῇ γλώττῃ, Græcâ linguâ: non verò literarum figuris, elementis

Massilia Phocensium colonia.

five characteribus. Magna vero ac mira profecto res fuerit, Gallos ob elementorum in scriptura similitudinem φιλέλληνας fuisse redditos. At Straboni mens in dictis verbis quæ fuerit, liquidius patet, quàm ut pluribus illustrari egeat. *Lucianus* in eo, quem de Hercule Gallico conscripsit, sermone distinguit itaque satis apertè inter sermonem græcum & Gallicum: De cetero neque illud dictæ sententiæ repugnat, quod imperiti ex *Cæsaris comment.* V. objiciunt; quia epistolam Cæsar ad Q. Ciceronem, in *Nerviis* hibernantem atque tunc à Nerviis circumsessum, Græcis conscriptam literis misit; ne, interceptâ epistolâ, sua ab hostibus cognoscerentur consilia; ideo colligi hinc posse, Gallos non græcâ usos linguâ, sed Græcarum literarum figuris tantùm. *Nervii* quippe *Germanicæ originis gens*, extra Celticam in extremis propè, versus septemtriones, Belgicæ Galliæ finibus positi, barbaris etiam tunc, ac Germanicis omnino agebant moribus: de quibus *Tacitus* in lib. de Germania; *Literarum*, inquit, *secreta viri pariter ac fœminæ ignorant.* Quapropter facilè Cæsar consilia sua, dum græcis conscriberet literis, id est, linguâ græcâ, celare eos potuit. Nec item obstat, quòd *Cæsar*, in *comment.* I. per interpretes cum Divitiaco, Æduorum principe, collocutus est, quum tamen Græcè optimè sciret Cæsar. Nam hodie etiam per omnem ferè Europam vel in quovis vico scitur Latina lingua: interim tamen principes reperiuntur haut raro viri, gentiumque reges, qui loqui eandem rudes ac prorsus ignari. At tam communis, per reliquam Galliam, quum fuerit publicè privatimque linguæ græcæ usus; nihil mirum, si multa vocabula Græca in Gallicum transierint sermonem: quorum pauca quædam ad hoc usque tempus in eadem regione manent.

Galli num olim equitatu præstantissimi?

II. Cetera ejus in hac re argumenta atque testimonia, æquè vana sunt. *Primum* est hujusmodi: *Celtarum* appellatio *ab Homero* ac *Pindaro* semper usurpatur pro *equitibus*: *Galli autem equitatu omnium fuère præstantissimi.* Horum neutrum conceditur. Κέλητα ἵππον Homerus vocavit *equum desultorium*; & eadem significatione simpliciter κέλητα *Pindarus*, *Herodotus* & alii: Homerus etiam κελητίζειν dixit, pro eo, *quod est equo desultorio vehi*, vel *equum desultorium agere.* At κέλητας adpellari ipsos *sessores*, sive *equites*, apud nullum reperii auctorem antiquum. Magnum quippe discrimen inter equum & equitem. Nec vocalis η, quum sit naturâ longa, tam facilè in voce κέλητης contrahi potuit, ut inde fieret

κέλτης

χιλτης. At *Cæsar*, in initio *comment. de bello Gallico*, non græco vocabulo, sed ipsorum Gallorum lingua *Celtas* dictos fuisse testatur: cui adsentitur *Pausanias* in *Atticis*. Primum igitur hoc Bodini apertè falsum est. *Alterum* illud tali iterum firmat argumento: quia, *quum à veteribus Mauri laudentur, quòd equitatu longè præstarent; & Annibali de Romanis illustres victorias peperissent: præstantior tamen fuit Gallorum equitatus.* Hoc iterum uno atque altero, satis levi confirmat exemplo, ex Hirtii ac Plutarchi monumentis deducto. *Hirtius* in lib. de bello Africo; *accidit*, inquit, *res incredibilis, ut equites minus* XXX *Galli, Maurorum equitum duo millia fugarent.* Item de bello Hispaniensi: *Quum magnâ manu parvas Cæsarianorum copias Afranius aggrederetur; celeriter se Galli equites expediunt, & prælio commisso, magnum hostium numerum pauci sustinuêre.* Quin etiam inquit Bodinus, *Plutarchus* in Antonio scribit, *Parthos non aliter coërceri, aut frangi potuisse, quàm Gallorum equitatu, quum exercitus Antonii undique premeretur.* Ad primum quod attinet; magna hæc certè fuit XXX equitum Gallorum virtus. Verùm una hirundo non facit ver. neque hoc factum Gallorum est singulare; par facinus fortè in alia quoque gente reperias: quam tamen, ob unum alterumve tale exemplum, omnium totius terrarum orbis gentium præstantissimam haud temere dixeris. *In bello iterum Hispaniensi* quòd fortes sese gesserint Galli equites, id parum confirmat, Gallos omnium fuisse equitatu præstantissimos. duæ quippe actiones non faciunt habitum. Multò sanè plura attulisse oportuit Bodinum exempla, si rem tam magnam, hactenusque inauditam credere nos voluisset. *Tertium* certè ad Gallos haud pertinet. Etenim Plutarchus equites istos, in exercitu Antonii non γαλάτας adpellat, sed κελτὺς, una cum Appiano. Quo vocabulo græcos scriptores tam Germanos, quàm Gallos, promiscuè adfecisse, suprà ostensum est. Hic verò Plutarchum non Gallos, sed Germanos Batavos intellexisse, haud dubitem. Namque Batavorum equitum tanta fuit virtus atque præstantia, ut, postquam in Romanorum pervenerunt notitiam simul atque amicitiam, perpetuo deinde Jul. Cæsar. Octav. Augustus. M. Antonius & alii post hos Romanorum duces in exercitibus suis duxerint; *Cæsar* de Gallorum equitatu *belli Gallici comment.* II. *Equites* inquit, *Treveri; quorum inter Gallos virtutis opinio est singularis*: & luculentius, *comment. V*, de iisdem Treveris: *Hæc civitas longè plurimum*

totius

totius Galliæ equitatu valet. Quum Cæsar ipse Treveros totius Galliæ equitatu longè præstantissimos prædicet; Batavosque Germanos equites semper in suo exercitu duxerit: quis dubitet, illos quoque equites, ad Crassum missos ex iisdem fuisse nationibus? nam optimos eum voluisse mittere, certũ est. Sanè Germanos Gallis equitatu fuisse præstantiores, vel uni, post Batavos, indicio esse possunt *Tencteri*; de quib⁹ *Tacitus*, in lib. de Germania. & *Herodian. l. VIII.* Sed Celtarum nomen antiquissimum esse, suprà ostensum est: Græcis jam tunc auditum, usurpatumq;, quum de gallici equitatus præstantiâ vix dum quidquam iis compertum esset. Vetustissimis autem temporibus præstantissimi equites Græcis habiti sunt Thessali: quorum inventum etiam crediderunt pugnare ex equo.

Num Cæsar equitibus disciplinã militarem tribuerit?

III. Aliud argumentum Bodinus subjicit hujusmodi: *Cæsar, quum Gallos in tres ordines distribueret, druides, equites, & agricolas; equitibus tribuit disciplinam militarem.* Hoc sanè equitatus Gallorum præstantiam nihil probat: ni fortè omnem Gallorum militiam in equitatu fuisse absurdè dicas. *Cæsar comment. belli Gallici* VI, omnem Galliæ populum in *tria* distribuit *genera*; quorum unum fuit *druidum*, alterum *equitum*, tertium *plebis*. Equitum hic vocabulum *civile* magis est, quàm militare: quemadmodum omnis populus Romanus in patricios, equites ac plebem distinctus fuit. Nos Gallorum antiquum populum sic Germanicè distinxerimus: Der geistliche Stand/ der Ritterstand/ und der gemeine Pöbel. Sub equitum vocabulo pedites quoque milites comprehendi Cæsari, quis dubitet? alioquin omnem Gallorum militiam solo, ut ante dictum, equitatu constitisse credendum foret: quod opidò quam absurdum, & Cæsaris aliorumque narrationibus maximè contrarium.

Galli inter Sequanam & Garumnã num soli Celtæ propriè dicti.

IV. Sed ad maximum argumentum transgreditur Bodinus. *Quoniam Celtarum adpellatio multorum communis videbatur, Cæsar initio libri primi Celtas eos verè ac propriè dici tradit, qui inter Sequanam & Garumnam continentur*: qui *à Latinis Galli, suâ autem linguâ Celtæ vocarentur.* Ab his igitur inter Sequanam & Garumnam Celtis omnes reliquos Celtas, cum in ipsa Gallia primùm, tum postmodum in Hispaniâ, Britanniâ, Germaniâ, Italiâ, Græciâ, Asiâ & extrema quoque Scythiâ, ortos Bodinus affirmat. Verùm *Cæsari* tutò satis hac in re fides haberi non potest. De negligentia in conscribendis commentariis rectè eum reprehendisse *Asinium Pollionem*,

bonem, innumeris hodiè convinci poteſt argumentis. Quare etiam haud injuriâ apud *Strabonem*, ſuper Rheni oſtiis *ab Aſinio Quadrato*, & ſuper magnitudine Arduennæ Silvæ ab ipſo *Strabone* redarguitur. Neque verò Gallorum vocabulum Latinum erat, ſed Celticum. *Aquitani* etiam *Armorici* ſibi ipſis dicti fuêre, teſte *Plinio, lib.* IV, *cap.* XVII, Celtico itidem vocabulo, quia oceanum attingebant; ut auctor eſt ipſe Cæſar *in comment.* VII; unde ὠκεανίτας, & παρωκεανίτας, ac παρωκεανίυς Græci eos dixère, & Romani eâdem ratione *Aquitanos*. Armoricorum tractum ad fretum usque Gallicum pertinuiſſe, patet ex *Notitia imperii*. Hi igitur quum in Aquitania quoque & in Belgica fuerint; nomen eorum *Cæſar, comment.* V. & VII. & hunc ſecutus *Hirtius comment.* VIII, in eâ tantum Galliæ parte poſuerunt, quæ nunc vulgò *Britannia minor* vocatur, quod fines Armoricorum Cæſari parum comperti. Omne Galliæ litus ad oceanum, ex ſeptemtrionibus in occaſum, ad Hiſpaniam usque, populos tenuiſſe, quibus nomen commune ab ipſo oceano, quem illi more Celtico dixêre vocabulo, *Armoricis* fuit, partim ex *Plinio* & *Notitia imperii*, partim ex ipſo *Cæſare* & *Hirtio*, haud obſcurè colligitur. Nihilominus tamen Cæſar *Armoricam* ſuam, *Aquitaniam* Latinè dictam, inter Garumnam amnem, ac Pyrenæos montes concluſit, ſummo errore eamdemque, majorem etiam per errorem, in *Comment.* III, ex regionum latitudine in tertiâ parte Galliæ exiſtimavit; quum vix nonam occupet. *Veram Armoricam* ſive *Aquitaniam*, à Pyrenæis jugis ad Germanicum usque oceanum, tertiam impleſſe partem rectiùs dixiſſet. In Armoricorum igitur finibus deſignandis quia tam enormiter feſellit, quid ei de Celtis credendum? Sanè ſi rectè ac verè tertiam Galliæ ſuæ partem ſolam genuinos incolere Celtas ipſe tradidit; cur poſtea Auguſtus Celtarum nomen uni tribuit *Galliæ Braccatæ*, id eſt, *Narbonenſi*; ut auctor eſt *Strabo*, ſub initium *libri* IV? niſi, quod ne ipſe quidem Julio ſuo fidem habuiſſe videatur, meliori ex longinqua conſuetudine edoctus experientiâ. Strabo libro prædicto inquit: *Gallos in Narbonenſi provincia à Priſcis Celtas fuiſſe adpellatos & ab his univerſos Gallos à Græcis Celtas dictos.* Quod profectè haud temere prodidiſſet contra Cæſaris auctoritatem, ni certioribus niſus fuiſſet documentis. Eadem tradidit *Diodorus Siculus, in lib.* V; Celticam ſuper Maſſiliam inter Alpes ac Pyrenæos extendens montes; ulterioribus Galliæ vocabulo

Jul. Cæſar reprehenſus.

Aquitani unde dicti.

Armorici unde dicti.

Jul. Cæſaris error notatur.

Aquitania ſeu Armorica magnitudo.

bulo relictis. A primis Massiliensibus nomen Celtarum Græcis traditum arbitratur *Strabo*. Nam Phocensium ἄποικοι, ut primum in Galliam navibus pervenerunt; de adpulsu suo ad hanc terram, de proximis ejus incolis, & de Coloniâ Massilia, inibi conditâ, haud dubiè Phocenses certiores fecerunt: unde nomen id mox ad omnes reliquos Græcos permanavit. Posteriori verò tempore, eandem Celtarum gentem, non modò per omnem Galliam, sed in Hispaniam quoque (in quâ iidem Phocenses, qui jam Massilienses dicebantur, Emporias opidum condidêre) atq; Germaniam extendi compertum est. Hinc *Herodotus* mox CXX annis post conditam Massiliam, ad Pyrenæos simul montes, & Istrum amnem profert Celtarum vocabulum. Verumtamen, fidem Cæsari circa Celtarum nomen abrogari omnem si nolimus; concedamus, eos populos, qui Sequanam inter ac Garumnam incoluerunt, solos ipsorum linguâ vocatos fuisse Cæsaris ætate Celtas. At inde non sequetur, ab his omnes ceteras gentes Celticas originem duxisse. Quin hoc magis credibile: postquam reliquæ Celtarum nationes à communi, lateque ac longe patenti vocabulo, in alia magis propria transierunt nomina; prout magnum illud σύστημα in plura imperia disjectum: solos inter Garumnam Sequanamque incolentes populos priscam Celtarum adpellationem retinuisse. At ego, si in tres partes Galliam Comatam, ut describit Cæsar, divisam fuisse credere fas est, certum quidem mediam habuisse partem nomen concesserim; Cæsari id verò minus probè cognitum putârim: pro quo commune omnium Celtarum vocabulum usurpavit. Hoc non minus reliquæ Galliæ convenisse ostendit manifestissimo indicio Augustus Imperator, Celticam statuens, quæ Braccata Gallia, & Narbonensis provincia Romanis dicta. In Cæsaris sanè commentariis innumeri sunt hujusmodi errores: in quibus non pauci docti viri hactenus hæsitârunt.

V. Post hoc, alia adfert Bodinus haud minus inepta. *Quos Polybius*, inquit, *Celtas, Livius ubique Gallos adpellat*. Item: *Ubique Latini Gallos adpellant, quos Græci* κελτὰς *in eâdem rerum gestarum ratione. Nam Livius lib. XLVIII. fatetur, Gallos (non Cimbros, aut Germanos, aut Tuiscones appellat; quos à Gallis semper distinguit) Italiam, Illyricum, Pannoniam, Græciam, Macedoniam, Thraciam, Asiam, suis coloniis illustrâsse: ubi verò de Germanis scribit,*

bit, gentili eos appellatione complectitur. Livius aliique pariter Latini scriptores, Gallorum nomini adscripserunt. quæ à Gallis gesta sunt. Quos Latini Gallos, hos κελτὺς vocat cum aliis græcis Polybius. quod κελτῶν vocabulum generalius tàm Gallis, quàm Germanis à Græcis tributum. Germanos Livius non adpellavit Gallos. Hæc igitur cuncta nimium futilia.

VI. *Aliud* videamus jam multò maximum, ut ei videtur, ex *Athenæo* productum: qui in convivio Celtarum, tum in convivio Germanorum, γερμανὺς & κελτὺς accommodatè ac propriis appellationibus distinguit. Ita equidem distinguit Athenæus; & cum Athenæo *Plutarchus* in Cæsare & Crasso: *Strabo* item *lib.* I, IV, & VII. At cur accommodatius ac magis propriè *Athenæus*, *Plutarchus* & *Strabo*, quàm *Dio*, *Appianus* & *Laërtius*, qui è diverso disertissimè, ut superiori capite dictum, γαλάτας Gallos, κελτὺς vocant Germanos? Haud pejor certè horum debebat esse auctoritas atque fides, quàm illorum; nisi judice Bodino. Scilicet *promiscuè*, ut antè dictum, *Græci κελτῶν vocabulum usurpârunt; aliàs Gallos à Germanis aliàs Germanos à Gallis eodem distinguentes.* Atque hæc maxima Bodini sunt argumenta, quibus Celtarum nomen unis Gallis à veteribus tributum scriptoribus, probare contendit. *Celtarum vocabulũ promiscuè à Græcis usurpatũ.*

VII. Nunc ea etiam videamus, quibus *migrationes Gallorum in Germaniam* cultoribus vacuam, demonstrare nititur. Gallorum vocabulum tunc Celtis contigisse ait, quum, orbem terrarum peragrantes, mutuò sese interrogarent, *Ou allons nous*? id est, *quò proficiscimur?* ex quo *Ouallones* adpellatos; quos Latini, per G efferentes, *Gallos dixerint*. At voces Latinæ sunt voces. *ou*, & *nous*, ab *ubi* & *nos* depravatæ. Latina autem lingua tum demum Galliæ invecta fuit. Celticum vocabulum esse *Galli*, à Celtica voce *gallen* (quæ hodièque, aliâ tantum dialecto *VVallen*, Germanis in usu est, pro *iter facere*) jam olim deductum, infrà ostendetur. Porrò Bodinus Germaniæ regionem, *Westfalen*, ab initio vocatam fuisse ait *West Wallsam*, à *Wallis*. id est, à *Gallis*, olim eò transgressis. At vox *West* Germanis occidentem significat. Si igitur ex Gallia trans Rhenum ad orientem Galli coloniam deduxêre; ea regio potiùs *Ostvvallia*, id est, Gallia Orientalis fuisset adpellanda, quàm occidentalis. Romanos præsidia & magnos exercitus in hac terra habenteis quomodo *West Wallia* nomen latére potuit, *Galli unde Bodino dicti.*

Westfalia unde dicta. tuit, à tam antiqua Gallorum migratione usurpatum. *Westfaliam* autem Germanis dictam à *pullo equino*, quem Saxones *fálen* adpellant, satis notum est.

Ruteni num à Gallis orti? VIII. Ceterum, *Bodinus Rutenos*, Germaniæ populos, à *Rutenis Gallis originem traxisse adseverat*. Sed I, nulli unquam fuêre in Germania *Ruteni*. Qui verò in Polonico imperio sunt Ruteni, Slavici generis populi, vernaculâ linguâ sunt *Rusacy*, Germanis, *Russen*, & *Reussen*, seu *Russis*. Hos à Rutenis, Galliæ apud Cæsarem populis, originem cepisse, indignum est credere. Eadem *Carni num à Gallis orti?* est conditio *Carnorum*, quos à *Carnutibus Gallis*, & item *Longobardorum*, quos à *Longonibus* & *Bardis* ortos adserit: quum Bardorum nulla unquam fuerit gens; quod nimis temerè credidit Bodinus *Pompejo Festo*, meliori grammatico, quàm geographo aut historico. Quos verò *Langones* vocat Bodinus, priscis sæculis dicti fuêre *Lingones*: à quo postmodum *Langres* corrupta vox nata; ut à *Linguadoca*, *Languedoc*. At quinam Galli, quibus temporibus, in quas Germaniæ partes olim migraverint, pluribus infrà ostendetur. In vacuas immigravisse terras, quod ait Bodinus, negant *Julius Cæsar Comment*. VI. & *Corn. Tacitus* de Germania; sed, bello ac virtute Germanis superatis, agros eorum occupasse tradunt. Tarquinio Prisco Romæ regnante id factum, auctor est *Livius*, *lib*. V. Alios, ante Bojas atque Helvetios, in Germaniam pervenisse Gallos, auctorum testimoniis, fuerit adfirmandum.

Ab Henetis non sunt Venedi: nec à Cimmeriis Cimbri. De *Henetis*, Paphlagonica gente, item de *Cimmeriis*, Tauricæ peninsulæ populis, quod adserit Bodinus, quasi hi Cimbrorum, illi Venedorum in Germania nationum fuerint conditores; meræ sunt fabulæ, quum ne Germanici quidem generis fuerint Venedi.

IX. Porrò Bodinus argumentatur: *Si Taciti avo informis fuit terris* (quod tradit ipse Tacitus) *aspero cœlo, tristis cultu, aspectuque Germania, nullis habitata urbibus, qualem fuisse putemus Tarquinio Prisco Romæ regnante*, hoc est, *ante Tacitum annis circiter octingentis?* At ne CCC post Tacitum annis ullas Germania habuit urbes, non tamen cultoribus fuit vacua; sed incolis copiosissima, *Solinus*, *cap*. XXIII; *Tacitus*, in libro de Germania. Tiberium Augusti auspiciis, unius *Sigambrorum* gentis, haud ita latos fineis incolenteis CCCC millia in Galliam traduxisse, infra ostendetur. Quod si tunc sine urbibus, sine opidis, sine castellis, fre- *Germania licet esset sine urbibus, incolis tamen fuit frequentissima.*

quen-

quentissimi ac numerosissimi potuêrunt colere Germani, cur minus potuisse, Tarquinio Prisco Romæ regnante, Bodino credamus?

X. Porro inquit Bodinus: *Complura quia sunt in Gallia locorum ac fluminum vocabula, Germaniæ locis fluminibusque cognomina*; firmum id censet esse argrumentum, Germanos à Gallis esse ortos, nominaque ista ab his in Germaniam translata. Sed quum Francos in Gallia jam olim à Germanis, Rhenum transgressis, ortos ipse fateatur; quid impedit, quò minus credamus, loca ista Galliæ fluminaque à Germanis eò transgressis sic fuisse nominata? Atque hæc ferè sunt Bodini argumenta ac testimonia, quibus Gallos suos à Græcis, à Gallis vero Germanos nostros deducere se posse putavit, non ex animi judicio, ut mihi persuadeo, sed ex amoris in patriam indulgentia. Sed aliorum quoque falsæ de Germanicarum gentium origine convellantur opiniones.

Unde similes in Gallia & Germania locorum adpellationes?

XI. Commune est rerum scriptoribus vitium, ut primordia gentium, quò antiquiora adpareant, ridiculis fabularum construant argumentis. Quod etiam nostris posteriore sæculo placuit Germanis, ut gloriam domi natam, ab hostibus tributam & celebratam, ita amittere sese non animadverterint. *Tacitus*, cui omnem pene antiquitatis memoriam nostri debent homines, *Germanos indigenas, nullis gentibus mixtos* tradidit. Fuit tamen, qui *Saxones* à Sasonibus vel Sacis, *Cimbros* à Cimmeriis, *Misnios* à Mysniis, *Turingos* à Tyragetis, *Cauchos* à Cauconibus, *Frisios* à Phrygibus, aliosq; populos nescio unde deduxit, nullis aliis documentis inductus, quàm nudâ vocabulorum allusione; omnibus antiquis sacrarum juxta ac profanarum historiarum monumentis reclamantibus. Speciosiùs certè ille, & si non feliciori, digniori tamen mendacio usus, qui, uti Francis suis augustam adsereret originem, *Sigambros* proavos (à quibus tamen nemo unquam Francus genus traxit) longâ sæculorum serie à Trojana urbe, nescio quo Antenodoro duce, deduxit. Dignum sanè opus (sive Hunibaldus sive Trithemius auctor) quod igni tradatur. Quanquam ego non minus Trithemium id sub Hunibaldi titulo composuisse dubitem, quàm Annium Viterbiensem nugas suas sub Berosi nomine. Alterutra monumenta falsa sint necesse est, aut Romanorum Græcorumque, aut Hunibaldi. Diversa enim ac sæpenumerò maximè inter se pugnantia eisdem temporibus ac locis gesta tradunt. At Romanarum historiarum

De Trithemio & Hunibaldo judicium.

rum auctores sunt certi, probi ac maximè idonei, fideque dignissimi. Contra Hunibaldus iste non modò obscurus, incertus & prudentissimo meritò cuique suspectus, sed & nugatorius, & pluribus in rebus maximè ridiculus. Apud paulò antiquiores Germanos, literarum planè ignaros, quum nemo res gestas scripto mandare sciverit, omnia illius sæculi finxisse eum necesse est. Valeat igitur ipse unà cum suo patrono *Thrithemio*. Romanorum ut gravissimorum hominum, & quorum plerique suarum ætatum res gestas adnotarunt, auctoritas fidesque summa meritò esse debet, præsertim, quum Germanorum, quamvis hostium, virtutem ubique mirentur, ac summis laudibus extollant.

Germani non sunt orti à Carmanis.

XII. De cetero etiam errant, qui à Persarum gente Germanos ortos, ex *Herodoto* se probare posse arbitrantur. Scilicet quia huic in *lib.* I sub Persarum imperio populi recensentur Γερμάνιοι: quibus duplex hujus sententiæ ratio: 1. quia multa Persarum tum in sermone tum in moribus, ac vivendi ratione putant Germanis convenire: 2. quia nomen idem; Ad 1. quod attinet, ab una origine & stirpe omnes promanasse linguas, nemo facilè negaverit. Namque primam illam atque unicam in terris linguam, ad urbis Babylonicæ ædificationem, non in totum sublatam, novasque inde linguas conditas, sed confusam tantùm fuisse. id est, in plura ἰδιώματα ac varias διαλέκτυς distinctam, ex sacris liquidò patet scriptis. Quamobrem nihil mirum si diversissimæ longeque inter se remotissimæ per universum terræ orbem gentes communia habeant etiam nunc nonnulla rerum vocabula. Mores verò si spectes, certè Persarum mores nunquam fuerunt Germanorum moribus tàm similes, quin multo similiores fuerint mores Scytharum: à quibus Persarum quoque gentem, haud longè dissitam nonnihil eorum traxisse, quid mirum, si quis conjecerit? Nemo tamen Scythas Germanorum conditores temere adfirmaverit. 2. Originem gentis nostræ, qui ex Herodoti vocabulo Γερμάνιοι ostendere volunt; præter vocabulum hoc nihil in Herodoto legisse videntur: quis namque Geographiæ Historiæque veteris tam rudis atque ignarus, quin vel primo statim intuitu perspiciat, Γερμάνιυς Herodoti esse eosdem populos, qui aliis frequenter auctoribus dicuntur Καρμάνιοι & Καρμανοὶ, gens ad fauces sinûs Persici nobilissima, quorum regio *Diodoro, Straboni, Plinio, Ptolemæo* & aliis Καρμανία, *Agatharchidi* dici-

dicitur Γερμανία, fortasſis corruptè ex librariorum errore, pro Κερμανία, unde hodieque eadem regio incolis dicitur antiquisſimo vocabulo *Kerman*. In eadem regione perpetuo, in hoc usque tempus, vocabulum gentis duravit. Germaniæ vocabulum peregrinum fuiſſe, ipſiq; Germanorum genti inuſitatum, & poſterioribus demum temporibus conditum, infrà ſuo loco oſtendetur.

XIII. Occurrit hic, qui non Germanos modò omnes ſed & Gallos atque Britannos ab una *Cimbrorum* natione primam traxiſſe originem, idq; proprium omnium harum gentium ac vetuſtisſimum fuiſſe nomen pluribus argumentis demonſtrare conatur. Quæ nobis excutienda. *Joſephus* antiq. Jud. l. I. c. VII. *quos nunc*, inquit, *Græci Galatas vocant, Gomarenſes adpellati, Gomerus condidit*. Hoc quanquam ad Aſiaticos Galatas pertineat, tamen nonnulli ad Europæos Gallos trahunt, firmareque id compluribus argumentis laborant. 1. quia in Germanorum gente olim natio Cimbrorum, horum nomen à *Comaro* ſive *Gomero*, initio fuiſſe exiſtimant *Gomeri* ſeu *Gomerai*; dein *Kimmerii* & *Kimmeri*, tandem *Kimbri*, idque antiquum ac commune omnium ſimul Germanorum Gallorumque & Britannorum vocabulum. Hoc iterum duplici argumentatione fulciunt: primum quia ubi nonnulli Græcorum Romanorumque ſcriptores nominarunt Gallos, alii earundem gentium auctores eosdem populos adpellarunt Cimbros; tum, quia hodieque Britanniæ populi, quos *VVallos* vulgò Angli vocant, propriâ linguâ dicuntur *Cumero*, & *Kumeri*: quod antiquum illud ac peculiare omnium Britannorum nomen eſſe judicant, quod Græci dixêre Κιμμέριοι & Κίμβροι, Latini *Cimmerii* & *Cimbri*. Primum argumentum quod attinet, nempe priſcos ſcriptores eamdem gentem modò *Gallos* modò *Cimbros* nominaſſe; Falſum eſt. Exempla, quæ pro teſtimoniis producuntur, introſpicienda erunt. Primum eſt, ubi *Cicero* in orat. de provinciis conſularibus, *C. Marium influenteis in Italiam Gallorum copias repreßiſſe* ait; hiſtorici omnes, Cimbros fuiſſe conteſtantur. At in hac Cimbrorum expeditione ex Gallia in Italiam, præter *Teutones*, itidem *Germanos*, Cimbris in patria quondam conterminos, Gallorum quoque Helvetiorum nationes enumerantur, *Tugurini Tugeni* & *Ambrones*. Gallos igitur in dictâ oratione intellexit Cicero, ubi Gallos nominavit, non Cimbros Germanos, Gallos autem ſolos ex eo bello nominavit, quia de unis

Germani non orti ſunt à Cimbris.

Gallis five de una Gallia provincia in ea oratione ei agebatur, quam C. Jul. Cæfari non adimendam fuadet, quod ex fequentibus etiam, quæ ibidem leguntur, patet verbis. Alterum eft ex Appiani fide. Nam ubi reliqui fcriptores omnes unâ voce *Gallos* fuiffe confentiunt: qui *Brenno* duce Delphos Græciæ diripuerunt; Appianus in Illyricis, *Cimbros* vocatos fuiffe teftatur his verbis; *Celtæ five Galli, quos Cimbros vocant.* Primum vox heic *Galli* non eft Appiani, fed interpretis cujusdam, qui vocem auctoris *Celtæ* explicare voluit fatis infeliciter, quum *Celta* non minùs Germanum, quàm Gallum, Græcis fcriptoribus fignificet. Cimbri autem Germani in Brenni Galli fuerunt exercitu. Tertium eft, quia *Lucanus* percufforem, ad Marii cædem immiffum, *Cimbrum* vocat, quem Livius & alii, Gallum fuiffe adfirmant. Hoc *Plutarchus* in Mario diffolvit; qui ait, *iftum equitem Gallum, aut Cimbrum fuiffe; utrumque enim tradi.* Quartum eft, quia *Plutarchus* in eodem Mario, Cimbros Gallofcythas adpellat. At hoc falfum eft: Nam Plutarchus non Gallofcythas, fed *Celtofcythas* vocat exercitum ex Cimbris ac Scythis conflatum. Quintum argumentum eft; quia Grammaticum, quem in catalectis Virgilius perftringens Thucydidem Britannum vocat, *Quinctilianus* lib. VIII. cap. III. *Cimbrum* fuiffe dicit. In vulgatis equidem exemplaribus legitur *Britannus*: at in aliis eft *tyrannus*. Non Britannum fed Germanum fuiffe hunc Cimbrum teftatur in Philipp. XI. *Cicero*. Atque hæc ferè funt argumenta five teftimonia ex veterũ auctorum fcriptis producta. Jam illud de hodierna *Britannorum* adpellatione infpiciamus. Et quis præftiterit vocabulũ *Kumero* five *Kumeri* effe antiquum, & unà cum ipfa Britannorum gente conditum; non verò novum & pofterioribus demum fæculis inventum, poftquam *Walli* ifti, five *Kumeri* ab Anglis & Saxonibus in eas, quas nunc tenent, compulfi fuerunt fedeis. Etenim quum CCC circiter per annos Romani infulam fub præfidiis atque imperio tenuerint, mira admodum res fuerit, eos nunquam hoc nominis in ea gente exaudiviffe; aut, fi exaudiverint, nusquam in literarum monumentis reliquiffe: quum interim haud femel de Cimbris Germanis, eorumque in peninfulâ fede, mentio exftet. Unum eft omnium nomen *Britannorum* feu *Britonum*: unde illa *Cumeri* adpellatio ex nova rerum mutatione nata videtur. Sic quidpe *Sicambrorum* Germanorum nomen poftquam in Galliam translata gens fuit, mutatum eft in *Gugernorum* voca-

Walli in Britannia Kumeri quando dicti.

vocabulum: & eadem ratione Cattorum pars *Sunici* dicti; *Atuatici, Betasii*; Eburones, Cæresi, Pæmani, Condrusi, Segni, qui diu uno nomine *Germani* adpellabantur, postea *Tungri*. Sic *Francorum* nomen & Chamavorum, Angrivariorum, Tencterorum, Usipiorum, Bructerorum & aliarum nationum adpellationibus exortum, ut infrà lib. II & III. in harum gentium explicatione patebit.

CAPUT IV.

Unum Aschenazem, Noachi pronepotem, cum filiis suis & nepotibus, omnem post terrarum inundationem obsedisse Celticam, id est, *Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam*, & *Britannicas Insulas*, *ex Mosis, scriptoris antiquissimi, deducitur monumentis. Unde Celtarum omnium pater, primusque conditor Aschenazes.*

I. Falsas Germanicæ gentis originationes hactenus refutare pronum fuit; Veram nunc ostendere, maximè arduum erit. Dabo tamen operam, ut hic etiam locus quam maximè pateat. Tacitus sub initium lib. de Germ. enarratis terræ Germaniæ limitibus; *Ipsos*, inquit, *Germanos indigenas crediderim* &c. Ceterum ille sacrorum scriptorum ignarus, aut saltem incredulus, gentilem de humani generis origine habuit fidem, quâ suam cuique solo innatam gentem, antiquitate conspicuam, omnes opinabantur. Quâ ratione etiam primum gentis Germanicæ conditorem terrâ editum credidisse videtur, unà cum ipsis priscis Germanis, de quibus mox ita narrat: *Celebrant carminibus antiquis Tuistonem Deum, terrâ editum, & Filium Mannum, originem gentis conditoresque.* Nos qui sacros libros pro unicâ veritate agnoscimus, primum unumque solum hominem in Asia à Deo conditum atque ab hoc cunctos ceteros ortos mortaleis: quumque diluvio universi, exceptâ unâ exiguâ Noachi familiâ, delerentur, post diluvium ab Noacho ejusque filiis ac nepotibus ex eadem Asiâ in omnes terrarum partes iterum diffusos fuisse, haud ignoramus. Proinde nostræ quoque gentis primos conditores ex eadem pro-

Germani sunt terra sua indigenæ.

Omne genus humanum ab uno est Adamo.

 fectos

fectos terrâ haud dubitamus. Primis etiam post diluvium seculis profectos, conjicere vel inde licet, quod asperos mores, ac duram vivendi horridamque rationem, antequam Asia in mollitiem luxuriamque, quâ postea infamis fuit, prolaberetur; unà secum in Europam avexerint. Ac licet Asiæ austrina jam inde à principio rerum lætiora fuerint, quàm Europæ plaga septentrionalis; tamen initio tam exculta non fuerunt, quàm postea, nec Germania suarum frugum minùs ferax, si æquè culta fuisset. Quapropter mirari auctorem nostrum minùs fas erat; aliquos mortaleis, Asiâ relictâ, Germaniam petere voluisse, *informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque.* Meminisse oportebat, Helvetios quoque postmodum ac Bojos, Celticas ex Gallia Comata genteis, Rheno trajecto, eamdem petivisse Germaniam, non quia melior lætiorque terra Germania, quàm Gallia; sed quia in hac hominum multitudo adeò exundabat, uti nativum solum, sedesque antiquæ alere omnes ampliùs nequirent. Eadem ratio anteà gentium esse poterat Asiæ; cujus multitudo, quum post diluvium excresceret, complures inde coloniæ in remotissimas terras emittere oportebat. Nos credimus, post confusionem linguæ, quæ una erat ab initio in terris, Deum, per universum terrarum orbem in varias mundi regiones dispersisse genus mortalium. Unde & nostram Germanorum gentem originem traxisse, certum est.

Quando Germani ex Asia profecti.

II. Circa annum igitur ab aquarum eluvione CXXIV. à nato Noacho IↃ CCXXV. à mundo condito CIↃ IↃ CCLXXX. quum Noachi filii ac nepotes in tantam hominum excrescere cœpissent multitudinem, uti ea, quam tunc trans-Tigrim incoluerunt, pars Asiæ omneis capere nequiret, monuit Dominus Noachum, uti, universi orbis divisione in filios nepoteisque factâ, colonias quoquo versum emitteret, quo universa iterum coleretur terra. Universo igitur orbe (puta nostro, cujus partes *Asia, Europa,* atque *Africa*) pro numero filiorum Noachi, in tres parteis diviso, *Schemo* omnem orientem cum dimidio septemtrionis, in Orientem converso; *Chamo* Meridiano; *Japheto* occidentem, cum alterâ septemtrionis parte, venisse, haud inscitè ex sacris simul profanisque collegerunt libris viri docti. In eâ tamen Asiæ parte, quæ inter Pontum Euxinum & mare internum ceu sinus terrarum, ad Ægæum pelagus procurrit, misceri inter se quosdam Noachi nepoteis pronepoteisque minus placet. Nam uniuscujusque filiorum

Orbis in filios Noachi divisio.

rum Noachi filios nepotesque seorsim, in sua quemque orbis terrarum parte, discretos diversosque ab invicem coluisse, maximè credibile est. Proinde dictam quoque Asiæ partem unis Japheti filiis nepotibusque, unà cum reliquo Occidente, dimidiaque septemtrionis parte, cessisse judico. Atque hæc quidem universi orbis in treis partes ex numero filiorum Noachi partitio perpetuò posteà obtinuit: ita uti Schemi portio *Asia*, Japheti *Europa*, *Chams Libya*, sive *Africa*, vocabulis unde nescio quæsitis, semper vocitatæ fuerint. Quanquam antiqui illi primique termini, sive ex imperiorum ratione, sive ex libitu Geographorum, postmodum commutati fuerint; ita, uti nonnulli Europæ Africæque regiones Asiæ nomini finibusq; accesserint. Straboni non adsentiendum, qui lib. XII. tradit, Homeri ævo nondum divisum fuisse terræ orbem in treis prædictas partes; quòd Homerus neque Asiam neque Europam neque Africam in carminibus suis nominavit. Ex quo fortè rectè ille argumentari poterat: nomina hæc nondum Homeri ætate exstitisse. At divisionem totius orbis jam tum à tribus Noachi filiis factam; nomina nepotum pronepotumque, quæ posterioribus etiam sæculis, suis quodque terris, duraverunt, apertè evincunt.

III. Ceterùm, non ipsos filios Noachi, *Schemum*, *Chamum* ac *Japhetum* in suas quemque orbis partes profectos, sed horum *filios nepotesque* tantum, haud obscurè ex sacratissimis Mosis colligitur monumentis. Sed illi in pristina cum parte sede manserunt. Eorum autem filii ac nepotes, sive Dei præcepto repugnantes, sive, uti æternum sibi apud posteros memoriæ gloriæque monumentum pararent; antequam in suas quisque terras dissipatentur; congregati ex ea, quam trans Tigrim tunc incolebant, terrâ, in regionem *Schinar*, consilio inito, urbem magnam, turrimque prealtam ædificare adgressi sunt. Quâ re Deus, cui uni soli omnis debebatur honos atque gloria, omniumque rerum obsequium, gravissimè offensus, sermonem eorum, qui tunc unus erat in terris, confudit; ita, uti alter alterum jam amplius non intelligeret, uti hac demum ratione eos turrim inchoatam perficere impediret; unde urbs ipsa *Babel*, id est *Confusio*, posteà dicta fuit, teste antiquissimo scriptore, *Mose*, Gen. XI. *Propterea vocavit quisque nomen illius Babel; quòd ibi confudisset Jehova sermonem totius terræ. Et inde Jehova dispersit eos in superficiem totius terræ.* Non totidem

Non filii Noachi, sed ejus nepotes & pronepotes in terras illas profecti sunt.

ex confusione ista natâs fuisse linguas, quot hominum ad urbis ædificationem fuêre capita, sed quot principes Noachi nepotum, sive quot familiarum, ut vocat Moses, capita, urbis structioni præfuerunt, quorum nomina ipse recenset, haud obscurè colligitur ex ejusdem libri cap. x. vers. v. xx. xxxi. & xxxii. Dispersi igitur fuêre per universum terræ orbem, in suas quisque regiones, secundùm familiarum capita atque linguas. Unde genera gentium linguarumque facta sunt omni numero LXIX. tot enim hoc capite enumerantur filii nepotesque filiorum Noachi, à quibus gentes atque linguas primum originem duxisse, testatur vir Dei sanctus.

Gentium capita LXIX.

IV. Clemens Alexandrinus, Arnobius, Epiphanius, Hieronymus, Augustinus & alii linguas, ad urbis Babylonicæ structionem exortas statuerunt LXXII, quem illi numerum non ex nepotum pronepotumque Noachi tantùm, sed ex ipsorum simul Noachi filiorum numero collegerunt. Verùm non ipsum Schemum & Japhetum Chamumq; in gentium linguarumq; numerum concessisse, sed horum filios nepoteisque tantùm; apertissimis disertissimisque testatur Moses verbis. cap. x. v. xxxii. quæ sunt hujusmodi: *Hæ familiæ filiorum Noachi, secundum generationes ipsorum in gentes suas: atque ex his sese diviserunt gentes in terrâ, post diluvium illud.* De Japheto ejusque filiis ac nepotibus, qui Europam obsederunt, ita Moses, in capite dicto X. vers. I. & sequentibus. *Istæ sunt generationes filiorum Noachi, Schemi, Chami & Japheti, quibus filii post diluvium illud nati sunt. Filii Japheti, Gomer & Magog, & Madai Javanque & Thubal & Meschec & Thiras: filii autem Gomeri Aschenaz & Riphat & Thogarma: filii verò Javanis, Elischa & Tharschisch, Crttim & Dodanim. Ab his divisæ sunt regiones gentium cuique secundum linguam suam secundum familias in gentibus suis.* Heic vir sanctus, quot virorum capita enumerat, in totidem linguas atque regiones filios nepoteisque Japhet fuisse divisos, disertè indicat. Dispiciendum igitur nunc, à quonam eorum gens nostra, linguaque Germanica originem duxerint: id verò quò commodius certiusque fiat, omneis pariter, in suas quique sedeis erunt distribuendi.

Num LXXII. primum fuerint linguæ?

Gentium capita

V. A dictis igitur Japheti filiis nepotibusque gentes promanarunt hoc modô. A *Javane* Jones Græcos dictos volunt, & ab hujus filio *Elischa*, proximos Æoles à *Tharschisch* Cilices ortos, quorum caput Tarsus; à *Chittim* Macedones atque Epirotas; à *Dodanim*

Javanis posteri.

danim (qui *Rhodanim*, dicitur in lib. παραλειπομένων) Rhodios. Sed horum interpretatio minus certa est, nec satis cognita. Reliquorum hinc, versus septemtriones atque occidentem, nomina ac sedes certiore jam situ signari possunt.

VI. *Gomer* cum suis Asiæ terras obsedit inter Paropamisum Imaumque monteis, interque oxi confluentem & Carambucis sive Obii fluminis magnum lacum, ab eo gens dicta *Comari*; quos *Ptolemæus* lib. VI. cap. XIII. ad Jaxartem amnem collocat. *Mela* quoque lib. I. cap. II. eodem tractu super Caspium mare, itemque *Strabo*. lib. XI. Trans Caspium mare *Sacas* & *Massagetas* vetustissimi Græcorum posuerunt; unde colligitur, *Gomeri eos* & *Magogi* intellexisse posteros: *Sacarum* quidpe gentis sunt *Comari* apud Ptolemæum; & his proximi fuêre à *Magogo* orti, *Massagetæ*. At *Josephus* Ant. Jud. lib. I. cap. VII. à *Gomaro Galatas* primum dictos tradit *Gomarenseis*; quod de Gallis *Asiaticis* intelligendum. Ezechiel cap. XXXVIII. vers. VI. *Gomerum* facit conterminum *Thogarmæ*, quem in septemtrione ponit. *A Gomero quinam orti.*

VII. *Magog*, Gomero ab occasu vicinus, Asiæ partem cum suis occupavit, ab ortu Comarorum confinio, & supra hos Imao monte, ab septemtrionibus oceano, ab occasu Obio ac Rhâ amnibus, à meridie Caspio mari & Oxo flumine inclusam. Gens ipsa auctoribus est *Massagetæ*, quos *Mela* cum *Ptolemæo*, Comaris facit finitimos, supra mare Caspium, & Oxum flumen: eodemque situ ponuntur ab *Herodoto*, & *Strabone* & nonnullis aliis. *Magog quam partem obsedit.*

VIII. *Madai* consedit inter Taurum montem & Oxum flumen Caspiumque mare: gens *Medi*, infra Caspium mare ab omnibus simul scriptoribus locati. *Madai unde Medi.*

IX. *Meschec*, vel ut Græci legunt interpretes, *Mosoch*, tenuit terras inter mare Caspium & Pontum Euxinum; ubi *Albania*, *Iberia*, & *Colchis* ad Caucasum usque montem & *Armeniæ pars* ad Euphratem gens ab eo dicta *Moschi*. De quibus *Strabo* lib. XI. *Mela* lib. I. cap. II. *Moschos* eodem tractu conterminos facit Georgis, & lib. III. cap. V. ad Caspium usque mare Albanis: nempe reliquias eorum nominis. *Plinius* lib. VI. cap. IX. *Moschenos* Armeniæ habet conterminos. *Strabo* dicto lib. *Mela* lib. I. cap. XX. & *Plinius* lib. V. cap. XXVII. *Moschicos* referunt *monteis* ad Phasin supra Armeniam. *Strabo* lib. I. inter Iberos & Armeniam; *Meschec, unde Moschi, ubi consedit.*

& lib. XII. ad Colchidem ; *Ptolemaus* à Cappadocia ad Albaniam eos extendit.

Thubal obsedit Scythiam minorem sive Tattariam minorem.

X. *Thubal* obsedit Europæ regionem, quæ olim *minor Scythia* dicebatur, teste *Strabone* lib. VII. nunc est *Tattaria minor*, sive Precopense Tattarorum regnum, ad Borysthenem usque amnem. Gens Græcis dicta Tauri : quos Stabo, dicto loco, minorem Scythiam tenuisse adfirmat. *Plinius* lib. IV. cap. XII. Taurorum XXX. fuisse tradit populos. *Taurica* hinc *peninsula*, Græcis pariter Latinisque monumentis celebratissima. Josephus prædicto loco, Iberos non à Mescheco, sed à Thubale ortos uti fingeret vocabulum *Thubal* corrupit in *Thobel* : ab hoc fecit *Thobelos*, & tandem mirâ μεταμορφώσει, *Iberos*. Asiaticos tamen intelligit Josephus Iberos inter Colchidem Albaniamque sitos, non Europæos sive Hispanos. Si cui tamen pronior pertinaciorque in vulgatam opinionem fides ; is legat caput XXXVIII. v. 1. & seq. prophetiæ Ezechielis, ubi gentes enarrantur, quæ Dei missu terram Israeliticam vastaturæ erant. item. cap. xxxix. vers. 1. & 11. cap. xxvii. vers. xiii. & xiv. Ubi per Thubalem non intelligendi Hispani, qui terram Israëliticam nunquam occupasse leguntur.

A Thubale non sunt Hispani.

Thiras occupavit Thraciam.

XI. Ceterò ultra Thubalem, id est, ultra Tauros, *Thiras* cum suis ad utramque Istri ripam & Ponti Euxini sinistrum latus subsedit : à quo Gens ipsa *Thraces*, & regio nobilissima *Thracia*. Utrique Istri ripæ prætextam antiquitus fuisse, auctor est *Strabo* in lib. VII. qui Getas quoque (quos Dacos adpellavêre Romani) ac Mysios Thracicas adseverat genteis; cui adstipulatur *Mela* lib. II. cap. II.

A Thogarma sunt Turcæ; non autem Germani.

XII. Reliquas versùs Occidentem septemtrionesque terras tres tenuêre Gomeri filii, *Thogarma, Riphat, Aschenaz*. *Thogarma*, supra Tauros atque Moschos, vastas magnæ Russiæ, sive Moscoviæ Litaviæque australis obsedit silvas: gens ipsa dicta *Turcæ*: quos inter Mæotin paludem & Caspium mare collocant. *Herodotus* lib. IV. *Plinius* lib. VI. cap. VII. *Mela* lib. I. cap. XX. At quidam non Turcas à Togarma, sed Germanos nostros ortos adfirmant, ratione nominis similitudine tracta. Verùm his opponitur prædictus locus Ezechielis, cujus auctoritas nos fallere non potest. Germani enim terram Israëliticam numquam invaserunt, nec sunt obsessuri ad consumationem usque mundi. Neque Germania à Judæa versus septemtriones est posita. Neque Germani mancipia, equos ac mulos, Tyrum ad mercatum deduxerunt, & mulos quis unquam

quam in Germania somniavit? quum etiam ii, qui ex calidioribus huc deferantur terris; aëris frigiditatem haud facilè ferant. Germanos item equitatu, præ Sarmatis ac Scythis, quis unquam laudavit? quum *pedum magis usu ac pernicitate gavisos* fuisse omnes simul tradant auctores, quotquot bella eorum, cum Romanis gesta, scripto mandarunt. Ideoque *Tacitus* sub finem libri de Germania, uno hoc argumento Venedos Germanis adserit; diversosque facit à Sarmatis, in plaustro equoque viventibus. At à *Turcis Saracenisque* factum, quod Propheta vaticinatus est. Turcas verò ex septemtrionibus per Caucasias irrupisse portas, vicinasque secum traxisse genteis (*Moschos* innuit Propheta, *Tauros Mussagetas* & *Comaros*) plerique uno ore consentiunt auctores; qui de origine eorum scripserunt. His autem antiquiores *Plinius* ac *Mela* & omnium antiquissimus *Herodotus*, unanimi consensu supra Caucasum, circa Mæotin paludem & Tanain amnem ponunt Sarmatarum nationem *Turcas*, Thussagetis Sarmatis vicinos. Huic igitur regioni, supra Caucasum montem, rectè conveniunt, quæ Ezechieles prædictis locis proloquutus est; quidpè & versus septemtriones posita est, & *Magog* heic super Caspium mare coluêre proximi: ab altera verò parte Thubal, & infra Caucasum Meschec. Thogarma quin etiam, id est, Sarmatæ, sive Sarmatarum natio Turcæ & nunc habent optimos, & semper antiquitùs habuêre præstantissimos equos. Verùm non est dubium, quin multi futuri sint, quibus prædicta Prophetæ verba ad Turcas trahi haut placuerit; quum jamdudum alii ea de Babyloniis sive Assyriis interpretati sunt. Sed hi, uti satis probis, idoneisque documentis ostendant; omnia ea, quæ Propheta cap. XXXVIII. versiculis quinque ultimis vaticinatus est, in Assyriorum gente esse impleta, vehementer ego vereor. Quis ignorat, Prophetas illius seculi, ubi de proxima Hebræorum pœna ac calamitate, quam Deus immittere tùm minabatur, disserere inceperint, de reliquis etiam deinceps sæculis omnibus ad novissimum usque judicium & vitam illam beatam æternamque continuare sermonem? A Thogarma igitur nulli unquam neque dicti neque orti sunt Germani; sed Turcæ gens Sarmatarum; unde posteriores etiam Judæorum scriptores, semper eos vocarunt *Thogarmathim*.

XIII. Porrò *Riphat* ulteriorem occupavit Russiæ Magnæ partem inter Obium amnem & Finniam sinumque Album ad usque *A Riphat sunt Ri-*

phaces, hodie Russi dicti. que oceanum: gens ab eo *Riphaces*. *Mela* lib. I. cap. II. à quorum nomine *montes Riphæi* pluribus suprà descripti. Gens ipsa posterioribus sæculis, quum pars ejus in antiquam Turcarum sedem successisset, clarius innotuit nomine *Russi*; Græcis scriptoribus οἱ Ῥῶς (ut etiam Slavicis populis *Rus*) & nonnunquam Ῥῶσσοι dicti. Nec tamen ego nescius sum, Russorum sive Moscovitarum gentem omnem sub Sarmatarum nomine ab antiquis auctoribus computari; Sarmatiamque terminari, ab Septemtrionibus oceano glaciali, ab occidente Vistulâ amne; ac linguam insuper unam hâc plagâ fecisse, quam etiam nunc tàm Rusſis quàm Polonis Bojohæmis aliisque ejusdem generis nationibus communem esse scimus, dialectis tantùm variis distinctam, *Slavicam* in universum adpellatam. Verùm hasce Septemtrionis oras, ut à Græcia remotissimas ultimasque, nimis communiter à Græcis auctoribus, per errorem, ut anteà *Scythicas*, sic postea *Sarmaticas* fuisse dictas; quum tamen non unius ejusdemque cum Turcis Sarmatis fuerint generis, vehementer ego suspicor. Hoc si ita fuerit, certè *Riphæi* sive *Riphaces* propriæ fuerunt omnes illæ nationes, quæ posterioribus sæculis uno in universum nomine *Slavi* clariùs innotuerunt; quorum novissimus ad occasum terminus antiquissimis temporibus fuit Vistula amnis. Ac fortè à *Thogarma* dicta primum fuit gens Sarmatarum *Thogarmæ*: quod vocabulum postmodum vel ipsa gens, vel Græci homines corruperunt in *Sauromatæ*, unde *Sarmatæ* vox tandem nata. Qui enim gentem hanc Græcis adpellatam arbitrantur à vocibus σαῦρος & ὄμματα, quorum illa *lacertum*, hæc *oculos* significat; quasi gens fuerit *oculis lacertinis*; planè nugari videntur.

Slavorum origo.

Celtica. XIV. Huic reliquum omne, quantum sub variis nominibus Illyrici, Germaniæ, Galliæ, Hispaniæ & Britannicarum Insularum ad Hyperboreum usque mare, quà id Lappiam ac Norvagiam perfundit, & ad oceanum Athlanticum protenditur, quanquam terrarum spatiis vastissimum, tamen, quia omnium remotissimum, unus solus sortitus est *Aschenazes*, omnium parens conditorque *Celtarum*, à quorum nomine universæ prædictæ regiones communè sortitæ sunt vocabulum *Celticæ*: quod universis pariter ac singulis à vetustissimis mortalium fuisse tributum, supra Cap. II. comprobatum est. Si quis tamen miretur, unum Aschenazem tantum terra-

Aschenazes Celtarū parens.

terrarum spatium solum obsedisse; is meminerit, *Chusum* quoque, Chami filium, in Africæ aversis atq; remotis partibus, omnem occupasse Æthiopiam: unde etiamnum Æthiopes vulgò vocantur *Cassii*. Idem à *Schemi* quoque filiis factum in extremis Asiæ versùs orientem partibus, multoque maximè in *America*. Nam & hanc Schemi portioni accessisse, haud malè judicant viri docti. Unam fuisse eamdemque dictis populis Illyriis, Germanis, Gallis, Britannis, atque Hispanis linguam, proximis capitibus demonstrabitur. Unde colligitur, unam illos omneis fuisse eamdemque gentem, ab uno patre conditam. At locus est apud Jeremiam prophetam, cap. LI. vers. XXVII. qui huic opinioni nostræ de Aschenazis posteris repugnare videtur; Quo loco de Babylone vastandâ loquens propheta Aschenazem nominat. Heic igitur, inquies, quid Aschanazis posteri nominantur, si ipsi Europæ prædictas parteis incoluerunt? Nimirum de Gallis hæc intelligenda, qui Asiæ proxima, statim post Alexandri magni excessum, occuparunt; quique postеà compluribus sæculis Paphlagoniæ Cappadociæque portiones, haud procul Armeniâ, tenuerunt. Nam qui omnem istam prophetæ vaticinationem, de vastandâ excidendâque Babylone, Cyri imperio finiunt; haud video, quomodo versiculi XXXVII. & LXII. verba interpretari velint; item vers. XXV, quibus ea urbis prædicitur excisio; ut *sit habitaculum draconum*; *ut sit desolata in æternum &c.* Babylon, licet à Cyro, & aliis posteà Persarum Macedonumque regibus aliquoties capta fuerit; tamen à nemine eorum *Babylon urbs.*
vastata vel excisa fuit; quod posterioribus demum sæculis ei accidit. *Plinius* lib. VI. cap. XXXVI. *Babylon, Chaldaicarum gentium caput, diu summam claritatem obtinuit in toto orbe, ceterò in solitudinem rediit, exhaustâ vicinitate Seleuciæ, ob id conditâ à Nicatore, intra quadragesimum lapidem.* Id CC demùm post Cyrum annis factum. De suâ ætate ita *Diodorus* lib. II. *Nam & ipsius Babylonis exigua quædam portio nunc habitatur; maximaque intra muros pars agrorum cultus est exposita.* Illud igitur de extremo hujus urbis excidio non ad Cyri tempora, sed ad multò inferiora sæcula referendum est. De prædictis Gallis recens in Asiam ex Europa transgressis, Justinus lib. XXV. testatur, reges Orientis, sive mercenario Gallorum exercitu *nulla gessisse bella* &c. Potuerunt igitur ad Babylonis quoque terrorem, unà cum aliis Asiæ gentibus, fuisse vocati Galli.

XV. Atque hac demum ratione prima gentis nostræ *Germanicæ* origo usque ad *Adamum* retrò referri poterit. *Adami* quippè filius *Seth*; hujus *Enos*; hujus *Kenan*; hujus *Mahalaleal*; hujus *Jered*; hujus *Henoc*; hujus *Methusalah*; hujus *Lamech*; hujus *Noach*; hujus *Japhet*; hujus *Gomer*; hujus *Aschenaz*; hic omnium *Celtarum* pater; quorum pars maxima *Germani*. Hinc rectè Germanos nuncupat *Askenazim*; ceu posteros Aschenazis. *Josephus* Antiquitat. Judaic. lib. I. cap. VII. *Aschanazes condidit Aschanazas, qui nunc Rhegines adpellantur à Graecis.* Quos heic intellexerit *Rhegines*, nemini aliàs Græcorum vel Latinorum scriptorum memoratos, haud facile quis dixerit. Vitiatum id esse suspicarer in ejus exemplaribus vocabulum, ni & Isidorum & divum Hieronymum & alios id ex eo transcriptum habere viderem. Germanos eum voluisse, ut & reliqui Judæorum scriptores posteri, haud injuriâ conjiciunt viri docti, quando aliàs hujus gentis vastissimæ nullam facit mentionem.

CAPUT V.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos unam eamdemque inter se habuisse linguam variis tantum dialectis distinctam, veterum probatur auctorum testimoniis. Unde certissimum indicium prædictos populos omneis unius ejusdemque gentis CELTICÆ, *ab Aschanaze propagatæ, fuisse nationes.*

Quinque Celtarum nationes.

I. SUb uno Celtarum nomine *quinque* olim comprehensas fuisse validissimas nationes, *Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos* atque *Britannos*, suprà ex antiquissimis Græcorum ostensum monumentis: item *unam* fuisse dictos populos eamdemque *gentem Celtarum*, ab uno *Aschanaze*, propagatam, ex Mose demonstratum. quæ sententia porrò confirmabitur. Argumenta autem, quibus, duas pluresve nationes ejusdem esse originis, dignoscere queas, duabus potissimùm in rebus consistunt; altera *in linguâ* sive sermone: altera *in moribus* ac vivendi ratione. De his posterio-

rioribus, pluribus capitibus agetur. Nunc sermonem prædictis quinq; nationibus fuisse eumdem, dialectis solummodo variis distinctum, argumentis quadrifariam partitis ostendam. *Prima* erunt ex veterum auctorum testimoniis, quibus id liquidò affirmatur. *Altera* ex populorum per easdem V. nationes adpellationibus. *Tertia* ex privorum hominum nominibus propriis. *Quarta* ex opidorum vicorumque vocabulis. *Quinta* ex aliis variarum rerum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes omnes inter se usæ sint; nunc verò apud Germanos in vulgari sermone durant. De IV. posterioribus, proximis hinc agam capitibus: de primis nunc.

II. Prima igitur quod attinet; *Scordiscos* in Pannonia Gallicam fuisse nationem, testatur *Strabo* lib. VII. item *Athenæus*, lib. VI. cap. V. *Peucinos* verò sive *Bastarnas* in quinta totius Germaniæ numerat parte *Plinius*, lib. IV. cap. XIV. eosdemque *Tacitus*, sub finem libri de Germania, ex *sermone, cultu, sede ac domiciliis* Germanos esse probat. *Strabo* quoque in dicto libro, quamvis subdubitans, tamen Germanis adscribit. Hos cum Scordiscis eamdem habuisse linguam, haud obscurè indicat *Livius*, sub finem libri XL: ubi de Bastarnis agit, quos Philippus, Macedonum Rex, Istrum transgredi diu solicitaverat, uti Dardanos delerent, Italiamque exinde popularentur. *Tacitus* dicto loco *Bastarnas* Germanos esse probat; *sermone, & moribus*: iisdem *Livius Scordiscos* Gallos *Bastarnis* simileis, ejusdem gentis fuisse ostendit. Iidem tamen Bastarni Galli adpellantur à *Livio* lib. XLII. & XLIV; item à *Plutarcho* in Æmilio Paulo, at per inscitiam pro Gallis habiti tunc à Græcis, quibus verum inter Gallos & Germanos discrimen hactenus ignotum. Si veros Gallos fuisse credis; lingua tamen eorum tam similis fuit Germanorum sermoni; ut ex eâdem similitudine Germanos fuisse judicaverit *Tacitus*. *Livius* lib. *XXI. Veragros*, gentem inalpinam, *Semigermanos* adpellat, eorumque opidum *Octodurum*, quod hodie *Martinach* in Vallesia memorat *Cæsar* Comment. III. *Semigermanos*, Livius hos adpellat, quoniam eorum lingua Germanorum, quàm Gallorum fuit propior.

Scordisci Galli Bastarnis similes. Bastarnæ sive Peucini Germani.

III. Porrò *Tacitus* in eodem libro de Germania: *Dextero Suevici maris litore, Æstiorum gentes alluuntur: quibus ritus habitusque Suevorum, lingua Britannicæ propior.* In libro autem, quo Jul. Agricolæ vitam descripsit: *In universum*, ait, *sermonem Britanni-*

Æstiorum lingua Britannicæ similior.

tannicum à Gallico haud multum esse diversum : suprà autem dixit: *Æstiorum linguam Britannicæ, quàm Suevicæ*, id est, *Germanicæ esse propiorem.* Unde perspicuè colligere datur, magnam fuisse propinquitatem magnamque similitudinem harum trium linguarum, *Britannicæ, Gallicæ* atque *Germanicæ* ; Imò tantam, uti Æstios, quamvis sermone propius ad Britannos accesserint, tamen à Germanorum gente non eximat auctor. At idem Britannicus sermo, quia non obstabat, quò minus *Silurum* nationem, Britanniæ occidentalem, Iberis, id est, *Hispanis* similem, ejusdemque originis participem faceret ; haud levi inde colligitur argumento ; *Hispanorum* quoque linguam haud absimilem fuisse à Britannica lingua, nec per consequentiam à Gallica. neque à Germanica. Gallos Comatos inter alios auctores: Cæsar ac Plinius in *Aquitanos, Celtas* ac *Belgas* distinguunt. *Aquitanos* verò *Hispanis magis similes tradit Strabo* lib. IV. *corporum habitu & lingua.* Suprà Caledonii, corporum habitu Germanis Suevis, Norvagiam, adsimilantur Tacito ; lingua autem Æstiis, trans Vistulam incolentibus: nec minùs tamen Britanni Caledonii. Heic *Strabo* lib. IV. Aquitanos eisdem rebus Hispanis similiores adserit ; quàm reliquis Gallis : nec minùs tamen Galli fuêre Aquitani, inter Hispanos à nemine unquam computati. Magna ergò linguarum similitudo, peneque omnium harum nationum lingua, idemque corporum habitus, ac vitæ mores. Differebant tamen istæ linguæ, non modò in solis gentibus, Hispanis, Gallis, Britannis atque Germanis ; verùm etiam in singulis cujusque gentis nationibus, dialectis scilicet, quas vocant *Græci*, quemadmodum hodieque in Germania Saxonem Francus Suevusve aut Bojarus non intelligit, nisi paucis in verbis, nec contrà Francus, Suevus, Bojarius, aliæque Germaniæ superioris nationes, Saxonem nihilominus tamen omnes in una eademque Germania, omnes pariter Germani dicti, omnes linguâ Germanicâ utentes. Multò verò minùs intelliget, cùm Saxo tùm Suevus, omnesque hodie Germani linguas Frisiorum, Danorum, Suedorum, Fennorum, quas omneis esse Germanicas, nemo, nisi earum planè ignarus, facilè negaverit. Insulæ insuper maris Germanici, Frisiæ, Holsatiæ, Jutiæque litoribus objectæ, adeo discrepanteis inter se dialectis habent linguas, uti diversas omnino existimes. Nec minùs tamen harum Insularum incolæ omnes sunt Germani. Ita quoque Gallorum, quæ hodie per Franciam

Silurum natio Hispanis similis.

Una Celtarum lingua variis dialectis fuit distincta.

ciam est, lingua dialectis discrepat: itemque Slavorum & Italorum linguæ. Ad eumdem igitur modum Celtarum quoque olim lingua in varias dialectos sive in varia ἰδιώματα fuit distincta: licet lingua fuerit unica, per nationis partes distincta.

Pannonii Celticam habuerunt linguam.

IV. Cæterùm *Pannonios* quoque, qui veteris Illyrici inter Istrum & mare Adriaticum Alpeisque protensi, pars maxima fuerunt, eamdem habuisse linguam Celticam; ceu & ipsos partem quondam Celtarum ex *Taciti* libro de Germania perspicitur. *Utrum Aravisci*, inquit, *in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eodem sermone, institutis, moribus utuntur, incertum est*. ac iterum: *Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos.* Magna igitur fuit similitudo inter duas hasce linguas, Germanicam, & Pannonicam; quum dubitet auctor, Osi Pannonicæ, an Germanicæ genti adscribendi. Si enim Osorum lingua à Germanicâ toto genere fuisset diversa, faciliùs dubium potuisset solvi. Gallicæ profecto linguæ in tantum par fuit lingua Pannoniorum, uti antiqui nonnulli Græcorum scriptores Scordiscorum ac Pannoniorum conditores, duos fuisse fratreis tradiderint, *Scordiscum* & *Pannonium*; Autaris filios, Illyrii nepoteis, ut testis est *Appianus* in Illyricis: alii verò Scordiscos Gallico generi adseruerint; ut narrat *Athenæus* lib. VI. cap. V. Jam dictis argumentis accedit haud leve & illud, quòd Pannonii eadem habuerint, quæ reliqui Celtæ omnes, opidorum vicorumque vocabula, quod infrà ostendetur.

Vindelici & Norici Germanicæ fuerunt gentes.

V. Partes hinc aliæ veteris Illyrici fuêre *Vindelici* atque *Norici* Pannoniis contermini. Horum quoque lingua, non genere, dialecto tantùm diversa fuit à Germanorum sermone. *Jul. Cæsar* sub finem comment. I. de bell. Gal. *Ariovistum* tradit, Marcomannorum regem, in Gallia tunc XIV annum agentem, uxorem habuisse *Noricam, regis Vocionis sororem; quam in Gallia duxerat, à fratre missam.* Hanc certè, si externi fuisset generis, neque frater homini externo, in regionem externam, non modò in Germaniam, sed ultrà etiam in Galliam nuptum misisset; neque ipse Ariovistus nuptias has externas, prout ingenia tunc erant Germanorum, ambivisset. Linguarum verò similitudo & ejusdem gentis Celticæ consanguinitas affinitatem hanc conciliavit. M. Agrippa, & post eum *Pomponius Mela*, Rhætiam ac Noricum Germaniæ titulo attribuerunt. Causa illis nulla alia esse potuit, nisi eadem lingua-

rum morumque similitudo. Livius verò, ut antè relatum, ulteriore etiam tractu *Veragros*, Alpinos populos, adpellavit *Semigermanos*. Cæterum ad finem hujus operis pluribus ostendam: Omneis Alpinos populos (in quibus præcipui *Norici* ac *Lepontii*, dein *Salassi*, *Taurini*, *Centrones*, *Veragri*, *Seduni*, *Nantuates*) unius ejusdemq; fuisse gentis; qui communi in universum vocabulo Græcis Latinis dicebantur *Taurisci*, sibi ipsis *Thi Taurischon*, adpellatione ex Alpium desumptâ nomine, quo in commune hodiéque nonnullis Germanis adpellantur *Tauru*. Unde rectè Livius *Veragros* vocavit *Semigermanos*: nempe quia horum lingua Germanicæ dialecto propior, quàm Gallicæ. Adde huc, quod infrà patebit, Vindelicos quoq; ac Noricos eadem cum reliquis Celtis habuisse opidorum vicorumque vocabula.

CAPUT VI.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos atque Britannos unam eamdemque inter se habuisse linguam, uniusque & ejusdem gentis Celticæ ab Aschanate propagatæ, fuisse nationes, probatur populorum adpellationibus, quòd uno eodemque modo apud prædictas nationes fuerunt formatæ, item privorum hominum propriis nominibus, quæ eisdem nationibus fuêre communia.

Vocabula Celtica in on.

I. UNam eamdemque inter se habuisse linguam Germanos Gallos, Britannos, Hispanos atque Illyricos, scriptorum testimoniis probatum est; nunc etiam ex propriis singularum nationum privorumque hominum nominibus, qui omnibus prædictis quinque gentibus fuêre communia, idem ostendetur. Ac primùm nationum vocabula quod attinet; multa terminata sunt in *on*, quæ Græci Romanique suis linguis formarunt in *Ones*, *Oni* & *Onii*. & ut in Hispania, *Nergones Vectones*, *Vascones &c.* in Gallia, *Santones* sive *Santons*, *Pictones*, *Turones* sive *Turoni* & *Turonii* &c. In Alpibus, *Centrones* &c. in Vindelicia, *Vennones*; in Germania Cisrhenana, *Vangiones*, *Eburones*, *Centrones*, *Sveconi*. In Britannia *Dumnonii*, *Vennicones*, *Caledonii*, & universa Britannorum

gens

gens *Britones*. In Germania transrhenana, *Jubones*, *Frisones*, *Catulcones*, *Francones*, *Saxones*. *Teutones* sive *Teutoni*, *Hillevīones*, *Suecones*, *Lappiones*, *Istævones*, *Jugevones* &c. quæ cuncta antiquis Celtis fuêre in *On*: *thi Frison*, *thi Francon*, *thi Saxon*, *thi Goton*, & sic reliqua quæ nunc efferimus per *Oen*. Ad eundem modum haud dubiè etiam illa formata fuerunt per Hispaniam, Galliam Britanniam & Illyricum. Quin multa quoque eorum vocabulorum, quæ apud Græcos Latinosque auctores leguntur in *ani*, *eni*, *ini* & *uni*, eandem analogiam habuêre apud Celtas, variis tantùm nationum dialectis in varias istas vocaleis distinctam. Sic enim apud Germanos, quæ nunc pronuntiamus in *en*, olim variè elata fuisse per omnes vocales, *an*, *en*, *in*, *on*, & *un*, antiqua monumenta docent. Atque hinc est, quòd Insulam illi, qui plerisque Latinorum Græcorumque auctoribus sunt Britanni βρεττανοί, aliis dicantur Britani, maximè verò Græcis βρεττανοί, & nonnullis Britones βρίτωνες sive βρίτονες, qui haud dubiè ipsis Celtis dicebantur *thi Briton* & *Brittan*.

II. Alia fuit vocabulorum terminatio in *man* quæ vox *hominem* seu *virum* significat; unde in Gallia *Cenomani* in Germania Cisrhenana *Pœmani*, *Germani*. in Germaniâ transrhenana *Marcomani*, Galli, *Alemani*, qui populi omnes rectè etiam per geminum *nn* scribuntur *Germanni*, *Marcomanni*, *Alemanni* &c. *Celtica vocabula in man desinentia.*

III. Alia hinc terminatio fuit in *ac* sive *ach*; quæ Romani formaverunt in *aci*, Græci nonnunquam in *ace* & *aces*. In Hispania, *Ornaci*, *Arevaci*. In Britannia, *Segontiaci*, *Cornonaca*. In Gallia, *Rauraci*, *Bellovaci*. In Germania cisrhenana, *Levaci*. In Germania transrhenana, *Marsaci* & *Matthiaci*. In Norico *Sevaces*, qui omnes Celtica linguâ dicti fuêre *thi Ornacker*, *Arvvacker*, *Belvvacker*, *Levvacker*, *Marsacker*, *Matacker*, *Sevvacker*; vel aliâ dialecto, *Ornacher*, *Arvvacher*, *Belvvacher*, *Levvacher*, *Marsacher*, *Mattacher*, *Sevvacher*. Quamvis ultimâ quoq; syllabam fuisse tunc crassam credo in *a*. *In ac & ach terminantia.* Ejusdem generis vocabula aliâ dialecto terminabantur in *ic* sive *ich* quæ Græci Romanique formarunt in *ici* & *ices*. Unde in Britannia *Ordovices*. In Gallia, *Mediomatrices* sive *Mediomatrici*, & qui suprà, *Rauraci*, aliis auctoribus dicti *Raurici*: qui iidem nonnullis, *Rauriaci*, quemadmodum *Ornaci*, *Matthiaci*. Quin & *Durotriges* in Britannia, & *Bituriges* in Gallia, *Caturigesque* in Alpibus, nullam aliam nominum analogiam habuisse videntur. *Vocabula in ic & ich.*

Nam

Nam cùm ejusmodi vocabula Gallis, Græcè loquentibus, scriberentur primò singularis numeri casu in ιξ, obliqui indeſfacti sunt in ιχος simul atque ιγος.

Derivativa in ischon, *&* iskon.

IV. Alia iterum nationum vocabula derivativè à certis quibusdam vocibus primitivis formabantur in *ischon* sive *iskon*, quæ nunc efferimus in *ischen* sive *isken*; Græci & Romani olim in *isci* & *isca*. Unde universa gens nostra *Theutisci*; & nationes in ea duæ, *Narisci* & *Cherisci* sive *Cherusci*, & *Cherusca*: gentes universæ Alpinæ, *Taurisci*: In Alpibus *Rigusci* sive *Rigusca*. In Pannonia *Aravisci*; & in eamdem regionem transgressi Galli *Scordisci* sive *Scordisca*. In ipsa Gallia *Vibisci*. In Hispania *Carisci*: Hi omnes Celticâ linguâ dicebantur *thi Theutischon*, *Narischon*, *Cherischon*, *Taurischon*, *Rigischon*, *Arvvischon*, *Schordischon*, *Wibischon*, *Carischon*.

In ontz *seu* untz *finientia.*

V. Alia deinde fuit terminatio in *Ontz* sive *Untz*, quæ Romani Græcique formaverunt in *Ontii* & *Untii*: Unde in Hibernia, *Voluntii*; In Alpibus, *Ebroduntii*, *Vocontii* &c. in Norico *Ambisontii*.

Vocabula in avv.

VI. Alia item fuit terminatio in *avv*, quam Romani formaverunt in *avi*. Unde in Hispania, *Lemavi*. In Germania Cisrhenana *Batavi*. In Germania Transrhenana *Chamavi*: qui omnes Celticâ dicebantur linguâ, *thi Lemavver*, *Batavver*, *Chamavver*.

VII. Atque unam eamdemque vocabulorum analogiam videntur habuisse in Hispania *Murbogi*, & in Gallia Asiatica, *Tolistobogi*. Item in eadem Hispania, *Artabri*, *Cantabri*; & in Germania, *Sigambri*, *Cimbri*.

In ar, er, or *&* ur *terminantia.*

VIII. Una certè analogiæ ratio fuit in iis nationum vocabulis, quæ variis dialectis per Hispaniam, Galliam atque Germaniam efferuntur in *ar*, *er*, *or*, & *ur*, ut in Hispania, *Brecarii*, *Capori*: in Hibernia, *Vellabori*, *Anteri*. In Britannia, *Silures*. In Gallia, *Ambibari*, *Petrocorii*, *Ambarri*, *Cavares*: in Germania Cisrhenana, *Treveri*. In Alpibus *Viberi*. In Germania Transrhenana; *Tencteri*, *Bructeri*, *Angrivarii*, *Chassuarii*; *Ansibarii*, *Chetaori*, *Hermunduri*: nam hodieque ejusmodi nationum opidanorumque vocabula per easdem vocaleis variis dialectis feruntur. Hæc igitur de ipsarum nationum vocabulis.

IX. No-

Nomina virorũ propria Celticis, nationibus communia.

Lutarius *nomen Celticum.*

IX. Nominum etiam in viris propriorum formationes, imò ipsa quoque nomina virorum integra apud prædictas quinque genteis, fuisse communia, haud paucis exemplis ostendi potest. *Livio*, lib. XXXVIII. Tolistobogiorum Gallicæ in Asia gentis, memoratur Regulus *Lutarius* nomine. *Cæsari* Gallici belli comment. *VII. & VIII.* Cadurcorum refertur princeps, *Luterius*, & eodem itidem nomine *Straboni* lib. IV. Bituiti Arvernorum principis sive Regis filius. Hoc vocabulum *Procopius* Gothicar. rer. lib. I. formans λεύδερις Gothorum, Germanicæ gentis, cuidam principi tribuit. *Agathias* verò lib. I. idem formans λεύδαρις, Alemannorum quendam principem eò refert. In Francorum gente variis auctoribus idem nomen variè refertur, *Lotarius, Lotharius, Hlotarius, Hlotharius, Chlotarius* & *Clotarius*, cujus variationis ratio hæc est, quod antiquis illis Celtis, quemadmodum compluribus aliis, per omnem terræ orbem gentibus, adspiratio H etiam ante consonanteis, valdè fuit vulgaris; eaque densata; undè postmodò factum, uti in Græcum X id est CH verteretur: ex quo tandem Romani adspirationem rejicientes, nudum fecêre C, quod non modò in hoc vocabulo *Lotar*, sed in multis etiam aliis apud rerum scriptores adparet: quorum nonnulla suis locis hoc in opere referentur. Nomen *Luter* in catalogo propriorum nominum Goldasti legitur variè, *Luithere, Liutor, Lodhari*, & *Hlothari*. *Luder* hodie in Saxonia frequens est nomen.

Litavicus *seu* Ludovicus *nomen Celticum.*

X. Eidem *Cæsari*, comment. *VII.* Æduorum princeps est *Litavicus*, quod nomen idem est, quod dicimus *Lutvvich, Ludvvick* & *Lodovvick*. Hoc in prædicto catalogo scribitur *Liutvvic, Liutvvig, Ludavvic, Ludvvihc* & *Hludovvic*, aliàs scribitur *Ludovicus, Lodovicus, Hludovicus, Hlodovicus, Chlodovicus, Chlodoveus, Clodoveus*.

Wilhelmus *ejusd. generis nomen.*

XI. Nomen nunc est vulgare in Germanorum gente, quod variis dialectis dicitur *Wilhelm, Willem, Wellem*; Anglis verò *William*; Gallis *Guillaume*; Italis *Guglielmo*; Hispanis *Guillermo*. Id uni etiam Sigeberto variè scribitur. *Wilhelmus, Guilhelmus, Guilhermius, Guillermus, Willermus.* apud *Nicetam Choniaten* rer. gestar. Manuelis Comment. lib. V. dicitur Γιλίελμος. apud *Annam* quoque *Commenam* Alexiados lib. I. variatum legitur. Γιλίερμος, Γιλίελμος, Γυλίελμος. Posteriores id maluerunt dicere ἴλερμος.

μος. *Livio* lib. *XXXV.* refertur Hispanicæ cujusdam gentis Rex *Hilermus*.

XII. Treverorum *Cæsar* principem memorat, comment. V. cui nomen *Cingetorix*; eodem verò nomine principem quendam refert Britanniæ; in eodem commentario. Hoc idem esse nomen, quod in suprà dicto catalogo scribitur *Cundrigs*, *Cunterich* & *Gunderich*; hodièque in Germania dicitur *Gunterich*; terminatio ista Cæsaris in *ix*, Celtis fuit in *ich*. Falsum est, quod *Glareanus* ad I Cæsaris comment. docet, ejusmodi Gallorum nomina Græcis literis perscripta fuisse in X, id est, Latinorum *ch*: Cæsarem verò eam literæ formam retinuisse in Latinâ eorum nominum formatione. Nam cùm Galli Cæsaris tempore, omnia ea, quæ literis mandare volebant, Græcâ scripserint linguâ: ejusmodi quoque nomina in Græcum formarunt modum; quemadmodum nos nunc, Latinè loquentes, in Latinam formam redigimus: hinc illis adsumpta est in Nominativo casu pro germano genuinoque suo *CH*, Græcum Ξ, à quo obliqui formabantur in Γ. quod propè X sive CH accedebat; vel etiam in K; quod magis etiam adpropinquabat. Sic *Dioni* lib. XXXVIII; genitivus casus est Ὀρχετόειγος & lib. XL. Ἀμβειόειγος & ὐερκιγγετόειγος, à nominativis ὀρχετόειξ, Ἀμβειόειξ, ὐερκιγγετόειξ, quod *Plutarcho* in Cæsare est ὐεργετόειξ: & *Epitomatori Livii* lib. *LXXXVII.* *Vercingentorix.* Cæsar eamdem vocabulorum formationem servans, Latinè fecit *Orgetorix*, *Ambiorix*, *Vercingetorix*, & obliquo casu *Orgetorigis*, *Ambiorigis*, *Vercingetorigis*. *Plutarchus* in libro de fœminarum virtutibus, item in eo, quem amatorium inscripsit, in Asiaticis quoque Gallis principem gentis refert, cui nomen Σινόειξ: à quo obliquum casum facit Σινόριγος. *Cæsari* Comment. III. Unellorum rex est *Viridorix* & obliquo casu *Viridovice*. Posterioris sæculi scriptores ejusmodi Celtarum nomina propiùs genuino gentis sono accommodantes, formaverunt Græcè in χος, Latinè in *Chus*, & abjectâ adspiratione, in *Cus*. Hinc nomen quod *Tacitus* annal. XIII. in Frisiorum principe refert *Malorix*, sive, obliquo casu, *Malorige*; *Ammianus* lib. *XXV.* facit *Malarichus* & paulò post *Malaricus*: hinc item nomen, quod *Cæsar* Comment. V. & *Dio* loco prædicto, in Eburonum rege memorant *Ambiorix*, in cata-

Cingetorix seu Gunderich.

Nomina in ix & ich.

catalogo suprà dicto est *Ambricho*, & *Nicetæ Choniatæ* de Isacii Angeli imperio lib. II. In Alammorum principe Ἀμέριχος: vulgò nunc *Aimerich, Eimerich & Emmerich*. *Straboni*, lib. VII. Sigambrorum in Germania princeps memoratur Δευδόριξ, *Deudorix*: id nomen inferioris sæculi scriptoribus. *Procopio, Agathiæ* & aliis dicitur Θευδέριχος, *Theuderichus*. Apud *Orosium* lib. *V*. cap. *XVI*. Cimbrorum in Italia à Mario Catuloque cæsorum, rex memoratur *Cesorix*. Hoc posterioris ævi scriptores, in Vandalorum Africam occupantium rege, dixerunt *Gizerichus, Gezerichus, Geserichus* & *Genserichus*. Omninò igitur statuendum, cuncta illa Gallorum Britannorum Germanorumque nomina, quæ apud antiquiores auctores terminantur Græcè in IΞ, Latinè in IX, ipsis istis gentibus fuisse prolata in ICH, vel aliâ dialecto in IK; ut hodieque uterque modus apud Germanos obtinet.

XIII. Porrò alia nominum formatio fuit in *ach*, sive, aliâ dialecto in *ak*, quæ Romani, quemadmodum illa in *ich* & *ik* formarunt, nunc in *ax*, nunc in *acus* aliàs in *iacus*, nonnunquam in *acius* & interdum in *agus*. In Galliâ apud *Cæsarem*, comment. *I. II.* & *IV*. memoratur. *Divitiacus* Æduorum princeps: Comment. *VIII*. *Dumnacus*, Andium dux. ibidem *Duracius* Picto: apud *Livium* lib. *XXXIV*. *Dorulacus* Bojorum dux. fugitivorum in Italia Siciliaque Servorum, qui erant Galli simul atque Germani, bello Cimbrico capti, dux fuit *Spartacus*. In Germania, apud *Strabonem*, lib. VII. *Sesithacus*, Cheruscorum princeps: apud *Ammianum*, lib. *XXXI*. *Safrax* Gothorum princeps. ac similia in cæteris Celticæ provinciis reperiuntur nomina. *Nomina in* ach, ak & acus.

XIV. Alia hinc propriorum nominum formatio fuit in *mar*, sive variantibus dialectis, *mer* & *mir*: quam Græci Latinique suis linguis formarunt in *marus, merus, mirus, meres, miris* & item *marius*. Hinc *Livio* lib. *XXIV*. Gallorum in Hispania militantium regulus *Civismarus*, & lib. *XXXVIII*. Asiaticorum Gallorum regulus *Combolomarus*; & Cæsari comment. V. Treverorum princeps *Indutiomarus*; Græcè *Dioni*; lib. *XL*. Ἰνδουτιόμαρος. Eidem *Cæsari*, Comment. VII. Æduorum princeps *Viridumarus*; seu, ut variant exemplaria, *Viridumarus*; *Viridomarus*. Eodem hoc nomine apud *Livii* epitomatorem lib. *XX*. ac *Jornandem*, de regnorum successione: Item apud *Florum* lib. *II*. cap. *IV*. narratur Gæ- *Nomina propria in* mar, mer, & mir.

 sata-

ſatarum, Gallicæ gentis, rex à Claudio Marcello victus. Idem *Propertio* lib. IV. eleg. XI. dicitur *Viidomarus*. Apud *Plutarchum* in Romulo & item in Marcello vocatur *Britomartus*, fortè *Britomarus*. At geninna Celtarum vox fuit Wirthmar; undè Latini literam W verterunt in confinem V & Θ in adfinem Δ; Græcorum verò quidam in adfinem T. *Propertius* Viridomarum hunc Belgam facit Rheni accolam. at contra *Polybius* lib. II. Gallos Gæſatas, quorum ille rex ſeu dux fuit, Alpium & Rhodani in Gallia facit accolas. Reliqua in *mar* & *mir* deſinentia Germanorum nomina paſſim apud inferioris ſæculi ſcriptores reperias, maximè verò apud Jornandem.

Nomina propria in al *&* il.

XV. Alia item nominum terminatio fuit in *al* & variante dialecto *il*, hanc quoque variè Græci ſimul atque Romani pro libitu formaverunt. Apud *Polybium* lib. X. Hiſpanorum reguli nomen eſt *Andobales*; quod idem *Livio* lib. XXVI. & *Appiano* in Hiſpanicis eſt *Indibilis*, apud eumdem Appianum, eodem libro, eſt Hiſpanorum princeps *Tantalus*, qui Viriato in imperio ſucceſſit: apud *Livium* lib. XXI. Bojorum regulus *Matalus*, apud *Cæſarem* comment. V. *Taximagulus*, Britannus apud *Tacitum*, annal. XIII. *Bojocalus*, Anſibariorum in Germania dux &c.

in in *terminantia*.

XVI. In *in* quoque fuerunt nonnulla terminata apud *Cæſarem*, comment. V. eſt Senonum rex *Cavarinus*. apud *Dionem* lib. *LX*. *Cynobellinus* Britanus apud *Appianum* in Hispanicis, latronum in Hiſpania dux *Tanginus*. apud *Ammianum* lib. XVII. Alemannorum rex *Urciſinus*: lib. XXXI. Gothorum dux *Alavinus*.

Sunt alia in on *&* o.

XVII. In *on*, complura vocabula inveniuntur quæ Græci in *ων*, Latini ſuâ linguâ formarunt in *o* quorum obliqui caſus *n* adſciſcunt. In Hiſpania apud *Polybium* lib. X. Ἐδέκων, *Edeco*, Hiſpanorum princeps, apud *Livium* lib. XXXV. *Corribilo* nobilis Hiſpanorum regulus: apud *Appianum* in Hiſpanicis, Ἄμβων, Λεύκων, Διτάλκων, id eſt, *Ambo*, *Leuco*, *Ditalco*. In Gallia apud *Cæſarem* comment. I. *Divico* Helvetius comment. V. *Vertico* Nervius: comment. VI. *Acco*. Senonum princeps: comment. VII. *Gobanitio*, Huvernus; & *Ollovico* Nitiobrix. In Germania apud *Strabonem*, lib. VII. Μέλων, *Melo*, Sigambrorum princeps. Apud *Tacitum*, annal. XII. *Sido* & *Vangio*, Quadorum reges. Apud *Zoſimum* lib. III.

Σέμνων

Σέμνωι Semno Lugionum dux. Apud *Dionem* lib. LV. *Pulio* Germanus quidam eques in exercitu Romanorum, &c.

XVIII. In *ar* vel *er* quoque terminata Celticam originem etiam indicant. *In his Lotharius* (quod idem *Leutharis* & *Leuderis* & *Lutherius*) jam ante dictum est, *Dejotarius* Græcè Δηιόταρος Ciceroni aliisque Gallorum Asiaticorum rex. Apud *Polybium* lib. III. Κλύαρος, *Clyarus*, seu rectius Κάυαρος ejusdem gentis rex. Apud *Appianum* in Hispanicis est *Avarus*, Numantinorum ad Scipionem legatus. Apud *Ammianum* lib. XVII. *Hortarius*, Alemannorum Rex; *Arabarius* & *Viduarius*, Quadorum reges: apud *Cæsarem* Comment. I. *Cimberius* Chattorum dux &c. *Nomina propria in ar & er.*

XIX. In *at* quoque fuêre Gallis ac Germanis Britannisque communia. In Gallia. apud *Livium* lib. V. *Ambigatus*, Biturigum Rex. apud *Cæsarem*, comment. VII. *Cotuatus* & *Guturvatus*, Carnutum duces; *Gitognatus* Arvernorum princeps apud *Dionem*, lib. XXXVII. *Catugnatus* Allobrogum dux. Apud *epitomatorem Livii* lib. LXI. *Congentiatus*, Bituiti, Allobrogum regis, filius. In Germania Cisrhenana apud *Cæsarem*, comment. II. *Boduognatus* Nerviorum, Germanicæ gentis dux. In Britannia apud *Tacitum*, histor. III. *Vellocatus*, Britannus. apud *Cæsarem* comment. V. *Mandubracius*, Trinobantum princeps &c. *Nomina in at*

XX. In *it* formata: in Hispania, *Amusitus*, Ausetanorum princeps *Livio* lib. XXI. In Gallia *Bituitus*, Allobrogum rex. *Straboni* lib. IV. apud *Polybium* lib. I. *Autaritus*, Gallorum dux. In Germania *Verritus*, Frisiorum princeps, apud *Tacitum*, annal. XIII. *Sunt alia nomina in it.*

XXI. His jam adde terminationem in *dun*, quæ & ipsa pluribus Celticæ gentis nationibus fuit communis. Unde apud Cæsarem, comment. VII. legitur *Conetodunus*, Carnutum dux & apud Tacitum, in vitâ Agricolæ, *Cogidunus*, rex Britannus: item apud *Dionem*, lib. LX. in eadem Insula *Togodunus* rex. *Cassivelaunus* etiam Britannus, apud *Cæsarem*, comment. V. & *Vergasillaunus* Arvernus in comment. VII. nescio an non aliquid similitudinis in nominum analogia habent. Quin & *Ariovistus*, Germanorum Rex, Cæsari, Dioni, Plutarcho & aliis memoratus, videtur esse eodem nomine cum *Anervesto*, Gæsatarum Gallorum rege, apud *Polybium* lib. II. qui apud Florum lib. II. cap IV. varie in variis exemplaribus legitur *Astrionicus*, *Ariobistus*, & *Ariovistus*. *Alia terminantur in dun.* *Sunt etiam nomina in aun.*

CAPUT VII.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos atque Britannos unam eamdemque inter se habuisse linguam, unius & ejusdem fuisse gentis beltica nationes, probatur opidorum vicorumque vocabulis, quæ omnibus prædictis nationibus fuêre communia.

I. TErtia argumenta, quibus probari queat, quinque prædictas nationes unius fuisse ejusdemque gentis, ex opidorum vicorumque vocabulis colligere licet, quæ illis fuerunt communia, apud reliquas verò gentes non reperiuntur. *Strabo* Geographiæ suæ lib. VII. Thracum linguâ urbem vacari tradit βρίαν: Unde opida Σηλυμβρία, Μεσημβρία &c. Eandem vocem Celtis quoque nostris fuisse communem, docti quidam viri arbitrantur, adjectâ unâ literâ *g. briga:* in quam complura per Hispaniam, nonnulla etiam in Gallia opida terminata reperiuntur: Omnia pariter per Hispaniam Galliamque & alias regiones opida, in eam desinentia ad fluminum ripas sunt posita. Unde certum est indicium, eam nihil aliud significare, quàm *pontem*, quem nunc Germani eine Brucke & Brücke/ & Brügge/ Angli Bridge/ in quorum hoc *d* intercessit, ad formandum sonum literæ *g* Anglis peculiarem. Eadem particula plerumque apud *Plinium* in Hispanicis, item in tabula itineraria & apud Antoninum tàm in Hispanicis quàm Gallicis effertur per *c brica*, quippe propè accedit ad Brücke. *Allobroges* Ptolemæo adpellantur, *Allobryges*, quasi dicas Albrugger. Nam hæc natio haud dubiè nomen antiquissimis temporibus invenit à primario suo opido *Allobriga*, quemadmodum *Latobrigi*, *Cæsari* memorati à *Latobrigâ*, quod hodiè dicitur *Brige* in Vullesia. Sed idem vocabulum aliâ dialecto etiam dicebatur priscis celtis briva. hinc enim Antonino & tabulæ itinerariæ est locus Galliæ *Briva Isuræ*; quasi dicatur *pons Isuræ*, quod nunc opidum vocatur *Pontoise*, haud procul Lutetiâ, ab ejusdem fluminis posteriori nomine *Aesia*, quod vùlgò nunc *Oise*. Item *Gregorio Turonensi* lib. VII. cap. X. *Briva Curresia*, quæ nunc *Brive Sur Courrese*, in Arvernia: *Curresius* autem dicitur fluvius, cui adposita. At verum genuinumque & à priscis Celtis sic usurpatum esse vocabulum

Opidorum vocabula in briga & bria.

lum *Briva* sive *Brivè*, pro ponte; fidem facit Danorum lingua. quâ pons dicitur *broo*, & *brove*. Exempla *brigarum* & *bricarum* passim occurrunt; quæ cuncta ad fluminum ripas posita sunt & sine dubio Gallis ac Noricis dicebantur *Briks* & *Brikfel*. Hodiéque ad eumdem modum in Germania opida nominata reperiuntur à pontibus, ut *Inspruck*, *Enspruck* *Pruck an der Mure*, *Pruck an der Leite*, *Sarebruck*, *Zuveibruck*, *Osenbrugge* & *Brügge*. In Anglia quoq;, *Cambridge*, *Turbridge*, *Sturbridge*, *Pembridge*. Sed & Brigæ etiam nunc exstant: pidum Vallesiæ *Brige*, & aliud ejusdem nominis in Silesia Hæc igitur de vocabulo *briga*, quod etiam *brica* & *briva*, & *brega*. priscis Celtis dictum fuit. Cæterum eamdem etymologiæ rationem habere videtur vocabulum *Brigantium*, universæ veteri Celticæ commune: quod hodieque quibusdam in opidis vicisque, diversis in regionibus exstat ubique ad flumina.

II. *Magus* quoque sive *Magum*, adjectitia fuit particula in opidis vicisque Celticis. Hæc quoque particula ubique iis adnectitur vicis atque opidis, quæ ad amneis positæ, quapropter & ipsa à situ, quemadmodum Brigæ, nomina accepisse colliguntur. *Antonino* opidum in Britannia est *Sitomagus*; id viri docti interpretantur hodie *Thetford* ad confluenteis duûm fluviorum *Ouse* & *Thet*: quod Britannis dictum *Sitmage*. *Sit* autem facilè, variatione dialecti, mutari potuit in *Thet*: *Mage* igitur idem significasse antiquis Celtis censeo, quod Saxonibus nunc in Germania & Anglis in Britannia dicitur *ford*, superioribus verò Germanis *furd*, id est *vadum*. Nam qui ad opidum Britannis erat *Sitmage*, id Angli postea atque Saxones in Britanniam transgressi dixêre *Thetford*. Hujusmodi opidorum formationes hodieque complures reperiuntur in Britannia præter jam dictum, *Oxford*, *Hereford* &c. In Germania geminum *Franckfurd*, *Erdfurd*, *Schvveinfurt* &c. Apud veteres auctores reperiuntur *Augustomagus*, *Cæsaromagus* *Noviomagus* &c. *Drusomagus* & *Julsomagus* &c. *Opidorum & virorum nomina in magus & magum.*

III. *Durus* etiam sive *Durum* particula fuit adpositiva in opidis ac vicis Celticis, quæ nullibi, nisi ad flumina posita reperitur, idem ferè significat quod *magus*; quidpè qui locus in Ubiis *Antonino* ac tabulæ Itinerariæ dicitur *Marcomagus*; Tacito est *Marcodurum*, nunc vulgò *Passavv*, antiquitus dicebatur *Bojodurum*, quia Boji olim è Bojohæmo à Marcomannis pulsi, illac in Vindeliciam ad Noricum transiverunt. Vocabulum autem *pass* in nostrate lingua signi- *Opidorum vicorumq; nomina in durus & durum.*

gnificat *transitum* ex eadem origine natum vocabulum, quo *januam* significamus, quia per hanc transimus in domum vel de conclavi in conclave. Anglis dicitur *dore*, Germanis *thüre*, *duere* & döre. Exempla locorum in *durum* plura occurrunt. In Germania Cisrhenana præter Marcodurum; quod nunc duren & *Batavodurum*, in Gallia *Divodurum Mediomatricorum* nunc *Metz* &c. In Vindelicia Bräga *durum, Bojudurum* &c. A Latinis ejusmodi locorum nomina promiscue usurpantur in *durum*, & *durus*, item in *magum* & *Magus*, nempè si nullum aliud vocabulum substantivum addatur. At si opidum aliquod ex iis sit, quod nominetur, formatur ipsum nomen genere neutro, ut *opidum Diodurum, opidum Noviomagum*; sin verò vicus, masculino genere. *vicus Octo durus* & *vicus Noviomagus*.

Locorum nomina in dun.

IV. *Clitipho*, apud Plutarchum, testis est vocem *dun*, Celtarum linguâ significare *collem*, sive *montem*, unde eorum etiam opidorum nominibus adjectam videmus, quæ ad montes sive in montibus condita fuêre. Hæc quoque vox per omnem Celticam usitata fuit. In Hispania, est *Caladunum* &c. In Gallia *Lugdunum* &c. In Germania *Lugdunum Batavorum Segedunum* &c. in Hibernia *Dunum*. in Britannia item *Dunum*. in Pannonia *Novidunum* &c. Hæc igitur tam frequentia opidorum vicorumque vocabula, res certas significantia, quum Hispanis simul & Britannis, Gallis, Germanis atque Illyriis fuerint communia, nec alibi gentium reperiantur, Haud leve inde colligitur argumentum, dictas quinque nationes ejusdem fuisse Celticæ gentis parteis, ab una eademque origine.

Alia locorum nomina Celticis nationibus communia.

V. Adde his ipsa propria opidorum sive vicorum nomina, quæ pluribus nationibus fuêre communia: *Camber* sive *Cambetum* in Hispania. & in Germania, *Octodurum* & *Ocelum* in eadem Hispania, & in Alpibus: *Nemetum* populi, & opidum *Nemetobriga* in Hispania, & *Nemetes* populi Germani. Eburæ duæ in Hispania, & ejusdem nominis fluvius in Gallia, à quo populi *Eburovices*, & Germani *Eburones*, & trans Rhenum in Germania longè interius, *Eburum*: *Eburodunum* in Alpibus & aliud in Helvitiis, aliudque ultra Bojohæmum in Germania. *Segedunum* in Britannia, Gallia, & Germania, Lugdunum in eadem Galliâ & in utraque Germania, &c. *Langobriga* verò in Hispania & *Langebrigge*; quemadmodum nunc etiam vicus in Vestofaliâ dicitur *Langebrügge*, id est, *pons longus*, & per Hispaniam, *Bergidium, Bergidum, Bergula, Bergusia*

gusia & gentis vocabulum Bergistani, quæ à *berg*, id est, à *montibus* nomina traxerunt. *Bergium* certè Ptolemæi in Germania nemo negaverit montem significare. *Bergusia* autem illæ Hispanorum & Gallorum non minùs apertò sonant Germanicum, *Berghusen*, id est, *domicilium apud* vel *in monte*, quàm Gallorum, Italicorum *Bergomum*, *Berghom*, quasi *Berghaim* : nam Anglis etiam nunc *home* est, quod nobis *huim*, *hemi* & *heem*. Quin etiam *Berga* Macedoniæ, & *Berga* Thraciæ à Celtis, Macedoniam & Thraciam occupantibus, conditæ videntur.

CAPUT VIII.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos ac Britannos unam eamdemque inter se habuisse linguam, uniusque & ejusdem fuisse gentis Celticæ nationes, probatur compluribus rerum variarum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes universæ usæ sunt. Nunc verò apud Germanos in vulgari sermone durant. Ubi Germanicæ quoque sive Celticæ linguæ ostenditur antiquitas.

I. Ultima etiam illa indicia, quæ sunt in rerum vocabulis, in medium proferentur. In his primum erit *ambactus* : quod *Ennius*, referente Festo Pompejo, linguâ Gallicâ *servum* significare tradidit : *Cæsar*, Comment. VI. inquit; *Equites circum se habere ambactos & clienteis.* Vocabulum ipsum tam Germanis quàm Gallis fuisse commune, nostra hæc testatur ætas: Nam etiam nunc in Flandria & Brabantia, item in Hollandia & conterminis regionibus dicitur *eyn ambacht*. *Keronis*, monachi ad Divi Galli, glossarium ita habet : *minister*, *ambaht*. *ministraverit*, *ambahtit*. *officina*, *ambathi*, *officio*, *ambahte*. *officia*, *ambaht*. Et ita *Othfridus* in Euangelio, lib. I. cap. XXV. *ambachten pro operari* Leges antiquæ Burgundiorum *Ambascia*, *opera*. Ex quibus omnibus satis clarè patet, vocabulum *Ambacht* ab initio & Ennii Cæsarisque temporibus non tàm servum significasse, quàm *ministrum* seu *famulum*, cujus operâ nobilis homo sive eques Gallus

Ambacht vox Celtica.

Germanusque domi militiæque usus. Idem vocabulum eum quoque denotabat hominem, qui loco seu regioni regundæ præficiebatur: unde etiam nunc in Flandria aliquot regionum præfecturæ dicuntur, *Belle Ambacht, Cassel Ambacht, Borborg Ambacht, Bergen Ambacht, Vueren Ambacht*. Apud reliquos Germanos omneis vox ea eodem significatu, contractè nunc effertur Ambt/ quasi *ambet*, ab illâ *ambaht*.

Gesatæ i.e. gesinde. II. *Polybius* lib. II. tradit Gallos suâ linguâ conductitios militeis adpellasse *Gæsatas*. Britanni, qui vulgò *Walli* vocantur, hodièque famulos conductitios vocant *guessin*, & Germani nostri omnem familiam, das Gesinde. Leges antiquæ Langobardorum lib. I. Tit. IX Lege XXI. De *gasindiis* verò *nostris* &c. Eâdem significatione in iisdem legibus sæpius occurrit. Glossaria vetera: *Gasindium; servitium, gasindio regis; gasindiis judicibus*. Papias; *gasindius; honor sub judice*. Pausanias in Phocicis de Gallis. *Atque hanc equestris pugnæ constitutionem voce patriâ Trimarcisiam nominabant: equum enim marcam adpellant Celtæ*; nomen inde fuit Marcomannis, quod significat Anglis *Horsmen*, Germanicè *Rosmannen*; sive aliâ dialecto, *Rosmänner* & *Peerdmannen* sive *Pferdmänner* id est *equites*. *Equum* etiam *marach* adpellârunt; quod testantur antiquæ leges Bajuvariorum, tit. XIII. c. X. & tit. III. c. III. leges antiquæ Alamannorum, tit. LXIX. paragr. II. Ein schon marck. i. e. *pulcher equus*. N. von Brauenberg.

Marschalk qui equis præest. Hinc *Mariscalcus, qui supra XII. caballos est*; leges Alamann. tit. LXXIX. i *Cavallarius, Marischalc*; habet glossarium Latino theutiscum. *Mervvorphin; aliquem de caballo projicere*; est in glossario vetere. *Si servus regius mervvorphin fecerit*; Leges Langobard. lib. I. tit. XXXVI. cap. IV. *Equus, hors; equa, mara*; glossarium Latino anglosaxonicum. Hinc etiam nunc Germani *equam* dicunt *märe, merche, & merge*. Aliis quivis equus macilentus & male habitus dicitur *märe*. In voce *Marescalc*, *scalk* veteri Germanicâ linguâ significat *famulum* sive *ministrum*.

Soldurii sive Soldner. Porrò militum genus in Gallia Cæsar refert, qui *soldurii* eorum linguâ adpellabantur. Hodièque Germani militum quoddam genus dicitur *soldner*: Anglis verò quivis miles *soldier* sive *Sovvdior*: Britannis Wallis *Sovvdivvr*. Antiquis Germanis *bellum* erat, variis dialectis *gerre, Gvverre* & *Werre*: unde etiamnum Anglis ac

Guerre id est, bellum. Scotis res eadem *vvarre*: Italis & Germanis *guerra*; Francogallis *guerre*.

Lancea. *Lancea*, Hispanicum simul atque Germanicum fuit &

telum

telum & vocabulum. *Sparum* etiam Gallicum fuit vocabulum, teli que genus; hodièque omnibus Germanis id dicitur ein Spære. Tegumentum corporis *sagum* tàm Germanis quàm Gallis & re & vocabulo fuit commune. Aliud tegumentum erat *rheno*, cujus *Cæsar* meminit, comment. VI. & *Sallustius* in historiis: ejus vocabulum *Varro* lib. IV. de linguâ Latina ait, esse Gallicum. At *Isidorus* lib. XIX. cap. XXIII. Germanicum adseverat. Vestium partem inferiorem Gallos dixisse *braccas* sive *bracchas*, & aliâ dialecto *brucchos*, complures testantur auctores antiqui; hodièque idem vocabulum per omnem Germaniam usurpatur, *bruch, brook, brunk*; Hibernis quoque *broges*. *Cucullum*, Gallicum fuisse capitis tegumentum ex *Martiale Juvenale* & *Columella* discimus. Germani dicunt *gugel, Kagel, Kovel*. Wallis *cucul* est pallium. *Bulgam* Gallos adpellasse *saccum scorteum*, auctor est *Pompeius Festus*, vel *Verrius Flaccus*: & *Nonius Marcellus*, Germani ejusmodi saccos vocant *bulgen*. *Sparum.* *Sagum.* *Rheno.* *Bracca.* *Cucullus.* *Bulga.*

III. *Rhedam* Quintilianus lib. I. cap. IX. Gallicum ait esse vocabulum, significat autem *currum*. Ut Latinis vehiculum à vehendo; sic non modò Gallis sed & Germanis, ac reliquis Celtis *rheda* dicta à *reden, riden, skred, vvyreden*. *Bennam* linguâ Gallicâ genus esse vehiculi, tradit idem Festus, hodièque apud Germanos genus *carri* dicitur *benne* & *carri* vocabulum merè est Germanicum. *Rheda.* *Benna.* *Carrus.*

IV. Romani vocabulum quoque *armillarum*, quas illi in antiquis suis historiis unis Gallis tribuunt, ab eadem gente eos accepisse credo. At *ärmil* sive *ärmel* hodieque Germani superiores vocant *manicas*. Brachiorum ornamenta, *brachialia* dicuntur. Antiquis temporibus tàm Gallis, quàm Germanis, cæterisque per Hispaniam, Britanniam & Illyricum Celtis vocabantur *ärmil*; quia nudi etiam tunc, sub sagulo vel pelle agentes, nihil aliud circa brachia gerebant. *Plinius* lib. XVIII. cap. XVIII. de aratri generibus disserens: *Galli, inquit, duas addiderunt tali rotulas, quod genus vocant planarati*: quod vocabulum corruptum erat *Plaurati*. hoc merè Germanicum est *ploochrat* & *pflugraat*, aratri rota. Apud eumdem *Plinium*, lib. XVII. cap. VI. memoratur terræ genus, quod vocant *margam*. *Spissior ubertas in ea intelligitur: est autem quidam terræ adeps, ac velut glandia in corporibus*; ibi *densante* se pinguitudinis nucleo. Apertè heic innuit tàm Gallorum, quàm Britan- *Armilla.* *Plaurati i. e. rota aratri.* *Marga, marck, adeps.*

 norum,

norum, fuisse vocabulum *marga*: Germanis dicitur *marg*, *mark*, *march*, *merg* & *merch*; Anglis *marrovv*, Britannis verò Wallis *marle*.

Devona

V. Opidum Galliæ fuit *Devona*. *Divonam* Gallicâ linguâ significasse *deorum fontem*, auctor est Ausonius. Hodièque Walli fontem vocant *vonam* & aquam Dani *vand*. Suetonius in Vitellio tradit, Antonio cognomen in pueritia *Becco* fuisse: id valet *gallinacei rostrum*. Hinc rostrum Italis etiamnum *becco* vocatur, Gallis atque Germanis inferioribus *bec*. hodièque Germanis rostro ferire dicitur *picken & pecken*. *Mela* lib. *II.* cap. *V.* memorat. *Albionem* & *Bergiona* Neptuni liberos: Nam montem etiamnum vocamus *berg*. Alpis verò accolis incolisque & olim dictæ sunt *ALBON* & nunc etiam *Alben* dicuntur. *Polybius* lib. *II.* Padum ait incolis dici *Bodencum*; qua de re *Plinius* libro *III.* cap. *XVI.* quod vocabulum merè Celticum, nam hodieque *fundum* Germani vocant *boden*, & variantibus dialectis, *bodem*, *boddem*; Angli *bottom*.

A becco, quod rostrum significat, est picken.
Albio & Bergio Neptuni filii.
Bodencus.

VI. Ex his simul atque ex iis, quæ superioribus capitibus allata sunt, liquet, unam eamdemque per dictas V. regiones quondam fuisse linguam. quo argumento discimus, unam etiam atque eandem incoluisse eas terras gentem. Et quamvis *Walli* nunc in Britannia, qui antiquâ illâ Britannicâ linguâ adhuc uti integrâ vulgò creduntur, prorsus à Germanico sermone diversi esse videantur; tamen si quis peritus paulò diligentiùs linguam eorū introspiciat, facilè multa illic atque innumera vocabula planè Germanica deprehendat; licèt dialecto suâ haud modicè detortâ: Cujusmodi nonnulla antè adducta. De reliquis ita judicandum, quum olim lingua Græca toti Galliæ (nisi quam Germani Cisrhenani incoluerint) proximæque Britanniæ fuerit familiaris, innumera ejus vocabula etiam nunc in *Wallica*: ac multò quidem plura quàm in Gallica, inhærere. Cujus rei linguæ Wallicæ periti ignari esse nequeunt. Alteram hinc partem non minorem in ea obtinent vocabula *Latina*, quæ Romani olim, unà cum imperio suo, jure ac legibus invexerunt. Factum enim idem heic & in Gallia quod *Strabo* lib. III. scribit de *Turditanis* in Hispania, *qui Romanos mores planè adsciverunt; ne sermonis quidem vernaculi memores.*

Wallica in Britannia lingua multa habet vocabula Germanica, Græca, & Latina.

VII. Cetero CELTICA hæc lingua originem cepit jam indè à primævæ illius confusione. Eam ab una aliqua exigua totius gentis

na-

natione quidam malè adpellarunt, aliàs *Belgicam*, aliàs *Teutonicam*, aliàs *Cimbricam*: alii etiam ab externis gentibus *Cimmeriam* & *Gomericam*, & multò immaniore deliramento alii *Stythicam*. Sed nec eorum judicium probandum, qui ubi aliquod vocabulum in lingua nostra Celtica occurrit, quod vel Latino, vel Hebraico, vel Persico, vel alius cujuspiam gentis vocabulo sit simile; protinus, id nos inde habere, exclamant. Unus quum fuerit initio rerum in terris sermo, quo omnes pariter inter se ante Babylonis fundamenta usi sunt mortales, quemque posteà ad urbis Babylonicæ ædificationem Deus non omninò è medio sustulit: novis exinde linguis creatis; sed tantùm in varia ἰδιώματα, variasque διαλέκτυς confudit, seu potius dissipavit: quid mirum, si diversissimæ longéque inter se remotissimæ per universum terræ orbem gentes multa communia habeant etiamnum rerum vocabula? Exempla passim obvia sunt. Quamquam non negaverim, etiam postmodò quædam vocabula à nationibus in nationes transiisse: nempe ea, quorum res ipsas antè non habuerunt: exempli gratiâ, quis non credat verbum *schreibe*, sive *schriven* nos habuisse à Romanorum *scribere*; quando rem ipsam ab eadem gente primum accepimus. Sic exoticarum avium, ferarum, piscium, plantarum, aromatum & aliarum rerum vocabula, denique artium & actionum innumeræ adpellationes in nostram invecta fuerunt posterioribus temporibns linguam.

Celtica lingua non rectè ab unâ adpellatur gente.

Multa hodie supersunt vocabula diversis gentibus communia.

Vocabula multa cum ipsis rebus tradita sunt.

VIII. Ceterum de primæva illa linguâ, minimè eorum proba mihi videtur sententia, qui *Hebraicam* hanc fuisse statuunt; à quâ illi, non modò omneis alias per totum terrarum orbem linguas; sed nostram quoque Germanicam, id est *Celticam*, derivatam arbitrantur. Hoc si verum, certè plurima pars Hebraicæ linguæ jam multis ab hinc sæculis interiit. Sententiæ suæ maximum illis est argumentum, quod hominum, qui antè linguæ primævæ confusionem vixerunt, propria nomina *Hebraicam* habeant *etymologiam*. Ad hoc iis responderi potest. Aut ea quoque nomina ex primæva illa lingua Hæbreis mansisse; aut, quod potius crediderim, Hæbræos post gentium dispersionem, ita ea suâ linguâ nuper exortâ, interpretatos esse, quum alia ac longè diversa fuerint in lingua primæva. Equidem ita statuo; primam illam mortalium linguam nullibi adparere, nec unquam adparituram, donec, secundum ipsius filii Dei Jesu Christi verba, quæ Joan cap. x. vers. x v i. refert, fuerit omnium

Hebraica lingua non est primæva.

Dei electorum, unus grex, unus pastor, id est, in vitâ illa futura. Qua de re haud perinde falsa Persarum prodiderunt sacerdotes, sive magi, Plutarcho in libro de Iside referente. *Instare tempus fatale, quo necesse sit Arimanium, id est dæmonem perdi atque aboleri, terrâ verò aquabili ac planâ factâ, unam fore vitam, unamque civitatem beatorum hominum universorum, unâ linguâ utentium.* & Diogenes Laërtius in proëmio: *Theopompus etiam revicturos homines ex magorum sententia tradit, immortalesque futuros & omnia suas adpellationes retentura.* Eas intelligo *adpellationes,* quas in primæva linguâ habuerunt.

Magorum sententia de resurrectione.

CAPUT IX.

De Celtarum *nomine;* & Celticæ *veteris in Hispanorum, Gallorum, Britannorum; Illyriorum, & Theutiscorum nomina partitione. Item de vera gentis pariter ac nominis* Theutiscorum *origine, nam* Germaniæ *vocabulum peregrinum fuit, ipsi genti inusitatum.*

I. NUnc, qua ratione postmodum, universa Celtarum gens in V illas oationes, videlicet *Hispanos, Gallos, Germanos, Britannos,* atque *Illyricos* fuerit divisa, dicendum est. Sed ipsum *Celtarum* nomen genuinum gentis, an ab antiquissimis Græcorum, à re quadam postea inditum, satis compertum vix habeo. *Cæsaris* auctoritatem observare si dignum est, ipsius gentis linguâ *Celtas* dictos, credendum ex initio commentarii I. de bell. Gall. ubi ita inquit: *Gallia est omnis divisa in parteis tres, quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum linguâ Celtæ, nostrâ Galli adpellantur.* Et Pausanias in Atticis; *Celtæ, cùm à se ipsis antiquis temporibus, tum ab aliis, vocati sunt, nec satis certum, gens à regione, an regio à gente nomen acceperit.* Celticæ tamen vocabulum, quia derivativi est generis; Celtarum nomen, tanquam primitivum, anteà exstitisse, maximè probabile est, quia *Celtæ* cujusdam liberos cognoscimus, ex Appiano *Illyrium*; ex etymologico Græco *Britannum,* partium gentis Celticæ conditores: ipsum *Celtam* istum fuisse *Aschanazem* universæ gentis Celticæ conditorem, manifestissimo colli-

Celtarum nomen num genuinum an peregrinum.

colligitur argumento. *Celta* autem sive ΚΕΛΤΟ'Σ, quia haud Græcum est vocabulum, sed peregrinum, ab ipsâ gente Celtarum, vel ab gentis conditore, ipso Aschenaze, mox initio transmigrationis ex oriente in occidentem, unà cum novâ linguâ inventum, maximè credibile est. Ac forte in nova Celtarum linguâ, apud Babylonis ædificationem nata, *Celta* idem significavit quod vel primævâ illâ vel Hebræorum linguâ *Aschenaz*.

Aschenaz etiam Celta dictus.

II. Ceterò antiquum illud Celtarum nomen in plura postmodum ac varia distributum fuit vocabula; prout gentis σύστημα in plureis partes, sive naturâ locorum, sive Principum imperiis, disjectum. Scilicet *Aschanazes*, quum gentem suam ac terram Celticam deduxisset, unus omnibus patrio jure ac potestate veluti rex subditis, præfuit, dum vixit; *quinque filiis natu majoribus* in hereditatem reliquit omnem Celticam: unde in V potissimum genteis & V adpellationes terra universa fuit divisa.

Celtica in V partes divisa.

III. In Hispania κυνῆτας sive Κυνέσιους refert *Herodotus* lib. II. & IV, & item *Herodorus* apud Stephanum. *Festus Avienus* in Hispanio litore nominat *Cynetas* atque *Cempsos*. *Dionysius* tamen *Afer* Pyrenæo facit proximos. Non equidem universæ Hispanorum gentis, sed trium tantùm in ea nationum hæc fuerunt vocabula *Cynetæ, Gletes* & *Cempsi*. Quamvis ab Gletarum natione vetustissimi Græcorum omnem Hispaniam adpellarint, teste *Strabone* dicto libro. Idemque à Cynetarum vocabulo factum, ex *Herodoto* colligere licet. Posteriores Græci à flumine Ibero adpellarunt Iberos, & Hispaniam dixerunt Iberiam, teste *Plinio* lib. III. cap. III. At verò, Polybio lib. III. si credimus, ea tantum Hispaniæ pars, quæ mari interno proxima, *Iberia* initio dicta est. Non autem ab ipsis incolis nomen accepit regio *Iberiæ*; sed à Græcis, ora ejus maritima ad columnas usque & Gadeis navigantibus: Massiliensibus quoque coloniam Emporitanam inibi condentibus. Romani, commune universæ gentis nomen prodiderunt, quo *Hispani* adpellabantur, terraque ipsa Hispania: teste partim *Polybio*. lib. III. partim *Athenæo* in principio lib. VIII. & item *Appiano* in Hispanicis; clarius verò in fine Annibalicorum. Græci postea universam quoque regionem, jam antea à se invento vocabulo dixêre *Iberiam*. *Eustathius ait, eam tantum Iberiam, quæ intra Iberum amnem est, alio nomine Hispaniam fuisse vocatam. Romanos verò totam sic vocâsse;*

Hispaniæ & Iberiæ nomen.

ita

ita ut duo habeat nomina, Iberiæ & *Hispaniæ*. Et Hispaniæ nomen aut ab ipsa urbe *Hispali*, aut ex eodem cum hac fonte originem traxisse videtur.

IV. Altera Celtarum pars, inter Alpeis, mare internum, Pyrenæos monteis, & oceanum Rhenumque amnem posita, quodnam peculiare sibi nomen, præter commune Celtarum post Aschenazis excessum obtinuerit, nusquàm reperio. A filio mox Aschenazis, Gallo, Illyrii fratre, *Gallorum* nomen exortum, quò Appiani tendit historia: fabulæ sunt. Tunc primùm *Galli* dicti videntur à Celtica voce Gallen, quùm exundans domi multitudo, patriâ relictâ, exteras petere regiones cœpisset: parte eorum in Italiam, parte in Illyricum atque inde in Græciam, & Asiam, parte in Germaniam delatâ. Tunc enim primùm, à re ipsâ invento vocabulo, dicti fuêre, cùm sibi ipsis, tùm proximis Germanis Illyriisque *die Gallen*, sive *Galler*, & aliâ dialecto *Waller*, quod voce æquipollenti vulgò dicimus *die Wanderer*. Latinè *peregrinatores*: quod vocabulum mox Latini suo ori accommodantes, formavêre *Galli*. Græci posteà paulò longiùs à genuina voce deflectentes dixêre ΓΑΛΑΤΑΣ: quâ equidem appellatione perpetuò postmodum significati fuerunt ab ipsis Galli Asiatici, rarò Κελτοὶ, antiquo universæ gentis vocabulo, nuncupati. Latini posteà simulque Græci universam gentem, tam in Asiâ, Pannoniâ, Italiâ atque Germania, quàm in ipsa Galliâ, Γαλατῶν adpellatione adfecerunt. *Jul. Cæsar* initio mox comment. I. ubi tertiam Galliæ Comatæ partem eos incolere tradit populos, *qui ipsorum linguâ Celtæ, Romanorum Galli vocabantur*. Scilicet Celtæ, qui Italiæ parteis occuparunt, suo sibi vocabulo recens à peregrinatione invento *Galli* dicebantur. Id postea quum ad Romanos, quorum mox urbem ceperunt, pervenisset, perpetuò deinceps in tota gente etiam ultra Alpeis, inter Pyrenæum atque Rhenum, ab his usurpatum fuit; quùm interim hi soli, qui Galliâ egressi erant, *Galli* adpellarentur; Illi verò transAlpeis suo sibi aliquo peculiari vocabulo dicerentur. Vocabulum id *Galli* deductum est à Celtico verbo *Wallen*, quod *peregrinari* significat. In Germanorum lingua multa vocabula, quæ nunc in principio habent literam W, antiquitùs aliâ dialecto elata fuerunt per G: quum autem cum ipsâ gente in alias transferrentur regiones, corruptâ inibi & commixtâ linguâ, reservato G. pro

Gallorum nomen unde natum.

Ger-

Germanica litera W adſumſêre *V*. Sic antiquum vocabulum Germanorum *gerre*, quod bellum ſignificabat, quum in Romanorum provincias deferretur, adſcivit literam U; uti Itali atque Hiſpani nunc etiam ſcribant *guerra*, Galli *guerre*. Id vocabulum quum apud Germanos abolitum ſit; manet tamen apud Anglos, Germanicæ originis gentem, mutato *G* in W & *E* in *A* *Warre*, quod illis etiamnum bellum ſignificat. Germanis ſuperioribus vocabulum eſt *Weiſe*, quod *morem* ſignificat; inferiores ſuâ dialecto dicunt *vviſe*, iisdemque id literis ſcribunt Angli. Id Italis & Hiſpanis nunc eſt *guiſa* Gallis *guiſe*. Italis eſt nomen proprium viri *Guglielmo*, Hiſpanis *Guillermo*, Gallis *Guillaume*; quod Græci ſriptores dixêre Γιλίερμος, Γιλίελμος & Γυλίελμος, id eſt, Germanis ſuperioribus *Wilhelm*, inferioribus *Willem*, Anglis *William*. Hiſpaniæ quondam populi fuerunt *Vaſcones* dicti, hi à Germanis Gothis, Burgundionibus, Francis & aliis vocati ſunt in Gallia *Guaſcons* & *Gaſcons*. Sed ne plura vocabula hinc inde à diverſis nationibus corrogemus; *Wallones* hodie atque Picardi, Gallica utraque gens, in plerisque Gallicæ linguæ vocabulis, incipientibus ab *Gu*, geminas haſce literas transmutant in Celticum W, dicuntque *vvarir, vvarder, vvide*, & complura ad hunc modum alia, ubi ceteri Galli *guarir, guarder, guide*. Ceterùm compluribus vocabulis, quæ Angli per W incipiunt, Walli quoque Britanni hodièque *G* præponunt. Sic *Vectim* inſulam, quam Angli dicunt *Wight*, Germani *Wicht*, Walli faciunt *Guvydh*. Exemplis tot productis, manifeſtisſimè nunc patet, *Gallorum* vocabulum idem eſſe *Wallorum*, quos antiquiores Celtæ dixêre *thi Gallar* ſive *Gallon* & variante dialecto *Wallon*. item aliâ dialecto *Wallen*, unde pars Gallorum etiam nunc ſuâ linguâ adpellantur *Wallons*. poſteriores Germani, abjecto uno L dixêre *Walen*. Quod autem ad vocabulum Wälliſchen attinet, quâ Italos indigetant ſuperiores Germani ac Saxones, hoc quoque ex Gallorum adpellatione exortum. eſt enim derivativum à primitivo *Wallen*: quemadmodum & Anglos plerique Germanorum vocitant die Engliſchen. Gallorum autem ſive VVallorum nomine rectè adpellaverunt Tranſalpinos versùs meridiem: quià dimidium ferme Italiæ, Alpeis Apenninumque inter, Galli obſederant, Ciſalpini Romanis cognominati. Hinc etiam nunc *Dani* ſuâ linguâ Italiam vocant *Valland*, quæ Germanis ſuperioribus Wälliſch land. Denique

O quum

quum Angli ac Saxones, Germanica utraque gens, Britanniam occupantes, linguam incolarum adsimilem Gallorum linguæ deprehenderent, hos quoque *Wallos* nuncuparent. Unde etiamnum reliquiæ veterum Britannorum Anglis dicuntur *VValchsmen*; & regio ipsa *VVales*; quæ *Roderico*, episcopo Palentino, historiæ Hispanicæ parte IV. cap. XVIII. vocatur *Gales*.

Britanni unde adpellati.

IV. Tertia Celtarum pars in insulis Celticæ, quando nomen *Britannorum* sive *Britonum*, (utrumque enim antiquis usurpatur auctoribus) & unde adsumpserint ex etymologico Græco magno, conjicere licet, quòd tradit Brettanos à Celtæ filia Brettano dictos; quum potius aut *Britanna* filia aut *Britannus* fuerit filius. Colligi tamen inde potest, uni ex quinque Aschenazis filiis natu majoribus nomine *Britanno*, insulas maris Celtici hereditate obvenisse, ex cujus nomine gens posteà dicta fuit *thi Brittan* & *Britton*. Id vocabulum dein Romani suo ori accommodantes, fecêre *Britannos* sive *Britanos* & *Britones*. Ceterò filium fuisse Aschenazis hunc gentis Britannicæ conditorem non filiam, inde colligo, quòd filiis tunc distribuebantur terrarum hereditates, non verò filiabus, ut ex sacra liquet Historia.

V. Quarta quoque Celtarum pars, inter Danubium & Alpeis mareque Adriaticum sita, mox nomen Illyriorum accepit ab Illyrio, ut suprà ex Appianis Illyricis. Illyrius Celtæ traditur fuisse frater, quùm filius potius Celtæ, id est, Aschenazis sit habendus.

Illyrii à Celta filio dicti.

VI. Quarta Celtarum pars nomen *Illyriorum* accepit ab *Illyrio*, Celtæ filio, qui apud Appianum falsò dicitur fuisse Celtæ frater. Ultimi tandem Celtarum, trans Rhenum amnem ad oceanum & Sarmatarum confinia colentes, quód peculiare nomen mox post Celticæ divisionem habuerint, opido quàm difficile est dispectu. Romani eos posteà uno nomine adpellavêre *Germanos*. De iis C. *Tacitus* ita refert: *celebrant carminibus antiquis Tuistonem Deum terrâ editum & filium mannum* &c. Vocabulum Germanorum ipsi genti fuisse peregrinum, à Gallis inventum, iisque primum populis impositum, qui primi Rhenum transgressi, Gallorum agros occuparunt, infrà explicabitur. Antiquum igitur verum atque genuinum gentis nomen fuit aliud quoddam. Id verò fuisse idem, quo in hanc usque diem pro variâ dialectorum ratione dicuntur *de Duytschen*, *de Dudschen*, & *Dudeschen*, die Deutschen & Teutschen/ *de Tydsker*, colligere datur ex vocabulo *Tuisto*.

Germanorum nomen unde ortũ.

Istud

Istud quidpè nomen *Teutsch* unà cum gentis origine, à deo suo *Tuistone* sese accepisse ex antiquis haud dubiè credebant carminibus Germani illi Taciti ævo. At quis ille gentis nostræ conditor Deus *Tuisto*. Derivativas esse apud Germanos voceis quæcunque formativas habent literas *sch*, & apud Danos Suedosque ac Norvagios *sk*. Derivativo etiam vocabulo dicunt Germani hominem ein Mensch quasi *mennisch* sive *münnisch*, & Dani *een mendiske*. At si derivativum est vocabulum *de Duytschen*, ejus primitivum non fuerit Tuisto, à quo formes derivativum *Tuistisch* & *Teustisch*; non verò *Tuitsch* & *Teutsch*. Undè suspicari licet, vocem hanc in omnibus Taciti exemplaribus esse vitiatam. Deum hunc, quia omnium pater existimabatur, inprimis coluisse Germanos, maximè credibile est. At Deorum maximè eos coluisse *Mercurium*, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habuerint, testis est in libro de Germania *Tacitus*. Mercurium autem Ægyptiis, jam antiquissimis illis temporibus ΘΕΥΘ adpellatum, autor est in Phædro ac Philebo *Plato* & item *Cicero* lib. III. de natura Deorum. *Lactantius* lib. I cap. VI. *Livius* quoque XXVI. Hispanorum ad Carthaginem Novam memorat *Mercurium Teutatem*. & item *Lucanus* lib. I. Gallorum refert Deum *Teutatem*, cui eadem ipse tribuit, quæ Germanorum Mercurio Tacitus. Et Gallos quoque *Deum maximè coluisse Mercurium & se à Dite patre prognatos ex druidum produtione prædicasse*, auctor est *Cæsar*, belli Gallici comment. VI. unde & *Ditem* Cæsaris, eumdem fuisse *Teutatem* Livii ac Lucani, & qui Platoni dicitur *Theuth*, omninò credibile est. Proinde unam eamdemque utraque gens sibi credidit esse originem, ab uno eodemque conditore Deo *Theuth* ductam. Hujus nomen pro multiplici dialectorum linguæ Celticæ variatione variè Germani Gallique pronuntiavêre, *Theath, Theith, Theoth, Theuth. Theat, Theit, Theot, Theut. Teath, Teith, Teoth, Teuth, Teat, Teit. Teot, Teut*, item *Thiath, Thieth, Thioth, Thiuth*, & *Thiat, Thiet, Thiot, Thiut*, & *Tiat, Tiet, Tiot, Tiut. Dead, Deid, Deod, Deud, Deat, Deit, Deot, Deut*, item *Dued, Duid* & *Duet, Duit* &c. ex quibus omnibus varia postmodum nomina propria virorum pariter ac fœminarum, maximè tamen virorum fuêre constructa. Ex hac multiplici vocabuli *Theuth* variatione, facilè Cæsar hoc vel illud pro *Ditis* nomine arripere potuit. Apud Tacitum librariorum

lapsu sive incuriâ, pro voce *Tuitonem* vel *Teutonem* scriptum esse *Tuistonem*, hinc certus sum.

Mercurius Theuth dictus.

VII. At Mercurium, qui Ægyptiis & Celtis *Theuth* adpellatus fuit, communem omniumque primum fuisse universarum gentium Deum, patet quàm maximè ex eo, quòd nomen ejus non modò ad Ægyptios & longissimè ab his dissitos Celtas, sed ad Græcos quoque atque Latinos pervenit. nam Græci idem vocabulum suâ linguâ dixêre ΘΕΟϹ levi literarum Υ Θ in Ο Ϲ mutatione: etiam Dores ac Lacones Θ mutarunt in Σ pro ΘΕΟϹ dicentes ΣΕΟϹ. Sed iidem Græci idem vocabulum ΘΕΥΘ aliis dialectis dixêre Ζεὺς & Δεὺς: unde Latini etiam habuêre suum vocabulum *Deus*. Communis igitur hic atque omnium primus quum fuerit universorum mortalium Deus, nullus certè alius fuit, quàm cœli terræque & omnium conditarum in iis rerum conditor.

Ab Adamo Celtarum deducitur origo.

VIII. Ab supremo igitur æternoque illo numine quum cœlum & terra mariaque & quicquid in iis continetur, ex nihilo, primusque deinde homo è terra conditus fuisset, famâ ejus rei atque memoriâ ad posteros mortaleis, veluti per manuum traditiones, à patribus in filios devolutâ, longinquâ tandem verò sæculorum extensione penitus, ut fieri solet, obscuratâ: quæq; gens, ut reliquas antiquitate antecellere ipsa voluit, primam sui corporis originem, primumque conditorem terrâ editum prædicavit, cujus rei testis est *Diodorus Siculus* lib. I. Priscos Germanos, licet non certissima, multò tamen certiora quàm reliquas genteis omnes (excepto uno Dei populo Hebræis) de origine ac conditore suo scivisse adseveraverim. Quod ex Taciti simùl & Mosis monumentis adseritur. Ab Noacho igitur, qui de condito mundo & Adamo notitiam sine controversia habuit, quum filius ejus Iaphetus & à Iapheto Gomerus, à Gomero Aschenazes modum creati orbis primique hominis acceptum posteris suis tradidissent; tandem Germani terrâ quidem editam, id est, è terra factam primam gentis suæ originem rectè crediderunt: is enim fuit Adamus omnium mortalium primus pater. Rectè item quòd Deum fuisse primum gentis conditorem putarunt. Nam Deus Adamum unà cum reliquo orbe condidit; ex quo per generationum seriem Noachus, & ex Noacho Aschenazes omnium Celtarum parens. Nomen quoq; Theuthaut perperam primo conditori tribuerunt. Hoc quidpe

æter-

æterno illi numini antiquissimum apud gentes fuisse nomen, suprà ostensum. In eo autem longiùs aberraverunt, quòd non primum hominem gentis suæ originem; sed ipsum Deum, à quo homo originem invenit, terrâ editum crediderunt. At in eo iterum haud falsi fuêre, quòd Mannum alterum illum gentis suæ conditorem filium fuisse crediderunt Theut id est, Dei: namq; Adamus eo ipso patrem habuit omnium rerum creatorem Deum; quia ab eo conditus, teste Mose Genes. cap. II. v. VII. Unde etiam Divus Lucas cap. III. ita inquit: *qui fuit Adami, qui fuit Dei.* Vocabulum verò *Adam*, Hebræis atq; Turcis nihil aliud significat quàm *hominem*. Unde etiam à divo Mose Gen. c. V. v. II. tàm mari quàm fœminæ, primis nostris parentibus, tribuitur. Nostrâ autem linguâ *virum* dicimus MAN. Antiquis verò Germanis ipsum MAN notavit *hominem*. Ægyptii quoque *Adamum* vocarunt *Man* & *Men*. Quin ex eadem origine Latinorum quoque profluxit *Mas*. *Mannus* igitur iste Germanorum nullus alius fuit, quàm qui à Mose nobis indicatur *Adamus*.

IX. Sed alius jam heic, in iisdem carminibus ingens deprehenditur, error, veræque circa Adami posteros historiæ miræ confusio. *Manno* inquit noster *três filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur.* Quum ex majorum suorum traditione primi Germani accepissent, omne genus humanum universali terrarum inundatione quondam penitus interiisse, præter unum Noachum cum tribus filiis suis *Schemo*, *Iapheto* & Chamo, cumque suâ & filiorum uxoribus; Noachum crediderunt esse *Adamum*, id est, ut ipsi vocabant, *Mannum*, hujusque treis filios, qui erant Noachi: quumque à prædictis tribus Noachi filiis, totus terrarum orbis post inundationem in treis divideretur parteis, Germaniam suam ita divisam fuisse initio à Manni putarunt tribus filiis, quibus ipsi nomina tribuebant *Istævonis Ingævonis Herminonis.* Ceterò Aschenazes quinque filiis natu majoribus universam divisisse videtur Celticam, ab se uno anteà, jam inde à primo ex Asia adventu rectam. Horum quæ fuerint nomina dispicere nusquam datur. Quod vero Tacitus eodem loco scribit his verbis: *Quidam autem licentia vetustatis plureis Deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios affirmant, eaque vera & antiqua nomina.* Qui talia adfirmabant, non ipsi erant Germani, sed Romanorum quidam scriptores. *Plin.* lib. IV c. XIV.

Quinam fuerint tres Manni filii, ostenditur.

quinque in universum Germanorum facit genera, *Vindilos*, *Ingævones*, *Istævones*, *Hermiones*, & *Peucinos*, quos & *Bastarnas* vocabant. Horum forte singulis genus nomenque dedisse plureis istos deo ortos filios, tradiderunt alii. Ceterum antiqui illi Germani quia in tot rebus aliis, circa originem suam, haud prorsus vani aut falsi fuêre; probabile est, potuisse eos quoque de *Istævone*, *Ingævone* ac *Hermione* vera quædam prodidisse.

X. Id verò maximo heic nobis fuerit argumento; quia tam veram de vero numine, primoque ejus nomine Theuth, item de mundi creatione, de primi hominis è terra formatione, de hujus item nomine *Man*, quod idem est *Adam*, famam carminumque monimenta primi Germanorum habuerunt: gentem nostram non posterioribus demum, post diluvium divisionemque linguarum sæculis vel ex Græcia, vel ex Persia, vel aliunde primam duxisse originem; sed mox ab ipsa linguarum divisione, gentiumque dispersione, apud ædificationem urbis Babylonicæ factâ, per Aschenazen, unà cum nova linguâ, in eam Europæ partem fuisse deductam, quæ posteà *Celtica* dicta fuit. Unde verè illud Taciti in dicto libro: *Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam & sinceram & tantum sui similem gentem exstitisse arbitrantur.*

Celtæ statim à linguarum divisione in Celticam fuerunt deducti.

XI. Ceterum posteri Aschenazis tam sanctè semper antiquum illud supremi numinis nomen THEUTH coluerunt, uti frequentia sibi ex eo imponerent nomina; maximè Germani atque Galli, magis tamen Germani. Ea autem adpellatione variè pro multiplici dialectorum variatione, dicti fuêre *ehi Theuthischon* (nam antiqui illi Celtæ plerumque in *on* formarunt, quæ nostrum sæculum in *en*) *Theutischon*, *Deutischon* &c. In antiquis scriptis sunt istæ: *Tuitiscus*, in quadam transactionis chartâ Caroli Calvi temporibus conscriptâ; quæ extat in tomo III. *rerum Alamannicarum, à Goldasto editarum.* Atque huic voci conformem scripsit *Tacitus*, vocem *Tuitonem*. Hanc verò vocem ineptissimus quidam nugator corrupit in *Tuisconem*. Ceterum *Theodiscus* est in epistola quadam Rudeperti, magistri S. Galli in rer. Alamannic. tomi II. part. I. item in glossariis Latino theodiscis manuscriptis, in quorum quibusdam & *Theotiscus* reperitur. *Theodiscus* est in libro Euangeliorum ab Othfrido Wissenburgiensi in *Theodiscam*, id est, Germanicam linguam verso. Hodie gens nostra ab Italis va-

A Theut seu Tuitone sunt Teutones seu Teutisci.

rie

rie pro dialectorum variatione dicitur, *Tadeschi, Tedeschi, Tideschi, Tudeschi.* Hispani nos vocant, *Todescos.* Nobis dicimur *Teutschen, Deutschen, Duytschen,* & *Düdschen.* Ex his jam universis haud ineptum formaveris vocabulum *Teutisci*, vel *Theuthisci*, quod antiquæ adpellationi, quæ fuit ex voce Θεὺθ, *Theuthischen*, & hodierno *Teutschen*, congruit: nec ita multum discrepat à vocabulis *Theodisci*, sive *Teodisci* & *Tuitisci.* Vel ipsos quondam Romanos atque Græcos sic formaturos fuisse, ni apud eos Germanorum vocabulum, à Gallis inventum, gentique nostræ impositum, obtinuisset; patet ex similibus Celticarum gentium adpellationibus, *Scordisci, Taurisci, Aravisci, Narisci, Cherisci, Carisci.* Idem *Teutiscorum* vocabulum rectè quoque formaveris *Teutiscones*: sic namque *Gothones* quoque dicti sunt Tacito & aliis, à patrio nomine *Gothon*, qui posterioribus scriptoribus *Gothi*; ipsis Germanis *Gothen.* Sic quoque dicimus Saxones, Francones &c. At enim quia istæc formatio in *on* haud amplius apud nos in usu est, minusque Theodiscorum ac Tuiscorum vocabulis convenit, placet magis illud *Teutisci*, sive *Theutisci.* Ab his rectè jam formaveris ipsius terræ nomen *Teutiscia* sive *Theutiscia*, quemadmodum à *Thuscis* Latinis factum est regionis nomen *Thuscia.*

XII. Ceterum ex suprà dictis satis clarè jam liquet, universam Germanorum gentem non à *Teutonis* sive *Teutonibus* populis, Danicas quondam colentibus insulas, vel ab horum rege *Teutone*, sed ab ipsius Dei, antiquo nomine *Theuth*, *Theutiscorum* accepisse adpellationem. Proinde rectiùs dixeris *Teutiscè* loqui vel scribere quàm *Germanicè.* Non tantùm autem universa *Theutiscorum* gens à Dei vocabulo *Theut* adpellationem habet, sed etiam hominum privatorum nomina inde sumta sunt. Quod patet tum ex eo nominum propriorum, quibus Germani quondam usi sunt, catalogo, quem *Goldastus* edidit, in prima parte tomi secundi rerum Alaman. tum ex aliis rerum German. scriptoribus. Nam *Theudo*, Gothorum rex, memoratur *Isidoro*, in Chronico Gothorum, & *Gregorio Turonensi* lib. II. cap. VII. item *Hepidanno* in annalibus Alaman. *Theudo* quoque est Bajoariorum gentis dux P. *Diacono* lib. VI. cap. XVI. & *Theudus* rex Gothorum in Hispania, *Isidoro* in chronico: qui *Teuda* est Gregorio lib. III. cap. XXX. Abbas item est monasterii Sanctogallensis dicto *Hepidanno*

Germanorum gens adpellationem nõ habet à Tentone rege. Germani rectiùs dicuntur Teutisci.

no in annalibus & *Ekkehardo* juniori in historiâ dicti monasterii, & antiquis tabulis. De tempore quando gens nostra hoc nomen assumserit, nihil certi habeo. Multis antè sæculis quàm Romani trans gressi, in usu id nostris fuisse, colligitur ex carminibus antiquis, quibus Tuitonis Dei nomen celebrarunt.

CAPUT X.

Theutiscorum nomen peregrinum Germani, *quando primum inventum. Item falsæ quorundam opiniones, qui* Germanos Gallorum *etiam &* Gallos Germanorum *vocabulo Romanis adpellatos adfirmant, diligentius refutantur.*

I. OStensâ gentis juxtà ac nominis Theutiscorum verâ origine, jam alterum quoque illud nomen, quo Romani & Græci, gentem eandem adpellavêre Germanos, introspiciendum. Verùm in præsens, quibus id primum temporibus in gente enatum usurpatumque fuerit, indicabimus. Auctor noster: *Germaniæ* inquit *vocabulum recens & nuper additum: quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc* Tungri, *tunc Germani vocati sint. Ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primum à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur.* De iis sic *Jul. Cæsar*, belli Gallici comment. II. *Quum Cæsar ab his* Rhemis, Belgicâ gente, *quæreret, quæ civitates, quantæque in armis essent, & quid in bello possent; sic reperiebat: plerosque Belgas esse ortos à Germanis, Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse, Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse.* En jam Cæsaris ævo Rheni Belgæ testati sunt, primos Germanos *antiquitus* Rhenum transisse. Nomen igitur etiam Germanorum jam tunc erat inter eos antiquum. Proinde vocem *nuper*, apud Tacitum, non tanquam ipsius auctoris ævo comparatam accipias necesse est; sed ratione *antiquorum* illorum *nominum, Marsorum, Gambriviorum, Suevorum, Vandaliorum*: quibus postremò *additum* à Gallis *vocabulum Germanorum.* Tempus autem migrationis, partim ex jam dictis auctoribus, partim ex T. *Livio* colligere licet; Gallos quippe quondam, Rhenum transgressos,

Teutisci quando & à quibus primum adpellati Germani.

quæ-

quædam Germaniæ obsedisse loca, quum adhuc Germanos virtute præstarent, auctor est *Cæsar* in belli Gallici comment. VI; & Cæsarem secutus, *Tacitus* in libro de Germ. Factum id Tarquinio Prisco Romæ regnante, auctor est *Livius* lib. V. Primum cum Belgis bellum gessit *Cæsar* P. Lentulo, Q. Metello Coss. Inter hunc annum, & illum, circa quem Gallos Rhenum transisse dixi, anni intercedunt IↃXLI. medio hoc annorum spatio, id est, circa annum mundi III cIↃ IↃc XXIV. si fortè primi Germanorum in Galliam transgressi fuerunt; anni erunt hinc ad primum bellum Belgicum CCLXX, cui temporis intervallo commodè apteq; jam conveniet vox illa *antiquitus*; id est, ante annos CCLXX. Hæc prima fuit Germanorum nominis origo: quod primum *à Gallis in Gallia*, in eis Teutiscis, qui primi Rhenum transgressi fuêre, dein verò in *Transrhenanis* quoque omnibus usurpatum fuit. A Gallis id postmodum habuêre Romani, à Romanis Græci.

II. Ceterum error quidam circa Germanorum adpellationem notandus. Germanos, ajunt, quondam Gallorum etiam nomine à Romanis appellatos; quemadmodum Celtas promiscuè utramque gentem dixêre Græci. *Volaterrani* verba, initio libri III geographicorum, hæc sunt: *Gallos omnes & Germanos, uno vocabulo veteres Græci Celtas, Romani Gallos appellabant, nam & Germaniam Comatam Galliam dicebant. Ab insita quadam affinitate Latini Germanos vocavêre; Gallos deinde Græci ab Herculis filio. Hercules enim, ut scribit Diodorus lib. V.* devicto *Geryone*, *in Galliam veniens, Alexiam condidit civitatem: ac è virginis cujusdam ejus loci complexu Galaten genuit; qui regnum obtinens incolis nomen dedit.* Auctorem, qui Germanos, antequam hoc ipsorum nomen Jul. Cæsar retulit, Gallorum nomine adpellaverit, Volaterranus ostenderit prorsus nullum. Germaniam item Comatam Galliam, quod ait, Romanis dictam, miror unde habuerit. Belgicæ, quæ pars Galliæ Comatæ, partem Romanis Germaniam vocitatam fuisse Cisrhenanam scimus. At id factum, postquam Romani citeriori Rheni ripâ, & omni Galliâ potiti sunt. Germanorum vocabum à Gallis inventum, Germanorumq; gentibus inditum. Volaterranus verò haud facilè mihi persuaserit, notum fuisse Romanis Germanorum in Galliam transitum, ipso transitus tempore, vel paulo post; ut tunc statim id nominis genti imposuerint. Quin ipse Cæsar in belli Galli comment. II, id testatur disertè. Hinc *Cicero* quoque in oratione de provinciis consularibus: *Quas regiones*, inquit,

Volaterrani error circa Germanorum nomen notatur.

Germani non dicti sunt Galli; neque Galli dicti sunt Germani.

quasque gentes nullæ nobis antea literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster Imperator, nosterque exercitus & populi Romani arma peragrarunt. Germanos Rhenum tansfisse, antequam Hercules Galaten in Gallia progenuerat, probari nequit. Gallos vel multis sæculis pòst Herculis per Galliam transitum (si transisse fabulis credimus) hoc nomine adpellatos, apertè docet *Pausanias* in Atticis. At opinionis suæ auctorem habuit Volaterranus Diodorum Siculum; qui in prædicto libro V conjunctim Germanos simul atque Gallos sub uno Γαλατίας, id est, *Galliæ* vocabulo pluribus verbis describit. Verùm, dum de Romanis mox ipse ad finem addit; eos gentes illas universas unâ Gallorum adpellatione comprehendisse; errorem suum prodit. Quis enim unquam, præter Diodorum, id adfirmavit? Cæsaris, Hittiique habemus commentarios; in quibus Transrhenanorum est mentio, nunquam Gallorum, semper *Germanorum* nomine. Ex his Diodorus potuisset veriora discere. T. Livius in fine haud pauca de Germaniæ situ, ipsorumque Germanorum moribus ac bellis scripsit, si scripta superesse fata sivissent. Germanorum vocabulo, non Gallorum, eos affecisse, liquet ex epitomatore ejus. *Strabo* nusquam Gallos adpellavit Transrhenanos. Nemo unquam Germanos Γαλατῶν, sive Gallorum adpellavit vocabulo. Proinde uni Diodoro, Germanorum nominis ignaro, non temerè fides contra reliquos omnes est habenda. *Dio*, lib. XXXIX. *Rhenus*, inquit, *ad sinistram Galliam & ejus incolas, ad dextram Celtas dividit.* At Diodoro errorem peperisse poterat, quod forte Γαλατῶν sive Gallorum Helvetiorum & Bojorum trans Rhenum antiquis temporibus in Germaniâ, frequens apud rerum auctores erat mentio. Ipse quoque *Diodorus*, lib. IV. κελτοὺς vocat oceani accolas, qui Castorem Pollucemque venerabantur. Quod Naharvalis, non jam Rheno sed Vistulæ proximis, adscribit *Tacitus* in lib. de Germ. Germanos & Gallos uno nomine Celtas fuisse dictos, sæpe jam monitum est.

Glareani argumenta, quibus contendit, Germanos etiam Gallos fuisse dictos, confutantur.

III. Ceterum *Glareanus*, in comment. ad Taciti lib. de Germ. tria adfert argumenta, quibus impulsus idem cum Volaterrano credidit. Primum est; quia ubi Strabo & Arrianus *Celtas* scribunt adiisse Alexandrum regem, vertit interpres Arriani *Germanos*. At qualis est argumentatio? interpres vertit Græcorum κελτοὺς in Latinorum Germanos: ergo! 2. Quia, ubi *Appianus* carnificem,

cem, qui ad occidendum Marium in carcerem fuerat missus, Celtam fuisse tradit, *Gallum* reddidit interpres; quum tamen *Velleius Germanum* natione fuisse dicat, ab Imperatore eo bello Cimbrico captum. Sed nec istud adhuc ad rem. 3. Quia Herodotus Danubium in Celtis oriri tradit; qui tamen in Germaniâ fontem habet. Neque hoc quidquam ad Gallorum vocabulum. Universa equidem hæc argumenta inter se conjuncta pro eo faciunt; quòd Græci uno Celtarum nomine promiscuè & Gallos & Germanos intellexerint, quod suprà demonstratum. Appianus equidem habet Γαλάτην, non κελτόν, quod facere pro Glareani opinione videri poterat, ni *Plutarchus* impediret. Is enim in Mario testatur, ambiguam de hoc homine fuisse famam, cujus nationis esset, Gallicæ, an Germanicæ. *Cimbrum* fuisse, id est, Germanum, qui ad Marium intromissus, tradunt, præter *Vellejum*, *Valer. Maximus*, lib. II. cap. X. At *Lucanus* lib II. è diverso, *Gallum* fuisse cum *Appiano* adfirmat *Livius* lib. LXXVII. Et quia fermè in omnibus, quæ ad populorum istorum sedem atque errorem pertinent, impropriè, ac nimis breviter loquutus est Florus lib. III. cap. III. In *Galliæ* etiam voce (si germana ea auctoris fuerit) nimio brevitatis studio aberravit, dum inquit: *Cimbros, Teutones, atq; Tigurinos, ab extremis Galliæ profugos novas sedeis quæsiisse: exclusosque fuisse Galliâ & Hispaniâ &c.* Stabiliatur igitur hæc sententia, nullo sæculo movenda; *Germanos nunquam in universum omnibus Romanis Gallorum vocabulo adpellatos; quemadmodum Græcis Celtæ.*

IV. Evaluit equidem ea opinio apud nostros homines, & tanquam pro magna laude vulgò jactatur; *Superbum illud responsum Alexandro reddidisse Germanos.* Sed *Strabo*, lib. VII. Gallos innuit, non Germanos. Nam Galli, qui postea in Asiam transgressi, tunc temporis inter Istrum & Adriaticum mare, partes Illyrici, partesque Thraciæ occupaverant; ut patet ex Justino. Gallos etiam alios præter illos, eodem tractu collocat *Strabo*, eodem libro. Ex quo patet, Gallorum varias gentes habitasse inter Istrum & Adriaticum mare Alexandri ævo; non Germanos. Quos nemo hic unquam locavit. *Livium* insuper etiam audi, haud levis momenti testimonium huic rei perhibentem, lib. XL. quo ait: *Per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum ex Dardania.* Et l. LXIII. *ubi refert, contra Scordiscorum gentem, à Gallis oriundam, in Thracia feliciter*

Non Germani sed Galli fuerunt, qui superbum Alexandro M. dederunt responsum.

citer pugnasse L. Drusum. Galli igitur fuêre, qui Alexandrum adiêre, non Germani.

Lipsii error notatur, qui Gallos Germanorum nomine sæpe vocatos contendit.

V. Nunc Justi quoque *Lipsii* haud levis notetur error, qui Gallos Germanorum interdum nomine Latinis fuisse vocatos docet, Galliamque Germaniæ vocabulo; ad *Plinii* panegyricum commentans. Non enim à Gallis, inter Rhenum Pyrenæumque montem incolentibus, dicta est Celtiberia, Hispaniæ pars. Germanos autem, Transrhenanos, Cimbros atque Teutonos in Hispaniam ex Gallia transisse quis nescit, qui Florum legit, item qui Plutarchi Marium inspexit? Epitomatoremque Livii, lib. LXVII. Senecæ igitur testimonium a Lipsio ex consolat. ad Helviam adductum, quo Pyrenæus Germanorum adpellatur transitus. Firmam hanc sententiam statuo; *Gallos genuinos nunquam Germanorum, nec Germanos Transrhenanos Gallorum nomine à veteribus Romanis fuisse adpellatos. Cisrhenanos Germanos in Gallico solo, promiscue nunc Germanos nunc Gallos passim vocari.*

CAPUT XI.

De magnitudine Germaniæ antiquæ; item de finibus ejus.

Germania omnium Celticæ partium maxima.

I. INter partes illas vetustissimæ Celticæ omnium maxima fuit *Germania*, ut quæ reliquas, non modò singulas, sed inter se junctas magnitudine suâ superavit omnes: ultima terrarum Europæ versus septemtriones. Nam qui multo latius nunc, quàm olim, nomen Germaniæ patere adseverant; multis modis quàm vehementissimè errant; maximè ii, qui duplo majorem nunc adfirmant. Causam hujus erroris fuisse video auctoritatem *Ptolemæi*, quem sequendum sibi in omnibus statuunt: eoque ex hujus descriptione, antiquam Germaniam Rheno, Danubio, ac Vistula, amnibus sinuque Germaniæ; qui vulgo *de Ost See* & mari Germanico, quod est inter Cimbricam peninsulam ac Rheni ostia, definiunt. Quod terrarum spatium multo arctius esse ajunt, quàm quo nunc Germanicum nomen dispersum est. Etenim & ultra Vistulam, Prussiæ Livoniæque incolas hodiè esse Germanos, & extra Danubium Austrios, Stirios, Bajaros, Carinthios ac Suevos; extra Rhenum verò, Helvetiæ incolas, qui vulgo dicuntur

cuntur *Suitzeri*, item Elsatios, Palatinatenses & Lotharingiorum partem, & quicquid hinc porro Germanici nominis ad oceanum usque extenditur. Verùm cur isti uni *Ptolemeo*, de his regionibus, quarum ille maximè fuit ignarus, credere malint, quàm Romanis auctoribus, *Plinio, Tacito*, & aliis, qui aut prope Germaniam, aut in ipsâ versati fuêre Germania. Credibiliùs sanè erat, *Tacitum*, provinciæ Galliæ Belgicæ quondam procuratorem, quum librum singularem de una terra Germania edere instituisset, diligentius curiosiusque in eam terram gentemque inquisivisse, quàm Ptolemæum Ægyptium. Sed Tacitum audiamus, is dicto libro: *Germania*, inquit, *omnis à Gallis Rhætisque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis, Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur: cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens.* Scilicet à Galliis Rheno, à Rhætia Noricoque & Pannoniis Danubio seperabatur Germania; à Sarmatis, Masoviam, Lituaniam, & Russiam minorem incolentibus, mutuo metu; quia illic nulli certi fluminum, vel montium fines in patentibus dictarum regionum campis erant: de quo termino plura infrà, lib. III. capite XLII. dicentur. At à Sarmatis Jazygibus inter Danubium & Pathissum flumina (hoc vulgo nunc est *Tissa*) agentibus, montibus secernebatur, qui *Sarmatici* dicuntur Ptolemæo, à Vaciâ, Hungariæ opido, Danubio ripæ imposito, adusque Grani Vagique amnium fontes extensi: Dein à Dacis, qui trans Pathissum in lævâ Danubii ripâ Transsilvaniam, Hungariæque partes, & alias hinc versus Pontum regiones incoluerunt, ingenti montium jugo submovebatur, qui *Carpatici* dicuntur Ptolemæo, nunc verò sunt adcolis *Szepési, krápák*, sive *krepak*, & *Biés czády*. Nam ultra hos montes, in septemtriones, & ortum solis versus, ad ostia usque Danubii & Pontum, Germanicæ quondam porrigebantur gentes; ut infrà docebitur. Cetera, versus septemtriones posita, oceanus septentrionalis ambiebat, supra Norvagiam, Suediam, Finnorum Marchiam, Scritofinniam, Biarmiam, Lappiam ac Finniam: quas regiones omnes Germaniæ esse antiquæ partes, probatissimis infrà demonstrabo auctorum testimoniis. Hæc igitur terra dictis modò finibus inclusa; immenso spatio nostram hodie Germaniam excedit; quum ea ne tertiam quidem antiquæ illius Germaniæ partem impleat; Daniâ, Norvagiâ, Suediâ, Finniâ, Prussiâ ac Livoniâ, jam multis ab hinc sæculis à Germaniæ nomine

Germania antiquæ termini.

divulsis. Quæ si à Ptolemæo haud æquè, ac ab aliis auctoribus, intra Germaniæ fines computatæ sunt; ignorantiæ ejus adscribendum est. Quanquam Ptolemæus Daniam, Suediam, atque Norvagiam & Finnomarchiam, Lappiamque Germaniæ attribuit in insulis, quas vocat Scandias: quas tamen errore ingenti longè minores fecit justo; ut clarius reddetur infrà lib. III. cap. XXXVIII. At extra Rhenum, in Gallico solo primum esse cœperunt Germani CCC amplius ante Christum natum annis, id circa annum mundi IIIcIↄ Iↄc XXIV, ut suprà dictum. Falsissimum igitur est, vel hac parte majorem nunc esse Germaniam, quàm olim fuit. Unos tibi *Suitzeros*, Helvetiorum Gallorum fines incolentes, facilè gesserim. Attamen, quantum ex his accessit antiquæ Germaniæ, tantundem decessit in Bojohæmo, & conterminâ Moraviâ, Lusatiæque partibus: quæ regiones non à Germanis, sed à Sclavici generis nunc habitantur populis. Extra Danubium verò quod de Austriis, Stiriis, Carinthiis, Bavaris, ac Suabis profertur; equidem haud negaverim, Danubium ab omnibus ferè geographis, historicisque antiquis terminum constitui Germaniæ ab austro: verum tamen haud desunt etiam auctores, qui terminum Germaniæ ab hac parte posuêre Alpes. Quos tamen errasse potius existimandum est, ex nationum similitudine, quum unius ejusdemque fuerint generis, Celtæ in universum dicti. At quantula hæc pars est universæ nunc Germaniæ, ut cum Dania, Norvagiâ, Suediâ, Finniâ, Livoniâ, Prussia, ac Poloniâ, antiquæ Germaniæ partibus conferatur. Germaniam igitur antiquam triplo majorem fuisse nostri sæculi Germaniâ, ex præscriptis à Tacito finibus adsevero. Hos verò fines ei quoque alii auctores complures.

Rhenus Germaniæ antiquæ terminus ad occasum.

II. De *Rheno* amne, occiduum Germaniæ latus antiquissimis temporibus claudente, præter jam *Taciti* & *Solini* cap. XXIII. testimonia, testantur *Dio* in lib. *XXXIX. Cæsar* belli Gall. com. I. in partitione Galliæ comatæ. Et comment. IV. *Strabo* lib. II. & lib. IV. item lib. VII. *Mela* lib. III. cap. III. *Ptolemæus* in descriptione Galliæ Belgicæ, & in descriptione ipsius Germaniæ. Plures non est opus adferre testes.

Danubius Germaniæ antiquæ limes ad meridiem.

III. Transeo igitur ad *Danubium*, meridionale latus cingentem. De hoc quoque, præter *Tacitum* ac *Solinum*, testis est *Strabo* lib. II. *Ptolemæus* in descriptione Germaniæ. *Dionysius Afer*. Sic igitur reliqui auctores pariter omnes eodem amne Germaniam

ab

ab hac parte finiunt. Unus secus sentit *Mela* dicto jam loco, ad Alpes usque eam proferens, & libro II. capite IV. in descriptione Italiæ idem affirmat. Verum tamen auctorem hujus sententiæ videtur habuisse Mela M. *Agrippam*: cujus geographica sæpius citat Plinius libro IV. cap. XIII. Ex quo loco colligitur Longitudinem Germaniæ Agrippam sumsisse ab oceano ad Alpeis usque; latitudinem verò ex occasu in ortum. Sed error hic fuit Agrippæ simul atque Melæ: quem nemo alius auctor amplexus est. Agrippæ autem inde natus fuisse videtur, quòd gentes inter Danubium & Alpes ejusdem erant generis atque linguæ, cujus Germani, nempe Celticæ: tum quia Alpium nomen etiam ultra Danubium in Germaniam usque extendebatur. Vindelicia verò ac Noricum partes fuêre Illyrici. Proinde falluntur quam vehementissime, qui, in Strabonem commentantes, Rhætos, Vindelicos, atque Noricos Germaniæ populos adpellant: quum ipse Strabo, ut modò retuli, omnem Germaniam à læva Danubii ripâ statuat.

IV. Ab oriente, ultra suprà dictos Sarmaticos montes, qui terminus fuerit Germaniæ Taciti tempore, & paullo superiori ævo, infrà pluribus dicetur. Antiquissimis verò temporibus inter Germaniam ac Sarmatiam terminus fuit *Vistula* amnis. Unde *Mela*, *Plinius*, *Ptolemæus* & posteriores etiam scriptores, quanquam jam dudum & Æstii & Bastarnæ, Germanica utraque gens, ante eorum tempestates, ulteriorem quoque ejus amnis ripam adcoluerint; hunc tamen limitem inter Germanos Sarmatasque statuerunt, ut cognîscitur ex *Mela* lib. III. cap. IV. *Plinii* lib. IV. cap. XII. & cap. XIII. Hinc etiam cap. IV. ejusdem libri, ultimum fluvium in Germania recenset eundem Vistulam.

Vistula antiquissimis temporibus Germaniæ terminus ab Oriente.

V. Septemtrionale Germaniæ latus clausit oceanus septemtrionalis, supra Norvagiam, Finnomarchiam, Scritofinniam, Lappiam ac Finniam. Hæ verò regiones, quas ingentes insulas antiqui mortales esse putarunt, partes fuerunt Germaniæ. Hinc *auctor noster* in lib. de Germ. *Cetera oceanus ambit latos sinus & insularum immensa spatia complectens*; cum quo sentiunt *Plinius* l. II. c. CVIII. *Mela* dicto lib. III. c. III. Quod autem Agrippa Germaniæ longitudinem, ab oceano versus meridiem & Alpes, unà cum Rhætia ac Norico, IɔcLXXXVI. tantum tradidit esse millium passuum; id de continenti ejus terrâ intelligendum, cujus extrema sunt in Cimbrico promontorio, nunc vulgari vocabulo *Skage* dicto. Reliqua hinc

Oceanus septemtrionalis Germaniæ antiquæ latus illic clausit.

hinc trans prædictum ſinum Codanum, in inſulis, ut dictum, computabantur.

Germania magna. VI. Ceterò vaſtisſimum hoc terrarum ſpatium meritò Ptolemæo adpellatur Γερμανία μεγάλη, id eſt, *Germania magna*, in deſcriptione Galliæ Belgicæ, & deinde lib. VIII. in deſcriptione Europæ tabulæ tertiæ, item poſtea in Elencho provinciarum Europæ: ſiquidem, unâ exceptâ Sarmatia, omnium Europæarum regionum fuit maxima. Quanquam ad diſcrimen minoris Germaniæ, quæ erat cis Rhenum in Gallico ſolo, ſic eam cognominaſſe videatur. *Germania Ciſrhenana* De *Ciſrhenana Germania*, idem Ptolemæus ibidem ait; *Regionis, quæ Rheno adjacet partem dici Germaniam inferiorem, à mari ad obringam usque amnem : illam vero vocant Germaniam inferiorem, quæ ab obringa verſus meridiem ſic protenſa.* Cæſar in belli Gall. comment. I. & *Dio* lib. LIII. inquiunt: *Germanos, quum omnem Galliæ regionem, quæ Rheno adjacet, occupaſſent, effeciſſe, ut ea Germania vocaretur.* In hoc opere, non eorum modo Germanorum nationes exponere conſilium eſt, qui intra veræ germanæque & antiquiſſimæ Germaniæ terminos, ultra Rhenum, incoluerunt, ſed cunctos etiam Germanicæ originis populos, cis Rhenum in Gallico ſolo ſitos : item eos, qui trans Viſtulam Sarmaticorum agrorum partes quondam occuparunt. Proinde etiam, quidquid de Germanorum moribus dicetur, in univerſum omnibus tributum intelligi debet. Ceterum fines Germaniæ Ciſrhenanæ ſuo loco oſtendam.

CAPUT XII.

De naturâ cœli, ſolique Germaniæ.

Cœlū Germaniæ qua ratione aſperum.] I. OStenſis antiquæ Germaniæ extremis finibus, proximus nunc fuerit locus, interiora ejus introſpicere, naturamque cœli, ac ſoli cultum, in quantum ab hodierno cultu differt, diligentiùs conſiderare. Auctor noſter *Germaniam informem terris, aſperam cælo, triſtem cultu aſpectuque eſſe affirmat.* Hæc equidem de cœli aſperitate, in quantum terra Germania cum auſtralioribus mundi regionibus, Græciâ, Italiâ, atque Hiſpaniâ, cœli

cœli positu multò mollioribus, comparetur. At si duæ Zonæ, inter torridam ac frigidas hinc inde sitæ, rectè temperat: habentur cœli: Germaniæ certè loca australiora, circa Danubium, omnium existimanda sunt temperatissima ac saluberrima; ut quæ in ipso medio temperatæ *Zonæ* tractu posita sunt. Neque verò hæc loca immitiore utuntur cælo, quàm quæ in Italia circa Padum. unde eadem quoque frugum earundem utrobique fertilitas. Quòd verò Danubius in Germania glaciem ferat; Padus in Italia non item; in causa est illi positus cœli sub septemtrionibus, tum nimia vicinarum Alpium asperitas. Ab illo autem, quamvis Alpibus ab altera parte æquè propinquo: tamen situs versus meridiem, & solis viam, mitioraque loca, frigus prohibet. Quocirca, non de Danubii tractu auctorem loqui, certum est. Quem si asperiorem cœlo existimare velis, quàm Italiam; cum meridionalibus hujus partibus, quæ sunt intra Apenninum, & circa urbem Romam, ubi haud dubiè auctor conscripsit librum de Germ. conferas necesse est. Reliqua verò Germaniæ, quò quæque à solis semita versus septentriones, ac Zonam frigidam adscendunt, eò magis magisque immitia, cæli frigiditate asperantur. Quorum extrema quia Romanis minus cognita fuêre; media auctorem intelligere, mari oceano, ad Rheni, Amisiæ, Visurgis, atque Albis amnium ostia, contermina, omnino existimandum est; ut quæ Romanis præ aliis partibus maximè perspecta, bellis continuis, quæ in Frisiis, Chaucis, Chattis & Cheruscis, aliisque conterminis gentibus gesserunt, experientiam præbentibus. Hæ igitur partes si cum Italia & urbe Roma conferantur; asperrimæ sanè videbantur. Si verò cum septemtrionalibus locis, versus polum vergentibus, Norvagiâ, Suediâ, Livoniâ, Finniâ, Biarmiâ, Lappiâ, Finnorumq; marchiâ, comparentur; satis erunt mitia. Omnis Germania meritò frigidior, horridiorque dici debet Italiâ, atque Hispaniâ, Græciâ & aliis regionibus Austrinis. Sic enim *Cæsar* quoque Galliæ cœlum frigidum dixit, in belli Gall. comm. I; quum tamen cœlum Galliæ Germaniæ cœlo multò mollius, lætiusque. Hinc rectè auctores, quum extremum aliquod frigus innuere vellent, Scythicum, vel Sarmaticum, atque Celticum cœlum nominârunt. *Lucianus* in libro de historiâ rectè conscribenda. Et *Dio* lib. LXIX. *Statius*, silvar. lib. X. carm. I. Atque hæc de cœlo Germaniæ, quod, prout

Q lon-

longius à solis viâ recedit, magis magisque terram subjectam asperat, immitemque & horridam reddit.

II. De ipsa *terra* sic Tacitus eodem lib. *Terra etsi aliquanto specie differt, in universum tamen haud silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior quà Gallias, ventosior quà Noricum ac Pannoniam aspicit.* Et idem ferè tradit *Mela* lib. *III.* cap. *III.* At omnino placet, quod Lipsius super vocabulo *ventosior* disseruit; & censet legendum esse *verticosior*. Ceterò malè hic distinxit Tacitus humilitatem celsitatemque Germaniæ, per Galliæ ac Norici limites. Nam etiam quà Galliam spectat, maxima parte, à Danubii fonte, sive lacu Brigantino, ad Roram usque amnem, satis verticosa est. Ipse Tacitus eodem lib. postea, sic testatur: *Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant; non ita effusis, ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit. Durant siquidem colles, paullatimque rarescunt.* Cattos Hassiam maximè atque Thuringiam incoluisse, suo loco patebit. Rarescunt igitur colles versus occidentem æstivum, quà humilis jam palustrisque occurrit Vestfalia. Versus septemtriones verò, quà Cheruscis jungebantur Catti, memorandum est montis jugum, quod vulgo nunc adpellatur der Harz. Sed & de *Tauno* Mattiacorum monte, è regione Maguntiaci, bis testatur Tacitus; & de eodem, ac *Rheticone* Juhonum monte, ex adverso Bonnæ; Mela: qui etiam altissimos hos omnium Germaniæ montium adseverat. Certè hoc tractu, item supra, quà Trebochos, Sequanos, ac Rauracos, Galliæ quondam populos adspexit Germania, ferè dixerim verticosiorem esse, quàm qua Norico contermina. Proinde rectiùs sic distinguatur, ut humilis dicatur, quâ regiones sunt istæ: Cliviæ, Geldriæ, Hollandiæque partes trans Rhenum sitæ; dein Frisia, Vestfalia, Brunesuicensis Luneburgiensisque ducatus, Madoburgiensis Bremensisque episcopatus, Holsatia, Jutia, Mecheloburgiensis ducatus, Pomerania, Brandoburgiensis marchia & Polonia minor cis Vistulam. Reliqua hinc, in meridiem versus, paullatim collibus durescunt; moxque montibus horridè asperantur. De cetero sciendum, neque *Melam*, neque *Tacitum* ista de universa Germania dicta voluisse; sed de ea tantum, quæ inter Danubium, Rhenum ac Vistulam amnes, mareque Germanicum & sinum Codanum continetur, vulgò Ptolemæi Germania existimata. At in iis partibus, quæ ultra Codanum sinum sunt, nihil ferè aliud, quàm imme-

Germania antiqua natura soli.

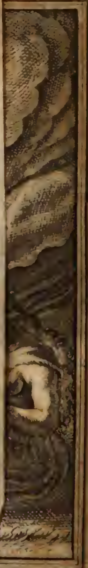
immensa montium juga, saxa perpetua, & rupes excelsæ. De quibus nihil illi in prædictis locis meminerunt, quia minùs explorata; tum quòd extra Germaniæ continentem in insulis, ut illi opinabantur, posita erant.

III. De ejus *fertilitate* hæc Noster superioribus subnectit: *satis ferax, frugiferarum arborum impatiens.* Verum ego scripsisse eum puto *sati* ferax, hoc est, *segetis ferax.* nam omnino debebat addidisse, cujus rei esset ferax terra: sic enim *patientem* dixit *frugiferarum arborum*; continuoque postea *pecorum fœcundam.* Idem Noster eodem libro infrà: *Nec enim cum ubertate soli labore contendunt, ut pomaria conserant, hortos sepiant, & prata rigent.* Quibus verbis autor testatur, ubertatem soli nunquam Germaniæ defuisse; modò cura atque studium agriculturæ priscis illis Germanis adfuisset. Sed *frugiferarum arborum* impatientem adfirmat fuisse; scilicet ob nimiam cœli asperitatem, frigusque. Frugiferas hic arbores intelligit non pomum & pyrum silvestres, sive agrestes; quas fuisse tum in Germania testatur ipse eodem libro his verbis: *Cibi simplices, agrestia poma,* neque quercum, aut fagum, glandiferas arbores, quibus immensa illa Hercinia silva fuit refertissima; neque corylum, cujus ubique proventus: Sed oleam, vitem, ficum, amygdalum, persicum, prunum, mespilum, cerasum, morum, item malum Medicam, Armeniacam, Punicam, & id genus alias arbores; quibus Italia, ut nunc, sic olim abundabat. Verùm tamen ne harum quidem omnium impatiens fuisse solum Germaniæ, posterior comprobavit Germanorum solertia. Nam Germania, versus meridiem posita, varia producit vitis genera; in quibus generosissimum numeratur id, quod Rheni ripa mittit, quibusdam Italicis non modò conferendum, sed & præferendum. Pomaria autem ubique conseruntur, mirâ soli indulgentiâ, unde arborarii fructus abundantissimi, vario genere: nam præter malum Medicam atque Punicam, reliquæ arbores suprà nominatæ benignissimè proveniunt. Nec hortis sua deest variorum olerum leguminumque gratia. Porrò, idem noster eodem lib: *Aurum,* inquit, *& argentum propitii, an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est?* Curtium Rufum scrutatum esse in Mattiacorum agro, postea comperit ipse Tacitus; ut in Mattiacis ostendam. Hodiè solum Germaniæ multis in regionibus esse ar- *Germaniæ fertilitas.*

Q 2 genti

genti dives, vulgò scitur. Rheni flumina superioribus sæculis fuisse aurifera: unde nummis quibusdam aureis etiamnum cognomen Rhenanis. In Bojohemi autem metallis hac etiam ætate nonnihil auri effoditur. Nec varia gemmarum genera eidem Bojohæmo desunt. Unde satis patet, studium investigandi, curandique Martiæ illi priscûm Germanorum genti defuisse, non res ipsas. Subjicit autor superioribus ista: *Pecorum fecunda, sed plerumque improcera: ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis.* Hoc an de omni ad Danubium usque Germaniâ dictum voluerit, nescio. Nam in Vestofalia, & continentibus versus septemtriones regionibus, idem hodièque perquam verum est. At in reliqua versus meridiem Germaniâ pecora nunc satis procera, & armentis ingens frontis honor atque decus. Idem Noster eodem libro; *Equi non formâ conspicui.* & *Cæsar* belli Gall. comm. IV. ait, *Jumenta* Germanis esse *parva & deformia.* Hodiè è diverso magnæ nonnullis Germaniæ nationibus ex equorum gregibus quæruntur opes, quos nitidos, & generosos alunt. Adjiciantur & aliæ, quæ non minus olim, quàm nunc beatam eam reddiderunt; nempe condensis in saltibus varium genus ferarum ac volucrum, quæ ad victum usurpari solent; fluminum atque stagnorum pisculentissimorum innumerabilis multitudo; fontes calidi, aciduli-que, qui multis locis scaturientes omni morborum generi medelam adferunt. Hæc omnia cum suprà dictis in unum si conferas, manifestum jam erit, Germaniæ nostræ ad molliter luxuriosèque agendum multa, ad benè commodèque vivendum nihil deesse. Nam urbes quoque, & ædificia, reliquis gentibus, unâ exceptâ Italiâ, nos habere præstantiora, nemo gnarus negare potest.

CA-

CAPUT XIII.

De habitationibus, & annua agrorum commutatione; item de communi omnium totius Germaniæ populorum in pagos divisione.

I. JAm de moribus universæ gentis ac vivendi ratione. Mores veterum Germanorum scripto prodiderunt memoriæ. *Livius* lib. CIV. Tacitus lib. de Germ.; *Cesar* in belli Gall. comm. VI; item Comm. IV. ubi equidem unius nationis Suevorum (*Chattos* esse reliquis auctoribus, suo loco reddetur) mores describere profitetur: at si ea cum illis, quæ postea, comm. VI, de universa Germanorum gente memorat, conferantur: eosdem plane esse, facile quivis deprehendat. Inprimis autem notandum, quòd *Cesar* dicto comm. VI. *Germanos*, ait, *multum ab Gallorum consuetudine*, id est, à moribus, *differre. Nam neque Druides eos habere*, quemadmodum Galli, *qui rebus divinis præsint; neque sacrificiis studere.* Cui rei maximè adversari videntur ea, quæ à Tacito, in prædicto libro, referuntur. Nam & sacerdotes rebus divinis præfuisse, & sacrificiis, non minùs quàm Gallos, studuisse, ille Germanis tribuit. Quapropter veriùs à Strabone prolata videntur ista in lib. VII: *Germani, parum differentes à Gallorum gente, feritatis, corporumque magnitudinis, & flavedinis abundantiâ. Ceterum facie, moribus, & victu sunt, quales Gallos esse diximus.* Et *Dio*, lib. XXXVIII. ipsum Cæsarem, cum prælium esset commissurus cum Marcomannis Germanis, ita apud exercitum loquentem introducit: *Quin & magna Gallorum multitudo, qui hostium similes sunt, nobiscum in prælio erunt.* Uti gens fuit una Celtica, Hispani, Galli, Britanni atque Germani; sic moribus quoque penè iisdem universi vixerunt, nisi quatenus Hispani ac Galli nonnullas Græcorum Romanorumque consuetudines adsumserant. Sed de Germanis præcipuus hic erit sermo: ac primum quidem de habitationibus, ac domiciliis: posthinc de cujusque nationis agrorum divisione.

Germanorum mores.

Opida aut urbes in Germania antiqua extiterunt nulla.

II. Auctor noster dicto libro: *Nullas*, inquit, *Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes*. At è diverso Jul. Cæsar opida adscribit nonnullis Germaniæ populis: ut belli Gall. comm. IV. Suevis, id est, Chattis. Item Ubiis, etiam tunc transrhenanis, in comment. VI. Romani, qui Augusti auspiciis, primi post Cæsarem in Germaniæ fines transgressi, arma bellaque ultra etiam Albim flumen protulerunt, nulla usquam reperierunt opida: in quibus *Vellejus Paterculus*, qui sub Tiberii ductu, per IX. illic annos militavit. In *Dionis* historiâ, lib. LVI. falluntur interpretes, qui χωρία vertunt Latine *opida*. Opidorum verò auctor iste quum meminit, intelligit hiberna ista militum Romanorum in citeriore Rheni ripâ: in qua legionum fuisse hiberna Magontiaci, Bonnæ, & ad Vetera. Has igitur Dio voluit τὰς πόλεις, à Romanis exstructas; ad quas tunc commeatus ex ulteriore ripa erant Germanis liberi, ad jus ex citeriore ripa petendum. Et Dionem Cisrhenana intellexisse hiberna atque opida, ex verbis mox sequentibus patet. Satis igitur jam constat, opida nihilo magis Cæsaris vel Augusti ævo in Germania Transrhenana fuisse, quàm Taciti tempore. Sed & ipse Cæsar, prædicto comm. VI. ubi universæ Germaniæ mores describit, opida in ea agnoscit prorsus nulla. Itaque impropriè ac negligenter, ut multa alia passim, adpellavit opida in Chattis atque Ubiis, qui nil nisi meri erant vici. Cujus rei occasionem ei præbuisse credo speciem opidorum Britannicorum; de quibus sic ipse, belli Gall. comm. V. *Opidum Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt*. Verum Taciti testimonium infringere iterum videtur *Ptolemæus*, qui, LX. circiter annis post Germaniam *Taciti*, XC. amplius in Germania Transrhenanâ recenset loca, quæ τῶν πόλεων vocabulo adficit. Quæ sanè si πόλεις, id est, opida, seu urbes jam tunc fuerunt; credibile non est, intra LX. post Taciti Germaniæ descriptionem, annos cuncta esse condita: sed jam antea exstitisse. Verùm & ipsum Ptolemæum falsum hac in re esse, liquet vel ex unius *Ammiani Marcellini historiâ*. Ubi, quamvis frequens bellorum trans Rhenum memoratio; nulla tamen urbis alicujus, vel Opidi, vel Castelli, vel munimenti à Germanis exstructi, fit mentio: locorum autem, quoties occasio vel usus postulat, eadem descriptio, quæ vicorum ac villarum apud Cæsarem, Tacitum & alios.

Quum

Quum igitur liquidò jam constet, antiquis Germanis nullas habitatas fuisse urbes aut opida; reliquæ eorum habitationes quales fuerint videamus.

III. Antiquissimus omnium mortalium habitandi mos fuis is, quem auctor noster sub finem libri de Germania refert in Fennorum gente, omnium Germanorum, versus septentriones & ortum, extrema. *Fennis*, inquit, *mira feritas*: &c. *Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum.* Proximus hinc habitandi modus fuit, quem *Seneca* in lib. de provid. div. omnibus in universum tribuit Germanis: *Imbrem culmo, aut fronde defendunt.* Nempe palis furcatis, quas cervos vocat Virgilius, quatuor vel pluribus in humum defixis, tectum è culmo, id est, paleis è messe collectis, aut ex arborum ramis frondibusque compositum inponebatur: quod non tam frigorum, ut quod parietibus carebat, quàm nivium imbriumque erat suffugium. Adde his, quæ *Ovidius*, Meta. lib. I. *Et Juvenalis* Sat. VI. habent. Cæterò meliora eos, præter hæc, habuisse, parietibusque ac tecto firmiora domicilia, ostendit auctor noster, qui duo habitationum diversa ostendit genera: alterum, quo *discreti diversique* invicem atque hinc inde dispersi colebant; alterum, quo in *vicis*, veluti in unum certum locum congregati, habitabant. Illud, quia tempore ac naturâ prius fuisse videtur, primo loco explicandum puto; de altero posterius agam.

Domicilia & habitandi mos priscorum Germanorum.

IV. Primum igitur majores nostri, postquam cum patre suo Aschenaze in Celticam terram pervenerunt, sparsim hinc inde in agris ac silvis, cum suis quisque liberis atque uxore, ceteraque familiâ, *prout fons, aut campus aut nemus placuit, discreta diversaque* habuêre receptacula, idque multis postea etiam sæculis; ad eundem scilicet modum, uti etiamnum plurima ex parte in Helvetiâ montani, & item in Hollandia agrestes habitant homines, priscum illum Germanorum morem tenaciter servantes: nisi quod apud hos non tantopere nemus, aut fons aut campus spectetur. De Germanis Tacitum vidimus. De Britannis atque Gallis, sic Cæsar bell. Gall. comm. V. *Hominum in Britannia est infinita multitudo; creberrimaque ædificia ferè Gallicis consimilia.* De Gallicis autem ædificiis ita comm. VI. *quod ædificio circumdato Silva (ut sunt ferè domicilia Gallorum; qui vitandi æstûs causâ, plerumque silvarum ac*

Germani antiqui in vicis habitarunt discreti.

ac fluminum petunt propinquitates. Hinc hodieque in Germania vicorum oppidorumque nomina manent, in campi, silvæ, & fontis vocabula desinentia; quæ Germanis sunt Feld/ Wald & Brun/ in Anglia dicuntur *field, Wood, & borne.* Sæpius tamen ejusmodi loca adpellata fuêre, addito Domini, vel situs cognomine, *habitacula* & *domicilia*; Germanicè *haim,* & *haus,* sive *hausen.* Quorum illud vavię pro variâ dialectorum ratione, dictum *haim, ham, heim, heem, hiem, hoom, hom, hum*: in quæ hodièq; innumera oppidorum juxta atque vicorum, per universam Germaniam, atque Angliam nomina terminata videmus. Antiquis Celtis omnibus adpellationem hanc fuisse communem, patet ex Gallorum in Italia opido, cui nomen *Bergomum,* sive *Bergamum*; & Hispanorum *Bergusia*: quæ ab ipsis incolis dicta fuerunt *Berghom* & *Bergham* & *Berghusen.* Sed vocabulum *haim* non modò ad integros vicos, verùm etiam ad pagos, ac denique ad totas nationum regiones transiit. Unde *Boiohæmi,* sive *Bojemi* est nomen, apud *Strabonem* lib. VII. apud Vellejum lib. II. apud Nostrum in lib. de Germ. quæ *sedes* fuit *Bojorum.* Item *Burgundemi*; quod apud *Paul. Diaconum*, de gestis Langobardorum lib. I. cap. XIII. legitur *Wurgonclaib*, pro *Wurgondhaimb.* Ceterum alios quoque in Gallia Belgica populos dispersis habitasse ædificiis, ex Menapiorum, qui contermini fuêre Eburonibus, patet ex Cæsaris comment. IV. Dionis lib. XXXIX.

Domiciliorum in Germania antiqua materia & forma.

V. Nunc materiam ac formam videamus. Noster ibidem: *Ne cœmentorum quidem apud illos, aut tegularum usus. materiâ ad omnia utuntur informi & citra speciem aut delectationem.* Explicat hoc probè *Herodianus.* lib. VII. in vita Maximini; ubi ait: *ædificia Germanorum facillime igne depasci, densas eos habere silvas; ideoq; lignis quum abundent, iis compositis compactisque, tabernacula sibi struere.* Qui mos etiam nunc in omni Bojohæmo & Thuringico saltu observatur. ubi informibus rudibusque abietibus, ramos duntaxat & corticem circumcisis, integros parietes tabulataque componunt. In summo cacumine habuerunt spiraculum, quo fumus exhalaretur, quandoquidem hâc etiam ætate ædificia ejusmodi in Norvagiâ conspexi, quamvis quadrata; & in magna hodie Germaniæ, versus oceanum, parte, tectorum marginibus, non camino, perrumpit fumus. Et in Hungaria ad Danubii ripam positą vidi piscatorum tuguria, seu tabernacula, ex arundinibus compacta, rotunda, ampla, & altè fastigiata, summo culmine paten-

tentia. *Tegularum usum* apud veteres Germanos non fuisse, testatur Noster. Itaque earum loco straminibus domos intexerunt, ut hodièque in omni ferè Germania agrestes homines, & nonnulli etiam Opidani. De Nerviis *Cæsar* comm. V. idem testatur. Vilia certè fuêre, levia & malè constructa domicilia; licet magna. Unde etiam istud Senecæ, lib. I. de irâ cap. XI. *Germanis magna ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversus perpetuum cœli rigorem.* Causam ejus rei reddit *Strabo*, lib. VII. *Facile atque expedite,* inquit, *solum mutant: sed in casis habitant, structurâ in unum diem constantibus.* Antiquissimus hic omnium mortalium mos; & à multis gentibus, posterioribus etiam sæculis, observatus. Cæsar comm. VI. *Agriculturæ*, inquit, *non student; majorque pars victus eorum in lacte, & caseo & carne consistit. Neque quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet: sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri; atque anno post aliò transire cogunt.* Et comm. IV. *Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco, incolendi causâ, licet.* In eamdem sententiam Noster, eodem libro de Germ: *Agri pro numero cultorum ab universis per vices occupantur: quos mox inter se secundum dignationem* (prout quisque aut princeps, aut nobilis, aut plebeii ordinis) *partiuntur. Facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant: & superest ager.* Certum est, vicatim permutationes istas in singulis civitatibus, sive nationibus factas. Ager singulis annis supererat incultus; nempe in parte finium civitatis. Vacabat per annum agrorum pars quietis gratiâ, ut in sequenti anno eò uberiorem frugem produceret. Quæ consuetudo etiam nunc magna in parte Germaniæ observatur. Communem fuisse istum dividendi agros in cognationes, sive vicos, omnibus Celtis, ac fortè aliis quoque ex summa antiquitate gentibus, morem ex Hispanorum exemplo colligere licet. De Vaccæis namque, Hispanicâ gente, id refert *Diodorus*, lib. V. Simile quid de Chattis refert *Cæsar* prædicto comment. IV: *Suevorum gens est longè maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. Ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum bellandi causâ suis è finibus educunt. reliqui qui domi remanserint, se atque illos alunt. Hi rursus invicem anno post in armis sunt: illi domi remanent. Sic neque agri-*

 cul-

cultura neque ratio atque usus belli intermittitur. Ceterum causas, cur uno in loco plus anno consistere Germanis nostris haud licuerit, refert idem *Cæsar* comment. VI. *Ne, assidua consuetudine capti, studium gerendi belli agricultura commutent: ne latos fines parare studeant, potentioresque humiliores possessionibus expellant: ne accuratius ad frigora atque æstus vitandos ædificent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant; quum suas quisque opes cum potentissimis æquari videat.* Agriculturam cùm neglexerint, causam indicat *Tacitus*, dicto libro: *Nec arare terram, aut exspectare annum tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. Pigrum quinimò & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare.* At ratio, cur tam malignè habitaverint, satis hactenus patuit. Addit Tacitus superioribus de ædificandi modo ista: *Quædam loca diligentius illinunt, terrâ ita purâ ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur.* Nempe crateis, Straboni suprà memoratas, illinebant variâ terrâ, seu argilla; quæ alibi rubra, alibi cærulea, alibi flava, alibi candida, alibi aliis coloribus frequenter reperitur. Hoc quoque etiam nunc quibusdam in locis fieri notum est. Atque hujusmodi ferè fuerunt Germanorum ædificia ad Taciti ævum. CXXX circiter annis pòst, quàm is librum de Germania conscripsit, Alexandro Mammææ & Maximino imperatoribus, jam lautius habitasse Rheno proximos, ex *Herodiano* perspicitur. Sic enim ille: *Rari enim apud illos lapides, aut lateres cocti.* Licèt raros, tamen nonnullos habuisse testatur. Hinc *Marcellinus*, lib. XVII: Miles liberè gradiens, domicilia cuncta, curatius ritu constructa Romano, flammis subditis exurebat.

Specus Germanorum domicilia.

VI. Cetero auctor noster aliud habitationum genus ibidem indicat: *Solent*, inquit, *& subterraneos specus aperire; eosque multo insuper fimo onerant; suffugium hiemi, & receptaculum frugibus.* Fruges sic tempore belli in Hungariâ conduntur. Sed subterraneos habitare specus, antiquissimus aliis etiam gentibus fuit mos. De Germanis simul & Cisalpinis id tradit *Plinius* lib. XIX. cap. I. De Sarmatis *Mela* lib. II. cap. I. De eadem gente *Virgilius* γεωργικῶν III. *Xenophon* expedit. Cyri lib. IV. de Armeniæ partibus. Ex *Tacito* patet, nullas eo tempore Germanos habuisse stubas, quas vulgo vocant. Attestatur & *Seneca*, lib. I. de irâ cap. XI.

Stubæ antiquis Germanis non usurpatæ.

XI. Germanis nulla esse adversus cœli rigorem suffugia nisi subterraneos specus. Eodem spectat *Mela*, lib. III. cap. III. Quando stubis primùm uti cœperint, haud facilè dixerim. Nec scio, an Gallorum hoc sit inventum. In Gallis certè primùm memoratur; nempe à Juliano Cæsare, in Misopogone.

VII. De congregatis ædificiis sic Noster, in eodem libro de Germ. *Vicos locant, non in nostrum morem connexis & cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdat; sive adversus casus ignis remedium, sive inscitiâ ædificandi.* Sic hodièque in plurima parte Germaniæ habitatur; maximè in Vestofalia & Bremensi episcopatu, ducatuque Luneburgiensi: quæ terræ in aliis quoque rebus multum ex priscis gentis moribus retinent. In Silesia hujusmodi vicos reperi ad III. millia passuum extensos. Sed & cis Rhenum in Brabantia & Arduenna Vosegâque silvis, item in Normannia simile genus vidi. Quo vocabulo *vicum* prisci Germani adpellaverint, equidem vix dixerim. Nunc omnibus dicitur ein Dorf; & variantibus dialectis, *een dorp, dörp, derp.* Vulgus nunc Latinè loquentium adpellat *Villam.* Quæ vox, ut priscis Latinis, nunc etiam Italis *privum* in agro *ædificium* significat. Rectiùs veteres Germanicæ nationes, Franci, Burgundiones, Gothi & alii, qui primi Galliam Italiamque occupantes, dixêre corruptâ Latinâ linguâ *villagium*, quasi germanicè dicas ein *gebäuse*, id est, *domorum congregatio.* Unde etiam nunc Italiæ vox manet *villaggio*, & Galliæ *village*; quæ *vicum* significant. *Orosius* lib. VII. cap. XXII. & *Isidorus* lib. IX. cap. II. & IV. in effingenda Burgundionum adpellatione; hæc referunt verba: *crebra habitacula constituta burgos vulgò vocant.* Quæ planiùs traduntur à *Liuthprando*, lib. III. cap. XII. de iisdem Burgundionibus, his verbis: *ipsi domorum congregationem, quæ muro non clauditur, burgum vocant.* Hanc equidem antiquissimam fuisse apud Germanos adpellationem, ex vetustissimis eorum locis, *Asciburgio, Teutoburgio, & Lavsburgio*, satis perspicitur. *Burgus* Romanis apud Vegetium lib. IV. cap. X. significat, *castellum parvulum.* Largiùs sumitur *Orosio*, lib. VII. cap. XXXI. *Paulo Diacono*, lib. XI. & *Isidoro*, lib. IX. cap. II. & IV. *quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgò vocant.* At quomodo hoc Germaniæ nostræ antiquæ convenit? in qua ne Marcellini quidem ævo, nedum Taciti tempore, ulla turris, ullum castellum, ullus murus. *Liutprandus* testatur, *burgum* fuisse Burgun-

Vici Germanorum.

Burgum quid olim Germani.

gundionibus *domorum congregationem, quæ muro non clausa*. Certum igitur est, aliud apud Germanos antiquos significasse id vocabulum, quàm apud Romanos. Antiquissimam hanc adpellationem fuisse domorum complurium congregationibus, id est, vicis existimo: at non omnibus; sed iis tantum, qui capita fuêre totius alicujus civitatis, sive nationis. Sic *Matburg* dictum fuit Chattorum caput, quod nudo nomine erat *Mat.*, Romanis *Mattium*, teste *Tacito*, annal. I. quod nunc, mutatâ unâ literâ, dicitur *Marburg*. Sic item, quod *Batavorum Opidum*, sine alio proprio peculiarique nomine vocatur eidem auctori historiar. V, ipsis incolis erat *Batavvenburg*, quia caput gentis: unde hodièque locus is dicitur *Batenburg*; sic *Teutoburgium*, incolis *Theuthburg*. Atq; hujusmodi vicorum, id est, *burgiorum*, seu *burgorum* incolæ antiquis Germanis propriè dicebantur Bürger. Unde illud Isidori loco prædicto: *Burgarii, à burgis* dicti; *quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgo vocant*. Merè Germanicam hanc antiquissimis temporibus fuisse vocem: quam malè ac parum peritè non modo exteri homines hoc ævo, sed & quidam Germanorum à Romanis deduxerunt; quum ipsi verius Romani à Germanis eam acceperint, posterioribus sæculis; quemadmodum & militaris disciplinæ nonnulla, ut patet ex *Vegetio*, *Marcellino*, & aliis ejus ævi auctoribus. Sed etymologiam quoque vocis *burg* nunc scrutari haud alienum fuerit. Nihil aliud ea antiquissimis temporibus significavit, quam *sepimentum*; quod aliâ voce patriâ dicimus ein Zaun / & variantibus dialectis, *tuun*, & *tuyn*. Eadem ratione hodièque in Britanniâ Angli id propriè vocant à *towne*, & Scoti *tune*, quod Gallis est *un bourg*, & *une bourgade*; quodque nos dicimus ein Fleck / aut Marckfleck. Inferioribus autem Germanis, circa Rheni divortia & ostia, *tuyn* est idem quod reliquis Germanis & Anglis *garden*, & illis aliâ dialecto *garten*, Romanis *hortus*, nempe, quia & hic sepitur. Inferiores Germani *hortum*, quem *tuyn* eos vocare dixi, alio vocabulo adpellant *hof*: Ita quoque vocant *aulam* regis, principis, vel alius cujusvis domini. *Helmoldo* in chronico Slavorum aula principis dicitur *curtis*, quæ *Adamo Bremensi* est *cortis*. Unde Italis etiam, & Hispanis eadem vox hodièque dicitur *corte*, Gallis verò & Anglis *court*, quam satis ineptè Galli deducunt à Latina voce *cohors*, sine ulla probabili ratione. Et ipsam Celticam esse, nihilque aliud antiquitus significasse, quàm

quod

quod *gard*, *hof*; & *tuyn*, id est, locum consceptum ac munitum, maximè credibile est. Nec mihi hic objiciatur, quod illud Germanorum *garden* hodiè Italis dicatur *giardino*, Hispanis atque Gallis *jardin*: à quo planè alienum videri possit vocabulum *corte*, sive *court*. Nam sic satis igitur ex his tot tantisque argumentis patet per vocabulum quoque *burg* antiquissimis temporibus nihil aliud Germanis significasse, nisi *locum septum*. Unde id eodem modo vicorum nominibus adjectum, quemadmodum alia vox Germanica Hage sive Hagen: quam & ipsam multis hodiè vicorum oppidorumque vocabulis annexam videmus: nihilque aliud significat, quàm *sepem*, seu *sepimentum* ex virgultis constans; quod Gallis etiam dicitur *une haye*, & Anglis *a hedge*. Nam sic quoque Germani nostri, postquam in Gallia, Rhætia, Noricoque viderunt Castella, atque Oppida; his nomen dederunt *burg*, quia muris erant septa. Unde in hunc usque diem *burg* propriè dicimus *castellum*, sive *arcem*. *Burg significat locum septum.*

VIII. Nunc de divisione agrorum in pagos. *Pagorum* quamvis noster auctor faciat mentionem; non tamen apertè aut disertè docet, quid fuerint. *Cæsaris* verba sunt comment. VI. *Principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt*. Noster hæc ita: *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt*. *Pagus* igitur non idem qui vicus. *Plutarchus* in Numa ait: *agros, in partes distributos, pagos fuisse adpellatos*. Fuit igitur pagus integra amplioris alicujus regionis portio. *Cæsar* comment. I. *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est*. Ammian. Marcellinus lib. XXI. *Didicit Alemannos à pago Vadomarii exorsos quæ regio satis ampla fuit*. In privilegio Theodorici, Francorum regis *tota Elsatia* vocatur *pagus*. *Aimoinus*, lib. IV. cap. CXI. *Imperator reliquum æstatis tempus in pago Warmacensi transegit*. In privilegio Hlotarii Imperatoris, Trajectensi ecclesiæ dato: *in pago Maso*. Anonymus in vita Ludovici Pii: *Flameresheim, in pagum ripuarium venit*. In legibus antiquis Ripuariorum, tit. XXXI. paragr. III. *Pagus Ripuarius*. De eodem mox ita tit. LXXXVIII. parag. V. *provincia Ripuaria*. Apud ipsos Germanos ejusmodi pagorum vernaculum vocabulo fuit *gavv*, & variantibus dialectis, *gävv*, *gevv*, *gövv*, *govv*. In traditionibus Fuldensibus, lib. I. c. IV. in pago *Salagevve*, in pago *Weringevve*. Varmacensis hinc etiam pagus dicitur *Pagus quid.*

Wormesgavv; & Brisiaci montis pagus *Brisgavv*. Hodièque in Helvetia Tigurinus pagus, *Cæsari* in comment. I. memoratus, dicitur *Zürichgövv*; & alii ibidem *Turgövv*. *Aargövv*, *Wislispurgergövv*. Trans Danubium est *Nordgavv*; quæ & Bojaria superior. Inter Franconiam & Hassiam, *Buchgavv*; quæ & Fuldensis abbatia. Trans Rhenum, ex adverso Maguntiaci, *Rhingavv*. In Frisia *Westergovv*, & *Ostergovv*. &c. Pagi tamen veterum Germanorum aliquanto minores fuisse videntur. Nam unis Semnonibus Suevicæ genti, *Tacitus* in libro de Germ. centum adscribit pagos: quorum tamen universa civitas Helvetiorum civitatis amplitudinem haud multo superavit. Et totidem *Cæsar* comment. IV. attribuit Chattis, quos Suevos ipse adpellat. *Plinius*, lib. IV. cap. XIII. Hillevionum in Scandinavia genti, quingentos. Quæ tamen gens quàm ampla fuerit, sciri haud potest. Sic *Tacitus*, historiar. lib. IV. Gugernis complures tribuit pagos, quum tamen exigua fuerit eorum natio.

Pagorum partes.

IX. Cęterò hujusmodi *pagi* in alias iterum divisi fuêre partes. *Tacitus* ita: *Principes per pagos vicosque jura reddunt. Centeni singulis ex plebe comites.* Ab his postea totidem pagi partes dictæ fuêre vernaculâ linguâ Hunderten. Unde etiam nunc in Anglia *pagos*, quos illi vulgari linguâ *shires*, à veteri Saxonico vocabulo *scyres*, & latinè *comitatus* adpellant, divisos videmus in partes, quæ dicuntur *hundreds*. Tacitus dicto libro: *Centeni ex singulis pagis sunt: idque ipsum inter se vocantur; & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor est.* Nempe, *thi Hunderter* adpellabantur. Posteriores circa Rhenum Germani Latinum vocabulum in linguam suam adsciscentes, ipsas terras dixêre *centen*, & *centgerichte*; comites verò illos *centenos*, *centgraven*.

CA-

CAPUT XIV.

De habitu corporum Germanorum externo atque interno.

I. GEntem ipsam, ac *mores ejus, vivendique rationem* antiquam quàm curatissimè jam describemus. Siquidem ex hac quoque parte multam, ut antè dictum, spectare licebit similitudinem in quinque istis nationibus Celticis magnumque inde colligere argumentum, dictas nationes ejusdem fuisse originis. Sed *Illyrii*, uti Græciæ ex omnibus Celtis proximi, sic primi maximam veterum morum partem abjecerunt; maximè *Liburni* ac *Dalmatæ*: qui soli postmodum Illyriorum adpellationem apud auctores sustinuerunt. In Hispanis atque Britannis multa communia manserunt. Quanquam & Hispanorum pars, multum à Græcis, colonias illic condentibus, nonnihil à Carthaginiensibus, novi moris acceperunt: & Britannos quoque, oceano undique clausos, nonnullos mores novos, & à reliquorum Celtarum consuetudinibus alienos, adsumsisse, credibile est. Quin ex Gallis etiam mari interno proximi, jam inde à regum Romanorum temporibus, multum veterum morum in Græcas verterunt consuetudines; postquam Phocenses Græci literas simul & humaniorem cultum, unâ cum Massilia colonia, intulerunt. Unde Marciani in periegesi testatur, Gallos moribus Græcis uti. Reliqui antiquis moribus, sub imperatoribus etiam Romanis, egerunt. Unde Strabo libro VII. ait: *Germanos à Gallis parum differre, si feritatis, corporum magnitudinis, & coloris flavi excellentiam spectes.* *Germanorum ratio vivendi.*

II. In ipsa Germanorum gente considerandus primo loco est *habitus corporum externus*. *Plinius*, lib. II. cap. LXXVIII. tradit versus septemtriones, *candidâ cute esse gentes, flavis promissas crinibus, truces verò cæli ex rigore*. Et *Vitruvius*: *Sub septemtrionibus nutriuntur gentes immanibus corporibus, candidis coloribus, directo capillo & rufo, cæsiis oculis, sanguine multo.* Hæc duo isti de omnibus pariter populis septemtrionalibus. Sed de Germanis speciatim *Tacitus*, lib. de Germ. *Habitus quoque corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei* *Germanorum corporum habitus externus.*

lei oculi, rutilæ coma, magna corpora, & tantum ad impetum valida. Idem etiam teſtatur. Annalium II. Item hiſtoriar. II. In vita Agricolæ de Britannis; & *Mela.* lib. *III.* cap. *III.* *Quintilianus,* declamatione *III.* de Cimbris. *Joſephus* belli Judaici lib. *II.* cap. *XVI.* *Herodianus,* lib. *VI.* *Polyænus* lib. *VIII.* Reliquos quoque Celtas corporum magnitudine fuiſſe præſtantes, paſſim teſtantur autores. De *Hiſpanis Vegetius,* lib. *I.* de re militari. De *Britannis Strabo*; lib. IV. Ceterum *Gallorum* ſtaturam idem *Strabo* indicat, lib. *VII.* *Appianus* item in libro de bellis Syr. Antiochum regem narrat Gallos Aſiaticos ἀξιομάχους duxiſſe, & quos Romanis opponeret, *ob corporum magnitudinem.* *Florus* quoque lib. *II.* cap. *IV.* Gallis corpora adſcribit plus quàm humana. Quantum tamen corporum magnitudine Germani Gallos anteſtiterint, *Cæſar* maximè oſtendit, in belli Gall. comm. I. his verbis: *Ex percunctatione noſtrorum, vocibusque Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute, atq; experientia, in armis eſſe prædicabant, & ſæpenumero ſeſe cum his congreſſos, ne vultum quidem atque aciem oculorum dicebant ferre potuiſſe.*

Germanorum corporum proceritas.

Omnes reliquos mortales corporum proceritate atque magnitudine præſtitiſſe Germanos, patet ex eo, quòd Florus Gallis corpora plus quàm humana tribuit: Galli verò ipſi apud Cæſarem profeſſi ſunt, Germanos corporum magnitudine ſeſe longè antecedere. Hinc *Vegetius*: *Quid adverſus Germanorum proceritatem brevitas potuiſſet audere?* Germanis, non Gallis, proceritatem dum tribuit majorem in illis, quàm in his, fuiſſe eam apertè indicat. Pedis tantum ſemiſſe Britannos ſuperaſſe Romæ proceriſſimos Romanorum, tradit diſertè Strabo; quos tamen Gallis facit proceriores, id eſt, Germanis æquales.

Proceritatis cauſa.

Cauſam hujus proceritatis in populis ſeptemtrionalibus cælo tribuunt Phyſici. Quippe ut ad auſtrum ardore corpora ſiccantur, arctanturque; ſic verſus ſeptemtriones humore ali atque extendi. Huc etiam accedere, quod ſeptemtrionales calore interno abundent; quum Auſtrales eo careant. Atque ob eandem cauſam Germani etiam Gallos corporum magnitudine ſuperant, quia magis verſus ſeptentriones ſiti, & inter Germanos alii alios ſuperant; nempe quibus circa paludes humidiores ſedes. Mirum videri poſſit, quod *Hippocrates,* in libro de aëre, locis & aquis, ad ſeptemtriones homines pallore ac macie deformes pronuntiavit. Hodierna quidpe oſtendit ex-

experientia, esse tales in septemtrionalibus Suediæ Norvagiæque partibus. Ratio ejus rei dari potest hujusmodi: Scilicet qui propiùs polum accedunt, eos æquè rigore nimio aduri, atque eos ardore nimio, qui ad tropicum vergunt. Hinc fit, ut Galli majores sint Italis atque Hispanis: Gallorum tamen maximi, qui oceano Britannico proximi; Gallis rursus majores Britanni atque Hiberni: Britannorum maximi, qui Scotiam incolunt. At ultra Cimbricam peninsulam, sinumq; Codanum, paullatim jam deficiunt; ita uti ultra Gutiam, mediocres; in extremis verò veteris Germaniæ partibus ad oceanum septemtrionalem, admodum parvi visantur; multoque minores in Gronia.

III. De *colore corporum* in septemtrione *candido* Plinium & Vitruvium modò audivimus. De Gallis Asiaticis idem testantur *Livius*, XXXVIII. *Virgilius* Æneid. VIII. De Bojorum, Gallicæ gentis, in Italia duce *Sil. Italicus*, lib. IV. De Gothis, Germanica gente Istrum, sub Valente imperatore, transeuntibus, *Eunapio*. De iisdem Gothis, item de Vandalis *Procopius*, rer. Vandal. lib. III. De Gallis simul & Germanis *Diodorus Siculus*, lib. V. tradunt *fœminas* eos *habere formosas*; & *Athenæus*, lib. XIII. cap. VIII. Puellæ Alemannæ, nomine Bissulæ, formam celebrat carminibus *Ausonius* in edylliis. *Gallos* à candoris argumento *Galatas* dictos quidam putarunt, quasi ἀπὸ τοῦ γάλακτος id est, à lacte; quia lactes erant corporibus. At hodiernis docemur experimentis, omnes ceteros Celtas cutis candore superare *Britannos atque Germanos*. Cujus candoris causâ eidem humori, qui proceros efficit, rectè tribuitur. Hinc etiam Hollandiæ, Frisiæ ac Vestofaliæ fœminæ, non modò opidanæ, sed & agrestes, maximè quæ inter paludes gignuntur, totius Germaniæ, imò totius septemtrionis candidissimæ. Ultra sinum codanum homines minus minusque candidâ cute versus polum existunt; donec planè fusci evadant. *Candoris in corporibus causa.*

IV. *Oculos* septemtrionalibus *Vitruvius* omnibus tribuit *cæsios*. *Tacitus* Germanis *cæruleos*; & cum hoc consentiens *Juvenalis*. *Ausonius*, de prædictâ Bissula. *Plutarchus* in Mario eisdem Germanis χαροπότητα. *Aristoteles*, in quæstionibus, nigrum in oculis colorem, qualis est in Australibus, caloris interni penuriam notare tradit: contra glaucum, qui proximè ad Cæsium accedit, magnum esse caloris interni indicium. Id quod in septemtriona- *Oculi Germanorum cærulei & cæsii.*

 les

les populos, maximè in Germanos nostros rectè quadrat. Flavescunt tamen horum oculi magis magisque versus septemtrionis extrema.

Crinium color rutilus.

V. Circa *crinium colorem* auctores multum variant. *Vitruvius directum ac rufum* tradit capillum populos habere septemtrionales. *Seneca* de irâ lib. III. cap. XXVI. eundem adscribit colorem omnibus Germanis. *Martialis*, lib. XIV. eundem Germanis Batavis in epigrammate, cujus lemma persona Germanica. *Tacitus rutulam comam* omnibus pariter tribuit Germanis. *Hippocrates*, libro suprà dicto, & Aristoteles, problemat. 11. sect. XXXVIII, omnibus ad septemtrionem capillum πυῤῥόν. *Galenus* de temper. lib. II. cap. V. & in commentario ad librum Hyppocratis de aëre, cap. X, φοινικοῦν. *Strabo* sub initium libri VII. & *Diodorus* lib. V. item *Clemens Alexand.* pædagog. lib. *III.* cap. *III.* Gallis juxta ac Germanis ξανθόν. Eundem *Herodianus*, lib. IV. Germanis; *Procopius* prædicto libro, Gothis ac Vandalis, Germanicis adscribit gentibus. His plerisque Latinorum consentientes, *flavos* designarunt crines: ut *Plinius*, lib. *II.* cap. *LXXVIII.* omnibus septemtrionalibus. *Juvenalis* & *Ausonius*, omnibus Germanis: *Claudianus*, in Rufinum lib. *III.* Gallis. *Lucanus*, lib. *III.* Britannis. Idem poëta lib. *II.* Suevis, maximæ Germanorum genti. *Silius* verò *Italicus*, lib. *III.* Batavis Germanis aureos. Eundem colorem tribuit Gallis, Romam occupantibus, *Virgilius*, Æneid. *VIII.* Hi equidem tot colores inter se differunt; gradatimque alius alio est obscurior. Omnium ludicissimus est *flavus*; huic proximus, paullò tamen obscurior *aureus*: hinc *rutilus*, qui idem ferè πυῤῥός. rutilum obscurior jam excipit *puniceus*. Obscurissimus omnium est *rufus*. Horum omnium quia magna est invicem similitudo; mirè apud auctores, auctorumque interpretes confunduntur. Hoc tamen observandum: quantò longiùs ab meridie ad septemtriones versus recedas, tantò in hominibus criminùm colorem esse obscuriorem; ita, uti in Dania, Suedia, Norvagia atque Scotia, plerique fulvo ac rufo progignantur capillo: ulteriores magis magisq; obscuro.

Colorum causa in crinibus.

Ceterum idem rigidi cæli humor, qui candidiora ad septemtriones, quàm ad Austrum, producit corpora, oculosque lucidiores, crines quoque illis efficit splendidiores, quàm his, quibus crines plerumque nigri.

VI. Ne-

VI. Neque tamen tanta hic intelligenda est cœli, siderumque vis atque necessitas, uti omnes pariter Germanos, nemine excepto, candidâ cute, cæruleis oculis & comâ flavâ, seu rutilâ, gigni necessario oporteat. Nam licèt plerosque soli cœlique natura dictis coloribus adficiat; tamen haud raros reperias, in utroque sexu, quorum color Hispanos, Italos Græcos, adeóque Afros mentiatur. Neque in Italia, Græciâque omnes nascuntur nigri. Verùm, quòd septemtrionales candidis corporibus, cæruleis oculis, cæsarie flavâ, auctores perhibeant; id à majore potioreque hominum numero sumtum. *Non omniū Germanorum unus eorumq; color.*

VII. *Sermonem* Tacitus, historiar. II. ut antè citatum Germanis tribuit *horridum*. Quod tam de *voce*, sive *vocis sono*, quàm de *loquelâ* ipsâ intelligendum. Est enim Germanis nostris vox gravis, rauca, atque horrida; quum in Hispanis, Italis, atque Afris sit exilis, clara, atque canora. *Diodorus*, lib. V. id de omnibus simul Celtis, à Pyrenæis montibus ad Schytiæ sive Sarmatiæ usque confinia colentibus, testatur. *Polyænus* Cimbris Teutonibusque tribuit vocem belluinam. De Gallis quoque fere idem dicit Livius, lib. VI. Atq; truces hos, minaces, terribilesq; sub torvâ fronte oculos etiam nunc Germani nostri, licèt Germania moribus jam satis exculta, mordicus retinent, maximè qui versus Oceanum, & sinum Codanum incolunt. Hæc igitur de corporum Germanorum habitu externo dicta sunto. *Sermo Germanorum.*

VIII. De *interno habitu* ita auctor noster: *Laboris atque operum non eadem patientia, minimeque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam cœlo solóve assueverunt.* Et annalium lib. Secundo: *Nulla vulnerum patientia.* Historiar. *II. Jam Germanos mutationem soli cœlique haud toleraturos.* Et sub finem ejusdem libri: *obnoxia morbis corpora, fluminis aviditas, & æstus impatientia labefecit.* &c. *Polyænus* lib. VIII. idem tradit. Simile Gallis adscribit *Livius* lib. V. & X. *Orosius*, lib. V. cap. XVI. *Plutarchus* in Crasso; *Appianus* in Syriacis: & *Polybius* lib. *III. disertè Gallos mollities & laboris impatientiæ arguit.* His haud parum adversari videntur ea, quæ *Cæsar*, comm. VI. de Germanis ita tradit: *Ab parvulis duritiei ac labori student.* Item quæ *Mela*, lib. III. cap. III. Maximè verò ea pugnant, quæ *Seneca* adfert. lib. I. de irâ, cap. XI. *Qui robur & patientiam Germanorum in laboribus celebrant & commendant.* Quid; quod *Tacitus* historiar. II. *Tempestatum*, ait, *esse* *Germani impatientes laborum, æstus ac sitis.*

impatientes: Livius verò *humori ac frigori adſuetos* : & ipſe *Tacitus* in lib. de Ger. *frigora eos cælo adſueviſſe tradit* ? & quæ pars Europæ majoribus tempeſtatibus obnoxia, quàm Germania ſeptemtrionalis? quibus certè incolæ magis adſueſcant neceſſe eſt, quàm aliæ gentes ſub cœlo mitiore. Sed erraſſe dicamus Tacitum in tempeſtatibus: quid, quod *Appianus* in Celticis, ſive epitomator ejus tradit de Marcomannis, Arioviſti milite? *frigoris æſtuque juxta fuerunt patientes.* Frigorum ac tempeſtatum fuiſſe patientiſſimos, ut quibus maximè omnium in patria terra adſueti, quis dubitaverit? Æſtum ac ſitim non æquè toleraſſe, maximè extra patriam, in calidioribus regionibus, nemo negaverit. Nam ne hodie quidem his ſatis pares ſunt. Quum gens tota in ſeptemtrione ſita ſit frigidiſſima omnium regione; frigoribus aſperrimis, quibus major pars anni infeſtatur, adſueta, minimum etiam æſtum graviter fert. Ex æſtu quum gignatur ſitis, impatientes ardoris, largiori reſtinctione opus habent. quæ crebrò ſumta habitum tandem, adeoque morem producit; uti non ſolùm æſtate, ſed etiam hieme potare conſueverint. *Tacitus* ait, Germanos *inediam tolerare, ſolo adſueviſſe.* nempe quia ſolum non impensè colebatur, frugum minimè ferax erat, unde incolis inopia. Verùm hodie, quia omnia copiosè proveniunt; minus tolerare inediam, quàm aliæ Europæ gentes, ſciunt Germani.

Germani frigorum patientes.

Germani cur largiorem ament potum.

CAPUT XV.

De generibus ſive ordinibus, quibus priſci Germani inter ſe diſtincti fuerunt.

.I GEnera hominum ſive *ordines*, in quos univerſi per omnem terram Germaniam fuerunt diſtincti, jam indicandi erunt. *Ordines* in univerſum fuiſſe reperio haud amplius IV. quorum primus *Nobilium*; alter *Ingenuorum* ſive Liberorum, tertius *Libertorum*, cui admixtus Libertinorum, quartus *Servorum*. Horum omnium cùm inferioris ævi auctores, tùm antiquus etiam ſcriptor meminit C. *Tacitus* in lib. de Germ. *Reges*, inquit *ex nobilitate ſumunt.* & poſtea. *Dominum & ſervum nullis educationis deliciis diſtinguas, donec ætas ſeparet ingenuos.* & infrà: *Liberti non multùm ſuprà ſervos ſunt.* Poſteà de Suionibus ſic loqui-

Ordines Germanorum quatuor.

quitur: Sed *clausa* sc. arma *sub custode & quidem servo. Enimverò neque nobilem neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est.* Tacito consentiens Adamus Bremensis, sic tradit de Saxonibus: *Quatuor differentiis gens illa consistit: Nobilium scilicet & Liberorum & Libertorum atque Servorum.* Non modò de una Saxonum natione hoc intelligendum, sed de universâ Germanorum gente. nam cuncta, quæ Tacitus in libro de Germania universis tribuit Germanis, Adamus unis Saxonibus penè iisdem adscribit verbis. Sed idem de Saxonibus tradit & *Hucbaldus*, Elnonensis abbas, in vita beati Lebuini, Saxonum gentem in tres ordines distinguit *Edlingos, Frilingos*, & *Lassos*, id est, Nobiles, ingenuos & serviles. Ita quoque *Nithardus* lib. IV. Saxones dividit. Atque hi equidem duo malè treis tantùm faciunt ordines, servorum ordinem omittentes: quod infrà patebit: nempè quià *Liberti* non multum suprà servos erant, ut testatur *Tacitus*. Fuisse eorum ordinem à servis distinctum, præter Taciti, Adamique fidem, leges quoque antiquæ Bajuvariorum attestantur: in quibus ita legitur; *Manumissa*, quam *Frilazin* vocant. Item glossarium vetus Latino Theutiscum *Libertini, Frilazzi*.

II. *Adamus Bremensis* superioribus hæc continuo subnectit: *Et id legibus firmatum, ut nulla pars, in copulandis conjugiis, propriæ sortis terminos transferat, sed nobilis nobilem ducat uxorem, & liber liberam, libertus conjungatur libertæ, & servus ancillæ: si verò quispiam horum sibi non congruentem, & genere præstantiorem duxerit uxorem, cum vitæ suæ damno componat.* Hodiè etiam in Germania idem mos quàm religiosissimè observatur; non equidem pœnæ alicujus præstitutæ metu, sed antiquissima persuasione: quum omninò se suumque ordinem nobiles homines pollui credant, si quis vel tenuissima sorte vir, ducat opidanam licèt ditissimam. Quin etiam & ipsi opidani, in magnis opidis, sive celebrioribus urbibus, duobus inter se potissimum distinguuntur ordinibus, quorum alter *patriciorum*, alter *plebeiorum* dicitur, legibusque apud eos cautum est, ne quis extra ordinem suum uxorem ducat: hoc non modò Germanorum nostrorum, sed & omnium gentium fuit institutum, & si non ante, certè post terrarum inundationem cœptum; unde in gentium dispersione, in universum orbem directum. Ad nobilitatem quod attinet; haud facilè ulla gens vel natio cùm antiquis Græcorum Romanorumque temporibus tùm patrum no-

Nobiles Germani.

ſtrorum, vel noſtro etiam hoc ſæculo reperta ſine nobilitatis dignitate atque honore. Eſt in Japoniis, eadem huic genti, longè remotisſimæ, mens, quæ Germanis noſtris, quam tamen hos ab illis, aut illos ab his quondam accepiſſe, haud temerè dixeris: ſed ex una eademque terrâ *Schinar*, in gentium diſperſione, utroſque in ſuam quosque detuliſſe regionem, concedas neceſſe eſt. Ceterùm apud antiquos Germanos nobilium dignitatem fuiſſe plebejorum ſive ingenuorum divitiis prælatam, cùm ex iis, quæ ſuprà ex Adamo Bremenſi attuli, tùm ex hodiernis maximè moribus liquet: quippè hodièque in omni ea, quæ antiquitus dicebatur Germania, nobilibus hominibus, licet tenuiſſimò ſæpè ſint cenſu, honorem tamen, primumque ubique locum locupletiſſimi etiam opidani deferunt, non tàm ſtatuto, vel lege, quàm ordinis reverentiâ ducti. Apud Celtas nobilitatis obſervantiam indicat *Cæſar*, bello Gall. comm. VI. Eamdem nobilitatis præeminentiam indicat maximè ex Poſidonii monumentis *Athenæus* lib. IV. cap. XIII. Bellicoſitas autem nobilitati præferebatur; quia hujus illa erat origo atque mater. Cujus rei ratio ſic ſe habet. Ab initio rerum, primus mortalium Adamus à Deo inter reliqua hoc quoq; perdidicerat: nempè Spiritum Sanctum habitaturum in animis hominum, ardoremque & fervorem pietatis omniumque virtutum excitaturum. Nepotes Adami poſtquam, unà cum patre ſuo Caino à veri æternique Dei veneratione ad falſorum numinum cultum, Sathanæ impulſu, delapſi ſunt, contentiones, rixas, lites, certamina, bella, rapinas ac latrocinia, quorum omnium ardorem atque cupiditatem malignus ille ſpiritus inſpirabat, denique quicquid ad animi ſimul atq; corporis ſtrenuitatem pertinet, pro veris illis virtutibus, ceu à Sancto Spiritu ſuppeditatis, habuerunt, ob easque res Sanctum Spiritum quàm maximè venerati ſunt, ſub Martis, Herculis, Vulcani, aliisque nominibus, ut infrà docebitur. Hinc ipſa *bellicoſitas* virtutis nomen κατ' ἐξοχὴν ſortita eſt: ſic enim apud gentiles auctores, *virtute* gens gentem præſtare dicitur, non ob temperantiam, vel fidem vel pietatem, vel aliam quampiam moralium virtutum, ſed ob *animi fortitudinem* in certaminibus, manuumque promtitudinem. Hinc *Cicero* in oratione pro Muræna: *Rei militaris virtus præſtat reliquis omnibus —— Summa dignitas eſt in iis, qui militari laude antecellunt.* Quod *Herodotus* lib. II. ſcriptum reliquit his verbis: *Adeoque apud omnes ferè barbaros haberi pro ignobiliori-*

Sola fortitudo pro virtute habita.

lioribus civibus eos qui opificia discunt: generosiores autem, qui à manuariis operibus abstinent, maximè verò qui militari rei vacant. Unde hodièque ea opinio apud omneis gentes obtinet, & in Christiano orbe maximè apud Germanos, finitimosque eorum Polonos, veram genuinamque nobilitatem nullâ aliâ re hominem inferioris ordinis consequi posse, nisi virtute bellicâ. *Tacitus: Reges,* inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute sumunt.* Quod si igitur etiam in plebe, sive ingenuorum ordine aliquis bellicâ virtute reliquos omneis tàm nobileis quàm ingenuos præstaret, iis in ducem belli deligebatur, nobilitatis dignitate haud dubiè ei simul attributâ. Apud Japonios nec nobilibus inopia, quamvis extrema, nobilitatem aufert; nec plebeiis quanta vis pecuniâ addit ullam. Idem apud majores nostros valuisse, ex prædictis patuit. Apud priscos quoque Romanos ad summos reip. honores pervectos fuisse eos, qui virtute bellicâ ceteros præstabant, patet ex *Livio, Dionysio Halicarnassensi* & aliis. *Seneca* in epist. XLVII. *Senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit.* Tulli Romanorum regis ad Fufetium, Albanorum regem, hæc refert *Dionysius* verba lib. III. *Magistratus & senatoria dignitas ceterique honores deferuntur apud nos, non iis, qui amplas possident opeis, aut longam majorum indigenarum possunt ostendere seriem; sed iis, qui talibus honoribus sunt digni; nullâ enim aliâ re quàm virtute, mortalium nobilitatem constare ducimus.* De Româ suâ conqueritur *Juvenalis*, Satyra III, quòd in corruptissimos prolapsa mores nobilitatem ex divitiis & opibus æstimet. Nobilitatis igitur dignatio, licèt rei familiaris inopia sæpè adflicta, supremum tamen semper apud Germanos obtinuit gradum, nec superior eo, antiquis temporibus, ordo. Nam, *rex, princeps, comes,* muniorum in administrandâ civitate erant vocabula, non ordinum, ut pluribus documentis infrà patebit. Ceterum *nobiles* homines, uti nunc etiam vulgò in Germaniâ patrio sermone adpellantur die Aedelleute & die Aedelen; aliâque dialecto Eddellüde & Eddelen/ & ipsa nobilitas der Adel; sic olim dicebantur pro dialectorum varietate *thi Adalinge, Athalinge, Aethelinge, Eddelinge*; haud dubiè ab illo primitivo nobilitatis vocabulo *Adal* sive *Athal, Athel* & *Adel. Adalingi* sunt in veteri carmine ad Hludovicum regem: & apud *Paul. Diaconum*, rer. Longobardicar. lib. I. cap. XXI. ubi Longobardorum regibus VIII. enumeratis, hæc addit: *Hi omnes Adalingi fuerunt, sic enim apud eos quædam nobilis prosapia* vocabatur.

voca-

vocabatur. At apud Germanos quævis nobilis prosapia ita vocabatur. In legibus Canuti regis dicuntur *Aethelingi*: in veteri Saxonum Chronico Theutisco, Edelinge: in Otfridi Euangelio Theutisco *Edilingi*: apud *Hucbaldum* & *Nithardum Edlinge.* In Maximâ parte Germaniæ, si quis nobilis in opidum sese, commorandi gratiâ, cum familia conferat, opidanorumque utatur jure ac legibus; nobilitatem suam contaminare, adeoque amittere ducitur. Priscis Germanis eumdem observatum fuisse morem in agris extra vicos habitandi, haud equidem dubito. Nam reges quoque civitatum sive nationum ædificia sua in agris, sive silvis habuisse seorsim, ex veterum scriptorum lectione disco. *Cæsar* bell. Gall. comm. IV. de Ambiorige, Eburonum, Germanicæ gentis in Galliâ, rege. & *Ammianus Marcellinus* lib. XVIII. id testantur. Huc etiam id accedit argumentum, quod à vicis, id est, à *burgis*, incolæ eorum dicti fuere Bürger / qui nunc opida incolentes, opidani, sive cives vulgò vocantur Latinè loquentibus. Ex nobilitate tamen sumebantur olim, qui vel omnem civitatem vel singulos ejus pagos, vicósve regebant, ac jura reddebant.

Liberorum sive ingenuorum ordo apud Germanos.

III. Proximus ab hoc *ordo* fuit *Ingenuorum* sive *Liberorum* hominum: quos patrio sermone *thi Frilinge* fuisse adpellatos, quasi dicas die Freien & aliâ dialecto *de Fryen*, ex *Hucbaldo* atque *Nithardo* cognoscitur. Dicti autem fuere *Frilingi*, id est, *liberi*; quia nobilibus non erant subjecti; sed suo jure ut nunc opidani, vivebant. *Vici* priscis Germanis patrio vocabulo ferunt dicti, *burg*, à quo iidem *Frilingi* adpellationem acceperunt *burgariorum*, patriâ linguâ *thi burger.* Apud Germanos certè *burgarii* longè meliori honore adfecti fuere, quàm plebs apud Gallos; quod vel ex uno Taciti testimonio patet. Centeni singulis ex plebe comites &c. quippe *judices & comites* ex plebe Germanorum jam olim delecti.

Servorum ordo apud Germanos duplex.

IV. Libertorum genus quale fuerit, uti commodè explicemus, *Servorum ordo*, ex quo illi oriebantur, antè dicendus erit. Horum duo fuisse genera deprehendo. De utroque ita Noster. *Aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendivè temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. Servos conditionis hujus per commercia tradunt; ut se quoque pudore victoriæ exsolvant. Ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur suam quisque sedem, suos pena-*

penates regit: frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis, ut colono, injungit, & servus hactenus paret: aut igitur servi, aleâ comparati, & per commercia traditi; vel etiam bello sunt capti. *Seneca* epist. XLVII. *Variana clade, quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit.* Inter se etiam Germanorum populi quum bella gererent, captos bello in servitutem duxisse, patet ex *Taciti* annalium XIII. Hujus quoque generis servos in bella euntibus dominis ministrasse, testatur *Tacitus* annal. XII. *Aucta*, inquit, *lætitia quòd quosdam è clade Variana, post quadragesimum annum, servitio exemerant.* Ceteri illi servi nihil aliud erant, quàm qui nunc in Germaniâ patrio sermone dicuntur die Bauren/ & variante dialecto *de buren*, quæ propriè significant *agricultorem*, sive *colonum*: nam *bauen* & *buen* est *colere*, à quo etiam *colonus*, Latinis dictus est. Quin hodie etiam Germanorum nobilium, maximè oceanum accolentium, coloni penè ut mancipia habentur; opesque seu censum si quis nobilis viri computare velit, per numerum colonorum vulgò indicatur. Conditiones tamen ut olim, officiaque certa sunt præscripta: ultra quæ si quid dominus imperet, non magis nunc, quàm olim parêre tenetur colonus. Addit tamen, quod magni juris erat, auctor his verbis: *Verberare servum ac vinculis & opere coërcere, rarum: occidere solent: non disciplinâ & severitate; sed impetu & irâ, ut inimicum; nisi quod impune.*

V. De *Libertis* hæc continuo modò dictis subnectit auctor. *Liberti non multùm suprà servos sunt, rarò aliquod momentum in domo, numquam in civitate; exceptis duntaxat iis gentibus, quæ regnantur. Ibi enim & super ingenuos & super nobiles ascendunt*; nempe à regibus sublati. *apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum sunt.* Quod ait, *eos non multum suprà servos esse*; id etiam *Hucbaldus* atque *Nithardus* indicant: dum *Servileis* adpellant. Nimirum servi erant, à dominis manumissi; domus officia, aliaq; domini negotia curantes: nihilque aliud ordo eorum fuit, quàm auspicatio libertatis: quam denique Libertini, illorum liberi, consequebantur. Glossarium antiquum Latino theutiscum, *Libertinus, Frilazzi.* Lex Bajuvariorum, *Manumissa* quam *Frilazin* vocant. Germanicâ nunc linguâ dixeris die Freygelassene / id est, *in libertatem dimissi.* *Nithardo* dicuntur simplici vocabulo *Lazzi*, *Liberti apud Germanos.*

T &

& Hucbaldo *Laßi* : quasi dicas die Gelaßene / id est, *dimißi*. Ceterùm libertatem hos consequutos, ob egregia in bellis facinora, maximè probabile est, quando hæc sine laudis ac gloriæ præmio nunquam transmittebatur.

CAPUT XVI.

De cultu corporum, atque vestitu; item de cubitu.

Cultus & vestitus Germanorum.

I. NUnc de *cultu* eorum atque *vestitu* agamus. Toto ferè terrarum orbe notis compunxisse antiquitus corpora genteis, cuivis, monimenta veterum scrutanti, perspicere facillimum est. Idem hodieque fieri in extero orbe apud Americanos, vulgo notum est. Unde colligitur, morem hunc à dispersione gentium in omneis terræ partes delatum. *Hispanos* atque *Britannos Taciti* ævo eundem observasse ipse testatur in vitâ Agricolæ. De *Britannis* idem tradunt *Cæsar* comm. V. *Mela* lib. *III.* cap. *VI.* & *Herodianus* lib. *III.* *Strabo* de *Illyriis*, lib. *VII.* Germani nostri atque his contermini Galli quando primo eum reliquerint, haud facilè dictu est: siquidem nullus auctorum notis compunctos memorat. De Germanis refert Tacitus: *Quotidiana quanquam fuerit lotio, tamen miras omnium fuisse sordes. Plinius* lib. XI. cap. XLI. *eos butyro unctos fuisse scribit.* Rutilis fuerunt atque flavis crinibus. Lavabant quidpè frequenter, medicamentoque, id est, lixivio & sapone rutilabant, testibus *Diodoro* & *Ammiano* lib. *XXVII.* *Plinius* lib. *XXVIII.* cap. *XII.* tradit: *Gallorum hoc inventum rutilandis capillis ex sevo & cinere.* Imò Celtarum potiùs inventum, à Gallis verò prima ejus notitia ad Romanos pervenit, jam inde priscis temporibus; si *Valer. Maximi* simulque *Plinii* auctoritas sit ducenda. Etenim hic Gallorum id ait inventum: Ille verò lib. II. cap. I. inter prisca Romanorum instituta, morem matronarum *summâ cum diligentia capillos cinere rutilandi* refert. Quò respicit *Martialis* lib. *VIII.* & *XIV.* Rutilandi hunc crineis morem quum majore in usu viris, quàm feminis fuisse testetur Plinius, miretur fortè aliquis imperitus, viris majorem fuisse ornandorum capillorum curam, quàm feminis.

Crines Germanorum rutilatio.

Verùm

Verùm rationem causamque refert *Clemens* pædagog. lib. *III.* cap. *III.* *Celtæ atque Scythæ comam nutriunt : at non ornatus causâ. Terribile quiddam in se habet barbarum benè comatum esse, & flavus ejus color bellum minatur, ceu cognatus sanguini.* Et Noster ita: *In altitudinem quandam & terrorem, adituri bella comti.* *Sidonius*, butyro etiam atque aceto in comendis crinibus usos fuisse Burgundiones, Germanicam gentem, indicat carm. *XII.* Corpora unxerunt butyro, *Plinius.* *Diodorus* de Germanis juxta atque Gallis ita scribit: *Crines à fronte ad verticem atque inde ad cervicem retorquent, uti eo magis sint conspicui: ita uti Satyros atque Panas adspectu referant: culturâ enim ita densantur crines, uti ab equorum jubis nihil differant.* Eumdem crinium cultum ostendit *Sidonius* in epist. *II.* lib. *I.* Theodorici Gothorum regis, formam depingens his verbis: *Aurium legulæ, sicut mos gentis est, crinium superjacentium flagellis operiuntur.* Et *Gregorius Turonensis* lib. *VI.* cap. *XXIV.* De Gundobaldo, Chlotarii Francorum regis filio, sic loquens: *Diligenti curâ nutritus, ut regum istorum mos est, crinium flagellis per terga demissis.* Item *Witichindus* lib. *I.* de Saxonibus: *Mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros & novum habitum; arma quoque & diffusas cæsarie scapulas.* Flagella illi duo adpellant, quos Cirros *Juvenalis* Sat. V. atque *Tertullianus*, in libro de virginibus velandis. Auctor noster, de Suevorum gente, totius Germaniæ maximâ hæc refert: *Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. Sic Suevi à ceteris Germanis, sic Suevorum ingenui à servis separantur: sic in aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Suevorum, seu, quod sæpè accidit, imitatione, rarum & intra juventæ spatium. apud Suevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur.* Idem de Germanis tradit *Seneca* lib. *III.* de ira cap. *XXVI.* Item epistolarum ultimâ. Itemq; *Martialis.* Videlicet omnem comam in verticem atq; inde in cervicem reducentes, nodo substringebant in ipsa cervice, ut esset, quod Diodorus ait, haut absimilis equorum jubæ. At Principes domi in pace, ut reliqui nobiles atque ingenui, capillum in cervicem obliquatum, nodo substringebant: at in bello, quia iidem erant ordinum ductores, quod infrà patebit, quò præ cetera multitudine forent magis conspicui, hostibusque terribiliores, in solo vertice in altitudinem quamdam eum religabant; quem morem hodièque observant Ame-

Barbarum in Germanis cultus.

Crines Germani ad cervicem & verticem retorquebant.

Americanæ quædam gentes, & in oriente apud Indicas nonnulli Insulani.

Barbarum in Germanis cultus.

II. De *barbarum cultu*, quo Galli juxtà ac Germani quondam usi sunt, sic tradit *Diodorus*: *Barbas nonnulli abradunt; quidam modicè alunt. Nobiles verò tonsurâ genas quidem levigant: ut mystaceis demittunt ita, uti ora eorum obtegantur. Ideo, quum edunt, pilis cibi implicantur: quum bibunt, ceu per colum potus dimanat.* Idem illud de Britannis tradit Cæsar comm. V; & de Francis, Germaniâ gente, *Sidonius*, carm. V. Nobiles priscûm Germanorum eo ritu mystaceis promittebant. Quin & in Germania multi hodièque eodem delectantur oris habitu; quibus videlicet animi ferociores: maximè *Cheruscorum posteri*, qui nunc *Brunesuicenses* dicuntur. Barbam priscos rasisse, præter jam dictos auctores, Tacitus quoque innuit lib. de Germ. Nimirum squalor crinis barbæque submissæ: quæ ignaviæ imbecillitatisque indicia atque ignominia; ut contrà rosa barba & revelata frons, virtutis argumenta. Exemplum hujus rei refert auctor histor. lib. IV. in Civile Batavorum duce: *Civilis*, inquit, *barbaro voto, post cœpta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum cæde legionum, deposuit.* At verò, quùm aliàs crinem non detonderint, sed aut in tergum humerosque effuderint, aut retrò in verticem cervicemque obliquaverint; aut in solo vertice religaverint: novus hic fuerit mos, pro voto, patrato demùm facinore, eum depònere.

Tegumenta Germanorum.

III. De corporis tegumentis sic *Mela* lib. III. cap. III. tradit, eos *nudos agere* ante pubertatem, nempe ad vigesimum annum. *Viros* autem *sagis velari aut libris arborum.* Et Noster: *Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut si desit, spinâ consertum, cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, gerunt & ferarum pelles.* Tegumenta heic narrantur varia, ex quibus quia pellium tegumentum fuit omnium antiquissimum, & à Deo ipso primis mortalibus institutum, posteaque ab omnibus ferè mortalibus usitatum; primo loco de eo dicendum erit. *Cæsar* comment. IV. itá scribit de Germanis: *In eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis, neque vestibus, præter pellis habeant quidquam, quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta.* Et comment. VI. idem tradit. Tegumentum id unâ tantùm constitit pelle; quod dilucidiùs patet ex Taciti annal.

II. ubi de Germanico Cæsare pugnam cùm Cheruscis inituro refert. Aberrare, quicumque vesteis heic pellibus consutas intelligunt, aliarum gentium paribus convincere exemplis facilè fuerit. Ex *Herodoti* lib. VII. *Strabonis* lib. XVI. & XV. Hic *Sibas Indos*, ait, *ad imitationem Herculis*, id est, *pellibus tegi & clavas gestare.* Quapropter *Cæsar* rectè de Germanis dixit propter pellium exiguitatem corporis magnam partem fuisse apertam atque nudam. & *Tacitus* hujusmodi pellium tegumenta à veste distinxit. Cum quibus consentit *Seneca* lib. I. de ira cap. XI. Pili verò harum pellium non introrsum sed extrorsum fuerunt conversi; quod infrà patebit: Eumdem etiam morem alias tenuisse gentes, tradunt *Mela* lib. III. cap. III. & Ovidius in primo de Ponto, eleg. VI. Hodièque in septemtrionalibus Europæ partibus homines tunicas extrinsecus hirsutas gerunt. Ceterùm barbaras genteis in Asiæ extremis, versùs ortum brumalem, item in maxima Africæ parte & omni America, etiamnunc *nudas* agere, vulgo notum est. Idem antiquissimis temporibus in plurimis nostræ continentis Europæ, Asiæ, Africæque partibus factitatum; veterum scriptorum monimenta passim testantur. *Mela* lib. III. cap. VII. de Indis. De Brachmanibus, Indorum sapientibus, satis vulgatum est. De Massagetis testantur *Strabo* lib. XI. & Herodotus lib. I. De Æthiopibus & Mauris idem Strabo lib. XVII. De Troglodytis iterum Strabo: & de Carmanis *Mela*. De Britannis *Herodianus* lib. III. Hispani quùm etiam notis compuncti fuerint, quod Tacitus tradit in vitâ Agricolæ, & item Thraces, ut auctor est Herodotus, libro V. nudos egisse & ipsos certum est. Sed ad Germanos nostros revertamur. Nudi igitur egerunt sagis, ut Noster ait, aut ferarum pellibus humeros ac terga velati, reliquum corpus intecti. Quàm nullus in totius corporis nuditate apud nostros fuerit pudor, satis disertis indicat verbis *Cæsar*, ubi sic scribit: *Intra annum vigesimum feminæ notitiam habuisse in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio*; *quod & promiscue*, id est, viri pariter & feminæ, *in fluminibus perluuntur*; *& pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Scilicet, nec coitus, nec pudendorum, virilium juxtà, ac muliebrium ulla erat occultatio: nam & promiscuè in fluminibus perluebantur, & præter hoc in reliqua vita quotidiana, utrique pellibus exiguis aut parvis rhenonibus, de quibus mox dicam, tegebantur; quorum extrema vix ul-

Nudi egerunt Germani antiqui.

tra umbilicum descendebant. Alias quoque genteis propalàm cum mulieribus, ritu pecorum, coivisse, patet ex veterum auctorum lectione; inprimis *Herodoti* lib. *I.* & *III.*

Pelles ex quibus fuerint feris.

IV. Sed pelles istæ veterum Germanorum, ex quibus fuerint feris, dispiciendum. *Gerunt & ferarum pelles; ulteriores negligenter, ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripa exquisitius. eligunt feras, & detracta velamina spargunt maculis, pellibusque belluarum, quas exterior oceanus, atque ignotum mare gignit.* Ulteriores igitur nudas pelleis spectabant, humeris tergoque tegendo aptas. Proximi *duo genera* pellium habuêre : *alterum* quod maculis spargebatur seu pingebatur ; *alterum* quod pellibus belluarum, sive segminibus, ac frustulis pellium belluinarum versicoloribus distinguebatur. Secundum hoc genus ex quavis ferâ, modò tegendo corpori satis magnâ, sumi poterat. Primum illud lucidi fuisse pili, necesse est, quò maculæ inspersæ discernerentur; ut sunt luporum, cervorum, caprearum, præsertim albarum, & id genus aliarum ferarum.

Rhenones quid fuerint.

V. Nunc *rhenones* Cæsaris quid fuerint, dispiciendum est. Nullam ait fuisse rerum ad Venerem pertinentium occultationem; *quòd & promiscuè in fluminibus feminæ cum viris perluebantur, & utrique pellibus tantùm, aut parvis rhenonum tegumentis utebantur, magnâ corporis parte nudâ.* Ergò ne rhenones quidem obscœna velabant. Id quod testatur *Sallustius,* Licet enim Germani rhenone corpus texerint ; tamen intectum id mansit ob rhenonis exiguitatem. Ex *Isidori* lib. XIX. cap. XXIII. patet, indumentum fuisse, corpus undique ad umbilicum usque claudens, pilis foras conversis. Manicis tamen caruisse puto, nam muliebris quoque vestitus sine manicis fuit: simile indumentum, nisi quod longius fuit, in Scritofinnorum gente tunicam adpellavit *Paul. Diaconus* rerum Longobardicarum libro I. cap. V. Scritofinni fuerunt olim & nunc sunt in Scandinavia. Est hodieque animal in illis terris magnitudine & cornibus cervo haud multùm absimile. Vocabulum ei vulgare *een rhene.* è quo nomen traxisse modò dictum tegumenti genus, quod Paulus vidit in Italia aut Gallia, haud dubium est. *Varro* lib. IV. Gallicum adfirmat esse vocabulum; & item *Isidorus* lib. XIX. cap. XXIII. Germanicum. Neque veterum auctorum quisquam eo usus est, nisi in Gallis aut Germanis, id est, in gente Celtica : quia & vocabulum, simulque res ipsa erant Celtica. Hodiè-

dièque iidem Scritofinni, & conterminæ gentes, ſed & Americanorum ſeptemtrionales, eodem veſtimenti genere utuntur. Antiquitate & primam originem ſacrata ei adſerunt monimenta, in Geneſeos cap. *III.* verſ. *XXI.*

Sagum quid?

VI. Auctor noſter: *Tegumen omnibus*, inquit, *ſagum, fibula, aut ſi deſit, ſpinâ conſertum, cetera intecti &c. Locupletiſſimi veſte diſtinguuntur.* Vocabulum *ſagum* variè hodiè explicatur. *Varro* l. IV. de L. L. atque *Iſidorus* lib. XIX. c. XXIV. Gallicum eſſe vocabulum tradunt. Ego non tantùm Gallorum, ſed omnium pariter Celtarum fuiſſe & rem & nomen ex eo colligo, quòd & Galli & Britanni atque Hiſpani eo uſi ſunt. *Saga* iſta quod ex Iſidori loco patet, fuêre *quadra* & *quadratâ erant figurâ*, id eſt, *quadrangula*, veluti menſarum lectorumque operimenta. quod etiam *Afranius* teſtatus eſt, hodièque in Polonorum Hungarorumque nationibus Europæis manent. *Dionyſius Halicarnaſſenſis* auctor eſt lib. III. Lydorum ac Perſarum reges olim geſtaſſe *amicula figurâ quadrangulâ.* Nec aliud tegumenti genus intellexit *Mela* lib. I cap. VIII. de Africæ quibuſdam populis. *Strabo* lib. IV. Belgas Gallos, quos ille à Rheno ad Ligerim uſque amnem extendit, ex lanâ aſpera atque villoſa, ſaga denſa contexuiſſe narrat, quæ Romani *lenas* vocabant. Has innuit *Juvenalis* ſatyrâ IX. Eaſdem *lanas* disertè *ſaga* cum Strabone adpellat *Martialis* lib. VI. Texta fuiſſe quum ajant auctores, figuram eiſdem quadram haud obſcurè adſignant, ac inprimis Varro. Sagum igitur pro indumento manicato qui interpretantur, malè faciunt, quum operimentum fuiſſe teſtetur *Varro*; & quadrâ figurâ *Iſidorus* atque *Afranius*, quæ indumento maximè convenit. Sagum igitur veterum Celtarum cujus formæ fuerit, ex Varrone, Strabone, Iſidoro, Heſychio, Iuvenale, Martiale & Perſio ſat. IX intelligitur, nempe ex lana confectum quadrum, denſum, villoſum. Nunc videndum eſt quantæ fuerit magnitudinis. Hiberniæ equidem populi, & Normannici in Gallia litoris accolæ, tegumentis utuntur hodiè majoribus, viri pariter ac feminæ, in pedeis uſque demiſſis, alii villoſis, villis carentibus alii: quæ tamen quadram in figuram lateraque directa haud patent, ſed Romanis ſimiliora ſunt togis; quas figurâ fuiſſe ſemicirculari, tradit Dionyſius, quâ figurâ poſtea Romanos ſaga quoque geſtaſſe, conjicere licet ex eo, quòd ſagum Romanum Græci auctores interpretentur κυκλάδα. Aliâ quàm quadrâ fuiſſe figurâ, liquet ex eo,

Sagum fuit operimentum figura quadra.

Sagorum magnitudo.

quòd

quòd Isidorus ait, *primum apud Gallos sagum fuisse quadrum.* Celtæ quoque prisci omnes sagis usi fuerunt, aliàs villosis, aliàs villis carentibus. at magnitudine Hibernicis Normannicisque sagis multò inferioribus. Quod ex *Senecæ* lib. I. de ira cap. XI. patet. Saga enim ista fuerunt exigua; quemadmodum pelles suprà descriptæ. Nam sagis velati quamvis fuerint, tamen intectos, id est, nudos adpellavit auctor noster & sine veste; quam tandem locupletissimis tribuit: unde etiam sagula, vocabulo diminutivo, ea adpellavit historiarum lib. II & V. Poloni Hungarique hodie milites maximè pedites juxtà atque equites munimento vestium utuntur, contra imbreis atque niveis, quadro & versicolore, feræ alicujus, ut leonis, pardi, aut tigridis effigiem ferente: quod genus tegumenti, cum figurâ, tum magnitudine simillimum est Celtarum sago. Nam humeros tantum & tergum ad nateis usque contegit. Hæc igitur magnitudo fuit sagorum. Villosa fuisse, ut nunc sunt Polonorum *Kocy*, seu veriùs ut Anglorum *rugges*: ex Isidoro simul atque Strabone intelligitur. Præter hos de Celtiberis tradit Diodorus lib. V. Saga illorum fuisse *Villosa* & *densa*. Belgarum saga in tantum à Celtiberorum sagis fortè differebant, in quantum Anglorum *rugges* à Polonorum *Kocy*: nempè quòd hæc pilis erant directis, ceu caprinis: Illa verò villis intortis. De cetero, saga hæc quoque eodem eos gestasse ritu, quo pelleis suprà dictas, id est, villis non intus, sed extrà dependentibus, maximè credibile est: quippè adversus imbreis præcipuè erant munimentum: quorum guttæ per villos faciliùs distillant. Dispiciendum nunc, utrùm omnia saga fuerint *Villosa*, nec ne. Non omnia fuisse villosa, mea fert opinio; quæ ex auctoribus adseritur; qui duo sagorum genera memorant: aliaque fuisse testantur densa, alia levia seu tenuia? laterculis distincta hæc pro æstu, illa per hiemem gestabant. *Diodorus, Polybius* lib. *II.* & *Tacitus.* Tenuia autem illa versicoloria; crebrisque laterculis distincta, in eumdem modum eamdemqe formam fuêre contexta, uti nunc per omnem Europam, nonnullasque alias orbis terrarum parteis conspiciuntur vestes stragulæ, virgis versicoloribus ac Zonis, crebrisque laterculis distinctæ; quibus mensæ consternuntur, lectique. Verùm distinguenda heic sunt saga ingenuorum à nobilium sagis. In illis quidpe virgæ tantùm, sivè Zonulæ veniebant variis coloribus, prout textori libitum distinctæ. In his ipsorum nobilium insignia, quemadmodum & in scutis,

Saga omnia num fuerint villosa.

Saga alia erant ingenuorum; alia nobilium.

[illegible] intexta visebantur: insignia non in hunc nostrum morem efficta, ubi integræ sæpe numero feræ ac volucres, adeoque agri nonnunquam atque ædificia adpinguntur: sed meri tantùm ac nudi colores in laterculorum speciem interstincti, alternatique: cujusmodi etiam insignia nunc in Germania reperiuntur, quibus ea colorum simplicitas argumentum est vetustatis. Coloribus distinguuntur binis; ut candido & nigro; candido ac puniceo; nigro ac fulvo; candido ac cæruleo; alia aliis coloribus inter se convenientibus. Nam delectus quoque est in coloribus, nec quemcunque cuivis jungere decet. Quædam insignia hodie dictos laterculos modicè, in rhomborum formam compressos habent: quædam insignia pro laterculis latiusculas habent Zonas, patriâ linguâ *Balken*, id est, *trabes* dictas; quarum res plerumque conspiciuntur tantum binis coloribus, ita ut duæ candidæ unam nigram includant; vel duæ puniceæ unam fulvam; duæ cœruleæ unam candidam & è diverso, quæ & ipsa ob hanc simplicitatem inter vetustissima habentur insignia; hæc quoq; sagis olim fuisse intexta, quemadmodum scutis adpicta, haud dubium est. Aurum intextum fuisse Gallorum sagis inter alios auctores, testatur maximè *Virgilius Æneid.* VIII. Et de Bojorum in Italia duæ Chrixo Sil. Italicus lib. IV. Germanos interiores possessione & usu auri argentique haud perinde affectos fuisse, auctor est Tacitus in libro de Germania: quapropter nec vestibus id intexuisse existimo. Proximi provinciis Romanorum, quum ob usum commerciorum aurum & argentum in pretio haberent, teste eodem Tacito ibidem, vestes quoque auro argentoque, more Gallorum, virgatas, variegatasque gestasse, haud dubium est. Claré id testatur *Herodianus* in lib. IV. de Antonino Caracalla, apud Danubii ripam agente, [illegible] saga, alia etiam unius tantum fuêre coloris, & nonnulla ex his limbos tantum variegata. Sidonius Apollinaris lib. IV. epist. XX. de Sigismeris comitatu.

VII. Præter jam dicta saga, pelleisque suprà descriptas atque chanones, aliud adhuc habuit antiqua Germanorum gens tegumenti genus, ex arborum libris confectum, quod [illegible] indicat lib. III. cap. [illegible] & *Plinius* in procemio lib. XII. Præter Germanos Indi quoque eo tegumenti genere usi sunt: *Herodotus* lib. VII. [illegible] cap. LV. *Strabo* lib. XI & lib. XV. Hoc igitur tegumenti genus, quo modo intelligatur, sciendum prius, librum ar- *Ex libris arborum tegumentum.*

 bo-

boris esse tunicam arboris interiorem ipsi ligno proximè [illegible] rentem. pellicula videlicet illa est, quæ interiori corticis parti [illegible] xa ipsum lignum proximè contegit *Cicero* lib. I. de natura Deorum [illegible] *Plinius* lib. XIII. cap. XI. Qui libri in tiliis multiplici sunt membrana, & maximè plicabiles, ad texendum aptissimi. Germani universi patrio sermone vocant Baſt funesq; ex eo conficiunt [illegible] gna copia, exceptis Anglis apud quos hæc arbor non producitur præterea que *storeas* sive *mattas* ex eodem conficiunt, Ad [illegible] hunc modum, cum aliæ gentes, tum Germanorum quidam [illegible] me servi seu coloni, tegumenta sibi contexuerunt, quæ nihil [illegible] fuere quam storeæ seu mattæ exiguæ; quibus sagorum vice [illegible] bantur humeros atque tergum, cetera intecti, quemadmodum ligati.

Vestis manicata sive thorax.

IIX. Auctor noster: *Locupletissimi* inquit, *veste distinguuntur strictâ & singulos artus exprimente.* Distinguebantur scilicet locupletissimi à reliquâ plebe, cui, propter inopiam, [illegible] menta illa ex pello, libri arboris ac lana villosâ, haud [illegible] vestitus. *Strabo* lib. IV. de Gallis Belgis: *[illegible] habent vestem manicatam ad inguina usque ad nates demissam.* [illegible] vestinm partem, quam vulgus nunc Latinorum *thoracem* [illegible] patria verò linguâ Wammes / & inferioris Germaniæ [illegible] *Wambes*; & quia fissilis fuit hic thorax, laxior etiam [illegible] norum veste, singulos artus exprimente.

Braccæ Germanorum, aliarumque gentium.

IX. De inferiore illa vestium parte apud [illegible] *ἀναξυρίδας* vocat *Strabo*, sicut etiam testatur Diodorus lib. V. [illegible] niversis Gallis loquens: *[illegible] & indumentis, qua ipsi [illegible] cant.* Hoc idem est vocabulum, quod etiamnum per omnem [illegible] lam vastissimam Germaniam variis dialectis usurpatur, [illegible] *brok*, *ruuh*, & in Hiberula *[illegible]ages*, vulgus hodie Latinè [illegible] tione *caligas* vocat, vocabulo minimè proprio; quum [illegible] annal. lib. I. ac *Suetonio* in vita Caligulæ constet, caligas pedum fuisse tegumen. Unde etiam Dio lib. LVII. in eadem Caligulæ historia, *[illegible]ta* interpretatus est. [illegible] lib. XIX. cap. XXII. *[illegible] breves, & ven[illegible] corporis [illegible]* [illegible] lib. II. de Francis loquens: *Nudi sunt pectora ac terga, ad [illegible] usque [illegible] bracis, alii linteis, alii coriaceis [illegible], crura [illegible].* [illegible] *Herodotus* lib. VII. de Persis: *Circum crura braccas habent,* quæ *Pollucis* lib. VII. cap. XIII. tibialia vocantur; quia femora & tibias [illegible]

[illegible] Fuerunt braccæ pluribus gentibus communes; [illegible] quædam laxæ & fluitantes. Manet hodieque eadem laxarum [illegible] ferè ad talos usq; demissarum forma in maxima orientis parte, apud Turcas. Item apud Persas, & Sinas. Præterque [illegible] apud Abissinos: In Europa ferè omnium fermè gentium [illegible] eodem genere utuntur, maximè Galli atque Lusitani. Est [illegible] genus braccarum, quibus femora itidem, simulque [illegible] talos usque teguntur. Strictæ equidem sunt circa nateis, [illegible] eademque laxitate ad talos usque submittuntur. Hoc genere, quia nunc diversissimæ atque longissimè inter se remotæ utuntur gentes, ut Hollandorum, Bremensium, Luneburgensium, [illegible] & longè hinc dissitorum Polonorum, Litaviorum, [illegible] agrestes & ipsum ab ultima illa antiquitate omnibus pariter durare haud dubitaverim.

X. *Materiam* ex quâ braccæ illæ olim fiebant apud Gallos & Germanos Cisrhenanos, indicat Agathias: nempe ex linteo [illegible] Corium intellige illud, quod alutam dixêre Latini. [illegible] ademptis in commodiorem usum concinnata, atque [illegible] reddita: patria lingua vocat ſämiſch. Sed ex lanâ [illegible] factas bracchas, versicolores, ut saga, ostendunt *Propertius* lib. IV. carm. XI: & *Valer. Flaccus* Ἀργοναυτικῶν lib. VII. [illegible] igitur vestium, quibus Gallos olim usos tradit Strabo, [illegible] satis patet, vestitum eum, quo nostrum nunc utitur [illegible] per Hispaniam, Italiam, Siciliam, Sardiniam, & alias interni [illegible] item per Galliam, Bojohæmum, Prussiam, Livoniam, [illegible], Norvegiam, Daniam, & Britannicas Insulas, non à Germanis [illegible] quibus stricta fuit & singulos exprimens artus vestis, sed à Gallorum more fluxisse, à quibus etiam Batavi & Vangiones, & [illegible] Germani Cisrhenani cum habuere, & ab ibidem [illegible] Britanni; quibus braccas adscribit *Martialis* lib. XI. Ex [illegible] colligitur discrimen aliquod ejus fuisse inter *bracc*[illegible], [illegible] Italihodièque interiores brachas lineas, quibus [illegible] utuntur gentes Europææ antiquo illo Celtarum vocabulo dicunt *brache*; & Hispani suâ dialecto *bra*[illegible] Galli *bra*[illegible] [illegible] eoque significatu haud semel occurrunt apud inferioris [illegible], qui Francorum res literis composuerunt. Has [illegible] intellexisse per *breves brachas* existimo; quibus super

Braccarum materia.

 indue-

induebant vel *tubrucbos*, quibus dictæ brachæ breves, simulque [illegible] biæ tegebantur, id est, brachas, supra ex pluribus auctoribus descriptas: vel *tubrachos*, qui brachas tantùm breveis operiebant, ad tibias usque: cujusmodi etiam nunc pars maxima Europæorum gestat. Prisci certe Romani peregrinum id genus indumenti peregrino semper adpellarunt vocabulo *bracas*; &, ut eorum [illegible] crebrò variant, *braccas*, *brachas* & *bracchas*. Posterioribus seculis, Germaniæ populi Franci, Burgundiones, Suevi, Gothi, Vandali, Longobardi, & alii, Romanorum provinciis occupatis Latinam linguam adfectantes, braccis suis per imperitiam caligarum tribuerunt nomen.

Vestis Germanorum stricta & singulos artus exprimens.

XI. Ad genuinum Transrhenanorum vestitum revertamur: quem *strictum* fuisse tradit auctor noster, & *singulos artus exprimentem*. Sic Sidonius Apollinaris in carm. V. de Gothis [illegible] *gustam* dixit *alvum*, quia vestis arcta adstringebat: quod secus [illegible] nicam laxam ac fluentem gerentibus. *Tacitus* Germanorum vestem *singulos expressisse artus* tradit: *Sidonius* tam strictam fuisse innuit, uti adsuta videretur: *Nicetas* idem vestis genus non modo adsutum, sed etiam attextum videri ait: quæ certè descriptio nulli generi vestium, quibus inferioris Germani utuntur, vel superioribus paulo annis, Lipsio vivente, usi sunt, convenire potest. At vero est hodièque agrestibus in Francia Transrhenana Suevisque hominibus vestitus, quamproximè ad Taciti, Sidonii, Nicetæque descriptionem accedens, corpori tam strictè adaptatus, ut adsutus plane videatur: maxime in inferiori corporis parte, ubi non modo nates quam disertissime exprimuntur; sed etiam, quæ pudoris verecúdiæq; causâ abscondere decebat, ipsa obscœna quam manifestissime ostenduntur. Qui sane cultus fœdissimus, atq; [illegible] nil nisi improbam libidinem, nuptis juxta atq; innuptis irritans, [illegible] barbaro illo majorum nostroru more promanavit: apud quos [illegible] dum, pecorum ritu, incedere; tergo tantum atq; humeris [illegible] primoribus tectis, & promiscue in fluminibus viros cum feminis perlui, nullus planè fuit pudor. Differebat tamen veterum Germanorum vestibus ab [illegible] Francorum Suevorumque habitu; quod [illegible] totum corpus ore tantû atq; manibus apertis, [illegible] brachia atque crura [illegible] De cruribus simul atq; brachiis

tas-

testatur Sidonius, epist. XX. libri IV. ubi Gothorum describit cultum, carm. V & carm. VII. de Gothorum Senatoribus: ubi [illegible] tergum poëta dixit; quia stricta vestis artus singulos, præsertim in senibus, exprimebat. Ibidemque materiam ipsam designavit, ex qua vestes Gothorum fiebant: nempè superior pars, qui est thorax, ex lino, sive telâ lineâ; interior, quas brachas sive bruchas vocamus, ex pellibus: quod de Francorum etiam in Italia brachis adfirmat Agathias. Sed & thòraces ex istiusmodi pellibus fuisse confectos, quemadmodum nunc fiunt, credibile est. Porrò [illegible]rem fuisse illis vestem, tradit idem *Sidonius* in dictâ epistola XX. libri IV. Unde etiam nunc *Suitzeris* in Helvetia manet [illegible], viris pariter atque feminis. Antiquæ tabulæ pictæ militum maximè familiarem fuisse superiore etiam sæculo, hujusmodi vestitum, per omnem Germaniam testantur. *Strabo* lib. IV. auctor est Gallos quoque gestasse vestes tinctas & auro variegatas; itemque *Diodorus Siculus*, dicto libro V.

XII. Quo genere calceamenti iidem usi fuerint, indicat Sidonius epist. XX. libri IV. *pedes* inquit *primi perone setoso, talos ad [illegible]ebantur*. Ejusmodi perones frequenti hodièque in usu sunt apud genteis septemtrionaleis ex pelle animalis confecti, quod patriâ linguâ dicimus ein dachs & das/vulgus Latinè loquentium *taxum*, Plinius vero *melem* vocat: pilo setoso, id est, crasso atque longo. Sed ex quavis pelle duriore, pilique crassioris confectos fuisse olim, ex eodem *Sidonio* conjicio carm. VII. quo loco ex equina pelle perones adsignat Gothorum Senatoribus. Verum perones illos locupletum, sive nobilium fuisse calceamenta, patet ex *Sidonii* locis prædictis. Pauperiores & maximè servos, id est, colonos nudis incessisse ut reliquo corpore, pedibus, credibile est. Illos tamen qui mattis velati erant, pedibus quoque contra silicum spinarumque injurias, haud dubie induxisse soleas ex arboris libro contextas, quemadmodum hodieque in Polonia agrestes homines calceati videntur, funiculo id genus calceamenti in plantâ pedis adstringentes. Quod equidem genus haud novum liquet ex antiquo scriptore Philostrato in vita Apollonii lib. VI. cap. VI.

Calceamenta Germanorum.

XIII. Nunc dispiciendum, an alia etiam corpori adhibuerint ornamenta; nam Gallos finitimos atque consanguineos eorum haud raro *torques armillasque* referunt auctores, in quibus

Torqueis armillas & annulos gestabant Germani.

Strabo lib. IV. & Polybius l. II. qui tradunt Gallos *aurum* [illegible] *cum: colla torques, & circa commissuram manus cum brachio* [illegible]. De Germanis igitur *Tacitus* noster: *Gaudent præcipuè* [illegible] *generum dorus electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque.* [illegible] rum gentium, id est, Gallorum ab occidente, ab meridie [illegible] corum, Noricorum, Pannoniorumque: nam ab oriente Sa[illegible] Venedos ne ipsos quidem aurum possedisse satis constat. [illegible] Tacito consentit *Florus* lib. IV. cap. ultimo. *Cherusci equ*[illegible] *aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant — Drusus* [illegible] *cora & torques eorum vendidit.* Torqueis haud dubiè gestam [illegible] colla, quemadmodum Galli: *Virgilius* Aeneid. VIII. *Pr*[illegible] lib IV. carm. XI. Nempe torques collo impositus, vulga[illegible] etiam more, in pectus dependebat. Ceterò *armillarum* quoque [illegible] rearum usum eos unà cum torquibus à finitimis accepisse [illegible] haud dubitem. Ipsum *armillarum* vocabulum merè [illegible] nicum, idem quod *brachialia* apud Romanos significa[illegible] docui. *Annulos* quoque gesserunt prisci Germani. Tacitus [illegible] Chattis: *Fortissimus quisque ferreum insuper annulum* ([illegible] *idgenti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat.* [illegible] heic non ipsum annulum, sed ferrum id annulo ignominio[illegible] se existimo: reliquos aurum in digitis æquè ac in collo [illegible] decorumque duxisse.

Feminarū cultus in Germanis. XIV. De feminarum quoque cultu nunc den[illegible] dum. Auctor noster de iis ita: *Nec alius fœminis quam* [illegible] *bitus: nisi quòd feminæ sæpius lineis amictibus velantur,* [illegible] *ra variant, partemque vestitus superioris in manicas non* [illegible] *nudæ brachia ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet.* [illegible] *quam severa illic matrimonia, nec ullam morum partem ma*[illegible] *ris.* Quæ verba non eo accipienda sunt, quasi femin[illegible] *vestem strictam & singulos artus exprimentem* indutæ fu[illegible] *thoracem ac bra*[illegible], sed nonnullæ storeis tantum, pellibus [illegible] rhenonibus aut sagis velabantur; cetera intectæ, ut viri. [illegible] mirum feminas quoque maxima heic corporis parte adeoque [illegible] dendis incessisse nudas? quum promiscuè & ipsæ, cum viris [illegible] minibus se laverint & rei venereæ nulla fuerit occultatio, [illegible] est *Cæsar.* Quod autem sæpius feminas lineis [illegible] fuisse Noster tradit, id ad locupletiorum nobilium[illegible] res atque filias. *Plinius* quidpe lib. XIX. cap. I. [illegible]

universæ vela texunt. *Jam quidem & Transrhenani hostes, nec pulchriorem aliam vestem eorum feminæ novêre.* *Plinius* vocabulo *velorum* eam intelligit materiam, quam vulgus nunc Latinè loquentium adpellat *telam*; patrius sermo Linwand (quasi dicas *pannum lineum*) nam *Wand* est pannus & *Linvvat* superiorumque dialecto *Linewat*. amictus autem ille feminarum nihil aliud fuit, quàm tunica interior muliebris, quam communi nomine nunc dicimus [illegible]. Indumentum fuisse illud, non nudum tegumentum, quale sagum vel pellis patet satis clarè ex verbis *Taciti*, qui *vestitum superiorem* [illegible] at *sine manicis*. Rectèque eum hodie referunt agrestium per omnem ferè Germaniam, & in nationibus Saxonicis Prussicisque ac Livonicis opidanarum etiam feminarum tunicæ interiores; quibus nullæ manicæ & proxima pars pectoris aperta: quibus aliam hodie vestem super induunt manicatam, mammas commodè tegentem. Veteris tamen ævi tunicas infra genua descendisse haud puto; [illegible] nulla erat ratio, crura potius quàm brachia ac lacertos nuda habere. Ceterum ubi auctor ait, amictus istos lineos purpura eos variasse, ego non acu pinxisse, sed ipsi telæ intexuisse colorem purpureum existimo; ut vulgò hodièque fieri videmus.

XV. Ad pedeis quod attinet, iisdem *calceamentorum* generibus quoque feminas usas, quibus viri suâ quamque pro conditione ac sorte, ordineque, maximè credibile est. *Calceamenta feminarum.*

XVI. De *crinium* in mulieribus *cultu*, nihil adnotatum reperio: nisi quod ex *Plinii* lib. *XXVIII.* cap. *XII.* intelligimus, majorem viris capillorum fuisse curam, quàm feminis; unde haud dubium, has in humeros tergumque eos sparsisse, more etiam nunc apud barbaras genteis vigente, nonnunquam tamen in cervice nodo adstrinxisse credo. *Crinium cultus in mulierib. Germ.*

XVII. *Torqueis* olim atque *armillas*, *annulosque* priscas Germanas nobiliores locupletioresque juxtà cum viris gestasse [illegible]. *Torqueis, armillas & annulos gestarunt feminæ.*

XVIII. De cætero, quamvis lotione quotidianâ fuerint usi, tamen mixtæ omnium fuerunt immunditiæ perpetuæque sordes. Noster ita: *Sordes omnium ac torpor; ceterum connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Suprà eodem libro: *In omni domo nudi ac sordidi.* *Sidonius* quoque Apollinaris *communeis omnium Germanorum sordeis* disertissimis indicat verbis in carm. VII. *Sordes Germanorum.*

ubi

ubi non de infima vilissimaque plebe; sed de Senatoribus Gothorum canit. Et quænam esse potuerunt munditiæ butyro unctis, totosque dies juxta focum atque ignem agentibus? idque humi sine sedilibus, pelle tantum, vel sagulo atque nonnumquam nudo gramine substrato. Quin humi etiam quietem illos sumsisse, ex *Strabone* colligitur lib. *IV.* & *III.* Substraverunt haud dubie eadem, quibus cibum capientes insidebant: nempe *toros gramineos*, teste Strabone eodem in libro; vel, ut *Posidonius* apud Athenæum l. IV. c. XIII. refert, *gramen.* post frondeis antiquissimum cubationis genus fuisse luporum, canum aut ursorum pelles, tradunt *Diodorus* lib. V. *Herodotus* lib. IV. & *Strabo* lib. XV. & XVII. Atque hinc puto apud nostros natum vocabulum illud contumeliosum Bärenhäuter / quo ignavos atque inerteis incessunt. Ita Tacitus: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt; dediti somno ciboque.* Somno in pelle plerumque ursina, cujus plurimus etiam nunc usus per Germaniam. Unde qui per ignaviam pigritiamque & inertiam, hanc nunquam relinquebant, vocabantur per contumeliam Bärenhäuter / quasi dicas, *ursinarum pellium incubitores*; namque *bar* ursum Haut pellem significat. De Fennis ita Tacitus; *Fennis mira fœditas, fœda paupertas, non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubili humus.* Atque hic fuit vivendi modus omnium mortalium vetustissimus, & omnibus mortalibus communis.

CAPUT XVII.

De victu ac modo capiendi cibum; item de conviviis.

Victus Germanorum.

I. MAjores nostri uti in vestitu, ac corporis cultu, domiciliisque; sic in *victu* antiquum morem ex Asia in gentium dispersione in Celticam delatum, retinuerunt; donec tandem in alias regiones, arma bellaque conferentes transgressi, molliorem omnium rerum cultum didicêre. De vestitu ac domiciliis suprà dictum est, de victu nunc dicendum. De

Cibus Germanorum priscorum.

cibo Cæsar bell. Gall. comm. IV. *non multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt.* Idem tradit Comm. VI. Item

No-

Typus capiendi cib

Noster: Cibi simplices, agrestia poma, recens fera aut lac concretum. *Strabo* lib. IV. eadem ferè de Gallis. Idem de Chaucorum Insulanis inter Amisiæ Albisque ostia. *Plinius* lib. XVI. cap. I. *Non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis.* *Cæsar* comment. V. de Britannis ita: *Interiores plerique frumenta non serunt: sed lacte, & carne vivunt.* *Herodotus* lib. IV. innuit, Scythas *ex pecoribus vivere.* *Homerus* quoque in poëmatibus suis vetustissimo illo sèculo victum omnibus tribuit simplicem paucisque contentum, ac paratu facilem: eumq; Regibus pariter ac privatis, juvenibus ac senibus, Diebus festis atque in nuptiis eundem; nempe carneis assas, easque ut plurimum bubulas. Unde haud leve argumentum, morem hunc per primos post terrarum inundationem mortaleis, simul in Græciam, simulque in Celticam & alias terras ex Asia delatum. Sed de Germanis *Cæsar* tradit, *eos non studuisse agriculturæ, nec multum frumento vixisse.* Hoc eis commune fuisse videtur maximè cum Gallis: de quibus *Posidonius*, apud Athenæum lib. IV. cap. XIII. *Cibus est, panes quidem pauci, at multæ carnes.* Ex frumento panem conficiebant prisci Germani, ex avenâ etiam pultem. *Plinius* lib. XVIII. cap. XVII. Hodiè puls eadem per Germaniam frequens, quibusdam tamen in partibus ex hordeo frequentior. *Tacitus* priscis Germanis cibum, inter alios fuisse tradit *agrestia poma.* Cruda fuisse credo plerumque, nonnunquam tamen & cocta. unde mos idem nunc etiam nobis frequentissimus manet; aliis gentibus parum usitatus aut planè ignotus. *Appianus* in Celticis de Marcomannis. *In æstate herbis victitabant, equi verò virgultis.* *Tacitus* de Fennis: *victui herba.* Ex agrestibus fuit illis cibus pomis, quia *cum ubertate & amplitudine soli, labore non contendebant; ut pomaria conserverent, hortos sepirent, & prata rigarent,* ut testis est *Tacitus.* Ergo nec leguminibus, neque oleribus, neque radicibus sive bulbis alebantur, quod de Britannis quoque testatur *Strabo*; *Lacte* Germanos multo victitasse, tradit *Cæsar*; *Tacitus* nominat *lac concretum.* Id quale fuerit haud satis liquet. *Butyrum* fuisse dixerim, ex *Plinii* lib. XI. cap. XLI. & lib. XXVIII. cap. IX. Ubi satis apertè disertéque *butyrum* heic appellat *lac concretum.* Idem butyrum. Satis constat, Plinii ævo barbaras genteis, quasi peculiari vocabulo, dictos fuisse maxime Germanos, & nonnunquam Britannos. Ad Germanos igitur spectat, quod ait *barbaros butyro* [illegible] At *Tacitus* quia inter cibos Germanorum *caseum* non nomi-

Lac & Caro.

Panis.

Poma.

Butyrum seu lac concretum.

Caseus.

minat; quem tamen recenset *Cæsar* : per *lac concretum* intelle[illegible] illum caseum juxta atque butyrum existimo. Falluntur, qui ex [illegible] nio butyrum Celtarum credunt inventū, quidpè *Strabo*, l. xv[illegible] thiopibus id etiam pro oleo fuisse testatur & Iↄccc circite[illegible] ante Strabonem in Hebræorū gente ejus meminit divus Jesai. c. [illegible]

Carne pecunâ & ferina victitabant Germani eaq; crudâ.

II. Super carnibus discrepare inter se videntur *Cæs*[illegible] *Tacitus*; illo *pecuinam* hoc *ferinam* tradente. Ego utramque [illegible] manis fuisse in cibo, ex hac auctorum diversitate colligo : ap[illegible] atque disertè testatur *Mela* lib. III. cap. III. *Victu* inquit, *ita* [illegible] *ri, incultique, ut crudâ etiam carne vescantur, aut recenti aut eu*[illegible] *gentem in ipsis pecudum, ferarumque coriis, manibus pedibusqu*[illegible] *gendo renovarunt.* Mos hic edendi carnem crudam servat[illegible] die à barbarâ gente Tatarorum. Manibus tamen aut p[illegible] non subigunt, sed inter equum stratumque positæ insid[illegible] atque altero curriculo calefactam macerant , statimque [illegible] Indorum quoque nonnullos olim piscibus , alios verò [illegible] crudis victitasse, auctor est *Herodotus* lib. III. At Germa[illegible] modò manuum pedumque subactione maceratam , sed [illegible] quoque, id est, pecori ac feræ recens mactatæ excisam vor[illegible] liquet ex *Mela*. quòd etiam *Tacitus* intelligere videtur, u[illegible] *tem feram* cibum iis fuisse tradit. Atque nescio, an pecu[illegible] nem, manibus pedibusque subactam , ferinam ver[illegible] comedisse voluerit Pomponius. nam fera facile statim [illegible] consumi recens potuit : bovis autem animalis multo [illegible] partes in posteros dies asservabantur. Nisi verò & feraru[illegible] cudum parteis adservatas manibus pedibusque subigen[illegible] vasse eos, id est, iterum calefecisse putes. *Assâ* quoque [illegible]

Carne assa & elixa usi sunt Germani.

se carne , luculentus est testis *Posidonius* apud Athenæu[illegible] cap. XIII. Sed & *elixas* habuisse consanguineos G[illegible] Gallos, testatur idem *Posidonius* apud Athenæum. De [illegible] juxta atque Gallis eadem tradit *Diodorus* lib. V. *Strabo* li[illegible] Gallis his verbis : *Cibus plurimus cum lacte est , & carnibus* [illegible] *generis maxime suillis , recentibus juxta ac salitis.* Initio [illegible] libri VII. Germanos fuisse, ait, Gallis & facie & moribus [illegible] simileis. Ergo & ipsi Germani omnis generis carnibus, q[illegible] modum hodiè olim etiam victitarunt. Ac de *Suilla* [illegible]

Suillâ carne usi sunt Germani.

tim *salitâ* quis ambigat ? quando cibus ejus in tam fre[illegible] dieque est apud Germanos, maximè Vestofalos, reliquos Sa[illegible]

no-

[illegible]tiones, uſu, uti ab exteris etiam populis tamquam pro [illegible]. Idem *Strabo* lib. III. Cerretunicas, Cantabricasque ex Hiſpania laudat pernas. *Athenæus* vero lib. XIV. cap. XXI. Gallicas, Marcusque Varro, de re ruſtica lib. II. cap. IV. non modò pernas ſed & ſuccidias. At hodiè Veſtfalicæ pernæ omnium habentur nobiliſſimæ. Sale verò uſos olim Germanos, patet ex *Taciti* annalium lib. XIII. ubi de prœlio agit, quo inter Hermunduros & Cattos de flumine, quod gignendo ſale fecundum, fuit certatum. De confectione his in oris ſalis videatur *Plinio* lib. XXXI. cap. VII. Et *Varro* de re ruſticâ lib. I. cap. VIII. tradit Gallos *intus ad Rhenum ex quibusdam lignis combuſtis, carbonibus ſalſis pro ſale fuiſſe uſos*. Ferinâ carne recenti quotidie veſci potuerunt Germani, quidpè cùm ingentes olim per omnem Germaniam ſylvæ, & venatus quotidianum in pace Germanorum fuerit exercitium.

De ſalis fontibus certamen.

III. De *potu* ſic Noſter ibidem: *Potus humor ex ordeo, aut frumento in quandam vini ſimilitudinem corruptus.* Genus hoc potus antiquiſſimum poſt aquæ lactiſque potum; ut quod etiam ante terrarum inundationem primi ſæculi mortaleis habuiſſe exiſtimo: ſi vini uſum primus inveniſſe rectè creditur Noachus, cujus rei nullum certum habemus documentum. Poſt inundationem certè, ad urbis Babylonicæ ſtructionem, fuiſſe in uſu, quum linguæ nationesque diſtinguerentur, colligitur ex eo, quòd omnes ſimul gentes, inde in orbem univerſum ſparſæ, antiquiſſimis temporibus eo uſæ ſunt. *Strabo* lib. XVII. de Æthiopibus. *Plinius* lib. XXII. circa finem capitis ultimi; & libro *XV.* cap. *XXII.* Ex quibus locis colligitur eumdem potum, eâdem ratione ex fruge madidâ confectum, per Æthiopiam, Ægyptum, Hiſpaniam, Galliam, Britanniam, Germaniam, adeòque per omneis mundi parteis adhibitum, ſpeciebus tamen diverſis, nominibusque aliis. Thracibus eamdem fuiſſe nomine βρύτον, auctor eſt *Hellanicus* apud *Athenæum* lib. X. cap. XIV. De Pannoniis item *Dio* lib. XLIX. Apud Ægyptios certè tam vetuſtus fuit Zythi potus, uti ab Oſidire, veterum illorum Deo, inventum crediderint, teſte *Diodoro* in libro I. Atque hinc etiam ſacris in libris. *Numer.* cap. VI. Judic. *XIII.* & *Luc. I.* per ſiceram Hebræorum, ipſum Zythum intelligi facilè ſuſpicer: utique quum Hebræi Ægyptiis fuerint ferè contermini, pars certè Syriæ antiquæ, quæ Ægypto contigua. Zythi igi-

Potus priſcorum Germanorum cereviſia.

igitur, five cerevisiæ usum majores nostri habuere jam inde à primordio gentis Celticæ, unà cum gente ex Asia in Europam ductum. Patriâ hodie linguâ vocatur Bier & Saxonicâ dialecto Beer, quod antiquissimum ejus esse vocabulum, ex ipsa Asia à confusione primævæ linguæ, unà cum re in Septemtrionem delatum, ex eo conjicere datur, quod ex eadem radice cum Hebraica voce bar, quæ frugem seu frumentum significat, originem cepisse videatur, quia ex fruge fiebat. Unde & Græca vox mansit πυρὸς frumentum seu triticum & ipsa notans. Ægyptiorum quoque vocabulum, quod Græci suæ linguæ accommodantes, scripsere [illegible] ζύτον, eadem ratione à fruge seu frumento petitum videtur. [illegible] Græca etiam ex eadem haud dubie manavit fonte vox σῖτος [illegible] quoque frumentum significans: & similior Sarmatarum [illegible] rum partes nunc Poloni ac Bojohæmi *Zyto.* ab Hebraico [illegible] modo deductum est eidem genti vocabulum *biriah*; quod pulmentum farinaceum exponunt interpretes in lib. II. *Samuel* cap. *XIII.* *Athenæus* lib. *X.* cap. *XIV.* *Zythum* antiquissimis [illegible] ribus vocitatum fuisse & βρῦτον, citat ex Archilocho, Hellanico ac Sophocle. Id vocabulum ego nescio an non ex eadem origine cum *bira* seu *bera* nostra promanaverit, quasi βερυτον principio dictum. At potus is in Ægypto, Hispania, Gallia ac Thracia [illegible] latus est, quamvis nostra hac ætate in quasdam Galliæ partes [illegible] suetudo bibendi ratioque coquendi revectæ. Manet præterea per Germaniam: cujus partes antiquæ, Norvagia, Dania, Suedia, [illegible] nia, Lappia: item per Britannicas Insulas, & per Sarmatiam. Germani, ut antè dictum, nunc vulgò vocant Bier/ & Britanni, quamvis aliis literis *beere*, eodem tamen sono. Hinc Gallis etiam dicitur *biere*. Italisque *birra*: licèt antiquo interdum utrique [illegible] tur vocabulo, Galli *cervoise*, Itali *cervigia*. Dani ac Norvagi nominant *oel.* quod vocabulum etiam Angli, ab illis traditum, in [illegible] su habent, aliâ tamen dialecto *ale* nuncupantes. Distinguunt tamen *ale* à *beere*; quod hoc lupulo conditur illud vero non [illegible] *Cerevisiæ* nomen non Latinum sed Gallicum esse, testatur diserte *Plinius* libro *XXII.* capite ultimo. Placet igitur illorum ratio, qui à Gallico sive Celtico vocabulo *Zeruve*, quod nunc [illegible] Rheni ripæ accolæ vocant *tervve*, significatque *frumentum* [illegible] ctum [illegible]. In quo pretio atque æstimatione prisci fuere

mus-

[illegible] partim indicat Tacitus, ubi *in quandam similitudinem vini corruptum humorem* esse adfirmat; partim *Diodorus*, qui libro I. *Osirim*, id est, *Liberum patrem inventorem ejus* tradit. Hinc *Athenæus* lib. *X.* cap. *XIII.* adpellatur *vinum hordaceum.* *Plinius* lib. *XIV.* cap. *XXII.* *Hispaniæ*, inquit, *jam & vetustatem ferre docuerunt.* Vidi ipse in patria terra biram Dantiscanam annorum LX. mirandæ nigredinis spissitudinisque, quæ tamen post tantam vetustatem non in sitis, sed morborum remediis habetur.

IV. Ceterum, præter biræ potum, *lacte* quoque sitim sedasse majores nostros, haud dubium est; quando etiamnum pluribus Germaniæ in partibus agrestis *biræ* defectum *lactis* potu supplere videmus. Prisci quin etiam moris testem habemus apud *Athenæum* lib. IV. cap. XIII. *Posidonium*, qui ipse olim Galliam fuit ingressus. Sed lac antiquissimum potus genus apud omneis mortaleis post aquæ potum. De vino quod ait, id de Germanis Rheno propinquis intelligendum. Ulteriores quidpe nullum habebant, nec patiebantur vini usum. *Tacitus: Proximi ripæ & vinum mercantur.* Quò pertinet & illud, quod paulò ante dixit: *Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ*: minus quidpe rectè dixeris vinolentum eum, qui nil nisi cerevisiam bibit. Auctor tamen de omnibus in commune loquens à potiori præstantiorique potus genere vinolentiam denominavit. Sic annal. XI. *vinolentiam* Cheruscis adscripsit, qui tamen ad Albim flumen incoluerint, ultra Cattos, quos vinum ad se inferri passos negat *Cæsar* comm. IV. Suevos eos, nomine improprio adpellans. Gallos vino usos Cæsaris etiam ævo, satis constat. De Ubiis vero Germanica gente, ipse dicto comm. ait: Sunt *Gallicis* moribus assuefactos. Contrà vero paulo antè de Suevis (qui sunt Catti aliis auctoribus, nunc Hassi atque Thuringi) *Vinum*, inquit, *ad se importari omnino non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum emollescere homines atque effeminari arbitrantur.* Idem comment. II. de Nerviis, Germanicæ originis in Gallia populis. Hodie magna pars ejus, quæ nunc dicitur Germania, utitur vino, incognito illic, vel rarissimo biræ usu. Ἄκρατον autem bibere vinum atque merracum, hodieque tanquam summa observatur religio, videturque in exteris nationibus vini dilutio. Atque hoc de potu unicum Germanorum, qui trium generum notatur: *biræ, lactis, & vini.* quartum his adjici debet, potus *aquæ*, infimæ omni-

Potus Germanorum priscorum erat quoq; lac, vinum, & aqua.

omniumque rerum inopi plebi usitatus. *Diodorus* lib. V. [illegible] dit de septemtrionalibus Galliæ partibus ; *Ideo Galli* [illegible] *ctuum inopes ex hordeo sibi potum conficiunt, qui Zythus* [illegible] *vos etiam aqua diluunt : dilutumque hoc potum illi praeter.* [illegible] potus miror non meminisse *Tacitum* in Germania ; quem [illegible] bitem, jam tum inibi eum fuisse in usu, uti nunc etiam est.

Convivandi ratio & modus capiendi cibi.

V. Cibus atque potus quales priscis fuerint Germanis hactenus expositum est. Nunc igitur videtur aptissimus [illegible] *modum capiendi cibum, & rationem convivandi* explicare. [illegible] noster : *Lauti*, inquit, *cibum capiunt. Separatae singulis sedes, & sua cuique mensa.* Sedeis istas non sublimes ex ligno, aut alia materia dura ac valida fabricatas fuisse, ex aliis auctoribus [illegible] *bo* lib. IV. de Gallis. *Sedentes in toris cibum capiunt.* [illegible] de eadem gente apud Athenæum lib. IV. cap XIII. [illegible] *seu fœno substrato, libationes proponunt, super mensis ligneis* [illegible] *terra exstantibus.* Sic enim Aristophanes in Plut. [illegible] *seu stratum è juncis.* Hunc morem juncis integra [illegible] bilia consternendi in Anglia servari video, à veteribus haud [illegible] Britannis acceptum. At priscis illis Gallis non tota [illegible] fuisse constrata juncis sive gramine, aut fœno, sed ea tantum [illegible] in quibus quisque separatim considere debebat, docet [illegible] cabulo στιβάσι, quod plura numero strata denotat ; [illegible] *Taciti* verba intelligenda ; *separatae singulis sedes.* At magis proprium quiddam de Germanis innuere videtur *Diodorus* [illegible] Gallis, simul Germanisque, ita scribens : *Cibum capiunt* [illegible] *omnes, non in sedilibus, sed humi, pro stragulis, luporum aut* [illegible] *exuvias subjicientes.* Hoc inquam Germanorum [illegible] maximè conveniebat ; ut qui corpora etiam ferarum pellibus [illegible] labant ; quod suprà ostensum est. Separatæ igitur singulis [illegible] in sua cuique pelle, aut fœni, graminisvè toro. *Et sua* [illegible] *sa*, inquit Noster. Idem in Gallis notavit *Phylarchus* apud [illegible] *næum* lib. IV, cap. XIII. Communis igitur hic quoque [illegible] mos. Nec Celtarum tantùm sed & Indorum ; [illegible] Indicarum rerum scriptore, apud *Athenæum* eodem loco. [illegible] corum item : ut ex *Homero* notavit idem *Athenæus* lib. I. [illegible] singulis scilicet convivis adponi [illegible] [illegible]

[illegible] morem hunc ex Asiâ, à dispersione gentium, secum [illegible] Celtas nostros. unde & Indi, & Græci habuerunt.

VI. Locus prandii & cœnæ fuit juxta focum: unde statim cibus ex verubus atque ollis petitus, in mensis collocari potuit. *Diodorus* lib. V. *Mela* lib. II. cap. II. *Solinus* cap. XVI. *Athenæus* lib. IV. cap. XIII. Sua cuique portio discreta, unà cum pane adfixo, in mensâ adponebatur. Alium tamen modum adponendi cibum tradit ibidem *Athenæus* his verbis: *Apud Gallos,* [illegible] *est Phylarchus lib. VI. affatim mensis panes multos con*[illegible]*, & ex ahenis carnes.* De *pane* contrariam ita refert [illegible] *Posidonius* apud *Athenæum*, eodem loco & ipse Gal[illegible]ator: *cibus est, panes quidem pauci, at carnes multæ.* [illegible] in quotidiano familiarique victu panis adpositus fuerit [illegible] in conviviis verò multus. Nam *Phylarchus* de regiis nar[illegible] *Posidonius* autem de quotidiano, atque inter dome[illegible] cibo. Porro *Phylarchus* tradit τὰ κρέα fuisse *vere*[illegible], quod nonnulli interpretantur *carneis discissas.* Verum in singulos viros distributas intellexisse Phylarchum, patet [illegible] qui integra membra etiam in privatis prandiis atque [illegible] fuisse testatur. Hæc namque apud *Athenæum* subjungit: *Mensis carnes equidem puræ atque mundæ inferuntur: leo*[illegible] *ritu ambabus manibus membra integra attollentes, morsu dilaniant.* Nec mirum, integra cuique adposita fuisse membra; [illegible] hæc atque panem nihil omninò ad prandium vel cœ[illegible] quod docet *Tacitus*. Tunc si quid alicui ex suo [illegible] supererat, id in crastinum adservari, eidemque iterum adponi poterat. Unde etiam nunc in Germania Saxonica, [illegible] Norvagiâ, Suedia, Finniâ, Livoniâ, Prussiâ, con[illegible] adservandi cibum frigidum in totas etiam septimanas. [illegible] integra ferarum pecorumq; membra priscos verubus adfigere Celtas, fidem facit mos hodiernus, Germanorum maximè & Britannorum, Suedorum, Danorum, Norvagiorumque: apud [illegible] tantùm membra, sed corpora integra verbus ad[illegible] conspiciuntur. Addit *Posidonius* apud *Athenæum*: [illegible] *difficilius devellatur, cultello id præcidunt, qui vaginâ tectus* [illegible] *conditus, in propinquo est.* Ab hac antiquâ Gallorum,

Locus convivandi, prandii & cœnæ.

rum, sive Celtarum consuetudine hodiernum puto manere morem in Gallia, ubi etiamnum uno universi utuntur in prandiis atque cœna cultro.

Vasa Germanis olim usitata.

VII. De *vasis*, quibus cibi adponebantur, ita legitur apud *Strabonem* lib. *III*, in descriptione Hispanorum: *Vasis utuntur fictilibus.* *Posidonius* apud *Athenæum* de Gallorum conviviis ita tradit: *Qui sunt à poculis, potum ferunt in vasis ... fictilibus, aut argenteis. Ex eadem materia sunt patinæ, quibus apponunt cibos. quidam tamen æneas habent: nonnulli patinarum loco canistra lignea, è vitilibus contexta.* Cibum igitur & potum haud dubiè Germani nostri mensis intulerunt iisdem vasis fictilibus atque ligneis, quibus Galli. Polybius apud Athenæum lib. I. cap XI. memorat Hispani cujusdam regis crateras aureos & argenteos. vino repletos hordaceo. At in Germaniâ tunc nulla argenti, nedum auri venæ etiam posterioribus sæculis repertæ. Auctor tamen noster in libro de Germania: *Est videre apud illos,* inquit, *argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in alia vilitate quàm quæ humo finguntur.* At hæc apud legatos ac principes. reliquos fictilibus tantum ligneisq; poculis bibisse credibile est & quia sæpè lacte sitim expellebant; catinis id ac patinis, non poculis, contentum habuisse eos existimo. nec lac tantum, sed & biram nonnunquam. hinc quidpè in septemtrionalibus regionibus morem etiam nunc durare credo, patinis potandi, ... bus forte argento quoque & auro potantibus. *Plinius* lib. ... cap. *XXXVII.* ostendit *Urorum cornibus barbaros ... les potare*: idem tradit *Cæsar* comment. VI.

Convivantibus ministrabant juvenes & fœmella.

VIII. Ceterum *Diodorus* lib. V. *Juvenes in ... fœmellæ juxta & masculi; sed pueritiæ limites ... , ...* nudi. nam nudos perpetuo incessisse, donec pueritiam ... rent, supra ostensum est. In conviviis tamen alios quoque ... buisse ministros, mox ... abitur.

Convivandi modus & ordo.

XI. De conviviis notandum; primum eos ... universos, dein mensas ... illatas, non vacuas, sed cibis jam ante instructas. Modum atque ordinem in orbem consedendi ... graphicè *Posidonius*. Hunc considendi modum, ... rectè teneas; locum convivii finge ante focum ignemque ... fac consessum virorum ἡμικυκλιοειδῆ, adpone postea mensas ... podeis, cuique suam, cum cibo suprà descripto. qui consessus ...

rum dominorum erit, sive convivarum. Ex adverso pone alium consessum, itidem semicircularem cum mensis ac cibo, qui erit hastatorum, id est, clientum, sive militum, dominos comitantium. Hic tamen semicirculus in tantum à priore diductus sit, uti & discrimen inter dominorum clientumque consessus, & spatium ad inferendas mensas cum cibis maneat. A tergo deinde dominorum collocentur scutati stantes, qui potum dominis aliaque ministrent. nam hos simul cum dominis (quod vult vulgata interpretatio) cibum cepisse, quemadmodum hastati, falsum est. Privatis in cœnis prandiisque puellæ puerique ministrabant parentibus impuberes; ut suprà ostensum. Majoribus in convictibus ministri etiam isti seu famuli scutati. Sic enim Noster: *Nihil neque publicæ, neq; privatæ rei, nisi armati, agunt.* & postea: *ad convivia procedunt armati.* Proinde dominos quoque in conviviis armatos fuisse saltem gladio, certum est. Ceterum à veteri istâ Celtarum consuetudine morem etiamnum in Germaniâ durare puto, quo famuli seu domestici in eodem conclavi, unà cum dominis, discretis tantùm mensis, cibum capiunt; non modò in opidanorum, nobiliumque domibus; sed in Principum quoque aulis. Quem morem, uti nimis comem, nimisque familiarem, ceteræ nationes mirantur, atque damnant.

Convivantium ministri.

X. Sed suum cuique in mensâ separatâ fuisse cibum, suprà ostensum est. In distribuendo igitur cibo, quem morem observaverint, indicat *Diodorus* lib. V. his verbis: *Egregiis viris pulcherrimas carnium portiones honoris causâ adponunt.* Nempe qui omnium convivarum erat κράτιστος: aut si talis nullus adesset κατὰ τὸ γένος, aut, si neque è nobilitate ullus, διαφέρων κατὰ τὸν πλοῦτον, ei pulcherrima adponebatur carnis portio. aliquanto dein deterior convivatori, seu cœnæ domino, ac sic deinceps reliquis, descendendo semper κατ᾽ ἀξίαν. Hunc quoque morem Celtæ ex Asia in Celticam detulerunt. Nam & antiquissimi Græcorum suos heroas præstantissimis carnium membris in conviviis cohonestarunt; ut patet ex Homer. Iliad. l. VII. Auctor noster de Germanis: *Dediti,* inquit, *somno ciboque,* ac cibo quidem *largi apparatûs.* Hanc voracitatem ne quis majoribus nostris, tanquam ingens vitium, objectet, exprobretvè; causa ejus fuerunt crebri vehementesque illi motus. nam à venationibus aut pugnis redeuntes, plerumque esu-

Germanorum mos in distribuendo cibo.

esuriunt homines. Hinc Herculi insignem adsignarunt voracitatem poëtæ antiqui. Et Milonem Crotoniatem, athletam nobilissimum, insigniter fuisse voracem, antiquæ notant historiæ.

Pocula convivæ habuerunt singuli sua.

XI. Porrò Germani nostri, adeoque universi Celtæ, ut suam quisque habuit mensam, suumque cibum separatum; sic *pocula singulos* quoque habuisse distributa, existimo. Quod etiam ex eo colligo argumento, quòd & Græcorum antiquissimi singulis convivis, uti canistrum & mensam, sic poculum adposuêre suum; quemadmodum notare est apud *Homerum*. Atque hinc Francorum nunc in Gallia morem durare censeo: apud quos, licèt convivæ plures uni eidemque mensæ adsideant; poculum tamen adponitur cuique suum; nec temerè quisquam ex alterius convivæ poculo biberit.

Propinando sese mutuo salutabant prisci.

XII. Mutuò sese priscos *salutasse* mortaleis *propinando*, cùm ex aliis auctoribus, tùm ex prædicto Homero omnium antiquissimo liquet. Quapropter hunc etiam morem, haud novum esse apud Germanos, nec pauca ante sæcula inventum, judicio.

Mulieres non interfuerunt conviviis virorum.

XIII. Ceterò in privatis prandiis cœnisque uxores Celtarum, cum sua quamque marito cibum cepisse, ita tamen, uti & ipsis separatæ fuerint singulis mensæ, haud dubium est. at conviviis eas interfuisse, nullibi adnotatum reperio. De Illyriis equidem sic tradit *Hermippus* apud *Athenæum* lib. VIII. c. III. *Eos potasse ductis in conventus uxoribus: quibus indecorum non sit, cuivis eorum, qui adsunt, præbibere.* Idem de Illyriis tradit Ælianus var. hist. lib. III. cap. XV. Verùm hic mos, quia pro singulari quodam refertur in Illyriis; ipsis solis proprium fuisse judico. Germanorum feminas conviviis non interfuisse, haud ita obscure indicat Noster his verbis: *Ergò septâ pudicitiâ agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.*

CA-

CAPUT XVIII.

De studiis, opibus & opificiis: item de navigatione.

I. TEmpus nunc locusque fuerit, *studia* quoque Germanorum indicare, quibus singuli intenti vitam transegerint. De his ita *Cæsar* comm. VI. *Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit.* Et Noster: *Quoties bella non ineunt, multum venationibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque, fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familia, ipsi hebent.* De militia posteà disseretur. In *pace* ut ordines hominum, ita studia fuêre diversa. Ad nobileis maximè spectant, quæ Tacitus narrat. quanquam non dubitem ad ingenuos quoque, sive liberos, quos *burgarios* adpellabant, pertinuisse venationes. Huc quidpè tres magnæ faciunt rationes. quarum *prima*, quòd cibi plerique fuerunt in lacte, caseo, agrestibus pomis & recenti ferâ; *altera*, quòd æquali libertate ingenui juxtà cum nobilibus vixerint: *tertia*, quòd gregibus, quoad poterat, parcebatur. Porrò *Cæsar* prædicto comm. *Magna*, inquit, *vis est urorum — hos, studiosè foveis captos, interficiunt, hoc se labore durant adolescentes; atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. Domi omnes per otium dediti erant somno ciboque. nam convictibus & hospitiis non alia gens effusiùs indulgebat;* ut testatur Noster. Tam ad ingenuos quoque, quàm ad nobileis pertinere puto, quod idem Noster posteà recenset his verbis: *Aleam (quod mirêre) sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi, perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate & de corpore contendant.* Hoc tamen haud vulgare, nec crebrum fuisse existimo in universa gente: sed ut hodie levissimus quisque novissimo jactu de capillo ac barba contendit. Turpis tamen fuit victoria; quare servos istos per *commercia tradebant.*

Studia priscorum Germanorum.

Venationis studium.

Aleæ studium.

II. *Mercaturam* nobilitas Germanica nullo sæculo exercuit, nisi hoc postremo; quo jam pleraque majorum præclara insti-

Mercaturæ studium

Germanis fuit nullum.

instituta in pessimos mores abiverunt. Quanquam ne hodie quidem omnibus per universam Germaniam nobilibus decorum est id studium; sed iis tantùm, qui exteris provinciis circa Rhenum ac Danubium Alpeisque contermini. apud reliquos nobilitatem, ut olim, nunc etiam amittere censetur, qui negotiatione aut re servili. & liberali, ingenuoque ac generoso animo minimè dignâ, sese contaminat. Sed antiquis temporibus, ut in reliquo orbe, sic apud Germanos nostros nulla omninò fuêre commercia, quidpè quum secundùm naturam viverent; pro se quisque cum suis naturali victui necessaria ex agris, pecoribus ac feris quærebant. Id quod *Polybius* lib. II. in universum de Gallis Italicis tradit: *Opes singulorum esse in pecore & auro.* Et *Tacitus* de Germanis nostris; eos *numero armentorum gaudere, eas solas & gratissimas esse opes.* Hinc pono ita: *In delictis, pro modo pœnarum, equorum, pecorumque numero convicti mulctantur.* Sed cunctis per universum terrarum orbem gentibus olim omneis in uno pecore fuisse opes, non modò profanæ sive gentiles, sed sacræ etiam passim testantur historiæ. Hinc apud ipsos Latinos vocabulum *pecuniæ*, non ab auro & argento primò quæsitum; sed à *pecore*: quia & apud ipsos hæ initio unicæ opes, unicæ divitiæ: Præter pecora, summæ divitiæ, summaque gloria Germanis nostris erat in armis & aliis ornamentis bellicis. Unde *Tacitus*: *electi equi, magna arma.* At Rheno finitimos jam *Jul. Cæsaris* ævo commercia exercuisse, testatur ipse, comm. IV. & *Tacitus*: *proximi ripæ & vinum mercantur.* Reliqui, quia nulla inter eos erant commercia, neque pecuniâ utebantur; nec auri argentivè splendore adficiebantur. quod idem *Tacitus* docet: *Possessione & usu* auri argentive *haut perinde afficiuntur* &c. Ne ipsi quidem Rheno proximi pecuniam apud se cudebant: sed Romanâ utebantur. Non modò Rheno sed Danubio etiam proximos, pecuniâ esse *Taciti* ætate usos, liquet ex his illius verbis: *sæpius pecuniâ juvantur.* Quàm studiosi pecuniæ redditi fuerint, mox posteà, tàm Danubio quàm Rheno proximi, testatur inter alios maximè *Herodianus*. lib. IV. *Sunt enim*, inquit, *Germani pecuniæ admodum avidi: semperque Romanis pacem venalem habent.* Idem Noster infrà: *Fœnus agitare, & in usuras extendere, ignotum, ideoque magis servatur, quàm si vetitum esset.* Tantâ igitur animi æquitate, ac modestiâ, tantâ continentiâ egerunt prisci illi nostri Germani, *iratis* scilicet *diis*, qui aurum & argentum, mitioremque vitam,

Opes priscorũ Germanorum pecora & arma.

ut

ut innuit Noster, negabant. Græcorum Romanorumque mores & opum studium postquam irrepserunt, molles & ipsi, ut aliæ gentes, redditi sunt, didiceruntque jam tunc barbari ignoscere vitiis blandientibus, quod de Britannis prædicat *Tacitus* in vitâ Agricolæ. Hinc annal. III. ait: *Æduos opulentos esse, tanto magis imbelles.* Et annal. XI. *Gallos dites & imbelles.* Idem de Britannis in vitâ Agricolæ. De Nerviis, Germanis Transrhenanis, tradit *Cæsar*, comm. II. *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium, inferri, quod his rebus elanguescere animos, eorumque remitti virtutem existiment.* Eamdem fuisse omnibus reliquis trans Rhenum Germanis mentem, patet ex *Cæsaris* comm. VI.

III. Omnibus simùl ordinibus commune fuit *studium nandi* in fluminibus, de quo *Mela* lib. *III.* cap. *III.* *Herodianus* lib. *VII.* At *Noster ita: lavantur sæpius calidâ.* Calidæ sæpe lotos fuisse, equidem haud dubito. At præcipuum tamen eorum studium, nandique exercitium erat in fluminibus, non tantùm viris ac pueris; sed & mulieribus ac puellis. *Cæsar* comm. VI. Britannos nandi arte polluisse, patet ex *Dionis* lib. LXII. Germani *equos* quoque suos eidem arti adsuefaciebant. atque in eo præcipui Batavi, insulam Rheni incolentes. *Tacitus* histor. lib. IV. *Erat & domi eques, præcipuo nandi studio: arma, equosque retinens, integris turmis Rhenum perrumpere.* Exempla de his crebra in Romanâ historia. Alios quoque Germaniæ populos, ejusdem rei fuisse peritos, ostendit *Herodianus* lib. VIII. Transrhenanos fuisse ostendit ipse *Herodianus* libro præcedente. *Nandi studium.*

IV. De agriculturâ sic tradit *Strabo* lib. VII. *Neque agros colunt, neque fruges recondunt.* Diversum testatur *Tacitus: Solent & subterraneos specus aperire; eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi, & receptaculum frugibus.* Conciliat dissentientes *Cæsar* comm. VI. *Agriculturæ non studunt. majorque pars victus eorum lacte, caseo, & carne consistit.* Id est, agriculturæ non multum operæ laborisve impendunt; eamque non enixè curant. nam omnino agriculturam non exercuisse, falsum est. Sic enim *Cæsar* comm. IV. de Suevis: *Neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur. Sed non multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt.* *Tacitus* noster: *Agri pro numero* *Agriculturæ studium Germanis fuit exiguum.*

cultorum occupantur. —— sola terra seges imperatur. Non viros, sed feminas coluisse agros, tradunt auctores. *Tacitus* noster; *Strabo* lib. III. de Hispanis ac Gallis, aliisque gentibus; & lib. IV. Feminas tamen nobileis his laboribus abstinuisse ex hisce Taciti disco: cetera domûs officia uxor, ac liberi exsequuntur. Nempe quum complureis unus dominus, sive nobilis homo haberet colonos, quos *burios* vocamus; facilè universi tantum frumenti elaborare potuerunt, quantum domino uxorique ejus ac liberis sufficeret.

Mercium commutatio.

V. Ceterùm, verba Taciti suprà citata, sunt ista: *Interiores simplicius, & antiquius commutatione mercium utuntur.* At merces istæ quæ fuerunt? Nobiles locupletioresque homines in domibus egerunt paullò supra plebejum modum accuratiùs ædificatis, carpentisque ac carris in itineribus ac bellis usi sunt. dein vestibus tecti fuerunt versicoloribus ex lana, lino aut alutâ, eleganter, concinnè atque scitè compositis: sagaque insuper gesserunt versicoloria, non modò ex lana, sed pellibus etiam tinctis ac variegatis. Ad hæc vario usi sunt genere armorum: in quibus inter alia, scuta, picta & nobilium insignibus exornata, galeæque affabrè in varias ferarum aviumque formas effictæ. Hæc atque talia qui elaboraverint, certi artifices opificesque fuerint necesse est: ut fabri lignarii, ferrarii, ærarii, gladiarii, Zonarii, coriarii, alutarii, textores, tinctores, pictores, sartores, & id genus alii. Hi igitur quum multa in suo quisque genere elaborarent, quibus ipsi omnibus opus non habebant; cum aliis opificii rebus necessariis res suas, nonnunquam etiam operam commutarunt. Sic etiam pelleis illas, quas exterior oceanus mittebat, rerum commutatione accipiebant. sic servos aleâ acquisitos, sic alias res per commercia eadem tradebant.

Navigationes priscorum Germanorum.

VI. Atque hactenus de studiis dictum est terrestribus; jam porrò quæritur an & mare jam tum accolæ ejus exercuerint & quâ dexteritate. De Suionibus id testatur *Tacitus* lib. de Germ. his verbis: *Suionum civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* *Plinius*, lib. IV. cap. XV. *Timæus historicus à Britannia introrsus sex dierum navigatione abesse dicit insulam Mictim, in qua candidum plumbum proveniat. ad eam Britannos vitilibus navigiis, corio circumsutis, navigare. Sunt, qui & alias prodant; Scandiam, Dumnam, Bergos, maximamque omnium Nerigon; ex qua in Thulen navigetur.* Thulen hanc esse Islandiam, Nerigon ve-

rò Norvagiam infrà ostendetur. Navibus igitur usi sunt non modò Suiones, sed & Sitones Norvagiæ incolæ jam ante Plinii tempora, quum Græcorum antiquissimi auctores hanc plagam describerent: navigaruntque non circa sua tantum litora, sed vastissimum illud mare septemtrionale, quod est inter Norvagiam & Islandiam. Nec dubium est hanc Insulam primos incolas accepisse ex Norvagiâ. quod lingua indicat, linguæ Norvagicæ haud perinde absimilis; simulque imperium, quod semper post hominum memoriam Norvagii habuerunt in Islandos. Britannorum illa navigatio ad *Mictim* insulam in Britannico fuit oceano. Idem *Plinius* lib. VII cap. LVI. & lib. IV, cap. XIX. ubi illa sit, indicat. Rectius autem *Mela* Britannicum oceanum lib. III. cap. VI. ad Ostimiorum usque promontorium extendit; *Gobeum* vulgò *le Four* vocatur. *Mictis* igitur in Britannico mari insula est, quæ nunc est Anglis *Wight*, Germanis *Wicht*: in quam Diodorus tradit plumbum album ex Britannia trans vectum, atq; inde in Galliam. idque clarè patet ex eo, quod *Plinius* ait *à Britannia introrsus*, id est. cis Britanniam versus Galliam navigantibus. Erratum igitur à Timæo in eo, quòd in ipsa hac insula plumbum provenire credidit: dein quod VI dierum navigatione eam à Britannia abesse putavit: quod *Mictim* adpellavit insulam, non verò nomine *Vectim*. Taciti verba ex annalium lib. XI. *Chauci inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco, qui natione Caninefas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat.* Quia alii etiam Germani navigationes tùm exercebant, ne hos quidem Chaucos navium in oceano usum à Romanis demùm didicisse credendum est. Atque equidem nescio, an non *Saxones*, postquam ex Holsatia (quod suo ostendetur loco) profecti, litus Chaucorum occuparunt, ab his demum peritiam illam rei nauticæ acceperint, quâ, à dicto litore & Rheni ostiis (nam & hæc postmodum occuparunt) in Galliæ Britanniæque litora piraticam exercentes, clari facti sunt. Quidpè ante, quàm patriis sedibus egressi fuêre, nihil de eorum navigationibus prædationibusque maritimis unquam auditum. *Francorum* novum nomen habuêre populi omnes inter Rhenum & Albim oceanumque siti. Mox post nomen id Saxones ex Holsatia profecti, oceani proximum litus ad Rheni usque ostia, occupaverunt; pulso inde Francorum nomine, atque exinde unà cum reliquis Francis, ostia Rheni etiam tum tenentibus

In Vectim insulam navigatio.

Gal-

Galliæ, Britanniæ, Hispaniæque oras infestârunt. *Eutropius* lib. IX. in Diocletiano: *Carausius mare accepit, quod Franci & Saxones infestabant.* *Mamertinus* in Paneg. ad Maximianum: *Domitus oppressa Francis bella piratica.* *Nazarius* in Panegyrico ad Constantinum Augustum: *Franci — Hispaniarum etiam oras armis infestas habebat.* *Marcellinus* lib. XXVI. & lib. XXVIII. nempe Gallicanos tractus *Franci* terrâ, *Saxones* mari, quod accolebant in Chaucorum Frisiorumque finibus. *Claudianus* in II. panegyrico Stiliconis. *Sidonius* Apollinaris in panegyrico Aviti. & in epist. VI. lib. VIII. Idem in carmine, quod epistolæ IX. libri VIII. adposuit. Atque ab his continuis Saxonum incursionibus litora Galliæ & Britanniæ proxima cognominata fuêre Saxonica; quibus duces cum exercitibus & classibus ad reprimendos hostes præfecti, teste notitiâ imperii.

Francorum & Saxonum prædationes.

VII. Ceterum quâ dexteritate nauticam exercuerint hi Saxones, à Chaucorum, Frisiorum Batavorumque litoribus profecti, indicat idem *Sidonius* in prædicta epistola VI. his verbis: *Quorum quot remiges videris, totidem te cernere putes Archipiratas; ita simul imperant, parent, docent, discunt latrocinari* &c. Huc adde illud *Marcellini* ex lib. *XXVIII. Saxones timent ut repentinos.* Atque hinc est quòd etiam nunc non modò Frisiæ, Bataviæque, sed & Angliæ incolæ optimi ac præstantissimi toto orbe exsistant nautæ, arte nauticâ à priscis Saxonibus, majoribus suis, qui has oras tenuerunt, acceptâ, à quibus Galli quoque & Hispani, qui oceanum magnum navigant, non modò artem; sed & pleraque vocabula nautica, quæ merè sunt Germanicâ, in hanc usque diem retinuerunt. Ex his igitur patet, oceanum Septemtrionalem jam antiquis sæculis à Germanis Britannisque fuisse navigatum, id est, Timæi & Himilconis & Pytheæ temporibus; qui primi exterorum has oras scripto prodiderunt.

Navigandi peritia Saxonum.

VIII. Naves veterum Saxonum *pandos myoparones* vocat *Sidonius.* quo vocabulo passim apud auctores piraticæ adpellantur naves. Idem genus fuisse Saxonibus, quod *Tacitus apud Chaucos levia navigia* vocat, patet ex eodem *Sidonio* in Panegyrico Aviti: Saxoni, inquit, pelle salum sulcare Britannum ludus. Ex pellibus & corio navigia ista facta esse, tradit *Festus Avienus* in carmine ad Probum. *Plinius* lib. IV. cap. XVI. adpellavit *naves vitiles corio circumsutas.* Vitilia quid sint, ostendit ipse lib. XXIV. cap.

Navigia veterum Saxonum.

cap. IV. [illegible] *[illegible]* [illegible] cap. XXV. *Cæsar* [illegible] *Cæsar* [illegible] *Britanniæ* [illegible] *corpus* [illegible] *coriis integebatur.* Eandem cum Cæsare [illegible] lib. IV. *Strabo* lib. III. de [illegible]: [illegible] um, ex eo crediderim, quod aliæ quoque gentes à Germanico Britannicoque & Hispanico oceano [illegible], eodem genere usæ sunt. *Solinus* cap. LX. ejus generis [illegible] Arabibus. Ceterò de Suionum navibus ita [illegible] loco prædicto: *Forma navium eo differt, quod utrimque prora* [illegible] *frontem agit,* [illegible] *solutum, ut in quibusdam fluminum* [illegible] *vel illinc remigium.* Eamdem & Saxonum [illegible] formam, inde conjecerim, quod hæ etiam remis [illegible]: quod ex *Sidonii* epistolâ patuit. Apertè hoc [illegible] docet *Procopius* Gothic. rer. lib. IV. ubi de Anglo[illegible] cum Saxonibus ad Rheni ostia, atque hinc in Britan[illegible], classe ita tradit. Vectores in hac classe nulli [illegible] remiges omnes, neque enim velis Insulani hi utuntur [illegible] semper navigant.

CAPUT XIX.

De [illegible] prisc[illegible] Germanorum.

R[illegible] ordo postulare videtur, ut nunc etiam ostendamus [illegible], atque animi [illegible] *Virtutes Germanorum.* [illegible] *Germani.* [illegible] Cicero, de legibus lib. II. [illegible]

quiddam. —— *Quamobrem* [illegible] *& admirandum,* [illegible]. [illegible] hium ad imaginem Dei [illegible] accepterunt. [illegible] posteà per [illegible] vitiaverint; [illegible] manavit, [illegible] ab iniquo. verum à [illegible] & fateri cogantur [illegible] plerumque [illegible]. Atque ita quidem [illegible] prohibendique [illegible] opinionem [illegible] hominum [illegible] maxima pars [illegible] omni genere [illegible] tamen [illegible] legibus [illegible], pœnis [illegible] patiantur. Idem *Cicero*, de legibus lib. I. [illegible] *sta se habet, ut ea natura vivere, summum bonum* [illegible] tellige perfectam, [illegible] Germani [illegible]. Hinc Noster: [illegible] *quam alibi bonæ leges.* Verissimum est [illegible] *apud eos* [illegible] Conferatur [illegible] lib. I. & II. de legibus. [illegible] Germani; [illegible] illam [illegible] consuetudinem [illegible] de quibus [illegible] Gallici commentar. VI. [illegible] *Qui* [illegible] [illegible] ac [illegible] [illegible] Mali enim [illegible] & [illegible] [illegible] & [illegible] opum. [illegible] *Strabo* lib. VII. [illegible]

Religio et Pietas Germanorum erga Deos. VI. De *Religione atque Pietate erga Deos* [illegible] *quòd* [illegible]. *Strabo* lib. VII. [illegible]

[illegible] *Lusitani.* [illegible] de Lusitania cap. [illegible] Sed & de Scandinaviæ incolis, Procopius, [illegible] *De parentum fortuna* [illegible] Liberorum erga paren- [illegible] erga propinquos pietas & amor vel ex uno [illegible] potest, quod [illegible] ; ut auctor est idem [illegible] *Quodque præcipuum fortitudinis [illegible] fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit ; sed* [illegible] Quin integræ cognationes in singulas [illegible] congregationes, id est, in singulos vicos coibant.

[illegible] quod omnes [illegible] ab usque Augusto Cæsare, corporum [illegible] Germanis, præ omnibus aliis populis, commi- [illegible] aliis omnibus fere Europæ in Regibus. [illegible] Antonini Caracallæ [illegible] (Scythis [illegible] *Tacitus* hist. lib. III. [illegible] Unde est, quod [illegible] Hispania [illegible] Romanorum [illegible] VII. [illegible] qui [illegible] Sed ne hodie quidem [illegible] non modo [illegible] ; Idem [illegible] Germania [illegible] & [illegible] VII. [illegible] Ab hoste

[illegible]

Patrum, parentum ac liberos.

[illegible] Germanorum.

[illegible] Germanum.

rum, five Celtarum confuetudine hodiernum puto mane[illegible] rem in Gallia, ubi etiamnum uno univerfi utuntur in prandio[illegible] que cœna cultro.

Vafa Germanis olim ufitata.

VII. De *vafis*, quibus cibi adponebantur, ita l[illegible] pud *Strabonem* lib. *III*, in defcriptione Hifpanorum: *Vafi[illegible] [illegible] fictilibus.* *Pofidonius* apud *Athenæum* de Gallorum convivi[illegible] ita tradit: *Qui funt à poculis, potum ferunt in vafis ollæ fimil[illegible] aut fictilibus, aut argenteis. Ex eadem materia funt patinæ, qu[illegible] apponunt cibos. quidam tamen æneas habent: nonnulli patinarum l[illegible] co caniftra lignea, è vitilibus contexta.* Cibum igitur & po[illegible] haud dubiè Germani noftri menfis intulerunt iisdem vafis fictil[illegible] atque ligneis, quibus Galli. Polybius apud Athenæum lib. [illegible] cap. XI. memorat Hifpani cujusdam regis crateras aureos [illegible] genteos, vino repletos hordaceo. At in Germaniâ tunc n[illegible] genti, nedum auri venæ etiam pofterioribus fæculis rep[illegible] Auctor tamen nofter in libro de Germania: *Eft videre apud [illegible]* inquit *argentea vafa, legatis & principibus eorum muneri data, n[illegible] alia vilitate, quàm quæ humo finguntur.* At hæc apud legatos [illegible] principes. reliquos fictilibus tantum ligneisq; poculis bibi[illegible] dibile eft: & quia fæpè lacte fitim expellebant; ca[illegible] id ac pa[illegible] non poculis, contemtum habuiffe eos exiftimo. nec lac tant[illegible] & biram nonnunquam. hinc quidpè in feptemtrionalibus re[illegible] nibus morem etiam nunc durare credo, patinis potandi; Princi[illegible] bus forte argento quoque & auro potantibus. *Plinius* lib. [illegible] cap. *XXXVII.* oftendit, *Urorum cornibus barbaros feptem[illegible] les potare*: idem tradit *Cæfar* comment. VI.

Convivantibus miniftrabant juvenes & fœmellæ.

VIII. Ceterum *Diodorus* lib. V. *Juniores iis m[illegible], femellæ juxta & mafculi; fed pueritiæ limites nondum egreffi*, [illegible] nudi. nam nudos perpetuo inceffiffe, donec pueritiam exce[illegible] rent, fupra oftenfum eft. In conviviis tamen alios quoq[illegible] buiffe miniftros, mox indicabitur.

Convivandi modus & ordo.

XI. De convivantibus notandum; primum eos con[illegible] univerfos, dein menfas fuiffe illatas, non vacuas fed cibo[illegible] inftructas. Modum atque ordinem in orbem confedendi [illegible] graphicè *Pofidonius*: Hunc confidendi modum, [illegible] rectè teneas; locum convivii finge ante locum [illegible] fac confeffum virorum ἡμικυκλιαῖον. adpone poftea menfas [illegible] podeis, cuique fuam, cum cibo fuprà defcripto. qui confeffus ipfo[illegible]

rum

rum dominorum erit, ſive convivarum. Ex adverſo pone alium conſeſſum, itidem ſemicircularem cum menſis ac cibo, qui erit haſtatorum, id eſt, clientum, ſive militum, dominos comitantium. Hic tamen ſemicirculus in tantum à priore diductus ſit, uti & diſcrimen inter dominorum clientumque conſeſſus, & ſpatium ad inferendas menſas cum cibis maneat. A tergo deinde dominorum collocentur ſcutati ſtantes, qui potum dominis aliaque miniſtrent. nam hos ſimul cum dominis (quod vult vulgata interpretatio) cibum cepiſſe, quemadmodum haſtati, falſum eſt. Privatis in cœnis prandiiſque puellæ puerique miniſtrabant parentibus impuberes; ut ſuprà oſtenſum. Majoribus in convictibus miniſtri etiam iſti ſeu famuli ſcutati. Sic enim Noſter: *Nihil neque publicæ, neq; privatæ rei, niſi armati, agunt.* & poſtea: *ad convivia procedunt armati.* Proinde dominos quoque in conviviis armatos fuiſſe ſaltem gladio, certum eſt. Ceterum à veteri iſtâ Celtarum conſuetudine morem etiamnum in Germaniâ durare puto, quo famuli ſeu domeſtici in eodem conclavi, unà cum dominis, diſcretis tantùm menſis, cibum capiunt; non modò in opidanorum, nobiliumque domibus; ſed in Principum quoque aulis. Quem morem, uti nimis comem, nimiſque familiarem, ceteræ nationes mirantur, atque damnant.

Convivantium miniſtri.

X. Sed ſuum cuique in menſa ſeparata fuiſſe cibum, ſuprà oſtenſum eſt. In diſtribuendo igitur cibo, quem morem obſervaverint, indicat *Diodorus* lib. V. his verbis: *Egregiis viris pulcherrimas carnium portiones honoris causâ adponunt.* Nempe qui omnium convivarum erat κράτιςος: aut ſi talis nullus adeſſet κατὰ τὸ γένος, aut, ſi neque è nobilitate ullus, διαφέρων κατὰ τὸν πλῦτον, ei pulcherrima adponebatur carnis portio. aliquanto dein deterior convivatori, ſeu cœnæ domino, ac ſic deinceps reliquis, deſcendendo ſemper κατ᾽ ἀξίαν. Hunc quoque morem Celtæ ex Aſia in Celticam detulerunt. Nam & antiquisſimi Græcorum ſuos heroas præſtantisſimis carnium membris in conviviis cohoneſtarunt; ut patet ex Homer. Iliad. l. VII. Auctor noſter de Germanis: *Dediti*, inquit, *ſomno ciboque*, ac cibo quidem *largi apparatûs*. Hanc voracitatem ne quis majoribus noſtris, tanquam ingens vitium, objectet, exprobretvè; cauſa ejus fuerunt crebri vehementeſque illi motus. nam à venationibus aut pugnis redeuntes, plerumque

Germanorum mos in diſtribuendo cibo.

esuriunt homines. Hinc Herculi insignem adsignarunt voracitatem poëtæ antiqui. Et Milonem Crotoniatem, athletam nobilissimum, insigniter fuisse voracem, antiquæ notant historiæ.

Pocula convivæ habuerunt singuli sua.

XI. Porrò Germani nostri, adeoque universi Celtæ, ut suam quisque habuit mensam, suumque cibum separatum; sic *pocula singulos* quoque habuisse distributa, existimo. Quod etiam ex eo colligo argumento, quòd & Græcorum antiquissimi singulis convivis, uti canistrum & mensam, sic poculum adposuêre suum; quemadmodum notare est apud *Homerum*. Atque hinc Francorum nunc in Gallia morem durare censeo: apud quos, licèt convivæ plures uni eidemque mensæ adsideant; poculum tamen adponitur cuique suum: nec temerè quisquam ex alterius convivæ poculo biberit.

Propinando sese mutuo salutabant prisci.

XII. Mutuò sese priscos *salutasse* mortaleis *propinando*, cùm ex aliis auctoribus, tùm ex prædicto Homero omnium antiquissimo liquet. Quapropter hunc etiam morem, haud novum esse apud Germanos, nec pauca ante sæcula inventum, judicio.

Mulieres non interfuerunt conviviis virorum.

XIII. Ceterò in privatis prandiis cœnisque uxores Celtarum, cum sua quamque marito cibum cepisse, ita tamen, uti & ipsis separatæ fuerint singulis mensæ, haud dubium est. at conviviis eas interfuisse, nullibi adnotatum reperio. De Illyriis equidem sic tradit *Hermippus* apud *Athenæum* lib. VIII. c. III. *Eos potasse ductis in conventus uxoribus: quibus indecorum non sit, cuivis eorum, qui adsunt, præbibere.* Idem de Illyriis tradit Ælianus var. hist. lib. III. cap. XV. Verùm hic mos, quia pro singulari quodam refertur in Illyriis; ipsis solis proprium fuisse judico. Germanorum feminas conviviis non interfuisse, haud ita obscure indicat Noster his verbis: *Ergò septâ pudicitiâ agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.*

CA-

CAPUT XVIII.

De studiis, opibus & opificiis: item de navigatione.

I. TEmpus nunc locusque fuerit, *studia* quoque Germanorum indicare, quibus singuli intenti vitam transegerint. De his ita *Cæsar* comm. VI. *Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit.* Et Noster: *Quoties bella non ineunt, multum venationibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque, fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familia, ipsi hebent.* De militia posteà differetur. In *pace* ut ordines hominum, ita studia fuêre diversa. Ad nobileis maximè spectant, quæ Tacitus narrat. quanquam non dubitem ad ingenuos quoque, sive liberos, quos *burgarios* adpellabant, pertinuisse venationes. Huc quidpè tres magnæ faciunt rationes. quarum *prima*, quòd cibi plerique fuerunt in lacte, caseo, agrestibus pomis & recenti ferâ; *altera*, quòd æquali libertate ingenui juxtà cum nobilibus vixerint: *tertia*, quòd gregibus, quoad poterat, parcebatur. Porrò *Cæsar* prædicto comm. *Magna*, inquit, *vis est urorum —— hos, studiosè foveis captos, interficiunt, hoc sc. labore durant adolescentes; atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. Domi omnes per otium dediti erant somno ciboque. nam convictibus & hospitiis non alia gens effusiùs indulgebat*; ut testatur Noster. Tam ad ingenuos quoque, quàm ad nobileis pertinere puto, quod idem Noster posteà recenset his verbis: *Aleam (quod mirêre) sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi, perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate & de corpore contendant.* Hoc tamen haud vulgare, nec crebrum fuisse existimo in universa gente: sed ut hodie levissimus quisque novissimo jactu de capillo ac barba contendit. Turpis tamen fuit victoria; quare servos istos per commercia tradebant.

Studia priscorum Germanorum.

Venationis studium.

Aleæ studium.

II. *Mercaturam* nobilitas Germanica nullo sæculo exercuit, nisi hoc postremo; quo jam pleraque majorum præclara insti-

Mercaturæ studium.

ut innuit Noster, negabant. Græcorum Romanorumque mores & opum studium postquam irrepserunt, molles & ipsi, ut aliæ gentes, redditi sunt, didiceruntque jam tunc barbari ignoscere vitiis blandientibus, quod de Britannis prædicat *Tacitus* in vitâ Agricolæ. Hinc annal. III. ait: *Æduos opulentos esse, tanto magis imbelles.* Et annal. XI. *Gallos dites & imbelles.* Idem de Britannis in vitâ Agricolæ. De Nerviis, Germanis Transrhenanis, tradit *Cæsar*, comm. II. *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium, inferri, quod his rebus elanguescere animos, eorumque remitti virtutem existiment.* Eamdem fuisse omnibus reliquis trans Rhenum Germanis mentem, patet ex *Cæsaris* comm. VI.

III. Omnibus simùl ordinibus commune fuit *studium nandi* in fluminibus, de quo *Mela* lib. *III.* cap. *III.* *Herodianus* lib. *VII.* At *Noster ita: lavantur sæpius calidâ.* Calidæ sæpe lotos fuisse, equidem haud dubito. At præcipuum tamen eorum studium, nandique exercitium erat in fluminibus, non tantùm viris ac pueris; sed & mulieribus ac puellis. *Cæsar* comm. VI. Britannos nandi arte polluisse, patet ex *Dionis* lib. LXII. Germani *equos* quoque suos eidem arti adsuefaciebant. atque in eo præcipui Batavi, insulam Rheni incolentes. *Tacitus* histor. lib. IV. *Erat & domi eques, præcipuo nandi studio: arma, equosque retinens, integris turmis Rhenum perrumpere.* Exempla de his crebra in Romanâ historia. Alios quoque Germaniæ populos, ejusdem rei fuisse peritos, ostendit *Herodianus* lib. VIII. Transrhenanos fuisse ostendit ipse *Herodianus* libro præcedente.

Nandi studium.

IV. De agriculturâ sic tradit *Strabo* lib. VII. *Neque agros colunt, neque fruges recondunt.* Diversum testatur *Tacitus: Solent & subterraneos specus aperire; eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiems, & receptaculum frugibus.* Conciliat dissentientes *Cæsar* comm. VI. *Agriculturæ non student. majorque pars victus eorum lacte, caseo, & carne consistit.* Id est, agriculturæ non multum operæ laborisve impendunt; eamque non enixè curant. nam omnino agriculturam non exercuisse, falsum est. Sic enim *Cæsar* comm. IV. de Suevis: *Neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur. Sed non multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt.* *Tacitus* noster; *Agri pro numero* cul-

Agriculturæ studium Germanis fuit exiguum.

cultorum occupantur. — sola terra seges imperatur. Non viros, sed feminas coluisse agros, tradunt auctores. *Tacitus* noster; *Strabo* lib. III. de Hispanis ac Gallis, aliisque gentibus; & lib. IV. Feminas tamen nobileis his laboribus abstinuisse ex hisce Taciti disco: cetera domûs officia uxor, ac liberi exsequuntur. Nempe quum complureis unus dominus, sive nobilis homo haberet colonos, quos *burios* vocamus: facilè universi tantum frumenti elaborare potuerunt, quantum domino uxorique ejus ac liberis sufficeret.

Mercium commutatio.

V. Ceterùm, verba Taciti suprà citata, sunt ista: *Interiores simpliciùs, & antiquiùs commutatione mercium utuntur.* At merces istæ quæ fuerunt? Nobiles locupletioresque homines in domibus egerunt paullò supra plebejum modum accuratiùs ædificatis, carpentisque ac carris in itineribus ac bellis usi sunt. dein vestibus tecti fuerunt versicoloribus ex lana, lino aut alutâ, eleganter, concinnè atque scitè compositis: sagaque insuper gesserunt versicoloria, non modò ex lana, sed pellibus etiam tinctis ac variegatis. Ad hæc vario usi sunt genere armorum: in quibus inter alia, scuta, picta & nobilium insignibus exornata, galeæque affabrè in varias ferarum aviumque formas efficta. Hæc atque talia qui elaboraverint, certi artifices opificesque fuerint necesse est; ut fabri lignarii, ferrarii, ærarii, gladiarii, Zonarii, coriarii, alutarii, textores, tinctores, pictores, sartores, & id genus alii. Hi igitur quum multa in suo quisque genere elaborarent, quibus ipsi omnibus opus non habebant; cum aliûs opificii rebus necessariis res suas, nonnunquam etiam operam commutarunt. Sic etiam pelleis illas, quas exterior oceanus mittebat, rerum commutatione accipiebant. sic servos aliâ acquisitos, sic alias res per commercia eadem tradebant.

Navigationes priscorum Germanorum.

VI. Atque hactenus de studiis dictum est terrestribus; jam porrò quæritur an & mare jam tum accolæ ejus exercuerint & quâ dexteritate. De Suionibus id testatur *Tacitus* lib. de Germ. his verbis: *Suionum civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* *Plinius*, lib. IV. cap. XV. *Timæus historicus à Britannia introrsus sex dierum navigatione abesse dicit insulam Mictim, in qua candidum plumbum proveniat. ad eam Britannos vitilibus navigiis, corio circumsutis, navigare. Sunt, qui & alias prodant; Scandiam, Dumnam, Bergos, maximamque omnium Nerigon; ex qua in Thulen navigetur.* Thulen hanc esse Islandiam, Nerigon verò

rò Norvagiam infrà ostendetur. Navibus igitur usi sunt non modò Suiones, sed & Sitones Norvagiæ incolæ jam ante Plinii tempora, quum Græcorum antiquissimi auctores hanc plagam describerent: navigaruntque non circa sua tantum litora, sed vastissimum illud mare septemtrionale, quod est inter Norvagiam & Islandiam. Nec dubium est hanc Insulam primos incolas accepisse ex Norvagiâ. quod lingua indicat, linguæ Norvagicæ haud perinde absimilis; simulque imperium, quod semper post hominum memoriam Norvagii habuerunt in Islandos. Britannorum illa navigatio ad *Mictim* insulam in Britannico fuit oceano. Idem *Plinius* lib. VII cap. LVI. & lib. IV. cap. XIX. ubi illa sit, indicat. Rectius autem *Mela* Britannicum oceanum lib. III. cap. VI. ad Ossimiorum usque promontorium extendit; *Gobeum* vulgò *le Four* vocatur. *Mictis* igitur in Britannico mari insula est, quæ nunc est Anglis *Wight*, Germanis *Wicht*: in quam Diodorus tradit plumbum album ex Britannia trans vectum, atq; inde in Galliam. idque clarè patet ex eo, quod *Plinius* ait *à Britannia introrsus*, id est. cis Britanniam versus Galliam navigantibus. Erratum igitur à Timæo in eo, quòd in ipsa hac insula plumbum provenire credidit: dein quod VI dierum navigatione eam à Britannia abesse putavit: quod *Mictim* adpellavit insulam, non verò nomine *Vectim*. Taciti verba ex annalium lib. XI. *Chauci inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco, qui natione Caninefas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat.* Quia alii etiam Germani navigationes tùm exercebant, ne hos quidem Chaucos navium in oceano usum à Romanis demùm didicisse credendum est. Atque equidem nescio, an non *Saxones*, postquam ex Holsatia (quod suo ostendetur loco) profecti, litus Chaucorum occuparunt, ab his demum peritiam illam rei nauticæ acceperint, quâ, à dicto litore & Rheni ostiis (nam & hæc postmodum occuparunt) in Galliæ Britanniæque litora piraticam exercentes, clari facti sunt. Quidpè ante, quàm patriis sedibus egressi fuêre, nihil de eorum navigationibus prædationibusque maritimis unquam auditum. *Francorum* novum nomen habuêre populi omnes inter Rhenum & Albim oceanumque siti. Mox post nomen id Saxones ex Holsatia profecti, oceani proximum litus ad Rheni usque ostia, occupaverunt; pulso inde Francorum nomine, atque exinde unà cum reliquis Francis, ostia Rheni etiam tum tenentibus

In Vectim insulam navigatio.

Gal-

Galliæ, Britanniæ, Hispaniæque oras infestârunt. *Eutropius* lib. IX. in Diocletiano: *Carausius mare accepit, quod Franci & Saxones infestabant.* *Mamertinus* in Paneg. ad Maximianum: *Domitis oppressa Francis bella piratica.* *Nazarius* in Panegyrico ad Constantinum Augustum: *Franci — Hispaniarum etiam oras armis infestas habebat.* *Marcellinus* lib. XXVI. & lib. XXVIII. nempe Gallicanos tractus *Franci* terrâ, *Saxones* mari, quod accolebant in Chaucorum Frisiorumque finibus. *Claudianus* in II. panegyrico Stiliconis. *Sidonius* Apollinaris in panegyrico Aviti. & in epist. VI. lib. VIII. Idem in carmine, quod epistolæ IX. libri VIII. adposuit. Atque ab his continuis Saxonum incursionibus litora Galliæ & Britanniæ proxima cognominata fuêre Saxonica; quibus duces cum exercitibus & classibus ad reprimendos hostes præfecti, teste notitiâ imperii.

Francorum & Saxonum prædationes.

VII. Ceterum quâ dexteritate nauticam exercuerint hi Saxones, â Chaucorum, Frisiorum Batavorumque litoribus profecti, indicat idem *Sidonius* in prædicta epistola VI. his verbis: *Quorum quot remiges videris, totidem te cernere putes Archipiratas; ita simul imperant, parent, docent, discunt latrocinari* &c. Huc adde illud *Marcellini* ex lib. *XXVIII. Saxones timent ut repentinos.* Atque hinc est quòd etiam nunc non modò Frisiæ, Bataviæque, sed & Angliæ incolæ optimi ac præstantissimi toto orbe exsistant nautæ, arte nauticâ à priscis Saxonibus, majoribus suis, qui has oras tenuerunt, acceptâ, â quibus Galli quoque & Hispani, qui oceanum magnum navigant, non modò artem; sed & pleraque vocabula nautica, quæ merè sunt Germanicâ, in hanc usque diem retinuerunt. Ex his igitur patet, oceanum Septemtrionalem jam antiquis sæculis â Germanis Britannisque fuisse navigatum, id est, Timæi & Himilconis & Pytheæ temporibus; qui primi exterorum has oras scripto prodiderunt.

Navigandi peritia Saxonum.

VIII. Naveis veterum Saxonum *pandos myoparones* vocat *Sidonius.* quo vocabulo passim apud auctores piraticæ adpellantur naves. Idem genus fuisse Saxonibus, quod *Tacitus apud Chaucos levia navigia* vocat, patet ex eodem *Sidonio* in Panegyrico Aviti: Saxoni, inquit, pelle salum sulcare Britannum ludus. Ex pellibus & corio navigia ista facta esse, tradit *Festus Avienus* in carmine ad Probum. *Plinius* lib. IV. cap. XVI. adpellavit *naveis vitiles corio circumsutas.* Vitilia quid sint, ostendit ipse lib. XXIV. cap.

Navigia veterum Saxonum.

lib. IX. [illegible] ... Solinus cap. XXV. Cæsar belli civilis comment. [illegible] ... Imperat militibus Cæsar, ut naves faciant, cujus generis eum superioribus annis usus Britanniæ docuerat. Carinæ primum ac statumina ex levi materia fiebant: reliquum corpus navium [illegible] coriis integebatur. Eiusdem cum Cæsare [illegible] Lucanus lib. IV. Strabo lib. III. de [illegible] scribit: Antiquissimum hoc esse inventum ex eo crediderim, quod aliæ quoque gentes a Germanico Britannicoque & Hispanico oceano remotæ, eodem genere usæ sunt. Solinus cap. LX. ejus generis navigia adscribit Arabibus. Ceterò de Suionum navibus ita Noster loco prædicto. *Forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrant, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. solutum, ut in quibusdam fluminum, [illegible] hinc vel illinc remigium.* Eandem & habuere [illegible] formam, inde conjecerim, quod hæ etiam remis [illegible], quod ex *Sidonii* epistolâ patuit. Apertè hoc atque disertè docet *Procopius*, Gothic. rer. lib. IV. ubi de Anglorum [illegible] cum Saxonibus ad Rheni ostia, atque inde in Britanniam [illegible] ita tradit. Vectores in hac classe nulli erant: [illegible] omnes, neque enim velis Insulani hi utuntur, sed remigantes tantum semper navigant.

CAPUT XIX.

De virtutibus ac vitiis priscorum Germanorum.

1. Reliquus ordo postulare videtur, ut nunc etiam ostendamus, [illegible] in tantâ rerum inopiâ, atque [illegible] ... Auctor hic lib. I. [illegible]. [illegible] sola sibi [illegible] ... *Cicero* de legibus lib. II. [illegible] *Virtutes Germanorum.* *Germani.*

[illegible]

quiddam. — *Quam* [illegible] *& ad* [illegible] [illegible] lium ad imaginem Dei conditi, [illegible] acceperunt. [illegible] per [illegible] viriaverint; tamen tantum [illegible] manavit, ut etiam [illegible] humanitate [illegible] ab iniquo, virum [illegible] & lateri copantur: [illegible] natura [illegible] plerumque sequantur. Atque ita quidem æterna illa [illegible] prohibendique [illegible] ejusque [illegible] humanum impressit: ut, licet maxima pars eorum [illegible] omnia [illegible] dedita; tamen a bono [illegible] multo [illegible], si legibus regi, pœnis [illegible] patiantur. Idem *Cicero*, de legibus lib. I. *Certe,* [illegible] *ita se habet, ut* [illegible] *natura vivere, summum bonum sit.* [illegible] telligere [illegible] prima mortalium in creatione [illegible] [illegible] servarunt Germani [illegible] [illegible] [illegible] *Plato* [illegible] [illegible] *mali* [illegible] [illegible] Confirmant [illegible] [illegible] lib. I. & II. de legibus. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de quibus ita *Cæsar,* lib. [illegible] Gallici commentarii VI. [illegible] [illegible] [illegible] Et mox: [illegible] [illegible] [illegible] At [illegible] [illegible] [illegible] quam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] lib. VII. [illegible] [illegible]

Religio & Pietas Germanorum erga Deos. II. De [illegible] atque *Pietate erga Deos,* [illegible] [illegible] quod [illegible]

[illegible] de Britannis, cap. [illegible] Principibus [illegible]. De [illegible] [illegible] *ex quibus maxime [illegible] uberibus [illegible]*. Liberorum erga parentes [illegible] erga propinquos pietas & amor vel ex uno [illegible] parere, quod [illegible] [illegible], ut auctor est idem [illegible]. Quodque præcipuum fortitudinis [illegible], *non [illegible] conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed [illegible] propinquitates.* [illegible] cognationes in singulas [illegible], id est, in singulos vicos cohabant.

Fides [illegible] *Principum [illegible] liberos.*

[illegible] Universæ gentis *fidem* [illegible], quod omnes [illegible] Imperatores, ab usque Augusto Cæsare, corporum [illegible] Germanis, præ ceteris a his populis commi[illegible] quod [illegible] ab omnibus fere Europæ sit Regibus. *Dio* [illegible] in vita Antonini Caracalli: *Quod magis hi* (Scythis & [illegible]) [illegible] *fideres*. *Tacitus* hist. lib. III. [illegible] Unde est quod *Appianus*, bell. [illegible] Celtiberorum in Hispania fidem, [illegible] [illegible] Romanorum fidei præmisisse. [illegible], præclara [illegible] Principum [illegible] in theatro [illegible] *aut [illegible] Germanis* [illegible] [illegible] exempla complexa de [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Sed ne [illegible] quidem [illegible] religione; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] in compendio [illegible] [illegible] in Romanorum Germanorumque [illegible] [illegible] [illegible] VII. [illegible] sponte [illegible] [illegible], [illegible]. [illegible]

Fides [illegible] Germanorum.

[illegible] [illegible] Germanorum.

[illegible]

verò imperium in se occupante, expulsum, [illegible] fu-
se. Ideoque haud [illegible] hanc [illegible], quam aut [illegible]
rebus suis, aut [illegible] necessitas. [illegible]
tendi [illegible] patebat; tamen [illegible] patriæ [illegible]
ardebant, ut etiam [illegible] apud hostem depositum,
civitati donarent.

Mansuetudo & Clementia Germanorum.

IV. Quum passim apud auctores ad[illegible] *feroces, immites,* [illegible] [illegible] fuere erga supplices [illegible] *Mansuetudo & Clementia*, quod te-
statur *Mela*, lib. III. cap. III. Exemplum [illegible] *Tacitus* lib.
XIII. Sic Sigambri partem equitatus Usipetum Tencterorum-
que post eorum cladem ad se receptam, Cæsari [illegible] de-
trectabant: teste ipso, in comment. IV.

Liberalitas, Comitas, Hospitalitas Germanorum.

V. Jam verò *Liberalitas, Comitas, Hospitalitas*que non
modo in Germanis [illegible], sed & in reliquis Celtis [illegible]
[illegible] nulla alia gente ab antiquis auctoribus [illegible]. De [illegible]
m, Hispanica gente, [illegible] lib. V. [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible],
[illegible] — [illegible]
[illegible]
[illegible]. *Tacitus* de Germ. [illegible]
[illegible] &c. *Cæsar*, comment. VI. *Adamus Bremensis*
de Suenonibus. *Item de Thule* [illegible]. [illegible]
id [illegible] habuere mortales [illegible]
[illegible]. Neque [illegible]
[illegible], apud Germanos [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] Saxonico genere [illegible]
In Frisia [illegible] durant [illegible] apud [illegible]
Germanicæ linguæ gentem [illegible] pro-
[illegible] ad [illegible]. [illegible], inquit [illegible]
[illegible]. [illegible] apud [illegible] Germanicæ nationis, Flan-
dros, Brabantios, [illegible], Hollandos, Gelros ac Frisios. [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] Et [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] *[illegible]*. Nec etiam, si quid po- [illegible], sane Liberalitas [illegible] aliis in Germa- [illegible] erga peregrinos & alienos, quam erga suos ma- [illegible]. Quanquam hac in [illegible] gentes conterminae [illegible] modum [illegible] certent.

VI. *[illegible]* usque priscos Germanos coluisse [illegible], quis dubitet, quum [illegible] simplici- [illegible] vitio, quo caeterae gentes Europae [illegible] etiam nunc alienus ab Germanis a simplici- [illegible] *[illegible] Caesar* [illegible].

VII. *[illegible]* ut in Martiis viris, ac nihil nisi [illegible], quam [illegible] *[illegible] speciem* [illegible]. Hinc est illud *[illegible]* lib. V. *[illegible]* *[illegible]*. [illegible] Germaniae nationibus, quae a [illegible] Gallia [illegible] mores [illegible] vitia sub virtutum nomine [illegible]. Notata [illegible] exemplum in Hispanica [illegible] refert *Strabo*, lib. III. *[illegible]* *[illegible]*. [illegible] apud Germanos [illegible] Europaeos, turpe ducitur [illegible] Hispani, Polonique maxime [illegible] Cappadocum [illegible] in Galatiam [illegible], *[illegible] Gallo-* [illegible] *[illegible]*.

VIII. *Temperantia* [illegible] Germanis, quamvis in Cerere [illegible], in Venere tamen multo maxime [illegible]. *[illegible]* VI. *[illegible]* *[illegible]*. *[illegible]* [illegible] quaecunque [illegible]

Amicitia Germanorum.

Oratio Germanorum [illegible].

Temperantia Germanorum.

[illegible] fuerunt [illegible]. De [illegible] [illegible] [illegible] partu [illegible] [illegible] corporum [illegible] [illegible] *Tacito* [illegible]

Virtutes [illegible] 18. [illegible] de virtutibus [illegible] *Germanorum* [illegible] indicentur. Hæc [illegible] [illegible] *[illegible] habuisse infamiam, qua [illegible] [illegible]*. Verum [illegible] [illegible] [illegible] toto universo [illegible] [illegible] quod nemo [illegible] negare possit. [illegible] *Ægyptiorum, Scytharum* [illegible] [illegible], Medorum, Persarum, Græcorum, Romanorum [illegible] [illegible] imperia per [illegible] [illegible] [illegible] Alexander, populusque Romanus, [illegible] [illegible] [illegible]. Ac [illegible] [illegible] [illegible] quorum [illegible] [illegible] [illegible] opinione [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] quidem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] notavit.

Hospitalitas Germanorum. 19. At [illegible], quæ & olim [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], Christiani nominis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. De hac [illegible] *de [illegible]* [illegible] [illegible] & paulo post: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] Germanorum [illegible] [illegible]. [illegible] de [illegible] [illegible] lib. V. [illegible].

[illegible] Romanorum. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], quod [illegible] [illegible] paulo [illegible] [illegible] Quid [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] lib. IV. cap. XXII. [illegible]

[illegible] [illegible], quamquam aliarum nationum, eâdem [illegible] Germanicae [illegible] [illegible] compendiosam [illegible] [illegible] [illegible]. Quin Plinius, dicto [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] vocabat, etiam [illegible] [illegible], tamen Germanorum, ne uno quidem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] non [illegible] [illegible] Germania [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Nec mirum, quod Tacitus tam diligenter [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Germanorum mores hos [illegible] [illegible] [illegible] omnium [illegible] gentium. *Plat* [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], *Pecus, Pax, Cilia, H-* [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] certamine [illegible] [illegible] [illegible] lib. II cap. XLI. quod [illegible] [illegible] cum XV lib. III [illegible] haud [illegible], quo [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] cognationis & [illegible] [illegible] [illegible] quales sunt Latinis verba [illegible] [illegible]. *Quæ non* [illegible] [illegible] [illegible], sed [illegible] [illegible] [illegible] Romana [illegible], [illegible] ipse [illegible] [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] utram-que [illegible] [illegible], quod fané numquam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Verum nunc, [illegible] [illegible] [illegible] quanto [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] sola parte, etiam [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] id [illegible] quod [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Nomen & inter [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] quàm [illegible]. [illegible] [illegible] Poloni, Hunga-[illegible] & [illegible] [illegible] [illegible] extrema regio Europæ, [illegible] [illegible] longitudine, [illegible] [illegible] hos [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] melius, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] quam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Nam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] post [illegible] multa [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Germanorum [illegible] [illegible] debet. [illegible] [illegible]

Eorum [illegible] [illegible]

ipsum plus edant [illegible] quàm illi [illegible] [illegible] qui ad nos commeant, vel [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in [illegible]

[illegible] [illegible] potandi [illegible], omnibus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] habent [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] forent [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] voluptas [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] & [illegible] Germanorum. XI. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] quoque non [illegible] vitio, [illegible] bellicarum [illegible] antiquitate, ut patet ex [illegible] [illegible] [illegible] cit. lib. V.

[illegible] Germanorum [illegible]. XII. [illegible] [illegible] atque [illegible], [illegible] *D*[illegible], lib. V. [illegible] [illegible] lib. V. [illegible] Germanorum, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] reliqui [illegible] Germanis [illegible].

[illegible]. XIII. [illegible] [illegible] [illegible] Germanis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Tacitus: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

CAPUT XX.

De conjugio & amore fideque conjugali.

I. Nunc de *matrimoniis* & *liberorum educatione* pauca quædam dicentur. De illis igitur ita Noster in lib. de Germ. *Severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris. nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt; exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur.* Et posteà: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quomodo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas; ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament.* Hoc Germani nostri ex memoriâ & observatione divini præcepti, quod Deus dederat Adamo, Genes. II. XXIII. Hoc igitur præceptum prisci Germani, ut ab proavis suis, Noacho, Japheto, Gomero & Aschenaze in Asia acceperant, quàm religiosissimè postea in Germania observarunt; quamvis veri Dei cultu jamdudum relicto. *Matrimonia Germanorum.*

II. Ceterùm, quod *Auctor* noster Germanos *prope solos barbarorum singulis uxoribus contentos fuisse tradit; exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiebantur:* ejus rei exemplum est in Ariovisto, Marcomannorum rege; de quo sic *Cæsar*, in comm. I. *Duæ fuerunt Ariovisti uxores: una Sueva natione; altera Norica.* Regibus hoc tantùm atque Principibus licuisse, patet ex Taciti verbis admodum paucis. Verùm & illi hoc ex vicinarum gentium traxisse moribus videntur; non ex majorum institutis. Nam & Bastarnæ, Germanica gens, Sarmatis pariter atque Getis vicini, horum more complures, aut communes inter se habuêre uxores. *Tacitus* ibidem: *Peucini,—— connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Præclara illa consuetudo quarumdam nationum Germaniæ, *in quibus tantùm virgines nubebant, & cum spe votoque uxoris semel transigebatur; sicque unum accipiebant maritum* &c. Præclara hæc inquam consuetudo, & imitatione maximè digna, si duram illam, aliis quo- *Singulis uxoribus Germani erant contenti.* *Virgines semel tantùm nubebant.*

que gentibus observatam conditionem removeas, quâ uxori marito super vivere non licebat; sed, illo defuncto, statim sese laqueo juxta ejus sepulchrum induere cogebatur; nisi invisa propinquis, & omnibus infamis vivere mallet: quod de Herulorum gente tradit *Procopius*, lib. II. rerum Gothicarum.

Quas uxores habuerint Germani.

III. At videamus tandem, *quasnam in uxores* ducere priscis Germanis licuerit. Quidpe Moses ostendit Hebræis, quibus in gradibus matrimonia contrahere, quibusque minùs liceret. Idemque postea Romanorum legislatores fecerunt: quod jus eorum civile, legesque, multis abhinc sæculis conscriptæ, etiam nunc ostendunt. Verùm leges istæ, per Mosen nondum latæ, quum, post terrarum inundationem, genus mortalium in diversas orbis partes dispergeretur: estque credibile, ut ab initio Adami filii, sic post diluvium quoque Noachi nepotes duxisse in matrimonium sorores. Qui mos à dispersione Babylonicâ in omnes pariter gentes diffusus fuit, multisque sæculis observatus; nec nunc quidem in orbe barbaro exstinctus. De Atheniensibus, Græco populo, testis est *Æmilius Probus*, in Cimone. De eodem Cimone, simulque Persarum gente, *Cyrillus* contra Julian. Imperat. lib. VI. *Strabo*, lib. X. de Cretensibus. De Persis multo etiam fœdiora tradit *Theodoretus*, contra Græcos orat. IX. de legibus; quòd illi *matrum, sororum, filiarumque connubiis fuerint commixti.* Idem de iisdem tradunt *Diogenes Laertius*, in proœmio; *Strabo*. lib. XV. Et lib. XVI de Arabibus id affirmat. *Cæsar*, belli Gall. comment. V. de Britannis, Germanorum consanguineis, idem ferè adseverasset. Sed Germanos nostros, qui tantâ egerunt continentiâ, tantâque sanctimoniâ, uti *prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti* fuerint; ab ultimis istis, abominandisque flagitiis abstinuisse, maximè veri est simile. Quod si aliter fecissent; haud dubiè auctor noster, diligentissimus omnium ejus gentis morum notator, memorasset. Quin sorores quoque, adeoque fratrum filias in matrimonio habuisse etiamnunc dubito.

Qua ætate Germani inverint matrimonia.

IV. Ostensum igitur hactenus, quot uxores, item quas ducere licuerit. quibus ætatis duxerint annis, nunc etiam indicandum est. Cæsar. comm. VI. ubi de moribus Germanorum agit: *Qui diutissimè*, inquit, *impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. Hoc ali staturam, ali hoc vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò XX fœminæ notitiam habuisse, in turpissimis ha-*

habent rebus. In eamdem ſententiam *Noſter*: *Sera juvenum Venus &c.* Ergo adoleſcens juxta ac virgo poſt vigeſimum demum ætatis annum matrimonio inter ſe jungebantur. Hic certè mos in filiabus hodièque apud Germanos magis, quàm apud alias gentes, obſervatur. Adoleſcentes plerumque in altiorem ſervantur ætatem.

V. De *dote & amore conjugali*, item de *officio* uxoris, ſic Tacitus, eodem libro: *Dotem non uxor marito, ſed uxori maritus offert. Interſunt parentes & propinqui, & munera probant; munera, non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus nova nupta comatur; ſed boves, & frenatum equum, & ſcutum cum frameâ, gladioque. In hæc munera uxor accipitur: atque invicem ipſa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana ſacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur, venire ſe laborum, periculorumque ſociam; idem in pace, idem in prælio paſſuram, auſuramque. Hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, ſic pereundum accipere ſe, quæ liberis inviolata, ac digna reddat; quæ nurus accipiant, rurſusque ad nepotes referant.* Virtus autem tunc maximè ac probi mores ſpectabantur, atque ipſum matrimonium. Porrò, adde ſuperioribus ea, quæ eodem libro antea referuntur: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium, Hi cuique ſanctisſimi teſtes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt, nec illæ numerare, aut exſugere plagas pavent.* Exemplum conjugalis amoris eſt in Arminii uxore, de quâ *Tacitus* in annal. I. ita: *Pugnatum in obſidentis; & ereptus Segeſtes, magna cum propinquorum & clientum manu. Inerant feminæ nobiles: inter quas uxor Arminii, eademque filia Segeſtis, mariti magis, quàm parentis animo.*

Dos, quam maritus offerebat uxori.

Amor conjugalis & uxorum officia.

VI. Subnectit modò dictis continuò Auctor, de *virorum amore in uxores, iſta*: *Memoriæ proditur, quaſdam acies, inclinatas jam & labantes, à feminis reſtitutas, conſtantiâ precum, & objectu pectorum, & monſtratâ comminus captivitate. quàm longè impatientiùs feminarum ſuarum nomine timent: adeo, ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obſides puellæ quoque nobiles imperantur.* Exemplum maritalis amoris eſt in Arminio, dicti annalium libro paullò poſt: *Arminium, ſuper inſitam violentiam rapta uxor,*

Maritorũ amor in uxores.

subjectus servitio uxoris uterus, vecordem agebant : Volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Cæsarem poscens. Reciprocum ac parem, constantemque fuisse invicem conjugum amorem haud dubitandum.

VII. Ceterò auctor noster quum intelligeret, quibus maximè rebus pudicitia muliebris apud alias gentes corrumperetur; longè eas à Germanorum moribus abfuisse, ostendit his verbis: *Ergo septâ pudicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Spectaculorum ignaros fuisse priscos istos Germanos, docet exemplum Verriti ac Malorigis, principum gentis Frisiorum: de quibus, Romam legatione missis, sic tradit *Tacitus* annal. XIII. *Intravêre Pompeji theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illi per otium, neque enim ludicris ignari oblectabantur.* Alium præterea corrumpendi pudicitiam muliebrem haud levem modum, qui est in literarum scientia atque usu, Germanis procul fuisse, docet continuò Noster ibidem his verbis: *Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Haud ita pridem etiam, in Saxonicis Germaniæ nationibus, ubi plurimum adhuc veterum morum perdurat, item Prusiâ ac Livoniâ, ceterisque septemtrionis partibus, turpe fuit feminæ literas scire; eandem ob causam, antiquus scriptor Tacitus innuit; videlicet his pudicitiam solicitari, his prodi.

Pudicitia mulierum in Germania.

CAPUT XXI.

De mulierum partu, liberorumque educatione. Item de cognationibus & hereditatibus.

I. COmmodus nunc fuerit locus, de partu mulierum, liberorumque educatione, item de propinquitatibus nonnulla adnotare. *Strabo*, lib. III. Hispanicarum mulierum fortitudinem duritiamque his verbis notat: *Hæc Hispanis communia sunt cum Celticis, Thracicis, Schyticisque gentibus. Sicut & fortitudo, non virorum modò, sed & feminarum. hæ namque agros colunt. & quum pepererunt, suo loco viros decumbere jubent, usque ministrant. Atque inter operandum sæpe infantes lavant, & fasciis invol-*

Mulierum Celticarum duritia in partu & liberorum educatione.

involvunt, ad flumen aliquod inclinantes. *Posidonius tradit, sibi in Liguria hospitem suum Charmolaum Massiliensem narrasse; quum à se adfossionem quandam conducti essent viri pariter ac feminæ; inter has, quandam doloribus partus correptam, non longè ab opere secessisse: editoque fœtu, ad opus rediisse; ne mercedem amitteret. Quam ipse, quum ægre opus facere videret; primoq; causam ignoraret; tandem, re cognitâ, mercede datâ, dimisit. mulierem ad fonticulum quendam extulisse infantem; lotumque, & pannis, quos habebat, involutum, domum incolumem detulisse.* Eandem historiam recitat & *Diodorus*, lib. IV. Non uni soli id apud Ligures mulieri evenisse, sed vulgare inter reliquas fuisse, ostendit *Aristoteles*, Posidonii ætate multò prior, in mirandis suis, & suprà satis apertè docet Strabo. *Aristoteles* Polit. I. cap. VII. tradit, Celtas infantes recens natos frigido flumini immergere, ut ad frigora eos assuefaciant. Et *Pol.* lib. I. cap. VII. ubi Gallos intellexit & Germanos, utramque gentem. *Galenus*, in libro de tuenda sanitate primo, ita tradit: *Quis, quæso, nostrum sustineat, modò editum infantulum, & ab utero adhuc calentem, ad flumen deferre; ibique, ut apud Germanos fieri aiunt, ceu candens ferrum, in frigidam aquam immergendo, simul de naturæ vigore periculum facere, simulque corpus ipsum roborare.* Veras hic genuinasque protulisse ejus rei causas Galenum, attestatur & *Virgilius*, Æneid. IX. Communem fuisse hunc morem multis aliis etiam gentibus, suprà è Strabone & Aristotele intelleximus. Eumdem *Sidonius Apollinaris*, in carmine II. adscribit Thracibus: Jazygibus Mæotis Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI. Laconibus Seneca, controver. I. Item Vibius Sequester, in libello de fluminibus. Antiquissimus hic omnium pariter gentium mos, ex unâ Asia, in gentium dispersione, in omnes terræ partes pervectus. Unde etiamnum is viget apud Americanos maximè. Causam, cur id factum, ex tot Auctoribus satis certam didicimus. Longè tamen aliam, satisque insolentem narrat *Julianus Cæsar*, in epistola ad Maximum: *Certè Celtis injuriam nullam facit Rhenus; qui spurios infantes undis abripit, tanquam impuri lecti vindex.* Huic & alii Auctores subscribunt ut *Nazianzenus*: Item *Claudianus* in Ruffinum lib. III. *Nonnus*, lib. XXIII. & lib. XLVI. *Theophylactus*. *Eustathius* in Dionysium Alexandrinum. Hujus igitur rei quum tot sint satis graves auctores, haud immeritò quis miretur, nullam ejus men-

Infantes recens nati frigido flumini immersi.

Infantes fluminibus impositi, ut de legitimis constaret natalibus.

mentionem fieri à Tacito nostro, alioquin morum Germanicorum accuratissimo scriptore. Unde ego etiam diu animi dubius fui, de Germanis id, an de Gallis accipiendum; quandoquidem omnes isti auctores uno eodemque vocabulo constanter κελτὺς nominant. Julianus certè, haud semel Gallorum citans nomen, sæpius *Celtas*; nonnunquam *Galatas* adpellat. Contra verò nunquam *Germanos*, nisi peculiari eorum vocabulo *Germanos*, vel etiam *trans Rhenum Barbaros.* Quapropter ex hoc, qui omnium primus eam rem prodidit, jam satis certum est, ad Gallos, non ad Germanos, eam pertinere. Atque in hanc sententiam *Claudianus* quoque apertâ viâ ducit; cujus verba integra hæc sunt:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli;
Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit;
Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus;
Quosque rigat retro pernicior unda Garumnæ.

At quinam Gallici generis populi Juliani ævo accoluerunt Rhenum; nisi uni Helvetii ac Sequani? Nam infra hos Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Ubii, Gugerni ac Batavi, Germanici fuêre nominis in Gallicâ ripâ nationes. Quanquam non sim nescius, hos omnes plerumque apud scriptores adpellari Gallos. Universam Rheni ripam intellexisse suprà dictos auctores, inde conjicere datur, quòd nullam certam nationem nominarunt. Ego equidem non dubitaverim, ab uno Juliano, primo auctore, id habuisse reliquos omnes: qui lecta magis, quàm comperta prodiderunt. Julianum quoque ipsum hanc explorandæ genuinæ prolis causam conjecisse magis, quàm comperisse dicerem, nisi epigramma testaretur, scuto eos prolem impositam flumini commisisse. quod de ablutione & induratione corporis intelligi minimè potest. Sed quid non Poëtæ veris etiam rebus adfingunt? Julianus, quamvis aliquot per annos in Galliâ, & apud ipsam Rheni ripam egerit; tamen, non experiundo, sed fando se id accepisse, disertè testatur in libro de rebus à Constantio gestis, his verbis: *Gallis quoque* AIUNT *flumen contingere prolis incorruptum judicem* &c. Proinde ego vereor, ne quis ignarus, aut mendax, fabulam (ut fieri solet) rei veræ, ac per se satis novæ adfinxerit apud Julianum. Verùm quicquid id fuerit; de solis lævæ, seu Gallicæ ripæ accolis acci-

accipiendum esse, patet ex Juliano Claudianoque. Ipsos trans Rhenum Germanos recens editos fœtus frigidis aquis ad induranda corpora immersisse, ut Hispani, Galli, Ligures, Itali, Græci, Thraces, Sarmatæ, Scythæ, aliique prisci mortales, è *Strabone* & *Galeno* constat.

II. Ceterò *Tacitus* de Germ. *Numerum*, inquit, *liberorum finire, aut quenquam ex agnatis necare, flagitium habetur.* Agnatos hic pro liberis accipere, maximè placet ex sententiâ *Lipsii* : quam ita interpretor. Finire numerum liberorum dicebantur, quum procreandæ soboli operam amplius dare nolebant. Agnatos jam liberos necare maximè solebant Latini, Græci & aliæ in oriente gentes. in quibus etiam nuper Indi id moris habuerunt: nempe quoties ob inopiam se alere eos posse diffiderent. Cum Germanis nostris nescio an aliqua alia gens eamdem habuerit hac in re opinionem, præter Ægyptios, atque Hebræos. De Ægyptiis tradit *Strabo*, lib. XVII, *Eos omnem prolem alere.* *Germani prolem non necabant.*

III. De *educatione* liberorum apud nostros ita Tacitus de Germ. *Sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, ac nutricibus delegantur.* Hoc de nobilissimis etiam, ac principibus feminis intelligas. Nam plebeis nullæ, aut raro erant ancillæ : quum ipsæ matresfamilias non modò domestica officia, sed & rurestres labores obiverint. Ancillis atque nutricibus prolem nutricandam delegare, mos erat usitatissimus Romanis feminis. *Liberorũ educatio apud Germanos.*

IV. Ceterùm *Aristoteles*, ut suprà relatum, morem ait fuisse Celtis, infantes brevi vestire tegumento. At ne hoc quidem fera illa Germanorum passa est duritia. De his quidpe ita Noster, eodem loco: *In omni domo nudi, ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt.* Id sane experimentis docemur; quò negligentiùs infantes educentur, eò robustiores reddi artus, validiora corpora. *Cæsar*, comm. IV. Quæ res & cibi genere, & quotidianâ exercitatione, & libertate vitæ, quod à pueris nullo officio aut disciplinâ assuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant, & vires alit, & immanem corporum magnitudinem efficit. Subjicit *Noster* prioribus ista : *Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Maxima etiam nunc Germa-

niæ

vero imperium in se occupante, [illegible] nullam [illegible] se. Ideoque haud diutius [illegible] ferebant, quàm [illegible] rebus suis, aut [illegible] necessitas. Quam primum occasio [illegible] tiendi jugi patebat, tanto amore in communem patriæ libertatem ardebant, ut etiam liberos obsidum loco apud hostem depositos, [illegible] donarent.

Mansuetudo & Clementia Germanorum.

IV. Quum passim apud auctores adolescentes, [illegible] *feroces, immites, [illegible] atque superbi*, [illegible] fuere erga supplices [illegible] *Mansuetudine & Clementia*, quod [illegible] statur *[illegible]* lib. III. cap. III. Exemplum refert *Tacitus*, [illegible] XIII. Sic Sugambri partem equitatus Usipetum Tencthe[illegible] eorumque post earum cladem ad se receptam. Cæsari postulanti [illegible] dere [illegible]: teste ipso, in comment. IV.

Liberalitas, [illegible] Hospitalitas [illegible].

V. Jam verò *Liberalitas, Comitas, Hospitalitas* [illegible] modo in Germanis nostris, sed & in reliquis Celtis tanta fuit, quanta nulla illa gente ab antiquis auctoribus [illegible]. De Celtiberis, Hispanica gente, sic *Diodorus* lib. V. *[illegible] hominem, peregrinos enim omnibus hospitium [illegible] [illegible].* Qui [illegible], eos [illegible] *[illegible] arbitrantur.* — *[illegible]* [illegible] *tum demum qui [illegible]* [illegible] *[illegible].* Tacitus de Germ. [illegible] *[illegible] &c.* Cæsar, comment. VI. *Adamus Bremensis* de Suevonibus. *Idem de [illegible]* [illegible]. Neque à prima [illegible] habere mortales [illegible] & in [illegible] [illegible] confusionem [illegible] natio. Neque hodie [illegible] *[illegible]*, quàm Germani [illegible] inter se, [illegible] *quàm [illegible] ad [illegible]*, [illegible] *[illegible]* [illegible] Saxonico genere [illegible] in Britannia [illegible] Germanica [illegible] neque [illegible] fertim ad [illegible]. Victus, inquit [illegible] *[illegible]* [illegible]. Hodie maxime apud [illegible] nationes, [illegible] Brabantos, Selandos, Hollandos, Geldrios ac Frisios. [illegible] *[illegible]*, ita ibidem [illegible], *[illegible]* [illegible] *[illegible]*. [illegible] maxime in Germania nunc vigeamus. *[illegible]*, inquit idem, [illegible]

[illegible] Nunc etiam, si qui sit po-
tius, videtur. Sane Liberalitas [illegible] Germa-
nis nostris, tam erga [illegible] quam erga suos [illegible]
[illegible] Quanquam inter vicinas gentes communiter
Poloni atque Bohemi [illegible] in modum [illegible] censent.

VI. [illegible] tamen jam que priscos Germanos coluisse
quis dubitet, [illegible] fides
quamque [illegible] vino, quo caeteras gentes Europae [illegible]
[illegible] ab Germanica simplici-
tate. [illegible] Caesar [illegible]

Amicitia Germanorum.

VII. [illegible] Martis viris, ac nihil nisi
[illegible] bellaque spirantibus, quum [illegible]
[illegible] Hinc est illud *Diodori* lib. V [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] in iis Germaniae nationibus, quae a
[illegible] remotiores, Galliae Italiaeque mores nondum
[illegible] quibusque vitia sub virtutum nomine nondum [illegible]
[illegible] Notavit [illegible] gravitatis exemplum in Hispanica
[illegible] Germanorum [illegible] lib. III. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] Certe, hinc inde [illegible], hodieque [illegible] apud
Germanos [illegible] alios Europaeos, saepe [illegible]
[illegible] gravitate Hispani. [illegible]
[illegible] Cappadocem quendam [illegible]
[illegible] in Galliam deduxisse, addidque [illegible] Galli [illegible]
[illegible]
[illegible]

Gravitas Germanorum.

VIII. *Temperantia* [illegible] Germanis [illegible] Cerere
[illegible] in Vetere [illegible]
[illegible] VI. [illegible]
[illegible] *Tacitus* [illegible]
[illegible]
[illegible] Quin [illegible]

Temperantia Germanorum.

[illegible] De [illegible] [illegible] ... [illegible] ... [illegible]

IX. Hactenus de virtutibus priscorum Germanorum, [illegible] ... [illegible] ... *[illegible]* ... Vitium, si hoc est vitium, certè commune fuit [illegible] ... quod nemo historiarum [illegible] negare poterit. Nam omnia illa Ægyptiorum, Scytharum, [illegible], Medorum, Persarum, Græcorum, Romanorumque [illegible] ... imperia [illegible] ... idemque Alexander, populusque Romanus [illegible] ... [illegible] ... omnium gentium opinione, [illegible] ... Proinde nullo jure [illegible] ... [illegible]

X. At [illegible] ... [illegible]

[illegible]

CAPUT XX.

De conjugio & amore fideque conjugali.

I. NUnc de *matrimoniis* & *liberorum educatione* pauca quædam dicentur. De illis igitur ita Noster in lib. de Germ. *Severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris, nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt; exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur.* Et posteà: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quomodo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas; ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament.* Hoc Germani nostri ex memoriâ & observatione divini præcepti, quod Deus dederat Adamo, Genes. II. XXIII. Hoc igitur præceptum prisci Germani, ut ab proavis suis, Noacho, Japheto, Gomero & Aschenaze in Asia acceperant, quàm religiosissimè postea in Germania observarunt; quamvis veri Dei cultu jamdudum relicto. *Matrimonia Germanorum.*

II. Ceterùm, quod *Auctor* noster Germanos *prope solos barbarorum singulis uxoribus contentos fuisse tradit; exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiebantur:* ejus rei exemplum est in Ariovisto, Marcomannorum rege; de quo sic *Cæsar*, in comm. I. *Duæ fuerunt Ariovisti uxores: una Sueva natione; altera Norica.* Regibus hoc tantùm atque Principibus licuisse, patet ex Taciti verbis admodum paucis. Verùm & illi hoc ex vicinarum gentium traxisse moribus videntur; non ex majorum institutis. Nam & Bastarnæ, Germanica gens, Sarmatis pariter atque Getis vicini, horum more complures, aut communes inter se habuêre uxores. *Tacitus* ibidem: *Peucini,—— connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Præclara illa consuetudo quarumdam nationum Germaniæ, *in quibus tantum virgines nubebant, & cum spe votoque uxoris semel transigebatur; sicque unum accipiebant maritum* &c. Præclara hæc inquam consuetudo, & imitatione maximè digna, si duram illam, aliis quo- *Singulis uxoribus Germani erant contenti.* *Virgines semel tantùm nubebant.*

que gentibus observatam conditionem removeas, quâ uxori marito super vivere non licebat; sed, illo defuncto, statim sese laqueo juxta ejus sepulchrum induere cogebatur; nisi invisa propinquis, & omnibus infamis vivere mallet: quod de Herulorum gente tradit *Procopius*, lib. II. rerum Gothicarum.

Quas uxores habuerint Germani.

III. At videamus tandem, *quasnam in uxores* ducere priscis Germanis licuerit. Quidpe Moses ostendit Hebræis, quibus in gradibus matrimonia contrahere, quibusque minùs liceret. Idemque postea Romanorum legislatores fecerunt: quod jus eorum civile, legesque, multis abhinc sæculis conscriptæ, etiam nunc ostendunt. Verùm leges istæ, per Mosen nondum latæ, quum, post terrarum inundationem, genus mortalium in diversas orbis partes dispergeretur: estque credibile, ut ab initio Adami filii, sic post diluvium quoque Noachi nepotes duxisse in matrimonium sorores. Qui mos à dispersione Babylonicâ in omnes pariter gentes diffusus fuit, multisque sæculis observatus; nec nunc quidem in orbe barbaro exstinctus. De Atheniensibus, Græco populo, testis est *Æmilius Probus*, in Cimone. De eodem Cimone, simulque Persarum gente, *Cyrillus* contra Julian. Imperat. lib. VI. *Strabo*, lib. X. de Cretensibus. De Persis multo etiam fœdiora tradit *Theodoretus*, contra Græcos. orat. IX. de legibus; quòd illi *matrum, sororum, filiarumque connubiis fuerint commixti.* Idem de iisdem tradunt *Diogenes Laertius*, in proœmio; *Strabo* lib. XV. Et lib. XVI de Arabibus id affirmat. *Cæsar*, belli Gall. comment. V. de Britannis, Germanorum consanguineis, idem ferè adseverasset. Sed Germanos nostros, qui tantâ egerunt continentiâ, tantâque sanctimoniâ, uti *prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti* fuerint; ab ultimis istis, abominandisque flagitiis abstinuisse, maximè veri est simile. Quod si aliter fecissent; haud dubiè auctor noster, diligentissimus omnium ejus gentis morum notator, memorasset. Quin sorores quoque, adeoque fratrum filias in matrimonio habuisse etiamnunc dubito.

Qua ætate Germani inverint matrimonia.

IV. Ostensum igitur hactenus, quot uxores, item quas ducere licuerit. quibus ætatis duxerint annis, nunc etiam indicandum est. Cæsar. comm. VI. ubi de moribus Germanorum agit: *Qui diutissimè*, inquit, *impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. Hoc ali staturam, ali hoc vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò XX fœminæ notitiam habuisse, in turpissimis ha-*

habent rebus. In eamdem ſententiam *Noſter*: *Sera juvenum Venus &c.* Ergo adoleſcens juxta ac virgo poſt vigeſimum demum ætatis annum matrimonio inter ſe jungebantur. Hic certè mos in filiabus hodièque apud Germanos magis, quàm apud alias gentes, obſervatur. Adoleſcentes plerumque in altiorem ſervantur ætatem.

V. De *dote & amore conjugali*, item de *officio* uxoris, ſic Tacitus, eodem libro: *Dotem non uxor marito, ſed uxori maritus offert. Interſunt parentes & propinqui, & munera probant; munera, non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus nova nupta comatur; ſed boves, & frenatum equum, & ſcutum cum frameâ, gladioque. In hæc munera uxor accipitur: atque invicem ipſa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana ſacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur, venire ſe laborum, periculorumque ſociam; idem in pace, idem in prælio paſſuram, auſuramque. Hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, ſic pereundum accipere ſe, quæ liberis inviolata, ac digna reddat; quæ nurus accipiant, rurſusque ad nepotes referant.* Virtus autem tunc maximè ac probi mores ſpectabantur, atque ipſum matrimonium. Porrò, adde ſuperioribus ea, quæ eodem libro antea referuntur: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium, Hi cuique ſanctiſſimi teſtes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt, nec illæ numerare, aut exſugere plagas pavent.* Exemplum conjugalis amoris eſt in Arminii uxore, de quâ *Tacitus* in annal. I. ita: *Pugnatum in obſidentis; & ereptus Segeſtes, magna cum propinquorum & clientum manu. Inerant feminæ nobiles; inter quas uxor Arminii, eademque filia Segeſtis, mariti magis, quàm parentis animo.*

Dos, quam maritus offerebat uxori.

Amor conjugalis & uxorum officia.

VI. Subnectit modò dictis continuò Auctor, de *virorum amore in uxores, iſta*: *Memoriæ proditur, quaſdam acies, inclinatas jam & labantes, à feminis reſtitutas, conſtantiâ precum, & objectu pectorum, & monſtratâ comminus captivitate. quàm longè impatientius feminarum ſuarum nomine timent: adeo, ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obſides puellæ quoque nobiles imperantur.* Exemplum maritalis amoris eſt in Arminio, dicti annalium libro paullò poſt: *Arminium, ſuper inſitam violentiam rapta uxor,*

Maritorũ amor in uxores.

subjectus servitio uxoris uterus, vecordem agebant: Volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Cæsarem poscens. Reciprocum ac parem, constantemque fuisse invicem conjugum amorem haud dubitandum.

Pudicitia mulierum in Germania.

VII. Ceterò auctor noster quum intelligeret, quibus maximè rebus pudicitia muliebris apud alias gentes corrumperetur; longè eas à Germanorum moribus abfuisse, ostendit his verbis: *Ergo septâ pudicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Spectaculorum ignaros fuisse priscos istos Germanos, docet exemplum Verriti ac Malorigis, principum gentis Frisiorum: de quibus, Romam legatione missis, sic tradit *Tacitus* annal. XIII. *Intravêre Pompeji theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illi per otium, neque enim ludicris ignari oblectabantur.* Alium præterea corrumpendi pudicitiam muliebrem haud levem modum, qui est in literarum scientia atque usu, Germanis procul fuisse, docet continuò Noster ibidem his verbis: *Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Haud ita pridem etiam, in Saxonicis Germaniæ nationibus, ubi plurimum adhuc veterum morum perdurat, item Prusſiâ ac Livoniâ, ceterisque septemtrionis partibus, turpe fuit feminæ literas scire; eandem ob causam, antiquus scriptor Tacitus innuit; videlicet his pudicitiam solicitari, his prodi.

CAPUT XXI.

De mulierum partu, liberorumque educatione. Item de cognationibus & hereditatibus.

Mulierum Celticarum duritia in partu & liberorum educatione.

I. COmmodus nunc fuerit locus, de partu mulierum, liberorumque educatione, item de propinquitatibus nonnulla adnotare. *Strabo*, lib. III. Hispanicarum mulierum fortitudinem duritiamque his verbis notat: *Hæc Hispanis communia sunt cum Celticis, Thracicis, Schyticisque gentibus. Sicut & fortitudo, non virorum modò, sed & feminarum. hæ namque agros colunt. & quum pepererunt, suo loco viros decumbere jubent, iisque ministrant. Atque inter operandum sæpe infantes lavant, & fasciis invol-*

involvunt, ad flumen aliquod inclinantes. *Posidonius tradit, sibi in Liguria hospitem suum Charmolaum Massiliensem narrasse; quum à se ad fossionem quandam conducti essent viri pariter ac feminæ; inter has, quandam doloribus partus correptam, non longè ab opere secessisse: editoque fœtu, ad opus rediisse; ne mercedem amitteret.* *Quam ipse, quum ægre opus facere videret; primoq́, causam ignoraret; tandem, re cognitâ, mercede datâ, dimisit. mulierem ad fonticulum quendam extulisse infantem; lotumque, & pannis, quos habebat, involutum, domum incolumem detulisse.* Eandem historiam recitat & *Diodorus*, lib. IV. Non uni soli id apud Ligures mulieri evenisse, sed vulgare inter reliquas fuisse, ostendit *Aristoteles*, Posidonii ætate multò prior, in mirandis suis, & suprà satis apertè docet Strabo. *Aristoteles* Polit. I. cap. VII. tradit, Celtas infantes recens natos frigido flumini immergere, ut ad frigora eos assuefaciant. Et *Pol.* lib. I. cap. VII. ubi Gallos intellexit & Germanos, utramque gentem. *Galenus*, in libro de tuenda sanitate primo, ita tradit: *Quis, quæso, nostrum sustineat, modò editum infantulum, & ab utero adhuc calentem, ad flumen deferre; ibique, ut apud Germanos fieri aiunt, ceu candens ferrum, in frigidam aquam immergendo, simul de naturæ vigore periculum facere, simulque corpus ipsum roborare.* Veras hic genuinasque protulisse ejus rei causas Galenum, attestatur & *Virgilius*, Æneid. IX. Communem fuisse hunc morem multis aliis etiam gentibus, suprà è Strabone & Aristotele intelleximus. Eumdem *Sidonius Apollinaris*, in carmine II. adscribit Thracibus: Jazygibus Mæotis Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI. Laconibus Seneca, controver. I. Item Vibius Sequester, in libello de fluminibus. Antiquissimus hic omnium pariter gentium mos, ex unâ Asia, in gentium dispersione, in omnes terræ partes pervectus. Unde etiamnum is viget apud Americanos maximè. Causam, cur id factum, ex tot Auctoribus satis certam didicimus. Longè tamen aliam, satisque insolentem narrat *Julianus Cæsar*, in epistola ad Maximum: *Certè Celtis injuriam nullam facit Rhenus; qui spurios infantes undis abripit, tanquam impuri lecti vindex.* Huic & alii Auctores subscribunt ut *Nazianzenus*: Item *Claudianus* in Ruffinum lib. III. *Nonnus*, lib. XXIII. & lib. XLVI. *Theophylactus*. *Eustathius* in Dionysium Alexandrinum. Hujus igitur rei quum tot sint satis graves auctores, haud immeritò quis miretur, nullam ejus

Infantes recens nati frigido flumini immersi.

Infantes fluminibus impositi, ut de legitimis constaret natalibus.

mentionem fieri à Tacito nostro, alioquin morum Germanicorum accuratissimo scriptore. Unde ego etiam diu animi dubius fui, de Germanis id, an de Gallis accipiendum; quandoquidem omnes isti auctores uno eodemque vocabulo constanter κελτὲς nominant. Julianus certè, haud semel Gallorum citans nomen, sæpius *Celtas*; nonnunquam *Galatas* adpellat. Contra verò nunquam *Germanos*, nisi peculiari eorum vocabulo *Germanos*, vel etiam *trans Rhenum Barbaros.* Quapropter ex hoc, qui omnium primus eam rem prodidit, jam satis certum est, ad Gallos, non ad Germanos, eam pertinere. Atque in hanc sententiam *Claudianus* quoque apertâ viâ ducit; cujus verba integra hæc sunt:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli;
Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit;
Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus;
Quosque rigat retro pernicior unda Garumnæ.

At quinam Gallici generis populi Juliani ævo accoluerunt Rhenum; nisi uni Helvetii ac Sequani? Nam infra hos Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Ubii, Gugerni ac Batavi, Germanici fuêre nominis in Gallicâ ripâ nationes. Quanquam non sim nescius, hos omnes plerumque apud scriptores adpellari Gallos. Universam Rheni ripam intellexisse suprà dictos auctores, inde conjicere datur, quòd nullam certam nationem nominarunt. Ego equidem non dubitaverim, ab uno Juliano, primo auctore, id habuisse reliquos omnes: qui lecta magis, quàm comperta prodiderunt. Julianum quoque ipsum hanc explorandæ genuinæ prolis causam conjecisse magis, quàm comperisse dicerem, nisi epigramma testaretur, scuto eos prolem impositam flumini commisisse. quod de ablutione & induratione corporis intelligi minimè potest. Sed quid non Poëtæ veris etiam rebus adfingunt? Julianus, quamvis aliquot per annos in Galliâ, & apud ipsam Rheni ripam egerit; tamen, non experiundo, sed fando se id accepisse, disertè testatur in libro de rebus à Constantio gestis, his verbis: *Gallis quoque* AIUNT *flumen contingere prolis incorruptum judicem* &c. Proinde ego vereor, ne quis ignarus, aut mendax, fabulam (ut fieri solet) rei veræ, ac per se satis novæ adfinxerit apud Julianum. Verùm quicquid id fuerit; de solis lævæ, seu Gallicæ ripæ accolis acci-

accipiendum esse, patet ex Juliano Claudianoque. Ipsos trans Rhenum Germanos recens editos fœtus frigidis aquis ad indurandа corpora immersisse, ut Hispani, Galli, Ligures, Itali, Græci, Thraces, Sarmatæ, Scythæ, aliique prisci mortales, è *Strabone* & *Galeno* constat.

II. Ceterò *Tacitus* de Germ. *Numerum*, inquit, *liberorum finire, aut quenquam ex agnatis necare, flagitium habetur.* Agnatos hic pro liberis accipere, maximè placet ex sententiâ *Lipsii*: quam ita interpretor. Finire numerum liberorum dicebantur, quum procreandæ soboli operam amplius dare nolebant. Agnatos jam liberos necare maximè solebant Latini, Græci & aliæ in oriente gentes. in quibus etiam nuper Indi id moris habuerunt: nempe quoties ob inopiam se alere eos posse diffiderent. Cum Germanis nostris nescio an aliqua alia gens eamdem habuerit hac in re opinionem, præter Ægyptios, atque Hebræos. De Ægyptiis tradit *Strabo*, lib. XVII, *Eos omnem prolem alere.* *Germani prolem non necabant.*

III. De *educatione* liberorum apud nostros ita Tacitus de Germ. *Sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, ac nutricibus delegantur.* Hoc de nobilissimis etiam, ac principibus feminis intelligas. Nam plebeis nullæ, aut raro erant ancillæ: quum ipsæ matresfamilias non modò domestica officia, sed & rurestres labores obiverint. Ancillis atque nutricibus prolem nutricandam delegare, mos erat usitatissimus Romanis feminis. *Liberorũ educatio apud Germanos.*

IV. Ceterùm *Aristoteles*, ut suprà relatum, morem ait fuisse Celtis, infantes brevi vestire tegumento. At ne hoc quidem fera illa Germanorum passa est duritia. De his quidpe ita Noster, eodem loco: *In omni domo nudi, ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt.* Id sane experimentis docemur; quò negligentiùs infantes educentur, eò robustiores reddi artus, validiora corpora. *Cæsar*, comm. IV. Quæ res & cibi genere, & quotidianâ exercitatione, & libertate vitæ, quod à pueris nullo officio aut disciplinâ assuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant, & vires alit, & immanem corporum magnitudinem efficit. Subjicit *Noster* prioribus ista: *Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Maxima etiam nunc Germaniæ

niæ parte feptemtrionali in agris maritum & uxorem, liberosque & omnem familiam, pecoraque fub eodem tecto, in eadem humo cubare videas. In quibus equidem regionibus, magna morum veteris Germaniæ pars in hanc diem edurat. In eandem cum Noftro fententiam *Cæfar* comm. VI. *Ab parvulis*, inquit, *duritiei ac labori ftudent*; Et *Mela* lib. III. cap. III. *Maximo frigore nudi agunt, antequam puberes fint. & longisfima apud eos pueritia eft*, nempe ad vigefimum usque ætatis annum, quo ætas jam feparabat ingenuos à fervis, virtus agnofcebat in bello. Sed non pueri tantùm, verùm & puellæ nudæ egerunt, ad dictam usque ætatem. Hac quidpe plerumque ætate nubebant. Matres quoque ipfas maximâ corporis parte nudas egiffe, humeros tantum ac terga brevi fagulo vel pelle tectas. Nec certè majori poterat effe pudori in puella nuditas, quàm in puero pubefcente.

Domeftica officia curarunt liberi.

V. Porro *Cæfar*, com. VI. Gallorum mores enarrans; *In reliquis*, inquit, *vitæ inftitutis, hoc ferè ab reliquis differunt, quòd fuos liberos, nifi quum adoleverint, ut munus militiæ fuftinere poffint, palam ad fe adire non patiantur: filiumque in puerili ætate, in publico, in confpectu patris affiftere, turpe ducunt.* Idem Germanorum genti, Gallorum confanguineis atque finitimis fuiffe moris, haud dubium finunt effe auctoris noftri verba modò citata: *Dominum ac fervum nullis educationis deliciis dignofcas. Inter eadem pecora, in eadem humo degunt; donec ætas feparet ingenuos, virtus agnofcat.* Quin ex eodem prifco more hodièque Germani liberos impuberes nec in conviviis unà collocant, nec in publicum ducunt: & perquam turpe eft filio, fimulq; parentibus, fi quid tale ille conetur. E diverfo aliæ gentes etiã parvulos fuos quoquoverfum fecum trahant. Non otiofos egiffe per omnem pueritiam Germanorum liberos, quod ex Cæfare posfis, conjicere, fed domefticis officiis fuiffe diftrictos; patet ex his *Taciti* verbis: *Servis non in noftrum morem, defcriptis per familiam minifteriis, utuntur. fuam quisque fedem, fuos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris aut veftis, ut colono, injungit; & fervus hactenus paret. Cetera domus officia uxor ac liberi exfequuntur. Nimirum impuberes maximè.* Sic enim eodem libro antè; *Fortisfimus quisque ac bellicofisfimus, nihil agens, delegata domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, fenibusque, & infirmisfimo cuique ex familia, ipfi hebent.* Infirmi etiam habebantur libe-

liberi, ante pubertatem. Hinc *Diodorus*, lib. V. *Juniores, pueritiæ limites nondum egressi, iis ministrant; femellæ pariter ac masculi.* plerosque nobilium filios, ubi adoleverint, sacerdotum disciplinæ, ad perdiscenda divinarum humanarumque rerum secreta, fuisse traditos, infrà suo loco aperietur. Universos, tam nobilium, quàm ingenuorum, servorumque, sive colonorum pueros *natandi studio* jam inde à primâ pueritiâ fuisse deditos, maximè credibile est: quandoquidem hac arte gens ipsa auctoribus maximè celebratur, nec pueros tantùm; sed & puellas: promiscuè enim feminas cum viris in fluminibus sese lavisse, suprà ostensum est. *Natandi studium*

VI. Auctor noster eodem libro; *Arma sumere non ante cuique moris, quàm civitas suffecturum probaverit.* Nempe, quum pueritiæ annos egressi, militiæ munus sustinere juvenes, sive adolescentes possint. Gestare equidem *arma* antè non licebat: at uti tamen iis etiam pueri discebant. *Seneca*, de ira lib I. cap. XI. Et epist. XXXVI. Sed & *equitare* impuberes didicisse reor. *Noster* de Germ. *Nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. sic instituêre majores; posteri imitantur. hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes.* Infantibus equidem in baculo: pueris verò & juvenibus in equo. *Armorum studium in Germanorũ liberis.*

VII. Haud alienum abs re nunc fuerit, pauca quædam *de cognationibus ac hereditatibus hoc loco dicere. Tacitus* eodem libro: *Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur; & in accipiendis obsidibus magis exigunt, tamquam ii & animum firmiùs & domum latiùs teneant.* Geminum videlicet animum, geminamque domum patris & avunculi. Sed quare id minus fratrum filii! An quia de sororum magis quàm de fratrum filiis constat? Lyciis certè nullam aliam fuisse puto antiquis temporibus rationem; qui à matribus omnes genus ducebant; teste *Herodoto* lib. I. Pergit Noster: *Heredes tamen successoresque sui cuique liberi, & nullum testamentum.* At in hereditate capiendâ primogenituræ observabatur illa sive æterni Dei lex, sive communis omnium mortalium consuetudo, ex sacris etiam libris notissima; quâ etiamnum quædam Christiani nominis gentes, maximè verò Britanni utuntur. De priscis illis Germanis testis est *Tacitus*: *Inter familiam, & penates & jura* *Hereditates & cognationes inter Germanos.*

ra successionum, equi traduntur. excipit filius: non, ut cetera, maximus natu, sed prout ferox bello & melior. Quod si nulli filii, haud dubiè filiâ maxima natu in bona succesit; quemadmodum etiam nunc in Britannia. Hinc est, quod idem Noster, suprà de adulteriis dixit: *Publicata pudicitiæ nulla venia, non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* Et porro: *Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quantò plus propinquorum, quò major affinium numerus, tantò gratiosior senectus. nec ulla orbitatis pretia.* Ab omnibus colebatur illa, hæc negligebatur, ac despiciebatur, tamquam ignava, iners & reipublicæ, quæ armis & juventute nitebatur, inutilis. Contrà verò Romæ orbitas in gratiâ, auctoritate & potentiâ fuit: quod innuit *Tacitus*; & testantur *Seneca*, in consolatione ad Marciam, cap. XIX. *Marcellinus*, lib. XIV. & *Plinius*, in Proœmio libri XIV. De cetero pergit ita Noster: *Suscipere tam inimicitias, seu patris, seu propinqui, quàm amicitias, necesse est.* Nimirum reverentiâ sanguinis: à quo dissentire, aut separari, nefas erat. Quanta fuerit omnis propinquitatis cognationisque observantia, vel ex eo perspicitur, quod integræ cognationes singulos vicos incolebant. quod tradit *Cæsar*, comm. VI. ubi Germanorum mores exsequitur. Quò illud etiam *Taciti* referendum eodem libro de Germ. *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est; non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit: sed familiæ & propinquitates.* Id est, integri vici: quorum magistratus, in bello etiam singulorum ordinum, seu cuneorum fuêre ductores.

CA-

CAPUT XXII.

De religione ac deorum cultu, ubi primùm ostenditur, deorum cultum cultusque procuratores sacerdotes habuisse Germanos jam inde à primordio gentis.

I. PEractis hactenus omnibus, quæ ad privos singulosque homines spectabant; tempus nunc est ad ea transgredi, quæ publici fuerunt juris, quæque publicè ab universis, vel numero pluribus administrata sunt. In his primum ordinem atque locum meritò sibi postulaverint *religio* & *deorum* cultus; ut quæ ad animum potissimè pertinent. Barbarâ igitur admodum, & immanitate efferatâ cunctis in rebus quum fuerit prisca gens nostra Germanorum, sunt, qui negant, ullum eos habuisse deorum cultum, ullam notitiam, ullamve suspicionem, antequam Romani, superato Rheno amne, Germaniam ingressi sunt. idque *Cæsaris* inducti arbitrantur verbis, quæ sunt, comm. VI. hujusmodi: *Neque Druides habent, qui rebus divinis præsint; neque sacrificiis student.* Quod argumentum sanè haud leve, nec vanum; nempe, si neque sacra, neque sacerdotes habuerint; ne deorum quidem venerationem habere potuisse. At continuo *Cæsar* subnectit: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum & Lunam: reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Deos in ceteras gentes Celtas quoque coluisse, etiam testatur *Dionysius Halicarnassensis*, antiquit. Rom. lib. VIII. Gallos, aliasque gentes occidentales, suâ etiamdum ætate, sub Augusti Cæsaris principatu, Saturno humanis litasse hostiis, testatur idem auctor, lib. I. Tiberium id demum sustulisse, auctor est *Plinius*, lib. XXX. cap. I. quanquam Claudio id adscribat *Suetonius*, in vita ejus. Germanos verò etiam longè post, quàm Romani Rhenum transierunt, similibus Mercurio sacrificasse victimis, testis est *Tacitus*. Germani igitur, Celtarum pars multò maxima, deorum & notitiam & cultum, quemadmodum aliæ gentes barbaræ, multis habuêre sæculis antè, quàm Romanorum nomen unquam inaudiverint. Et quidem deos à primo usque initio habuêre eosdem, quos reliquæ gentes. *Cæsar* prædicto commentario,

Religio & cultus deorum in Germanis.

Deum maximè, inquit, *Mercurium colunt. Hujus sunt plurima simulacra: hunc omnium inventorem artium ferunt; hunc viarum atque itinerum ducem; hunc ad quæstus pecuniæ mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc, Apollinem & Martem, Jovem & Minervam. De his eandem ferè, quam reliquæ gentes, habent opinionem: Apollinem morbos depellere; Minervam operum atque artificiorum initia transdere; Jovem imperium cœlestium tenere; Martem bella regere.* At non de Germanis, inquies, hæc refert Cæsar; sed de Gallis. E diverso de Germanis ista, paullo post: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Verùm ego, Cæsarem hæc de Germanis partim verissimè, partim nimis ignoranter prodidisse, audacter adsevero. Decem ferè per annos bellum in Gallia quum gesserit; facilè Gallorum mores atque ritûs exactiùs perdidicisse potuit. In Germania verò quum, Rheno transjecto, vix pedem posuerit; plurima illic eum ignorasse necessum est. Convincit id apertè Tacitus, quasi consultâ operâ testimonium ejus de Germanorum diis refellens, his verbis: *Deorum maximè Mercurium colunt. Cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. Pars Suevorum & Isidi sacrificant.* Et eodem libro postea: *Deuringi deinde & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Suardones & Nuithones, —— in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt.* Et postea: *Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. Præsidet sacerdos muliebri ornatu; sed deos interpretatione Romana Castorem Pollucemque memorant.* Et infrà de Æstiorum gente: *Matrem deûm venerantur.* Atque hæc Tacitus sub Trajani principatu: quibus temporibus jam dudum Germanorum populi moresque penitus Romanis perspecti fuêre. Ne verò suspiceris, post Julii Cæsaris demum è Gallia discessum Germanos dictorum deûm notitiam cultumque à Gallis accepisse: postquam Gallia à Romanis, Cæsaris debellata ductu, in provinciæ formam redacta est, nulla prorsus Gallis cum Germanis fuêre amiciora commercia, nulli invicem commeatus; sed hostiles perpetuò Germanorum in Galliam irruptiones: donec & Sigambri, & alii nonnulli Transrhenani à Romanis, Cæsaris Augusti auspiciis devicti, in Gallicam ripam transducti sunt. post quod tempus statim in ipsum Germaniæ so-

Dii Germanorum.

lum Romana præsidia transportata: moxq; inibi Quintil. Varus cum tribus legionibus ab Arminio, Cheruscorum duce, cæsus; de qua clade sic inter alia *Tacitus* annalium lib. I. *Lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverunt.* Cui deorum mactaverint, ostendit in aliâ clade, annal. XIII. *Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Antiquum hunc fuisse omnium pariter Celtarum morem, adparet haud obscurè ex *Cesare* qui comment. VI. Gallis eumdem adscribit: *Martem*, inquit, *bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superaverunt, animalia capta immolant.* Ægyptios *Lucianus*, in libro de dea Syria tradit: sacra constituisse, templaque & conventus solennes instituisse primos. Idem adserit & *Herodotus* lib. II. Priscis autem temporibus etiam apud Ægyptios absque simulacris templa fuisse iterum tradit Lucianus dicto loco. Omnium horum templis Germanorum religionem ac sacra esse antiquiora, clarè patet ex eo, quòd etiam aliquot sæculis post natum Jesum *cohibere parietibus deos, atque in ullam humani oris speciem assimilare nefas duxerint*, teste *Tacito*; quod ex vetustissimo instituto habuêre illi. Itaque vel hoc unico argumento omnis illorum sublata fuerit pertinax opinio, qui à gente ad gentem, per longinquam annorum seriem deorum cognitionem cultumque manasse, atque ita, qui ab Syria & Ægypto fuerint remotissimi, eos quoque omnium ultimos ea accepisse, arbitrantur. Sed jam antè cap. IX. demonstratum est, tam Germanos, quàm Gallos, primam nationum suarum originem deduxisse à Mercurio; ipsumque deum adpellasse *Theuth*, antiquissimâ inter mortales veri Dei, cæli terræque & cunctarum rerum conditoris, adpellatione.

Ex Asia in reliquas terræ partes gentes secum detulerunt deorum cultum.

II. Quum igitur eosdem jam inde ab ipso sui primordio coluerint deos Celtæ, quos reliquæ gentes; Validissimum inde construitur argumentum, omnes simul gentes, ex una eademque Asia, post linquarum divisionem, omnium pariter deorum notitiam atque venerationem in suas quamque detulisse terras. Atque hæc unica ratio est, cur non modò in hoc nostro orbe, sed etiam in Americano, omnes pariter gentes unos eosdemque deos, unis eis-

 dem

dem ritibus, nisi quòd in levioribus quibusdam rebus paululum variatis, perpetuo coluerint; eamdemque de iis singulæ habuerint opinionem; donec magna earum pars ad veram unius, veri, æternique Dei notitiam venerationemque perducta sit. Gentem aliquam sine deorum cognitione cultuque fuisse, nullum idoneum, certumque me legisse auctorem memini. Apud *Strabonem* equidem, lib. III. de gente quadam Hispanica hæc: *Quidam Callaicos nihil de diis sentire perhibent.* Verùm hi fortè unum coluerunt deum, sine rituum numerositate, sine nomine; ut illi, de quibus hæc continuo subjicit idem *Strabo*: *Celtiberos autem, & qui versus septentriones eorum sunt finitimi, innominatum quendam deum noctu in plenilunio, ante portas, cum totis familiis choreas ducendo, totamque noctem festam agendo, venerari ajunt.* Eadem haud dubiè de causâ *Lucanus*, lib. I. Judæos non modò sine nomine, sed incertum omnino deum colere arguit. Priscos quoque Pelasgos sine nominibus coluisse deos, auctor est *Herodotus*, lib. II. *Strabo*, lib. XVII. idem scribit de Æthiopibus: quod & *Diodorus* tradit lib. I. Verùm, quia isti solem exsecrabantur, ut calore nimio infestum, quem plerique alii supremum deorum existimabant, ideo planè athei credebantur; quum interim alia potuerint coluisse numina. Certè nulla gens unquam, ne posterioribus quidem hisce sæculis, reperta est, quin deorum aliquam habuerit notitiam ac venerationem; licèt nonnullæ admodum exiguam. Proinde verissimum est *Maximi Tyrii* testimonium, quod dissertatione XXXVIII. hac de re ita profert: *Nullum est genus hominum, neque barbarum, neque Græcorum, sive in mari, sive in continente vivat, sive sine sede vagetur, sive urbem incolat, quod non aliqua cultus deorum signa erigat.* Cui adsentitur *Seneca*, epist. CXVII.

Nulla unquam fuit gens absq; deorum cultu.

III. *Cæsar*, ut antè relatum, sacerdotes fuisse Germanis, qui rebus divinis præessent, quique sacrificia curavissent, omnino negat. nihilo minus tamen deos habuisse eos *Solem, Lunam* & *Vulcanum*, ultro fatetur. Quis unquam populus, quæ gens, quæ natio deos habuit sine cultu, aut deorum cultum sine sacerdotum administratione? Certè nulla. Ergo hoc jam Cæsaris de Germanis opidò quàm falsum, quod ille, ut multa in commentariis suis alia, antequam satis compertum habuit, nimis negligenter perscripsit. Nihil eos, neque domi, neque militiæ, sine sacerdote gessisse, ex aliis compluribus infrà ostendam auctoribus. Deorum

Sacerdotes Germanorum.

igitur

igitur cultum, cultusque procuratores sacerdotes quum non minùs Germani, quàm contermina, omnibusque morum partibus similis eis alia Celtarum pars Galli, habuerint; tutò jam ea, quæ Cæsar de Gallorum diis ac sacerdotibus tradit, ego ad Germanorum meorum theologiam & religiones accommodabo.

CAPUT XXIII.

De Origine sacerdotii.

I. ANtequam de religione ac deorum cultu dicatur, de origine sacerdotum, qui ea docuerunt, procuraruntque, sermo expediendus erit. Sacerdotum igitur munus atque dignitatem non magis ego in Germaniâ primùm inter Germanos extitisse arbitror, quàm ipsum Deorum cultum. Nam, quum deorum sacra primi Celtæ, quorum pars maxima Germani, ex Asiâ secum in Celticam attulerint; sacerdotes quoque, sacrorum procuratores, divinæque voluntatis interpretes, unà inde adduxisse certum est. In Asia autem sacerdotium jam inde ab ipsius mundi primordio originem accepisse, cùm maximè est credibile. Quippe, licèt legem scriptam primi mortales ante aquarum eluvionem non habuerint; tamen haud dubiè Deus, rerum omnium Conditor, *Adamo*, modum sese venerandi colendique, ac rationem vivendi, ceu leges ac statuta quædam, vocetenus tradidit. Unde enim *Abelus*, secundus mox Adami filius, gratum Deo facere didicerat sacrificium, nisi patre magistro? Unde *Noachus* ante aquarum inundationem justitiæ ac pietatis præco; (quod divus ait *Petrus*, in epist. II. cap. II. ver. V.) unde, simul ac egressus est arcam, Deo, servatori suo, sacra facere meminit, nisi traditionibus majorum monentibus, vel ipso jubente Deo? Nullam unquam placuisse Deo ἐθελοθρησκείαν seu *religionem ab hominibus excogitatam* gratamve fuisse, testis est sacra scriptura passim: ut in epistola Pauli ad *Colossenses*. cap. II. ver. XXIII. *Deuteron*. cap. XII. ver. VIII. *Matth*. cap. XII. ver. IX. Quin divus Paulus, in epistola ad *Hebraeos*, cap. XI. vers. IV. Abelum per fidem sacrificasse, disertè tradit. Unde sequitur, ex Dei id eum fecisse mandato. Peccatum quippe est, quicquid fit sine fide; teste eodem Apostolo, ad Roma-

Cultûs divini prima origo.

nos cap. XIV. ver. XXIII. Fides autem absque præcedente Dei verbo esse prorsus nulla potest: teste eodem ad *Hebr.* cap. XI. ver. I. et item prophetâ Iesaiâ, cap. I. ver. XII. quæ omnia confirmat divus *Petrus*, epist. II. cap. I. ver. ultimo. Deus igitur ipse primum mortalium Adamum sacra facere docuit; hic verò filios, Cainum & Abelum. Unde ad omnes eorum posteros sacrorum premanarunt ritus; quos Iↄ CCC. tandem annis post terrarum inundationem Moses Dei jussu scripto mandavit. Hinc est, cur apud omnes reliquas pariter gentes plerique ritus circa sacrificia & alios cultûs divinos veri Dei institutionibus, per Mosen conscriptis, pares reperiantur, ferèque eidem; qui certè ex Mosis demum legibus, sed jam inde ex Noachi arcâ in cunctas profluxerunt gentes. Post Mosen, ab Hebræis, longinquâ demum persuasione, reliquas eos accepisse gentes, qui adfirmare velit; is eadem operâ adseveret, illas ante Mosen nullum habuisse deorum cultum, nullam notitiam. Quod falsum est. Moses etiam, quum leges à Deo ad populum ferret, eum monuit, ne gentium superstitiones, alienosque ac falsos deos sequeretur. Quod si igitur gentes jam dum deos coluerunt; certè sacrificia etiam ac ritus habuerunt, quibus eos coluerunt. Primus igitur sacerdos, sive sacrorum procurator fuit idem, qui primus homo à Deo conditus; proximi deinde hujus filii. Tandem, quum hominem excresceret multitudo, ita ut jam alii alia curarent humanæ vitæ munia; certi etiam homines sacris curandis præpositi sunt: quos Græci postea, ἀπὸ τῦ ἱερῦ, dixêre ἱερεῖς. Latini eadem ratione, ab *sacro, sacerdotes.* Ceterùm inventis falsorum deorum veneratione ac sacris, sacerdotes his quoque, qui ea curarent, mox additi sunt. Quorum haud dubiè primus fuit idem, qui ipsius falsæ venerationis auctor, *Cainus*; quod infrà ostendetur. Persæ postmodum, Parthi, Bactri, Arii, Sacæ ac Medi, aliique orientis populi, suos nuncupavêre *Magos*; teste inter alios *Luciano* in Longævis: Indi suos *Brachmanes* & *Germanes*; Assyrii, *Chaldæos*; Ægyptii atque Hebræi, suo quæque gens patrio vocabulo, quod Græci interpretati sunt προφήτας: Celtæ *Druidas*; alii suos aliis nominibus.

Adam fuit primus sacerdos.

Sacerdotii origo.

II. Nec quicquam obest huic sententiæ, quòd Persarum *magos* Græci Latinique interpretati sunt *Philosophos*: primis quidpe illis sæculis apud omnes pariter gentes, penes unos sacerdotes omnis

Zoroaster idem fuit Adam.

mnis tam divinæ, quàm naturalis moralisque eratPhilo sophiæ tractatio. *Plato* in Alcibiade I. *Zoroastrem*, cujus ibidem meminit, primum fuisse artis magicæ repertorem, inter omneis olim convênit auctores. An non ipse primus mortalium fuerit Adamus, vehementer ego dubito. *Iustinus* historicus, sub initium lib. I. *Zoroastrem facit Bactrianorum regem; qui artes magicas invenerit, & mundi principia, siderumque motus diligentissimè spectavit.* Bactrianum ego hunc non magis fuisse puto, quàm Deucalionem, id est, Noachum, Schytham: quod tamen crediderint antiquissimi Græcorum; teste *Luciano*. in lib. de deâ Syriâ. *Plinius*, lib. XXX. cap. I. Zoroastrem magiæ auctorem facit aitque: *Eudoxum atque Aristotelem prodidisse, Zoroastrem hunc sex millibus annorum ante Platonis mortem fuisse*; Hermippum verò tradidisse; *quinque millibus annorum ante Trojanum bellum.* Quod & *Plutarchus* refert, in libro de Iside: *Diogenes* verò Laërtius, in proœmio, idem citat ex Hermodoro. Ipse *Plinius*, eodem capite postea adfirmat, Zoroastrem *multis millibus annorum ante Mosen* fuisse. Quæ computationes multò magis profectò in Adami, quàm in Nini, qui post terrarum inundationem regnavit, ætatem conveniunt. Adde huc quod *Justinus* inter alios, de Zoroastre tradit: *primum eum mundi principia siderumque motus diligentissimè spectasse.* Quod uni Adamo quàm rectissimè convenit. Hic quidpe primus & verum Deum, cœli terræque opificem & omnium rerum naturam, & siderum motus, & quicquid scientiarum ex his profluxit, ipso Deo magistro, cognovit, filiisque ac nepotibus tradidit. Adde etiam quod Hermippus apud *Plinium* prodidit, *Zoroastrem præceptorem*, *à quo institutus, habuisse Azonacem*; qui nullus alius fuit, quàm ipse summus æternusque Deus, quem prisci mortales adpellarunt *Aden, Aiden, Atten, Aten, Attin, Atin, Atyn, Attinen, Adonin, Adoneum, Adonaim.* Huc faciunt & ea, quæ *Lucianus* tradit in lib. de deâ Syria: eos ritûs sacros omnes ab *Atte* accepisse. Item, quæ *Plutarchus*, prædicto libro, ex Persarum theologia de *Zoroastre* refert: Eum docuisse *votivas & charisticas victimas immolare.* item, quæ de his rebus ex Ægyptiorum theologia narrat *Diodorus* lib. I. *Primum Mercurium ajunt communem loquelam articulatim distinxisse, & multis rebus, quæ antea sine nominibus erant, nomina indidisse: literas item invenisse & deorum cultûs sacrificiaque ordinasse.* Idem testatur & *Plato*, *in* Phædro; qui Mercurium istum Ægyptiorum adpellat *Theuth*, de quo cap. *IX.*

 di-

dictum. Deum ipsum, omnia ista, quæ Diodorus hic, & Plato dicto loco enumerant, primum mortalium Adamum edocuisse, hunc verò liberos suos, infrà patebit. Adde jam his & illud, quod *Oromazes* ille, quem patrem Magi prædicarunt Zoroastris, maximus apud Persas sit habitus Deus: isque non è mortalibus, sive in his terris natis diis unus; sed ipse omnium rerum conditor; teste *Plutarcho*, in libro de Iside. De eodem Oromaze id *Diogenes Laërtius*, in proæmio memorat ex Aristotele de Philosophia: *duo rerum principia, bonum genium & malum, alterum ex his Jovem & Oromasden, alterum Plutonem & Arimanium dici.* Per Græca vocabula Ζεὺς & ᾍδης, Persica Ὠρομάσδης & Ἀρειμάνιος, interpretari voluerunt. Vocabulum autem Ζεὺς idem esse quod Θεοῦ, id est, veri Dei, antiquissimam inter mortales adpellationem, infrà docebitur. Zoroastres igitur nullus alius, nisi Adamus, à vero Deo, unà cum reliquis rebus conditus.

Oromazes seu Jupiter.

III. *Diogenes Laërtius* ibidem & *Plato XI.* de legibus: *Vulcanum* tradunt Philosophiæ artiumque auctorem. Hunc quoque *Vulcanum*, verum æternumque fuisse Deum, infrà docebitur. Idem *Diogenes*, ibidem de Ægyptiis & *Ælianus*, variar. historiar. lib. *XIV.* cap. *XXXIV.* à *Mercurio* ajunt profecta jura & leges. Complures enim fabulosa statuit antiquitas iisdem nominibus deos. De Mercuriis sic ait *Cicero*, in III. de divinat: *Quartus Nilo patre; quem Ægyptii nefas habent nominare. Quintus, quem colunt Pheneatæ; qui Argum dicitur interemisse; ob eamque causam in Ægyptum profugisse, atque Ægyptiis leges & literas tradidisse. Hunc Ægyptii Theuth appellant.* Non modò leges atque literas, sed alias artes scientiasque hunc *Theuth* apud Ægytios invenisse, auctor est *Plato* in Phædro. Ubi equidem hunc *Theuth* unum ex antiquissimis facit deis: regem verò totius Ægypti *Thamum*; cui *Theuth* cùm literarũ tum aliarum rerum scientias aperuerit, quas distribui ceteris Ægyptiis postulavit, ex quibus *Thamum* regem alias laudasse, alias verò damnasse. Satis ineptè. *Theuth* iste quum idem fuerit qui verus Deus; *Thamus* ille haud dubiè nullus alius fuit, quàm qui *Adamus*, quem Deus ipse Adam. Ægyptii posteà, demtâ primâ syllabâ, & Δ, per communem omnium gentium consuetudinem, in confine Θ, converso adpellarunt Tham, qui non modò totius Ægypti, vel Bactrianorum, quod de Zoroastre tradit Justinus; sed uni-

Vulcanus Philosophiæ auctor.

Mercurius legum inventor.

Plures Mercurii.

Adam philosophiæ & artium cognitionem accepit à Deo.

universi terrarum orbis rex veriùs dici poterat. Huic igitur Deus, ceu pater filio (quod de Oromaze ac Zoroastre tradiderunt Magi) quem è terra ad imaginem suam condiderat, tam cœlestium, quàm terrestrium rerum, ab se conditarum, naturam, virtutes, effectus & usum exposuit; quidpe cujus causâ eas condiderat; huic item leges, ac modum vivendi præscripsit: quæ omnia voluit, ut ille ceteris mortalibus, id est, liberis suis transderet.

III. Huc facit alia etiam Ægyptiorum sacerdotum narratio. nempe primum omnium mortalium *Mneuen* leges, à Mercurio acceptas, dedisse Ægyptiis; ut refert *Diodorus*, in lib. I. qui *Mneues* nullus alius fuit, quàm quem ibidem *Diodorus*, vocat *μηνᾶν*. de quo ita scribit: *Frugum inventionem alii Isidi adscribunt, alii in quemdam antiquorum regum Menam referunt.* Per Isin ipsum intellectum fuisse Ægyptiorum sacerdotibus verum Deum. Deus igitur frugum inventor, ac primus monstrator; quià à se creatas primo mortalium Adamo monstravit: hic deinceps liberis suis ac nepotibus. De eadem re ita Pollux, lib. IV. cap. VII. sect. II. *Ægyptii Manerum tradunt fuisse agricultura repertorem, eumdemque Musarum discipulum.* Musarum nomen, inter alia vocabula, ad Solem spectare, indicat *Macrobius*, Saturnal. lib. I. cap. *XIX.* ego verò, omnes variorum numinum adpellationes, quas *Macrobius* uni Soli tribuit, ad unum verum æternum Deum, rerum omnium conditorem, esse referendas, infrà pluribus documentis ostendam. De prædicto *Menâ* tradunt *Diodorus* & *Herodotus*, lib. II. *Post deos illum primum Ægyptiorum regem fuisse; qui deorum venerationem & sacrificandi ritus docuerit.* Unde patet, Menam *istum* sive *Men*, seu *Manerum* eumdem fuisse, qui priscis Germanis, Man / Hebræis *Adam*, & iisdem Ægyptiis *Tham* dictus est. nam hic omnium mortalium primus in terris, post Deum, imperium obtinuit in liberos suos atque nepotes: hosque Deum colere ac sacra facere docuit, juxta ritus à Deo acceptos. Ægyptios verò primi hominis originem, & quidquid is in his terris egit, suo adscripsisse solo, vulgò notum est. Satis igitur ex hactenus dictis liquere puto, omnes tam divinarum, quàm humanarum rerum scientias, ipsumque vivendi modum ac leges primum inter mortales docuisse Adamum: qui ipse magistrum habuit eumdem, quem patrem, sive conditorem, æternum illum

Mneues seu Mena Ægyptiorum rex primus idem qui Adam.

THEUTH ; cujus nomen Græci fecêre Ζεὺς, Persæ *Oromazes*. Atque hæc causa fuit, cur omnes illustres legum conditores, inventionem earum in Deum referrent ; quem alius alio, pro ratione patriæ linguæ, adpellavit nomine. Ad disciplinas autem quod attinet, quas gentium professi sunt sacerdotes ; quemadmodum perpetuus ille humani generis hostis Satanas primùm pro veri Dei veneratione falsorum numinum cultum discipulis suis subjecit ; sic postea etiam ubique *mala bonis* permiscuit ; ut ex Magorum theologia refert *Plutarchus*, in lib. de Iside. Unde natæ sunt ineptissimæ illæ superstitiones, simulque artes abominandæ, quas vulgo *magicas* vocamus, seu veriùs *veneficas* : quarum omni ævo peritissimos fuisse omnium gentium (Dei populum excipio) sacerdotes, ex auctorum lectione disco. Ab Adamo igitur, omnium mortalium primo, per longam sæculorum seriem, quemadmodum ad alias gentes, sic ad Celtas nostros tùm sacerdotium, tùm dictæ divinarum juxtà & humanarum rerum scientiæ promanaverunt : quas unis adscribit sacerdotibus, sive Druidibus Cæsar, loco suprà citato. Ceterum hæ scientiæ, unà cum falsorum numinum sacerdotio, eadem ratione aquarum eluvionem in arca Noachi trajecerunt, qua & ipsa numinum veneratio.

CAPUT XXIV.

De variis priscorum sacerdotum sive sapientum generibus ; de auctoritate, ac disciplinis eorum : item de nomine apud Germanos.

I. ORdo rerum poscere videtur, ut de munere istorum sacerdotum ac disciplinis, nunc dicatur. Priscis illis sæculis apud omnes terrarum orbis gentes penes unos sacerdotes omnem tam divinæ, quàm naturalis moralisque Philosophiæ fuisse tractationem, superiori capite dictum est. hoc igitur liquidis nunc probetur auctorum testimoniis. De Ægyptiorum sacerdotibus id tradit *Strabo*, lib. XVII. De Indis ac Persis *Appianus*, in fine lib. I. de bellis civilibus. De iisdem Indorum sapientibus *Strabo*, lib. XV. Atque ob hoc ipsum φιλοσόφους eos adpellat *Strabo*, eodem loco : *Philostratus* verò, in vitâ Apollonii, cum

Sacerdotũ munus & disciplinæ.

cum *Appiano*, σοφὺς. Hinc est illud Jarchæ, Indicorum Brachmanum principis seu præsulis, dictum ad Apollonium, quod *Philostratus*, lib. *III.* cap. *VI.* refert hujusmodi: *Interroga, quidquid velis, ad viros enim venisti, qui cuncta sciunt.* Quin hodièque ejusdem simul gentis in oriente, simulque Africanorum, Americanorumque sacerdotes prædictas omnes profitentur scientias. Celtarum quoque olim Druidas iis fuisse similes, mox infrà ostendam. De iisdem id tradit *Mela* lib. III. cap. II. eosque vocat *Sapientiæ magistros*: *Diodorus*, lib. V. φιλοσόφυς. Quòd de Persarum quoque Magis tradit *Herodotus*, lib. I. Atque hinc *Plinius*, lib. XVI. cap. XLIV. Gallorum sacerdotes, quos Druidas illi vocabant, ipse adpellat *Magos*: & lib. *XXX.* cap. I. eisdem artem magicam adscribit. cujus tamen maxima pars nihil aliud erat, quàm ἱερυργία, id est, sacrorum operatio, rerumque futurarum prædictio; teste *Platone* in Alcibiade. Idem ex Sotionis libris tradit *Diogenes Laertius*, in proœmio. Hinc igitur *Ælianus*, var. hist. lib. II. cap. XXXI. omnium gentium theologiam vocat σοφίαν. *Strabo* lib. VII. tradit: *olim sacerdoteis, sive vateis musicam quoque exercuisse.* Sed de universo hoc omnium gentium Sapientum genere idem auctor lib. XVI: quo enumerat ejusmodi vateis, *taleisque* fuisse ait *Mosen, ejusque successores.* Hinc *Plinius*, cap. *I.* lib. *XXX.* Mosi quoque *magices factionem* adscribit; credo ob eandem, quam impensissimè ille ex Dei præcepto descripsit, ἱερυργίαν sive θεῦ θεραπείαν. quanquam fortassis primum Plinius arripuit argumentum è miraculis, quæ coram Pharaone edidit Moses. *Lucanus* etiam, lib. III. Ægyptiorum theologiam, ad quam discendam Plato in Ægyptum navigavit: teste *Plutarcho* in lib. de Iside, adpellat *magicam*.

II. Sed tempus est, ad Celtarum Sapientes transgredi. *Cæsar* comm. VI. *In omni*, inquit, *Gallia eorum hominum, qui in aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo.* Et mox: *de his duobus generibus alterum est Druidum, alterum equitum. Illi rebus divinis intersunt; sacrificia publica ac privata procurant; religiones interpretantur. ad hoc magnus adolescentium numerus, disciplinæ causâ, concurrit; magnoque ii sunt apud eos honore. nam ferè de omnibus controversiis publicis privatisque constituunt; & si quod admissum facinus, si cædes facta, si de hereditate, de finibus, controversia est, iidem* *Druidarum in Gallis munus & disciplina.*

Cc 4 *decer-*

decernunt, præmia pænasque constituunt. Cæsar equidem hic omne Sapientum apud Gallos corpus ac σύστημα sub uno comprehendit *Druidum* nomine: quod & *Cicero*, in I. de divinat. fecisse videtur. *Diodorus* lib. V. *Strabo* lib. IV. & *Marcellinus* lib. XV. in tria universos distinguunt genera, quorum nomina *Bardi, Vates* & *Druidæ*. Ex his Druidæ, testibus Diodoro ac Marcellino, fuêre *Theologi*; qui divinarum rerum occulta atque alta scrutantes, animas immortales esse pronuntiabant. eosdem etiam *Physiologos* & *Ethicos, legumque peritos* facit Strabo: & item *sacrificos* idem auctor cum Diodoro. *Vates* Straboni ac Marcellino sunt *physiologi*; Diodoro etiam *aruspices*. Iidem haud dubiè fuêre & *Medici*. *Plinius* lib. *XXX.* cap. *I.* *Tiberii Cæsaris principatus sustulit Druidas Gallorum, & hoc genus Vatum Medicorumque.* Eosdem fuisse & *Astrologos* puto. *Cæsar*, dicto comment. VI. *Multa de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine disputant.* *Mela* lib. *III.* cap. *II.* *Terræ mundique magnitudinem & formam, motus cœli ac siderum scire profitentur.* *Bardi Poëticæ ac Musicæ*, id est, componendis decantandisque carminibus operam dabant, simulque *Oratoriæ*; quorum hoc ex Diodoro patet; qui Bardorum juxta atq; Druidarum persuasionibus omnia tam domestica, quàm hostilia certamina composita fuisse tradit, confirmatque hanc sententiam de oratoria *Mela*, dicto capite, his verbis: *Habent tamen & facundiam suam; magistrosque sapientiæ Druidas.* Druidarum summam fuisse auctoritatem, ex eo intelligitur, quòd omnium rerum judicia iis permittebantur. maximam tamen reverentiam obtinuisse Vates, perspicitur ex Diodoro; qui πᾶν τὸ πλῆθος ὑπήκοον ipsis fuisse testatur.

III. Consimile corpus doctorum apud Germanos quoque fuisse, partim ex iis, quæ suprà ostensa sunt, patuit, partim infrà manifestiùs patebit. Præter *Vateis* atque *Druidas*, habuisse eos & *Bardos* suos, id est, Poëtas, musicos atque oratores, testantur carmina eorum; de quibus *Tacitus* libro de Germ. Et annal. II. Rerum tamen forensium curam summamque reipublicæ administrationem, non sacerdotes, ut apud Gallos, sed magistratus, in id singulis pagis vicisque præpositi, sustinebant apud Germanos. In ceteris rebus gerundis, simul rex simulque populus ex Sacerdotis,

qui

qui sortes deorumque nutûs explorabat, nutu pendebant. Cujus reverentia multò regis, principis magistratusque observantia major. nam & in bello & in pace, penes hunc unum omne erat jus coërcendi, verberandi, vinciendi, graviusque puniendi; non quasi sua auctoritate vel potestate; sed veluti diis imperantibus, quorum ille habebatur minister: ut ex auctore nostro cognoscere est. Ideo etiam in bellis præliisque dirimendis ac pace conciliandа, apud adversam juxtà ac suorum aciem maxima eorum fuit auctoritas, summaque reverentia: quod de Gallorum sacerdotibus tradunt Diodorus ac Strabo. quidpe, licet *militiæ vacationem* (quod de Druidis narrat *Cæsar*) *omniumque rerum habuerint immunitatem*; tamen, ceu sacerdotes, una cum reliqua civitate ac populo ad expeditiones proficiscebantur; auspicia ante prælia explicaturi, aliaque administraturi sacra, & pœnas, quoties ratio postularet, delinquentibus irrogaturi. Neç tamen dubitaverim, in conciliis quoque Germanorum ac judiciis publicis adsedisse magistratui sacerdotes, tanquam juris interpretes. De Slavis id testatur *Helmoldus* lib. I. cap. VI. & XXXVII. & lib. II. c. XII. *Marcellinus*, lib. XXVIII. de Burgundionibus, Germanica gente, ita tradit: *Sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Sinistus: & est perpetuus; obnoxius discriminibus nullis, ut reges.* Atque hic equidem antiquissimus omnium gentium mos; haud dubiè inde ortus, quòd sacerdotes deorum scire voluntatem, eorumque jussa ad populum perferre credebantur; quod ex *Diodori, Melæ, Taciti*, & *Helmoldi* testimoniis satis clarè perspicitur.

IV. Sed præter jam dictos viros sacerdotes, fæminas quoque habuêre Celtæ, maximè Germani nostri, eodem in munere eadem reverentiâ atque adeo in veneratione. De Britannis *Solinus*, cap. XXV. De Gallis *Mela* lib. III. cap. VI. De Germanis auctor noster: *Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. sed & olim Auriniam & complures alias venerati sunt, non adulatione, nec tamquam facerent deas.* Dio lib. LXVII. Hæ igitur feminæ fatidicæ & ipsæ, quemadmodum sacerdotes viri aut domi responsa dabant, aut una cum exercitu, suæ quæque civitatis, in expeditionem profectæ, in castris vaticinabantur. Earum, quæ domi responsa dabant, exemplum est in dictâ Velleda; de qua auctor noster in hist. IV. Tanta verò fuit Auriniæ,

Feminæ vates.

Velleda Aurinia & Ganna Vates.

niæ, Velledæque & Gamæ, quæ ibidem memorantur, ceterarumque fatidicarum veneratio tanta reverentia, tantumque consiliorum earum responsorumque obsequium, uti non modò consilia ac responsa quasi à diis dare, sed hoc ipso veluti imperitare suis gentibus viderentur Romanis. Unde Tacitus, *latè* Velledam *imperitasse*, tradit: scilicet, non modò Bructeris, suæ nationi, in qua genita erat; cujus equidem amplissimi fuère fines: sed & aliis gentibus conterminis. quæ tamen non imperia, sed consilia atque responsa, ceu à numine, sive numinis conscia, petebant. Soli, *Tacito* teste hist. V. & libr. de Germ. Germanorum Sitones, qui nunc sunt Norvagii, feminarum patiebantur imperia. reliquarum nationum feminæ fatidicæ consilia tantùm responsaque consulentibus dabant; licebatque principibus ac magistratibus civitatum atque pagorum quidvis, etiam sine earum consilio, agere; modò totius civitatis vel pagi concilium decrevisset. Nec magis feminæ fatidicæ gentibus suis imperitabant, quàm prædicti viri sacerdotes: quorum tamen veneratio multò major, quàm regum, principumve reverentia. Hoc tamen feminæ viris majores; quod hi solùm nuntii ac ministri deorum, illæ nonnunquam ipsius numinis, dearumque loco habitæ sunt; si Romanis testibus credere dignum est. De iis, quæ, una cum exercitu in expeditionem profectæ, in castris responsa dabant, futuraque prædicebant, exemplum est apud *Strabonem*. lib. VII. & Cæsarem comment. I.

Druidæ unde dicti. V. De vocabulo, quo suos adpellaverint Germani Sacerdotes, nihil certi reperio. Gallis suos dictos fuisse Druidas, præter jam citatos alii etiam testantur auctores. Quod vocabulum à *robore* deducit *Plinius*, lib. XVI. cap. XLIV. Nam græcis robur, sive quercus, dicitur δρῦς. Hoc sanè argumentum haud leve; utique quum Gallis Græca lingua, ut suprà cap. III. ostensum, haud rarò in usu. Verùm, si benè excutias, lubrica tantùm erit, ac nimium fallax conjectura. Druidæ namque non Græcâ, sed Celticâ lingua in disciplina suâ usi sunt: nec literis eam, ut cetera, sed memoriæ per patria carmina mandaverunt; multique inter eos fuerunt, qui Græcam linguam prorsus ignorabant; in quorum numero fuit Divitiacus, Heduorum princeps; teste Cæsare, bell. comm. I. Celticum igitur haud dubiè ab initio ordini suo dedêre vocabulum. Nec probabile fit, abjecto antiquissimo dignitatis nomine,

quo

quo etiam ante, quàm Græci Massilienses in Galliam pervenerunt, usi inter se fuerant, novam eos voluisse ex peregrina hospitum lingua adsumere adpellationem. Nec est, quod quibusdam suspicari libet, non ipsos Gallos, sed Græcos tantum auctores vocabulo Græco adpellasse illorum sapientes. Diserta enim *Plinii* sunt verba loco jam dicto: *ita suos appellant Magos*. Quod & *Diodorus* attestatur. *Alfricus* quidam, in glossario Saxonico latino, auctor est, Saxones in Britannia *Magum* suâ linguâ vocasse *Dry*. Verùm neq; ex hoc satis certum, ex Germania id secum Saxones attulerint, an verò in Britannia demum adsumserint. Nam, in Britannia jam antè exstitisse: uti credam, Cæsaris me inducit autoritas, qui Comm. VI. ait; *Disciplinam in Britannia repertam, atque inde in Galliam translatam*. Et *Bardorum* quoque nomen nunc temporis illic fuisse, hodiernus docet usus, nam etiam nunc id genus hominum patrio sermone Wallis, id est, veterum Britannorum progeniei vocantur *bardes*. At nón Britannica, quæ etiam tum integra exstabat, sed suâ linguâ Saxonas adpellasse Magum dry, disertè adseverat *Alfricus*. Certè, si *Diogeni Laërtio* in proœmio credere fas est, non minùs Germani, quàm Galli, sacerdotes sive sapientes suos adpellarunt Druidas. Verum igitur fuerit testimonium Alfrici, Saxonicâ linguâ Magum dictum fuisse ΔΡΥ. quod vocabulum merè Celticum tam Germanis, quàm Gallis commune. Græci id formarunt ab initio δρυΐς, δρυΐδος. Unde etiam Cæsari per tertiam declinationem formatur *Druides, Druidum, Druidibus*; ut & Ciceroni. Posteriores auctores Græci fecerunt δρυΐδαι, δρυϊδῶν; & Latini *Druidæ, Druidarum*. Sunt equidem, qui hoc vocabulum idem esse volunt, quod in antiquo Germanorum sermone legitur *Druchtin* & *Drughtin*, item *Truchtin* & *Trughtin*; significatque dominum. Verùm, quare eo sacerdotes suos adpellare voluerint Germani, vel Galli, rationem satis sanam haud invenio; quando ipsum Deum ubique, quod equidem meminerim, eo adfecerunt.

VI. Cæsar in comment. VI. ostendit, infinitum Druidum fuisse in Galliâ numerum. Nam præter Celtas, alias quoque gentes sacrorum hominum multitudine abundantiaque gavisas fuisse, patet ex veterum auctorum monimentis, *Strabo* in lib. IV. Hujusmodi igitur priscûm Germanorum fuêre scholæ, hujusmodi ju- *Druidum disciplina.*

ventutis eruditio; nempe apud sacerdotes: ubi nulli erudiebantur, nisi quibus sacrorum arcana committi fas erat.

VII. Non ex plebe, ne ex ingenuis quidem, sed ex primâ nobilitate fuisse eos, qui ad sapientiæ arcana, futuraque sacerdotia admittebantur, ostendit *Mela*. Horum quidpe summa postea futura erat in reliquos auctoritas: quæ minùs ritè plebeiis conveniebat hominibus. Ex Druidibus erat Divitiacus Æduorum princeps; cujus passim in commentariis suis, meminit *Cæsar*; de quo etiam *Cicero* lib. I. de divin. Atque hoc quoque ex vetustissimo omnium simul gentium more. De Persis Cicero ibidem: *Nec quisquam rex Persarum potest esse, qui non antè Magorum disciplinam scientiamque perceperit.* Apud Indos quoque, gentium nostri orbis versus orientem postremos, regum filii à Brachmanibus & olim instituebantur, teste Philostrato in vita Apollonii, lib. II. & nunc etiam instituuntur tam sacrâ arcanâque disciplina, quàm profanis artibus. De Japoniis tradit Franciscus Saverius *principum filios in cœnobiis à sacerdotibus erudiri.* In Epiro adeo omnes plebeji à sacrarum rerum administratione arcebantur, ut etiam apud Oricum solis oves sacras, noctu stabulantes in antro custodiebant. *Viri delecti ex civibus, opibus & genere splendidissimis*; teste *Herodoto*, in lib. IX. *Dionysius Halicarnassensis*, inter alia priscûm regum Romanorum munia primum fuisse tradit: *ut sacrorum & sacrificiorum penes eos esset principatus; perque eos gereretur, quidquid ad colendos Deos pertinet.* Hinc postea etiam, quum regium imperium cum Tarquinio Superbo urbe expulsum esset; Reges tamen sacrorum perpetuò creati fuerunt; iique ex nobilissimis familiis, ac Principum filii.

Loca quibus Druidæ docuerunt.

VIII. *Loca*, in quibus Gallorum Druidæ veluti ἐν τοῖς παιδευτηρίοις, ad docendam, exercendamque theologiam philosophiamque, conveniebant, ostendit ibidem *Mela*. *Docent*, inquit, *multa nobilissimos gentis, clàm & diu, vicenis annis in specu, aut in abditis saltibus.* Cum quo consentit *Lucanus* lib. I. Et de priscis Indorum theologis philosophisque *Strabo*, lib. XV.

Quid docuerint Druidæ.

IX. *Quid* præcipuè Gallorum docuerint Druidæ, jam antè ex Cæsaris ostensum est comm. V. Nempe universæ philosophiæ, tam naturalis moralisque, quàm divinæ scientia penes unos erat

erat sacerdotes, &, quam illi erudiebant, nobilitatis juventutem: reliqui omnes harum rerum erant ignari.

X. *Modum docendi discendique* adnotat idem *Cæsar* ibidem. *Magnum*, inquit, *numerum versuum ediscere dicuntur: itaque nonnulli annos vicenos in disciplina permanent. neque fas esse existimant, ea literis mandare: quum in reliquis ferè rebus publicis, privatisque rationibus, Græcis literis utantur.* Græcas equidem literas Galli à Massiliensibus Græcis primùm didicerunt; ut suprà, c. III. ostensum. apud Germanos verò, non solùm Cæsaris ævo, sed Trajani etiam in principatu *literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorabant*; teste Tacito. *Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriæ & annalium genus.* Itaque quidquid memoriæ mandare volebant, id carminibus componebant. Et ipsi Germanorum sacerdotes ac sapientes omnem suam disciplinam in carminibus sive versibus juventuti tradiderunt. Atque hoc etiam, quemadmodum alia, ex vetustissimo instituto, omnibus pariter gentibus observato. De gente Hispanica Turdulis id tradit *Strabo* libro III. Idem lib. XII. Mazacenorum in Cappadociâ legum interpretem vocat νομῳδὸν, id est, *legum decantatorem*. De Zoroastre, quem primum divinarum humanarumque scientiarum doctorem inter mortales fuisse, suprà ostendi, Hermippus apud Plinium, lib. XXX. cap. I. testis est, *vicies centum millia versuum* de philosophia eum condidisse. *Diogenes* Laërtius in proæmio memorat Linum. Poëtas multò antiquiores esse historicis & Oratoribus, docet *Lactantius* lib. VII cap. XXII. Ceterùm rationes, cur philosophiam suam Druidæ literis non mandarint, conjecit *Cæsar* ibidem: *Id mihi*, inquit, *duabus de causis instituisse videntur: quod neque disciplinam efferri velint; neque eos, qui discunt, literis confisos, minùs memoriæ studere. quod ferè plerisque accidit, ut, præsidio literarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant.* Rationes sanè haud falsæ. nam disciplinam in vulgus efferre, planè nefas erat. Ideoque apud omnes gentes strictissimo olim adigebantur, atque etiam nunc apud barbaras nationes adiguntur sacramento sacris initandi; ne quid effutiant. Herodotus lib. II. de Ægyptiorum theologia: *Macrobius*, lib. I. c. VII. *Lucianus* in lib. de dea Syria. Idem testatur *Franciscus Saverius* de ludis hodiernis. *Mela* etiã l. III. c. II. auctor est, *Druidas clam docuisse discipulos suos: unumq; solummodo ex iis quæ præceperunt, in vulgus effluxisse videlicet, ut forent ad bella melio-*

Modus docendi & discendi.

Druidarũ disciplinam efferre nefas erat.

liores, æternas esse animas. Quibus consentiens *Diogenes Laërtius* in proœmio, ita tradit de iisdem simul Druidis simulque de Indorum Brachmanibus. De Brachmanibus hoc etiam *Strabo*, lib. XV. De Ægyptiis *Plutarchus* in l. de Iside. Atq; hæc fuit Ægyptiorũ sacerdotibus causa sacras, sive hieroglyphicas instituendi literas, quibus theologia eorum exprimebatur; quas vulgus non intelligebat. Ab initio nullas omnino iis fuisse literas, patet ex Phædro *Platonis*. Magiæ artibus ferè usi sunt omnium gentium sacerdotes, ad comparandam sibi immensam illam existimationem admirationemque apud profanum, rude, & rerum omnium ignarum vulgus, cui quàm nefariè auxilio opeq; ipsius diaboli imposuerint, innumeris patet exemplis.

Temporis spatium quod impensum disciplinis.

XI. Temporis spatium, quo perfectos in disciplinâ reddi suos posse discipulos putabant Gallorum philosophi, indicant *Cæsar* comm. VI atq; *Mela*, lib. III. cap. II. nempe vicenos annos. Tantundem Germani suæ impenderint philosophiæ, nec ne, incertum habeo. De Indorum philosophis ex Megasthene ita *Strabo*, prædicto lib. XV. *Quum triginta & septem annos sic vixerint, ad sua quemque regredi, & laxius licentiusque vivere.*

Druidæ suum habuerunt principem.

XII. Ceterò *Cæsar*, eodem comment. VI; *Omnibus*, inquit, *Druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit. at, si sunt plures pares; suffragiis Druidum adlegitur. nonnunquam etiam de principatu armis contendunt.* Ad eundem modum apud Germanos quoque, in singulis civitatibus, sive nationibus, unum omnibus reliquis præfuisse sacerdotibus ac philosophis, penes quem summa fuit rerum sacrarum, & apud quem reliqui sacerdotes initiarentur, haud dubium est. hic quidpe mos cunctis per terræ orbem gentibus, & olim, & nunc usitatissimus, divino etiam præcepto per Mosen apud Hebræos institutus. De Germanis exemplum habet *Strabo*, lib. VII. triumphum Germanici Cæsaris super devictis Germaniæ populis memorans post alia: *Ductus est in pompa & Libys, Chattorum sacerdos.* Hunc sacerdotem principem inter reliquos Chattorum sacerdotes obtinuisse locum, facilè ex eo conjicitur, quod hunc solum *Strabo* memorat, quum tamen haud dubiè & plures alii capti forent: siquidem complures numero ad bellum cum exercitu proficiscebantur. penes unos quippe sacerdotes, ut antè ostensum, omne jus erat coërcendi, animadverten-

tendi, vinciendi, verberandi, prætereaque adversam aciem prælio victam diis sacrificandi: quæ sanè ab uno solo, in magno numerosoque exercitu, fieri nequibant. Sed disertissimum huic rei perhibetur testimonium à *Marcellino*, in libro XXVIII. *Sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Sinistus: & est perpetuus, obnoxius discriminibus nullis, ut reges.*

CAPUT XXV.

De falsorum Numinum venerationis origine.

I. PEr fabulas solummodo atque ænigmata, cùm alias universi orbis terrarum gentes, tum Celtas quoque nostros theologiam suam imperito vulgo aperuisse, veros autem de Deo vero & ejus naturâ sermones in arcanis sibi solis habuisse, ex iis, quæ superiori capite adducta sunt, satis abundeque perspectum est. Attestantur idem omnes ferè Græcorum Romanorumque libri, ejusmodi ænigmatibus, ac fabulis referti inexplicabilibus, præsertim Poëtarum. Nec quisquam inter tot auctores, in quibus haud paucos sacris initiatos fuisse existimo, tot sæculis hactenus fuit, qui arcanam illam, per sacramentum sibi commissam theologiam omnem evulgare sustinuerit. Unde est quod Justinus, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, Augustinus, & alii antiqui auctores ecclesiastici, fabulas plurium poëtarum confutare laboraverint. Nostro demum hoc sæculo fuerunt viri docti, qui demonstrare aggressi sunt, ipsam gentium theologiam, unum verum Deum, rerum cunctarum conditorem, moderatoremque, tradidisse. Quo in argumento præstantissimum omnium, meo judicio, locaverunt operam *Augustinus Steuchus Eugubinus*, in opere, quod de perenni philosophia composuit; & post hunc nuperrimè *Philippus Mornaus*, in libro, quem de veritate religionis Christianæ conscripsit. Verùm, quia neque hi, nec quisquam alius originem pluritatis deorum ostendit; mihi hunc maxime locum paucis illustrandum proposui: nullo equidem alio consilio, nisi uti ea, quæ de Germanorum diis auctores antiqui tradiderunt, clariùs planiùsque intelligantur.

Deum verum unum esse gentiũ docuit Theologia.

II. Non Græcos tantùm atque Latinos, sed alias quoque gentes, unum credidisse æternum Deum, paucis hic ostendam. *Ægyptios* in eadem fuisse opinione, nemini dubitare licet, quando Solonem, Pythagoram, Socratem, Platonem, & alios Græcorum sapientes, ex Ægypto, in qua pluribus annis peregrinati sunt, isthanc doctrinam hausisse, inter auctores convenit. De *Indis* igitur ita *Philostratus* in vita Apollonii, libro III. capite XI. *Primam fidem tribuendam esse Deo genitori hujus animalis*, id est, mundi. De *Sarmatis*, qui postea Slavorum magis nomine innotuerunt *Helmoldus* in chronico, lib. I. cap. LXXXIV. *Non diffitentur unum deum in cœlis ceteris* (dii) *imperitantem.* Omnes sic credidisse olim totius terrarum orbis gentes, testis est *Maximus Tyrius*, in dissert. I. Qui auctor satis apertè ostendit, *omnium opinionem convenire; deum esse unum, regem omnium & patrem; cui additi dii alii, qui supremi illius sint filii, & quasi collegæ. in eo Græcum cum barbaro, continentis incolam cum insulano, sapientem cum stulto convenire.* docet etiam, quinam alii fuerint illi dii, supremi illius Dei filii: nempe sidera cælestia; quæ *aliis* gentibus ad *oceanum* orientalem *oriuntur*; *aliis* ad occidentalem *occidunt.* quod disertiùs adhuc eadem dissertatione ita ostendit. *Nec triginta tantum deorum millia, supremi illius filii & amici sunt, sed innumeri: partim in cœlo stellarum corpora, partim in æthere geniorum essentiæ.* Et dissertatione XXXVIII. in hymno, soli dicato, idem tradit. Patet igitur ex his, præter antiquissimum illum, verum æternumque Deum, rerum omnium conditorem, sidera etiam cælestia pro diis coluisse antiquis temporibus universas terrarum orbis gentes. Origo pestiferæ atque exsecrandæ huic opinioni quæ fuerit, nunc aperiendum erit.

Præter Græcos & Latinos aliæ quoque gentes unum crediderunt esse Deum.

Sidera pro diis habita.

III. Inter antiquos Christianæ religionis doctores fuerunt, qui arbitrarentur, toto illo primo mundi sæculo, quod aquarum eluvionem antecesfit, nullum inter mortales fuisse falsorum numinum cultum: hocque malum post eluvionem demum esse natum. cui opinioni plerosque nostri quoque sæculi theologos accedere video. Verùm ego secus sentio. Nempe, quum omnes pariter per universum terrarum orbem gentes eosdem antiquissimis temporibus coluerint deos, eosdemque sacrorum observarint ritûs, eademque de mundo, de siderum motu, de cunctarum rerum natura disputaverint; quod de singulis fusiùs infrà ostendetur.

Numinum falsorum cultus ante eluvionem natus.

Pro-

Probabilius est, omnem harum rerum notitiam intra cIↄ Iↄc LVII annorum spatium, ante inundationem esse exortam, quàm intra CXXX. circiter annos, post inundationem, antequam in diversas regiones dispersæ fuerunt gentes. Confirmatur hæc sententia eo argumento, quòd & Ægyptii & Persæ & Græci, & alii populi sacra sua, sacrorumque ritus ab ipso Deo, rerum omnium auctore atque opifice; vel à primo mortalium, quem Deus condidit, sese accepisse gloriati sunt. Certè Satanas, postquam ob rebellionem à vero æternoque Deo cælo deturbatus, infensus per invidiam humano generi, mox primis mortalibus Adamo & Hevæ, horumque deinde posteris perpetuo insidiatus est; omnibusque tentavit modis, quo omnes pariter in eandem secum præcipitaret miseriam: donec tandem illos ab obedientia, hos prorsus ab omni cultu, quem uni Deo, conditori suo, summum omnes debebant, seduxit. Nec Cainum credo maledictione à Deo ob fraternam cædem acceptâ, in posterum aut dilexisse verè Deum, aut rectè coluisse: sed, quem tanto scelere offenderat, ut invisum infensumque statim reliquisset; moxque à diabolo impulsum fuisse, uti à conditore ad rei conditæ venerationem sese converteret; hac insurrata opinione, eum, qui cunctarum rerum fuisset auctor & opifex, cælestia maximè curare; ut ex Sarmatarum prodidit theologia *Helmodus*: terrestria autem atque humana permisisse diis inferioribus, filiis suis, in id procreatis, ut partes mundi regerent, quod ex Indorum protulit theologia *Philostratus*. hos autem deos esse ipsa sidera, solem, lunam, & cæteras stellas, errantes simul fixasque, ut ex *Maximo Tyrio* patuit: quarum vim, virtutes, facultates atque effectus jam antea didicerat Cainus à patre Adam divinarum juxtà & humanarum rerum peritissimo. Hos igitur deos esse venerandos, hos invocandos, horum intercessione supremi illius Dei, omnium patris atque regis, ira placanda; quum per se jam ampliùs ad eum accedere Caino non liceret. Hanc verò pestiferam perniciosissimamque opinionem non soli sibi habuit Cainus; sed filiis; nepotibusque suis tradidit. Unde illud esse puto divi *Judæ* in epistola; ubi de falsis prophetis, sive doctoribus, populum Dei seducentibus, ita loquitur, ver. X. & XI. *Quæcunque naturaliter, ut animantia ratione expertia, sciunt, in his sese corrumpunt. Væ ipsis: nam viam Caini ingressi sunt.* Ubi satis disertè Apostolus ostendit, Cainum falsæ doctrinæ primum inter mortales fuisse

Cain plurium deorum cultũ introduxit.

fuisse auctorem. De iisdem falsis doctoribus ita scribit divus *Petrus*, in epist. II. cap. I. vers. ult. & cap. II: vers. I. *Fuerunt autem & falsi prophetæ in populo.* & eodem capite, vers. V. *Et prisco mundo non pepercit; sed octavum Noe, justitiæ præconem, servavit, quum diluvium mundo impiorum induceret.* Hic quoque Apostolus satis clarè testatur, fuisse ante terrarum inundationem falsos doctores, qui aliam, quàm à Deo traditam, docuerint mortales religionem: solum Noachum veram Dei doctrinam prædicasse. quod & *Moses* testatur, Genes. cap. VI. vers. VIII. & IX: *Sed Noachus invenit gratiam in oculis Jehovæ. Noachus vir justus, integer erat in ætatibus suis, secundùm Deum indesidenter ambulabat.* Et cap. seq. vers. I. Illa igitur Caini doctrina de falsorum numinum veneratione, cultuque, adeo deinde in posteros ejus, continuo Satanæ promotu, prorepsit, uti etiam piorum Sethi nepotum, veri Dei cultorum filios corripuerit; in tantum, uti tandem, ex omni mortalium genere, VIII. solummodo inventi fuerint homines, quos Deus ab aquarum eluvione servari dignos habuerit; testibus Mose ac Petro, locis prædictis. Multa sanè, imò cuncta in se concludit mala exiguus Mosis versiculus XII. capitis VI. Geneseos: *Aspiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat, quia corruperat omnis caro viam suam super terram.* Hinc rectè mundus impiorum adpellatur Petro primum illud ævum, quod inundationem antecessit. Atque initio equidem Cainus cœlestia tantùm sidera, quorum faciem oculis cernebat, cùm filiis suis veneratus est. de qua veneratione ita *Zephania* propheta cap. I. vers. V, *Qui incurvant se super tecta exercitui cœlorum*, de quibus etiam Deuteronom. cap. XVII. vers. III. Nepotes verò, vel pronepotes Caini, nefaria hac Idololatriâ haud contenti, mox è mortalium quoque genere nonnullos, ob potentiam ac rerum gestarum magnitudinem, item ob beneficia, inter numina consecratos cœlo dicarunt. Unde Tullius lib. II. de legibus: *Divos, & eos, qui cœlestes semper habiti sunt. colunto & illos, quos in cœlum merita vocaverint, Herculem, Liberum, Æsculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum.* Sed cœlestium siderum veneratio omnis jam ante inundationem usurpata fuit; mortalium multi etiam post cœlo dicati sunt. Utrosque deinde Græci sic fabulositate suâ confuderunt, ac numero eorum aucto permiscuerunt; uti illos quoque divos, qui primi cœlestes habiti sunt, id est, cœlestia sidera homines natos in terris, eosque omnes in Græcia sua, finxerint. Un-

Homines cœlo dicati & culti.

de tanta consecuta est theogoniæ eorum obscuritas, uti posteriores, Græci simul atque Latini, quis tandem hic vel ille foret divorum, nunquam satis explanare quiverint. Quanquam hoc in genere Assyrii quoque & Ægyptii, & Æthiopes & aliæ gentes mirè ineptiverint, testibus, inter alios scriptores, maximè *Diodoro*, lib. *I. II.* & *III*; & *Macrobio*, Saturnaliorum lib. *I.*

IV. At quinam fuerint illi mortales ante inundationem, ob potentiam ac rerum gestarum magnitudinem cœlo dicati? Respondeo; fuisse viros fortes ante inundationem, atque potentes magnâ fama ob exercitam tyrannidem (quæ gigantum vocabulo indicatur) apud omnes mortales celebratos, dilucidissimis testatur verbis *Moses*, Genes. cap. VI. vers. IV. *Gigantes erant in terra* &c. Idem *Moses Lamecum* quintum ab Caino, fastûs tyrannidisque nota insignit, cap. IV. vers. XXIII. & XXIV. *Diodoro* memorati gigantes nulli alii fuêre, quàm qui aquarum inundatione debellati sunt atque deleti. Nam *Lucianus* quoque, de deâ Syriâ, causas dictæ inundationis ex vetustissimis Græcorum monimentis recenset has: *Quum contumeliosi admodum forent, nefaria facinora perpetrârunt. neque enim jusjurandum servârunt, neque peregrinos receperunt, neque supplicum miserti sunt. ob quas res maxima eos mox consecuta est calamitas.* Quocirca facilè crediderim, *gigantum* vocabulum ab initio nihil aliud significasse, quàm homines, qui contra jus fasque imperium in alios abripiebant. unde etiam idem vocabulum Angelis rebellibus tributum; quia hi quoque cœli imperium adfectaverant; ut infrà patebit. Jam ipsum Cainum munivisse urbem, ostendit Moses, capite IV. vers. XVII. *Joppe* Phœnicum, quæ vulgò nunc *Jaffa*, antiquior terrarum inundatione habita fuit; referentibus, *Plinio* lib. V. cap. XIII. *Mela* lib. I. cap. *XI.* *Solino* cap. *XXXVII.*

Qui ex hominibus cælo dicati.

Gigantes quinâ olim fuerint.

V. *Reges* antiquæ gentes veneratæ sunt & adorarunt. Quod de Persis *Plutarchus* tradit in Themistocle. Apud Q. *Curtium*, lib. VIII. Alexandri venerationem suadet postremus adulatorum Cleo Macedonibus. Quin in hanc usque diem Persarum rex pro deo colitur à Suis; adpellaturque *dominus, qui cœlum ac terram fulciat, sustineatque.* & aqua, quâ ille pedes abluit, religiosè, seu res sacra, ac salutare morborum omnium medicamentum, adservatur. *Strabo*, lib. *XI.* hunc morem eos à Medis primùm accepis-

Regib. olim divinus honor tributus; etiam iis, qui beneficiis affecerant gentem aliquam.

cepisse tradit. Idem auctor, lib. *XVII.* de Æthiopibus tradit, eos *reges ut deos colere.* quod & *Diodorus* attestatur, lib. *III.* Idem *Strabo* dicto loco. Eos etiam pro diis habuerunt, à quibus acceperunt beneficium. *Ovidius*, de Ponto lib. *II.* eleg. *IX.* *Cicero* de naturâ deorum lib. *I.* *Tacitus* annal. lib. *II.* de Germanico: *qui precatus est Drusum patrem.* Romani quoque imperatores dii vulgò salutati sunt, salutarique voluerunt: araque iis, ac templa, non modò mortuis, sed vivis etiam dum fuerunt dicata. idem igitur, vel simile ante etiam inundationem factitatum puta. Et quæso, unde primus *dives* sive primi *divites* dicti? nisi, quòd potentia opibusque adfluentes pro diis sint habiti. Slavi: quibus quum patriâ linguâ Deus diceretur BOG, & variante dialecto BOH; divitem, opulentumque adpellaruuut *bogáty* & *bohaty*: ipsas verò opes *bogáctvvo, bogastvvo, bohatstvvi*: quemadmodum & Latini *divitias.* Ac Turcis dicitur dives *develet*, ab Ægyptiaco vocabulo *devel*, quod Deum significat. Hinc tandem Germanis nostris regnum, sive imperium patrio sermone dictum est, *reich, rych, ryk, rig*; quod idem divitem significat: & nonnunquam *reichtum, rychtum, rykdom, rigdom*; quod & divitias & regnum notat. Hæc igitur tot variarum linguarum vocabula, quamvis post inundationem demum fuerint nata; tamen res ipsa jam antè inter mortales sic habita est.

Divites unde primùm dicti.

VI. Sed quum universum mortalium genus præter Noachum, uxoremque ejus, ac tres filios, horumque uxores, inundatione penitus exstirpatum sit; unde hæc siderum aliorumque numinum veneratio, ad omnes simul Noachi posteros pervenit; ita, uti postea sola Hebræorum gens veri Dei cognitionem juxta atque cultum servaverit? Nam Noachum Deus, cum filiis uxoribusque ob pietatem in arcâ ab aquarum injuriâ protexit. Respondeo: Noachum equidem, justum, pium, sanctumque fuisse virum, testatur disertissimè Moses, ipseque Dominus, ut suprà relatum: at de filiorum ejus, horumque uxorum religione, nihil additur. Proinde, licèt non omnes, unus tamen vel alter ex iis poterat esse contemtor veri Dei, atque idololatra; utique feminæ quarum mentes in superstitiones semper pronæ. Servare nihilo minùs hos omnes voluit Iehova, non propter ipsorum religionem atque fidem; sed ob pietatem patris Noachi. Sic enim & Ismaëlem

Unde post inundationem falsorum numinum veneratio orta.

lem profanæ gentis conditorem, salvum esse voluit Dominus, & in magnam excrescere gentem, non ipsius gratiâ; sed quia filius erat Abrahami: teste *Mose* Gen. cap. *XXI.* vers. *XIII.* Aut si hæc minùs placet sententia, licet pii religiosique fuerint veri Dei cultores omnes pariter Noachi filii, horumque uxores, cùm ante inundationem in paternis agris, tum durante inundatione, in arcâ à patre constructâ; tamen, postquam ex hac cessante aquarum eluvione, egressi sunt, mox ad pristinam illam idololatriam, quâ omnis terra ante eluvionem erat repleta, cujusque memoriam non poterant non tenere, unus vel alter delabi potuit. Quin satis hoc omnibus certum esse debere existimo in Chamo, cujus flagitiosissimum, illud in patrem dormientem facinus, omnium rerum à filiis Noachi post inundationem gestarum narratur primum, quod ille sanè nunquam perpetrasset, nisi summus divinæ juxta fuisset atque humanæ disciplinæ contemtor: ob quod ipsum maledictionem à Deo, denuntiante patre Noacho, consecutus est, ut antea Cainus. Ab uno autem Chamo, ejusque postea liberis in omnem Noachi posteritatem, ante etiam linguæ primævæ confusionem, disseminata est abominanda ista pestis. Unde omnes, contemto conditore suo, vero Deo, præceptoque ejus, ut supra capite IX. dictum, repugnantes, unanimi consensu, in terram Schinar profecti, urbem magnam, turrimque præaltam, ad æternam nominis memoriam, ædificare aggressi sunt. quâ Deus re graviter offensus, linguam eorum, quâ tunc unâ utebantur omnes, confudit, in plurimasque dialectos dissipavit, ipsosque in universum dispersit terrarum orbem. Illi, in suam quique regionem profecti, nefariam, quâ ante inter se juncti usi erant, idololatriam unà secum transportarunt. Hinc postmodum omnes per universum terræ orbem gentes unos eosdem veneratæ sunt deos, Solem, Lunam, Saturnum, Jovem, Mercurium, Martem, Venerem, Minervam, Vulcanum, Herculem, & alios; & quamlibet aliis aliæ nominibus, secundum suæ quæque linguæ vim atque interpretationem; tamen ritibus atque cerimoniis ferè eisdem; eandem omnes de singulis diis opinionem tenentes, quod testatur *Plutarchus* de Iside, & *Cæsar* comment. V. Eosdem scilicet esse deos & Græcis simul, & barbaris; qui aliis tantùm atq; aliis adpellantur nominibus. Notatu maximè dignum est, quod *Diodorus* lib. III. de Atlanthiis populis, magnam insulam contra Africæ litora incolentibus, ex vetustissimorum traditionibus prodit

quòd illi de ortu Deorum ea fabulentur, quæ à Græcorum fabulis haud multum dissonant. Exinde ferè omnium Deorum Dearumque historiam ex Atlantiorum theologiâ refert, quos Græci coluerunt: quos & ipsos apud se natos gloriabantur Atlantii, ut reliquæ gentes. Sed uti credas, omnem Noachi posteritatem in falsorum numinum cultum fuisse prolapsam, disertissimum est testimonium in historiâ Jehosuæ, capite ultimo: ubi ipse Dominus testatur, adeo omnes mortales fuisse idololatras, uti etiam Abrahami pater fuerit eâdem peste correptus: *Ultra flumen Euphratem habitabant majores vestri olim utpote Therachus, pater Abrahami, & pater Nachoris: colebantque deos alienos.* Atque origo falsorum numinum, quæ non solùm Celtæ nostri, sed universæ per terrarum orbem gentes, exceptis unius Abrahami posteris, Dei populo (quamquam de hoc etiam frequentes adeòque perpetuæ Dei prophetarumque querelæ in sacris libris) veneratæ sunt, sic se habet.

CAPUT XXVI.

De variis Germanorum Diis: ubi ostenditur, primùm omneis gentilium deorum adpellationes ad unum spectare solem; dein easdem ad unum, verum æternumque Deum esse referendas.

Dii priscorum Germanorum.

I. OStensum est suprà cap. XXII. *Tacitum* plerorumque aliarum gentium deorum venerationem Germanis nostris attribuere: è diverso autem *Cæsarem*, *Solem* tantum, ac *Lunam* & *Vulcanum* eos novisse, adfirmare, *reliquos ne famâ quidem accepisse.* Utriusque vera est narratio; modò hæc Cæsaris falsa expungas verba; *reliquos ne famâ quidem acceperunt.*

Ad solem pertinent deorum nomina & dearum ad lunam.

Macrobius Saturnal. lib. I. cap. XVII. omneis deorum adpellationes ad unum spectare Solem adfirmat pluribus rationibus. Ego non modò omnia deorum nomina ac numina ad unum pertinere solem, dearum verò ad lunam, sicque & Celtas nostros, & omneis olim sensisse genteis, sed ea ipsa varia solis lunæque vocabula ad unum verum æternumque Deum esse referenda, cùm ex Macrobio, tum ex aliis priscis auctoribus demonstrare conabor. *Macro-*

crobius capite XVII. à variis Solis virtutibus & effectibus, varia ei tributa fuisse à mortalibus nomina rectè existimat, simùlque numina. Nempè mortalium primus Adamus, quum cunctis rebus à Deo recens conditis, certa imponeret vocabula, quod testatur *Moses* Gen. cap. II. v. XIX. & XX. ipsi autem Deo, rerum omnium conditori, nullum certum, proprium ac peculiare inveniret nomen quod non magis illi aperuit Deus, quàm Mosi sciscitanti, Exodi cap. III. vers. *XIV.* ab variis causis variisque effectibus varias ei tribuit adpellationes, quarum haud paucæ in sacris leguntur libris. Ea adpellationum ratio, ad omneis posteà gentes, unà cum reliqua Theologia, pervenit, ut patet haud ita obscurè à dicto Macrobio: cum quo consentiens *Plutarchus*, de Iside: *Unius*, inquit, *mentis, universum hoc temperantis, uniusque providentiæ eidem præfectæ & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum alii apud alios honores, aliæque reperta sunt adpellationes.* Illustrant hæc quæ *Seneca* in IV. de beneficiis, cap. VII. & capite sequenti tradit. At posteri Adami (in quibus primus Cainus) quùm à veri Dei veneratione ad siderum cultum Satanæ persuasu defecissent, varias istas Dei virtutes & potestates variosque effectus, non uni conditori, omnium rerum principio & causæ, sed rebus ab eo conditis, id est, sideribus adscripserunt, divinitate etiam iis attributâ: quia horum ope apertè sese juvari cernebant, quod de Germanis disertè tradit *Cæsar* comm. VI. Mox sacerdotes, qui ejusdem Satanæ impulsu, omnem de vero supremoque Deo notitiam sibi unis arcanam habuêre, imperito vulgo persuaserunt, unum solem, siderum maximum, verum æternumque esse Deum, qui cetera sidera simùlque res cunctas condidisset: quod pluribus probare contendit documentis *Julianus* Cæsar in hymno solis. Unde Massagetæ *deum unicum solem* agnoverunt, testibus *Herodoto* lib. I. & *Strabone* lib. XI. quæ opinio non modò apud vetustissimos illos mortaleis, sed apud posteros etiam perpetuo ad hæc usque sæcula duravit: quippe nunc etiam multi ita sentiunt, populi barbari non solùm in extero orbe, sed & in Africa, in Asia, adeòque in ipsa Europa nostra. Deinde verò quum etiam lunæ magno sideri, magna vis atque virtus inesset; huic proximum à sole numen variaque ab effectibus variis nomina adsignarunt: unde ita de Afris *Herodotus* lib. *IV.* *Solis autem Soli ac Lunæ immolant, & quidem universi Afri.* Et de Ægyptiis *Diodorus* lib. *I.* *Hos deos mundum universum gubernare*

Sol pro uno & vero Deo cultus: ac secundo loco luna.

Planetæ quoq; dii crediti sunt.

statuunt; Tandem quum reliquæ etiam errantes stellæ vim quandam atque potestatem in se haberent, his etiam singulis suo ordine, ut anteà numina, sic posteà nomina adscripserunt; solis atque lunæ variis adpellationibus variè inter eos distributis; quas adpellationes post aquarum inundationem sua quæque gens sibi interpretata est linguâ. *Cicero I.* de nat. deor. *Quot hominum lingua, tot nomina deorum.* Ita igitur reliqua sidera omnia in deorum habuêre numero; uti Sol *dux & princeps & moderator luminum reliquorum & mens mundi & temperatio* existimaretur; testibus *Cicerone* in som. Scip. & *Macrobio* dicto loc. vel etiam *parens ac genitor illorum*; ut Indis juxta & Slavis visum; testibus *Philostrato*, atq; *Helmoldo*, quod & Julianus dicto hymno docere conatur. Idem & Celtas atq; in his maximè Germanos nostros sensisse, patet ex suprà dicto *Cæsaris* loco. Sed jam ad Germanorum superstitiones transgrediemur membratimque ostendemus, quæ numina olim venerati sint & quibus nominibus: quæ cuncta unius veri Dei, cœli, terræque & omnium rerum conditoris, fuère adpellationes virtutesque.

Germanorum priscorum dii.

II. Eosdem omninò fuisse priscis Germanis Deos, qui & Gallis aliisque præterea Celtis, atque adeò universis per omnem terræ orbem gentibus, suprà ostensum est. *Cæsar* comment. *VI. Deûm*, inquit, *maximè Mercurium colunt: post hunc Apollinem, & Martem, & Jovem & Minervam.* Dii sunt isti omnes gentium antiquissimi; qui cœlestes semper habiti sunt, ut ait *Cicero II.* de leg. nempe sidera cœlestia, sive quinque ex *VII* planetis, è quorum nominibus Celtis nostris, quemadmodum reliquis gentibus, *VII* cognominati sunt dies.

Sol idem qui Apollo.

III. Solis cognomentum esse vocabulum Ἀπόλλω ex pluribus auctoribus demonstrat *Macrobius*, cap. *XVII.* lib. *I.* Sat. Et Julianus in hymno. Idem igitur est Deus Apollo Gallorum & Germanorum Sol, Germanis nunc adpellatur Sonn; Anglis *Sun.* Suedis vocatur *Sole*, & Danis *Sool* sive *Soel.* Ex eodem igitur fonte hoc vocabulum Germani hauserunt, ex quo Latini suum *Sol*; nempè ex Asia ante linguæ primævæ confusionem. Slavorum quin etiam nationibus idem sidus nunc eodem vocabulo, variantibus tantum dialectis dicitur *Sonce, Sunce, Slonce, Slunce, Slonice*, & Græci veteres solem vocarunt ἥλιον, nam plurima vocabu-

cabula, quæ Latini per S incipiunt, Græci inchoant per adspirationem, ut: ἅλς sal, ἕξ sex, ἑπτὰ septem. In eumdem igitur modum ex *Sol* factum censeo ἥλιος, quod initio fuisse videtur ἄλιος, dein Doricâ dialecto, ἄλιος; quo utitur *Pindarus*. tandem & hoc ἥλιος. ὡλ autem rectè congruit cum Latinorum *Sol:* nam & in hoc o est longum ac productum. Jam verò cum Græcorum ἢλ convenit & Hebræorum EL, quo Deum appellant, quùm propriè significet *fortem*. Neque ex alio fonte promanavit Arabum & Turcarum ALLA. *Sol* igitur nullius aliûs rei initio fuit adpellatio, nisi unius illius veri Dei. *Macrobius* dicto cap. *XVII.* ex Chrysippi sententia tradit. Apollinem Græco sermone sic dictum, ὅτι μόνος ἐςὶ καὶ οὐχὶ πολλοί. *& Latinitatem etiam eum, quia tantam claritudinem solis obtinuerit, SOLEM vocasse.* Nostræ etiam linguæ derivativis à vocabulo *Son* dicimus id, quod est *unum, solum* vel *singulum* sonderlich / sonderlick & besonder & insonders / absondern. Sed & aliis gentibus ab eodem unitatis argumento, sidus illud adpellationem accepit. *Macrobius* dicto lib. I. cap. XXIII. de Assyriorum gente loquens: *Deo,* inquit, *quem summum maximumque venerantur ADAD nomen dederunt, ejus nominis interpretatio significat UNUM, subjungunt eidem Deam Adargatim omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem Terramque intelligentes.* Hæc cuncta multò magis Hebræorum illi EL competunt, quàm sideri cœlesti.

IV. *Dionysius Halicarn.* lib. I. antiq. Rom: *deorum antiquissimum & præstantissimum* fuisse ait *Pana*, Phurnuto *Pan* est *Deus universi.* Apud *Macrobium* lib. *I.* cap. *XVIII. Liber pater, & Sol,* Ἰάω *significatur.* Hoc autem esse nomen Hebræorum Dei, ostendit *Diodorus* lib. I. *Apud Judæos ferunt Mosen finxisse, Deum, qui cognominatur Iao, leges sibi tradidisse.* Iste Judæorum Deus adpellatur *Jah* ut Exodi cap. XV. vers. II. Psal. LXVIII. v. V. & XIX. Psal. CXVIII. vers. V. & XIV. XVIII. & XIX. qui idem Exodi cap. III. vers. XIV. se ipsum vocat EHEIE. quod ejus nomen Divus Paulus epist. ad Hebræos cap. XIII. vers. VIII. ita explicat. *Jesus Christus heri & hodiè idem est & in secula.* & Johan. in apoc. cap. I. v. VIII. *Ego sum Alpha & Omega, qui est & qui erat & qui* ven-

Pan antiquissimus deorum.

Iao quis Deus.

venturus est. Atque nescio annon hic oraculi & Diodori Deus Ἰάω & sacrorum librorum IAH idem sit qui Italis antiquissimus deorum adpellatus *Janus.* *Arnobius* adversus genteis : *Incipiamus*, inquit, *à Jano patre, quem quidam ex vobis mundum, annum alii, solem etiam prodidêre nonnulli.* Dei igitur rerum omnium conditoris nomen fuit *Sol* ab argumento unitatis, quia nullus alius præter eum Deus. Quum autem genus mortalium ab hujus agnitione cultuque dilaberetur, vocabulum id sideri tribuerunt omnium maximo, quod unum esse verum Deum, rerum cunctarum opificem crediderunt. Germanis ab eo, ut omnium siderum primi nomine, cognominata est prima septimanæ dies, patrio sermone, Sontag; & Sondach; Danis ac Suedis *Söndach*, Anglis *Sundag.*

Janus, idem qui Ἰάω.

V. *Tacitus* dicto libro de Germanis, & *Cæsar* comm. IV. de Gallis: *Deorum*, inquiunt, *maximè Mercurium colunt.* Hic quis fuerit deus, jam anteà cap. IX. paucis indicatum. Nomen ei tribuebant Celtæ *Theuth*, multipliciter, pro dialectorum ratione, variatum; originemque suam ab eo sese ducere prædicabant: atque ideò hunc maximè omnium deorum colebant, primum locum primumque honorem præ ceteris, tribuentes Apud Græcos fabulosa complures statuit antiquitas iisdem nominibus Deos. De Mercuriis sic *Cicero* in III. de divin. tradit, Mercurium seu deum hunc ab Ægyptiis THOYTH adpellatum, eodemque nomine anni primum mensem apud eos vocatum. *Lactantius* lib. I. cap. VI. hunc Ciceronis locum allegans, mensem interpretatur Septembrem. Sunt autem tàm apud Ciceronem, quàm apud Lactantium variæ in variis exemplis vocabuli hujus scriptiones. alia quidpè habent *Thoyth*, alia *Thouth*, alia verò *Thoth*, quædam etiam *Theuth.* *Plato* in Phædro ac Philebo, eadem huic deo adscribens, quæ *Cicero* dicto loco, & quæ *Cæsar* comm. VI. Mercurio, ΘΕΥΘ eum adpellat. Nostra Germanorum gens nomen ex eo invenit *Theutisci*, vulgò *thi Theutischen*, & Græcorum quoque Θεὸς, simulque Latinorum Deus originem inde ducunt. Idem tamen vocabulum mirificè variatum reperio populis, præcipua tamen sunt hæc duo Θὼθ & Θαὺθ. reliqua sunt ista Θοῦθ, Θὺτ, Θὼτ, Θωδ. Nec *Titanis* vocabulum aliud fuisse puto, quàm *Theut*, ab illo enim *Titanes* dicti fuêre filii ejus, nempè angeli.

Theuth deus est Mercurius

VI. Id

VI. Id tamen mirari liceat, ipsius Dei, nomen uni mensium tributum, idque primo. Cujus rei ratio haud facilè detur, nisi suspiceris, *Theuth* significasse principium, ideoque id vocabuli primo impositum mensi: quia sicut ipse Deus principium est atque origo omnium rerum conditarum. Sic September mensis initium conditi mundi ac temporis & singulorum annorum. Germanos nostros maximum Deorum sub patrio nomine principii coluisse, haud omninò vanas habeo conjecturas. *Tacitus* annal. lib. I. ubi Germanicum Cæsarem, trajecto Rheno in Marsos cum exercitu irrupisse tradit: *Celeberrimum*, inquit, *illis gentibus templum quod Tanfanæ vocabant, solo æquatur.* Heic doctissimi viri dei sive deæ vocabulum interpretati sunt, quasi priscis fuerit Germanis TH' ANFANG, quod nihil aliud quàm *principium notat.* Eidem auctori, annal. IV. memoratur in Frisiorum gente, lucus *Baduhennæ.* At Arabes principium sive initium dicunt *Bedon.*

Nomen Theuth quare primo mensium impositum.

VII. Ceterum *Lactantius*, prædicto loco, Ægyptiorum *Thoth* sive *Theuth*, cognominatum fuisse adfirmat ΤΡΙΣΜΕ'ΓΙΣΤΟΝ, id est, *ter maximum*, quod epitheton sine dubio ideò ab antiquissimis mortalium ei fuit attributum, quia omnium deorum habebatur præcipuus atque primus. quod uni vero Deo quàm maximè conveniebat. Neque enim Lactantio adsentior, qui prædicto loco *Theuth* hunc hominem tantum fuisse censet antiquissimum & instructissimum omni genere doctrinæ. At Lactantius omnia gentium numina homines fuisse ex hominibus in his terris natos, ex Græcorum opinatus est fabulositate; ideoque hoc uno argumento in omnibus liberis suis eos confutat,

Theuth deus dictus est Trismegistus.

VIII. Ad Germanorum igitur *Theuth* redeo. Nomen id Mercurii dei multis sæculis Celtæ simul Ægyptiique & aliæ fortè plures gentes servarunt diutissimè tamen Germani, qui & universæ genti suæ & singulis hominibus varia inde imposuerunt nomina, ut suprà cap. IV. indicatum est. Quum Græci τῦ Θεῦ vocabulum & Latini *Dei* adpellationem promiscuè cuivis alii numini darent, supremo illi omnium deorum deo hi Mercurii, illi τῦ ἑρμῦ, nova vocabula, nescio unde, quæsiverunt: quem pro ingenita fabulositate, reliquorum fecêre nuntium atque ministrum. Quamquam

Supremus deus dictus est Mercurius.

quam *Mercurii* vocabulum ex Asia cumprimis post terrarum inundationem mortalibus, eò delatum credo. In primo enim lib. reg. cap. XI. vers. VII. Ammonitarum Deus memoratur *Molec*: & Levit. cap. XVIII. vers. XXI. & cap. XX. vers. II. III. IV. & V. liberos suos huic deo in sacrificium obtulisse homines, testatur divus Moses. In Regum verò lib. *II.* cap. *XXIII.* vers. *X.* eidem deo Ammonitas filios filiasque in sacris cremasse, narratur. Regum autem lib. I. cap. XI. vers. v. & xxxiii. item Reg. lib. II. cap. xxiii. vers. xiii. idem Ammonitarum Deus vocatur *Milcom*; & in prophetia Zephaniæ cap. I. vers. v. *Malcham*, quod alii legunt *Melec*. Hunc eumdem fuisse Latinorum *Mercur*, conjicio cùm ex nomine, tùm ex sacrificii genere. nam Germanos quoque suo Mercurio humanis litasse hostiis, auctor est *Tacitus*.

Mercurius idem qui in sacris Molec.

VIII. Ceterùm *Paulus Diaconus* rerum Longobard. lib. I. cap. IX. ita scribit: *Wodan quem quidam Gvvodan dixerunt, ipse est, qui apud Romanos Mercurius dicitur, & ab universis Germaniæ gentibus ut Deus adoratur.* Gotefridus *Viterbiensis*, in chronico, parte XVII. idem iisdem fere tradit verbis; *unde usque hodie* GOT *Teutonicâ linguâ dicitur Deus.* Apud eumdem Vandalorum memoratur idolum *Godam.* Hanc Dei adpellationem *God*, & variante dialecto *Got*, quâ etiamnum utimur, plerique derivatam volunt à patrio vocabulo, quod variè pro varia dialectorum ratione scribitur, *god. good, goed. gud, gut*, significatque *bonum*; quia Deus infinitè *bonus*, fons & origo omnis bonitatis. Verùm ego huic opinioni haud temere accesserim. Persis Deus dicitur *Choda*, quod ex eodem fonte promanasse arbitrantur viri doctissimi, ex quo nostrum *God*, quæ equidem conjectatio haud perinde absurda videri possit; quid enim mirum, si utrumque vocabulum ex antiquissimo illo *Theuth* profluxisse dicatur? Mensem Septembrem à Dei nomine adpellavêre Ægyptii *Thoth* & alia dialecto *Thod.* Fieri igitur perfacilè potuit, uti Persæ suâ linguâ adspiratam Θ verterent in aliam adspiram Χ, quod initio & Germanorum quidam fecisse potuêre: deinde Χ mutato in adfinem literam Γ, tandem in fine addito n, factum *Godan*.

Wodan deus est Mercurius

Got vocabulum num sit à Gut.

IX. Veruntamen multò sanior dari posset solidiorque hujus vocabuli originatio. Jovis nomen Græcis variè dictum fuit,

Ζεύς,

Ζεὺς, Σδεὺς, Δεὺς, Δὶς, Ζὴς, Ζὰς, Ζὴν, Ζὰν, Δὴν, Δὰν. *Vocabulũ Deus unde dictum.* adfines sunt literæ Θ & Δ, item Θ & Σ, ita uti sæpius altera in alteram commutetur. Hinc ergo factum est, uti qui Ægyptiis & Celtis, aliisque fortasse gentibus, erat Θεὺθ Græcis deinde dictus sit Θεὸς & Σεὸς, item Θιὸς & Σιὸς; Latinis *Deus*. Quum verò Z litera & ipsa in sese disertam haberet vim duarum simùl literarum ΔΣ, quæ erant in Z, transponentes dixêre Σδεὺς, ut σδυγὸς iisdem populis dictum, pro ζυγὸς, & Persarum Deus Ὡρμάσδης, pro Ὡρομάζης, Palestinæ opidum Ἄζωτος, Latinè *Azotus*, quod Judæis erat Asdod: alii etiam, quemadmodum Latini, Θ in adfine Δ mutantes, vel Σ quod erat in Z rejicientes pro Θεὺθ dixêre ζεύς; alii hinc diphthongum EY convertentes in vocalem I pro ζεὺς dixêre Δίς. unde post modò obliqui casus in Ζεὺς recepti sunt, Διὸς, Διῒ, Διὰ & plurali etiam numero Δίες, Διῶν, Διοὶ, Δίας. Hinc quoque Latini antiqui pro *Deus* dixêre *Dius*. undè etiam nunc Hispanis Deus dicitur *Dios*, Italis *Dio*, Gallis *Dieu*, in Britanna Wallis *Duw*. Hinc *Dis pater* nullus alius quàm Jupiter; hinc etiam Jupiter ipse dictus *Diespiter*, quasi *Dis* pater: quemadmodum *Marspiter*, quasi *Mars pater*; sicuti *Liber pater*. Quidpè quum omnium rerum tam cœlestium, quàm terrestrium, atque infernalium regnum atque potestas penes unum ab initio crederetur esse *Theuth*, sive *Ditem patrem*, id est Deum, rerum omnium auctorem, posteriores Græci infernalium regimen tribuerunt Plutoni, ceu peculari Deo; quem Latini interpretati sunt *Ditem patrem*: Jovis autem nomen antiquum, unâ auctum literâ, dixêre *Diespiter*, quasi esset *diei pater*. Sed & ipsa vox dies ἀπὸ τῦ Διὸς nomine quæsita, quia summus ille Θεὺθ sive Δεὺς sive Δὶς vera æterna atque unica lux & lucis conditæ auctor: *unde & Lucetium Salii in carmine canebant Jovem*; *& Cretenses τὴν ἡμέραν*, id est, *diem*, vocabant δία, teste *Macrobio*. Saturnal. lib. I. cap. *XV*. Slavi eadem ratione diem dixêre *dan* & *den*; alii deinde Græcorum diphthongum ευ vertentes in vocalem longam η, pro Ζεὺς dixêre Ζὴς. mox Doricâ dialecto mutato η in α, factum est Ζάς. postea verò, cùm obliqui casus à recto

Ζῆς formativam literam haberent N, rectum quoque eâdem formarunt Ζῆν. quod iterum Doricâ dialecto factum est Ζάν. alii hinc iterum ex Z abjicientes Σ vocabulum formavêre Δῆν & tandem Δάν. quod idem est quod Ζεύς, & hoc idem quod Θεῦθ.

Mercurius etiam Dan dictus.

XI. Germani alii dixêre Mercurium *Dan*, unde in hunc usque diem *Dani* vocantur populi, quia aliâ dialecto quondam erant *Teutoni* sive *Teutones*. alii verò vocabulum illud in principio unâ syllaba auctum, protulêre *Codan*. unde ipsa Danicarum Insularum maxima, *Sieland*, Melæ est *Codanonia*: Incolæ Ptolomæo *Codanones*, & sinus Plinio ac Melæ dicitur *Codanus*: alii idem vocabulum fecêre *Godan*, unde patriæ mihi terræ opidum, quod dicto sinui & ori Vistulæ amnis adpositum, vulgari vocabulo, eâdem dialecto quâ ipse Deus *Dan* & gens *Dani* dicitur *Danzig*. Slavorum gentibus etiamnum vocatur, eliso o, *Gdansk* & *Gdanske*. Usitatissimum enim erat Germanis quibusdam vocabulis à *G* incipientibus, addere W; alii vocabulum *Godan* dixêre *Gwodan* & abjecta prorsus (quod & ipsum frequens,) primâ literâ, *WVodan*, ut testes sunt *Paulus* & *Gotefridus*. Atque hoc tandem est, quod Diaconus ait: Deum *Godan non in Germania, sed longè anteriùs in Græcia fuisse perhiberi.* Quâ equidem in fama ex Langobardorum Theologia haud dubiè progressa, duæ simùl res includebantur primùm quod & Græci Deum *Godan* adpellaverint *Dan*: dein, quod is in oriente primum, non equidem in Græcia, ut isti duo auctores per errorem opinati sunt; sed in Asia fuerit, unde se originem ducere à *Dan* sive à *Theuth* antiquis carminibus prædicabant Germani. Atque hinc jam satis clarè liquet, Mercurium eumdem esse Jovem, cujus rei magnum insuper est argumentum, quòd non solum Græci ac Latini, sed omnes pariter reliquæ gentes, Jovi cœlestium juxtà ac terrestrium tribuerunt imperium, quod de Gallis testatur *Cæsar*, comm. IV. eumque *optimum* dixêre; quemadmodum Mercurium ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ. quæ epitheta uni soli rerum cunctarum conditori rectorique *Theuth* rectè conveniebant. Mercurium autem esse *Solem*, inde adparet, quòd *Mercurii sidus à quibusdam Apollinis sit adpellatum*, teste *Plinio* lib. II. cap. VII. idque apud multas genteis; testibus *Macrobio* Saturnal. lib. I. cap. XIX, *Juliano* in hymno Orpheoque apud *Apulejum* de mundo lib. I.

Mercurius idem qui Jupiter & qui Sol.

XII. Ce-

XII. Ceterum ex suprà dictis satis liquet, Germanos nostros antiquitus promiscuè usos esse istis vocabulis *Theuth*, *Dan*, *Codan*, *Godan*, *Guvodan*, *Wodan*, cùm in deorum maximo Mercurio tùm in natione, quæ apud antiquos Græcorum Romanorumque auctores dicitur *Theutoni* & *Theutones* sive *Teutoni* & *Teutones*; nunc verò antiquissimo itidem vocabulo *Dani*. posterioribus sæculis hoc in utrisque evaluit. posteaquam verò ad unius veri Dei cognitionem pervenerunt Germani, nomen id huic uni, ceu postliminio, vindicarunt, quemadmodum Græci suum Θεὸς & Latini *Deus*. Mirum tamen quiddam posterioribus temporibus accidit; nempè, quum verum Mercurii nomen foret *Dan* syllabaque *Go* fortuito, ut videtur, quodam casu abjecta: hæc potiorem in vocabulo composito partem obtinuit, ita uti majore parte ex *Dan*, quo ex Δεὺς & Θεῦθ provenerat, abjectâ, *Deus* diceretur God: quo vocabulo etiamnum omnium rerum auctor ceu patriâ & antiquâ significatur adpellatione. Quamquam septemtrionales vocali mutatâ dicant *Gud*; pars verò alia Germanorum, quæ etiam nunc asperiori utitur dialecto pro D supposuit T ut liquet, cum ex hodierno usu tum ex Gothefrido.

Ex vocabulo Godan factū God.

XIII. Mirari nunc liceat *Iusti Lipsii* judicium, hoc loco parum felix, qui in notis ad *Taciti* lib. de Germ: *Paulus*, inquit *Diaconus notat Langobardis Wodam Mercurium adpellari. ego legerim Wondam vel Wonstam, à lucro scilicet, cui praeest. Majoribus quidem nostris ita dictum, claret vel ex Mercurii die qui veteri & gentili adpellatione nobis Wonstach.* Nequaquam à lucro dictus fuit *dies Mercurii*, quasi à patrio vocabulo *Wonnen* quod est *Lucri factum* sive *partum*; quod ipsum est à verbo *Winnen* id est *lucrari* sive *parere*: sed ab ipso Mercurii Trismegisti vocabulo *Iodan*, unde etiam nunc Vestofalis idem Mercurii dies dicitur *Godensdach*, & nonnullis contractè *Goensdach* reliquis *Woensdach* contractè itidem à *Wodensdach* quod à *Wodan*. Anglis *Wednesday*, quasi *Wedensday*, Suedi, abjectâ primâ literâ G, eundem adpellant diem *Odhensdagh* & Dani *Othensdag*, *Oensdag* & *Onsdag*. quod vocabulum *Saxo Grammaticus* à nescio quo *Othino* deductum fabulatur lib. I. & V. Verùm nescivit Saxo, multa vocabula quæ apud reliquos Germanos in principio habent W, in Danica id lingua abjicere; sic *ord*,

Lipsii error notatur, qui Mercuriū VVodan dictum putavit à lucro.

Mercurii dies dictus Godensdach, VVoensdach & Othensdag.

ynske, nld dicunt Dani, quæ nos *Word Wünsche, Wul*, id est, *verbum opto, lana*. Ad eumdem igitur modum à *Wodan* sive *Wothen* factum est *Odan Othen* ; unde dies Mercurii *Othensdag*. inde patet in *Diaconi Gothefridique* exemplaribus pro *Godan*, *Wodan* & *Gotan*, *Wotan*, imperitè supponi *Godam*, *Wodam* & *Gotam*, *Wotam*, tanquam accusativi casus à nominativis *Goda, Woda, Gota, Wota*.

XIV. Ceterum quamvis duûm istorum Deûm Mercurii ac Jovis existimatio ex unâ, quæ de vero erat Deo, promanavit origine, tamen Celtæ atque in his Germani nostri, discretim, quemadmodum ceteræ gentes, suis ritibus nominibusque coluerunt singulos, & suum cuique diem, quo sacra facerent, adsignarunt. Quia unius Dei rerum omnium auctoris variæ adpellationes primum uni soli attributæ posteà verò inter alia etiam sidera distributæ fuerunt. Dispiciendum igitur nunc, *Jupiter* quodnam apud Germanos habuerit nomen proprium. *Lucanus* lib. I. treis Gallorum præcipuos Deos recenset, quorum nomine *Teutates*, *Hesus*, & *Taranis*. Ex his *Teutatem* (sive rectius fortè scripseris *Teutanem*) eundem fuisse Germanorum *Tuitonem* sive *Theutonem* suprà cap. IX. ostensum est. *Taranem* autem fuisse Jovem, nemo dubitarit, cui notum, hodièque Britannis, quos Wallos vulgò vocant, tonitru dici *Taran* ; nam Jovis epitethon ab effectu erat apud Græcos βροντᾶιος apud Latinos *tonans*. Quin Germani tonitru vocant Donner/ *tonner, tonder*, Angli *thunder* Dania *torden*. verbum tonare Germani dicunt suâ quique dialecto donneren/ *tonneren, donderen*. Angli *tho thunder*. Dani *tordner* & *donner*. Ex his dici Jovis factum est cognomentum Donnerstag & *Tonnerstag*, *Dorstag* & *Torstag*. Suedi etiam primum anni mensem Januarium ab eodem deo vocant *Tordemanat*, & Dani Martium *Thormooned*, sive *Tormaanet*. Antiquissimum igitur, non modò apud Celtas in Europa, sed antè etiam in Asia Jovis nomen fuit *Taran* & variis dialectis, *Thoran Doran, Tonar Donar, Tonnar, Donnar, Tordan, Dondar, Thondar*. quorum omnium A postmodum dialecti ratione à plerisque in E conversum est. *Adamus Bremensis* scribit de Suevonibus, THOR, *inquiunt præsides in aere qui tonitrua & fulmina, ventos imbresque serena & fruges gubernat. & mox: Thor cum sceptro Jovem exprimere videtur*. Sed & Latinorum *tonitru* & *tonare* ex eodem haud dubiè cum *tonder* & *tonner* fonte profluxit.

Jupiter quodnam apud Germanos habuerit nomen.

XV. Su-

XV. Subit heic mentem, eundem Jovis diem quibusdam hodiè Germanis nuncupari *Pfingstag*, id nominis unde ei quæsitum sit, scire fuerit cura. Magnum illud in tribus maximis Christianorum festum, quod Græco vocabulo dicitur πεντεκοστὴ, omnibus simùl Germanis eo adpellari nomine, variis tamen dialectis *Pfingestag Pingestag Pingestagh, Pingsterdach, Pinzedach.* Hujus nominis ratio investiganda est. Mons hodiè inter Alpeis præaltus divi Bernhardi accolis Gallis *Mont Iou*, Italis *monte Jove* adpellatur perantiquâ, uti vulgò creditur, adpellatione. Quam opinionem *Liuthprandi* etiam confirmat testimonium, cui lib. V. cap. IV. dicitur Latinè *Mons Jovis.* At *Summum Penninum* antiquissimis temporibus fuisse dictum, infrà docebitur. De eodem ita *Livius* lib. XXXI. *Nomen ei inditum ab eo quem in summo sacratum vertice Penninum montani adpellant.* Verticem ipsum *Penninum* vocabant Romani. at Dei nomen fuisse incolis *Pen*, & variante dialecto *Pin.* Ex hoc igitur dei Inalpini nomine, item ex Latini montis cognomine, quo in hanc usque diem *mons Jovis* adpellatur, ipsum vocabulum *Pen* sive *Pin* fuisse Jovis apud priscos Germanos nomen, juxta ego cum viris doctissimis arbitror: utique cum continuo ante Livius populos Celticos id jugum accoluisse haud obscurè ostendat. Ab hoc itaque *Penno* sive *Pinno*, id est *à Jove*, quartus septimanæ dies dictus est primum *Pendag* & *Pinsdag* & superiorum Germanorum dialecto *Pfinsdag.* Absimili autem modo vocabulum diei septimanæ ex *Penno* sive Jove πεντεκοστῆς diei postea tributum; quemadmodum deæ item cujusdam, de qua sequenti capite dicetur, vocabulum *Eoster*, & variantibus dialectis *Easter, Aester Ooster,* Πάσχατος festo datum. Ceterò hoc quoque vocabulum *Pen* sive *Pin* credo ab rei argumento, vero æternoque Deo tributum, quia is omnium Deorum erat *summus*; nam hodièque excelsarum rerum summitates dicimus *Pinnen*, & singulari numero *Pin.*

Pingestag unde adpelletur.

Pen seu Pin Jovis nomen.

XVI. *Saturnum* deum Germanos coluisse, neque Tacitus neque alius auctorum quisquam memorat; nec Cæsar quidem Gallis eum, inter alios eorum deos tribuit. Unde suspicari pronum fuerit, hujus dei neque numen neque nomen Celtis unquam cognitum fuisse. Verùm *Dionysius* tamen *Halicarn.* in lib. I. tradit: *Saturnum placare solitos humanis victimis, sicut Carthaginienses,* dum

Saturnum num Germani coluerint?

dum stetit eorum urbs, & idem nunc quoque fit apud Celtas & alias genteis occidenti proximas. Cic. de natura deorum lib. III. ait: *Saturnum vulgò maximè ad occidentem colunt.* Sanè, quia hic deus unus est ex VII planetis, à quo etiam ultimus septimanæ dies tàm Celtis quàm cæteris gentibus cognominatus fuit, maximè credibile est, & hunc eos cum reliquis gentibus inter cetera numina coluisse. Hunc deum eumdem esse Jovem, ex eo probatur, quòd ejus uxor (ut fabulata est antiquitas) *Rhea* eadem fuit *Juno*. Eumdem igitur esse & Mercurium & Solem, ex eo liquet, quòd & ipse Jupiter est & Mercurius & Sol. Servius in I. *Æneidos*; *Saturnum quem eumdem & Solem dicunt. Apud Assyrios autem Bel dicitur quadam sacrorum ratione & Saturnus & Sol.* Nonnus, Διονυσιακῶν lib. XL: & *Macrobius* Saturnal. lib. I. c. XX. fere idem tradunt; At verus Deus lucis ac temporis rectiùs dicitur auctor: hic quidpè cùm reliqua illa numina cuncta, tùm & ipsum solem condidit, & cum ipso tempus. unde sub Jovis nomine, *Silio Italico* lib. IV. dicitur *Rerum sator*, libro autem IX. *Sator ævi.* Saturni equidem hinc vocabulum deo apud Latinos quæsitum, nonnulli tradunt auctores, alii tamen alias proferunt ejus enodationes, quarum nulla æquè placet, ac ea, quæ à nostri sæculi hominibus traditur, nempè Saturnum dictum à latendo vel occulendo, quod Hebræis est *Sathar*. nam cùm æterni Dei facies cunctis esset mortalibus invisibilis, (quod tradit etiam *Moses* in Exodo cap. XXXIII. vers. xx; & item divus *Johannes* in Euangelio cap. I. vers. xviii. & *Paulus* I. ad Timotheum cap. I. vers. xvii.) nomen ei ab hac quoque ratione impofuêre mortales, quod deinde Latini suâ dialecto formavêre *Saturnus*. Atque hinc fabulam illam natam puto, quòd Latium à Saturno dictum Latini auctores censuerunt, quia in ea deus latitasset: quùm re vera Saturnus ipse à *latitando* dictus sit. Germani nostri vel universi Celtæ, quo nomine suum deum Saturnum adpellaverint, haud facilè dixerim. nam plerique hodiè Germanorum diem Saturni vocant Sonabend / & Sonavend / contracti à Sontages Abend & Sontages Avend: quasi dicas *vigiliam diei Dominicæ*; eodem modo, uti dicimus Osterabend / Pfingestabend & Osteravend / Pfingestavend / id est, *vigilia Paschæ & vigilia Pentecostes*: alii vocant Sambstag sive *Sarnestag* vocabulo itidem contracto à Sabathstag / quod *diem Sabbathi* notat; quemadmodum & Gallo-Franci hodiè *Samedy* & Hun-

Saturnus qui Jupiter & Sol.

Saturnus unde adpellatus.

Hungari *Szombat.* quæ duæ Germanorum dicti diei adpellationes post receptam demùm Christianorum religionem exortæ sunt. At Rheni divortiorum Ostiorumque accolis idem dies adpellatur Saterdach/ & Anglis in Britannia *Satterdag* & *Saturdag.* Unde equidem conjici poterat, Germanis quoque, & universis simùl Celtis, id numen fuisse vocatum *Satar*, & variantibus dialectis *Sater*, & *Satur*: ni suspicandum foret, hoc nominis dictas regiones ex Romanorum demùm adsumsisse consuetudine. Proinde liberum heic cuique atque integrum relinquo judicium, huic vel illi accedat opinioni, prout videbitur.

CAPUT XXVII.

De variis dearum numinibus nominibusque: quæ cuncta ad unam referenda sunt Lunam.

I. HActenus ostensum est, omnia deorum gentilium nomina simùl ac numina non modò ad unius Solis spectare numen, sed & hujus & illorum universa vocabula ad unum, æternumque Deum, esse referenda, ut cui uni, à variis causis atque effectibus, ab initio rerum tributa. De Vulcano, Marte & Hercule, Germanorum itidem diis, posteriori loco agam, nunc ad dearum numina nominaque transeo. *Tacitus* libr. de Germ. deas, quas Germani coluerint, refert *Isin*, *Matrem deûm* & *Terram matrem*. *Cæsar* comm. VI. unam *Lunam*, eodem *autem* libro Gallis unam adsignat *Minervam*: quam Britannis quoque cultam fuisse ex *Solini* cap. XXV. patet: sed præter has etiam *Rheæ* & *Junonis* & *Veneris* & *Cereris* & *Proserpinæ* & *Dianæ* numina ad unam referenda esse Lunam ostendam. *Deæ Germanorum priscorum.*

II. *Pars Suevorum Isidi sacrificat, —— signum ipsum in modum liburnæ figuratum.* Tacitus de Germ. neque tamen hoc liburnæ signum, quod ille putat, docet advectam religionem, quoniam in Ægypto quoque navigium Isidis cultum tradunt. *Fulgentius* in mythologia, & *Lactantius* lib. I. cap. XI. Errat hic etiam *Christ. Colerus* in notis suis ad hunc Taciti locum, dum existimat, Suevos à Græcis hæc accepisse sacra. Non enim terrâ, sed mari adve- *Isis eademque Luna.*

advectam in Germaniam Isidis religionem intellexit Tacitus. Coluerunt deam eamdem etiam Rhodii, teste *Appiano* in Mithridaticis, & Meroitæ Æthiopes, teste *Strabone* lib. XVII. Pro Ægyptiaca tamen propriè habitam fuisse priscis Græcis atque Latinis, ex auctorum lectione manifestum est. At, quia & Ægyptii & Græci & Latini & simùl Germani nostri sacra ejus eisdem coluerunt ritibus; haud obscurè inde patet, Jam inde à dispersione gentium, ex una Asia omneis pariter, in suam quosque terram, detulisse, quemadmodum & reliquorum numinum religiones, de quibus hactenus actum; item sacra & ceremonias. Quænam tamen hæc re verâ fuerit *Isis*, haud facilè quis dixerit in tanta opinionum discrepantia. Isin ergo esse Lunam, ex Ægyptiorum Theologia jam constat. *Lactantius* dicto jam loco. *Diogenes Laërtius* in proæmio. *Diodorus* lib. I. *Plato* lib. VII. de leg. *Dio Cassius* lib. L. Signum tamen ejus cur fuerit navigium, haud facilè dixerim, nisi suspicari libeat, significare id Noachi arcam, quæ celebrata fuit priscis mortalibus, ob memoriam servati ab aquarum inundatione generis humani. Ea tamen res quomodo ad Lunam quadret, dispicere nequeo, nisi quòd Isis idem fuit numen cum uno ex Castoris fratribus.

Mater deûm ab Æstiis culta.

III. Porrò *Tacitus* eodem lib. de Germ. de Æstiorum gente, Codani sinus trans Vistulam amnem adcolâ: *Matrem*, inquit, *deûm venerantur. insigne superstitionis, formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat.* Hanc deam variis Latini Græcique adpellavêre nominibus; è quibus tria refert *Catullus* in carmine de Aty. *Dea magna, dea Cybele Didymi, dea Domina.* *Ovidio* Fastorum lib. IV. adpellatur *dea magna, Cybele, & Mater.* *Strabo* lib. X. *Rheam matrem adpellantes deorum, & Agdestin, & Phrygiam, & Magnam deam; à locis verò Idæam, Dindymenen, Pylenen, Pessinuntiam, & Cybelen.* Idæa mater vocatur *Ciceroni* orat. V. in Verrem & item *Livio* lib. XXXIX. *Cicero* etiam de Haruspicum & pro P. Sextio. *Matrem Magnam* vocat; nempe eadem de causa, ob quam *dea Magna & Mater deûm* indigetabatur. Sic & Silio Italico lib. VIII. adpellatur Magna cœlicolûm mater. Eamdem hanc esse lunam, ex eo vel maximè perspicitur argumento, quod *Magna mater*, & *Mater deorum* dicta. quidpè Solem ac Lunam quum vetustissimi mortalium primos æternosque crediderint deos; ex his cetera side-

Mater deûm eadem, quæ Magna mater, & Rhea, &

fidera, id eft, cetera numina, unà cum univerfo mundo, procreata fuiffe neceffe eft. Quùm verò Ζεὺς, id eft, Jupiter, idem fit *Sol*, & Jovis uxor, habita fit *Juno*, hæc quoque eadem jam erit *Luna*, item quùm Saturnus quoque fit Sol, & Saturni uxor habita fit *Rhea*, quæ Latinis *Ops*: hæc etiam hoc argumento erit *Luna*. *Ops, & Juno & Luna.*

IV. Ceterùm Tacitus, eodem libro de feptem Suevorum nationibus, quæ proxime finum Codanum inter Albim Chalufumque & Viadrum amneis colebant: *Deuringi*, inquit, *deinde, & Caviones — in commune Herthum, id eft, Terram matrem colunt*; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Lipfius ad hunc locum teftatur, quædam exemplaria manu fcripta habuiffe *Nerthum*, alia etiam *Verthum*. Unde ipfe veram ab authore perfcriptum fuiffe vocem cenfet *Aerthum*. Quod haud ita abfonum. Variæ enim licet gentes variè hoc vocabulum, quod Latini terram fecêre, enuntiaverint; Chaldæis eft *ara*, Arabibus *arth*, Gothis *arte*, Hebræis *erets*, Pœnis *ert*, Armæniis *ercir*, Græcis ἔρα, Germanis Erde/Anglis *earth*, Scotis *erth*. Ex quibus colligere datur, antiquitùs fuiffe diphtongum *Ae*; quæ poftmodò ab imperitis vel incuriofis librariis corrupta in *He*. nam & Germani fuperiores, quamvis fuum *erde*, per fimplicem fcribant vocalem, magis tamen id per diphthongum exprimunt, & Anglorum *Ea*, nihil aliud heic fonat, quàm Germanorum *Ae*, certè & *N* & *V* propiùs accedunt ad *H* quàm ad *A*; & hodièque Helvetiæ incolæ terram cum adfpiratione adpellant *Herde*: prætereaque focus, cui ignis imponitur, cum adfpiratione vocatur Germanis fuperioribus *haerd*, inferioribus *heerd*, Anglis *hearth*. Terræ autem & foci vocabula eamdem habuiffe antiquitùs fignificationem, Latinus etiam poëta docuit *Ovidius* faftor. lib. VI. Quapropter nihil mutandum in principio hujus vocis cenfeo, in medio rectè apud auctorem fcribi, *th*, Anglorum probat hodiè vox *earth*. ceteræ Germanorum nationes ⊖ in confine △, ut in numeris aliis vocibus converterunt. At cùm omnibus ferè per orbem terræ gentibus, fimulque Germanorum nationibus feminini fit generis terra, miror ego, cur auctor nofter antiquum illud vocabulum mafculino genere pronunciaverit *Herthum*: utique, quum non Dei, fed deæ effe voluerit nomen. Terram matrem eamdem effe & Lunam, tum fatis probatum erit, *Terram matrem, id eft, Herthum.*

quum eamdem & matrem Deûm esse patebit. *Herod.* lib. I. de Persis: *Omnem cœli gyrum Jovem vocant.* Idem auctor lib. IV. de Scythis. *Terram existimant Jovis esse uxorem.* *Macrobius* Saturnal lib. I. cap. XXI. *Quis ambigat matrem Deûm terram haberi?* idque probat ex simulacro illius, & cap. XXIII. de Assyriis loquens: *Deo quem summum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt,* & mox: *Subjungunt eidem deam nomine Adargatin, omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, solem terramque intelligentes,* & mox: *Phryges finxêre Matrem Deûm, id est, Terram, leonibus vehi.* Hunc Adad esse Jovem eumdemque solem, suprà ex *Luciani* etiam lib. de dea Syriâ ostensum est. Idem auctor, eodem libro, deam, quam heic Macrobius nominat *Adargatin*, interpraetatur *Junonem*, additque *Junonem leones vehunt.* Et eodem libro anteà de eadem dea esse *Rheam.* *Herodianus* lib. I. festum matris deûm refert, quomodo Romani veris initio festum matri Deûm celebrarint, etiam ludendi licentiâ, & potestate concessâ induendi quamcumque personam. De quo festo ferè idem *Ovidius* tradit Fastor. lib. IV. His jam confer, quæ Tacitus dicto loco, de Terræ matris festo apud Germanos narrat his verbis: *Est insula Oceani castum nemus, dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum, is adesse penetrali deam intelligit; vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca, quacunque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax, & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amota: donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum & vestes, & si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantùm perituri vident.* Idem fuisse hoc festum, quod Romani Matri Deûm celebrabant, liquet ex ritibus sacrisque iisdem, quæ huic fiebant Romæ. Nam & Mater Cybeles in nemore culta; ejusque sacra silebantur ac habebat currum seu vehiculum; quod flumine ablutum fuit. *Aeneid.* III. *Ammianus Marcellinus* lib. XXIII. Nec carpentum solummodò, sed ipsa quoque, uti apud Germanos Terra Mater, dea, sive simulacrum ejus. *Ovidius*, Fastor. lib. IV. Sed & boves feminæ hanc vehebant, ut apud Germanos Terram Matrem. *Macrobius* Satur. lib. I. cap. XXI. *Nec in occulto est, neque aliud esse Osirim, quàm Solem, nec ipsis aliud esse,*

Terram Matrem eamdem fuisse Germanis, quæ Romanis Mater deûm, conjicitur ex iisdem sacris.

esse, quàm Terram. At Isis nihil aliud quàm Luna, ergò & Mater Deûm & terra Mater nihil aliud sunt, quàm Luna. Huc etiam pertinet, quòd tympanum & æra pulsabantur in festo Rheæ sive Idææ matris, testibus *Ovidio* & *Luciano*, quòd adeò uni Lunæ convenit, uti huic deficienti æris tubarumque sono subvenire, mos fuerit priscis mortalibus. *Livius* lib. XXVI. *Tacitus* annal. lib. I. *Diodorus* de Atlantiis lib. III.

Terra Mater eadem, quæ Isis & Luna.

V. *Venerem* quoque eamdem esse & *Lunam*, tum maximè comprobatum erit, quando Venerem eamdem esse & Terram Matrem & Matrem deorum, constabit. *Macrobius* igitur, ut antè relatum, Saturnal. lib. I. cap. XXI. Apud quem in Assyriorum religione *Adonis* idem est qui *Sol*, & superius *terræ* hemisphærium *Venus*; inferius *Proserpina*. *Mater deûm* eadem, quæ *Terra*, itemque *Isis* eadem quæ *terra*; & *Adonis* idem qui *Attines*; & *Architis* seu *Astarte* eadem quæ *Venus*. *Cicero* de nat. deor. lib. III. de IV Veneribus loquens: *Quarta*, inquit, *Syriâ Tyroque concepta, quæ Astarte vocatur; quam Adonidi nupsisse proditum est* In Sacris lib. Judic. cap. II. vers. XIII. & cap. III. vers. VII. & VIII. cap. X. vers. VI. item Reg. lib. I. cap. XI. vers. V. Eadem Syriæ sive Sidoniorum dicitur dea *Astaroth*. Sacris libris consentiens *Lucianus* de dea Syria, Sidonios tradit etiam suo ævo coluisse deam *Astarten*. Quum igitur *Attines* sit idem, qui *Adonis*; & hic idem qui *Adad*, hic verò idem qui *Sol*; rectè etiam *Venus Archîtis* sive *Astarte* eadem existimatur quæ *Adargatis* & *Isis* & *Terra Mater* & *Mater deorum* & tandem *Luna*. *Strabo* lib. XVII. *Herodianus* lib. IV. *Ovidius* Fastor. lib. IV. *Plutarchus* de Iside. *Diodorus* lib. II. tradit in Syriæ opido Ascalone deam cultam fuisse Δερκετῶν. eamdem *Plinius* in Phœnicum opido Joppe cultam fuisse, testatur lib. V. cap. XIII. & cap. XXIII. *Cœle Syria*, inquit, *habet Bambycem, quæ alio nomine Hierapolis vocatur. Syris verò Magog, ibi prodigiosa Adargatis, Græcis autem Derceto dicta, colitur.* *Strabo* lib. XVI. fere eadem tradit atque hæc: *Adargatin dixêre Atharam; quam Ctesias Derceto adpellat*, fortè Ἀθάργαν. ita enim Phornutus in lib. de natura deorum: *Rhea apud Syros Artaga dicitur.* *Herodotus* lib. I. Ascalone fuisse tradit, *Veneris Uraniæ templum, omnium vetustissimum.* *Lucianus* etiam in dicto libro Junonem Hierapolitanam, quam alii

Venus eadem quæ Luna, & Mater deûm, & Archîtis & Astarte & Rhea & Adargatis & Juno &. Isis.

Atargatin vocant, habuisse ait, *æstum*, *quo solam cælestem Venerem exornabant*. *Plutarchus* in Crasso, & *Appianus* in Syriacis de eadem dea Hierapolitana: *Hanc alii Venerem, alii Junonem esse arbitrantur.* Ergò ex his jam satis manifestò patet, *Venerem* esse eamdem & *Dercetum*, & *Astarten*, & *Atargatin*, & *Matrem deûm*, & *Terram Matrem*, & *Rheam*, & *Junonem*, & *Isin* & ipsam tandem *Lunam*; unde etiam haud dubiè cognomen ei quæsitum τῆς οὐρανίας, id est, *cælestis*. Huc jam adde, quod *Plinius* tradit lib. II. cap. VIII. *Veneris sidus alios Junonis, alios Isidis, alios Matris deûm adpellavisse.* & quod *Lucianus* in dicto libro testatur, simulacrum Junonis Hierapolitanæ habuisse quiddam & Veneris & Lunæ & Rheæ. *Macrobius* Saturn. lib. I. cap. *XXI.* de *Venere*, quam eamdem vult esse *Terram*; Cum Veneris obnuptione, de qua ille hoc loco, conveniunt, quæ de Germanorum Terra Matre refert *Tacitus* loco suprà allegato. *Herodianus*, ut antè dictum: Romanos, ait, Matri deûm festum initio veris egisse, *Ovidius* dicto lib. IV. factum id testatur Nonis April. *Marcellinus* verò, ut suprà citatum, ad diem VI. Calend. April. cui consentit *Vibius Sequester*. Mensem eum à Venere nomen accepisse, tradit ibidem *Ovidius*: *Macrobius* autem Veneri dicatum adfirmat. *Ovidius* etiam ibidem Kalendas Aprilis festo Veneris tribuit. Ægyptios quoque eodem anni tempore eidem deæ festos egisse dies, auctor est *Plutarchus* de Iside. Eodem anni tempore Germanos quoque suæ deæ, Terræ matri, festos egisse ac lætos dies, ex *Beda* disco. Is quidpè in libro de temporum ratione cap. *XIII.* ita scribit de Anglis Germanicâ gente in Britanniam transgressis: *Aprilis Eosturmonath* (manu scripta exemplaria *Aestermonath*) *qui nunc Paschalis mensis interpretatur, quondam à dea illorum, quæ Eostre vocabatur, & cui in illo festo celebrant, nomen habuit, à cujus nomine nunc Paschale tempus cognominatur, consueto antiquæ observationis vocabulo, gaudia nova solemnitatis vocantes.* Id adeò verum est, uti etiam nunc plerique Germanorum Paschatos festum vocitent Ostern / Angli verò *Easter*, vocabulis dissyllabis, nam *Oo* & *Ea* sunt diphthongi. *Estar* igitur, sive *Ostar*, seu *Aestar* dea nulla alia fuit, quàm quæ *Astarte* Sidoniis & *Atargatis* Assyriis dicta fuit, id est, *Terra Mater* sive *Mater deûm* & *Rhea* & *Juno* & *Venus* & *Luna*. Ceterùm quòd *Tacitus* apud Æstios Germanos insigne Matris deûm fuisse tradit apri formam, id egregiè inter alia com-

Ostermonath *unde Germanis dicatur.*

competit Veneri. nam Adonim Veneris maritum ab Apro interemptum, fabulosa tradidit antiquitas.

VI. Porrò *Paulus Diaconus* rer. *Longob.* lib. I. cap. VIII. fabulam quamdam ridiculam, ut ipse fatetur ex antiquitate refert, in qua mulier quædam FREA, uxor perhibetur, *Wodani.* Eamdem fabulam *Saxo Grammaticus* lib. I. & V. iisdem & ampliioribus narrat circumstantiis. Paulus autem capite sequenti *VVodanum* deum esse *Mercurium* tradit, quod pluribus suprà confirmatum est argumentis. *Frea* igitur etiam haud dubiè dea est credita fabulosæ illi Germanorum antiquitati. *Dies Veneris* hodiè dicitur Germanis Freitag/ & Friedach/ Anglis *Fridag*, Danis *Fredag*, *Fridag* & *Frigdag*, à dea ut liquidò patet, *Frea* sive *Fria*. Hæc igitur sine omni controversia, erit Germanorum *Venus.* Unde manifestissimo argumento liquet, Venerem nullam aliam esse quàm *Lunam.* nam *Mercurius* nullus alius est quàm *Sol.* *Adamus Bremensis* apud Suones, id est, Suedos ait, suo sæculo Upsolæ (Upsalia vulgò nunc vocatur) templum totum ex auro paratum fuisse, & in eo deum *VVodan*, qui bella regere, hominibusque virtutem contra hosteis ministrare creditus sit; simulacrumque ejus armatum, ut apud alias genteis Martis simulacrum. Alterum verò deum *Fricco*, qui pacem voluptatesque largiretur hominibus, cujus simulacrum eos finxisse cum ingenti priapo, & in celebrandis nuptiis immolasse ei victimas. Hæc sanè contra veterum auctorum narrantur fidem, nam *Tacitus* disertissimè testatur, alium fuisse *Mercurium* apud Germanos deum, alium *Martem.* *Diaconus* verò è superiorum auctorum monimentis *Fream* quæ & *Fricco* (nam Danis ab hoc vocabulo *dies Veneris* dictus *Frigdag*) deam eamque *VVodani uxorem* prodit. Vocabulum patrium Germani unde traxerint, haud facilè dictu est, nisi ab eadem credatur origine, à quo Græcorum Ἀφροδίτη. Et quid adeò mirum? quando etiam *Aprilem* mensem ab eadem origine dictum putarunt Latini, ut antè ostensum. Germani verbum, quod Latinis est *procari*, patrio sermone dicunt *freien* & *fryen.* quod & deæ vocabulo *free* sive *frie*, & Veneris muneri quàm maximè congruit. Quibusdam Ἀφροδίτη breviori voce fuit dicta Ἀφρώ, nostris Germanis hodièq; *fraue* & *fru* & *fruvve* femina simul est & uxor, & domina.

Frea Wodani uxor. Germanorum Venus.

VII. Ce-

Ζὴς formativam literam haberent N, rectum quoque eâdem formarunt *Ζὴν*. quod iterum Doricâ dialecto factum est *Ζάν*. alii hinc iterùm ex Z abjicientes Σ vocabulum formavêre *Δὴν* & tandem *Δάν*. quod idem est quod *Ζεύς*, & hoc idem quod *Θεὸς*.

Mercurius etiam Dan dictus. XI. Germani alii dixêre Mercurium *Dan*, unde in hunc usque diem *Dani* vocantur populi, quia aliâ dialecto quondam erant *Teutoni* sive *Tentones*. alii verò vocabulum illud in principio unâ syllaba auctum, protulêre *Codan*. unde ipsa Danicarum Insularum maxima, *Sieland*, Melæ est *Codanonia*: Incolæ Ptolomæo *Codanones*, & sinus Plinio ac Melæ dicitur *Codanus*: alii idem vocabulum fecêre *Godan*, unde patriæ mihi terræ opidum, quod dicto sinui & ori Vistulæ amnis adpositum, vulgari vocabulo, eâdem dialecto quâ ipse Deus *Dan* & gens *Dani* dicitur *Danzig*. Slavorum gentibus etiamnum vocatur, eliso o, *Gdansk* & *Gdanske*. Usitatissimum enim erat Germanis quibusdam vocabulis à *G* incipientibus, addere W; alii vocabulum *Godan* dixêre *Gwodan* & abjecta prorsus (quod & ipsum frequens,) primâ literâ, *VVodan*, ut testes sunt *Paulus* & *Gotefridus*. Atque hoc tandem est, quod Diaconus ait: Deum *Godan non in Germania, sed longè anteriùs in Græcia fuisse perhiberi*. Quâ equidem in fama ex Langobardorum Theologia haud dubiè progressa, duæ simùl res includebantur primùm quod & Græci Deum *Godan* adpellaverint *Dan*: dein, quod is in oriente primum, non equidem in Græcia, ut isti duo auctores per errorem opinati sunt; sed in Asia fuerit, unde se originem ducere à *Dan* sive à *Theuth* antiquis carminibus prædicabant Germani. *Mercurius idem qui Jupiter & qui Sol.* Atque hinc jam satis clarè liquet, Mercurium eumdem esse Jovem, cujus rei magnum insuper est argumentum, quòd non solùm Græci ac Latini, sed omnes pariter reliquæ gentes, Jovi cœlestium juxtà ac terrestrium tribuerunt imperium, quod de Gallis testatur *Cæsar*, comm. IV. eumque *optimum* dixêre; quemadmodum Mercurium ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ. quæ epitheta uni soli rerum cunctarum conditori rectorique *Theuth* rectè conveniebant. Mercurium autem esse *Solem*, inde adparet, quòd *Mercurii sidus à quibusdam Apollinis sit adpellatum*, teste *Plinio* lib. II. cap. VII. idque apud multas genteis; testibus *Macrobio* Saturnal. lib. I. cap. XIX, *Juliano* in hymno Orpheoque apud *Apulejum* de mundo lib. I.

XII. Ce-

XII. Ceterum ex suprà dictis satis liquet, Germanos nostros antiquitus promiscuè usos esse istis vocabulis *Theuth*, *Dan*, *Godan*, *Godan*, *Gvvodan*, *Wodan*, cùm in deorum maximo Mercurio tùm in natione, quæ apud antiquos Græcorum Romanorumque auctores dicitur *Theutoni* & *Theutones* sive *Teutoni* & *Teutones*; nunc verò antiquissimo itidem vocabulo *Dani*. posterioribus sæculis hoc in utrisque evaluit. posteaquam verò ad unius veri Dei cognitionem pervenerunt Germani, nomen id huic uni, ceu postliminio, vindicarunt, quemadmodum Græci suum θεὸς & Latini *Deus*. Mirum tamen quiddam posterioribus temporibus accidit; nempè, quum verum Mercurii nomen foret *Dan* syllabaque *Go* fortuito, ut videtur, quodam casu abjecta: hæc potiorem in vocabulo composito partem obtinuit, ita uti majore parte ex *Dan*, quo ex Δεὺς & Θεῦθ provenerat, abjectâ, *Deus* diceretur God: quo vocabulo etiamnum omnium rerum auctor ceu patriâ & antiquâ significatur adpellatione. Quamquam septemtrionales vocali mutatâ dicant *Gud*; pars verò alia Germanorum, quæ etiam nunc asperiori utitur dialecto pro D supposuit T ut liquet, cum ex hodierno usu tum ex Gothefrido.

Ex vocabulo Godan factū God.

XIII. Mirari nunc liceat *Iusti Lipsii* judicium, hoc loco parum felix, qui in notis ad *Taciti* lib. de Germ: *Paulus*, inquit *Diaconus notat Langobardis Wodam Mercurium adpellari. ego legerim Wondam vel Wonstam, à lucro scilicet, cui praeest. Majoribus quidem nostris ita dictum, claret vel ex Mercurii die qui veteri & gentili adpellatione nobis Wonstach.* Nequaquam à lucro dictus fuit *dies Mercurii*, quasi à patrio vocabulo *Wonnen* quod est *Lucri factum* sive *partum*; quod ipsum est à verbo *Winnen* id est *lucrari* sive *parere*: sed ab ipso Mercurii Trismegisti vocabulo *Iodan*, unde etiam nunc Vestofalis idem Mercurii dies dicitur *Godensdach*, & nonnullis contractè *Goensdach* reliquis *Woensdach* contractè itidem à *Wodensdach* quod à *Wodan*. Anglis *Wednesday*, quasi *Wedensday*; Suedi, abjectâ primâ literâ G, eundem adpellant diem *Odhensdagh* & Dani *Othensdag*, *Oensdag* & *Onsdag*. quod vocabulum *Saxo Grammaticus* à nescio quo *Othino* deductum fabulatur lib. I. & V. Verùm nescivit Saxo, multa vocabula quæ apud reliquos Germanos in principio habent W, in Danica id lingua abjicere; sic *ord*,

Lipsii error notatur, qui Mercurii VVodan dictum putavit à lucro.

Mercurii dies dictus Godensdach, VVoensdach & Othensdag.

ynske, wld dicunt Dani, quæ nos *Word Wünſche, Wul*, id eſt, *verbum opto, lana*. Ad eumdem igitur modum à *Wodan* ſive *Wothen* factum eſt *Odan Othen* ; unde dies Mercurii *Othensdag*. inde patet in *Diaconi Gothefridique* exemplaribus pro *Godan*, *Wodan* & *Gotan, Wotan*, imperitè ſupponi *Godam, Wodam* & *Gotam*, *Wotam*, tanquam accuſativi caſus à nominativis *Goda, Woda, Gota, Wota*.

XIV. Ceterum quamvis duûm iſtorum Deûm Mercurii ac Jovis exiſtimatio ex unâ, quæ de vero erat Deo, promanavit origine, tamen Celtæ atque in his Germani noſtri, diſcretim, quemadmodum ceteræ gentes, ſuis ritibus nominibuſque coluerunt ſingulos, & ſuum cuique diem, quo ſacra facerent, adſignarunt. Quia unius Dei rerum omnium auctoris variæ adpellationes primum uni ſoli attributæ poſteà verò inter alia etiam ſidera diſtributæ fuerunt. Diſpiciendum igitur nunc, *Jupiter* quodnam apud Germanos habuerit nomen proprium. *Lucanus* lib. I. treis Gallorum præcipuos Deos recenſet, quorum nomine *Teutates, Heſus*, & *Taranis*. Ex his *Teutatem* (ſive rectius fortè ſcripſeris *Teutanem*) eundem fuiſſe Germanorum *Tuitonem* ſive *Theutonem* ſuprà cap. IX. oſtenſum eſt. *Taranem* autem fuiſſe Jovem, nemo dubitarit, cui notum, hodièque Britannis, quos Wallos vulgò vocant, tonitru dici *Taran* ; nam Jovis epitethon ab effectu erat apud Græcos βροντᾶιος apud Latinos *tonans*. Quin Germani tonitru vocant Donner/ *tonner, tonder*, Angli *thunder* Dania *torden*. verbum tonare Germani dicunt ſuâ quique dialecto donneren/ *tonneren, donderen*. Angli *tho thunder*. Dani *tordner* & *donner*. Ex his dici Jovis factum eſt cognomentum Donnerſtag & *Tonnerstag*, *Dorstag* & *Torstag*. Suedi etiam primum anni menſem Januarium ab eodem deo vocant *Tordemanat*, & Dani Martium *Thormooned*, ſive *Tormaanet*. Antiquiſſimum igitur, non modò apud Celtas in Europa, ſed antè etiam in Aſia Jovis nomen fuit *Taran* & variis dialectis, *Thoran Doran, Tonar Donar, Tonnar, Donnar, Tordan, Dondar, Thondar*, quorum omnium A poſtmodum dialecti ratione à pleriſque in E converſum eſt. *Adamus Bremenſis* ſcribit de Suevonibus, THOR, *inquiunt præſides in aëre qui tonitrua & fulmina, ventos imbreſque ſerena & fruges gubernat. & mox: Thor cum ſceptro Jovem exprimere videtur.* Sed & Latinorum *tonitru* & *tonare* ex eodem haud dubiè cum *tonder* & *tonner* fonte profluxit.

Jupiter quodnam apud Germanos habuerit nomen.

XV. Subit heic mentem, eundem Jovis diem quibusdam hodiè Germanis nuncupari *Pfingeſtag*, id nominis unde ei quæſitum ſit, ſcire fuerit cura. Magnum illud in tribus maximis Chriſtianorum feſtum, quod Græco vocabulo dicitur πεντεκοστὴ, omnibus ſimul Germanis eo adpellari nomine, variis tamen dialectis *Pfingeſtag Pingeſtag Pingeſtagh, Pingſterdach, Pinzedach.* Hujus nominis ratio inveſtiganda eſt. Mons hodiè inter Alpeis præaltus divi Bernhardi accolis Gallis *Mont Iou*, Italis *monte Jove* adpellatur perantiquâ, uti vulgò creditur, adpellatione. Quam opinionem *Liuthprandi* etiam confirmat teſtimonium, cui lib. V. cap. IV. dicitur Latinè *Mons Jovis.* At *Summum Penninum* antiquiſſimis temporibus fuiſſe dictum, infrà docebitur. De eodem ita *Livius* lib. XXXI. *Nomen ei inditum ab eo quem in ſummo ſacratum vertice Penninum montani adpellant.* Verticem ipſum *Penninum* vocabant Romani. at Dei nomen fuiſſe incolis *Pen*, & variante dialecto *Pin.* Ex hoc igitur dei Inalpini nomine, item ex Latini montis cognomine, quo in hanc uſque diem *mons Jovis* adpellatur, ipſum vocabulum *Pen* ſive *Pin* fuiſſe Jovis apud priſcos Germanos nomen, juxta ego cum viris doctiſſimis arbitror; utique cum continuo ante Livius populos Celticos id jugum accoluiſſe haud obſcurè oſtendat. Ab hoc itaque *Penno* ſive *Pinno*, id eſt *à Jove*, quartus ſeptimanæ dies dictus eſt primum *Pendag* & *Pinsdag* & ſuperiorum Germanorum dialecto *Pfinsdag.* Abſimili autem modo vocabulum diei ſeptimanæ ex *Penno* ſive Jove πεντεκοστῆς diei poſtea tributum; quemadmodum deæ item cujuſdam, de qua ſequenti capite dicetur, vocabulum *Eoſter*, & variantibus dialectis *Eaſter, Aeſter Ooſter*, Πάσχατος feſto datum. Ceterò hoc quoque vocabulum *Pen* ſive *Pin* credo ab rei argumento, vero æternoque Deo tributum, quia is omnium Deorum erat *ſummus*; nam hodièque excelſarum rerum ſummitates dicimus *Pinnen*, & ſingulari numero *Pin.*

Pingestag unde adpelletur.

Pen ſeu Pin Jovis nomen.

XVI. Saturnum deum Germanos coluiſſe, neque Tacitus neque alius auctorum quiſquam memorat; nec Cæſar quidem Gallis eum, inter alios eorum deos tribuit. Unde ſuſpicari pronum fuerit, hujus dei neque numen neque nomen Celtis unquam cognitum fuiſſe. Verùm *Dionyſius* tamen *Halicarn.* in lib. I. tradit: *Saturnum placare ſolitos humanis victimis, ſicut Carthaginienſes, dum*

Saturnum num Germani coluerint?

Hungari *Szombat*. quæ duæ Germanorum dicti diei adpellationes post receptam demùm Christianorum religionem exortæ sunt. At Rheni divortiorum Ostiorumque accolis idem dies adpellatur Saterdach/ & Anglis in Britannia *Satterdag* & *Saturdag*. Unde equidem conjici poterat, Germanis quoque, & universis simùl Celtis, id numen fuisse vocatum *Satar*, & variantibus dialectis *Sater*, & *Satur*: ni suspicandum foret, hoc nominis dictas regiones ex Romanorum demùm adsumsisse consuetudine. Proinde liberum heic cuique atque integrum relinquo judicium, huic vel illi accedat opinioni, prout videbitur.

CAPUT XXVII.

De variis dearum numinibus nominibusque: quæ cuncta ad unam referenda sunt Lunam.

I. HActenus ostensum est, omnia deorum gentilium nomina simùl ac numina non modò ad unius Solis spectare numen, sed & hujus & illorum universa vocabula ad unum, æternumque Deum, esse referenda, ut cui uni, à variis caussis atque effectibus, ab initio rerum tributa. De Vulcano, Marte & Hercule, Germanorum itidem diis, posteriori loco agam, nunc ad dearum numina nominaque transeo. *Tacitus* libr. de Germ. deas, quas Germani coluerint, refert *Isin*, *Matrem deûm* & *Terram matrem*. *Cæsar* comm. VI. unam *Lunam*, eodem *autem* libro Gallis unam adsignat *Minervam*: quam Britannis quoque cultam fuisse ex *Solini* cap. XXV. patet: sed præter has etiam *Rheæ* & *Junonis* & *Veneris* & *Cereris* & *Proserpinæ* & *Dianæ* numina ad unam referenda esse Lunam ostendam. *Deæ Germanorum priscorum.*

II. *Pars Suevorum Isidi sacrificat, —— signum ipsum in modum liburnæ figuratum.* Tacitus de Germ. neque tamen hoc liburnæ signum, quod ille putat, docet advectam religionem, quoniam in Ægypto quoque navigium Isidis cultum tradunt. *Fulgentius* in mythologia, & *Lactantius* lib. I. cap. XI. Errat hic etiam *Christ. Colerus* in notis suis ad hunc Taciti locum, dum existimat, Suevos à Græcis hæc accepisse sacra. Non enim terrâ, sed mari adve- *Isis eadem quæ Luna.*

advectam in Germaniam Isidis religionem intellexit Tacitus. Coluerunt deam eamdem etiam Rhodii, teste *Appiano* in Mithridaticis, & Meroitæ Æthiopes, teste *Strabone* lib. XVII. Pro Ægyptiaca tamen propriè habitam fuisse priscis Græcis atque Latinis, ex auctorum lectione manifestum est. At, quia & Ægyptii & Græci & Latini & simùl Germani nostri sacra ejus eisdem coluerunt ritibus; haud obscurè inde patet, Jam inde à dispersione gentium, ex una Asia omneis pariter, in suam quosque terram, detulisse, quemadmodum & reliquorum numinum religiones, de quibus hactenus actum; item sacra & ceremonias. Quænam tamen hæc re verâ fuerit *Isis*, haud facilè quis dixerit in tanta opinionum discrepantia. Isin ergo esse Lunam, ex Ægyptiorum Theologia jam constat. *Lactantius* dicto jam loco. *Diogenes Laertius* in proæmio. *Diodorus* lib. I. *Plato* lib. VII. de leg. *Dio Cassius* lib. L. Signum tamen ejus cur fuerit navigium, haud facilè dixerim, nisi suspicari libeat, significare id Noachi arcam, quæ celebrata fuit priscis mortalibus, ob memoriam servati ab aquarum inundatione generis humani. Ea tamen res quomodo ad Lunam quadret, dispicere nequeo, nisi quòd Isis idem fuit numen cum uno ex Castoris fratribus.

Mater deûm ab Æstiis culta.

III. Porrò *Tacitus* eodem lib. de Germ. de Æstiorum gente, Codani sinus trans Vistulam amnem adcolâ: *Matrem*, inquit, *deûm venerantur. insigne superstitionis, formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat.* Hanc deam variis Latini Græcique adpellavêre nominibus; è quibus tria refert *Catullus* in carmine de Aty. *Dea magna, dea Cybele Didymi, dea Domina.* *Ovidio* Fastorum lib. IV. adpellatur *dea magna, Cybele, & Mater.* *Strabo* lib. X. *Rheam matrem adpellantes deorum, & Agdestin, & Phrygiam, & Magnam deam; à locis verò Idæam, Dindymenen, Pylenen, Pessinuntiam, & Cybelen.* Idæa mater vocatur *Ciceroni* orat. V. in Verrem & item *Livio* lib. XXXIX. *Cicero* etiam de Haruspicum & pro P. Sextio. *Matrem Magnam* vocat; nempe eadem de causa, ob quam *dea Magna & Mater deûm* indigetabatur. Sic & Silio Italico lib. VIII. adpellatur Magna cœlicolûm mater. Eamdem hanc esse lunam, ex eo vel maximè perspicitur argumento, quod *Magna mater*, & *Mater deorum* dicta. quidpè Solem ac Lunam quum vetustissimi mortalium primos æternosque crediderint deos; ex his cetera

Mater deûm eadem, quæ Magna mater, & Rhea, &

fide-

sidera, id est, cetera numina, unà cum universo mundo, procreata fuisse necesse est. Quùm verò Ζεὺς, id est, Jupiter, idem sit *Sol*, & Jovis uxor, habita sit *Juno*, hæc quoque eadem jam erit *Luna*, item quùm Saturnus quoque sit Sol, & Saturni uxor habita sit *Rhea*, quæ Latinis *Ops*: hæc etiam hoc argumento erit *Luna*. *Ops, & Juno & Luna.*

IV. Ceterùm Tacitus, eodem libro de septem Suevorum nationibus, quæ proxime sinum Codanum inter Albim Chalusumque & Viadrum amneis colebant: *Deuringi*, inquit, *deinde, & Caviones — in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt*; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Lipsius ad hunc locum testatur, quædam exemplaria manu scripta habuisse *Nerthum*, alia etiam *Verthum*. Unde ipse veram ab authore perscriptum fuisse vocem censet *Aerthum*. Quod haud ita absonum. Variæ enim licet gentes variè hoc vocabulum, quod Latini terram fecère, enuntiaverint; Chaldæis est *ara*, Arabibus *arth*, Gothis *arte*, Hebræis *erets*, Pœnis *ert*, Armæniis *ercir*, Græcis ἔρα, Germanis Erde/Anglis *earth*, Scotis *erth*. Ex quibus colligere datur, antiquitùs fuisse diphtongum *Ae*; quæ postmodò ab imperitis vel incuriosis librariis corrupta in *He*. nam & Germani superiores, quamvis suum *erde*, per simplicem scribant vocalem, magis tamen id per diphthongum exprimunt, & Anglorum *Ea*, nihil aliud heic sonat, quàm Germanorum *Ae*, certè & *N* & *V* propiùs accedunt ad *H* quàm ad *A*; & hodièque Helvetiæ incolæ terram cum adspiratione adpellant *Herde*: prætereaque focus, cui ignis imponitur, cum adspiratione vocatur Germanis superioribus *haerd*, inferioribus *heerd*, Anglis *hearth*. Terræ autem & foci vocabula eamdem habuisse antiquitùs significationem, Latinus etiam poëta docuit *Ovidius* fastor. lib. VI. Quapropter nihil mutandum in principio hujus vocis censeo, in medio rectè apud auctorem scribi, *th*, Anglorum probat hodiè vox *earth*. ceteræ Germanorum nationes ⊙ in confine △, ut in numeris aliis vocibus converterunt. At cùm omnibus ferè per orbem terræ gentibus, simulque Germanorum nationibus feminini sit generis terra, miror ego, cur auctor noster antiquum illud vocabulum masculino genere pronunciaverit *Herthum*: utique, quum non Dei, sed deæ esse voluerit nomen. Terram matrem eamdem esse & Lunam, tum satis probatum erit, *Terra mater, id est, Herthus.*

 quum

quum eamdem & matrem Deûm esse patebit. *Herod.* lib. I. de Persis: *Omnem cœli gyrum Jovem vocant.* Idem auctor lib. IV. de Scythis. *Terram existimant Jovis esse uxorem.* *Macrobius* Saturnal lib. I. cap. XXI. *Quis ambigat matrem Deûm terram haberi?* idque probat ex simulacro illius, & cap. XXIII. de Assyriis loquens: *Deo quem summum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt,* & mox: *Subjungunt eidem deam nomine Adargatin, omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, solem terramque intelligentes,* & mox: *Phryges finxêre Matrem Deûm, id est, Terram, leonibus vehi.* Hunc Adad esse Jovem eumdemque solem, suprà ex *Luciani* etiam lib. de dea Syriâ ostensum est. Idem auctor, eodem libro, deam, quam heic Macrobius nominat *Adargatin,* interpretatur *Junonem,* additque *Junonem leones vehunt.* Et eodem libro anteà de eadem dea esse *Rheam.* *Herodianus* lib. I. festum matris deûm refert, quomodo Romani veris initio festum matri Deûm celebrarint, etiam ludendi licentiâ, & potestate concessâ induendi quamcumque personam. De quo festo ferè idem *Ovidius* tradit Fastor. lib. IV. His jam confer, quæ Tacitus dicto loco, de Terræ matris festo apud Germanos narrat his verbis: *Est insula Oceani castum nemus, dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum, is adesse penetrali deam intelligit; vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca, quæcunque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax, & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum & vestes, & si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantùm perituri vident.* Idem fuisse hoc festum, quod Romani Matri Deûm celebrabant, liquet ex ritibus sacrisque iisdem, quæ huic fiebant Romæ. Nam & Mater Cybeles in nemore culta; ejusque sacra silebantur ac habebat currum seu vehiculum; quod flumine ablutum fuit. *Aeneid.* III. *Ammianus Marcellinus* lib. XXIII. Nec carpentum solummodò, sed ipsa quoque, uti apud Germanos Terra Mater, dea, sive simulacrum ejus. *Ovidius,* Fastor. lib. IV. Sed & boves feminæ hanc vehebant, ut apud Germanos Terram Matrem. *Macrobius* Satur. lib. I. cap. XXI. *Nec in occulto est, neque aliud esse Osirim, quàm Solem, nec ipsis aliud esse,*

Terram Matrem eamdem fuisse Germanis, quæ Romanis Mater deûm, conjicitur ex iisdem sacris.

esse, quàm Terram. At Isis nihil aliud quàm Luna, ergò & Mater Deûm & terra Mater nihil aliud sunt, quàm Luna. Huc etiam pertinet, quòd tympanum & æra pulsabantur in festo Rheæ sive Idææ matris, testibus *Ovidio* & *Luciano*, quòd adeò uni Lunæ convenit, uti huic deficienti æris tubarumque sono subvenire, mos fuerit priscis mortalibus. *Livius* lib. XXVI. *Tacitus* annal. lib. I. *Diodorus* de Atlantiis lib. III.

Terra Mater eadem, quæ Isis & Luna.

V. *Venerem* quoque eamdem esse & *Lunam*, tum maximè comprobatum erit, quando Venerem eamdem esse & Terram Matrem & Matrem deorum, constabit. *Macrobius* igitur, ut antè relatum, Saturnal. lib. I. cap. XXI. Apud quem in Assyriorum religione *Adonis* idem est qui *Sol*, & superius *terræ* hemisphærium *Venus*; inferius *Proserpina*. *Mater deûm* eadem, quæ *Terra*, itemque *Isis* eadem quæ *terra*; & *Adonis* idem qui *Attines*; & *Architis* seu *Astarte* eadem quæ *Venus*. *Cicero* de nat. deor. lib. III. de IV Veneribus loquens: *Quarta*, inquit, *Syriâ Tyroque concepta, quæ Astarte vocatur; quam Adonidi nupsisse proditum est.* In Sacris lib. Judic. cap. II. vers. XIII. & cap. III. vers. VII. & VIII. cap. X. vers. VI. item Reg. lib. I. cap. XI. vers. V. Eadem Syriæ sive Sidoniorum dicitur dea *Astaroth*. Sacris libris consentiens *Lucianus* de dea Syria, Sidonios tradit etiam suo ævo coluisse deam *Astarten*. Quum igitur *Attines* sit idem, qui *Adonis*; & hic idem qui *Adad*, hic verò idem qui *Sol*; rectè etiam *Venus Architis* sive *Astarte* eadem existimatur quæ *Adargatis* & *Isis* & *Terra Mater* & *Mater deorum* & tandem *Luna*. *Strabo* lib. XVII. *Herodianus* lib. IV. *Ovidius* Fastor. lib. IV. *Plutarchus* de Iside. *Diodorus* lib. II. tradit in Syriæ opido Ascalone deam cultam fuisse Δερκετῶν. eamdem *Plinius* in Phœnicum opido Joppe cultam fuisse, testatur lib. V. cap. XIII. & cap. XXIII. *Cœle Syria*, inquit, *habet Bambycem, quæ alio nomine Hierapolis vocatur. Syris verò Magog, ibi prodigiosa Adargatis, Græcis autem Derceto dicta, colitur.* *Strabo* lib. XVI. fere eadem tradit atque hæc: *Adargitin dixêre Atharam; quam Ctesias Derceto adpellat*, fortè 'Αθάργαν. ita enim Phornutus in lib. de natura deorum; *Rhea apud Syros Artaga dicitur.* *Herodotus* lib. I. Ascalone fuisse tradit, *Veneris Uraniæ templum, omnium vetustissimum.* *Lucianus* etiam in dicto libro Junonem Hierapolitanam, quam alii

Venus eadem quæ Luna, & Mater deûm, & Architis & Astarte & Rhea & Adargitis & Juno &c. Isis.

Atargatin vocant, habuisse ait, *æstum, quo solam cœlestem Venerem exornabant.* *Plutarchus* in Crasso, & *Appianus* in Syriacis de eadem dea Hierapolitana: *Hanc alii Venerem, alii Junonem esse arbitrantur.* Ergò ex his jam satis manifestò patet, *Venerem* esse eamdem & *Dercetum*, & *Astarten*, & *Atargatin*, & *Matrem deûm*, & *Terram Matrem*, & *Rheam*, & *Junonem*, & *Isin* & ipsam tandem *Lunam*; unde etiam haud dubiè cognomen ei quæsitum τῆς οὐρανίας, id est, *cœlestis*. Huc jam adde, quod *Plinius* tradit lib. II. cap. VIII. *Veneris sidus alios Junonis, alios Isidis, alios Matris deûm adpellavisse.* & quod *Lucianus* in dicto libro testatur, simulacrum Junonis Hierapolitanæ habuisse quiddam & Veneris & Lunæ & Rheæ. *Macrobius* Saturn. lib. I. cap. *XXI.* de *Venere*, quam eamdem vult esse *Terram*; Cum Veneris obnuptione, de qua ille hoc loco, conveniunt, quæ de Germanorum Terra Matre refert *Tacitus* loco suprà allegato. *Herodianus*, ut antè dictum: Romanos, ait, Matri deûm festum initio veris egisse, *Ovidius* dicto lib. IV. factum id testatur Nonis April. *Marcellinus* verò, ut suprà citatum, ad diem VI. Calend. April. cui consentit *Vibius Sequester.* Mensem eum à Venere nomen accepisse, tradit ibidem *Ovidius*: *Macrobius* autem Veneri dicatum adfirmat. *Ovidius* etiam ibidem Kalendas Aprilis festo Veneris tribuit. Ægyptios quoque eodem anni tempore eidem deæ festos egisse dies, auctor est *Plutarchus* de Iside. Eodem anni tempore Germanos quoque suæ deæ, Terræ matri, festos egisse ac lætos dies, ex *Beda* disco. Is quidpè in libro de temporum ratione cap. *XIII.* ita scribit de Anglis Germanicâ gente in Britanniam transgressis: *Aprilis Eosturmonath* (manu scripta exemplaria *Aestermonath*) *qui nunc Paschalis mensis interpretatur, quondam à dea illorum, quæ Eostre vocabatur, & cui in illo festo celebrant, nomen habuit, à cujus nomine nunc Paschale tempus cognominatur, consueto antiquæ observationis vocabulo, gaudia novæ solemnitatis vocantes.* Id adeò verum est, uti etiam nunc plerique Germanorum Paschatos festum vocitent **Oostern**/ Angli verò *Easter*, vocabulis dissyllabis, nam *Oo* & *Ea* sunt diphthongi. *Estar* igitur, sive *Ostar*, seu *Aestar* dea nulla alia fuit, quàm quæ *Astarte* Sidoniis & *Atargatis* Assyriis dicta fuit, id est, *Terra Mater* sive *Mater deûm* & *Rhea* & *Juno* & *Venus* & *Luna*. Ceterùm quòd *Tacitus* apud Æstios Germanos insigne Matris deûm fuisse tradit apri formam, id egregiè inter alia com-

Ostermonath *unde Germanis dicatur.*

competit Veneri. nam Adonim Veneris maritum ab Apro interemptum, fabulosa tradidit antiquitas.

VI. Porrò *Paulus Diaconus* rer. *Longob.* lib. I. cap. VIII. fabulam quamdam ridiculam, ut ipse fatetur ex antiquitate refert, in qua mulier quædam FREA, uxor perhibetur *Wodani*. Eamdem fabulam *Saxo Grammaticus* lib. I. & V. iisdem & amplioribus narrat circumstantiis. Paulus autem capite sequenti *VVodanum* deum esse *Mercurium* tradit, quod pluribus suprà confirmatum est argumentis. *Frea* igitur etiam haud dubiè dea est credita fabulosæ illi Germanorum antiquitati. *Dies Veneris* hodiè dicitur Germanis Freitag/ & Friedach/ Anglis *Fridag*, Danis *Fredag, Fridag* & *Frigdag*, à dea ut liquidò patet, *Frea* sive *Fria*. Hæc igitur sine omni controversia, erit Germanorum *Venus*. Unde manifestissimo argumento liquet, Venerem nullam aliam esse quàm *Lunam*. nam *Mercurius* nullus alius est quàm *Sol*. *Adamus Bremensis* apud Suones, id est, Suedos ait, suo sæculo Upsolæ (Upsalia vulgò nunc vocatur) templum totum ex auro paratum fuisse, & in eo deum *VVodan*, qui bella regere, hominibusque virtutem contra hosteis ministrare creditus sit; simulacrumque ejus armatum, ut apud alias genteis Martis simulacrum. Alterum verò deum *Fricco*, qui pacem voluptatesque largiretur hominibus, cujus simulacrum eos finxisse cum ingenti priapo, & in celebrandis nuptiis immolasse ei victimas. Hæc sanè contra veterum auctorum narrantur fidem, nam *Tacitus* disertissimè testatur, alium fuisse *Mercurium* apud Germanos deum, alium *Martem*. *Diaconus* verò è superiorum auctorum monimentis *Fream* quæ & *Fricco* (nam Danis ab hoc vocabulo *dies Veneris* dictus Frigdag) deam eamque *VVodani uxorem* prodit. Vocabulum patrium Germani unde traxerint, haud facilè dictu est, nisi ab eadem credatur origine, à quo Græcorum Ἀφροδίτη. Et quid adeò mirum? quando etiam *Aprilem* mensem ab eadem origine dictum putarunt Latini, ut antè ostensum. Germani verbum, quod Latinis est *procari*, patrio sermone dicunt *freien* & *fryen*. quod & deæ vocabulo *free* sive *frie*, & Veneris muneri quàm maximè congruit. Quibusdam Ἀφροδίτη breviori voce fuit dicta Ἀφρώ, nostris Germanis hodièq; *fraue* & *fru* & *fruvve* femina simul est & uxor, & domina.

Frea VVodani uxor Germanorum Venus.

VII. Ce-

Minerva eadem quæ Luna & Isis. VII. Ceterum Cæsar Germanis unam *Lunam*, Gallis unam adsignat ex omni dearum numero *Minervam*. hæc quoque nulla alia est dea quàm Luna. *Ciceroni* de nat. deorum lib. III. *Minerva prima est Apollinis mater, secunda orta Nilo, quam Ægyptii Saitæ colunt*. Plutarchus in lib. de Iside, at Saiticum Minerva eadem quæ & Isis sæpè Minervæ nomine illis significatur: *Stobæus* de legibus, & *Plutarchus* de Iside. Hinc etiam Junonis Hierapolitanæ, id est, Adargitis simulacrum aliquid quoque ex Minervæ habitu in sese habuit, teste *Luciano* libro prædicto.

Ceres eadem quæ Isis & Luna. VIII. Sed & *Cererem* fuisse *Lunam*, Græcorum testatur interpretatio, qui eam deam Δήμητραν vocabant quasi, γῆν μητέρα, id est, Terram matrem. Quod prodit Orphei versus. Apud Herodotum lib. II. *Isis* est *Demeter* & *Ceres*. Hinc Virgilio γεωργικῶν lib. I. *Luna* vocatur *Alma Ceres*.

Proserpina eadem quæ Venus & Ceres & Isis & Terra mater & Luna. IX. Cereris filia fuit *Proserpina*. de hac ita Macrobius dicto Saturnal. lib. I. c. XXI. *Physici superius Hemisphærium terræ, cujus partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt: inferius verò hemisphærium terræ, Proserpinam vocaverunt*. Scilicet quia *Venus eadem* est *Ceres*. imo & *Proserpina* est *Venus*; nec magis hujus filia quàm *Dis* pater sive *Pluto* Jovis frater. Quum igitur *Proserpina* sit *Ceres*, & hæc sit *Venus* & *Terra Mater* & *Luna*; *Proserpina* quoque nihil aliud est quàm *Luna*. *Plutarchus* prædicto libro & *Isin* dicit esse *Proserpinam*. *Fulgentius* μυθολογικῶν lib. II. Lunam, ait, Proserpinam dici. Hinc *Herodotus* lib. II. ex Ægyptiorum Theologiâ tradit, Cererem & Liberum inferorum principatum tenere. Quò ille etiam spectat *Ausonii* versus in Liberum patrem: *Bacchus in vivis, in mortuis Adoneus*. *Aidoneus* igitur sive *Adoneus* nullus alius, quàm *Aides* sive *Ades*, & hic idem qui Atys, & Ates, & Attes, & Atines, & Attines, & denique Adonis, cujus uxor quùm fuerit *Venus* eademque & *Rhea* & *Terra mater*, & *mater deûm*, & *Juno*, & *Ceres*. & *Luna*; *Proserpina* quoque ipsa est eadem.

Diana, Nemesis & Parcæ ad Lunam referendæ. X. Denique *Lucianus*, de dea Syria, Junonis Syriæ, id est, *Adargitis* simulacrum aliquid etiam *Dianæ* & *Nemesis* & *Parcarum* habuisse testatur. hæ igitur itidem deæ omnes ad unum numen i. e. ad *Lunam* sunt referendæ. Ab Ægyptiis accepisse Æschylû tradit *Herodotus* lib. II. quòd Dianam Cereris filiam fecerit, ergo Diana ea-

eadem & Proserpina. *Strabo* lib. *XIV.* tradit Milesios ac Delios *Dianam* interpretatos esse *Lunam.* Phornutus de natura deorum: *Sol adpellatur Apollo, ac Luna Diana Ovidio* de Ponto lib. I. eleg. I. Deûm mater est Diana. *Cicero* de nat. deorum lib. II. *Dianam,* inquit, & *Lunam eamdem esse putant.* Hinc festum quoque Dianæ, quod Ægyptii celebrabant in urbe Bubasti, ferè eisdem describit lib. II. Herodotus ritibus, quibus Matris deûm festum celebratum fuit lib. II. *Nemesin* equidem *Macrobius* dicto libro cap. XXII. ad Solem refert: sed id perinde est, ac si Lunæ adsignasset. nam ad unum idemque numen, id est, ad verum æternumq; Deum, quem in unitate trinum in trinitate unum colimus, & Solem & Lunam pertinere, mox infrà aperiam.

XI. Luna patrio sermone hodiè dicitur, variantibus dialectis, *Moon*, *Maen*, sive *Maan*, Danis *Maane* sive *Moone*; Suedis *Mane* & interdum cum Lapponibus *Mana*; Anglis in Britannia *Moone*; quod effertur ferè ac si Germanicè scriberes *Muun*, sive *Mûn*. Omnibus est vocabulum monosyllabon; nisi quibus *A* vel *E* in fine apponitur. Plerique popularium meorum desumptum id falsò arbitrantur ex nomine *Manni*, Tuitonis filio: *Mannus* enim idem qui *Adamus*. Antiquissimum illud esse Lunæ vocabulum ex Asia unà cum gente in Celticam translatum, equidem haud dubito, quando Græcorum etiam vetustissimis idem sidus dictum est Μήνη. unde etiam mensis Græcis dictus est Μὴν, quem nos adpellamus *Monat*, *Manet* & *Maent*; Suedi *Manat*; Dani *Maanet*, & & *Mooned*. Angli *Moneth*. Quin ipsorum quoque Latinorum mensis hinc originem vocabuli cepit. At, quum ex Græcis Dores aliorum *μήνη* pronuntiaverint suâ dialecto *μάνα*, quid mirum, Celtas quoque dixisse *mana*? quod Lapponibus atque Suedis etiam nunc manet. Ab hujus igitur nomine proximus à solis die dictus est dies Germanis Moontag & Maendag; Danis *moondag* & *maandag*, Suedis *mandagh*; Anglis *Munday*. Atque ita satis jam abundeque patere existimo, omnium gentium dearum nomina simul ac numina ad unam spectare *Lunam*, quam solam, ex omnium dearum numero, coluisse Germanos, testatur *Cæsar* Comment. VI. Eamdem tamen deam, sive idem sidus variis eos adfecisse adpellationibus, haud aliter atque aliæ per terræ orbem gentes, ex suprà dictis manifestissimè liquet, ubi adpellationes hasce recitavimus, *Mana*, *Hertha*, *Fria*, *Aestar*.

A Luna vocabulo Germanico Moon est Moontag.

CAPUT XXVIII.

De Vulcano qui idem est Mars & Hercules.

Hercules idem qui Mars, & Liber pater & Sol& Vulcanus.

I. CÆsar. Comm. VI. De Germanis sic scribit: *Deorum numero solos ducunt, quos cernunt —— Solem & Vulcanum & Lunam.* De Sole ac Luna hactenus actum est, de Vulcano etiam dicatur. Hic idem qui Mars, & item qui Hercules existimatus. Primò igitur demonstrandum, Martem eumdem esse & Herculem. Martis sidus quibusdam adpellatum fuit Herculis, teste *Plinio* lib. II. cap. VIII. quemadmodum & Mercurii sidus nonnullis dictum Apollinis; quia idem hi duo numen: & Veneris sidus aliis Junonis, aliis Isidis, aliis Matris deûm, ut suprà ostensum est. Apud *Macrobium* Satur. lib. I. cap. XII. *Hercules idem qui & Mars habetur. Chaldei quoque stellam Herculis vocant, quam reliqui omnes Martis adpellant.* Witichindus *in* Chron. Sax. lib. *I. Venerati sunt Martem effigie columnarum imitantes Herculem.* Coluisse priscos Germanos hoc numen sub duobus diversis nominibus, testis est Tacitus de Germ. his verbis: *Herculem & Martem concessis animalibus placant.* *Cesar* comm. VI. de Gallis: *Martem bella regere arbitrantur.* De Hercule etiam antè dixerat Tacitus eodem libro: *Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium ituri in prælia canunt.* Nec Hercules hic intelligendus Alcumenâ natus. nam omnem Germani sive Celtæ nostri Theologiam suam jam inde ab eo sæculo habuêre, quod inundationem antecessit, nec Herculem tibi heic imponi sinas cognomento Alemannum, quem Annius Viterbiensis ridiculè confinxit. Nam Alemannorum nomen, Augusto demum Romanis imperitante, natum est. Fuit igitur ille *Hercules* apud Germanos eâdem ratione, quâ *Theuth* & *Man* fuêre, eorum origo & conditores, non in Germania, verùm in Asia, ante terrarum inundationem. Rectissimè de antiquissimo illo Hercule sensit *Macrobius* Saturn. lib. I. cap. XX. *initio carentem* faciens à quo posteà alii viri, fortitudine ac bellicâ virtute præstantes nomen traxêre. Forteis autem fuisse viros & bellica virtute claros jam ante inundationem, suprà c. XXV.

ex

ex Mosis demonstratum est monimentis. Idem verò Macrobius capite præcedenti de Marte. *Liberum patrem cum Marte conjungit. Romani, ait, utrumque patris nomine venerantur. Cum Liber idem ac Sol sit, Mars idem ac Liber pater; Martem Solem esse quis dubitet? Additque Accitanos, Hispanicam gentem simulacrum Martis, radiis ornatum colere Neton vocantes.* Unde colligimus: *eumdem fervorem, quo animus excandescit, excitaturque aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnunquam ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur, Vulcanum fuisse existimatum.* *Eumenius* in Panegyrico; *Si bello parta Marti dicantur &c.* At apud *Livium* lib. VIII. antiqua est lex ista: *Vulcano arma, sive cui alii divo, vovere volet jus esto.* Hinc Romulus Camerinis devictis, ex manubiis quadrigas æreas dedicavit Vulcano; teste *Dionysio Halicarn.* lib. II. sed *Livius* lib. III. magna vis armorum capta, ea omnia Imperator Vulcano sacrata incendit. *Diodorus* lib. I. ex Ægyptiorum Theologia: *Ignem verò interpretatione Vulcanum eos nominare ajunt, putanteis magnum esse deum, & multum conferre omnibus rebus ad generationem & perfectum incrementum. Soli Plato* de legibus lib. VI. tribuit *generationem, incrementum* ac *nutrimentum*: & ipse *Diodorus* eodem loco, ignem sive τὸν ἥφαιστον ad Solem refert; quemadmodum Macrobius ad eumdem solem pertinere docet & Martem & Herculem. *Ovidius* fast. lib. *VI.* per *Vestam* intelligi vult flammam. Ergo ex hoc quoque auctore *Vesta* nihil aliud quàm *Vulcanus*; & hic idem qui Sol. Omnia igitur deorum dearumque nomina ad unum pertinebant numen, rerum omnium conditorem. Minervam esse eamdem ac Terram matrem, superiori capite docui. *Ovidius* autem eodem libro paulò antè *Vestam* eamdem facit quam *Terram. Dionysius* lib. prædicto. *Vesta ignem dicatum esse arbitrantur, quod, quum hæc dea sit tellus, mediumque mundi locum obtineat, sublimè micanteis ipsa ex se accendit.* Ab hoc quoque argumento, templum Vestæ in urbe Roma undique erat globosum, ut orbis est terrarum. Vestam esse eamdem & Minervam, ostendit *Ovidius* trist. lib. *III.* eleg. *I.* Minervam virginem habitam esse, vulgò est notum. Eamdem bellorum fuisse deam, quam alio nomine *Bellonam* vocarunt, argumento sunt galea, clypeus, hasta, thorax ferreus, quibus exornatur. Hinc Marti Minervæque spolia Carthaginiensia sacrata cremavit Scipio, ut auctor est *Appianus* in Punicis. *Plato* in Timæo auctor est, Saiticam Minervam, quam cam-

Mars idem qui Vulcanus & Vulcanus idem qui Sol.

Vulcanus etiam Vesta est; & Vesta Terra Mater; & Terra mater Minerva.

eamdem Isin ducebant Ægyptiaco vocabulo dictam fuisse NΗΙΘ. Ex Macrobio intelleximus, Accitanos, Hispanicam gentem, simulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebrasse, *Neton* vocanteis. ex radiis Macrobius colligit, eumdem deum esse *Solem*. Infrà autem cap. *XXI.* tradit, Ægyptios apud Heliopolin taurum Soli consecratum, quem *Neton* cognominarunt, maximè coluisse. Ex his omnibus satis perspicuè jam patet, & ipsum *Vulcanum* nullum alium esse, quàm *Herculem* & *Martem*, & *Vestam* & *Terram matrem*, & *Minervam* & *Bellonam*, & Isin, & Lunam, & Solem; imò & Jovem, & Mercurium, & Apollinem, & quicquid præterea nominum deorum dearumque. *Plato* de legibus *XI.* Vulcano juxta ac Minervæ artium originem tradit; itemque Phornutus, de natura deorum. Mercurio eas adscripsisse non modò Græcos, Latinos, Ægyptios & alios, sed Celtas etiam, nostros, testis est Cæsar, comm. *VI.* *Marti* nomina tributa sunt ab antiquis mortalibus varia. *Quirinum* adpellabant Romani & Sabini teste *Dionysio Halicar.* lib. *II.* & Græci Ἐνυάλιον; teste eodem & Macrobio aliisque auctoribus. Vulgare tamen ejus apud Græcos vocabulum fuit, Ἄρης. Unde & Latinorum *Mars* manasse videtur, Priscis Hispanis voce Celticâ dictus est *Net*, quod idem fuit Ægyptiorum *Neith*, hodièque Germanis dicitur invidia Neid/ & Nied. Ex eadem scaturigine fluxit Græcorum Ἄρης & Ægyptiorum Hispanorumque *neit*, ex *invidia* quidpè oritur rixa, è rixa certamen, è certamine bellum. Quin Grecorum quoq; Ἄρης provenisse videtur ex Ἔρις, quod *contentionem rixam* & *certamen* notat. Germanorum nonnullis hodie dies Martis dicitur *Erichtag*, quæ certè vox propè ad Græcorum Ἄρης accedit, multò tamen propius ad Ἔρις; unde etiam conjectura haud perinde vana, priscos Germanos suâ linguâ Martem vocasse *Eric* sive *Erich*: ex quo etiam homines privi nomen habuêre, ut patet ex antiquis juxtà monumentis & hodierno usu. Sed idem Martis dies plurimæ nostratium parti vulgò vocatur *Dingestag* Dingesdach; itidem *Dingestach* & *Dyssendach* & *Dysdach*: Septemtrionalibus *Tiisdag*; & Anglis *Tuesday*: nonnullis etiam Germanis superioribus *Zynstag*. hoc nominis unde omnibus pariter Germanis quæsitum, haud facilè dispectu est. *Lucanus* lib. I. treis refert Gallorum deos præcipuos, *Teutaten*, *Hesum*, *Tara-*

Martis nomina varia

Dies Martis unde aliis Erchtag dicatur

Taranin. Hesum esse Martem, ex eo conjecerim, quòd *feris altaribus horrentem* cognominat. quod Marti convenit cui devoverunt bello capta, *Cæsar.* comm. VI. *Et Jornandes* libro de rebus Goth. Nomen igitur alterum Martis apud Celtas fuisse arbitror *Thies.* ex quo factum, adspiratione abjectâ, *Ties.* Unde semptemtrionales, antiquitatem linguæ mirum in modum præ reliquis Germanis in plerisque servantes, etiamnum habent *Tiisdag,* & Rheni ostiorum accolæ, mutatâ literâ adspiratâ in molliorem *Dysdach:* his quidpe *y* idem sonat, quod septemtrionalibus geminum *ii,* O superioribus plerisque Germanis diphthongus *ie.* posteriores deinde, adjectâ pro ratione grammatices unâ syllabâ, fecêre *Tiessendach*, sive *Dyssendach.* postremi verò hoc iterum contrahentes, metathesi quâdam literarum dixêre Dinstag. & alii paullum iterum dilatantes *Dingesdag.* alii pro *Tiestag* dixerunt *Ziestag.* & deinde *Ziessentag* tandem *Zinstag.* *Lucanus* verò T ex Θ metri causâ abjecisse videtur : unde effectum vocabulum *Hesus* , *pro Thesus,* sive hoc quoque dialectorum aliquâ apud Gallos sic ferente.

Martis nomen apud Celtas fuit Thies *&* Ties : *unde dies martis dictus* Tiisdag & Dinstag.

II. Ceterùm *Tacitus* histor. lib. IV. *præcipuo*, inquit, Germanorum nomine *deorum Marti gratias agimus* : Martem heic disertissimè adpellat *præcipuum Germanorum deum.* & tamen libro de Germ. *deorum,* inquit, *maximè Mercurium colunt.* *Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* Quæ certè inter se pugnant, ita uti utrum sit verum de Mercurio an de Marte, omninò dubitare cogaris. Pro Mercurio equidem maximè facit, quod *Cæsar* de Gallis ait, *Deum maximè Mercurium colunt.* at non minus pro Marte quod Jornandes tradit, quod Gothi hunc maxime placarint mortibus captorum. Idem tradit *Macrobius* de Hispanis Germanorum simul ac Gallorum consanguineis. Sed de Germanorum gente cum Tacito testimonium perhibet *Procopius* Gothic. rer. lib. II. de Sueonibus. Summo equidem jure Mercurium sivè *Theuth* deum maximâ coluerunt omnes Celtæ religione, quia ab hoc originem suam se habere haud ignorabant, & palam profitebantur. Haud immerito tamen Martem etiam bellorum rectorem, ut præcipuum venerati sunt deum, quia in omni vitâ nil nisi Martis fuêre filii, utique Germani posterioribus etiam sæculis nullâ aliâ re magis, quàm Martis virtute beneficiisque gaudentes.

Mars idem quod Mercurius.

Martem vel ſolum vel omnium maximè coluiſſe alias quoque bellicoſiſſimas genteis, Thraces, Sarmatas, Scythas, ſatis notum eſt. Ceterum Herculi, quem *primum omnium virorum fortium ituri in prælia canebant*, quod fuerit apud Germanos nomen, planè ego ignoro. Gallos ſuâ linguâ adpellaſſe Ὄγμιον, *Ogmium*, auctor eſt *Lucianus* in Hercule Gallico.

CAPUT XXIX.

Priſcos Germanos unum, verum, æternum Deum in trinitate coluiſſe, ſub Solis, Lunæ atque Ignis numinibus.

I. QUanta fuerit non modo in Græcorum ac Latinorum, ſed etiam in Ægyptiorum ac Celtarum, aliarumque gentium Theologiâ variorum numinum confuſio, ſatis ex hactenus dictis perſpectum eſt. Cauſa tantæ confuſionis origoque nulla alia fuit, niſi ea, quum Adamus & primi ejus poſteri uni illi vero Deo ob multiplicem potentiam ac vim variaſque ob virtuteis & effectus varias ac multipliceis tribuiſſent adpellationes, primò horum filii verum Deum exiſtimantes *Solem*, dein *Lunam* etiam cum Sole conjunctam, hos ſub dictis adpellationibus venerati ſunt. Mox horum filii atque nepotes alia etiam ſidera inter numina cœleſtia adſciſcentes mirificè easdem adpellationes permiſcuerunt magis inter ea, quàm diſtribuerunt. Quâ confuſione licèt in tantum demiſſi fuerint laberynthum, uti, quod numen quo nomine rectè venerarentur, tandem neſciverint, tamen ſapientiores priſcæque theologiæ, quam ab Adamo majores eorum acceperant, paulo peritiores ſacerdotes, unum eſſe ſummum in cœlis Deum rerum omnium auctorem, juxta ac moderatorem, ceteris illis deis ſimùlque hominibus imperitantem profeſſi ſunt. Ab hac tamen veri Dei notitiâ aliæ gentes longiùs quàm aliæ in errores deflexerunt, ut ex auctorum lectione patet, Celtas noſtros atq; in his maximè Germanos ac Gallos quàm diligentiſſimè priſcæ theologiæ ſervaſſe memoriam, vel ex eo ſatis claret, quòd uni ex reliquis gentibus,

Germani unum Deũ coluerunt in perſonis trinum.

tibus, de vero illo æternoque numine *Theuth*, & item de primo mortalium, quem is è terra formaverat, *Manno* notitiam satis probam sanamque habuêre. Nec minùs tamen ex eo quoque summa eorum perspicitur religio atque pietas, quòd summum æternumque *Theuth* trinum in unitate & unum in trinitate professi sunt. Cujus rei apud alias quoque gentes ab initio quædam fuit notitia, maximè apud Ægyptios: verùm posteà iis sæculis, quibus etiàm rectè tùm senserunt Nostri, tàm exigua ejus apud illos relicta fuerunt vestigia, uti ne ipsi quidem, qui quotidie ea conspicerent, quid sibi vellent, intelligerent. De Germanis nostris hæc suprà ex *Cæsaris* com. VI. *Deorum eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur. Solem, & Vulcanum, & Lunam.* Quidpe majores nostri unum, solum, æternum agnoverunt Deum in tribus personis, Patris, Filii & Spiritus Sancti: quemadmodum ipse primo eorum patri *Manno* sese manifestaverat; hic vero filios nepotesque suos edocuerat. Antiquâ tamen illâ Satanæ illusione, unà cum reliquis mortalibus circum ducti, trinam hanc divinitatem rebus à vero æternoque Deo conditis attribuerunt, Soli, Lunæ ac Vulcano: ita uti Solem intelligerent esse Deum Patrem; Lunam Deum Filium; Ignem Deum Spiritum Sanctum: quia horum maxima omnibus in rebus erat virtus atque potestas. Vetustissimos idem sensisse Ægyptios, ostendit *Diodorus* lib. I. Sed pluribus ostendendum erit argumentis, mortalium genus initio in Sole Luna ac Vulcano trinitatem unius veri Dei veneratum esse. Ac de Deo equidem Patre, quem Solem interpretabantur, satis jam planum esse puto. omnia quidpè reliquorum deorum numina ad unum spectare Solem, & omneis virtutes effectusque, qui Soli tribuebantur, uni convenire Deo cunctarum rerum opifici, pluribus suprà expositum est documentis.

Germani Solem Vulcanum & Lunam pro tribus in divinitate personis coluerunt.

III. Junonem esse Lunam, jam antea ostensum est. Græci eam adpellabant Ἥρα, quod vocabulum significat *aërem*. *Macrobius* lib. *I.* in Somnium Scipionis cap. *XVII. Est*, inquit, *Juno aër, & dicitur soror Jovis, quia iisdem seminibus, quibus cœlum, etiam aër est procreatus, conjunx Jovis, quia aër subjectus est cœlo.* Cœlum heic intelligit *Jovem*. Jupiter igitur, quum sit æternus ille ΘΕΥΘ sive ΖΕΥΣ sive ΘΕΟΣ, sive *Deus*: rectè Junonem interpreteris Dei æterni filium, qui iisdem seminibus, quibus pater, ab æterno existi-

Jovem interpretantur Deum Patrem, Junonem Dei filiũ; *&* Vulcanum Spiritum. S.

exstitit: unde etiam non soror sed frater potius Dei Patris videri poterat, quia illi æquævus erat. Subjectus item eidem verè dicitur, non ut conjunx, sed ut filius. Ex Jovis autem & Junonis conjugio Vulcanum natum, antiqua tradit gentium theologia, teste *Homero* odyss. lib. V. cum rectè interpreteris *Spiritum Sanctum*, quia à Deo Patre simul & Filio procedit. Ignea hujus virtus ac potestas etiam visibiliter in hisce terris adparuit, quum post ascensum Filii Dei in cœlum super Apostolos ejus veniens, linguas eorum flammarum instar divideret. Igni autem comparatur propter puritatem ac fervorem. Ignis quidpè purissimum est omnium elementorum, reliqua etiam elementa purgans. Hinc Romulus apud *Dionysium Halicar.* lib. I. populum expiandi causâ per flammas salire jubet. Lumen inest Igni: quòd cùm maximè Spiritu Sancto convenit; ut qui illuminat menteis nostras inest item fervor Igni: is quidpè fervorem & ardorem pietatis omniumque virtutum excitat in animis electorum, uti nihil ardentius adpetant, quàm id ipsum, quod dictat Spiritus. Hanc de igneâ Spiritus Sancti vi opinionem quum etiam Germani nostri tenerent; complureis sibi ab ignis vocabulo tam feminarum, quàm virorum adsciverunt adpellationes; ut *Ildebrand*, quod nomen nunc corruptè dicitur Hillebrand/& Italis *Aldobrando*, *Ilderich*, *Ildegard*; & id genus alias. nam Ignis hodièque Danis dicitur *Ilde*. Hæ autem adpellationes eâdem ratione à Spiritu sunt quæsitæ, ut à generali Dei vocabulo *Theuth* innumera virorum nomina. Ignem pro Deo coluisse & Ægyptios, è *Diodoro* patet. Idem fecisse & Persas, auctores sunt inter alios *Herodotus* lib. I. & *Strabo* lib. XV. Ideoque perpetuum custodiverunt; quàm religiosissimè ei sacrificantes; testibus *Maximo Tyrio* diss. *XXXVIII.* & *Procopio* ter. Pers. lib. II. De Ammonum quoque in Africa Ignis cultu & perpetuo adservatu testis est *Plutarchus* de defectu oraculorum. De Romanorum Igne Vestali, vulgò notum. Troas hunc anteà in Asia coluisse, auctor est *Statius* Sylvar. lib. I. carm. I. & *Silius* lib. I. Sed & ipsum Dei populum Hebræos, ex ipsius Dei præscripto, perpetuum aluisse ignem, testis est *Moses* Levitici cap. VI vers. XII.

Per ignem prisci mortales intellexerunt Spiritum Sanctum.

III. Per Ignem igitur intellexerunt prisci mortales tertiam Divinitatis personam, Spiritum Sanctum. At quum alius etiam præter Spiritum Sanctum esset Spiritus, qui vitiorum ardorem ac cupi-

cupidinem inspirat, nempe Satanas; à quo invidia, contentiones, rixæ, lites, certamina, bella, rapinæ ac latrocinia proveniunt; hujus discrimen prisci illi mortales à veri Dei verâ veneratione delapsi, ignorantes: à bono Sanctoque Spiritu horum studiorum ardorem progredi putaverunt; Sanctumque Spiritum ob ea venerati sunt, sub Martis atque Herculis nominibus. Atque hæc unica fuit causa, cur bellica virtus *fortitudo* summum semper apud omneis simul genteis obtinuerit pretium, maximumque honorem. Hinc *Silio* lib. IV. *Dea sola in pectore* VIRTUS *bellantum viget*. Hinc apud *Diogenem Laërtium* in procemio: Druidæ inter cetera docuerunt, *fortitudinem exercendam*: atque huic etiam primam bellatoribus, post mortem in Elysiis campis, sive in cœlo, adscribebant sedem. *Silius Italicus* lib. XIII. Hoc etiam nostro sæculo sic sentire genteis barbaras in oriente, atque occidente simúlque meridie, ii tradunt, qui eas oras peragrarunt. Herculis equidem nomen propriè Spiritui sancto conveniebat. Ἡρακλῆς enim Græcis dictus est, quasi τῆς ἥρας κλέος, id est, *aëris gloria*, per aërem autem quum intellexerint Junonem, qui est Filius Dei; rectè Spiritus Sanctus dicebatur *Dei gloria*. Jam verò Hercules *credebatur gigantes interemisse, quum cœlo propugnaret, quasi virtus deorum*, ut ait *Macrobius* prædicto cap. XX. lib. *I.* Saturnal. Gigantes hosce nullos alios fuisse, quàm Angelos, quos re bellanteis Deus cœlo dejecit, infrà patebit. Dii igitur illi etiam, quos Gigantes cœlo pellere conati sunt, nulli alii fuêre, nisi in unitate Deus Pater, & Deus Filius. Quis autem ille Hercules, qui hos adjuvit in propugnando cœlo, nisi tertia Deitatis persona Spiritus Sanctus?

Fortitudo cur gentilibus virtutum maxima credita.

Pro Spiritu S. à priscis cultus est Hercules.

IV. *Luna* dicta fuit *Mater deorum*. Hoc quoque uni Filio Dei probè convenit. nam, quùm ipse unà cum Patre, ceu Juno cum Jove, omnia sidera & quæcumque his subjacent, condiderit, rectè omnium ipse videbatur genetrix, quorum Deus Pater genitor. *Joann.* cap. *I.* v. *III.* *Paulus* ad Coloss. cap. I. v. XVI. & XVII. *Plutarchus* in Crasso & Appianus in Syriacis de dea Hierapolitana, loquens, tradit, alios, arbitratos fuisse *Venerem*, aliosque *Junonem*, principia omnibus rebus præbere. Solem atque Lunam ab æterno fuisse, atque ex se cœlum & terram & cuncta procreasse, ob idque Lunam dictam fuisse Ἰὼ, id est, veterem, ob æter-

Pro filio Dei Junonem & Venerem & Isin venerati sunt prisci mortales.

ternam ejus & vetustam generationem, ex Ægyptiorum Theologia, testatus est *Diodorus*. Hoc omnibus partibus quàm apertissimè competit Deo Patri ac Deo Filio. Unde etiam *Antiquus dierum* dictus est Danieli cap. VII. vers. IX. Luna alio vocabulo dicta fuit *Minerva*. Minervam ex Jovis capite prognatam fabulabatur antiqua gentium theologia. Hoc etiam Filio Dei cùm maximè convenit: ut qui ex Deo Patre sine matre ab æterno progenitus est. *Julianus* Cæsar in hymno Soli dicato contendit: *Minervam à Sole productam esse; neque ex ejus parte suprema, sed totam ex toto; nec Jovem à Sole differre. Minervam adpellat Providentiam, eamque in eodem throno statuit sedere cum Apolline, qui Sol sit.* Quæ tam probè in æternum Dei Filium Jesum Christum quadrant, ex sacra Christianorum magis Theologiâ Julianum apostatam, quàm ex gentium fabulis hausisse dixeris. Ceterò Minervam esse *virtutem Solis*, auctor est *Porphyrius* apud *Macrobium* Saturn. lib. I. cap. XVII. Per Solem quum Deum Patrem intellexerint antiquissimi mortalium; rectè *Dei Patris virtus* dicitur *Deus Filius*: per hunc quidpè cuncta facta sunt, cuncta fiunt, cuncta fient. Luna vocata fuit Isis. *Isin* quosdam Mercurii existimasse filiam, auctor est *Plutarchus* de Iside. Mercurius verò quùm Ægyptiorum Celtarumque fuerit *Theuth*, hic verò summus ille æternusque Deus: Isin etiam rectè interpretaberis Dei Filium. Sed insigne est inprimis de Filio Dei indicium, quod *Plutarchus* dicto libro, & *Severinus* apud *Stobæum* de legibus, referunt hujusmodi: *Saiticæ Minervæ, quam & Isin esse arbitrantur, simulacrum huiusmodi habuit inscriptionem: Ego sum omne quod fuit, quod est, & quod erit; atque velum meum nemo mortalium unquam detexit.* Hoc convenit unico Dei Filio in *Apocalypsi* cap. *I.* vers. *VIII. Epist. ad Hebræos* cap. *XII.* vers. *VII.* Faciem autem Domini neminem unquam conspexisse, ipse testatur *Exodi* cap. *XXXIII.* vers. *XX.* & *Joannes* cap. I. vers. *XVIII.* Cum his jam confer ea, quæ de Veneris capite obnupto in Libano monte ex *Macrobio* adferuntur: Item quæ de Germanorum dea *Terra Matre* tradit *Tacitus*, cujus *simulacrum erat, vehiculum veste contectum*, ceu summum arcanum, nemini mortalium, nisi Sacerdoti, & statim perituris, visendum. Divus Joannes Euang. cap. I. vers. IV. *In ipso erat vita.* Cum his confer ea, quæ Lucianus de Syriæ deæ Atargatis, id est, de Junonis Hierapolitanæ simulacro refert. Idem auctor paullò pòst, in medio duûm simulacrorum, quorum

Quæ de Minerva & Iside tradiderunt gentiles, ea rectiùs conveniunt Filio Dei.

rum alterum fuit dictę Junonis, alterum Jovis, aliud quoddam stetisse narrat simulacrum, nec formâ nec adpellatione propriâ, cujus neque generationem neque speciem quisquam mortalium sciverit, in cujus vertice *columba aurea*. Hoc simulacrum Spiritum notasse Sanctum, primùm ex eo, quòd in medio *Adad* & *Atargatis* sive in medio Solis ac Lunæ, hoc est, in medio Dei Patris ac Dei Filii stetit, tum quòd columbæ effigies ei imposita. hâc quidpe figurâ Spiritus Sanctus super Filium Dei adparuit, quum is in Jordane amne â Johanne baptizaretur. De iisdem simulacris Julianus in hymno: *Edessam, sacrum ab æterno solum, qui incolunt Syri, Monimum & Azizum juxta Solem collocant.* *Jamblichus ait Monimum significare Mercurium, Azizum verò Martem, Solis adsessores, multa bona in terra derivanteis.* Verùm per *Solem* intelligas Deum Patrem, per *Mercurium* Deum Filium, per *Martem* Deum Spiritum Sanctum. Mercurius etiam Græcorum atque Latinorum, quem illi â deorum principatu detractum, omnium fecêre nuntium atq; ministrum, quid aliud notare potest, quàm eumdem Spiritum Sanctum, qui ad omnes Dei electos benignis largisque cum donis emittitur â Patre simùl atque Filio. Unde idem Mercurius rectè inventor omnium artium dicebatur universis gentibus. Quod rectè etiam Vulcano simùlque Minervæ adscribit *Plato* in XI. de legibus. Trinitatem in uno vero Deo agnovisse antiquissimis temporibus omnium gentium theologiam, jam ante me plurimis aliis argumentis adseruit *Augustinus Steuchus*, in opere, quod de perenni Philosophia composuit; item post hunc, *Philippus Mornaus*, de veritate religionis Christianæ. Ergò ex suprà dictis quia certum est, priscos mortaleis per *Solem*, *Lunam* atque *Ignem*, Trinitatem in uno æterno Deo, rerum conditore, intellexisse; haud dubium jam esse potest, quin Germani quoque nostri, quos in *Deorum numero Solem* tantùm, *& Lunam & Vulcanum duxisse*; auctor est *Cæsar*, eamdem æterni Dei Trinitatem intellexerint. Id quum Cæsar, sive in Gallia, seu in Germania percunctatus haud satis percepisset; reliquos deos, quos ceteræ colebant gentes, *famâ quidem eos accepisse*, suspicatus est magis, quàm comperiit. Quòd autem & Mercurium & Herculem & Isin & Terram matrem & Matrem deorũ coluisse dicuntur, festosq; his, cum sacrificiis egisse dies; non tàm varia coluisse videntur numina, quàm unius solius numinis varias virtutes variosque effectus. quod ipsum aliis quoque initio gentibus

Columba aurea Spiritum S. notabat.

Mercuriũ qui deorum nuncius est gentilibus, interpretâri possumus spiritum Sanctum.

Prisci mortales agnovêre in uno Deo Trinitatem.

 bus

bus factitatum, ex similitudine theologiæ perspicio. Nec fas est nimium mirari, unos Germanos præ ceteris cunctis gentibus trinitatem in vero Deo quàm diutissimè constantissimèque coluisse, donec tandem ad veram plenamque ipsius veritatis lucem pervenerunt; quando iidem ipsi, præ omnibus aliis, memoriam, sive notitiam de conditore suo *Theuth*, & de mortalium primo è terra condito *Man*, quàm diligentissimè tenacissimèque servaverunt. Cujus rei apud alias genteis nullum aliud vestigium, nisi quod & Scythæ & Ægyptii, & Æthiopes, & Græci, & Latini inter se de origine humani generis certarint.

CAPUT XXX.

De Castore ac Polluce.

Castor & Pollux apud Naharvalos culti.

I. TAcitus de Germania; *Apud Naharvalos*, inquit, *antiquæ religionis lucus ostenditur, præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur.* De iisdem deis *Diodorus* lib. IV. *Celtæ oceani adcolæ, deorum maximè Dioscuros venerantur. apud quos à priscis inde temporibus traditum, ex oceano deos hosce quondam ad ipsos delatos esse. prætereaque regionem oceano obversam haud paucas habere adpellationes cùm ab Argonautis, tum ab Dioscuris deductas.* Loca illa complura ad Celticum oceanum, ab Argonautis, & Dioscuris cognominata quæ fuerint, apud nullum auctorem reperio. Vulgatior fama est, Argonautas Istrum, Saum atque Nauportum flumina, quorum hoc nunc dicitur *Laubach*, subvectos, inde navi humeris Alpium humilia transportatâ ad aliud flumen Istrum, quod hodiè vulgò *Quieto* est in Histriâ, Adriaticum mare intrasse; ut auctor est Plinius lib. III. cap. XVIII. Ceterum eosdem heic Celticæ populos intellexisse vetustissimos illos Græcorum scriptores, quos & Tacitus nempe *Lygios*, liquet ex eo, quòd *antiquæ religionis lucum* illic memorat Noster. At hi non ad oceanum, sed longè inde remoti Vistulæ amnis lævam ripam, Vladislaviam & Cracoviam, Po-

loniæ nunc opida, latè accoluerunt. Nec traditum, eos habuisse, ex oceano deos istos quondam ad sese delatos, satis locuples est testis idem *Tacitus*, eorum temporum scriptor; quibus clariùs jam exactiùsque noscebantur Romanis Germanorum populi. is *nullum* illic ait fuisse *peregrinæ superstitionis vestigium*. Nec tamen dubitari potest, eosdem fuisse deos, quos *Castorem* ac *Pollucem* adpellarunt Latini; Græci verò Κάϛορα καὶ Πολυδεύκην; sæpius tamen conjunctim uno vocabulo Διοσκούρους, id est, *Jovis filios*; quando & ùt fratres, & ùt juvenes venerati sunt nostri. Sic igitur ego de his statuo. Quum omnia reliqua numina homines primùm in sua Græcia natos finxerint fabulas ac nugamenta absurdissima: de Dioscuris etiam idem eos fecisse, maximè credibile est; quos Helenæ fratres, è Jove ac Ledâ, Tyndari Lacedæmoniorum regis filiâ, natos tradiderunt. Fabulabantur Græci; quum cæsus à Linceo fuisset Castor, immortalem Pollucem à Patre Jove immortalitatem fratri petiisse. quam quùm obtinere nequisset; impetrasse tamen, ut dimidium suæ illi impertire posset. proinde alternis eos occidere atq; reviviscere dicebant. Ex qua fabula ego conjicio Solem eos primùm intellexisse atque Lunam: quæ sidera alternis vicibus quotidiè occidunt oriunturque. Τοῦ Διὸς autem dicta sunt κοῦροι, quia ab æterno Deo, rerum omnium auctore, una cum reliquo mundo condita fuerunt. Et Lunam dictam fuisse Sororem Solis, Poëtarum passim testantur monumenta. Cuncta hæc confirmantur illo Plutarchi de Iside: *Tradunt Ægyptii navim, quæ Argo dicitur Græcis, navis Osiridis imaginem, in honorem ejus inter sidera relatam, non procul ab Orione & Cane ferri. quorum siderum alterum Horo, Isidi alterum sacrum Ægyptii censent.* Horum esse Ægyptiis Apollinem, auctores sunt *Herodotus* lib. II. & *Plutarchus* de Iside. Apollinem esse eumdem ac Solem, Isin verò Lunam, suprà satis abundeque ostensum est. Sed quid Ægyptiis cum Græcorum Argonautis? nihil magis quàm Germanis nostris cum eorumdem Græcorum Helenæ fratribus. Scilicet per τὸ Ὀσίριδος πλοῖον sive per Argo navim ego intelligo arcam Noachi; in qua generis humani reliquiæ contra inundationis vim protectæ fuerunt. cujus rei memoriam posteà celebrarunt, si non omnes, certè complures orbis terrarum gentes, sub simulacro Isiaci navigii. Cetero per Dioscuros fratres vera ab initio gentium theologia designasse videtur Deum Filium, &

Deum Spiritum Sanctum: qui eo nomine fratres inter se haberi poterant, quòd ambo ab uno Patre Deo, cœli terræque creatore, ortum habebant.

CAPUT XXXI.

De reliqua theologia, ac primum de universi mundi & angelorum creatione, item de horum lapsu & diaboli veneratione.

Gentium in rebus sacris quanta fuit cognitio.

I. UT de vero æternoque Deo veram quamdam cognitionem omni ævo habuêre universæ per omnem terrarum orbem gentes; sic singularum quoque rerum, ab eo conditarum, harumque status & conditionis haud exiguam easdem habuisse notitiam, è veterum juxtà ac recentiorum Scriptorum monumentis perspicio: adeò, uti nihil ferè in fide nostra Christianâ de iis comprehensum sit, quod non è gentium theologia liquidò adserere, ac probare queas. Sed de his quoque jam ante me copiosissimè egerunt *Augustinus Steuchus* in opere de perenni philosophia, & *Philippus Mornæus* in libro de veritate religionis Christianæ. Quapropter ego heic non nisi succinctè de singulis agam, quatenus scilicet explicatio eorum, quæ Celtæ nostri credidisse de iis feruntur, postulaverit.

De mundi auctore & primo generis humani exordio notitia Celtarum.

II. Universum hunc modum, ab uno illo æterno Deo conditum esse, omneis credidisse genteis, ex iis, quæ suprà disputata sunt, jam dudum patuit. Celtas nostros atque in his maximè Germanos eamdem tenuisse notitiam atq; opinionem, ex eo perspicitur, quòd antiquissimam illam rerum omnium conditoris adpellationem *Theuth*, & primi ab eo conditi mortalis nomen Mann haud ignorarunt.

III. Sed de ipso mundo Celtarum sapientes quid senserint, primo loco videamus. De fabricatione equidem mundi *Strabo* lib. IV. de Gallorum Druidis loquens nihil ostendit; cognitionem tamen ejus rei habuisse Celtas nostros, conjicere datur, cùm ex eo, quòd de primi hominis è terra formatione habuêre notitiam, ut suprà capite IX. ostensum est; tùm quòd etiam aliæ in a-

versis longèque remotis orbis partibus gentes ejusdem rei memoriam servarunt. De Ægyptiis ita *Diogenes Laërtius* in proœmio ex Hecatæi & Aristagoræ monimentis: *Mundum genitum esse, ajunt, mortalemque, & ad Sphæra modum rotundum.* De Græcis simùl atque Indis fere idem tradit *Strabo* lib. XV. ex relatione Megasthenis. *Plutarchus* in Crasso, & qui hunc sequutus est. *Appianus* in Syriacis, tradunt de deâ Syriâ Atargati. *Cicero* de nat. deorum lib. I. *Thales Milesius aquam dixit esse initium rerum: deum autem, eam mentem, quæ ex aqua cuncta finxerit.* Hæc & talia Celtarum quoque sapienteis tradidisse, intelligitur ex iis *Strabonis* lib. IV; maximè verò ex his *Cæsaris*, de iisdem Druidis, comment. VI. loquentis: *Multa de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura disputant, & juventuti transdunt.* Quæ certè cuncta Celtæ nostri à primo patre omnium Adamo, ejusque filiis ac nepotibus tradita acceperunt: quamquam haud satis fidæ mandarint memoriæ; unde postmodum ipsa veritas multis, temporum longinquitate, involuta est erroribus. Terram à Deo conditam, aquis fuisse omnem initio coopertam, testis est Moses in lib. Genes.

IV. Angelos à Deo, rerum omnium conditore esse creatos innumeros, Ægyptiorum docuit theologia, ex qua Græci hauserunt sua. *Maximus Tyrius* dissert. I. *Nec enim triginta tantum deorum millia supremi illius filii & amici sunt; sed innumeri; partim in cœlo stellarum corpora, partim in æthere geniorum essentiæ.* Julianus Cæsar in hymno: *Unus quidem omnium rerum est conditor deus: multi autem sunt in cœlo circumeuntes dei, conditori illi subjecti.* Idem *Maximus* in dissertat. XVI. *Plutarchus* de Iside. De Japoniæ insulæ incolis idem scribitur. Hæc equidem isti; haud ita longè à veritatis fonte. Sic scilicet Divus *Paulus* in epist. ad *Hebræos* cap. I. vers. ult. *Nonne omnes sunt ministerii munere fungentes Spiritus: qui ministerii causâ emittuntur propter eos, qui hereditatem consequuturi sunt salutis?* Et ipse Christus, apud Matthæum, cap. XVIII. vers. X. *Dico enim vobis, angelos eorum in cœlis omni tempore intueri faciem Patris mei, qui in cœlis est.* Idem vel simile cum Ægyptiis Græcis atque Indis, credidisse de minoribus istis numinibus & Celtas nostros, haud equidem dubitaverim: Sic quidpè *Cæsar* de Gallis comment. VI. *Multa de deorum immortalium vi ac potestate di-*

De Angelis priscorum & Celtarum notitia.

spu-

sputant, & juventuti transdunt. De Scandinaviæ autem incolis ita *Procopius*, rerum Gothic. lib. II. *Deos ac dæmonas plurimos colunt cœlesteis juxta ac aerios.* Nomina iis universis tribuit *Martianus Capella* lib. II. *Angelorum, Geniorum, ac Dæmonum*, quæ adpellationes in utrisque Spiritibus, bonis simùl ac malis obtinuerunt. Quum verò æterno illi *Theuth* priscis sæculis etiam *Titan* esset inter mortaleis nomen, de hoc Angelos quoque, ceu filios ejus, quos creaverat, adpellarunt *Titanes*: quod itidem vocabulum posteà bonis pariter ac malis Angelis mansit.

Angelorum lapsus antiquis cognitus.

V. *Lapsum Angelorum* non ignorasse priscas illas genteis, plurimis documentis liquet. Hoc quidpè Ægyptiorum *Typhon*, Persarum *Arimanius*, Græcorum *Briareus, Cottus, Gyges, Enceladus, Python*, item *Gigantes, Titanes, Aloïdes*, & alia hujusmodi significant nomina. etenim ut ipsi Deo, rerum omnium conditori, sic maligno etiam spiritui, ejusque Angelis, à variis effectibus varia mortales imposuerunt vocabula. De horum procreatione *Hesiodus* in Theogonia: *Quotquot enim terrâ & cœlo procreati sunt, potentissimi filiorum, suo verò infensi erant parenti ab initio.* Sub Cœli ac Terræ fabulis ipse verus æternusque intellectus fuit Deus. Ab hoc igitur rectè dicebantur procreati illi, qui posteà patri suo sese opposuerunt. Non treis tantùm fuisse fratres gigantas, sed complureis alios, passim ex Poëtarum fabulis discitur. *Virgilius* γεωργικῶν lib. I. *Ovidius*, μεταμορφ. lib. I. *Virgilius* Æneid. lib. VI. *Pindaro* in Olympiis, Ode IV. dicitur Τυφώς, qui in Pythiis Ode I. Τυφώς. Sic *Nonno* etiam in Dionysiacis, undè Τυφὼν modò Τυφωεύς: etiam *Juliano* in epist. ad Serapionem. *Plutarchus* libro de Iside, de Angelis istis haud pauca, fabulosa tamen, tradit. In tantis fabularum involucris haud parum veritatis emicat, de Angelorum. naturâ deque lapsu eorum, qui per imperfectionem & vitia accidit. Idem lib. de oraculorum defectu: *Duo diversa innuit genera geniorum, bonorum alterum, alterum malorum.* hos *Typhonis* illos *Titanum* adpellatione intelligit, ut suprà de Iside. At *Diodorus* lib. I. etiam eos adpellat *Titanes*, qui *Horum*, id est, *Apollinem* oppresserunt. Et Cicero de natura deorum lib. II. *Ut cum Titanis, ut cum Gigantibus bella gesserunt.* Et Virgilius Æneid. lib. VI. *Titania pubes* omnes Angelos à *Titane* sive à *Theut*, id est, à Deo procrea-

creatos, dictos fuisse *Titanes.* Cœlum igitur, id est, ipsum Deum Patrem ac conditorem suum oppugnasse *Typhonem*, fastu inflatum, cum sociis ac commilitonibus suis, ex hactenus dictis intellectum est. Depugnatum esse à Deo & Angelis, qui in obedientia permanserunt; partim è *Plutarchi* de Iside, partim suprà è *Juliano* didicimus. De hac pugna canunt *Virgilius* in Ciri: & *Ovidius* Fastor. lib. III.

VI. Nullum anteà commissum erat peccatum, Deus quod puniret. In Tartarum, id est, in infernum fuisse detrusos, ostendit *Pindarus* in Pythiis Ode I. eique, dum flagraret, Ætna mons impositum tradit *Hyginus* μυθολογικῶν cap. CLII. *Valer. Flaccus*: Ἀργοναυτικῶν lib. II. Et *Ovidius* μεταμορφ. lib. V. Idem & *Virgilius* tradit Æneid. lib. III. nisi quod *Enceladum* adpellet; nempè quum unus idemque sit, pluribus vocatus nominibus. ita quoque nominat eum Corn. *Severus* in Ætna. Hinc *Philostratus* in vitâ Apollonii lib. V. cap. V. & Typhonem & Enceladum sub Ætna monte ligatum. *Divus Petrus* epist. II. cap. II. vers. IV. *Deus Angelis, qui peccaverunt, non pepercit: sed in tartarum detrusos catenis caliginis tradidit, damnationi servatos.* Idem docet *Divus Judas* epist. suæ vers. VI. & ipse Dominus apud *Matthæum* cap. *XXV.* vers. *XLI.* *Angeli mali in tartarum dejecti: seu Angelorum pœna.*

VII. Verùm, quia in *ignem* protrusum esse *Typhonem*, seu *Enceladum*, antiqua illa tradebat gentium philosophia; quævis loca, ignem eructantia, tartarum esse, aut tartari spiramenta & caminos crediderunt. hinc posteriores mortales bellum Giganteum diversis adscripserunt locis; ùt *Diodorus* lib. V. postquam id bellum in Creta factum narravit: *Novum tamen cum gigantibus bellum ad Pallenen in Macedonia & in campis Italiæ, qui Phlegræi, à loci conflagratione, olim, posteà verò Cumæi nuncupati sunt, exarsit.* *Stephanus* in lib. de urbibus. *Diodorus* lib. IV. De iisdem Cumis Italicis *Strabo*: & de Puteolorum opidi inibi locorum nomine. Nam & *Avernus lacus* & *Acherusia* palus & alia hujusmodi circa hæc loca, quæ cuncta haud multum abhorrent ab iis, quæ de Tartaro tradidit antiqua gentium theologia: Ideoque ipse Tartarus à *Virgilio* ponitur, Æneid. VI. Æneid. IX. Idem Typhonem Prochytæ, Pithecusarum insularum uni, Cumanis litoribus objectæ, tribuit; quem alii Siciliæ supponunt; ut ipse Enceladum. *Loca ignem eructantia, tartarus credita.*

Non minùs eleganter, quàm scitè totam hanc Italiæ oram describit *Sil. Italicus* lib. XII. Meminit & *Homerus* Typhonis & domicilii ejus, Iliad. lib. II; & ad eum commentans *Eustathius*. Eâ de re *Strabo* etiam disputat lib. XIII. & XVI. *Herodotus* Typhonis εὐνὰς etiam Ægypto tribuit.

Typhonis forma. *VIII. Formam Typhonis* è *Strabone* cognoscimus, qui tradit fuisse *draconem*. *Macrobius* Saturnal. lib. I. cap. XX. de ejusdem Typhonis sociis gigantibus; *Horum pedes in draconum volumina desinebant*. *Ovidius* Fastor. V. *Mille manus illis dedit, & pro cruribus angues*. Eumdem Typhonem Nonnus, Διονυσιακῶν lib. I. describit; & de toto ejus exercitu nonnulla tradit lib. xxv. *Virgilius* Aeneid. lib. VIII. de Hercule: *Lernæus turbâ capitum circumsletit anguis*. Et Aeneid. lib. VI. *Et centum geminus Briareus, ac belua Lernæ horrendum stridens*. *Silius Italicus* lib. VI. ait: *Gigantes armatos fuisse anguibus*. *Ovidius*, Trist. lib. *IV*. eleg. *VII*. *Serpentipesque Gigantes, Centimanumque Gygen*. item μεταμορφ. III. Cornelius Severus de Aetna. *Higynus*: *Tartarus ex Tartara procreavit Typhonem, immani magnitudine, specieque portentosâ; cui centum capita draconum ex humeris enata erant*. De manuum capitumque multitudine tradunt etiam Hesiodus ac Pindarus. Quæ cuncta sanè haud perinde falsò cecinerunt Poëtæ isti. in talem quippè formam eos conversos refert & ipsa sacrosancta theologia, ut in lib. Genescos cap. *III*; ubi disertè *serpens* nominatur ipse, omnium cacodæmonum princeps, qui hominem à Dei obedientia seduxit, & Apocal. cap. XII. vers. IX.

Tempus, quo angeli lapsi sunt. IX. Tempus gigantei belli, quo acerrimus iste humani generis hostis lapsus est, ostendit ex Ægyptiorum theologia *Diodorus* lib. I. nempe accidisse: *Circa primam hominum generationem*. *Hesiodus* ita: *Suo infensi erant parenti ab initio*.

X. Porrò de Typhone, & Sacris, quæ ei fiebant ab Ægyptiis, ita tradit *Plutarchus* libr. de Iside: *Typhonis obscuratam atque contritam potentiam, adeoque semianimem, & instante interitu trementem, interdum sacrificiis quibusdam demulcent atque leniunt, interdum contrà in aliis festis deprimunt, contumeliisque adficiunt*. Ergò non peni-

penitus potentia ejus exstincta est. Et rectè quidem, sic enim ipse Dominus apud *Joannem* cap. XII. vers. XXXI. *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foràs.* & divus *Paulus* in epist. II. ad Corinthios cap. IV. vers. IV. *In quibus Deus hujus sæculi excæcavit menteis infidelium.* Plutarchus; *Typhon inimicus deæ Isidi, ob inscitiam errorémque inflatus, discerpit, abolétque sacram doctrinam, quam dea colligit* &c. *Julianus* ad Serapionem fere eadem tradit. Magi quoque Persarum de hoc inter Deum Satanamque perpetuo certamine multa tradiderunt, quorum nonnulla refert ita *Plutarchus* dicto libro: *Vetutissima ab sacrarum rerum professoribus & legumlatoribus derivata est opinio, auctore incognito, fide firmâ & indelebili, non in sermonibus ea tantùm & rumoribus, sed & in mysteriis ac sacrificiis, tàm barbaris quàm Græcanicis exstans, neque casu ferri, & à fortuna pendere universum, mente, ratione ac gubernatore destitutum: neque unicam esse rationem, quæ contineat id & dirigat, tamquam clavum aut frena moderans. Sed quum multa è bonis juxtà ac malis sint confusa, imò nihil hæc natura sincerum, ut verbo dicam, proferat, non esse unum aliquem promum, qui è duobus doliis res nobis, veluti aliquem liquorem, cauponis in morem, distribuat atque misceat. ergò à duobus principiis contrariis adversisque duabus facultatibus, quarum altera ad dextram & rectè ducatur; altera retrorsum avertatur, atque reflectat, cùm vitam esse mixtam, tùm ipsum mundum (si non universum, eum saltem, qui ad terram est & Lunæ subjacet) inæqualiter ferri, variisque & omnis generis motibus agitari. Etenim si nihil fit absque causâ, & mali causam bonum non præbet: necesse est, in naturâ ut boni, ita etiam mali ortum peculiarem, suumque principium exstare. Atque hæc quidem sententia plerisque & iisdem sapientissimis probatur. Existimant namque alii, duos esse deos, quasi contrariis deditos artibus; ut bona alter, alter mala opera conficiat. Alii eum, qui est melior, Deum; qui deterior dæmonem vocant. in qua sententiâ fuit Zoroastres magus; quem narrant annis antiquiore bello Trojano. Is melioris nomen Oromazen, pejoris Arimanium perhibuit. addiditque hoc enunciatum de rebus sub sensum cadentibus: illum maximè similem esse luci; hunc tenebris & ignorantiæ. medium horum esse Mithren. quapropter etiam Mithren Persæ mediatorem, seu internuncium nuncupant. docuitque Zoroastres votivos, & pro gratiis agendis oblatas victimas illi immolandas; huic averruncandi mali causâ, institutas & tetricas. Ceterùm multa quoque illi de diis fabulosa narrant. cujusmodi*

Magorum de Angelorum lapsu traditio.

modi sunt ista: Oromazen natum ajunt è luce purissimâ; Arimanium è caligine, eos bellum inter se gerere. sex deos fecisse Oromazen, primum Benevolentiæ; secundum Veritatis; tertium Æquitatis: reliquos Sapientiæ, Divitiarum & Opificem voluptatis quæ honesta consequitur: Arimanium totidem numero deos, his adversa efficienteis; Appetere porrò fatale tempus, quo necesse sit Arimanium peste ac fame, quas ipse induxerit, omninò perdi, atque aboleri. Theopompus verò ait, de sententiâ Magorum vicibus ter mille annorum alterum deorum superare, alterum succumbere: & per alia tria annorum millia bellum eos inter se gerere, pugnare & alterum alterius operâ demoliri: tandem verò Plutonem deficere, & tunc fore homines beatos, neque alimento utenteis, neque umbram facienteis. Hoc modo fabula se habent Magorum. Multa vera & sacris literis maximè consentanea, quid enim illud de boni numinis maliqúe dæmonis ἀντιτεχνήσεω aliud esse dixeris, quàm Dei rerum omnium conditoris & Satanæ æternum dissidium? quis nescit Deum esse auctorem omnis boni; dæmonem verò omnis mali? quis ignorat Deum non modò luci esse simillimum, sed ipsam lucem æternam; dæmonem verò perpetuam caliginem? unde etiam à *Paulo* in epist. ad Ephæsios cap. VI. vers. XII. adpellatur, *Princeps seu imperator tenebrarum hujus seculi.* Deus certè in principio omnia bona creaverat. at Satanas cùm in se ipso, tum in mortalibus etiam, postquàm cœlo excidit, omnis mali fuit principium, & nunc etiam est causa. Unde illud est *Plutarchi: Typhon, omnibus conturbatis rebus, terras omneis, omniaque maria malis implevit.* Ceterùm quod *Plutarchus* suprà dixit, *Ægyptios* Typhonem interdum sacrificiis quibusdam demulcere ac delinire, id idem est, quod posteà de Persis ait, eos *Arimanio* victimas averruncandi mali causâ, instituere tetricas. Hoc verò omnibus totius orbis gentibus commune fuit; sic namque Romani quoque eidem deo *Averrunco* sacrificarunt; uti mala depelleret. sic Græci suo Ἀποτροπαίῳ δαίμονι. *Plutarchus* eodem libro de Iside, memorat *ferias quæ malignis naturis habeantur. Helmoldus* lib. I. cap. *LIII.* memorat Slavorum deum malum. De Indo quodam juvene à Brachmanum ordine *Franciscus Saverius* in epistola refert: quòd omisso cultu divino, qui vero debebatur Deo, obstricti fuerint dæmonia adorare. Sed quis ignorat, non tantùm Asiaticas & Africas hodiè, verùm etiam Americanas genteis diabo-

lum

lum magis venerari atque colere, quàm Deum cœlestem, quem rerum omnium esse conditorem fatentur? Hunc suâ sponte, ajunt, bona hominibus conferre: illum precibus sacrificiisque deliniendum, ne mala inferat; sed propitius averruncet, ac depellat. Idem olim cum reliquis gentibus omnibus, fecisse & Celtas nostros, Sarmatis sive Slavis conterminos, quis dubitet? quum apud ipsos quoque nequissimi sacerdotes veram Dei naturam ac voluntatē sibi solis in arcano habuerint, per fabulas reliqua Θεολεγύμενα imperito vulgo implicantes veriùs, quàm explicantes. Sed disertissimis hoc testatur verbis *Procopius*, rerum Gothic. lib. *II.* de Sueonibus & aliis Germaniæ gentibus Septemtrionalibus. De iisdem gentibus eadem Mag. Adamus Bremensis tradit.

CAPUT XXXII.

De creatione hominis; de animæ immortalitate, & æterna vita; de lapsu hominis; de terrarum inundatione; & fine hujus mundi.

I. PRimum mortalium Adamum à Deo è terra fuisse conditum, omnes itidem crediderunt gentes. Nam hinc maximè est, quòd terram matrem pro dea coluerunt: hinc item, quòd singulæ gentes apud se è suo solo primos homines editos prædicarunt. Germanos verò non modò Adami è terrâ formationem, sed etiam nomem *Man*, & patrem seu conditorem *Theut* scivisse, jam sæpius dictum, maximè verò cap. IX. è Tacito ostensum est. Ad eumdem Adamum pertinere, quæ Ægyptii de primo mortalium tradidêre, sub variis unius adpellationis dialectis *Tham, Manerus, Men, Menas, Mneues*, Persæ sub nomine *Zoroastris*, suprà cap. XXIII. demonstratum est. De primi hominis origine ita cecinit *Ovidius*, sub initium lib. I. Metamorph. *De primo mortalium gentilium traditio.*

Sanctius his animal, mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset.
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit,
Ille opifex rerum, mundi melioris origo:

Sive recens tellus, seductaque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat semina cœli:
Quam satus Japeto, mistam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.

Diversitatem materiæ, nempe corporis & animi ostendit: quorum alterum è terra, alterum è cœlo accepit homo. Sic *Cicero*, de legibus lib. I. *Animus est ingeneratus à Deo. ex quo verè vel agnatio nobis cum cœlestibus, vel genus, vel stirps appellari potest.* Hinc illud *Pythagoræ: Divinum genus est mortalibus.* Fere idem *Seneca* habet epist. LXVI. & *Cicero* de naturâ deorum lib. I. *Maximus Tyrius.* differt. XXXVIII. *Nec improbandum videtur eorum consilium, qui deorum simulacra in humanam effingunt speciem. anima quidpe hominis Deo proxima ac simillima est.*

De animæ immortalitate Druidarum doctrina.

II. De animis mortalium quid statuerint Celtarum nostrorum Druidæ, indicat *Strabo* lib. IV, *Animas interitûs esse expertes.* Et *Cæsar* belli Gall. comment. VI. Item *Diodorus*, libro V. *Marcellinus*, lib. XV. *Druidæ ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodalitiis adstricti consortiis, quæstionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt; & despectantes humana, pronuntiârunt animas immortales.* Sed falsò hanc Pythagoræ opinionem Celtis à Cæsare ac Diodoro adscribi, facilè ex *Melâ* atque *Lucano* probavero: quorum temporibus exactiùs jam Celtarum philosophia, theologiaque Romanis cognita fuit. Marcellinum è Græcis maximè sumsisse auctoribus, quæ de Gallorum scripsit origine ac moribus, cuivis in aperto est. *Mela* igitur, lib. III. cap. II. *unum* inquit, *ex iis, quæ præcipiunt, in vulgus effluxit. videlicet, ut forent ad bella meliores, æternas esse animas: vitamque alteram ad manes.* Non ab alio ad alium transire, ait, animam, quemadmodum *Cæsar*, sed in aliam vitam. Sic *Lucanus*, ætate etiam Melâ posterior, de eisdem Druidis, lib. I.

Vobis auctoribus umbræ
Non tacitas Erebi sedeis, Ditisque profundi
Pallida regna petunt. regit idem Spiritus artûs
Orbe alio. longæ (canitis si cognita) vitæ
Mors media est.

Nem-

Nempe *hoc eos maximè ad virtutem* bellicam, quam heic Cæsar innuit, *excitabat.* Hanc verò theologiam non in Celticâ demum finxerunt sibi Celtarum Sapientes, quò *meliores ad bella* redderent homines, *ad virtutemque, mortis metu neglecto, excitarent*; uti duo isti auctores Romani existimarunt; sed jam inde à primo mortalium Adamo ad omnes pariter posteros profluxit.

III. Adamo inter alia statim ab orbe condito, iterumque ab ipsius lapsu, Deus naturam omnium rerum exposuit. ubi etiam ostendit, quæ conditio genus humanum maneret. Nimirum; hominem equidem se ad suam ipsius condidisse imaginem; ideoque æternum fuisse futurum. at, quia primus ipse homo, neglecto Dei præcepto, ab ingenitâ naturâ declinaverit; eâque re cunctos posteros suos, ceu pestiferâ quadam contagione, infecerit: animas equidem omnium immortales permansuras; corpora verò semel interitura, præfinitoque tempore revictura, & animis conjunctum denuo iri; aliis ad æternam pœnam pro delictis luendam; aliis ad æternam gloriam per fidem in Filium suum, quem missurus in hasce terras esset, Iesum Christum, perfruendam. Hic igitur animæ, corporisque status, quum ab Adamo filiis nepotibusque traderetur; ita postmodum ejus notitia in horum posteros cum reliqua religione pervagata est, uti non modò ante terrarum inundationem, sed pòst etiam, universæ pariter gentes, licèt jamdudum à veri æternique Dei, cunctarum rerum auctoris, cognitione, ad siderum aliorumq; vanorum ac falsorum numinum venerationem, Satanæ instinctu persuasuque deflexerint; tamen huic rei certam, firmam, atque constantem adhibuerint fidem. Exempla diversarum gentium ex antiquorum monumentis adducere in medium liceat, quò veritas hujus adsertionis liquidiùs constet. Jam primùm quæ apud Græcos Pythagoras, Socrates, Plato, & alii sapientiæ doctores, quos Latini postea secuti sunt, de immortalitate animæ, & post mortem tranquillitate bonorum; impiorum verò pœnis disputaverint, tritiora sunt, quàm uti heic longiùs repeti egeant. quam certè opinionem non suopte quemque ingenio judiciòve reperisse, sed à majoribus traditam accepisse; ea unanimis reliqui terrarum orbis super eâdem re comprobat consensus.

De animæ immortalitate gentiū traditio ab Adamo profecta.

IV. Pythagoras verò, quamvis suæ opinionis auctor ipse à ple-

plerisque simul Græcis simul Latinis habitus fuerit; tamen ex Ægypto θεολογούμενα sua in Græciam Italiamque eum attulisse, auctor est *Diodorus*, in fine libri primi. à quo non dissentit *Strabo*, lib. XIV. qui etiam Babylonem ivisse ad Chaldæos, φιλομαθίας χάριν, testatur. Quapropter eadem Ægyptiorum sapientes de animæ immortalitate sensisse, quæ Pythagoras, certum est. Disertè hoc adfirmat *Herodotus* lib. II. Pythagoram haud obscurè, inter alios innuit. De eadem animæ immortalitate, ac futurâ vitâ etiam *Antiphanes*, antiquissimus poëta tradit. De Indorum Brachmanibus *Strabo* lib. XV. ex Megasthene. Sic Philosophus illorum Mandanis, quum ad Alexandrum regem vocaretur (ut idem refert ibidem auctor) nuntio respondit: *Nec se indigere illius donis, qui saturari nequiret: nec minis terreri, quum vivens satis ab Indiâ nutriatur; mortuus verò ab attritâ jam senio carne liberetur, in meliorem purioremque transmigrans vitam.* Et de Calano Philosopho similia *Cicero*, de divinat. lib. I. Haud absimilia apud Romanos *Seneca*, epist. CII; & epist. XXXVII; & *Plutarchus* in libro de Iside tradunt.

Celtarum de animæ immortalitate & futurâ vitâ traditio.

V. De Celtis nostris, sive Celtarum parte Gallis, suprà è Strabone, Cæsare, Diodoro, Mela, Lucano, atque Marcellino, intelleximus ferè eadem. Eamdem omnibus reliquis Celtis fuisse opinionem, dubitare jam minùs licet, quando maxima pars orbis terrarum sic credidit, auctorum tamen testimoniis de quibusdam idem confirmare conabor. *Silius*, in lib. I. de Hispanorum gente; & lib. III. de Cantabris, Hispanicâ gente, tradit eos fuisse vitæ prodigos. De Celtiberis Hispanis, item de Germanicâ gente Cimbris, quos in acie exsultasse tradit *Valer. Maximus*, lib. II cap. VI; tamquam gloriosè, & feliciter vitâ essent excessuri. Quæ moriendi promtitudo, ipsis Hispanis atque Germanis, una cum Gallis, ac reliquis erat mortalibus, quòd animas immortales esse, statimq; post corporis mortem in alium transire orbem crediderunt. Imò qui fortiter perirent, eorum primas fore in alterâ illâ ac beatâ vitâ sedeis, persuasum sibi habuerunt. De Marcomannis Germanica gente, qui duce Ariovisto cum Cæsare bellum commiserunt, *Appianus* in Celticis tradit; eos fuisse Mortis contemtores, persuasione futuri in vitam reditûs. De Gallis similia *Lucanus*.

VI. Huc

VI. Huc refer Thracum morem, quem *Valer. Maximus*. dicto loco, sic memorat: *Qui exequias cum hilaritate celebrabant*. Et *Mela*, lib. II. cap. II. Item *Solinus* cap. XVI. Ejusdem gentis singularem, notatuque maximè dignum morem refert *Herodotus*, lib. IV. *Getæ, qui Thracum fortissimi sunt, atque justissimi, immortales agunt hoc modo. Mori se non putant: sed defunctum meare ad Zamolxin deum. quem nonnulli eorum opinantur esse eumdem & Gebeleizin. Semper autem solent quinto quoque anno quempiam ex suorum numero, sorte lectum, nuntium mittere ad Zamolxin; mandata ei dantes de iis, quæ sibi opus sint; eumque ita mittunt. Quibusdam datur negotium, ut tria jacula teneant: aliis, ut comprehensis ejus, qui ad Zamolxin mittitur, manibus pedibusque, hominem agitantes in sublime, jactent in jacula. qui si è vestigio exstingitur, propitium sibi Deum arbitrantur: sin minùs; ipsum nuntium insimulant, adseverantes, malum illum esse virum, atque hoc insimulato, alium mittunt; dantes adhuc viventi mandata.* Sapientiæ equidem doctores suos, non minus quàm aliæ gentes, habuit haud dubie natio Thracum. at hi non ex suis somniis, sed ex majorum traditione, ac certa disciplina, una cum omnibus reliquis gentibus, istam hauserunt sententiam. Hilares scilicet esse volebant homines ad exsequias, quia in meliorem vitam animas defunctorum transire haud dubitabant.

Thracum de futura vitâ sententia.

VII. De Celtis nostris ita *Diodorus*: *Pythagoræ apud eos valuit opinio; quòd animæ hominum immortales, in aliud ingressæ corpus, definito tempore denuò vitam capessant. Ideoque in funeratione mortuorum quidam epistolas, ad propinquos defunctos perscriptas, in rogum conjiciunt, quæ ab iis legantur. Valer. Maximus*, loco supra dicto: *Gallos, memoria proditum est, pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare solitos: quia persuasum habuerunt, animas hominum immortales esse.* De Albanis, Asiatica inter Ponticum Caspiumque maria gente eadem *Strabo* lib. XI. Ex eadem scilicet cum Celtis nostris opinione, nempe in alia illa vita, in quam statim animas transire credebant, his usuros defunctos. Hodiè apud omnes exteri orbis gentes barbaras idem fieri, vulgò notum est. quarum & ipsarum nulla reperitur, quin animarum immortalitatem, alteramque ac meliorem vitam statuat. A primo igitur mortalium Adamo, omnes posteri ejus, opinionem haud dubiam

Celtarum opinio circa animæ immortalitatem & vitam futuram.

acceperunt, de animarum æternitate, deque vita illa altera, vera, ac felice, qua probi fruituri sint; item de pœnis, quibus improbi in inferno adficientur. quò gentilis etiam respexit poëta, *Sil. Italicus*, lib. V. ubi ita cecinit:

Degeneres tenebris animas damnavit Avernis;
At queis ætherii servatur seminis ortus,
Cœli porta patet.

Progressu autem seculorum alii aliis eam opinionem involverunt erroribus. Ac primùm equidem omnes pariter in eodem fuisse errore videntur cum Celtis; de quorum theologis hæc suprà è Lucano adducta: *Vobis auctoribus umbræ* &c. Hic equidem ea sententia, uti à majoribus primoque Adamo tradita fuit, mansit sana atque integra, nempe animam, statim ut corpore defuncto excederet, in aliam transire vitam, veram illam atque beatam: quod Indos quoque credidisse, suprà è Strabone intelleximus.

De futura vita & extremo judicio Celtarũ cæterarũq; gentium opinio.

VIII. At id jam per longam sæculorum devolutionem ignorabant Celtæ, scilicet eadem corpora, definito demum tempore, post multa sæcula, resurrectura, animisque rursus conjunctum iri: quum illi è diverso crederent, animam, ut in hoc orbe è corpore defuncto excederet, continuo non solùm in alium orbem, sed in aliud etiam novumque corpus transire: ibique alios regere artûs. nam prioris corporis artûs hoc in orbe igni omnino absumi, quotidiè cernebant. nec judicium aliquod de bene vel malè factis post hanc vitam fore, scivisse videntur. Indi & Græci & Latini, dictum judicium credebant: at non post multa demum annorum sæcula, ad cunctorum mortalium resurrectionem; sed mox post prioris vitæ in hoc orbe exitum. cujus opinionis multa apud auctores, Græcos juxta atque Latinos, monimenta, de Plutone, de Minoë, de Rhadamanto. De Indis ita *Strabo*, lib. XV. Pythagoras, &, à quibus ille suam habuit theologiam, Ægyptii cognoverant, post definitum tempus animas defunctorum in corpora reversuras: quod post multa demum sæcula, in resurrectione omnium, futurum erat. at rationem, quâ id fieri debebat, item tempus quum ignorarent; post mortem crediderunt, definitis annis, ut inquit Diodorus, in aliud transgressas corpus, vitam denuo ca-

pesse-

pestare; nec in humana tantùm transire corpora; sed & in ferina, electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuerat anima; ut tradit *Macrobius*, in somnio Scipionis, lib. I. cap. IX. Alii verò, in quibus maximè Cicero, aliam habuêre de eadem animarum æternitate sententiam: nempe proborum animas statim post corporis defunctionem in cœlum vehi; improborum non item. *Cicero* in somnio Scipionis: *Omnibus*, inquit, *qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in cœlo ac definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruantur.* & mox: *Hinc profecti, huc revertuntur.* & iterum: *Ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tamquam è carcere, evolaverunt.* De improbis verò in fine ejusdem somnii: *Eorum animi, qui se corporis voluptatibus dediderunt, earumque se quasi ministros præbuerunt, impulsuque libidinum, voluptatibus obedientium, deorum & hominum jura violaverunt, corporibus elapsi, circum terram ipsam volutantur; nec in hunc locum, nisi multis exagitati sæculis, revertuntur*: scilicet, in *æternam illam domum ac sedem*; unde omnium, tam improborum, quàm bonorum animas vult profectas. Hanc sententiam alii iterum variarunt: quorum mentem refert *Macrobius*. In Ciceronis autem sententia multa sunt vera. rectè quidpè judicavit, proborum piorumque animas, corpore solutas, statim in cœlum, unde profectæ erant, evolare: improborum verò ac sceleratorum, corporibus elapsas, circum alia loca agitari, ad multa sæcula. in eo autem erravit quàm vehementissimè, quòd has quoque post multa illa sæcula in cælum reverti credidit. Verior hæc fuisset sententia; nempe piorum animas continuo post corporis solutionem, tamquam è carcere, in cœlum abire; impiorum verò circum alia loca hærere: donec, post multa sæcula, consummato hoc mundo, utrorumque corpora resuscitentur, judicioque postremo facto, hæ ad æternam pœnam, illæ ad æternam felicitatem transmittantur. Apud *Plutarchum*, de Iside, Theopompus è Magorum theologiâ refert, post VI cIↃ annos, quo temporis spatio perpetuum sit futurum dissidium bellumque inter Deum ac dæmonem: *Tandem infernum esse defecturum, & homines fore beatos, neque alimentis neque umbra egentes.* Hæc, quæso, quàm longè absunt, aut abhorrent à Christiana nostra religione? nam de istis VI cIↃ annis, an non nostri etiam sic sentiunt theologi: nempe, post expleta tot millia annorum, magnum illud Sabbathum, sive requiem, & æternum beatorum

 gau-

gaudium gloriamque, ceu magnæ ſeptimanæ, quâ duraturus ſit hic mundus, finem impoſitum iri? Quod autem ille ait tunc ἀπολείπεσθαι τὸν ᾅδην, id de cunctorum reſurrectione intelligendum: quod & *Silius* ſuprà innuit. Eadem Magorum theologia apud *Plutarchum* docet: *Tunc unam fore vitam, unamque civitatem, ſeu rempublicam beatorum hominum univerſorum, una linguâ utentium.* Addit *Diogenes Laertius*, in proœmio, ex eorundem Magorum ſententia: *Homines fore immortales, & omnia ſuas adpellationes retentura.* nempe adpellationes, quas habuerunt in una illa primæva lingua. Eam Celtis noſtris fuiſſe opinionem, videlicet, licere ſibi ipſi, ſubeunte vitæ tædio, mortem adproperare; patet his Lucano: item ex iſto Silio. Hinc erat, quod nonnulli Gallorum *ſe in rogos ſuorum, velut unà victuri* in altera vita, *libenter immitterent*; teſte *Mela* lib. III. cap. II. hinc etiam factum, uti alii aurum argentumve in theatro acciperent, aut doliorum vini certum quendam numerum; &, ubi jurejurando cautum eſſet, non irritam fore donationem, muneraque accepta intimis & chariſſimis amicis diſtribuiſſent, ſupinos ſe diſtenderent, in ſcutis jacentes, adſtante qui gladio jugulum foderet, atque exſcinderet: teſte *Poſidonio*, apud *Athenæum*, in lib. IV. cap. XIII. Romanos, Græcosque mortem ſibi acceleraſſe, omnes ferè eorum paſſim loquuntur libri. de barbarorum etiam in oriente ac meridie, idem in occidente gentibus, item pervulgatum eſt. At multò rectiùs ac veriùs Cicero, in dicto ſomnio, ex primævorum haud dubiè mortalium traditione: *Piis omnibus retinendus eſt animus in cuſtodiâ corporis; nec injuſſu ejus, à quo ille eſt vobis datus, ex hominum vita migrandum eſt; ne munus humanum, aſſignatum à Deo, defugiſſe videamini.*

Celtæ mortem ſibi accelerarunt, & quare?

IX. Ceterùm tempus, quo Deus condiderit primum hominem, oſtendit *Cicero*, de legibus lib. I. *Hominem*, inquit, *quod principium reliquarum rerum eſſe voluit, generavit & ornavit Deus.* Quod falſum. meliusque *Ovidius*, qui loco ſuprà citato, poſtremum reliquarum rerum omnium creatum á Deo hominem oſtendit. id enim *Moſes* quoque, Geneſ. cap. I. docet. Celtæ noſtri idem ſenſiſſe videntur. nam de Gallis *Plinius* lib. XVI. cap. ult. teſtis eſt. ſextam lunam principia menſium annorumque iis feciſſe: cujus rei nullam aliam rationem video, niſi quòd genus mortalium

Homo poſt ceteras creaturas conditus.

ſexto demum die, poſt principium mundi, originem ſui cepit. Nomina rebus à Deo creatis indidiſſe primum mortalem, vetuſtisſima Ægyptiorum docuit theologia; teſte *Diodoro* lib. I. Idem teſtatur *Plato* in Phædro. Non ad Mercurium, qui erat ipſe *Theuth*, ſive Deus, ſed ad *Thamum*, qui erat Adamus, id pertinere, ſuprà cap. XXIV. demonſtratum eſt. Nomina rebus, recens à Deo conditis, impoſuiſſe Adamum, teſtatur divus *Moſes*, Geneſ. cap. II. verſ. *XIX.* & *XX.*

Fabula de Prometheo & Pandora ad Lapſum Adami & Evæ refertur.

X. Ceterò nec lapſum primorum parentum noſtrorum gentium ignoraſſe theologiam, ex veterum monimentis diſco. eum namque de Prometheo ac Pandora ſignificant fabulæ, Adamum & Hevam innuentes. Heva quidpe primum à Deo ſummâ pulchritudine, & omnibus gratiis ornata, dein diaboli technis ſeducta, blanditiisque inſtructa, Adamo perſuaſit, uti id aperiret, quod nemini mortalium fas erat conſpicere, vel attrectare. Ignem verò is cœlo ſurripuiſſe dicitur, quia arcana Dei perſcrutari Hevæ perſuaſu, curioſus fuit. de quibus me ipſum plura hic ſcrutari rimarique, nefas duco. Spes tandem unica in imo pyxidis fundo manſit; nempe de Chriſto. Ægyptiorum theologia Iſin Promethei fecit filiam; teſte *Plutarcho* de Iſide. quod & ipſum haud falſum. nam caro Hevæ atque oſſa de Adami carne osſibusque erant ſumta. Quam mirificè verò theologiam ſuam fabulis & ænigmatibus confuderint gentes, ſatis ſuprà patuit: ita, ut mirari jam haud æquum ſit, id nomen & Lunæ ſideri & primæ mortalium Hevæ tributum. Eumdem primorum mortalium lapſum *Macrobium* quoque innuiſſe puto, lib. I. in ſomnium Scipionis, cap. IX. ubi *animum* ait, *cœlum vel ignorando, vel diſſimulando, vel potius prodendo deſeruiſſe.* nam Adamus pariter & Heva quomodo imaginem illam Dei prodiderint, præceptumque Domini neglexerint, & voluntatem ejus disſimulaverint, denique peccatum apud eum per ignorantiam excuſaverint, è Moſe ſatis notum eſt. A diabolo eos ſeductos, Ægyptiorum etiam haud ita obſcurè docuit theologia. *Plutarchus* de Iſide: *Typhon omnibus conturbatis rebus, cunctas terras cunctaque maria malis implevit.* Per eumdem lapſum aureum illud ſæculum amiſiſſe primos mortalium Adamum & Hevam, Indorum quoque ſapientes haud ignorarunt. Calanus apud Strabonem lib. XV.

Diluvium gentibus notum.

XI. Cetero terrarum quoque eluvionis notitiam, sive memoriam habuit omnium pariter gentium theologia. Ex Syrorum Græcorumque vetustissimis monumentis *Lucianus* de dea Syria, iisdem ferme verbis historiam inundationis refert, quibus ipse Moses libro Geneseos. De templo deæ Syriæ, quæ colebatur Hierapoli in Cœle Syria ita disserit. *De hoc Deucalione sermonem inter Græcos, quem illi de eo referunt, audivi hujusmodi: Hanc hominum generationem, quæ nunc est, ab initio non fuisse; eamque, quæ tunc fuit, totam interiisse. hos autem homines, qui nunc sunt, secundi esse generis; nempe ejus, quod rursus à Deucalione in tantam multitudinem excrevit. De illis autem hominibus hujusmodi quædam traduntur: Quum contumeliosi admodum essent, nefaria opera eos perpetrasse, neque enim jusjurandum observasse, neque hospites recepisse, neque supplicum misertos esse. Ob eam rem maximam eos mox calamitatem esse consequutam. statim enim & tellus multam aquam effudit, & imbres magni fuerunt, & flumina solito majora decurrerunt, & mare quoque in multum ascendit, eo usque dum omnia aquis inundarentur, atque omnes perirent. Solus autem Deucalion relictus fuit, in secundam videlicet generationem, prudentiæ simul ac pietatis gratiâ. Servatus autem fuit hoc pacto: Arcam quandam magnam, quam habebat, impositis in eam liberis suis & uxoribus, ipse conscendit. Quum verò ipse ingrederetur, venerunt eodem & apri, & equi & leonum genera & serpentes, aliaque quæcunque tellure pascuntur, bina ex unoquoque genere cuncta. Ille autem recepit ad se omnia: atque ea ipsum non lædebant; sed magna inter eos, Jove ita dispensante, concordia erat; unaque in arca omnes navigabant, quamdiu aqua superabat. — In ipsorum terra qui Hierapolin incolunt hiatus quidam factus, qui totam illam aquam absorbuerit. Deucalion autem, ubi hæc ita facta sunt, & aras constituit, & ædem super hiatum illum Junoni sacram erexit.* Græci equidem, ut deorum hominumque primam generationem, sic & aquarum inundationem, ipsumque Deucalionem suæ adscripserunt Græciæ. Unde etiam nostro sæculo fuerunt, qui hanc Deucalionis inundationem eamdem esse & Noachi, nimis imperitè negaverint, quibus maximo argumento fuisse credo auctoritatem Solini, qui c XVII. *Primum diluvium Ogygii temporibus* contigisse tradit; interque *Ogygium & Deucalionem medium ævum* *Ioc annis dari.* Ogygium hunc credo antiquissimos Græcorum intellexisse Adamum; ante cujus generationem terram omnem, informem etiam

tum

tum & inanem, aquis fuisse & tenebris coopertam, testis est Moses, Genes. cap. I. v. II. Inter Adamum verò & Deucalionem sive Noachum, quum non tantum ΙↃc, sed cIↃ IↃc circiter anni intercesserint; ipsius puto Deucalionis ætatem indicare antiquissimos illos Græcos voluisse, quæ terrarum inundatio facta. IↃc quidpe tunc annos natum fuisse Noachum, testis est idem Moses, cap. VII. vers. XI. Diluvium verò, cujus Solinus facit mentionem, non Adami, sed ad Noachi pertinere ætatem, patet ex computatione mensium, quibus id durasse ostendit, IX scilicet & amplius mensibus. Verùm ex una Luciani historia, satis manifestè ac clarè perspicitur, Deucalionem istum nullum alium fuisse, quàm Noachum: quem non modò Græci & Scythæ sibi vendicarunt; sed & Ægyptii; de quibus Diodorus, sub initium lib. I. Universale igitur totius terrarum orbis fuisse hoc diluvium, quod Deucalionis tempore accidit, crediderunt Ægyptii. quod & *Cedrenus* attestatur. Sed & *Ovidius*, μεταμορφ. lib. I. quamvis Deucalionem, ipsiusque arcam Græciæ adscribat, tamen omne mortalium genus ea inundatione periisse docet. *Plinius* verò & Italiam & Phænicem ea correptas fuisse ostendit. De Italia lib. III. cap. XIV. De Phænice, lib. V. cap. *XIII.* De cetero Lucianus, ut suprà relatum, Deucalionem ait servatum fuisse ob pietatem. huic consentiens *Ovidius* de ipso & ejus uxore canens. Ipse Jehova de Noacho, apud Mosen, Genes. cap. *VII.* v. *I.* *Ingredere tu, & universa familia tua in arcam hanc, te enim perspexi justum coram me in ætate hac.* Reliqua porrò Luciani verbatim cuncta conveniunt cum Mosis historia. De aquis etiam Ovidius. De exitu Deucalionis ex arca, *Plutarchus* quoque de solertia animalium, sacris libris haud absona refert: *Qui fabulas tradunt, ii columbam ajunt, ex arca emissam, Deucalioni indicium detulisse tempestatis, quum rursus ingrederetur; serenitatis, quum avolasset.* Protinus, ut arcam egressus, aram excitasse, sacrificiaque peregisse Deucalionem, testatur *Lucianus*, ac idem Ovidius. De Noacho, arcam commodùm, cùm familia & animalibus, egresso, *Moses*, Gen. cap. *VIII.* vers. XX. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos, ejusdem habuisse diluvii in sua Theologia memoriam, haud equidem dubitaverim; quando id non modò omni olim cognitum fuit cetero orbi nostro, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distinguimus; sed etiam exteri orbis, quem Americanum vulgò vocamus, gentes barbaræ nunc etiam non igno-

ignorant. Monimenta quædam ex Germanorum theologia ea de re exstare puto. sic quippe Tacitus: *Manno tris filios assignant.* Non Manni, id est, Adami, sed Noachi heic intellectos fuisse ab initio treis filios autem docui. Ex his igitur *Ingævo*, qui Schemus fuisse videtur, in orientem versus Asiam tenuit: *Iſtævo*, qui Japhetus, versus orientem & Rhenum amnem, Europam: Hermino, qui Chamus, medio contra illos situ, Africam. Græcis Japeti maximè nomen notum fuit; quia ab hoc, unà cum reliquis Europæis, genus ducebant. unde etiam patrem fingebant esse Promethei, quem primum hominem è luto formasse fabulabantur.

Mundi finem gentium agnovit theologia.

XII. Denique, finem quoque hujus mundi, qui per ignem futurus est, priscam non ignorasse gentium theologiam video. Ovidius μεταμορφ. lib. I.

Esse quoque in fatis reminiscitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

Inter Scythas & Ægyptios diu contentionem de generis vetustate fuisse, tradit *Justinus*, lib. II. ubi inter alia, hoc etiam Scythas attulisse ait: *Si mundi, quæ nunc partes sunt, aliquando unitas fuit, sive illuvies aquarum principio rerum terras obrutas tenuit; sive ignis, qui & mundum genuit, cuncta possedit: utriusque primordii Scythas origine præstare.* In quibus verbis tres simul historiæ miserè confunduntur. quarum *prima* erat de terra recens creata, quam informem etiam tum, & inanem, aquæ cooperiebant; *altera* de aquarum illuvie, Noachi temporibus facta: *tertia* de futura ad novissimum diem ignis vastatione. *Ciceronis* verba è somnio Scipionis sunt ista: *Propter eluviones exustionesque terrarum. quas accidere tempore certo necesse est, non modo non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.* Item hæc de Gallis *Strabo* lib. IV. *Mundum aliquando tamen ignem & aquam superatura.* Aquarum superatio jam dudum fuit in diluvio: nec ulla amplius futura. Mundum quia ἄφθαρτον crediderunt, item de ignis superatione eos sensisse puto, quod Græcorum Latinorumque sapientes: de quibus etiam Cicero, de nat. deorum lib. II. Certe inter Christianos etiam theologos nunc sunt, qui mundum igni non omnino absumptum, sed

tantùm purgatum iri arbitrentur. Cui sententiæ Magorum quoque theologia convenire videtur. Ex qua ita *Plutarchus* de Iside: *Terrâ æquabili & planâ facta, unam vitam unamque civitatem ac rempublicam beatorum hominum universorum, unâque linguâ utentium fore.*

CAPUT XXXIII.

De Physiologia, geographia & astrologia: ubi varia ostenduntur temporis distinctiones.

I. DE physiologia, geographia, & astrologia pauca quædam primò dicamus. *Cæsar*, dicto comment. VI. de Gallorum Druidis ita tradit: *Multa de sideribus atque eorum motu, de mundi & terrarum magnitudine, de rerum natura disputant, & juventuti transdunt.* *Mela* lib. *III.* cap. *II.* *Habent magistros sapientiæ Druidas* &c. *Cicero* de divinat. lib. I. *Ex quibus* (Druidibus) *ipse Divitiacum Æduum cognovi; qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci adpellant, notam esse sibi profitebatur.* Hæ quoque Philosophiæ partes non à Gallis, demum in Gallia, aut à reliquis Celtis in antiquissima illa Celtica fuerunt repertæ, sed ab ipso jam inde Adamo, primisque ejus posteris exortæ; postque terrarum inundationem unà cum Celtarum gente in Celticam delatæ; quemadmodum ex eadem etiam origine ad alias quoque gentes promanarunt. Adamus autem earum doctrinam scientiamque habuit, cum reliqua sapientia, ab ipso Deo; ut suprà cap. XXIII. dictum est. unde & Ægyptii à suo *Theuth*, & Græci, Latini, Gallique, & aliæ gentes, à Mercurio artium inventionem sese habere prædicarunt. *Plato* in Phædro. *Diodorus* lib. I. *Strabo* lib. XVII. De rerum igitur natura, de mundi magnitudine & forma, & siderum motu, quum multa Galli, teste Cæsare, disputaverint; eadem ferè eos disputasse atque sensisse, quæ Græci, Latini, Ægyptii, Indi & alii populi, haud dubium est. *Strabo*. lib. XV. ita de Indis, ex relatione Megasthenis tradit, eos sentire de multis cum Græcis. *Plinius*. lib. II. cap. II. de ejusdem mundi forma: eam *Physiologia Celtarum.*

 glo-

globatam esse. Si sidera Deus in eum condidit finem, ut & annos, & annorum partes, id est, menses atque dies distinguerent; quod Moses testatur Gen. cap. I. vers. XIV; non sibi, ut qui his signis opus minimè habebat; sed mortalium generi, quod mox conditurus erat: haud dubiè conditarum rerum usum primo mortalium Adamo exposuit. Postmodum verò, ut deorum hominisque primam originem, sacrorumque institutum, sic astrologiæ quoque inventum sibi suoque solo quæque gens adscripsit: quod de Ægyptiis, de Æthiopibus, de Babyloniis, de Persis, de Bactris, de Scythis Caucasi incolis, passim Græcorum Latinorumque testantur libri.

De Astrologia & prima temporis distinctione apud Celtas in noctes & dies.

II. Verùm ex siderum usu quantum Germani nostri, vel universi pariter Celtæ, ad posteriora sæcula retinuerint, dispicere laboris fuerit pretium. *Moses* Gen. cap. I. rationem mundi à Deo conditi describit & explicat. *Cicero*, de nat. deorum: *Fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscriptio metiebatur.* & postea: *Secula dierum noctiumque numero, annuis cursibus conficiuntur.* Et lib. *II. Solis & Lunæ, reliquorumque siderum cursus demetiri maturitates temporum & varietates, mutationesque cognovimus. quasi hominibus solis nota sunt; hominum causâ facta esse, judicanda sunt.* *Diogenes Laërtius*, lib. *III.* in vita Platonis. *Tempus sempiterni imaginem fuisse. Illud semper manere: cœli verò motum tempus esse. noctem enim & diem ac mensem, & hujusmodi cetera omnia, esse temporis partes.* Eadem fere habentur in *Alcinois* introduct. in Platonicam philosophiam, cap. XIV. Prima igitur temporis distinctio facta est per noctes atque dies. Nox prior die fuit, in principio quippe, ut primùm Deus cœlum & terram condidit, tenebræ terram informem atq; inanem operiebant. quod & gentilis cecinit Poëta *Ovidius*, sub initium lib. I. μεταμορφ. Lux deinde creata est. Hinc etiam divus *Moses* ipse noctem diei præmisit, dicto cap. I. vers. V. & eodem modo deinceps, de reliquis V diebus, v. VIII. XIII. XIX. XXIII. XXXI. *Orpheus* & *Hesiodus* in theogenia habent similia. *Hyginus* initio operis: *Ex caligine Chaos, ex chao & caligine nox, Dies, Erebus, Æther.* Atque hic mos observandi τὸ νυχθήμερον, id est, spatium temporis ex nocte ac die compositum, quod est XXIV horarum, à solis occasu ad solis occasum, plurimis postea ex Adami traditione mansit mortalibus.

De

De Atheniensibus, antiquissimis Græciæ populis, testis est *Plinius*, lib. II. cap. LXXVII; &, ex cujus id Plinius monumentis habuit, *Varro* apud Macrobium, Saturnal. lib. I. cap. III. De Numidis, Africa gente, *Nicolaus Damascenus* apud Stobæum, in sermone de legibus & consuetudinibus. De Celtarum parte multo maxima Germanis idem refert *Tacitus* de Germ. *Coëunt cùm aut inchoatur luna aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. sic constituunt, sic conducunt: nox ducere diem videtur.* Hebræi inde dies *lunas* adpellabant. Ut Esdra, lib. I. cap. I. ver. I. *Josiam immolasse, ait, pascha domino quarta decima luna primi mensis.* De alia Celtarum parte Gallis sic *Cæsar*, comment. VI. *Galli spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium finiunt, & dies natales, & mensium, & annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur.* Druidas carminibus suis cecinisse, Gallos ab *Dite* prognatos, id equidem facilè concedo: nam Ditem hunc non esse Plutonem, sed qui antiquissimis mortalibus adpellabatur *Theuth, Tit, Tuit, Zeus, & Deus*, id est, rerum cunctarum conditor; à quo etiam Germani sese ortos prædicabant, satis superque suprà, cap. IX. ostensum est. ob eam autem causam temporis spatia computata fuisse noctium numero, non magis ego de Gallis, quàm de Germanis, Numidis, Atheniensibus, & Hebræis crediderim: certumque est, hoc non Druidas prodidisse; sed Cæsarem suopte conjecisse judicio. Ceterùm eadem consuetudo hodièque apud Anglos in Britannia vulgari in sermone durat; qùum jam pridem in ipsa terra Germania evanuerit. Germani septimanam patrio sermone vocant eine Wochel Weeke: in communi autem loquendi usu dicunt eine acht Tage. Idem temporis spatium Angli, Græcorum Latinorumque numero observato, exprimunt *a sennight*, quod compositum contractumque est duabus vocibus *seven nights*: quæ Germanis superioribus sieben Nächte / Latinis *septem noctes* significant. Germani iterum superiores, duas septimanas dicunt ein vierzehen Tage. Idem spatium Angli, duplicato priore numero, dicunt *a fortnight*: quod itidem compositum contractumque ex duabus vocibus *fourteen nights*: quæ Germanis superioribus vierzehen Nächte: Latinis *quatuordecim noctes* notant. Verùm hæc computandi ratio in duobus tantùm dictis temporum spatiis apud Anglos observatur. In reliquis, brevioribus juxtà & longioribus, dierum haud no-

ctium fit computatio. Ceterùm uti olim Celtæ nostri, & Numidæ Africani, & Græcorum Attici & Hebræi, sic hodièque ex antiquissimo illo gentium more, Bojohæmi & Poloni, & nonnulli alii populi, à solis occasu ad proximum solis occasum diem ducunt: ita, ut horologia ad occasum solis *XXIV* ictûs edant; qui vigesimæ quartæ horæ, id est, totius diei finem indicant, inde jam unus ictus, id est, prima sequentis diei auditur hora; quæ eadem prima est noctis. Atque hactenus de prima, ac principe conditi temporis distinctione.

Temporis distinctio per septimanos.

III. Alia dehinc observatur distinctio, per dierum *septimanas*. Cujus origo talis: Quum Deus cuncta intra sex dierum spatium condidisset; septimo denique die ab omni opere suo cessavit; diemque illum sacravit, *teste Mose*, Gen., cap. II. Sacer uti in posterum idem perpetuò haberetur mortalibus dies, haud dubiè Adamo præcepit; quemadmodum postea, in lege scripta per Mosen, omni populo suo, Hebræorum genti. Quum autem rerum cunctarum opifex Deus, intra dictum dierum spatium omnia condere, septimoque tandem die ab omni opere cessare, jam inde à principio statuisset: septem inter alia condidit primaria sidera, eaque errantia, quorum signis prædicti VII dies distinguerentur, septimanaque fineretur; quod haud perinde obscurè indicat Moses, prædicto in libro cap. I. vers. XIV. & XVI. Ea temporis per septenos dies distinctio omnibus postea mortalibus non tantùm Hebreis, perpetuo observata est. Hinc quidpe primus dies septimanæ, qui primus idem fuit conditi ævi, cognominatus est Solis à maximo omnium sidere; secundus, Lunæ; tertius Martis: quartus Mercurii; quintus Jovis; sextus Veneris: septimus atque ultimus Saturni. quæ omnia VII siderum errantium sunt nomina. Neque enim χθὲς ἢ πρώην, quod dicitur, hæc VII dierum cognomina orta sunt: sed à primis jam inde sæculis, ad hoc usque ævum, non solùm Græcis atque Latinis, aliisque gentibus, sed etiam Germanis nostris, reliquisque Celtis observata. De Judæorum gente *Dio*, lib. XXXVI. *Diem, qui Saturni vocatur, religiosi habent*, & mox, quod dies ad *VII* illa sidera referunt, ab Ægyptiis haud ita dudum institutum tradit. Addit hinc rationes duas, è mathematicorum disciplina desumptas. Verùm non ab Ægyptiorum demum astro-

no-

nomis, paullo ante Dionis ætatem, hunc morem fuisse inventum; sed jam inde ab ipso mundi primordio primis mortalibus observatum; nos tutiùs credimus Mosis testimonio, simulque reliquorum gentium exemplis, quæ ipse hic citat Dio. Quin jam I*ↄ* CC fere annis ante Dionem *Herodotus* hoc adscripsit, ceu antiquissimum institutum, Ægyptiis, lib. *II.* De Indis haud obscurum testimonium est apud *Philostratum*, lib. *III.* de vitâ Apollonii; ubi ait *Jarcham Barchmanum pontificem Apollonio dedisse VII annulos, à VII stellis cognominatos quorum singulos diebus singulis gestarit Apollonius juxta dierum nomina illos distinguens.* Græcis eumdem morem fuisse observatum, præter Dionis testimonium, patet etiam ex *Clementis Alexandrini* stromatum lib. VIII; item è Justini Martyris apologia secunda; è Sozomeni lib. I. cap. VIII. & ex aliis auctoribus. De Romanis id tradit Isidorus, etymologiar. lib. V. cap. XXX. Idem *Ausonius* in eclogario; & *Beda* in libro de ratione temporum & item in hymnis. Idem *Isidorus* eodem libro, cap. XXXII: *Hebdomada numero VII dierum dicta est: quorum repetitione & menses, & anni & sæcula peraguntur.* Celtas quoque & in his maximè Germanos nostros eumdem VII dierum observasse ritum, patet vel inde, quòd is dies, qui Græcis fuit τȣ῀ Ἑρμȣ῀. Latinis *Mercurii*, priscis Germanis cognominatus fuit *Godansdagh*, & *Wodansdach*, à *Godan*, sive *Wodan*, eorum deo, qui Græcis Ἑρμῆς, Latinis *Mercurius*; ut suprà, cap. XXVI. ostensum; & is, qui Græcis τȣ῀ Διὸς, Latinis *Jovis*, nostris fuit *Thorsdach*, & *Thonarsdagh*, à *Thor*, sive *Thonar* deo, qui Græcorum Δὶς, sive Ζεὺς, & Latinorum *Jupiter*: & qui Græcis τῆς Ἀφροδίτης, Latinis *Veneris*; nostris *Fridach*, & *Fredagh* & *Frigdagh*, à *Fria*, seu *Frea*, sive *Frigga* dea; quæ Græcis Ἀφροδίτη, Latinis *Venus*, sic denique & solis diem nostri dixêre *Sondagh*, à deo *Son*, qui Latinis *Sol*: & lunæ diem, *Manedagh*, à dea *Mane*, quæ μήνη Græcis & Σελήνη, Latinis *Luna*. Sed & Sarmatas, qui postmodum dicti fuêre Slavi, sua septimanis distinxisse temporis spatia, indicat haud obscurè *Helmoldus*, in chronico Slavorum, lib. I. cap. LXXXIV. En, undenam hæc apud barbaros & veri Dei etiamdum parum gnaros homines, Christianorumque religionis, non modo Hebræorum, acerrimos hostes, secundæ feriæ, id est, diei Lunæ perpetua observatio, cum Hebræis, Indis, Græcis, Latinis, Celtisque communis, nisi ex

vetustissima illa omnium gentium consuetudine, quæ originem cepit cum ipso simul mundo? Ex hactenus igitur dictis satis jam constat, septimanarum usum non post Christianismum tandem Europæis, ut magni docent viri, sed jam inde à prima haud dubiè ex Asia in Europam migratione fuisse receptum.

Distinctio temporis per menses. IV. Sed alia hinc rursus temporis distinctio fiebat per mensium spatia. De his ita *Censorinus* libro de die natali: *Mensium genera duo: nam alii sunt naturales, alii civiles. naturalium species duæ: quod partim solis, partim lunæ esse. secundùm Solem fit mensis, dum Sol unumquodque in Zodiaco orbe signum percurrit. Lunaris est autem temporis quoddam spatium à nova Luna. Civiles menses sunt numeri quidam dierum, quos unaquæque civitas suo instituto observat; ut nunc Romani à Kalendis in Kalendas. Naturales & antiquiores & omnium gentium communes sunt. Julianus* in hymno: *Menses omnibus aliis mortalibus, ut breviter dicam, à luna numerantur, soli nos atque Ægyptii ad Solis motus cujusque anni metimur dies.* Ergo & Celtæ nostri, secundum Lunæ motûs revolutionesque suos computårunt menses. Huc facit *Taciti* testimonium: *Coeunt, nisi quid fortuitum, & subitum inciderit, certis diebus; cum aut inchoatur luna aut impletur. Plinius,* lib. XVI. cap. ultimo, ubi de lectione visci apud Gallos loquitur; *Petitur,* inquit, *ante omnia sexta luna; quæ principia mensium, annorumque iis facit, & seculi, post tricesimum annum.* Sed id ipsum & nomen indicat. nam à Lunæ vocabulo *Mana, Mane, Mona, Mone,* dictus est Celtis mensis *Manat, Manet, Monat, Monet*; ut & apud Græcos οἱ μῆνες ἀπὸ τῦ μήνος. & ab eodem vocabulo Latinorum *Menses.* quo etiam argumento perspicitur, Romanis quoque & Græcis non *solares* ab initio, sed *lunares* fuisse menses. Principium igitur mensium non à primo statim, sed à sexto demum novæ lunæ die fecisse Celtas, ex Plinio patet.

Distinctio temporis per annorũ spatia. V. Alia iterum temporis fiebat distinctio per annorum spatia. Anni spatium complures gentes Lunæ decursu terminasse, satis notum est. quâ de re plura cognoscere qui vult, magni Scaligeri legat opus de emendatione temporum. In istis gentibus fuisse & Celtas nostros, disertè testatur *Plinius,* loco prædicto.

Ce-

Ceterùm uti τῦ νυχθημέρυ, sic anni quoque initium à nocte, inchoasse Gallos, testatur Cæsar dicto loco. Germanos idem fecisse, haud dubium esse potest; quando & ipsi τὸ νυχθήμερον à nocte inceperunt.

VI. Alia denique temporis distinctio mortalibus observata est per quatuor anni partes; quarum nomina Latinis, *Ver, Æstas, Autumnus, Hiems.* Hanc Deus an Adamo ab initio dederit, nec ne, haud temerè dixerim. *Ovidius* μεταμορφ. lib. I. de aureo sæculo, quod Adami lapsum antecessit: *Ver erat æternum*, inquit. De argentea autem ætate, quæ lapsum Adami statim sequuta; *Distinctio temporis per quatuor anni partes.*

Jupiter antiqui contraxit tempora veris:
Perque hiemes, æstusque, & inæquales autumnos,
Et breve Ver, spatiis exegit quatuor annum.

Quæ sanè gentilis hominis opinio, si cum nostrorum theologorum sententiâ conferatur, haud perinde absona videri possit. quidpè Adamum, quem divini mandati transgressione felicitatem, quâ antè fruebatur in paradiso, amisisse omnem scimus, æterni quoque illius veris jucunditate fructuque simul privatum fuisse, probabile erat. Verùm, quum æstates hiemesque nullâ aliâ re, quàm solis accessu recessuque terris fiant; sol autem ad hoc muneris jam ante hominis formationem à Deo conditus fuerit: dubium esse haud potest, quin & hiemis & æstatis distinctiones jam inde à solis origine exstiterint. Nec quidquam huic sententiæ obstat, quod Deus apud Mosen, Gen. cap. VIII. v. ult. ita ait: *Posthinc, quamdiu erit terra, sementis & messis frigusque & æstas & hiems diesque & nox non cessabunt*: quasi post inundationem demum aquarum Noacho ejusque posteris sic quatuor anni tempora constituerit Deus. hoc quidpe non magis verum, quàm quod & dierum & noctium distinctiones tum primùm ordinaverit. At, sive ab initio mundi, sive à terrarum demum inundatione ipse Deus IV anni constituerit tempora; Celtæ nostri prisci ab ea constitutione abiverunt. Sic enim auctor noster libro de Germ. *Arva per annos mutant; & superest ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, & hortos sepiant, & prata rigent. sola terræ seges imperatur. Unde annum quoque ipsum non*

non in totidem (deesse videtur quot nos) digerunt species, hiems & ver, & æstas, intellectum & vocabula habent : autumni perinde nomen ac bona ignorantur. Hodiè in parte veteris Celticæ Britanniâ quum & pomaria serant, & hortos sepiant, & prata rigent gens Germanicæ originis Angli; prisca tamen illa Celtarū consuetudo, treis numerandi tantùm species sive partes anni, manet. quidpe hiems his dicitur Winter; ver, *spring*; æstas *summer* : autumnus verò nullum habet apud vulgum nomen. Messem sive messis tempestatem vocant Harvest; vero genuinoque autumni nomine, quo etiamnum universa utitur Germania citra Codanum sinum & Cimbricam peninsulam, diversis dialectis, Herbest/ Hervest/ Harvest. Ac nescio, an istud Angli è Danorum consuetudine ; qui & messem, & autumnum, uno eodemque vocabulo adpellant *hest*. *Tacitus* dictam consuetudinem ex eâ causâ Germanis fuisse ait , quod neque pomaria conseverint, neque hortos sepiverint , neque prata rigaverint. Verùm hoc ego, conjectasse leviter eum magis, quàm curatè explorasse, crediderim. *Diodorus*, sub initium lib. I. de Ægyptiorum theologia differens; post memoratos eorum deos Osirin & Isin : *Hos deos mundum universum gubernare statuunt, nutrienteis & augenteis omnia tripartitis anni tempestatibus inadspectabili circuitum motu absolventibus; nempe vere, æstate, & hieme.* Ægyptii igitur quoque totum in treis tantum digesserunt species annum, quibus tamen pomaria, prata horti. Et hi non modo sacrorum & scientiarum, sed omnium etiam rerum , quæ ad commodiorem faciebant vitæ humanæ usum , primos sese inventores prædicarunt. Proinde quum & apud Ægyptios, simulque apud remotissimam in septemtrione Celtarum gentem eadem fuerit observata consuetudo; verisimilius est , antiquissimam hanc fuisse observationem, jam inde à Noachi filiis nepotibusque in Asia ante linguæ confusionem, adeoque fortè ante etiam diluvium usurpatam.

Anni initium apud Celtas.

VII. Quæritur nunc, quâ tempestate initium anni fecerint Celtæ; veris , æstatis, an hiemis principio? omnino hiemis principio credo, ut Ægyptii, Hebræorumque vetustissimi. nam id ipsum conditi ævi fuit initium. *Julianus* in prædicto hymno: *Anni circuli principium alii aliunde faciunt — plerique deficientem jam autumnum, ut Solis manifestissima dona celebrant.* In his haud du-

nos

dubiè & Celtæ. Atque hanc puto habuisse rationem Tacitum, cur ab hiemis nomine numerum trium anni partium inciperet.

VIII. Diei civilis, sive τῦ νυχθημέρυ per XXIV. horas distinctionem nullam illis fuisse, sed naturalibus tantùm matutini, meridiani, & vespertini temporis intervallis notasse diem, ut hodièque Turcis, Arabibus, Persis, Tataris, & ceteris orientis gentibus, quibus nulla horologia, consuetudo ea manet, maximè credibile est. nam & illis rudi illo ævo nulla esse potuerunt horologia. Quin omnibus simul ab initio mortalibus hanc diei in XXIV. partes distinctionem in nullo fuisse usu, arguit antiquissima significatio vocabuli ὥρα. quo quodvis temporis spatium, sive breve sive longum, notandum fuit; ita, ut nihil aliud sit, quàm quod Latini *tempus* & *tempestatem* dixerunt. unde quatuor anni tempora Græci suo vocabulo adpellarunt ὥρας. quo etiam Diodorus usus est in tripartita anni apud Ægyptios distinctione. Apud priscos quoque Germanos nostros haud aliam habuisse vim atque significationem vocabulum *stunde*, quod nunc *horam* valet, ut credam, hodiernus septemtrionalium me inducit usus. quidpe horas illi vocant *timar*, quod idem vocabulum quodvis temporis spatium iis notat: pro quo reliqui nunc habent vocem *Zeit*, & variante dialecto, *tyd*; Angli tamen in Britannia *time*. *Diei in partes distinctio.*

CAPUT XXXIV.

De sacrorum ritibus. ac primùm de sacris lucis, & deorum simulacris.

I. Restat nunc, uti dicatur, quibus in locis, quibusque ritibus sacra fecerint Germani. Auctor noster de Germ: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant; deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Templum aliquod, in quo Deus coleretur, sacrave ei fierent, Hebræorum gentem ante Salomonis ævum habuisse, negant sacrata monumenta VII. Samuelis, cap. VII. Quamquam *Lucianus* de dea Syria, Deucalionem, id est, Noachum, *Germanis nulla fuere templa diis adscreta.*

Nu post

post cessationem diluvii aras excitasse, templumque constituisse tradat; tamen *Moses* Genes. cap. VIII. ver. XX. aram tantùm eum erexisse, Deoque in ea sacrificasse testatur. Germani quoque e nostri, Taciti quidem ævo, ex magnitudine cœlestium arbitrari potuêre, nullis cohibendos parietibus Deos: ab initio tamen non ex suo judicio aut conjecturâ eam habuêre opinionem; sed ex majorum theologia. nam Adamum haud dubiè primùm monuit Deus, ne sibi ædem aliquam strueret: habitaculum namque sibi esse universum hunc mundum, sive magnum illud cœlum, quod omnia à se condita, intra sese concludat. quâ de re primi illi nostri Celtæ rectè senserunt; ex eodemque fonte aliarum quoque ab initio gentium theologi eandem habuêre opinionem. Unde illud Zenonis, Theodori, aliorumq; Græciæ sapientum, ἱερὰ θεῶν μὴ οἰκοδομεῖσθαι, id est, *templa diis non esse ædificanda.* De Persis idem tradit *Herodotus*, lib. I. De eadem gente *Cicero*, de legibus lib. II. Scythæ quoque quamvis varios coluerint deos, tamen nulli eorum templum, vel aram, vel fanum erexerunt, nisi uni Marti: cui & ipsi templum fuit ex sarmentis tantum; teste eodem *Herodoto*, lib IV. Neque tamen dubitaverim, jam ipsum Cainum, statim una cum prima urbe, primum quoque falsis suis diis struxisse templum: vel saltem hujus primos filios atque nepotes. Quanquam Ægyptii, ut omnes reliquos divinos cultûs, theologiamque omnem, suum id institutum esse, gloriati sint; testibus *Herodoto* lib. II. & *Luciano*, de Dea Syria. Originem sive causam templorum indicat *Cicero*, dicto loco: *Melius Graci, atque nostri, qui, ut augerent pietatem in deos, easdem illos, quas nos, urbes incolere voluerunt. est enim quadam opinione species deorum in oculis, non solùm in mentibus.* Persæ, qui divini illius præcepti, quod Adamus acceperat, memoriam reverentiamque diligentissimè servantes, nefas duxerunt, ullis deos parietibus includere. meliùs & ipse sensit *Cicero*, in somnio Scipionis; *Dei templum esse hoc omne adfirmans, quod conspicimus.* Sed templum tamen Deus fieri sibi tandem, non jussit, verùm concessit Salomoni, IↃↃIↃ IↃ cccc circiter annis post conditum orbem: quod jam antea pater Salomonis Davides statuere agitaverat; aliarum haud dubiè gentium æmulatione.

II. At auctor noster, quanquam Germanos templa suâ ætate habuisse, dictis verbis neget; tamen eodem libro postea de po-

pulis agens, qui *Hertham* deam, id est, *terram matrem* colebant; *sacerdotem*, ait, *satiatam conversatione mortalium deam templo reddidisse*. Verùm templum hic haud dubiè intellexit auctor ipsum *nemus*. nam in nemore, non in templo, dicatum vehiculum, & vestis & ipsa dea secreto lacu abluta fuit: quod non in templo aliquo parietibus constructo, sed in nemoris penetrali factum esse, ex lacu colligitur. Alius tamen est apud eumdem auctorem locus, in annal. lib. I. ubi *templum* & nominat, & *parietibus structum* intelligit. De Marsorum gente loquens, quam Germanicus Cæsar noctu armis oppresserat: *Profana simul*, inquit, *& sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur.* Quæ profectò verba de luco aliquo, seu nemore, intelligi haud quaquam possunt, quia ædificia solo æquari dicuntur, non arbores. Verùm quum hujus templi eversio LXXX ferè annis antè facta, quàm Tacitus librum de Germanorum moribus condidit; sic ego statuo: Germanos & ante Romanorum in Germania potentiam, & post, nulla habuisse diis consecrata templa, lapidibus, vel aliâ quâ materiâ exstructa. postquam verò Augustus Cæsar partem Germaniæ, Rheno oceanoque proximam, in qua & Marsorum fuit gens, armis subegit, præsidiisque pressit; Romanorum suasu atque impulsu Germani primum templum in Marsis, ad imitationem Romanorum per Romanos fortè etiam architectos (nam ipsi harum rerum erant ignari) statuerunt. quod quia unum fuit in omni terrâ Germaniâ; celebritate suâ, non solùm Marsis, sed omnibus circà gentibus inclaruit: donec tandem, initio principatus Tiberii, à Germanico excisum. Ante Augusti principatum nulla fuisse Germanorum populis templa, satis apertè ex Cæsaris perspicitur commentariis. qui ipse Rhenum transgressus, quum prope eadem loca fuisset; neque sacerdoteis habere, neque sacrificiis eos studere, tradit in belli Gall. commentar. VI.

Hertha in nemore non in templo culta.

III. Quum igitur jam satis constet, nulla Germanos habuisse templa; videndum nunc, quibus in locis cultum sacraque diis suis peregerint. Auctor noster: *Lucos*, inquit, *ac nemora consecrant; deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Idem tradit *Adamus Bremensis*, de Saxonibus; & *Claudianus*, de laudibus Stiliconis lib. *I.* Sed omnium accuratissimè Gallorum circa Massiliam lucum sacrum ita describit *Lucanus* lib. III.

In Lucis Germani diis sacra peregerunt.

Lucus erat, longo nunquam violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè summotis solibus umbras, &c.

Idem *Adamus Bremensis* de Sueonibus. Hujusmodi igitur fuit, & illa silva Herculi sacra, quàm *Tacitus* memorat, annal. II. trans Visurgim in Cheruscorum finibus. item *Baduhennæ lucus* in Frisiis, annal. IV. & *Batavorum sacrum nemus*, historiar. IV. & *sacrum* illud *nemus in insula oceani*: & si quæ alia per omnem Germaniam. Atque hæc utique lucorum consecratio ex vetustissimo more, atque adeo ab ipso Adamo profluxit. De Fennis Noster: *Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur.* Simili ritu primum mortalium Adamum cum uxore ac liberis habitasse, haud dubium est, Quum itaque sacrificia iisdem in locis Deo faceret, in quibus ipse habitabat, id est, in luco, seu nemore; posteri quoque ejus eumdem morem ad multa sæcula observarunt, non modò Celtæ nostri, sed omnes pariter gentes: quod auctorum testimoniis adseritur celeberrimis. Ac primum quidem de ipso jam tum Abrahamo ita testatur Moses, Gen. cap. XXI, vers. XXXIII. *Plantavit autem Abrahamus lucum apud Beerschebah: & invocavit illic nomen Jehovæ, fortis, æterni. Dionysius Halicarn.* anti. Rom. lib. I. de Arcadibus scribit, eos aram in luco fecisse. Sed de Italiæ sacris lucis passim canit *Virgilius* Eclog. VII. Æneid. lib. VII. *Fauni* memorat *lucum* & *Ægeriæ* & *Dianæ Triviæ* & *Numici* & *Feroniæ*; lib. VIII. *Herculis* & *Silvani*, lib. IX. *Pilumni.* In Siciliâ etiam refert *Martis lucum* & *Palici*, Æneid. IX. In Epiro ad Buthrotum opidum Æneid. lib. III. De *Jovis luco* in Græcia. Georg. lib. III. De *luco Matris deûm*, in Ida Asiæ monte Æneid. III. De *Jovis luco* in eadem Asia, eodem libro postea. In Africa, de *Ammonis luco Sil. Italicus*, lib. *II.* Sed quum postea Ægyptii, Græci, Latini, Assyrii, & nonnullæ aliæ gentes templa struerent, iisdem ea struxêre in lucis, sive nemoribus, quæ jam antea diis erant sacrata; aut propè. De Ammonis templo in Africa *Diodorus* lib. XVII. De Ægypto, *Mela* lib. I. cap. IX. in eadem Ægypto, apud *Bubastin, Dianæ templum cum luco* refert *Herodotus* lib II. De *Junonis templo* ad Charthaginem Virgilius, Æneid, lib I. *Templum Jovis* militaris, cum magno platanorum luco, apud Labrada in Caria, memorat *Herodotus* lib. V. *Jovis lucum cum templo apud Olym-*

Olympiam in Peloponneso, ubi Olympica celebrabantur certamina, refert *Strabo* lib. *VIII.* & *Apollinis* lucum cum templo apud Actium Epiri lib. VII. De cetero densitas opacitasque arborum quærebatur in hujusmodi nemoribus, deorum alicui sacrandis. *Lucanus*, loco suprà citato. *Statius*, Thebaid. lib. IV. & Silvar. lib. II. in genethliaco Lucani.

IV. Præterea delectum quoque habuêre in arboribus: nec quævis arbor sacrandis visa penetralibus digna. *quercum* maximè omnes spectarunt. nescio an hanc primus Adamus ex omnibus aliis suffugio imbrium ventorumque ac nivium delegerat, ut foliis ramisque densissimam. *Plinius* lib. XVI. cap. XLIV. *Lucanus* & *Claudianus*. Non Celtarum hoc proprium, aliæ quoque per omnem terræ orbem usurpaverunt gentes; ut crebra docent auctorum testimonia. *Homerus*, Odyss. lib. XIV. *Virgilius* eclogâ VII. Georgicor. lib. II. Georgicor. lib. III. Æneid. lib. *III.* & lib. *X.* *Tullius Cicero de legibus*, lib. *I.* *Silius Italicus*, lib. *III.* de Ammonis luco. *Jesaias*, cap. I. vers. XXIX & XXX. de Hebræis, falsa numina venerantibus: *Nam pudefient ob quercûs, quas desiderastis: & erubescetis propter hortos, quos elegistis. nam eritis similes quercui, defluenti folio suo: & horto, cui nulla est aqua.*

Quercus sacra arbor.

V. Sed & Valles maximè spectabant in lucis dedicandis. *Virgilius* Æneid. VI. *VIII.* & *IX.* Huc etiam pertinet illud Melæ, lib. III. cap. II. de Druidis: *Docent multa nobilissimos gentis clam & diu, vicenis annis, in specu, aut in abditis saltibus.* nam & hoc in sacris lucis fiebat; uti etiamnum apud barbaras exteri orbis gentes. Et in vallibus etiam quærebantur *fontes*. *Lucanus* de Gallorum luco prope Massiliam. *Dionisius Halicar.* loco suprà dicto. *Virgilius* Æneidos lib. VII. *Strabo* lib. XVI. de Syriæ locis. *Silius Italicus* lib. XIV. *Adamus Bremensis* de Saxonibus: *Frondosis arboribus fontibusque venerationem exhibebant.* De Prussiis sic scribit Helmoldus, circa annum à nato Christo CIↃ CLXVIII. in lib. I. cap. I. *Usque hodie profecti inter illos, cùm cetera omnia communia cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum & fontium; quos autumant pollui Christianorum accessu.* Est hodièque in patria mihi terra duobus circiter passuum millibus à Godanio urbe, cum amænissimo luco fons, vulgò accolis *hellige born*, id est, *sacer fons* dictus. cui id cognomi-

Valles in lucis sacratis.

Fontes sacrati.

VI. In montibus quoque luci sacri, ac templa condita passim leguntur in historiis, & apud poëtas, geographosque. *Ideum montem*, Jovi sacrum, in Creta, inter alios refert *Mela*, lib. II. cap. VII. eodem nomine Jovi simul ac Junoni, Matrique deûm sacrum celebrat passim *Homerus* in Iliade. *Templum Jovis Labradensis*, in *monte* Cariæ, apud Labrada vicum refert *Strabo* lib. *XIV.* Idem auctor ibidem memorat *montem sublimem*, Veneri sacrum, ad Pedalium promontorium, in Cypro insulâ: item *templum Dianæ Pergeæ* in loco excelso, in Pamphilia: & in Rhodo Insula, *templum Jovis Atabyrii*, in monte Atabyri altissimo. cui etiam Isidis templum addit *Appianus* in Mithridaticis. Idem *Strabo*, lib. IX. *Apollinis Delphici templum locat in monte*. libro verò VIII. *Veneris templum* in summo vertice Corinthi; & lib. VII. *Apollinis templum in colle*, eidem deo sacro, ad Actium, Epiri opidum. *Mons Meros* in India, *Jovi sacer*, refertur *Melæ*, lib. III. cap. VII; Solino, capite LV. Celtas quoque nostros hunc observasse morem, patet ex Livii historiis. Is, libro XXI. de Alpium incolis Celtica gente Veragris, ita scribit: *Neque hercule montibus his ab transitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus norunt nomen inditum; sed ab eo, quem in summo sacratum vertice, Penninum montani appellant.* Jovem fuisse, suprà cap. XXVI. docui. De Persis idem testatur *Herodotus* lib. I. Sed de his omnibus *Prudentius* in Symmachum: *Luci sacri in montibq.*

Quidquid humus, pelagus, cœlum, mirabile gignunt,
Id duxêre deos; colles, freta, flumina, flammas.

VII. Ceterum licèt omne nemus, latè patens, certo alicui deo consecratum fuerit; tamen in medio ejus penetrale, templi instar, sepibus exstructum erat, certæque in eo quercus, magnitudine atque ætate ceteris præstantiores, sacrabantur. quam rem satis graphicè exhibet *Helmoldus* in chronico Slavorum lib. *I.* cap. LXXXIV. his verbis: *Accidit autem, ut in transitu veniremus in nemus, quod unicum est in terra illa: tota enim in planitiem sternitur illic inter vetustissimas arbores vidimus sacras quercus, quæ dicatæ erant deo terræ illius Pronen: quas ambiebat atrium, & sepes accuratior lignis constructa, continens duas portas.* Pollux lib. I. cap. I. Sect. IX. *diis consecrati loci sunt, nemora, luci, septa.* Cicero de natura deorum *Quercus majores diis sacrata.*

& Hispani Accitani effictionem simulacri à Carthaginiensibus, vel Gaditanis vel iisdem Massiliensibus, Emporias & Rhodam, opida Hispaniæ incolentibus, acceperunt. Ex germana sua propriaque theologiâ, quæ habuerint deorum signa Galli, ostendit *Lucanus*: cum quibus convenit Claudianus, de Germaniæ lucis. *Adamus Bremensis*, de Saxonibus ac Sueonibus: *Maximus Tyrius* dissert. XXXVIII. *Tacitus*. Sed & reliquas per terræ orbem gentes initio ejusdem fuisse cum Celtis atque Judæis opinione, omnino credibile est. Ac equidem Persas non magis simulacra diis, quàm templorum claustra, componere fas habuisse, ostendit *Diogenes Laertius* in proœmio, è Sotionis libris de Jove Ammone in Africa *Silius Italicus* lib. III. De Numa Romanorum Rege *Plutarchus* in vita ejus. Hæc equidem Plutarchus è Pythagoricis manasse censet dogmatibus. verùm longè credibilius est, ex eodem id Latinos pariter atque Græcos hausisse fonte, ex quo Celtæ nostri, & aliæ gentes. Primos Ægyptios templa juxtà & simulacra deûm instituisse, convenit inter auctores antiquos. id adeo verum est, uti etiam posteriores Græci atque Latini; quum templorum, simulacrorumque institutum ab Ægyptiis majores suos accepisse scirent; ipsorum quoque Deûm numina ac religiones primos reperiisse eosdem Ægyptios crediderint. Sed de his etiam *Lucianus* de deâ Syriâ. Originem atque causam simulacrorum ostendere conatus est *Cicero* de divinat. I. *Quis tam cæcus in rebus contemplandis unquam fuit, ut non videret, species istas hominum collatas in deos aut consilio quodam sapientum, quò faciliùs animos imperitorum ad Deorum cultum à vitæ pravitate converterent; aut superstitione, ut essent simulacra quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëtæ, pictores, opifices.* *Ovidius* de Ponto lib. II. eleg. VIII. Certè error hic in speciem humanam effigiandi deum, Afris Græcis, aliisque gentibus inde natus est, quod à primis mortalibus acceperant, Deum condidisse primum hominem ad imaginem suam. quam rem profanæ istæ, falsisque religionibus deditæ nationes malè intelligentes, ipsum Deum humanâ figurâ esse putarunt. *Maximus Tyrius*, dictâ dissertatione XXXVIII. *Helmoldus*. Opinionum in Slavorum fuit religione varietas. at apud universos pariter Germanos nulla prorsus admittebantur deûm simulacra, nullæ effigies, nullæ imagines, nullæ formæ. Sed inquies; Quid igitur illud sibi vult, quod Tacitus eodem libro ante eos, ait, *effigies & signa quædam, detracta lucis, in prælium tulisse*? an non, has deorum

Dii culti absq; imaginibus.

fuisse effigies, credendum est? Signa hæc erant militaria (nam de bello præcedentia simul atque consequentia loquitur) effigiesque ferarum: quemadmodum & Romani & aliæ gentes in prælia ferebant. hæc verò in lucorum ac nemorum penetralibus; ut & prædictis Romanis in templorum sacrariis. De Æstiorum igitur gente, trans Vistulam flumen Prussiam Livoniamque olim incolente ita Noster: *Matrem deûm venerantur: insigne superstitionis, formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutela, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat.* Ex his equidem intelligi poterat, simulacrum Matris deûm fuisse formam apri. Sed falsò. Non ipsius deæ erat imago seu effigies; sed superstitionis tantùm sive religionis signum, quo se ab aliis nosci volebant deæ cultores. Sic fulmen Jovis, ægis Minervæ, columnæ Herculis, fuerunt signa, non simulacra, nec imagines. Quemadmodum verò Romani, ac Græci, aliæque gentes, suam cuique deo adsignarunt feram vel avem; sic ex communi omnium gentium vetustissimoque more, Germani quoque suis diis alii aliam adscripserunt feram; cujus forma pro insigni militari utebantur, quòd clarius suo loco demonstrabo.

CAPUT XXXV.

De Sacerdotum vestitu cultuque & de sacrorum ritibus.

Sacrificia Germanorum.

I. SAcrificasse priscos Germanos diis, quemadmodum reliquæ gentes, ostendit disertè *Tacitus* de Germ: *Deorum maximè Mercurium colunt, cui certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. Pars Suevorum & Isidi sacrificat.* Et annal. lib. XIII. *Victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Hinc & hostiis & victimis vocabula quæsita apud Latinorum vetustissimos. *Ovidius* Fastor. lib. I.

Victima, quæ cecidit dextrâ victrice, vocatur:
Hostibus à domitis hostia nomen habet.

Cæsar. de Gallis bell. Gall. comment. VI. de Britannis *Solinus* cap. xxv. De Hispanis *Strabo* lib. III; De Scandinaviæ incolis, Suedis ac Norvagiis *Procopius*, rerum Gothic. lib. *II.* tradunt, has gentes ſacrificiis & immolationibus ſtuduiſſe. Religioſi igitur admodum fuêre omnes Celtæ.

II. Sacerdoteis fuiſſe, qui ſacrificia curarunt, non ſolùm apud Idololatras genteis, ſed apud Judæorum nationem, ſatis conſtat. Germanis etiam quum ſui fuerint ſacerdotes, ut ſuprà cap. xxII. demonſtratum; ab his ſacra deûm adminiſtrata fuerunt. *Cæſar* comm. VI. de Gallorum Druidis: *Pro victimis homines immolant, aut ſe immolaturos vovent, adminiſtriſque ad ea ſacrificia Druidibus utuntur.* *Strabo* etiam firmiùs adſeverat in lib. IV. *Diodorus* lib. V. eosdem Druidas adpellans philoſophos. Hæc non minùs de Germanis quàm de Gallis intelligenda. quidpè Diodorus utriusque gentis ad Scytharum usque fineis, mores ſe perſequuturum promittit, Strabo verò eodem libro paullò ante, ita tradit de utraque gente: *Et naturâ & vitæ inſtitutis gentes hæ ſimiles & cognatæ ſunt inter ſe.* quod & poſteà lib. *VII.* adfirmat.

Sacerdotes curarunt ſacrificia; apud Gallos Druidæ.

III. De horum cultu ornatuque, quo inter ſacrificandum uſi ſint, proximè nunc diſpiciendum eſt. *Plato* de legibus lib. xII. *Cic.* de legibus lib. *II.* colorem album præcipuè decorum Deo eſſe tradunt. Hæc ſanè opinio non à Platone primùm, aut ullo alio mortalium fuit excogitata; ſed ab ipſo æterno Deo primo mortalium Adamo cum reliquis ſacrorum ritibus tradita, poſteàque per Moſen Judæorum genti declarata, ut patet ex Moſis Levit. cap. vI. verſ. x. & cap. xvI. verſ. Iv. cap. eodem verſ. xxxII. *Veſtimenta linea, tunica linea, baltheus lineus, femoralia linea ſacerdoti tribuuntur.* Ab Adamo quum idem inſtitutum quaſi per manuum traditiones, ad Noachum usque & terrarum inundationem perveniſſet; poſt inundationem ab hujus nepotibus in omneis ſimùl orbis terrarum partes diſperſum eſt; perpetuoque in hæc uſque tempora obſervatum. nam præter Europæos, Aſiaticos atque Afros, Americanorum quoque ſacerdoteis, ſacra peracturos, candido velari veſtitu, ſatis notum eſt. De Perſis idem tradit *Diogenes Laërtius* in proœmio. De Jovis Ammonis ſacerdotibus *Silius Italicus*. *Ovidius* Triſtium lib. V, eleg. V. Faſtor. lib. Iv. Metamorph. lib. X.

Sacerdotũ amictus fuit candidus.

Valer. Flaccus Ἀργοναυτικῶν lib. III. *Virgilius* Æneid. *XII.* Proinde Germanorum quoque sacerdotibus album, sive candidum fuisse amictum, nemini dubium esse debet. Ac de Gallis Germanorum consanguineis, apertissimum est testimonium *Plinii*, in lib. XVI. cap. XLIV. *Sacerdos* (Druida) *candidâ veste cultus, arborem falce aurea demetit. candido id accipitur sago.* Germani quum etiam feminis usi sint sacerdotibus; has quoque albo vestitu cultas refert *Strabo* lib. VII. Non alium feminis, quàm viris, fuisse habitum; nisi quòd *feminæ sæpius lineis amictibus* fuerint velatæ, *purpurâ variatis*, docet Tacitus noster. Eodem amictu & sacræ illæ feminæ velabantur, nisi quòd purpurâ non variato. super hunc amictum carbasino sive lineo contegebantur sagulo. Sic Vestalibus quoque apud Romanos virginibus ἐσθῆτα χαρπασίνην, tribuit *Dionysius Halicarn.* lib. *II.* Apud Germanos quia omnes pariter viri sagulis tegebantur, sacerdoteis quoque viros candido amictos fuisse sagulo, cum maximè credibile est. De cetero veste strictâ fuêre illâ tecti & singulos artûs exprimente. Coronabantur præterea in sacrificiis non modò victimæ & altaria, sed & homines sacrificantes lauro, *Apollonius* Ἀργον. lib. II. & *Virgilius* Æneid. lib. *III.* verbenâ, Æneid. *XII.* populeis ramis, Aeneid. VII. quernâ fronde, Georg. lib. *I.* visco & quernâ fronde, *Plinius* dicto loco.

Sacerdotũ feminarum cultus candidus. In sacrificiis coronati sacerdotes, victimæ, altaria.

IV. De locis in quibus sacra fiebant, superiori capite dictum; nempè fuisse apud Germanos lucorum penetralia, densissimis sepibus cincta. In his igitur ara haud dubiè excitabatur, ut apud alias genteis, ex viridi gramine sive cespitibus. *Virgilius* Aeneid. lib. XII. *Silius* lib. VII. & XVI. de fœdere inter Scipionem & Syphacem icto. *Ovidius* Trist. lib. V. eleg. V. *Tacitus* annal. lib. I. de clade Varianâ. Quin ipse Jehova hujusmodi sibi erigere aram Mosen jussit, Exodi cap. XX. vers. XXIV. *Aram terream facito mihi.* Ab Adamo igitur prima hujusmodi ararum origo, quam posteà repetit Noachus, arcam egressus.

In Lucis fiebant sacra. Ara ex terra & cespitibus.

V. Ceterùm arâ erectâ, instrumenta, quibus mactaretur operireturque victima, & vasa cum aquis, quibus purgarentur exta, simùl inferebantur. *Virgilius.*

para-

—parabant,
In medioque focos, & diis communibus aras
Gramineas. alii fontemque ignemque ferebant,
Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Omnia ista ad eumdem ferè modum apud Judæos fuisse administrata, Mosis nos docent leges atque instituta, ipsius Dei jussu perscripta. His ita in penetralibus præparatis, igniqúe in sacra ara excitato, victima adducebatur. *Silius.* *Sacrificandi ritus.*

Victimaque admota stabat subjecta bipenni.

De victimis sic *Tacitus* de Germ: *Mercurio quoque humanis hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* Omnis generis animalia eos immolasse, auctor est *Procopius* rerum Gothic. lib. II. de Sueonibus, Gutis ceterisque Scandinaviæ peninsulæ incolis, & de Gallis *Strabo* lib. IV. *Fœni colosso exstructo, lignoque subdito pecudes & omnis generis animalia ac homines concremabant.* Hoc equidem colosso, è singulari more in publicis majoribusque sacrificiis utebantur; in quo non solùm omnis generis, sed omnis etiam coloris animalia haud dubiè cremata fuêre. in minoribus candidum colorem, ut in aliis rebus sacris, sic & in victimis spectatum fuisse, ostendit *Plinius* loco prædicto: *Duos admovent candidi coloris tauros.* Non Celtarum hoc fuisse proprium, sed aliis etiam gentibus commune, docent passim auctores. *Virgilius* Æneid. lib. IV. *Silius* lib. III. *Valer. Flaccus* Ἀργον. lib. I. *Ovidius* Tristium lib. IV. eleg. II. Idem de Ponto lib. IV. eleg. IV. & IX. *Victimæ quæ fuerint.* *Victimæ superis mactatæ coloris erant candidi.*

VI. Sed candidi coloris victimæ superis tantùm immolabantur diis, inferis ater colos quærebatur. *Virgilius* Aeneid. lib. VI. de Ænea in Avernum antrum descendente. *Plinius* lib. XXX. cap. II. de Nerone, magicas scrutante arteis. Juvenes immolasse Celtas boveis, ut & aliæ gentes, liquidò docet loco superiori *Plinius*, ubi tradit, *tum primùm cornua eorum fuisse vincta.* unde etiam juvencos adpellat Virgilius. *Lucianus* in libro de sacrificiis: *Jam verò quum immolant, primum sertis coronant pecudem, multoque ante explorant, num legitima sit, & sacris idonea, ne quid fortè mactent ex his, quæ religio repudiat; deinde ad aram adplicant.* Celtæ igitur nostri victimam quoque quernâ fronde ac visco coronarunt. *Victimæ inferis immolabantur atræ.*

VII. Ceterùm victimâ etiam in hunc modum paratâ, sacerdos manus purâ aquâ abluebat. *Hesiodus ἐν τοῖς ἔργοις. Homerus* Iliad. VI. *Dionysius Halic.* lib. VII. de Romanis sacrificantibus. Qui omnium gentium mos, ab Adamo & deinde à Noacho, erat traditus. nam ipsum æternum Deum, sacra docuisse Adamum eadem, quæ posteà Judæorum genti in ceteris legibus conscribere jussit Mosen, suprà cap. XXIII. ostensum est. Atque hinc est illa rituum similitudo apud omneis pariter genteis.

Manus sacerdotis purâ aqua abluta.

VIII. Sacerdos igitur, victimam immolaturus, vinum, sive, ubi hoc in interioribus Germaniæ partibus deerat, alium quempiam liquorem inter media animalis cornua fundebat. mox manu lævâ in fronte animalis setas adprehendens, eademque libamina adfundens flammis; deum sive deos, quibus victimam immolabat, precabatur. *Virgilius* Aeneid. lib. IV. & lib. VI. *Ovidius μεταμορφ.* lib. VII. & Tristium lib. V. eleg. V. De Ægyptiis *Herodotus* lib. II. *Plinius* dicto suprà loco de Druidarum visco. Apud Judæos quoque ex lege divina eum, qui sacrificium offerebat, victimæ manu impositâ, preceis peregisse, haud obscurè patet ex Levit. cap. I. vers. IV. Clariùs posteà cap. *XVI.* vers. *XXI.* Carminibus peractas fuisse preceis apud profanas genteis, ostendit *Ovidius* Trist. lib. II. hoc vers. *Exorant magnos carmina sæpè deos.*

In victima immolanda ritus.

Carminibus peractæ preces.

IX. Feriundi victimam modus haud idem fuit apud omneis. Dionysius Hal. loco prædicto *fuste* Romanos percussisse tradit: è diverso Ovidius, *securi* & Silius *bipenni.* Scytharum ritum eâdem in re talê memorat *Herodotus* lib. IV. *Victima ipsa primoribus implicita pedibus adsistit. ejus à tergo adstans immolator, laquei extremo sublato pecudem ferit, eâ concidente, deum precatur, cui illam mactat, mox circumdat laqueum collo; injectoque baculo circumducit, hostiamque strangulat.* At hic ritus Scytharum proprius. reliquas genteis fuste vel securi ferisse, moxque cadentem cultro suffodisse, ex suprà citatis manifestum est. Id ex ipsius, credo, æterni Dei instituto, quod dederat primo sacrificatori Adamo; ùt haud obscurè patet è Mosis legibus de ritu sacrificiorum conscriptis. Ceterum auctor est Trebatius apud *Macrobium* Saturn. lib. III. cap. II. *hostiarum duo fuisse genera; unũ in quo voluntas Dei per exsta disquirebatur, alte-*

Victimæ feriundæ modus.

Hostiarum duo genera.

alterum, in quo sola anima Deo sacrabatur; unde etiam animales hostiæ vocabantur. Hostia igitur consultoria, statim ut humi prolapsa jacebat, cultro recludebantur, exstaque inspiciebantur. *Virgilius* dicto Æneid. lib. IV. Eumdem ritum & observasse Druidas nostros, testis est *Diodorus* lib. V. *Strabo* lib. III.

X. Porrò sanguis concidentis hostiæ, paterâ exceptus, aræ per sacerdotem adfundebatur. *Lucianus* dicto libro de sacrificiis: *Sacrificus ipse, sanguine conspersus, animal incidit, intestina educit, cor evellit, cruoremque aræ circumfundit.* Eâ de re Dei etiam populo lex data passim à Mose perscribitur, ut Exodi cap. *XXIX.* v. *XVI.* Levit. cap. I. vers. V. & cap. XVII. vers. VI. Atque istas equidem victimas *consultorias*, inspectis exstis, totas flammis tradebant gentes: *Lucianus* loco prædicto. *Virgilius* Æneid. lib. VI. Apud Judæorum gentem quum ex divina institutione hostiarum aliæ forent *votivæ*, sive in gratiarum actionem oblatæ, quas Græci vocant εὐχαριστικὰς, aliæ verò *expiatoriæ*; has quoque totas flammis fuisse traditas, ex Mosis patet legibus. sic enim ille in Exodi capite XXIX. vers. XI. Eidem ritus circa expiatorium sacrificium traduntur Levit. cap. IV. vers. III. & sequentibus ad usque XXIII. Sed breviùs de expiatoriis hisce hostiis, versiculo ultimo capitis VI. *Omne peccatum de cujus sanguine aliquid illatum fuerit in tentorium conventus ad expiandum in sancto ne comeditor, igne comburitor.* Hoc genus sacrificii sæpius adpellatur, Num. c. XV. XXIX. & XXIX. *sacrificium*, sive *holocaustum igne absumendum, in odorem gratum Jehovæ.* Sed hactenus de holocaustis, id est, de hostiis consultoriis, ut apud gentileis vocabantur populos, quæ totæ comburebantur.

Sanguis victimæ adfusus aræ.

Victima consultoria tota flammis tradita.

Victima expiatoria combusta.

XI. De *animali hostiâ* sola diis sacrabatur anima, teste Trebatio. Et quia anima pecudis erat ipse sanguis, teste ipso Deo apud Mosen, Genes. cap. IX. vers. IV. his verbis: *Carnem cum sanguine ejus, qui anima est ipsius, ne comeditote*; quæ sæpius repetuntur, Levit. cap. XVII. sanguis paterâ exceptus, flammis infundebatur, quod *Virgilius* Æneid. VIII. de Evandri sacrificio tradit. Ipsa verò victimæ viscera cum exstis in epulas sacrificantibus parabantur. Virgilius dicto loco: Aliter tamen *Dionysius Halicarn*: *Delibatas* inquit, *ex singulis exstis aliisque membris primitias farreâ farinâ imbuebant, & in canistris offerebant sacrificantibus: qui aris impositas suc-*

Hostiæ animalis immolandæ ritus.

Sanguis victimæ flammis infusus.

Sacrificiũ farina conspersum. *succendebant; vinum inter adolendum adfundentes.* Reliqua in epulas cedebant sacrificantibus. Sic *Moses* quoque Exodi cap. XVIII. vers. XII. Ceterum *farinâ* consperserunt sacrificium omnes gentes. *Plinius* lib. XII. cap. XVIII. de thure loquens. *Nec*

Mola salsa *minus propitii dii erant molâ salsâ supplicantibus :imo verò, ut palam est, placatiores.* Salsam intelligit farinam. Sed salem sacrificiis adhibuerunt & ipsi Judæi; ex ipsius Dei instituto: quod perscribitur à Mose Levit. cap. II. vers. XIII.

Vinum & Oleum igni affusum. XII. *Vinum* igni affusum fuisse inter adolendum, tradit Dionysius dicto jam loco. de *oleo* Virgilius Æneid. lib. VI. Judæos quoque vino oleoque ad sacrificia, ex divino instituto usos fuisse, passim testatur Moses in dicto Levitico. Virgilius dicto suprà lib. VIII. Æneidos, in Evandri sacrificio sacrificantium ritûs describit. Multa adeoque pleraque ad hunc peregisse ritum in sacrificiis suis Celtas, maximè credibile est; quando aliæ quoque gentes ferè eumdem observarunt. Festos autem egisse dies, festasque sæpè ludicras cum solemnibus epulis nocteis Germanos nostros, mox infrà ostendam.

Manum admoverunt sacrificio etiam homines profani oblatores, XIII. Ceterùm apud alias genteis ipsos homines, pro quibus sacra fiebant, manum rebus admovisse divinis, patet ex Didonis exemplo: de qua *Virgilius*; item ex Æneæ exemplo; Nisi fortè Æneum Didonemque sacris fuisse initiatos, suspicari libet. Certè profanos etiam homines aliquam admovisse manum, liquet ex Martialis lib. VIII. Apud Judæos etiam manum victimæ imposuisse ipsum, qui eam pro peccatis suis offerebat, ostendit Moses, Levit. cap. I. vers. IV. At apud Celtas nostros nemini, nisi uni Sacerdoti, sacra attingere atque peragere fas fuisse, docet *Diodorus* lib. V. Porrò de sacrificiorum oblatoribus ita *Lucianus* de sacrificiis. De Sarmatis *Helmodus* lib. I. cap. LXXXIV. Nempè quum nemini penetralia ingredi concessum, nisi unis sacerdotibus, & pro quo, seu quibus sacra ii facerent; tamen, si quis graviore periculosioreque adflictus morbo, ipsi victimam pro sua salute propter inopiam offerre nequiret; huic aliorum adsistere hostiis, preceisque pro se Deo fundere licebat. Maximâ cum reverentia accessisse sacrificanteis & summâ cum veneratione adstitisse sacris, vel potiùs in genua, adeoque sæpè in faciem procubuisse; haud dubium est. hinc enim illa manûs exosculatio, apud Lucianum: hinc totius corpo-

poris incurvatio, maximè verò frontis inclinatio, seu capitis submissio, sacris etiam Christianorum libris notata. Nec aliunde hujusmodi ritus supplicantium, honorantiumque superiores, omnibus pariter per universum terræ orbem gentibus usurpati, quàm ex ipsis sacrorum cerimoniis; quas primus mortalium liberos suos edocuit Adamus: *Ammianus Marcellinus* lib. XIV. lib. XXX. & XVII. de Quadis. Similia his adeòque eadem sunt, quæ lib. XVIII. in Mesopotamia gesta narrat. Sic arbitror, Quados quoque nostros manus post terga non vinculis ligatas (id enim unde aut quomodo in pugnæ celeritate) sed digitis connexas, atque inter se complicatas habuisse. Sed de hoc ritu in sacris observato ita *Tacitus* de Germ: *Semnones stato tempore in silvam auguriis patrûm & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coëunt; cæsoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est & alia luco reverentia, nemo nisi vinculo ligatus ingreditur; ut minor & potestatem numinis præ se ferens. si fortè prolapsus est; attolli, & insurgere haud licitum: per humum volvuntur. eoque omnis superstitio respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus; cetera subjecta atque parentia.*

XIV. Humanarum hostiarum sacrificiis deos coluisse priscos Germanos audivimus. Romani equidem isti Græcique auctores, humanarum hasce hostiarum immolationes, ceu barbaricam immanemque feritatem in Celtis notant. hec injuriâ; ita enim profectò erat. at non unis tantum fuit usitata Celtis; nec in Celtica primum reperta. auctor ejus quisquis tandem fuerit, in Asia certè primam ei originem dedit. unde per omnem terræ orbem, in universas pariter genteis, post inundationem, consuetudo ejus dispersa. Quum omnia peccata, id est, veri Dei contemptus & odium, item siderum aliorumque falsorum numinum veneratio atque cultus, tyrannica imperia, matrimonii à Deo instituti violatio, cædes, rapinæ, bella, & cuncta reliqua mala, jam ante terrarum inundationem cœperint; ob quorum causam summus atque æternus Deus inundationem humano generi immisit: hanc quoque diram, nefandam, exsecrandamque crudelitatem simul jam tum initium cepisse, cum maximè credibile est. Indicat istud quodammodò Genes. cap. VI. vers. V. & vers. XI. item XII. *Lucianus* de dea Syria ex vetustissimis Græcorum monimentis causas, *Hostia humana.*

cur primum mortalium genus aquarum eluvione deletum fuerit, refert. Graviora multò *Ovidius*, & in nostram opinionem propiora, Metamorph lib. I. Illic enim postquam gigantum descripsit interitum, novam mortalium progeniem poëta instituit, quam posteà inundatione terrarum totam à Jove deletam narrat; quasi illa ab initio mundi per Japeti, ut ipse vult, filiam condita, jam omnis antea interiisset. cujus tamen rei nullam facit mentionem. Diabolorum illa nova erat propago; ex gigantum clade, non hominum. At quibus verbis Adami primum filium Cainum, fratris Abeli interfectorem, apertiùs poëta describere potuit, quàm hoc versu;

Contemtrix superûm sævaque avidissima cædis?

Sed hujus ætatem ille cum inundatione conjungit; primumque Lycaonis facinus nefandum memorat. Hæc ante inundationem facta, moxque eam consequutam esse, narrat poëta, quæ quamvis vana anilis fabulæ videantur nugamenta: tamen multum veri, multâ licet obscuritate involutum, continet. Lycaon iste, quisquis mortalium ante aquarum diluvionem dicendus, veri Dei impiissimus fuit contemtor: & quum falsos deos sub siderum formis coleret; his humanis hostiis, si non primus, certè ante inundationem, litavit, mandendasq; humanas carneis mensis imposuit: quemadmodum omneis posteà gentes factitarunt, ritu hoc diro atque nefando à majoribus accepto. Unde rectè de Celtis nostris *Diodorus* dicto libro V. & *longinquâ vetustatis observatione*, fidem ait Druidas invenisse ex humanis hostiis divinanteis, & ex antiquissimis Græcorum poëtis *Sophocles* in Andromeda, *antiquissimum ritum esse, ait, barbaris, Saturno immolare humanum genus.* Quod adeo verum est, uti etiam Sophocle longè antiquior auctor *Moses* idem attestetur Levit. cap. XVIII. vers. XXI. & cap. XX. vers. II. III. IV. V. Ammonitarum nationi ritum hunc fuisse vulgarem, testantur & aliæ sacræ historiæ Reg. lib. I. cap. X I. vers. V I I. & X X X I I I. & lib. I I. cap. X X I I I. vers. X. & X I I I. De Tauris *Mela* lib. I I. cap. I. tradit, eos *solere pro victimis advenas cædere.* De Neuris sic idem auctor; Marti *homines pro victimis feriunt.* Alios quoque Scythas ex captivis centesimum quemque Marti immolasse hominem, auctor est *Herodotus* lib. IV. Apud Albanos quotannis unus è sacerdotibus Lunæ immolabatur; teste *Strabone* lib. X I. De In-

Humanarum hostiarum primus auctor.

Indis *Mela* lib. III. cap. VII. quod propinquorum & ægrotantium hostias cædant, cæsorumque visceribus epulari, pium esse credant. De Persis *Plutarchus* lib. de superstitione, *Amestris Plutoni XII pro se villos homines defodit.* De populis inter Arabicam sinum ac Nilum colentibus, *Procopius* rer. Persicarum lib. I. *qui Soli homines immolare soleant.* Ægyptios in Idithiæ urbe vivos combusisse homines Typhoni, auctor est apud *Plutarchum* de Iside, Manethon. Carthaginienses Saturno humanis litasse hostiis, inter complureis alios auctores sunt *Dionysius Halicarn.* antiq. Rom. lib. I. & *Plutarchus* de superst. Nec solis barbaris nationibus hæc fuit usitata feritas; sed ipsis etiam Græcis. De Iphigeniæ immolatione cui ignotum? *Lactantius* lib. I. cap. XXI. Idem auctor de Romanis mox eodem capite. Saturnum quoque apud eos antiquitùs *eodem genere sacrificii cultum fuisse, non quidem, uti homo ad aram immolaretur, sed uti in Tiberim de ponte Mylvio mitteretur,* idem testis est, cap. eodem, paullò post, cui adstipulatur inter alias *Macrobius* Saturnal. lib. I. cap. VII. & multò hoc vetustiores *Dionysius* dicto libro, atque *Ovidius* Fastor. lib. I. Sed & Dianæ Egeriæ Latini humanas obtulerunt hostias. *Silius Italicus* lib. IV. *Plinius* lib. XXX. cap. I. *Flav. Vopiscus* in Aureliano. Denique omneis universi orbis terrarum genteis humanis litasse hostiis, hodièque in orbe Americano & in Africæ meridionalibus Asiæque orientalibus, litare; nisi si qui patrum nostrorum memoriâ per Europæos ab eo deducti sint, satis ex veterum recentiorumque scriptorum monimentis constat.

XV. Germanos humanis hostiis litasse, testantur *Tacitus.* *Procopius* rerum Gothic. lib. II. de Scandinaviis incolis. *Adamus Bremensis* de iisdem id adfirmat, idem Procopius eodem libro postea de Francis, Italiam vastantibus, & rerum Persicarum lib. I. de Herulis Germanicâ itidem gente. De consanguineis Germanorum, Britannis *Tacitus* annal. lib. XIV. De Gallis *Mela* lib. III. cap. II. *Plutarchus* quoque in prædicto libro de superstitione de Gallis, & de iisdem Jul. Cæsar belli Gallici comment. VI. Humanarum igitur quoque duo hostiarum, uti in aliis definivit *Trebatius*, fuêre genera: *Unam in quo voluntas deorum disquirebantur; alterum in quo sola anima diis sacrabatur. Utrumque Cæsar his indicat verbis: Aut immolant, aut se immolaturos vovent.*

Germani humanis hostiis litarunt.

Hostiarum duo genera.

XVI. Immolabant scilicet hominem pro vita hominis, votis simùl nuncupatis, si aut graviori morbo decumberent, aut periculum aliquod vitæ adituri essent. atque tunc de futuro exitu exsta immolati hominis inspiciebantur. *Diodorus* libro V. de Celtarum sacerdotibus: *Hi ex auspiciis & victimarum extis de futuris divinant. eisque plebs universa morem gerit. In primis ubi de magni momenti rebus consultatio incidit, mirandum & incredibilem quemdam ritum observant. Hominem immolantes, supra transversum pectoris septum gladio feriunt: quo caso prolapsoque, è casu & convulsione membrorum, simulq; è cruoris fluxu, de futuro præsagiunt.* *Strabo* lib. IV. idem de Gallis memorat, nisi quòd non pectus, sed dorsum feriisse tradit. Uter horum veriùs equidem nescio: nisi quod pro Strabone videtur facere, quòd Scythæ quoque victimas suas à tergo ferierunt; ut suprà ex Herodoto intelligitur. Idem *Strabo* de Lusitanis lib. III. Hispanicâ gente tradit; de Britannis *Tacitus*, *Strabo* lib. XI. de Albanis Asiaticâ gente: apud quos quotannis unus è sacerdotibus Lunæ immolabatur. Ex hoc Strabonis loco patet, eodem ritu, quo animalia immolabantur, homines quoque apud Gallos mactatos fuisse, id est, admotâ ad aram hostiâ, sacerdos vinum, seu ubi hoc deerat, alium quemdam liquorem fronti ejus invergebat. dein capillis primoribus lævâ manu arreptis, igni libamina adfundebat; preceis simùl seu vota deo peragens. mox ipsa hostia gladio feriebatur. Longè tamen alium servabant ritum feminæ sacerdotes in Cimbrorum exercitu; de quibus sic idem *Strabo* lib. VII: *Ea per castra captivis occurrebant strictis gladiis: conversosque ad craterem aeneum ducebant, amphoras circiter viginti capientem. Habebant autem pulpitum; quo conscenso super craterem sacerdotum una, singulis in sublime elevatis, guttur incidebat, è sanguine in craterem profuso, divinationem quamdam captabant: reliqua cadavera cæsorum recludebant, extisque inspectis, victoriam suis vaticinabantur.* Nempè de Cimbris hic est sermo, qui cum Teutonis finitimis suis, peragratâ totâ ferè Celticâ, Italiam tandem petierunt; multis Romanorum exercitibus ducibusque fusis. unde plurimos in castris suis habuêre è Romanis captivos; è quorum cæde seu immolatione de futuris divinabant. Ritum verò hunc cædendi hostias super craterem sive lebetem, non peregrinando demùm, longinquasque peragrando terras, addidicerant; sed jam inde domo attulerant, domi quidpè eodem usos, liquet ex ejus-

Feminarū sacerdotum ritus in immolandâ hostiâ humanâ.

Hostia consultoria.

dem

dem auctoris testimonio; qui eodem libro paullò antè: suâ, ait, tempestate Cimbros è Cimbrica peninsula, Augusto Cæsari misisse donum. Hic tamen ritus Scythis quoque fuisse communis, videtur ex Herodoto. Manus humanis victimis post terga fuisse revinctas, ostendit *Ovidius* de Ponto lib. *III.* eleg. *II.* Genes. cap. *XXII.* vers. *IX*, Abrahamus *colligans artubus Isaacum filium suum*; Ceterùm divinatione è lapsu cæsi corporis, è palpitatione ac convulsione membrorum, è sanguinis fluxu, atque extis factâ, reliquo cadavere idem faciebant, quod animalium victimis; de quibus *Virgilius* Æneid. lib. VI.

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Atque hic fuit finis humanarum hostiarum quas *consultorias* vocabant.

XVII. De alteris illis, quas *votivas* adpellabant, sic *Cæsar* belli Gall. comm. VI. *Ea quæ bello ceperint, plerumque devovent.* *Tacitus* annal. *XIII.* *Hermunduri victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto, equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Scilicet sacris adhibitis; quæ epulæ etiam sequebantur. Idem auctor annal. I. de clade Variana: *Adjacebant fragmina telorum equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora; lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* & mox, *quot patibula captivis, quæ scrobes.* Et Procopius rerum Gothic. lib. *II.* de Scandinaviæ incolis: *Victimarum pulcherrima illis est homo, quem omnium primum in prælio ceperint. hunc Marti immolant; ut quem deorum maximum ducant.* De iisdem Sueonibus *Adamus Bremensis*: *Ex omni animante, quod masculum est, IX capita offeruntur; quorum sanguine deos taleis placari mos est. corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. ibi etiam canes pendent cum hominibus.* Alium prætereà ritum refert dictus *Procopius* eodem libro: *Francs liberos uxoresque Gothorum pro victimis mactarunt, corporaque in flumen, ut belli primitias, abjecerunt.* Sic in mare immolatorum corpora credo abjecisse Saxonos piratas, Galliæ maximæ littora infestanteis: de quibus *Sidonius Apollinaris* lib. VIII. epist. VI. Cæterum *Cæsar* comm. VI. *Supplicia*, inquit, *eorum qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. sed quum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium*

Hostia humana votiva.

supplicia descendunt. Igitur gratissima eorum, qui bello capti. horum quidpè noxa maxima; ut qui non unius vel alterius hominis, sed universæ civitatis fortunas perditum iverint. Per *innocentium supplicia* intellige cædeis maximè liberorum. quod genus feritatis Celtis nostris, cum aliis gentibus fuit commune. De Carthaginiensibus *Silius* lib. IV. De eadem gente *Plato* in Minoë: *Justinus* lib. XVIII. de iisdem; *Lactantius* lib. I. cap. XXI. ritum immolandi liberos apud Carthaginienseis refert *Plutarchus* de superstitione. *Cæsar* comment. VI. de Gallis; *Alii*, inquit, *immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent: quibus succensis circumventi flammâ exanimantur homines.* Non solùm homines, sed animalia etiam ibi cremata fuisse, disco è *Strabone* lib. IV. Ammonitarum quoque deo, qui *Molec* adpellatur in sacratis libris & *Melec* & *Milcom* & *Malcham*, immensæ magnitudinis, tradunt consecratum fuisse simulacrum, septem spatiis intrinsecus distinctum; in quorum primo farina locata, in secundo turtures, in tertio ovis, in quarto aries, in quinto vitulus, in sexto taurus, in septimo homo. Sanè ex eadem stirpe omneis immensos illos prognatos fuisse existimaverim colossos æreos lapideosque, per Græciam, per Asiam, per Ægyptum. quorum usus initio nullus alius, nisi uti hostiæ in eis tam humanæ, quàm pecuinæ immolarentur. Posteriores mortales, quum ab hujus modi sacrificiis, ceu facinore nefario ac prodigioso, abhorrerent, verum quidem germanumque colossorum usum abrogarunt. ipsos tamen colossos, ut admirandæ structuræ opera, perpetuò ad postrema usque sæcula retinuerunt, novosque subinde condiderunt. Neque enim eorum verior videtur sententia, qui apud Lucianum de dea Syria factos arbitrati sunt Deucalionis gratiâ ceu monumenta ejus calamitatis. Superiori ævo Hispani, maritimis itineribus orbem terræ lustrantes, in insula quadam repererunt: ubi frequentes conspiciebantur statuæ æneæ, diis sacratæ, quibus pueri infantesque inclusi, igne succenso diis immolabantur. Verba Domini, Levit. cap. XVIII. vers. XXI. sunt hæc: *De semine tuo ne permittito traducendum Moleco.* De eadem re perscriptum est Reg. lib. II. cap. XXIII. vers. X. Planè combustos fuisse, testantur sacri libri, Chron. lib. II. cap. XXVIII. vers. III. de Achazo rege. Jeremiæ cap. VII. vers. XXXI: *ad comburendum filios suos & filias suas igne.* & cap. XIX. vers. V. *Ad comburendum filios suos igne,*

Ammonitarum Molec.

Colossorum origo & usus.

igne, holocausta Bahali. Hic *Bahales* nullus alius quàm Assyriorum *Belus*: quem eumdem Saturnum esse, suprà ostensum est. Ergò si quis privatus in graviori aliquo vel morbo, vel periculo versaretur, captivorum aliquem, vel, si deessent, suam ipsius immolabant prolem. sin verò tota civitas, sive universa natio, in graviori verteretur discrimine; publicè certo liberorum, eorumque nobiliorum (si captivi aut malefici deessent) numero contributo, præsentem deorum iram avertere properabant. Unde Cæsar: *Publiceq; ejusdem generis habent instituta sacrificia.* Ac *votiva* quidem sacrificia *publica ex hoste* fiebant: nempè si superare ut adversam aciem, aut primaria ejus capita Deo se immolaturos: huc namque spectant Cæsaris ista; *se immolaturos vovent.* Sed alios præter jam citatos habuisse Gallos immolandi ritûs, ostendit *Strabo* lib. IV. *Alios namque sagittis configebant, alios in crucem agebant in sacris.* Germanos quoque captivos in crucem egisse, ex *Taciti* annnal. I. patet. Attestatur idem & Dio lib. LIV.

Bahales est Belus.

Votiva sacrificia fiebant ex hoste.

XVIII. Jam verò reliqua de humanis hisce hostiis, in quibus sola anima diis sacrabatur, dicere horret animus. dicendum tamen, ne quid prætermissum videatur. Pecudum *victimas votivas*, in quibus sola anima sacrabatur, totas cessisse in epulas, suprà ostendi. Idem de humanis victimis sæpè factum si dixero, vereor uti fidem apud lecturos inveniam. Facinus tam horrendum de majoribus meis vix crederem, nî in Asia etiam & in Africa veterum memorarent scriptorum monumenta genteis ἀνθρωποφάγυς frequenteis; nî in novo item orbe tales hodièque reperirentur ubique populi, quibus omnibus mos iste exsecrandus vescendi humanâ carne, ex nulla alia origine, quàm ex majorum sacrificiis, promanavit; quæ illi humanis peragebant hostiis. At de Celtis nostris *Plinius* lib. XXX. cap. I. *Senatus consultum factum est, ut homo immolaretur. Britannia hodieque eam attonitem celebrat, tantis ceremoniis, ut dedisse Persis videri possit. quantum Romanis debeatur, qui sustulêre monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandere etiam saluberrimum.* Idem *auctor* lib. XXVIII. cap. I. *Adspici humana exta nefas habetur, quid mandi? Quis invenit singula membra humana mandere? qua conjecturâ inductus?* Certè si Græcorum quoque hic fuit ritus, neque Latini eo abstinuerunt; ut apud quos ca-

Hostiæ, in quibus sola anima diis sacrabatur

Humanis victimis vescebantur antiquæ gentes.

eadem theologia, eædemque cerimoniæ, quæ apud illos. tùm & ipsos hominem immolasse, suprà ostensum est. Totus igitur terrarum orbis nefando hoc scelere pollutus fuit. nec Judæos quidem excipere queas, ut suprà patuit. Homine igitur cæso, postquam sanguinem, paterâ exceptum, flammis sacerdos adfudit, aut tota ac solida ejus viscera exstaque, aut membratim dissecta in epulas parabantur; quemadmodum de pecuinis victimis factum.

XIX. Humanas illas immolaverunt victimas, potissimum Mercurio apud Germanos. *Tacitus* de Germ. Cæsar quoque maximè Mercurium coluisse Gallos, tradit, comment. VI. cui haud dubiè præstantioribus litarunt hostiis. idem Tacitus annal. XIII. *Marti pariter ac Mercurio adversam devovisse aciem, memorat, Hermunduros adversum Cattos prælianteis. & Jornandes:* Gothos ait Martem semper captorum immolationibus placasse. *Strabo* lib. III. idem tradit de Lusitanis. *Dionysius* Halic. lib. II. Carthaginienses, Gallos, aliæque Occidentis gentes, Græcos ac Latinos Saturno humanis sacrificasse victimis, testatur. *Lactantius* lib. *I.* cap. XXI. Græcos simùl & Latinos Jovem. Eodem sacrificii genere coluisse docet *Procopius* rerum Persicarum lib. *I.* Blemgas, Soli id tribuisse, adfirmat. Nulli igitur uni deo id servatum: sed omnibus communiter concessum. quamquam initio rerum ad unum Solis numen referebatur.

Festa, solemnia sacra & ludos celebrarunt gentes & in his quoq; Germani.

XX. Ceterùm festos egisse ad publica ac solemnia sacra dies, ludosque celebrasse omneis pariter gentes, passim ab auctoribus notatum reperio. Unde certum argumentum, morem hunc esse antiquissimum, haud dubiè in dispersione gentium cum reliquis ritibus in universum orbem pervectum. De Populo Israelitico, aureo vituli simulacro, sacrificante tradit Moses Exodi cap. XXXII. vers. VI. Quem ritum procùl dubio in Ægypto didicerant Israëlitæ; unde & vituli, id est Apis simulachrum habuêre. quamquam suis etiam sacris Judæi publicis ac solemnibus epulas ludosque adjecerint. Græcorum inter alia maximè nota sunt Olympia, Pythia, Isthmia, & Nemea sacra simùl atque ludicra, tot veterum scriptorum monumentis concelebrata. Nec ullum umquam apud Latinos, aliasque genteis sacrificium publicum votivum, sive εὐχαριστικὸν peractum sine ludis. In Germanis nostris reliquisque Cel-

Celticis gentibus, Auctor noster de Germ: *Laeti tunc dies; festa loca, quaecunque adventu hospitioque dignatur.* Quibus ritibus ludicrisque festum hoc deae Terrae matris celebrarint Romani, Tacitus tradit. De Sueonibus *Adamus Bremensis*. De Marsorum gente, *Tacitus* annal. lib. *I.* memorat: *Festam Germanis noctem, ac solemnibus epulis ludicram.* Haud dubiè in Tanfanae luco; in quo eâ ipsâ nocte, oppressis Marsis, templum Tanfanae exercitus Romanus diruit. idem auctor hist. lib. IV. de Batavorum rebellione: *Civilis primores gentis & promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocarat.* Praemissa fuisse epulis sacra, omninò ego existimo. quidpè cur alioqui in sacrum vocaret nemus? nec facilè convivia aliqua publica acta fuisse priscis illis gentibus sine sacris vel uni Poëtae Homerus Virgiliusque satis docent. *Strabo* lib. *III.* de Hispanis festam memorat noctem. Sed nuptiis quoque ac deinde infantium lustrationibus adhibuisse sacrificia Celtas, quemadmodum Graeci Latini & aliae gentes, haud dubitandum est.

CAPUT XXXVI.

De sortilegiis, auspiciis & aliis divinationum generibus.

I. Restat nunc, uti pauca etiam quaedam de divinationum generibus dicantur. *Cicero* sub initium lib. I. de divinat: *Gentem quidem*, inquit, *nullam video, quae non significari futura, & à quibusdam intelligi praedicique posse censeat.* Et lib. II. *Omnes reges, populi nationes* utuntur auspiciis. *Aelianus* variar. histor. lib. *II.* cap. XXXI. id affirmat de Idis, Celtis & Aegyptiis. De barbarissima tum temporis gente Germanis disertè testatur *Tacitus* de Germ: *Auspicia eos, sortesque maximè observasse.* Ars certè sive scientia divinandi meritò vetustissimam sibi vendicaverit originem; ut quae & ipsa primum in Asia sit nata; atque inde in gentium dispersione per cunctas pariter orbis terrarum parteis diffusa. Ante tamen inundationem terrarum jam tum in prima mortalium aetate exstitisse, haud temerè adfirmaverim. auspicia quidpè nescio quid sentiant corvum atque columbam, aveis post cessationem aquarum à Noacho ex arcâ emissos. *Cic.* initio lib. I.

Divinationum genera.

Auspicia observarunt Germani.

Divinationum antiquitas. de divinatione: *Vetus*, inquit, *opinio est, jam usque ab heroicis ducta temporibus, versari quandam inter homines divinationem.* Heroica tempora fuerunt illa, quibus Noachi nepotes, post linguæ confusionem, colonias in universas terrarum parteis deduxerunt. Quod igitur Cicero divinandi artem ab heroicis temporibus deductam censuit, id convenit Noachi avibus; quarum indicio ille aquas recessisse cognovit. At licet auspicia ab inundatione cepisse videantur; tamen haruspicinam, & sortilegia, jam ante inundationem sumsisse originem putaverim. *Ciceroni* dicto libro: *Divinatio ab omni aeternitate repetita est. Diodorus* lib. V, Celtarum nostrorum haruspiceis fidem divinationis inter suos invenisse ait *à longinquâ vetustâque observatione.* Omnis certè divinandi scientia unam & eamdem habuit originem in Asia ante gentium dispersionem. Eâ quomodo Germani nostri usi sint, indicabo. *Cic.* de divin. lib. *II.* in tria eam distribuit genera, in *haruspicinam*, *auspicia*, *ac sorteis.* De haruspicina, quæ exsta spectabat, dictum. nunc igitur de *auspiciis ac sortibus* dicendum. ac primum de sortibus; ordine ab auctore nostro sic observato. Notandum autem & sortibus & auspiciis præmissa fuisse sacrificia; per quæ dii exposcebantur, uti futura significarent. Exemplum est in Romulo ac Remo novæ urbis nomen per auspicia captantibus: de quibus *Dionysius Halicarnass.* lib. *I.* Auctor noster de Germ: *Sortium*, inquit, *consuetudo simplex. virgam frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant; eosque notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt. mox si publicè consulatur, sacerdos civitatis, si privatim, ipse pater familiæ, precatus deos, cœlumque suspiciens, ter singulos tollit: sublatos secundum impressam ante notam interpretatur.* Ne hoc quidem Germanorum proprium, sed cum aliis gentibus commune; manifestissimo indicio, hoc ipsum quoque sortilegii genus ex Asia in Celticam, cum reliquis divinationum generibus delatum. *Herodotus* lib. IV. tradit: *Apud Scythas per multos, esse divinatores, qui pluribus virgis salignis divinare soleant*; ritumque ibidem describit. Hoc Scythici sortilegii genus licet ab illo Germanorum aliquanto diversum; tamen ex eodem fonte eademque origine profluxisse, satis adparet. Inprimis autem antiquitas scientiæ proditur eo, quòd non à se inventam, sed à majoribus illi, hi ab ipsa jam inde Venere sibi traditam, Herodoti ævo prædicarunt. In Germanorum autem sortibus id obiter notandum, quòd his etiam can-

Sortibus & auspiciis præmissa sacrificia.

Sortium ritus.

candidus intercesſit colos, quemadmodum omnibus aliis rebus divinis.

II. Porrò idem Noſter ſic de ſortibus ſimulque auſpiciis pergit: *Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eumdem diem conſulta-tio; ſin permiſſum, auſpiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hic notum, avium voces, volatusque interrogare.* De Gallis *Justinus* lib. XXIV. *augurandi ſtudio eos præter ceteros valuiſſe.* cujus rei exemplum *Cicero* de divin. lib. I. in Dejotaro, Gallorum in Aſia Rege, refert: *quem nihil umquam niſi auſpicato geſſiſſe*, veluti cum admiratione memorat. Quapropter natam apud Germanos auſpiciorum ſcientiam conjicere poterat Tacitus ex eo, quòd maximè omnium gentium eam & callebant & obſervabant. Quod verò *Cicero* in dicto libro, *Cilicibus, Pamphyliis, Piſidis*, ac *Lyciis* excellentiam dictæ ſcientiæ præ aliis adſcribit; id nihil Taciti Juſtinique auctoritati ac fidei derogat. quidpè Ciceroni parum Galliæ multòque minus Germaniæ ritus moresque cogniti fuêre; ut qui numquam eas terras ingreſſus eſt. dictarum autem Aſiæ nationum conſuetudines ipſe coram diligentiùs perdidiciſſe potuit, dùm eis cum poteſtate præeſſet; uti ipſe teſtatur eodem loco. De auſpiciorum virtute priſci quid ſenſerint mortales, indicat *Amm. Marcellinus* lib. XXI. *Auguria*, inquit, *& auſpicia, non volucrum arbitrio, futura neſcientium colliguntur; nec enim hoc vel inſipiens quiſquam diceret: ſed volatus avium dirigit Deus, amat enim benignitas numinis, ſeu quod merentur homines, ſeu quod tangitur eorum affectione, his quoque artibus prodere, quæ impendent.* Sententia ſanè indigna homine à Chriſtiana religione haud perinde alieno. Ceterùm ex hoc auctore, ſimùlque ex Taciti verbis ſuprà citatis adparet, *voces volatusque avium* maximè eos notaſſe. ſic & *Ovidius* Triſt. lib. I. eleg. VIII. *Lucanus* lib. I. *Silius Italicus* lib. I. *Valer. Flaccus* Argonaut. lib. I. *Cicero* de Gallorum auſpiciis ſic ſcribit in II. de divin. *Omnibus ferè avibus utuntur; nec admodum paucis.* Gallorum Germanorumque auguria fuiſſe inter ſe ſimilia ac paria, haud dubitandum; quia unius gentis Celticæ fuêre nationes, omnibus ferè aliis etiam morum rituumque partibus pares.

Galli valuerunt augurandi ſtudio.

III. Porrò Auctor noſter eodem libro de Germania: *Proprium gentis*, inquit, *equorum quoque præſagia ac monitus experiri. Publicè aluntur iisdem in nemoribus ac lucis, candidi, ac nullo mortali* ope-

Equorum præſagia obſervata.

opere contacti, quos pressos sacro curru sacerdos, ac rex, vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides, non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. se enim ministros deorum, illos conscios putant. *Ditmarus* quoque in Chronico lib. VI. suo ævo in Luiticiorum natione præsagium equinum notavit, verùm ritu paullùm diverso: *Equum*, inquit, *qui maximus inter alios habetur, & ut sacer ab his veneratur, super fixas in terram duorum cuspideis hastilium, inter se transmissorum, supplici obsequio ducunt: & præmissis sortibus, quibus id exploravêre prius, per hunc, quasi divinum, denuo augurantur; & si in duabus his rebus par omnium adparet, factis completur.* Proprium hoc præsagium, ait *Tacitus*, fuisse Germanorum. at dubito, an non Sarmatis & Persis id fuit, ejus ævo, commune. In exercitu Xerxis, Persarum regis, qui bellum Græciæ intulit, fuisse *equos sacros, & currum sacrum*, auctor est *Herodotus* lib. VII. & in Cyri exercitu, quum Babylonem is peteret, fuisse *sacros equos candidos*, idem est testis, lib. I. Unde equidem collegerim, hunc etiam Germanorum ritum fuisse vetustissimum, in Asia, ante gentium dispersionem exortum.

Præsagium ex pugna duorum.

IV. Aliud hinc præsagii genus subjicit continuò Auctor noster: *Ejus gentis, cum qua bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt. Victoria hujus vel illius pro præjudicio accipitur.*

Magia Britannorum, ac varia divinationum genera & modi.

V. Alia etiam genera divinationum præter hæc habuisse eos, haud dubium est. *Plinius* lib. XXX. cap. I. omnem augurandi divinandique scientiam *magicam* adpellans *artem*; *Britannia*, inquit, *hodieque eam attonitè celebrat, tantis cerimoniis, ut dedisse Persis videri possit.* Initio verò cap. II. *Et ex aqua, & ex sphæris, & ex aere, & ex stellis, ex lucernis, ex pelvibus, securibusque, & multis aliis modis divina promit; prætereà umbrarum inferorumque colloquia.* Omneis hos modos, vel saltem plerosque non solùm Britannos, sed reliquos etiam Celtas exercuisse, ex Germanorum conjicio exemplo, quod Plutarchus adnotavit in vita Cæsaris; prælium hujus commemorans, quod cum Ariovisto in Gallia commisit. *Sacræ feminæ, inspectis amnium verticibus fluentorumque gyris ac fragoribus notatis, certis inde signis futura prædicebant, prælium*

ante

ante novam lunam committere vetabant. *Plinius* lib. XXX. varios magicæ artis mirosque recenset modos, partim verum naturæ congruenteis, partim veneficiis obnoxios. quos omnium pariter olim gentium tenuisse Sacerdoteis, seu Theologos, Philosophosque, ac palàm exercuisse, suprà cap. XXIV. ostensum est. Easdem magicas, seu veriùs veneficas arteis etiam nunc, non modò apud barbaras genteis, sed inter Christianos quoque vigere, nihil mirum sit: quandoquidem Satanas, qui eam seminavit, hodièque plurimam ejus partem, cùm his tùm aliis illecebris in eumdem secum æternum illum trahit ignem. Hæc, inquam, atque talia, quum universæ non modò in nostro hoc, sed in extero etiam orbe crediderint gentes, ac religiosissimè observaverint; non naturâ duce, sed aliquâ doctrinâ, singulas per se didicisse, sed majorum traditionibus accepisse, ùt suprà ostensum, certum est. Atque hinc sunt illæ sapientum Græcorum voces: *ùt antiquus est sermo; ùt antiquæ ferunt traditiones; ut ajunt veteres: ut prisci mortales adfirmant.* Unde etiam illud *Plutarchi* de Iside: *Vetustissima à Professoribus rerum sacrarum & legum latoribus derivata in Poëtas atque Philosophos est opinio, auctore incognito, sed fide firmâ & indelebili, non in sermonibus tantùm & rumoribus, sed & in mysteriis & sacrificiis tàm barbarorum, quàm Græcorum, longè latèque pervagata.* Hunc igitur fontem, & originem, habuit non modò Celtarum nostrorum, sed omnium pariter, per orbem terræ gentium Theologia, ac reliqua sapientia; non à Græcis, ùt plerique volunt cum Diogene Laërtio; nec à Celtis vel Persis vel Indis, vel Ægyptiis vel Assyriis, ut Aristoteli, Sotioni, & aliis visum; sed à primo mortalium omnium patre *Manno*; qui ipse primus doctorem habuit eumdem, quem originem conditoremque sui, supremum illum æternumque *Theuth.*

CAPUT XXXVII.

De rerumpublicarum apud priscos Germanos formis, ubi simul ostenditur, quomodo imperia initio in gentibus nata.

I. DE publico etiam populorum regimine quædam dicenda; paucisque monstrandum, quænam fuerint per universam olim Germaniam rerum publicarum formæ. Tria potissimum quum sint omnium rerum genera, *Monarchia*, *Aristocratia*, & *Democratia*. Duas ex his tantùm, Democratiam & Monarchiam, id est, populi, & Regum regimina, in universis totius Germaniæ nationibus olim fuisse deprehendo. Nam qui Aristocratiam in nonnullis Theutiscorum populis statuunt; vereor, uti sententiam suam satis tueri ac defendere posfint. quamquam, nonnulla mixta è Monarchia atque Democratia fuisse imperia, non negaverim. Sed origines Monarchiæ Democratiæque primo loco erunt ostendendæ. *Aristoteles* polit. lib. IV. cap. II. *Primum maximèque divinum esse regnum.* Causam, cur sit maximè divinum, adfert *Cicero*, de legib. lib. III. his verbis: *Nam & hic mundus deo paret, & huic obediunt maria, terraque; & hominum vita jussis supremæ legis obtemperat.* additque; *Atque, ut ad citeriora veniam, & notiora nobis; omnesque antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. quod genus imperii primùm ad homines justissimos deferebatur.* In eamdemque sententiam *Justinus* lib. 1. *Principio rerum, gentium nationumque imperium penes Reges erat; quos ad fastigium hujus majestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat.* Eadem mens fuit *Aristoteli* polit. lib. III. cap. XIV; & item *Thucydidi*, lib. 1. nisi quòd ille ad eos primùm delata fuisse regna opinatur, à quibus populus beneficiis adfectus, id est, legibus instructus aut armis defensus fuerat. Illud quidem satis certum, primam omnium exstitisse Monarchiæ quandam speciem. Aristoteles dicto loco, heroum temporibus ejusmodi exortas tradit monarchias. Heroum tempora, prima illa fuerunt post terrarum inundationem sæcula, quibus Noachi filii, nepotes ac pronepotes, quos heroum vocabulo innuerunt vetustissimi mortalium, filios

Monarchiarum prima origo.

filios suos atque nepotes, id est, nationes, secundum linguarum divisionem numerumque, in suas quisque regiones deduxerunt. In his igitur primam post inundationem exortam fuisse regnorum speciem, lubens ego Philosopho & aliis adsenserim : non tamen primùm ab universo populo in unum, ob beneficia ejus ac merita, voluntario jure delata ; sed ipsâ naturâ patribus erga filios ingenita. quod in uno Celtarum patre declarasse satis fuerit : quippe regnorum consimilis atque eadem fuit origo.

II. Celtarum igitur omnium parens *Aschenazes*, quum gentem simul nostram simùlque linguam in *Celticam* terram detulisset ; unus omnibus patrio jure ac potestate, veluti Rex subjectis, præfuit, quoad vixit. Complures autem quum ei forent filii nepotesque ; quinque filiis natu majoribus omnem reliquit Celticam ; unde in V potissimum gentes, & V nomina *Hispanorum*, *Britannorum*, *Gallorum*, *Theutiscorum*, & *Illyriorum*, universa divisa fuit. Sub V his reliqui fratres, filiique ac nepotes, suas quisque portiones possederunt, tanquam subditi sub Regibus : quibus ex amore tamen, ceu filii parentibus, minoresque natu fratres majoribus, non per metum, paruerunt. Ei Aschenazis filio, cui *Theutiscia* hæreditate obtigit, quodnam fuerit nomen, nusquam reperio. Hic complures iterum quum haberet filios ; V natu majoribus omnem distribuit *Theutisciam* : à quorum imperiis nominibusque omnis Theutiscorum gens in V divisa fuit nationes, *Istævones*, *Ingævones*, *Vandalios*, *Hermiones*, atque *Bastarnas*. Singulis iterum his Aschenazis nepotibus quum complures progignerentur filii ; complures etiam cujusque ditionis partitiones, compluraque de eorum nominibus nationum exorta sunt nomina, *Marsorum*, *Gambriviorum*, *Chattorum*, *Hermundurorum*, & alia. Quorum regiones quum jam ultra in plura vocabula, pluraque imperia minutiora dividi ob agrorum angustias nequirent ; in unum inposterum filium, natu maximum, imperii succesio in quaque gente, sive natione, perpetuo delata fuit. Ubi verò filii defecerunt, in proximos regiæ stirpis consanguineos, vel etiam nobilitate præstantissimos, defunctorum succesio transivit. reliqui omnes his paruerunt, κατὰ νόμον, id est, jure ac legibus præscriptis ; quod de primis illis regnis adfirmat Aristoteles. Atque hinc est, quod Cæsar,

Monarchiæ in Celtis & Germanis origo.

sar bell. Gall. comment. VI. de Germanorum nationibus tradit: *Magistratus ac Principes in annos singulis gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri.* Nempe singuli vici singulæ erant cognationes; & sic quoque singuli pagi; ac tandem tota civitas, sive natio, ab una stirpe procreata gens, pro unâ propinquitate habebatur. Quò illud etiam spectat *Tacitus* de Germania: *Non casus nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit: sed familia & propinquitates.* Eumdem hodièque Americanas gentes, in vicis & cuneis constituendis, observare morem, vulgo notum est.

Monarchia quales initio fuerint.

III. Initio, fines imperii, ut inquit *Justinus* lib. I. *Tueri magis, quàm proferre, mos erat.* & ut *Tacitus* annal. III. *intra suam cuique patriam regna finiebantur: nullâ adhuc malâ libidine. At postquam exui æqualitas, & pro modestia ac pudore, ambitio & vis incedebat*; non modò rapinæ ac bella in finitimos, sed domi etiam in suos cives, liberiores *provenêre dominationes*, regnaque jam infinita, cum potestate imperandi absolutissima. quorum primum conditorem, post inundationem, fuisse *Nimrodum*, sive *Ninum*, sacræ juxta profanæque testantur historiæ. unde absolutissima illa in oriente imperia, non tam in subditos ac cives, quàm in vilissima mancipia æternùm mansêre. Eadem postea quum in Germania quoque exorirentur; nonnullos apud populos evaluerunt: quidam uti per vim ea atque libidinem à Regibus arrepta videbant, sic statim pari vi atque indignatione eripuerunt, in plenamque sese & absolutam vindicarunt libertatem. Hinc duæ in antiqua Theutiscorum gente rerumpublicarum puræ ac simplices nulloque alio genere permixtæ formæ, *Monarchia*, ac *Democratia*. Quidam verò veterem illum atque avitum gentibus morem ad posteriora quoque sæcula retinuerunt, vel saltem abolitum revocarunt. unde *tertium* quasi *genus*, è Monarchia Democratiaque, confusum ac mixtum,

CAP.

CAPUT XXXVIII.

De Democraticis rebus publicis cum principatu.

I. Libertatem atque ex ea natam *Democratiam* ut plurimùm amplexi sunt Germani nostri; adeo, uti uno fermè *libertatis* nomine atque famâ Græcis juxta ac Latinis monimentis maximè sint celebrati. Unde *Tacitus* de Germ: *Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cum primùm Cimbrorum audita sunt arma, — ducenti fermè & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur — proximis temporibus triumphati magis, quàm victi sunt.* Ergo omnium toto orbe gentium fortissimi Germani. Nempe una Libertas fortitudinis certa mater, nutrixque fidissima. A liberorum igitur Germaniæ pupulorum Democratiâ initium facere, haud iniquum fuerit. hujus quidpe explicatione præmissâ, reliqua rerum publicarum genera, qualia fuerint, faciliùs intelligentur. *Democratia in Germanis ex libertate nata.*

II. Democraticarum igitur rerum publicarum aliæ *cum principatu* fuêre, aliæ *sine principatu*. de his posteriùs agam; de illis hoc capite. *Principatus* in democraticis Germanorum rebus publicis erat eminens unius auctoritas, reliquorum omnium potestate atque legibus definita. *Tacitus* de Germ: *Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potiùs quàm imperio præsunt.* Rectè equidem majores nostri reges ex nobilitate, duces ex virtute, sumebant. quidpe virtute opus erat foris, uti hostis profligaretur: nobilitate domi, uti auctoritas polleret in civem. Ceterùm regis nomen hic impropriè pro principis auctoritate esse sumptum, ipse auctor infrà, ubi de conciliis agit, satis disertè his verbis indicat: *Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate.* Heic scilicet nullum inter regis ac principis imperium discrimen: uterq; n. *auctoritate magis suadendi, quàm jubendi potestate, audiebatur.* quod clariùs etiam patet ex *Cæsaris* bell. *In Democratia principatus.*

Gall. comm. V. ubi Ambiorix, Eburonum dimidiæ partis rex, sic adfatur Romanos: *Suaque esse ejusmodi imperia, ut non minus haberet in se juris multitudo, quàm ipse in multitudinem.* Nimirum hoc est, quod *Tacitus* ait: *Suadendi magis auctoritate, quàm jubendi potestate regem vel principem audiri.* Ita, uti Ambiorix rex, etiamsi in concilio bellum in Romanos civitati Eburonum dissuasisset, tamen à multitudine, ad inferendum ducendumque, cogi, vel saltem juberi potuerit. Quin suos, ut Romanorum castra oppugnarent, non jussisse, sed concitavisse eum cum Cativulco, alterius Eburonum partis rege, testatur *Cæsar* eodem comm. *Tacitus* annal. lib. XI. *Eodem*, inquit, *anno Cheruscorum gens regem Româ petivit; amissis, per interna bella, nobilibus, & uno reliquo, stirpis regiæ, qui apud urbem habebatur, nomine Italus.* Cheruscos regnatos fuisse ante hunc Italum, nusquam reperio. Principes eorum refert *Tacitus*, in annalibus, fratrem Flavii, Arminium; dein duos fratres Segestem ac Segimerum. Proinde *principem* quoque voluisse Cheruscos, non regem, Italum, omnino credibile est. Ipsi certè Cherusci, prædicto libro apud Tacitum, *principem* adpellant. *Adeo neminem*, inquiunt, *iisdem in terris ortum, qui principis locum impleat.* Et quid Cherusci regem peterent, qui Arminium, antea principem, regnum adfectantem oppresserant: quique Maroboduum, multarum gentium in Germania regem, quum se regno suo adjicere armis tentaret, Arminii ductu represserant; moxque Hermunduris, Marcomannis, ceterisque Maroboduo subjectis gentibus auxilium tulerant ad pellendum regno Maroboduum? Certè regnum istud Itali non alius fuit generis, quàm illud Ambiorigis & Cativulci; ubi æqua multitudini cum regibus fuit potestas: hoc est principalis auctoritas in Democratiâ, cum suasorio jure jubendi. *Regis* autem adpellatio, tùm *Tacito* in Cheruscorum Italo, tum *Cæsari* in Eburonum Ambiorige & Cativulco, inde nata videtur, quòd unum idemque imperii genus Romani modò *regis*, modò *principis*, promiscuè usurparunt vocabulis: illud tamen quasi priscûm Romanorum, Spartanorumque imitatione; qui consimilis potestatis imperium regum quoque titulo adficiebant. Sic igitur *Tacitus*, histor. lib. IV. *Classicum* quoque, alæ Treverorum in Romano exercitu præfectum, *regio* fuisse *genere* tradit; quum tamen Indutiomarum, à quo Classicus genus originemque traxit, principem fuisse Treverorum adfirmet *Cæsar*, belli Gall. comm. V. sic item

Ju-

Julium Paulum & *Claudium Civilem, regiâ stirpe* fuisse apud Batavos, ait *Tacitus* eodem libro, quum *principes* tantùm olim habuerint Batavi, non reges. At quàm exigua fuerit principum istorum, sive regum, in democraticis rebuspublicis, auctoritas, *suadendi magis quam jubendi*, disertè indicat idem Tacitus de Germ, per comparationem aliorum in Germaniâ regum: *Gothones regnantur, paullo jam addictiùs, quàm cetera Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem. Rugiis & Lemoviis erga reges obsequium.* Gothonibus addictiùs jam regnum, quàm ceteris, cum libertate tamen tribuit; Rugiis etiam & Lemoviis erga reges obsequium, quo veluti insigni ab reliquis antè enarratis Germanorum nationibus distinguuntur: sanè ceteris illis plenam, integram atque infinitam concedit libertatem. Paullo post de Suionibus: *Eoq; unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario iure parendi.* Quibus verbis absolutam ceteris Germaniæ nationibus adsignat libertatem, quorum reges, seu principes hoc ipso à Suionum regibus discernit, quòd hi liberam in suos & infinitam habebant potestatem imperandi; unique soli imperitabant: Gothonum verò regibus non nisi precarium erat ac suasorium jus parendi, cum multis exceptionibus subjectorum: qui tamen ipsi addictiùs regebantur, quàm ceteræ civitates. In his igitur pura puta democratia merito dici debet. quidpe summa imperii potestas, majestasque apud universum erat populum. in quo licet ordines diversi, alius alio superior, *principis, sacerdotum, primorum*, sive *procerum, nobilium* & *plebis*; tamen in conciliis ac conventibus, sine jure aut dignitate προεδρίας, *ut turbæ placuit, armatus* quisque *considit*: & iterum, sine jure πρωτιμίας, *prout ætas cuique, prout decus bellorum, prout facundia erat*, pro se quisque sententiam dixit: idque in negotiis gravioribus, quæ ad statum totius civitatis spectabant. Sic enim idem Noster: *De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.* & posteà: *Licet apud concilium accusare quoque & discrimen capitis intendere.* & iterum: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Sine ipsa igitur plebe nihil audebat statuere aut decernere rex ille, vel princeps; imò ne proceres quidem, seu primores. Hinc Civilis, quum gentem ad rebellionem pertrahere vel-

 let;

let; *primores gentis, & promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocavit*, teste *Tacito* historiar. lib. IV. quia sine plebe, neque Civilis, Batavorum nobilissimus, neque primores quidquam decernere, jus fasve habebant.

Batavorũ respublica non fuit Aristocratica.

III. Quamobrem vehementissimè falluntur ii, qui Batavorum rempublicam Aristocraticam fuisse, Civile vivente, arbitrantur. *Strabo*, lib. IV. non omnes illorum respublicas, sed *pleraque* fuisse ait Aristocraticas. nomen Belgarum in ultimam usque versus occasum solstitialem Galliam, quæ nunc Britannia dicitur minor, extendit. Quapropter ex plerisq; illis, cùm aliæ nationes, tum maximè Batavorum civitas, exemta esse poterat. Aristocraticum autem genus à Græcis Massiliensibus Galli acceperant: à quibus nihil prorsus Batavi; ne propiores quidem cis Rhenum in Gallico solo Germani. Strabo verò superioribus continuo ista subjungit: *Antiquitus unum quotannis deligebant principem: similiterque unus belli dux à multitudine designabatur.* Testatur ille, duces istos belli fuisse constitutos à *multitudine*. *Cæsar* bell. Gall. comment. VI. scribit: *plebem penè servorum loco haberi apud Gallos, & nulli adhiberi consilio*; sed imperium omne intra Druidas & equites consistere. Si de Gallorum plebe verè hoc scripsit Cæsar; Gallis ego suos mores lubens relinquo: Germanis tam Cisrhenanis quàm transrhenanis ne quis temerè eos tribuat, sedulus moneo. hi quidpe avitis vixerunt ut plurimùm moribus, quum Galli in molliorem jam dudum vitam Græcis Massiliensium moribus corrupti forent. Proinde non modò Batavos, sed omnes pariter Germanos Cisrhenanos democratico imperio civitates suas sive respublicas gubernasse, maximè credibile est. Sic enim in Eburonum quoque civitate, summa imperii potestas non penes unos proceres, nec penes unos equites, seu nobilitatem, sed penes omnem fuit multitudinem. sic Indutiomarus, teste *Cæsare* comm. V. quum Cingetorigem, generum suum, Cæsaris partes sequentem, hostem judicari vellet; *armatum multitudinis concilium indicit; quo, lege communi, omnes puberes armati convenire cogebantur.* Sine multitudine igitur, id est, sine plebe seu vulgo Indutiomarus Cingetorigem *hostem judicare, bonaque ejus publicare* nequivit. cogebatur autem plebs convenire, non Indutiomari principis imperio, neque procerum jussu; sed *lege communi*, communiter ab omni simul plebe latâ. Hinc sub ini-

Democraticum imperium in Germanis Cisrhenanis.

initium comm VI. *Interfecto*, inquit Cæsar, *Indutiomaro, ad ejus propinquos à Treveris imperium defertur.* nimirum ab omni Treverorum multitudine. nam proceres jam dudum sponte partes Indutiomari deseruerant, Cingetorigi mox à Cæsare conciliati; ut auctor est ipse *Cæsar*, in comment. V; qui *principes* eos adpellat, quos *Tacitus*, historiar. V, *senatores*. sed & hic in libro de Germania, eundem ordinem vocat *principes*. Mera igitur atque germana fuit democratica, cùm Batavorum, Eburonum ac Treverorum, tùm omnium haud dubiè Germanorum cis Rhenum colentium, rerumpublicarum gubernatio, è Germania, unà cum ceteris Germanorum moribus in Galliam translata.

IV. Ceterùm quum tam absoluta tamque pura fuerit istarum civitatum democratia; *principes* eorum, sive reges eodem modo, ut apud Lacedæmomios, *solo nomine tantùm fuêre reges*; re autem ipsâ ἀρχὴ eorum nihil aliud fuit, quàm *imperium bellicum per totam vitam*: ùt tradit de Lacedæmoniorum regibus *Aristoteles* Polit. lib. III. cap. XIII. nam in hoc potissimum ab initio constituti fuêre, uti hostem à suæ civitatis finibus propellerent; aut multitudinem in finitimorum agros educerent: omnis namque eorum vita nil nisi perpetuum fuit bellum. *Dionysius Halic.* lib. II. de Rom. regum potestate, & lib. V. in Atheniensium democratia dicebantur ἄρχοντες. Verùm in Germanis nostris, quod *Aristoteles* polit. lib. V. cap. V. in commune ait: *Priscis temporibus eundem populi, eumdemque exercitûs fuisse ductorem.* Apud nostros exemplum dictæ dignitatis est in Arminio, Cheruscorum principe; quem *duodecim potentiæ annos explevisse*, quum *propinquorum dolo caderet*, auctor est *Tacitus*, fine annal. II. Romani ob Lacedæmoniorum similitudinem *reges* eos adpellarunt. at re verâ nil nisi *duces* exercituum erant, quos pàtria lingua dixit *Herzogen*. In bello haud minus, quàm aliarum civitatum duces, qui in certum tempus certumque bellum delecti erant, *exemplo potiùs, quàm imperio præfuerunt*. nam, quemadmodum domi in conciliis, sic foris in militia, *neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum erat; non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut Deo imperante, quem adesse bellantibus credebant.*

Principes Germanorum erant belli duces.

 V. Iidem

Principes Germanorum pro legatis missi

V. Iidem hi *Reges* sive *Principes* sæpe à plebe, seu multitudine pro *Legatis* mittebantur extra civitatem. sic Malorix atque Verritus, Frisiorum Principes, missi sunt Romam ad Neronem Imperatorem; teste *Tacito*, annal. XIII. sic Masius Marcomannorum Rex cum Ganna virgine sacerdote, missus ad Domitianum; teste *Dione*, libro LXVII. sic Vallomarius, ejusdem gentis Rex, ad Mallium Bassum, Pannoniæ præfectum; teste *Petro Patricio* in historia. Sed ne reditus quidem Regibus istis è Regis vel Principis nomine ac dignitate ulli certi. *Mos est civitatibus*, inquit Tacitus de Germa. *ultro, ac viritim conferre Principibus vel armentorum, vel frugum aliquid; quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit.* Ex hoc comitibus suis, *epulæ, & quamquam incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedebant. Materia autem munificentiæ per bella, & raptus*, id est, ex hostibus habebant, quæ comitibus suis donabant. *magnumque comitatum non nisi vi belloque tuebantur. exigebant enim comites, principis sui liberalitate, illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam.* Illud tamen quasi ex lege, seu instituto, quod eodem in libro iis tribuit auctor: *Pars multæ Regi, vel civitati exsolvitur.* Nec satellitum, sive stipatorum, seu corporis custodum aliquod ex regia potestate, vel dignatione erat præsidium: sed comitatus solummodo domi militiæque voluntarius.

Principum apud priscos Germanos reditus.

Sacerdotũ & Principum autoritas.

VI. In universum æstimanti, summa auctoritas, tam in ea Democratia, quæ cum principatu, quàm quæ sine Principe vel Rege erat, penes unos fuit *sacerdoteis*, cùm domi in pace, tum foris in bello; ut supra cap. XXIV. ostensum est. Domi tamen Principem jus habuisse atque potestatem indicendi concilium, item præsidendi conciliis ac judiciis publicis totius civitatis, patet ex Indutiomari exemplo suprà citato. Et quia singulis cujusque civitatis pagis ac vicis suus erat Magistratus, sive, ut Tacitus & Cæsar vocant, Princeps qui jus reddebat; supremum quoque totius civitatis Principem, sive Regem, in eo pago, in quo domicilium habitationemq; habebat, locum juris dicundi obtinuisse, credibile est, pagum vero fortè incoluit, qui totius civitatis caput.

Reges Germaniæ pa-

VII. Nomen *Regis* à Romanis, ut antè dictum, parum proprium iis impositum; quum haud dubiè sermone patrio diceren-tur *the Fürsten*; *Forste*, quod hodièque *primum* numero significat; ca-

eademque significatione apud Anglos in Britannia est *Firft.* qua ratione etiam vocabulum *Princeps* Latinis derivatum est à voce *primus.* Germanicè tamen etiamnunc Princeps dicitur *een Förste ein Fürste.*

triâ linguâ dicebantur Fürsten.

VIII. Haud hereditarios fuisse hujusmodi principatûs, sed electivos, indicat Tacitus, dum *Reges ex nobilitate* sumi, non verò succedere, ait. Argumentum insuper atque exemplum est in Ariovisto, Marcomannorum, Sedusiorum, atque Harudum Rege. quidpe post hujus mortem, liberè egerunt dictæ nationes; donec Maroboduus, nobilis Marcomannus, fortunâ privatus, Româ reversus, regnum in eas occuparet.

Principes elegebantur.

IX. Ceterùm si quis Princeps in prædictis rebuspublicis democraticis absolutum liberumque ac infinitum regnum adfectaret; statim ab acerrima illa gentis libertate oppressus, vel saltem pulsus fuit. Sic enim Arminius, quum *pulso Maroboduo regnum adfectaret, libertatem popularium adversam habuit.* *Tacitus* annal. lib. II. sic ipse Maroboduus, quum regnum, per multas gentes à se privato occupatum, diu tenuisset, tandem à subjectis sibi populis profligatus est; teste eodem Tacito, eodem libro. sic item Catualda, nobilis Goto, quum Regem sese Marcomannorum in pulsi Marobodui locum constituere tentaret; statim à Jubillio, duce Hermundurorum, pulsus est. sic quoque Vannius, Quadorum Princeps, & Suævis postea, *inter Marum & Cusum locatis, Rex à Druso Cæsare impositus, post XXX annos pellitur regno;* annal. II. & XII. Sic denique Italus, Rex vel Princeps Cheruscorum, quum *secunda fortuna ad superbiam prolaberetur, pulsus est à Cheruscis,* annal. XI.

Libertatis tenacissimi Germani Monarchas ejecerunt.

X. Apud Marcomannos quidem, Quadosque, Democraticas fuisse cum principatu respublicas, post expulsos Maroboduum ac Vannium Reges, haud obscurè colligitur è Taciti libro de Germ: *Marcomannis*, inquit, *Quadisque usque ad nostram memoriam Reges manserunt ex gente ipsorum; nobile Marobodui & Tudri genus.* Si igitur Marcomanni, Quadique, pulsis Maroboduo ac Vannio Regibus, mox stirpem eorum in Reges iterum delegerunt; haud dubiè de Democratica libertate antea sibi providerunt: ita uti Regibus istis nulla alia fuerit in civitate potestas, quàm quæ in Democraticarum civitatum Principibus suprà nobis descripta.

In Democratia reges & principes.

id quod inde etiam quàm maximè liquet, quod Auctor, postquam ceteras inter Rhenum ac Vistulam Danubiumque & sinum Codanum nationes (in quibus etiam Marcomanni ac Quadi) ordine omnes enarravit; tandem, *Trans Lygios*, inquit, *Gothones regnantur paulo jam adductius, quàm cetera Germanorum gentes*. Quâ re ceu apertissimo indicio, antè memoratis Marcomannis Quadisque plenam, integram, atque absolutam relinquit libertatem: ex quâ regimen reipublicæ democraticum.

Civitates, quæ in democratia habuerint principes,

XI. Ceterùm, quæ fuerint, præter jam dictas, democraticæ cum principatu civitates, haud facile dispectu est. Trans Albim quidpe quia præter L. Domitii transitum (cujus meminit *Tacitus* annal. I. & IV.) nullas Romani res gesserunt; nulla quoque scriptorum relicta sunt monimenta, unde id perdisci queat. Cis Albim, præter Cheruscos, Chattorum quoque civitatem democraticam habuisse cum Principe rempublicam, liquet ex annal. libro II; ubi primum *Arpus*, deinde *Adgandestrius*, Chattorum Principes memorantur: libro verò XI. *Actumerus*. Cis Rhenum, in Germaniâ Gallicâ, Batavos quoque & Treveros, Eburonesque idem reipublicæ habuisse regimen, suprà ostensum est. Per quos magistratus democraticæ istæ cum principatu respublicæ administratæ fuerint, capite proximo docebo.

CAPUT XXXIX.

De rebus publicis democraticis sine principatu.

Democratia sine principibus.

I. NUnc, quæ sine principatu fuêre Germanorum respublicæ, dicendum. Fuisse hujusmodi respublicas, patet ex *Taciti* verbis: *Reges*, inquit, *ex nobilitate, Duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas; & Duces exemplo potiùs quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. Ceterum neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus, permissum: non quasi in pœnam, nec Ducis jussu.* Reges democraticarum civitatum sive Principes, si usus postularet, bellumque aliquod incideret, exercitum semper duxisse, neque alios eis civitatibus fuisse bello-

rum

rum duces, superiori capite demonstratum est. Heic igitur quum Autor inter dictos Reges, aliosque quosdam Duces distinguat; apertissimo ostendit indicio, Duces hosce in certum duntaxat constitutos fuisse tempus; donec bellum, quod inciderat, profligaretur. Exemplum est apud eumdem Auctorem, histor. lib. IV. in Brinione Caninefate. quidpe quum Civilis Batavus rebellionem erga Romanos Batavis suis persuasisset; tractis in belli societatem Caninefatibus ac Frisiis: *Impositusque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux deligitur* totius exercitûs, qui ex Batavis, Caninefatibus ac Frisiis constabat. At extra bellum domi Ducibus his nullam fuisse potestatem, omninòque civitates istas democraticas sine Duce seu Principe communi egisse, patet clariùs ex lib. de Germ. *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numeri convicti multantur. pars multæ Regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur.* Regi scilicet pars multæ cedebat, si regem gens haberet: civitati autem, sive nationi, in publicum totius civitatis ærarium, si natio sine Rege vel Principe ageret. De his civitatibus Cæsarem puto id inaudivisse, quod omnibus in universum Germaniæ populis per imperitiam tribuit, bell. Gall. comm. VI. *Quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsint, ut vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus communis est magistratus.*

II. Puras putas democraticas fuisse Germanorum respublicas, nullo aristocratiæ genere permistas, liquet ex *Taciti* verbis libro de Germ. de utroque democratiarum genere relatis: *Coëunt* inquit, *nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus, cùm aut inchoatur luna, aut impletur. Illud ex libertate vitium: quòd non simul, nec jussi conveniunt: sed & alter & tertius dies cunctatione coëuntium absumitur. Ut turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coercendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate.* & postea, ubi de magistratibus democraticarum rerumpubl. agit: *Eliguntur*, inquit, *in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auxilium adsunt.* Suprà ait, turbam in concilio *Democratia sine principe seu pura.*

 cilio

cilio consedisse, & pro se quemque sententiam dixisse. hîc verò magistratus (quos *principum* vocabulo indicat) à turba, id est, à plebe delectos ostendit: & ubi *consilium & auxilium*, id est, senatum pagorum indicat; non ex *optimatibus*, vel *primoribus*, vel *nobilibus*; sed ex *plebe* eum fuisse constitutum, disertè testatur. plebs autem erat, quos ipsi *burgarios* & *frilingos* adpellabant. Ceterò, reipublicæ administratio hic eadem fuit, quæ in Democratiis cum principatu. nam quum in his regis, vel principis ἀρχὴ nihil aliud esset, quàm στρατηγία, id est, *imperium militare*, cui domi in civitate nihil præter nomen & decus: per alios magistratûs administratam fuisse universam rempublicam, necesse est. *Cæsar* de illis dicto comm. VI. *In pace nullus communis est magistratus: sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Et *Tacitus*: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Quod igitur pagi vicique, totidem rectores, sive magistratus, vel judices; qui pagis & regionibus sive agris circùm sitis, jus reddiderunt. Etenim quùm hi magistratus, vel rectores, primi in suo quisque pago vel vico forent; Germani, è simplicitate quadam animi, quum titulorum varium splendorem, vel ignorarent etiamdum, vel, ut rem vanam, aspernarentur, patrio sermone vocavêre eos *thi Försten.* quos æquipollenti Romani vocabulo dixêre *principes.* Non ejusdem dignitatis principes hîc intelligere auctores, cujusmodi superiori capite indicavi, liquet ex subsequentibus continuò *Taciti*: *Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt.* Illis quidpe non certus aut finitus erat comitum numerus, in consilium vel auctoritatem: sed *plurimi & acerrimi comites* ad *æmulationem* finitimorum principum electi. *hæc* enim illorum *dignitas, hæ vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari.* &c. quin etiam ex aliis civitatibus *legationibus* & *muneribus ornabantur.* ab ipsis principibus alebantur, perpetuoque iis præstò erant. At *centeni isti comites* non nisi in conventibus ac judiciis, tamquam consilium & auctoritas, aderant. *Cæsar* idem inter diversarum democratiarum Principes discrimen ostendit, in bell. Gall. comm. V. ubi, de Treverorum loquens civitate: *In eâ*, inquit, *civitate duo de principatu inter se contendebant, Indutiomarus & Cingetorix.* Ubi summum totius gentis Treverorum intelligit principem. paulo verò post me-

memorat *principes* ex ea civitate: *& principes Treverorum*. & auctoritatem Cingetorigis principis in suos, id est, in istos Treverorum principes valuisse ait. ergo non summam hi habuêre auctoritatem inter Treveros. nihilque aliud fuêre, quàm singulorum pagorum vicorumque rectores, magistratus, ac judices. Hos *senatores* adpellat *Tacitus*, histor. lib. V. ubi de Civilis Batavi rebellione, cui accesserunt & Treveri, loquitur. Et item *Cæsar* bell. Gall. comm. IV. principes & senatores vocat; *Tacitus* annal. libro I. *proceres* & annal. II. *primores*; & postea *proceres* & paulo pôst *primores*. historiar. lib. IV. *Civilem* ait *primores gentis, & promtissimos vulgi convocasse*, quum rebellionem in Romanos genti suæ Batavæ persuadere vellet. Eodem libro postea habet *primores Tungrorum*. De Germ: memoratur *plebs*, & *proceres*. At hos pagorum vicorumque sive principes, sive magistratus, senatores, primores, proceresve, ex nobilitate sumtos fuisse, quemadmodum reges, sive supremi civitatum principes, patet ex *Cæsaris* comm. V. Porrò summum imperandi jubendique, animadvertendi, ac verberandi jus atque auctoritas hîc quoque penes sacerdotes fuit. de utrisque enim Democratiis, tam sine principatu, quàm cum principatu, loquitur *Tacitus* ista: *Ut turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur*.

III. Atque hujusmodi respublicas democraticas sine principatu complures fuisse in Germania deprehendo: præsertim minoribus in civitatibus; quales fuêre Marsorum, Tencterorum, Usipiorum, Tubantum, Ansibariorum, Angrivariorum, Dulgibinorum, Chamavorum & aliorum. De *Marsis* testis est *Tacitus*, annal. lib. II. Et de *Ansibariis* annal. XIII. Non principem Ansibariorum vel regem fuisse *Bojocalum* qui ibi memoratur, liquet ex eo, quòd Arminii jussu vinctus fuerat; item quòd stipendia postmodum sub Rom. ducibus fecit. Sed & majorum civitatum nonnulli hujus generis fuêre. De *Chaucis Tacitus* annal. XI. Ejusdem generis fuisse & *Bructerorum* civitatem, amplam & validam, inde colligere licet, quòd nusquam eorum regis vel principis mentio, quamvis crebra apud auctores, maximè Tacitum, bellorum Bructerûm memoratio. Cis Rhenum quoque Germanis ejusmodi fuisse respublicas democraticas sine principatu, haud obscurè è Cæsaris colligitur comm. Nam, quum multa belli Nerviorum, Atuaticorum,

Democratia pura in pluribus Germanorum nationibus fuit.

Menapiorumque fiat memoratio ; nulla tamen ullius regis vel principis harum civitatum reperitur mentio ; quum interim de Ambiorige & Cativulco Eburonum, item de Indutiomaro & Cingetorige, Treverorum principibus haud semel. At postquam Romani Gallias pacârunt, suoque imperio subjecerunt; omnibus pariter civitatibus jus eligendorum regum seu principum simul ereptum. Unde de universis Galliæ incolis: *Nostra equidem ætate omnes pacati serviunt; Romanorum, à quibus subacti, jussis parentes.* Ubi nulla natio, nullus populus, nulla civitas excipitur. Hinc Treveri, quum Civile Batavo impulsore, rebellarent, non reges seu principes habuêre belli duces; sed ex nobilitate, Clasicum atque Tutorem. Noster historiar. IV.

Batavorū resp. democratica sine principatu.

IV. Sed & Batavi, quum anteà à principibus regerentur, postquam Galliæ pacatæ, & in provincias Romanas redactæ fuêre, rempublicam democraticam sine principatu habuerunt; Romanis supremum, ut in reliqua Galliâ, imperium obtinentibus. *Tacitus* histor. lib. IV. Civilis *injurias & raptus, & cetera servitii mala enumerat, Neque enim societatem, ut olim; sed tanquam mancipia haberi.* Et de eadem Batavorum gente, hist. lib. I. *Proxima tamen Germanis exercitibus Gallarum civitates, non eodem honore, sed est, dono & tributi levamento, habita.* Lib. IV. *Batavos, quanquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse.* Et rursus è Voculæ, ducis Romani, contra Batavos oratione: *molle servitium.* Lib. V. *servitium memorat.* Sic de Germ: *Manet honos, & antiquæ societatis insigne, nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationibus, & tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma bellis reservantur.* Quocirca hunc honorem & hoc societatis insigne meritò ipsi Batavi non in ipsa libertate, sed proximè libertatem posuêre: Voculaque adpellavit *molle servitium.* Atque hujusmodi ferè fuit libertas, quam provinciarum suarum nonnullis populis concedere solebant Romani. Hinc igitur, quum Germanicus, Romani exercitus dux, Cheruscos armis peteret, Batavi socii *non regem*, nec *principem*, sed *ducem* habuêre Cariovaldam; teste *Tacito*, annal. lib. II. hinc item Batavi, & contermini Caninefates, quum, impulsore Civile, rebellionem pararent, Brinionem, nobilem Caninefatem, communem sibi delegerunt ducem, teste eodem *Tacito*, historiar. IV.

IV. Neque verò Civilis ante eam rebellionem sive dux sive princeps Batavorum fuit; sed cohortis Batavæ in exercitu Romano præfectus; ut testis idem *Tacitus*. Neque post Civilem & Vespasiani tempestatem, regia dignitas in Batavis ostendi nunquam potest, quoad Romano subjecti fuêre imperio.

V. Ceterò trans sinum Codanum & Vistulam amnem ingentes fuêre, ac validæ gentes in plures quæque nationes divisæ: de quibus *Tacitus* sub finem libri de Germ. ita scribit: *Peucinorum, Venedorumque & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam, dubito. quanquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt &c.* Ex his Venedos fuisse Sarmatas, Fennos verò atque Bastarnas Germanos illos ad septemtrionalem oceanum, hos ad pontum usque Euxinum porrectos. liberas fuisse gentes, sine regibus sine principibus, infrà demonstrabitur. De Bastarnis, supra Daciam Thraciamque sitis, quamvis crebra fiat apud Veteres auctores mentio, bellorumque memoratio; tamen nusquam regium inter eos imperium, ne principale quidem. unde haud vana conjectura, Democraticis eos egisse rebuspublicis. nam Aristocratias, ut antè dixi, è Celtis Galli atque Hispani à Græcis didicerunt. Fennis verò, quibus fæda paupertas, sine armis, sine equis, sine armentis, sine gregibus, sine arvis, sine penatibus, quis desideraverit imperare? nam de Suionibus, Fennorum finitimis, sic idem Noster paullo antè: *Est apud illos & opibus honos: eoq; unus imperitat.*

CAPUT XL.

De Monarchiis: & item de mixtis imperiis.

I. NUnc de Germanorum Monarchiis quoque dicendum. *Tacitus*, absolutâ continentis Germaniæ gentium explicatione, ita de Suionibus: *Apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* Reliqui illi populi, opum contemtores, ex sanguinis *nobilitate*, lectis regibus ac principibus, salvâ libertate ac jure *Monarchica Germaniæ septemtrionalis imperia.*

ſuo agebant. iſti, opibus habito honore, ſervilem in modum ſubjecti fuerunt. quapropter nec eandem continentiæ probitatisque, & bellicæ virtutis laudem cum reliquis illis Germanis obtinuerunt. Suionum ergo, ſive Sueonum perfecta omnibus numeris fuit Monarchia: in qua unus, opibus longè potentisſimus, omnibus reliquis, ſine præſcripto legum, ſine exceptionibus, ſine jure precario, ſuperbè imperitabat. Servitus gentis eò fœdior, quod voluntaria. nam quum opibus honos iſte regnandi ſit delatus, electivum fuiſſe regnum, neceſſe eſt. Sed hanc ſervitutem poſtmodum pertæſi, libertatem ſunt amplexi. Sic de iis *Adamus Bremenſis: Reges habent ex genere antiquos. quorum tamen vis pendet in populi ſententiâ. Quod in commune laudaverint omnes, illum confirmare oportet.* At Tacitus de Sitonibus tradit, iis feminam dominari. Sitones fuêre, qui nunc Norvagii adpellantur. Atq; hæc tunc fuêre monarchica ſeptemtrionalis Germaniæ imperia. Simile ad Rhenum & Danubium jam ante tempeſtatem Taciti occupavit Maroboduus. *Strabo* lib. VII. cujus regnum copioſè deſcribit *Vellejus Paterculus*, in lib. II. Reliqui illi Germanorum reges ſive principes in democraticis civitatibus, *mobilem, & ex voluntate parentium conſtantem* obtinebant *principatum*: hic autem Moroboduus *certum imperium, vimque regiam* occupavit. Illi voluntarios circum ſe habebant comites ex nobilitate: hujus corpus ſatellitum præſidio cuſtoditum. Et hic quidem maximo illo ævo inter liberas Germanorum gentes obtinuit imperium, inter Danubium, Albim & Viſtulam amnes, ſinumque Codanum. Sed quum in nimiam prolaberetur ſuperbiam, regnumque, quod vi paraverat, in Suionum prorſus ac Sitonum formare modum, pluresque ei adjicere gentes liberas tentaret, inviſus popularibus, tandem regno pellitur. *Tacitus*, annal. lib. II. Arminius quoque ipſe, quum ſimile regnum quæreret, mortem invenit. Idem auctor, in fine ejusdem libri.

Germanorum reſp. ex Monarchiâ & Democratiâ mixtæ.

II. Reſtat nunc tertium rerum publicarum genus, *ex Democratia atque Monarchia mixtum*, paucis nobis dicendum. Auctor noſter de Germ: *Trans Lygios Gothones regnantur paullo jam adductius, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem.* Fuêre Gothones Rugii ac Lemovii inter Viadrum & Viſtulam amnes ad oceanum, ſive oceani ſinum Codanum, me-

medii inter Democraticas & Monarchicas civitates. Ceteræ illæ Germanorum gentes sunt omnes ab auctore prænominatæ, quæ Democratias vel cum principatu, vel sine principatu habuerunt. *Addictius his regnatos fuisse* ait Gothones, Rugios atque Lemovios; at *paullo* tantùm; *necdum supra libertatem; multis exceptionibus, & precario jure parendi.* à qua libertate quia nullos eximit; non modò proceres, nec nobiles tantùm, sed omnem quoque plebem, id est, Burgarios liberos fuisse, obsequium regibus non nisi è voluntate ac legibus, communiter præscriptis præstitisse, haud dubium est. regnumque his regibus nullum aliud fuit, quàm quod *Adamus Bremensis* describit in Suionum gente. Lemovii posterioribus seculis dicti sunt Heruli. De iis *Procopius* rer. Gothicarum lib. III. *Quanquam & antea nomen quidem apud eos rex habuit; à privato autem viro nihil verè differebat.* Continuò ante narrat idem Procopius, regem suum Anerichum eos interfecisse, nullam aliam ob causam, nisi quòd sub nullius imperio esse vellet. Quum autem facti eos pœniteret, misisse legatos in patriam terram, qui è regiâ stirpe hominem accerserent, cui regnum deferrent. De Gothonibus, sive Gothis, Herulorum apud Vistulæ ostia conterminis, in eandem ferè sententiam scribit Theodosius. Harum igitur gentium respublicæ mixtæ fuêre ex Monarchiâ & Democratia; ita tamen, uti hæc longè superaret illam. Certè hæc regna non multùm differebant à ceterarum Germaniæ gentium libertate. Quod si fuerit aliquod erga reges obsequium, ut vult Tacitus & Adamus; quàm proximè ad patriam in liberos accessit auctoritatem. patris quidpe boni est, severè equidem liberis imperare, admonere de officio, & delicta castigare: at diligere tamen, & sæpe indulgere. & contrà, proborum liberorum est, obsequium præstare parenti; ex reverentia tamen, non ob metum. quod libertati quàm proximum: imò ipsa est libertas.

CA-

CAPUT XLI.

De Democraticarum civitatum fœderibus, atque clientelis, tam privatis quàm publicis.

I. DE Democraticarum civitatum amicitiis, fœderibus, atque clientelis jam pauca quædam placet differere. *Cæsar* bell. Gall. comm. VI. ubi Gallorum simul Germanorumque mores describit: *In Gallia,* inquit, *non solùm in omnibus civitatibus atque pagis, partibusque; sed penè etiam in singulis domibus factiones sunt: earumque factionum sunt principes; qui summam auctoritatem eorum judicio habere existimantur: quorum ad arbitrium judiciumque summa omnium rerum consiliorùmque redeat. idq; ejus rei causâ antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. suos enim opprimi quisque & circumveniri non patitur; neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. Hæc eadem ratio est in summâ totius Galliæ, namque omnes civitates in duas partes divisæ sunt. Quum Cæsar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Ædui; alterius Sequani. Hi, quum per se minùs valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Æduis, magnæque eorum erant clientelæ; Germanos atque Ariovistum sibi adjunxerant; eosque ad se magnis jacturis pollicitationibusque perduxerant &c.* Cæsar hic *clientelas* adpellat atque *amicitias*, quas vulgus nunc Latinè loquentium dicit *protectiones*. Sic idem *Cæsar* eodem comm. anteà de Senonibus Gallis tradit, eos antiquitus in Æduorum fuisse fide & Carnutes in Rhemorum clientela,

II. Sed Celtæ nostri inter se quales habuerint amicitias, qualiaque fœdera, ostendatur. Fœderum omnium duo potissimùm sunt genera: alterum *æquum*, alterum *iniquum* adpellatur. Æquo fœdere inter se qui junguntur, verè *amici sociique* dici possunt: quia utrorumque æqua manet majestas, æqua libertas. iniquo fœdere conciliati, rectiùs dicuntur *clientes:* quia eâ gratiâ inter se junguntur, uti inferiores certis conditionibus pareant superioribus; majestatem atque imperium eorum agnoscant: certaque tri-

Fœdus aliud æquũ, aliud iniquum.

tributa pendant, vel officia quædam præstent; superiores verò è reciproco inferiores, resq; eorum summâ fide contra hostes tueantur ac defendant. Hoc fœderum genus, non modò in Germanis nostris atque Gallis, reliquisque Celtis, sed in aliis etiam per terræ orbem gentibus, origine fuit antiquissimum. Quæ Livius, Dionysius Halicarn. lib. II. & Plutarchus in Romulo, aliique auctores Romulo adscribunt, hoc etiam oppidò falsum est, quod illum primum *patronorum clientumque* cùm nomina, tùm conditiones in Romano populo, nuper à se in unam civitatem collecto, instituisse tradant. nam quod Dionysius & Plutarchus de Romanis memorant, iisdem pene verbis de Celtis dictum à Cæsare, dicto comm. VI. ac Diodoro lib. V. reperio. nec tamen hoc fœderum genus Celtæ à Romanis demum acceperunt; quum ipse Cæsar testetur, antiquum id fuisse Gallorum institutum jam tum suo tempore. Igitur hoc etiam [illegible] inde ex Asia, in gentium dispersione, detulerunt cùm Celtæ in Celticam, tùm cæteræ gentes in suas quæque terras. Atque hinc esse existimo, quòd hodieque per omnem terrarum orbem frequenti usu inferior superiorem, quamvis nonnunquam senex adolescentulum, à quo aliquid beneficii ad se redire posse putet, *patrem* vulgò adpellitet. unde etiam *patroni & patrocinandi* apud Latinos nata sunt vocabula. *Cæsar* ita tradit: *In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo; alterum Druidum, alterum Equitum. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur; sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Verùm ego vereor, ne hoc quoque, ut innumera alia, nimis negligenter Cæsar in Gallia notaverit: multoque meliorem, credo, fuisse apud Gallos τῶν πενήτων conditionem. Veriora sunt ea, quæ paullo post sic narrat de Equitum genere: *Eorum ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circa se ambactos, clientesque habet.* Clientes hi iidem erant, qui *ambacti*, homines liberi è plebe, ob rei familiaris angustiam, in nobilis alicujus clientelam ac fidem transgressi. *Diodorus* lib. V. de Germanis simul atque Gallis: *Ministros liberæ conditionis in bella secum ducunt, ex egenis delectos: qui rhedariorum & propugnatorum operam eis præstant.* Atque ad hos ambactos, sive mi-

Clientela privata.

Clientes iidem qui ambacti.

ministros spectant illa Cæsaris verba: *Penè in singulis domibus factiones sunt, earumque factionum sunt principes,* &c. *suos n. opprimi quisque & circumveniri non patitur, neque aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem.* Hoc certè quàm proximè ad Romanorum patrocinatum accedit. Unde etiam dubium non est, quin & ipsi hi Gallorum Germanorumque ambacti, quemadmodum Romanorum clientes, conditionibus quibusdam ad certas operas, certaque officia patronis suis obstricti fuerint. Inter quæ hoc vel maximum, uti omnes tam adversæ, quàm prosperæ fortunæ casus unà cum ipsis perferrent. Exempla hoc docent in Germanorum gentibus, apud *Tacitum* annal. libro I. *Ereptus Segestes, magna cum propinquorum & clientum manu.* Et annal. lib. II. *Ni Inguiomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugisset.* Item annal. lib. XII. *Secuti mox clientes; & acceptis agris, in Pannonia locati sunt.* Domi equidem in pace non multò meliorem eorum apud patronos fuisse conditionem, quàm servorum colonorum, facilè crediderim: nisi quod clientes liberi. *Tacitus,* de Germ. de colonis ita narrat: *Verberare servum, ac vinculis & opere coërcere rarum, occidere solent: non disciplinâ & severitate; sed impetu & irâ, ut inimicum; nisi quod impunè.* Consimili impetu patronos nonnunquam in clientes fuisse invectos, haud equidem dubitaverim. Unde illud Cæsaris natum; *In hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Atque hactenus de clientelis privatis.

Clientela publica.

III. De publicis ita porro Cæsar: *Eadem ratio est in summâ totius Galliæ. namque omnes civitates in duas partes divisæ sunt;* & quæ sequuntur. Hoc equidem in Galliâ Celtica, ante Cæsaris in eas oras expeditionem. Germanis eumdem observatum fuisse morem, uti, quæ civitates per se minùs valerent, eæ in validiorum se traderent clientelam, docent historiæ. *Cæsar* ipse in comment. IV. Eburones & Condrusos Trevirorum fuisse *clientes* affirmat. Et comm. V. memorat integras nationes, quæ fuerint aliarum *socii* & *clientes.* Commen. VI. Chattorum habet nationes, quæ sub eorum fuerint imperio. Hos paullo pòst *socios* adpellat. *Tacitus* annal. lib. II. *Cherusci, sociique eorum.* Fuêre in his haud dubiè, cùm alii circùm populi, tùm maximè *Fosi*, qui aliis postea dicti *Saxones*, trans Albim incolentes. Idem auctor de Germ. *Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex æquo socii,*

cum

cùm in secundis minores fuissent. Dulgibinos Cheruscorum socios alios, sive clientes refert *Strabo*, lib. VII.

CAPUT XLII.

De conciliis atque judiciis; item de delictorum pœnis.

I. DE conciliis civitatum nunc etiam nonnihil dicatur, item de judiciis publicis & delictorum pœnis. Conventuum sive conciliorum duo fuerunt genera: alterum *majorum*; *minorum* alterum. Auctor de Germ: *De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes.* Minores res domi in suo quisque princeps pago transigebant, cum centenis suis comitibus; super majoribus rebus tam plebs quàm singulorum pagorum vicorumque principes in commune totius civitatis concilium congregabantur. De his conventibus Noster; *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus —— Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec jussi conveniunt: sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Ut turba placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur. sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensus genus est, armis laudare.* Credibile est, ad ejusmodi conventus convictibus indulsisse eos, ut etiam nunc fieri videmus. sic enim idem Noster: *Convictibus & hospitiis non alia gens effusiùs indulget.* & mox postea: *Sed & de reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviis consultant: tamquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida, aperit tunc secreta pectoris, licentia loci: ergo detecta & nuda omnium mens posterâ die retractatur. & sua utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt.* Nempe agitabant inter se publica negotia, consultabantque de iis in conviviis & compotationibus; ubi loci, vinique, seu

Concilia atque conventus veterum Germanorum.

biræ licentiâ secretas quisque animi cogitationes aperiebat. eadem verò postera die retractabant, examinabantque, ac tandem de iis constituebant sobrii ac serii. Vetustissimum hunc fuisse reperio gentium morem. De omnibus pariter Græcis patet ex *Homero* passim, & ex *Plutarchi* convivalium lib. VII. De Cretensibus auctor est *Athenæus*, lib. IV. cap. V. de Persis *Herodotus* lib. I. & de iisdem Strabo lib. XV. Credo, quia in vino veritas; ut inquit *Plinius* lib. XXII. cap. XIV. Aliam tamen rationem adfert *Maximus Tyrius*, dissertatione XII. *Deliberare in conviviis Persæ, sicut in concionibus Athenienses, solebant. Quum enim per legem inebriari nefas esset; modicus vini usus, non aliter quàm oleum igni infusum, animos eorum excitabat, ut nec ardorem eorum penitus restingueret, nec ultra tamen, quàm necesse esset, accenderet.* De eadem gente idem tradit *Athenæus*, lib. IV. Denique omnes hodièque barbaras Orientis Occidentisque gentes ad potum de rebus gravioribus deliberare, vulgò notum est. Sed & in ipsa etiamnunc Germaniâ antiqua illa consuetudo manet inter paganos.

Mulieres conciliis adhibitæ.

II. De cetero mulieres quoque omnibus conciliis suis adhibuisse Gallos, auctores sunt *Plutarchus*, in libro de virtutibus mulierum & *Polyænus* stratagem. lib. VII. Causam uterque eamdem Plutarchus ita: *Galli antequam, Alpeis transgressi, Italiæ eam occuparent partem, quam nunc incolunt, è gravi & implacabili discordiâ in bellum inciderunt civile. mulieres autem, inter media arma progressæ, cognitis controversiis, tam dextrè eas & æquè disjudicaverunt, ut admirabilis earum ex arbitrio amicitia omnium per urbes singulasque domos exstiterit. Itaque in posterum mos à Gallis servatus est, ut consultationibus de bello ac pace feminas suas adhiberent; & lites, cum sociis ortas, earum operâ componerentur.* Fabulam esse vetustatis licentiâ confictam, eo argumento convincitur, quod & Germani eamdem consuetudinem habuerunt, longè aliâ cum ratione. Noster: *Efficacius obligantur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid & providum putant. Nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt.*

Quæ res in conciliis agitatæ.

III. Quid agitaverint in dictis conviviis, conciliisque suis Germani, indicat idem Noster: Nempe, *De reconciliandis invicem inimicis, de jungendis affinitatibus, de asciscendis principibus, de pace denique*

nique ac bello. quibus adde & ista ; *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* & quæ paullo antecedunt : *Licet apud concilium accusare quoque & discrimen capitis intendere.* Ex quibus patet, de quibusvis rebus eos illic egisse, tam privatis quàm publicis.

IV. *Judicia* igitur habebantur vel publicè in universali totius alicujus civitatis, seu nationis concilio; de quibus Tacitus: *Licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere*: vel privatim in singulis pagis, vicisque ; *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* quod idem tradit Cæsar comm. VI. Hi equidem supremi erant, in suo quisque pago, vel vico, Judices. Consiliarii autem, seu adsessores judicii eis addebantur, *Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas adsunt.* *Judicia priscorum Germanorum habita in conciliis.*

V. Ut delicta, sic pœnæ distinguebantur. criminalia capite, civilia bonorum parte luebantur. Criminalia rursus in duo distinguebantur genera. Noster de iis ita: *Distinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus suspendunt. ignavos & imbelles & corpore infames, cœno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur : flagitia abscondi.* De civilibus sic ibidem : *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur.* Quia hæc sola apud illos in pretio, hæ unæ opes, hæc sola possessio. *Pars multa regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur.* Regi pars ; scilicet, si regem gens haberet : pars autem civitati, in fiscum ærarium nationis, quæ sine rege agebat. altera pars ei, qui vindicabatur ; aut, si hic interemtus foret, propinquis ejus. *Luitur enim*, inquit Auctor, *etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus.* *Facinorosorum pœna.*

VI. De Adulteriorum pœnis Idem : *Paucissima in tam numerosâ gente adulteria. quorum pœna præsens, & maritis permissa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo ; ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* Nempe secundum; ubi à primo ob adulterium repudiata fuerit. Ceterò eamdem fe- *Adulteriorum pœna.*

rè prostitutæ virginitatis, adulteriique pœnam posterioribus quoque temporibus in Germania mansisse, ostendit *Bonifacius* archiepiscopus, in epistola ad Ethelbaldum, Anglorum regem: *In antiqua*, inquit, *Saxonia, ubi nulla Christi cognitio, si virgo in materna domo, vel maritata sub conjuge sit adulterata; manu propria strangulatam cremant: aut cingulo tenus vestibus abscissis, flagellant eam castæ matronæ, & de villa in villam missæ occurrunt novæ flagellantes, & cultellis pungunt, donec interimant.* Certè paucissima fuisse adulteria necesse est, ubi tam præsens, tam severa, tamque rigida pœna. Theoderici, Gothorum regis super eadem re pronuntiatum, refert *Cassiodorus*, variar. lib. V. epist: XXII. hujusmodi: *Omne matrimonium incertum relinquitur, si in tanta reverentia sine aliquo terrore peccetur.* Gravissimum est ipsius Dei præceptum in Levitico, cap. XX. vers. X. item Deutero. cap. XXII. vers. XXII.

CAPUT XLIII.

De militia. ubi primùm de bellorum studio & quotidiano armorum usu; item de bellicæ fortitudinis dignitate; & de disciplina militari.

Belli studium & amor in Germanorum gente.

I. IN bello quas habuerint consuetudines ritusque, nunc deinceps videndum. Quantus autem iis fuerit belli amor, quantum armorum studium, facilè colligitur ex libro de German: *Si civitas, in qua orti sunt, longa pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulæ, & quanquam incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare.* Cæsar comm. VI: *Civitatibus maxima laus est, quàm latissimas circum se vastatis finibus solitudines habere.* Annal. lib. XIII: *super libidinem cuncta armis agendi.* De Gallis in Italia, apud Livium lib. V: *Se in ar-*

armis jus ferre, & omnia fortium virorum esse, ferociter dicebant. Tacitus de German. super matrimoniis refert : *Boves & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque. in hæc munera uxor accipitur : atque in vicem ipsa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur ; venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in prælio passuram, ausuramq;. Hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant.* Breviùs clariusque Cæsar comm. VI : *Vita omnis in venationibus, atque in studiis rei militaris consistit.* & *Seneca*, lib. I. de ira, cap. XI. Idem de Germanorum consanguineis, Hispanica gente Cantabris, *Silius Italicus*, lib. III. Item postea, lib. VIII. de Gallis. In universum æstimanti, omnis Germanorum vita nil nisi militia fuit. cujus usus ubi defuit, omnis exercitatio corporum simul & armorum exigebatur in venatu : qui & ipse belli quædam imago ac species. Atque hinc factum, uti nihil, neque publicæ, neque privatæ rei, nisi armati egerint ; teste Tacito.

Perpetua armorum gestatio in Germanorum gente.

II. Quæ res in Germanis quoque nostris causa videri poterat perpetuæ armorum gestationis, uti iis quotidiano continuoque usu adsuefacti, eò dexteriùs in bello uterentur : quemadmodum idem mos hodièque apud Suitzeros, Alemannorum progeniem, durat. Verùm tamen, dictum militaris vitæ studium non peculiare fuit unis Germanis, solisque proprium ; sed omnibus pariter Celtis initio commune, sed & Sarmatis ac Scythis, adeoque cunctis nationibus barbaris. Quod à Nino, primo omnium mortalium post terrarum inundationem venatore juxta ac bellatore acceptum, in sua quæque terra instituerunt ; perpetuòque exercuerunt, donec mitiores, alii post alios, didicêre mores, primi, à Deo ipso, Hæbræi; ab his deinde Ægyptii ac Syrii, à quibus Græci, à Græcis Itali; & ab his utrisque Celtarum partes Illyrii, Hispani, Galli atque Britanni. Germani verò, multis etiam sæculis pôst, eisdem vixêre moribus, quibus ab initio imbuti fuerunt, quibusque barbaras etiamnum in remotis trasmarinisque terris agere nationes, bella inter sese atque latrocinia continenter exercentes, vulgo notum est. At, quum unus hic vivendi in armis atque ex armis mos maximè apud cunctos Germanos probatus fuerit ; eum præstan-

ſtantisſimum omnium exiſtimatum fuiſſe, qui optimè iis ac ſtrenuisſimè uſus ſit, omnino neceſſe eſt. Hinc iſtud Auctoris noſtri de concillis, eodem libro de Germania: *Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia eſt, audiuntur.* Sed meliùs *Poſidonius* de Gallis, apud Athenæum, lib. IV. cap. XIII. *Convivæ ad cœnam ſi complures conveniant, in orbem conſidunt. in medio verò præſtantisſimi eſt ſedes, veluti totius cœtus principis; qui vel bellica dexteritate, vel nobilitate generis vel divitiis cæteros anteit.* Ubi & nobilitati bellica ſtrenuitas præfertur. At in tanto armorum bellorumque ſtudio ac dignitate, quàm exigua ipſis penèque nulla fuerit, ut hominibus barbaris, omniumque rerum ignatis, diſciplina militaris, pasſim innuunt rerum auctores. *Fl. Vegetius* de re militari, lib. I. cap. I. *Nullâ enim aliâ re videmus populum Romanum orbem ſubegiſſe terrarum, niſi armorum exercitio, diſciplinâ caſtrorum, uſuque militiæ. Quid enim adverſus Gallorum multitudinem paucitas Romana valuiſſet? quid adverſus Germanorum proceritatem brevitas potuiſſet audere? Hiſpanos quidem non tantùm numero, ſed etiam viribus corporum Noſtris præſtitiſſe, manifeſtum eſt.* Germanis noſtris nulla providentia militaris, nulla diſciplina: vi omnia, iracundiâ atque impetu agebant, ſine certis imperiis, ſine ducibus, *Seneca.* Ex ſilvis maximè inſidiatos fuiſſe, apud alios auctores reperio. *Frontinus*, ſtratagem. lib. I. cap. III. *Tacitus* annal. lib. I. Aliis etiam hoc commune fuiſſe Celtis, è Gallorum exemplo diſco. de quibus *Polybius*, lib. III. Crebris tamen, jam inde ab Auguſti Cæſaris temporibus, adverſus Romanos bellis, aliquid diſciplinæ tandem addidicerunt Germani. *Tacitus* annal. lib. II. de prælio inter Arminium Cheruſcum & Maroboduum Marcomannum. De eodem Maroboduo *Vellejus Paterculus*, lib. II. De Chattorum gente *Tacitus* de Germ: *Multum ut inter Germanos*, id eſt, ut eſt captus Germanorum *rationis ac ſolertiæ: præponere electos, audire præpoſitos, noſſe ordines, intelligere occaſiones, differre impetus, diſponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare; quodque rarisſimum, nec niſi ratione diſciplinæ conceſſum, plus reponere in duce, quàm in exercitu; omne robur in pedite: quem ſuper arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum. rari excurſus & fortuita pugna. Equeſtrium ſane virium id proprium; citò parare victoriam, citò cedere,*

dere. *Velocitas juxta formidinem, cunctatio propior constantiæ est.* Atque hanc disciplinam Chatti, jam Trajano Romanis imperitante, habuêre.

CAPUT XLIV.

De variis armorum telorumque generibus.

I Bellandi igitur priscorum Germanorum morem modumque uti commodè ac ritè describam, armorum genera primò indicanda erunt. In his pleraque ex communi omnium gentium ritu. unde certissimum documentum, ex Asia nostros in suam detulisse ea Celticam; ut & aliæ gentes ex eadem in suas quæque terras. nam quod *Herodotus* lib. IV. ex Ægypto, ait, primò clypei galeæque usum in Græciam deportatum, id opidò falsum est. quanquam ipse *Herodotus* lib. I. armorum bellicorum inventum tradit esse Carum: quibus & *Strabo* nonnulla adscribit, lib. XIV. & item *Plinius* lib. *VII.* cap. *LVI.* quorum hic alia aliis auctoribus. Verùm quùm antiquissimo illo bellandi pugnandique more, quem Herculi adscribunt veteres, & olim pleræque gentes usi sint, & nunc etiam Americani in extero orbe eo utantur; certum est, hæc omnia ante gentium dispersionem fuisse inventa. *Bellandi mos & modus antiquus.*

II. Sed armorum alia sunt, quibus corpus protegitur adversus hostium ictûs; alia quibus hostis feritur. Illorum rursus alia corpori veluti tegmina adhærent; alia manibus gestantur. De corpori hærentibus sic Auctor de Germ: *Paucis loricæ, vix uni alterive cassis, aut galea:* & paullò antè: *Nudi aut sagulo leves pugnant.* In bello cur quidam omninò nudi pugnare voluerint, rationem reddunt Gæsati Galli apud *Polybium* lib. *II.* in pugna adversus Romanos in Italia commissâ: *Hac ratione quàm expeditissimos fore sese rati; quum senticeta essent alicubi, quæ, dependentibus lacinüs ac vinculis, adhærentia, armorum usum impedirent.* Ut igitur hi Galli, sic Germanorum nostrorum multi corpus omninò fuerunt intecti. quod præter Tacitum *Dio* quoque testatur lib. *XXXVIII.* Cæsaris orationem ad militeis cum Ariovisto prælium inituros, habitam referens: *Quis nescit, nos totum corpus armatos esse; illos verò plerum-* *Arma Germanorum priscorum.* *Nudi pugnabant.*

ramque nudos. Quamquam hoc ad eos quoque referri possit, qui sagulis tantum velabantur. Levibus in bello usos, ex Insubrium Bojorumque patet exemplo. Quidam verò, loco sagulorum, ferinis utebantur, ut in pace, pellibus. auctor hist. lib. *II. Tergis ferarum & ingentibus telis horrentes.* Præterea que exemplum est Germanici Cæsaris Romani exercitûs in Germania ducis. annal. lib. II. Atque hoc gregarii militis sive plebeji apud Germanos tegmen, lib. II. *Non loricam Germano, non galeam.* Quod autem in libro de Germania *paucis* ait esse *loricas*, id de locupletioribus, nobilibus ac principibus seu ordinum ductoribus intelligendum, qui à reliqua plebe *veste distinguebantur stricta, & singulos artûs exprimente*, cui lorica superinduebatur. Sed & equites nudi pugnabant: *Plutarchus* in Crasso, & *Appianus* in Syriacis de equitibus à Cæsare è Gallia M. Crasso in Syriam, ad bellum Parthicum cum filio ejus P. Crasso missis; *Nuda memorat Gallorum corpora.* Sed hæc fortè seminuda tantùm. Sic Livius lib. XXII: *Galli super umbilicum erant nudi.* Ergò tantùm bracchati. Et Batavi fuerunt, Trevérique Germani, qui à Cæsare Crasso mittebantur. *Lucanus* lib. I. Ceterùm Varro de L. L. libro IV. *Lorica à loro; quod de corio crudo pectoralia faciebant. postea succenderunt Galli è ferro, sub id vocabulum ex annulis ferream tunicam.* Hinc *Silius Italicus* lib. V.

Lorica.

Loricam induitur. tortos huic nexilis hamos,
Ferro squamma rudi permixtoque asperat auro.

Et *Diodorus* lib. V. de Germanis juxta & Gallis; *Loricas quidem habent ferreas, atque hamatas; alii, à natura tributis contenti, nudi pugnant.* Item *Plutarchus* in Mario de Cimbris: *Loricis erant exculti ferreis.* Hodiè patriâ linguâ id tegumentum bellici genus vocatur *ein panzer*, aut *panzerhemde*: quod Latinè tunicam ferream dixeris cum Varrone. Priscis illis Germanis Gallisque non fuisse manicatam, quemadmodum nec Romanis, maximè credibile est. nam neque vestis illa stricta Germanis in manicas extendebatur; Lorica porrò tegebatur interdum sagulo, aut pelle ferinâ.

Cassis seu galea capitis munimen.

III. De capitis munimine ista Noster: *Vix uni alterive cassis aut galea. Herodianus* lib. VI. *nuda refert Germanorum capita.* idem tradit *Dio* lib. *XXXVIII*, de Ariovisti acie. Communem hunc omni-

omnibus Celtis sine galeis pugnandi fuisse morem, liquet è Vasco- *Germani*
num exemplo; de quibus in Annibalis exercitu in Italia versanti- *veteres sine*
bus, *Silius Italicus* lib. VI. & lib. XI. Item ex Britannorum exem- *galeis pu-*
plo, de quibus *Herodianus* lib. III. Apud Germanos sine galeis prin- *gnabant.*
cipes etiam pugnas iniisse, patet ex Auctore: *Sæpe*, inquit, *in ipso solo vertice religant capillum principes, & ornatiorem habent. in altitudinem quandam, & terrorem, adituri bella, comti, ut hostium oculis ornantur.* Mos is hodièque communis Americanis Floridam incolentibus. Antiquis sæculis in orbe nostro non modò Germani, sed Scythæ etiam & Parthi eum observarunt. *Appianus* in Syriacis. Ceterùm *Isidorus* lib. XVIII. cap. XIV. ita inter *cassidem* & *galeam* distinguit: *Cassis de lamina est; galea de corio. nam galerus corium dicitur.* Auctores tamen hæc vocabula confundunt; ita uti *Galli aeneis*
etiam cassidem sæpius adpellent galeam. Gallorum galeas sic de- *usi galeis*
scribit *Diodorus* lib. V. *Æneis utuntur galeis, cum magnis adpendi-* *ad ostenta-*
cibus, ad prolixam ostentationem factis. aliis namque cornua adfixa *tionem or-*
sunt; aliis avium aut quadrupedum formas expressas habent. Et eo- *natis.*
dem libro posteà de Celtiberis. *Æneas capitibus imponunt galeas,* *Cimbrorū*
cristis puniceis exornatas. De Cimbris *Plutarchus* in Mario; *Ga-* *galeæ mon-*
leas quærebant, quæ repræsentarent ferarum beluarum rictus & inusi- *strosæ.*
tatas figuras: quas alatis fastigiantes cristis adparebant eminentiores. De *Vettonibus*, Hispanicâ gente idem refert *Silius Italicus* lib. VI. Gallis atque Hispanis æneæ fuerint galeæ: at Germanos ferreas tantum habuisse, colligo ex *Tacito* lib. de Germ: *Aurum & argen-* *Germano-*
tum deos iis negasse ait, nec ferrum quidem superesse, sicut ex genere telo- *rum galeæ*
rum colligatur. ubi nullam æris facit mentionem, ceu ne hoc qui- *ferreæ.*
dem iis fuerit metallum. nisi fortè Rheno proximis Galliæ commercia id suppeditaverint.

IV. Ceterò *Stevvechius* ad Vegetii lib. I. cap. XX. super iis, quæ de Cimbris refert Plutarchus commentans sic inquit: *Ex* *Insignia*
re militari haud dubiè mos, quo etiamnum hodiè insignia familiarum *unde be-*
exornata atque distincta videmus; cum galeis insident leones, lupi, cer- *stiarū figu-*
vi, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum bestiarum sive capita *ris ornata.*
sive cornua sive pedes. originem moris tam antiqui spero me nunc primum invenisse. Ab Ægyptiis enim descendisse, observavi apud Diodorum Sicul. lib. II. ubi ille reges eorum caput leonis, tauri aut draconis principatus insigne capite gestasse scribit. Ab Ægyptiis porrò mutua-

tos hoc Græcos, & ab his Romanos, ut multa alia, quæ ad disciplinam militarem pertinebant, magnam mihi verisimilitudinem habere videtur; præsertim, quòd Lacedæmoniis galeæ inventionem videam tribui à Plinio lib. VII. cap. LVI. Haud absurda sanè & satis commoda transitio ab Ægyptiis ad Græcos, & ab his ad Romanos. at à Romanis porrò ad Celtas quomodo, quâ occasione & quando? Vix dixeris. Unde Americani populi ejusmodi hodièque utuntur galeis? Omnes ritus suos, tàm humanos quàm divinos ipsos Celtas ex Asia in gentium dispersione attulisse in Celticam, innumeris suprà patuit documentis. proinde hunc quoque galearum usum ex eodem & loco & tempore promanasse, cùm ad nostros tùm ad Græcos & alias totius orbis genteis, maximè credibile est. Ac primi quidem bellatores sine lorica, sine galea, ferinis pellibus humeros caputque muniebant. unde etiam antiquissimo apud poëtas bellatori Herculi nihil tegumenti bellici tribuitur, præter leonis exuvias. quam ejus imaginem egregiè ac graphicè refert *Silius* lib. *II.* in Terone Herculis Saguntini sacerdote. *Diodorus* lib. *I.* de Bebrycibus. *Theocritus* in Dioscuris. De Tirynthiis Græcis, prælium inituris, *Statius* Thebaidos lib. IV. & eodem libro de Arcadibus. lib. *VII.* de Thebanis. De Afris *Claudianus* lib. I. de laudibus Stiliconis. De Mezentio, Hetruscorum duce, *Virgilius* Æneid. lib. VII. Nempè totum os leonis, vel aliûs cujusvis feræ, vacuum, id est, pellis, quæ caput feræ contexerat, capiti hominis imponebatur una cum dentibus; ita, uti superior pars rictus sive hiatus integra primorem frontem ac tempora, inferior fissa aureis atque posteriores maxillas contegeret. reliqua pellis humeros atque tergum velabat. quam inter pugnandum lævo brachio obvolvebant; quâ figurâ Herculem antiquus exhibet lapis à Petro Apiano inter antiquas inscriptiones relatus. Sed diversarum sæpè ferarum pelles, alia humeros, alia caput tegebant. *Virgilius* Æneid. lib. XI. de Orphito. Alii dehinc caput tantùm muniebant. Idem poëta dicto libro *VII.* de agresti quadam Latinorum legione. Deinde opus quoque & artificium hisce pellibus adhibitum. *Homerus* Iliad. K. de galea, quam Thrasymedes Ulyssi imposuit, & mox de alia, quâ Meriones Ulyssi caput munivit. Κυνέην adpellat poëta, antiquissimo vocabulo, quod aliis etiam auctoribus Græcis usurpatur, pro *galea* & *galero*, & quoviscapitis tegmi-

Antiquissimi bellatores ferinis pellibus erant muniti.

tegmine; quia à principio ἐκ τῦ κυνὸς, id est, canis corio fiebat. *Silius* lib. V. Quâ ratione & ipsum *galea* vocabulum Græcum esse volunt γαλέην, quod *felem* seu *catum* significat; quia ex felis quoque capite antiquitùs fiebat. Atque hinc confirmatur distinctio illa Isidori, *galeam è corio, cassidem è lamina* adfirmantis. Utroque genere usos fuisse Germanos nostros, testatur Tacitus: *Vix uni alterivè cassis aut galea.* At posteaquam thoraces bello, loricæque ferreæ & cassides inventæ; pelles his superinduebantur: sæpèque itidem diversæ ex alia fera loricæ, ex alia cassidi. *Silius* lib. *IV.* de Apulorum duce Allio in exercitu Romano contra Annibalem, & lib. V. de consule Rom. in galea Gallica. *Polybius* lib. *VI.* de Romano sui ævi milite. Sed & alias genteis ejusmodi ex corio usos fuisse galeis & thoracibus, auctores docent, *Strabo* lib. VII. de Roxolanis & lib. XI. de Albanis & Iberis inter Ponticum Caspiumque maria colentibus; & ibidem de Amazonibus. Istiusmodi igitur galeas ex crudis ferarum coriis & Ægyptii initio unà cum reliquis mortalibus, non ex suo invento, sed à primis circa Ninum bellatoribus habuerunt. quas illi fortassis posteà primi in cassides mutare cæperunt. *Diodorus* lib. *III. Plutarchus* de Iside, de Ægyptiis; & de pugna inter Horum Isidis filium & Typhonem. *Diodorus* lib. *I.* de Osiride; & eodem libro postea. *Galeæ & thoraces ex corio.*

V. Verùm alii postea simpliceis illas cassides, è lamina confectas, pellibus non ampliùs munierunt, sed cristis simul in ornatum suis, simul in terrorem hostium, instruxerunt. *Virgil.* Æneid. IX. & lib. VIII. Has cristas primum fuisse ex setis equinis, passim in poëmatibus suis docet *Homerus* Iliad. γ. de Paride Priami filio. *Theocritus*, in Charitibus de Siculis. *Virgilius* Æneid. lib. IX. de Turno. Hinc etiam Æneid. lib. II. *comantem* dicit *galeam*, & lib. III. *cristas comanteis.* Conus verò, cui inserebatur crista, non in postica galeæ parte erat, uti nunc mos ubique obtinet, sed ipso in vertice. *Homerus* Iliad. ζ. de Hectoris filio patris galeam contuente. Interdum plures uni galeæ coni, pluresque in iis cristæ. Idem Iliad. λ. *Virgilius* Æneid. VII. de Turni galea. Originem harum cristarum disco ex *Herodoto*; qui lib. VII. ita scribit de orientalibus Æthiopibus: *Æthiopes, qui ex Asia erant, pelles frontium equarum, cum an-* *Cassides cristis instructæ.* *Crista ex setis equinis.*

ribus atque jubis, in capitibus habebant ; *ut ipsæ jubæ pro cristis essent, & hirtæ aures equinæ rigerent.*

VI. Pro jubis equinis postea pennæ impositæ sunt avium apud omneis pariter gentes. Herodotus dicto loco. Sed in his rubrum maximè spectasse colorem, antiquitatem observo : nescio quam ob rationem, nisi quod is color sanguini genuinus. *Virgilius* Æneid. lib. XI. de Turno *cristaque tegit galea aurea rubra.* Eodem libro habet ; *cristasque rubenteis.* *Polybius* lib. IV. de militibus Romanis : *Accedit ad hæc omnia, quod in galea serto pennaceo insuper ornantur ; pennis tribus puniceis aut nigris iisque rectis longitudine ferè cubitalibus. quæ ubi ceteris armis ad summum verticem accesserunt, vir quidem duplo, quàm sit, major adparet ; species autem exsistit pulchra & hosti formidabilis.* De Hispanica gente Celtiberis *Diodorus* refert, eos gestasse *galeas aureas puniceis exornatas cristis.* *Silius* lib. II. galeam describens, quam Hispaniæ populi dono Annibali dederunt inter alia arma:

Cristæ ex pennis.

— galeamque coruscis
Subnixam cristis ; vibrantque cui vertice coni
Albentes niveæ tremulo nutamine pennæ.

VII. Germanos quoque posteà adhibuisse, ostendit *Plutarchus* in Mario Cimbris tribuens *pennatas cristas.* Alii priscorum memores tegumentorum, quæ erant ferarum ora rictusque ac dentes, horum quoque formis, adfabrè effigiatis, galeas exornarunt ; adpositis nihilominus cristis : quod ex Cimbrorum maximè atque Gallorum exemplis patet. Non proprium hoc fuisse Celtarum, sed aliis etiam gentibus commune ; testantur passim Auctores. *Herodotus* lib. VII. de Thracibus Asiaticis. *Virgilius* Æneid. VII. de Turno. Sed hæc galearum simulque scutorum, varia ornamenta, jam inde ab antiquissimis temporibus fuêre insignia, quibus primùm Reges vel Principes à populo, ut ex Ægyptiorum liquet exemplo, dein etiam nobiles familiæ à plebe distinguebantur. qui mos licet aliis quoque gentibus fuerit communis, tamen apud Celtas maximèque Germanos tam severè religiosèque perpetuò ad hæc nostra usque tempora observatus est : uti etiam nunc in Germania nostra, si quis plebejus vel opidanus, nobilitatis insigne usurpare conetur ; cuivis nobili homini id, quocunque in loco pictum

Cristæ Germanorum pennatæ.

Galearũ & scutorũ ornamentis nobiles familiæ à plebejis distinguebantur.

ctum fictumve conspiciat, deturbare ac confringere, pedibusque conculcare impunè liceat.

VIII. Hactenus de armis defensivis, quibus corpora tegebantur. nunc de iis dicendum, quæ manibus in prælio gestabantur. In his *scutum* ac *gladius* corpori adpendebantur, *tela* manu gerebantur. Primum igitur de scuto agam; quia in hoc altera erat pars insignium nobilitatis. *Virgilius* Æneid. lib. VIII. de Gallis, qui Romam quondam ceperunt. *Scutis protecti corpora longis.* *Strabo* lib. IV. de universis Gallis & *Tacitus* annal. lib. II. de Germanis Transrhenanis. De utraque verò gente *Diodorus* lib. V. Immensa equidem erant in longitudinem, at in latitudinem non item. *Herodianus.* lib. III. de Britannis: *Tantum scuto angusto & hastâ armati.* *Polybius* lib. II. de Gallis Italicis. *Quia enim scutum Gallicum protegere virum non potest, quo majora erant horum corpora; & quidem nuda, eò minus jacula cadebant irrita.* *Livius* XLVIII. de Gallis Asiaticis: *Scuta longa ceterum ad amplitudinem corporum parùm lata, & ea ipsa plana, malè tegebant Gallos.* Verum de hac latitudinis exiguitate mirari ego satis nequeo, nam si altitudinem scuta ad hominis, quod disertè testatur Diodorus, habuêre staturam; certè latitudo minor esse haud debuit, quàm quæ corpus transversum tegeret. A Polybio sane mutuatus hæc sua, ut multa alia, Livius: quæque ille de Gallis in Italia dixit, hic Gallis Asiaticis adplicavit. igitur quicquid de unius Polybii auctoritate fideque hac in re fiat; pro Diodoro sanè atque pro Tacito faciunt, alii auctores, *Agathias* lib. I I. de Francorum acie loquens: *Erat autem eis forma aciei instar cunei, Δ literæ figuram præ se ferens, anteriore quidem sui parte in acutum desinens. pressa enim erat ac densa, scutis undiquaque inter se consertis munita.* Quod si igitur scuta corporis latitudinem non implessent, conseri inter sese ita, uti acies tuta fuisset, haud quaquam potuissent. Sed mox iterum *Agathias*. *Aversi enim inter se stabant, uti hostibus adversi essent, & ex tuto confligerent, scutis protecti.* *Cæsar* bell. Gall. comment. I. de Ariovisti Marcomannorum regis acie: *Germani celeriter ex consuetudine sua, phalange factâ, impetu gladiorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent, & scuta manibus revellerent, & desuper vulnerarent.* *Orosius* lib. VI. cap. VII. ita refert eamdem pugnam. Paullo aliter de eadem pugna *Dio* lib. XXXVIII. *Itaque*

Scutum.

que treceni quique agmine facto, aliquando pauciores, scutis undiquaque sese sepientes, erectique stantes, neque invadi, quod erant confecti atque conclusi, neque disturbari ob densitatem poterant. ideirco neque agebant quicquam, neque patiebantur. Romani igitur quum illi turris instar stipati consisterent, projectis scutis cum cursu irruerunt & ex propinquo eos aggressi sunt, magnamque cædem eorum ediderunt. De cuneis & tali scutorum usu *Plutarchus* in Crasso; *Appianus* in Syriacis, & *Livius* lib. X. de galeis in Italia. His adde insuper *Nicetam Choniatem*, qui, in vita Manuelis Comneni lib. I. ita loquitur de Alemannorum Francorumque acie in Asia contra Turcas exstructa. *Procedunt simul, turris in modum compositi confertique.* Πυργηδὸν hic dicit quod Dio ὥσπερ ἐν πύργοις quia τοὺς θυρεοὺς sive τὰς ἀσπίδας προεβάλλοντο, & inter se conserebant. Liquet igitur ex his satis apertè, Marcomannos, phalangem illam sive testudinem construenteis, non tantum super capita extulisse scuta, sed etiam extrinsecus ante se constituisse. quæ Romani milites, cursu insultantes, proturbarunt pedibus, moxque manibus revulserunt. Ceterum ex suprà allatis, cùm ipsius Livii tùm aliorum testimoniis satis clarè patet, scuta illa Celtica oblonga corporis latitudinem omnem implesse. nam alioquin conglobatas multitudines ita concludere atque protegere nequissent, ne quid ab hostibus paterentur. neque verò aliter turri comparari sic facta conglobatio potuisset.

Scuta aut ex viminibus aut ex tabula aut ex cortice. erant facta.

IX. Porrò ex qua materia Germanorum confecta fuerint scuta, indicat Auctor noster annal. lib. II. *Ne scuta quidem ferro nervovè firmata: sed viminum textus, vel tenues & fucatas colore tabulas:* Ergò neque interior eorum pars concava, neque exterior convexa, sed omnia fuêre plana. quod disertissimis testatur verbis *Livius*: *Scuta*, inquit, *longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana.* Scuta verò è viminibus aut tabulâ tenui non nisi levia esse potuerunt, quod affirmat *Diodorus* dicto loco. Duobus dictis generibus scutorum tertium addit *Val. Flaccus* in Bastarnis Germanis, Ἀργοναυτικῶν lib. VI.

Quos, duce Teutagono, crudi mora corticis armat.

Antiquissimum certè hoc scutorum genus, ab ipsa quasi natura, sine artificio aut opere humano, suppeditatum. Alias quoque initio gen-

gentes eos usas, colligitur ex Græcorum exemplo, *Statius* Thebeid. lib. VIII. *Arborei dant scuta sinus*. Posteà viminum textus inventi sunt, quibus omneis pariter orbis terrarum genteis usas reperio. Formam apud Germanos omnibus eamdem fuisse censeo; id est, *oblongam* ad hominis staturam *angustam, planam & quadram*. hæc quidpe forma tabulis, quas nominat Noster, quàm maximè convenit. cuneata scuta inferiori parte non fuisse, inde conjicere datur, quòd gestatores suos ita turris in modum incluserunt, uti nulla corporis parte lædi ab hostibus potuerint. Cortices tamen non fuêre plani; sed sinuati, ut natura arboribus circumdederat. *Scutorum forma.*

X. Ceterò fuit alia scutorum in Germania forma apud genteis, Vistulæ ostiis & sinui Godano proximas. Noster de Germ. *Rugii & Lemovii rotunda scuta*. *Sidonius Appollinaris* lib. IV. epist. XX. de Segismeris comitatu, scuta refert coloribus distincta. item *Tacitus* annal. II. & lib. de Germ. *Scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt*. *Diodorus* lib. V. *scuta insigni proprio variegata quidam æneas animalium imagines, tam ad defensionem, quàm ad ornatum adfabrè factas praferunt*. De imaginibus equidem hujusmodi æneis aut ferreis, omninò in Germanis negat Tacitus. Illud igitur Gallorum proprium. Cimbrorum equitibus in Mario Plutarchus attribuit scuta candida. de Gothonibus rotunda scuta Sidonius nivea in orbibus, fulva in umbonibus. Animalia tamen etiam nonnunquam fuisse adpicta, testatur *Quinctilianus* lib. VI. cap. II. *Imago galli, in scuto Mariano Cimbrico picta*. Nobiles homines apud priscos Celtas lectissimis tantùm coloribus sua singula distinxerunt scuta. unde etiamnum ea omnium antiquissima ac maxima genuina dicuntur nobilitatis apud Germanos insignia, quæ omnium simplicissima, certis dumtaxat spatiis ac coloribus distincta. Vulgatissima sunt illa, quæ Latini *laterculos* & *virgas* adpellarunt, patrius nunc sermo vocat has *strische*, id est, *lineas*, sive *balken*, id est, *trabeus*; illos verò *rauten* vel *vvecken*, id est, *rhombos*. At universis civitatibus sive nationibus augustiora fuêre insignia τῶν ζώων, ut inquit *Diodorus*. puta equi, tauri, ursi, lupi, cervi & aliorum, quæ Germania fert, animalium imagines referentiâ. Hæc autem nulli, nisi principes civitatum & duces exercituum in scutis gerebant, tabulis illis planis & lectissimis coloribus, id est, familiæ, ex qua princeps vel dux ortus erat, insignibus jam anteà distinctis adfixa.

Scuta rotunda & picta.

Animalia ad picta scutis.

Civitatum, seu nationũ & Principũ insignia; itemq; nobilium privorum.

fixæ. Posterioribus autem sæculis, hæc privorum quoque nobilium scutis adrepserunt, ipsorum principum indulgentiâ, qui suis uti insignibus, coloribus tantùm mutatis, huic vel illi nobili permiserunt; ita tamen, uti haud integrum aliquod animal, sed dimidiata duntaxat ejus pars anterior, vel etiam caput, aut pes solummodò effigiaretur: quò sua principibus maneret dignitas atque reverentia, ab inferiori ordine discreta. Mox & integrorum animalium imagines nobilibus concessæ sunt. Ceterùm pugnanteis priscos Celtas, manu læva scutum sustinuisse, docet *Livius* lib. VII. Extra pugnam vel domi in pace à lævo suspendisse humero, ostendit *Agathias* lib. II. in Francis. Tam equites quàm pedites unâ atque eâdem usos scuti formâ ac magnitudine, patet ex *Tacito*: *Eques quidem scuto frameâque contentus est; pedites & missilia spargunt.* ubi nulla inter equitum peditumque scuta distinctio: nec usquam alibi.

Gladii Germanorum magni.

XI. Nunc de *Gladio*. *Tacitus* de Germ. & annal. II. satis apertè idem indicat, Germanos raros gladiis uti; & nudos pugnare, sine armis corpus tegentibus. Sed quosdam tamen habuisse gladios, concedit: haud dubiè locupletiores, nobiliores ac principes. *Diodorus* lib. V. de Gallis atque Germanis: *Pro gladiis spathas gerunt prælongas, ex catenis ferreis aut aneis, ad dextrum latus dependenteis.* & paullò post: *Gladii non minores sunt ceterorum sannis.* *Plutarchus* in Mario de Cimbris: *Gladiis utebantur per magnis atque ponderosis.* *Strabo* lib. IV. de Gallis, *gladius longus, ad dextrum dependens latus.* *Diodorus* eodem lib. paullò post de Celtiberis: *Gladios gestant ancipiteis à ferro exquisito fabricatos.* *Isidorus* lib. XVIII. cap. VI. *Spatham* rectè sic describit: *Gladius ex utraque parte acutus, quam vulgò spatam vocant.* & postea: *Spatam Latinè autumant dictam eò, quod spatiosa sit, id est, lata & ampla.* Ego Celticum id potius vocabulum esse crediderim, quemadmodum & *lancea*, & *sparus*, & *gæsum* & *cateja*. Hodieque instrumentum ferreum anceps & latum, quo horti fodiuntur, patriâ nobis linguâ vocatur *Spate* & *Spade*. *Vegetius* lib. II. cap. XV. de Romanis militibus, qui ejus ævo multa adsumserant è disciplina militari Gallorum Germanorumque: *Habebant,* inquit, *gladios majores, quos Spathas vocant; & alios minores, quos semispathas nominant.* *Polybius* lib. III. *Dissimiles gladii. nam Hispanorum non-*

mi-

minus ad punctim feriendum hostem valebant mucrone, quàm ad cæsim petendum : Gallorum gladii ad cæsim duntaxat feriendum utiles, quam ad rem opus intervallo. Et in eadem ferè verba *Livius*, lib. *XXXII. Gallis prælongi ac sine mucronibus, Hispano punctim magis, quàm cæsim, assueto petere hostem, brevitate habile & cum mucronibus.* Iterum *Polyb.* lib. II. *Gallorum mucrone gladius omninò caret.* Apud *Diodorum* igitur etiam *Spathæ* Gallorum Germanorumque sine mucronibus intelligendæ sunt. *Spathæ* igitur istæ Germanorum Gallorumque fuêre gladii ingentes prælongi, ancipites, mucrone carentes; qualeis & antiquo illo more etiamnunc Suitzeros gerere videmus, capulo ambabus manibus apto. Quomodo iis in pugna usi sint, ostendit *Plutarchus* in Camillo ita de Gallis loquens: *Gladiis barbarico more & sine ullâ arte ferientes, humeros maximè & capita detruncabant.* Quod de iisdem Gallis *Polyenus* quoque testatur, stratagem. lib. VIII. De Turcis ab Alemannis ac Francis in Asia cæsis, ita tradit *Nicetas Choniates* in vita Manuelis Comneni: *Alii prælongis gladiis medii dissecabantur.* *Polybius* lib. II. de Gallis: *Gladii item eorum ita fabricati, uti ad cædendum primum duntaxat ictum habeant: à quo statim & in longitudine & in latitudine, instar strigilum, incurvantur; usque adeò, uti nisi tempus militi detur, quo gladium terræ innixum pede corrigat, prorsus inefficax secundus eorum sit ictus.* Et *Plutarchus* item de Gallis in Camillo: *Tandem, Camillo armatos militeis in hostes ducente, hi subrectis gladiis concurrunt: illi verò cum pilis occurrentes; & parteis pilorum ferro munitas, ictibus subjicientes, retuderunt eorum ferrum, quod erat molle, & in tenueis laminas productum; ita, uti statim curvarentur, duplicarenturque gladii.* *Pollux* tamen lib. II. cap. X, sect. XIII. inter laudatissima arma refert μάχαιραι κελτικαί. Gladii igitur Celtarum materiâ atque formâ traduntur talibus. — *Spatharũ formæ.*

XII. Corpori quomodo fuerint aptati gladii, nunc dispiciendum est. Primùm, vaginâ tectos fuisse scorteâ, haud dubitandum, nam & cultellos, quibus cibus in mensis secabatur, vaginâ tali fuisse tectos, ex *Athenæo* intelligimus. *Diodorus: Spathas habent prælongas ex catenis ferreis vel æneis ad dextrum latus dependentes:* id ego miror, quum tantæ fuerint longitudinis istæ spathæ, quomodo à dextro latere evaginare eas dextrâ manu potuerint. Sinistra quidpe prælongo scuto occupata atque impedita fuit. Consentit tamen cum Diodoro *Strabo* lib. IV, de Gallis: — *Vagina gladiorum scortea.* — *Gladii ad dextrum latus dependentes.*

Gladius longus ad dextrum dependens latus; & scutum item longum. Romanos quoque militeis à dextro gestasse gladios, testis est *Polybius* lib. VI. *Horatius* epodôn odâ VII. Quia igitur gladium Romani habuêre ab Hispanis, Hispanos quoque à dextris eum gestasse, maximè erit credibile. *Agathias* lib. II. Francorum armaturam describens. *Gladius è femore lævo, è latere scutum dependet.* quam sententiam *Sidonii* quoque *Apollinaris* confirmat testimonium in carm. II. de Gothico cultu. In antiquis imaginibus, quæ veterum feruntur esse pictorum, Britanniæ septemtrionalia quondam incolentium, ex lævo latere pendere gladii prælongi conspiciuntur. Ex quibus colligere jam licet, antiquissimis temporibus omneis Celtas, tàm Germanos quàm Gallos atque Hispanos, Britannosque à dextro gestasse latere gladios; posteà verò ad sinistrum transtulisse. De modo adpendendi gladium, nunc videamus.

Modus adpendendi gladium duplex ex humero, & femore.

XIII. Duplex hic fuit, alter quo ab humero atque collo, alter quô à femore suspendebatur. Prior ille antiquissimus fuisse videtur omnium gentium: quidpe qui ab *Homero* crebrò memoretur. Iliad. β, de Agamemnone. & Odyss. β, de Telemacho. *Virgilius* Æneid. VIII. de Evandro. & lib. IX. de Ascanio, & lib. XI. de Ænea. Sic *Sidonius Apollinaris* lib. IV. epist XX. de Segismeris, regii inter Gothos juvenis, comitatu: *Penduli ex humero gladii, balteis super currentibus strinxerant clausa bullatis latera rhenonibus.* *Isidorus* etymolog. lib. XIX. cap. XXXIII. *Balteus dicitur non solùm quo cingimur, sed etiam à quo arma dependent.* de eodem *Virgilius* Æneid. lib. XII. De altero illo suspendendi gladium modo sic Diodorus: *Spathas habent prælongas, è catenis ferreis aut æneis ad dextrum latus dependenteis.*

Balteus, ejusq. ornamenta.

λαγὼν propriè est lateris cavitas laxior & exossis, inter coxas & coxendicem; quæ *ilia* dicuntur Latinis. unde *Sidonius* carm. II. de Hunnis: *succincta sub ilibus alvus.* Sic Germanorum Gallorumque alvus succincta sub ilibus erat; non equidem catenâ ferreâ aut æneâ, sed balteo. Hinc enim illud Plutarchi in Camillo: *Brennus veluti illudens irridensque, gladium simul atque balteum discinctum ponderi adjecit.* Baltei autem isti erant lati; qualibus etiamnunc aurigæ in Germania cinguntur. *Sidonius* carm. V. de Francis: Latus & angustum succingit balteus alvum. Ornamenta baltei fuêre bullæ; ferreæ quidem antiquioribus Germanis.

nis, ut quibus nullum aurum, nullum argentum, nullum æs. At postquam in Italiam Galliamque transivêre Gothi, Franci, Burgundiones & alii; his æneæ fuêre, quemadmodum galeæ & principibus etiam argenteæ atque aureæ. At baltheus bullis exornatus locupletiorum tantùm fuit cingulum. plebs inferior nudo utebatur corio. Hæc igitur de gladio longo dicta sunt. Ceterùm Dio lib. XXXVIII. Ariovisti militibus præter τὰ μακρότερα ξίφη, βραχύτερα quoque tribuit. an satis rectè, equidem dubito.

XIV. Restat nunc de iis armis, quæ, communi vocabulo, *tela* dicta, dextrâ gerebantur manu. Auctor de Germ: *Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas gerunt.* Hispanicum vocabulum esse *lanceam*, auctor est *M. Varro* apud Gellium lib. XV. cap. XX. unde etiam unum atque alterum in Hispania quondam opidum, nomine *Lancea*. Ipsum quoque teli genus Hispanicum fuisse, ex Hispania in Italiam cum nomine delatum, haud dubium est. Sisenna apud Non. Marcellum. Suevis id tribuit, & *Diodorus* lib. V. Germanis simul & Gallis. Unde haud leve argumentum, omnibus pariter Celtis & rem & nomen quondam fuisse communia. Hispanos atque Gallos, unà cum Germanis nostris, unius ejusdemque gentis, ab Aschenaze propagatæ, fuisse populos, sub uno Celtarum nomine in commune comprehensos, satis validis suprà demonstratum est, documentis. Hodièque *lanceam* nos dicimus *lanze*: & ab eo compositum vocabulum *lanzknecht*; quod nunc vulgò *militem peditem*, antiquitùs *lancearium militem* significabat. nam *Knecht*, quod nunc *servum* sive *ministrum* ac *famulum*, olim nihil aliud, quàm *militem* denotabat. Sed de priscorum lancea dicendum; id teli genus ita describit *Diodorus*, libro prædicto: *Hastas jaciunt, lanceas illis dictas, quarum ferrum longitudine cubitum æquat, vel etiam superat, si additamenta adsint: latitudo à gemino palmo haud multum abest.* Ancipiteis fuisse, ostendit *Plutarchus* in Mario de Cimbrorum equitatu loquens: *Pro telo singuli habebant bipennem.* Latum fuisse lanceis atque longum ferrum, etiam *Tacitus*, dicto loco, satis apertè innuit, dum, post memoratas lanceas, hastis demum angustum ac breve tribuit ferrum. *Vegetius* lib. *III.* cap. *XXIV.* de Romanorum velitibus: *Hi, equis prætercurrentibus, adlatiores lanceas*

Tela & lancea.

vel majora spicula belluas occidebant; nempe elephantos. Ex *Diadoro* notandum: ferrum illud in majoribus lanceis alius in aliis fuisse formæ. nam quædam habebant τὰ ἐπιθήματα; quædam verò minùs. Ἐπιθήματα in lanceis interpretor, geminas illas cuspideis lunatas, quæ in inferiori latiorique ferri parte hodièque conspiciuntur in hastis, vulgari vocabulo *partisanen* dictis. *Isidorus* lib. *XVIII*. cap. VII. *Lancea est hasta, amentum habens in medio.* Amentum erat lorum medio hastilis obtortum, quo arrepto, lancea manu impellebatur. *Silius* lib. IV.

Amentum.

— hasta juvatur
Amento; renovantque novâ fornace bipenneis.

Idem de Chryxo, Bojorum duce, & de Romano Consule, quem Chryxus lanceâ adpetebat. Item lib. VII. de Bruto. & lib. XIII. de Taurea Campano. Hæc igitur forma fuit lancearum Celticarum, quarum apud Germanos rarum fuisse usum, tradit Auctor noster. *majores* eas adpellat, quia aliæ erant *minores*. Ceterum aut vehementer ego fallor, aut hoc teli genus *matar* & variante dialecto *mater* adpellatum fuisse Gallis, ex *Strabo* disco. cujus verba lib. IV. de Gallis sunt ista: *Et hasta pro ratione & materis. Persici jaculi quædam species.* Persicum jaculum verò παλτὸν, quia Persis semper tribuitur à *Xenophonte*; qui unus maximè id refert; & Medis *Pollux*. jaculum fuisse, quod amento vibrabatur, ipse innuit *Strabo* ibidem: *Habent & lignum pili minoris simile; quod non amento sed è manu vibrant.* ubi, dum huic telo amentum adimit, illi, id est, παλτῷ concedit. Amentum verò nullum nisi in jaculo. *Pollux* lib. II. cap. X. *Sarissa Macedonica quæ est hasta; & paltum Medicum, quod jaculum. Strabo* lib. X. *Genuinus est hastarum usus alter comminùs, alter jaculando, ut paltis.* Mediam certè ponit lib. IV. *matarim* inter longam hastam & minora illa spicula. *Cæsar* comm. I. de pugna cum Helvetiis commissâ. *Pro vallo curros objecerant, & è loco superiore in nostros venienteis tela conjiciebant; & nonnulli inter carros rotasque mataras ac tragulas subjiciebant.* Quod si longæ fuissent hastæ, inter carros rotasque uti iis nequissent. Nullum igitur aliud fuit telum, quàm quod generali vocabulo lanceam adpellat Diodorus. *Non Marcellus* ex lib. III. Sisennæi *Gallia materibus, Suevi lanceis configunt*, idemque ex lib. IV. Atque hoc teli genus usitatissimum fuis-

Matar seu Materis teli genus.

fuisse Gallis, disco ex Auctore ad Herennium; *Nec tam facilè ex Italia materis Transalpina depulsa est.*

XV. Aliud fuit teli genus, *Framea*, dictum, de quo sic Noster: *Hastas vel ipsorum vocabulo frameas gerunt: angusto & brevi ferro sed ita acri & ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel eminus pugnent.* Eminus telo pugnare, vulgò est, quando id longiùs in hostem ejaculatur. quod & *Strabo* docet lib. X. Verùm aliter intelligit istic vocabulum *eminus* Tacitus. nam & sic pugnando hasta seu framea retinebatur manu scilicet, quia longa. Sic annal. lib. I. *Contra Cheruscis hastæ ingentes ad vulnera facienda quamvis procul.* Et annal. lib. II. *enormis hastas.* Et histor. lib. V. *prælongis hastis fluitantem militem eminus fodiebant.* Et annal. lib. II. postea. Atque hoc erat illud *vel comminus vel eminus pugnare*, *comminus* pugnabant hastâ collectâ: *eminus* protensâ. *Dio* lib. XXXVIII. in prælio Ariovisti cum Cæsare, ejusmodi prælongas Marcomannorum hastas adpellat κοντούς. Idem teli genus hodièque frequenti est apud omneis ferè Europæos in usu: vocaturque vulgari vocabulo Germanis nostris *ein langer spies* id est, *hasta longa.* Hispani, Itali, Galli & Angli suâ quæque dialecto *picam longam* indigetant. quâ, ut olim prisci Germani, nunc etiam omnes, *prout ratio poscit, vel comminus vel eminus pugnant.* Hodiè tamen peditum duntaxat est telum. apud priscos Germanos etiam equitum fuit. Idem Noster: *Et equites equidem scuto frameâque contentus est.* nomen hoc hastis quæsitum ab re ipsa, quod erant cuspide acri: quemadmodum apud Latinos ab eodem argumento nomen invenit *acus.* Germanos etiamnum sutorium ac sartorium instrumentum, quo corium vel vestis perforatur, eodem vocabulo dicitur variantibus dialectis, *friem, pfriem, priem, preem,* — *Framea.*

XVI. Ad breviora tela transeo. *Diodorus* lib. V. *Gladii non minores sunt ceterorum saunijs. sauniorum verò mucro major est, quàm gladiorum.* Quibus verbis mensuram sauniorum indigat: nempe magnorum illorum prælongorumque gladiorum longitudinem non excessisse, quò *Tacitus* quoque respexisse videtur: dum ea brevia tela adpellat: quanquam saunia intra gladiorum longitudinem stetisse, haud temere crediderim. *Hesychius* σαύνιον interpretatur *jaculum* sive *spiculum barbaricum.* *Dionysius* Halic. passim — *Saunia tela brevia.*

ſim tela Romanorum militum vocat σαυνία, quæ Livius *pila* ac *veruta*. Diodorus dicto loco tria refert ſauniorum genera planè inter ſe diverſa, niſi quod cuncta brevia. Unde colligo, *ſaunis* vocabulo quodvis telum breve deſignatum fuiſſe miſſile ſeu jaculum, unde etiam *Diodorus* eodem libro de Britannis loquens σαυνιάζειν dixit, quod Noſter *miſſilia ſpargere*. Pergit igitur de ſauniis Diodorus: *Horum alia in directum fabricata ſunt; alia ſinuoſos per omne ferrum habent anfractus*. Primum illud genus fuit ſimile Romanorum pilo. *Vegetius* lib. *I.* cap. *XX.* *Miſſilia, quibus utebatur pedeſtris exercitus, pila vocabantur, ferro ſubtili trigono præfixa, unciarum novem ſive pedali; barbari autem ſcutati pedites his præcipue utuntur, quas bebras vocant.* Et lib. II. cap. XV. *Bina miſſilia, unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, haſtili pedum quinque & ſemis: quod pilum vocabant, nunc ſpiculum dicitur.* Cum his convenit, quod *Tacitus* de Germanis. *Pedites & miſſilia ſpargunt, pluraque ſinguli.* Vocabulum ejus teli variè in Vegetii exemplaribus ſcriptum legitur. quædam enim habent *bebras*, quædam *bebyas* alia *brebras* & nonnulla *brebas*. Ceterò Gæſatas Gallos cum Senonibus Gallis Romam cepiſſe, auctor eſt *Strabo* lib. V. & ejusdem nominis Gallos cum Inſubribus, poſt primum bellum Punicum à Romanis in Italia devictos, teſtis eſt *Polybius* lib. II. & item *Plutarchus* in Marcello: cui non Γαισάται, ut *Straboni*, nec Γαισάτοι, ut *Polybio*, ſed Γεσσάται dicuntur: *Gæſati à re dicti, quòd ære bellando mereri ſoliti. id enim vox iſta propriè ſignificat.* Plutarchus item prædicto libro. *Accerſebant ex Gallis ſtipendiarios milites, qui Geſſatæ vocantur.* Ergo non gentis ſed conditionis fuit vocabulum *Gæſatæ* ſive *Geſſatæ*, nempe quòd Britannorum, qui vulgò Walli dicuntur, hodièque conductitios famulos ſive miniſtros vocant *gueſſin*, & nos etiam Germani omnem familiam conductitiam, id eſt, omne famulorum famularumque σύςημα adpellamus *geſinde*. Vox autem *Gæſatæ* ſive *Geſatæ* haud dubiè derivata fuit à *gæſo* ſive *geſo*, quod teli genus fuiſſe apud Gallos, auctor eſt Nonius Marcellus. *Heſychius* equidem in lexico; *Gæſus jaculum, totum ferro conſtans, quidam vero mercedem ſive ſtipendium interpretantur, aut telum propulſatorium.* Et *Pollux* lib. XXXIII. *Haſta tota ferrea, vocatur autem gæſus.* Stipendium ſignificare haud dubiè inde arbitrantur, quòd ab hoc dicti *Gæſatæ*, ſtipendiarii erant milites. Sed veriùs fuiſ-

Bebræ.

Gæſa teli genus, unde milites gæſatæ.

fuiſſe telum, id eſt, jaculum, ſive ſpiculum, Polybii, Varronis ac Virgilii comprobant teſtimonia. Vegetius, uti antè dictum, barbaros, id eſt, Germanos *bina*, ac nonnunquam *terna* ait *pila*, ſeu *bebras*, *in præliis portaſſe*: Tacitus item tradit Germanorum *pedites miſſilia ſparſiſſe, plura ſingulos*. Varro autem de vita pop. Rom. lib. III. ut refert Nonius: *Qui gladiis*, inquit, *cincti, ſine ſcuto, cum binis geſis eſſent*. Et *Virgilius* Æneid. lib. VIII. de Gallis Romam capientibus.

— duo quisque Alpina coruſcant
Geſa manu.

Non tota ferro conſtitiſſe, indicat ſatis disertè *Polybius* lib. VI. gæſas tribuens Romanis militibus iis, quibus Livius haſtas. nam harum nullum apud Romanos fuêre ὁλοσίδηροι. At ex his omnibus ſatis jam claret, *gæſa* ſeu *geſa* Gallorum nihil aliud fuiſſe; quàm *brevia illa miſſilia* Germanorum; quorum plura ſinguli in prælia ferebant. Hæc autem non triangulo fuiſſe antiquitùs ferro, ùt deſcribuntur ab Vegetio, ſed lato & ancipiti, quale fuit in majoribus lanceis; niſi quòd hoc pro ratione haſtilis, majus fuit; docet in ſimili Spiculo *Virgilius* Æneid. lib. I. & de Turno Æneid. XII. Idem poëta Æneid. lib. V. diſcrimen inter brevia hæc tela lato ferro præfixa, & majores, quas nominat Tacitus, lanceas indicaturus, ſic loquentem introducit Æneam:

Cnoſia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, cœlatamque argento ferre bipennem.

Proinde eadem tela adpellata fuiſſe *lanceas minores*, ùt innuit Tacitus, maximè credibile eſt. *Strabo* lib. XVII. Mauros, Maſæſylos, aliosque Africæ populos tradit habuiſſe *lanceam latam & parvam*. *Salluſtius* de bello Catilinario *lanceas* à telis militaribus excludit, cui adſentire videtur *Martialis*. *Lanceas* Gallorum *minores* illos intellexiſſe, omninò arbitror. Ceterùm conductitii milites, qui antiquisſimis Celtarum dicti fuêre, ab teli genere, *Geſatæ*, ab eodem argumento Germanis nuncupati ſunt *lanzknechte*, quaſi dicas *lancearios*: quod vocabulum nil aliud ſignificat, quàm *militeis conductitios*, ſive *mercenarios*; quamquam ſæpiùs nunc pro *peditibus* accipiatur. Idem teli genus *Sidonius* adpellat *ſecureis miſſiles* dicta epiſt. XX. lib. IV. *Lanceis uncatis, ſecuribusque miſſilibus dextræ refertæ*. Tacitus; *miſſilia in immenſum vibrant*. De

 Luſi-

Lusitanis Hispanicâ gente *Diodorus* lib. V. *Spicula certo jactu & in longinquum mittunt, plagasque inferunt pervalidas.* Hactenus igitur de primo illo genere sauniorum Diodori, id est, de *brevibus jaculis*, sive *missilibus*, quæ dicebantur *gæsa*, & *minores lanceæ*; quarum ferrum ἐπ' εὐθείας, hoc est, in directum fuit fabricatum.

Franci angonibus & securibus ancipitibus usi. XVIII. Est aliud directi teli genus, Agathiæ lib. II. memoratum, quod medium fuisse videtur inter lanceam majorem & minorem. De Francis loquens: *Telis, quæ eminùs jaciuntur, non utuntur: sed ancipitibus securibus & angonibus, quibus præcipuè rem gerunt.* Eminùs hasce Francos ejaculasse secureis, disertè heic negat auctor. infrà docet, ad comminùs feriendum iis usos, frontique illisisse, simul atque angonem; quem unà cum securi in prælia ferebant singuli, scuto inhærentem pede proculcassent. Itaque hastilia earum & crassiora fuisse, quàm in minoribus lanceis, & breviora, quàm in majoribus, certum est. aliàs quidpe ad comminus fronti illidendum fuissent inhabilia; ùt tenuia ac nimis levia ad graviorem ictum, quò facilè dissiluissent, longa verò comminùs ac collato pede ferientem præpedivissent.

Sannia sinuosa. XIX. Sinuosa illa σαυνία sic describit *Diodorus* dicto loco: *Alia tortuosos per omne ferrum habent anfractus; ut ictum inferendò non tantùm secent, sed etiam frangant carneis*, hastilique reducto, vulnus convellant, & dilancinent. Ferrum ejus fuit latum & anceps, ùt in minoribus lanceis, nisi quod pluribus anfractibus sinuosum. cujusmodi pugionibus hodiè utuntur Indi, quos à flammarum formâ vulgò *flammatos* vocant.

XX. Tertium genus sauniorum Lusitanis attributum describit Diodorus: *Utuntur & spiculis hamatis, & quæ tota sunt ferrea, eaque certo jactu & in longinquum mittunt, plagasque inferunt prævalidas.* Telum hoc non Lusitanorum fuisse proprium, sed ceteris quoque Celtis commune, liquet ex Agathia, qui dicto loco Ἄγγωνα adpellans, Francis id tribuit, pluribusq; describit verbis: *Angonum forma.* *Sunt autem angones hastæ quædam, neque admodum parvæ, neque nimiùm magnæ; sed & ad jactum feriendum, sicubi res postulet, & ubi comminùs collato pede confligendum est, impetusque faciendus, adcommodatæ. Hæ plurimâ sui parte ferro sunt obductæ; ita, ut perparum ex ligno*

quo. adeoque vix quantum in capulum sufficit, conspiciatur. in superiori autem parte, ad mucronem spiculi, aduncæ quædam cuspides utrimque prominent, ex ipso spiculo instar hamorum reflexæ, ac deorsum vergentes. In conflictu igitur Francus miles hunc angonem jacit, quod si corpori inflictus fuerit, adigitur mox altiùs, ut par est, spiculum; neq; is, qui ictus est, facilè telum evellere potest. Obstant quippe cuspides illæ hamatæ, altius carni inhærentes, & acerbissimos excitant cruciatus; adeo, uti, etiamsi hostem nequaquam letale vulnus accepisse contingat, ex eo tamen intereat. Si verò scuto impactum fuerit telum, statim ex eo propendet, & circumagitur, infimâ sui parte solùm verrens ac versans. Is verò qui ictus est, neque telum scuto evellere valet, hamis mordicus inhærentibus; neque gladio præcidere, eò quod ad lignum gladius penetrare nequeat, ferro, quo obductum, obsistente. Id simul ac videt Francus, confestim pede insultat, & proculcans imam hastam, scutum pondere sui corporis deprimit, ita, uti gestantis manu nonnihil sese laxante ac remittente, caput ac pectus nudentur. tum intectum ille nec munitum hostem nactus, facilè obtruncat, sive securi frontem feriens, sivè aliâ hastâ jugulum trajiciens. De eodem telo eadem *Eustathius*. Sed & ante Agathiam. *Procopius* rerum Gothic. lib. II. de iisdem Francis Italiam irrumpentibus. Is refert, peditem *securim* habere, *cujus ferrum multum, & utrimque acutissimum; lignum vero admodum breve hanc securim, ex uno semper signo jacientes, in primo conflictu Clypeos hostium perfringere, & ipsos simul interficere solent.* Ex his liquidò jam judicare licet, in quantum erraverint illi, qui telum id interpretati sunt Germanicè *ein Fränkischer haken*, quasi dicas, *uncum Francicum*: haud dubiè ex isto Sidonii loco in lib. IV. epist. xx. *Lanceis uncatis securibusque missilibus dextræ refertæ* ubi impropriè ipse Sidonius *uncatas* adpellavit lanceas, quæ *hamatæ* dicendæ erant. Non harpagonis formam habuisse, ipsum satis indicat vocabulum *lance*, quod propriè *jaculum* seu *missile* significat, à quo etiamnum verbum Celticum manet Gallofrancis *lancer*, Italis *lanziare*, Hispanis *lancar*, Anglis *to lance*, quod priscis Celtis fuit *lanzon* & *lanzen*: id est, *jaculari*. Verùm multò pejus illi, qui angonem esse voluerunt idem telum, quod vulgò nunc adpellatur *hallebard*, quod vocabulum nihil aliud significat, quàm *securim palatinam*, quâ regum nunc principumque satellites & corporum custodes armantur. *halle* quidpe est *atrium palatii* veteri Germanorum sive Celtarum vocabulo, Anglis etiamnunc usitato, & *bard*, *securis*.

Hallebard *dicitur ab* halle.

Ego vocabulum *angon* merè Germanicum esse agnosco: distinctumque sic priscâ dialecto, quod postmodum *angen* & tandem, ut nunc est, *angel*, ἄγκιστρον Græcis, Latinis *hamum* significans. nisi fortè suspicari libeat, genuinum germanumque Germanorum vocabulum fuisse *angol*: quod Græco ori Agathias accommodans verso λ in ν fecit ἄγγων.

Grosphus teli genus. XXI. Aliud hinc teli genus, Gallis usitatum, refert *Strabo* lib. IV. *Habent & lignum quoddam, grosphi formâ, quod non amento sed manu torquetur, longiùs etiam quàm telum, quo maximè utuntur ad aucupium.* Γρόσφον sic describit *Polybius* lib. II. *Hasta velitaris telum est, habens hastile duos ut plurimum cubitos longum, crassum verò digitum unum. Spiculum illi dodrantis unius.* *Vegetius* lib. II. cap. XV. *Bina habent missilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque, & semis; quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur: aliud minus, ferro triangulo, unciarum quinque, hastili trium pedum & semis; quod nunc verriculum, nunc verutum dicitur.* *Grosphus* igitur Polybii, quoad ferrum idem fuit cum majore illo missili Vegetii; quoad lignum, sive hastile, cum minore. unde & telum illud Gallorum venatorium maximè simile fuit veruto. *Silius* lib. III. de Artabris, Hispanicâ gente. Grosphi tamen Polybii, *hastæ sunt velitares* Livii. qui & ipse has facit tela levia, missilia & exigua, ùt quorum plura singuli dextrâ gerebant. lib. *XXXVIII.* velitum armaturam describens; *In dextrâ*, inquit, *hastas habet, quibus eminùs utitur.* lib. *XXXI.* & lib. *XXVIII.* Amento hasce hastas fuisse excussas, docet *Cicero* in Bruto. Hinc *Strabo* telum illud Gallicum grospho ait esse simile, amento tamen non torqueri. Angustum fuisse ferrum in dictis hastis, haud dubium est, ut in telo levi, tenui ac brevi. *Vegetius* triangulum tribuit veruto. teres fuisse antiquitùs, haud obscurè ostendit *Virgilius* Æneid. lib. VII. Gallicum illud telum, quod manu sine amento impellebatur, tereti fuisse ferro uti credam, inducit me usus ejus ad aucupium, cui angustum teresque ferrum maximè conveniebat. Ejusdem omninò formæ telum, quod ex ultima illa haud dubiè antiquitate reservatum, Hibernis frequenti in usu vulgari nunc vocabulo dicitur *dart*. Gallicum illud telum quod nomen olim habuerit, Strabo equidem haud memorat. aliunde tamen id peti posse e-

xiſtimo. Nonius Marcellus : *Sparus, telum agreſte. Virgilius lib. X. Agreſtisque manus armat ſparus. Varro Meleagris : Aut ille cervum qui volabile currit, Sparo ſecutus tragulàve trajicit.* Sparus igitur fuit telum *agreſte ac venatorium.* Feſtus Pompejus Gallicum id facit telum. Si igitur Sparus Gallorum telum idque venatorium : quid aliud exiſtimandum, quàm telum illud Gallicum groſpho ſimile ? At ego, non unorum id Gallorum proprium, verùm cunctis pariter Celtis fuiſſe commune arbitror. In Gallia quidpè quùm hoc vocabuli hodiè prorſus ignoretur, in Germania ac Britannia maximè viget, quamvis in telo nihil ex veteri Sparo ſimile vel par habente, niſi ipſam cuſpidem teretem. quod Germanis *ſpär*, Anglis *ſpeare* adpellatur ; aliàs *lancea* vulgò tam Germanis atque Britannis, quàm Gallis , Hiſpanis , & Italis dictum. Priſcis Hiſpanis fuiſſe commune, oſtendit *Silius* lib. III. ubi de Vettonibus loquitur, qui unà cum aliis Hannibalem ſequebantur, Italiæ bellum inferentem. Ubi non modò *ſparum* heic nominat Hiſpanicum illud telum quo Vettonum natio utebatur, ſed & *venatorium* id fuiſſe apertè teſtatur. *Saluſtius* ab militaribus id excludit armis de bello Catil. Virgilius *agreſte* id adpellat *telum.* Secus tamen facit *Strabo*, bellis etiam & prœliis inferri ſolitum, haud obſcurè innuens. cui conſentit *Silius*, loco modò citato : & item *Gellius* lib. X. cap. XXV. inter alia tela bellica id recenſens : Item *Cicero* in oratione pro Milone. *Sparus telum agreſte & venatorium.*

XXII. Aliud iterum teli genus indicat *Valer. Flaccus* Ἀργοναυτικῶν lib. VI. in Baſtarnis Germanis, pontum quondam & Iſtri oſtia accolentibus : ubi *rompheam* memorat. *Gellius* genus id teli ait eſſe Thraciæ nationis, quæ & ipſa quondam conterminа Baſtarnis, circa Iſtrum colentibus. Simile fortè fuit Pilo Romano; de quo *Appianus* in Celticis & *Polybius* lib. VI. *Quorum haſtile tria ferè cubita longum eſt : aptumque ſingulis ferrum hamatum, paris longitudine cum ipſis lignis.* *Romphæa teli genus.*

XXIII. Atque hactenus de telis priſcûm Germanorum ſive Celtarum dictum ferro munitis. Alia eisdem Germanis fuiſſe tela brevia, ferro carentia, indicat apertè Auctor noſter in annal: lib. II. *Primam utcunque aciem haſtatam ; ceteris præuſta aut brevia tela*. Nempe prima acies prælongas illas habebat haſtas, *Tela præuſta ſeu ſudes.*

frameas eorum vocabulo dictas: ceteris tela erant præusta, aut si ferro cuspidata atque munita, tamen brevia, ut reliqua. Brevia ista tela præusta nullam habuêre neque bipennis neque securis, neque lanceæ flammatæ neque hami figuram; sed in teretis tantùm veruti seu spari formam fuêre cuspidata. unde etiam *sudes* dicebantur Latinis. *Sallustius* loco prædicto: *Alii præacutas sudes portabant.* *Virgilius* Æneid. lib. VII. *Statius* Thebaid. lib. VI. *Herodotus* lib. VII. refert in Xerxis exercitu; *Afros & Mysios præustis jaculis utenteis.* De hoc genere telorum intelligenda sunt illa Auctoris nostri de Germania: *Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur.* Sed *sudes* genus telorum antiquissimum, tenuiorum tantùm & infimæ fuit plebis; quibus neque vestis, neque sagulum, neque pellis, neque galea in bello; sed præter sudem, scutum duntaxat ex vimine vel cortice. Hi tamen etiam aliud quoddam tela cuspidandi genus habuêre, de quo *Plinius* lib. XI. cap. XXXVII. *Urorum cornibus barbari septemtrionales potant. alii præfixa hastilia cuspidant.* Simile quiddam de Fennorum pauperrimâ gente Auctor noster in fine libri de Germania: *Sola in sagittis spes; quas, inopiâ ferri, ossibus asperant.*

Cateja seu clava teli genus antiquissimum.

XXIV. Aliud præterea fuisse priscis Germanis teli genus indicat *Virgilius* Æneid. lib. VII.

Teutonico ritu, soliti torquere catejas.

Teutonico dixit *ritu*, quia Teutoni, Germanica gens, bellum Italiæ unà cum Cimbris moventes, iis usi sunt, quiaque horum prima Romani experti sunt arma Germanica. *Isidorus* lib. XVIII. cap. VII. sic de cateja in voce *clava*. *Cateja, quam Horatius cajam dicit. Est autem genus Gallici teli, ex materia quam maximè lenta; quæ jactu quidem non longè, propter gravitatem, evolat; sed quò pervenit, vi nimia perfringit.* Cateja igitur è clava, ex materia lentissima, id est ligno lentissimo confecta. Eamdem ejus & materiam & gravitatem sive magnitudinem atque usum ostendit *Am. Marcellinus* lib. XXXI. in Gothorum gente, Thraciam Vastante. Antiquissimum hoc, ac fortè omnium primum fuisse teli genus, patet ex eo quod Herculi, bellatori omnium primo, nihil aliud armorum tribuit antiquitas. *Diodorus* lib. I. *Statius* loco prædicto. & lib. VII. *Plinius* lib. VII. cap. LVI. De Campanis Italica gente *Silius* lib. VIII.

&

& lib. III. de Macis Africa gente, Annibalem in Italiam sequentibus. De Troglodytis inter Nilum & Arabicum sinum colentibus *Strabo* lib. XVI. De Assyriis *Herodotus* testatur lib. VII. inter alia arma habuisse & *clavas ligneas, ferro munitas.* Idem paullo post de Æthiopibus. De Hyrcanis Asiatica gente *Valer. Flaccus* Argonaut. lib. VI. De Turni commilitonibus, quos Æneas occidit, *Virgilius* Æneid. lib. X. De Lucanorum in eadem Italia gente, [illegible]ellum ad Cannas euntes, *Silius* lib. VIII. Quin hodièque apud pl[illegible]sque exteri orbis populos; hoc unum teli genus notum. Horatius ubi id *cajam* apellaverit, ut citat Isidorus, ego equidem ignoro. Id scio Lusatiis hodiè Slavici generis in Germania populis, *clavam* dici *kay* & Polonis itidem Slavis *kiy* Germanis verò *kasle* & variantibus dialectis *kesle* & *kiele.* Hoc hodièque Polonorum, Hungarorumque & aliarum quarumdam nationum agrestibus peregrè euntibus, usitatissimum telum: nec magis quidquam viatores expavescunt, quàm rusticorum in Polonia *kiy*, id est. *clavam.*

XXV. Ceterum Tacitus neque in libro de Germania, ubi arma Germanorum teláque enumerat, neque in annalibus & historiis, ubi haud raras equidem gentis cum Romanis pugnas memorat, quidquam de arcuum sagittarúmque apud eos, aut fundarum usu narrat: quæ tamen omnibus aliis circùm gentibus fuêre communia. & de Francis disertè *Procopius* rer. Gothic. lib. II. *Neq; arcus habebant* & de iisdem *Agathias* lib. II. *Arcubus aut fundis non utuntur.* Unde suspicari pronum, omnem pariter Germaniam duobus istis telorum generibus caruisse. Verùm, de Fennis tamen sic Noster in fine libri de Germ. *Sola in sagittis spes.* Et de Gothis *Vegetius* lib I. c. XX. *congressi contra Gothos multitudine sagittariorum sæpè deleti sunt.* Idcircò rectè de Germanorum gente dici potuit, quod Strabo lib. IV. de Gallis scripsit. *Utuntur quidam & arcubus.* Sed quæ forma speciesque fuerit arcui Germanico, cognoscere sit cura. Indicat haud obscurè *Marcellinus* lib. XXII. *Cum arcus omnium gentium flexis curventur bastilibus, Scythici soli, vel Parthici, circumductis introrsum pandis, & patulis cornibus, effigiem lunæ decrescentis ostendunt; medietatem rectâ & rotundâ regulâ dividente.* *Silius Italicus* lib. VIII. de Hetruscis. Parthici sive Scythici arcus forma eadem, quæ olim, nunc etiam apud omneis pariter nationes, Persicas, Scythicas ac Sarmaticas manet. Germanis nostris dicitur patriâ linguâ *ein Tatarischer flitschbogen*, id est, *Tartaricus*

Germaninum arcubus aut fundis usi?

Fenni & Gothi arcubus usi.

Arcuum forma.

ricus arcus. Apud reliquas olim genteis, in quarum numero & nostri Germani, quâ species arcus fuerint, satis apertè docet *Marcellinus* his verbis: *arcus flexis curvantur hastilibus*, quibus nihil aliud denotatur, quàm arcus illi prælongi, quibus etiamnum Britannicæ utuntur Insulæ, & exteri orbis populi omneis: quorum lignum sive hastile viri staturam æquat. sagitta enim multò major Scythicâ seu Tartaricâ. unde etiam ob quandam longitudinis similitudinem, nomen ei quæsitum compositum è Romanorum *pilo* & ipsorum Germanorum *flitsche*, *ein flitschpiel*, *flitschepfeil*. nam hodièque Germanis *flitsche*, & Gallo Francis *flesche* dicitur, quod Latinis *sagitta*. Tales igitur fuère veterum Gothorum Fennorumque arcus & sagittæ; quas ossibus aut cornibus asperabant; quemadmodum etiam nunc apud Britannias, & in orbe extero. Atque hæc ferè sunt genera armorum telorumque, quibus prisci Germani in bello usi sunt.

CAPUT XLV.

De vetustissimo more pugnandi ex curru; item de equitatu & ritu equitandi.

Curruum in bello usus.

I. NUnc de aliis quoque belli adparatibus pauca quædam dicere res postulat. De Britannis sic tradit *Diodorus* lib. V. *Curribus namque in bellis utuntur.* Priscum sanè hunc esse bellandi ex curribus morem, plurimis gentibus usitatum, passim profanæ juxtà ac sacræ docent historiæ, quapropter & Celtas nostros pariter omneis eo usos haud dubitandum est. De Britannis Diodoro consentit *Cæsar*, bell. Gall. comment. IV. & V. & *Strabo* lib. IV. de Gallis. *Diodorus* eodem libro. *Florus* lib. III. cap. II. de bello Allobrogico. *Strabo* dicto libro simùl de Britannis & Gallis & *Mela* lib. III. cap. V. de iisdem Britannis. *Frontinus*, Stratagem. lib. II. cap. III. *Cæsar* dicto comment. IV. *Essedis circumdederunt. Genus hoc est ex essedis pugnæ: primò per omneis partes perequitant, & tela conjiciunt, atque ipso terrore equorum, & strepitu rotarum, ordines plerumque perturbant, — Quibus rebus perturbatis nostris, novitate pugnæ, tempore opportunissimo Cæsar auxilium tulit*

rulit. Ergo nusquam Galli eo genere pugnæ usi fuerunt in Gallia contra Cæsarem. *Diodorus* dicto libro, id genus sic breviter describit: *In itineribus & prælìis utuntur bigis; quæ aurigam simulque militem gestant. occurrentes in bello equitibus hostem petunt missilibus; dein desilientes ex curru ad gladii conflictum congrediuntur.* Mobilitatem velocitatemque horum curruum indicat & *Virgilius*, Georg. lib. III. de equorum educatione disserens. Ceterùm quos Diodorus παραβάτας adpellat, militeis ex curribus propugnantes, subindeque desilienteis, ac rursus adscendenteis, *Cæsar* comment. VI. ab ipsius currus vocabulo nominat *essedarios*. Atque de hoc genere pugnæ pauca hæc dixisse sufficiat; siquidem ejus jam nullus, Julii Cæsaris sæculo, in Germania usus.

II. De equis nunc, ex quibus pugnare semper soliti sunt Germani, nonnihil dicendum. *Cæsar* comment. IV. *Jumentis Germani importatis non utuntur. sed quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hac quotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. Equestribus prælìis sæpè ex equis desiliunt, ac pedibus præliantur: equosque eodem remanere vestigio* (nempe extra prælium, ut esseda) *assuefaciunt.* ad quos se celeriter, quum usus poscit, recipiunt. Et Auctor noster de Germania: *Equi non formâ, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur. In rectum, aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum æstimanti, plus penes peditem roboris, eoque mixti præliantur, aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum.* Cæsar comment. I. *Si quò erat longiùs prodeundum aut celeriùs recipiendum; tanta erat horum* (*peditum Ariovisti*) *exercitatione celeritas, ut jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.* Non semper jubis sublevatos cursum equorum pedibus adæquasse; sed ponè etiam equitem sæpius eodem equo fuisse vectos, ostendit *Strabo* lib. III. De Bastarnis *Plutarchus* in Æmilio Paullo. De Batavis Treverisque Cisrhenanis Germanis, *Plutarchus* in Crasso & *Appianus* in Syriacis: *His enim fidebat maximè, horumque virtute mira edebat facinora. apprehensis namque hostium contis, viros complexi, ex equis eos deturbabant, armorum pondere immobiles, multi etiam, equis suis relictis, hostium equos subeuntes, ventres eorum fodiebant. qui præ dolore subsultantes, excutiebant sessores, & tam suos quàm hostem proculcabant promiscuè.* Germanorum omnium *Equites Germanorum.*

mnium communem hunc fuisse morem, ex *Taciti* annal. lib. I. disco, de *Arminio* scribentis. Ceterum *Cæsar* comment. IV. addit: *Neque eorum moribus turpius quicquam aut inertius habetur, quàm ephippiis uti. Itaque ad quemvis numerum ephippiatorum quamvis pauci adire audent.* Phaleris tamen usos testis est Noster de Germ: *Electi equi, magna arma, Phaleræ torquesque.* Et *Sidonius* lib. IV. epist. XX. de Segismeris regii inter Gothos juvenis cultu: *Illum equus Phaleris comtus antecedebat.* Sed phaleras etiam sine ephippio dici, ostendit *Gellius* lib. V. cap. V. Antiquissimum fuisse morem, sine ephippiis equitare, disco ex *Virgilio* Æneid. VIII. Ubi picta ista tapeta loco ephippiorum fuère. quo ritu & antiquos illos Taciti ævo Germanorum principeis duceisque torquatos ac phaleratos, & in his Segismerem regium juvenem, equitasse credo. De Chryxo, Bojorum duce, in exercitu Hannibalico, sic equum suum adloquitur Consul Romanus, apud *Silium* lib. IV.

Ephippiis Germani non sunt usi sed phaleris.

—— vides ne
Quantus eat Chryxus? jam nunc tibi præmia pono
Illum Sidonio fulgentem ardore tapeta,
Barbaricum decus; & fulvis donabere frenis.

Sed Tacitus Germanis Rheno proximis auri argentique usum adscribit; ceteris non item. His igitur loco tapetium, sive ephippiorum sagulis versicoloribus insternebantur equi. Frenatos tamen fuisse, ostendit idem Auctor eodem libro: *frenatum equum.* Atque hoc erat omne genus armorum, quibus eques armatus in prælium descendebat; adjectis tamen tegumentis loricâ ac galeâ. Gladii nulla fit mentio, cave credas, auctorem excludere illum ab equite voluisse. id enim alter ille, proximè ante hunc citatus locus liquidò negat. Nec minùs certè sagulum, aut pellem ferinam habuêre equites, quàm pedites. De feminis porrò ista subjungit *Tacitus*: *Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, hoc paratus equus, hoc data arma denunciant.* Hinc illud *Nicetæ Choniatis* in vita Manuelis Comneni de Alemannis ac Francis: *Inter quos & mulieres erant, non conjunctis pedibus, sed virorum ritu, largiter diductis, super sagis equitantes.* Sed hactenus de equitatu.

Mulieres equites in Germanorum exercitu.

CAP.

Ritus in deligendo duce Exercitus. F. 6.

p. 329

CAPUT XLVI.

De decernendo bello deligendoque exercitûs duce, & aliis ordinum ductoribus: item de ducis in bello auctoritate atque officio.

I. NUnc ad ipsum bellum transeamus. Tantum igitur quum fuerit, priscis Germanis armorum studium, tantusque belli amor; facilè quævis res vel levissima in causam belli sufficere potuit: adeò, ut rarò justum aliquod bellum ab iis susceptum existimem; nisi si bellum sibi illatum propulsaverint, aut exortam tyrannidem exstinxerint. in ceteris istud auctoris nostri vigebat, in libro de Germania perscriptum: *Nec arare terram aut expectare annum, tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quinimo & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare.* Idem testatur *Silius* lib. III. de Vettonibus Hispanicâ gente. *Cæsar* belli Gall. comm. VI. de Germanis: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusque civitatis fiunt.* Exemplum exstat apud *Tacitum* annal. lib. XII. *Bellandi ardor in Germanorum gente.*

II. At bella quo more ac ritu, quâ item auctoritate decreta fuerint, quique iis duces præpositi, primo loco indicandum est. *Tria* fuisse apud eos rerumpub. *genera*, quum suprà ostensum sit, unum *democraticum*, alterum *monarchicum*, tertium *ex utroque mixtum*. Ex his monarchis sive regibus liberâ atque absolutâ potestate imperitantibus pro sua libidine atque auctoritate quodvis bellum instituere atque decernere, licitum fuisse certum est. Bella autem hos gessisse cum finitimis, patet ex hisce auctoris nostri verbis de Germ. *Suionum hinc civitas, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* Quorsum quidpe arma & classes, nisi in bellicas expeditiones? His verò bellis aut ipsi reges præerant, aut alium quempiam, è subjectorum numero cum ducis imperio ac potestate præficiebant. *Adamus Bremensis* de iisdem Sueonibus. *Reges bella decernebant in Monarchia.*

III. At in *mixtis* ex Monarchia & Democratia rebuspublicis, in quibus tamen plebis regimen prævaluit, regem unà cum *In mixtis rebusp. rex*

tum proceribus bellū decrevit. proceribus bellum decrevisse, quod posteà populus probavit; ducem verò ejus ipsum regem fuisse, credibile est. In hoc namque unum rex creabatur, uti ductu suo civitatem contra hosteis defenderet.

In puris democratiis omnes consultabant. IV. In *puris Democratiis* quæ fuerint harum rerum consuetudines, clariùs jam ex Romanorum monimentis cognoscere datur. quidpè hujus generis civitates, Rheno amni Galliæque Romanorum provinciæ proximæ, crebra bella & Romanis intulerunt, & ab ipsis passæ sunt. Unde curatior atque exactior earum apud Romanos auctores memoratio. De his igitur *Tacitus* de Germ. *De minoribus rebus principes consultant; de majoribus omnes. Ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.* Ergò etiam de bellis omnes, id est, universa pleps, consultabant. nam bella in maximis esse rebus, quis non intelligit? qui nam heic intelligantur principes, jam anteà ostensum est. Quod si igitur civitas democratica principem haberet, in hujus erat potestate, concilium imperare, ut testis est *Tacitus*. Lunam itaque non observasse neque Arminium, quum is Varum cum tribus legionibus opprimere quæreret in Cheruscis, neque civilem Batavum, quum hic gentem suam in rebellionem adversus Romanos trahere tentaret, credibile est. nam hi opportunitates temporum, quibus latere Romanos possent, aucupabantur. *Denique ut turba placuit, considebant armati.* nam armati tunc convenire omnes jubebantur. Unde *concilium* dictum *armatum*, teste *Cæsare* belli Gall. comment. V. ubi de Indutiomaro, Treverorum principe loquitur. Omnibus rebus agendis auspicia eos atque sorteis præmisisse, suprà ostensum est, itaque de bello etiam si consultandum foret, auspicia primùm atque sorteis petisse, certum est. *Hæ si prohibeant; nulla de eadem re in eamdem diem consultatio habebatur*; sed in posterum diem rejiciebatur. *sin permissum*, scilicet vel primo vel secundo vel tertio denique die, *auspiciorum adhuc fides* pariter *exigebatur*; & *equorum præsagia*. Hæc cuncta si adnuerent, tunc demum de bello decernebant in concilio publico. *Mox rex*, inquit Noster, *vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia erat, audiebantur*. de bello suscipiendo differenteis, *auctoritate suadendi magis quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia; fremitu aspernabantur: sin placuit, frameas concutiebant. honoratissimum* quidpè

Auspicia & sortes præmisse consultationibus.

Modus decernendi belli.

assen-

assensus genus erat, armis laudare. bellum igitur hoc modo decernebatur.

V. Dux erat bello decreto, in civitatibus liberis, quæ cum principatu erant, ipse princeps; quod suprà cap. XXXVIII. demonstratum: sin verò civitas sine principe vel rege ageret; *dux sumebatur ex virtute*, teste eodem Tacito; id est, omnium bellicosissimus. nam omnis eorum virtus in una animi lacertorumque consistebat strenuitate. Deligebatur autem dux in dicto concilio ab omni simul plebe; ut dicto cap. XXXVIII. ostensum. Ritum deligendi ostendit idem Noster histor. lib. IV. in Brinione, nobili Caninefate, in ducem rebellionis Batavicæ delecto. *impositusque scuto, more gentis & sustinentium humeris vibratus, dux deligitur.* More gentis non Batavæ tantum vel Caninefatis, sed universùm Germanorum. Apud *Cassiodorum* varior. lib. X. de Gothorum regibus. *Gregorius Turonensis* histor. lib. II. cap. XL. de Chlodovei, Francorum regis, electione. Ceterùm scuto impositum aliquoties in gyrum circumtulisse, ostendit idem *Gregorius* lib. VII. cap. X. in Gundobaldo quodam in regem electo: *Parmà superpositus, rex est elevatus: Sed, quum tertiò cum eo gyrarent, cecidisse fertur ita, ut vix manibus circumstantium sustentari potuisset.* De eadem re etiam *Aimoinus* lib. III. cap. VI. Atque hoc est, quod rerum scriptores *in regem elevare* passim dicunt. Hunc morem Romani quoque milites à Germanis didicerunt. unde illud *Herodiani*, sub finem lib. VIII. *Sublatum in sublime Gordianum Cæsarem imperatorem declarant.* Sic & *Capitolinus* in Maximino ac Balbo. De Juliano *Am: Marcellinus* lib. XX. De eodem *Zosimus* lib. III. Atque isti quidem Gallicani Germanicique milites. Sed & in Græcia postea hæsit. *Zonaras*, in vita Justiniani de Hispatio, seditiosè contra Justinianum electo. *Curopalates* de officiis aulæ. *Nicephorus Gregoras* lib. III. de Theodoro Ducæ filio. Deligebatur igitur apud nostros dux primum à multitudine in publico concilio, sententiis collatis. delectus deinde scuto imponebatur; atque in sublime humeris sustinentium elevatus, in gyrumque circumlatus, dux belli decreti salutabatur. Nomen ei tunc ab muneris argumento tributum, quô patriâ linguâ dicebatur *Heerzog*, & variante dialecto *Heertog*, id est, *dux exercitus*, nam *heer* significat exercitum, *Zog* verò, quasi *Ziger*, *dux*. quidpè *zigen* vel *ziehen* (quod in flexionibus mutat H in G) est *ducere*, & *zog* item sive *zug*, notat *expeditionem*

Duces belli ex quibus & quo ritu deligebantur.

Rex sive belli dux scuto impositus.

Belli dux Germanis dicitur Heerzog.

nem; variantibus autem dialectis. *tog* & *tug*, unde ipse *dux* hodieque superioribus Germanis dicitur *Heerzog*; interioribus *Hertog*; septemtrionalibus, id est, Suedis, Danis ac Norvagiis *Hertug*.

Ordinum ductores in Germanorum exercitu iidem erant, qui domi judices & rectores.

VI. Jam verò ceteri ordinum ductores qui fuerint, ex *Taciti* annal. lib. I I. perspicitur. Ubi duas adversas acies Romanorum atque Cheruscorum describens: *Nec Arminius*, inquit, *aut ceteri Germanorum proceres, omittebant suos quisque testari.* Nempe suos quisque ordines. Proceres quidpè isti nulli alii fuêre, quàm singulorum ordinum ductores. De iisdem eodem lib paulò ante; *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat, ejus in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit —— qui amotis stipatoribus, ut sagittarii, nostrâ pro ripâ dispositi, abscederent, postulat.* Primum eos heic *primores* adpellat, dein verò *stipatores*: non quia stipatorum sive satellitum, id est, corporis Arminii custodum munus in castris obiverint; sed quia tum Arminium ad ripam fluminis progredientem, comitati essent, lateraque ejus stipassent, id est, honoris causâ deduxissent: ut vulgò fieri solet, extra castra duce procedente. Quamquam stipatores heic maximè intellexisse potuit auctor *comites* ducis procerumque; de quibus infrà dicetur: cum quibus tamen & ipsi poterant abiisse primores. Ceterum in pace qui fuerint *primores* sive *proceres*, suprà cap. XXXIX. ostensum est, nempe pagorum vicorumque principes, id est, magistratus, rectores, seu judices. Itaque quia in bello quoque ordinum ductores erant eorumdem pagorum, quos singuli ducebant, rectores, iisdemque simul, cum ipso duce, totius exercitus judices; iisdem vocabulis, quibus domi in pace, in bello quoque adpellabantur singuli *ein fürst*, & variante dialecto *een förft*. Unde etiam Auctor noster iisdem vocabulis Latinè eos adfecit. Judiciis autem publicis in exercitu cum ipso duce præfuisse, juraque militibus reddidisse, patet ex *Cæs.* comment. VI. de bell. Gall. *Quum bellum*, inquit, *civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsint, ut vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur.* Hinc etiam *Am. Marcellinus*, eosdem appellat *judices*, ut lib. XXVII. de Athanarico uno è Gothorum principibus loquens. & lib. XVII. Antiquissimus etiam nunc apud barbaras genteis hic non tantùm in oriente ac meridie, sed & in extero orbe viget mos. Quin & olim apud priscos Romanos viguit; ut, qui domi in urbe magistri equitum, tribuni,

buni, centuriones, decuriones, populum regerent, iidem foris etiam in bello, iisdem vocabulis, contra hostem ducerent. *Dionysius* Halicar. lib. II. falsò adscribit Romulo, quasi is primus id invenerit; quum multò credibiliùs, morem hunc primùm ex Asia in gentiû dispersione, in universum terræ orbem fuisse delatum. Verû ad Germanos meos redeo. In acie igitur atq; pugnâ, summa auctoritas penes unum erat ducem sive regem, si civitas hunc haberet. *Adamus Bremensis* de Sueonibus. Quod ex *Taciti* etiam annal. lib. II. clarè patet, de duobus Germanorum exercitibus, quorum alterius dux Arminius, alterius Maroboduus. Quoniam *Strabo* lib. VII. improprie Segimundum, Segestis filium, & Segimerum Segestis fratrem, juxtà cum Arminio duceis adpellat: idque iis bellis, quibus uterque Germanico Cæsari in deditionem venêre. Etenim nil nisi *proceres* sive *primores* eos fuisse, id est, singulorum ordinum *ductores*, patet ex *Taciti* annal. lib. I. ubi omnis belli summa penes unum consistit Arminium. Quin ipse *Strabo* dicto loco testatur, Arminium Cheruscis fuisse ducem, quum illi, rupto fœdere, Quintil. Varum opprimerent; & tunc temporis etiam, quum ista scriberet ipse, bellum sustentasse; nullâ summi imperii parte, dictis fratribus, vel alterius filio tributâ. Cęterò *principum* quoque vocabulo fuisse adfectos eosdem ordinum ductores, quemadmodum domi in pace, liquet ex libro de Germania: *Principes pro victoria pugnant, comites pro principe.* Heic quidpe non ipsum ducem auctor, qui unus erat in uno exercitu, sed ordinum singulorum ductores intelligit, qui plures erant numero, *Comites pro principe pugnabant*; nempe pro suo quisque comitatus principe, id est, ordinis ductore. clarius hoc ex sequentibus ejusdem loci perspicitur verbis: ubi quos antea *nobileis adolescentes* adpellaverat; mox *principis* vocabulo adficit, *magnosque* iis comitatus adsignat: quod de ipso belli duce intelligi nequit, quidpe qui unus, & in sua civitate dux: ordinum verò ductores nonnunquam etiam ab externis deligebantur, primoribusque internis præferebantur, si virtute conspicui & bello clari.

Ordinum ductores principes adpellati.

VII. Sed de auctoritate officioque ducis amplius audiendus idem Noster eodem libro: *Duces exemplo potius, quàm imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. ceterum neque animadvertere, neque vincere, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum.* Egregii ducis parteis omnes implevit præ

Ducum in bello auctoritas.

aliis

aliis Arminius Cheruscorum dux, de cujus virtute multa annal. I. & II. sed ultimum ac verum elogium adfert in fine annal. II. De principum sive ordinum ductorum officio idem Auctor libro de Germ. *Expetuntur legationibus, & muneribus ornantur, & ipsa plerumque famâ bella profligant. Cum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principi non adæquare. principes pro victoria pugnant, comites pro principe.*

Principū sive ductorum officia

VIII. Latrocinia, de quibus suprà mentio facta, singulis minorum gentium principibus, id est, pagorum vicorumque & cognationum rectoribus, in suo cuique pago ac vico, pro libitu ac arbitratu suo instituere, juventutemque ad ea educere licuit. *Cæsar* belli Gall. comment. VI. Adeo scilicet honesta hujusmodi erant latrocinia, sive, uti ipsi adpellabant, *juventutis exercitia*, ut ii, qui ducem ad ea proficiscentem sequi abnuerent, pro proditoribus ac sceleratis, id est, patriâ linguâ *verräter und schelmen* haberentur.

Latrocinia à minorum gentium principibus instituta ad exercendam juventutem.

CAPUT XLVII.

De militum delectu: de ætate militari & ritu in ejus probatione observato: item de stipendiis.

I. BEllo decreto duceque designato, quem deinde militum habuerit delectum prisci Germani, nunc deinceps dispiciendum est. Quum duo potissimum fuerint in veteri Germania rerumpub. genera, *Monarchia & Democratia*, ex his Monarchiæ quem morem & consuetudinem in deligendo milite observaverint, prorsus ignoratur. Democratiæ quia & ipsæ nullas habitarint urbeis, nulla opida, nulla castella, nulla alia loca munita, subitas atque inopinatas invicem eas fecisse incursiones, maximè credibile est, unde pro defensione certus delectus haberi potuit nullus: sed universa simul civitas pro se quisque arma accipiebant; ducemque tumultuario agmine sequebantur. Et, si bellum aliquod, in concilio publico decretum, inferri debebat; quia id aut ulciscendum injuriarum causâ, aut prædæ gratiâ suscipiebatur, universos, quotquot arma per ætatem ferre poterunt, viritim ad expedi-

Delectus militum in Germanorum gente nullus fuit.

peditionem eam profectos fuisse, simile veri est: præsertim, quum & in æquali pariter omnes egerint libertate, & rei militaris studium una omnibus fuerit vita. In magnis tamen atque amplis civitatibus quam hac in re observarint consuetudinem, ostendit idem *Cæsar* comment. IV. in Suevorum exemplo. *Is centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi caussâ suis ex finibus educunt. reliqui domi manent pro se atque illis colunt. hi rursus invicem anno post in armis sunt: illi domi remanent. sic neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur.* Delectus igitur in civitatibus democraticis omnino nullus fuit.

II. Ceterùm ætatem militarem non eamdem probabant Germani quam olim Romani; apud quos initium militiæ dabat annus septimus decimus, finem sextus & quadragesimus: sed initium faciebat apud illos annus XX; finem vel ipsa mors, vel exsanguis tandem senectus. *Tacitus* de Germ. *Arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit.* Probabat scilicet ex ætate. *donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Ætas ea fuit prima adolescentia; antequam nudi agebant. *Mela Pomponius* lib. III. cap. III. Longam fuisse eorum pueritiam, indicat & Auctor noster histor. lib. IV. de Batavis loquens. Item *Cæsar* belli Gallici comment. VI. Annus igitur primæ adolescentiæ videtur fuisse vigesimus ætatis; quo barba crescere plerumque incipit. *Tacitus* de Germ. *Ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere; nec nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti, oris habitum;* Hoc nempe est quod antè dixerat, *ætatem separare ingenuos à servis; virtutem agnoscere.* *Cæsar* comment. VI. eumdem morem in Gallorum gente refert: Militaris igitur ætatis initium à prima adolescentia. hæc à pubertate atque barbæ eruptione, quæ plerumque à vigesimo incipit anno. Vigesimo igitur anno & feminarum conjunctioni, & armis militiæque suffecturi probabantur: Eamdem ætatem & alias observasse genteis, invenio. De Persis *Strabo* lib. XV. De Judæorum gente legem dedit ipse rerum omnium Dominus in libro Num. cap. I. vers. III. *Recensebitis à nato XX annos & deinceps, omneis aptos ad egrediendum in militiam in Israele.*

Ætas militaris in Germanorum gente initium capiebat ab anno XX.

III. Modum seu ritum in ætatis probatione apud Germanos observatum refert Noster prædicto loco: *Arma*, inquit, *sumere non*

Ritus & modus in ætatis probatione.

non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverint. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameâque juvenem ornant. Græcorum etiam quidam hunc morem in civitatibus suis observarunt. *Inter viros publicè adscribere*, teste *Dionys. Halic* lib. II. Idem ille mos etiam nunc in Germania apud principeis & in nobilitate durat. vocaturque ea res, patrio sermone *einen Weerhaftig machen* : quasi dicas, *armis aliquem aptum idoneumq. facere* sive *pronunciare* ; vel *jus alicui portandorum armorum dare*. Priscis equidem illis temporibus, in publico totius civitatis seu nationis concilio ea probatio fiebat : probante scilicet primum juvenis ætatem toto concilio ; dein principum, id est, pagum rectorum, sive ordinum ductorum aliquo vel patre, vel propinquo, frameâ scutoque eum ibidem ornante. At nunc privati principes atque nobiles viri in suâ quisque aulâ seu domicilio, convivio plerumque adjecto, eam solemnitatem transigunt. Ibi adolescens novâ veste paullò antè liberalitate domini excultus, mox in conspectu omnium convivarum in genua procumbens, gladio à domino, cujus jussa puer antè exsequebatur, ornatur; equoque, si aliquanto nobilior, heroque carior fuerit, & crumenâ nummis aureis vel argenteis refertâ donatur. Ante hanc diem vocantur *jungen* sivè *buben* & *knaben*, id est, pueri : mox *kärlen*, sive *manner*, id est, *viri* : quæ consuetudo ex antiquo illo priscûm Germanorum more permansit. nam & illis ante armorum gestationem dicebatur *pueritia* : postquam arma data, *virilitas* ; ut ex Auctoribus modò claruit. Sed & apud illos equo fuisse donatos nobileis adolescentes, qui mox comites sive sectatores principis erant futuri, auctor est *Tacitus* eodem libro. Initium igitur ætatis militaris hujusmodi fuit apud priscos nostros Germanos. Finis certus, uti apud Romanos, nullus erat præscriptus, ut inquit Noster eodem libro; *donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faceret*, tunc demum rem familiarem domi agrosque curabant.

Ritus, quo armis idoneus pronunciatur adolescens; quod vulgo est Wehrhaft machen.

IV. Ceterum ad stipendia quod attinet, quum duo potissimum fuerint rerumpub. genera *Monarchia* atque *Democratia*, harum nullam stipendia militibus suis solvisse, maximè credibile est, etenim, quum in Monarchiis *unus imperitaret, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi*, subjecti vel inviti ad militiam cogebantur. in Democratiis verò vel ingens illud libertatis & summi inter eos boni studium, vel flagrantissimus bellorum amor, pro se quem-

Stipendia militum.

quemque arma militiamq; sine stipendio suscipere incitabant. Unde etiam ducum principumque comitibus, seu stipatoribus, quos ex nobilitate fuisse, proximo capite ostendam, unæ *epulæ*, ut inquit, ibidē Noster, *& quamquam incomti, largi tamen apparatus* apud eos, quos sectabantur, *pro stipendio* cedebant. qui mos etiam nunc Germaniæ principibus observatur. Reliquis olim communis prædæ divisio præmium periculorum laborumque erat. *pigrum quidpè omnibus pariter & iners videbatur, sudore acquirere, quod possent sanguine parare.* Proinde etiam Romanis auctoribus Germanorum exercitus non *militum*, nomine, sed *plebs* & *vulgus* plerumque adpellatur. *Tacitus* annal. I. & II. *Am. Marcellinus* lib. XVI. & XXVII. & XXXI. Quin etiam & ipsi ordinum ductores, etsi ab exteris civitatibus, ob eximiam suæ juxtà & comitum suorum virtutis famam *nomenque, legationibus adprofliganda bella expeterentur; tamen non stipendiis sed muneribus tantùm ornabantur. de cetero mos erat, ultrò ac viritim his quoque conferre principibus vel armentorum, vel frugum aliquid, quod pro honore acceptum, etiam necessitatibus subveniebat.* nec aliud comitibus eorum, in exteris oris bellantibus stipendium, quàm domi; nimirum *epulæ, & largi apparatus*, apud principem suum; & si qua fortè *munificentia per bella & raptus*: teste *Tacito* in libro de Germania.

CAPUT XLVIII.

De ducis, reliquorumque principum, sive ordinum ductorum comitatu; qui quasi corporis præsidum in bello, item de nobilium propugnatoribus.

I. DE ducis principumque Comitibus, qui veluti corporis *præsidium in bello, in pace verò decus* fuerunt, pauca quædam superioribus capitibus dicta sunt. reliqua in hunc locum rejeci. De his igitur ita Noster de Germ. *Arma sumere non antè cuique moris, quam civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameaque juvenem ornant. hec apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc domus pars videntur; mox rei publicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adole-* *Ducum comitatus.*

 scen-

ſcentulis aſsignant. Ceteris robuſtioribus ac jam pridem probatis aggregantur. nec rubor, inter comites aſpici. Nempe ſi quis eſſet inſigni præ aliis nobilitate, & bonæ ſpei indole conſpicuus adoleſcens, poſtquam, pueritiæ fines egreſſus, arma in publico concilio ex totius civitatis probatione accepiſſet, principis quoq; dignationem, id eſt, titulum, ſive adpellationem, in eodem mox concilio totius civitatis decreto accipiebat. Munus tamen principis, id eſt, ordinum ductoris, non niſi virtutis experimentis merebatur. nempe, quum dignum virtus agnoſceret; ut ait Noſter. Interim ceteris comitibus *robuſtioribus*, id eſt, ætate provectioribus, ac *jam pridem* ad armorum geſtationem *probatis aggregabantur*; ducemque vel principem unà ſectabantur. *nec rubor* erat, quamvis principes jam adpellarentur, *inter comites adſpici*; quia inter meliores, id eſt, bello virtuteque probatos verſabantur. Pergit auctor: *Gradus quin etiam & ipſe comitatus habet, judicio ejus, quem ſectantur.* Dux ſcilicet, vel princeps, prout quemque comitum bellica virtute præſtare videret, alium alii præferebat. *Magnaque erat, & comitum æmulatio, per virtutem, quibus primus apud principem ſuum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas principi, hæ vires, magno ſemper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præſidium. nec ſolum in ſua gente cuique principum, ſed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea fama, ea gloria erat, ſi numero ac virtute comitatus emineret. expetebantur enim, cum ſuo quiſque comitatu, legationibus ab aliis civitatibus, quibus bellum aliquod exortum, & muneribus ornabantur: & ipsâ plerumque fama, ex numero ac virtute comitum partâ, bella profligabant. Cum ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatus, virtutem principis non adæquare. Jam verò infame in omnem vitam ac probroſum, ſuperſtitem principi ſuo ex acie receſsiſſe. Illum defendere, tueri, ſua quoq; fortia facta gloriæ ejus aſſignare, præcipuum ſacramentum erat. Principes pro victoriâ pugnabant; comites pro principe.*

Comitum officia.

Si civitas, in qua orti erant, longa pace & otio torperet; plerique nobilium adoleſcentium, qui, principis dignatione acceptâ, ordines ducere inchoaverant, petebant ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerebant. quia & ingrata genti quies, & facilius inter ancipitia clareſcebant: magnumque comitatum non niſi vi belloque tuerentur. nam epulæ, &, quanquàm incomti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedebant. materia munificentiæ, per bella & raptus. Tales igitur

tur apud priscos Germanos ducum, principumque in bello fuêre comites. Eorundem descriptio legitur apud *Marcellinum*, lib. XVI. ubi de Chonodomario Alemannorum rege, qui apud Gallicam Rheni ripam unà cum omnibus suis in deditionem Romanis venit. *Ejus ducenti comites flagitium arbitrati post regem vivere tradidêre se vinciendos.* Eosque modo *Satellites*, modo *Comites* adpellat, libro XXI. & XXIX: ubi de Macriano, Alemannorum rege, ab Valentiniano imperatore per insidias petito. & libro *XXXI*; de Alavini & Fritigerni, Gothorum regum, comitibus. Sed longè ante & Marcellinum & Tacitum, meminit hujusmodi comitum *Cæsar* comm. VI; de Ambiorige, Eburonum rege. At non Germanorum tantùm hanc fuisse comitatum militarem alendi morem, sed omnium pariter Celtarum, testantur auctores. De Gallis *Polybius*, lib. II. De iisdem *Cæsar* comm. III. ubi satis magnus memoratur Adcantuaanni comitatus, sexcentorum numero. De Hispanis, *Valerius Maximus*, libro II. capite III. *Plutarchus*, in Sertorio.

II. Ceterò hanc Comitatus dignitatem, proximam fuisse à principum fastigio; omnibusque aliis bellicis muniis ac dignitatibus superiorum, ex eo conjicere datur, quòd posterioribus temporibus, quum Germaniæ gentes Latini sermonis usum adsumerent, eodem vocabulo, quo antè Romani usi fuerunt, eam & ipsi adfecerunt: quæ Principatus dignitati nunc etiam est proxima. Principis verò vocabulum Germanicum, quod variantibus dialectis est *Fürst*, *Först*, *Forst*, item Ducis nomen, quod est *Herzog*, *Hertog* & *Hertug*, quia antiqua sunt, ut cap. XLVI. ostensum, vetustissimis nostris majoribus usitata; Comitis quoque adpellationem, quæ est Germanicè *Grave* & *Greve*, haud novam nec nuper repertam existimo: nihilque aliud significare, quàm *comitem*, sive *sectatorem*, munusque comitum Germanicorum illius ævi idem fuisse judico, quod in bello hodiè est eorum, qui ducum tribunorumque militum, sive chiliarchorum sectatores patrio sermone dicuntur *aufvvarter*; à verbo *aufvvarten*, quod est intendere & præsto esse: nisi, quòd antiquis illis major apud suos principes vel belli duces fuit honos; nostri nunc haud perinde ex virtute omnes leguntur. Atque hæc vera est ac genuina dictarum in Germania trium dignitatum origo; nempe è re militari: cujus, ut maximum majoribus nostris studium, sic summa fuit honoratio, eaque una *Comitum dignitas.*

 est-

est ratio, cur hodieque ducis dignitas in Germaniâ superior sit ordine Principum; quum è diverso aliis in gentibus Europæ principalis dignitas superet ducalem. Ceterùm Romani olim, ut multa alia à Germanis mutuati, sic hos quoque militiæ titulos in suam disciplinam adsumserunt, præfectos provinciarum *ducum comitumque* adficientes vocabulis; ut è Notitiâ imperii, & *Ammian. Marcellino*, aliisque ejus ævi scriptoribus cognoscere est. Tradit *Marcellinus* libro XV. Francorum multitudinem in palatio Constantii imperatoris floruisse. ab his, & aliis Germaniæ populis, in exercitu Romanorum aulâque agentibus, multa Romanos in disciplinam suam adscivisse, patet primùm ex principis super scutum elevatione, tum ex *Vegetii* testimonio, libro I. cap. xx.

III. *Cæsar*, bello Gall. comm. VI. de equestri apud Gallos ordine loquens: *Eorum*, inquit, *ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circùm se ambactos clientesque habet. hanc unam gratiam potentiamque noverunt.* De ejusdem conditionis hominibus loquutus est paullo antè: *Plebs penè servorum habetur loco. Plerique sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Et comm. I. *Orgetorix ad hominum milla decem, undiq; coëgit; & omnes clientes, obæratosque suos.* De his nobilium clientibus, sive *ambactis* plura dicta sunt cap. VIII, & XLI. Ministerium eorum maximè indicat *Diodorus*, libro V. de Germanis simul atque Gallis: *Rhedariorum propugnatorumq; loco utuntur.* *Ambacti* igitur nihil aliud, quàm *ministri* seu *famuli*, qui nobilibus præsto erant in præliis, eos *defendebant, & tuebantur*; ut de comitibus adfirmantem supra audivimus Tacitum. *Ambactorum* tamen longè inferior fuit conditio, quàm *Graviorum*: hi quidpe ex nobilitate lecti, duces sectabantur & principes tantùm: illi ex infima *burgariorum* plebe addicti, nobiliores paullo viros. Discrimen utrorumque egregiè ac graphicè indicat. *Posidonius*, apud *Athenæum*, lib. IV. cap. XIII: *Convivæ plures si conveniant, in orbem quidem considunt, in medio verò præstantissimi est sedes, ceu totius cœtus principis: ejus nimirum, qui ceteros vel bellica virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel opibus. huic proximè adsidet dominus convivii: & utrimq; deinceps pro splendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adstant clypeati: hastati verò ex adverso, in orbem, quemadmodum domini, sedentes, unà cum iis cibum capiunt.*

Mo-

Modum hunc ritumque considendi in orbem, suprà, cap. XVII. exposui. ex quo discrimen dictorum *Graviorum Ambactorumq;* clarè ac perspicuè dignoscere licet. *Ambacti* quidpe heic clypeati, quos Diodorus παρασπιστὰς vocat: *comites* verò, sive *soldurii*, seu *gravii*, hastati. hi adsidebant; illi stabant: hi una cum dominis cibum capiebant; illi ministrabant dominis; ut cap. XVII. dictum.

CAPUT XLIX.

De signis militaribus, ac tubis.

I. Romani, antiquissimis temporibus, quibus usi sint in bello signis militaribus, indicat *Plinius*, libro *X.* cap. IV. *Romanis aquilam legionibus C. Marius, in secundo consulatu suo, propriè dicavit. Erat & antea prima cum quatuor aliis. lupi, minotauri, equi, aprique singulos ordines anteibant.* Hæc animalium signa Romanos ab ultima usque habuisse vetustate, ex eo liquet, quòd & aliæ nationes, & prisca Germanorum gens ferarum effigiebus pro bellicis signis usa est. De Persis *Xenophon*, expeditionis Cyri libro I. Et Pædia Cyri libro VII. Ægyptii hujus quoque rei inventum suæ terræ adfinxerunt, *Diodorus* libro I. Eadem de re *Plutarchus* de Iside. Ex quibus tamen antiquitas signorum militarium haud obscurè perspicitur. Ante terrarum inundationem originem an habuerint, equidem dubito. ab inundatione statim ante gentium dispersionem exstitisse, certum est. hinc quidpe diversæ gentes in suam quæque terram usum eorum detulerunt. Germanos nostros habuisse, testatur *Tacitus* de Germ: *Effigies & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt.* Militaria hic intelligi signa, quæ ad noscendos ordines militibus præferebantur, satis apertè patet ex histor. lib. IV; ubi Civilis Batavus, cœptâ rebellione, hiberna legionum Romanarum in Rheni ripâ obsidet: *Veteranarum cohortium signa; inde depromtæ silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est.* Quo loco certè signis Romanis componuntur Germanorum imagines ferarum; ceu & ipsæ pro signis bellicis in prælia delatæ. Quarum fuerint ferarum imagines, neque hic neque alibi declarat Auctor noster, nec alius

Signa militaria Romanorum, aliarumq; gentium, ac Germanorum.

alius quisquam. Omnis generis fuisse, ut lupi, apri, ursi, tauri, equi, & aliorum animalium, quemadmodum apud Romanos & Ægyptios, maximè credibile est. & avium, quin etiam effigies habuisse, quemadmodum in galeis suprà docui, omnino ego existimo. Signa autem hæc militaria in silvis ac lucis recondita extra bellum habebant, primùm, quia *lucos ac nemora diis consecrabant*, tum, quia signa ista non minùs, quàm deorum simulacra alibi, sancta sacraque ducebant. quod & ipsum ex ultima eos traxisse antiquitate, ex aliarum gentium consimilibus exemplis colligo. De Romanis *Dionysius Halicarn.* lib. VI. Unde etiam *sacra signa* vocantur apud eumdem auctorem libro X. & XI. quæ & ipsi, quemadmodum in sacris lucis Germani, in sacris recondebant templis Romani; teste eodem auctore, dicto libro *X.* Sic de Luizicorum, Sarmaticæ sive Slavicæ gentis, templis *Ditmarus* in chron. libro VI. *Vexilla quoque eorum, nisi ad expeditionis necessaria, & tunc per pedites, hinc nullatenus moventur.* Sed & Græcorum antiquissimos in rebus sacratis habuisse signa militaria, ex Platone patet. Ceterò ferarum istas apud Germanos sive imagines sive effigies seu formas non in tabula, aut velo aliquo pictas fuisse, sed ex solido ligno, vel, si mavis, è ferro, pro captu gentis barbaræ ac simplicis, expressas, omnino credibile est; quemadmodum Persarum quoque fuêre aquilæ ex solido auro; & Romanorum ex auro vel argento. *Dio* lib. *XL.* ita tradit de Romanis: *Aquilam hastæ prælongæ impositam unus quidam vir portat: cujus hastæ pars infima cuspidata est, ut in solum defigi possit.* Idem Persas fecisse, iisdem penè verbis testatur *Xenophon.* Idem & Germanos observasse, necessum est, si conspici signa à militibus debuerunt. Et in sublime fuisse elata, satis perspicitur ex eo, quòd Germanorum acie in ulteriore ripa constituta, imagines ferarum in citeriore ripa à Romanis obsessis conspecta fuerunt. Atque hæc antiquissima fuêre signa militaria, cùm aliis gentibus, tùm & Germanis nostris.

Vexillorū usus in bello.

II. Ceterum & alia quædam innuere signa credo auctorem nostrum de Germ. dum ita distinguit: *Effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt.* Quod si rectè conjicio, haud alia ista fuêre signa, quam vexilla illa magna, quibus etiamnum utimur in bello. Et hoc apertè ostendit *Marcellinus*, libro XXXI. de Thervingis, Germanica natione, in Thraciam sub Valentis principatu

patu irrumpentibus, hæc proferens; *Vexillis de more sublatis.* scilicet de more gentis. Vexillis equidem & Romanos fuisse usos, passim tradunt auctores; sed iis parvis. *Dio* tamen, libro prædicto, in exercitu Crassi, qui tunc à Parthis cæsus, refert *signa magna, velorum nauticorum similia.* quorum unum quum, vi vehementioris venti inversum, à ponte in flumen Euphraten raperetur; Crassus reliqua præscindere jussit, *uti hoc modo breviora, & adferendum habiliora forent.* Vetustissimum esse hunc vexillorum morem, non Crassi demum ævo apud Romanos, nec Taciti tempestate apud Germanos repertum, patet ex Platonis libro *XII.* de legibus. quæ verba Cicero de legibus lib. II. interpretatur. Unde etiam perspicitur, uti nunc, sic vetustissimis temporibus versicoloria fuisse insignia militaria. Ceterùm signa hic bellica excepit Plato, quia & ipsa in rebus sacratis ducebantur.

III. Nunc de *Tubis*; quibus profectionis, & pugnæ signum dabatur; milesque ad præliandum excitabatur. *Diodorus* lib. V. de Germanis juxta & Gallis: *Tubis utuntur, peculiari suo more, barbaricis. his enim inflatis, horridum belliceque terrori convenientem sonum edunt.* Hinc *Lucanus*, libro I. *Martialis*, epigram. lib. VII. de Odrysarum gente Thracica. *Vegetius*, lib. III. cap. V. *Tuba, quæ directa est, appellatur: buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur.* De buccina *Ovidius*, metam. lib. I. De Cimbrorum in Italiâ clade ita scribit *Plutarchus* in Mario; *Tubas in castra Catuli ajunt fuisse relatas.* *Marcellinus* de Thervingis: *Auditisque triste sonantibus classicis.* Idem *Marcellinus*, eodem libro postea, aliam pugnam, Romanos inter Gothosque in eadem Thracia commissam describens: *Signo,* inquit, *ad arma capienda ex utraque parte per lituos dato.* Tale quid habuerint Gothi, ceterique olim Germani, an verò impropriè hic adpellavit pro quovis instrumento bellico, quo signum pugnæ datur, quia apud Romanos lituo id fiebat, haud facilè dixerim. sic quidpe eodem libro postea; *buccinam* quoque tribuit eisdem Gothis, Adrianopolim oppugnantibus. De his igitur, ut incertum, in medio judicium relinquo.

Tubæ bellica Germanorum.

Tubæ & buccinæ discrimen.

CAPUT I.

De metatione castrorum; de tempore pugnæ & aciei structurâ.

Castra metandi ratio & modus in Germanis.

I. ORdo rerum poscere videtur, uti nunc mos atque consuetudo metandi castra, priscis Germanis observata, indicetur. Auctor noster castrorum facit mentionem annal. II. ubi Marobodum, Marcomannorum regem, post prælium cum Arminio commissum, *castra in colles subduxisse* narrat. item lib. de German. de Cimbris. Atque hic equidem castra quædam Cimbrorum vallo fossâque cincta intelligi poterant; quorum vestigia ad usque Taciti ævum duraverint, ad Athesin Italiæ amnem: apud quem à C. Mario Cimbrorum exercitus deletus. Verùm impedire hanc sententiam suo interventu videtur *Plutarchus* in Mario, qui fusis Cimbris: *Quum effusos ad castra submovissent, inciderunt in horrendissima spectacula. feminæ namque pullatæ, in plaustris consistentes, interficiebant fugientes.* Morem quidpe fuisse priscis Germanis, aciem instructam, ad præliumque paratam, curruum multitudine à tergo claudere, feminasque ac liberos in iis locare. quod & apud *Plutarchum* de Cimbrorum castris possit intelligi. Neque enim ipse στρατόπεδον ea adpellat; quemadmodum in eadem historia sæpe Romanorum castra; sed χαράκωμα tantùm; quæ vox nihil aliud hìc significat, quàm loci munitionem; quæ plaustris quoque fieri poterat. Sed clarè ac disertè hoc tradit *Orosius*, lib. V. cap. XXVI. de eâdem Cimbrorum pugnâ loquens: *Mulieres, plaustris in modum castrorum circumstructis, ipsæ desuper propugnantes diu, propè repulêre Romanos.* Vallum tamen satis disertè innuit *Tacitus.* ac fortè non ad Athesin in Italia; sed in Gallia ad Rhodanum. Quidquid id, & ubicumque fuerit, fortè ex Gallorum more atque instituto sumtum; Germanos plaustris sua antiquitus composuisse castra, planè clarèque docet locupletissimus ejus ævi testis *Marcellinus*, lib. XXXI. ubi de Gothorum in Thracia circummunitione; *Haud longo spatio separatum vulgus inæstimabile barbarorum, ad orbis rotundi figuram multitudine digesta plaustrorum, tanquam intra muranis cohibitu spatiis, otio fruebatur, & ubertate præda-*

Castra Germanorum plaustris munita.

darum. Nec aliud vallum, quamvis hoste prope adsistente, aliamve fossam sibi struxerunt: eodemque, post pugnam gravissimam, sese receperunt. Consimiliterque anno pòst, quum Valens Imperator ipse prælio cum iis congressurus, versus eorum castra contenderet. Pugnâ hinc commissâ, Imperator cum exercitu cæsus est. Postridiè ad Adrianopolim expugnandam Germani pergunt. Is conatus quum irritus foret; *Reversi,* ut inquit Marcellinus, *ad vallum dimensum tereti figurâ plaustrorum.* Ex hoc igitur Gothorum exemplo, consimile & illud Cimbrorum fuisse χαράκωμα, sive *vallum,* maximè credibile est. *Vegetius,* lib. III. cap. X. *Omnes barbari carris suis in orbem connexis, ad similitudinem castrorum, securas à superventientibus exigunt noctes.* Germani eâdem vallatione hodieque nonnunquam utentes, patrio vocabulo adpellant *Wagenburg,* id est, *plaustrorum munitionem.* nam *burg* nihil aliud antiquâ Germanorum linguâ notat, quàm *munitionem,* sive *septionem.* Non Germanorum proprium hunc fuisse morem, sed aliis quoque Celtis, maximè verò Gallis communem, ex *Cæsaris* patet commentariis. Bell. civ. comm. I. Bell. Gall. comment. I. de Helvetiorum castris: *Pro vallo carros objecerant.* In eamdem igitur mentem comment. IV. de pugnâ cum Tencteris Usipetibusque Germanis, nuper Rhenum transgressis, commissâ.

II. De tempore pugnæ item de aciei structione nunc deinceps dicendum. Auctor noster de Germ: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt.* maximè præliis committendis. Hinc *Cæsar,* belli Gall. comment. I. *Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prælio contendissent.* Videlicet, quia tunc luna erat decrescens; teste *Frontino,* strategem. lib. II. cap. I. nam initio plenilunii fas etiam fuisse, prælio decernere, docemur à Tacito. Quod si igitur nulla cogeret necessitas, aut nova aut plena exspectabatur prælio luna. At quia omnibus pariter Germanis erat notissimum vulgatissimumque, cunctis rebus agendis auspicatissimum esse initium aut novam aut plenam lunam; feminas suas Ariovistus non de tempore prælio auspicato interrogavit; sed, utrum tunc, qnandoquidem adeo Cæsar urgeret, prælium committi, decrescente lu[illegible]s esset. cui illæ, ex inspectione aquarum ac fluminum responderunt; Quia plenilunium *Pugnæ tempus.*

 jam

aliis Arminius Cheruscorum dux, de cujus virtute multa annal. I. & II. sed ultimum ac verum elogium adfert in fine annal. II. De principum sive ordinum ductorum officio idem Auctor libro de Germ. *Expetuntur legationibus, & muneribus ornantur, & ipsa plerumque famâ bella profligant. Cum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. principes pro victoria pugnant, comites pro principe.*

Principum sive ductorum officia

VIII. Latrocinia, de quibus suprà mentio facta, singulis minorum gentium principibus, id est, pagorum vicorumque & cognationum rectoribus, in suo cuique pago ac vico, pro libitu ac arbitratu suo instituere, juventutemque ad ea educere licuit. *Cæsar* belli Gall. comment. VI. Adeo scilicet honesta hujusmodi erant latrocinia, sive, uti ipsi adpellabant, *juventutis exercitia*, ut ii, qui ducem ad ea proficiscentem sequi abnuerent, pro proditoribus ac sceleratis, id est, patriâ linguâ *verräter und schelmen* haberentur.

Latrocinia à minorum gentium principibus instituta ad exercendam juventutem.

CAPUT XLVII.

De militum delectu: de ætate militari & ritu in ejus probatione observato: item de stipendiis.

I. Bello decreto duceque designato, quem deinde militum habuerit delectum prisci Germani, nunc deinceps dispiciendum est. Quum duo potissimum fuerint in veteri Germania rerumpub. genera, *Monarchia & Democratia*, ex his Monarchiæ quem morem & consuetudinem in deligendo milite observaverint, prorsus ignoratur. Democratiæ quia & ipsæ nullas habitarint urbeis, nulla opida, nulla castella, nulla alia loca munita, subitas atque inopinatas invicem eas fecisse incursiones, maximè credibile est, unde pro defensione certus delectus haberi potuit nullus: sed universa simul civitas pro se quisque arma accipiebant; ducemque tumultuario agmine sequebantur. Et, si bellum aliquod, in concilio publico decretum, inferri debebat; quia id aut ulciscendum injuriarum causâ, aut prædæ gratiâ suscipiebatur, universos, quotquot arma per ætatem ferre poterunt, viritim ad expedi-

Delectus militum in Germanorum gente nullus fuit.

peditionem eam profectos fuisse, simile veri est: præsertim, quum & in æquali pariter omnes egerint libertate, & rei militaris studium una omnibus fuerit vita. In magnis tamen atque amplis civitatibus quam hac in re observarint consuetudinem, ostendit idem *Cæsar* comment. IV. in Suevorum exemplo. *Is centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causâ suis ex finibus educunt. reliqui domi manent pro se atque illis colunt. hi rursus invicem anno post in armis sunt: illi domi remanent. sic neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur.* Delectus igitur in civitatibus democraticis omnino nullus fuit.

II. Ceterùm ætatem militarem non eamdem probabant Germani quam olim Romani; apud quos initium militiæ dabat annus septimus decimus, finem sextus & quadragesimus: sed initium faciebat apud illos annus XX; finem vel ipsa mors, vel exsanguis tandem senectus. *Tacitus* de Germ. *Arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit.* Probabat scilicet ex ætate. *donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Ætas ea fuit prima adolescentia; antequam nudi agebant. *Mela Pomponius* lib. III. cap. III. Longam fuisse eorum pueritiam, indicat & Auctor noster histor. lib. IV. de Batavis loquens. Item *Cæsar* belli Gallici comment. VI. Annus igitur primæ adolescentiæ videtur fuisse vigesimus ætatis; quo barba crescere plerumque incipit. *Tacitus* de Germ. *Ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere; nec nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti, oris habitum;* Hoc nempe est quod antè dixerat, *ætatem separare ingenuos à servis; virtutem agnoscere.* *Cæsar* comment. VI. eumdem morem in Gallorum gente refert: Militaris igitur ætatis initium à prima adolescentia. hæc à pubertate atque barbæ eruptione, quæ plerumque à vigesimo incipit anno. Vigesimo igitur anno & feminarum conjunctioni, & armis militiæque suffecturi probabantur: Eamdem ætatem & alias observasse genteis, invenio. De Persis *Strabo* lib. XV. De Judæorum gente legem dedit ipse rerum omnium Dominus in libro Num. cap. I. vers. III. *Recensebitis à nato XX annos & deinceps, omneis aptos ad egrediendum in militiam in Israele.*

Aetas militaris in Germanorum gente initium capiebat ab anno XX.

III. Modum seu ritum in ætatis probatione apud Germanos observatum refert Noster prædicto loco: *Arma*, inquit, *sumere non*

Ritus & modus in ætatis probatione.

non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverint. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameâque juvenem ornant. Græcorum etiam quidam hunc morem in civitatibus suis observarunt. *Inter viros publicè adscribere*, teste *Dionys. Halic* lib. II. Idem ille mos etiam nunc in Germania apud principeis & in nobilitate durat. vocaturque ea res, patrio sermone *einen Weerhaftig machen*: quasi dicas, *armis aliquem aptum idoneumque facere* sive *pronunciare*; vel *jus alicui portandorum armorum dare*. Priscis equidem illis temporibus, in publico totius civitatis seu nationis concilio ea probatio fiebat: probante scilicet primum juvenis ætatem toto concilio; dein principum, id est, pagum rectorum, sive ordinum ductorum aliquo vel patre, vel propinquo, frameâ scutoque eum ibidem ornante. At nunc privati principes atque nobiles viri in suâ quisque aulâ seu domicilio, convivio plerumque adjecto, eam solemnitatem transigunt. Ibi adolescens novâ veste paullò antè liberalitate domini excultus, mox in conspectu omnium convivarum in genua procumbens, gladio à domino, cujus jussa puer antè exsequebatur, ornatur; equoque, si aliquanto nobilior, heroque carior fuerit, & crumenâ nummis aureis vel argenteis refertâ donatur. Ante hanc diem vocantur *jungen* sivè *buben* & *knaben*, id est, pueri: mox *kärlen*, sive *männer*, id est, *viri*: quæ consuetudo ex antiquo illo priscûm Germanorum more permansit. nam & illis ante armorum gestationem dicebatur *pueritia*: postquam arma data, *virilitas*; ut ex Auctoribus modò claruit. Sed & apud illos equo fuisse donatos nobileis adolescentes, qui mox comites sive sectatores principis erant futuri, auctor est *Tacitus* eodem libro. Initium igitur ætatis militaris hujusmodi fuit apud priscos nostros Germanos. Finis certus, uti apud Romanos, nullus erat præscriptus, ut inquit Noster eodem libro; *donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faceret*. tunc demum rem familiarem domi agrosque curabant.

Ritus, quo armis idoneus pronunciatur adolescens; quod vulgo est Wehrhaft machen.

IV. Ceterum ad stipendia quod attinet, quum duo potissimum fuerint rerumpub. genera *Monarchia* atque *Democratia*, harum nullam stipendia militibus suis solvisse, maximè credibile est, etenim, quum in Monarchiis *unus imperitaret, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi*, subjecti vel inviti ad militiam cogebantur. in Democratiis verò vel ingens illud libertatis & summi inter eos boni studium, vel flagrantissimus bellorum amor, pro se

Stipendia militum.

quem-

quemque arma militiamq; sine stipendio suscipere incitabant. Unde etiam ducum principumque comitibus, seu stipatoribus, quos ex nobilitate fuisse, proximo capite ostendam, unæ *epulæ*, ut inquit, ibidē Noster, *& quamquam incomti, largi tamen apparatus* apud eos, quos sectabantur, *pro stipendio* cedebant. qui mos etiam nunc Germaniæ principibus observatur. Reliquis olim communis prædæ divisio præmium periculorum laborumque erat. *pigrum quidpè omnibus pariter & iners videbatur, sudore acquirere, quod possent sanguine parare.* Proinde etiam Romanis auctoribus Germanorum exercitus non *militum*, nomine, sed *plebs* & *vulgus* plerumque adpellatur. *Tacitus* annal. I. & II. *Am. Marcellinus* lib. XVI. & XXVII. & XXXI. Quin etiam & ipsi ordinum ductores, etsi ab exteris civitatibus, ob eximiam suæ juxtà & comitum suorum virtutis famam *nomenque, legationibus adprofliganda bella expeterentur; tamen non stipendiis sed muneribus tantùm ornabantur. de cæterò mos erat, ultrò ac viritim his quoque conferre principibus vel armentorum, vel frugum aliquid, quod pro honore acceptum, etiam necessitatibus subveniebat.* nec aliud comitibus eorum, in exteris oris bellantibus stipendium, quàm domi; nimirum *epulæ, & largi apparatus*, apud principem suum; & si qua fortè *munificentia per bella & raptus*: teste *Tacito* in libro de Germania.

CAPUT XLVIII.

De ducis, reliquorumque principum, sive ordinum ductorum comitatu; qui quasi corporis præsidum in bello, item de nobilium propugnatoribus.

I. DE ducis principumque Comitibus, qui veluti corporis *præsidium in bello, in pace verò decus* fuerunt, pauca quædam superioribus capitibus dicta sunt, reliqua in hunc locum rejeci. De his igitur ita Noster de Germ. *Arma sumere non antè cuique moris, quam civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameaque juvenem ornant. hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc domus pars videntur; mox rei publicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adole-* *Ducum comitatus.*

 scen-

ſcentulis aſſignant. Ceteris robuſtioribus ac jam pridem probatis aggregantur. nec rubor, inter comites aſpici. Nempe ſi quis eſſet inſigni præ aliis nobilitate, & bonæ ſpei indole conſpicuus adoleſcens, poſtquam, pueritiæ fines egreſſus, arma in publico concilio ex totius civitatis probatione accepiſſet, principis quoq; dignationem, id eſt, titulum, ſive adpellationem, in eodem mox concilio totius civitatis decreto accipiebat. Munus tamen principis, id eſt, ordinum ductoris, non niſi virtutis experimentis merebatur. nempe, quum dignum virtus agnoſceret; ut ait Noſter. Interim ceteris comitibus *robuſtioribus*, id eſt, ætate provectioribus, ac *jam pridem* ad armorum geſtationem *probatis aggregabantur*; ducemque vel principem una ſectabantur. *nec rubor* erat, quamvis principes jam adpellarentur, *inter comites adſpici*; quia inter meliores, id eſt, bello virtuteque probatos verſabantur. Pergit auctor: *Gradus quin etiam & ipſe comitatus habet, judicio ejus, quem ſectantur.* Dux ſcilicet, vel princeps, prout quemque comitum bellica virtute præſtare videret, alium alii præferebat. *Magnaque erat, & comitum æmulatio, per virtutem, quibus primus apud principem ſuum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas principi, hæ vires, magno ſemper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præſidium. nec ſolum in ſua gente cuique principum, ſed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea fama, ea gloria erat, ſi numero ac virtute comitatus emineret. expetebantur enim, cum ſuo quiſque comitatu, legationibus ab aliis civitatibus, quibus bellum aliquod exortum, & muneribus ornabantur: & ipſâ plerumque fama, ex numero ac virtute comitum partâ, bella profligabant. Cum ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Jam verò infame in omnem vitam ac probroſum, ſuperſtitem principi ſuo ex acie receſſiſſe. Illum defendere, tueri, ſua quoq; fortia facta gloriæ ejus aſſignare, præcipuum ſacramentum erat. Principes pro victoriâ pugnabant; comites pro principe.*

Comitum officia. *Si civitas, in qua orti erant, longa pace & otio torperet; plerique nobilium adoleſcentium, qui, principis dignatione acceptâ, ordines ducere inchoaverant, petebant ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerebant. quia & ingrata genti quies, & facilius inter ancipitia clareſcebant: magnumque comitatum non niſi vi belloque tuerentur. nam epulæ, &, quanquàm incomti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedebant. materia munificentiæ, per bella & raptus.* Tales igitur.

tur apud priscos Germanos ducum, principumque in bello fuêre comites. Eorundem descriptio legitur apud *Marcellinum*, lib. XVI. ubi de Chonodomario Alemannorum rege, qui apud Gallicam Rheni ripam unà cum omnibus suis in deditionem Romanis venit. *Ejus ducenti comites flagitium arbitrati post regem vivere tradidêre se vinciendos.* Eosque modo *Satellites*, modo *Comites* adpellat, libro XXI. & XXIX: ubi de Macriano, Alemannorum rege, ab Valentiniano imperatore per insidias petito. & libro XXXI; de Alavini & Fritigerni, Gothorum regum, comitibus. Sed longè ante & Marcellinum & Tacitum, meminit hujusmodi comitum *Cæsar* comm. VI; de Ambiorige, Eburonum rege. At non Germanorum tantùm hanc fuisse comitatum militarem alendi morem, sed omnium pariter Celtarum, testantur auctores. De Gallis *Polybius*, lib. II. De iisdem *Cæsar* comm. III. ubi satis magnus memoratur Adcantuaanni comitatus, sexcentorum numero. De Hispanis, *Valerius Maximus*, libro II. capite III. *Plutarchus*, in Sertorio.

II. Ceterò hanc Comitatus dignitatem, proximam fuisse à principum fastigio: omnibusque aliis bellicis muniis ac dignitatibus superiorum, ex eo conjicere datur, quòd posterioribus temporibus, quum Germaniæ gentes Latini sermonis usum adsumerent, eodem vocabulo, quo antè Romani usi fuerunt, eam & ipsi adfecerunt: quæ Principatus dignitati nunc etiam est proxima. Principis verò vocabulum Germanicum, quod variantibus dialectis est *Fürst*, *Först*, *Forst*, item Ducis nomen, quod est *Herzog*, *Hertog* & *Hertug*, quia antiqua sunt, ut cap. XLVI. ostensum, vetustissimis nostris majoribus usitata; Comitis quoque adpellationem, quæ est Germanicè *Grave* & *Greve*, haud novam nec nuper repertam existimo: nihilque aliud significare, quàm *comitem*, sive *sectatorem*, munusque comitum Germanicorum illius ævi idem fuisse judico, quod in bello hodiè est eorum, qui ducum tribunorumque militum, sive chiliarchorum sectatores patrio sermone dicuntur *aufwarter*; à verbo *aufwarten*, quod est intendere & præsto esse: nisi, quòd antiquis illis major apud suos principes vel belli duces fuit honos; nostri nunc haud perinde ex virtute omnes leguntur. Atque hæc vera est ac genuina dictarum in Germania trium dignitatum origo; nempe è re militari: cujus, ut maximum majoribus nostris studium, sic summa fuit honoratio, eaque una

Comitum dignitas.

est ratio, cur hodieque ducis dignitas in Germaniâ superior sit ordine Principum; quum è diverso aliis in gentibus Europæ principalis dignitas superet ducalem. Ceterùm Romani olim, ut multa alia à Germanis mutuati, sic hos quoque militiæ titulos in suam disciplinam adsumserunt, præfectos provinciarum *ducum comitumque* adficientes vocabulis; ut è Notitiâ imperii, & *Ammian. Marcellino*, aliisque ejus ævi scriptoribus cognoscere est. Tradit *Marcellinus* libro XV. Francorum multitudinem in palatio Constantii imperatoris floruisse. ab his, & aliis Germaniæ populis, in exercitu Romanorum aulâque agentibus, multa Romanos in disciplinam suam adscivisse, patet primùm ex principis super scutum elevatione, tum ex *Vegetii* testimonio, libro I. cap. xx.

III. *Cæsar*, bello Gall. comm. VI. de equestri apud Gallos ordine loquens: *Eorum*, inquit, *ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circùm se ambactos clientesque habet. hanc unam gratiam potentiamque noverunt.* De ejusdem conditionis hominibus loquutus est paullo antè; *Plebs penè servorum habetur loco. Plerique sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Et comm. I. *Orgetorix ad hominum milla decem, undiq; coëgit; & omnes clientes, obæratosque suos.* De his nobilium clientibus, sive *ambactis* plura dicta sunt cap. VIII, & XLI. Ministerium eorum maximè indicat *Diodorus*, libro V. de Germanis simul atque Gallis: *Rhedariorum propugnatorumq; loco utuntur.* *Ambacti* igitur nihil aliud, quàm *ministri* seu *famuli*, qui nobilibus præsto erant in præliis, eos *defendebant, & tuebantur*; ut de comitibus adfirmantem supra audivimus Tacitum. *Ambactorum* tamen longè inferior fuit conditio, quàm *Graviorum*: hi quidpe ex nobilitate lecti, duces sectabantur & principes tantùm: illi ex infima *burgariorum* plebe addicti, nobiliores paullo viros. Discrimen utrorumque egregiè ac graphicè indicat. *Posidonius*, apud *Athenæum*, lib. IV. cap. XIII: *Convivæ plures si conveniant, in orbem quidem considunt, in medio verò præstantissimi est sedes, ceu totius cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellica virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel opibus. huic proximè adsidet dominus convivii: & utrimq; deinceps pro splendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adstant clypeati: hastati verò ex adverso, in orbem, quemadmodum domini, sedentes, unà cum iis cibum capiunt.*

Mo-

Modum hunc ritumque considendi in orbem, suprà, cap. XVII. exposui. ex quo discrimen dictorum *Graviorum Ambactorumq;* clarè ac perspicuè dignoscere licet. *Ambacti* quidpe heic clypeati, quos Diodorus παρασπιστὰς vocat: *comites* verò, sive *soldurii*, seu *gravii*, hastati. hi adsidebant; illi stabant: hi una cum dominis cibum capiebant; illi ministrabant dominis; ut cap. XVII. dictum.

CAPUT XLIX.

De signis militaribus, ac tubis.

I. ROmani, antiquissimis temporibus, quibus usi sint in bello signis militaribus, indicat *Plinius*, libro X. cap. IV. *Romanis aquilam legionibus C. Marius, in secundo consulatu suo, propriè dicavit. Erat & antea prima cum quatuor aliis. lupi, minotauri, equi, aprique singulos ordines anteibant.* Hæc animalium signa Romanos ab ultima usque habuisse vetustate, ex eo liquet, quòd & aliæ nationes, & prisca Germanorum gens ferarum effigiebus pro bellicis signis usa est. De Persis *Xenophon*, expeditionis Cyri libro I. Et Pædia Cyri libro VII. Ægyptii hujus quoque rei inventum suæ terræ adfinxerunt, *Diodorus* libro I. Eadem de re *Plutarchus* de Iside. Ex quibus tamen antiquitas signorum militarium haud obscurè perspicitur. Ante terrarum inundationem originem an habuerint, equidem dubito. ab inundatione statim ante gentium dispersionem exstitisse, certum est. hinc quidpe diversæ gentes in suam quæque terram usum eorum detulerunt. Germanos nostros habuisse, testatur *Tacitus* de Germ: *Effigies & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt.* Militaria hic intelligi signa, quæ ad noscendos ordines militibus præferebantur, satis apertè patet ex histor. lib. IV; ubi Civilis Batavus, cœptâ rebellione, hiberna legionum Romanarum in Rheni ripâ obsidet: *Veteranarum cohortium signa; inde depromta silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est.* Quo loco certè signis Romanis componuntur Germanorum imagines ferarum; ceu & ipsæ pro signis bellicis in prælia delatæ. Quarum fuerint ferarum imagines, neque hic neque alibi declarat Auctor noster, nec

Signa militaria Romanorum, aliarumq; gentium, ac Germanorum.

alius

patu irrumpentibus, hæc proferens; *Vexillis de more sublatis*. scilicet de more gentis. Vexillis equidem & Romanos fuisse usos, passim tradunt auctores; sed iis parvis. *Dio* tamen, libro prædicto, in exercitu Crassi, qui tunc à Parthis cæsus, refert *signa magna, velorum nauticorum similia*. quorum unum quum, vi vehementioris venti inversum, à ponte in flumen Euphraten raperetur; Crassus reliqua præscindere jussit, *uti hoc modo breviora, & adferendum habiliora forent*. Vetustissimum esse hunc vexillorum morem, non Crassi demum ævo apud Romanos, nec Taciti tempestate apud Germanos repertum, patet ex Platonis libro *XII.* de legibus. quæ verba Cicero de legibus lib. II. interpretatur. Unde etiam perspicitur, uti nunc, sic vetustissimis temporibus versicoloria fuisse insignia militaria. Ceterùm signa hic bellica excepit Plato, quia & ipsa in rebus sacratis ducebantur.

III. Nunc de *Tubis*; quibus profectionis, & pugnæ signum dabatur; milesque ad præliandum excitabatur. *Diodorus* lib. V. de Germanis juxta & Gallis: *Tubis utuntur, peculiari suo more, barbaricis. his enim inflatis, horridum bellicoque terrori convenientem sonum edunt*. Hinc *Lucanus*, libro I. *Martialis*, epigram. lib. VII. de Odrysarum gente Thracica. *Vegetius*, lib. III. cap. V. *Tuba, quæ directa est, appellatur: buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur*. De buccina *Ovidius*, metam. lib. I. De Cimbrorum in Italiâ clade ita scribit *Plutarchus* in Mario; *Tubas in castra Catuli ajunt fuisse relatas*. *Marcellinus* de Thervingis: *Auditisque triste sonantibus classicis*. Idem *Marcellinus*, eodem libro postea, aliam pugnam, Romanos inter Gothosque in eadem Thracia commissam describens: *Signo*, inquit, *ad arma capienda ex utraque parte per lituos dato*. Tale quid habuerint Gothi, ceterique olim Germani, an verò impropriè hic adpellavit pro quovis instrumento bellico, quo signum pugnæ datur, quia apud Romanos lituo id fiebat, haud facilè dixerim. sic quidpe eodem libro postea; *buccinam* quoque tribuit eisdem Gothis, Adrianopolim oppugnantibus. De his igitur, ut incertum, in medio judicium relinquo.

Tubæ bellicæ Germanorum.

Tubæ & buccinæ discrimen.

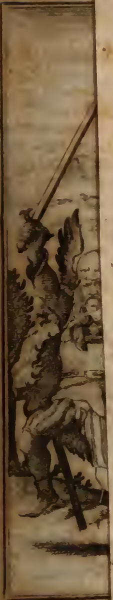
CAPUT I.

De metatione castrorum; de tempore pugnæ & aciei structurâ.

I. ORdo rerum poscere videtur, uti nunc mos atque consuetudo metandi castra, priscis Germanis observata, indicetur. Auctor noster castrorum facit mentionem annal. II. ubi Maroboduum, Marcomannorum regem, post prælium cum Arminio commissum, *castra in colles subduxisse* narrat. item lib. de German. de Cimbris. Atque hìc equidem castra quædam Cimbrorum vallo fossâque cincta intelligi poterant; quorum vestigia ad usque Taciti ævum duraverint, ad Athesin Italiæ amnem: apud quem à C. Mario Cimbrorum exercitus deletus. Verùm impedire hanc sententiam suo interventu videtur *Plutarchus* in Mario, qui fusis Cimbris: *Quum effusos ad castra submovissent, inciderunt in horrendissima spectacula. feminæ namque pullatæ, in plaustris consistentes, interficiebant fugientes.* Morem quidpe fuisse priscis Germanis, aciem instructam, ad præliumque paratam, curruum multitudine à tergo claudere, feminasque ac liberos in iis locare. quod & apud *Plutarchum* de Cimbrorum castris posfit intelligi. Neque enim ipse στρατόπεδον ea adpellat, quemadmodum in eadem historia sæpe Romanorum castra; sed χαράκωμα tantùm; quæ vox nihil aliud hìc significat, quàm loci munitionem; quæ plaustris quoque fieri poterat. Sed clarè ac disertè hoc tradit *Orosius*, lib. V. cap. XXVI. de eâdem Cimbrorum pugnâ loquens: *Mulieres, plaustris in modum castrorum circumstructis, ipsæ desuper propugnantes diu, propè repulêre Romanos.* Vallum tamen satis disertè innuit *Tacitus.* ac fortè non ad Athesin in Italia; sed in Gallia ad Rhodanum. Quidquid id, & ubicùmque fuerit, fortè ex Gallorum more atque instituto sumtum; Germanos plaustris sua antiquitus composuisse castra, planè clarèque docet locupletissimus ejus ævi testis *Marcellinus*, lib. XXXI. ubi de Gothorum in Thracia circummunitione; *Haud longo spatio separatum vulgus inæstimabile barbarorum, ad orbis rotundi figuram, multitudine digesta plaustrorum, tanquam intra muranis cohibitum spatiis, otio fruebatur, & ubertate præda-*

Castra metandi ratio & modus in Germanis.

Castra Germanorum plaustris munita.

darum. Nec aliud vallum, quamvis hoste prope adsistente, aliamve fossam sibi struxerunt: eodemque, post pugnam gravissimam, sese receperunt. Consimiliterque anno pòst, quum Valens Imperator ipse prælio cum iis congressurus, versus eorum castra contenderet. Pugnâ hinc commissâ, Imperator cum exercitu cæsus est. Postridiè ad Adrianopolim expugnandam Germani pergunt. Is conatus quum irritus foret; *Reversi,* ut inquit Marcellinus, *ad vallum dimensum tereti figurâ plaustrorum.* Ex hoc igitur Gothorum exemplo, consimile & illud Cimbrorum fuisse χαράκωμα, sive *vallum,* maximè credibile est. *Vegetius,* lib. III. cap. X. *Omnes barbari carris suis in orbem connexis, ad similitudinem castrorum, securas à supervenientibus exigunt noctes.* Germani eâdem vallatione hodieque nonnunquam utentes, patrio vocabulo adpellant *Wagenburg,* id est, *plaustorum munitionem.* nam *burg* nihil aliud antiquâ Germanorum linguâ notat, quâm *munitionem,* sive *septionem.* Non Germanorum proprium hunc fuisse morem, sed aliis quoque Celtis, maximè verò Gallis communem, ex *Cæsaris* patet commentariis. Bell. civ. comm. I. Bell. Gall. comment. I. de Helvetiorum castris: *Pro vallo carros objecerant.* In eamdem igitur mentem comment. IV. de pugnâ cum Tencteris Usipetibusque Germanis, nuper Rhenum transgressis, commissâ.

II. De tempore pugnæ item de aciei structione nunc deinceps dicendum. Auctor noster de Germ: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt,* maximè præliis committendis. Hinc *Cæsar,* belli Gall. comment. I. *Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prælio contendissent.* Videlicet, quia tunc luna erat decrescens; teste *Frontino,* strategem. lib. II. cap. I. nam initio plenilunii fas etiam fuisse, prælio decernere, docemur à Tacito. Quod si igitur nulla cogeret necessitas, aut nova aut plena exspectabatur prælio luna. At quia omnibus pariter Germanis erat notissimum vulgatissimumque, cunctis rebus agendis auspicatissimum esse initium aut novam aut plenam lunam; feminas suas Ariovistus non de tempore prælio auspicato interrogavit; sed, utrum tunc, quandoquidem adeo Cæsar urgeret, prælium committi, decrescente luna, fas esset. cui illæ, ex inspectione aquarum ac fluminum responderunt; Quia plenilunium *Pugnæ tempus.*

jam præteriisset, exspectandum omnino novilunium. Præter has, lunæque aut novæ aut plenæ observationem, alia quoque auspicia ac sortes de præliorum eventu eos consuluisse, ibidem ostensum est. Ceterò, præcipuum super hac re auspicium indicat *Tacitus* libro de Germ. his verbis: *Est & alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum qua bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis committunt. Victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur.* In rebus subitis, quum hostis imprudentibus irrueret, casus fortuiti necessitas sorteis auspiciaque observare vetabat. *Dionysius Halicarn.* lib. VIII: *Imminens periculum nullam consultationem aut moram patitur.* Postquam verò pugnare aut monuissent auspicia, aut hostis coëgisset; signum tubâ dabatur ad sumendum arma & in aciem coëundum. *Marcellinus* lib. XXXI. de pugna Gothorum in Thracia cum Romanis conserta: *Barbari, postquam inter eos ex more juratum est, tumulosos locos appetere tentaverunt.* More scilicet gentis, quæ mutua juratio pro *sacramento* erat *militari.* Auctor noster, historiar. lib. VI. idem refert de Civile Batavo, popularibus rebellionem contra Romanos persuadente. Sed hoc extra & aciem & castra, in sacro Batavorum nemore, ad epulas à Civile institutas, tamquam in concilio. Ex *Marcellino* docemur, morem fuisse Germanis, in prælia ituris, signo ad capienda arma dato, antequam strueretur acies, *barbaro ritu, & patriis exsecrationibus* inter se in castris jurare. Jurasse autem invicem putandum est, primùm singulorum pagorum catervas; dein etiam ipsos inter se principes, sive universorum pagûm ductores. Juramento facto, locus aciei occupabatur.

Auspicia pugnis promissa; item sacramenta & exsecrationes,

III. Acies exhinc struebatur per belli ducem, & ceteros ordinum ductores. At scientiæ hic olim artisque parum. In universum tamen *acies componebatur per cuneos*; teste *Tacito*, de Germ. *Cuneus* quid fuerit, docet *Vegetius*, lib. III. cap. XIX: *Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ juncta acie primò angustior, deinde latior procedit, & adversariorum ordines rumpit; quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. quam rem milites nominant Caput Porcinum.* Ita quoque adpellatur apud *Marcellinum*, libro XVII. Cuneos quoque mem[illegible] Cæsar bell. Gall. comm. VI. Germanorum autem cuneos, q[illegible]s innuit *Tacitus*, simili modo, ut Vegetius

Aciei pedestris struendæ ratio & modus per cuneos.

tius Marcellinusque describunt, fuisse compositos, ostendit *Agathias*, lib. II. Francorum prælium, cum Narsete in Italia commissum memorans. Atque hæc tota Francorum acies uno constabat cuneo, adjectis alis longè extensis; quæ in vulgaribus haud fuêre cuneis. Consimilis fuit acies Alemannorum Francorumque, in Asia contra Turcas structa; de qua *Nicetas Choniaces*, in vitâ Manuelis Comneni, lib. II. Antiquissimos in Italia eumdem observasse modum Gallos, auctor est *Livius*, lib. X. In hac etiam acie terga erant nuda; ut in illa Francorum acie apud Agathiam. Sed & Hispani suas hoc modo struxêre acies. Idem auctor, lib. L. At apud *Tacitum* de Germ. plures in una acie intelliguntur cunei: *Acies*, inquit, *componitur per cuneos*. Exemplum est apud *Cæsarem*, in acie Ariovisti. Per nationum genera: quorum fuêre in dicta acie VII ordine enumerata. cunei igitur & ipsi in hac acie fuêre VII. Idem noster, hist. lib. IV, de Civile Batavo. Nec tamen Celtæ tantùm, sed & aliæ ex vetustissimo id habuerunt more gentes. De Scythis ac Thracibus testis est *Ælianus* in lib. de instruendis aciebus, cap. XVIII. Ceterò causam, cur generatim, seu propriis componerent cuneis aciem Germani, ostendit Auctor noster, libro V. hist. infra: *Quo discretæ virtus manifestius spectaretur, sibi quæque gens consistunt.* In lib. de Germ: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit; sed familiæ & propinquitates.* Huc facit, quòd non stipendiis hinc inde conquirebantur; sed suum quisque rector, seu princeps, pagum ducebat. At quia singulæ nationes in majoribus bellis, vel singuli pagi in minoribus, propriis compositi fuêre cuneis; cuneum alium alio numerosiorem, fortioremque, ac firmiorem fuisse necessum est: quidpe quum ipsarum nationum aliæ aliis forent ampliores, validioresque. Confirmat hanc sententiam exemplum aciei Ariovistinæ. Densos fuisse hujusmodi cuneos, suprà equidem satis ex Agathia. Niceta, & Livio patere poterat: verùm tamen, quia illic de universa hoc dictum acie, in unum cuneum formata; de singulis aliarum acierum cuneis sic Noster, hist. lib. *IV*. *Illi, veteris militiæ memores, in cuneis congregantur: densi undique, & frontem tergaque ac latus tuti. sic tenuem aciem nostrorum perfringunt.* Et annal. lib. *I*. *Turbantur densis Germanorum catervis leves cohortes.* Atque equidem ubi Catervæ Germanorum apud nostrum juxtà aliosque auctores memoran-

 tur.

tur, semper dicti cunei intelligendi sunt. Hæc igitur de pedestri acie.

Aciei equestris modus & ratio.

IV. De equitatu sic idem Noster de Germ: *In universum æstimanti, plus penes peditem roboris. eoque mixti præliantur; aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute delectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centèni ex singulis pagis sunt. idque ipsum inter suos vocantur; & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor est.* Nam *centenarii* vocabantur patrio sermone *die hunderten.* Usum quoque Ariovistum hoc genere pugnæ, testis est *Cæsar.* Usum & ipsum postea Cæsarem, testatur *Hirtius*, in comment. quem ad Cæsaris commentarios de bello Gall. adjecit: *Germani*, inquit, *quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi præliarentur.* Postea: *Equitatum omnem, Germanosque pediteis, summæ velocitatis omnes, ad castra hostium præmittit.* Germanos fuisse & hos equites, ostendit *Hirtius* paullo pòst. At Ariovistini illi pedites, inter equites præliantes, non domi ex singulis pagis *centeni* erant delecti: sed in castris, *ex omni copia singuli singulos, suæ salutis causâ, delegerant.* quemadmodum apud Romanos quoque vir virum legebat. Tertium insuper hujus delectûs genus ostendit *Tacitus* de Germ. nempe, non centenûm ex singulis pagis, sed devotorum. *Ut primum adoleverint*, inquit, *crinem barbamque submittunt; nec, nisi hoste cæso, exsuunt votivum, obligatumque virtuti, oris habitum. Omnium penes hos initium pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova.* Cæterùm ut pedites per cuneos, sic equites hi, peditibus delectis permixti, per *turmas componebantur.* Quot igitur peditum cunei, totidem equitum turmæ: & singulæ turmæ ante singulos cuneos in fronte positæ; unde primus in adversam aciem fiebat impetus.

Equites peditibus permixti.

De Gallis in Italia ita *Polybius* lib. II. *In primis cohortibus omnes torquibus armillisque aureis erant ornati.* nempe quia prima acies erat nobilium locupletiorumque hominum: quos & apud Germanos per *hastatos* intelligo. *Plutarchus*, in Mario, planè ἄδοξον quiddam de Cimbrorum acie refert: *Ne ordines disjicerentur, longis catenis antesignani per balteos trajectis, inter se colligati erant.* Sed hoc de cuneorum, non de turmarum antesignanis intelligendum.

Quo loco signa in acie locata.

V. Signa militaria quo ordine fuerint prælata, nusquam satis expressum reperio. Quidam in Cæsaris comm. commentantes,

tes, Ariovisti aciem ita ordinarunt, uti signiferi Germani ante omnem suam aciem, proximè hostium agmen locentur. quæ ratio haud satis sana videtur, nec proba. Longè probabiliùs est, in principiis singulorum cuneorum fuisse signa locata. unde nec nimium hostium primæ aciei propinqua, nec nimium remota. turmæ quidpe respectu cuneorum admodum fuêre exiguæ. Totidem autem fuisse censeo signa, quot cunei, atque turmæ. quod etiam ex *Tacitis* historiar. libro IV. patet.

VI. Jam aciem, in hunc modum per cuneos turmasque ordinatam, ingens à tergo claudebat carrorum numerus. de quo ita Cæsar, ad aciem Ariovisti. *Omnem aciem suam rhedis & carris circumdederunt: ne qua spes in fugâ relinqueretur. eò mulieres imposuerunt; quæ in prælium proficiscentes milites passis crinibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent.* Noster in lib. de Germ. *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri.* Exemplum hujus moris etiam refert *Tacitus* histor. lib. IV. In carris rhedisque fuisse locatas, testantur, præter Cæsarem, *Plutarchus* in Mario, de Cimbrorum exercitu. de eâdem pugnâ *Orosius* libro V. capite XVI. & *Dio* lib. LI. Hoc carrorum munimentum egregie ac graphicè describit *Nicetas Choniates*, in vita Joannis Comneni; cujus imperii anno quinto Gothi (quos plerique ejus ævi scriptores Græci falso nomine adpellavêre Scythas,) trajecto Istro, Thraciam, Macedoniamq; populabantur. *Omnes currus in orbem composuerunt; iisque, haud exigua copiarum suarum parte impositâ, pro vallo usi sunt. ac multos obliquos aditus, platearum instar, in iis reliquerunt. Quum igitur à Romanis urgerentur, tergis obversis intra currus, tamquam munitam arcem, nullo fugæ incommodo, sese recipiebant. Inde, viribus recuperatis, tanquam portis erumpentes, fortiora facinora edebant. Neque ea res aliud erat, quàm mœnium oppugnatio: quæ in media planitie Scythæ ex tempore struxerant. Unde factum, uti Romani labore irrito fatigarentur.* Aliam copiarum partem carris imposuerint, quàm feminas cum liberis, equidem dubito: eòque magis, quia feminarum nullam facit mentionem, quas tamen illic sitas fuisse certum est.

Circumvallatio & carris & plaustris facta.

Hæc igitur de aciei structurâ.

CAP.

CAPUT LI.

De pugna. item de urbium aliorumque locorum munitorum oppugnatione.

Acie instructâ duces adhortabantur milites qui ad monomachiam & singulare certamen provocabant hostes,

I. ACie ad dictum modum instructâ, ipse dux singulos cuneos hortando obequitabat. *Tacitus* annal. lib. *II.* de pugnâ inter Arminium & Maroboduum. Item de pugnâ Germanos inter atque Romanos. Ceterò *Diodorus*, lib. V, de Germanis & Gallis; *Acie instructâ, procurrere solent, & optimum quemque ex adversariis ad singulare certamen provocare, arma ad terrorem hostium quassantes. si quis contra exeat dimicandum; strenua majorum facinora decantant; suasque virtutes deprædicant: adversarium verò conviviis proscindunt, virtutemque ejus deprimunt; atq; omnem animi fiduciam verbis detrahunt.* Exempla passim apud auctores occurrunt. *Livius*, lib. *VI*, de Gallo, cum quo T. Manlius pugnavit. & lib. VII. de Gallo cum quo M. Valerius pugnavit. Sic è Teutonorum acie unus, animi nimium ferox, ipsum Romani exercitus ducem provocavit; teste *Frontino*, strategem. lib. *IV.* cap. *VII.* Sed & alia Celtarum pars Hispani idem fecerunt. *Appianus*, in Hispanicis de Romano exercitu, Intercatiam Hispanorum urbem circumsidente: *Inter barbaros vir quidam splendentibus armis insignis, crebro inter utramque aciem equo vectus, procedebat, è Romanis unum, qui se cum ferro decerneret, provocans. sed nemine sese offerente, Romanos irridendo & per ludibrium saltando, ad suos redibat.* Idem auctor, bel. civil. lib. I. Gallum quemdam procerum refert in Italia, Romanorum unum in singulare certamen provocantem, haud procul Nolâ. Hujusmodi igitur præludio præmisso, ubi arma totius aciei conferre duci visum, aut hostis cogeret, signo tubâ dato, per similes cantus, tripudiaque, atque ingentes clamores, pugnam universi auspicabantur. qua de re sic Noster in lib. de Germ; *Fuisse apud eos & Herculem memorant: primumque omnium virorum fortium in prælia ituri canunt. Sunt illis hæc quoq; carmina, quorum relatu, quem Barditum vocant, accendunt animos; futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim trepidantve, prout sonuit acies. nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus*

Signo dato per cantus & clamores pugnam auspicabantur veteres.

tus videtur. affectatur præcipuè asperitas soni, & fractum murmur; objectis ad os scutis, quò plenior ac gravior vox repercussa, intumescat. De ceterò, merito hìc in voce *barditum* dubitatum est. Placet autem emendatio Lipsii, qui à Germanica voce *baren*, id est, à clamando, vociferando, seu vocem tollendo, dictum putat *barritum*. placet tamen magis, per geminum *rr*, *barritum*. ita enim legitur in Marcellini historiis lib. XXVI: *Terrifico fremitu, quem barbari dicunt barritum, nuncupatum imperatorem, stipatumque, consentientes in unum, reduxerunt in castra.* Et lib. XVI: *Excipiunt eos, jam gestientes barritum ciere vel maximum: qui clamor ipso fervore certaminum à tenui susurro exoriens, paulatimque adolescens, ritu extollitur fluctuum cautibus illisorum.* Sic & *Vegetius*, lib. *III.* cap. *XVIII*: *Clamor autem, quem barritum vocant, prius non debet attolli, quàm acies utraque se junxerit.* Atque hunc *barritum* etiam, ut multa alia, Romani è Germanorum disciplina isto sæculo mutuati erant. Sed præliis præcinere, ac præsultare, communis antiquitùs non modò Celtarum, sed omnium gentium fuit mos. De Gallis, antiquissimis temporibus Italiam occupantibus, *Livius* lib. V. & lib. XXI. Item lib. XXXVIII. De Hispanis, *Silius Italicus* lib. X. De Lusitanis, Hispanica gente, *Diodorus*, lib. V. De Gallæcis, itidem Hispanica gente, *Silius*, lib. *III.* De Britannis *Tacitus*, in vita Agricolæ; ubi Galgacus apud Caledonios ante prælium concionatus fuerat. De iisdem *Dio*, lib. LXII. Sic de Germanis, qui, Civile Batavo duce, castra Romanorum ad Rheni ripam obsederant, *Tacitus* hist. lib. V. De Thracum gente idem Noster, annal. lib. IV. *Strabo* lib. X, Cretenses quoque tradit in bellis solitos fuisse: pugnam conserere ad numerum, accinente tibiâ ac lyra. Lacedæmoniorum super hac re institutum, satis notum est. Hinc rectè Isacius Tzetzes Martem saltatorem conjecit Lycophroni dictum. Ad singulare certamen, si quis ante universorum concursum progrederetur, majorum suorum laudes, suamque ipsius virtutem ante certamen eum decantasse, testem suprà citavimus Diodorum. Idem fecisse & universam postea aciem, auctor est *Marcellinus* lib. *XXXI.* De Corallorum gente, Pontum accolente, idem refert *Valer. Flaccus* Argonaut. lib. VI. Ceterùm rectè Noster, de barritu: *Nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur.* sic enim apud Romanos quoque, antiquissimis jam inde temporibus; teste *Livio*, lib. III: *Consul, concione advocatâ, si jam satis animi est, inquit,*

Barritus fremitus terrificus in acie.

 decer-

decernique placet; agite dum, clamorem, qualem in acie sublaturi estis, tollite hic, indicem voluntatis virtutisque vestræ. Unde etiam apud eumdem auctorem, lib. IV. *Clamor indicium primum fuit, quò res inclinatura esset: excitatior, crebriorque ab hoste; ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpè iteratus, incerto clamore prodidit pavorem animorum.* Quò illud etiam *Taciti*, hist. libro IV, intelligendum de Civile, castra Romanorum obsidente: *Ut virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies, nequaquam par à legionibus cohortibusque redditur clamor:* nam & hæ pavebant; ut liquet ex historiæ contextu. At præter cantum, clamoremque istum immensum, armis quoque inter se collisis, ingentem excitabant tumultum. quod singulos fecisse, ante singulare certamen, suprà è *Diodoro* intellectum; & universos, ex *Silii* lib. *III.* & *X*; item ex *Taciti* historiar. V. Idem in annal. IV, de Sigambris. & hist. *II.* *Livius*, lib. *XXI*, de Gallis. Causam ac rationem omnium horum ostendit lib. XXXVIII, de iisdem loquens Gallis: *Ad hoc cantus ineuntium prælium, & ululatus & tripudia, & quatientium scuta in patrium quendam morem horrendus armorum crepitus; omnia de industria composita ad terrorem.* Sic Noster, hist. V. de Germanis: *Quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant.* Hinc *Cæsar*, belli civil. comm. III. *Neque frustra antiquitùs institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent: quibus rebus & hostes terreri & suos incitari existimârunt.* *Diodorus*, lib. II. clypeos hastis percutere, iræ signum fuisse usurpatum Ægyptiis, docet. Igitur antiquissimus hic mos militaris: & haud dubiè ante gentium post diluvium dispersionem exortus; si non ante diluvium. unde in omnem terræ orbem disseminatus. Romanos tamen eo usos, nusquam, nisi sub posterioribus demum imperatoribus, reperio. *Marcellinus* lib. XXXI. pugnam inter Gothos & Valentem Imperatorem, in Thracia commissam, referens: *Dumque idem cornu, nullo etiamnum interturbante, extenditur; horrendo fragore sonantibus armis, pulsuque minaci scutorum territi barbari.* Fuit ejus rei jam olim apud Romanos quædam, non in bellis ac pugnis, sed in pace ad festos dies imago, ex antiquissimo illo omnium gentium more servata. *Dionysius Halicarn.* lib. II. de Saliorum in sacris saltatione: *Saltationem verò armatam, quæ in Clypeis crebros gladiolis ciet strepitus, si quid ex antiquis scriptoribus sumendum est conjectura, primi Curetes instituerunt.* Idem auctor lib. VII. de eadem saltatione:

Pyrricha saltatio armata.

Hoc

Hoc quinetiam apud Græcos exercitii genus olim cumprimis erat celebre, nempe armatæ saltatio, quæ Pyrricha vocatur. Sed ad nostra redeo. Ut primùm igitur viri cantum clamoremque sustulerunt, feminæ quoque, à tergo aciei in carris rhedisque positæ, ululatum simul tollebant horrendum. *Tacitus*, hist. lib. IV. Atque ideo feminæ à tergo positæ erant, uti continuo suo ululatu viros ad acrius certamen victoriamque accenderent. Idem Noster, in lib. de Germ: *In proximo pignora; unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores.* Et de Civile, dicto hist. IV: *Matrem suam, sororesque, simul omnium conjuges, parvosque liberos, consistere à tergo jubet, hortamenta victoriæ.* *Feminarũ ululatus in prœliis.*

II. Prælio jam commisso, dux exercitûs, prout ratio postulabat, has vel illas aciei partes adequitabat; quà verbis, quà exemplis militum animos excitando. *exemplo* tamen *potius quàm imperio*, ut ait Noster in lib. de Germ. *Si promtus, si conspicuus, si ante aciem ageret, admiratione præerat. nam, cùm ventum in aciem, turpe erat principi, virtute vinci.* Exemplum præclarum in Arminio, Cheruscorum duce, annal. lib. *II. Medii inter hos Cherusci, collibus detrudebantur: inter quos insignis Arminius, manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illa rupturus, ni Rhætorum Vindelicorumque & Gallicæ cohortes signa objecissent. nisu tamen corporis, & impetu equi pervasit.* Ibi tunc *turpe* erat *comitatui*, de quo suprà dictum, *virtutem principis*, vel ducis *non adæquare. nam infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse.* Ibi dux, ceterique *principes*, sive pagorum ductores, *pro victoria pugnabant*; *comites* pro duce ac *principibus*. *Ibi devoti illi, barba crinibusque summissis*, summis enitebantur viribus, uti, *hoste cæso, exsuere votivum obligatumque virtuti oris habitum, superque sanguinem & spolia revelare frontem, & nascendi pretium referre liceret, dignosque patria ac parentibus* sese ostenderent. *Corpora suorum etiam in dubiis prœliis referebant*; ibidem. *Scutum* verò *in pugna reliquisse, præcipuum erat flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas. multique superstites bellorum, infamiam laqueo finiebant.* Ceterùm tota acies si perrupta turbataque inclinaret, retro ad carrorum munimentum sese recipiebant: indeque, viribus collectis, rursus in hostem erumpebat; ut suprà è Nice- *Dux verbis & exemplo militum animos excitabat.* *In pugna & præliis quo modo versati Germani.*

ta Choniate ostensum est. Plerumque tamen, antequam ad carros refugerent, stipatis cuneis, vel globis sese defendebant. Quâ de re *Dio*, lib. XXXVIII. in Ariovisti contra Cæsarem acie: *Itaque treceni quique agmine facto, aliquando plures, nonnunquam pauciores, scutis undiquaque sese sepientes, erectique stantes, neque invadi, quod erant conferti atque conclusi, neque disturbari ob densitatem poterant. idcirco neque agebant quidquam, nec patiebantur. atque ita uno loco manentes, veluti turribus septi stabant.* At postquam multum diuque ab utraque parte armis decertatum; tandem aut æquis manibus discessum est, aut alterius aciei clades alterius victoria consequuta est. Victi atque fugati, plerumque ad Carros uxoresque ac liberos fugiebant; ut suprà patuit. Illic plurimùm ab hostibus, nonnunquam à suis feminis cædebantur. *Plutarchus* in Mario de Cimbrorum clade. *Orosius*, libro V. cap. XVI. de eodem bello Teutonico ac Cimbrico. De Cimbrorum in Italia clade sic idem: *Sexaginta millia capta dicuntur. Mulieres graviorem penè excitavêre pugnam: quæ, plaustris in modum castrorum circumstructis, ipsæ desuper propugnantes diu, propè repulère Romanos. Sed quum ab his novo cædis genere terrerentur (abscissis enim cum crine verticibus inhonesto satis vulnere turpes relinquebantur) ferro, quod in hostes sumserant, in se suosque verterunt. namque aliæ concursu mutuo jugulatæ, aliæ apprehensis invicem faucibus strangulatæ, aliæ funibus per equorum crura consertis, ipsisque continuo equis exstimulatis, postquam suas iisdem funibus, quibus equorum crura nexerant, indidêre cervices, protractæ, atque exanimatæ sunt: aliæ laqueo se, subrectis plaustrorum temonibus, pependerunt. Inventa est etiam quædam, quæ duos filios, trajectis per colla eorum laqueis, ad suos pedes vinxerit; & quum se ipsam, suspendio morituram, dimisisset, secum traxerit occidendos. Inter hæc multa & miserabilia mortis genera, reguli quoque duo strictis in se gladiis concurrisse feruntur.* Adeò crudelissima quæque mortis genera captivitati præponebant.

Feminarū post virorem cladē pugna.

III. Urbes Romani duobus potissimum modis oppugnabant; *coronâ* & *operibus*. *Operibus* oppugnabatur urbs, quum vallo, fossâ, munitionibusq; cincta, vineis insuper, & pluteis, ariete, & aliis machinis bellicis urgeretur. Horum Germanos nostros prisco illo ævo prorsus nihil habuisse, solaque *coronâ* oppugnasse loca

loca munita, apud rerum auctores deprehendo. *Tacitus* hist. lib. IV, obsidionem castrorum Romanorum, à Batavis, Caninefatibus, Frisiis, Bructeris, ac Tencteris factam, referens: *Machinas etiam*, inquit, *insolitum sibi, ausi.* Annal. lib. XII. in historia Arminiana: *Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta, & astus oppugnationum. at nobis ea pars militiæ maximè gnara est. Marcellinus* lib. XXXI. de Gothis, per Thraciam grassantibus. Modum coronâ oppugnandi, omnibus pariter Celtis communem, ostendit *Cæsar* belli Gall. comment. II. *Gallorum*, inquit, *eadem atque Belgarum oppugnatio est. hi, ubi circumjecta multitudine hominum totis mœnibus, undique in murum lapides jaci cœpti sunt, murusque defensoribus nudatus est; testudine factâ, portis succedunt, murumque subruunt.* *Marcellinus* dicto libro, de iisdem Gothis, Scalas tamen admovisse, testatur in eadem oppugnatione postea. Sic *Tacitus*, de dicta oppugnatione castrorum Romanorum: *Appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum, scandebant jam quidam cum gladiis & armorum incussu præcipitati, sudibus & pilis obruuntur.* At hujusmodi oppugnatio si parùm prosperè cederet, longinquo obsidio deditionem urbis tentabant. Sic dicti Germani, Romanorum castra circumsidentes, *desperata vi, verterunt consilium ad moras; haud ignari, paucorum dierum inesse alimenta, & multum imbellis turbæ. simul ex inopia proditio, & fluxa servitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur.* & postquam oppugnationem iteraverant: *Civilis, omissâ oppugnandi fide, rursus per otium assidebat; nuntiis & promissis fidem legionum convellens*, tandemque obsidio pervicit. *Frontinus* strategem. lib. III. cap. VII. Gallos tradit, Titurium Sabinum obsidentes, *lignis sarmentisque se onerasse, quibus fossas complerent: ingentique cursu castra Romana, in colle posita, petivisse.*

In oppugnandis locis munitis Germanorum ratio & modus.

CAPUT LII.

De iis, quæ post prælium victoriamque à victoribus fiebant.

I. PArtâ victoriâ, victores multùm captivos, plùs prædam avidi sectabantur: quidpe qui aut libertatis vindicandæ causâ, aut prædæ obtinendæ gratiâ, quæ una omnibus stipendia, bella ingrediebantur. *Dio* lib. LVI. de clade Variana. *Omnesque Romani occidione peribant aut capiebantur, nî Germani diripiendâ prædâ occupari cœpissent. Tacitus* annal. lib. I. de Cheruscorum cum Romanis prælio in Vestofalia commisso: *Juvit hostium aviditas, omissâ cæde, prædam sectantium.* & histor. lib. IV. *obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso spolia consectandi.* Præda igitur non æqualiter in eos divisa: sed quod quisque adsequebatur, id sibi ferebat. Prædam nacti, festam statim agebant eodem in loco diem noctemque proximam. Annal. lib. XII, de Chattis, latrocinia prope Rhenum & Maguntiacum agitantibus. & prædicto libro I. de Cheruscis, qui prosperè adversus Romanos pugnaverant. In captivos deinde quales se gesserint, ostenditur annal. libro XIII. *Victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto, equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Quo ritu occidioni data fuerunt, docet idem Auctor, annal. libro I. locum cladis Varianæ describens: *Lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos, ac primorum ordinum centuriones mactaverant, & cladis ejus superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant.* Primarii igitur captivorum ad aras è cespite viridi constructas Marti ac Mercurio mactabantur, reliqui aut patibulis, id est, crucibus suffigebantur, aut humo mergebantur. cæsorum in pugna capita arborum truncis præfigebantur. Equos & reliqua quomodo cremaverint in immensæ magnitudinis colossis, suprà, cap. XXXV. ostensum est. Morem hunc cremandi manubias fuisse antiquissimum, ex Asia, in dispersione gentium, non modò in Celticam universam à Celtis, sed in reliquas quoque terras ab aliis gentibus delatum, ex aliarum gentium paribus colligitur exemplis. Nam & Romani partem prædæ in honorem deorum cremare solebant. Eumenius

Germani prædæ avidi.

Post prælium & victoriam festa dies.

In acie capti Marti fuêre sacrati & Mercurio.

in

in panegyrico. Apud Livium, lib. III. antiqua est lex : *Vulcano arma, sive cui alii divo vovere volet, jus esto:* Et lib. III. *Magna vis armorum capta. ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit.* lib. X. *Spolia hostium, conjecta in acervum, Jovi victori cremavit.* De Annibale, Pœnorum in Italia duce idem tradit *Silius*, lib. X. qui noctu cremabat. Aliæ an idem fecerint gentes, ego quidem ignoro.

II. Ceterò *Diodorus*, lib. V. egregiam Gallorum Germanorumque, à prælio redeuntium, pompam describit : *Cæsorum hostium capita truncata equorum collis appendunt. spolia sanguine polluta famulis, velut in triumpho præferenda tradunt. atque has manubiarum quasi primitias, non secus atque feras in venatibus ab se trucidatas, ædium vestibulis præfigunt. nobiliorum hostium capita cedrino peruncta, diligenter in arca adservant ; & hospitibus ac peregrinis ea ostentantes, gloriantur, quod majorum aliquis, vel pater, vel etiam ipse, magnam licet pecuniæ vim pro hoc capite oblatam habuerit, tamen non acceperit. Nonnulli eò usque jactationis provehuntur, uti æquilibri auri ac pondere caput permutare noluerint : barbaram hoc pacto animi magnitudinem ostentantes.* Hæc equidem tam de Gallis quàm de Germanis Diodorus. *Strabo* etiam, lib. IV. de Gallis sermonem habens, utrique genti eumdem morem tribuit, iisdem penè verbis. Hoc scilicet est, quod Diodorus, eodem libro, de Hispanis adseverat : *Erga maleficos atque hostes sunt crudeles.* Sed & *Livius* idem illud de Gallis testatur, lib. X. *In conspectu fuère Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita & lanceis infixa ; ovantesque moris sui carmine.* & *Silius Italicus*, lib. IV. de Gallis, ad Ticinum flumen primâ pugnâ cadentibus. Porro de Gallis in Italia ita *Livius* lib. V. *Postremò cæsorum spolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis est, coacervare.* *Cæsar*, belli Gall. comment. VI. de universis Gallis Transalpinis : *Martem bella regere arbitrantur, huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superarunt, animalia capta immolant : reliquas res in unum locum congerunt. multis in civitatibus harum rerum exstructos cumulos locis conspicari licet. neque sæpe accidit, ut neglecta quispiam religione aut capta apud se occultare aut posita tollere auderet. gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.* Germani nostri an similia excitârint trophæa, haud temerè dixerim. Atque istæ equidem fuêre consuetudines in bellis gravioribus.

Gallorum & Germanorum è prælio redeuntium pompa.

bus. in levioribus bellis, sive in latrociniis quem observarint ritum in abducendis captivis imbellibus, patheticè enarrat *Marcellinus*, lib. XXXI. de Gothis, Thraciam deprædantibus: *Vastabundi omnes per latitudines Thraciæ pandebantur impunè; ab ipsis tractibus quos prætermeat Ister, exorsi, adusque Rodophen & tractum, qui immensis disterminat maria, rapinis ex cædibus, sanguineque & incendiis, & liberorum corporum corruptelis, omnia fœdissimè permiscentes. Tunc erat spectare cum gemitu facta dictu visuque prædira.; attonitas metu feminas flagris concrepantibus agitari; fœtibus gravidas adhuc immaturis, antequam prodirent in lucem, impia tolerantibus multa; implicatos alios matribus parvulos; & puberum audire lamenta, puellarumque nobilium, quarum stringebat fera captivitas manus: postque adultæ virginitas, castitasque nuptarum, ore affecto flens ultima, ducebatur; mox profanandum pudorem optans morte, licet cruciabili, prævenire.*

In latrocinis Germanorum consuetudo.

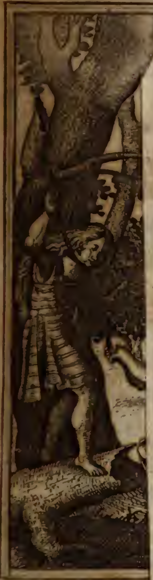
Tacitus annal. lib. XII. de Ansibariorum gente, à Chaucis pulsâ, per Tencterorum, Bructerorum, Usipiorum, Tubantumque fines quærendo sedes vagante: *Quod juventutis erat, cæduntur. imbellis ætas in prædam divisa est.* Annal. lib. II; prælio Romanos inter atque Cheruscos commisso: *Repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant.* Annal. libro XII. ubi Chatti, latrocinia prope Rhenum ac Maguntiacensia castra agitantes, oppressi fuêre: *Aucta lætitia, quod quosdam è clade Variana, post quadragesimum annum, servitio exemerant.* Hi quo loco aut quo in usu apud illos fuerint, indicat *Seneca* in epist. LVII: *Variana clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit.*

CAPUT LIII.

De funeratione mortuorum.

Germani & Galli defunctorum corpora cremabãt.

I. Auctor noster, explicatis universis ac singulis morum partibus, tandem in vitæ fine concludit. *Funerum*, inquit, *nulla ambitio. id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur.* corpora scilicet eorum, qui claritudinem nominis per arma ac bellicas virtutes adquisiverant, aut

J
m.
m.
co
de

aut ex generis nobilitate ducebant. Quidam interpretes hunc auctoris locum haud satis percipientes, sic intelligendum docent, quasi omnium reliquorum corpora humo condita fuerint; clarorum solummodo virorum cremata. quod opidò falsum est. *Diodoro* hæc sunt verba, de Germanis juxta ac Gallis lib. V: *Solent inter ipsas quoque epulas, causâ ex jurgio leviter arreptâ, exsurgere: & ex provocatione inter sese digladiari; vitæ jacturam nihili æstimantes. nam Pythagoræ apud illos opinio evaluit, quòd animæ hominum immortales, in aliud ingressæ corpus, definito tempore denuò vitam capessant. ideoque in funeratione mortuorum quidam epistolas, propinquis defunctis inscriptas, in rogum conjiciunt, quæ ab iis legantur.* Morem hunc cremandi mortuorum corpora, non modò universis Celtis nostris, verùm toti terrarum orbi fuisse communem, veteres ubique testantur historiæ. nunque in extero simul orbe, & in orientalibus, meridionalibusque nostri orbis partibus esse vulgarem, vulgò notum est. Paucæ quædam antiquitus nationes ab eo fuerunt alienæ. ut Hebræi, Chaldæi, Persæ, Derbices & Troglodytarum, Meroitarumque ac Thracum nonnulli; qui omnes corpora defunctorum humabant. Caspii & ex Indis Taxilæ vulturibus ea atque feris objiciebant: ut & Persæ magorum suorum corpora. ex Indis etiam Callatiæ, ex Sarmatis Essedones, & ex Britannicis populis Iberni parentum defunctorum corpora epulando consumebant. nonnulli Meroitarum in flumen Nilum abjiciebant mortuos, alii ex eadem gente cirumfuso vitro intra penetralia domi collocabant: ut & Ægyptii arte medicatos. quarum omnium funerationum testes sunt, inter alios scriptores, maximè libri sacrati, Herodotus, Strabo, Mela, ac Plinius. Ex reliquarum gentium unanimi consensu patet, vetustissimum fuisse illum cremandi morem, ab urbis Babylonicæ ædificatione, & linguæ primævæ confusione, in universum orbem pervectum. Nec equidem dubitaverim, jam ante aquarum inundationem fuisse usitatum; ut pleraque alia diversis gentibus communia. Primam ejus originem, sive causam Plinius videtur indicare, in lib. VIII, cap. LIV. his verbis: *Ipsum cremare apud Romanos non fuit veteris instituti, terrâ condebantur. At postquam longinquis bellis obrutos erui cognovêre, tunc institutum. Et tamen multæ familiæ priscos servavêre ritus. sicut in Corneliâ nemo Syllam dictatorem traditur crematus, idque voluisse, veritum talionem, eruto C. Marii cadavere.* Verba igitur Taciti prædicta, in

Variæ in gentibus variis mortuorum funerationes.

hanc intelligenda sunt mentem: Scilicet omnium pariter mortuorum apud Germanos corpora fuisse cremata; sed sine ambitione ac pompa, vulgaribus lignis. clarorum tantùm virorum corpora certis combusta lignis, id est, quæsitis atque delectis. Longè ab hac Germanorum modestiâ diversum tradit morem in Gallis *Cæsar*, comment. VI. *Funera sunt*, inquit, *pro cultu Gallorum, magnifica & sumptuosa*. Item in Hispanorum gente *Appianus*, in Hispanicis, de Viriati ducis ipsorum funere loquens: *Viriati corpus magnificentissime exornatum in altissimo rogo cremaverunt*. Germanorum in funeribus modestiam Indi quoque observarunt, gens longè remotissima. *Solinus* de iis, cap. LV. *Nullus funerum apparatus*. & *Strabo* lib. XV. *In tumulis & sepulturis perparci sunt: in cultu corporis contrà nimii*. Pergit Noster: *Struem rogi nec vestibus, nec odoribus cumulant*, ut Romani & aliæ gentes. Idem Noster annal. III. de Agrippina, cum Germanici, mariti defuncti, cineribus per Calabriam, Apuliam, Campaniamque Romam petente: *Pro opibus loci, vestem, odores, aliaque funerum solemnia cremabant*. *Plinius* lib. XII. cap. XVIII. de Arabia felice; *Beatam illam fecit hominum, etiam in morte luxuria; quæ diis intellexerat genita, adhibens urendis defunctis*.

Rogi in altitudinem exstructi. II. Census struem rogi apud Hispanos fuisse altissimam ex Appiano intelligimus. Antiquum hunc fuisse morem, aliis quoque gentibus usitatum, liquet ex *Homero*; Iliad. XXIII: *Struxerunt rogum, centum pedum quoquo versum*. Ex hac altitudinem conjicere licet. Clariùs Virgilius, Æneidos libro VI. in Miseni Trojani in litore Italiæ funeratione

——Aramque sepulcri
Congerere arboribus, cæloque educere certant.

De rogo, quem Annibal Pœnorum dux Romano consuli, ad Cannas cæso, struxit, ita *Silius Italicus* libro X. *Sub limem eduxêre pyram*. Non modò Hispanis, sed ceteris quoque Celticis nationibus idem fuisse observatum, maximèque Germanis nostris, patet ex Herulorum, Germanicæ nationis, Vistulæ quondam ostia adcolentis, exemplo, apud *Procopium*, qui ita de prisco eorum more narrat, in Gothicorum lib. II: *Ipsi verò multorum lignorum strue in altitudinem ingentem congestâ, homineque in summo ejus fastigio posito, statim omnia*

Gothorum ritus in mortuis cremandis.

omnia ligna incendebant, ab infima parte facto initio. Ut primum verò flamma resedit, collecta protinus ossa terrâ condebant.

III. *Tacitus* superioribus hæc subnectit: *Sua cuique arma quorumdam igni & equus adjicitur*, id est, crematur una cum armis eodem in rogo: nempe, quia ista pretiosissima atque carissima Martiæ genti bona; per quæ claritudinem adepti erant. Alias quoque genteis arma rogo defunctorum adjecisse, testis est *Virgilius* in dicto Miseni Trojani funere. *Silius* in prædicto consulis Romani funere, ab Annibale curato. At equus ille non vivus cum domino mortuo cremabatur, sed antè jam mactatus: teste Cæsare, prædicto belli Gallici comment. VI. de Gallis. Antiquissimum & hunc omnium terræ orbis fuisse gentium morem, ex vetustissimorum disco Græcorum exemplo. Sic enim *Homerus*, loco prædicto, Achillem refert, Patrocli funus exsequentem. Sed & uxores unà cum defunctis maritis crematas fuisse, apud omnes pariter Celtas, deprehendo; itidem ex vetustissimo gentium more, qui hodieque apud Indos & Americanos observatur. *Strabo* libro XV. de Indis. *Herodotus*, lib. V. de Thracibus. *Mela*, lib. II. cap. II. de eadem gente. Sed eumdem circa uxorum necationem apud nostros quoque Germanos observatum fuisse morem, auctor est *Procopius*: *Nec senescentibus, nec morbo adfectis vitâ amplius frui fas erat. Sed, ubi quispiam eorum sive consenuisset, sive morbo corriperetur, protinus cogebatur à propinquis efflagitare, uti se quàm primùm ex humanis tollerent. Tum illi lignorum strue in altitudinem congestâ, desuperque homine in summo fastigio imposito, Herulorum quempiam immittebant, qui cultro eum conficeret; sed sanguine prorsus alienum. haud enim fas erat, propinquum esse interfectorem. Ut primùm verò interfector descendit ad propinquos defuncti, continuò hi omnia ligna, ab infimis facto initio, incendebant. Ubi autem flamma ipsa resedit; collecta ossa sub terram condebant. Herulo autem viro defuncto, necesse erat uxorem, quæ virtutis existimationem consequi, gloriamq; apud posteros relinquere vellet, laqueo apud viri sepulchrum, non longe post, vitam finire. Quæ hoc facere recusaret, hanc ignominiæ nota manebat, & à mariti propinquis infestatio.* Ex hoc loco, item ex Homero, Herodoto, Mela ac Cæsare satis patet, uxores, clientes, servos, equos, atque caneis, antè fuisse juxta rogum necatos, quàm cadavera eorum, unà cum defuncto marito, seu patrono, ac do-

Equus & arma cum defuncto cremata.

Uxores cum maritis crematæ.

Senes & ægroti ex hac vita migrare jussi.

Uxores ad maritorum sepulchra suspensæ.

domino, comburerentur. De Thracibus *Solinus*, cap. XVI. his verbis: *Uxorum se numero viri jactant: & honoris loco ducunt multiplex conjugium. Quæ feminæ tenaces sunt pudicitiæ, defunctorum insiliunt conjugum rogos; & quod maximum insigne ducunt castitatis, præcipites in flammas eunt.* Apud Indos atque Americanos hodieque fieri, satis in comperto est. Ceterùm, quòd senes, atque ægrotare incipientes Heruli nostri è vitâ migrare jusserint, id quoque ex communi gentium consuetudine factum. *Strabo*, lib. XI: *De Bactrianis minimè laudanda narrat Onesicritus. nempe eos, qui morbo aut senio confecti sint, vivos projici canibus, deditâ operâ ad hoc nutritis; quos suâ linguâ adpellant vespillones. Similia quædam & de Caspiis narrantur. ab his enim parentes, ubi LXX ætatis annum impleverunt, inclusos fame necari.* *Herodotus*, lib. III. de Indis Padæis: *Quoties civium seu vir, seu femina ægrotet; virum quidem viri, sui maximè familiares, necant: quod dicant, ipsum, morbo tabescentem carneis ipsis corrupturum. ac licet se neget ille ægrotare; nihilominus tamen non parcunt illi, sed necant eum, atque epulantur. Mulieri verò mulieres, suæ maximè necessariæ, idem, quod viri viro, faciunt.* Idem, vel consimile apud reliquos factum, qui carnes interfectorum commederunt, credere licet. Sed tale quid apud Germanos nostros umquam factitatum, nullum uspiam exemplum, ne suspicionem quidem reperio. Auctor equidem noster de illâ uxorum apud maritorum rogum suspensione nihil disertè memorat. haud obscurè tamen eam innuit, lib. de Germ. his verbis: *Sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, sed tamquàm matrimonium ament.* Pergit deinde de crematis, in hæc verba: *Sepulcrum cespes erigit. monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur.* Cespes non unus; qui parum erigebat sepulcrum: sed complures, in unum tumulum adgesti. Indis quoque *sine apparatu atq. cultu sepulcra, & exiguos tumulos* fuisse, ex *Solino* ac *Strabone* intelligimus.

Defunctorū tumuli apud Germanos.

IV. Ceterùm *Appianus*, libro prædicto, ita de Viriati, Hispanorum ducis, funere narrat: *Viriati funus, quàm magnificentissimè exornatum, in altissimo rogo cremaverunt. cæsisque multis hostiis, tum pedites, tum equites per turmas in orbem armati decurrentes, barbarico ritu eum celebrabant. & donec ignis exstingueretur,*

omnes

omnes ipsum circumsedebant. peracto funere, gladiatorium munus ad sepulcrum editum est. Idem, aut simile quiddam apud Germanos in nobilium, clarorumque virorum funeribus factitatum, omnino ego mihi persuadeo. hic quidpe ritus omnibus pariter per universum terræ orbem gentibus olim fuit communis; atque nunc etiam apud nonnullos Orientis nationes observatur. Romanos eo fuisse usos, haud semel in eorum legitur historiis. *Suetonius* in Claudio; de Drusi, in Germaniâ defuncti, tumulo apud Magontiacum sito: *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit: circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret.* De ejusdem Drusi arâ, in Germaniâ apud Alisonem castellum sitâ, ita Noster, annal. lib. II. *Chatti tumulum, nuper Varianis legionibus structum, & aram Druso sitam, disjecerant. Restituit Cæsar aram: honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.* loco prædicto *Homerus* de Patroculi funere idem tradit. *Herodotus*, libro V. *Divitum sepulturæ apud Thraceis sunt hujusmodi: Prolato triduum cadavere, mactatisque omnifariis hostiis, convivantur. Illudque defletum prius, deinde combustum sepeliunt, aut aliter humo contegunt. aggestoque desuper tumulo, cùm alia omnis generis certamina proponunt, tùm præcipuè certâ cum ratione monomachiam.* Hæc Thraces cuncta ferè in eumdem modum cum Hispanis. Quæ similitudo apud tam diversas, tamque longè inter se remotas genteis haud facilè exstitisset, nisi ex unâ eâdemque origine promanasset; nempe ex Asiâ, in gentium ab urbe Babylonicâ dispersione. *Dionysius Halicarn.* lib. V: *Postero die Valerius atratus Bruti corpus in foro proposuit, in lecto splendide ornatum, populoque in concionem convocato, in suggestum progressus, funebrem habuit in laudem ejus orationem. Utrùm autem Valerius primus hunc morem apud Romanos instituerit, an institutum à regibus sequutus fuerit, certò adfirmare nequeo. Romanorum tamen hoc esse vetus inventum, in funere illustrium virorum virtuteis eorum laudari, neque à Græcis primùm institutum, ex communis historiæ scriptis didici, quæ tàm vetustissimi poëtæ, quàm celeberrimi historici prodiderunt. Nam certamina quidem funebria in honorem clarorum virorum gymnica & equestria à necessariis facta tradunt.* De Hispanis diserta sunt verba Appiani: *Barbarico ritu eum laudabant.* Quàm multarum rerum, omnibus vel plerisque aliis gentibus communium, inventio primis Romanis falsò adscripta fuerit, sæpius suprà patuit. In illis igitur hoc etiam de funebri laudatione esse numeran-

Gladiatorium munus ad sepulchra editum.

Laudationes defunctorum in funere.

randum, eodem argumento conjicio. *Tacitus*, in fine ann. lib. II. *Arminius canitur adhuc barbaras apud gentes.* Non anno demum, nec mensibus, ne diebus quidem aliquot post excessum eorum, sed statim ad ipsum excessum fuisse à Bardis composita, & ad funus decantata, quemadmodum apud Romanos quoque & Græcos laudationes defunctorum habitæ, cum maximè credibile est. Quin hæc ipsa carmina fuisse credo, quibus apud Hispanos Viriatum *barbarico ritu celebrabant.* Auctor noster superioribus adnectit: *Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est: viris meminisse.* Sic de Romanis *Seneca*, in epist. LXIII: *Annum feminis ad lugendum constituêre majores: non ut tam diu lugerent; sed ne diutius. viris nullum legitimum tempus est; quia nullum honestum.* Mortuos suos luxerunt maximè Ægyptii, Assyrii, Lydi, atque Hebræi. *Strabo*, lib. XV. de Babyloniis, gente Assyriacâ. Divus *Moses*, Genes. cap. L. vers. III. de Jacobi funere. & vers. X. de Josepho, ac fratribus ejus, Jacobi filiis. Nihil horum fecisse priscos nostros Germanos, ceterosque Celtas, testis est, præter Tacitum, Plutarchus quoque, in consolatione ad Apolloniam: *Eum*, qui Lyciis leges posuit, *ajunt mandasse civibus suis, ut in luctu veste uterentur muliebri: significare volentem, rem muliebrem esse luctum.* Et mox: *Ex ipsis verò barbaris si qui luctum exercent, non animosissimi Germani, non Galli, aut si qui alii generoso pleni sunt Spiritu, id faciunt; sed Ægyptii, Syri, Lydi, aliique horum similes.*

Germani nō lugebant mortuos.

FINIS LIBRI PRIMI.

PHI-

AULERCI.
EBUROVICES.
Lutetia
PARISII.
CARNUTES.
Autricum
Mediodunum
ARCO.
ANNI.
Millia passuum.
Genabum
49
48
21
22
23
30

TRI
BOC
MANNI.
Mons
Argentaria
28
29
30

HEL.
VETIÆ
Conterminarumq.
terrarum antiqua
Descriptio.
Auctore
PHIL. CLUVE
RIO.
PARS.
GES
CEN
Daran
Milli
32

PHILIPPI CLUVERII GERMANIÆ ANTIQUÆ CONTRACTÆ

LIBER SECUNDUS; Quo Germania Cisrhenana describitur.

CAPUT I.

Galliæ universæ divisio. ubi ostenditur, quæ Belgicæ Galliæ nationes Germanici fuerint generis.

I. HActenus in commune de omnium Germanorum origine, ac moribus, item de universæ terræ Germaniæ situ, ac finibus dictum est. Nunc singularum nationum sedeis migrationesque varias expediam. Quum verò Germania fuerit gemina, altera *Transrhenana*, altera *Cisrhenana*, in Gallico solo sita; hanc primo loco explicabo: quia prima Romanorum armis præsidiisque cognita, & provincia eorum facta; eaque ratione ipsis propior. Hoc autem quò commodiùs & magis ritè fiat; ipsius universæ Galliæ terminos, divisionemque antè indicabo: quò pateat, quam ejus partem Germani, Rhenum olim transgressi, incoluerint. *Gallia* igitur omnis antiquitùs includebatur Rheno flumine, oceano Britannico & Gallico, Pyrenæis jugis, mari interno & Alpibus. At postquam Gallorum pars, Alpes transgressi, Italiæ etiam solum ob- *Galliæ termini & divisio.*

obsederunt; terminus ab hoc latere Galliæ factus est Apenninus mons & Æsis amnis, ad Anconam usque, superi maris urbem. Totum autem hoc terrarum spatium bifariam Romanis divisum fuit. primùm in duas partes: quarum altera, *Gallia Citerior* sive *Cisalpina*; altera *Ulterior* seu *Transalpina*. Rursus idem spacium tribus distinctum fuit partibus: quarum una, in Italia, *Togata* Gallia dicta; quæ eadem *Citerior*, seu *Cisalpina*, & *Gallia Italica*: altera, ultra Alpeis, *Braccata*; quæ eadem *Norbonensis provincia*: tertia *Comata*. quæ & ipsa, in tres rursum partes, auctoribus divisa, *Plinio* lib. IV. cap. XVII. *Cæsari* in exordio comm. I. de bello Gall: *Gallia*, inquit, *est omnis divisa in partes tres: quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum linguâ Celtæ, nostrâ Galli appellantur*. & mox: *Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona, & Sequana dividit*, & paullo pòst: *Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur; pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in septremtriones & orientem solem*. Belgicam in præsens tractare animus est: quin hanc etiam ex parte solummodo, quatenus à Germanicis, jam inde à Cæsaris ævo, habitata fuit gentibus. Sed notandum, Plinium dicto in loco aliter distinguere limiteis; idque bifariam. primùm, *A Scalde*, inquit, *ad Sequanam Belgica; ab eo ad Garumnam, Celtica, eademque Lugdunensis; inde ad Pyrenæi montis excursum Aquitania*. deinde; in eodem capite, non Scaldem, sed Rhenum Belgicæ finem constituit. sequenti autem in capite, Lugdunensem inter Sequanam ac Ligerim protendit. & cap. XIX. Aquitaniam inter Ligerim & Pyrenæum montem. Ratio variationis hæc fuisse videtur: quia duplicem diversi temporis Galliæ divisionem ostendere voluit, veterem ac novam. quas tamen confudit. Vetus erat Julii Cæsaris: nova posteriorum Imperatorum; ex quâ Belgica Rheno includebatur & Sequana: Lugdunensis (nam Celticæ nomen jam tum in desuetudinem abierat) Sequanâ & Ligeri; Aquitanica Ligeri ac Pyrenæis jugis. In Belgica numerat Plinius *Sequanos* quoque, & *Helvetios* & *Rauracos*. Cæsar verò in antiqua Celtica disertis collocat verbis *Sequanos* atque *Helvetios*. in qua & *Rauracos* censendos, dubium fieri haud potest, quando medii inter illos incoluêre. Cum Cæsare sensisse videtur Taciti sæculum: Tacitus in annal. I. *Germanicus*, inquit, —*Sequanos proximos, & Belgarum civitates in verba ejus adigit*. Ubi disertè Sequanos à Belgis diversos facit. Idem etiam facit annal.

Duplex Galliæ divisio, vetus & nova.

nal. III. ubi Galliæ rebellionem cœptaverant. Sequani scilicet extremi erant finium Celticæ; à quibus jam Belgicæ initium. *Leucos* etiam, atque *Lingonas* in Belgica recensent Plinius ac Ptolemæus. at Cæsar, bello Gall. comment. II. illos ab Belgica apertè excludit.

II. Cæsaris igitur Tacitique amplectens ego auctoritatem, *Belgicæ limiteis* statuo ab ortu solis, parteque septemtrionis, Rhenum flumen; ab reliquo septemtrionis oceanum; ab occasu Sequanam & Matronam amneis; ab austro, Sequanorum, Leucorum, Lingonumque fines. Regiones nunc hoc terrarum spatio comprehenduntur, à Sequanis, Rhenoque amne, Elsatia inferior, Lotharingia, Austrasia, quæ vulgò *Westerreich*, Trevericus episcopatus, Lucelburgiensis Limburgensisque ducatus, Leodiacensis episcopatus, Coloniensisque episcopatus pars altera, Juliacensis ducatus, Geldriæque ducatus dimidia pars. ab Oceano, Hollandiæ pars austrina, Selandia, Brabantia, Flandria, Bononiensis comitatus, Normanniæ pars tertia. à Sequana, Franciæ (quæ vulgò *Isle de France*) major pars, atque Campaniæ ferè dimidium. intus Picardia, Veromandui, Artesia, Hænonia, Namurcensis comitatus, ducatusque Bulloniensis. Populi antiquitus, Cæsaris ævo fuêre, *Rhemi, Mediomatrici, Nemetes, Triboci, Vangiones, Treveri, Eburones, Condrusi, Segni, Cærasi, Pæmani, Menapii, Batavi, Atuatici, Nervii, Centrones, Grudii, Levaci, Pleumosii, Gorduni, Morini, Atrebates, Veromandui, Suessiones, Ambiani, Bellovaci, Vellocassi, & Caletes.* His, post Cæsaris ætatem, nova nomina accesserunt, quæ passim apud auctores: *Ubii, Sigambri, Sunici, Gugerni, Tungri, Taxandri, Bethasii, Sueconi, Oromansaci, Brianni, Silvanectes.* Cæsar bell. Gall. comm. II. Horum igitur omnium descriptionem præsenti opere molior.

Belgica limites & nationes.

CAPUT II.

Belgium non fuisse Belgicam; sed hujus exiguam partem.

I. Belgii vocabulum, cujus bis terve apud Cæsarem fit mentio, plerique nostri sæculi scriptores, pro universæ Belgicæ nomine accipiunt. *Cæsaris* verba caliginem hujus erroris discutere possunt, comment. V. postquam ex Britannia re-

vertisset Cæsar, *subductis*, inquit, *navibus, concilioque Gallorum Samarobrigæ peracto —— unam legionem, in Morinos ducendam, C. Fabio legato dedit: alteram, in Nervios Q. Ciceroni: tertiam in Essuos, L. Roscio: quartam in Rhemis cum T. Labieno in confinio Trevirorum hiemare jussit. tres in Belgio collocavit. —— cohorteis quinque in Eburones (quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum) qui sub imperio Ambiorigis & Cativulci erant, misit.* Morinos, Nervios, Rhemos, Eburones, fuisse Belgas, extra controversiam est. In harum igitur gentium finibus quum legiones IV collocaverit Cæsar, in *Belgica* collocasse eas, certò sequitur. Separatim autem, sive privatim tres alias legiones in *Belgio* se locasse adfirmat. Quod si Belgium idem fuisset, quod Belgica; cur tres istas legiones magis in Belgicâ se locasse memoraret, quam IV reliquas? certè in eâdem regione, in eodemque regionis nomine omnes pariter collocatæ fuissent; nec opus habuissent hac distinctione. At Cæsar nova hac Belgii vocabuli subjectione aliud quiddam, quàm Belgicam, innuere voluit. Id igitur quidnam fuerit, regio, an opidum, & ubi situm, quærendum est. Opidum fuisse, videtur *Glareano*, citato loco; tum ex comment. VIII; ubi IV legiones cum C. Trebonio in Belgio locasse Cæsarem, scribit A. Hirtius. Verùm Cæsar, uti eò faciliùs inopiæ frumentariæ subveniret, in plures distribuere constituit exercitum civitates. Si levare inopiam voluit; quâ ratione III legiones in unum compulit opidum? Civitatis vocabulo Cæsar adpellat ubique in commentariis suis integram nationem, sive populum, sive regionem, cujus incolæ eosdem agrorum fines incolunt; parique juris conditione utuntur: non verò opidum. Regionem igitur fuisse Belgium, certum est. Sed quo tractu? *Treis*, inquit Cæsar, *legiones in Belgio collocavit. his M. Crassum quæstorem & L. Munatium Plancum & C. Trebonium, legatos præfecit.* at infrà, ubi de obsidione castrorum Ciceronis in Nerviis narrat: *Cæsar*, inquit, *acceptis literis, circiter horâ undecimâ diei statim nuntium in Bellovacos ad M. Crassum quæstorem mittit.* Ergo Bellovaci Belgium incoluerunt: & Bellovacorum sedes adpellata fuit *Belgium*. Quare rectissimè omnium Marlianus: *Belgium*, inquit, *erat Bellovacorum civitas magna, & inter Belgas auctoritate atque hominum multitudine præstans, in qua Cæsar interdum hiemavit*; *ac plures legiones ejus aliquando illic in hybernis fuere.*

Belgium pars Belgicæ est.

Belgiũ non fuit opidũ, sed regio.

Civitatis vocabulum Cæsaris significat populum seu nationem.

Belgii incolæ Bellovaci.

II. At

II. At ubi isti fuerint Bellovaci, dispiciendum est. Quum Carnutes Tasgetium, regem à Cæsare sibi impositum, interfecissent, Cæsar *L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet.* Unde colligere datur, Belgium, sive Bellovacos ex omnibus Belgicæ civitatibus, seu populis, proximos fuisse Carnutibus; quia, quum quàm celerrimè vellet militem in Carnutes proficisci; ex omnibus militibus, quos paullo antè in diversas Belgicæ partes distribuerat, eos delegit, qui cum L. Planco in Belgio hibernabant. Carnutes autem trans Sequanam flumen, eam incoluerunt regionem, quæ nunc vulgari vocabulo *la Beausse* vocatur: quorum nomen etiam nunc, quamvis corruptum, vivit in urbe *Chartres*, capite totius regionis. Bellovacorum nomen Marlianus adhuc manere, rectè adfirmat. est namque opidum hodie in veteri Belgica, medio fermè Lutetiam inter Rotomagumque situ, *Beauvais* sive *Beauvois* vulgari vocabulo dictum. quod facilè Gallicæ linguæ peritus ad antiquum nomen reduxerit. Ab hoc denominativum fit *Beauvaisin*, seu *Beauvoisin*: quæ vox agrum dicti opidi designat. Nationum verò per Galliam nomina posteà in opidorum, quæ capita nationum fuère, vocabula transisse, infrà docebitur. Porrò jam antè, Carnutibus Belgium fuisse proximum, ex Cæsare ostendi. quo argumento satis firmo, Sequana ab occidente brumali Belgio terminus constituitur. Ab occidente æquinoctiali finitimos habuêre Caletos & Vellocasses. quos utrosque Cæsar, comment. II. inter Belgas connumerat. *Caletorum* nomen, licet vitiatum, etiamnum in vestigiis exstat: diciturque regio maritima inter Sequanam & Samanam (vulgò hic est *la Somme*) amnes, vulgò incolis *Païs des Caux.* *Strabo* quoque, lib. IV. Caletos in litore ad ostium Sequanæ dextrâ ripâ collocat: at Bellovacos malè inter Morinos & Ambianos; quo situ erant Atrebates. Inter Ambianos & Caletos, Vellocassesque fuisse Bellovacos, ex reliquorum limitum subtextione constabit. Litus adcoluisse, cùm ex dicto probatur auctore, tum ex Plinio lib. IV. cap. XVII. Cæsar quoque ipse idem innuit in fine comment. IV. Limitem, quo Bellovacos à Caletis & Vellocassibus arceo, per lineam ago, ab opido maritimo *Treport*, ad vicum usque *Andelis*, Sequanæ adpositum. terminum verò inter Caletos & Vellocasses constituo lineam ab opido *Candebec* ad castellum *Neufchastel* ductam. Falsò à Plinio ac Ptolemæo Caleti & Vellocasses ad lævam Sequanæ ripam lo-

Bellovaci Carnutibus proximi.

Bellovacorum sedes.

Belgii limites.

locantur. Ab ſeptemtrionibus Ambianos Belgio fuiſſe finitimos, inde colligo, quòd Cæſar, Samarobrigæ (Ambianorum fuiſſe opidum, quod nunc *Amiens*, poſtea docebitur) conſiſtens, inde, acceptis (ut eſt comment. V.) de periculo Ciceronis legionisque literis, circa horam undecimam diei, ſtatim in Bellovacos ad M. Craſſum quæſtorem miſit; cujus hiberna aberant ab eo millia paſſuum XXV. &c. Quibus Cæſaris verbis ea vicinitas inter Bellovacos & Ambianorum Samarobrigam deſignatur, uti nullis heic aliis populis intercedendi detur ſpatium. teſtaturque id clariùs ipſe comment. II. Quum *Bratuſpantium*, Bellovacorum opidum, in fidem recepiſſet, obſidesque DC popoſciſſet. Limitem igitur ſtatuo inter utrosque Samaram amnem, ad oceanum uſque. Ab oriente Brumali conterminos habuêre Sueſſiones atque Rhemos. Sueſſionum opido Novioduno (nunc vulgò eſt *Noyon*) in deditionem cum ipſa gente accepto, exercitum protinus ſe in Bellovacos duxiſſe, teſtis ipſe Cæſar, comment. II. Pro limite igitur inter Sueſſiones & Bellovacos ago lineam ab opido *Bray* ad opidum *Verneuil*. Rhemi ipſi, eodem comment. teſtantur apud Cæſarem, Sueſſiones ſuos eſſe finitimos. comm. autem VII. C. Fabium Cæſar, & L. Minutium Baſilium cum duabus legionibus in Rhemis collocat; ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. Terminum igitur ſtatuo Eſiam flumen, quod vulgò *Oiſe* dicitur.

III. Hirtius in Commentario, quem ad Cæſaris commentarios de bello Gallico addidit octavum. Univerſale Belgarum nomen Belgio tribuiſſe videri poterat; ceu omnes pariter Belgæ incoluiſſent Belgium. verùm hunc locum ex ipſo Hirtio, tum ex Cæſare corrigendum cenſeo; legendumque *Bellovaci*, pro *Belgæ*. At ubi in quibusdam exemplaribus legeris ex *Belgio* civitates in Britanniam tranſmiſiſſe; audacter corrigas ex *Belgis*; ut probatiora habent exemplaria. quidpe Belgium haud plureis numero continuit civitates; ſed unam ſolam *Bellovacorum*. neque enim, tam arctis circumſcriptum finibus, plures complecti civitates potuit.

CA-

CAPUT III.

Belgica & Belgæ unde dicti.

I. Ipsum Belgarum vocabulum variè varii auctores nostri sæculi deducunt. Ac falsi quidem *Berosi* testimonium, qui à *Belgio* rege *Belgicos* populos Celtarum adpellatos adfirmat, jam dudum meritò explosum est. Ceterum *Hubertus Thomas Leodius*, in libro, quem de Tungris atque Eburonibus conscripsit, Germanicum id esse vocabulum opinatur; ideò, quòd Germani Gallos & Italos *Waelen*, & nonnulli *Waelgen* adpellitent. De ista quidem voce *Waelgen*, quâ Germanos nonnullos adpellitare Italos ille adfirmat, mihi nihil hactenus cognitum esse, lubens fateor. partem Gallorum, qui à se ipsis, reliquisque Gallis *Wallons* vocitantur, Germanis dici *Walen*, haud nescius sum. à voce *Walen* descendisse diminutivum *Waelgen*, sive *Waelken*, quo gens Wallonum per contemtum interdum adpellatur, non verò à vocabulo *Belgæ*, quis ignorat? Italos à quoquam Germanorum vocitari *Waelgen*, planè ego nego. Quin hæc mera Germanobelgica vox est, superioribus Germanis prorsus ignota. Germanobelgæ autem Italos nunquam nisi *die Italianen* suâ linguâ adpellitant. A superioribus Germanis Italos dici *die Wällischen*, haud equidem ignoro. at si hæ duæ voces *Walen* & *Wällischen* idem significant, quod vocabulum Belgæ; ostendatur mihi velim, quanam ratione Belgarum nomen in Italiam transiit. ipsos Belgas quondam terram Italiam occupavisse, haud unquam demonstrari quiverit. *Joannes Rellicanus* in adnotationibus ad Cæsaris commentarios de bello Gallico, Leodii sententiam amplexus, suis insuper argumentis firmare eam conatur. At Belgæ fuerunt Galli, antequam Germani unquam in Galliam pervenerunt. *Walorum* autem, sive *Wallorum* nomen idem esse, quod Romanis dicebatur *Galli*, omnique Galliæ inter Rhenum ac Pyrenæos fuisse commune, non tantùm Belgicæ; superiori volumine docui. Ceterùm *Joannis Goropii Becani* sententia, quâ Belgarum nomen à Belgica dictione *belk*, deduci contendit, quæ illis *iram* significat; quasi faciliùs, quàm ceteri, in iram excandescant, multò minus probabilitatis in sese habet. nec melior est *Hadriani Junii* opinio; qui à Germanicâ voce

Belgæ unde dicti.

balgen, quæ idem significat, quod Latinis digladiari, denominatos Belgas arbitratur. nec felicioris judicii eorum est conjectatio, qui id ex antiquâ Gallicâ linguâ, quam Britannis *Wallis* censent ferè incorruptam hodiè manere, deducunt, & *Belgas* dictos volunt à dictione Wallicâ *pel*, quæ illis *remotum* significat. At, sive Romanos, sive Belgas ipsos hoc sibi vocabulum imposuisse contendas, ostendendum erit, quodnam nomen habuerint, antequam Romani in Galliam pervenerunt. Certè nisi nugas heic agere lubet, frustra tempus nos terere censeo. aliis igitur leviores hosce lusus remitto. mihi sufficiet, unum hoc ubique servasse institutum, uti ea, quæ ab antiquis tradita sunt auctoribus, satis exponantur; nova ne fingantur. Ego sane ignorare origines ejus modi vocabulorum multo malo, quàm ridiculè in eorum enodatione ineptire, ac turpiter errare. Si tamen suspicari magis, quàm adseverare licet; *Belgica* dicta potest videri à *Belgio*, sede seu regione Bellovacorum; quia hi, virtute atque auctoritate inter omnes Belgas, Cæsaris etiam ætate, præstantissimi, imperium fortè quondam in omnem Belgicam regionem obtinuerunt: quemadmodum de Biturigibus, Celtica gente, Livius prædicat. Atque de Belgicæ vocabulo hactenus satis. Proxima hinc erat cura, singulas ejus nationes Germanicas, quibus quæque finibus incoluerint, ordine explicare. Verùm id antequam adgrediar, dicendi primùm videntur Celticæ quidam populi; non, quòd Germani ipsi olim fuerint; sed quia Germani transrhenani bella in eorum finibus aliquamdiu gesserunt, tandemque solum occuparunt; quod in hanc usque diem tenent.

CAPUT IV.

De Helvetiis.

I. HElvetii igitur, Gallica licet antiquitùs fuerint gens, intra Galliæ fines positi; tamen, quia & ipsi, Rhenum olim transgressi, proximos Germaniæ agros obsederunt, ac postremum Alemanni, ex ipsa Germania profecti, Helvetium agrum occuparunt, quem in hunc usque diem tenent; paucis antè indicandi erunt. Horum fines sic describit *Cæsar*, bell. Gall. comm. I: *Undique loci naturâ tuti Helvetii continentur, una ex parte*

te (quâ orientem ac septentriones spectant) *flumine Rheno latissimo atque altissimo*; *qui agrum Helvetium à Germanis dividit: altera parte* (quâ occasum æstivum prospiciunt) *monte Jurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios: tertia* (quâ meridiei oppositi) *lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram*, id est, Narbonensem Galliam *ab Helvetiis dividit*. Hoc autem loco intelligendum, quamvis Cæsar Rhodano ab una parte Helvetium agrum terminet; tamen eum ad ripam usque Rhodani non pertigisse. quidpe Rhodanus ab excelso Alpium vertice (nunc est *divi Gothardi* mons) profluens, vallem efficit, XC millia passuum à capite ad Lemanum lacum in longum porrectam; latam verò, ubi summum patet, duum millium passuum. Vallem utrinque cludunt altissima Alpium juga; hanc alieni ab Helvetiis populi incoluerunt. Igitur proprius ab hac parte Helvetii agri terminus est jugum montis, quod dictam vallem à septemtrionibus cludit. Idem de Rheno quoque tenendum. nam & hic, fontibus duobus exoriens, valles efficit, quas Rhætici quondam populi incoluerunt, ad lacum usque Brigantinum, qui vulgò dicitur *der Bodensee*. Ceterùm, quia *Jura* mons ab altera parte, id est, ab occasu æstivo, Helvetium agrum cludere dicitur; hujus quoque jugum rectè cognoscere operæ fuerit pretium. Initium hic ab Geneva ducens, versus septemtriones ad fontes Dubis fluminis, quod vulgo *Doux* est, protenditur; ejusdemque fluminis dextram ripam prosequitur, usque ad vicum, cui vulgare vocabulum *Pierreport*: inde in ortum æstivum versùs, lævam amnis Arolæ, qui vulgò *die Are*, ripam radit, donec ipse una cum Arola Rheno jungatur, ad opidum Confluentes, quod vulgò *Coblenz*. Ulteriora igitur, in quibus Basilia urbs, opidaque *Liechstal, Siſſach, Lauffenberg, Rhynfelden*, quæ nunc in Suitzerorum agro censentur, antiquitus Helvetiorum non fuêre.

Helvetiorum fines.

Juræ montis situs.

II. Longitudinem latitudinemque agri Helvetii indicat *Cæsar* eodem loco: *In longitudinem millia passuum CCXL. in latitudinem CLXXX.* Quæ dimensio falsa deprehenditur. quidpe summa Helvetii agri longitudo est inter Rhenum, sive lacum Brigantinum, quâ Constantiam opidum is alluit, & Genevam urbem, millium pass. CLXXII; latitudo verò maxima, inter Arolam & ortus Rhodani Rhenique, mill. pass. LXXVI.

Helvetii agri longitudo & latitudo.

Helvetica civitas in quatuor pagos divisa.

III. Ceterùm, omnem civitatem Helveticam in quatuor pagos divisam fuisse olim, notat eodem comment. *Cæsar*. Horum duos recenset, *Tigurinum*, & *Urbigenum*. reliquos duos, quia nulla erat memorandi occasio, reticuit. aliunde tamen investigari posse puto. Nationes in bello Cimbrico adversus Romanos reperio fuisse quinque istas; *Cimbros*, *Teutones*, *Tigurinos*, *Ambronas*, & *Tugenos*. Solos Cimbros ac Teutones è Germaniâ junctis copiis profectos, omnes pariter docent auctores, quotquot hujus belli meminerunt. *Strabo*, tria Helvetiorum genera Cimbris ad expeditionem hanc sese adjunxisse, tradit lib. IV. In his *Tigurinos* fuisse, atque *Tugenos*, apertè testatur lib. VII. ex Posidonii monumentis. Cimbros per Noricum Italiam petiisse, relictis Teutonis atque *Ambronibus* in Galliâ, aliâ viâ in Italiam irrupturis, auctor est *Plutarchus* in Mario. Cum Cimbris in Noricum unà profectos *Tigurinos* è Floro patet. *Tugenis* Ambronas fuisse conjunctos in Gallia tradit *Strabo* lib. IV. de Rhodani ostiis loquens. *Ambronas* haud procul Aquis Sextiis ad flumen, quod Latinis auctoribus vocatur Druentia, absentibus Teutonis, victos atque deletos, auctor est *Plutarchus* in dicto libro. In hac igitur victoria præclaram illam navasse operam Massilienses, *Tugenosque* unà cum Ambronibus occubuisse, haud dubium est. unde duo Helvetiorum genera ex tribus, quæ in hoc bellum profecta erant, interiisse tradit *Strabo*. Tertios, id est, *Tigurinos*, superstites in patriam rediisse terram, colligitur ex eodem Strabone; patetque clarè ex I. *Cæsaris* comm. de bell. Gall: qui cum *Tigurinis* bellum se gessisse, eosque vicisse in Galliâ, XLVI post Cimbros deletos anno, testatur. Sed & *Florus* lib. III. cap. III. apertè tradit, eos in Italiam cum Cimbris non transisse; sed, acceptâ de clade illorum famâ, domum rediisse. *Tertia*, inquit, *Tigurinorum manus, quæ quasi subsidio Noricos insederat Alpium tumulos, in diversa lapsi, fuga ignobili, & latrociniis evanuit.* Diversa igitur ac separata duxerunt Galli Helvetii à Germanorum agminibus sua agmina. *Tigurini* in Noricis erant Alpibus, quum Cimbri, in Italiam per easdem Alpeis transgressi, apud Athesin amnem cæderentur à Mario ac Catulo: *Ambrones* verò ac *Tugeni* junctim ad flumen Druentiam superati, quum Teutoni Aquas Sextias tenerent. Et ab unis Ambronibus, ante Marium, superatum fuisse Manlium consulem cum exercitu, tradit *Plutarchus* dicto loco; item ante hunc ab iisdem Cæpionem consulem.

qui-

quibus tamen *Tugenos* (quorum nullam Plutarchus facit mentionem) tunc quoque fuisse junctos, haud dubium est. nam & ante Cæpionem à solis Tigurinis Cassium consulem fuisse superatum, testatur *Cæsar* in dicto comment. & item epitomator Livii, lib. LXV. Ceterùm *Ambronas* fuisse Helveticæ nationis Gallos, non Germanos, cum Cimbris Theutonisque è Germania profectos, patet ex eo etiam, quòd *Plutarchus* Cimbros ait in Italia Teutonos fratres è Gallia advenientes exspectasse; nec aliud alterius nationis nomen addit. scilicet, quia Ambrones minus erant eorum fratres, alîus existentes gentis, Gallicæ nimirum, non Germanicæ. *Ambrones gens; non Germanica.*

IV. Quatuor igitur Helvetiorum pagi, seu quatuor Helvetiorum genera fuêre ista: *Tigurini, Tugeni, Ambrones, Urbigeni.* Tigurinum pagum eodem fuisse tractu, quo nunc urbs, vulgo *Zurich*, ex vocabuli similitudine haud ineptè colligitur: rectèque hodiè Latino nomine vocatur *Tigurum.* *Quatuor Helvetiorum pagi seu genera. Tigurini.*

V. Τωύγενοι, *Toygeni* leguntur bis apud Strabonem; quos rectiùs ego adpellari putem Τυγενὺς, *Tugenos.* eadem quidpe vocabuli ratione haud dubiè hodiè sunt, qui vulgari nomine dicuntur *die Züger*, ab gentis capite *Zug.* quod olim Romanis procul dubio dictum fuit *Tugium.* unde *Tugeni* populi, quasi *Tugeri.* *Tugeni.*

VI. *Urbigenum* quoque pagum malè atque vitiosè quædam Cæsaris exemplaria referre existimo *Verbigenum.* nam haud inscitè is situs fuisse putatur circa opidum, quod flumini cognomini impositum, vulgò nunc dicitur *Orbe.* *Urbigeni.*

VII. *Ambronum* porrò nomen situmque uti commodè rectèque ostendere queam, fines trium dictorum pagorum antè circumscribendi erunt. *Tigurinos* igitur inclusos fuisse conjicio duobus amnibus, Rheno ac Limago, & exigua parte Juræ montis ex adverso confluentium Arolæ & Limagi. *Tugenos*, Limago & Ursa, vulgo *Rüß* dicto; & montium jugo, inter horum fluminum fontes sito. *Urbigenos* ab occidente æstivo, Jurâ monte, ab opido Genevâ ad fontes usque Birsæ amnis, qui ad Basiliam in Rhenum incidit: à meridie, totâ lacus Lemani dextrâ ripâ: ab oriente Sana & Arola fluminibus, ad Urbæ usque confluentem. Jam verò *Ambronum* validam fuisse gentem, Tugenisque multo numero- *Tigurinorum, Tugenorum & Urbigenorũ fines.*

 sio-

fiorem, inde colligere licet, quòd, quum utrique ad flumen Druentiam à Mario cæsi fuerint; Plutarchus unos nominat Ambronas. Quapropter haud injuriâ ampliores hisce agrorum fines tribuerim quàm Tugenis; imò quàm Tigurinis; quorum æquè Plutarchus nomen reticet. Terminos igitur Ambronibus adscribo; ab septemtrionibus Juram montem, inter binos confluentes, Urbæ & Limagi: ab meridie Alpium jugum, inter duos fontes, Sanæ ac Limagi: ab occidente, Sanam & Arolam: ab oriente Limagum. Nomen jam unde Ambrones habuerint, prorsus ego nescio, ni id quæsitum fuerit ab amne, medios ferè eorum agros secante, vulgari vocabulo dicto *Emme*. à quo populi patrio sermone adpellati *thi Emmeron*, sive *Ammeron*, quod vocabulum Romani postea fecêre *Ambrones*, quasi *Ammerones*.

Ambronũ termini.

Ambrones ab Emme fl. dicti.

VIII. De *opidis* eorum nunc dicendum est. Cæsar belli Gallici comment. I. opida Helvetios suâ ætate in universum habuisse tradit *numero ad duodecim, vicos ad quadringentos.* quæ illi, quum totius Galliæ Celticæ, inter Sequanam & Garumnam amneis sitæ, imperium occupare tentarent, cuncta exusserunt. Cæsar autem prælio victos atque in pristinas sedes compulsos, restituere ea jussit. Quo nomine, item quo situ singula fuerint, haud facilè quis dixerit. Memorantur tamen haud pauca in antiquis Romanorum historiis, & Itinerariis, quorum singula suis inferam pagis.

Helvetiorum. opida & vici.

URBIGENUS PAGUS.

Totius Helvetiorum gentis caput memorat Tacitus, hist. I. *Aventicum.* quod haud indoctè interpretantur viri docti opidum nunc, vulgari incolarum vocabulo *Wiflisburg* dictum. nam & veteris lapidis inscriptio duoque Romanorum itineraria id testantur, & hodièque Galli id adpellant *Avanches.* Antiquissimum esse opidum Aventicum, ex eo colligere datur, quod jam inde à Neronis tempestate caput fuit universæ gentis. ad quod dignitatis fastigium haud facilè ascendere potuit, nisi longinqua continuaque celebritate. Unde etiam conjectare ausim, jam inde à Julii Cæsaris ætate, postquam is gentem bello devictam in patrias sedeis reverti, opidaque exusta restituere jussit, principem inter reliqua id obtinuisse locum. Eâdem fuisse dignitate ante expeditionem, haud temerè dixerim. ab *Urbâ* quidque, ceu primario opido, dictus jam tunc fuit pagus *Urbigenus*. Freculphus, tom. II. lib. I. cap. III. de

Aventicũ Helvetiorum caput.

Ab Urba opido Urbigeni dicti.

de Tito imperatore: *Civitatem Aventicum, quam pater ejus Vespasianus ædificare cœperat, consummavit.* Ex Tacito intelligas, non fundamenta hujus civitatis jecisse Vespasianum; sed, colonia eò deducta, eam amplificasse. Unde etiam *Colonia Flavia* dicta. Filius dein hujus Titus amplificationem eam absolvit. Post Taciti quoque ævum gentis fuisse caput, patet ex tabula Itineraria; in qua primariæ urbis forma depingitur. Ptolemæo dicitur Ἀυάντικον, *Avanticum.* Ante Valentiniani jam imperium celebritatem ablatam fuisse, testatur *Ammianus* lib. XV.

IX. *Urbam* esse eandem quæ hodiè dicitur *Orbe*, præter nominis similitudinem, Antonini quoque indicat itinerarium. *Urba opidum hodie Orbe.*

X. *Coloniam* hinc *Equestrem* primus auctorum, quorum monumenta exstant, refert *Plinius* lib. IV. cap. XVII. & deinde itineraria. Ex Antonini intervallis, inter Genevam & Lausonium lacum, id est, *Lausannam*, *Equestris Colonia* est opidum hodie *Nyon* lacui adpositum. In libello provinciarum civitatumque Galliæ: *Civ. Equestrium*; hoc est *Noviduno*. Ceterùm inter opidum *Nyon* & montem Juram, rudera visuntur perantiqui muri. quem Cæsaris esse murum putant viri docti, contra Helvetios, in Allobrogum fines per Genevensem pontem irrumpere conantes, exstructum. Cæsar ipse de hoc sic scribit, bell. Gall. comm. I. *A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem novem murum, in altitudinem pedum XVI fossamque per ducit. Eo opero perfecto, præsidia disponit, castella communit: quò faciliùs, si se invito transire conarentur, prohiberi possent.* At si ab opido *Nyon* versus Juram montem per XIX millia sequaris, trans montem perveneris; videtur igitur Cæsar scripsisse aut X aut IX millia. Ab opido *Nyon* juxta rudera antiqui muri si progrediâre, incides in proximum Juræ montis locum, cui antiquæ structuræ castellum impositum, vulgari nunc vocabulo dicitur *Chasteau de la pucelle*, id est, *castellum virginis*, quod putatur à Cæsare conditum. Ego ex pluribus illis castellis, præsidiisque, ad murum erectis, hoc censuerim fuisse postremum. Primum autem, lacuique proximum haud dubie fuit id, quod postea in opidi modum exstructum, *Colonia* factum est cognomento *Equestris*. Quin heic sine dubio fuit præsidium illud militum, à *Murus Cæsaris in Helvetiis exstructus.*

Cæsare contra Helvetios Lemano lacui impositum: de quo Lucanus lib. I.

Lusanna opidum. XI. *Lausanne* antiquissima mentio est in itinerario Antonini; ubi *lacus Lausonius* adpellatur locus: & in tabula Itineraria; ubi *Lacus Losonne*. In hac tamen ipsius lacus inscriptio est *Lacus Losanente*: corruptè, ut pleraque, pro *Lacus Lausannensis*. unde ipsius opidi verum germanumque vocabulum *Lausanna*.

Tarnadas S. Mauritio. XII. Ab Octoduro XII. M. p. versus septemtriones & Aventicum Coloniam si progrediaris, incides in opidum *S. Mauritii, Tarnadas* Tabulæ & Antonino memoratum. Hinc XIII paullo amplius M. p. ultra secundo Rhodano si procedas, in dextra fluminis ripâ, qua is in lacum evolvitur, pagum reperies vulgari vocabulo *Noville*. quem eumdem esse locum, qui *Penne lucus* ab Antonino relatus, spatium situsque indicant. Verum genuinumque dei nomen fuisse arbitror *Pen*; & Romano ori, *Pennus*. à quo jam rectè ritèque derivatum vocabulum est *Penninus*. Locus igitur ille apud Antoninum, & in tabula legendus est *Penni lucus* id est *sacrum Jovi nemus*. Sed hic locus fuit *Nantuatium*.

Penne lucus seu lucus Penninus.

Bibiscus seu Viviscus locus. XIII. A Penni luco, eodem Antonini & tabulæ itinere versus Aventicum sequitur post IX m. p. locus, cui nomen apud Antoninum *Bibisco*, in tabula *Vivisco*, spatio, situi, ac nomini probè convenit, opidi hodiè *Vivey*, lacui adpositum. Verum loci nomen fuisse videtur *Viviscus*.

Viromagus seu Bramagus nunc Bro. XIV. A Vivisco porrò, Aventicum versus, IX m. p. intervallo occurrit locus, cui nomen in tabula *Viromagus*, apud Antoninum *Bramagus*. is nunc est vicus *Bro*; quando & intervallum & situs & nomen congruit.

Minodunū nunc Milden. XV. Inter Bromagum & Aventicum unus in itinerariis istis locus, qui Antonino est *Minnodunum*, auctori tabulæ *Minodum* mutilato, vel abbreviato nomine, pro *Minodunum*. Hoc esse hodiè opidum, quod vulgo Germanis *Milden*, Gallis *Mouldon* vocatur, tractus simul itineris & nomen opidi produnt.

Petenisca nunc Biel. XVI. Ab Aventico Salodurum versus, post XIV M. p. collocat auctor tabulæ *Peteniscam*, celebre hodiè opidum *Biel*, in extremis Urbigeni pagi finibus, lævæ Urbæ amnis ripæ adpositum.

XVII.

XVII. *Eburodunum* habet tabula inter Vensontionem & Aventicum. huic nomini, spatio, ac situi probè respondet opidum hodiè *Yverdon*, ad caput lacus Novioburgiensis. *Eburodunum nunc Yverdon.*

XIIX. *Absolica*, in eadem tabula, VI. M. p. ab Eburoduno versus Vesontionem distat. nomen hoc, spatium, ac situs conveniunt vico hodiè vulgo *le Bullet* dicto. *Absolica hodie Bullet*

AMBRONICUS PAGUS.

XIX. *Salodurum* tabulæ, quod *Saloturum* Antonino, rectè omnes interpretari opidum nunc, Germanis *Soloturn*, Gallis *Soleurre* dictum, extra controversiam est. *Salodurum nunc Soloturn.*

XX. *Vindonissæ*, quæ nunc vicus exiguus prope Arolæ Russæque amnium confluentes, satis alta est antiquitas. meminit quippe ejus *Tacitus* sub exitum Neronis, hist. lib. IV. ubi Galli Belgæ, Civile Batavo duce rebellantes, Romanorum hiberna in Rheni ripâ subverterunt. *Florus* lib. III. cap. ultimo de Druso: *Quinquaginta amplius castella dixerit.* *Vindonissam* quoque in his fuisse, patet ex Tacito. Atque una hæc Romanorum tunc fuisse in Helvetiorum agro castra militum, liquet inde, quòd, quum cetera cuncta per omnem Rheni ripam subversa cremataque forent; hæc una cum Magontiaco relicta fuerunt: nec tamen Belgæ rebellantes, ultra Juram montem Arolamque amnem, in Helvetiorum fines penetraverunt. Esse autem vicum *Windisch* antiquam *Vindonissam* arguitur cùm ex nomine, ac situ, qui haud ita procul Rheni ripâ, ubi præsidia Romanorum, tùm ex itinerariis. *Vindonissa hodie Windisch.*

TUGENUS PAGUS.

XXI. *Tugium* opidum, quod vulgo dicitur *Zug*, nemo equidem veterum memorat auctorum. Fuisse tamen in XII illis antiquissimis opidis, quæ Helvetii, ad totius Galliæ Celticæ imperium occupandum proficiscentes, exusserunt, haud dubium est, quando ab hoc, ceu totius pagi capite, ipse pagus jam multis annis ante hanc expeditionem, cognomen habuit. *Tugium op. hodie Zug.*

XXII. Est præterea alius in Tugeno pago locus, antiquitate nobilis, cujus *Tacitus* hist. lib. I. meminit; de Cæcinâ legato loquens, quem Vitellius cum parte exercitûs per Helvetios Alpesque Penninas Italiam petere jusserat: *Direptus, longâ pace in modum* *Castellum seu opidum sive ad Aquas Helmu-*

vetias locus nunc Baden. *municipii exstructus, locus, amœno salubrium aquarum usu frequens.* Locus hic sine controversia est idem, qui nunc etiam ob aquas calidas incolis vocatur patrio sermone *Baden*. Castelli ruinæ etiamnum exstant, ad opidum in monte sitæ. Ceterùm longa illa pax, ab Julii Cæsaris usque duravit Gallico bello; quo tempore illi omnia sua opida vicosque exusserant. unde hujus quoque opidi vetustatem colligere fas est: maximè castelli; ut cujus mœnia jam sub Neronis principatu nimiâ vetustate collapsa erant. Opidum tamen ipsum, quamvis ob celebritatem, usumque saluberrimarum aquarum, in municipii modum ædificiis exstructum fuerit, mœnibus non fuisse cinctum, adparet ex eo, quòd sine obsidione locus is subitâ militum irruptione direptus fuit. Sed castellum hoc cur Helvetii ad Vitellii usque principatum ex omnibus unum suis militibus ac stipendiis tuebantur, quum reliqua omnia Romanorum tenerentur præsidiis? Haud facilè dixerim; nisi credas, uti nunc VIII antiquorum pagûm, sic olim totius civitatis Helvetiæ magistratus huc ad communia concilia peragenda convenisse. Tuebantur igitur præsidio locum, quia in eo communia omnium archiva adservabantur. Nomen castellum opidumve olim quod habuerit, nullibi reperio. quia tamen ob usum salubrium aquarum jam tum celebre fuit, haud dubium est, quin idem nomen, quod nunc obtinet, tunc etiam ab eodem argumento obtinuerit; Romanis dictum AD AQUAS; quemadmodum aliæ per terræ orbem *aquæ calidæ*; & cognomento regionis, *Ad aquas Helvetias*.

Vocetius mons. XXIII. *Vocetius* mons habetur pars Juræ montis asperrima. è regione pagi Tugeni; ubi hodièque appellantur loca *Bözen* & *Bözberg*. Eorum perquam inepta est opinio, qui *Vocetium* eumdem esse volunt, qui corruptè, ut suo loco ostendetur, *Vogesus* adpellatur, pro *Vosego*, in Cæsaris commentar. IV.

TIGURINUS PAGUS.

Tigurum opidum. XXIV. De *Tiguro*, sive *Turigo* opido idem sentio, quod suprà de *Tugio* dixi: nempe fuisse & hoc in XII in illis opidis antiquissimis, quæ Helvetii in expeditionem proficiscentes exusserunt. ab hoc enim, ceu capite, jam ante expeditionem totus pagus cognomentum invenit.

XXV. Fo-

XXV. *Forum Tiberii* est in Helvetiis Ptolemæo. Id quod vulgari vocabulo vocatur *Keisers stuel*; quasi dicas, *Cæsaris*, sive *Imperatoris tribunal*: quia heic jus à Tiberio redditum fuerit. *Forum Tiberii nunc Keysers-Stuel.*

XXVI. A Brigentiâ ad Arborem Felicem numerantur xx. m. p. cui nomini, situi, spatio respondet opidum hodiè, lacui Brigantino adpositum, *Arbon*. *Ad Arborem felicem nunc Arbon.*

XXVII. Totidem millia numerat Antonius *ad Fines*, huic spatio, situi ac nomini probè convenit opidum nunc *Pfin* Duro flumini impositum. *Ad fines nunc Pfin.*

XXVIII. *Vitudorum* sive *Vitidurum*, nunc esse *Wintertur*, nomen, & regio indicant. Verum tamen, ac genuinum vocabulum Latina formatione debebat esse *Vitodurum*. Hæc igitur fere sunt, quæ de terræ Helvetiæ antiquitate ex idoneis auctoribus eruere licuit. *Vitudurũ nunc Winterthür.*

XXIX. De gente ipsa paucâ quædam nunc cognoscere haud pigeat. Claritudinem ejus ostendit Tacitus, dicto loco: *Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara.* *Cæsar* bell. Gall. comm. I. *Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod ferè quotidianis præliis cum Germanis contendunt.* *Tacitus* in lib. de Germ: *Inter Hercyniam silvam, Rhenumq; & Mœnum amnes, Helvetii.* Clari hinc fuêre, Romanisque formidati Helvetii, in Cimbrico bello; ubi longè major eorum fuit, quàm ipsorum Cimbrorum Theutonorumque virtus, unde haud immeritò *timor Romæ grandis fuit, quantus vix Annibalis tempore Punicis bellis, ne iterum Galli Romam venirent*; teste *Eutropio*, lib. V. quocirca etiam *Helveticum* id potius tum adpellandum fuit *bellum*, quàm *Cimbricum*, vel *Theuthonicum*. *Helveticæ gentis nobilitas.*

XXX. Quantâ hominum multitudine terra ipsa semper abundaverit, licet ex eo colligere, quòd antiquissimis temporibus, non ob agrorum sterilitatem, sed propter terrarum angustias, in Germanicum solum pars eorum transgressi fuêre. Dein etiam, quum dicto bello Cimbrico duûm pagorum incolæ excisi fuissent; tamen XL haud amplius annis pòst, in tantum rursus excreverunt numerum, uti *pro multitudine hominum*, ut ait *Cæsar*, *& pro gloria belli, atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrarentur*: ideoque ad imperium totius Galliæ Celticæ occupandum, finibus suis exirent. Hinc, à Cæsare devicti, & sub jugum imperii Romani redacti, *Helveticæ gentis magnitudo.*

dacti, memoria magis antiquæ gloriæ, quàm novis gestis claruerunt; donec Alemanni posterioribus sæculis solum eorum invaserunt.

CAPUT V.

De Rauracis; qui & Raurici & Rauriaci.

Rauracorũ sedes & termini.

I. HElvetiis finitimos faciunt auctores *Rauracos.* *Cæsar* eodem comm. I. de Helvetiorum expeditione. Quo situ fuerint *Rauraci*, docet inter alios, *Plinius* lib. *IV.* cap. *XII.* de Danubio amne loquens: *Ortus hic in Germaniæ jugis montis Abnobæ, ex adverso Raurici Galliæ oppidi.* Et eodem libro. cap. *XVII.* *Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii.* Fuère igitur in Rheni ripâ, inter Helvetios ac Sequanos. Igitur *Rauraci*, in medio Helvetiorum Sequanorumque positi, rectè nunc dici possunt ii populi, qui, *Basiliensem agrum* colentes, vulgò dicuntur *die Baseler.* Horum terminus est, à meridie Iura mons, ab Arolæ Rhenique confluentibus ad fontes usque Birsæ amnis. hinc ab occasu Vosegus mons; qui initium hic sumit, vergitque in septemtriones & occasum æstivum, ad fontes usque Mosellæ Mosæque amnium. dimidium lateris septemtrionalis claudebant olim Sequanorum confinia, à Vosego, quà Ellum flumen prope arcem *Morspurg*, per opidum *Pfirt*, ad Rheni usque ripam, quà in adverso vicus & castellum *Isteyn* conspiciuntur. alterum dimidium cingit ipse Rhenus ad confluentem usque Arolæ.

Rauracorum nomen

II. Nomen gentis variè apud auctores scriptum reperitur. alii quidpe adpellant *Rauracos*, alii *Rauriacos*, alii *Rauricos.* Causa hujus variationis est, quia Celticâ linguâ efferebantur *thi Rauricher*, per Græcam literam X. omnibus pariter Celtis antiquis opidò quam adamatam: quæ, si antiquo illo more crassiùs efferatur, quemadmodum etiamnunc fit à Rauraci agri Helvetiæque terræ & conterminarum regionum incolis, item ab Hibernis & Wallis, Britannica gente, prætereaque à Judæis & compluribus aliis nationibus externis; sonum efficit crassum tam antecedentibus, quàm consequentibus vocabulis. Hinc etiam factum, uti varia veteris Celticæ opidorum vocabula, quæ eodem omnia modo ipsi genti in ICH terminabantur, variè apud Romanos auctores, modò in

Acum,

Acum, modò in *IAcum*, modò in *Icum*, desinant, ut *Nemetacum*, *Cameracum*, *Tornacum*, *Bagacum*.

III. Ceterùm opida tempore *Plinii* Rauracos nulla habuisse, nisi unum *Rauracum*, testis est ipse. nam si plura fuissent, nomen huic proprium tribuisset, quo ab reliquis discerneretur. Ne *Ammiani* quidem ævo plura fuisse existimo, ex lib. XIV. *Ptolemæus* vocat *Augustam Rauricorum*: Antoninus & tabula itineraria, *Augustam Rauracûm*: *Plinius* lib. IV. cap. VII. *Coloniam Rauriacam*: inscriptio vetus *Coloniam Rauricam*: nummus vetus Tiberii *Col. Aug. Raurac.* Coloniam eam deduxit Lucius Munatius, Plancus Cos. ùt ostendit dicta inscriptio. Plancus quidpe hic consul fuit secundo imperii Cæsaris Augusti anno, *XL* annis ante Christum natum. Jam ante Julii Cæsaris bellum Gallicum exstitisse, patet ex ipso. Posterioribus temporibus, quum pleraque per Galliam opida primaria, gentiumque capita, proprio abjecto vocabulo, ipsarum gentium nominibus adpellarentur. *Augusta* quoque *Rauracorum*, dicta est *Rauraci*; ut habet Ammianus, lib. XVI & Antoninus in Itinerario. Nomen tamen Augustæ perpetuò in vulgari usu permansisse videtur. exstat quidpe etiamnum eodem loco, in pago admodum exiguo, vulgò *Augst* dicto, ad Rheni ripam, VI. millibus passuum supra Basiliam sito. ubi multæ etiamnum eruuntur Romanorum antiquitatum reliquiæ; plures superioribus annis erutæ fuère. jam Juliani tempore urbem destructam fuisse patet ex Eunapii Sardiani historia de Juliano.

Rauracum seu Augusta Rauracorum colonia nunc Augst.

IV. *Arialbinum*, sive *Arialbinum* locum habet tabula, duobus diversis in itineribus, utrobique VI. mill. pass. infra Augustam Rauracûm situm. In Rauracorum fuisse agro, vicinitas coarguit. Ab ablativo casu *Cambete*, qui est in Itinerario, rectus est *Cambes*. id nominis adhuc incorruptum obtinet vicus, prope Rheni ripam, VII M. p. infra Basiliam situs, vulgò dictus *Kämbes* & contractè *Kämbs*, sive *Käms*. *Arialbinum* igitur sine dubio est nunc *Basilia*. Verum nomen puto fuisse *Arialbinum*. Est hodièque vicus, MCCL. passibus intra Basiliam in ulteriore amnis ripa situs, vulgari vocabulo *Klilben*, qui nescio an non vetus illud *Arialbini* nomen retineat. Poterat enim sic dici, quasi *Klein Ilben*; & hoc quasi *Rilben* hoc est, *minus Arialbinum*, ad discrimen majoris *Arialbini*, quod in citeriore fuit ripa, eodem situ quo nunc *Basilia* sternitur. sic namque in eâdem ripâ ulteriore vici visuntur *Klein Huning* & *Klein Käms*,

Arialbinũ nunc Basilia.

Cambes nunc Kämbes.

Käms, id eſt, *minus Huningum* & *minor Cambes* ; ad diſcrimen eorum, qui in citeriore ripâ dicuntur *Grooſſ Huning* & *Grooſſ Käms*, id eſt, *majus Huningium* & *major Cambes*, ſuprà memoratus. Libellus provinciarum ac civitatum Galliæ: *Civ. Baſilienſium.* unde patet eo tempore Auguſtam Rauracorum jam ruinam perpeſſam fuiſſe, Baſiliamque in magnam creviſſe urbem. id certè poſt Antonini illius, qui itinerarium compoſuit, poſtque auctoris tabulæ itinerariæ ævum contigiſſe, ſatis inde liquet, quod neuter eorum, in tam frequentibus itineribus, Baſiliæ mentionem faciat. Nec *Amm. Marcellinus* lib. xxx. Baſiliam adpellat civitatem vel urbem vel opidum, vel caſtellum vel vicum, vel denique locum aliquem; ſed *robur*, quod accolæ vocârint *Baſil.* At quodnam hoc tam nobile robur? Nullum certè, niſi magna vetuſtaque quercus, deorum alicui conſecrata, cui ipſi nomen *Baſil.* Nec me facilè dimovet ab hac ſententia, quod itineraria illa Valentiniani ætate antiquiora eſſe dixeris. nam hoc nulla alia re, quàm nudo Antonini nomine contendere queas; quaſi imperator Antoninus fuerit auctor itinerarii. Certè nihil minus. nam ſi id paulo diligentiùs cum tabula contuleris, facilè ex itinerum & millium numerorum non modo verorum juſtorumque, ſed & corruptiſſimorum parilitate deprehendes, aut unum eumdemque fuiſſe utriuſque operis auctorem, aut certè duos ſibi invicem coætaneos. At tabulæ auctor fuit Chriſtianus, quod manifeſtò patet ex iis, quæ de divo Petro, de Moſe, de filiis Iſraëlis, de lege in monte Sinai accepta, adnotavit. quæ certè ſub Antoninorum imperiis, nemo militaribus itinerariis inſeruiſſet. Tum verò in Antonini hujus itinerario, ſimulque in tabula, pleræque Galliarum urbes, quæ capita fuerint nationum, ipſarum nationum vocabulis adpellantur, propriis nominibus abjectis. quod Antoninorum ſæculo factitatum fuiſſe, vel una Ptolemæi Galliæ tabula ſatis negat. Sed idem cum illis facit Ammianus in hiſtoriis ſuis. unde etiam ſæpius ſuſpicatus ſum, hunc fuiſſe auctorem utriuſque operis. Verum quicunque is fuerit; certum eſt, circa hujus ſæculum utrumque fuiſſe compoſitum. nam tum temporis cùm aliorum imperatorum tum maximè Valentiniani ſedes atque domicilium fuit Auguſta Treverorum; ut infrà in Treveris oſtendam. Auctor autem Itinerarii, quod Antonini nomine inſcribitur, primum *iter de Pannoniis in Gallias, à Sirmio ad Treveros uſque* deſcribit: nullâ ſcilicet aliâ de causâ, niſi quod illud tunc

Baſil robur.

Antoninus itinerarii auctor quando vixerit.

Tabulæ Itinerariæ auctor & ætas.

tunc temporis maximè frequentatum; ut patet ex Ammiani historiis. Proinde, ut antè dixi, minimè ego dubito, quin Arialbinum Antonini & tabulæ, sit munimentum illud, quod Valentinianus imperator, Gratiano III. Equitio Cos. id est, anno à nato Christo CCCLXXIV. prope *sacram quercum Basiliam* condidit. Quum autem jam ante Juliani Cæsaris tempora, Augusta Rauracorum à finitimis Alamanis, proximam Galliam frequenter vastantibus, aut alio quo casu destructa esset: hæc equidem in munimentum rursus erecta est; *Arialbinum* verò, quia opportuniore loco situm, in opidi modum ædificari cœptum; moxque omnem Augustæ dignationem celebritatemque adeptum est. Unde suprà dicto Eunapio Sardiano, & item auctori libelli provinciarum civitatumque Galliæ, Augusta dicitur vocabulo humiliori *Castrum Rauricense*; Arialbinum verò nomine amplissimo, *Civitas Basiliensium*. *Basilia* in hoc evaluit, quia hæc frequentissima antiquissimaque ac religiosissima loci apud incolas adpellatio: quasi dicas *ad Jovem*, vel *ad Mercurium*, vel alium quempiam deorum (incertum quippe quod numen fuerit) Germanicè *Zum Basil*, sive *Basel*. Valeant jam illi, qui ab regio vocabulo urbem hanc dictam volunt, quasi Βασιλεία. unde vitium illis natum, uti E in penultima producatur. Primus igitur Basiliæ auctor fuit augustissimus Valentinianus Imperator; anno à nato Jesu CCCLXXIV.

CAPUT VI.

De Veragris, Sedunis, & Nantuatibus.

I. DE Tulingis atque Latobrigis, alteris illis Helvetiorum in dicto bello sociis, uti commodè dicere queam; populi priùs indicandi erunt, quos Rhodani valles ad lacum usque Lemanum incoluisse, suprà dixi. Prima Vallis est à Rhodani fontibus ad confluentem Dransæ amnis porrecta. Hanc ita describit Polybius, lib. III: *Rhodanus fontes habet supra intimum sinus Adriatici recessum, in occasum versos, in partibus Alpium, quæ septentriones spectant. fertur ad occasum hibernum: exoneratq; sese in mare Sardoum. multus ejus cursus est intra convallem: cujus septentrionale latus Ardyes Celtæ colunt; meridionale omne latus terminant*

minant radices Alpium, quæ in septemtriones vergunt. Eam vallem eum intelligere, quæ est à fontibus ad Dransæ usque confluentem & opidum Martiniacum, ex eo adparet, quod meridionale ejus latus Alpeis ait claudere, quarum radices septemtriones spectent. Romanis antiquissimo cognomine dictam fuisse *Penninam*, sive corruptè *Poeninam*, ostendit vetus inscriptio, quæ Veronæ exstat. Vallis Pennina Helvetiorum finibus contermina, à Rhodani fontibus ad Dransæ usque confluentem & opidum Martiniacum, vulgari nunc vocabulo, ex antiquo illo nomine prognato, dicitur *Wallisserland.* Hanc Penninæ Alpes suscipiunt ad dictos Rhodani fontes, simulque prosequuntur, ac tandem ad Dransam & Martiniacum deponunt. hæc ad Rhodani Rhenique fontes contermina fuit Rhetiæ provinciæ: atque ob id sub eamdem præfecturam cum hac contributa. Patet hoc ex Æthico, qui Penninas Alpes prorsus à Gallia excludit.

Vallis Pennina.

II. Vallis hujus incolæ prisci jam indicentur. *Cæsar* initio comment. III: *Cæsar, Ser. Galbam, cum legione duodecima, & parte equitatus in Nantuates, Veragros, Sedunosque misit: qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano & flumine Rhodano ad summas alpeis pertinent. Causa mittendi fuit: quod iter per Alpeis, quo magno cum periculo magnisque portoriis mercatores ire consueverant, patefieri volebat.* *Summas* heic adpellat *Alpeis*, quæ Strabo, lib. IV: τὰ ἄκρα τῶν Ἄλπεων, *Summum Penninum* Antoninus, & tabula; & *summum verticem* Livius lib. V, in quo *Pennum deum* colebant incolæ Veragri; *Pœninas* Alpium *fauceis* Plinius, lib. III. cap. *XVII.* nunc dicitur *mons divi Bernardi, & mons Jovis.* Per hunc iter fuisse mercatoribus, quod ait Cæsar, & aliis viatoribus, patet etiam ex dicto Antonino & tabula. Eodem transitu iter fecit Cæcina cum exercitu, qui Aquas Helvetias diripuerat, Aventicoque excidium minatus fuerat: de quo Tacitus, historiar. I. Elegantiùs tamen eamdem regionem describit auctor vitæ divi Mauricii, his verbis: *Maximianus Cæsar ad comprimendam Bagandarum factionem in Gallias properans, ad Alpium Pœninarum aditum venit. Transmeantibus iter Alpium, post arduam & horrendam viam, subitò æqualis loci campestris occurrit grata planices. quo in loco opidum factum est, quod Octodurus nomen accepit. circa quod irrigua fluminibus prata, atque agrorum fertilis cultura porrigitur, deinde Rhodani fluminis*

Alpes summæ, Penninus summus seu Penninæ fauces, nunc mons divi Bernardi.

Octodurus vicus.

nis validius cursus offertur: qui more suo leniter fluens, regionis ipsius gratam amœnitatem commendat. *Augusta Pretoria*, in Itinerario memorata, Salassorum quondam opidum, nomen hodiè retinet; vulgò Italis incolis *Aosta*, Germanis, *Augst.* *Veragri* igitur fuêre ii populi, qui vallem incoluerunt. Dransa amne riguam, à summo Pennini vertice ad Rhodani usque ripam. Hanc posteà Penninæ valli fuisse adnexam, patet ex libello provinciarum civitatumque Galliæ; ubi hæc leguntur: *Civ. Vallensium*; hoc est, *Octodurum*. *Augusta Pretoria n. Aosta.* *Veragri vallis Penninæ incolæ*

III. *Seduni* fuerunt supra Veragros versus fontes Rhodani; quando etiamnum opidum, quod totius vallis est caput, nominis antiqui memoriam servat, quo incolis Germanis *Sitten*, Gallis dicitur *Sion* & *Seon*. Seduni ab occasu finitimos habuêre Veragros, ab altera parte, quà ad fontes Rhodani prospiciunt, qui mortalium accoluerint, postea dicetur. interim terminum [illegible] statuo lineam, per transversam Vallem juxta vicum *Leuck* ductam. nec latiùs extendo, quò aliis illis populis locus relinquatur. *Sedunum nunc Sitten op. Sedunorũ eorumque fines.*

IV. De *Nantuatibus* obscurior difficiliorque est quæstio. *Cæsar* initio comment. III. Nantuateis infra Sedunos & Veragros collocat, proximos lacui. at è diverso *Plinius* inter Sedunos & Rhodani fontes, eos locare videtur, lib. *III.* cap. *II.* *Strabo*, cum Plinio fere consentiens, Cæsari reclamare deprehenditur. Quin ipse etiam Cæsar alio in loco illis suffragari, se vero ipsum impugnare videtur comm. IV. Fuerunt tamen Nantuates, inter Veragros, Allobroges, Lemanum lacum, Helvetios atque Sedunos. ab Allobrogibus arcebantur Dransâ flumine, quòd in lacum incidit: ab Helvetiis primùm duobus altissimis montibus, quorum vulgaria vocabula, *Dent de Juman*, & *Mont Seron*; dein aliis contiguis jugis ad fonteis usque Sanæ; ab Sedunis eorumdem jugorum excursu, à fontibus Sanæ ad Martiniacum opidum: à Veragris montium itidem jugo, à Martiniaco ad Allobrogum fines extenso. Nantuatium igitur fuit vicus *divi Mauricii*, quem *Tarnadas* adpellat Antoninus, & tabula *Tarnaias*. utrum rectiùs, haud facilè divinaverim: nisi quod *Tarnadæ* magis placet, plurali numero. In dicta vita divi Mauricii, idem locus vocatur *Agaunum*, *ubi fessi milites legionis Thebaæ, post laborem tanti itineris, resederant. ibi posteà jussu Maximiani bis decimati sunt; & omnes tandem reliqui simul jugulati: quum ipse princeps apud Octodorum interim esset; quod duode-* *Nantuates eorumque fines.* *Nantuatium erat Tarnada, nunc vicus divi Mauricii.*

cium millium spatio distat ab Agauno. Eundem esse hunc locum *Agaunum*, quem *Ternadas* Antoninus & tabula nuncupant, quique nunc est vicus divi Mauricii, spatium *XII* millium clarè indicat. Verum enim verò auctor ille vitæ divi Mauricii heic neque vicum, neque opidum nominat: *sed locum* duntaxat, *in quo vastis rupibus Rhodani fluminis cursus artatur*; qui nunc est infra vicum: & juxta hunc locum, *parvum quidem, sed amœnum & irriguum fontibus campum*; in quo nunc ipse sternitur vicus. unde satis manifesto colligere datur argumento, vicum heic Maximiani tempore fuisse etiamdum nullum: sed ipsas rupes, Rhodani ripas coartantes, dictas fuisse *Agaunum*. Mox tamen posthinc conditus est vicus, qui primùm *Ternada* dictus fuit: postea verò à vicini saxi vocabulo celebri *Agaunum*: & tandem, ab divi Mauritii, commilitonumque martyrio, incolis *vicus*, sive *fanum divi Mauricii*: Hinc *Aimoinus*, lib. [illegible] cap. *XXX*, *Apud S. Mauricium Agaunis.* Opida eos Cæsaris ævo incoluisse, haud reperio: castella tamen habuisse compluria. *Cæsar* dicto comment. III. Præter Ternadas, sive Agaunum, Penni quoque lucum & Viviscûm, pertinuisse ad Nantuates, suprà in Helvetiis dictum est. Ceterum incolas vocat Cæsar, eodem loco, *Gallos*, *Livius* verò, *XXXI*, *Semigermanos*; Polybius etiam loco supra citato, Κελτὰς. id qua de causa sit factum, suprà, lib. I. cap. V. ostensum est: nempe quia Galli & Germani, unius ejusdemque Celticæ gentis fuêre nationes. unde etiam Gallicus sermo tam similis fuit Germanico, uti alter ab altero vix discerni potuerit quibusdam in locis.

Ternada vicus post Agaunum.

Nantuates erant Galli genere.

CAPUT VII.

De Latobrigis & Tulingis.

I. Tulingi atque *Latobrigi* qui fuerint, nunc etiam dispiciendum: modò ea quæstio ad præsens opus pertineat. Finitimos Helvetiis & hos facit Cæsar. Cæsar comment. eodem *Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reverti jussit.* Ergo neque Tulingi neque Latobrigi fuerunt è Germanis illis, trans Rhenum incolentibus. Qui fuerint, ostendit Cæsar eodem comment. ubi militum suorum animos contra Ario-

riovistum & Marcomannos firmat. Lateribus igitur septemtrionali atque occidentali totis ablatis, necesse jam est, uti vel ab meridie constiterint dicti bini populi, Helvetiis finitimi, vel ab oriente. A meridie etiam, post lacum Lemanum, treis hasce nationes, *Nantuateis, Veragros*, atque *Sedunos*, Rhodani incoluisse valles ad vicum usque *leuck*, superiori capite demonstratum est. Hinc autem quum reliquum vallis Penninæ, ad fontes usque amnis, vacuum sit, nec ulli inibi, neque à Cæsare, neque alio quo auctore, ponantur populi; maximè credibile fit, vel Tulingos id, vel Latobrigos tenuisse. utrosque simul incoluisse, regionis negat exiguitas. Latobrigorum vocabulum satis disertè heic etiamnum exstat in celebri vico *Brige*, ad Rhodani Saltinæque confluentes sito. Credamus, Latobrigos superiorem Penninnæ vallis incoluisse partem; ubi etiam nunc magni nominis vicus *Brige*. Minorem horum fuisse civitatem, quàm Rauracorum, patet ex numero hominum, qui sedibus suis exustis, una cum illis in Helveticum bellum profecti sunt. horum quidpe XVI tantum fuêre millia, quum Rauracorum forent millia XXIII. At gens haud dubiè nomen habuit à principe civitatis vico qui tunc *Latrobriga*, vulgò *Latbrige* vocabatur. Ea gens Orosio dicitur *Latobrogii*. *Latobrigorum & Tulingorum fines ac sedes.*

II. Polybius sua ætate in septentrionali vallis Penninæ parte locat *Ardyes* populos. Horum nomen an etiam num exstet in vico *Arnen*, haud temerè dixerim. *Ardyes populi.*

III. Restant nunc *Tulingi*, quibus una sola sedes dari potest in Rheni vallibus, supra lacum Brigantinum; quas alieni ab Helvetiis incoluerunt populi. Millia horum quum referat Cæsar XXXVI. latiores eis adscribendi sunt fines, quàm aut Latobrigis, aut ipsis etiam Rauracis. Rheni ortus accoluisse Rhætorum Sarunetes, Vennonetesque, testis est *Plinius*. Tulingos ergo infra hos colloco, inter geminûm Rhenorum confluentes, qui sunt VI. mill. pass. supra Curiam opidum & lacum Brigantinum. *Tulingorũ sedes.*

CA-

Helvetica civitas in quatuor pagos divisa.

III. Ceterùm, omnem civitatem Helveticam in quatuor pagos divisam fuisse olim, notat eodem comment. *Cæsar*. Horum duos recenset, *Tigurinum*, & *Urbigenum*. reliquos duos, quia nulla erat memorandi occasio, reticuit. aliunde tamen investigari posse puto. Nationes in bello Cimbrico adversus Romanos reperio fuisse quinque istas; *Cimbros*, *Teutones*, *Tigurinos*, *Ambronas*, & *Tugenos*. Solos Cimbros ac Teutones è Germaniâ junctis copiis profectos, omnes pariter docent auctores, quotquot hujus belli meminerunt. *Strabo*, tria Helvetiorum genera Cimbris ad expeditionem hanc sese adjunxisse, tradit lib. IV. In his *Tigurinos* fuisse, atque *Tugenos*, apertè testatur lib. VII. ex Posidonii monumentis. Cimbros per Noricum Italiam petiisse, relictis Teutonis atque *Ambronibus* in Galliâ, aliâ viâ in Italiam irrupturis, auctor est *Plutarchus* in Mario. Cum Cimbris in Noricum unà profectos *Tigurinos* è Floro patet. *Tugenis* Ambronas fuisse conjunctos in Gallia tradit *Strabo* lib. IV. de Rhodani ostiis loquens. *Ambronas* haud procul Aquis Sextiis ad flumen, quod Latinis auctoribus vocatur Druentia, absentibus Teutonis, victos atque deletos, auctor est *Plutarchus* in dicto libro. In hac igitur victoria præclaram illam navasse operam Massilienses, *Tugenosque* unà cum Ambronibus occubuisse, haud dubium est. unde duo Helvetiorum genera ex tribus, quæ in hoc bellum profecta erant, interiisse tradit *Strabo*. Tertios, id est, *Tigurinos*, superstites in patriam rediisse terram, colligitur ex eodem Strabone; patetque clarè ex L. *Cæsaris* comm. de bell. Gall: qui cum *Tigurinis* bellum se gessisse, eosque vicisse in Galliâ, XLVI post Cimbros deletos anno, testatur. Sed & *Florus* lib. III. cap. III. apertè tradit, eos in Italiam cum Cimbris non transisse; sed, acceptâ de clade illorum famâ, domum rediisse. *Tertia*, inquit, *Tigurinorum manus, quæ quasi subsidio Noricos insederat Alpium tumulos, in diversa lapsi, fuga ignobili, & latrociniis evanuit*. Diversa igitur ac separata duxerunt Galli Helvetii à Germanorum agminibus sua agmina. *Tigurini* in Noricis erant Alpibus, quum Cimbri, in Italiam per easdem Alpeis transgressi, apud Athesin amnem cæderentur à Mario ac Catulo: *Ambrones* verò ac *Tugeni* junctim ad flumen Druentiam superati, quum Teutoni Aquas Sextias tenerent. Et ab unis Ambronibus, ante Marium, superatum fuisse Manlium consulem cum exercitu, tradit *Plutarchus* dicto loco; item ante hunc ab iisdem Cæpionem consulem. qui-

quibus tamen *Tugenos* (quorum nullam Plutarchus facit mentionem) tunc quoque fuisse junctos, haud dubium est. nam & ante Cæpionem à solis Tigurinis Cassium consulem fuisse superatum, testatur *Cæsar* in dicto comment. & item epitomator Livii, lib. LXV. Ceterùm *Ambronas* fuisse Helveticæ nationis Gallos, non Germanos, cum Cimbris Theutonisque è Germania profectos, patet ex eo etiam, quòd *Plutarchus* Cimbros ait in Italia Teutonos fratres è Gallia advenientes exspectasse; nec aliud alterius nationis nomen addit. scilicet, quia Ambrones minus erant eorum fratres, alîus existentes gentis, Gallicæ nimirum, non Germanicæ. *Ambrones gens; non Germanica.*

IV. Quatuor igitur Helvetiorum pagi, seu quatuor Helvetiorum genera fuêre ista: *Tigurini, Tugeni, Ambrones, Urbigeni.* Tigurinum pagum eodem fuisse tractu, quo nunc urbs, vulgo *Zurich*, ex vocabuli similitudine haud ineptè colligitur: rectèque hodiè Latino nomine vocatur *Tigurum.* *Quatuor Helvetiorum pagi seu genera. Tigurini.*

V. Τωύγενοι, *Toygeni* leguntur bis apud Strabonem; quos rectiùs ego adpellari putem Τȣγενȣ̀ς, *Tugenos.* eadem quidpe vocabuli ratione haud dubiè hodiè sunt, qui vulgari nomine dicuntur *die Züger*, ab gentis capite *Zug.* quod olim Romanis procul dubio dictum fuit *Tugium.* unde *Tugeni* populi, quasi *Tugeri.* *Tugeni.*

VI. *Urbigenum* quoque pagum malè atque vitiosè quædam Cæsaris exemplaria referre existimo *Verbigenum.* nam haud inscitè is situs fuisse putatur circa opidum, quod flumini cognomini impositum, vulgò nunc dicitur *Orbe.* *Urbigeni.*

VII. *Ambronum* porrò nomen situmque uti commodè rectèque ostendere queam, fines trium dictorum pagorum antè circumscribendi erunt. *Tigurinos* igitur inclusos fuisse conjicio duobus amnibus, Rheno ac Limago, & exigua parte Juræ montis ex adverso confluentium Arolæ & Limagi. *Tugenos*, Limago & Ursa, vulgo *Rüß* dicto; & montium jugo, inter horum fluminum fontes sito. *Urbigenos* ab occidente æstivo, Jurâ monte, ab opido Genevâ ad fontes usque Birsæ amnis, qui ad Basiliam in Rhenum incidit: à meridie, totâ lacus Lemani dextrâ ripâ: ab oriente Sanâ & Arolâ fluminibus, ad Urbæ usque confluentem. Jam verò *Ambronum* validam fuisse gentem, Tugenisque multo numero- *Tigurinorum, Tugenorum & Urbigenorũ fines.*

 sio-

de Tito imperatore: *Civitatem Aventicum, quam pater ejus Vespasianus ædificare cœperat, consummavit.* Ex Tacito intelligas, non fundamenta hujus civitatis jecisse Vespasianum; sed, coloniâ eò deducta, eam amplificasse. Unde etiam *Colonia Flavia* dicta, Filius dein hujus Titus amplificationem eam absolvit. Post Taciti quoque ævum gentis fuisse caput, patet ex tabula Itineraria; in qua primariæ urbis forma depingitur. Ptolemæo dicitur Ἀυάντικον, *Avanticum.* Ante Valentiniani jam imperium celebritatem ablatam fuisse, testatur *Ammianus* lib. XV.

IX. *Urbam* esse eandem quæ hodiè dicitur *Orbe*, præter nominis similitudinem, Antonini quoque indicat itinerarium. *Urba opidum hodie Orbe.*

X. *Coloniam* hinc *Equestrem* primus auctorum, quorum monumenta exstant, refert *Plinius* lib. IV. cap. XVII. & deinde itineraria. Ex Antonini intervallis, inter Genevam & Lausonium lacum, id est, *Lausannam, Equestris Colonia* est opidum hodie *Nyon* lacui adpositum. In libello provinciarum civitatumque Galliæ: *Civ. Equestrium*; hoc est *Novidune.* Ceterùm inter opidum *Nyon* & montem Juram, rudera visuntur perantiqui muri. quem Cæsaris esse murum putant viri docti, contra Helvetios, in Allobrogum fines per Genevensem pontem irrumpere conantes, exstructum. Cæsar ipse de hoc sic scribit, bell. Gall. comm. I. *A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem novem murum, in altitudinem pedum XVI fossamque per ducit. Eo opero perfecto, præsidia disponit, castella communit: quò faciliùs, si se invito transire conarentur, prohiberi possent.* At si ab opido *Nyon* versus Juram montem per XIX millia sequaris, trans montem perveneris; videtur igitur Cæsar scripsisse aut X aut IX millia. Ab opido *Nyon* juxta rudera antiqui muri si progrediâre, incides in proximum Juræ montis locum, cui antiquæ structuræ castellum impositum. vulgari nunc vocabulo dicitur *Chasteau de la pucelle*, id est, *castellum virginis*, quod putatur à Cæsare conditum. Ego ex pluribus illis castellis, præsidiisque, ad murum erectis, hoc censuerim fuisse postremum. Primum autem, lacuique proximum haud dubie fuit id, quod postea in opidi modum exstructum, *Colonia* factum est cognomento *Equestris*. Quin heic sine dubio fuit præsidium illud militum, à *Murus Cæsaris in Helvetiis exstructus.*

Cæsare contra Helvetios Lemano lacui impositum; de quo Lucanus lib. I.

Lusanna opidum. XI. *Lausannæ* antiquissima mentio est in itinerario Antonini; ubi *lacus Lausonius* adpellatur locus: & in tabula Itineraria; ubi *Lacus Losonne*. In hac tamen ipsius lacus inscriptio est *Lacus Losanente*: corruptè, ut pleraque, pro *Lacus Lausannensis*. unde ipsius opidi verum germanumque vocabulum *Lausanna*.

Tarnadas S. Mauritio. XII. Ab Octoduro XII. M. p. versus septemtriones & Aventicum Coloniam si progrediaris, incides in opidum *S. Mauritii, Tarnadas* Tabulæ & Antonino memoratum. Hinc XIII paullo amplius M. p. ultra secundo Rhodano si procedas, in dextra fluminis ripâ, qua is in lacum evolvitur, pagum reperies vulgari vocabulo *Noville*. quem eumdem esse locum, qui *Penne lucus* ab Antonino relatus, spatium situsque indicant. Verum genuinumque dei nomen fuisse arbitror *Pen*; & Romano ori, *Pennus*. à quo jam rectè ritèque derivatum vocabulum est *Penninus*. Locus igitur ille apud Antoninum, & in tabula legendus est *Penni lucus* id est. *sacrum Jovi nemus*. Sed hic locus fuit *Nantuatium*.

Penne lucus seu lucus Penninus.

Bibiscus seu Viviscus locus. XIII. A Penni luco, eodem Antonini & tabulæ itinere versus Aventicum sequitur post IX m. p. locus, cui nomen apud Antoninum *Bibisco*, in tabula *Vivisco*, spatio, situi, ac nomini probè convenit, opidi hodiè *Vivey*, lacui adpositum. Verum loci nomen fuisse videtur *Viviscus*.

Viromagus seu Bramagus nunc Bro. XIV. A Vivisco porrò, Aventicum versus, IX m. p. intervallo occurrit locus, cui nomen in tabula *Viromagus*, apud Antoninum *Bramagus*. is nunc est vicus *Bro*; quando & intervallum & situs & nomen congruit.

Minodunũ nunc Milden. XV. Inter Bromagum & Aventicum unus in itinerariis istis locus, qui Antonino est *Minnodunum*, auctori tabulæ *Minodum* mutilato, vel abbreviato nomine, pro *Minodunum*. Hoc esse hodiè opidum, quod vulgo Germanis *Milden*, Gallis *Mouldon* vocatur, tractus simul itineris & nomen opidi produnt.

Petenisca nunc Biel. XVI. Ab Aventico Salodurum versus, post XIV M. p. collocat auctor tabulæ *Petenisca*m, celebre hodiè opidum *Biel*, in extremis Urbigeni pagi finibus, lævæ Urbæ amnis ripæ adpositum.

XVII. *Eburodunum* habet tabula inter Vensontionem & Aventicum. huic nomini, spatio, ac situi probè respondet opidum hodiè *Tverdon*, ad caput lacus Novioburgiensis. *Eburodunum nunc Tverdon.*

XIIX. *Abiolica*, in eadem tabula, VI. M. p. ab Eburoduno versus Vesontionem distat. nomen hoc, spatium, ac situs conveniunt vico hodiè vulgo *le Bullet* dicto. *Abiolica hodie Bullet*

AMBRONICUS PAGUS.

XIX. *Salodurum* tabulæ, quod *Saloturum* Antonino, rectè omnes interpretari opidum nunc, Germanis *Soloturn*, Gallis *Soleurre* dictum, extra controversiam est. *Salodurum nunc Soloturn.*

XX. *Vindonissæ*, quæ nunc vicus exiguus prope Arolæ Russæque amnium confluentes, satis alta est antiquitas. meminit quippe ejus *Tacitus* sub exitum Neronis, hist. lib. IV. ubi Galli Belgæ, Civile Batavo duce rebellantes, Romanorum hiberna in Rheni ripâ subverterunt. *Florus* lib. III. cap. ultimo de Druso: *Quinquaginta amplius castella duxerit.* *Vindonissam* quoque in his fuisse, patet ex Tacito. Atque una hæc Romanorum tunc fuisse in Helvetiorum agro castra militum, liquet inde, quòd, quum cetera cuncta per omnem Rheni ripam subversa cremataque forent; hæc una cum Magontiaco relicta fuerunt: nec tamen Belgæ rebellantes, ultra Juram montem Arolamque amnem, in Helvetiorum fines penetraverunt. Esse autem vicum Windisch antiquam *Vindonissam* arguitur cùm ex nomine, ac situ, qui haud ita procul Rheni ripâ, ubi præsidia Romanorum, tùm ex itinerariis. *Vindonissa hodie Windisch.*

TUGENUS PAGUS.

XXI. *Tugium* opidum, quod vulgo dicitur *Zug*, nemo equidem veterum memorat auctorum. Fuisse tamen in XII illis antiquissimis opidis, quæ Helvetii, ad totius Galliæ Celticæ imperium occupandum proficiscentes, exusserunt, haud dubium est, quando ab hoc, ceu totius pagi capite, ipse pagus jam multis annis ante hanc expeditionem, cognomen habuit. *Tugium op. hodie Zug.*

XXII. Est præterea alius in Tugeno pago locus, antiquitate nobilis, cujus *Tacitus* hist. lib. I. meminit; de Cæcinâ legato loquens, quem Vitellius cum parte exercitûs per Helvetios Alpesque Penninas Italiam petere jusserat: *Direptus, longâ pace in modum mu-* *Castellum seu opidum sive ad Aquas Hel-*

XXV. *Forum Tiberii* est in Helvetiis Ptolemæo. Id quod vulgari vocabulo vocatur *Keysers stuel*; quasi dicas, *Cæsaris*, sive *Imperatoris tribunal*: quia heic jus à Tiberio redditum fuerit.

Forum Tiberii nunc Keysers-Stuel.

XXVI. A Brigentia ad Arborem Felicem numerantur xx. m. p. cui nomini, situi, spatio respondet opidum hodiè, lacui Brigantino adpositum, *Arbon*.

Ad Arborem felicem nunc Arbon.

XXVII. Totidem millia numerat Antonius *ad Fines*, huic spatio, situi ac nomini probè convenit opidum nunc *Pfin* Duro flumini impositum.

Ad fines nunc Pfin.

XXVIII *Vitudorum* sive *Vitidurum*, nunc esse *Winter-tur*, nomen, & regio indicant. Verum tamen, ac genuinum vocabulum Latina formatione debebat esse *Vitodurum*. Hæc igitur fere sunt, quæ de terræ Helvetiæ antiquitate ex idoneis auctoribus eruere licuit.

Vitudurū nunc Winterthür.

XXIX. De gente ipsa pauca quædam nunc cognoscere haud pigeat. Claritudinem ejus ostendit Tacitus, dicto loco: *Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara.* *Cæsar* bell. Gall. comm. I. *Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod ferè quotidianis præliis cum Germanis contendunt.* *Tacitus* in lib. de Germ: *Inter Hercyniam silvam, Rhenumq; & Mœnum amnes, Helvetii.* Clari hinc fuêre, Romanisque formidati Helvetii, in Cimbrico bello; ubi longè major eorum fuit, quàm ipsorum Cimbrorum Theutonorumque virtus: unde haud immeritò *timor Romæ grandis fuit, quantus vix Annibalis tempore Punicis bellis, ne iterum Galli Romam venirent*; teste *Eutropio*, lib. V. quocirca etiam *Helveticum* id potius tum adpellandum fuit *bellum*, quàm *Cimbricum*, vel *Theuthonicum*.

Helveticæ gentis nobilitas.

XXX. Quantâ hominum multitudine terra ipsa semper abundaverit, licet ex eo colligere, quòd antiquissimis temporibus, non ob agrorum sterilitatem, sed propter terrarum angustias, in Germanicum solum pars eorum transgressi fuêre. Dein etiam, quum dicto bello Cimbrico duûm pagorum incolæ excisi fuissent; tamen XL haud amplius annis pòst, in tantum rursus excreverunt numerum, uti *pro multitudine hominum*, ut ait *Cæsar*, *& pro gloria belli, atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrarentur*: ideoque ad imperium totius Galliæ Celticæ occupandum, finibus suis exirent. Hinc, à Cæsare devicti, & sub jugum imperii Romani redacti,

Helveticæ gentis magnitudo.

Acum, modò in *IAcum*, modò in *Icum*, desinant, ut *Nemetacum*, *Cameracum*, *Tornacum*, *Bagacum*.

III. Ceterùm opida tempore *Plinii* Rauracos nulla habuisse, nisi unum *Rauracum*, testis est ipse. nam si plura fuissent, nomen huic proprium tribuisset, quo ab reliquis discerneretur. Ne *Ammiani* quidem ævo plura fuisse existimo, ex lib. XIV. *Ptolemæus* vocat *Augustam Rauricorum*: Antoninus & tabula itineraria, *Augustam Rauracûm*: *Plinius* lib. IV. cap. VII. *Coloniam Rauriacam*: inscriptio vetus *Coloniam Rauricam*: nummus vetus Tiberii *Col. Aug. Raurac.* Coloniam eam deduxit Lucius Munatius, Plancus Cos. ùt ostendit dicta inscriptio. Plancus quidpe hic consul fuit secundo imperii Cæsaris Augusti anno, *XL* annis ante Christum natum. Jam ante Julii Cæsaris bellum Gallicum exstitisse, patet ex ipso. Posterioribus temporibus, quum pleraque per Galliam opida primaria, gentiumque capita, proprio abjecto vocabulo, ipsarum gentium nominibus adpellarentur. *Augusta* quoque *Rauracorum*, dicta est *Rauraci*; ut habet Ammianus, lib. XVI & Antoninus in Itinerario. Nomen tamen Augustæ perpetuò in vulgari usu permansisse videtur. exstat quidpe etiamnum eodem loco, in pago admodum exiguo, vulgò *Augst* dicto, ad Rheni ripam, VI. millibus passuum supra Basiliam sito. ubi multæ etiamnum eruuntur Romanorum antiquitatum reliquiæ; plures superioribus annis erutæ fuêre. jam Juliani tempore urbem destructam fuisse patet ex Eunapii Sardiani historia de Juliano.

Rauracum seu Augusta Rauracorum colonia nunc Augst.

IV. *Arialbinum*, sive *Arialbinum* locum habet tabula, duobus diversis in itineribus, utrobique VI. mill. pass. infra Augustam Rauracûm situm. In Rauracorum fuisse agro, vicinitas coarguit. Ab ablativo casu *Cambete*, qui est in Itinerario, rectus est *Cambes*. id nominis adhuc incorruptum obtinet vicus, prope Rheni ripam, VII M. p. infra Basiliam situs, vulgò dictus *Kämbes* & contractè *Kämbs*, sive *Käms*. *Arialbinum* igitur sine dubio est nunc *Basilia*. Verum nomen puto fuisse *Arialbinum*. Est hodièque vicus, MCCL. passibus intra Basiliam in ulteriore amnis ripa situs, vulgari vocabulo *Kilben*, qui nescio an non vetus illud *Arialbini* nomen retineat. Poterat enim sic dici, quasi *Klein Ilben*; & hoc quasi *Kilben* hoc est, *minus Arialbinum*, ad discrimen majoris *Arialbini*, quod in citeriore fuit ripa, eodem situ quo nunc *Basilia* sternitur. sic namque in eâdem ripâ ulteriore vici visuntur *Klein Huning* & *Klein* *Käms*,

Arialbinũ nunc Basilia.

Cambes nunc Kämbes.

Käms, id est, *minus Huningium* & *minor Cambes* ; ad discrimen eorum, qui in citeriore ripâ dicuntur *Grooss Huning* & *Grooss Käms*, id est, *majus Huningium* & *major Cambes*, suprà memoratus. Libellus provinciarum ac civitatum Galliæ: *Civ. Basiliensium.* unde patet eo tempore Augustam Rauracorum jam ruinam perpessam fuisse, Basiliamque in magnam crevisse urbem. id certè post Antonini illius, qui itinerarium composuit, postque auctoris tabulæ itinerariæ ævum contigisse, satis inde liquet, quod neuter eorum, in tam frequentibus itineribus, Basiliæ mentionem faciat. Nec *Amm. Marcellinus* lib. xxx. Basiliam adpellat civitatem vel urbem vel opidum, vel castellum vel vicum, vel denique locum aliquem; sed *robur*, quod accolæ vocârint *Basil.* At quodnam hoc tam nobile robur ? Nullum certè, nisi magna vetustaque quercus, deorum alicui consecrata, cui ipsi nomen *Basil.* Nec me facilè dimovet ab hac sententia, quod itineraria illa Valentiniani ætate antiquiora esse dixeris. nam hoc nulla alia re, quàm nudo Antonini nomine contendere queas; quasi imperator Antoninus fuerit auctor itinerarii. Certè nihil minus. nam si id paulo diligentiùs cum tabula contuleris, facilè ex itinerum & millium numerorum non modo verorum justorumque, sed & corruptissimorum parilitate deprehendes, aut unum eumdemque fuisse utriusque operis auctorem, aut certè duos sibi invicem coætaneos. At tabulæ auctor fuit Christianus, quod manifestò patet ex iis, quæ de divo Petro, de Mose, de filiis Israëlis, de lege in monte Sinai accepta, adnotavit. quæ certè sub Antoninorum imperiis, nemo militaribus itinerariis inseruisset. Tum verò in Antonini hujus itinerario, simulque in tabula, pleræque Galliarum urbes, quæ capita fuerint nationum, ipsarum nationum vocabulis adpellantur, propriis nominibus abjectis. quod Antoninorum sæculo factitatum fuisse, vel una Ptolemæi Galliæ tabula satis negat. Sed idem cum illis facit Ammianus in historiis suis. unde etiam sæpius suspicatus sum, hunc fuisse auctorem utriusque operis. Verum quicunque is fuerit; certum est, circa hujus sæculum utrumque fuisse compositum. nam tum temporis cùm aliorum imperatorum tum maximè Valentiniani sedes atque domicilium fuit Augusta Treverorum; ut infrà in Treveris ostendam. Auctor autem Itinerarii, quod Antonini nomine inscribitur, primum *iter de Pannoniis in Gallias, à Sirmio ad Treveros usque* describit: nullâ scilicet aliâ de causâ, nisi quod illud tunc

Basil robur.

Antoninus itinerarii auctor quando vixerit.

Tabulæ Itinerariæ auctor & ætas.

tunc temporis maximè frequentatum; ut patet ex Ammiani historiis. Proinde, ut antè dixi, minimè ego dubito, quin Arialbinum Antonini & tabulæ, sit munimentum illud, quod Valentinianus imperator, Gratiano III. Equitio Cos. id est, anno à nato Christo *CCCLXXIV.* prope *sacram quercum Basiliam* condidit. Quum autem jam ante Juliani Cæsaris tempora, Augusta Rauracorum à finitimis Alamanis, proximam Galliam frequenter vastantibus, aut alio quo casu destructa esset: hæc equidem in munimentum rursus erecta est; *Arialbinum* verò, quia opportuniore loco situm, in opidi modum ædificari cœptum; moxque omnem Augustæ dignationem celebritatemque adeptum est. Unde suprà dicto Eunapio Sardiano, & item auctori libelli provinciarum civitatumque Galliæ, Augusta dicitur vocabulo humiliori *Castrum Rauricense*; Arialbinum verò nomine amplissimo, *Civitas Basiliensium*. *Basilia* in hoc evaluit, quia hæc frequentissima antiquissimaque ac religiosissima loci apud incolas adpellatio: quasi dicas *ad Jovem*, vel *ad Mercurium*, vel alium quempiam deorum (incertum quippe quod numen fuerit) Germanicè *Zum Basil*, sive *Basel.* Valeant jam illi, qui ab regio vocabulo urbem hanc dictam volunt, quasi Βασιλείας. unde vitium illis natum, uti E in penultima producatur. Primus igitur Basiliæ auctor fuit augustissimus Valentinianus Imperator; anno à nato Jesu CCCLXXIV.

CAPUT VI.

De Veragris, Sedunis, & Nantuatibus.

I. DE Tulingis atque Latobrigis, alteris illis Helvetiorum in dicto bello sociis, uti commodè dicere queam; populi priùs indicandi erunt, quos Rhodani valles ad lacum usque Lemanum incoluisse, suprà dixi. Prima Vallis est à Rhodani fontibus ad confluentem Dransæ amnis porrecta. Hanc ita describit Polybius, lib. III: *Rhodanus fontes habet supra intimum sinus Adriatici recessum, in occasum versos, in partibus Alpium, quæ septentriones spectant. fertur ad occasum hibernum: exoneratq; sese in mare Sardoum. multus ejus cursus est intra convallem: cujus septentrionale latus Ardyes Celtæ colunt; meridionale omne latus terminant*

minant radices Alpium, quæ in ſeptemtriones vergunt. Eam vallem eum intelligere, quæ eſt à fontibus ad Dranſæ usque confluentem & opidum Martiniacum, ex eo adparet, quod meridionale ejus latus Alpeis ait claudere, quarum radices ſeptemtriones ſpectent. Romanis antiquisſimo cognomine dictam fuiſſe *Penninam*, ſive corruptè *Pœninam*, oſtendit vetus inſcriptio, quæ Veronæ exſtat. Vallis Pennina Helvetiorum finibus contermina, à Rhodani fontibus ad Dranſæ usque confluentem & opidum Martiniacum, vulgari nunc vocabulo, ex antiquo illo nomine prognato, dicitur *Wallisſerland.* Hanc Penninæ Alpes ſuſcipiunt ad dictos Rhodani fontes, ſimulque proſequuntur, ac tandem ad Dranſam & Martiniacum deponunt. hæc ad Rhodani Rhenique fontes contermina fuit Rhetiæ provinciæ: atque ob id ſub eamdem præfecturam cum hac contributa. Patet hoc ex Æthico, qui Penninas Alpes prorſus à Gallia excludit.

Vallis Pennina.

II. Vallis hujus incolæ priſci jam indicentur. *Cæſar* initio comment. III: *Caſar, Ser. Galbam, cum legione duodecima, & parte equitatus in Nantuates, Veragros, Sedunosque miſit: qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano & flumine Rhodano ad ſummas alpeis pertinent. Cauſa mittendi fuit: quòd iter per Alpeis, quo magno cum periculo magnisque portoriis mercatores ire conſueverant, patefieri volebat.* *Summas* heic adpellat *Alpeis*, quæ Strabo, lib. IV. τὰ ἄκρα τῶν Ἀλπείων, *Summum Penninum* Antoninus, & tabula; & *ſummum verticem* Livius lib. V, in quo *Pennum deum* colebant incolæ Veragri; *Paninas* Alpium *fauceis* Plinius, lib. III. cap. XVII. nunc dicitur *mons divi Bernardi*, & *mons Jovis.* Per hunc iter fuiſſe mercatoribus, quod ait Cæſar, & aliis viatoribus, patet etiam ex dicto Antonino & tabula. Eodem tranſitu iter fecit Cæcina cum exercitu, qui Aquas Helvetias diripuerat, Aventicoque excidium minatus fuerat; de quo Tacitus, hiſtoriar. I. Elegantiùs tamen eamdem regionem deſcribit auctor vitæ divi Mauricii, his verbis: *Maximianus Cæſar ad comprimendam Bagandarum factionem in Gallias properans, ad Alpium Pœninarum aditum venit. Transmeantibus iter Alpium, poſt arduam & horrendam viam, ſubitò æqualis loci campeſtris occurrit grata planicies. quo in loco opidum factum eſt, quod Octodurus nomen accepit. circa quod irrigua fluminibus prata, atque agrorum fertilis cultura porrigitur, deinde Rhodani fluminis*

Alpes ſummæ, Penninus ſummus ſeu Penninæ fauces, nunc mons divi Bernhardi.

Octodurus vicus.

nis validius cursus offertur: qui more suo leniter fluens, regionis ipsius gratiam amœnitatem commendat. *Augusta Pretoria*, in Itinerario memorata, Salassorum quondam opidum, nomen hodiè retinet; vulgò Italis incolis *Aosta*, Germanis, *Augst.* *Veragri* igitur fuêre ii populi, qui vallem incoluerunt. Dransa amne riguam, à summo Pennini vertice ad Rhodani usque ripam. Hanc posteà Penninæ valli fuisse adnexam, patet ex libello provinciarum civitatumque Galliæ; ubi hæc leguntur: *Civ. Vallensium*; hoc est, *Octodurum*.

Augusta Pretoria n. Aosta.

Veragri vallis Pennina incolæ

III. *Seduni* fuerunt supra Veragros versus fontes Rhodani; quando etiamnum opidum, quod totius vallis est caput, nominis antiqui memoriam servat, quo incolis Germanis *Sitten*, Gallis dicitur *Sion* & *Seon*. Seduni ab occasu finitimos habuêre Veragros, ab altera parte, quà ad fontes Rhodani prospiciunt, qui mortalium accoluerint, postea dicetur. interim terminum [illegible]atuo lineam, per transversam Vallem juxta vicum *Leuck* ductam. nec latiùs extendo, quò aliis illis populis locus relinquatur.

Sedunum nunc Sitten op. Sedunorū eorumque fines.

IV. De *Nantuatibus* obscurior difficiliorque est quæstio. *Cæsar* initio comment. III. Nantuateis infra Sedunos & Veragros collocat, proximos lacui. at è diverso *Plinius* inter Sedunos & Rhodani fontes, eos locare videtur, lib. *III.* cap. *II.* *Strabo*, cum Plinio fere consentiens, Cæsari reclamare deprehenditur. Quin ipse etiam Cæsar alio in loco illis suffragari, se vero ipsum impugnare videtur comm. IV. Fuerunt tamen Nantuates, inter Veragros, Allobroges, Lemanum lacum, Helvetios atque Sedunos. ab Allobrogibus arcebantur Dransâ flumine, quòd in lacum incidit: ab Helvetiis primùm duobus altissimis montibus, quorum vulgaria vocabula, *Dent de Juman*, & *Mont Seron*; dein aliis contiguis jugis ad fonteis usque Sanæ; ab Sedunis eorumdem jugorum excursu, à fontibus Sanæ ad Martiniacum opidum: à Veragris montium itidem jugo, à Martiniaco ad Allobrogum fines extenso. Nantuatium igitur fuit vicus *divi Mauricii*, quem *Tarnadas* adpellat Antoninus, & tabula *Tarnaias*. utrum rectiùs, haud facilè divinaverim: nisi quod *Tarnadæ* magis placet, plurali numero. In dicta vita divi Mauricii, idem locus vocatur *Agaunum, ubi fessi milites legionis Thebææ, post laborem tanti itineris, resederant. ibi posteà jussu Maximiani bis decimati sunt; & omnes tandem reliqui simul jugulati: quum ipse princeps apud Octodorum interim esset; quod duode-*

Nantuates eorumque fines.

Nantuatium erat Tarnada, nunc vicus divi Mauricii.

cium millium spatio distat ab Agauno. Eundem esse hunc locum *Agaunum*, quem *Ternadas* Antoninus & tabula nuncupant, quique nunc est vicus divi Mauricii, spatium *XII* millium clarè indicat. Verum enim verò auctor ille vitæ divi Mauricii heic neque vicum, neque opidum nominat: *sed locum* duntaxat, *in quo vastis rupibus Rhodani fluminis cursus artatur;* qui nunc est infra vicum: & juxta hunc locum, *parvum quidem, sed amœnum & irriguum fontibus campum;* in quo nunc ipse sternitur vicus. unde satis manifesto colligere datur argumento, vicum heic Maximiani tempore fuisse etiamdum nullum: sed ipsas rupes, Rhodani ripas coartantes, dictas fuisse *Agaunum.* Mox tamen posthinc conditus est vicus, qui primùm *Ternadæ* dictus fuit: postea verò à vicini saxi vocabulo celebri *Agaunum*: & tandem, ab divi Mauritii, commilitonumque martyrio, incolis *vicus*, sive *fanum divi Mauricii*: Hinc *Aimoinus*, lib. [illegible] cap. *XXX*, *Apud S. Mauricium Agaunis.* Opida eos Cæsaris ævo incoluisse, haud reperio: castella tamen habuisse compluria. *Cæsar* dicto comment. III. Præter Ternadas, sive Agaunum, Penni quoque lucum & Viviscûm, pertinuisse ad Nantuates, suprà in Helvetiis dictum est. Ceterum incolas vocat Cæsar, eodem loco, *Gallos*, *Livius* verò, *XXXI*, *Semigermanos*; Polybius etiam loco supra citato, Κελτὺς. id qua de causa fit factum, suprà, lib. I. cap. V. ostensum est: nempe quia Galli & Germani, unius ejusdemque Celticæ gentis fuêre nationes. unde etiam Gallicus sermo tam similis fuit Germanico, uti alter ab altero vix discerni potuerit quibusdam in locis.

Ternadæ vicus pòst Agaunum.

Nantuates erant Galli genere.

CAPUT VII.

De Latobrigis & Tulingis.

I. Tulingi atque *Latobrigi* qui fuerint, nunc etiam dispiciendum: modò ea quæstio ad præsens opus pertineat. Finitimos Helvetiis & hos facit Cæsar. Cæsar comment. eodem *Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reverti jussit.* Ergo neque Tulingi neque Latobrigi fuerunt è Germanis illis, trans Rhenum incolentibus. Qui fuerint, ostendit Cæsar eodem comment. ubi militum suorum animos contra Ario-

rioviſtum & Marcomannos firmat. Lateribus igitur ſeptemtrionali atque occidentali totis ablatis, neceſſe jam eſt, uti vel ab meridie conſtiterint dicti bini populi, Helvetiis finitimi. vel ab oriente. A meridie etiam, poſt lacum Lemanum, treis haſce nationes, *Nantuateis, Veragros,* atque *Sedunos,* Rhodani incoluiſſe valles ad vicum usque *leuck,* ſuperiori capite demonſtratum eſt. Hinc autem quum reliquum vallis Penninæ, ad fontes usque amnis, vacuum ſit, nec ulli inibi, neque à Cæſare, neque alio quo auctore, ponantur populi; maximè credibile ſit, vel Tulingos id, vel Latobrigos tenuiſſe. utrosque ſimul incoluiſſe, regionis negat exiguitas. Latobrigorum vocabulum ſatis diſertè heic etiamnum exſtat in celebri vico *Brige,* ad Rhodani Saltinæque confluentes ſito. Credamus, Latobrigos ſuperiorem Penninnæ vallis incoluiſſe partem; ubi etiam nunc magni nominis vicus *Brige.* Minorem horum fuiſſe civitatem, quàm Rauracorum, patet ex numero hominum, qui ſedibus ſuis exuſtis, una cum illis in Helveticum bellum profecti ſunt. horum quidpe XVI tantum fuêre millia, quum Rauracorum forent millia XXIII. At gens haud dubiè nomen habuit à principe civitatis vico qui tunc *Latrobriga,* vulgò *Latbrige* vocabatur. Ea gens Oroſio dicitur *Latobrogis.* *Latobrigorum & Tulingorum fines ac ſedes.*

II. Polybius ſua ætate in ſeptentrionali vallis Penninæ parte locat *Ardyes* populos. Horum nomen an etiam num exſtet in vico *Arnen,* haud temerè dixerim. *Ardyes populi.*

III. Reſtant nunc *Tulingi,* quibus una ſola ſedes dari poteſt in Rheni vallibus, ſupra lacum Brigantinum; quas alieni ab Helvetiis incoluerunt populi. Millia horum quum referat Cæſar XXXVI. latiores eis adſcribendi ſunt fines, quàm aut Latobrigis, aut ipſis etiam Rauracis. Rheni ortus accoluiſſe Rhætorum Saruncetes, Vennonetesque, teſtis eſt *Plinius.* Tulingos ergo infra hos colloco, inter geminûm Rhenorum confluentes, qui ſunt VI. mill. paſſ. ſupra Curiam opidum & lacum Brigantinum. *Tulingorũ ſedes.*

CA-

CAPUT VIII.

De Sequanis.

I. HElvetiis atque Rauracis ab occidente æstivo juncti fuêre Sequani; Gallica itidem gens, longè lateque incolens. Termini fuerunt ab meridie & oriente, primum Rhodanum flumen, ab Araris confluente & opido Lugduno ad cataractas, quæ sunt XVIII circiter millia passuum infra Genevam, dein Iura mons, à Geneva ad initium Vosegi montis, quod dicitur nunc *Pierreport*, in confinio Helvetiorum, Rauracorumque. Inde ab oriente æquinoctiali fuit ipse Vosegus, ad fontem usque Elli fluminis. hinc idem terminus, ad Rhenum usque quem Rauracis ab septemtrionibus descripsi. dein ipse Rhenus, ad *Burcheim* usque opidum in adversâ ripâ positum. Rhenum eos tetigisse, jam suprà demonstratum. *Burchemium* usque pertinuisse, ex eo colligitur, quod Triboccorum fines huc usque versus meridiem extensi fuêre. Ab septemtrionibus igitur terminum statuo lineam parallelam ex oriente in occidentem, quæ incidit in principium gradus latitudinis XLVIII, à *Burchemio* & Rheno ad fontem Murtæ amnis, qui infra opidum Lotharingiæ *Nansy* influit in Mosellam. hac lineâ à Mediomatricis eos separo. hinc aliam lineam, ab fonte Murtæ ad fontem Araris; quâ à Leucis submovebantur. Leucos, quorum opida *Tullum* & *Nasium* Ptolemæo, hodiè *Toul Nansy*, finitimos fuisse Sequanis, ostendit Cæsar comment. I ubi, adversus Ariovistum in Sequanorum finibus exercitum ducens, *frumentum Sequanos, Leucos, Lingonas subministraturos* ait. Hinc ipso Arare, ad opidum usque *Gray*, à Lingonibus; & inde eodem amne, ad opidum usque *Mascon*, ab Heduis distinguebantur: tandem ad Rhodani usque confluentem à Segusianis quorum opida fuêre *Lugdunum*, in dextra Rhodani Ararisque ripâ, nunc *Lion*; *Rodumna*, nunc *Roanne* & *Forum Segusianorum*, nunc *Fours*. Continentur nunc hisce Sequanorum finibus Elsatia superior, & Burgundiæ comitatus; item ager Bressensis.

Sequanorũ fines.

II. Ceterò locum in quo Cæsar prælium cum Ariovisto commisit, heic indicasse, haud alienum abs re fuerit. Vicus est hodiè,

Locus in quo Cæsar

diè, in Burgundiæ comitatu, vulgari vocabulo *Dampierre*, V millibus passuum infra opidum *Mont bélliard* situs, ad confluentem *Dubis* & *Allis* amnis, in Rauracorum confinio ex monte Vosego profluentis. qui locus egregiè omnibus partibus in prælium illud Ariovistinum convenit. huc quidpe directum iter agebatur Ariovisto, Vesontionem contendenti: huc rectè Cæsar ab alia parte, Vesontione nimirum, VI dierum itinere pervênit; VII millibus passuum, pro more suo, in singulos dies contributis: heic non modò τοῦ ποταμοῦ, sed τῶν ποταμῶν, quod ait Plutarchus in Cæsare, fuerunt δῖναι. hinc denique rectè circiter numerantur millia passuum, ad Rhenum amnem, in confinio Rauracorū. Cæsar comm. I. *cum Ariovisto prælium commisit.*

III. Opida Sequanorum refert Cæsar duo; *Vesontionem*, omnium maximum, & *Amagetobrigam*, sive *Magetobrigam*. *Vesontio* sine controversia nunc est *Besancon*. de *Magetobrigæ* situ, nullum est apud Cæsarem, qui solus ejus loci meminit, indicium. proinde frustra sunt, semperque erunt, qui eum investigare laborant. Ergo propiùs Rhenum accedamus; ubi Elsatii nunc, Germanica gens, incolunt. Heic quæ Triboci, partem Sequani agri obsidentes, incoluerunt, postea dicuntur. quæ supra hos Sequani ad posteriora usque secula tenuerunt, nunc exponam. in his *Cambes*, Antonini tabulæque, sive opidum sive vicus, qui vulgò nunc dicitur *Kambes*, & contractè *Kämbs*. Argentovariam quæ est in tabula & itinerario hodiè interpretantur alii opidum *Colmar*, alii vicum *Horburg*, duobus millibus passuum ab illo dissitum. Placet magis eorum sententia, qui *Colmariam* interpretantur, opidum nobile ac celebre; cujus tam alta est antiquitas, uti origo ignoretur. Apud Antoninum Argentovaria ponitur in primâ Germania; quemadmodum & *mons Brisiacus*, hodiè *Brisach*, in ulteriore Rheni ripâ, ex adverso Argentariæ. quâ ratione hæc Tribocorum adscribitur agris: nam ab his incipiebat Germania Cisrhenana. At contra Antoninum testatur dictus libellus provinciarum, qui Argentariense castrum in Sequanorum provincia recenset. & cum hoc plusquam consentiens *Ptolemæus* Rauricis Ἀργεντουαρίαν adsignat. *Sequanorū opida.* *Vesontio nunc Besancon.* *Cambes n. Kämbs.* *Argentovaria n. Colmaria.*

IV. Ceterùm, locum illum Antonini, *Stabulis*, ego legendum suspicor, *Saltibus*, fuit quidpe in magno illo saltu, qui inter Basiliam & Colomariam vulgari vocabulo dicitur *die Hart*. *Saltus n. die Hart.*

Marcellinus de pugna Gratiani cum Germanis Rhenum transgressis. Est Ptolemæi opidum Nemetum & Ῥυφιάνα, *Rufiana*, inter Noviomagum Nemetum & Borbetomagum Vangionum. neque in Rufianæ situ inter Spiram & Vormatiam, tutò ei credi posse puto. Lubentissimus igitur eorum accedo sententiæ, qui id interpretantur hodie opidum *Rufach*, IX circiter millia passuum supra Colomariam situm. Suspicor tamen, rectiùs hoc potuisse dici Ῥυφίακον, *Rufiacum*. etiam rectè dixeris idem vocabulum *Rufacum*, ut vulgò usurpatur Latinè loquentibus.

Rufacum seu Rufianan. Rufach.

CAPUT IX.

De Mediomatricis.

Mediomatricorum fines.

I. SEquanis ab septemptrione contermini fuère *Mediomatrici*, latos quondam fines, inter Mosam & Rhenum, hinc ad Sequanos, illinc ad Treveros usque incolentes. Gallica equidem olim gens: at quia postmodum Germanici populi, Triboci, Nemetes, ac Vangiones, Rhenum transgressi, partem eorum agrorum occuparunt; fines quoque hoc loco eorum explicandi erunt. Ab oriente igitur terminus fuit Rhenus: ab occidente, Mosa; in cujus adversâ ripâ Rhemi & Lingones: à septemtrione, linea à Mosa, & vico *Montegny*, ad Navæ amnis fontem ducta. à meridie, linea à Mosa & opido *S. Michel*, ad Mosellæ Murtæque confluentem: inde ab occidente brumali, alia linea ad fontem *Pruschii* amnis; hinc, ab occidente iterum Æquinoctiali, montium jugum, quod vulgò dicitur *Auf der Furst*, ad Murtæque usque fontem. quibus limitibus à Leucis separo; quorum fuère opida Tullum & Nasium, nunc *Toul* & *Nansy*. hinc iterum à meridie, suprà dictâ lineâ, à Murtæ fonte ad Rhenum & opidum *Burtheim*, à Sequanis submovebantur. *Cæsar*, bell. Gall. comment. IV. *Strabo* lib. IV. *Ptolemæus* lib. II. cap. IX. Regiones nunc Mediomatricorum finibus comprehenduntur istæ: Lotharingiæ major pars: Austrasia, quæ vulgò est *Westerreich*; Palatinatus Rheni pars cis Rhenum: Elsatia inferior.

Mediomatrici rectius

II. Mediomatrici dicuntur, secundâ declinatione *Cæsari*, dicto loco, & *Plinio* lib. IV. cap. XVII. *Tacito* Historiar. I. & IV. *Mar-*

Marcellino lib. XV. & tabulæ itinerariæ; *Straboni* etiam, prædicto libro, Μεδιοματρικοί. Unus est Ptolemæus, cui adpellantur Μεδιοματρικες, *Mediomatrices*, quo vocabulo omnes nostri ævi scriptores utuntur; qui unum sequi Ptolemæum, ceu omnium geographorum principem, jus fasque habent. Ego sane malim tot probatorum Romani nominis scriptorum, quàm unius Græci ab Ægypto hominis, auctoritatem amplecti. *dicuntur quàm Mediomatrices.*

III. Caput gentis quondam fuit *Divodurum* testibus Ptolemæo, & auctore Tabulæ. Nam Ptolemæus id unum in Mediomatricis memorat; & tabula pictura primariæ urbis insignit. Antoninus etiam complura eò dirigit itinera. Prima ejus mentio est apud *Tacitum*, hist. I. Nunc vocatur vulgò *Metz*. Itinerariis porro memorantur hæc: *Tabernæ* quæ sunt nunc *Elsass Zabern*; *Pons Saravi*, *Kaufmans Saarbruk*; *Decem pagi*, *Dieuze*; *Scarponna*, *Sanponne* ad Mosellam; *Tullum*, *Toul*: *Auxuenna* flumen, Cæsari, bell. Gall. comm. II. *Axona*, nunc *Aisne*; *Basilia*, itidem flumen, in Axonam defluens, nunc *Vesle*. *Marcellinus* lib. XV. Divodurum opidum vocat Mediomatricos, totius gentis vocabulo. unde nunc etiam vitiato nomine dicitur *Mets*. Morem hunc eo ævo per omnem Galliam fuisse observatum, cum ex ipsius, tum ex aliorum noto historiis & itinerariis. At verò Divodurum Mediomatricorum Notitiæ imperii & aliis hinc inferioris sæculi auctoribus adpellatur contracto, vel potius depravato vocabulo *Metis*. *Dividurũ Mediomatricorum caput, n. Metis.*

IV. Ceterò in Mediomatricorum finibus loca fuere ista: *Decem Pagi*; quem locum nunc esse Lotharingiæ opidum *Dieuze*, haud procul ortu Selnæ amnis, cùm tractus itineris, ab Argentorato Divodurum versus, ostendit; tum intervallum XX millium passuum, quod in tabula notatur. Marcellinus sub initium libri XVI. ejus meminit. *Decempagi nunc Dicuze.*

V. Tabula inter Decempagos & Divodurum locum habet nomine *Ad Duodecimum*. *Duodecimum* istum *lapidem* sive *milliare* numeratum fuisse censeo à Divoduro; ut à capite gentis Mediomatricorum. sic enim apud alias primarias in Romano imperio urbeis factum ex historiis atque itinerariis observo. Colloco igitur locum istum, qui *Ad Duodecimũ* adpellatus est, II millibus passuum cis vicum *Besy*. Antonino ac tabulæ locus refertur *Scarponna*. A *Toul* ad *Metz* rectissimâ viâ tendenti post XIV millia passuum oc- *Ad duodecimum.*

Starponna n. Sarponne. currit vicus nunc *Sarponne*, quem veterem esse *Starponnam* & situs & nomen indicant. *Tullum* Leucorum opidum nunc est *Toul*.

Tullum n. Toul. VI. Cum Divoduro & Tullo justum constituit triangulum opidum hodiè *Verdun*, Mosæ amnis dextræ ripæ adpositum. quod est *Virodunum* Antonini.

Virodunũ n. Verdun. *Totonis seu Theodonis villa nunc Didenhoven.* VII. *Totonis villa* memoratur in Galliâ Belgicâ *Paul. Diacono*, rer Lang. lib. I. cap. V ; quæ eadem Reginoni est *Theodonis villa*. Hunc locum, in confinio Treverorum, hodiè esse opidum ad Mosellam vulgari vocabulo Gallis *Theonville* dictum, ipsum nomen indicat. Antiquum genuinumque vocabulum fuit *Theut*; quod Latino ore formatum *Theuto*. unde etiam nunc Gallis manet nomen *Theonville* contractum quasi *Theutonis villa*. à *Theut* autem postea, variante dialecto, factum est *Theot* : & hinc deinceps *Tot*. Germanis eadem ratione ex eodem *Theuth* factum est *Didenhoven*.

CAPUT X.

De Triboccorum Nemetum, ac Vangionum, Germanicarum gentium transmigratione in Galliam : item de finibus eorum cis Rhenum.

Tribocorum, Nemetum, & Vangionũ sedes. I. MEdiomatricorum agrorum partem postmodum occuparunt, expulsis Mediomatricis, tres Germaniæ nationes *Tribocci, Nemetes, Vangiones*. Horum omnium meminit *Cæsar*, bell. Gall. comm. I. in exercitu Ariovisti. Eam mediomatricorum finium partem obsedisse, quæ Rheni ripæ adjacet, auctor est *Plinius*, lib. IV. cap. XVI. & item *Tacitus* de Germ. *Strabo* de Triboccis, lib. IV.

Quo tempore istæ nationes Germanicæ in Galliam migraverint. II. De tempore, quo huc è Germania transmigraverint, nihil certi indicari posse puto. Fuisse tamen eos in Gallia ante Ariovistum, liquet ex eo, quòd is in exercitu suo habuit eorum auxilia, nec demum cum Ariovisto simul advenisse, arguitur eo, quòd, quum Marcomanni, Sedusii, Harudes ac Suevi, quos Ariovistus partim secum adduxerat, partim postea accersiverat, prælio à Cæsare victi, totâ Galliâ pulsi forent; Nemetum tamen, ac Vangionum, Triboccorumque nomina simul ac nationes in pristinis cis Rhenum sedibus permanserunt. Neque verò Ariovistus à Belgis Gal-

Gallis accersitus fuit, neque in Belgicam transiit: sed in Celticam, rogatus à proximis Celtarum Sequanis, ut his auxilium adversus Heduos Celtas ferret. Proinde etiam certum est, non sub imperio ejus fuisse dictas treis nationes, Belgicam Rheni ripam colentes; sed in amicitia, ac fortè clientela tantùm: unde etiam auxilium ei contra Romanos tulerunt. Paulò ante Ariovistum & Marcomannos, è patrio solo transiisse eas, inde conjicere datur, quòd tam recens finium Mediomatricorum, ad Rhenum usque extensorum, tunc temporis fuit memoria, uti etiam Cæsar, comm. IV. Rhenum Mediomatricorum finibus præfluere scripserit. quod tamen jam tunc non fiebat; dictis tribus nationibus Germanicis amnis ripam obtinentibus: multo verò minùs sub Tiberii principatu; quâ tempestate Strabo opus suum geographicum componens, Mediomatricos scripsit accolere Rhenum: qua in re Cæsaris, ut in plerisque Gallicis, sequutus est fidem. Cæsar equidem comment. I. de Vangionum, Nemetum, Triboccorumque reditu ab Ariovistino bello in domesticas cis Rhenum sedes, prorsus nihil narrat. Quia igitur postea nihilo minùs perpetuò Vangiones, Nemetes, ac Tribocci, cis Rhenum incoluerunt; non omnes domo ad bellum istud profectos fuisse, existimandum est; sed partem tantùm, è singulis delectam.

III. Jam verò ad fines singulorum quod attinet; tam vario ab auctoribus variis ponuntur ordine, uti haud facilè dispicias, quæ vera singulis fuerit sedes. Ac Cæsaris quidem ordinem, Comm. I. notatum, minùs ducendum censeo; quando non hoc ei illic fuit institutum, uti dictas genteis in suas quamque sedeis ordine geographico describeret; verùm uti in singula earum genera, sicuti in acie constiterant, militari modo distribueret. Alius tamen ejusdem auctoris est locus, in comment. IV. ubi non aciem struit; sed Rheni amnis decursum geographicè designat. Qui ordo quodammodo cum Plinii ordine, supra dicto, congruere videtur; quatenus Nemetes supra Triboccos statuantur. *Strabo* quoque, lib. IV. infra Mediomatricos locat Triboccos. qui Cæsarem sequitur, cui exigua debet esse fides: *Tacitus* hist. IV. *Tutor*, inquit, *Treverorum copias, recenti Vangionum, Nemetum, Triboccorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit*. Hic ordo maximè placet; videlicet, adverso flumine ripam si legas: firmatur enim ab auctore Notitiæ provinciarum: *sub dispositione viri spectabilis, du-*

cis Mogontiacensis. Ubi recto ordine castra militum Romanorum, quæ nunc sunt opida, junguntur. *Saletio* est *Seltz*; Tabernæ, *Rhemzabern*; vicus Julius, *Germershem*; Nemetes, *Speir*; Alta ripa, *Altrip*; Vangiones, *Worms*; Mogontiacum, *Menz*; Bingium, *Bingen*; Bodobrica *Boppart*; Confluentes, *Coblenz*; Antonacum, *Andernach.* Quæ cuncta rectè sic explicari, infrà firmabo. Quum igitur Vangionum fuerit *Worms* opidum, Treverorum autem extremum *Bingium*: rectè *Tacitus* Treveris proximè subnectit Vangiones, hisque Nemetes, quorum Spira: & inde Triboccos; quorum Argentoratum. Limites igitur universis circumscribo, ab oriente Rhenum amnem, ab antiquo Mediomatricorum Sequanorumque confinio, quod fuit juxta opidum ulterioris ripæ *Burchem*, ad Navæ usque amnis confluentem, qui est apud opidum *Bingen.* à meridie eumdem limitem, quo supra Sequanorum agrum à mediomatricûm finibus divisi. hinc ab occidente excelsa montium juga, quæ, Elsatiam ab Lotharingiâ separantia, vulgaribus vôcabulis *Auf der Furst*, mox *Hundes ruck* dicta, in septemtriones versus ad opidum *Keisers Luter* extenduntur, hinc verò flumen cui id opidum adpositum, ad confluentem usque Navæ, & inde ipsum Navam, ad Rheni usque confluentem. Singulos verò sic distinguo: Triboccos ab Nemetibns, flumine Motra; Nemetes ab Vangionibus flumine Luterio, quod eodem lacu cum antedicto illo, apud opidum *Keisers Luter* exoriens, aversa regione in Rhenum defluit, apud Altam ripam.

Triboccorum Nemetum ac Vangionũ sedes.

CAPUT XI.

De Triboccis.

Tribocii unde dicti,

I. Apud *Plinium* leguntur *Tribocs* in aliis *Tribocci*, in aliis *Tribochi*, in nonnullis *Tribocchi*: apud *Cæsarem* quoque *Tribocs*, *Tribocci*, *Triboci*, *Tribocci*: & apud *Tacitum* in de Germ. *Treboci*; in IV. hist. *Triboci.* Ptolemæi item libri alii habent Τειβόκκοι, alii Τειβόκοι. *Strabonis* exemplaria referunt Τειβόκχους. Nec enim eorum perinde displicet sententia, qui dictam sic nationem arbitrantur, à loco, qui nunc Elsatiæ vicus dicitur *Zun dreien buchen*, id est, ad *treis fagos.* prisci enim

Cel-

Celtæ *tres* dicebant *thri*, & variante dialecto *thre*: *fagus* autem arbor, quæ superioribus Germanis dicitur *buche* & *büche*, Inferioribus sive Saxonibus est *boke* & *böke*, & Rheni divortiorum ostiorumque accolis *boeke* & *bueke*. Ceterùm continent Tribocorum fines antiqui nunc Elsatiæ superioris partem dimidiam, septemtriones spectantem; item inferioris partem ferè dimidiam, illi proximam.

II. Primus à Sequanorum finibus & opido eorum *Argentariâ* in Tribocis memoratur locus tabulæ Itinerariæ, nomine *Helellum*. unde XII numerantur millia passuum Argentoratum usque. Esse eumdem hodiè vicum *Elle*, dextræ *Elli* amnis ripæ adpositum, cùm nomen, tùm itineris tractus ab Argentaria Argentoratum versus, & spatium indicant; maximèque antiquitatum Romanarum reliquiæ, quæ heic magnâ copiâ superioribus annis repertæ sunt. Apud Antoninum duobus in itineribus à Monte Brisiaco Argentoratum versùs, legitur locus, cui nomen *Helveto*: idem locus hic videtur, qui *Helellum* scribitur in tabula: nam in plerisque nominibus Antonini itinerario cum tabula convenit. non tamen *Helvetum* emendaverim in *Helellum* sed in *Helvelum*, idque ex Ptolemæo; apud quem opidum eodem tractu, inter Argentarium & Argentoratum, Græcè legitur Ἔλκηβος, quasi Latinè sit *Elcebus*. à quo Rhenanus regionem *Elsatiam*, quæ Germanis est *Elsaß* dictam vult, quasi *Elces* & mox *Elses*: *Elcebum* verò ipsum interpretatur patrium opidum *Sletstat*. Ego verò ex Antonino & tabula, cum denso spiritu dictum Ptolemæi vocabulum legendum censeo, Ἕλβηλος, Latinè *Helvêlus*. Esse quidpè eumdem locum quem Antoninus tabulaque referunt, cùm nomen, tùm maximè situs inter dicta duo opida convincunt. Apud Antoninum rectè in posteriori itinere à Brisiaco monte Helvelum usque, leguntur millia pass. *XX*: tot namque sunt inter opidum *Brisach* & vicum *Ellum*. Ceterùm locus hic haud dubiè nomen traxit è vocabulo amnis; qui vulgò nunc dicitur *Ill*; olim autem dictus videtur *Helvvel* & *Hellel*, quod posteà contractum in *Ell*. à quo mox regionis, quam ille secat, incolæ vocati fuêre *Thi Elsessar*, quasi dicas *die an der Ell gesessen seind*. id est, qui *Ellum accolunt*. sive qui *ad Ellum sedes habent*. Et hinc regio ipsa *Elsass* & *Elsatz*, unde Latinum nomen *Elsatia*; quod vulgò nunc dicitur *Alsatia*.

Helellum seu Helvetum.

Elsatia unde dicta.

Argentoratum vulgo Strasburg unde appellatũ.

III. Sequitur hinc Argentoratum *Ptolemæo* Ἀργεντόρατον. Hoc idem esse opidum, quod nunc vulgari vocabulo *Strassburg*. convincunt itinera ex variis Europæ locis ab Antonino & auctore tabulæ Argentoratum usque descripta. In libello provinciarum civitatumque Galliæ sic legitur *Civ. Argentoratensium, Stratisburg*. Kalendarium vetus quod in hac urbe in bibliotheca majoris templi adservatur, eodem nomine haud semel adpellat *Stratisburgum*. Aimoinus lib. V. cap. *XXV*. *Stratburg*. Esse id ejusdem originis cum *Argentorato*, haud equidem ego dubito. quum enim fortè locus Germanis diceretur, *an der argen Strassen* sive *Straatzen* aut *Straaten*: Romani suo ore compositum vocabulum fecêre *Argentoratum*. Quum autem id, quod primum erat vicus, in opidum excrevit, Germani abjectis tribus prioribus vocibus & adjecto in fine vocabulo *burg*, quod opidum seu locum septum munitumque significat, dixêre *Stratzburg*. posteriores vocavêre *Strasburg*; Primus auctorum hujus urbis meminit Ptolemæus; *legione* ibidem VIII *Augustâ* locatâ. Itaque non dubito, quin hoc unum fuerit ex L ampliùs castellis illis, quæ Drusus apud Rheni ripam erexit. Antoninus certè & auctor Tabulæ, magni nominis suo ævo fuisse urbem, eo ipso satis testantur, quòd itinera huc, ceu ad locum celebrem, variis ex locis direxerunt; hic vero etiam primariæ urbis figurâ depictam refert. Argentoratum igitur jam ante Ptolemæum clara urbs, post etiam in historiis Romanorum legitur celebratissima. nam *Marcellinus*, qui Gratiani tempore vixit, lib. XV. disertè inter præcipuas primæ Germanicæ urbeis recenset; quarum reliquæ apud eum, *Magontiacus, Vangiones, Nemetes*. Consimiliter lib. *XVI*. pugnam Juliani apud Argentoratum victoriamque referens, *urbem* vocat *non vicum*. & *Zosimus* sub initium libri III. eamdem commemorans pugnam, disertè πόλιν, non κώμην adpellat. Celebriorem etiam fuisse urbem, quàm Nemetes & Vangiones, quarum illam nunc Spiram, hanc Warmaciam dici, posteà ostendam; perspicitur ex eo, quòd has nullâ figurâ depictas habet tabula; nec Antoninus itinera ad ejus terminat: quorum utrumque Argentorato tributum.

Brevcomagg nunc Brumt.

IV. Aliud Triboccorum opidum apud Ptolemæum legitur Βρευκόμαγος *Breucomagus*, in tabula *Brocomagus*, ad quod ab Ar.

Argentorato numerantur millia passuum VII. Id nunc esse *Brumt*, ad Sornum amnem, quod rectiùs ab aliis effertur *Brumat*, quasi *Brukmag*; nomen & situs & intervallum testantur.

V. Ad eumdem amnem, versùs fontem, montiumque juga, quibus Tribocchos ab occidente terminari dixi; sitæ sunt *Tabernæ*, suprà expositæ. Has multi viri docti crediderunt esse easdem, quæ *Tres tabernæ*, leguntur apud *Ammianum* lib. XVI. & easdem item, quas Ausonius carmine suo memoravit, inter Bingium & Trevirorum Augustam, de quibus suo loco dicetur. *Tabernæ.*

CAPUT XII.

De Nemetibus.

I. Tribocchis ab septemtrionibus continuabantur *Nemetes*; Cæsari, Plinio, Tacito, & aliis scriptoribus antiquis memorati. Apud Ptolemæum Νεμητῶν nominativus auctori fuit potiùs Νεμῆται quàm Νεμητοὶ. Tacitus *Nemetas* dixit. annal. lib. XII. à nominativo *Nemetæ*: & item Ammianus lib. XVI. *Nemetes, seu Nemetæ.*

II. Antoninus in itinere à Tauruno, Pannoniæ opido, ad Galliæ opidum *Arenatium* quod nunc in Geldria dicitur *Arnhem*, primum à Triboccorum Brocomago habet locum, cui nomen *Concordia*: & inde *Noviomagum*. Hunc esse, *Spiram*, mox infrà docebo. *Concordiam* Simlerus & Rhenanus hodie per errorem volunt esse arcem cum vico IX. M. p. ab Argentorato versus occasum dissitum, vulgari vocabulo *Kochersperg*: nempè est nominis itidem similitudine. Sed ex Marcellini lib. XVI. & Antonini itinere patet, *Kochersperg*ium non esse *Concordiam*. *Concordia* quidpe fuit munimentum Romanorum in Nemetibus, in confinio Triboccorum ad confluentem Moterni amnis: quod hodièque è conditoris, ut ego arbitror, nomine adpellatur *Drusenheim*, quasi *Drusi domicilium*, sive *sedes*. Nam Drusum *L amplius per Rheni ripam direxisse castella*, auctor est *Florus* lib. IV. cap. ult. Hoc etiam opidum XXIV mill. pass. à Rheni Tabernis abest, à quo si III millia descendas, incides in vicum *Statmat*. XXI. mill. à dictis Tabernis dissitum, qui jam haud dubiè is est locus, in quo Chonodomarius *Arenatiū nunc Arnhem.* *Concordia non est Kochersperg, sed Drusenheim.* *Statmat vicus.*

cum ceteris Alemannorum regibus, castra fixerat, & juxta quem pugna commissa. quod ipsum etiam solum infrà dictum vicum palustre ad Insulam Rheni arguit. Rectè item hàc iter agitur à Brocomago Noviomagum, id est, *Spiram* versus; quod describit Antoninus.

Saletio nunc Seltz.

III. Porrò à Brocomago versus Maguntiacum sequitur in tabula *Saletio*; nunc esse *Seltz* opidum cum arce ad Rhenum, nomen situs atque intervalla extra controversiam ponunt. Liber quoque Notitiarum à Saletione versus Mogontiacum primas ponit T*abernas*, & item Marcellinus lib. XVI. opida hujus ripæ sic recenset: *Argentoratum, Brotomagum, Tabernas, Salisonem, Nemetas, Vangionas, Maguntiacum*. omnia recto ordine, nisi quòd T*abernas* præmisit *Salisoni*; qui locus haud dubiè idem est, qui *Saletio*. Nam & in annalibus Francorum legitur Salesia.

Tabernæ nunc Rhein Zabern.

IV. Sequuntur hinc T*abernæ*, Marcellino, Antonino, tabulæ & libro Notitiarum memoratæ. Hæ apud eumdem Marcellinum eodem lib. XVI. paullò post T*res tabernæ* cognominantur, suspicor, quia & ipse Marcellinus anteà & omnes reliqui auctores vocant simpliciter T*abernas*, librarios, vel alium quemdam sciolum posteà adjecisse vocem *tres*; nempe quia in Latio propè Romam locus ei notus erat, nomine T*res tabernæ*. Tabernas illas nunc esse opidum *Rhein Zabern*, nemo dubitare potest, quando huc & situs castrûm Romanorum quadrat & nomen & intervallum. Quin ego facilè suspicer, si Marcellinus addit aliquod cognomentum, scripsisse eum *Rheni tabernas*; ad discrimen videlicet ceterarum Tabernarum, quæ plures numero in his oris fuêre; ut quas suprà in Triboccis retuli, nunc *Elsaticas* cognominatas; inter Bingium & Noviomagum nominavit, de quibus suo loco dicetur: item quarum memoratio quidem apud veteres nulla, nunc tamen antiquo Romanorum vocabulo dicuntur T*abernæ*, Germanis cognominatæ *Berg Zabern*, id est, *Tabernæ Montanæ*. Illas autem ad ripam Rheni, Marcellinus primo loco simpliciter vocavit T*abernas* sine cognomine; quia positu inter reliqua Rheni opida satis notum fore putavit, quasnam ex omnibus intelligeret.

V. Ceterò inter Rheni tabernas & Nemeteis Notitia provinciarum habet *præfecturam militum Anderecianorum* in *vico julio*. Nemeteis nunc esse Spiram, mox ostendam. Inter hanc verò & Tabernas Rheni XVI sternuntur millia passuum. quo spatio nihil nunc

nunc occurrit in ripa amnis, præter opidum in medio itineris, vulgò *Germershem* dictum, quod *Vicum Julium* esse, inde colligo, quòd castra militum *Anderecianorum*, neque Tabernensibus, neque Nemetensibus propiùs, quàm post millia VIII accessisse credibile est. *Vicus Julius nunc Germershem.*

VI. Sequuntur igitur à Vico Julio in Notitia provinciarum *Nemetes*, & proximè hinc *Alta Ripa*. De hac dubitari minimè licet, quando etiamnum vicus in ripâ Rheni, ad confluentem Luteri amnis, haud longè suprà confluentem Nicri eodem vocabulo, nisi quod corrupto, dicetur *Altrip*. *Nemetes* urbem Marcellinus quoque habet lib. XV. & XVI. de hac sic libellus provinciarum civitatumque Gallicæ: *Civ. Nemetum; hoc est, Spira.* Nemetes totius nationis fuit vocabulū. quo abjecto, quum caput foret nationis, hujus nomen adsumsit, ut aliæ per Gallias primariæ urbes. Apud Ptolemæum unica τῶν Νεμετῶν legitur *Noviomagus*: haud dubio argumento, hanc fuisse caput nationis. eadem igitur est & *Spira*. Antoninus etiam inter Tabernas & Bormitomagum, quæ nunc est *Worms*, habet *Noviomagum*. *Alta ripa nunc Altrip.* *Nemetes nunc Spira antè Noviomagus.*

CAPUT XIII.

De Vangionibus.

I. Vangiones haud dubiè ipsis Germanis antiquitùs dicti fuêre *ths Wangon*, id est, uti nunc loquimur, *die Wangen*. Id vocabulum quid significet, haud temerè dixerim. exstat tamen etiamnum trans Rhenum plurimis in locis. Caput Vangionum est apud Ptolemæum Βορβητόμαγος *Borbetomagus*, quod tabulæ est *Borgetomagus*; Antonino *Bormitomagus*. Eadem urbs Marcellino lib. *XV.* & *XVI.* item Notitiæ imperii dicitur *Vangiones*, nominè totius nationis, in quod posteà princeps urbs transiit, eâdem ratione, uti Noviomagus in Nemetum vocabulum. Esse hodiè eam, quæ vulgari vocabulo dicitur *Worms*, testatur libellus provinciarum civitatumque Galliæ: *Civ. Vangionum, hoc est, Wormacia.* Antiquis temporibus haud dubiè Germanicè dicta fuit *Wormitmagen*, & variante dialecto *Wormizmagen*. ex quo Romani, quibus inusitatus W literæ sonus fecêre *Wormitomagum*. Posteriores Germani, omissâ particulâ adjectitiâ *magen*, dixêre *Wormiz*, ex quo denique factum *Worms*. Quum verò duæ priores *Vangiones olim die Wangen.* *Vangiones, Borbetomago nunc Worms.*

res syllabæ per varias efferentur vocaleis, *Wormiz*, *Wormez*, & *Wormaz*. Latinum vocabulum posterioribus temporibus factum *Varmacia*.

II. Porrò in eodem itinere infra Borgetomagum in tabula legitur *Bonconia*. Ex intervallis Bontonicam interpreter nunc opidum *Oppenheim*, quia hoc longiùs distat à *Wormatia*, quàm à Magontiaco.

Bonconica n. Oppenheim.

III. Sequitur ipsa urbs *Magontiacum*. quam nunc esse eamdem, quæ contra Rheni Mœnique amnium confluenteis posita, vulgari vocabulo dicitur *Mamtz*, ipsum vocabulum satis disertè clamat. Nomen ejus variè ab antiquis auctoribus profertur: modò *Magontiacum*, modò *Maguntiacum* & aliàs *Mogontiacum*. Causa variationis fuit; quia flumen, cujus ori opposita aliâ dialecto Germanis dicebatur *Main*, alia *Moin* sive *Mön*: unde Romanorum etiam aliis scribitur *Manus* aliis *Mœnus*, è cujus vocabulo urbs postmodùm nomen accepit, *Mainzich*, & aliâ dialecto *Mönzich*. quæ mox Romani suo ori accommodantes, formavêre *Magontiacum* sive *Maguntiacum* & *Mogontiacum*. Ipsi Germani posteriores urbis nomen, ut pleraque alia, contrahentes, dixêre *Maintz* & *Meintz*. unde postea Latinè loquentes fecêre vocabulum *Mogontia* & nonnulli *Moguntia*. Ceterùm urbs hæc in antiquissimis certè Germaniæ Cisrhenanæ censenda est; ùt cujus prima fundamenta sine dubio jam ante Christi nativitatem jacta sunt. *Florus* lib. IV. cap. ult. de Drusi rebus in Germania gestis: *Nam per Rheni ripam quinquaginta ampliùs castella direxit, Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, classibusque firmavit.* Drusus filiusque ejus Germanicus & alii hujus exercitus legati, in Cattos, qui nunc sunt *Hassi* & *Thuringi*, exercitum ducturi, hâc parte Rhenum transiverunt. Auctor noster eodem annal. lib. I. & II. & *XII.* & histor. IV. Quum Batavi Caninefatesque, Civile duce rebellantes, in societatem armorum traxissent Transrhenanos; expugnatis fere omnibus inferioris Germaniæ castris; unum solum in superiori Germania oppugnatur *Magontiacum*: quod heic quoque castra & milites Romani. Oppugnarunt autem Usipii, Catti, & Mattiaci. Drusus Germanici pater in Cattos Cheruscosque arma ferens, ab eodem Magontiaco legiones Rhenum traduxit: patet id ex *Dionis* lib. LIV. Idem *Dio* lib. LV tradit, ultimâ expeditio-

Magontiacum nunc Mamtz.

Magontiaci urbis antiquitas.

fione pervenisse eum per Chattorum fineis, ad Suevos usque; nempe Hermunduros; qui uni ex omnibus Suevis, Chattis cis Albim proximi. Cattis superatis Visurgim amnem transgressum, in Cheruscos arma convertisse; omniaque populando ad Albim pervenisse. hunc quoque transire quùm conaretur, à muliere, quæ humanâ formâ amplior ei adparuit, retro ire jussum esse. ad Rhenum, eâdem haud dubiè, quâ ierat viâ, properantem, antequam flumen attingeret, in itinere morbo decessisse. militeis defuncto cenotaphium apud Rheni ripam posuisse. quod Magontiaci factum, auctor est *Eutropius* lib. VII. Tam crebri igitur quùm facti sint Romano exercitui à Magontiaco transitus Rheni in Cattos proximasque genteis; quis jam dubitare potest, pontem heic fuisse? Omninò igitur legendum in Floro; *Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, classibusque firmavit.* Classem fuisse ad superiora castra, id est, Magontiaci, testis est & *Tacitus* annal. lib. I. ubi seditionem inferioris exercitus narrans: *Cæsar*, inquit, *arma, classem, socios, demittere Rheno parat.* Magontiacum igitur opidum primum sui conditorem habuit Cl. Drusum Neronem, Cæsaris Augusti privignum, Tiberii Imperatoris fratrem; qui castra heic legionum posuit, locumque mœnibus haud dubiè firmavit. Præpositus autem is fuit his oris statim post cladem Lollianam, teste Paterculo, in libro II. M. Crasso & Cn. Cornelio Coss. ùt auctor est Dio lib. LIV. id est, annó urbis *I) CCXXXIX*; ante natum Christum *XIV*. Locum tamen ipsum etiam ante Romanorum in eo hibernationem, fuisse in vici modum habitatum; indicat nomen Celticâ lingua formatum; quod Drusus Romanus non primus imposuit; sed ab incolis jam antè impositum invenit. Ceterum dignitatem inter totius Germaniæ opida habuit semper secundam ab Agrippinensium urbe; quæ & ætate & amplitudine simùlque dignitate fuit prior. Magontiacum verò perpetuò ad posteriora usque sæcula, superioris Germaniæ exercitus, ducisque fuit sedes. unde ipse etiam *dux* cognominatus est *Magontiacensis*; eodemque nomine *ducatus*, quem ille rexit: cujus fines fuêre iidem qui Vangionum ac Nemetum cum parte Treverorum. Et libellus provinciarum civitatumque Galliæ; *Provincia Germ. I. Metrop. civ. Mogontiacensium.* Ceterùm de cenotaphio Druso defuncto, à militibus heic posito, controversiam movet doctissimus Lipsius Dioni ex Tacito, aut huic ex illo. Ex Eutropii lib. VII. hoc intel-

Magontiaci pons in Rheno fl.

Magontiaci conditor Drusus.

Magontiaci dignitas.

Druso cenotaphium Magontiaci positum.

telligo, Druso statuas & arcum triumphalem Romæ fuisse posita: solum verò cenotaphium Magontiaci ad Rhenum. Suetonius in Claudio, aram juxta cenotaphium fuisse sitam, haud obscurè indicat per verbum *supplicarent*; duæque diversæ fuêre aræ Druso positæ: quarum alteram, milites præsidiarii castelli Alisonis, alteram exercitus apud Rhenum, Moguntiacum in hiberna reversus, excitavit. Juxta hanc *cenotaphium* fuit; ùt Dio tradit: quod *monumentum* vocat Eutropius; & *tumulum honorarium* Suetonius. Durasse id ad Valentis usque principatum, cujus jussu breviarium rerum Romanarum Eutropius composuit; ex verbis ejus patet. Hactenus igitur de tribus Germanicis nationibus, *Tribocchis*, *Nemetibus*, *Vangionibus*; qui partem Mediomatricum agrorum olim occupatam coluerunt.

CAPUT XIV.

De Treveris.

Trevererũ varia adpellatio, & origo.

I. MEdiomatricis juncti fuêre ab septemtrionibus *Treveri*, longè latèque Rhenum inter Mosamque flumina incolentes. Nomen eorum apud auctores sæpius variatur. in aliis quidpè Cæsaris exemplaribus dicuntur *Treveri*, in aliis *Treviri*. & consimili modo in aliorum auctorum diversis exemplaribus. In Taciti annal. atque hist. Quàm constanter ibique legantur *Treveri*; tamen IV. histor. singularis nominativus legitur *Tutor Trevir*. In Antonini itinerario ferè ubique sunt *Triveri*. In Græcorum quoque scriptorum libris variè scribuntur. nam apud Dionem in uno eodemque libro XL, modò sunt Τρηύηροι, modò Τελύηροι, modò Τρηΐιροι, ut & apud Strabonem: apud Ptolemæum Τρεβιροί. In Notitia imperii Romani sæpe sunt *Triberi*, Græcâ magis quàm Latinâ scriptione. Caussa hujus variationis primum à Germanis profecta est, quia ipsi, pro ratione variarum dialectorum, nomen id multipliciter variaverunt. Germanicæ autem hos fuisse originis, adserit *Tacitus* de Germ. *Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt: tamquam per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertia Gallorum separentur.*

II. Ter-

II. Terminos agrorum habuêre *Treveri* à meridie eosdem, quos à septemtrionibus statui Mediomatricis. Versus occasum Mosâ flumine à Rhenis separabantur, utrumque limitem adfirmat *Ptolemaus*, in descriptione Gallicæ Belgicæ. *Cæsar* etiam pluribus in locis ostendit, Rhenis finitimos fuisse Treviros Bell. Gall. comm. V. Juxta Rhemos ab eodem occidente finitimos quoque habuêre Nervios, inter duo opida, Mosæ adposita, *Masieres* & *Charlemont*, comment. VI. Ab septemtrionibus claudebantur finibus Pæmanorum, Ceræsorum, Segnorum & Condrusorum. *Cæsar* eodem comment. & II. ubi numerum recenset armatorum, quem pro se quæque Belgarum civitates ad commune bellum adversus Romanos pollicitæ erant. Limitem heic statuo, per lineam ab opido *Charlemont* ad opidum Rheni *Andernach*. Sed hic limes posteà sub Augusto Cæsare ex parte, quà Rhenum accessit, immutatus est, traductis ex Germaniâ Ubiis in citeriorem ripam; & Germaniâ Cisrhenana in superiorem, & inferiorem per Abrincam amnem (nunc dicitur *Are*) divisâ. quâ ratione particula Condrusorum agri, Rheno proxima, Trevirorum accessit titulo; ut infrà patebit. Limitem igitur ejus sæculi statuo, lineam ab opido *Charlemont*, per opida *Rochefort*, *La Roche* & *S. Vit*, ad opidum *Kerpen*; hinc flumen *Abrincam*, in Rhenum defluens. Ab oriente Rhenus amnis, ipsius Galliæ terminus, Treviros ab Ubiis Transrhenanâ gente, arcebat Cæsaris ævo: cujus rei testis est ipse, passim in commentariis suis III. IV. V. VI. Cæsaris igitur tempestate ad Rhenum usque pertinuisse Trevirorum fineis, tot tantisque testimoniis satis confirmatur. *Plinius* tamen lib. IV. cap. XVI. Vangiones Ubiis, qui post Cæsarem cis Rhenum infra Andernacum coluerunt, continuare videtur. Item *Tacitus* de Germ. Ubi Trebocis, Nemetibus, Vangionibus, Ubiis ac Batavis disertè Rheni ripam tribuere videtur: Treviris autem non magis, quàm Nerviis, quos in medio Belgicæ fuisse, infrà ostendetur. Verùm uterque auctor, in ista gentium conjunctione, non tam ordinem spectant, quo quæque gens incoluit, quàm originem. Eas quidpè junctim enarrare voluerunt, quæ sine controversia Germanici erant generis. extra quorum numerum ponendi videbantur Treviri ac Nervii. Proinde ex horum testimoniis nihil adfirmari negarive potest. At Ptolemæus certè, ex quo uno, ceu geographo, satis de ea re constare debebat, in ripa omnino non agnoscit. Verùm ne hujus quidem, quia magnus

Treverorũ fines.

gnus

gnus harum partium perturbator, auctoritas heic valere potest. *Strabo* vero lib. IV. illic eos collocat. *Post Medimatricos & Triboc, chos Rhenum accolunt Treviri.* Sed hoc utrum suâ ætate sic se habere, compertum habuerit Strabo, an verò, ut pleraque alia Galliæ, ex Cæsaris commentariis desumserit, haud facilè dictum est. Coluisse tamen Treviros ripam amnis, Plinii quoque ac Taciti ævo, ex eorum comprobari potest monimentis. *Tacitus* histor. VI. Plinii testimonium apud *Suetonium* in vita C. Caligulæ legitur hujusmodi: *Ubi natus sit, incertum diversitas tradentium facit. Cn. Lentulus Getulicus Tiburi genitum scribit, Plinius secundus in Treveris, vico Ambiatino, supra confluentes. Addit etiam pro argumento aras ibi ostendi inscriptas, ob agrippinæ puerperium. Versiculi, imperante mox eo, divulgati, apud hibernas legionum procreatum indicant:*

In castris natus, patriis nutritus in armis
Jam designati principis omen erat.

Confluenteis heic intelliguntur Rheni ac Mosellæ, ad quos tunc castra Romanorum nunc opida dicitur, vitiato vocabulo Latino *Coblenz*. Satis igitur apertè Plinius ostendit, vicum illum Ambiatinum in *Treveris* unà cum castris confluentinis fuisse in ripa Rheni. Terminum igitur Treveri Plinii Taciti que ævo, & postea etiam habuêre ab oriente eumdem, quem Cæsaris sæculo, id est, Rhenum amnem, à Nava flumine, limite Vangionum ad Abrincam flumen usque, quod vulgò est *Are*. Infra Antonacum cur terminum Trevirorum producam, ratio hæc est, quòd in Notitia imperii, sub duce Mogantiacensi castra referuntur militum Acimcensium, Atonaci sita; quemadmodum & castra Bingensia. quod nulla de causa factum, nisi quia Antonacum, unà cum Bingio, fuit opidum Treverorum; quorum agri orientales, id est, ad ripam Rheni pertinentes, superioris Germaniæ ducatui fuêre subjecti. Sed Cæsaris etiam ævo eo usque pertinuisse Treveros, ex ipsius demonstrari potest commentariis IV. de Cæsaris pugna cum Tencteris & Usipetibus: Item de ponte quem in Treveris fecit in Rheno flumine. Pons igitur ille primus & ipse aut in Treviris fuit, aut in horum finitimis Condrusis, in quorum finibus Cæsar Germanos fudit: legendum in IV. commentario *ad confluentem Mosellæ & Rheni*. A Colonia igitur si mill. pass. ascendas XXX. incides in dictum opidum

Treverorum fines.

dum

dum *Antonacum* : quo loco haud dubiè exstructus fuit alter ille Cæsaris pons in Treveris; primus verò paulò infra hunc in Condrusis. Antonacum ideo ducatui Magontiacensi tributum, quia opidum id erat Trevirorum; qui & ipsi, quâ Rhenum accedunt, superioris Germaniæ provinciæ fuêre adnumerati. Treverorum limitibus regiones nunc continentur istæ : Westraviæ pars inferior, inter Navam Mosellamque amneis : dein Trevericus episcopatus omnis : itidem ducatus Bullonienfis; Sedanensis ditio; ager Masiriensis; Luceburgiensis ducatûs major pars, in medio sita; cujus opida : *Lucenburg, Arlon, Virton, Montmedus, Lu Frett, Chiny Neufchastel, Bastoigne, Hoffalize, Clerf, S. Vit. Neuburg , Vianden, Decherus, Echternach, Bidburg, Greven Macheren, Rode Macherem*; Item Coloniensis episcopatûs opida: *Antonacum, Brisich, Zinsich, Koningsfeld.*

IV. Caput gentis Trevirorum quondam fuit , auctore Ptolemæo, *Augusta Trevirorum*, quæ nunc est urbs Mosellæ flumini imposita, vulgari vocabulo Germanis dicta *Trier*. Posterioribus temporibus, principeis nationum urbeis , abjecto veteri ac proprio nomine , ipsarum nationum vocabulis indigetatæ sunt. unde hæc etiam Antonino Marcellino, & aliis ejus ævi scriptoribus, plurali numero dicitur *Treviri*. Æthico cosmographo eadem urbe singulari numero vocatur *Triveris* ; ita & Sozomeno lib. II. cap. XXVII. Tacito histor. IV. adpellatur *Colonia Treverorum*, in Vitellii principatu. Nummus Vespasiani sic habet. *Col. Aug. Treviror.* A quo colonia deducta sit, nullibi adnotatum reperio. Augusti auspiciis deductam, nomen indicat. Unde etiam certum argumentum , jam ante Augusti , anteque Cæsaris tempora antiquissimam fuisse Trevirorum urbem : quod principatûs dignitas ostendit. *Opulentissimam* totius Belgicæ memorat, in Claudii principatu. *Augustæ* nomine, Mela lib. III. c. II. Zosimus lib. III. sub Constantio omnium Transalpinarum *maximam*. De Trebeta quæ in monachalibus narrantur historiis, ceu fabulas anileis, abundantisque otii figmenta , pluribus refellere haud libet. Ceterùm quodnam urbs hæc proprium genuinumque habuerit nomen , antequam colonia Romana eò deducta fuit , prorsus incertum est. Dextræ amnis ripæ jam inde à primis temporibus adpositam fuisse, adparet ex Taciti histor. IV. ubi pugna inter Germanas & Romanas *Augusta Trevirorū.*

Augustæ Trevirorũ situs & dignitas. nas legiones describitur. Celebritatem urbi tunc maximam fuisse existimo, quum, sub Ammiani Marcellini ævum imperatorum esset sedes. lib. XV. *Treviros, domicilium principum clarum.* & lib. XXVII. de Valentiniano ac Gratiano, & lib. XXIX. de eodem Valentiniano. Eadem hæc causa fuit, cur Antoninus, primum de Pannoniis iter à Sirmio Treviros usque direxerit; quia Treviris tunc domicilium Imperatorum, & crebræ hinc ad Sirmium profectiones ob bella Quadrorum, Sarmatarum, Gothorumque, quæ leguntur apud Marcellinum. Hæc de ipso capite, nunc reliqua expediam. Ad primum, quæ ad ripam Rheni limitem Germaniæ.

Bingium n. Bing. V. Primum est ad ipsum Vangionum limitem, Navam amnem, quâ is Rheno redditur, *Bingium.* quod hodie nomen antiquum servans, vulgò vocatur *Bing & Bingen*; quemadmodum omnia Germaniæ loca, in *Ing* desinentia; Ad lævam amnis ripam, id est, in Treveris, positum fuisse, ex Tacito manifestum est. Vicum fuisse Bingium, ad Ausonii usque ætatem, carmen ejus indicat. Notitia imperii castra heic ponit militum: eodem usu fuisse locum jam inde ab Augusti ævo, unumque ex illis L amplius castellis, quæ Drusus per Rheni ripam erexit, haud dubium est. Clades illa Romanorum quæ fuerit ad Bingium, Cannensi similis, ut Ausonii carmen refert, nullibi adnotatum reperio.

Vesavia nunc ober Wesel. VI. A Bingio ad confluenteis dum iter ab Antonino & in tabula describitur, memoratur *Vesavia*, hodiè est *ober Wesel.* Apud Antoninum, pro *Salissone* legatur *Vesalia.* Opidum id hodiè dicitu *ober Wesel*, id est, *Vesalia superior*; ad discrimen opidi *unter Wesel*, id est, *inferioris Vessaliæ*; quæ posteriori sæculo trans Rhenum, ad Luppiæ confluentem exstructa est. cujus nulla apud Veteres mentio. Superiorem quoque Vesaliam, unum fuisse ex L ampliùs Drusi castellis, ex quo conjiciam, non habeo. nisi quòd, uti tantus in una amnis ripa castellorum numerus conficiatur, nulla loca, antiquis scriptoribus memorata, excludi posfint.

Bontobrice nunc Boppart. VII. Ab superiore Vesalia X iterum sunt millia ad opidum vulgari nunc vocabulo *Boppart.* quem eumdem esse locum qui in tabula *Bontobrice*, & apud Antoninum *Bandobrice* dicitur; situs in ripa Rheni, intervallum, quod penè in tabula constat, & nominis similitudo, convincunt. In Notitia imperii vocatur *Bodobriga*, unde apud Antoninum lego *Baudobrica*, & in tabula *Bautobrica.*

An-

Antiquis Germanis credo fuisse *Bodebrige* & *Boteprige*. unde posteà *Bobbrig* & *Bopprig*; & mox *Bobbert* & *Boppert*; quod tandem *Boppart*. Hoc etiam nunc fuisse ex Lamplius Drusi castellis, Notitia imperii monet, castra heic militum posteriori etiam sæculo collocans.

VIII A Baudobriga IX sunt mill. pass. ad Rheni Mosellæque confluenteis. Opidum heic nunc sternitur celebre ac præclarum vulgari vocabulo *Coblenz*: quod antiquum à Romanis impositum nomen *Confluentes*, apertè prodit. Solebant enim Romani opida ad confluenteis amnium condita ipsorum confluentium vocabulo indigetare. Germanos video patriâ linguâ ejusmodi loca appellasse *Gemünde*: quo vocabulo haud exiguo numero sunt opida in Germania. nam *mund* est *os*, & *münde ostium fluminis*: unde *Weissel münde* arx ad Vistulæ amnis ostium, infra Godanium, & *Warnemünde* ad Varni amnis ostium, infra *Rostochium*; item *Travemünde*, ad Travæ ostium, infra Lubecam. *Gemünde* igitur nihil aliud est, quàm *confluens fluminum*. Ceterò antiqui Latini hujusmodi situ loca solebant vocare *Interamnas*, *Interamnias* & *Interamnia*. unde apud *Strabonem* lib. V. Latii est *opidum interamnium ad confluentem duorum amnium situm*. à quo *Plinius* lib III. cap. V. opidanos habet *Interamnates*. Ptolemæo eâdem in Italia est *Prægutiorum opidum Interaminia*. quod nunc haud procul à mari supero, ad confluentem Turdini & alîus fluvii, vulgò corrupto antiquo vocabulo dicitur *Terano*. Ejusdem generis alia etiam reperiuntur passim opida. Idem nomen etiam imponi solet opidis in amnicis insulis sitis. Sic in Naris fluvii insula est opidum Ἰντέραμνα *interamna*. Germani hujusmodi loca in insulis, & ad insulas amnicas sita, sæpè vocant *Weert* & *Weerder*, aliaque dialecto *Wart* & *Wärder*. unde opida *Keisersvvert* ad Rhenum, & *Donavv vvärt* ad Danubium. ista enim vocabula nihil aliud significant quàm Insulam amnicam. Sed ad Trevirorum *confluenteis* redeo. Nomen hoc, unà cum opido, haud dubiè à Druso huic loco impositum. quidpè quum is castris ad Rhenum adversus Germaniam loca idonea quæreret, quem magis idoneum invenire poterat, quàm hunc ipsum? quem ipsa natura unâ ex parte Rheni, alterâ Mosellæ alveis fluminibusque, tertiâ monte opposito muniebat. Sub excessum Augusti jam opidum fuisse, colligere licet è Plinii

Confluentes nunc Coblenz.

nii historiæ Germanicæ loco, è Suetonio de Caligula Imperatore: *Ubi natus sit, incertum diversitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gatulicus Tiburi genitum scribit: Plinius secundus in Treveris, vico Ambiatino supra Confluenteis.* Vocabulum nec *castrorum* nec *vici* uti de Ambiarino, heic adponit; quia ipso *confluentium* nomine opidum erat satis notum: ad quod castra militum Romanorum. Plinii Suetoniique ævo quàm amplum fuerit opidum, haud facilè dictu est. Marcellini certè tempestate fuit parvum, ut ipse testatur lib. XVI. Ejectis igitur, è Marcellini exemplaribus, duobus istis suppositiis vocabulis *Rigodulum* & *Ridomagum*, eorum loco legendum censeo *exiguum*, uti locus integer sit hujusmodi: *Per quos tractus nec civitas ulla visitur, nec castellum; nisi quod apud Confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Mosella confunditur Rheno, exiguum opidum est, & una, prope ipsam Coloniam, turris.* Opidum enim hoc erat ipse locus, à Confluentibus dictorum amnium cognominatus. *exiguum* autem legendum conjicio inde, quòd eum locum civitatem, cum reliquis ejusdem tractûs, quæ excisæ erant, vocare ob exiguitatem dedignatus est: tum, quia hæc vox literas, quas duo illa vocabula suppositia, habet easdem *V, i g u u m.* Quemadmodum autem è tabula itineraria antè dixi emendationem factam in *Rigomagum*; sic istam correctionem in *Rigodulum* è Taciti libris, quum in multas variasque conjectaretur parteis, desumtam haud dubito.

Ambitianus vicus. IX. Ceterùm *Ambiatinum* vicum haud longè supra Confluenteis situm fuisse judico: fortè circa opidulum nunc *Capelle* inter Baudobrigam & Confluenteis. Alioquin enim ineptè Loci situm Plinius designasset per Confluenteis, si longiùs ab his dissitus. Nomen vici in variis Suetonii exemplaribus variatur. alia enim habent *in vico Ambiatino*, alia *Ambiatico*, alia *Ambitarino*. utrum rectiùs nemo facilè dixerit, quando nullus alius auctor ejus meminit. quamquam haud dubitaverim, hunc esse eumdem vicum, quem diplomata Pepini Francorum regis & filii ejus, Caroli magni imperatoris, *Ambitivum* adpellant: ubi inter alias donationes cœnobio divi Maximini Trevirensis factas, ecclesia commemoratur divi Martini in pago *Ambitivo*. ex quibus ego ausim apud Suetonium quoque pro *vico Ambiatino* legere *Ambiativo*. Cum ecclesia autem illa pagi Ambiativi haud malè congruit hodiernum

dicti

dicti opiduli nomen *Capelle*. Castra fuisse ad vicum *Ambiativum*, patet ex eo, quòd Plinius in hoc vico Caligulam genitum prodidit: *Tacitus* vero annal. I. & distichon à Suetonio citatum, in castris natum testantur. Neque vero ipsarum legionum hiberna, quæ tunc in dictis fuêre locis, in versiculis intellecta fuisse, temerè crediderim.

X. Ultimum Treverorum in Rheni ripa fuit *Antunnacum*. Notitiæ imperii *Antonaco*. Marcellinus lib. XVIII. vocat *Antennacum*, hodie est *Andernach*. Castra heic militum, ùt suprà cognitum, ponit Notitia imperii. Eodem usu fuisse locum, jam inde à Cæsaris bello Gallico, è commentariis ejus discitur. Is enim pontem heic, ut refert comment. VI, super Rhenum exstruxit sublicium. quumque è Germania reverteretur: *Reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Ubiorum in Germania contingebat, in longitudinem pedum CC rescidit; atque in extremo ponte turrim tabulatorum IV constituit in Treveris præsidiumque cohortium XII pontis tuendi causâ posuit, magnisque eum locum munitionibus firmavit.* Omnem denique pontem unà cum præsidio tunc fuisse sublatum, quùm Cæsar militeis è Gallia contra Pompejum abduceret, maximè credibile est. Mox verò, quum, Octavio Augusto summâ rerum potiente, Germani Galliam infestarent, legionesque ad Rhenum mitterentur, heic quoque, inter alia loca munimentum ac præsidium fuit locatum.

Antunnacum seu Antennacum nunc Andersnach.

XI. Hæc igitur de ripa Trevirorum, nunc ad interiora revertamur. Quæ Antonino & Tabulæ recensentur, investigabimus. Tabulæ est *Dumnus* haud dubiè hodie arx ad Navæ, Simeraque confluentem, vulgari vocabulo *Thann*, & aliâ dialecto *Daun* dicta.

Dumnus hodie Thann.

XII. Ausonius in carmine de Mosella, locum hoc tractu refert, cui nomen *Dumnissus*. iter à Bingio Noviomagum versus non minùs eleganter quàm graphicè describit:

Transieram celerem nebuloso flumine Navam &c.

Ubi diversa loca à Poëta notantur, per quæ iter ipsi fuit, *Bingium opidum, Nava flumen, silvæ, Dumnissus, Tabernæ, ager Sarmatis attributus*, & *Nivomagus*. Silva hodièque eodem situ manet quamvis imminuta, vulgari vocabulo *unter Wald*. *Dumnissus* haud dubiè est nunc *Densen*, vicus infrà opidum *Kirchperg* VII mill. pass. suprà Dumnum antè dictum situs. Notandum autem, qui à Bingio No-

Dumnissus nunc Densen.

Noviomagum tendentes, Dumnissum transibant, eos non accessisse ad Dumnum: & vice versâ. Nam qui Dumnum transgrediebantur, Dumnissum dextro latere, à mill. pass. circiter VI præteribant; qui verò Dumnissum, lævo. Unde neque tabula habet Dumnissum, nec Ausonius Dumnum.

Belginum seu Beldinum, nunc Baldenau.

XIII. Post Dumnissum ponit Poëta *Tabernas, riguas fonte perenni.* Tabula habet proximum à Dumno locum *Belginum*. A Noviomago versus Dumnum arx hodiè est, post X millia *Baldenavv*, hinc verò Dumnum usque sunt millia XIII. *Baldenavv* uti credam esse *Belginum* tabulæ persuadet numerus & nomen. nam in tabula scribi poterat mendosè G pro D, in vocabulo *Beldinum*; aut usu posteritatis delabente, G in D vitiari. Quemadmodum tabula, post Dumnum, primum refert *Belginum*, sic Ausonius primas post Dumnissum recenset *Tabernas fonte perenni riguas.* unde conjicere datur Belginum istud haud procul fuisse à Tabernis Ausonii. At hodiè egregius conspicitur copiosissimusque fons, mille quingentis circiter passibus supra arcem *Baldenavv*, ex quo rivulus limpidissimâ aquâ profluens, Mosellæ redditur paulò infra Noviomagum. Hunc perennem illum esse poëtæ fontem, situs loci, & ipsius fontis nobilitas persuadet. In hujus igitur margine tabernas fuisse judico diversorias, quibus viatores excipiebantur.

Tabernæ ad fontem.

Sarmatæ cisrhenani.

Unde *riguas perenni fonte* dixit poëta *Tabernas.* Porrò à fonte hoc & Belgino continuò incipiebant *arva* illa *Sarmatis tributa.* quæ si non ad ipsam Mosellæ ripam Noviomagumque, certè propè accedebant; ùt ex Poëtæ perspicitur Sarmatarum cum Noviomago continuatione. Sarmatæ isti in hæc loca transducti fuerunt à Constantio & Maximiano Cæsaribus in principatu Diocletiani. Sarmatas autem fuisse *Jazygas*, sive alio cognomento *Vagos*, inter Pathissum & Istrum flumina, juxta Bastarnas colenteis, cum quibus æternùm Romani in Pannoniis bellabant, omnes ejus ævi testantur historiæ. Quamquam non temere negaverim, potuisse post hos, Gratianum quoque, sive alium quempiam Imperatorem, quibus bella fuerunt crebra cum Gothis atque Hunnis, in eadem arva traducere Hunnos. Id enim, uti credam, persuadet cum maximè *Freherus*, opidorum, arcium, vicorumque vocabulis, quæ ex Hunnorum nomine cognominata videntur; ùt opidum cum arce *Castelhun hun*, arx *Hunolstein*, inter Beldinum & Noviomagum lævo latere sita; vici *Huntheim*, & *Hontshausen*, & fons *Hunenborn*, haud

procul Simera flumine; quibus adde *Huntsrode*, haud pr ocul fonte Brimisfi amnis, in Saravum defluentis; & *Hunerode* inter Hunolstein & Noviomagum. Ab eodem nomine montium quoque juga, quæ regionem Mosellam inter Navamq; quasi mediam secant, quibus dictæ arces, ac vici adpositi, cognominata fuisse *Hunsruck* non *Hundesruck*, à *canis dorso*, quis dubitet? Ceterùm in Sarmatas illos convenit id, quod panegyrista quidam ad Constantinum de Francis in Galliam traductis ait: *Hi ab ultimis oris avulsi fuerunt, ut, in desertis Galliæ regionibus collocati; pacem Romani imperii cultu juvarent.* Galliæ verò loca nulla, neque olim neque nunc magis deserta incultaque sunt, quàm quibus Arduenna silva insternitur. cujus pars Silva illa Ausonii, inter Bingium & Dumnissum; & hinc etiam ad Noviomagum usque.

XIV. *Noviomagus* hodiè quin sit vicus *Nümagen* ad Mosellam, nemo dubitare potest, vocabulo, situ & locorum intervallis consideratis. *Noviomagus n. Numagen.*

XV. Taciti *Rigodulum*, quod à Valentino Treviro occupatum Cerialis expugnavit, haud dubiè hodiè est vicus, vulgari vocabulo *Rigol*, in eâdem ripâ, III paulò ampliùs mill. pass. infra Augustam Trevirorum, ex adverso opidi *Pfaltz*, situs. hic quidpe loco editus apud ripam amnis montibus undique ferè cingitur. huc Cerialis tertiis castris à Maguntiaco, rapido itinere pervenire potuit; millibus circiter *XXII* in singulos dies contributis. hinc etiam loco expugnato, postero die Augustam Trevirorum quàm commodissimè ingressus est. Sed Lipsius testatur, Vaticanum exemplar pro *Rigodulum* habuisse *Ridogulum*. quod longè magis placet. faciliùs quidpe corruptum, ùt nunc est, vocabulum *Rigol* nasci potuit ex *Ridgol*, quàm ex *Rigdol*. Diplomate Dagobertus Francorum rex testatur, se *Ridogulum* cum vicinis nonnullis locis, donasse ecclesiæ divi Maximini apud Treviros. *Rigodulum n. Rigol.*

XVI. *Ricciacum* hodiè, quod tabula habet, esse vicum *Ritzing*, haud procul Mosellâ & opido *Sirck*, nomen simul & situs disertè testantur. Medio fermè itinere inter *Ritzing* & Augustam ad Saravum flumen situm est opidum *Saarburg*. quod ego *Saranuscam* olim dictum fuisse conjecerim. *Durocortorum* est hodiè *Remus* princeps Campaniæ urbs. *Tungo*, ex intervallo, itineris tractu, & nominis similitudine judico esse hodie opidulum *Ligny*, ad Axonam *Ricciacum n. Ritzing* *Saarburg olim Saranusca.* *Durocortorum n. Remus.*

Lignyo-olim Longo. nam amnem, in Rhemorum finibus; ac propterea lego *Longo*. Y enim non Latinum est in principio dictionis ante vocalem.

Epoißius n. Ipsch. XVII. *Epoissum* hinc vicus, *Tvois* Gallis nunc est, & Germanis *Ipsch*. huc quidpe & nomen & situs & propè etiam intervallum faciunt. In Notitia imperii idem locus dicitur *Epusum*.

Orolaunus vicus n. Arlon. XVIII. *Orolaunum* vicus iisdem argumentis haud dubiè hodiè est *Arlon* opidum.

Andethannalis vicq n. Echternach. XIX. Andethannalem vicum esse nunc opidum *Echternach*, nomen & itineris tractus arguunt.

Bedavicus h. Bidburg. XX. *Beda* vicus hodie est opidum ducatus Luceburgiensis *Bidburg*, hàc quidpe rectissimum agitur iter à Treviris ad opidum ducatûs Juliacensis *Düren*; quod *Marcomagum* esse, prætereaque nomen convenit, & intervallum.

Ausana s. Ausava. XXI. *Ausana*, quæ tabulæ *Ausava*, eo est situ, quo hodie vicus *Pallescheid*.

Egorigium s. Icorigium nunc Rüt. XXII. *Egorigium* Antonini eodem intervallo tabulæ est *Icorigium*. hodiè eo situ est vicus *Rüt*; nomen quodammodo antiquum servans. Atque hæc ferè sunt loca ab antiquis auctoribus in Trevirorum finibus notata.

Trevirorũ virtus. XXIII. De *virtute Trevirorum* sic *Cæsar* comment. V. *Hæc civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet; magnasque habet copias peditum*. Et *Aulus Hirtius*, commentario, quem ad Cæsaris commentarios adjecit octavum: *Labienum cum duabus legionibus in Treviros mittit. quorum civitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate, non multùm à Germanis differebat; neque imperata unquam, nisi exercitu coacta, faciebat*. Finitimi Treviris trans Rhenum Germani fuêre nullibi alii, quàm Ubii. Cum his igitur bella eos continenter gessisse, certum est, hinc *Mela* lib. III. cap. II. *Belgarum clarissimi sunt Treveri*.

CAPUT XV.

De Eburonibus, Condrusis, Segnis, Cærasis & Pæmanis, qui universi uno nomine primi dicti fuêre Germani.

Eburonum fines. I. TReveris ab septemtrionibus continuati olim fuerunt *Pæmani, Cærasi, Segni* atque *Condrusi*. Suprà hos omnes versus septemtriones, fuêre *Eburones*. Illorum quia difficile est

est sedeis ante Eburonum explicationem indicare, horum priùs fines describentur. Germanos fuisse, auctor est *Cæsar* comment. II. De finibus eorum agit comment. V. utriusque fluminis ripas attigisse, omnino censeo. De Rheno testimonium est comment. VI. Ad Mosæ ripam eos pertinuisse, satis ex eo liquet, quod Cæsar inter Mosam & Rhenum maximam eorum partem collocat. Itaque, nisi ultra Rhenum, in Sigambrorum finibus, reliquam partem absurdissimâ ratione statuere velis; certè citra Mosam fuisse concedas necessum est. At agri eorum certis finibus circumscribantur. Ab Oriente terminus fuit Rhenus; quo ab Ubiis supra Coloniam Agrippinensem, ab Sigambris infra Coloniam, arcebantur. à meridie habuêre dictos Condrusos, Segnos, Cæræsos atque Pæmanos; à quibus eos separo lineâ, ab opido Bonna adusq; Mosæ Urtæque amnium confluentem; & mox ipso Mosâ, ad Namurcum usque opidum. ab occidente contermini fuêre Aduaticis, quod testatur *Cæsar* comm. V. Aduaticorum agros fuisse, ubi nunc opida sternuntur, *Tienen, Gemblours & Nivelle*, pòst docebitur. ab his igitur Eburones distermino lineâ, ab Namurco ad fontem amnis Getæ; & inde ipso amne, donec is in Demeram flumen supra opidum *Diest* influat. Ab septemtrionibus propinquos habuêre toto latere Menapios; qui ab una parte Morinos, ab altera Rhenum attigerunt. à Menapiis igitur submoveo Eburones lineâ à confluente Getæ, per Roræ confluentem ad Rheni opidum *Ordingen* ductâ. His Eburones finibus inclusi, rectè maximam agrorum partem inter Rhenum & Mosam habent: reliquum inter Mosam & Getam. Continentur hoc spatio nunc regiones istæ: Namurcensis comitatus pars, quæ est inter Namurcum & Hannoiam opida: Item Brabantiæ pars, in qua opida *Tienen, Hannuy, Landen, Leuvve, Halen*: Leodiacensis quoque agri pars, Albiæ Urtæque amnium dextris ripis prætexta. dein Limburgiensis ducatus major pars versùs septemtriones: item tota Eifalia; Aquensis ager; & ducatus Juliacensis totus, exceptâ eâ particulâ, in quâ opidum, versus Septemtriones, *Bruggen*, item eâ, in qua opidum versùs meridiem *Monjou*.

II. Opida antiquitùs quùm nulla habuisse Eburones, ceu Germanicam gentem, è Cæsaris pateat commentariis. *Hubertus* tamen *Leodius*, Leodiaci natus, ex annalibus suæ civitatis *Eburram* fingit. *Eburra Eburonum urbs fingitur.*

III. Ortelii heic haud minor occurrit error, qui in thesauro geo-

Eburonia non est locus sed regio.

geographico *Eburoniam* locum citat, è Dionis lib. XL. Sed Dionis historiam qui paulò attentiùs inspiciat, facilè deprehendat, non locum aliquem particularem eum, sed universam Eburonum intelligere regionem. Non Eburoniam dictum fuisse locum, in quo hiberna fuêre Sabini & Cottæ; sed *Atuatucam* Eburoniæ castellum, testis est Cæsar comm. VI. Duobus modis vocabulum hoc rectè scribitur dialectis variantibus, *Atuatuca*, & *Aduatuca*: quemadmodum & finitima Eburonibus gens *Aduatici* & *Atuatici*; à quibus id fuit conditum. Tabula itineraria idem castelli vocabulum habet *Atuaca*. Ptolemæus unicum id Tungrorum opidum refert. unde, caput gentis fuisse, colligere licet. Atque eamdem ob causam Antoninus, haud contentus ipsum opidum nominasse, etiam gentis, cujus caput erat, nomen adposuit. eademque ratio fuit auctori tabulæ, cur id primariæ urbis figurâ depingeret. Hodie in mediis, quos suprà circumscripsi, Eburonum finibus visitur opidum, vulgari vocabulo *Tongeren*, & aliâ dialecto *Tungren*. hoc esse *Atuatucam Tungrorum* uti credatur, ea persuadet ratio, quòd posterioribus sæculis, principeis gentium per Galliam urbeis, abjectis veteribus propriisq; vocabulis, ipsarum gentium nomina adsumserunt. quam sententiam maximè firmat auctoritas Marcellini; qui in lib. XV, provincias atque civitateis, sive urbeis Galliæ enumerans: *Secunda Germania*, inquit, (*prima ab occidentali exordiens cardine*) *Agrippinâ & Tungris munitâ, civitatibus amplis & copiosis.* Huc denique adde, quod *Tongeren* hodiè situm in loco edito, & circumquaque leniter acclivi, in paludeis, aut profundas convalleis desinente. *Cæsar* comment. V, & VI. Ceterùm *Atuatuca*, Eburonum castellum princeps posteà facta est hâc ratione Tungrorum urbs, quia Tungri fuêre iidem posterioribus temporibus populi, qui Cæsaris ævo Eburones, Cæræsi, Segni, Pæmani, & Condrusi dicebantur; Atuatica autem initio castellum, Eburonum quoq; fuit caput, & unicus locus mœnibus munitus. Nomen & originem haud dubiè habuit ab *Atuaticis* gente conterminâ. nam bello victis, quod tradit Cæsar, primò ut subjectis imperasse, quoque faciliùs in obsequio continerentur, castellum in mediis eorum finibus, cum præsidio posuisse, maximè credibile est. Dein verò annuo stipendio, obsidibusque contenti, præsidio deducto, castellum in ipsorum tradiderunt potestatem: qui mox pro capite id habuêre totius regionis suæ. Tanta igitur est opidi hujus, quod ad exiguas reliquias nunc redactum, antiquitas; tan-

Atuatuca Eburoniæ castellum.

Atuatuca celebritas & dignitas, quæ secunda Germaniæ inferioris.

tanta olim fuit celebritas, tanta dignitas, uti secunda ordine haberetur totius Germaniæ Inferioris; cujus prima ac maxima, Agrippinensis Colonia.

IV. Eburonum finibus explicatis, reliqui tandem illi quatuor inspiciantur populi, qui, inter Eburones ac Treviros incolentes, uno cum illis vocabulo in commune dicti fuêre *Germani*. Nomina singulorum, jam anteà relata, sunt ista : *Eburones*, *Condrusi*, *Segni*, *Cæræsi*, *Pæmani*. Cæsar comment. II. ubi numerum recenset armatorum, quem pro se quæque Belgarum civitas ad commune adversus Romanos bellum pollicitæ fuerant: *Condrusos*, *Eburones*, *Cæræsos*, *Pæmanos*, *qui uno nomine Germani adpellantur*, *ad XL millia*, & comment. VI. Ex his notandum; primùm omneis istas quinque nationes uno nomine (cujus causa atque origo infrà cap. XX. reddetur) in commune fuisse adpellatos Germanos; unumque in commune confecisse numerum armatorum, ad dictum bellum, millium XL. quanquam Segni non nominentur: quos solos ex isto nomine ac numero Germanorum, eo bello abstinuisse, haud credibile est. dein quatuor ex iis nationibus, nempe Condrusos, Segnos, Cæræsos atque Pæmanos, omneis incoluisse inter Eburones ac Treveros. Limites igitur quatuor his in universum fuerunt, ab meridie iidem, qui Treveris ab septemtrione: à septemtrione iidem qui Eburonibus à meridie. ab ortu solis, Rhenus, ultra quem Ubii: ab occasu Mosa citra quem Nervii. Regiones nunc comprehenduntur his finibus istæ : Coloniensis agri pars; quâ opida, *Cronenburg*, *Blankenheim*, *Arenberg*, *Hünen*, *Köningsfeld*, *Brisich*, *Zinsich*, *Meckum*. *Rheinbach*; Juliacensis ducatus pars exigua, circa opida *Münstereisel*, *Gemünde*, *Monjou*: Limburgiensis ducatus pars ferè dimidia, meridionalis; ubi ipsum Limburgium; è Luceburgiensi ducatu, opida *Durbuy*, *Marche*, *Rochefort* : è Leodiacensi agro, opida *Huy* & *Chinay*, item vicus *Spaa*, cum fonte acidulo : comitatus Namurcensis dimidia pars, ad dextram Mosæ ripam; ubi opidum *Dinant*. At si quis forte, nimis angustum terræ spatium tot populis arbitretur; is meminerit, universos conjunctim cum Eburonibus, satis latos fineis incolentibus, numerum armatorum XL millium confecisse; quum uni Bellovaci millia obtulerint XL, Suessones L, totidemque Nervii, Aduatici XXIX.

Germanorum primorum limites.

V. Jam verò quo ordine singuli inter se juncti fuerint, haud expeditum dictu est. *Condrusos* tamen Rheni ripam coluisse, haud ob-

Condrusorum fines;

itemq; Cæræsorum & Pæmanorum. obscurè indicat Cæsar comm. VI; ubi Usipetes Tenchterosque, Germanos, Transrhenanos, trajecto amne, Menapiorum primò fineis occupasse narrat. Porrò Condrusis versùs occidentem solem conjunctos fuisse Segnos, ex eo colligere liquidum est, quod comm. VI, utrique unos in commune legatos ad Cæsarem miserunt, sese de bello Eburonico excusatum. Reliqui igitur Cæræsi & Pæmani, inter Segnos Mosamque amnem erunt locandi. Ceterùm exiguæ singulorum quum forent civitates, atque invalidæ; in finitimorum clientelam fidemque sese dederunt. Condrusos in Trevirorum fuisse clientela, suprà è Cæsare intellectum est. in eadem egisse & Segnos, Condrusorum vicinos, inde fit maximè credibile, quòd & ipsi unà cum Condrusis à bello Eburonico abstinuêre. in quo haud dubiè parteis suas habuêre Cæræsi ac Pæmani: quia legatos ad Cæsarem unà cum illis non miserunt. Atq; hinc etiam conjecerim, non in Trevirorum, sed in Eburonum eos fuisse clientela.

CAPUT XVI.

De Menapiis.

Menapiorum fines. I. EBuronibus à septemtrione continuabantur *Menapii*. Cæsar comment. VI. Germanici fuisse generis, indicat situs inter Rhenum & Scalden. quidpe Plinius lib. IV. cap. XIII. *Totum*, inquit, *hoc mare*, à Cimbrorum promontorio *ad Scalden usque fluvium, Germanicæ accolunt gentes.* Limitem igitur à meridie, primò eumdem habuêre, quem Eburones à septemtrione, ad opidum usque *Diest.* hinc verò Demerâ & Rupellâ amnibus, ad confluentem usque Scaldis, ab Atuaticis separabantur: quos circa *Leven, Brussel, Nivelle,* & *Gemblours* opida, coluisse, infrà ostendetur. Eodem comment. Cæsar confecto bello Eburonico: *Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus III, ad oceanum versus, in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet.* Partes illæ, oceanum Menapiosque attingentes, sunt nunc Selandorum insulæ: regio verò Atuaticis adjacens, fuit Morinorum, nunc Flandriæ pars litoralis; & extremæ Arduennæ silvæ partes ad Scalden flumen, quas Cæsar intellexit, fuerunt juxta opida *Conde* & *Valenchienes*, in Nerviorum finibus. Igitur recto ordine à Cæsare junguntur dicti populi; primi scilicet *insulani*, dein *Menapii*, *Morini*,

ni, *Atuatici*, *Nervii*. Porrò quia Menapiis finitimi fuerunt Eburones; his verò ad Demeram flumen propinqui Atuatici, ùt antè demonstratum; iterum Menapiis Morini, ùt mox ostendam: necessariò Atuatici in læva Demeræ ripa fuêre contermini Menapiis, dextram ejusdem amnis ripam colentibus. Ab occasu igitur æquinoctiali, Scalde flumine à Morinis submovebantur; quos ubique *Cæsar* cum illis conjungit. Comment. III, ubi Belgæ armatorum numerum ad commune bellum adversus Romanos obferunt. Comment. III. Sed præter Cæsarem alii quoque auctores eos conjungunt. *Tacitus* historiar. lib. IV. de Civile, Batavæ rebellionis duce. *Plinius* lib IV. cap. XVI. Omnium disertissimè *Strabo* lib. IV. ac *Dio*, quorum hic, lib. XXXIX. de Cæsaris in his oris expeditionibus. Porro, ab occasu æstivo, post vicum *Offendrecht*, Scaldi impositum, conterminos habuêre in Selandicis insulis Toxandros, *Plinio* memoratos. à septemtrione Batavos: à quibus Mosæ fluminis antiquo dirimebantur alveo ad opidum usque *Grave*: inde verò linea ad divortium Rheni, quod est in Cliviensi ducatu ad munimentum *Schenkianum*, ducta. Ab solis ortu quamvis terminus Menapiorum esse debebat idem, qui totius Galliæ, Rhenus amnis: tamen trans eum etiam incoluisse eos Cæsaris ævo, auctor est ipse, initio comm. IV. Menapii igitur prope dictum divortium Rheni utramque fluminis ripam accoluerunt. infra quidpe divortium Batavi suam coluerunt insulam. Exiguum agrorum habuisse trans Rhenum Menapios, credibile est, quòd omne prorsus amiserunt, irruptione ista Usipetum atque Tencterorum. horum quidpe pars, quæ prælio, quo reliqui à Cæsare fusi, non interfuerat, *post fugam suorum*, ut ait Cæsar eodem comm, *se trans Rhenum in fineis Sigambrorum recepit, seque cum iis conjunxit*; perpetuòque posteà eam Rheni ripam tenuit. Ceterum dictis finibus regiones nunc comprehenduntur istæ: Brabantiæ major pars, inter Mosam & Demeram Scaldemque amneis, ac Selandiam sita; ex Hollandiæ rpoximis finibus, duo opida, *Sevenbergen*, & *S. Gertrudenberg*; Geldriæ ac Cliviæ partes Cisrhenanæ: Coloniensis agri cis Rhenum portio, in qua opida, *Ordingen*, *Nũssuns*: ducatus item Juliacensis pars, in quâ opida *Brugge*, *Gladebeke*, *Dalen*, *Wassenberg*, *Heinsberg*.

II. Ceterò magnis silvis fineis Menapiorum fuisse impeditos, paludibusque invios; è III & IV. Cæsaris comm. intelligitur. De silvis his plura dicentur infrà, in descriptione Arduennæ silvæ. *Silvæ & paludes in*

Menapiorum finibus. Paludum nunc maxima est in Brabantiæ Geldriæque confinio, vulgari vocabulo *de Peele* dicta. præter hanc aliæ duæ, haud minori longitudine, Mosam inter Rhenumque, *het Veen* & *de Klyt*.

Menapiorum opida nulla ævo Cæsaris. III. Opida Cæsaris ævo, Menapios nulla habuisse arbitror. quod ipse testatur Comment. IV. ubi nihil de opidis, vel castellis, in quæ, contra Cæsaris arma sese defensuri, confugerint; aut quæ Cæsar, unà cum reliquis ædificiis vicisque, exusserit. Sic item in fine comment. III; à Cæsare petiti in easdem *silvas ac paludes se suaque omnia contulerunt*, sic comment. IV. Usipetes atque Tenchtheri. Rhenum transgressi. *omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt*.

IV. Post Cæsaris tempora quæ opida seu loca munita habuerint, dispiciendum est. Horum prima ipsos condidisse Romanos reperio. namque *Florus* lib. II. cap. ult. de Druso; *Per Rheni ripam quinquaginta amplius castella direxit*. Ex horum numero fuisse apud Mosam id, quod Κάϛελλον μεναπίων, *Castellum Menapiorum* refert *Ptolemæus*, haud dubium est. Omnia Drusi castella in citerioribus fuisse amnium ripis, certum est. sic quidpe ratio fieri postulabat; uti custodiæ essent provinciis contra hostes trajicientes. Hodiè in læva Mosæ ripâ vicus est, seu exiguum opidum cum arce, vulgò *Kessel* dictus. quem antiquum esse *Menapiorum Castellum*, nomen simul ac situs in ripa indicant. Apud Æthicum in cosmographiâ dicitur gentis vocabulo *Menapum*.

Menapiorum Castellum.

Blariacum nunc Blerse V. *Blariacum* quod Tabula habet hodiè est vicus ad Mosam, vulgò *Blerik* dictus. Fuisse autem hoc unum ex Drusi castellis, vel saltem ex tribus illis munimentis à Juliano. Francis ejectis, reparatis, maximè credibile est. A Blariaco Atuatucam versùs primum occurrit, post XII millia passuum, *Catualium*. quod spatium haud malè congruebat vico *Buggenum* ex adverso confluentium Roræ; ni suspicarer, vocabulum id unà cum millium numero esse corruptum. Proinde ego vocem istam *Catualium*, in vocabulum *Castellum*, XII verò millia passuum in *VI* vel *VII* corrigere ausim.

Feresne n. Masejck. VI. *Feresne* vocabulum, quod est inter Castellum & Atuacum, planè mendosum esse videtur. Poterit is locus nunc esse *Masejk*, opidum hodièque antiquitatem suam præ se ferens.

Covelum. VII. *Covelum* jam ultra Mosam fuit situm, extra Menapiorum fines. Nam post Cæsaris ætatem, in Augusti principatu, Guger-

gerni, Transrhenanus populus, in partem finium Menapiorum, Mosam inter ac Rhenum, fuêre locati.

VIII. Cetero Divæus, in antiquitatibus Belgicis, testatur, archiva cœnobiorum Gandensium, & item leges Caroli magni, ab Ansegiso monacho collectas, pagi meminisse *Menapisci* inter Scaldem & Morinorum fines, ubi fossa Flandros à Tervanensibus tuetur, siti. *Menapisci pagus.*

CAPUT XVII.

De Ubiis.

I. UBii, Transrhenana Julii Cæsaris ævo gens, eam amnis ripam in Germania coluêre, quæ inter Magontiacum & Coloniam porrigitur. Postea verò à M. Agrippa Octavio Augusto principatum Romanorum obtinente, in Galliam transducti sunt, ùt auctor est *Tacitus*, annal. XII. Item *Strabo* lib. IV. Qua occasione, aut quâ de causa traducti fuerint, apud neminem auctorum adnotatum reperio. conjectatione tamen indagari posse puto. Bello à Romanis victos, aut petitos, nemo facilè ostenderit. nam & *Suetonius* in Octavio Augusto, bella ductu ejus vel auspiciis confecta, nationesque devictas enumerans; ex Germanis *Suevos & Sicambros sese dedentes in Galliam traduxisse memorat*; de Ubiis autem ne verbum quidem. E diverso, amicitiam eos cum Cæsare fuisse, quum Galliam is pacaret, in hujus invenio commentariis. quam cum ceteris posteà quoque perpetuo coluisse Romanis, donec Rhenum traducerentur, lubens crediderit, quisquam causam ineundæ amicitiæ cognoverit. Cæsar comment. IV. Amicitiam petierunt à Romanis, uti eorum armis adversus Suevos (Cattos esse aliorum auctorum, suo loco docebitur) defenderentur. *Tacitus* de Germ: *Ubii transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur.* Experimento, inquit, fidei: quod factum, dum ulteriorē adhuc ripam colerent. nempe id est, quod ante dixi; postquam Cæsar amicitiam cum iis fecit, perpetuò eos in amicitia ac fide populi Romani perstitisse, donec Rhenum transducerentur. *Strabo.* lib. IV. *A quibus pulsi confugerunt in citeriorem Rheni ripam.* Pulsos, ait, à Suevis confugisse cis Rhenum. quinam igitur illi pulsi? Certè nulli alii, nisi *Ubii*, quibus perpetuum cum Suevis istis bellum. proinde etiam *Ubiorum limites.*

vo-

vocabulum hoc οὔβιοι in Strabonis exemplaribus ante vocem ἐξελαυνόμενοι interiisse censeo. Atque huc referendum, quod paullò ante ex eodem auctore citavi; Agrippam Ubios ἑκόντας traduxisse; id est, *haud invitos* sed *cupientes*. Videlicet, quia à Cattis premebantur, sive etiam pellebantur, auxilium à Romanis, vel etiam, uti in eorum provinciam Galliam transire sibi liceret, petierunt. Transgressos recepit in fidem M. Vipsanius Agrippa, Consul Romanus, bellum tum temporis in Gallia gerens: quod testantur *Strabo* ac *Tacitus*, & *Dio*, lib. XLVIII. de Augusto, & de eodem Agrippâ. Nempe M. Agrippa, quum bellum contra Gallos, haud dubiè Belgas, in Gallia gereret, provinciamque rebellantem ad obsequium redigeret; eâ occasione Rhenum ponte exercitum transduxit. transivit autem eâdem de causâ, quâ Jul. Cæsar, XVIII ante eum annis, Cn. Pompejo, M. Crasso COSS. transiverat; nempe, quia *Ubii magnopere orabant, ut sibi auxilium ferret; quod graviter ab Suevis premerentur.* Quum igitur auxilium iis in hostili solo aliter ferri haud posse videret; ponte facto, Rhenum traduxit in provinciam pacatam, haud invitos. Annus hic fuit ab urbe condita IↃCCXVI. ante natum Jesum XXXV. Causa igitur Ubiis transgrediundi fuit; qui à Cattis pellebantur: transducendi Romanis; uti ceu custodes Romanæ ripæ reliquos Transrhenanos Rheni transgressu, & in provinciam Romanorum Galliam excursu *arcerent*. Ceterùm quâ Rheni parte, ponte facto, traducti fuerint, planè incertum est. Super ipsam Rheni ripam locatos fuisse, testis est *Tacitus*. *Plinius* lib. IV. c. XVII. Agros heic acceperunt eosdem, qui antè fuerunt Condrusorum; & infra hos Eburonum, Menapiorumque finium partem. Fines igitur eis circumscribo illos; Ab ortu solis, Rhenum amnem quo contra Cattos, pulsores suos, protegebantur; quos in antiquas eorum sedeis immigrasse, suo loco reddam. ab septemtrionibus lineam, à Roræ Mosæque confluentibus ad Rhenum & opidum *Ordingen* ductam; quâ primùm ab Menapiis, mox à Gugernis, huc translatis, separabantur. ab occasu ipsum amnem *Roram*, à confluente ejus ad opidum usque *Nider Heimbach*; quo primum ab iisdem Menapiis & Eburonibus, mox verò ab Sunicis, huc transductis, dirimebantur: à dicto deinde opido, lineâ ad opidum usq; *Kerpent*, ab iisdem Eburonibus & Condrusis arcebantur; qui postea, unà cum Cæræsis, Segnis, ac Pæmanis, dicti fuere Tungri. à meridie Abrin-

Menapii in loca cisrhenana traducti,

Abriaca amne à Treveris submoti fuerunt. Majores agrorum fineis non adscribo; quia juxta eos, inter Mosam & Roram, *Sunici*, inter Mosam & Rhenum *Gugerni*. CCCC millia hominum locanda erunt. nec minores facio; quia magnam fuisse eorum trans Rhenum & amplam civitatem, auctorem habemus Cæsarem. Ex Treverorum agro nihil eos accepisse, eo satis probatur, quod vetus Treverorum opidum *Antennacum* posterioribus etiam sæculis superiori Germaniæ ac Moguntiacensi ducatui adscriptum fuit; teste Notitiâ imperii. Regiones nunc sternuntur intra dictos Ubiorum fineis istæ: Juliacensis ducatus pars maxima, dextram Roræ ripam contingens: Coloniensis episcopatus ferè totus.

II. Caput gentis fuit; quod sine proprio vocabulo *Ubiorum opidum* adpellavit Auctor noster annal. lib. I. & XII. scilicet, quia unum id Ubiis initio fuit opidum: quâ ratione *Batavorum* quoque *opidum* memoratur sine proprio nomine, eidem auctori, hist. lib. V. Conditum illud videri potest, statim ac Ubii Rhenum transgressi. In Augusti principatu exstructum fuit. nam sub exitum ejus memoratur à Tacito, dicto annal. lib. I. Deinde, quum longo *fidei experimento* Ubii *meruissent*, Veterani eò coloniaque, jussu Juliæ Agrippinæ Germanici filiæ, Claudii uxoris deducta est; C. Antistio, M. Suilio Coss. anno à nato Jesu L. LXXXV annis post, quàm ipsi Ubii Rhenum transducti: Hinc *Colonia Agrippinensis* adpellari cœpit. quod nomen referunt *Plinius*, & *Tacitus* hist. lib. I. & IV. Eamdem Tacitus, libro proximè dicto, vocat *Coloniam Agrippinensium*; quasi *Ubiorum coloniam*: quia ipsi Ubii postmodum, è coloniæ cognomine, *Agrippenses* dicti; ut auctor est idem Tacitus eodem libro. & lib. de Germ: *Libentiùs Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt.* Apud *Ptolemæum* urbs cognomine tantùm adpellatur Ἀγριππινησις. Eadem ipso vocabulo Agrippinæ, conditricis suæ, nuncupata est *Colonia Agrippina Ubiorum*; ut duo testantur nummi, alter Claudii, Vitellii alter. eadem posteà sine Ubiorum vocabulo, *Colonia Agrippina* adpellata; ùt bis habet Antoninus in itinerario. Item postea uno vocabulo *Agrippina*; ùt est apud eumdem Antoninum, & in tabula Itineraria, & item apud *Marcellinum* lib. XV. & XVI; & apud Æthicum in cosmographia; item apud *Zosimum*, lib. I. eadem denique nudè vocitata est *Colonia*; ut refert idem Antoninus, & item Marcellinus lib. XVI. quod certè nomen Germanis magis usitatum fuisse puto, quàm cognomen *Agrippinensis*,

Ubiorum opidum, seu Colonia Agrippinensis sive Agrippina.

five *Agrippina*: siquidem idem nomen hodieque durat, vocaturque urbs vulgo *Cöln*. Maxima est nunc omnium Germanicarum, tàm cis, quàm trans Rhenum. ad quod fastigium non χθὲς ἢ πρώην, quod dicitur, pervenit: sed jam inde à primordio sui, quum nullæ dum essent in Transrhenanâ Germaniâ urbes, nullaque opida, hæc in cisrhenanâ, ut omnium prima, sic fuit amplissima. unde *Zosimus* lib. I, vocat eam *Agrippinam, urbem Rheno adjacentem maximam*. & *Marcellinus* lib. XV, *secundæ Germaniæ*, id est, inferioris, *urbem magni nominis*: & lib. XVI. *urbem munitissimam*. Ducatum inferioris Germaniæ ab hac cognominatum fuisse *Agrippinensem*; quemadmodum superioris Germaniæ ducatus ab Magontiaco *Magontiacensis*; haud dubium est. Firmat haud parum hanc sententiam libellus provinciarum civitatumque Galliarum, his verbis: *Provincia Germania secunda: Metropolis civitas Agrippinensium; hoc est, Colonia*. De cetero, castella Romanos in ulteriore etiam Rheni ripâ erexisse, ad custodiendos pontes, & impediendas Germanorum in Galliam irruptiones, infrà lib. III, pluribus patebit locis. Idem ad Agrippinensium fuisse factum Coloniam, docuit quondam tabula lapidea, in vico *Duitsch*, sive *Teutsch*, ex adverso Coloniæ, reperta: quæ, teste Ruperto, hujus loci ante CCCC amplius annos abbate, narrabat. *Divitense munimentum, in terrâ Francorum, ab imp. Cæs. M. Fl. Val. Constantino pro militibus, illic in tutelam Galliarum collocandis, esse erectum*. Atque ab hoc loco milites nominantur Notitiæ imperii, & Marcellino, lib. *XXVI*, & *XXVII*, *Divitenses*, conjuncti ubique Tungris, sive Tungritanis. Vocabulum huic munimento haud dubiè è situ loci quæsitum; quia extra Galliæ provinciam in Germanicâ ripâ positum. unde Celtico vocabulo, variantibus dialectis, dictum *Teutsch*, & *Deuitsch*: quemadmodum, qui aliis erat *Teuto*, Rheni adcolis dicebatur *Tuito*. Sed *Divitense munimentum* jam extra Ubiorum fines ad Germaniam & Francorum solum pertinuit.

Divitense castellum n. Teutsch seu Deuitsch.

III. Proximus antiquitate, post Agrippinensium Coloniam, memoratur Tacito in Ubiis locus, cui nomen *Ara Ubiorum*. Annal. lib. I. seditionem Germaniciani exercitus apud Rhenum referens. Hunc esse eumdem, qui postea *Bonna* dictus, alii quoque ante me rectè opinati sunt viri docti; à quibus Lipsius quidem dissentit. Ex ipso hoc cognomine crediderim, ipsos Ubios Augusto eam posuisse, statim atque ejus jussu à Chattorum injuriis per Agrippam liberati, Rhenumque traducti fuere: idque eodem loco, quo Rhenum pon-

Ara Ubiorum, postea Bonna.

ponte transiverant. Celebritas ejus postmodo tanta fuit, uti Germaniâ Rhenum inter Albimque pacatâ. Transrhenani quoque sacerdotii dignitatem ambierint, principum filii: in quibus *Segimundum Cheruscum* refert *Tacitus*, loco prædicto, ante cladem Varianam creatum. Ceterùm castra, quæ antè *Ad Aram Ubiorum* cognominabantur, postea à *Bonnensia* dicta sunt; teste *Tacito*, hist. lib. IV. Nempe cognomento ex ipsius loci nominis mutatione tracto. Loci nomen unde quæsitum haud facilè dictum est. Prima ejus mentio, eaque frequens exstat apud Tacitum, libro jam dicto; sub exitum Neronis.

IV. *Novesium* primus auctorum memorat Tacitus historiar. lib. IV. sub exitu Neronis, in rebellione Batavorum. Idem esse, quod nunc vulgari vocabulo dicitur *Neus*, & variantibus dialectis, *Nüs* & *Nuys*, vocabulum juxta ac situs indicant. Apud Ptolemæum idem locus est Νουαίσιον. Ceterùm fuisse Novesium hoc unum è Lamplius Drusi castellis, haud dubium est: quando jam Neronis tempore adeòque Augusti ævo tam celebris fuit locus. *Ammianus* equidem, libro prædicto, inter civitates id Juliani tempore computat. at *Gregorius Turonensis*, qui post Ammianum vixit, castellum duntaxat id adpellat, loco dicto. Opida fuisse puto Juliani tempore, & Nivesium & Bingium. nam de hoc Ausonius, XIX annis pòst, ad Gratiani Argentariensem Lupodunensemque victorias id tradit in carmine de Mosella. *Novesium nunc Neus seu Nuys.*

V. Porrò *Durnomagum*, & *Burungum*, inter Coloniam & Novesium, hodiè esse vicum *Dursmagen*, & opidum *Würingen*; nomina, ac situs in ripâ Rheni inter duas dictas urbeis, apertè indicant. quamvis malè *Durnomagus*, apud Antoninum *Burungo* præmissus, Loco Germanorum W, Romanos plerumque usurpasse *B* notum. Hæc etiam castella haud dubiè à Druso erecta. *Duromagus nunc Dursmagen. Burungum hodie Würingen.*

VI. Ultimus in Ubiorum ripa fuit locus *Tacito Antoninoque*, dictis locis, & *Plinio*, lib. XIX. cap. V. memoratus, nomine *Gelduba*. *Plinius*: *Gelduba appellatur castellum Rheno impositum; ubi generosissimas præcipua.* Dicitur hodièque *Geldub*, & contractè *Gelb*, exiguus in Rheni ripa vicus, IX mill. pass. infra Novesium, duobus millibus paullò ampliùs supra opidum *Ordingen* situs. Et huc rectè quadrat iter Antonini: item historia *Taciti*; qui *Voculam*, Romani exercitus ducem, à Veteribus ait *Geldubam*, *atque inde Novesium concessisse*. item *Civilem Vetera circumsedisse*: & hinc *Geldubam cepisse*: *Gelduba n. Geldub seu Gelb.*

pisse: moxque, haud procul Novesio, equestri prælio prosperè certavisse. Drusi opus fuisse Geldubam, in L ampliùs illis castellis conditum, dubitare non licet, quando jam Tiberii tempore fuit castellum. *Tacitus*, dicto libro de Batavorum, sub Neronis excessum, rebellione narrans; *Cohortes Geldubam perrexère; manentibus, ut fuerant, castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur.*

Juliacum nunc Jülich.

VII. *Aduacum* Tungrorum hodiè esse opidum *Tongeren*, suprà demonstratum est. Ab hoc rectâ viâ agitur iter ad Coloniam Agrippinensem, primùm per opidum *Falckenburg*; quod *Coriovallum* esse, suprà dixi; dein per opidum *Iülich*: quod esse *Juliacum*, itineris tractus, simulque nomen produnt. Romanum habuisse conditorem *Juliacum*, nomen haud dubiè arguit. ac fortè *Juliam Agrippinam*, Germanici filiam, Claudii uxorem, Neronis matrem, in Ubiorum opido, quæ postea Colonia Agrippinensis dicta, genitam.

Tiberiacū h. Berchem op.

VIII. *Tiberiacum* hodiè esse *Berchem* opidum, itineris ductus, & nomen, simulque intervalla docent. Nomen Latinum è Germanico esse fictum, non verò Germanicum è Latino vitiatum; situs opidi ad montem, sive collem, ferè persuadet. *berg* quidpe, & *berch* Germanis est idem, quod Latinis *mons & collis*.

Beda n. Bidburg. Icorigium n. Ruit. Marcodurum seu Marcomagum n. Düren.

IX. *Bedam* esse hodiè *Bidburg* opidum, & Icorigium *Ruit* vicum ibidem dictum est. Rectissimâ igitur ferè lineâ, per dicta opida, ab Augusta Trevirorum ducta, sequitur ab vico *Ruit*, post XXVIII millia passuum, opidum nunc *Düren*, Roræ amni impositum. quod veterem esse vicum *Marcomagum*, tractus itineris & locorum intervallum ostendunt. sed & nomen in eo opido antiquum exstat. nam Tacito, hist IV. idem vicus dicitur *Marcodurg*, sine voce vicus, rectè etiam dicitur idem vocabulum neutro genere, *Marcodurum* & *Marcomagum*.

Tolpiacum nunc Zülich.

X. *Tolpia* haud dubiè vox est corrupta à vocabulo *Tolpiaco*; quod Tacito dicitur *Tolbiacum*. dum ea memorat quæ post pugnam apud Coloniam Treverorum, quâ Cerialis vicit Civilem, facta sunt. Vicus his *Tolbiacus*, sive *Tolpiacus*, seu opidum Gregorii Turonensis, lib. II. cap. XXXVII. item lib. III. cap. VIII. *Tulbiacum*, & Rheginoni *Tulpiacum*, hodie est opidum vetus vocabulum, licèt paullum vitiatum, retinens, vulgò *Zullich*, quasi *Zulpich* dictum. Atq; in Ubiorum finibus fuisse, vel ex eo maximè patet, quod dolo deletam cohortem Tacitus tradit. nam Agrippinenses, seu Ubii, in quorum finibus *Tolbiacum*, per dolum Chaucos Frisiosq;

Ger-

Germanos ad largas epulas vocaverant, vinoque copiosè præbito sopiverant; dein domientibus fores occluserunt, igneque ædificiis injecto, inclusos cremavêre. quæ omnia facilia factu Ubiis in sui agri vico erant, quod extra fineis suos in alieno solo sine aperta fraudis dolique suspicione haud poterant. Apud Antoninum igitur legendum, *Tolpiaco* vicus Ubiorum.

XI. *Belgicam* hodiè esse vicum *Balchhusen*, nomen indicat, simulq; locorum intervalla; scilicet si in suum quoque ordinẽ redigas. *Belgica nunc Balchusen.*

XII. *Rigomagus* sine controversia est hodiè vicus in Rheni ripâ, vulgari vocabulo *Rimagen*. nam & vocabulum convenit, & numerus. Hæc igitur de Ubiis, è Germaniâ in Galliam transgressis. *Rigomagus n. Rimagen.*

CAPUT XVIII.

De Gugernis; qui antea trans Rhenanum fuêre Sicambri.

I. Gugernos à septemtrionibus Ubiis fuisse conterminos, ex Taciti hist. lib. IV. patet. Terminabantur igitur ab oriente, ut antè Menapii, Rheno flumine. à meridie iisdem finibus, quibus Ubii ab septemtrionibus. ab occidente Mosâ amne; quo ab Menapiis submovebantur. Auctor noster dicto libro, de Civile Vetera in Gugernis circumsidente. Is enim alia manu Mosam transire jusserat, & vastari Menapios & Morinos. A septemtrionibus eodem limite, quo antè Menapii, à Batavis dirimebantur. *Plinius* lib. IV. cap. XVI. Regiones dictis finibus continentur nunc istæ: Cliviensis ducatûs magna pars, cis Rhenum sita: item Geldrensis ducatûs portio trans Mosam: & ex Juliacensi ducatu opidum *Brügge*. Ceterò Gugernorum soli ex antiquis auctoribus meminêre, quos modò citavi, *Plinius* atque *Tacitus*. Est hodiè opidum, XIII millibus passuum infra opidum *Gelre*, ad eumdem amnem Nerisium situm. nomine *Goch*, ambobus his nominibus in unum compositis si facias *Gochgelren*; habebis propemodum integrum illud vocabulum Latinum *Gugerni*, quasi *Gugerli*, mutatis liquidis. *Gugernorũ fines.* *Gugerni dicti à Gochgelre.*

II. De origine Gugernorum, atque unde in hos Menapiorum fines pervenerint, obscurior est quæstio. Cæsar nomen eorum in comm. suis haud refert. Scilicet, quia ejus ævo nulli dum fuerunt. quod si fuissent; certè Usipetes ac Tencteri, de quibus supra dictum, trajecto Rheno, in horum fines priùs intrassent, quàm in Me- *Gugernorũ origo; & quando in Germaniã traducti.*

Menapiorum agros transissent. At Menapios non modò usque Rhenum, sed ultra etiam agrorum partem habuisse, ibidem expositum est. Itaque Gugernos Plinii Taciti que, post Cæsaris tempora, in Menapiorum agrorum partem, intra Rhenum Mosamque amnes conclusam, succesisse certum est. *Suetonius* de Octavio Augusto. *Suevos ac Sicambros, dedentes se, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheni agris collocavit.* & in Tiberio Cæsare, de ipso Tiberio. *Germanico (bello) quadraginta millia deditiorum trajecit in Galliam, juxtaque ripam Rheni, sedibus assignatis collocavit.* *Eutropius* lib. VII. de eodem Augusto. Drusus quidpe per quadriennium in Germania bellum gessit; tandemque inibi obiit. huic postea subvectus frater Tiberius: qui Sigambrorum Suevorumque *CCCC* millia Rhenum transduxit. Hinc ipse Tiberius, apud *Tacitum* annal. lib. II, Germanicum, Drusi fratris filium, epistolâ adloquitur: *Sugambros in deditionem acceptos.* Translati sunt in Galliam Sigambri, C. Censorino & Asinio Gallo Coss. anno principatus Augusti *XXV*, ante natum Jesum VIII. quod apud Dionem lib. LV. obscuris quidem indiciis colligitur ex Tiberii hoc anno gestis in Germania. Apud Vellejum Paterculum lib. II. eadem de re clariùs.

III. *Sigambros* igitur atque *Suevos* è Germania in Galliam traductos fuisse, è suprà allatis satis jam certò constat. Numerus traductæ multitudinis refertur, *Eutropio* quidem CCCC millia. *Suetonio* autem *quadraginta millia* tantùm. at quia omne Sigambrorum nomen ex latissimis transRhenum finibus sublatum, Rhenumque traductum; hisque etiam Suevorum natio adnumerata fuit: *quadringenta* in Suetonio quoque legenda censeo. nam liberos quoque & uxores simul transductos fuisse, nullum est dubium. Sic Usipetarum, Tencterorumque, Rheno trajecto, Menapiorum agros occupantium, CCCC XXX fuisse millia, cum mulieribus atque liberis, auctor est *Cæsar* Julius, bell. Gall. comm. IV. sic commentar. I. tradit Helvetiorum CCLXIII millia, cum senibus, pueris, atque mulieribus, incensis opidis, vicisque, domo profecta. Sed facilis in Suetonio error seu lapsus librarii, vocem *quadraginta*, pro *quadringenta*, perscribentis. At quia *Suetonius in proximis Rheno agris, & juxta ripam Rheni collocatos Sicambros* testatur; *Eutropius quoque super ripam Rheni*; *Strabo* item eosdem *juxta Menapios* in Gallia coluisse adfirmat, quum partem eorum transRhenum in Germania relictam fuisse, tradat lib. VII: inter Rhenum atque Mosam locatos fuisse, certum

tum eft; eodem fcilicet fitu, quo *Gugernos* Plinii, Tacitique fuprà defcripfi. unde etiam, mutaffe eos antiquum vocabulum in novum *Gugernorum* nomen, haud perinde vana eft conjectatio. nullum quidpe in hac Galliæ parte, poft Sigambrorum traductionem, bellum, quo Sigambri deleri potuerint: nec ulla alius gentis è Germania huc translatio, ad Neronis tempora; fub cujus exceffum prima apud Tacitum Pliniumque Gugernorum memoratio. Sed opinionem hunc firmare videtur Tacitus annal. lib. XII. *Quos* (Siluros) *accendebat vulgata Imperatoris vox; Ut quondam Sugambri excifi, & in Galliam trajecti forent, ita Silurum nomen penitus exftinguendum.* Scilicet Sugambris omnibus, toto corpore, id eft, tota natione, ex Germaniâ fublatis, in Galliamque trajectis ac finibus, quos inter Mofam Rhenumque circumfcripfi, inclufis, veteri gentis, quod in Germania habebant, nomine penitus exftincto, novum vocabulum impofitum eft, quo poſteà *Gugerni* vocarentur. De tempore, quo primum novum hoc vocabulum adfumtum, planè, ut ante dictum, difficilis eft quæftio. Ifthæc tamen Oftorii, Romani exercitus in Britanniâ ducis, vox de excifis Sugambris, fub Claudio imperatore X imperii ejus anno, C. Antiftio, M. Suillio Coff. vulgata fuit; id eft, annis LVIII pòft. quàm Sugambri Rhenum traducti. unde colligere licet; quia quondam Sugambrorum nomen excifum Oftorius tunc ait; ftatim ùt traducti fuère, nomen eos novum adfumfiffe. Atque hæc quidem de Sigambris, qui Rhenum inter Mofamque locati, pars tantum ex CCCC Millis Germanorum captivis, Gugerni dicti funt. altera pars Suevi, quo devenerint, proximo capite, indicabitur; Sigambri & Chatti in Galliam traducti erant, *ut cuftodirentur.* *Tacitus* de Germ.

IV. Vetuftisfimus in Gugernorum agro Tacito memoratur locus, annal. lib. I. & hift. IV, cui *Vetera* nomen, five *Vetera caftra.* eundem habet Ptolemæus οὐέτερα. De eo fic Nofter, hift. lib. IV. *Pars caftrorum in collem leniter adfurgens, pars æquo adibatur.* Pofuit hæc caftra, in Menapiorum etiam tum agro, Auguftus, haud dubiè L. Domitio, & P. Scipione Coss. anno ante natum Jefum XVI. quum auditâ clade Lollianâ, ipfi ab urbe ad Rhenum, bellumque Germanicum, adverfus Sigambros, Ufipetes atque Tencteros profectus effet. Nomen *Veterum* poſteà demum adepta videntur. fub exitum tamen Augufti, id eft, XXVII annis poftquam erecta, id jam nominis habuiffe, ex I. annal. Taciti colligitur. Qui nunc opidum *Vetera caftra, nunc Santen.*

Cli-

Cliviensis ducatus interpretantur *Santen*; hoc, ut firmissimo, utuntur argumento, quod antiquitatum Romanarum innumeræ heic eruuntur reliquiæ; majorique copiâ superiore ævo erutæ fuerunt in quibus lapis, struendis majoribus ædificiis utilissimus, tophus tantâ copiâ reperitur, uti etiam in conterminas regiones, maximè verò in Brabantiam transportaretur, magnoque vendatur pretio. Situm loci circa opidum *Santen* qui benè curatéque consideret, facilè deprehendet, haud ineptè ea, quæ Tacitus de *Veteribus* prædicat, huic loco respondere. adsurgit quidpe leniter collis à planicie, quæ Rheno adjacet. *Vetera* igitur nunc esse *Santen* opidum jam patet. Tabula primariæ urbis figura depicta habet *Vetera*. Unde manifestum, haud obscurum fuisse ad id temporis, opidum. Antonini exemplaria legionem ibidem locant XXI.

Calo nunc Kalenhausen. V. *Calonem* hodiè esse vicum *Kalenhusen*, duobus millibus passuum infra opidum *Ordingen* situm; nomen, simulque itineris ductus indicant.

Asciburgium, nunc Asburg. VI. *Asciburgium* antiquissimus omnium refert *Tacitus* hist. lib. IV. *Civilis —— adversus Voculam, exercitumque ejus, mittit; Julio Maximo & Claudio Victore, sororis suæ filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alæ, Aschiburgii sita.* Civilis *Vetera* cum exercitu suo circumsidebat: Vocula ad Geldubam castra posuerat. In medio igitur Veterum & Geldubæ situm fuit *Asciburgium*. & eodem tractu tabula id ponit, inter Novesium & Vetera. Situi ejus, ac nomini egregiè nunc congruit, haud procul Mursia opidò exiguus vicus, vulgari vocabulo *Asburg*, in viâ à Novesio ad Vetera situs. in cujus agro, versus meridiem posito, multæ repertæ fuerunt superioribus annis Romanarum antiquitatum reliquiæ. Ptolemæus justo ferè equidem convenientique situ Ἀσκιβούργιον suum habet, inter Agrippinensem Coloniam, & Vetera: at malè apud ulteriorem Rheni ripam, in Germania transrhenana. De Origine *Asciburgii* hæc apud *Tacitum* leguntur, de Germania: *Ceterum & Ulixem quidam opinantur longo illo, & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germaniæ terras; Asciburgiumque, quod in ripa Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitutum, nominatumque* Ἀσκιβούργιον. *Aram quin etiam Ulixi consecratam, adjecto Laertæ patris nomine, eodem loco olim repertam.* & mox: *Quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est. ex ingenio suo quisque demat, vel addat fidem.* Meritò auctor fidem heic suam interponere dubitat. quando enim ara ista, Ulyssi consecrata.

Asciburgium non conditum ab Ulysse.

crata, reperta? Ante Julii Cæsaris bellum in Galliâ nec Romanis nec Græcis hanc ripam cognitam fuisse, testis est Cicero, in orat. de provinciis consularibus. At ipse Cæsar opidum in Menapiis nullum refert. Et cur Usipetes Tencterique Germani, & post hos Sigambri, his locis contermini, Rhenum transgressi opidum hoc non petiêre? Fabulæ certè sunt, atque nugamenta mera delirantium scriptorum, qui quibusvis rebus summam adfingere antiquitatem student. Si hoc *Asciburgium*, quasi Ἀσκιπύργιον ab *Ulysse* conditum; quis erit conditor *Asciburgii* opidi in Mœni amnis ripâ, quod vulgo hodièque nuncupatur *Ascheburg*? quis vici eodem nomine in Vestofaliâ, prope opidum *Lunikhusen*? Fortasse idem Ulysses. At non credibile. Asciburgium tamen apud Rheni ripam, jam Taciti temporibus fuisse opidum existimo. nec dubito, quin hoc quoque unum fuerit ex L amplius Drusi castellis; quando Tacitus etiam testatur, castra heic fuisse militum, sub exitum Neronis.

VII. Inter Vetera & Arenatium, tabulæ & Antonino est *Colonia Trajana*. Est vicus hodiè, III millibus, & Iↄ passibus à Rheni divortio, intra mille passus à Clivio opido situs, vulgari vocabulo *Kellen*, quod vocabulum à nomine Agrippinensis coloniæ, quæ vulgò nunc *Cöllen* nuncupatur & contractè *Cöln*, haud multum discrepat. Unde, quemadmodum urbs *Cöllen*, Agrippinensem, sic vicum *Kellen TrajanamColoniam* indicare, omnino ego judico. Ceterùm Antoninus secundo quidem itinere, inter Vetera ac Burginatium, *Coloniam Trajanam*, una cum tabula, memorat: in primo autem intra eadem loca, *Castra Ulpia legionis Tricesimæ*: unde unum eumdemque esse locum, haud absurdè ratus est Pighius. Huc adde, quod Trojano nomen gentile fuit *Ulpius*. unde his castris legionis Tricesimæ haud dubiè cognomen. nam *Dio* lib. LV auctor est, Trajanum duas constituisse novas legiones; unam *Secundam Ægyptiam*; alteram *Tricesimam Germanicam*: quibus ex suo nomine nomina imposuit. Adpellatio igitur hujus coloniæ integra fuerit: *Colonia Ulpia Trajana*. sic quidpe & alia colonia, ejusdem imperatoris jussu in Daciæ opidum *Sarmizegethusam* deducta, vocatur in antiqua inscriptione.

Colonia Trajana, nunc Kellen vicus.

VIII. Ceterùm è Trajanæ coloniæ ruinis natum haud dubiè posterioribus sæculis opidum propinquum *Clivium*, vulgò *Cleve* dictum.

Clivium op. vulgò Cleve.

Mediolanũ n. Moyland IX. *Mediolanum* hodiè haud dubiè est vicus *Moyland*, VI circiter millibus passuum à vico *Kellen* disſitus.

Sablones n. Int ſand. X. *Sablones*, nunc vicum eſſe, *int Sand* vulgò dictum, prope opidum *ſtralen*, nomen & itineris ductus indicant. *ſand* quidpe Germanis *ſablones* ſignificat. unde *int ſand*, rectè interpreteris *in ſablonibus*.

Theudurũ n. Tudder. XI. *Theudurum* quoque nunc eſſe Juliacenſis ducatus vicum ſeu opidulum *Tudder*, inter opida, *Suttart*, *Neuſtat*, *Gangelt*, itineris ſimul ac nominis oſtendit ratio. ſed hoc jam extra Gugernorum fines, in Sunicorum agro.

Meridiacũ n. Suvalm. XII. Inter Sablones & Theudurum medio fermè itineris curſu, refertur *Mederiacum*. intervallorum ratio, ſi ut proba obſervetur, Mederiacum nunc erit Geldriæ vicus *Suvalm*, rivulo cognomini adpoſitus.

Cenebum vel Genebũ n. Gennep. XIII. Vocabulum autem *Cevelum* videtur mendoſum corruptumque; ita uti genuinum loci vocabulum fuerit *Cenebum*; vel etiam *Genebum*: unde hodièque *Geneb.* vel *Genneb*, & *Gennep.*

CAPUT XIX.

De Sunicis: qui anteà trans Rhenum fuère Chatti.

I. SUnici, populi Cisrhenani, ſunt apud Tacitum hiſt. lib. IV. Hi qui & quo ſitu fuerint, à nemine ſatis diſcuſſum video. Apud Plinium lib. IV. cap. XVII. leguntur in vulgatis exemplaribus *Rinuci*, Galliæ Belgicæ populi. hos eoſdem eſſe cum Taciti *Sunicis*, ſuſpicatur Hubertus Leodius; cenſetque & in Tacito legendum *Rinuci*. Ego, quum & apud Tacitum *Sunicos* cum Tungris ac Bethaſiis, & apud Plinium *Rinucos* cum iisdem populis conjunctos reperiam; eamdem (quod ſuſpicatus eſt Leodius) eſſe gentem, omnino judico. Oxonii in bibliotheca collegii Novi, in exemplari manu conſcripto, reperi vocem hòc loco *Sinuci*: Londinii verò, in bibliothecæ regiæ vetuſtiſſimo exemplari *Sunici*. Haud obſcurè igitur ex jam allatis perſpicitur, medios fuiſſe Sunicos inter Ubios atque Tungros. proinde rectè etiam apud Plinium Tungris junguntur. Rheni ripam eos non coluiſſe, patet apertè ex eodem Plinio, qui inter mediterraneos, Tungros atque Bethaſios, eos recenſet: in ripa autem nullam eorum facit mentionem; ubi nationes ordine jungit illas: *Nemetes*, *Tribocos*, *Vangiones*; *hinc Ubios*, *Guger-*

gernos, Batavos. quapropter malè etiam circa opidum *Suns*, Rheno adpositum, sedem eorum ostenderunt. pro finibus ego *Sunicis* tribuo agros, Mosam inter Roramque amnes sitos; uti medii sint inter Ubios atque Tungros. Tungri quidpe Lævam Mosæ, ut proximo capite ostendetur: Ubii dextram Roræ ripam coluêre. Mosa igitur amnis Sunicos ab occasu discrevit, primùm à Tungris ab confluente Urtæ fluminis & Leodiaco ad opidum usque *Stochem*: hinc ad Roræ usque confluentem, ab Menapiis. ab ortu eodem termino inclusi fuêre, quo Ubii ab occasu; nempe Rorâ amne ad opidum usque *Nieder Heimbach.* hinc à meridie, eodem amne, & Vesâ Urtâque fluminibus ad Mosæ usque confluentem, contermínos habuêre prædictos *Tungros*. Regiones nunc continentur hoc terrarum spatio; Limburgiensis ducatus; parsque ducatus Juliacensis dimidia; & item exigua Geldriæ portio inter confluentes Mosæ Roræque amnium sita: ubi opidum *Montfort*. Huc jam cuncta quàm optimè quadrant, quæ de Civile Batavo auctor noster narrat. quidpe Ubiorum societate auctus, proximos occuparit Sunicos: quorum juventute militiæ suæ adjuncta, Tungros petere destinavit. sed transeundus erat Mosa amnis, ponte junctus. restitit in principio Tungrorum agri Claudius Labeo, cum tumultuariâ manu Tungrorum, Bethasiorum, Nerviorum. at Civilis cum Germanis tranatato amne, primùm Tungros, incolas loci, in societatem armorum pellexit; dein proximos his Bethasios, (quos circa Lovanium ac Bruxellas coluisse, infrà dicetur) mox junctis utrisque, Nervios in fidem accepit. Est in agro Sunicorum nomen in vico *Senich*, medio itinere inter opida *Aken* & *Dalem*.

Sunicorum fines.

II. *Sunicorum* novum planè nomen; nec nisi Plinio ac Tacito sub idem tempus memoratum: Cæsari haud cognitum, quia Eburones etiam tum hoc tractu incoluerunt. Unde igitur isti Sunici? superiori capite. CCCC Sigambrorum Suevorumque millia Tiberium in Galliam traduxisse; è Suetonio Eutropioque intellectum est. Traductos fuisse C. Censorino, Asinio Gallo Coss. anno principatus Augusti XXXV. ante natum Christum VIII. ibidem ostensum est. *Sigambri* igitur, inter Mosam ac Rhenum à Romanis collocati, quia postea dicti fuêre *Gugerni*; altera quoque illa pars quadringentûm millium, *Suevi*, haud dubiè in *Sunicorum* transiêre nomen, Mosam inter & Roram proximè Gugernos positi. Fuisse autem *Chattos*, Cæsari ac proximis scriptoribus dictos per errorem Sue-

Sunici antea trans Rhenum erant Chatti.

Suevos, qui, expulsis Ubiis, juxta Sigambros Rheni ripam obsederunt; infrà lib. III. in Chattis ostendam. De his igitur quoque Sunicis intelligendum, quod supra in Gugernis ex Taciti lib. de Germ. notavi: nempe in Galliam, una cum Gugernis, traductos, *ut custodirentur*.

Theudurum nunc Tudder.

III. Loca in Sunicorum finibus duo reperio, *Theudurum*, & *Coriovallum*. *Theudurum* Antonino memoratur, in itinere à Trajani coloniâ ad Agrippinam. Ptolemæo dicitur τευδέριον, *Tenderium*; quamvis ex omni Galliâ in extremas Vestofaliæ partes relegatum. Esse nunc Juliacensis ducatus opidulum *Tudder*, haud procul opido *Sittart*, suprà dictum est. Quia fluviolo, cui vulgare vocabulum *Robeke*, impositum est, probiorem vocem Antonini esse putaverim *Theudurum*. nam *durum* fluminum significare *trajectum*, suprà lib. I. cap. VII. ostensum est.

Coriovallium n. Falckenburg.

IV. *Coriovallum* nunc adpellari *Falckenburg*, iter ab Atuaca Tungrorum ad Juliacum & Agrippinensem coloniam, hac viâ actum, apertè ostendit: item numerus millium. Sed & nomen hodiernum nonnihil ex antiquo vocabulo retinet. nam antiquitùs dictum videtur *Corvvalg* & *Corvvalgen*: ex quo Romani suo ore ac linguâ formarunt *Coriovallium*. postea verò, abjectâ prima Syllabâ *Cor* & particula *burg* ad finem adpositâ, factum est *Walgenburg* & *Valgenburg*; tandemque, uti nunc viget, corruptius *Valckenburg*. Everhardo Forstio vocabulum illud *Coriovallum* sive *Cortovallium*, vitiatum videtur è genuinâ voce *Convallium*. Idemque esse opidum, quod inter Falcoburgium & Leodiacum nunc incolis vocatur *Dalem*. quidpe *dale* idem Germanis, quod Latinis *convallis*. Sed numeri mill. apud Antoninum & in tabulâ omnes ab eo opido dissentiunt, in Falcoburgium verò consentiunt.

Pontem Mosæ n. Masetricht.

'*Pontem Mosæ*, Tacito pontem eadem regione fuisse judico, ubi nunc opidum conspicitur *Masetricht*. nam inter Tungros & Falcoburgium qui hodiè commeant, Mosam ad dictum opidum ponte trajiciunt. Quin & nomen opidi apertè id clamat; quod merè latinum, quasi *Mosæ Trajectus*. sic plures hodiè hisce in oris loci, apud flumina lacus, ac paludes, in *drecht* & *tricht* terminati, ab eodem argumento nomina acceperunt. Meminit *Mosæ trajectus* haud obscurè *Marcellinus*, lib. XX. Sed ipsum opidum *Masetricht* extra Sunicorum fines ad Tungros spectat.

Wyk op. olim vicus

In Sunicorum ripa opidum nunc est vulgari vocabulo *Wyk*, ponte opido *Masetricht* adnexum.

quod

quod & ipsum antiquitatem suam nomine prodere videtur. haud dubium quidpe est, quin locus olim à Romanis Latinâ linguâ dictus fuerit, *Vicus ad TrajectumMosæ.* sic namque & Batavorum quondam vicus ad Rhenum *Batavodurum*, Tacito hist. V. memoratus, hodie dicitur *Wykte Durstede.* Atque hactenus de *Sunicis*, qui anteà trans Rhenum fuêre *Chatti.*

ad Trajectum.

CAPUT XX.

De Tungris: qui anteà quinq; nominibus discreti, Eburones, Condrusi, Segni, Caræsi, & Pæmani, uno vocabulo in commune dicebantur Germani. ubi prima hujus vocabuli ostenditur origo.

I. TUngrorum quoque nomen primi retulerunt *Plinius* atque *Tacitus.* apud Cæsarem id nusquam exstat; scilicet, quia nullum adhuc ejus ævo fuit. nam quod multi viri docti ex Tacito conjecerint, exstitisse id jam tunc quidem; sed ob hanc vel illam causam, quarum multas diversasq; allegant, latitasse; id quam falsum sit. Apud Tacitum sanè locus est de hac re, in lib. de Germ: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuistonem deum terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios assignant; è quorum nominibus, proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresq; gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios, affirmant: eaq; vera & antiqua nomina. Ceterùm Germaniæ vocabulum recens & nuper additum; quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primùm à victore ob metum, mox à se ipsis invento nomine Germani vocarentur.* Plerique interpretum auctorem reprehendunt de vocabulo nuper; quasi id parum ex fide; quod ab ævo Julii Cæsaris, & longè ante ipsum *plerisq; Belgarum è Germanis erant orti; antiquitùs Rhenum traducti:* ut apud ipsum bell. Gall. comm. II. testantûr Rhemi Belgæ. Quod Tacitus non poterat ignorare. Verùm Tacitus non ratione sui seculi, neque Cæsaris ævi *nuper additum vocabulum Germaniæ* intellexit; sed ratione antiquorum nominum, quibus Germa-

Tungri iidem qui Germani.

nos antea inter se discretos, ait adpellatos *Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios.* His igitur nominibus *nuper additum vocabulum Germaniæ.* Carmina illa de Tuitone, Manno & hujus tribus filiis ad ipsos Germanos auctor retulit: sequentem autem sermonem omnem de Romanis, sive Livio ac Plinio, qui res Germanicas scripto prodiderunt, sive de aliis quibusdam intellexit scriptoribus. proinde etiam malè vulgò distinctum arguo, quum verbum *adfirmant* ad omnem reliquam orationem pertineat; quod perspicitur ex his vocibus, *expulerint, vocati sint & evaluisse*: malè periodus finitur ad voces, *antiqua nomina.* Verborum sententia (ut ego cum Lipsio interpretor) hæc est: Ii, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerunt, Taciti quidem ævo *Tungri* vocabantur: initio autem, quum primum Rhenum transissent, *Germani* fuerunt dicti. Huic rei perhibet testimonium Julius Cæsar: qui etiam singulorum populorum, qui primi transierunt, nomina refert dicto comment. II. *Condrusos,* inquit, *Eburones, Cæresos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellantur: arbitrari ad XL millia.* quibus addit *Segnos*, comm. IV. *Segni, Condrusique, ex gente ac numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Trevirosque.* En, quid hoc? *uno nomine Germani appellantur*: item; *ex gente, & numero Germanorum.* At Treveri, & Nervii, & Atuatici & Menapii & Batavi, erant Germani; Rhenum antiquitus transgressi? Cur igitur illi potius uno nomine Germani, quasi peculiari proprioque vocabulo, adpellarentur, quàm reliqui isti omnes? Primi scilicet quinque illi populi Rhenum transgressi Gallos finibus expulerunt iis, quos quinque istis suprà adsignavi. hi ab initio *Germani*, postea verò *Tungri* fuère dicti, cujus rei esse debet argumentum, quòd Tungri ab iis auctoribus, qui Cæsaris tempestatem subsequuti sunt, in eisdem collocantur finibus, quos Cæsaris ævo quinque illi populi tenuerunt. Nam & Ptolemæus, ut suprà ostensum, *Atuatucum* facit *Tungrorum*, Scaldem inter & Mosam, caput; & Antoninus *Atuácam Tungrorum* opidum; quod *Eburonum* Cæsar memorat *castellum.* & Plinius Tungrorum fines longe ultra Mosam, in Segnorum, vel Cæræsorum, quos suprà descripsi, profert agrum. lib. XXXI. cap. II. *Tungri, civitas Galliæ fontem habet insignem.* Plinio & superioris sæculi auctoribus, Cæsari usitatum *civitatis* vocabulo adpellare, integras nationes ac populos; qua significatione *Tungrorum* quoque Plinio accipitur *civitas.* qui quoniam à V prædictis populis orti fuère; rectè heic fontem illum interpretantur

cum,

eum, qui eſt ultra Moſam in Leodiacenſi agro, ad vicum *Spaham*. Sed Tungrorum fines eodem fuiſſe ſitu, quo antè Eburonum ſuperiori capite, ex ipſius auctoris noſtri hiſt. IV, demonſtravi. Eodem libro *Germanos* adpellat, veteri illo, peculiari, ac proprio vocabulo, quos mox poſtea *Tungros*. Pergo igitur ad cetera. *Ita nationis nomen, non gentis evaluiſſe paulatim. Nationis*; id eſt, V populorum, qui à Gallis in unam nationem computabantur, quia junctim ex patrio ſolo advenerant; unumque univerſi nomen ſibi commune poſtea ipſi adſumſerunt. *Nationis nomen, non gentis*, id eſt, nomen illud *Germanorum*, quod paullatim poſtea evaluit, ab initio non erat gentis univerſæ, transRhenum incolentis; qui ſibi ipſis *Theutiſci* adpellabantur: ſed unius *Tungrorum* nationis, ex tota gente inGalliam transgreſſæ. Parem eamdemque vim utrumq; vocabulum habet. auctor tamen noſter generaliùs heic intellexit vocabulum *gentis*, quàm *nationis*. ſic eodem libro poſtea: *Nunc de Suevis dicendum eſt. quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens; majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusq; diſcreti; quanquam in commune Suevi vocentur. Inſigne gentis, obliquare crinem, nodoq; ſubſtringere.* Sequitur illic deinde: *Ut omnes primùm à victore ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur.* Heic tandem crux interpretum incluſa hæret. Quamobrem mallim ego (ſi per doctiores liceat) pro *à victore*, legere *victores à victis*: ut tandem totus ſenſus ſic conſtet: *ut omnes primùm victores, à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur*. id eſt: omnes primùm victores, quum Gallos expuliſſent, à victis Gallis invento nomine ob metum, quia hos victores metuebant victi, *Germani* ſunt dicti. deinverò, à ſe ipſis invento nomine, *Tungri*. Neque enim aliter exotica illa ac barbara locutio Latinitati ſatis reſtitui poterit. Vocem *omnes* ſi etiamnum ad univerſam Transrhenanam gentem referendam contendere velis: apertè reclamat Tacitus; omnes iſtos, qui primi Germani vocati ſint, nationem unâ ex tota gente fuiſſe adfirmans, non univerſam gentem. Gallos pulſos Germanicum vocabulum *Germanis* indidiſſe, nihil mirum ſit; quandoquidem utriusque gentis lingua una eademque fuit, ſolis dialectis diviſa; ut ſuprà, lib. I, pluribus docui argumentis. Nunc altera illa, vulgata lectio conſideretur. *Quoniam qui primi Rhenum transgreſſi, Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati ſint.* Unum Germanorum nomen non Tungrorum, in univerſam poſtea gentem Transrhenanam evaluiſſe,

Germani unde & quinam primùm dicti.

luisse, satis in aperto est. Unum etiam Germanorum nomen priùs exstitisse, quàm Tungrorum, vel hinc satis perspicuum fit, quod Cæsar, qui primus Romanorum has oras cum exercitu adiit, debellavit, & copiosissimis vulgavit populo Romano commentariis, nusquam ne minimam quidem suspicionem de Tungris reliquit: quod haud dubiè facturus erat, si uspiam tunc nomen id tam clarum exstitisset. Integer locus, à nobis purgatus, sic scribatur: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoria & annalium genus est) Tuistonem deum, terrâ editum, & filium Mannum originem gentis, conditoresque. Manno três filios assignant; è quorum nominibus, proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios, adfirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur.* Quinque igitur isti populi Transrhenani, *Eburones, Condrusi, Segni, Cæræsi*, atque *Pæmani*, quum Rhenum transgressi proximos Gallos agris pepulissent; primi adpellati sunt, non sibi, sed Gallis victis, *Germani*. id nomen postmodò adeò apud universos Gallos paullatim evaluit, uti non modò V illæ nationes eo, tanquam peculiari vocabulo, adpellarentur: sed omnes etiam reliquæ è Transrhenana regione in eamdem Galliam transgressæ: in quibus fuêre *Tribocchi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Menapii, Batavi, Canninefates, Taxandri, Aduatici, Nervii*, & alii. De universis ita scribit *Dio*, lib. LIII. *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem apud Rhenum Celticam occuparent, effecerunt, uti ea regio Germania vocaretur.* Notandum heic est, Dionem ubique in historiis suis transrhenanam gentem, quam vulgò Romani dixêre, *Germanos*, adpellare Κελτὺς. *Gallos* verò Γαλάτας: & regionem illorum Κελτικὴν, horum Γαλατίαν. Γερμανίαν autem nunquam nisi *Cisrhenanam* nominat: nempe, quia hæc propriè *Germania* dicebatur, è V illorum Theutiscorum populorum communi vocabulo *Germani*, à Gallis invento, proinde etiam eamdem regionem nonnunquam vocat Κελτικὴν; & ipsos Germanos Cisrhenanos Κελτικὺς.

τικῦς. Idem igitur, quod Tacitus & Cæsar de primis Germanis, Dio quoque tradit. nempe quum Transrhenanorum, id est, *Theutiscorum* quidam, Rhenum transgressi, regionem amni proximam occuparent, effecerunt, uti ea diceretur *Germania*; ipsique *Germani*: à Gallis videlicet devictis, *ob metum*, ut testatur *Tacitus*. Maximè autem observandum, quod τινὰς illos τὴν Κελτικὴν πρὸς τῷ Ῥήνῳ κατέχοντας, *Germanos* ait adpellari. quod vocabulum numquam tribuit ipse Transrhenanis. Romani autem, quum omnem Galliam perdomuissent, antequam vel Rhenum, vel Alpes ac Danubium transissent; ab Gallis idem nomen acceperunt, quod apud illos in Gallia conditum erat. quod perinde ac apud illos, postea apud Romanos quoque ita evaluit, uti non modò Cisrhenanos, sed omnem etiam gentem transrhenanam nullo nisi hoc nomine perpetuò adpellarint. *Procopius* rer. Goth. lib. IV. Nempe ex universa tam cis quàm trans Rhenum gente; in qua complures nationes diversis atque discretis inter se adpellabantur nominibus. una cis Rhenum, quæ postea *Tungri* dicta, prima habuit nomen *Germanorum* à Gallis impositum. quo postea in omnem etiam transrhenanam gentem transiit, apud Romanos. Nec mirum Romanos gentem hanc adpellasse *Germanos*, qui tamen alio, proprioque sibi vocabulo semper dicti fuêre *Teutischi*. sic namque complures alias gentes ipsi Romani juxta ac Græci ejusmodi nominibus, à re aliqua inventis, vocitarunt, quæ illæ, nisi per interpretem, numquam intellexerunt. sic Græci *Scythas* adpellarunt, qui sibi ipsis erant *Scoloti*; teste *Herodoto*, in lib. IV. Sic proprium sibi nomen habuêre Africæ populi, qui Romanis *Numidæ*, & anteà Græcis Νομάδες dicti fuêre, ἀπὸ τοῦ νέμειν id est, à *permutandis pabulis*. Sic *Nasamones*, anteà μεσάμμωνες Græcis, quia medii inter arenas: sic item *Nigritarum* ingens vastitas, à flumine *Nigro*: sic *Basilides*, & *Georgii Sarmatæ*, hi ab agrorum cultu, illi quia regibus subjecti: sic *Sceptruchi*, *Anthropophagi*, *Lotophagi*, *Troglodytæ*, *Agathyrsi*, *Amazones*, qui omnes à rerum argumentis sic Græcis denominati, alia propria ac domi nata habuêre nomina. Sic denique tota Germanorum gens hodiè Francogallis nuncupatur *Allemans*, & Hispanis *Alemanos*; ab una natione olim Transrhenana, haud ita magna: quæ tamen ipsa non Germanicæ, sed Gallicæ fuit originis, Augusto Cæsare Romano imperio potiente, in Germaniam transgressa. Ad

eumdem igitur modum gens nostra antiquis Gallis Romanisque dicta fuit *Germani*; vocabulo ipsi inusitato. Hinc tandem est, quod Tacitus *Marsos*, *Gambrivios*, *Suevos*, *Vandalios*, antiqua atque vera nomina gentis esse tradit: *Germaniæ* autem *vocabulum recens, & nuper additum*. Quibus verbis quid aliud indicare voluit, nisi *Germanorum* vocabulum, neque antiquum, neque verum esse gentis transrhenanæ nomen; sed posterioribus temporibus, quum natio ista, qui postea Tungri dicti, Rhenum transisset, à Gallis victis in Galliâ repertum atque commentum? *Strabonem* errasse credamus, ubi lib. VII. gentem nostram *Germanos* dictam Romanis putavit, latino vocabulo, quasi *fratres Gallorum*; quia animorum feritate, corporum magnitudine, & flavo crinium colore Gallis fuerint quàm simillimi. Veterum hinc pariter grammaticorum rideantur ejusdem vocabuli orginationes; quorum alii à *germinando*, alii ab *immanitate*, alii nescio unde, gentem denominatam sominarunt.

Germani à guerra, i. e. bellõ dicti.

II. Vera tamen ac germana vocabuli etymologia reddetur. Plurima Germanicæ linguæ vocabula, quæ in principio nunc W literam habent, antiquitùs aliâ dialecto inceperunt per *G*. quæ litera apud exteras nationes, à Germanis ortas, in eisdem vocibus etiam nunc durat. Sic igitur antiquum Germanorum vocabulum fuit *gerre*, quod *bellum* significat. id à Burgundionibus, Francis, Gothis, ac Vandalis, Longobardisque, Italiæ, Galliæ, & Hispaniæ inlatum, eodem sono apud Gallos nunc manet *guerre*, & apud Hispanos *guerra*, apud Italos, *V* literâ tanquam W Germanorum pronuntiatâ, dicitur *guerra*, quasi *gvverra*. Apud ipsos Germanos plane interiit: pro quo habemus *Krig* & *oorloch*. apud Anglos tamen in Britannia, Germanicæ originis gentem, item apud Scotos, manet vox, eâdem significatione, *Warre*. ex hac & alia voce *man*, quæ *virum* notat, haud ineptè componitur vocabulum *Warreman*; quod *bellatorem* seu *militem* indicat. sic enim ex *foot*, id est, pes, & *man*, componitur eidem genti, *footman*, id est, *cursor*; ex *coache*, quod est *vehiculum*, *coacheman*, id est, *auriga*; ex *Water*, id est, *aqua*. *Waterman*, id est, *navicularius*; ex *horse*, id est, *equus*, *horseman*, id est, *eques*; & id genus alia innumera. *e* illud in fine vocum *coache*, *horse*, *Warre*, in pronuntiatione haud exprimitur. Redde jam igitur antiquitati suæ vocabulum *Warre*; & adjice vocem *man*: habebis *Gerreman*; elisâ autem otiosâ illâ syllabâ mediâ *re*, *German*. quod an-

antiquum illud, atque verum, genuinumque est nomen, quo Galli ac Romani gentem nostram adpellarunt: nihil aliud significans, quàm quod nunc patrio sermone dicitur *ein Krigesman*, & nonnullis, agrestibus maximè hominibus, *ein Kriger*; id est, *bellator* sive *miles*. inventum autem fuit à victis Gallis, gentique transrhenanæ Rhenum transgressæ inditum, *ob metum*, ut inquit Auctor noster; quia Galli arma dextrasque pugnaces adventantium expavescentes, Germanos adventare, inque agros suos irruere inter se conclamabant. Huc adde alterum illud nomen, ex ipsius rerum omnium conditoris vocabulo *Theut* quàm religiosissimè sumtum; quo sibi ipsis omni ævo dicti fuêre *Theuthisci*; ut suprà lib. I. cap IX. ostensum est.

III. Sed de *Germanorum* vocabuli etymologiâ ista dicta sufficiant. nunc ad *Tungrorum* nomen transeo. Id quando primi isti Germani adsumserint, haud facile dictu est. Primam quidem ejus mentionem facit Tacitus, post exitum mox Neronis; quum Galba atque Otho de principatu armis inter se concurrerent. Ultima autem *Eburonum* mentio est apud *Strabonem*: qui sub Tiberii imperio, XXX annis pòst, quàm Rhætia debellata, ut ipse testis est lib. IV. opus suum geographicum condidit, vel etiam vulgavit: id est circa consulatum M. Silani & C. Norbani. Inter M. Silani C. que Norbani consulatum & excessum Neronis, anni intercedunt circiter L, quo temporis spatio primorum *Germanorum* nomen in *Tungrorum* vocabulum mutatum esse, certum erat; nisi constaret, Strabonem pleraque de his oris è Cæsaris commentariis habuisse. unde suspicandum, hoc etiam Eburonum vocabulum magis inde, quàm è sui temporis usu eum petiisse. quam equidem suspicionem juvat, quod de Batavis nihil omnino narrat; quum ingentis tamen gloriæ fuerit jam Cæsaris Augusti ævo gens, Romano imperio non minus utilis, quàm nobilis. Quod verò de Sigambris, in Gallicam ripam juxta Menapios translatis memorat; id magis etiam incuriam ejus, vel inscitiam arguit, quum de Chattis, sive Suevis, simul cum Sigambris Rhenum traductis, nihil prorsus addat. Quapropter credere ego malim, tunc dictos V populos, nominibus propriis inter se hactenus discretos, novum sibi invenisse nomen, quum Augustus Imperator, novos illos novorum nominum colonos in partem finium suorum traductos, in unum coire corpus ac civitatem, arctiùsque habitare juberet. Tunc autem, quia Germano-

Tungrorum nomen quando ortum.

manorum vocabulum iis non erat proprium, nec verum; sed à Gallis repertum, ab iisdemque & Romanis usurpatum; jamque id in alias quoque ejusdem gentis transrhenanæ nationes, adeòque in totam gentem transierat: novum sibi illud, anteaque inauditum nomen condiderunt, quo postea *Tungri* in universum perpetuò adpellati sunt.

Tungrorū limites. IV. Ergo limites *Tungri*, postquam in novum hoc nomen corpusque concesserunt, à meridie, & occasu parteque septemtrionis, retinuerunt eosdem, quos antea sub dictis V nominibus habuêre; quibus à Treveris, Nerviis, Atuatucis, ac Menapiis separabantur. Quum autem Ubii in partem agrorum inducti forent; terminus inter eos atque Eburones, Condrusosque fuit, qui suprà Ubiis ab occasu præscriptus. Postquam verò Sunici quoque inter Roram & Mosam collocati; limites inter hos & Tungros fuêre, quos supra Sunicis ab occasu ac meridie circumduxi.

Atuatuca Tungrorum caput; nunc Tongern. V. Caput gentis Tungrorum fuit idem, quod antea Eburonum; nempe *Atuatuca*; quæ eadem *Atuáca* Antonino & tabulæ, & *Atuatucum* Ptolemæo; ut supra in Eburonibus docui. Marcellinus lib. XV. totius gentis, de more ejus sæculi, adpellat *Tungros*; & auctor libelli provinciarum civitatumque Galliæ, *Civitatem Tungrorum*. unde hodièque vulgo dicitur *Tongern*. Secundam obtinuisse hanc ab Agrippinensi colonia in omni Germania inferiori dignitatem, patet ex utroque auctore. *Marcellinus: Secunda Germania (prima ob occidentali exordiens cardine) Agrippina, & Tungris munita, civitatibus amplis & copiosis.* Libellus provinciarum; *Provincia Germania II: Metropolis civitas Agrippinensium; hoc est, colonia. Civitas Tungrorum.*

Borch Loen olim Lagensium castrum. VI. In Notitiâ imperii hæc leguntur verba: *Præfectus Laetorum Lagensium, prope Tungros, Germ. sec.* Hunc locum, ex situ, ac vocabuli similitudine, conjicio esse nunc opidulum, V millibus pass. versùs occasum à Tungris distans, vulgari vocabulo *Borch Loen*; quasi diceretur Latinè *Laga*, sive *Lagum Castrum*.

CAPUT XXI.

De Aduaticis; qui postea fuêre Bethasii.

Aduatici ex Cimbris orti. I. EBuronibus atque Menapiis finitimos fuisse *Aduaticos*, è Cæsaris comm. patet. Germanicæ hos adserit origini idem auctor comment. II. *Aduatici —, Ipsi erant ex Cimbris Teu-*

tenisque prognati ; qui, quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere, ac portare non poterant, circa flumen Rhenum depositis, custodia ex suis, ac præsidio VI millia hominum unà reliquerunt. Hi post eorum obitum multos annos à finitimis exagitati, quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent, consensu omnium pace factâ, hunc sibi domicilio locum delegerant. *Dio* lib. XXXIX. tradit Atuaticos *& genere & animis Cimbros* esse.

II. Nomen eorum variè in Cæsaris exemplaribus perscriptum reperitur. aliàs quidpe sunt *Aduatici*, aliàs *Atuatici*, ut apud Dionem. utrumque tamen rectè ; variatâ tantùm dialecto. possunt recte dici *Aduátuci*, & *Atuátuci*, penultima brevi. & quia eadem *Aduátuca*, seu *Atuátuca*, etiam *Aduáca*, & *Atuáca* dicta fuit; gentem quoque rectè dixeris *Aduácos* in *Atuácos*. Hinc corruptum videtur natum vocabulum comment. II. *Catuácos* : *solosque esse, qui patrum, ejus ævi memoriâ, omni Gallia vexata, Teutones Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuerint. quâ ex re fieri, uti earum rerum memoriâ magnam sibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent.* Ex his satis clarè adparet, quanta fuerit VI millium illorum, qui postea *Aduatici* vocati, bellicæ virtutis præstantia : ut qui tam exiguo numero eò armis pugnisque ac victoriis penetrarunt, quò antea ne tota quidem popularium suorum ingens illa multitudo pervenire potuit. Ab hoc igitur fortitudinis argumento dicti mihi videntur patriâ linguâ *thi Abzvvacher*, aliâ dialecto, *de Aftvvacher*, id est, *carptores*; quia finitimorum subinde agros armis manibusque carpebant, donec tandem iis, quos mox describam, finibus consederunt. Ab hoc porro suo vocabulo opidum posteà, sive castellum denominasse videntur, exstructum in Eburonibus, quos bello subegerant, *Aduátucam* seu *Atuácam*; quasi *ther Abzvvach* sive *Aftvvak*; id est, *carptio*, sive *imminutio*.

Atuaticorum belli gloria & fortitudo, dicti quasi die Aftvvaker.

Opidum eorum Atuatuca.

III. Fineis his circumscribo ; ab ortu solis eosdem, quos anteà Eburonibus ab occasu : nempe lineam ab Namurco ad fontem amnis Getæ ; & inde ipsum amnem ad Demeræ usque confluentem, ab septemtrionibus item eosdem, quos Menapiis hac parte ab meridie ; id est, Demeram & Rupellam flumina, ad Scaldis usque confluentem. ab occasu, ad confluentem usque Teneræ, Scaldem, quo ab Morinis discretos fuisse, infrà patebit ; inde Teneram, quo ab Nerviorum Clientibus separabantur, ad opidum usque

Atuaticorum fines

Aëth. hinc à meridie limitem facio per lineam ad Sabin usque amnem (vulgò est *Sambre*) & opidum *Fontaines* ductam; quo à Nerviis dirimebantur. Menapiis, Eburonibus, ac Nerviis fuisse finitimos, jam antea è Cæsare ac Dione patuit. Regiones nunc his finibus includuntur istæ: Magna pars Brabantiæ, inter Getam, Demeram, ac Teneram amneis: Flandriæ exiguus tractus juxta dextram Teneræ ripam; ubi opidum *Dendermonde*. item Hænoniæ pars; quà opida *Enghien, Halle, Songnies, Braine le conte, Escaussiennes*, & item Namurcensis comitatus portio, Sabis lævæ ripæ adfixa.

IV. Celebrem jam Jul. Cæsaris ævo opidis castellisque fuisse Atuatucorum regionem, è comm. II perspicitur: *Atuatici, inquit, quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent; hac pugnâ nuntiatâ, ex itinere domum reverterunt. cunctis opidis, castellisq; desertis, sua omnia in unum opidum egregiè naturâ munitum, contulerunt. quod quum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusq; haberet, unâ ex parte leniter acclivis adsitus, in latitudinem non amplius CC pedum, relinquebatur, quem locum duplici altissimo muro munierant.* Hoc opidum quodnam aut quo tractu fuerit, haud equidē dispicere queo. magnum fuisse atque capax, patet ex eodem commentario paullo post, ubi Cæsar tradit millia capitum, quum id oppugnaretur, reperta inibi fuisse LIII. Id maximè mirandum; quum VI tantùm millia hominum à Cimbris Teutonisque, in Galliam Narbonensem atque Italiam proficiscentibus, circa Rhenum præsidio impedimentis relicta fuerint; tam exiguum numerum non modò à superiore Rheni ripâ, prope ad oceanum per ferocissimas nationes penetrasse; sed etiam in tantam brevi temporis spatii excrevisse multitudinem, ut Jul. Cæsar, L circiter annis post, in dicto opido, à se expugnato, tot millia reperierit captivorum; quos omnes ille per sectionem vendidit. Nec tamen totam gentem intra id opidum conclusam, venditamque fuisse, patet ex eo, quod postea etiam bellum adversus Romanos unà cum Nerviis reparaverint; teste eodem Cæsare, comm. V, & VI. Aut majorem fuisse numerum illum ad impedimenta relictorum, aut alios quoque bellici istius erroris socios sese iis adjunxisse, probabile est. Tanta certè postmodum, intra L illos annos, universorum fuit virtus, uti, postquam firmas dictis finibus sedes fixerunt, conterminos Eburones imperio suo subjecerint, uti ex Ambiorigis Eburonum regis sermone, apud Romanos habito, intelligimus, quod etiam ipsi Atuatici apud Cæsarem prædicant,

Atuaticorum opidū.

cant, dicto comm. II, in deditione opidi sui: *Sibi omnes ferè finitimos esse inimicos ac suæ virtuti invidere: à quibus se defendere, traditis armis non possent. sibi præstare, quamvis fortunam à populo Romano pati, quàm ab his percruciatum interfici, inter quos dominari consuessent.*

V. Ceterùm post Cæsaris tempora, quum nova in eâdem provincia Belgica nomina, in antiquissimis nationibus, abolitis priscis vocabulis, orirentur: Atuatici quoque (quâ de causa, haud facilè dixerim) veterem suam adpellationem in novum *Bethasiorum* vocabulum mutarunt. unde illud à nemine auctorum memoratum reperitur, nisi ab uno *Dione*, in historiâ rerum Cæsaris; hoc verò apud Plinium lib. IV, ac maximè apud Tacitum hist. IV. celebre habetur, ut ante à Cæsare *Eburones, Atuatici* ac *Nervii*; sic heic à Tacito, *Tungri, Bethasii* & idem *Nervii*, ordine inter se junguntur. Est hodiè vicus in Brabantia, ad lævam Getæ ripam, inter duo opida *Halen* & *Leevve* situs, vulgari vocabulo *Beets*. quem à priscis *Bethasiis* nomen habere, uti adseverare nolim, sic indubitatum habeo, *Bethasios* heic coluisse. *Atuatici postea Bethasii dicti.*

VI. Opida in Bethasiorum finibus duo duntaxat à veteribus auctoribus notata reperio; *Geminiacum* & *Perviciacum*. *Gemblours* est *Geminiacum*; *Pervis* autem *Perviciacum*. Notitia imperii milites habet *Geminiacenses*; haud dubiè ab hoc *Geminiaco* cognominatos. Idem locus Sigeberto adpellatur *Gemmelacum*; & aliis *Gemblacum*: unde tandem factum *Gemblours*. *Geminiacum nunc Gemblour. Perviciacũ n. Pervis.*

CAPUT XXII.

De Nerviis.

I. Atuaticis sive Bethasiis continuabantur ab meridie Nervii. Quos Germanos fuisse, testis est *Strabo* lib. IV. Item *Tacitus* de Germ. Nomen eorum apud Strabonem Græcè perscriptum legitur Νερὔιοι, Νέρβιοι, ùt & in epitoma Appiani de rebus Gall. Dioni quoque lib. XXXIX & XL. & item Ptolemæo sunt Νερὔιοι. Ceterùm Terminus Nerviis fuit ab septemtrionibus idem, qui Atuaticis à meridie. ab ortu Mosâ flumine primum à quinque illis populis, qui uno nomine anteà *Germani*, mox *Tungri* dicti fuêre; deinde à Treveris separabantur. Hi omnes confines fuêre Nerviis. A meridie Rhemos attigisse, inde colligo, quòd *Cæsar*, comm. V. *Arduennam silvam, per medios fineis Trevirorum à flumine* *Nerviorũ adpellationes & fines.*

Rheno

Rheno ad initium Rhemorum pertinere, adſeverat. comm. autem VI. eamdem *ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinere* ait. idem utrobique ad Moſam. Moſa quidpè Nervios pariter ac Rhemos à Treveris ſegregabat. Cæſar comm. II. *Axonam flumen*, quod nunc Accolis *Anne* vulgò dicitur, in extremis Rhemorum finibus eſſe tradit. Id uti efficiatur, terminum inter Rhemos Nerviosque ſtatuo, lineam ab Moſa flumine & monaſterio *Dellain* ad opidum *Vervin* ductam. Hinc aliâ lineâ ad fonteis Sabis amnis, & huic item aliâ ad opidum *Crevecoeur* Scaldi impoſitum, à Veromanduis diſtinguo. Ab occaſu, ipſo Scalde ad Camaracum usque ab Ambianis; hinc verò ad Scarpæ confluenteis ab Atrebatibus dirimebantur. *Cæſar* comment. II. *Ambianorum fineis Nervii attingebant*. & mox: *trans id flumen* (Sabin) *omneis Nervios conſediſſe, adventumq́; ibi Romanorum exſpectare, unà cum Atrebatibus & Veromanduis, finitimis ſuis*. A Scarpæ Scaldisquę confluentibus ad opidum uſque *Aeth*, lineâ ab iis populis Nervios diſtermino, qui ſub eorum fuêre imperio. Continentur hodiè regiones his finibus iſtæ; Namurcenſis comitatus pars inter Moſam & Sabin, in quâ Caſtellum Namurcenſe: hinc ea regio, quæ inter dictos amneis vulgò vocatur *Baſſe Bourgogne*, id eſt *Burgundia inferior*; in qua opida, *Foſſe, Charlemont, Mariebourg, Santour, Philippe ville, Florennes*, *Walcourt*, *Tuin*, *Marchien au pont*. deinde Hænoniæ maxima pars; in qua opida, *Beaumont*, *Chimay, Lieſſe, Avenes, Landrechies, Barlamont, Maubeuger Bavay, Queſnoy, Valenchiennes, Condé, S. Guillain, Mons, Chievre*. nec non è Parcadia Tiraſsienſis ducatus portio, in qua opida *Chapelle en Thiraſſe*, & *Maubert fontaine*. Item Camaraſis agri pars, in qua opida *Cambray*, & *Chaſteau en Cambreſis*.

Nerviorū opida. II. Opida eos habuiſſe jam Cæſaris ætate, ex hujus comment. II. liquet. Quum eam gentem ad Sabin flumen propè ad internecionem redegiſſet; reliquos, qui ſupererant, ſuis finibus atque opidis uti juſſit. Caput gentis eſt apud Ptolemæum Βαγανον, Baganum. quod Antonino eſt *Bagacum*. & Tabulæ *Bacacum* Nerviorum, ubi primariæ urbis figurâ depictum viſitur. *Bagacum* emendatisſimum exiſtimo. Id nunc opidum eſſe Hanoniæ *Bavay*, cùm nominis ſimilitudo, tùm itinera comprobant, in diverſas hinc parteis ducentia.

Bagacum n. Bavay.

Camaracū nunc Ca- III. Reliqua loca antiqua in Nerviorum finibus memorantur, *Camaracum, Pons Scaldis, Vodogoriacum, & Fanum Martis*.

Ca-

Camaracum itinerariorum extra controversiam hodie est opidum Scaldi impositum, Germanis *Camerick*, Gallis *Cambray* dictum. Libellus provinciarum civitatumque Galliæ, vocat *civitatem Camaracensium* in secundâ Belgicâ. merick, *Gall.* Cambray.

IV. *Pontem* eadem itineraria referunt opidum *Condè* Scaldi ponte junctum. qui locus ex nomine *P* mutato in *C*, simulque situ atque intervallo, haud dubiè vetus ille est *Pons Scaldis*. *Pons Scaldis n.* Condè.

V. Vicus hodiè est XI millibus à Bavay dissitus, vulgari vocabulo *Gaury*. quem ex intervallo, itineris tractu, ac vocabulo, *Vodogoriacum* esse judico, dici autem hodiè *Gaury*, quasi *Goriacum*; prioribus duabus syllabis amissis, quod aliis quoque locis accidit. *Vodogoriacum n.* Gaury.

VI *Fanum Martis* memorat Notitia imperii hoc modo. *Præfectus Letorum Nerviorum Fanomantis.* Ubi *Fano Martis* legendum esse comprobat Eginhardi historia; ubi in translatione divorum martyrum Marcellini ac Petri, *Fanomartensis* fit mentio circa Valentinianas ad Scaldim. Idem locus in vita divi Gaugerici, episcopi Cameracensis, disertè vocatur *Fanum Martis*. Ortelius interpretatur hodiè *Fanum divi Salvii*, mille ac trecentis circiter passibus à Valentinianis dissitum. Verùm hoc magis apud Valentinianas, quam circa situm est. Ego non ipsum fanum intellexisse Eginhardum ad Scaldim putaverim; sed Valentinianas: circa has verò Fanum. Est hodiè vicus vulgari vocabulo *Fan* XI passuum millibus à Valentinianis, III millibus & Iↄ passibus à *Bagaco* dissitus: quem antiquum *Fani* nomen Latinum servare puto. Ceterum *Valentinianenseis* militeis sæpiùs citat Notitia imperii. ex quorum vocabulo patet loci nomen antiquitus non *Valentiana*, ut refert Eginhardus, sed *Valentiniana* fuisse; ut apud Regionem quoque legitur. Apud Aimoinum dicitur barbarè *Vallesciena*, à corrupto vocabulo, quod etiamnum durat, *Valenchiennes*: in quo Francico more *ch* idem sonat, quod nos Germanos *sch*. Hæc de Nerviis. *Fanum Martis n.* Fan *vicus*. *Valentiniana. n.* Valenchiennes.

CAPUT XXIII.

De Centronibus, Grundiis, Levacis, Pleumosiis ac Gordunis: qui uno nomine posteà dicti Suecons.

I. CÆsar comment. V. de Ambiorige Eburonum rege, qui Nerviis finitimis suis suadebat, uti castra Ciceronis, in suis finibus sita, expugnarent. *Magna manu Eburones, Atuatuces, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem*

oppugnare incipiunt. Socii Eburonum qui fuerint, suprà dictum est, per clienteis haud dubiè V dictos populos *Centrones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gordunos*, innuit, qui in clientela Nerviorum fuêre. Igitur, quia sub Nerviorum hi imperio sive clientelâ fuêrunt, dubitare non licet, quin finitimi item fuerint. A septemtrionibus, ortu ac meridie, maximâque parte occasûs ita certis terminis populisq; Nervios clausi, uti nulli alii intercedere queant. Restat pars quædam ab occasu æstivo, quâ Nerviorum fineis lineâ ab opido *Aeth* ad Scaldis Scarpæque confluenteis ductâ, terminavi. Itaque, quia nusquam alibi possunt, heic haud dubiè constituendi sunt. Terminus igitur ab ortu brumali, inter eos & Atuaticos, fuit *Tenera* amnis, à confluente in Scaldem ad opidum usq; *Aeth.* hinc dictâ lineâ ad Scarpæ confluentem à Nerviis separabantur. à meridie, lineâ à dicto confluente ad confluentem rivi, qui prope Arthesiæ vicum *Leventy* incidit in Legiam amnem, ab Atrebatibus submovebantur: ab occasu æstivo, Legiâ & Scalde, ad confluentem usque Teneræ, à Morinis. Atuaticorum Nerviorumque vicinitatem jam anteà firmavi: de Morinis & Atrebatibus posteà constabit. Continet hodiè solum hoc partem Flandriæ, in qua opida, *Armentiers, Ryssel,* quod Gallis *L'Isle. Dornick*, quod Gallis *Tournay, Oudenarde*, partemque opidi *Aelst* in læva Teneræ ripa; partem item Gandavensis urbis, inter confluenteis, Scaldis ac Legiæ: deinde Hænoniæ modicam portionem, inter opidum *Aeth* & Scaldem. Germanicæ eos fuisse originis conjicere licet, primùm quia sub Nerviorum Germanorum fuerunt imperio seu clientelâ: tùm, quia maxima eorum pars ultra Scaldem; quo Germanicas genteis in Belgica finit Plinius. Nomina eorum post Cæsarem, nullus unquam scriptor memoravit. Interiisse universos, haud credibile; quando nullum heic post Cæsaris arma memorabile bellum. In aliud transisse vocabulum, quemadmodum quinque populi, Eburones, Condrusi, Segni, Cæræsi, ac Pæmani in unum *Tungrorum* nomen, item Atuatici in *Bethasiorum*, & Sicambri in *Gugernorum*, Chatti in *Sunicorum*, Ubii in *Agrippinensium* nomina, haud imperitè fortasfis conjecerim. Plinius lib. IV. cap. XVII. Galliam Belgicam sic describit: *Bellovaci, Hassi, introrsus Castulogi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sueconi, Suessiones liberi.* *Hassi* isti atque *Castulogi* qui fuerint, nondum liquet. vitiata esse vocabula, vehementer vereor. Ceterum *Sueconi* isti, inferioris Belgicæ

Centronum Grudiorũ, Levacorũ, Pleumosiorum, ac Gordunorum, qui postea Sueconi, fines.

populi, quia nullos alios inter reliquas nationes agrorum fineis sortiri queunt, nisi quos suprà quinque illis populis Nerviorum clientibus adscripsi: indubio inde colligitur argumento, eosdem eos fuisse populos in unum corpus ac civitatem nomenque post Cæsaris ævum contributos; eodem scilicet tempore, quo alii illi prædicti populi novas civitateis novaque nominain eadem provincia Belgica acceperunt.

II. Opidum in Suecorum agro recensetur unicum, quod Antonino & Notitiæ imperii *Tornacum*; tabulæ & Notitiæ imperii, item libello provinciarum Galliæ, *Turnacum*. hodiè id vulgò vocatur incolis Gallis *Tournay*, Germanis *Dornick*. *Tornacũ n. Dornick. f.* Tournay.

CAPUT XXIV.

De Veromanduis.

I. NErviis à meridie contermini fuerunt Veromandui. hi quamvis meri fuerint Galli, tamen fineis eorum describere fuit consilium, quò finitimorum, qui propriè ad hoc opus pertineat, clariùs noscerentur limites. Nomen gentis in Ptolemæo legendum Ὀυερομάνδυες, vel potius Ὀυίρομάνδυες, ùt habet tabula itineraria. *Veromandui* certè dicuntur hi populi Cæsari, Plinio, Antonino, & auctori libelli provinciarum Galliæ: tabulæ etiam sunt *Veromandui*. Sedes eorum jam minùs ignorari potest, quando hodièque regio appellatur incolis Gallis, *Vermandois*: cujus opida *S. Quintin Chastellet*, *Han*. Quibus limitibus olim ab Nerviis divisi fuerint, jam antè dictum. A meridie finitimos habuêre Suessones, (opida horum *Augusta Suessonum* nunc *Soissons*; *Noviodunum*, *Noyon* his limitibus discretos: primum amne, qui ab opido *Vervin* in Serram defluit; inde ipso Serrâ & Æsiâ, ad opidum usque *Chauny*: hinc rivulo, qui ad dictum opidum Æsiæ miscetur: mox à fonte ejus linea & alio rivo, qui infra opidum *Han* in Samaram evolvitur: ac tandem ipso Samarâ ad opidum usque *Peronne*. Ab occasu jungebantur Ambianis, juxta lineam ab opido *Peronne* ad opidum *Crevecœur* ductam. Regiones heic nunc continentur; totus ager Veromanduensis, vulgò *Le Vermandois* dictus: & pars Tirasfii, quà opida *Guise* & *Ripemont*. Angustos olim exiguam gentem obtinuisse fineis, patet ex eo, quod

Veromanduorum regio nunc Vermandois.

Veromanduorũ fines

V tantum millia armentorum ad commune Belgarum adversus Romanos bellum contribuerunt; quum finitimi eorum Suessiones L millia, totidemque Nervii præbuerint.

Augusta Veromanduorum n. Vermand vicus & cœnobium.

II. CAPUT gentis fuit *Augusta Veromanduorum.* pleraque Galliæ opida, quæ gentium fuere capita, posteà, abjectis propriis vocabulis, ipsarum gentium nomina adsumpserunt. Ad eundem igitur modum *Veromanduorum* quoque *Augustam* dictam postmodum fuisse puto solo gentis vocabulo *Veromanduos*, quod vocabulum etiam nunc exstat in vico atque cœnobio, V paulo minus millibus passuum à *Fano Quintini* dissito, vulgò *Vermand* dicto. Hinc libellus provinciarum *Civ. Veromanduorum.* Nec itineris ratio ab hoc loco abhorret.

Duronum n. Doren. *Verbinum n.* Vervin.

III. Ceterum iter per Veromanduorum agros, habet ex his *Duronum*, hodiè esse vicum Tirasfii *Doren* & *Verbinum* ejus regionis vicum *Vervin*, nomina simul atque itineris tractus quàm manifestissimè indicant.

CAPUT XXV.

De Ambianis.

Ambianorum fines.

I. Ambiani quoque quamvis Gallici fuerint generis, tamen ob finium propinquitatem heic explicandi videntur. Nerviis ac Veromanduis fuisse conterminos, jam antè ostensum est; limitesque eorum descripti, quibus ab ortu solis includebantur. A meridie Samarâ flumine, quod vulgò nunc dicitur *La Somme*, à Belgio, Bellovacorum regione disterminatos fuisse, suprà in hujus descriptione demonstravi. Ab occasu oceanum attigisse Cæsaris tempestate, vel inde conjecerim, quia nulli alii populi Ambianis oceanoque interponuntur à Cæsare Sed *Strabo*, qui primus post Cæsarem has oras nobis descriptas reliquit, apertè atque disertè eos in littore ponit, lib. IV. & *Plinius* lib. IV. cap. XVII. inter Brianos & Bellovacos collocat Ambianos. A septemtrionibus Atrebateis habuerunt conterminos. *Cæsar* comment. V. Limitem igitur inter Nervios & Ambianos statuò primò lineam ab Scalde & opido *Crevecoeur* ad opidum *Dourlens*; inde Autæum amnem ad oceanum usque. Ultrà in septemtriones versus Ambianorum fineis extendere haud licet, quia occurrit mox Atrebatium princeps urbs, vulgò nunc *Arras* dicta: tum in littore,

inter

inter Autæ ostium & Bononiensem portum bini collocandi sunt in Atrebatium littore populi *Brianni & Oromansaci*. Continent nunc hi fines Picardiæ partem in qua opida *Pont à Selane, Rue, Crotoy. Pames, Pont de Remy, La Cauchie, Corbie, Bray, Encre* cum parte Ambianorum urbis, in dextra Sarmaræ ripa. continent item Artesini comitatus portionem, quâ opida *Pas* & *Bapames*, & duo cœnobia *Eavecourt* atque *Jervaige*.

II. Caput gentis Ambianorum est apud Ptolemæum Σαμαροβρίβα, Σαμαρόβριγα, *Samarobriga*. eadem in Cæsare *Samarobriga*, aliàs *Samarobrivæ*, nonnunquam *Samarobrinæ*. apud Ciceronem etiam epist. fam. lib. XVII est *Samarobrinæ*. In tabula est *Sammarobriva*, Antonino *Samarobrivæ*. De situ Samarobrigæ multum inter se multi disceptarunt. rectissima eorum sententia, qui eam interpretantur urbem, quæ totius nunc Picardiæ caput vulgari vocabulo dicitur *Amiens*. quidpe ut alia per Galliam gentium capita posteriori sæculo, propriis & antiquis vocabulis depositis, ipsarum gentium nominibus fuêre adpellata; sic hæc quoque urbs *Marcellino* in lib. XV. & Antonino in itinerario dicitur *Ambiani*; & libello provinciarum Galliæ, *Civitas Ambianensium*. Hinc hodièque detorto vocabulo vocatur *Amiens*, quasi *les Ambiens*, id est, *Ambiani*. Atque huc rectè etiam conveniunt itineraria. Samarobriga nomen haud dubiè â situ traxit, quasi dicas *pontem Samaræ*. Antiquitas ejus summa inde perspicitur, quod jam ante Cæsaris in Galliam adventum caput fuit gentis. ad quod dignitatis fastigium non, nisi longinquiori aliquâ celebritate, evchi potuit. Cæsar heic, ut in principe urbe, L. Domitio. Ap. Claudio Coss. anno ante natum Jesum LIV è Britannia reversus, totius Galliæ comatæ concilium peregit: legionibusque in varias civitateis distributis, ipse heic consedit; impedimentis exercitus, obsidibus civitatum, literis publicis frumentoque omni, quod huc tolerandæ hiemis causâ devexerat, secum detentis. Posteà, exorto Nerviorum bello, Crassum loco rebusque dictis præfecit, legione unâ attributâ. confecto bello, ipse iterum cum III legionibus ad hanc urbem trinis hibernis hiemare constituit; ut harum rerum testis est ipse comment V. Ceterum neque urbs hæc neq; ipsa gens Ambianorum per vim à Romanis subacta. nam licet X millia armatorum ad comune Belgarum adversus Cæsarem bellum contribuerint; tamen, postquam devictis hostibus Cæsar in eorum fineis pervenit, mox se suaque

Samarobriga Ambianorum caput post Ambiani nunc Amiens.

Durocortorum Rhemorũ vulgo Reims. *Teucera n.* Ticura. *Ad Lullia n.* Argoulles. *Pontes n.* Pont à Selane. *Caracotinũ s. Gravinũ n.* Grotoy. *Rotomagg n.* Roan. *Juliobona n.* Diepe. *Breviodurum, n.* Ponteau de Mer. *Noviomagum n.* Lisieux. *Mediolanũ n.* Evreux. *Durocaßi n.* Dreux.

que omnia, sine mora, ei dediderunt, teste *Cæs.* Comment. II. *Marcellinus* dicto loco, dum *eminentem inter alias Belgicæ secundæ* adpellat *urbem*, eo ipso & Remorum Durocortoro præponere eam videtur, & caput facere totius provinciæ. Verùm huic opinioni contrastat auctor libelli provinciarum; qui metropolim hujus provinciæ pronunciat *Remos*, quæ est *Durocortorum Rhemorum*, hodiè vulgò *Reims* dicta.

III. Reliqua loca in Ambianorum finibus sunt ista. *Teucera*, nunc *Ticurg*; *Ad Lullia* (nî vocabulum vitiatum) *Argoulles*; *Pontes*, *Pont à Selane*; unde etiam nunc magna pars veterum Ambianorum finium, inter Samaram & Autæum amneis, comitatus titulo insignis nomen habet *Pontieu*.

IV. His locis accedit alius, qui Antonino *Caracotinum*, tabulæ corruptè *Gravinum* dicitur.

V. *Rotomagus*, Vellocassiorum quondam caput sine controversia hodiè est *Roan*, nobile maris Britannici emporium. *Juliobonam* Caletorum quondam caput, nunc esse opidum *Diepe*; & *Breviodurum*, *Ponteau de Mer*; *Noviomagum*, Lexobriorum caput, nunc *Lisieux*: *Mediolanum*, Aulercorum Eburovicum caput, nunc *Evreux*: *Durocassos* nunc *Dreux*; alio in opere, quod, Deo benè adnuente, de Gallia instituetur, certis firmabo argumentis. *Gravinum* igitur illud, inter Bononiam & Juliobonam positum, nunc opidum ad Samaræ ostium dextrâ ripâ situm, vulgari vocabulo dicitur *Crotoy*. quod clariùs etiam indicat nomen apud Antoninum *Caracotinum*. ex quo in tabula quoque, si non totidem literis syllabisque, certè saltem *Cratinum* scribendum censeo.

CAPUT XXVI.

De Atrebatibus.

Atrebatiũ fines.

I. Ambianis conterminos fuisse *Atrebates*, antè demonstratum est. Hi quoque olim Galli. attamen quia nunc in XVII inferioris Germaniæ provinciarum numero censentur; in hoc opere describendos quoque putavi. Nomen eorum apud Ptolemæum est Ἀτρεβάτιοι, *Atrebatii*: finibus à meridie cingebantur iisdem, quibus Ambiani à septemtrione. Ab occasu pertinuisse ad usque oceanum, à septemtrione ad Morinos, suprà ostensum est. A Morinis eos separo amne, qui apud Bononiam

niam in oceanum volvitur. ab hujus porrò fonte, lineâ ad flumen Legiam ductâ, quâ vicus est vulgari vocabulo *Capelle*, V millibus passuum supra Tervannam: hinc, ipso Legiâ ad vicum usq; *Le Venty*. Ab ortu æstivo quo limite ab Nerviorum clientibus distincti fuerint, jam antè dictum est. Includitur his nunc finibus tota Artesia: pars item Flandriæ, dextræ Legiæ amnis ripæ adfixa; qua opida visuntur, *Ryssel*, *Douay*, *Armentiers*, *Bassee*, & *Orchies*: & Hænoniæ exigua portio, quà opida *S. Amand*, *Bouchain*, *Arleux*, *Pecquencourt*.

II. Opidum Atrebatium est apud Ptolemæum, Ὀριγίακον, *Origiacum*. quod *Orchies* nunc esse nomen clarè alludit. sunt tamen nostri sæculi auctores, qui *Origiacum* eodem ponunt situ, quo nunc princeps Arthesiæ urbs conspicitur *Arras*. Verùm horum ego sententiæ haud temerè subscripserim. Ex Itinerariis quippè, Notitiâ imperii, & libello provinciarum civitatumque Galliæ perspicio. caput quidem gentis Atrebatium fuisse *Arras*; sed antiquo nomine dictum *Nemetacum*. Ceterùm qui Nemetacum idem esse arbitrantur opidum, quod A. Hirtius in libro, quem ad Cæsaris de bello Gallico VII. commentarios adjecit VIII. adpellat *Nemetocernam* sive *Nemetocennam*, toto. quod dicitur, cœlo errant. hoc enim ille disertissimis verbis censet in Belgio, quæ Bellovacorum fuit regio.

Origiacum n. Orchies.

Atrebatiū caput nunc Arras.

CAPUT XXVII.

De Briannis & Oromansacis.

I. PLinius, ut suprà relatum, lib. IV. cap. XVII. Gessoriaco pago, quem Morinorum fuisse, proximo capite ostendam, jungit in litore *Oromansacos*; his *Briannos*; quibus subnectit *Ambianos*. Illas duas nationes, quia nec Cæsar nec Strabo memorat: nomina earum post eorum ævum ex parte Atrebatium succrevisse suspicor. Partem itaque horum agrorum abscindo per lineam ab opido *Dorlens* ad fontem Legiæ ductam; inde ipso Legiâ ad vicum usque *Capelle*: inde per suprà dictam lineam ad fontem usque amniculi, qui aqud Bononiam oceano miscetur. hujus partis septemtrionalia *Oromansacis*, australia *Briannis* tribuo. Limitem inter utrosque constituo, Ternium amnem, à Fano divi Paulli defluentem, & in quem hic incidit, Cancium ad exitum usque in oceanum.

Briannorū & Oromansacorū termini.

II. Lo-

II. Loci heic ab antiquis scriptoribus recensentur nulli; nisi qui in tabula XIV mill. passuum à Bononia dissitus, vocatur *Luttomagus*. id intervallum, simulque itineris tractus incidit in flumen Cancium, & opidum *Monstreul*. Ad flumen fuisse patet ex voce *magus*, quæ trajectum fluminis significat.

Luttomagus.

III. Ceterum pro *Briannis* vulgata exemplaria habent *Britannos*. unde quidam arbitrantur; hos è Britannia in hoc li tus transmigrasse. Verùm hujus rei quia nullum apud rerum auctores indicium, aut vestigium; haud temerè eorum sententiæ accesserim. Verisimilius igitur est, populos hos partem fuisse Atrebatium, nomine *Briannos* : ex quo vocabulo, & gentis è regione Britanniæ situ, scioli quidam finxerunt sibi *Britannos*.

CAPUT XXVIII.

De Morinis.

Morinorũ sedes ac fines.

I. POst Atrebateis, proximi oceani freto fuêre *Morini*, omnium Belgarum extremi, respectu urbis Romæ. *Maro* Æneid. lib. VIII. & *Tacitus* hist. IV. *Mela* lib. III. cap. II. A Germanorum gente ac nomine quamquam eos excludat Plinius, Scaldi flumini illam finiens, tamen in hoc opere dicentur, quia nunc Germani maximam eorum finium partem incolunt. Limites ad meridiem versus, quibus ab Atrebatibus & Nerviorum clientibus Atuaticisque distincti fuerunt, item quibus ab ortu Menapios attigerunt, jam ante in istis populis descripti sunt. Ab septemtrionibus igitur & occasu, oceano cingebantur, Selandicas usque insulas : inde ipsis insulis, quas tunc Toxandri tenuêre.

Morinorum habitationes.

II De Morinorum juxta ac Menapiorum habitationibus hæc *Dio* lib. XXXIX. *Neque enim urbeis, seu opida habentes, sed in tuguriis habitantes, omnibus, quæ cara habebant in monteis, densissimis silvis obsitos, abscondit is. plus damni Romanis lacessentibus intulerunt, quam ipsi acceperunt. tentavit equidem Cæsar ad ipsos monteis silvâ incisâ penetrare : sed ob eorum magnitudinem, tùm quod hiems, jam adpetebat, re desperatâ, recessit.* Hæc pleraque Dio haud dubiè ex Cæsaris habuit comment. III. Monteis heic Cæsar memorat omninò nullos, sed *paludeis continentisque silvas*. neque vero in iis finibus, quos Morinis Menapiisque adscripsi, ne in tota quidem Gal-

Morinorũ paludes.

Gallia Belgica, tantæ sternuntur altitudinis montes, uti Cæsar cum exercitu superare nequiverit. proinde pro ὀρῶν & ὄρη ex Cæsaris testimonio legendum moneo ἑλῶν & ἕλη, id est, *paludum* ac *paludeis*, quas difficileis fuisse superatu, satis apertè ipse indicat Cæsar. Sed Menapiorum paludeis suprà monstravi. In Morinis hodièque sternuntur haud exiguæ: quarum maximæ inter opida *Brugge* & *Tielt*, *Bulscampfeld*, proximæque his versus septemtriones *Maldeghemfeld* adpellantur: item aliæ inter opida *Axele* & *Hulst*; quibus commune vocabulum *More*, id est, *Palus*: nec minores his inter opida *Nieuport*, & *Duynkerke*; quibus vulgare nomen *de Grote Moere*, id est, *magna palus*: item aliæ in Ginensi comitatu, inter opida *Calais*, *Guines* & *Ardres*: minores circa opidum *Iperen*; & passim per reliquam Flandriam. Opida Cæsaris ævo nulla habuisse Morinos modò audivimus. Ipse Cæsar treis eorum memorat portus. In commentario IV. *Ipse, cum omnibus*, inquit, *in Morinos proficiscitur, quod inde erat brevissimus in Britanniam trajectus. huc naveis undique ex finitimis regionibus, & quam superiori æstate ad Veneticum bellum fecerat, classem jubet convenire.* Hunc locum eumdem esse, quem posteà in comment. V. *Icium* adpellat *portum*, haud dubium est. quidpe quum secundò in Britanniam trajecturus esset; *omneis*, inquit, *ad portum Icium convenire jubet: ex quo portu commodissimum in Britanniam trajectum esse cognoverat, circiter mill. passuum XXX à continenti.* Cognoverat, videlicet, quum primò trajiceret. tunc enim antequam trajiceret, commodissimum portum satis eum explorasse, haud dubium est. Hunc verò tria diversis temporibus diversa obtinuisse nomina, apud auctores reperio. primum fuit *Icii* modò dictum, à Cæsare ac Strabone ei tributum: alterum *Gessoriaci*, à pluribus memoratum, tertium *Bononiæ*, à posterioris sæculi scriptoribus traditum, quod etiamnum tenet, vocaturque vulgò Gallis incolis *Boulogne*, Germanis proximis *Buenen*. At tria hæc nomina variè interpretes varii in varias distraxêre parteis. Sed *Icium* Galliæ portum *Bononiam* esse dixi. At inquies, Caletum, quod vulgò Gallis *Calais* vocatur, commodus est portus, hodièque commeatu frequenti celeberrimus, propiorque Britannico littori, quàm Bononia, hunc igitur, quid impedit, quin *Icium* Cæsaris intelligam? Propius Caletum esse Britanniæ, quàm Bononiam, equidem fateor; celebrioremque nunc Caletanum commeatum haud abnuo. Verùm

Morinorum portꝰ

Icius, Gesoriacus & Bononia.

quod ad commoditatem attinet, satis constat, superioribus annis adeò incommodum fuisse hunc portum, uti manu arteque commodiorem efficere incolæ opus habuerint; mole productâ è sabulo tam fluido, quod venti pariter undique in portum provehunt, uti nihil incolis certius videatur, quàm paucis ab hinc annis omnem obstructum iri portum. Nec facilè uspiam legas, ante ævum Philippi comitis Bononiensis, qui Caletanum opidum primus mœnibus cinxisse traditur, trajectus hinc vulgares in Britanniam factos. Remoto itaque Caletano portu, qui superiori sæculo nullus aut admodum incommodus fuit; unus manet portus *Bononia*: unde commodissimus Cæsari in Britanniam trajectus. hunc esse eumdem, qui antè *Gessoriacus* dictus, apertè docet auctor tabulæ itinerariæ, his verbis, *Gesoriaco, quod nunc Benonia*: sed satis constat *Bononiam* esse *Gessoriacum*. unde omneis solitos fuisse Romanos in Britanniam trajicere, satis liquet ex eo, quod itinera Romanorum eò duxerunt; testibus *Antonino* & dicta tabulâ: item *Suetonio*, qui de Claudio imperatore (qui primus Romanorum Imperatorum post Jul. Cæsarem fretum hoc trajecit, insulæque majorem partem perdomuit) id testatur in vita ejus. *Mela* lib. III. cap. VI. de eodem loco dicto lib. III. cap. II. Nihil probabilius, quàm Claudium ex eodem voluisse solvere portu, quem quondam Julius transmittendo exercitui commodissimum expertus fuerat. quo experimento ceteri Romani perdocti, perpetuo eumdem observarunt trajectum; nisi quod pro *Dubrensi* in Britannia portu, *Rutupinum* qui nunc est *Sandvvich*, sæpiùs petiêrunt. Plinius. lib. IV. cap. XXIII. haud obscurè significat, unum tantum fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam trajectus: nam plures aut saltem duo si fuissent; *Gessoriacus* & *Icius*; proprio nomine haud dubiè alterutrum indicasset. sic item *Marcellinus* lib. XX. Unam scilicet Bononiam observat: quia nullus alius trajectus. sic *Olympiodorus* in historia Honorii senioris & Theodosii Honoriique junioris de Constantino tyranno. Quo ex loco satis perspicitur, Caletum opidum tum temporis exstitisse nullum. Constat igitur jam, unum antiquis temporibus fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam transmissuri Romani solvere consuêrunt. Hic primum quum Cæsar res in Gallia gereret, inque insulam trajiceret, *Icius* dictus fuit, sive *Iccius* ceù *Itius*. *Ptolemæus* enim Ἴκιον habet. Strabo vero Ἴτιον. Nomine hoc post Cęsaris ęvum mutato, *Gessoriacus* portus adpellatus fuit.
Quam-

Quádo nomen mutaverit, haud facilè dispectu est, nam *Strabo* equidem sub Tiberio imperatore opus suum Geographicum condens, nomen *Itii* refert lib. IV. at quia hunc è Cæsaris comentariis pleraque, quæ de his locis scripsit, desumsisse certum est; haud facilè dixeris, an idem nomen in Tiberii usque principatum duraverit, nec ne. *Suetonius* Claudium à *Gessoriaco* transmisisse, tradit. Verùm quia hic multis annis quoque post Claudii principatum scripsit, æquè in ambiguo est, utrum recens vocabulum, ac tum demum natum prodiderit; an verò antiquum, quod jam inde à Claudii tempestate obtinuerat. Ceterùm *Gessoriacum*, quibusdam in exemplaribus Flori lib. I. cap. XI. legitur *Gesoriacum*, utrum rectè, nec ne, haud satis scio. Video tamen apud *Melam* loco suprà dicto, & apud *Antoninum* & in tabula, *Gesoriacum*: item apud Ptolemæum lib. VII. in descriptione Europæ tabulæ tertiæ Γησοϱίακον. libro verò II. in descriptione Galliæ Γισοϱϱίακον, *Gisorriacum*. At quia barbarum fuit vocabulum, sivè peregrinum, utrovis modò rectè scripseris Latino. Pagum fuisse *Gessoriacum*, testatur Plinius lib. IV. cap. XVII. Sed vocem pagus sæpè vicum antiquis scriptoribus significare, vulgò notum est. *Gessoriacum locum* fuisse, sive *vicum*, ædificiis constructum, ad quem commodissimus in Britanniam trajecturis portus; non verò regionem integram, latè patentem, testatur disertè contra Scaligerum *Suetonius* prædicto in loco. *Florus* lib. I. cap. XI. ubi comparationem facit inter primordium imperii Romani & summum ejus fastigium. Ptolemæus quoque *Gisoriacum* suum ἐπίνειον Μοϱίνων, id est, *Navale Morinorum*. Notandum heic tamen in Ptolemæo, quemadmodum mirus etiam in reliquis etiam Galliæ ordinandis turbator, sic Icio quoque promontorio perperam Gisoriacum navale eum postposuisse. Ceterùm celeberrimum frequenti è Gallia in Britanniam commeatu fuisse hunc vicum, ex quo Claudius Imperator magnam Insulæ partem Romano imperio subjecit, splendidisque ædificiis, quibus Romanorum duces, legati, ac præfecti Insulæ exciperentur, exornatum, haud dubium est. Ex celebritate ista *pagus* tandem evasit *oppidum*, jam secundùm mutato nomine, *Bononia* dictum, quod nomen primi scriptorum retulerunt, *Eutropius* lib. IX. in vita Diocletiani Imperatoris; auctor tabulæ Itinerariæ, & *Marcellinus* lib. XX. Constantio Augusto X Juliano III Coss. id est, anno Christi CCCLX.

Gessoriacę vicus, & navale Morinorum.

Bononia oppidum

 Pane-

Panegyricus incerti auctoris, Constant. Aug. dictus, disertè id *Bononiense* adpellat *opidum*, & prædictus *Olympiodorus* in historia Honorii senioris & Theodosii Honoriique junioris πόλιν; ut suprà relatum, eodemque vocabulo *Sozomenus* lib. IX. in eadem historia. hinc in libello provinciarum civitatumque Galliæ, inter primarias Belgicæ secundæ civitates computatur *Civitas Bononiensium*, proxima à civitate Morinûm, quæ fuit *Tervanna*. De distantia nunc inter hunc locum & *Dubrim* paucis indicandum. Ego quum sæpius fretum illud ultro citroque trajicerem, latitudinem ejus notavi ac quàm curatissimè omneis, qui certiorem aliquam rationem reddere poterant, maximè verò nautas, ea de re percunctatus sum. sic tandem ex uno atque constanti omnium ore reperi: Brevissimum intervallum inter promontorium Insulæ vulgò dictum *the Naße*, vico *S. Margeret* proximum, & promontorium Galliæ, vulgò adpellatum *Blacknes*, XXII circiter esse milliarium Anglicorum, quæ totidem respondent millibus passuum Romanorum: proximum autem trajectum inter Caletum & Dubrin, quà Cæsar meavit; mill. XXXII. quæ æqua fermè est mensura Cæsaris.

Inter Icium portum & Dubrim distantia.

III. Nunc reliqui quoque duo illi portus, eidem Cæsari memorati, indicentur. Hi non tam portus erant commodi atque celebres, quàm litora portuosa, ubi exigente necessitate, naves statui poterant. quæ nunc etiam non nisi à piscatorum navigiis frequentantur. de his sic Cæsar comment. IV. *Equites in ulteriorem portum progredi, & naves conscendere, ac se sequi jussit.* & postea eodem comm. *Naves XVIII quæ equites sustulerant, ex superiori portu leni vento solverunt.* En; quem paulò ante *ulteriorem*, postea *superiorem* adpellat *portum*. videndum igitur, quænam superior, quæ item inferior regio eidem dicatur. Cæsar igitur dum inferiorem vocat angulum, qui in meridiem prospicit; alterum illum qui in orientem versus est ad Cantium, superiorem sese intellexisse, liquidò indicat: & quia ea Insulæ pars, quæ propius est solis occasum, inferior eidem dicitur, superior haud dubiè est, quæ in ortum spectat. Unde jam concludo; superiorem sive ulteriorem ab Icio seu Bononia portum itidem fuisse versus ortum; vel potius septemtrionem: non attollitur enim litus hoc à Bononia & meridie procedendo, in ortum, sed septemtrionem. & quia VIII millibus passuum inde dissitum tradit, haud dubito, quin idem fuerit, quem nunc in comitatu Bononiensi vulgò incolæ dicunt *Le Havre d'Ambletcuel*, id est, *portum*

Alter Cæsaris portus, n. Le Havre d'Ambletoeul, s. e. portus Ambletolensis.

tum Ambletalienſem. Hinc jam eſt quod *Cæſar* XVIII *onerarias naves ex eo loco millibus paſſuum* VIII *vento detentas fuiſſe* ait, *quo minùs in eundem portum pervenire poſſent.* ſcilicet vento, qui verſus ſeptemtrionem in Britanniam navigantibus, & mox Cæſari, operam dabat tenebantur, quo minus verſùs meridiem in Icium portum navigare quirent.

IV. De tertio in eodem comment IV. quum ex Inſula in continentem regrederetur Cæſar, *omnes*, inquit, *incolumes ad continentem pervenerunt. Ex his onerariæ duæ eoſdem portus, quos reliquæ capere non potuerunt; ſed paulò infrà delatæ ſunt.* Eoſdem portus, id eſt, Bononienſem & Ambletoelienſem capere nequiverunt; ſed paulò infra Bononiam delatæ ſunt. Proximus infra Bononiam, verſus meridiem, portus eſt in ore fluminis Cancii, ad quod hodiè opidum vulgari vocabulo *Eſtaples.* in hunc duas iſtas naveis delatas opinor. Hi igitur tres ſunt Morinorum portus, à Cæſare memorati. *Portus Cæſaris tertiꝰ in ore fluminis Cancii ad opidum Eſtaples.*

V. Ceterum opida, Cæſaris ævo, Morinos nulla habuiſſe, jam antè oſtenſum eſt. poſt Cæſarem primum memoratur Ptolemæo Ταρουάννα, *Tarvanna*, quod apud Antoninum aliàs *Tarvenna*, aliàs *Tarovenna*, in tabula *Tervanna* adpellatur. Deſtructi per Carolum Quintum Imperatorem, veſtigia hodieque viſuntur in Arteſia, ad Legiam flumen, VII mill. paſſuum ab *Fano Audomari* nomino *Teroanne.* *Tarvanna op.*

VI. Itinera porrò per Morinorum agros deſcribuntur per *Geſorriacum & Tarvennam*, jam ante dicta, *Caſtellum*, *Menariacum* & *Viroviacum.* *Caſtellum* hodiè nomen ſervat, vulgò *Caſſel* dictum. Romanorum id eſſe opus, ipſum nomen Latinum prodit. *Caſtellum n.* Caſſel.

VII. *Menariacum*, inter *Caſtellum* & *Nemetacum*, hodiè eſſe vicum in læva Legiæ amnis ripâ, Germanis *Merghem*, Gallis *Merville* dictum. cùm nomen tum itineris tractus indicant; nec diſſentit intervallum. *Menariacum n.* Merghem.

VIII. *Viroviacum* nunc eſſe vicum, eidem Legiæ amni adpoſitum nomine vulgari *Werveke*; cùm nomen tùm ſitus produnt. *Viroviacū n.* Werveke.

IX. De ceterò, Notitia imperii militeis habet *Cortoriacenſes*, quos cognomentum traxiſſe ab opido Morinorum, quod prædicto amni impoſitum, olim Romanis dicebatur *Cortoriacum*, nunc vulgò Germanis adpellatur *Cortryck*, Gallis *Courtray*; nemo ambigit. *Cortoriacū n.* Cortryk.

Marci loc9 n. Marquise.

X. In eadem Notitia hæc leguntur verba: *Sub dispositione viri spectabilis, ducis Belgicæ secundæ: Equites Dalmatæ, Marcis, in litore Saxonico.* Hic locus, cui nomen *Marci*, haud dubiè is est, qui hodièque, paulò supra portum Ambletæliensem, dicitur vulgari vocabulo *Marquise*.

CAPUT XXIX.

De Toxandris sive Taxandris.

Selandicas insulas non incoluerunt Mattiaci.

I. Selandicas insulas Mattiacorum quondam incoluisse gentem, vulgus geographorum hujus ætatis ingenti errore statuit: hâc unâ ratione ducti, quia *Tacitus* de Germ. sermonem de Mattiacis conjungit cum sermone de Batavis, quos Rheni amnis insulam ad mare oceanum tenuisse, constat. Horum opinio infrà lib. III. in Mattiacorum descriptione, pluribus disturbabitur. nunc veros dictarum insularum antiquos incolas ostendam. Trans Morinos igitur Menapiosque, quà nunc Selandicæ atque Hollandicæ sternuntur citra Mosæ ostium insulæ, populi olim incoluêre, quorum Cæsar meminit belli Gal. comm. VI. Nomen Cæsar dictis insulis nullum tribuit: at *Plinius* lib. IV. cap. XVII. *Toxandros* incolas adpellat. quod nomen an Cæsaris etiam ævo obtinuerint, nec ne, haud facilè dixerim. & postea Plinius: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus deinde Menapii, Morini.* Scilicet *extra à Scaldi*, inquit. quia anteà Scaldi provinciam Belgicam finiverat. extra Scaldim Germani incolebant Cisrhenani. in quibus *Toxandri.* Populi igitur, quos in oceani insulis recenset Cæsar, nulli alii fuerunt, quàm qui à Plinio, nomine *Toxandri*, in litoralibus computantur, inter Batavos, Menapios ac Morinos.

Toxandri Selandicarum insularum incolæ.

Toxandrorũ limites.

Limiteis igitur ego statuo Toxandris, ab occasu solis æstivi, oceanum: à septemtrione Mosæ antiquum alveum, quo à Batavis disterminabantur: ab ortu & meridie flumina & euripos, quibus dictæ Selandicæ Hollandicæque insulæ à proximâ continente separantur. *In insulis sese occultaverunt*, inquit Cæsar, *quas æstus efficere consuêrunt.* Continens igitur fuit anteà terra Selandia, nec nisi majoribus oceani æstibus interfusa: id est, accessu maris fiebant insulæ; recessu iterum continens: quod verbum *consuêrunt*, disertè indicat. Sic & *Diodorus* lib. V. de Vecti & aliis inter Britanniam

Gal-

Galliamque insulis, sub Augusto Imperatore scripsit. *Peculiare autem quiddam accidit insulis hisce vicinis, quæ Europam Britanniamque interjacent. nam freto interjecto per æstus inundationem mari, ingens loci spatium aquis defectum peninsularum speciem reddit.* Sive igitur Diodorus inter alias Selandicas quoque intellexerit insulas, sin minùs; eadem certè earum tunc fuit species. Unde nunc etiam Vectis insulæ, & Selandicarum eadem est conditio. At post Cæsarem, *Tacitus* quoque æstuaria hoc tractu recenset: annal. XI. *Toxandri* igitur dicti sunt Plinio populi, qui nunc *Selandi* inque insulis *Hollandi* australes; & *Taxandria* regio Marcellino, quæ nunc *Selandia*, cum dictis insulis *Hollandiæ*.

II. De cetero haud equidem dubito, quin vicus Leodicensis agri *Tessenderloo*, adpellationem è *Taxandrorum* nomine acceperit. Id tamen quâ ratione, quum tam longè à dictis insulis sit dissitus, aut quando factum, ignoro. Eâdem tamen ratione factum videtur, ut & à *Tungrorum* haud dubiè vocabulo, eodem tractu cœnobium *Tongerloo* nomen accepit, inter opida *Sichenen* & *Herentals*, item eodem nomine vicus, inter opida *Maseyck* & *Bree*: item in Namurcensi comitatu, haud procul opido *Jemeppe*, vicus *Tongre*, & eodem vocabulo alius in Hunonia apud opidum *Chievre*. à quibus locis omnibus longè abfuerunt priscûm Tungrorum fines, quàm longissimè verò à Vestofaliæ vico *Tongeloo*, ad Bercolam amnem. Nisi fortè suspicari libeat, à rerum quarundam vocabulis, *tonger* & *tessender*, simul populos olim, ac postmodum vicos, longinquioribus tractibus ab invicem dissitos, nomina traxisse; quemadmodum & opida Galliæ, *Nemetocerna*, *Nemetacum*, *Augustonemetum*, & Hispaniæ *Nemetobriga*, nomina ab eodem vocabulo, unà cum *Nemetibus* Germanicâ natione, accepisse, suprà ostensum. Atque hæc de solo Toxandrorum. De origine ipsius gentis incelebratæ nihil habeo, quod memorem, nisi quod Germanos fuisse, è Plinii cap. XVII. lib. IV. constet. De rebus quoque gestis nihil, nisi quod è Cæsare patet; nempe à T. Labieno Cæsaris legato, gentem perdomitam. Plinius dicto capite, *Toxandros tradit pluribus nominibus*; videlicet, quia singulis Insulis singula erant nomina. alioquin gens una, in tam arcto terrarum spatio, in plura dividi genera haud facilè potuit.

Tessenderloo vicus à Taxandris adpellatus.

Toxandri fuerunt Germani à Cæsaris legato domiti; in plura nomina divisi.

III. Opida neque tunc neque multis sæculis post habuêre. De *Middelburgo* & *Flissinga* quod fertur, quasi hoc ab Ulysse (*Vlissin-*

Flissinga ab Ulysse.

non conditum; nec Middelburgium à Metello.

fingen quidpe incolis scribitur per *V* consonantem) oceanum perrante, inque has parteis delato, illud verò à Metello Celere, Galliæ proconsule, condita forent: delirantium nugæ sunt. Flissingam non ab *Ulysse*, sed ab *lagenâ*, quæ incolis dicitur *Vlesse* sive *Flesse*, nomen accepisse, ipsa opidi testantur insignia. Middelburgio autem nomen dedit situs in mediterraneis, sive in medio reliquorum insulæ opidorum, quæ in littore sternuntur. Unde rectius Latino ore vocabulum ejus formaveris *Medioburgium*.

In Toxandrorum insulis Romanorum castra.

IV. Castra tamen Romanorum in his Toxandrorum insulis, post Cæsaris ævum, fuisse, vehementer suspicor. *Plinius* lib. IV. cap. XV. enumeratis Rheni insulis: *Quæ sternuntur*, inquit, *inter Helium & Flevum: ita adpellantur ostia, in qua effusus Rhenus, ab septemtrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit.* Flevum ostium adpellatum ab ipsis lacubus & æstuariis, in quæ dispergebatur. *Helium* autem unde dictum, haud facilè dispectu est. Idem esse quod Mosæ ostium, suprà notavi. hoc Tacitus, insulam Batavorum quàm curatissimè & res circa gestas describens, numquam nisi *Mosæ* os adpellat. nec alibi *Helii* nomen reperitur, quàm apud Plinium. unde suspicari licet, non tàm ipsius ostii id nomen fuisse, quàm *vici* alicujus, sive *castelli*, juxtà siti: à quo tamen ipsum os interdum cognominabatur, licèt unum Mosæ vocabulum indicando sufficeret. Ad ipsum Rheni nomen, id est, ad medii alvei os fuisse castra, item alia ad Flevum ostium & castellum cognomine, infrà ostendetur. ad tertium igitur, id est, ad Mosæ os, itidem Romanorum fuisse castra si dixerim, haud ineptè fortasfis conjecerim, quin firmare hanc videtur conjecturam *Florus* lib. IV. cap. XII. *Præsidia atque custodias ubique disposuit ad Mosam.* In Mosæ ripa inferiori, quà Germani incoluerunt Cisrhenani, contra feroces Menapiorum Taxandrorumque nationes, item contra Frisiorum vicinitatem, uti satis tuta provincia Belgica foret, adeoque ipsa nimia Batavorum animositas in officio uti contineretur; miles præsidiarius imponendus erat. Præsidiorum verò nullum commodius, nec aptius, quàm quod ostio amnis adpositum, quemadmodum ad ipsum Rhenum ac Flevum, terram simùl & mare defenderet, quod quum vocaretur *Helium*, ipsum quoque amnis os inde cognominatum est; quemadmodum à Flevo castello, *Flevum ostium*. Lævæ igitur ripæ, id est, Taxandrorum solo concedendum est; quo situ nunc *Briel* opidum in insula Hollandiæ, vulgò *Voren* dictâ,

Helium Mosæ ostium seu vicus.

dictâ, cernitur; aut paulò infra. quin & vicus, in ejusdem insulæ, aversâ ripâ, *Helvoet*, IV millibus passuum à dicto opido dissitus, cognomen inde traxisse videtur. Hæc igitur de Selandicarum Hollandicarumque cis Mosam insularum antiquis incolis Taxandris.

CAPUT XXX.

De Batavis, ac primum de origine eorum & nomine. Item de situ Insulæ Batavorum, & longitudine ejus, sive de initio ac fine.

I. TAxandris atque Menapiis jungebantur à septemtrione *Batavi*, extrema Galliarum versus septemtrionem & orientem obsidentes, quà oceanus & Rhenus omnis Galliam Belgicam claudunt: gens omnium Germanici nominis cis Rhenum nobilissima atque fortissima. Germanos fuisse testatur *Plinius* lib. IV. cap. XVII. & eodem libro cap. XV. *Plutarchus* in Othone: sed copiosius *Tacitus* de Germ. *Batavi Cattorum quondam populus.* & clariùs histor. lib. IV. Batavi igitur progenies fuêre Cattorum; qui *Hassi* nunc dicuntur. Causa secessionis fuit *seditio domestica*; quâ inviti per vim à popularibus *pulsi*. Tempus secessionis haud facile monstratu est. Jam longè ante Julii Cæsaris ætatem has oras cis Rhenum obsedisse, credibile est. Cæsar primus nomen eorum apud Romanos prodidisse videtur in comm. IV. ubi insulam Batavorum memorat. Nomen id dono attulerint, an verò egressi jam è Cattis inter se constituerint, planè incertum nostri sæculi scriptores reddiderunt. Sunt, qui jam tunc hoc nomine adpellatos existimant, quum adhuc pars Cattorum in Germania forent. pro argumento adducunt, duo nominis vestigia; quorum alterum in *Battenberg*, prope Adranam flumen, alterum in *Battenhausen*, haud procùl amne Verrâ in Hassia exstant. Verùm hæc lubrica conjectatio est, subnixa nullâ ratione probabili. proinde haud temerè eam admiserim. Certiora adfert *Dio*, lib. LV. tradens *Batavos, qui equitandi arte pollent, dictos esse ab insula Batava.* Insula igitur hæc Rheni jam tum dicta fuit *ibi Batavv. Zosimus* lib. III. Βαταβίαν vocat νῆσον & panegyrici Latini passim *Bataviam*. quod nomen etiam nunc in superiori insulę parte durat. vocatur quidpe incolis *de Betavv* sive *Betovv*, & *Betuvve*; quasi *Bätavv* & *Bä.*

Batavi Cattorum fuêre progenies.

Batavi unde adpellati.

Batavorũ insulæ varia nomina.

Batavv. Toti insulæ id nomen fuisse, patet cùm ex Dione & Zosimo, tum ex Eumenii oratione pro scholis instaurandis. In tabula itineraria est *Patavia*; quemadmodum & fluvius *Patabus*, qui aliàs *Vahales*, sed & apud Dionem lib. LIV. Παταύων, *Patavorum* legitur nomen ac forsan non sine mendo. Apud Æthicum eadem regio dicitur *Petabium*, & longè alieno vocabulo, quod opidi est proprium in Pannonia, *Pœtavio*. Sed Cæsari, Plinio ac Tacito *Batavorum insula* eadem nuncupata est. Aimoino ac Reginoni dicitur *Batua*. quod propè accedit ad id vocabulum, quod vulgò nunc obtinet *Betuvve*. Extra insulam quum etiam aliquid agri habuerint Batavi, inter Vahalem atque Mosam, incertum est, utrum id sub eodem Bataviæ vocabulo comprehenderint, necne. Nam quotquot id referunt, insulæ tantum tribuunt. Atque hæc de origine Batavorum, ipsorumq; ac soli, quod incoluerunt, nominibus.

Batavorũ fines. II. Fines agrorum uti meliùs faciliùsque cognoscantur; insulæ situs atque circuitus primo loco aperiendus erit. Rhenum hanc effecisse, & mare oceanum, testes sunt *Plinius, Tacitus, Plutarchus, Dio* atque *Eumenius*. his adde *Zosimum* lib. III. *Adpulsi ad Bataviam navibus, quam in duas parteis divisus Rhenus efficit, quâvis insulâ amnicâ majorem.* Hic igitur est situs Batavorum insulæ; scilicet in ipso Rheno, ad mare Oceanum. *Batavorũ insulæ situs* Longitudinem igitur juxta fluenta Rheni, inter solis ortum & occasum, porrigo: latitudinem inter septemtriones & austrum, sive inter duos dicti amnis alveos, qui tergum ac latera circumluunt, protendo. Ac primo de longitudine agam. quam haud difficulter indagare poterimus, si tergum sive principium ac frontem seu finem Insulæ ex Tacito inquiramus. De hoc controversia nulla esse potest, quum disertè auctor, unà cum Eumenio, à fronte mare oceanum alluere Insulam tradat. Illud Rhenum circumluere, eodem testatur loco, & eadem de re dilucidiùs annal. II. Ex his satis perspicuum fit, ibi initium agri Batavi fuisse, ubi Rhenus uno alveo continuus esse desinit, ac velut in duos amneis dividitur. Id verò haud procul Clivio opido, ad munimentum Schencken schans, fieri videmus; ubi, ut olim, nunc etiam amnis in duo veluti scinditur cornua, dextrumque Germaniam versus profluens, *Rhenus* perhibetur vulgò *de Rhyn*; lævum protinus ab ipsa scissione *Vahales*, vulgò *de Wale*. Quare de principio etiam insulæ dubitare jam non magis licebit, quàm de

fine

fine seu fronte; quando eadem terrarum facies, eademque fluminum nomina, quæ olim scriptori antiquo memorata, in hanc usque ætatem perdurant. Tacitus principium insulæ ac tergum ad divergium Vahalis ponit; finem seu frontem, ad oceanum; hoc spatium. si accuratè dimetiaris, nempe à dicto munimento ad extremum insulæ excursum, qui est ad Mosæ ostium, & pagum *Gravesande*; dabit millia passuum LXXXIII. Atque hæc summa est insulæ longitudo: quam Plinius loco suprà dicto nimium producit, propè millia passuum ei tribuens. quanquam oceanus nonnihil terræ abluerit, litus hoc crebris inundationibus vexans: unde Selandicæ Hollandicæque, & aliæ insulæ effectæ. Sed illud de Vahalis Mosæque confluentibus, ne quem dubium agat, mox infrà ostendam, non ibi confluxisse hos amneis, ubi nunc, id est, ad arcem *Loevenstein*; sed multò inferiùs: ubi si initium insulæ Batavorum sumas, ferè nulla erit. *Batavorum Insulæ longitudo.*

CAPUT XXXI.

De lateribus Insulæ Batavorum; quorum alterum Vahalis flumine ac Mosæ ostio, alterum medio Rheni alveo clauduntur. ubi veteres dictorum fluminum alvei describuntur, ostenditurque quâ ratione medius Rhenus in Leccam amnem abactus sit. item de Corbulonis fossa.

I. POsitis insulæ fronte ac tergo, quæ longitudinem constituunt, proximum nunc opus est, latera ejus, quæ latitudinem dabunt, utrimque cingere. quæ quum duobus, ut dictum est, Rheni cornibus tegantur, horum genuini ac veri alvei à Tacito designati, diligentiùs pervestigandi erunt. De dextro sive septemtrionali pauci quidam fuerint, qui rectè senserint, tamen lævum omneis ignorasse video. primum igitur de hoc agatur. Hic protinùs à scissione ad *Schenkii* munimentum, *Vahales* vocatur, vulgò *de Wale*, præsertque nunc nomen id ad arcem usque *Lœvenstein*, prope opidum *Workhom*: ubi Mosæ junctus, nomen in hujus vocabulum mutat, vel abscondit. antiquitùs verò ultra nomen eum provexisse uti credam, *Batavorum insulæ latitudo & latera.*

 dam,

dam, persuadent mihi veterum utriusque amnis nominum vestigia, quæ partim in continente, partim in insulis Hollandiæ etiamnum exstant. primò autem Mosæ alveum scrutari lubet, quo reperto, faciliùs atque commodiùs ad Vahalem transgredi poterimus. Cæsar comment. IV. *Mosa*, inquit, *profluit ex monte Vosego, qui est in finibus Lingonum; & parte quâdam Rheni receptâ, quæ adpellatur Vahalis, insulam efficit Batavorum.* Mosa amnis nunc in Geldria, medio fermè inter clara duo opida *Bommel* & *Megen* situ, partem quamdam sui duobus alveis, quibus munimentum *divi Andreæ* circumdatur, in Vahalem transmittit. suo tamen sibi nomini latum servans alveum, usque ad vicum *Bochoven* defertur. hinc verò divertente in occasum solis æstivi alveo usque ad arcem *Lovestenium*, ubi Vahali nunc jungitur, *Novus* adpellatur *Mosa*, vulgò accolis *de Nieuwe Mase*. hinc eodem nomine *Gorichomium* prælabitur opidum; infra quod jam geminum fert nomen, alterum modò dictum, alterum quod accolis *de Merwe* vocatur, à veteri arce ejusdem nominis: cujus vestigia in undis propè Dordracum exstant. hinc dicto gemino nomine *Flaredingam* usque devectus, infra id opidum uno simplicique vocabulo, donec oceano misceatur, *Mosa* vocatur. At alveum istum, quem modò ab divi Andreæ munimento ad Flaredingam usque descripsi, non veterem esse illum à Cæsare Tacitoque memoratum, cùm alia argumenta indicant, tùm maximè alveus tenuis, qui à *novo Mosa*, juxta vicum *Bochoven*, in sinistras terras divergens, primum *Hedickse Mase* vulgò accolis, id est *Hedicensis Mosa*, à vico *Hedickhuysen*, quem perfundit; mox *d' oude Mase*, id est, *vetus Mosa*, indigetatur: quem veterem esse amnis alveum satis ipsum nomen clamat. Mosæ igitur veteris flumen ab opido *Megen*, uno certoque alveo, nullis in Vahalem ad divi Andreæ munimentum aquis transmissis (nam posteriore heic sæculo fossas factas, ratio infrà convincet) devectum, eas terras antiquitùs dextrâ ripâ perfundit, quæ nunc opidum *Huesden* sustinent: sinistrâ autem; ubi nunc opidum *Gertrudenberg* conspicitur. inter hoc & Dordracum, continui nunc funduntur lacus sive paludeis: at superiore sæculo aridam humum certum amni præbuisse alveum, indicant reliquiæ vicorum, sub undis latentes. quin etiam nunc alvei profunditas deprehenditur inter dictos vicos, hoc tractu: A Gertrudeberga, dextrâ ripâ, attingit reliquias vici *Herdert wert*; dein *Heysterbach*; mox *Allensoet*: cui oppositus fuit in lævâ ripâ vicus *Mün-*

Mosæ fluminis fons & ostia.

Münsterkercke. hinc inter duûm vicorum reliquias, quorum alter est à dextra ripa *Alloejen*, alter à sinistra *Dubbelmund*, in profundos sese condit lacus. moxque iterum in Hollandiæ insula, cui vocabulum *Foren*, veteris *Mosæ* nomine dignoscitur: prætervectusque cognominem vicum *Masedam*, tandem ad alium vicum cognominem *West Mase*, sistitur. hinc autem à duobus millibus passuum oppositus ei est alius alveus, ad vicum *Claesvvale*: quem & ipsum veterem quondam fuisse Mosæ alveum, regio indicium facit. exit autem in lacus, qui inter duas ejusdem nominis insulas *Foren* funduntur. Hinc jam ad verum Mosæ os uti perveniamus, id necesse est fretum sequamur, quod inter insulam *Corendyk* & vicum *Bleynkfliet* situm. Inde jam certus excipit alveus, qui juxta vicos *Simonshaven* & *Biert* protensus, tandem in ostium nomenque Mosæ desinit, ad opidum *Geerfliet*. hunc autem veterem verumque esse Mosæ alveum colligo. primum, si ad lævam alium agere conareris, non in Mosæ tandem os, sed in aliud fretum, quod in mare oceanum exit, nomine *Flackee*, incideres: sin verò ad dextram deflecteres; in Vahalis fluvii nomen delabereris, quod est inter duos vicos *Putte* & *Portegael*. Porrò à Geroflitio *immensum* illud, ut vocat Tacitus, *Mosæ os* incipit, quo *Rheni amnis pars, verso cognomento, Vahales in oceanum effunditur.*

II. Jam ad Vahalis expositionem sermo convertatur. Tacitus annal. II. *Rhenus*, inquit, *uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi, velut in duos amnes dividitur: servatque nomen & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. Verso cognomento, Vahalem accolæ dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Mosæ flumine: ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur.* Dividi Rhenum in duos alveos, ad munimentum Schenkii, jam anteà dictum. Hinc igitur sinister alveus, cognomento *Vahales*, Noviomagum, Tiliam, Bomelium Geldriæ opida prælapsus, nomen perfert nunc ad arcem usque *Lœvenstein*. Juxta hanc fossa, à vico *Bochoven* manibus quondam mortalium egesta, aquas pariter Mosæ in Vahalis flumen invexit ac nomen; quod etiamnunc durat sub cognomento *Novi Mosæ*. Vahales igitur amnis anteà fuit, qui *Novus Mosa* posteà dictus. Hujus lævam ripam lacus nunc tegunt, sive paludes, Gertrudebergam inter Dordracumque sparsæ, intercedentibus tamen parvulis quibusdam in-

Vahalis alveus vetus lævum Batavorum insulæ latus cinxit.

insulis, pristinæ continentis terræ reliquiis. In dextrâ ripâ à Lovestenio visitur Gorichomium opidum. inde vici *Herdigfeld, Giffendam, Slydrecht, Papendrecht*. huic in lævâ ripâ objacet Dordracum opidum. à quo Vahales, eodem cognomento novi Mosæ, in orientem se convertit, ad fossam usque, quæ abluto vico Hollandiæ *Alblasserdam*, Leccæ amni miscetur. Fossæ alius ab occidente æstivo oppositus est alveus, mediam insulam secans: quem *Veterem Vahalis* esse *alveum*, ipsum prodit nomen, quo in hunc usque diem *de Wale* accolis dicitur. Hujus sinistræ ripæ tres adjacent vici *Haynjderambacht, Rysoort* & *Jansdam*. ab hoc iterum in lacus transfunditur Vahales; donec inter duos insulareis vicos *Putte* & *Portegael*, Vahalis nomen rursus obtineat, quod deinde servat, donec inter Geroflitium & Flaredingam Mosæ flumini misceatur: cujus hinc *immenso ore in oceanum effunditur*. Ad Geroflitium igitur olim fuisse Mosæ Vahalisque confluenteis, certum est; non verò ad Vorichomium opidum, seu arcem Lovestenium; ut alii hactenùs vulgò docuerunt. Ceterò antiqui isti dictorum amnium ductus, sive alvei, sic post modò, cùm oceani inundationibus, tùm mortalium operibus turbati sunt, ut multis in locis vix vestigia deprehendantur. quidpe cùm Mosa à vico *Bochoven* dextras terras pervectus, in Vahalem effunderetur juxta opidum Vorichomium; nomen illius, ùt celebrioris fluvii, in hujus alveo prævaluit; ita, uti *novus Mosa* diceretur. Postquam verò arx in sinistrâ ejus ripâ exstructa, cui nomen, sive à rege Francorum *Merovaeo*, ùt vulgò creditur, sive aliunde, *Merovaa* vulgò *de Mervve*: ipse quoque fluvius, qui ab initio *Vahales*, mox *Mosa* dicebatur, *Merovaeus* nuncupatus est. tandem, quum oceanus terras, modicis nte à æstuariis divisas, immensis inundationibus in complureis insulas dissecaret; in *Lecca* quoque inferiorem partem novi Mosæ juxta ac Merovæi nomen transiit. Manserunt tamen veterum alveorum modicæ portiones, fluminibus suis nomina custodientes, in terris insulisque modò enarratis. Quod autem fretum duos inter vicos *Putte* & *Portegael*, utriusque amnis nomen simul obtinuerit, quum tamen ab initio unius Vahalis alveus fuerit, id occasione evenisse videtur hujusmodi. Quum Mosa à vico *Bochoven* in Vahalem abigeretur, vetus ejus alveus tenuis effectus est; dein aquis quoque destitutus: tandem, vel suâ sponte, vel agricolarum opere, agros complanantium, ad vicum *West Mase* obstructus. Hinc quum posterioribus tempori-

Vahalis & Mosa confluentes.

tibus advenæ gentes nullum veteris Mosæ exitum cernerent, eum Mosæ alveum esse suspicati sunt, qui re verâ Vahalis erat. unde geminum denique natum est eidem amni nomen. Vahalis igitur antiquus iste alveus, quem modò descripsi, unà cum Mosæ extrema parte, quæ à Gerofiitio ad oceanum pertinet, insulæ Batavorum lævum sive austrinum latus olim cinxit.

III. Ceterum lacus sive paludeis, quæ inter Gertrudebergam & Dordracum, dictasque Hollandiæ insulas funduntur, anteà nullas fuisse, sed solidam humum certos amnibus præbuisse alveos, quamvis satis ex jam dictis perspicuum sit; tamen inde etiam colligi potest, quod nulla lacuum vel paludum ab hac parte, apud veteres auctores exstat mentio. Lacuum, qui ad Septemtriones sunt, vulgari nunc nomine *de Suyder see*, meminit quidem frequens *Tacitus*, & *Plinius* quoque disertè, Rhenum in eos sese spargere, tradit. at hic idem Rhenum ab occidente, non in lacus, sed in Mosam se spargere testatur. ubi idem ego in hujus verbis noto, quod Tacitus de eodem amne refert. Fossæ tamen sive æstuaria exstiterunt, quibus Mosa, sive, ut Cæsar existimavit, Rhenus in plura capita scindebatur, Scaldesque Mosæ jungebatur. *Lacus & paludes ad Dordracũ & insulas Hollandicas.*

IV. Nunc *dextrum* etiam, septemtrionale *Insulæ latus* certo limite claudere ordo requirit. Sic in descriptione insulæ loquitur *Tacitus*: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi, velut in duos amnes dividitur: servatque nomen ac violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur.* Hic alveus est, qui à Schenkii monimento, Arnhemum versùs & Vageningam, Rhenam, Durostadium, Trajectum, Vordam, Leidamque devehitur. *Plinius* sic lib. IV. cap. XV. *In Rheno ipso propè C millia passuum in longitudinem nobilissima Batavorum insula & Cannefatium & aliæ Frisiorum, Morsatiorumque sternuntur inter Helium & Flevum. ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus, à septemtrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit; medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Hunc igitur Plinii Rhenum, modicum nomini suo custodientem alveum esse eum, qui Leidam fertur, nemo, ne eorum quidem qui de Batavorum insulæ finibus perperam sentiunt, quicquam ambigit. at hunc eumdem esse, quem Tacitus Germaniam prævehi, nomenq; & violentiam cursus, donec oceano misceatur, servare tradit, negant. *Rheni alveus, qui Batavorum insulæ latus dextrum cinxit.*

La-

Latisſimum eum olim fuiſſe alveum, qui Leidam prælabitur, vel inde patet, quòd nomen Rheni unus ſolus cùm Plinii tempore tulerit, tùm nunc etiam ferat, ceu reliquorum antiquisſimus. Quum autem humili ripâ loco, contentus in Galliam prono alveo ruere tentaret; id uti impediret Druſus Germanicus, molem ſeu aggerem dictæ ripæ præſtruere adgreſſus eſt, fato autem præreptus, opus imperfectum reliquit. id annis pòſt LXVI Paullinus Pompeius, ſub Nerone inferioris Germaniæ proprætor perfecit, ùt teſtis eſt Tacitus annal. XIII. Aggerem hunc XIII annis poſt, Civilis Batavus rebellans, poſtquam in inſulam, ceu locum contra Romanorum inſequutionem tutum, conceſſerat, diruit, Rhenumque in mediam inſulam effudit; uti hâc ratione duplex vallum, ſive duplicem foſſam adverſus Galliæ continentem, unde Romanorum vim atque arma metuebat, haberet; *Vahalem* videlicet & hunc *novum Rheni alvum*, *Tacitus* hiſt. V. Atque tum eâ molis disjectione factum eſt id, quod continuò ſubtexit auctor: *Sic, velut abacto amne, tenuis alveus, inſulam inter Germanosque, continentium terrarum ſpeciem fecerat.* Huc igitur jam ſpectat illud Plinii: *Medio inter hæc ore modicum nomini ſuo cuſtodiens alveum.* Illa igitur inſulæ facies, inter vada ſitæ longè ante abactionem Rheni, quum Batavi è Cattis profecti eam occuparent, exſtabat. Opportunitas autem ad facileis navium adpulſus, quam hoc loco ex Taciti annal. II. allegant Bataviæ deſcriptores, ad Moſæ illud *immenſum os & latum placidumque Vahalem* pertinet: quem ob id ipſum auctor tàm curatè deſcripſit; quo opportunitas adpellendi naveis dilucidiùs noſceretur. Quamquam *tenuis* fuerit *modicusque* hic amnis, ita, uti ſæpè ſiccitate cœli exaruerit; tamen terminus perpetuò is fuit ab hac parte Romani imperii. Poſteà tamen omnem curſus violentiam amiſit. quidpè non, uti tunc, nunc etiam mari oceano miſcetur, ſed tumulis arenarum, quos vulgò *de Duynem* accolæ vocant, inter duos, haud procul Leidâ urbe, maritimos vicos, qui vulgò *Catvvyk* & *Noortvvyk* adpellantur, obſtructo oſtio retinetur.

Civilis alveus nunc Lecca eſt.

V. Ceterum novus ille alveus, in quem Civilis Rhenum effudit, nullus alius eſt, quàm qui nunc *Lecca*, vulgò accolis *de Lecke*, vocatur; & Culeburgium, Vianam, Schonhoviam delatus, paulò infrà hanc, juxta vicum *Krimpen* Moſæ amni jungitur: quondam verò, quum ſolida etiam dum humus certos fluminibus præbe-

beret alveos ; infra Flaredingam in eumdem Mosam confluebat, nam ubi is ad Durostadium incipit, Rhenus lato alveo fluere desinit; manifesto argumento, prope Durostadium, in lævâ Rheni ripâ, molem à Druso olim excitatam fuisse ; quam Junius ad Drusi fossam, quæ est inter Arnhemum & Dusburgium, exstructam fuisse, ingenti errore judicavit. Sed Ortelius haud minori errore, Leccam existimavit esse *Corbulonis fossam* ; cujus meminerunt *Tacitus* annal. XI. & *Dio* lib. LX. Auctores fossam hanc à *Corbulone* ideò perductam ajunt, *ut incerta Oceani vetarentur.* at Lecca longiùs abest, quàm uti huic rei operam dedisse quiverit: nec CLXX stadia spatio in Mosam & Rhenum conveniunt. Fossa quæ ab urbe Leida, vulgari nomine *de Fliet*, Delftum defertur, atque inde ad vicum *Maselland* deducta, tandem ad propinquum vicum *Sluys*, Mosæ jungitur. hanc esse Corbulonis fossam, arguo. primùm, quia inter Mosam Rhenumque acta est: dein quia proxima oceano ; ut quæ *incerta* ejus, id est, *adfluxus*, qui crebri his in locis fieri consuêrunt, ne ultrà in superiorem insulæ partem agris detrimentosi transirent, quondam vetare potuerit. tertio quia spatium XXIII millibus passuum, sive CLXX stadiis, quàm maximè congruit; utique si alveum ejus, non intervallum inter Leidam & *Sluys* sequaris; hoc namque rectâ lineâ est millium XVIII. postremò quia fossa hæc nunc etjam vulgari vocabulo adpellatur accolis *de Fliet.* hoc quidpè vocabulum nihil aliud significat Germanorum linguâ, quam quod Latini *æstuaria* adpellant, sive *fluxus maris*, à *verbo flieten*, id est *fluere*, quod aliâ dialecto est *fleeten*; unde *fluxus*, *fleet.* Illa fossa, quâ hodie eodem nomine *Vliet* ab ipsa urbe Leida navigia Delftum versus exeunt, nuperi est operis, nec ego eam volui : sed illam quæ stadio circiter ab urbe disjita. vulgari vocabulo *het oude Vliet*, ex Rheno in prædictam fossam Delftum versus ducit. hoc verum ajo esse initium veteris fossæ Corbulonis : illam verò fossam, ab urbe Leida. ad vetus usque Fletium, esse nuperam. Adde jam his tabulam itinerariam. *Corbulonis fossa.*

VI. De ipsius medii Rheni obstructione, conjecturas judicii mei in medium adducam : quibus, prout cuique ingenium, demat vel addat fidem. Rhenus quando & quomodo à Civile Batavo in Leccam effusus, tenuisque alveus ejus effectus fuerit, suprà dictum est. exinde verò, quum alii quoque alvei, seu fossæ, ab utraque tenuis jam Rheni ripa, hinc in Leccam atque Mosam, inde *Quomodo mediũ Rhenii os obstructũ & quando.*

in lacus, quorum maximus vulgò vocatur *Suyderfee*, complures agerentur; facilè os amnis, magis magisq; indies extenuati, aquisq; destituti, arenis tandem, quas venti vehementiori flatu ex tumulis litoralibus utrimq; ingefferunt, obftrui omninò potuit. nam pars etiam munimenti, quod ad hoc oftium exftructum fuit, iisdem arenarum tumulis obruta nunc latet. Tempus verò certum, quando obftructum, indicari nequit. Multis retrò fæculis factum, vel indè colligere licet, quod nulla ejus rei ne apud pofteriores quidem fcriptores mentio. nam qui proximis id fæculis tribuunt; quafi inundatione aliquâ ingenti acciderit: nihil certi & ipfi habent, quod adfirment. nec rectè inundationi tale quid adfcribitur: quum hâc ingruente, tenuis alveus, modicumque os fluminis facilius dilatari, quàm obftrui potuerit.

Infulæ Batavorum latitudo fumma.

VII. Infulæ Batavorum fumma latitudo, inter Leidam & infimam veteris Vahalis ripam, quæ eft juxta vicum *Begerland*, deprehendo effe millium paffuum XX. Continet nunc univerfa infula, Cliviæ perexiguam partem; partemque Geldriæ, & Trajectinæ provinciæ, item portionem Hollandiæ. opida habet numero compluria ac nobilia: in Clivia, *Huefen*; in Geldria, *Tiel, Buren, Culenburg*; in Trajectino agro, *Wykte Duerftede*, ipfius Trajectinæ urbis partem, cis Rhenum fitam, & *Montfoort*: in Hollandia, *Afperen, Huekelum, Leerdam, Vianen Yfelftein, Gorichum, Nieupoort, Schoonhoven, Oudevvater, Goude, Leyden, Rotterdam, Schiedam, Flaerdinghe*; *Delft*, duosque vicos nobileis *Gravenhaghe*, & *Gravefande*. In infula autem vicum celebrem *Yfelmonde*.

Infula illa quæ hodie contineat loca.

CAPUT XXXII.

Refutantur eorum argumenta, qui Batavorum infulam ad Ifalam flumen & Flevum lacum extendunt.

Iunius Batavorum infulam ad Ifalam & Flevum lacum extendit.

I. CEterum, qui Bataviam ad Ifalam usque, id eft, ulteriorem Rheni alveum, & in quem is tranfit, lacum Flevum oftiumque, quod vulgò nunc dicitur *het Flie*, in Frifiorum Marfutiorumque fineis protulerunt, dux fuit omnibus Hadrianus Junius, qui ceterum gregem fuâ auctoritate à recto tramite feduxiffe videtur. quidpe hic primus tam copiosè tamque fpeciosè de Batavia fcripfit, uti imprudentes in fententiam trahere haud dif-

difficilè fuerit. Is duplicem statuit Bataviam; *veterem* scilicet, quam iisdem, quibus nos Batavorum insulam, includit finibus; ac *novam*, quam à medio Rheni alveo, id est, à fine veteris, ad fossam usque Drusianam, seu septemtrionalem Rheni alveum, qui vulgò *Ysel* vocatur, & Flevum ostium, quod inter duas Insulas *Schelling* & *Flieland*, vulgò *het Flie* dicitur, extendit. quo spatio magna pars nunc Geldriæ, item Trajectini agri & Hollandiæ haud exiguæ portiones comprehenduntur. Atque hanc inter duos extremos Rheni alveos geminam Bataviam, tamquam unam insulam, *Plinianam* audet vocare hist. Bat. cap. I. & III. eamdemque censet Tacito tradi *Batavorum insulam* cap. I. & XI. Ex Plinio uti Bataviam suam Plinianam probaret, hæc ipsius in medium attulit verba; *In Rheno ipso, propè centum millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ Frisiorum, Cauchorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum. ita appellantur ostia, in quæ Rhenus effusus, à septemtrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit; medio inter hæc ore modicum nominis suo custodiens alveum. Quibus hæc sua subjicit. Quibus ex verbis liquidò discimus, Rheni insulam Plinii ætate in septenos divisam fuisse populos; Batavos nimirum, Caninefates, Cauchos, Frisiabones, Tusios, (quos cur ita nominem hoc loco, dicetur postea)* & *Marsatios*; Plinius quidpè haud unam ait insulam sterni inter Helium Flevumque, Rheni ostia, sed plureis; unam, quam priori loco ponit, vult esse Batavorum & Caninefatum; ceteras, quas huic subjicit, Frisiorum & Marsatiorum. Sic capite sequenti, post enarratos omneis Galliæ Belgicæ populos, in fine; *Gugerni*, inquit *Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Quo loco satis dilucidè reliquos illos, in ceteris Rheni insulis, à Batavis & eorum insula distinguit.

Duplicem statuit Bataviam, Veterem, & Novam.

Sententiam suam confirmare nititur ex Plinio.

II. Ac Junii equidem error levior quodammodo videri potest; qui, quamvis complureis, tamen diversos populos in una eademque insula collocat. at ii, qui omneis istos populos uni Batavorum genti ac nomini attribuerunt, multò longiùs aberrarunt. At eosdem Bataviæ suæ fineis ex Tacito adserere conatur Junius. Verba Taciti hæc sunt: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amneis dividitur; servatque nomen, ac violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior ac placidior*

Junius repugnat Tacito.

cidior adfluens. Verso cognomento, Vahalem accolæ dicunt: moxque id vocabulum mutat Mosâ flumine, ejusque immenso ore eumdem in oceanum effunditur. Quibus continenter subjicit sua: *Qui locus duorum tantum meminit fluentorum; unius, quo Frisia Germaniæ pars alluebatur; & alterius, quod in hunc usque diem nomen tuetur.* Quid, quæso, magis ex diametro repugnare Taciti verbis poterat? Totum id, quod Batavorum insula designatur à Tacito, ab isto excluditur. quod Rheni nomen in hunc usque diem retinet, id flumen est, quod Lugdunum defertur; quod Frisiam alluit, Isala nunc & lacus *Suyder see*, & *Flie* nuncupatur; ubi igitur *Vahalis* nomen, ubi *Mosæ*?

III. In sequentibus autem non modò apertè Tacito contradicit Junius, sed secum etiam ipse pugnat. Medium ex Taciti verbis modò interpretatus erat *Rheni alveum* & *Isalam* flumen. nunc mox ex iisdem verbis *Vahalem* intelligit & *Isalam*, medium verò ab auctore silentio suppressum, sic utrobique non modò variè secum ipse pugnat, sed longè etiam errat. Dicta ejus cum Taciti verbis conferantur, quæ sunt hist. lib. IV, hujusmodi: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam occupavêre, quam mare oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.* Quæro igitur si Drusi fossa, quum Batavi insulam occuparent, nulla fuit, (meminit quidpè insulæ gentisque Cæsar multis annis ante Drusi res gestas) quî Tacitus hanc, ubi de Batavorum in eam adventu narrat, terminare istâ potuit? Eamdem verò dare Tacitum heic insulæ descriptionem, eosdemque terminos, quos suprà, annal. lib. II. ubi de opportunitate insulæ loquitur, facilè ex ipsis istius loci perspicitur verbis: *Rhenus*, inquit, *uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur; servatque nomen, & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt.* De Vahale nulla nobis est controversia. at illum, quem *nomen violentiamque cursus servare* ait auctor, *donec oceano misceatur*, Isalam esse, ut vult Junius, ego maximè nego: negantque unà *Mela* lib. III, cap. II. & *Plinius*; qui *Rhenum*, ait, *à Septemtrione in lacus spargi, & Flevi ostio in mare effundi.* Age igitur? si *in lacus sparsus*, vel si *jam non amnis*, quod Mela testatur, *sed ingens lacus campos im-*

ple-

plevit; violentiam cursus, quam Rheno suo Tacitus tribuit, *donec oceano misceretur*, qui *servare* quivit? aut, si *Flevo dictus, ubi campos implevit*, quomodo *nomen Rheni custodivit*? Patet sanè, Tacitum non Isalam intellexisse, sed medium alveum; quem Plinius etiam *nomen custodivisse* suo tempore testatur; quemque Mela innuit; dum *ad sinistram amnem etiamtum, & donec effluat, Rhenum* adpellat. nam tertium alveum, qui *Vahales* dicitur, Mela aut ignoravit, aut saltem non retulit. Medio alveo haud umquam aquæ ita per Drusi fossam abductæ fuerunt, uti is rivi loco inde haberi potuerit. sed duravit ei sua latitudo, & *violentia cursus*, donec à Civile Batavo in Leccam abactus est. neque tunc quidem nomen amisit: quia Plinius *modicum* suo ævo *nomini suo custodivisse alveum* testatur. quin pro termino semper etiam posteà habitum fuisse Romani imperii, infrà ostendam. Ergo si umquam nomen eum amisisse Junio credas; certè eò temporis intervallo amisit, quod inter Plinii Tacitique scripta interponitur. At tunc in Drusi honorem Isalæ amni nomen Rheni impositum, haud simile veri est. Etenim Drusus fossam egit, vitamque obiit sub Augusto Cæsare: Plinius opus suum Vespasiano Imperatori dicavit: Tacitus sub Trajano scripsit. inter Augustum autem & Trajanum Imperatores ingens temporis intervallum, & seculum propemodum elapsum est: quo jam facilè omne studium in Drusi honores posterorum animis abierat. Sed Isalam Tacito umquam proprio peculiarique nomine *Rhenum* fuisse adpellatum prorsus ego nego.

IV. Junius sibi ipsi haud constare secumq; dissentire pergit. Contra Joannem Stellam negat Caninefatium sedem fuisse in Batavorum insula: quod iste rectè ex Plinio & Tacito adfirmavit. At distinguere voluit Junius inter *Batavorum insulam*, seu *Bataviam veterem* & *Bataviam novam*. In illa Caninefateis sedem habuisse negat, in hac concedit. Sed Taciti Batavorum insulam ipse ad Isalam usque & lacus profert. Quærere igitur lubet; quum ipse ad utramque Isalæ ripam Frisios ex auctoritate Taciti collocet; quomodo ex eodem auctore ad Isalam usque Batavorum insulam se posse proferre speravit? verba Taciti hæc sunt de Germ: *Majoribus minoribusque Frisiis, vocabulum est ex modo virium. utraque nationes usque ad oceanum Rheno prætexuntur: ambiuntque immensos insuper lacus.* Ubi Junius hæc verba, *Rheno prætexuntur*, ad Isalam flumen refert; quia Fri-

Caninefatium sedē in Batavorū fuisse insulâ negat Junius.

Junius qua

de Rheno dicuntur ad Isalam refert.

Frisii ad utramque Isalæ ripam incolebant. Jam verò iterum quæro; quum ipse cap. 1 veterem Bataviam suam iisdem finibus includat, quibus nos Batavorum insulam; cur non credit, Tacitum haud aliam, sed hanc ipsam voluisse, quâm Batavos primo adventu occupasse tradit? Tum, si Taciti Pliniiq; temporibus novam Bataviam rectè se tribuere putavit quæro, quibus temporibus aut cui auctori veterem illam adscribere voluerit? Unus equidem est Julius Cæsar, qui Batavorum insulæ, antequam Drusiana fossa facta fuit, meminit. at docuisset saltem Junius, quando Batavi, veterem insulæ suæ limitem, id est, medium Rheni alveum transgressi, Frisios & Marsatios, qui inter hunc alveum & Isalam, lacusque & Flevum ostium incoluerunt, expulerint, aut bello victos sibi subjecerint, uti eâ demum ratione illorum agri horum juri, id est, Bataviæ nomini accesserint. Sanè nihil horum unquam attulisset. *Drusum* (verba sunt Junii cap. I.) *è duobus tres alveos fecisse, & Bataviæ porrectiora pomœria extendisse, novamque dedisse Bataviam*, si nos credere voluisset, ostendisse prius necessum erat, quonam Drusus Frisios Marsatiosque miserit, postquam Batavis eorum solum tribuit. aut saltem, quando, & quâ de causa his illos in servitutem dederit. Denique auctorem hujus rei aliquem ex antiquis produxisset. Permansisse perpetuò Frisiorum & gentem & nomen citra Flevum, omnibus satis constat; quando illa Hollandiæ pars, quæ aliàs Septemtrionalis usurpatur, circa lacum *Suyder see*, etiam hodie *Frisia occidentalis* nomine, vulgò *West Friesland* adpellatur; opidaque inibi non Hollandiæ, sed Frisiæ insignibus decorantur: unum adhuc ex *Tacito* locum adferam. histor. lib. V. *Flexu*, inquit, *autumnus, & crebris pluvialibus imbribus superfusus amnis, palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit.* En tibi censesne terras Rhenum inter Isalamque porrectas adeò humileis palustresque esse, uti in stagni faciem oppleri possint? Certè tumuli atque colles, qui satis editi per omnem dictam terram sternuntur, manifestò Junii errorem coarguunt. Caput tamen omnis argumentationis debebat esse, quia Batavi omnes Galliæ Belgicæ pars fuêre: Galliæ autem atque Germaniæ terminus fuit medius Rheni alveus; quem Insulæ terminum constituens Tacitus, Germaniam prævehi testatur.

Cæsar Batavorum descripsit insulam ante factam fossam Drusianam.

Frisiorum sedes fuit citra Flevum.

CA-

CAPUT XXXIII.

De Batavorum agris extra insulam, in Galliæ ripa, inter Vahalem Mosamque. item de Caninefatibus, partem Batavorum insulæ colentibus.

I. Videamus nunc deinceps, an extra etiam insulam Batavi quidquam agri obsederint; & quantum id fuerit. *Tacitus* hist. IV. *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam, occupavêre.* Apertè heic particulâ collectivâ *simul*, duæ agri Batavi partes componuntur; quarum altera est ipsa *insula*; altera, *extrema* illa *Gallicæ oræ, cultoribus vacua.* Idem indicat de Germ: *Batavi non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt.* Heic etiam particula disjunctiva *sed*, ager Batavorum in duas portiones dispertitur: quarum una in Rheni insula; altera extra insulam, in Galliæ ripa, cis Vahalem collocatur. Sed maximum hujus rei indicium est in hist. lib. V. *Civili Cauchorum auxilia venêre. non tamen ausus opidum Batavorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit.* Si post incensum Batavorum opidum in insulam concesit; certè antè extra insulam fuit, ubi & opido ignem injecit. His jam adstipulatur *Plinius*, lib. IV. cap. XVII. Hic etiam dupliceis facit Batavos; Rhenum in Belgica accolenteis, & in insula Rheni: quam antea cap. XV, *nobilissimam Batavorum insulam* adpellavit. His quoque adsentitur *Servius* in comment. ad Virgilium, cujus versus hic est Æneid. VIII.

Batavorum agri etiam extra insulam in Galliæ ripa.

Extremique hominum Morini, Rhenusque Bicornis.

Sed age, quantum agri extra insulam obtinuerint Batavi? *Non multum*, inquit noster, *ex ripa, sed insulam colunt.* quæ distinctio haud dubiè indicat, minorem fuisse illam partem ex ripa, quam ipsius insulæ spatium. Nec dimidium quidem insulæ exæquasse, illud agri in ripa, uti censeam, vehementer persuadet Taciti auctoritas. Quare haud modicè errasse mihi videntur, qui Selandiæ vicum *Cats*, Cattorum progeniei, id est, Batavorum reliquias, permanere censent: item qui vicum *Cattendyk*, prope Gusam opidum, ab iisdem denominatum arbitrantur. major namque est ab his ad

Mo-

Mosæ ostium, proximum insulæ latus, distantia, quàm maxima ipsius insulæ latitudo patet. Nec rectè opidum *Gertrudeberga* Batavorum agro tribuitur: quidpè Mosâ amne omnem eorum agrum finitum fuisse censeo: Gertrudeberga autem citra veterem Mosam sita. Multò minus rectè, vicum *Catvvyk*, in comitatu Cukensi, cis Mosam, à Cattis cognominatum existimant. Syllaba *Cat.* si Cattorum progeniei sedem ubique indicaret, certè Batavorum ultrà lacum quoque Fletionem, qui nunc est *Suyderſee*, Frisios agros coluerunt, circa silvam, cui vulgare nomen *Sevenvvolden*, in qua vicus *Catlyk*. Mosam igitur amnem Batavis à meridie extra insulam terminum statuo; an verò eâdem longitudine hic extra insulam ager quâ ipsa insula, hoc est, à Rheni divortio ad Mosæ Vahalisque confluenteis, porrectus fuerit, nec ne, haud facilè quisquam dijudicaverit. Si tamen ea longitudo placet; pro limite heic duco lineam à Mosæ ripâ, quâ prædictus est vicus *Catvvik*, ad dictum usque divortium. Opida nunc hoc tractu, inter Mosam Vahalemque sternuntur ista: *Nieumegen, Batenburg, Bommel, Huesen, Worchum, Dordrecht.* Ceterum *extrema Gallicæ ora*, sive *ripam Galliæ* auctor noster Vahale Mosæque ore terminavit, quia ulteriora jam non in continente, sed in insulâ erant: quæ non minùs pars esse Galliæ potest, quàm Britannia Europæ; licèt hujus extrema, sive litora ad Sequanæ, Samaræ, Scaldis & Rheni, fluminum ostia describas. Hoc quum nostri sæculi Bataviæ scriptores non perciperent, insulam Batavorum, extra Galliam eliminantes, Germaniæ falsò adscripserunt.

Batavorũ extra Insulã termini.

Batavorũ insula est pars Galliæ

Caninefatium sedes.

II. Interna ejus, id est, opida, si qua fuerint, & vicos domiciliaque, jam erant indicanda. Sed *Caninefatium*, Consanguineorum, sociorumque Batavorum, sedes priùs indicanda. Hanc *Joannes Stella* Hispanus in Batavorum insula rectè ex Taciti Pliniique auctoritate statuit. *Tacitus* lib. IV. hist. quum Galliæ descivissent, à Batavis id bellum ortum narraturus, Batavorum originem, adventum ex Germaniâ in Galliam, insulamque, quam obsederunt, quàm curatissimè antè describit, dein explicatis caußis, cur arma Civilis Batavus, & ultionem in Romanos sumserit; *Missi*, inquit, *ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit; origine, linguâ, virtute, par Batavis; numero separantur.* Nomen heic insulæ, cujus partem Caninefates colebant, nullum auctor addit; quia jam anteà, satis curiosè ac sedulò descriptam, *Batavorum* adpel-

pellaverit *insulam.* mox infrà de eadem, postquam in ea Romana castra à Caninefatibus ac Frisiis expugnata: *signa vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur.* Et ne hanc quoque aliam putes esse, sic paulò pòst: *Ubi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen, trepidi nuntii afferebant.* *Ea gens* Caninefatium *partem insulæ* Batavorum, quàm curatè paullò antè descripsit auctor, *colit, origine*, ex Cattis *linguâ*, Cattica scilicet dialecto, *virtute* bellicâ *par Batavis*; & fortè cum ipsis domo unà profecti; aut certè postmodum ad illos, ceu consanguineos, transgressi, & tamquam amici, ejusdemque originis advenæ, in partem insulæ recepti; & unà militabant; *numero superantur*: hinc insula à potiore numero, *Batavorum*, non Caninefatium, dicta est. *Statimque accitis*, à Batavis & Caninefatibus ad augendas vires in insulam Batavorum, ad oppugnanda hiberna, *Frisiis*, (*Transrhenana gens est*) *duarum cohortium hiberna, proxima occupato oceano irrumpit* Brinio, in insula Batavorum, ad Rheni ripam sita. Rhenum medium fuisse terminum Batavorum simul insulæ ac Galliæ, antè demonstratum est. Caninefates auctor Transrhenanos haud adpellavit; sed hos demum Frisios. Ergò Caninefates Cisrhenani; & per consequens, in Batavorum insula, extremâ Galliæ parte, nec alia dari potest insula citra medium amneis alveum. Id autem maximè notandum, quòd auctor Frisios, Transrhenanam gentem à Batavis Caninefatibusque accitos ait, scilicet in insulam, ubi expugnanda erant castra: Caninefates autem non item; sed missos tantùm ad eos, qui sociarent consilia, videlicet, quia hi jam antè in insula. *Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultrò profectos, quòd castella deseruissent. se cum cohorte, cui præerat, Caninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque hiberna repeterent.* At quomodo hic cum cohorte Caninefateis omneis comprimere potuit, si extra insulam, ultra Rheni latissimum alveum, illi tumultuati? In Insula Batavorum castra Romana eos, unà cum Frisiis expugnasse, nemini dubium esse potest. *Tacitus* eodem libro infrà, Civilem, sic Montanum Treverum adloquentem introducit: *En ego præfectus unius cohortis, & Caninefates Batavique exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus.* Batavos fuisse citra Rheni nomen & terminum Germaniæ, in ipso Galliæ solo, firmiùs infrà comprobabitur argumentis. Cum

 his

his igitur quum sub eodem Galliarum nomine Caninefateis conjungat auctor, & ipsos in Gallia, citra medium Rheni alveum Galliæ terminum fuisse perspicuum est. Et quia in insula fuêre; insula verò citra medium alveum nulla fuit, nisi quæ Batavorum dicebatur Insula; necessariò sequitur, hujus partem eos obtinuisse. Plinii jam quoque adjiciatur testimonium, cujus verba hæc sunt lib. IV. cap. XV. *In Rheno ipso nobilissima Batavorum insula & Caninefatium, & alia Frisiorum.* Quod si Caninefatium insula alia fuisset ab insula Batavorum; quare Plinius has voceis *& aliæ*, ante Caninefatium nomen non posuit? Certè aut eamdem Caninefateis cum Batavis insulam coluisse concedant, aut Plinium malum Grammatticum fuisse arguant.

Caninefatium n. Batavorum ubi fuerit sedes.

III. Proxima nunc sit cura ostendere, quam partem insulæ incoluerint. Austrinum latus, quâ Vahales prætenditur amnis, haut tenuisse; quia Batavi etiam cis Vahalem: quorum mediis in finibus illos locare, absurdum fuerit. Superiorem insulæ partem coluisse, haud temerè crediderim. nam si illic Caninefates; quâ fiduciâ, Romani inferiore insulæ parte pulsi, in medios hostium fineis sese receperunt. Sin inferiorem insulæ partem, litusque oceani illis tribuas; quâ ratione, Civilis *præfectos* Romanos, *incusans, quod castella deseruissent, sua quemque hiberna repetere*, & victoribus hostibus sese objicere, jubere potuit; *dum ipse cum coborte, cui præerat, Caninefatem tumultum comprimeret?* Satiùs namque erat, jungere inter se vires, si eodem & Romanis & Civili proficiscendum fuisset. At clarè auctor, occupasse Brinonem cum Caninefatibus atque Frisiis oceanum, narrat. Si igitur jam antè accoluerunt Caninefates oceanum; non opus erat tum demum eum occupare. Restat ergò una insulæ pars, quæ, medio Rheni alveo obducta, septemtriones spectat. hanc quin Caninefates tenuerint, nihil prorsus est, quod impediat. quin maximè huc conveniunt ea, quæ auctor eodem libro de Cl. Labeone Batavo memorat. *Cl. Labeo pollicitus, si præsidium daretur, iterum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum; acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Bethasiorumque in arma traxit, & furtim magis, quàm bello Caninefates, Marsacosque incursabat.* Marsacos, sive Marsatios in Rheni insulis fuisse, auctor est *Plinius* loco citato circa opida Arnhemum, Wageningam, Rhenumque incoluisse, suo loco ostendam. Labeo igitur

tur ad Batavos quum veniret, nihil apud eos ausus, pergens inde, furtim primò Caninefates in ipsa insula, dein Marsacos illorum finitimos circa Durostadium incolenteis, incursabat. Eam igitur Rheni ripam Caninefatibus adscribo, quæ à Batavoduro, id est, Durostadio ad Lugdunum, usque Batavorum, id est, *Leyden*, porrigitur, ultrà citraque ne extendam monent duo Batavorum clara vocabula. Introrsus opida hodierna iisdem tribuo ista, *Goude, Woerden, Oudevvater, Montfort, Ijsselstein, Utrecht, Vianen, Culenburg*. Sed notandus heic est eorum error, qui Caninefates partem faciunt Batavorum, Taciti verbis inducti: *Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit: origine, linguâ, virtute, par Batavis; numero superantur*. Non partem fuisse Batavorum, sed partem insulæ, quæ Batavorum dicebatur, à majoris gentis nomine, incoluisse, ait Tacitus.

In Caninefatium agro opida hodierna.

IV. De origine Caninefatium, Taciti verba suprà audivimus. Nempe Cattorum hos quoque fuisse progeniem. De tempore secessionis, item de causa, planè nihil habeo, quod adfirmem. Galliæ partem eos, una cum Batavis, fuisse, compluribus mox documentis auctorumque testimoniis probabo.

CAPUT XXXIV.

Junii argumenta, quibus Batavos Germaniæ adseruit, cuncta refutantur.

I. PRimum omnium *Batavia* Junii *nova*, adulterina & falsò Bataviæ nomini tributa, quia ultra *Rhenum* sic semper cum auctoribus, maximè verò cum Tacito, adpello alveum, qui solus propriè nomen id obtinuit) Germaniæ pars est. Illam veram germanamque Batavorum insulam, quia citrà Rhenum est, Galliæ tribuendam ajo. Primum Junii argumentum; *Quia Plinius disertè Batavos Germaniæ populis adnumerat*. Cui adsimile est sequens: *Plutarchum Germanici juris fecisse Batavorum insulam, quia Batavos dixit Germanos*. At non in hoc vertitur controversia nostra, utrum Batavi Germani fuerint, necne: sed utrum Galliæ solum incoluerint, sicuti alii multi populi Germanicæ originis. At Plinius tradit; ad Scaldin usque Germanos incolere. Eò usque igitur Ger-

Batavia Junii nova ultra Rhenum adulterina est.

Batavorū insula non est Germa-

nia pars, quia Germanicæ originis populi eam incoluerunt.

Germaniam extendere cupis? & quum Rhemi, Belgica natio, apud Cæsarem belli Gall. comment. II testentur, Belgas plerosque ortos esse à Germanis, tu majorem Belgicæ partem Germaniæ tribueris. Eâdem ratione Cimmerios, Bosphorum Cimmerium accolenteis populos, quos Posidonius apud Strabonem lib. VII. à Cimbris, Germanicâ gente, deducit, & Germanos oretanos in Hispania, Germanicum solum ibidem inhabitasse evincas.

II. Sed Mosam Vahalemque Galliæ terminum tute esse voluisti. *Plinii* verba quæ sunt lib. IV. cap. XVI. *Gallia omnis,* inquit, *Comata uno nomine adpellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maximè distincta. A Scaldi ad Sequanam Belgica,* eodem lib. cap. XIII. *Totum,* inquiens, *hoc mare à Cimbrorum promontorio ad Scaldin usque Fluvium, Germanicæ accolunt gentes,* indicare voluit, Germanicas genteis hanc Galliæ partem incolere, veros autem Belgas, id est, Gallos, Galliæ indigenas à Scaldi incipere. idque liquet cùm ex *Cæsare, Strabone, Melâ, Tacito, Dione, Ptolemæo,* & aliis qui omnes Galliam ad Rhenum pertexunt, tùm ex ipso *Plinio*, in sequentibus paulò post satis dilucidè seipsum explicante.

Taciti adductum testimonium contra ipsum est Junium.

III. Tertium nunc Junii argumentum ex *Tacito* sumptum est. Is hist. lib. XX. *Batavi,* inquit, *donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam Rheni, inter vada sitam, occupavêre. Hic eximit omnem dubitandi ansam; quando extremos Belgicæ oræ fines, colonis vacuos, quos Rhenus alluebat, à Batavis occupatos scribit.* & paulò post; *deinde addit Rheni insulam.* Hic Taciti locus contra eum facit, quidpe Tacitus disertè heic discrimen Galliæ Germaniæque per geminum gentis nomen designat. donec trans Rhenum fuerint, *Cattos* dictos : ex quo cis Rhenum incoluerint *Batavos*, Rhenum autem Tacito constanter adpellari medium alveum, qui Batavorum insulam finivit ; satis infrà in Frisiis demonstrabitur. Batavi igitur in Gallia ex Taciti sententiâ censendi sunt.

Galliæ oram occuparunt Catti illi deinde Belgæ dicti.

Rhenus est & Galliæ & Germaniæ terminus.

IV. Quartum argumentum est: *Si Rhenus fluvius Germaniæ proprius est; complexu suo, tamquam cancellis, ambitam insulam quoq; in jus suum pertrahit.* Hoc certè argumentum nihilo plùs valet, quàm illud, quò suprà per Drusi fossam, Frisiorum Marsatiorumque terras, inter Rhenum & Isalam sitas, Batavorum nomini

ac-

accesſiſſe, arguit. At quis veterum auctorum tam ſtricto jure Rhenum Germaniæ adſeruit, uti idem Galliæ fluvius perhiberi nequeat. At concedamus, ſilicet, argumentum iſtud Junii in Batavorum inſula valere; quid igitur Batavis cis Vahalem fiet? diſtinguendi erunt? Abſurdè ſcilicet.

V. Quintum argumentum his continetur verbis: *Quid, quod Cattos, Aborigines Germaniæ, non belli jure, ſed longâ poſſeſſione, & uſucapione, numquam interpellatâ; ſuam feciſſe inſulam ſatis indicat.* Faciliùs erat, inſulam occupatione vacuam ſuam facere, quàm Germaniæ nomen ita ſolo Gallico inferre, uti Galliæ heic vocabulum planè exſtingueretur. quod ne univerſi quidem illi Belgæ, à Germanis orti, potuêre. hos quidpè frequenter Cæſar in commentariis belli Gallici, modò Gallos, modò Germanos adpellat; ſolum ipſum numquam niſi Galliam. Fuit equidem etiam cis Rhenum Germaniæ nomen, de Germanorum Rhenum transgreſſorum vocabulo ſumtum. at Galliæ tamen ſemper terminus manſit Rhenus. *Catti licèt inſulam illam occuparunt, manſit tamen Galliæ pars.*

VI. Sextum hinc Junii argumentum eſt: *Quod ſi Mattiacos, qui nunc Selandi audiunt, in libello de Germanorum moribus inter Germaniæ populos recenſet Tacitus, quorum inſulas non omnes Rhenus adit; quantò juſtius Batavos, Rheni proprietarios.* Hoc argumentum geminum in ſe habet errorem. primus eſt, quòd non omnes Germaniæ populi, ut modò dictum, Germaniam incoluerunt: alter, quod Mattiacos, quos trans Rhenum Tacitus Pliniusque & Marcellinus diſertè collocant, Junius cis Rhenum malè interpretatur Selandos. *Non omnes Germani incoluerunt Germaniã ſed alias quoq; terras.*

VII. Septimum ejus argumentum eſt hujusmodi. *At litem iſtam vel ipſe fluvius componet, ac dirimet. verbis Vibii Sequeſtris: quis, libello de amnibus, Rhenus, inquit, Belgas à Germanis ſegregans.* Rectè Vibius pro noſtrâ ſententia. at in inferiore fluminis parte medius alveus accipiendus, non Vahales. *Mattiaci non incoluerunt Selandiam.*

VIII. Huic jam argumento conſimile eſt nonum: *Panegyricus, Maximiano Auguſto dictus, Romanorum imperium Rheno terminat his verbis: Rhenum videtur ipſa ſic natura duxiſſe, ut eo limite Belgas à Romanæ provinciæ ab immanitate Barbariæ vindicarentur.* Heic etiam, quà Oceano Rhenus adpropinquat, medius alveus, nominis juxtà & muneris dignitatem perpetuò ferens, intelligendus erat. *Verus Rheni alveus Belgas à Germanis ſegregat.*

IX. Octavum argumentum tale est: *Tacitus eodem facit; qui Vahalem, alterum Rheni alveum, ad Gallicam ripam latiorem placidioremque affluere dicit. ex quo liquido cognoscimus, Galliæ Belgicæ dominatum includi fluento Rheni.* Conclusio mala est. Rheni fluento finiri Belgicam nos non negamus. at, quum tria sint amnis fluenta; duo ab hoc munere excludenda erant, unum statuendum. En, nos duo extrema excludimus, medium agnoscimus. Tacitus cum maximè pro nobis facit, annal. lib. II. & hist. lib. IV.

Rhenus Romani imperii terminus.

X. Decimum testimonium Junius ex divo *Ambrosio* adducit; qui *Rhenum* ait *esse memorandum Rheni imperii murum adversus feras gentes*; En, omnes auctores in rem unam eamdemque probè consentiunt; nec quicquam contra nos ex tribus alveis terminum Germaniæ intelligas.

XI. Undecimum ejus argumentum quis satis miretur? quidpe omnia præcedentia subvertit, atq; erroris convincet: si scilicet sæpius Junius secum ipse luctatur. *Accedit*, inquit, *quod Batavia Pliniana pars, ut in Germania post docebo, à Germaniæ solo obscissa per Drusi exercitum fuerit, & Cisrhenana appellationi Tacito obnoxia, nimirum Velavia, cum toto Trajectensis ditionis tractu.* Age igitur, si Germaniæ solo abscissa; cui adnexa, nisi Galliæ? si Cisrhenanæ; cui provinciæ, nisi Belgicæ? nam Rhenus terminus inter Belgicam & Germaniam. quo ferè spectant *Plinius* & *Ptolemæus*, ad Flerum usque ostium Belgicam proferentes. At si hæc pars Tacito Cisrhenana dicta; quomodo ex eodem auctore tot argumentis probare Junius voluit, Bataviam in Germaniæ esse solo. Sed post in Germanis ea cap. IX. sic scriptum reliquit. Quum toto cap. IV. Bataviam cum ex aliis auctoribus, tùm ex ipso Tacito, Germaniæ attribuere laborarit, heic Galliæ adserere eamdem nititur? quidpe si non ambiguè Tacitus Isalâ Germaniam definit; certè citra Germaniam in Gallia collocat Batavorum insulam. Ecquis verò umquam Cæsaris Tacitiq; historias perlegit, qui nesciat, quinam *Germani cis Rhenum*, sive *Cisrhenani* istis auctoribus dicantur? inter ceteros nominantur *Batavi* & *Caninefates*, non autem illi, quos inter medium Rheni alveum & Isalam colenteis constanter Transrhenanos adpellavit Tacitus. Illos verò cis Rhenum tum Cæsar tum Tacitus nunc *Germanos* nunc *Gallos* promiscuè vocant.

Batavia, si Cisrhenana Galliæ pars est.

CA-

CAPUT XXXV.

Medium Rheni alveum terminum fuisse Germaniam inter & Galliam, eaque ratione Batavos & Caninefateis non Germaniæ sed Galliæ fuisse partem, probatur, primùm Rheni flumine ac nomine, dein plurimis veterum auctorum testimoniis.

I. QUum tribus à Drusi tempore alveis & ostiis in oceanum effusus sit Rhenus, monstrandum nunc erit, uter horum alveorum pro limite Romani imperii & termino inter Galliam Germaniamque habitus sit. De Germaniæ igitur termino sic argumentor: Qui Rheni alveus prior ceteris duobus exstitit, hunc ab initio, antequam illi forent, terminum Germaniam inter Galliamque constitutum fuisse, necesse est. Medium autem priorem exstitisse reliquis duobus, satis arguit ipsum Rheni nomen; quod per omne ævum ad hanc nostram usque ætatem præ illis obtinuit. Quod sanè nomen si Vahalis alveus (de Drusi namque fossa controversia nulla esse potest) ut prior tempore, antè obtinuisset, haut temerè illi, tempore posteriori concessisset. At licet illi id concessisse, adsumto Vahalis vocabulo, contendas; haud facilè tamen fieri potuit, uti alveum suum alii flumini, id est, *Mosæ*, sub finem in omne jus nomenque daret; ita uti hic, qui antea Rheno, sive Vahale, tamquam inquilinus receptus, dominus tandem alvei in totum fieret. Ab initio rerum (si quis fortè id quoque arguat) Rhenum post tantum spatium tantas aquas per Mosæ, amnis multò minoris, ostium in oceanum, nullo sibi existente ore proprio, devexisse, plane absurdum dictum est: nec facile exemplum huic rei par in aliis fluminibus reperias. Ergò, medium alveum priorem & re & nomine exstitisse, concedamus. Jamque concludamus, hunc terminum ab initio Germaniam inter Galliamque constitutum fuisse. Hinc jam liquet, quia Batavorum insula citra hunc terminum fuit (quod satis abundeque suprà demonstratum) certè non Germaniæ, quod voluit Junius, sed Galliæ adscribendam esse. Auctorum jam idem probetur testimoniis. Ita *Servius*; *Rhenus, fluvius Galliæ, qui Germaniam à Gallia dividit. bicornis autem, quia*

Medius Rheni alveus antiquus Germaniæ terminus.

quia per duos fluit alveos: per unum, quà Romanum imperium est; per alterum, quà interfluit Batavos; ubi jam Vahal dicitur, & facit insulam Batavorum. De medio Rheno ac Vahale hæc dicuntur. Medius igitur Rhenus terminus fuit imperii, quod etiam testatur panegyricus Constantino Augusto dictus. itemque *Eumenius* in panegyrico, eidem Constantino dicto, de Constantio. De eodem alveo ac limite imperii idem tradit *Mamertinus* in panegyrico ad Maximianum Augustum. Quæro igitur jam heic ex Junio, ejusque defensore, quis ille fuerit Rheni bicornis alveus, qui *diu serenâ tempestate & æstu ita interdum exaruit*, quod Mamertinus ibi tradit, uti *tenui lapsu vix leves calculos perspicuo vado propulerit*; & in cujus *ripaper intervalla disposita fuerunt castella, cum militibus* limitis custodibus *ad oceanum* usque? an non ille Tacito etiam *tenuis*, & Plinio *modicus, nomen Rheni servans & custodiens*? ex una tabula itineraria didicisse poteras, ad medium alveum fuisse castella & militem præsidiarium, *Arenatii, Grinnibus, Albinianis, Lugduni*: quæ loca hodiè vulgaribus vocabulis dicuntur *Arnhem, Rhenen, Alfen, Leyden*, quibus *Tacitus* hist. lib. V. addit *Vadam* & *Batavodurum*; quæ nunc sunt *Wageningen* & *Wik te Duerstede*. Ex his jam liquidò patet, quos alveos & *Zosimus* intellexerit lib. III, ubi inquit: *Bataviam in duo cornua scissus Rhenus insulam efficit*,

Taciti testimonia quibus Batavos & Caninefateis Galliæ facit parteis.

II. Taciti nunc audiamus testimonia, quibus Batavos Caninefateisque Galliæ facit parteis. Hist. lib. IV. Gallias narrat à Romanorum imperio descivisse; initium autem belli esse ortum à *Batavis*, insulam Rheni & extrema Gallicæ oræ tenentibus. ergò Batavos haud dubiè inter Gallos censuit, in lib. de Germ. ubi Germaniæ populos enarrat: *Angrivarios*, inquit, *& Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt: à fronte Frisii excipiunt, majoribus, minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium, utraque nationes usque ad oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos.* Ait, *ambisse Frisios immensos istos Lacus*, quorum maximus nunc *Suyder see* accolis dicitur. si ambierunt; certè etiam cis lacum fuerunt, & Isalam flumen, & si Rheno prætexti; Transrhenani sunt adpellandi, non verò Cisrhenani, Annal. lib. IV. *Eodem anno Frisii, Transrhenanus populus, pacem exuêre*: item hist. lib. IV. ubi Batavi Caninefatesque rebellare cœperunt: *Statim, acciti Frisii (Transrhenana*

gens

gens est) duarum cohortium biberna proxime occupata oceano, irrumpit. Dum heic Frisiis tandem *Transrhenanorum* cognomen tribuit, quod Batavis Caninefatibusque, partem Batavorum Insulæ colentibus, de quibus ei antè sermo erat, haud item dedit; hoc pro Cisrhenanis, id est, Gallis eum habuisse certum est. Eodem libro posteà; ubi Civilis Batavus universæ Galliæ rebellionem suadet: *Provinciarum sanguine provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent. Batavo equite protritos Aeduos, Arvernosque. fuisse inter Virginii auxilia Belgas, vereque reputantibus, Galliam suis viribus concidisse.* En, ut disertè Batavos, Æduos, Arvernos, in eadem pariter provincia Gallia recenset: item Batavos inter Belgas. nam & alii fuêre Belgæ inter Virginii auxilia; & Batavi Belgæ contra Æduos & Arvernos, eorumque ducem Virginium. hist. lib. II. *Irritabat quin etiam Batavos, Transrhenanosque, Padus ipse.* hist. IV. *Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quaque gens consistunt, eminùs lacessentes.* En, iterum atque iterum quàm disertè Batavos à Transrhenanis distinguit. Illi igitur Cisrhenani, in Gallico solo: sic eodem libro mox infrà & hist. lib. V. Batavos à Transrhenanis distinguit Civilis apud Alpinum Montanum Treverum sermonem habens, Batavos Caninefateisque *Galliarum portionem* adpellat, eodem lib. V. Verùm vel ex hoc uno satis liquet, Batavos Gallis fuisse accensitos, quod Galli rebellantes Civilem ducem sequuti sunt; eiq; summam rerum concesserunt. quod haud facilè, Germanus si fuisset Transrhenanus, erant facturi. Hinc Tacitus eodem libro, de Agrippinensibus obsessis: *Missis ad Civilem legatis, vitam orantes. Neq; antè preces admissæ, quàm in verba Galliarum jurarent.* de ipso Civile paulò post: *Ceterùm neque se, neque quemquam Batavum in verba Galliarum adegit: fisus Germanorum opibus; &, si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclytus famâ & potior.* Si Batavi fuerunt Germani Transrhenani, non tenebantur, pro imperio Galliarum, vel in verba Galliarum jurare. Ideoque non attinuisset hæc referre. At Gallus in Gallia Civilis imperium sperabat: de hujus possessione adversùs Gallos si certandum; Germanorum Transrhenanorum opibus id facere se posse confidebat. Eodem libro posteà; inclinationem Gallicæ rebellionis auctor narrans: *Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur.* Quid, quæso, Civilis, si Transrhenanus, ex Germaniæ solo inter Galliæ duces? Quid La-

beo Batavus ibidem? aut quomodo hic, si Germanus Transrhenanus, Bethasios, Tungros, Nerviosque, Belgicæ nationes, longiùs à Rheno dissitas, in arma atq; obsequium (quod memorat eodem lib. Tacitus) trahere potuit? Haud facilè profectò. In lib. de Germ. *Quæ nationes è Germania in Galliam commigraverint, expediam.* enumeratq; Treveros, Nervios, Vangiones, Trebocos, Nemetas, Ubios: moxq; subjicit omnium harum gentium, quæ in Galliam comigraverant, *virtute præcipui Batavi.* lib. V. hist. de Civile: *Rhenumq;, prono alveo in Galliam ruentem effudit. sic velut abacto amne tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat.* Viden', ùt insulam à Germania separat, Galliæque nomini tribuit? Rhenum, alveo suo abactum, in Galliam effusum ait, non Vahalem. At Isalam abactum vult Junius, ubi non animadvertit, hoc ipso Galliæ se facere portionem Bataviam suam, Vahalem inter & Isalam extensam. Medium Rheni alveum fuisse Romanis simul imperii & Galliæ terminum, eumdemque in Leccam fuisse effusum, suprà satis probatum est. Quum igitur Leccam mediam ferè secet insulam; in manifesto est, ipsam insulam Galliam heic adpellasse Tacitum. Atque hâc ratione clara expeditaque fiunt ista auctoris verba; *Abacto amne, tenuem alveum, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecisse.* quæ facies etiam nunc manet; ostio quoque amnis jam penitùs obstructo. Vahali autem, ac Mosæ, & Isalæ, lacubusque, in quos Isala effunditur, nunquam tale quid evenire potuit. Atque dilucidè ac perspicuè verus germanusque inter Germaniam & Galliam terminus indicatus, Batavique & Caninefates Galliæ adserti sunt.

CAPUT XXXVI.

De Batavorum Caninefatiumque opidis, castellis, atque vicis.

Batavorũ opidum.

I. OPida eorum, si qua habuerint, & alia habitationum loca, jam inquiremus. In ipsa insula prorsus nulla ad Taciti usque tempora exstitisse reperio. Extra insulam auctor noster, hist. lib. V. refert: *Opidum Batavorum*, sine proprio nomine, ad eumdem modum, uti *Ubiorum opidum* dicitur eidem

dem auctori, annal. I. & XII. quæ postea *Colonia Agrippinensis*. Firmatur hæc sententia ex lib. IV. hist. ex quo colligitur Civilem & Labeonem ex eodem fuisse opido. Paullum fratrem fuisse Civilis, ex hujus oratione hist. IV. relatâ, liquet. Hi duo igitur fratres regiâ stirpe quum multò ceteros anteirent, tamquam principes, (& ob hoc æmulus Cl. Labeo) inter populareis, principem universi Batavorum agri locum, sive caput genteis, haud dubiè incoluerunt. quod, quum unicum foret Batavæ gentis opidum, *Batavorum opidum* dictum fuit. Hinc Labeonem *opidano certamine æmulum Civilis*, tradit auctor dicto lib. IV. Quin in hoc ipso opido cohortem Batavorum, cui præerat Civilis, & item alam, cui præfectus Labeo, ceu præsidium loci egisse, ex Taciti patet historia. nam quum Caninefates cum Frisiis omni inferiore insulæ parte Romanos in superiorem partem pepulissent, Civilis, dicto opido haud dubiè profecturus, Caninefatem limitem eum cohorte unà se compressurum, per dolum promisit. Eodem nomine, quo olim, etiam nunc exstare dixerim idem opidum, quod vulgò *Batenburg*, quasi *Batavvenburg*, id est, *castellum*, seu *opidum Batavorum* nuncupatur. *Batavoburgium* igitur, sive *Batavorum opidum* armis tueri Civilis, princeps & opidi & gentis, quum non auderet, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit. Batavoburgium igitur antiquissimum est, hisce in oris opidum. Alia fuisse Taciti ævo, sive sub Vespasiani principatu, præter hoc, Batavis opida, jam anteà negatum. Vicos compluréis extra insulam etiam fuisse, haud dubium est; licèt nullius mentio apud ejus ævi scriptores exstet.

II. De *Noviomagi* opidi (vulgò est *Nieumegen* & *Nimmegen*) antiquitate quod annales Geldrorum Hollandorumque fabulantur, quasi id à *Batone* (qui primus, ut illi ferunt, gentem Batavorum è Cattis huc deduxit) conditum, validissimisq; moenibus circumdatum fuerit; mihi heic sanè fides temerè nulla est. Quidpe si jam inde à primo Batavorum adventu opidum hoc munitissimum fuit; quî fieri potuit, uti nulla ejus neque apud Cæsarem, neque apud eos scriptores, qui Cæsaris ætatem sequuti sunt, mentio facta sit? certè bellum aliquando aperuisset. At satis è Cæsaris commentariis perspicitur, opida munita ad id temporis in his oris fuisse nulla. Primi tamen auctorum, quorum monumenta exstant, hujus opidi meminerunt, *Antoninus* & auctor tabulæ itinerariæ. Celebre jam *Noviomagus vulgo* Nieumegen.

jam horum fuisse ævo, inde patet, quod in tabula primariæ urbis figura depingitur.

In Batavorum insula vici. *Batavodurum n.* Duerstede *Grinnes n.* Rhenen. *Vada n.* Wageningen. *Arecanum n.* Arnhem.

III. In ipsa igitur insula IV referuntur Tacito locorum nomina, lib. hist. V. quo vicos adpellat: *Præsidia cohortium, alarum, legionum modicis vicis quadripartita, Civilis invaderet; decimam legionem Arenaci, secundam Batavoduri; & Grinnes, Vadamque, cohortium, alarumque castra.* Quibus verbis erroris convincuntur ii, qui jam inde ab origine gentis, IV hæc loca, opida, fuisse adfirmant. Ceterùm ad Rheni ripam cuncta fuisse sita, ex Taciti liquet historia. De his quoque Flori intelligenda sunt verba ista, cap. XII. lib. IV. de Druso Germanico: *Per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Nomina quatuor vicorum etiam nunc, quamvis inclinata, exstant. *Batavodurum* dicitur *Duerstede*, sive *Wyk te Duerstede*; prima voce *vici* vocabulum servante: *Grinnes* abjectâ primâ literâ, appellatur *Rhenen*: *Vada*, *Wageningen*: *Arenacum*, *Arnhem*. In his unum Batavodurum veterem situm in insula obtinet. reliqua, servatis, ut opinor, regionibus, in ulteriorem ripam translata sunt. Ortelius, nullâ habitâ historiarum veterum ratione, ut hodie invênit, sic in veteris, quod vocat, Belgii descriptione, in ulteriore ripa cuncta collocavit.

Herenatiũ non est diversum ab Arenaco.

IV. Ceterò *Arenacum*, in tabula itineraria dicitur *Arenatium*. apud Antoninum est *Aranatium*; & *Herenatium*. quæ librariorum variatio adeò imposuit Ortelio, uti *Herenatium* diversum fecerit ab *Arenaco*.

Vada quidam malunt dicere quàm Vadam, contra auctoritatem antiquorũ.

V. *Vada* malunt quidam dicere plurali numero, quàm *Vadam* cum Tacito. malo ego veteris scriptoris, Romani hominis, in Latinis barbarorum vocabulorum formationibus, sequi auctoritatem, quàm nostri ævi conjecturam lubricam, ac fallacem.

Lugdunũ Leyden.

VI. Ceterum Ptolemæus in descriptione Galliæ Belgicæ opidum habet Λυγόδεινον Βαταυῶν *Lugodinum Batavorum.* Nomen id depravatum. Rectiùs apud Antoninum & in tabula legitur *Lugdunum.* Urbs hodiè est amœnissima, nitidissima, ac celeberrima, Rheni amni imposita, gratissimum Musarum domicilium, vulgò *Leyen.* Leydam adpellant politiores; quia vernaculâ etiam linguâ cultioribus dicitur *Leyden.* Antiquissimum esse locum, & à Druso Germanico, in L amplius illis ad Rhenum castellis conditum, haud dubium est; quando tamquam præcipuum Batavorum

opi-

oppidum à Ptolemæo refertur. ad quam dignitatem non nisi longâ celebritate evadere potuit. Nominis origo hæc fuisse videtur: est media ferè nunc in urbe insula, quam Rhenus efficit, in duos alveos scissus; quorum sinister, *vetus* adpellatur *Rhenus*; dexter, *novus*. mediâ in insulâ, id est, citra veterem alveum, Galliæ Germaniæque quondam terminum collis est, mediocriter editus, manibus mortalium, ut liquidò visentibus patet, adgestus, cui munimentum superstrueretur. ab hoc colle urbem nomen traxisse colligo. vox quidem *dun*, veteri Celtarũ linguâ *collem* significabat sive *montem*. unde etiam eodem nomine ad Rhodani Ararisque confluenteis urbs dicta; quia in *colle*, teste *Seneca*, epist. XCI. vel *sub colle*, ut auctor est *Strabo* lib. IV. condita erat. *Dio Cassius* lib. XLVI. hanc anteà adpellatam fuisse docet λουγύδουνον *Lugudunum*: malim ego legere λουγόδουνον unde suspicor, *Lugdunum* quoque *Batavorum* Ptolemæo nuncupatum fuisse λουγόδουνον. Ceterum collis in hoc prædictus, à Drusi militibus sub Augusti Cæsaris principatu congestus, nomenque locus jam inde ab eo tempore sortitus sit, an verò sub quo alio posteà imperatore, difficile dispectu est. lapides certè, ex quibus munimentum colli superstructum, eamdem speciem præ se ferunt vetustatem, quam munimentum in litore oceani, juxta ostium Rheni. Opus certè hoc Romanæ videtur esse structuræ; quod castellum initio à Druso Germanico hibernandis militibus erectum, unum fuit ex duobus illis castellis, oceano proximis, quæ cohortium præfecti incenderunt, quum Brinio castra juxtà sita diriperet.

VII. Alterum ex his castellum, alteraque cohortis castra, ad ostium Rheni, in ipso oceani litore fuisse, jam anteà dixi. Hoc situ nunc antiquissimi rudera munimenti manent, propè vicum *Cat vvyk op see*, æquoris fluctibus obruta; nec nisi recidente maris æstu, Euro litus nudante spectanda se præbent. Vidi ipse haud semel maximam eorum partem. Pars etiam arenarum tumulis abscondita jacet. Annales Hollandiæ *Brittenburg*, accolæ autem Hollandiæ hodiè *Het huys te Britten* indigetant; nomine obscuro, & abstrusæ originis. Vulgò scriptores nostri sæculi interpretantur *domum*, seu *arcem Britannicam*: quasi opus Juliani Cæsaris, à *Britannia*, objectâ insulâ, denominationem habuerit. ad medium non adpulisse, inde probatur, quod tenue id tunc temporis, atque modicum, navium è Britannia advenientium impatiens. *Plinius*

Rudera castelli antiqui, quod vulgò Brittenburg.

sua ætate *modicum* adpellat *alveum*. Nec Julianus contra Alemannos, Saxones & Francos heic bellum gerens ad hunc alveum, multò minùs ad ultimum os Flevum, quod longiùs in Germanorum distat solo, IↃ CCC *naveis lembis majores* exstruxit, quibus è Britannia *frumentum adferri* curaret; de qua re *Zosimus* lib. III. Insula enim Batavorum tum erat in hostium potestate. Quapropter nequicquam à *Britannica annona*, & *Britannicis* mercatoribus, vel à *Britannico trajectu*, dictum munimentum, ad medium Rheni ostium, Britannici cognomen tunc demum traxisse contendas. Antiquum tamen id esse cognomentum, ex Procopio colligitur rer. Goth. lib. IV, quo Brittiam insulam cum Britannia confundit. Haud igitur novum est istius munimenti nomen, quod vulgò nunc incolis *Het Huys te Britten*, sed antiquissimum. cujus tamen originem nemo unquam monstraverit; quum nullum ejus rei apud rerum scriptores exstet monimentum. Ceterum armamentarium fuisse Romanorum, creditur vulgò ex lapide, qui ex iisdem, (& hoc vulgò creditur magis, quàm scitur) ruinis erutus. Verùm Cornelius Aurelius, & auctor magni chronici Hollandiæ, disertissimis testantur verbis, circa annum Christi cIↃ IↃ II. erutum fuisse hunc lapidem prope Leidam, in vico *Roomburg*. Et cur armamentarium ipso in litore, primo hostium impetui expositum? tùm, quare adeò munitum; triplici validissimoque muro circumdatum? In armamentariis autem exstruendis commoditas magis reponendorum armamentorum bellicorum spectatur, quàm munitio adversus hosteis? Nec est, quod armamenta heic, uti quidam opinantur, intelligas nautica. armamentarium id adpellatur in lapide *XV cohortis voluntariorum*; non verò nautarum. Proinde Romanoburgio id potius concedamus. Ego equidem, si summa vetustas huic operi adscribenda sit, non Caligulæ neque Claudio imperatoribus, sed Druso Germanico, qui, Augusto imperitante, quinquaginta amplius, per Rheni ripam castella direxit, structuram ejus attribuerim. certè ad oceanum castra Romana cum castello fuisse, ex *Tacito* ostenditur. *Eumenius*, panegyrico, Constantino Augusto dicto: *Cùm totus armatis navibus Rhenus instructus sit; & ripis omnibus usque ad oceanum dispositus miles immineat.* Miles hic præsidiarius in limite imperii, id est, ad medium fuit alveum. Et sic prope oceanum fuisse & *Helium castellum*, lævâ Mosæ amnis ripâ, in Toxandris docetur: & item *Flevum castellum*, ad tertium atque

ex-

extremum Rheni ostium fuisse, suo loco ostendam. Hæc igitur de origine ac conditore hujus munimenti. Maris inundationes crebras atque ingenteis multum terræ ex toto hoc litore absumsisse, pluribus suo loco docebitur. De Batava ora, novissimis annis æquoris fluctibus abrosa, Hadr. Iunium testem habemus. is Bataviæ suæ cap. X, de Cattovico maritimo vico, ad quem dictum munimentum est, loquens: *Meâ*, inquit, *ætate insigne detrimentum expertus pertulit, haustis non semel mari fluctuoso domibus aliquot. quæ calamitas tam illi propria est & familiaris, ut rarò ulla major ingruat vis aut tempestas, quin ædificia quædam cum solo subruant fluctus &c.* Eodem igitur modo munimentum illud ad medium Rheni ostium periit; quum extra tumulos arenarios, quos vulgò accolæ *duynen* adpellitant, in plano apertoque litore fuisse, haud dubium sit; ad eumdem, ut mea fert sententia, modum, uti in Britanniæ meridionali litore munimentum, sive castellum validissimum *Sangate*, prope celebrem pagum *Folckestone*, VI millibus passuum à portu Dubrensi, exstructum est. cujus mœnia maris æstas paullò altiores frequenter verberant. Quando autem munimentum ad Rheni os undarum vi obsorptum, nihil prorsus habeo, quod pro certo adfirmari queat. quippe mentio ea de re apud rerum auctores nulla est: & inundationes heic tam crebræ fuêre, uti ne conjecturâ quidem adsequi liceat.

VIII. Ceterum itinera per Batavorum agros multa describunt loca; ex quibus *Colonia Trajana* nunc est vicus, prope Clivos opidum, nomine *Kellen*: *Arenatium* verò in adversa fuit ripa opidi *Arnhem*. *Burginatium* haud dubiè fuit extra Batavorum insulam, in læva Vahalis ripa, CIↃ passibus supra vicum *Bimmen*. Extra insulam fuisse, ex *Marcellini* quoque lib. XVIII perspicitur. In Juliani expeditione in Francos idem locus adpellatur *Quadriburgum*; aut hoc certè vocabulum vitiosum & à voce *Burginatium*.

Colonia Trajana, n. Kellen. *Arenatiũ. Burginatium. Quadriburgum.*

IX. Locus AD DUODECIMUM videtur esse idem, qui *Vada* Tacito, nunc verò in adversa ripa, ex antiquo vocabulo dicitur *Wageningen*.

Ad duodecimũ Vada: Wageningen.

X. *Fletio* in ulteriore, ut *Arenacum*, *Vada*, & *Grinnes*, hodiè conspicitur ripâ, medio ferè situ inter opida *Utrecht* & *Woerden*, vicus vulgari vocabulo *Fleeten*, sive *Vlueten* dictus.

Fletio n. Fleeten.

XI. *Niger Pullus* hodie est opidum *Woerden*.

Niger Pullus n. Woerden.

XII.

Albimanis, seu Albiana, nunc Alphen. XII. Hinc locus, qui in tabula est *Albamanis*, & apud Antoninum *Albimanis*, sine dubio nunc est vicus *Alphen*, è cujus vocabulo antiquum verumque nomen fuisse à doctis viris conjicitur *Albiniana*.

Malito. XIII. Locus, cui nomen *Matilo*, is hodiè, ædificiis vacuus, adversum in ulteriore ripa prospicit vicum *Coudekerke*.

Pretorium Agrippinæ n. Roomburg. XIV. *Prætorium Agrippinæ* nunc est vicus *Roomburg*, prope Lugdunum; ipsum vocabulum loci, Romanum nomen apertè clamat; conditumque à Romanis olim locum, manifestò testatur; item situ ac distantia à Lugduno. Inscriptiones lapidum antiquæ, aliæque antiquitatum Romanarum reliquiæ innumeræ, superioribus annis heic erutæ; quarum imagines apud Hadr. Junium & Petr. Scriverium, in antiquitatibus Batavicis, reperiuntur. Ceterò lapidis inscriptionem, qui Armamentarii, per Severum Aureliumq; instaurati, meminit, suprà adduxi. hunc in vico Romanoburgio repertũ testantur, Cornelius Aurelius & auctor magni Chronici Hollandiæ. unde docti viri conjiciunt, Romanoburgi fuisse quondam illud *Armamentarium* XV cohortis voluntariorum; quod vulgus scriptorũ ostio Rheni tribuit. Ac sanè longè aptiùs Romanoburgio congruit; ùt qui locus in mediterraneis positus. Et nihil magis inter se convenit, quàm *Prætorium* & *Armamentarium*, quieto in loco, extra castra posita. Antiquissimam hujus esse originem, satis apertè ex eo colligitur, quod jam Severi imperatoris tempore vetustate collapsum fuit; quùm tamen Romanæ fabricæ firmissimo opere constiterint; ut patet ex antiquissimorum passim monumentorum reliquiis. De interitu cùm Prætorii tùm armamentarii, nihil habeo, quod adferam.

Manaritium, n. Maurick. *Carvon, n.* Grave. XV. Porrò apud Antoninum, inter *Carvonem* & *Albiniana*, duo recensetur loca, quibus vocabula *Mannaritio* & *Trajecto*. *Mannaritium* nunc esse vicum *Maurick*, ad Rheni ripam, XV millibus passuum supra opidum *Vtrecht*, nomen simul ac situs, intervallumque indicant. *Carvonem* nunc esse *Grave* opidum, ex tabula patet. ab hoc opidum *Arnhem* XVII sunt millia passuum: totidemque ad vicum *Maurick*.

Trajectum n. Utrecht. XVI. *Trajectum* nunc esse *Vtrecht*, itidem nomen, situs ac locorum intervalla ostendunt. Latinorum vulgò hodiè dicitur *Ultrajectum*; vocabulo ex Sigeberto desumto Chron. an. Ioc XVII. Verùm certè vocabulum, loco à Romanis inditum, fuit *Trajectus*

Rhe-

Rheni; masculino genere, quartâ declinatione. Sed hunc locum trans Rhenum fuisse in Frisiorum agro credo; primò, quòd hodièq; potissima urbis pars in dextrâ ripâ est sita: deinde quòd *Willibrordus* Frisiis impositus fuit episcopus; quorum fines nunquam fuêre cis Rhenum. ac demum, quòd *Fletio* etiam in eodem itinere trans Rhenum est. Atque hactenus de dextro itinere, quod per ripas Rheni actum est, nunc ad lævum transeo.

XVII. *Carvonem* esse nunc lævæ Mosæ amnis ripæ opidum *Grave*, cùm nomen, & duo æqua intervalla indicant; sed *Carvo* nihil ad Batavos pertinet: quia citra Mosam, in Menapiorum finibus situs. *Carvo. n.* Grave.

XVIII. Locus certus *Herculis Castris* adsignari prorsus nequit. Hoc tamen unum satis ex tabula ac Marcellino constat; inter *Grave* & *Nimmegen* ea fuisse, deflexo paullum itinere versus *Burginatium* & *Coloniam Trajanam*. *Castra Herculis.*

XIX. *Levefanum*, seu rectiùs fortè *Leva fanum* nunc esse vicum *Leuvven*; *Lauros* verò nunc opidum *Leerdam*, cùm nomina, tùm tractus itineris, simulque intervalla locorum convincunt. *Leva fanum n.* Leuvven. *Lauros n.* Leerdam.

XX. *Caspingium* quoque nunc esse arcem *Giessenburg*, & *Tabla*, sive *Tablas*, vicum *Alblas*; nomina juxtà, ac itineris tractus, nec non locorum intervalla indicant. *Caspingiũ n.* Giessenburg. *Tablas n.* *Alblas.*

XXI. *Forum Adriani*, ex vocabulo, atque itineris ductu, haud dubiè nunc est vicus *Voorburg*. *Forum Adriani n.* Voorburg.

XXII. Opidum lectissimum, vulgari vocabulo *Delft*, fossæ Corbulonis quæ hodie à Lugduno huc usque adpellatur *de Vliet*, sive *Fliet*, impositum, ex itineris ductu, & intervallo à Tablis, tum ex fossæ, cui impositum, vocabulo, sine dubio antiquum illud est *Flevium*. sic enim castellum quoque *Flevum* extremo Rheni ostio adpositum, ab ipsius ostii vocabulo, quod etiamnunc vulgò dicitur *het Flie*, nomen habuit. Rectè tamen etiam idem locus à dicto fossæ nomine *Fliet* adpellari poterat *Fletio*; quemadmodum à simili argumento alius, inter *Trajectum* & *Nigrum pullum* ille locus, qui nunc dicitur *Fleuten*. Atque hæc ferè sunt opida, castella, ac vici Batavorum, quorum nomina in veterum auctorum monumentis notata. De duobus vicis, quorum alter *Cattovicum maritimum*, alter *Cattovicum ad Rhenum*, vulgò *Catvvyk op see*, & *Catvvyk op Rhyn*, à Cattorum nomine, quia horum progenies Batavi, cogno- *Flevium n.* *Delft.* *Flevum castellum n.* het Flie. *Cattovicũ maritimũ* Catvvyk op see *Cattovicũ ad Rhenũ, n.* Catvvyk opRhyn.

 mi-

minati putantur, quæ lubrica admodum conjectura est. certè in *Cattio* Selandiæ, item in *Cattovico* ad Mosam, falsa omnino est.

Sacrum Nemus. XXIII. Ceterò *Sacrum Nemus* in Batavorum finibus memorat *Tacitus*, hist. IV. Plerique rerum Batavicarum scriptores nemus hoc interpretantur *silvulam Hagensem*. Neque verò probabile, Civilem, rebellionem popularibus suasurum, consiliaq; de invadendis Romanorum castris, militibusque interficiendis, capturum, locum castris propinquum, & ob id secretoribus consiliis alienum, delegisse. At caput totius gentis, sedemque, sive domicilium Civilis fuisse *opidum Batavorum* extra insulam, quod nunc vulgò *Batenburg* nuncupatur, suprà ostensum est. in quem locum *primores* quoque *gentis*, quoties de publicis negotiis consultandum decernendumque foret, convenisse veri simile est. Prope hunc igitur *nemus* illud *sacrum* fuisse, haud ineptè fortassis conjicerem. & quia dictum *Levefanum* VI haud amplius millibus passuum à *Batavoburgio* distat; nemus hoc deæ Levæ sacrum fuisse adfirmare ausim. Magnæ celebritatis fuisse his in oris numen *Leve* (quæcumq; dearum ea fuerit) patet inde, quod & alia loca ab ejus nomine cognominata sunt; ut arx hodie *Levendael*, quasi dicas *Leva vallis*, trans Rhenum prope Grinnes; & alia arx *Loevenstein*, quasi dicas *Leve saxum*, ad Vahalis nunc Mosæque confluenteis.

CAPUT XXXVII.

De finibus Germaniæ Cisrhenanæ.

Germania Cisrhenana à Romanis adpellata. I. HActenus igitur Germanicæ originis populos, qui, antiquitùs Rhenum transgressi, Galliæ Belgicæ maximam partem obsederunt, explicuimus: additis nonnullis etiam Gallorum populis; quorum agros ideò describendos putavimus, partim quia olim dictis Germanis fuère contermini, partim quia nunc Germani ea loca tenent. Ceterùm de illis Germanis in Gallia, sic *Dio* lib. LIII. *Celtarum quidam quos Germanos vocamus, quum omnem Galliæ regionem, quæ Rheno adjacet, occupassent, effecerunt, uti ea Germania vocaretur: superior, quæ à Rheni fontibus incipit; inferior, quæ ad Oceanum Britannicum usque porrigitur.* Non igitur ipsi Germani sic adpellarunt neque Galli. Romanos demum, postquàm in varias devictam Galliam distinxerunt provincias, ex his

Rhe-

Rheno proximam vocasse, ex incolarum vocabulo, *Germaniam Cisrhenanam*, sive *Citeriorem*, & *Gallicam*, haud dubium est; quemadmodum in Italia quondam *Galliam Cisalpinam*, sive *Citeriorem* & *Italicam*.

II. Ab oriente, ac septemtrionibus, sine controversia fuit Rhenus amnis, ipsam Galliam à Germania Transrhenana omni ævo dispescens. à meridie etiam eumdem fuisse universæ provinciæ limitem, qui Tribochos à Sequanis Gallis submovit; item ab occidente eumdem, qui Tribochos & Nemetes, Vangionesque à Mediomatricis Gallis arcuit; quàm certissimum est. nam licet nonnullos Germanos Gallorum nomini adscripserint; tamen nullos Gallos Germanorum provinciæ miscuerunt. Falsus heic quàm maxime deprehenditur *Virgilius*: qui eclogâ I. Ararim Galliæ flumen, Germaniæ attribuit. *Germaniæ Cisrhenanæ fines.*

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim.

Virgilium imitatus videtur *Marcellinus* lib. XV. ubi de Rhodani è lacu Lemano profluxu loquens, dicit, Rhodanum per Sequanos fluere; item Ararim inter Germaniam ferri. Ceterùm proximos à Mediomatricis ac Vangionibus Treviros, quamvis Germanicæ originis; tamen maximam eorum partem in Belgicam provinciam computatam reperio. *Marcellinus* dicto libro. Et, de eadem Trevirorum urbe, *Ausonius* in carm. de Mosella. Libellus provinciarum, civitatumque Galliæ: *provincia Belgica prima*: *Metrop. civ. Treverorum.* Mox tamen infra Treverorum civitatem fuit provincia Germania. sic enim Ausonius, in dicti carminis principio:

Et tandem primis Belgarum conspicor oris
Nivomagum.

Nivomagum hodie dici *Neumagen* ad Mosellam & *riguas perenni fonte Tabernas*, nunc esse vicum *Baldenavv* supra ostendi. Limes igitur, inter Belgicam atque Germaniam Cisrhenanam, hâc parte fuit inter *Baldenavv* & *Neumagen*, juxta lineam ab arce *Wederstein*. Navæ flumini impositâ ad opidum *Statkiel*, qua proximi sunt Tungrorum fines, ductam. Tungrorum omnem in Germaniæ Cisrhenanæ provinciâ habitam fuisse nationem, inde colligo, quòd caput eorum *Atuatucam*, quæ posteà ipsius gentis vocabulo dicta *Tungri* longiùs à Rheno citra Mosam positam, in eamdem computatam video. *Marcellinus* dicto libro: *Secunda Germania*, *Agrippinâ*, & *Tungris munita.* Libellus provinciarum civitatumque Galliæ: *Limes inter Belgicam & Germaniam.*

liæ: *Provincia Germania secunda*; *Metrop. civ. Agrippinensium*, hoc est, *Colonia*, *civ. Tungrorum*. Notitia imperii: *Præfectus Laetorum Lagensium, prope Tungros, Germaniæ secundæ.* . Ab opido igitur *Statkjel* Germaniæ provinciæ limites porrò fuerunt à meridie & occidente, iidem qui Tungris, ad confluenteis usque Getæ Demeræque amnium. Jam verò *Plinius*, Germaniam cis Rhenum Scaldi terminat. itaque Menapios atque Toxandros universos in eadem Germaniæ provincia fuisse, certum est. Ergò nationes Germanicæ in Germaniæ Cisrhenanæ provincia fuêre omni numero istæ; *Tribochi*, *Nemetes*, *Vangiones*, *Treverorum pars tertia*, *Tungri*, *Sunici*, *Ubii*, *Gugerni*, *Menapii*, *Toxandri*, *Batavi*, *Caninefates*. Extra Germaniæ provinciam, in provincia Belgica fuêre, *Nervii*, *Suecóni*, *Bethasii*, & duæ reliquæ partes *Treverorum*.

Germania Cisrhenana nationes.

Germania Cisrhenanæ pars alia superior, alia inferior.

III. Ceterùm eadem provincia Germania Cisrhenana in duas rursum provincias distincta fuit; quarum altera *Germania superior*; altera *inferior* dicta; teste *Dione* loco dicto. *Tacitus* annal. XII. *Iisdem diebus in superiore Germania trepidatum.* & annal. IV. *Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ proprætori, cognitum, vexilla legionum è superiore provincia peditumque & equitum auxiliarium delectos accivit.* Hinc est, quod annal. I. ait: *An Augustum, fessâ ætate, toties in Germanias commeare potuisse: Tiberium, vigentem annis sedere in senatu, verba patrum cavillantem.* nam duas & heic intelligit auctor *Germanias Cisrhenanas, superiorem, & inferiorem*. quidpè Augustus nunquam in ulteriorem Germaniam, trans Rhenum commeavit. Cuique provinciæ suus fuit proprætor, sive præfectus, cum exercitu in ripa Rheni hibernante; ut modò ex Tacito intellectum. Sed clariùs, eodem annali I. *Duo apud ripam Rheni exercitus erant, cui nomen superiori, sub C. Silio legato: inferiorem A. Cecina curabat.* Ptolemæus in descriptione Galliæ Belgicæ; *Pars regionis Rheno proxima, à mari ad Obringam flumen, Germania dicitur inferior: pars autem, ab Obringa versùs meridiem, vocatur Germania superior.* Omnem Treverorum partem, Germaniis Cisrhenanis adnumeratam, in superiore habitam fuisse Germania, cum ultimo eorum opido *Antennaco*, è Notitia imperii suprà in Treveris demonstratum est.

Inter duas illas Germanias limes.

IV. Limes igitur inter duas Germanias statuendus idem, qui Treviros ab Ubiis separavit; nempe *Abrinca* amnis, qui vulgò

nunc est *die Are*; ut infrà cap. XL. ostendetur. Hinc in *superiore Germania* censendi sunt, *Tribochi, Nemetes, Vangiones*, & dicta *Trevirorum pars*, Rheno proxima: *in inferiore, Tungri, Ubii, Sunici, Gugerni, Menapii, Taxandri, Batavi, Caninefates.*

V. Ceterum posterioris sæculi consuetudine *superior* Germania dicta fuit *Prima*; & *inferior Secunda*; quod jam sæpiùs ex *Ammiano* anteà, Notitiâ imperii, libelloque provinciarum Galliæ intelleximus. Idem aliis etiam provinciis factum, vulgò scitur. At in *Belgica prima* fuisse Trevirorum reliquam partem, cum ipso gentis capite, *Augustâ Trevirorum*; jam antè ex Marcellino & Libello provinciarum civitatumque Galliæ, Notitiâque imperii demonstratum est. Proximos Treveris Nervios in *secunda* numeratos fuisse *Belgica*, testis est eadem Notitia imperii. *Suecones* etiam ejusdem fuisse provinciæ, patet ex libello provinciarum; ubi *Civitas Turnacensium* in ea provincia recensetur.

Germania prima & secunda. In Belgica prima Trevirorum fuit pars. Nervii in secunda Belgica; item & Sueconi.

VI. At licèt prædicti populi cis Rhenum Germanicâ origine fuerint, nomenque Germanorum jam inde à primo in Galliam adventu obtinuerint; tamen *Galli* etiam frequenter ac vulgò dicebantur, quia Gallicum solum colebant. Sic Civilis Batavus apud *Tacitum*, hist. IV. se, populareisque suos, ac consanguineos *Batavos Gallos* adpellat. Sic eodem libro infrà, *omneis* pariter *Belgas*, nullis Germanis exceptis, *Gallos* iterum vocat. Sic *Cæsar* passim in comment. de bello Gall. eosdem modò *Germanos*, modò *Gallos* adpellat.

Germani Cisrhenani etiam Galli dicti.

CAPUT XXXVIII.

De Arduenna Silva.

I. DE Silvis, montibus, ac fluminibus, quæ universas tetigerunt, pauca quædam disserantur. *Arduenna* igitur *Silvæ* longitudinem atque magnitudinem certis indicabo limitibus.

Arduenna silvæ longitudo.

Cæsar comment. V, & VI. per *Arduennam Silvam*, *quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinet, millibusque amplius* IↃ *in longitudinem patet.* Quibus locis nimis angustè simul, nimisque largè silvam definit. nam Rhemorum initium fuit ad Mosam amnem, qui & Remos & Nervios à Treviris distinxit. qua ratione Arduenna inter Rhenum

Mosamque conducitur, longitudine CXX millium passuum. At mox eodem Comm. Cæsar latiùs eamdem extendit ac Scalde flumine finit; à quo, juxta Tornacum opidum, ad Rheni Mosellæque confluenteis & extremos Treverorum fineis, CLX jam numerantur millia passuum. quod tamen spatium etiamnum longè abest à Iↄ ampliùs millibus, quæ suprà perscripsit. *Strabo* lib. IV, in regiones multò longiores latioresque eamdem silvam extendit. nam ad Atrebateis usque & oceanum Britannicum in longitudinem, in latitudinem ad Selandicas insulas, & oceanum Germanicum profert. *Silva quidpè est haud procerarum arborum: magna equidem; verùm haud tanta, quantam scriptores prodiderunt,* IV cIↄ *stadiorum.* In Eburones, Atrebateis ac Morinos disertissimis eam extendit verbis. de Menapiis addubitari etiamnum posfit, an per saltus eorum Arduennam intelligat. Verùm, quum Menapii & Morinis & Eburonibus contermini fuerint, conterminosquè atque continenteis hâc ratione saltus inter se habuerint; ambigendum non est, quin ejusdem Arduennæ pars fuerit silva Menapiorum. At verò inquies; utri potius credam? Straboni, an Cæsari? Cæsarem tamen negligentiùs de Arduenna silva notasse, audacter adseveraverim. Quid enim negligentiùs, fieri potuit, quàm quod magnitudinem silvæ uno in loco intra Rhenum ac Mosam, alio verò loco intra Rhenum & Scaldem porrexit? intervallo autem inter Rhenum ac Nerviorum fineis Iↄ ampliùs millia passuum tribuit. qua in re quis neget meritò eum reprehensum à Strabone: qui, licet ad oceanum usque Britannicum silvam extensam fuisse fateatur; tamen negat IV cIↄ fuisse stadiorum; id est, Iↄ millium passuum.

Arduennæ silvæ magnitudo ex Strabone.

II. Ac de longitudine quidem hujus silvæ satis refutatus est Cæsar. nunc porrò videndum, an tanta fuerit ipsa silva, quantam describit Strabo. quidpe errorem istum de Iↄ millibus passuum si removeas, solosque nationum fineis perpendas, in quibus silvam collocat Cæsar; multo minori spatio hic circumscripsisse eam videtur, quàm *Strabo.* Unos equidem ille nominat *Treveros.* at quia hinc ad Scaldem usque & Morinorum paludeis eandem extendit; Condrusos quoque, Segnos, Cæræsos, Pæmanos, & Eburones, Atuatucos item, atque Nervios, horumque clienteis, Centronas, Grudios, Levácos, Pleumosios, atque Gordunos, eum intellexisse, haud dubitandum est. per horum quidpè fineis transeundum

dum est, si à Rheno amne, & extremis Treverorum finibus, ad Scaldem Morinosque contendas. De Eburonum silvis crebram Cæsar facit mentionem; ut comment. V; ubi Eburones Atuatucam obsederant. & comment. VI de Ambiorige, Eburonum rege. & comment. II. De rubis autem ac sentibus quod Cæsar in Nerviis refert; id Strabo Menapiis adscribit. quo argumento omnem Arduennam silvam ejusmodi arboribus consitam fuisse, Strabo videtur censuisse. De densitate etiam arborum Cæsar comment. IV; & VI. De Morinorum paludibus comment. IV. In superioris anni commentario, qui ordine est tertius, sic scriptum reliquit: *Paludes habebant: eò se suaque omnia contulerunt.* Hæc omnia Strabo, apud Cæsarem lecta, Arduennæ silvæ in commune tribuit. Sed de Menapiorum pariter ac Morinorum silvis, Cæsar in fine comm. V. Quæ omnia Dio, apud Cæsarem lecta, ita retulit, lib. XXXIX. *Quidpè quum non in opidis, sed in tuguriis habitent, in paludeis, densissimis silvis obsitas, omnibus, quæ cara habebant, absconditis, plus damni Romanis lacessentibus intulerunt, quàm ipsi acceperunt. Tentavit equidem Cæsar ad ipsas paludeis silvâ incisâ, progredi. sed ob magnitudinem earum, tum quòd hiems jam adpetebat, re desperatâ destitit.* Ex his igitur tot ipsius Cæsaris testimoniis quum pateat, omnes pariter hasce regiones fuisse saltuosas; haud ineptè Strabo unam esse perpetuam silvam judicavit *Arduennam*; in plureis parteis, atque nationes distractam: quemadmodum Hercynia silva, trans Rhenum, per omnem Germaniam diffusa, non modò in plureis parteis, sed plura etiam, nomina distributa fuit. Statuamus igitur, rectè ac peritè de Arduennæ silvæ magnitudine sensisse Strabonem: qui sanè haud leviter nec supinè de ea inquisivisse existimandus, antequàm tantum reprehendere auctorem in animum induxerit. Ceterùm controversiis omnibus discussis, vera denique silvæ magnitudo indicetur.

Vera Arduennæ silvæ magnitudo.

III. Dispersa illa fuit per fineis Trevirorum, Tungrorum, Sunicorum, Ubiorum, Gugernorum, & partem Batavorum extra insulam, item per Menapiorum fineis, Morinorum, Bethasiorum, Sueconorum, Nerviorum, Atrebatium. Summa ejus *longitudo* fuit inter ortum & occasum à Mosellæ confluente ad extremos Atrebatium fineis & litus oceani, millium passuum CCXL. *Latitudo* maxima inter meridiem & septemtriones ab Mediomatricorum con-

confinio ad Vahalem usque, millium passuum CL. Reliquiæ ejus hodieque ingentes passim dicto terrarum tractu manent: maximè verò in Westravia, in Treverico Leodiacensique episcopatibus, in ducatu Luceburgiensi, & cis Mosam. Nomen quin etiam antiquum in parte obtinet, longè lateque ad utramque Mosæ ripam dispersum: vocaturque Picardis ac Wallonibus vulgò *L'Ardenne.*

CAPUT XXXIX.

De silva Vosega; quæ & Vosaga, & Vasaga: item de Monte Vosego; qui & Vosagus & Vasagus.

Vosegæ silvæ adpellationes.

I. ARduennæ silvæ à meridie continuabatur alia ingens silva, *Vosega*, sive *Vosaga*, à monte *Vosego*, seu *Vosago*, cui supersternebatur, dicta. neque enim adsentior illis, qui *Vosegum* Cæsaris, & *Vosagum* aliorum auctorum diversissima esse contendunt; *Vogesumque* esse arbitrantur *Vocetium* Taciti; de quo in Helvetiis dictum. Nego vocem *Vogeso*, sanum genuinumq; montis esse vocabulum; sed mendosum; pro quo restituendum *Vosego*. *Cæsar* comment. IV. In bibliotheca publica Academiæ Oxoniensis, Collegio Mertonensi, item in collegio corporis Christi, manu scripta exemplaria disertissimis habent literis vocem *Vosego*. cum quibus convenit Græcus commentariorum Cæsaris interpres. Hinc in tabula itineraria silva depicta conspicitur, interviam, quæ est ab Argentorato ad Divodurum Mediomatricorum, & Rhenum amnem, in longitudinem à Magontiaco ad usque Argentoratum propemodùm extensa, cum hac inscriptione: *Silva Vosagus*, Tabulæ consentiens *Nithardus*, lib. III. qui adpellat *Wasagum*. Longè etiam supra Argentoratum extensam fuisse eamdem silvam, ex ejus sæculi discimus monimentis. Theodericus, Francorum rex, qui regnum iniit anno Christi IↃCCXX. in privilegio dato XII. Julii, anno regni sui III. *memorat monasterium virorum in eremo vastâ, quæ Vosagus adpellatur, in pago Alsacensi, qui Muobach, adpellatus.* Auctor vitæ Ludovici Pii, cap. XIV. ad Mediomatricum eam extendit. & anteà de ipso Ludovico, cap. XIII. item anteà sub anno IↃCCCCXXI eamdem memorat silvam. Itemque *Aimoinus* lib. IV. cap.

cap. CIX. cap. CXIII, & *Gregorius Turonensis* lib. X, cap. X. Nomen id etiam nunc eodem terrarum tractu permanet; licet detortum, accolarumque variis dialectis variatum. Prope Mosæ fonteis est cœnobium, vulgari vocabulo Gallis *Voyge*, sive *Voyse*; ingensque inter Mosam & Mosellam amneis opidumque *Rumersberg silva*, montibus superstrata, vulgò *La forest*, sive *Le bois de la Voyse* dicta; id est, *silva Vosensis*. quod antiquum esse, non modò hujus silvæ ac montis, sed totius tractûs suprà descripti vocabulum, è priscis Francorum annalibus claret. Ex ipsius postmodum montis ac silvæ vocabulo haud dubiè cœnobio nomen inventum. Ab cœnobio XII millibus passuum, in meridiem versùs, distat vicus *Voysen*, ad initium dictæ silvæ Vosensis. hinc porrò versùs meridiem, à millibus passuum XX opidum est *Voysy*. Feris dictam silvam abundare, egomet iter per has oras faciens, summa cum jocunditate expertus sum.

II. Mons ipse, cui silva superfusa, Burgundiam hodiè à Lotharingia separans, vulgò dicitur *Mont de faucilles*, & *Montaigne de Bourgoigne*. Porrò à Mosellæ fontibus, qui XXVIII millibus passuum ab opido *Rumersperg* absunt, continuum jugum, perpetuaque in eo silva, in septemtriones versùs, ad opidum usque *Kaiserslautern* procurrunt, Lotharingiam ab Elsatia dirimentia; quibus vocabulum vulgare, ex antiquo venationem usu *Auf der Forst*: quasi dicas, *in venatu. forst* quidpe est *venatus*, sive *saltus*, in quo venationes exercentur. unde etiamnunc Gallis atque Anglis *saltus* dicitur *forest*. Ad initium dicti jugi, ea vallis, in qua opidum est *Moresmünster*, vulgò nunc adpellatur *Wast*; vocabulo haud dubiè veteris *Wasagi* nominis monumentum servante. In inferiore Elsatia, ad idem jugum, haud procul *Tabernis Elsatieis*, arx est, baroniæ titulo insignis, vulgari vocabulo *Geroltzeck in Wasgavv*. inter hanc & opidum *Weissenburg*, duo sunt vici *Wassenburg* & *Wassenstein*. A Vosago sive Vasago cunctis nomina esse quæsita, haud dubium est. Hinc etiam regio ipsa, ad utrumque montis Vosagi latus, ad opidum usq; *Zvveipruck*, vulgò dicitur hinc Lotharingis *Le païs de Vosgues*, illinc Germanis *das Wasgavv*: quasi dicas Latinè *Pagum Vosagensem*. *gavv* quidpe & *gövv* significant *pagum*, id est, *tractum regionis*. Ex his igitur jam patet *Vosagum* & *Vosacum*, *Vosegum* & *Vosecum* item *Vasacum*, unius ejusdemque rei esse voca- *Vosage silvæ situs.*

bulum, pro variarum dialectorum ratione variè formatum. Ceterò silvam in hoc monte ingentem & ipse describit *Cæsar*, comment. I, ubi de militibus suis, Ariovisti, Germanorum regis, adventum expavescentibus sic scribit: *Qui se ex his minùs timidos existimari volebant; non se hostem vereri, sed angustias itineris, & magnitudinem silvarum, quæ inter eos atque Ariovistum intercederent, aut rem frumentariam, ut satis commodè supportari posset, timere dicebant.* Cæsar enim tunc cum exercitu agebat in Lingonibus; quo Helvetios è prælio fugienteis prosequutus erat: Ariovistus autem in extremis Sequanorum versùs Rhenum finibus. Quod ad nomen hujus silvæ attinet, quod in tabula, & aliis posterioris ævi scriptoribus, masculino genere *Vosagus*; vereor, uti satis sine Barbarismo, istius ævi scriptoribus frequenti: opinorque, quum & jugum, & silva, rectè superioribus scriptoribus dicerentur *Mons Vosegus* & *Saltus Vosegus*, vel *Vosagus*; posteriores auctores, pro voce *saltus*, sine mutatione generis in voce *Vasagus*, adjecisse vocem *silva*: quum dicendum foret; *silva Vosega* & *Vosago*, sive *Vasaga*.

CAPUT. XL.

De amnibus citerioris Germaniæ.

Rhenus fl. à Cæsare primus memoratus. I. Omnium qui Germanorum cis Rhenum fineis attigerunt, primus atque maximus est *Rhenus*; ipsam Germaniam citeriorem ab ulteriore dispescens: antiquissimis Græcorum pariter ac Romanorum scriptoribus incognitus. Germanorum nomen Aristoteli ceterisque ævi ejus Græcis incognitum fuit. Primus igitur auctorum, quorum monumenta nobis supersunt, Rhenum retulit *Julius Cæsar* in coment. de bello Gall. Descripsit autem eum sic comment. IV. *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt: & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur: & ubi oceano appropinquat, in plureis diffluit parteis, multis ingentibus insulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimentur) multis capitibus in oceanum influit.* Post Cæsarem omnes ferè auctores, Græci juxtà atque Latini, scriptis suis eum celebrarunt.

II. *Tacitus* breviter sic eum describit de Germ. *Rhenus Rhaeticarum Alpium inaccesso ac praecipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versus, septemtrionali oceano miscetur.* Ac ita ferè *Dio* lib. *XXXIX. Mela* lib. II. cap II. *Rhenus, ab Alpibus decidens, propè à capite duos lacus efficit.* Iterum *Tacitus* annal. II. *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur; servatque nomen & violentiam cursus, quà Germaniam praevehitur, donec oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. Verso cognomento Vahalem accolae dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine, ejusque immenso ore eumdem in oceanum effunditur. Virgilio* Æneid. VIII, *Rhenus bicornis* dicitur. *Rheni fl. ortus & cursus. Rheni ostia*

III. Ex Tacito maximè atque ex Melâ patet, *unum* tantum amnis *fontem* agnovisse priscos Romanos. hodiè tamen *duo* noscitantur *ortus*, duoque alvei cognomentis *anterior* & *posterior*, XLIII millia passuum separatim fluentes. Ceterum *modicas insulas* Tacitus intelligit eas, quae passim per omnem amnis defluxum, quemadmodum in quovis alio flumine, crebrae conspiciuntur, antequam is in duos amneis ad principium agri Batavi dividatur. *Duo Rheni fontes*, anterior & posterior.

IV. *Propè à capite*, inquit Mela, *duos lacus efficit, Venetum & Acronium.* nempe post XC millia passuum. Si rectè ordinem, quod arbitror, observavit Mela; *Venetus Lacus* is est, qui nunc *Constantiensis*, ab urbe *Constantia*, & *Podamicus*, ab opido *Podmen*, vulgò vocabulo detorto *der Bodensee* vocatur: *Acronius* autem is, quem *inferum* adpellant; vulgò *der unter see*; & *Celler see*, id est, lacus *Cellensis*, ab opido *Cella*. Unus certè Mela haec duo nomina refert. *Plinio* lib. IX. cap. XVII. hujusque epitomatori *Solino*, cap. XXIV, *Constantiensis* adpellatur *Brigantinus*; haud dubiè à *Brigantio*, Vindelicorum, ùt vocat Strabo lib. IV. quod nunc est *Bregenz*. *Marcellinus*, lib. XV. lacum ipsius opidi nomine adpellat *Brigantiam*. Describit autem ita: *Inter montium celsorum amfractus, impulsu immani Rhenus discurrens, extenditur per Lepontios; perque deciduas cataractas inclinatione permici funditur ut Nilus, torrente abortu protinus primogenio, copiis aquarum propriis irruenti cursu simplici. jamque adjutus nivibus liquatis ac solutis, altaque divortia riparum adradens, lacum invadit rotundum & vastum, quem Brigantiam accola Rhetus* ad- *Rheni lacq, Venetus qui n. Constantiensis. Acronius qui nunc inferus sive Cellensis. Constantiensis lacq qui Brigantinus descriptio.*

adpellat, perque CCCCLX stadia longum, parique penè spatio latè diffusum, horrore silvarum squalentium inaccessum (nisi quà vetus illa Romana virtus, & sobria iter composuit latum) barbaris & naturâ locorum, & cæli inclementiâ refragante. Hanc ergò paludem spumosis strependo verticibus amnis irrumpens, & undarum quietem permeans pigram, mediam velut finali intersecat libramento: & tamquam elementum perenni discordiâ separatum, nec aucto nec imminuto agmine, quod intulit, vocabulo ac viribus absolvitur integris. nec contagia deinde ulla perpetiens, oceani gurgitibus intimatur. quodque est impendiò mirum; nec stagnum aquarum rapido transcursu movetur; nec limosa subluvie tardatur properans flumen, & confusum miscere non potest corpus: quod ni ita ipse doceret aspectus, nullâ vi credebatur posse discerni.

Brigantini lacus magnitudo. Paludem heic adpellat *Marcellinus lacum Brigantinum*, suo more, ut & *Lemanum lacum* eodem lib. infrà; quum re verâ lacus sint limpidissimis altissimisq; aquis. Summa lacûs Brigantini *longitudo* re verâ est millium pass. XX: *latitudo* maxima VI. quod si longitudinem per dictas paludeis, id est, lacum Cellensem à Brigantio ad oppidum *Stain* agas, erunt millia XLIII. unde patet, in quantum Strabo ac Marcellinus in dimensione lacûs aberraverint. *Insula Rheni in qua n. Lindavv op.* Insula, quâ Tiberius pro receptaculo usus contra Vindelicos pugnans, de qua *Strabo* lib. VII. opidum hodiè sustinet, vulgari vocabulo *Lindavv*.

Rheni flexus. & divortia. V. Cæterum quòd *Tacitus* Rhenum ait *modico flexu in occidentem versùs septemtrionali oceano misceri*; id de universo ejus cursu, à fonte ad ostium intelligendum. sic etiam *Dio*, loco citato à fontibus mox, versùs occidentem, inter Galliam Germaniamque fluere eum tradit. Nam licèt interdum rectâ in septemtriones tendat; nonnunquam etiam, ut inter Basiliam & Spiram, modico flexu in orientem æstivum vergat: tamen plurima ex parte in occidentem, aut modico flexu, aut recto cursu defertur. maximè verò inter lacum Brigantinum & Basiliam, inter Mogontiacum ac Bingium, & inter divortium & oceanum. *Cæsar*, ut antè relatum, comment. IV; *ubi oceano*, inquit, *appropinquat, in plureis diffluit parteis*. nempe ad munimentum Schenkianum. sic, sub initium ejusdem commentarii, Tenchteros & Usipetes Rhenum transisse ait *non longè à mari*: quod ad idem amnis divortium factum. Sic *Mela* quoque, loco prædicto, Rhenum *haud procul à mari huc & illuc*

huc dispergi tradit. Ceterum *Cæsar* Rhenum ait *multas ingenteisque insulas efficere, multisque capitibus in oceanum influere.* at duos tantùm Cæsaris ævo fuisse amnis alveos, duoque ostia, quibus una duntaxat efficiebatur insula, quam Batavi coluerunt; suprà satis superque ostensum est. Ab initio equidem uno, solo, certoque alveo atque ostio, quibus nomen genuinum *Rhenus*, ut suprà, sic infrà etiam Germanos ab Gallis arcebat, donec tandem inter ea loca, in quibus nunc duo vici conspiciuntur, *Catvvyk op see*, & *Noortvvyk opsee*, in oceanum effunderetur.

VI. At postquam oceanus in hanc oram adeò violento impetu invectus, uti ab occasu Selandiam, quæ antè continens terra erat, in complureis insulas æstuariis, quod testatur Cæsar, dissecaret; ab septemtrionibus verò lacum ingentem, qui vulgò nunc dicitur *Suyder see*, efficeret: Rheni quoque, utpote ingentis fluvii, copiosissimæ aquæ retro actæ sunt; cumulatæque supernè, campos humiles ac paludres implerunt. Hinc, sive ipsa concitata aquarum vis terram finistræ ripæ objacentem scidit, alveumque sibi paravit novum, quemadmodum in Lecca postmodum tentavit; quò tandem à Civile Batavo effusus est amnis: sive accolarum industriâ, uti tanto malo obviarent, vel mederentur, partem Rheni in fossam manu factam (quemadmodum Corbulo postmodò in inferiore insulæ parte fecit) deduxit; quæ ex eventu *Vahalis*, vulgò accolarum linguâ *Wale* dicta est: cujus alveum, exitumque in Mosæ amnis ostium, suprà descripsi. Quando id factum sit, haud facile dictu est. Jam ante Batavorum è Cattis in Galliam adventum extitisse, inde patet, quòd *Tacitus* insulam eos Rheni amnis occupasse tradit. Atque tum ferè *bicornis* dicebatur *Rhenus*. quo epitheto non modò *Virgilius*, sed posterioris etiam sæculi poëtæ, *Ausonius* & *Claudianus*, aliique auctores, Virgilium, ceu principem poëticæ Latinæ, imitantes, amnem adfecerunt. Ad Latinè formatum vocabulum *Vahalis* quod attinet, variè id in variis Cæsaris exemplaribus manuscriptis notatum reperitur; *Vaccalus, Vacchalus, Vacalus, Vacalos, Valis, Vallis, Walis, Wallis.* quæ varietates sanè apertè indicant, mendum in plerisque, sed fortè in omnibus hærere. Magis igitur reliquorum exemplarium litera *V* placet. quum Germanis vocabulum amnis patriâ linguâ diceretur *Wael*, sive *Waal*, seu *Wahl*, unicâ syllabâ, in quâ *ae* & *aa* sunt diphthon-

Rheni insulæ & æstuaria.

Vahales Rheni alveus.

gi, nihil aliud ſonantes, quàm *a* longiùs productum; rectè à Romanis interponebatur adſpiratio *h*; unde Servio dicitur *Vahal*, Tacito *Vahales*.

Rheni alveus tertius, per quem ejus aqua in Isalam deducta.

Flevum novum Rheni ostium.

VII. *Rhenus* verò quum diu *bicornis* fluxiſſet, tandem *tricornis* factus eſt per Druſum Germanicum: qui, ſub vitrico Cæſare Auguſto, res hiſce in oris gerens, foſſâ Rhenum inter & Iſalam amnem egeſtâ, aliam Rheni partem, per dictum amnem lacumq; & oſtium Flevum in oceanum effudit. Hanc intellexit Mela, & medium Rheni alveum, nomen omni ævo ſervantem, loco ſuprà citato; cujus verba integra hæc ſunt; *Rhenus, ab Alpibus decidens, propè à capite duos lacus efficit, Venetum, & Acronium. mox diu ſolidus, & certo alveo lapſus, haud procul à mari huc & illuc diſpergitur. ſed ad ſiniſtram amnis etiam tum, &, donec effluat, Rhenus: ad dextram, primo anguſtus, & ſui ſimilis; poſt, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, ſed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur; ejuſdemque nominis inſulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur.* Ita Mela bicornem equidem pronuntiavit Rhenum, quemadmodum ante eum *Virgilius*; ſed diverſis alveis, oſtiisque, citimum alveum, *Vahalem*, qui in Moſæ os effunditur, omninò ignoraſſe videtur. At tandem verò, quum ipſe antiquiſſimus ac verus Rheni alveus, id eſt, medius, per Civilem Batavum in Leccam abigeretur; bicornis iterum amnis effectus eſt, quantum ad oſtia attinet; medio oſtio arenarum tumulis obſtructo. Hic igitur eſt ille *Rhenus*, ſecundo loco in maximis Europæ amnibus computatus; quorum primus *Danubius*. hic terminus olim, inter Germanos primum ac Gallos, poſteà etiam perpetuò inter Romanorum imperium, & Germanorum libertatem. in hujus ripa Gallica L illa ampliùs fuêre caſtella, præſidiaque, contra Germanorum irruptiones à Druſo Germanico impoſita: quorum pleraque hactenus nobis explicata. hic denique eſt ille, qui per Romanorum arma atque bella, quibus Germanorum fortitudinem expugnare nequidquam multis ſeculis laborarunt, tàm nobilis eſt redditus, atque clarus, uti nullus in toto orbe terrarum, nec Græcis nec Latinis monumentis æquè ſit celebratus. cujus celebritati proximè, ſed longo tamen intervallo accedunt *Danubius* atque *Euphrates*. Quin hodiè etiam toto orbe terrarum, nullum re-

Medius seu verus Rheni alveus in Leccam deductus.

Medius Rheni alveus, verus Germaniæ terminus.

L castella in Rheni ripa à Druso exstructa.

reperias amnem, qui tot tamque magnificis, splendidis, atque celebribus urbibus æquè sit stipatus.

VIII. Amnes hinc Germaniæ Cisrhenanæ, in Rhenum defluentes, antiquis auctoribus celebrati, sunt isti: *Helellus, Nava, Mosella, Abrinca.* *Helellus*, à quo Elsatiæ nomen quæsitum, nunc dicitur *die Ill*, *Nava*, nunc dicitur *die Nahe*, Tacito memoratur, hist. IV. *Mosellam*, quæ nunc est Germanis *die Mosel*, Gallis *La Moselle*, primus inter Romanos auctores retulit *Cæsar*, comment. IV. Post Cæsarem, *Tacitus* ejus meminit, annal. XIII. & hist. IV; item *Florus*, lib. III. cap. *X.* Laudeis ejus elegantissimo carmine celebravit *Ausonius*. A læva Mosellæ ripa, *Sura* Germanis hodiè dicitur *Saur*, Gallis *Soure*. in hunc defluentes, *Pronæa*, *Nemesa*, & *Alisontia*, nunc dicuntur *Pruin*, *Niems*, & *Alsitz*. *Gelbis* est *Kiel*, *Lesura*, *Leser*; *Salmona*, *Salm*. A dextra ripa *Drachonus*, sive ut alia exemplaria habent, *Drahonus*, nunc est *Traen*. In eadem porrò ripa *Erubrus*, sive ut alia ferunt exemplaria, *Erubris*, nunc est *Rober*. Hinc omnium maximus est *Saravus*, nunc *die Saar*, sive *Sahr* dictus. olim haud dubiè accolis Treveris fuit *die Saravv*; unde tabula etiam refert itineraria in loco, qui obliquo casu dicitur *Ponte Saravi*, in inscriptione vetere adpellatur *Sarra*. Apud Ptolemæum, in descriptione Galliæ Belgicæ; *Pars regionis, quæ Rheno adjacet, à mari ad Obringam flumen, Germania dicitur inferior: pars autem ab Obringa ad meridiem versùs vocatur Germania superior.* Apud Macrianum *Abriccam*. Scriptum fuisse à Macriano τὺ Ἀβριγκα, ex Ptolemæo colligo. *Abrinca* is erit amnis, qui vulgari nunc vocabulo *Are*, medio fermè situ inter *Antennacum* & *Bonnam*, apud Sinsiacum opidum Rheno miscetur.

Amnes in Rhenum influentes *Helellus n.* die Ill. *Nava n.* die Nahe. *Mosella n.* die Mosel. *Sura n.* Saur. *Pronæa, n.* Pruin. *Nemesa, n.* Niems. *Alisontia n.* Alsitz. *Gelbis n.* Kiel. *Lesura, n* Leser. *Salmona n.* Salm. *Drachonus n.* Traen. *Erubrus n.* Rober. *Saravus n.* die Saar. *Obringa n.* Are.

IX. Clarus hinc est *Mosa* amnis; Gallis nunc accolis *la Meuse*, Germanis *Mose*, & *Mase* dictus. antiquum hujus ad Batavorum agros alveum, & confluentem in Vahalem suprà pluribus ostendi. In hunc à læva ripa evolvitur *Sabris*; Cæsari comment. II, memoratus. nunc vulgò accolis *Sambre* dicitur.

Mosa fl. n. Mose. *Sabris n.* Sambre.

X.

Scaldes n. Schelde.

X. Haud minori hinc famâ *Scaldes*, sive *Scaldis*, vulgò Germanis nunc *Schelde*, Gallis *Escaud* dictus; Cæsari, Plinio, Antonino, tabulæ Itinerariæ, & Panegyrico, Maximiano dicto, celebratus. Hujus alveum ostiumque sinistrum Ptolemæo dici *Tabundam*, suprà docui. quâ ratione Mosæ flumini, ex Cæsaris opinione, jungatur, ibidem ostendi. Hæc igitur sunt flumina per Germaniam Cisrhenanam, veterum auctorum monumentis celebrata.

FINIS LIBRI SECVNDI.

PHI-

MATRICI
Buduris
TRI
ALE
CHI
Lupodunum
Brigobanne
Iulio magus
A.
RAURACI
19
18
28
29
30
31

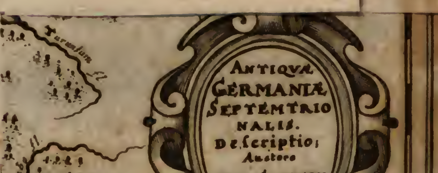

DI.
49
49
Millia
ORICUM.
48
48
24
37
38

Segovia
BASTARNÆ.
ALEM
NI.
Asanca
Carpates mons
Tyras Amnis
SARMATÆ VAGI siue
IAZYGES, et METANAS TÆ
Sarmatici montes
DACIÆ pars.
42
43
44
45

ANTIQVÆ
GERMANIÆ
SEPTEMTRIO
NALIS.
Descriptio;
Auctore
PHIL. CLUVERIO
Turuntum fl.
DI.
Millia passuum
50
60

PHILIPPI CLUVERII GERMANIÆ ANTIQUÆ CONTRACTÆ

Liber Tertius;

Quo Germania Transrhenana deſcribitur.

CAPUT I.

Univerſæ Germaniæ Transrhenanæ diviſio.

I. EXplicatis hactenus iis Germanici nominis populis, qui, Rhenum amnem antiquitus transgresſi, in cauſa fuerunt, uti Galliæ pars, ab iis occupata. Germania dicerétur Cisrhenana, ipſique Germani Cisrhenani; tempus nunc eſt, trajecto Rheno, ipſam introſpicere Germaniam, ac oſtendere, quæ nationes, quibus finibus & quibus temporibus incoluerint. Termini univerſæ Germaniæ Transrhenanæ jam anteà, ſub initium hujus operis demonſtrati ſunt; proximum erat opus, in partes Germaniam diſtribuere. Quâ in re auctores, quos ſequi debebamus, ſunt ferè iſti; *Strabo, Plinius, Tacitus, Ptolemæus.* In his *Strabo* atque *Ptolemæus*, Græci uterque generis ſcriptor, non niſi ſingulis populis eam diſtinxerunt; idque perturbatoriè uterque, ac parùm bonâ fide: peſſimè tamen *Ptolemæus*, adeo omnem perturbans Germaniam, uti, ſi auctoritatem ejus, fidemque in omnibus ſequi velis, planè diverſam ab aliorum auctorum Germaniâ habiturus ſis Germa-

Auctores, quorum fidem in hoc opere ſequimur.

Ptolemæi auctoritas & fides heic exigua eſt.

maniam. Fides igitur illi sit, quatenus cum reliquis consentiat. Ubi errat, communi illa excusetur ratione, quod remotiora septemtrionis homini Ægyptio minùs cognita esse potuerunt. At tamen in descriptione populorum, si non sitûs, quos eis tribuit, sed nomina respiciamus, quæ cum aliorum auctorum nominibus conveniunt; in multis ad veram rei demonstrationem perveniri posse puto. Reliqui igitur, quos in dicta divisione sequi possimus, sunt duo illi Romani, *Plinius* atque *Tacitus*, accuratissimi (si fata superesse tradita sivissent) rerum Germanicarum scriptores. quorum ille omnem Germaniam in quinque divisit Germanorum genera; quorum nomina, *Vindili, Ingævones, Istævones, Hermiones* & *Peucini*, qui & *Bastarnæ*. quæ equidem divisio, egregiè instituta, multum lucis ad enodandam antiquitatis obscuritatem accommodatura erat, si singulos cujusque generis populos accuratè, ac geographicè in suos distribuisset Plinius fines. Verùm quia nimis breviter, præcipuas tantùm in quoquo genere notat nationes: opidò quam difficile fuerit, nomina ista antiqua recentioribus vocabulis explicare, verisque regionibus suos cuique populos tribuere. Proinde neglectâ hâc in præsens Plinii divisione, quæ, nisi explicatis jam universis ac singulis gentibus, indicari haud poterit; *Taciti* partitionem videamus. is in *tres* divisit omnem Germaniam *potissimas partes.* quarum *una* est inter Rhenum, Salam, & Albim amnes, Oceanumque Germanicum & mare Suevicum, qui sinus Codanus Plinio, ac Melæ, nunc vulgò *die Oost see*: *altera* inter Salam, Albim, ac Vistulam, Danubiumque flumina, & mare septemtrionale, quam uno nomine *Sueviam* adpellat: *tertia* est ultra Vistulam & dictum Germaniæ sinum, ad Sarmatarum usque confinia. Harum singulas eodem ordine, uti ego heic recensui, quàm curatissimè ac summâ cum fide exposuit. Prima pars continet populos, quos Romani armis, bellis atque trophæis pervagati sunt, ad Albim usque flumen. quibus auctor addidit, trans Albim proximos à septemtrionibus, *Fosos*, atque *Cimbros*. Primam autem hanc partem adgressurus, hoc instituti habuit, uti, à fontibus Danubii incipiens, Rheni ripam, proximaque decurreret: dein Oceani litore, Albisque ripâ lecta, tandem in sinum Germaniæ desineret. quod consilium de Rheno disertè ipsemet in dicto libro indicat, his verbis: Propior (*ut, quomodo paullo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar*) Hermundurorum civitas. Hoc igitur institu-

tutum nos quoque servabimus; quò ipse auctor commodiùs faciliusque explicari possit. simulque & alias quasdam nationes adjiciemus, ab auctore nostro prætcritas.

CAPUT II.

De Helvetiis, Gallicâ gente, antiquissimis temporibus in Germaniam transgressis.

I. INter Danubium, Rhenum, Mœnumque amneis quinam Germanici nominis populi ab initio incoluerint, incertum est. *Tacitus Helvetios*, Gallicam gentem, quondam ea loca tenuisse tradit, de Germ. *Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumq; & Mœnum, amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraq; gens tenuêre.* Idem attestatur & *Dio*, lib. XXXVIII. ubi de Helvetiis, in Gallia à Cæsare prælio superatis agit. Termini igitur Helvetiorum in Germaniâ fuêre ab occasu Rhenus, à septemtrionibus Mœnus, ab ortu haud dubiè Bojohæmici montes ac saltus. id enim auctor duobus modis affirmat: primùm dum Helvetios *inter Hercyniam silvam, Rhenumq; & Mœnum* collocat; ubi Hercyniam silvam intelligit eos saltus, qui Bojohæmum claudunt. deinde, quum ulteriora protinus *Bojis* tribuat; qui Bojohæmum tenuerunt. ceterum à meridie fuit Danubius amnis: quem licèt auctor non nominet; tamen, quia nullos alios ad ejus ripam hoc tractu recenset populos, terminum fuisse Helvetiorum, haud dubitandum est. *Helvetiorum sedes & fines.*

II. *Helvetiorum desertum* in Germania circa Nicri Danubiiq; fontes memoratur Ptolemæo: *Helvetiorum desertum, usque ad dicta Alpium juga.* Alpes verò hæ sunt ii montes, qui à Danubii & Nicri fontibus in orientem versus, juxta lævam Danubii ripam porrecti, hodie incolis dicuntur *die Alben.* Fuit igitur prædictum Helvetiorum desertum ad septemtrionale dictorum montiû latus. unde erant ii, qui id interpretantur *Martianam silvam*, Marcellino ac tabulæ itinerariæ memoratam; quæ suprà fontem Danubii, ex occasu æstivo in ortum hibernum, ad lacum usq; Brigantinum porrecta, vulgò nunc vocatur *Schwartz Wald*, id est, *Nigra silva.* Neque verò ἐρημον, sive *desertum* rectè interpreteris *silvam.* Ab iis Helvetus, quos Tacitus heic collocat, nomen habuisse desertum,

 cer-

certum est. nam Ptolemæi tempestate nulli heic fuêre Helvetii; ne Julii quidem Cæsaris ævo. Hinc est quod Tacitus *inter Hercyniam silvam, Rhenumq; & Mœnum amnes* Helvetios suos collocat; nec ullam Danubii facit mentionem: scilicet, quia desertum erat, tractus planè incultus atque horridus.

Helvetii in Germaniam transgressi tempore Prisci Tarquinii.

III. Helvetii, pulsis Germanis, primò Rhenum transgressi dicuntur tunc, quum Gallorum res validiores essent, quàm Germanorum; id est, antequam Germani in Galliam transissent. tum, eodem tempore transgressi videntur, quo *Boji* Bojohæmum occuparunt, aut circa id tempus. hos autem in Germaniam transiisse, Prisco Tarquinio Romæ regnante, auctor est T. Livius lib. V. id est, circa annum ab urbe condità CL, ante natum Christum, IↃc.

A quibus iis sedibus pulsi Helvetii.

Quamdiu Helvetii dictas tenuerint sedes, item à quibus populis pulsi, in quas terras migrarint, prorsus incertum est. Pulsi fortè fuêre à Germaniæ gentibus, *Marcomannis, Sedusiis, Harudibus* atque *Nariscis*: quarum priores treis ante Julium Cæsarem eadem coluisse loca, docent Historiæ.

CAPUT III.

De Marcomannorum, Sedusiorum atq; Harudum antiquissimis sedibus apud rheni ripam, antequam in Bojohæmum transmigraverunt.

Quæ Marcomannorum sedes antequam in Bojohæmum trãsgressi.

I. MArcomannos in Bojohæmum pervenisse satis constat. At unde profecti, haud pigeat hoc loco investigare. Vellejus Paterculus, in lib. II. refert, Marcomannorum gentem *sedibus suis excitam*, *in inferiora* transgressam, *incinctos Hercyniæ silvæ campos*, id est, Bojohæmum incoluisse. itaque in superioribus eos antè locis constitisse, certum est. Si procul à Romanis in Bojohæmum refugit, certè in Moravia antè haud constitit; ut quæ remotior à Romanis, quàm ipsum Bojohæmum. Alia igitur regio investiganda, in qua egit, antequam procul à Romanorum armis refugeret. Jul. Cæsar in Gall. bell. comm. I. tradit, Ariovistum Germanorum regem in exercitu suo in Gal-

Gallia habuisse *Nemetes, Tribocos, Vangiones, Marcomannos, Harudes* atque *Sedusios*. quarum gentium tres priores, jam ante Cæsarem, Gallicam Rheni ripam coluisse, in superiore volumine demonstratum est. Ariovistum vero in Germania, antequam à Sequanis in Galliam vocaretur, Germanorum regem fuisse, extra controversiam ponitur. Nihil autem probabilius, quàm proximos sibi Sequanos in auxilium contra Æduos vocasse Germanos. propiores verò nulli esse potuerunt, quàm qui inter Mœnum, Danubium atq; Rhenum, amnes incoluerunt. unde colligitur, eosdem habuisse Ariovistinum in Germania regnum fines, quos antè Helvetii. Hæc igitur antiqua *Marcomannorum, Sedusiorum, Harudumq;*, ac vera sedes. quos omnes Maroboduus, homo privatus, natione Marcommannus, quum Romæ dominationem certumq; in populares imperium animo concepisset, Augusti beneficiis auctus, in patriamq; reversus, in Bojohæmum deduxit. cujus rei testis est præter *Vellejum, Strabo* lib. VII. *In quibus est etiam Bojohæmum, Marobodui regia, in quam regionem tùm alios complures ille transtulit, tum populares suos Marcomannos occupavit namq; dominationem privatus, postquam Româ redisset: ubi juvenis vixerat & beneficiis ab Augusto adfectus fuerat.* Ἄλλους τε, inquit, πλείους, sub quibus haud obscurè notantur *Sedusii* & *Harudes*; qui una cum Marcomannis, Ariovisto in Gallia militarunt. Marcomannos igitur, unà cum Sedusis atq; Harudibus, *avocavit Maroboduus procul à Romanis*, id est, à Romanorum provincia Galliâ: & à Rheno flumine, Danubiiq; fontibus, seu superiore ejus parte, *in inferiora*, sive *in incinctos Herciniæ silvæ campos*, id est, *in Bojohæmum deduxit*: uti tutum sibi regnum constitueret, quum procul à Romanorum potentia futurus esset; Romanis Alpes ab hac parte nondum transgressis; & Rhetiis Noricoq; nondum perdomitis. quod tum ex Vellejo colligitur, tùm alio etiam argumento evincere conabor. Maroboduus scilicet, antequam Tiberius expeditionem, Augusti Cæsaris auspiciis, adversus eum molitus est, de quâ Vellejus potentissimum jam sibi regnum paraverat; multis perdomitis nationibus, aut etiam conditionibus ad se pertractis; ut autor est *Strabo*: *Reversus autem regnavit; subjecitq; sibi, præter jam dictos, Lugiorum magnam gentem, Zumos, Gutonas, Mugilones, Sidinos, & ex ipsis Suevis magnum populum Semnones.* Huic consentiens *Paterculus*, eodem in libro: *Occupatis igitur*, inquit, *quos prædiximus, locis finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus juris sui fecit.* Parare au-

autem tam potens regnum, nisi plusculorum annorum spatio, haud quivit. Ejus temporis initium facilè eò usque extendi potest, uti Rhætiarum, Norici subactionem antecedat. Noricum quidpe perdomitum fuit sub Augusti Cæsaris imperio, L. Domitio, P. Scipione Coss. teste *Dione*, in lib. LIV. id est, anno ab V. C. IↃCCXXXVIII. sequenti anno, ut auctor est idem Dio, M. Druso Libone, L. Calpurnio Pisone Coss. Rhetiæ quoque fuerunt debellatæ. Tiberius autem expeditionem in Marcomannos paravit, M. Lepido, L. Aruntio Coss. id est, an. ab V. C. IↃCCLVIII. nam hoc anno ad Dalmaticum bellum profectum narrat *Dio* lib. LV. Vellejus autem tradit, quum in Marcomannos pararet expeditionem, bello Dalmatico fuisse avocatum. inter utrumque igitur tempus anni colliguntur XX. quod spatium haud enormè, si gentes respicias, quas sibi subjecit Maroboduus, *violentas*, ut inquit *Tacitus* annal. II. Ac Strabo equidem, disertè testatur juvenem inchoasse imperium. *Tacitus. Maroboduus quidem* (regno pulsus) *Ravennæ habitus, si quando insolescerent Suevi, quasi rediturus in regnum ostentabatur. sed non excessit Italiâ per duodeviginti annos; consenuitque, multum imminutâ claritate, ob nimiam vivendi cupidinem.* Pulsus est regno, Tiberio Romæ imperitante, M. Silano, C. Norbano Coss. id est anno, post M. Lepidi, L. que Aruntii consulatum XIII. Hos igitur XIII annos, item XVIII istos, quos in Italia vixit, XX illis adde; & erunt inuniversum LI. his rursum adde alios, si videtur XX annos, quos natus regnum occupavit; & rectè constabit cùm Taciti tum Strabonis ratio: quorum hic adolescentem inchoasse regnum, ille consenuisse in Italia adfirmant. Nec quidquam impedit, quin credas, LXXIum etiam annum senectutem ejus excessisse; quò altior reddatur adolescentia, in quâ dominationem, Româ reversus, occupavit. Hinc igitur maximè probabile fit, antequam Noricum Rhætiæque fuerunt perdomitæ, Maroboduum Marcomannos suos, unà cum Sedusiis atque Harudibus, procul ab Rheni ripâ, & Galliæ, Romanorum provinciæ, confinio in Bojohæmum avocasse. At, quomodo, inquies, tutum habere potuit regnum in Bojohæmo, Italiâ haud perinde longè dissita? nam & Tacitus, *propinquum* eum dicit hostem. Respondeo: Haud secus ac ipsi Norici, multo Italiæ propinquiores; de quipus sic *Florus* lib. IV. cap. ult. *Noricis animos dabant Alpes atque nives, quo bellum non posset ascendere.* Maroboduus igitur Alpibus juxta ac Danubio, al-

Quo tempore Maroboduus cum Marcomannis in Bojohæmiam trãsgressus regnum sibi pararit. Maroboduus quando regno pulsus.

altissimo latissimoque flumine, & Bojohæmicis jugis tutus esse potuit.

II. Ceterum fines singuli isti prædicti tres populi ad Rhenum, antequam universi in Bojohæmum transducti fuerunt, quos habuerint, conabor tamen indicare. Marcomannorum nationem reliquis duabus fuisse validiorum, inde conjicio, quod Maroboduus, qui omnibus pariter imperavit, omnesque simul in Bojohæmum deduxit, Marcomannorum dicitur rex; Bojohæmumque Marcomannorum sedes; reliquorum nominibus suppressis. His igitur ampliores, quàm illis, agrorum tribuo fines. & quia proximum sibi regem Ariovistum in auxilium vocasse Sequanos, jam antè demonstravi; terminos eis statuo, à meridie Danubium: ab occasu Rhenum; à septemtrionibus Nicrum, &, qui in hunc defluit, Cocharum: ab ortu eumdem Cocharum, ad arcem usque *Kocheburg*; inde lineam ad opidum usque *Königsprun*, & hinc Brentium amnem, qui inter duo opida *Gundelfing* & *Lauing* Danubio miscetur. Regiones nunc his finibus continentur istæ: Wirtembergiensis ducatus totus: Rhenani Palatinatus pars inter Nicrum & Rhenum; Brisigavia & Sueviæ ducatus pars, inter fontem Danubii & opidum *Gundelfing*. *Marcomannorum antiqua sedes.*

III. Sedusiis hinc limites facio, à meridie Cocharum & Nicrum amnes; ab occasu Rhenum; ab septemtrionibus Mœnum, ad opidum usque *Bamberg* & confluentem Redonitii fluminis; ab ortu, dictum modò flumen, & qui in hoc evolvitur, Æschium amnem; ab hujus fonte lineam ad dictum opidum *Königesprun*. Portiones heic nunc sternuntur Palatinatus Rheni & Franconiæ. *Sedusiorũ fines.*

IV. Harudes quia postremi omnium in Galliam ad Ariovistum commigrarunt, teste Cæsare, belli Gall.comm. I. postremos etiam atque remotissimos omnium fines domi in Germania eos coluisse existimo. unde reliquum agrorum iis adscribo, quod à Marcomannis ac Sedusiis, inter Mœnum & Danubium, ad Nariscorum usque confinium extensum fuit. terminum autem inter Harudes atque Nariscos statuo juxta lineam, ab fontibus Mœni ad opidum *Ingolstadt* ductam. Regiones nunc his finibus comprehenduntur istæ: Franconiæ ac Palatinatus superioris partes cum agro Norimbergensi; item Sueviæ portio, quâ opida *Dunckelspüchel*, & *Nördlingen*. Cetero, post Ariovistum, alius rex tribus dictis popu- *Harudum termini antiqui.*

pulis fuerit, antequam Maroboduus regnum occupavit, an liberè ut reliquæ nationes Germaniæ, egerint, an denique Ariovistus paullo antè, quàm Maroboduus Româ rediit, vitâ excesſit, parum exploratum habeo.

CAPUT IV.

De Gallis, decumanos agros inter Rhenum Danubiumque exercentibus; qui Alemanni & Alamanni dicti.

I. PRofectis à Rheni ripa in Bojohæmum *Marcomannis, Harudibus* atque *Fedusiis*; in vacuos cultoribus agros ſucceſſerunt Rhenum transgresſi Gallorum quidam, de quibus *Tacitus*, de Germ. iis, quæ de Helvetiis dixerat, hæc continuo ſubjungit: *Non numeraverim inter Germaniæ populos, quanquam trans Rhenum Danubiumque conſederint, eos, qui decumates agros exercent. Leviſſimus quiſque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ poſſeſſionis ſolum occupavêre. mox limite acto, promotiſque præſidiis, ſinus imperii, & pars provinciæ habentur. Ultra hos Catti.* De eodem ſolo auctorem heic agere, quod antea Marcomanni, ac Sedufii tenuerant, ſatis liquet ex eo, quod inter Danubium Rhenumque id ſitum tradit: item quod *ſinus imperii* & *pars provinciæ*, haud dubiè Galliæ: tum quod ultra fuerunt Catti; qui Mœno terminabantur. denique, quod Galli occuparunt; qui procul dubio fuêre è Sequanorum, Rauracorum, Helvetiorum, & aliorum nationibus. nam Sequanorum ad Rhenum proximi versùs ſeptemtriones Tribochi ac Nemetes fuêre Germani. *Strabo* etiam lib. VII. horum Gallorum inter Rhenum, Danubiumque meminit. A dictis Gallis *dubiæ poſſeſſionis ſolum* occupatum; nempe tunc, quum Marcomanni ac Sedufii, in Bojohæmum profecti, id reliquiſſent. unde etiam *dubiæ poſſeſſionis ſolum* dictum; quia nullus etiam tunc certus poſſeſſor vel dominus: non quia hoſtibus expoſitum. *Mox*, id eſt, deinde, poſtquam Galli, è provinciâ Romanorum Galliâ Rhenum transgreſſi occuparunt, *limite acto, promotiſque præſidiis, ſinus imperii, & pars provinciæ Romanæ habitum*; decumæque Gallis imperatæ, in nuper occupato ſolo, intra limitem & præſidia; non extra. Mens auctori hæc fuit: Eos populos, qui inter Rhenum, Danubiumque de-

Galli quando in Germaniam transgreſſi.

decumates agros exerceant, non esse inter Germanos censendos, quamquam in Germaniæ solo consederint; sed Gallos, quia Gallicæ sunt originis. Limitem igitur, de quo auctor loquitur, eodem tractu actum fuisse puto, quo Marcomannis ac Sedusiis terminum ab ortu constitui. nam Harudum vacuum solum Hermunduros, Suevicam gentem, occupasse, suo loco ostendam. Partem autem provinciæ fuisse existimo Galliæ; quia Galli fuêre, ex Gallia profecti; deinde quia hujus maximè lateri, per Rheni ripam, à lacu Brigantino ad Magontiacum usque, objacuerunt. Quæritur jam heic, quo nomine Galli isti Taciti, decumates agros trans Rhenum exercentes, adpellati, & ab conterminis nationibus distincti fuerint? id sanè neminem auctorum disertè exprimere video. Conjectationibus itaque, atque argumentis indagandum.

II. Alemannici cognomentum jam Antoninum Caracallam usurpasse legitur apud *Spartianum* : videlicet quia is Alemannos devicerat. De hac gente, ejusque cum Romanis bellis, multa posteriores rerum auctores prodiderunt, maximè verò omnium *Ammianus Marcellinus*, passim in historiis suis; ex quibus ipsis jam dudum à plerisque veterum historiar. interpretibus notatum est, gentem eam *inter Danubium Rhenum* ac *Mœnum* amnes incoluisse. at de origine ejus, item de appellatione, varia prolata sunt nugamenta. Eosdem igitur quum Alemanni trans Rhenum incoluerint fines, quos Galli, decumates agros Taciti ævo exercentes; unam eamdemq; utrosque fuisse gentem, suspicari liceat. nam inter Taciti ævum, & Antonini Caracallæ imperium, C circiter intercedunt anni. quo temporis spatio, nullæ heic incolarum mutationes à rerum scriptoribus notantur. Alemannos non fuisse origine Germanos, satis apertè veteres auctores indicant. in quibus *Stephanus*, & Fl. *Vopiscus* in vita Probi. *Eustathius* in Dionysium Alexandrinum. Si non Germani fuêre Alemanni inter Mœnum, Rhenum ac Danubium; certè nulli alii esse potuerunt, quàm Γαλατικὰ illa ἔθνη Strabonis, inter Danubium & Rhenum, & quos *Gallos* vocat Tacitus, *decumateis agros* inter eosdem amneis exercenteis. Huc quoque facit ipsum Alemannorum nomen: de cujus etymologia veriorem testem habere nequimus, quàm eum, qui transmigration gentis è Galliâ in Germaniam, fuit proximus: de quo sic *Agathias*, lib. I. *Alamanni autem (si Asinium quadratum se-*

Alemannorũ sedes

Alemannorũ gens Gallica originis.

Alemanni unde dicti.

qui licet, hominem Italum, & qui res Germanicas accuratè conscripsit) convenæ sunt & miscellanei homines : quod & adpellatio eorum lingua indicat ALL omnem significat & MAN hominem : unde vocabulum factum die Allmänner, sive die Allemannen, quasi dicas multitudinem hominum undique collectam. Huc jam confer ista Taciti: *Levissimus quisque Gallorum & inopiâ audax, dubiæ possessionis solum occupavêre.* Ex compluribus Galliæ nationibus congressos in unum corpus fuisse, liquet ex eo, quòd Tacitus non certam aliquam nationem, ut Sequanorum, vel Rauracorum, vel Helvetiorum, vel aliam nominat; sed communi omnium Gallorum vocabulo utitur. *Asinius* autem iste *Quadratus* nullus alius fuit, quàm quem Rhenum & bina ejus ostia (haud dubiè in rebus Germanicis) ante se descripsisse testatur *Strabo* lib. IV. Maroboduum, paullo antè, quàm Noricum, Rhætiæque perdomitæ, Marcomannos à Rheno in Bojohæmum deduxisse, suprà ostendi: Strabo autem illa de Asinio scripsit XXXIII annis post debellationem dictarum provinciarum; ut ipse testus est, sub finem dicti libri. unde jam liquet, Alemannorum nomen jam ante Strabonis geographica extitisse. cujus mentio apud Asinium quia tam propè est tempori, quo Marcomanni in Bojohæmum migrarunt; haud dubium esse potest, quin dicti Galli id statim, ut in vacuas Marcomannorum sedeis successerunt, è re ipsa, id est, è variorum hominum colluvie, adsumserint: id est, annis ante natum Jesum circiter XV. Posterioribus autem sæculis, ita temporum longinquitate origo ejus nationis obscurata, ac penè sepulta fuit, uti pro genuinis Germanis haberentur. Hinc *Xiphilinus* ex Dionis lib. LXXVII. de Antonino Caracalla: *Bellum quoque gessit adversus quosdam Cennos gentem Celticam. Quin etiam nomine victoriæ grandi ei vendito pecuniâ, ut salvus in Germaniam sese reciperet, permiserunt.* Quinam hi *Cenni* nusquam alibi legi? Fuisse Germaniæ quosdam incolas, adparet ex vocabulo Κελτικοί, quo constanter ubique in historiis suis Dio adpellat Germanos: ut & per *Germaniæ* vocabulum semper intelligit *Cisrhenanam*. Proxima igitur ea gens fuit Rheno. Si ea Caracallam, ejusque exercitum eò loci redegit, ut grandi pecunia falsum victoriæ nomen, salvumque in Germaniam citeriorem reditum redimere opus habuerit: certè non fuit exigua, aut obscura; sed magna, ac valida. quapropter immeritò heic per vocem τινάς, nobilitas eorum obscuratur.

Alemanni unde dicti.

Alemannorum nomen quando exortum.

Ego lego πρὸς τοὺς Ἀλεμάννους. à quibus primus Caracalla cognomentum Alemanici gessit; falsum scilicet victoriæ de ipsis partæ nomen emercatus. Κελτοὺς igitur, id est, *Germanos* adpellavit Dio Alemannorum gentem, quia pro genuinis habebantur jam ejus ætate Germanis. Hinc tandem jam ingens vulgò invectus est error, uti ex fama unius hujus nationis bellicosissimæ (tantum videlicet post inertiam ac imbellem torporem Gallorum, cœlum, solum, ac libertas Germaniæ potuit efficere) tota Germanorum gens exteris populis dicta fuerit *Alemanni*. quod vocabulum in eadem gente apud multos Europæos, maximè verò apud Francogallos etiamnum durat.

III. Hæc igitur est antiquissima illa *Alemannia* sive *Alamannia* inter Rhenum, Mœnum ac Danubium amnes, Hermundurorumque confinium protensa; Romanorum olim imperio subjecta; postea verò, libertate, exemplo Germanorum, vindicatâ, acerrimus Romanorum hostis. Limites ejus in Marcomannorum Sedusiorumque ad Rhenum agris descripti sunt: nisi quà Austrini lateris pars inter Rhenum ac Danubium intectum reliquimus. hoc igitur explendum. Terminus non modò inter Alemanniam ac Rhætiam, sed inter universam Germaniam ac Rhætias, Noricumque & Pannonias, fuit Danubius amnis. Pro limite ab hac parte, inter Marcomannos primò, deinde verò inter Alemannos ac Rhætos, statuo montis jugum, quod XX millibus passuum supra fontem Danubii, ad opidum amni adpositum *Dutlingen*, exoriens, in meridiem versus, ad lacum Acronium & opidum ei adpositum *Ratolfscell*, extenditur: quo rectè, ex Ptolemæi sententiâ Rhætia ex parte lateris occidentalis clauditur. Hi igitur antiquissimi fuêre Alemanniæ inter Danubium Mœnumque fines. At posterioribus temporibus Mœnum Alemanni transgressi, *Mattiacorum* etiam agri maximam, & Cattorum bonam partem occuparunt. *Marcellinus* lib. XVII. de Juliano Cæsare, ejusque exercitu, qui Alemannos, Rhenum transgressos, infra Argentoratum vicerat. Et lib. XXVIII. item XXIX. Mattiacas aquas hodiè esse *Weisbaden*, ex adverso Magontiaci, in Mattiacorum descriptione monstrabo. Ceterum salinæ istæ haud dubiè fuerunt ad vicum, qui hodièque adpellatur *Saltz*: apud quem flumen exorsum, nomine *Sale*, ablutis opidis *Salmünster*, *Salefeld* & *Hanavv*, inter Francofurtum & Magontiacum Mœno miscetur. Limites igitur trans Mœnum

Alemannorum limites.

Alemannorum limites trãs Mœnum. num Alemannis statuo præter Rhenum, communem Germaniæ terminum, à septemtrionibus Lonam amnem, à Rheno ad opidum usque *Grömberg*; hinc jugum montis quod vulgò dicitur *Fegelsberg*; in cujus austrino latere prædictus est vicus *Saltz*, & fons *Sale* amnis: ab oriente solstitiali, eumdem terminum, qui antea Cattos, ut infrà ostendetur, ab Ubiis, & mox ab Mattiacis distinxit, juxta lineam ab opido *Gemünde*, Mœno imposito, ad fontem usque Adranæ (vulgò est *Eder*) ductam. Tempus, quò Alemanni primùm trans Mœnum Mattiacorum agros occuparint, haud facile indicatu est. *Quando Alemanni Rhenum transgressi.* Ex *Herodiani* tamen lib. VI. colligere licet, jam Alexandro Mammææ Romanis imperitante, ea loca tenuisse; uti etiam ex Dione de Antonino Caracalla, & Alemannis. Haud dubiè iidem fuêre Alemanni, in quos postea sæpe à Moguntiaco itum. nam Franci plerumque à Coloniâ Agrippinensi petebantur.

Lupodunũ h. Lupf arx IV. Ceterò *Lupodunum* Ausonii haud indoctè Rhenanus atque Lazius interpretantur hodiè arcem *Lupf*, VII millibus passuum ab fonte Danubii, versus occidentem dissitam.

Lentium n. Leitz *vicus.* V. *Lentium* illud, à quo universus populus nomen habuit, haud dubiè nunc est vicus *Leitz* in ripâ Danubii, infra opidum *Friding* situs. Longiùs à Rheno fuisse Lentiensium sedes remotas, liquet ex eo, quòd Gratianus post unam atque alteram victoriam, trans Rhenum partam, in patrias sedes recedere permisit. sic enim Marcellinus dicto lib. XXXI. *Lentienses, post deditionem, quam impetravêre supplici prece, oblata, ut preceptum est, juventute valida, nostris tyrociniis permiscenda, ad genitales terras innoxii ire permissi sunt*, quod & Ausonii versus attestantur.

Samulocenis n. Vlm. VI. *Samulocenis* in itinerario ex situ, & itineris tractu, nominisque quadam similitudine, haud dubiè idem est locus, qui Ptolemæo in Germania, haud procul Danubii ripa, dicitur Ἀλκιμοεννὶς, *Alcimoennis*. *Grinario n.* Knäringen. Locus ipse celebris nunc opidi, quod vulgo vocatur *Ulm*, situi convenit. nam ab hoc rectè porrò in dextrâ Danubii ripa, *Grinario* hodiè dicitur *Knäringen*, & *Clarenna*, *Rain*. *Clarenna n.* Rain.

Tenedo h. Dengen. VII. A Vindonissa Helvetiorum ad opidum Ulm tendentibus occurrit in silva Martiana opidum *Dengen* : quod ex nomine, & itineris ductu, haud dubiè est Tenedo.

VIII.

VIII. Opidum ad Danubii jam ripam *Dutlingen*. quod ex situ atque intervallo videtur esse *Juliomagus*. quem locum flumini fuisse impositum, indicat vox *magus*. Verùm *Juliomagum* jam *ad Rhetos* spectasse, ex eadem voce judico. hæc quidpe Germanis inusitata; quum in eadem Rhætia fuerit etiam *Drusomagus*, & in Norico *Gabromagus*. Ab opido *Dutling*, post *XII* millia passuum est opidum nunc *Beyern*, in ripa Danubii. quod ex intervallo, itinerisque tractu, & nominis quodam vestigio videtur esse *Brigobanna*, Rhætiæ itidem locus: quem & ipsum ad flumen fuisse, ostendit vox *brige*. *Juliomagus n. Dutlingen.* *Brigobanna n. Beyern.*

IX. Inter Brigobannam & Samulocenim *Ara Flavia*, facilè crediderim eum locum hodiè esse opidum *Aurach*. *Ara Flavie n. Aurach.*

X. *Ammianus*, lib. XXI. refert opidum *Sanctionem*. Viris doctis *Sanctio* putatur nunc esse opidum *Seckingen*, in Rheni dextrâ ripâ, ex adverso Raurici agri situm. Atque hac viâ ab Rauricorum Augustâ, per *Sanctionem*, *Tenedonem*, *Juliomagum*, *Brigobannam*, *Grinarionem*, *Claremnam*, & alia in ripa Danubii loca, profectus est in Pannonias Julianus Cæsar. Apud Antoninum. *Sanctio putatur nunc Seckingen.*

XI. *Montem Brisiacum* hodiè esse opidum, apud dextram Rheni ripam monti rotundo impositum, vulgari vocabulo *Brisach*. Antonino memoratur, casu obliquo pluralis numeri *Urunciis*. Vicus hodiè est medio ferè inter Basiliam & Brisiacum itinere, propior tamen Brisiaco, haud procul Rheni ripâ, vulgari vocabulo *Zunzen*. quem esse locum illum Antonino memoratum, situs atque itineris tractus, nec non nomen, ostendunt. quidpe, ut *Tabernæ* Romanorum Germanis dictæ fuêre *Zabern*, & Gallorum *Zurich* Romanis *Turigum*, sive *Tigurum*; Germanorum *Zolpich*, *Tolpiacum*; sic *Zunzen* Allemannorum dictæ fuêre Romanis *Uruncæ*. Regionem jam antiquis etiam temporibus fuisse adpellatam Romanis *Brisigaviam*; & ipsos incolas *Brisigavos* sive *Brisigavios*: ex Notitia imperii liquet; ubi inter milites præsidiarios numerantur *Brisigavi*. *Mons Brisiacus n. Brisach.* *Uruncæ n. Zuntzen* *Brisigavia regio.*

XII. *Marcellinus* lib. XXX. memorat munimentum à Valentiniano ad Nicrum factum. Sunt, qui hoc munimentum volunt hodiè esse eum locum, qui inter Rheni Nicrique confluentes dicitur *Manheim*. Verùm illi uti hanc suam opinionem satis tueri possint, vehementer ego vereor, quidpe in ista Marcellini descriptione nihil *Munimentum Valentiniani ad Nicrum nonnulli volunt esse Manheim.*

hil singulare video, quod non multis ad Nicrum locis convenire queat. proinde etiam doleo, nullum certius istius munimenti signum eum adposuisse.

Solicinium locus n. Sulz. XIII. Idem auctor, lib. XXVII. refert: *Solicinium locum*, quem haud alium esse judico, quàm quod nunc opidum ad Nicrum amnem *Sultz* nuncupatur: olim fortè dictum *Sulzen*.

Tarodunum op. XIV. Ptolemæus opidum Germaniæ habet Ταρόδουνον, *Tarodunum*; ex adverso Helvetii, haud procul Rheni ripâ situm. Id viri docti nunc interpretantur opidum *Dornstet*; malim ego interpretari locum circa Friburgium Brisigaviæ.

Budoris n. Buriac. XV. *Budoris*, ejusdem auctoris, videtur esse opidum *Buriac*, in marchionatu Badensi, haud procul Durlaco.

CAPUT V.

De Cattis; qui & Chatti & Chassi & Hassi; Cæsari verò & aliis ejusdem ætatis auctoribus falsò nomine dicti Suevi.

I. Tacitus *ultra hos* (Alemannos,) inquit, *Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant*. Horum sedes uti rectè designetur, demonstrandum erit, eamdem gentem Cæsari, in belli Gall. comm. sæpè esse memoratam; sed falso nomine *Suevorum*. *Catti à Cæsare Suevi adpellati.* Primum igitur argumentum est; quia *Suevi*, (ut est in comm. IV.) *finibus expellere Ubios non potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque redegerunt*. quod fieri non potuit, nisi Ubiis, in Germaniâ etiam tum degentibus, Suevi isti fuissent finitimi. Ubiorum autem solo proximos fuisse ab oriente Cattos, pòst ostendetur. *Cæsaris Suevos Ubiis fuisse finitimos, his confirmatur argumentis; ac proinde Catti existimandi.*

II. Secundò: quia Cæsar (ut est comm. VI.) *Ubiis imperat, ut pecora deducant, suaque omnia ex agris in opida conferant; sperans barbaros, atque imperitos homines* (Suevos) *inopiâ cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci.* Cæsar erat in Ubiis; ut satis ex contextu præsentis historiæ liquet. cum Suevis igitur pugnare si voluit, prope illos adfuisse eum necesse est.

III. Ter-

III. Tertiò: quia Cæsar *Ubiis mandat, ut crebros exploratores in Suevos mittant, quæque apud eos gerantur, cognoscant: illi imperata faciant; & paucis diebus intermissis, referunt, Suevos omnes, posteaquam certiores nuntiis de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coegissent, penitus ad extremos fines sese recepisse: silvam esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ adpellatur Bacenis: hanc longè introrsus pertinere, &, pro nativo muro objectam, Cheruscos à Suevis, Suevosque à Cheruscis injuriis, incursionibusque prohibere.* Heic si eos putas Cæsarem intellexisse Suevos, quos *Tacitus*, nempe, quidquid inter Salam Albimque & inter Vistulam Danubiumque & mare septemtrionale expanditur; quâ ratione, quæso, Ubii paucis diebus potuerunt explorare, simulque Cæsari referre, Suevos ad extremos fines suos, id est, ad Vistulam, vel ad Danubium, quà is Dacos Sarmatasque jazygas tetigit, sese recepisse; quandoquidem illud flumen ab Ubiorum finibus CCCCLXXX, hoc verò CCCLX millibus passuum abfuit.

IV. Quartum argumentum est in iisdem verbis; ubi Cæsar *silvam Bacenim*, ait, *pro nativo muro objectam, Cheruscos à Suevis, Suevosque à Cheruscis, injuriis incursionibusque prohibere.* Cheruscos esse nunc Luneburgienses, Brunsvicenses, atque Magdeburgienses, suo loco postea satis certis demonstrabitur argumentis. ab occasu igitur Cheruscos à Suevis istis silva Bacenis disterminare non potuit, quia illic fuêre Chauci; & ultra Albim, ab septemtrionibus Fosi: quorum nulli Suevi; nec Ubiis ullo modo finitimi. ab ortu Cheruscis erat Albis, ingens amnis, eoque aptior in terminum ac munimentum deligi, quàm silva; si Suevi isti Cæsariani ultrà fuissent. At populi ultra Albim longiùs ab Ubiis dissiti, quàm uti crebris cum his contendere bellis, vectigalesque sibi reddere potuerint. Ergo una reliqua est regio, à meridie, quæ Suevos hosce, simul Cheruscis, simul Ubiis propinquos, recipere potuit. ab hac *Bacenis* illa fuit *silva*; eodem haud dubiè tractu, ubi nunc etiam ingens visitur saltus, in perpetuo montium jugo, vulgari vocabulo *der Hartz*, citra hunc, in meridiem versus, fuêre Suevi Cæsariani eodem scilicet tractu, quo *Catti* postea, sub Augusto & Tiberio, ac reliquis imperatoribus, ab omnibus auctoribus conferuntur. Id verò maxime notandum, extremos Cæsarianorum Suevûm fines eodem fuisse situ, quo initium silvæ Bacenis; quæ *Suevos à Cheruscis* *Suevi Cherusciis finitimi.*

&

& Cheruscos à Suevis, injuriis, incursionibusque prohibebat. unde liquidò colligitur, extremos sive ultimos Suevorum Cæsarianorum fines fuisse cis Albim, circa confluentem Salæ amnis. huc autem pertinuisse extremos Cattorum fines, testatur *Tacitus,* annal. XII: *Illi metu, ne hinc Romanus, inde Cherusci, cum quîs æternum discordant, circumgrederentur, legatos in urbem, & obsides misêre.*

Suevi centum habuêre pagos.

V. Quintum argumentum est: quia *Cæsar*, comm. IV. *centum pagos* habuisse Suevos adfirmat. quod de Taciti Suevis, trans Salam Albimque, intelligere absurdum foret, in tanta regionum vastitate; præsertim quum unis Semnonibus, Suevorum parti, C tribuat pagos *Tacitus*, de Germ. & *Plinius* lib. *IV*. cap. *XIII*, uni Hillevionum nationi, itidem Suevis, partes Daniæ colentibus, I϶.

VI. Sextum argumentum est, comm. IV: *Cæsar paucos dies in Sigambrorum finibus moratus; omnibus vicis ædificiisque incensis, frumentisque succisis, se in fines Ubiorum recepit: atque his auxilium suum pollicitus, si à Suevis premerentur, hæc ab iis cognovit: Suevos, postquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent; liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent; atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent. hunc esse delectum medium ferè regionum earum, quas Suevi obtinerent: hic Romanorum adventum exspectare, atque ibi decertare constituisse.* Quod si Suevi heic Cæsari intelligerentur, qui aliis auctoribus; tam exiguo temporis spatio, *XXVIII* dierum (*X* scilicet, quibus pons exstructus, & *XVIII*, quibus trans Rhenum moratus Cæsar; ut ipse testatur ibidem) omnia hæc fieri haud facilè potuissent; uti Suevi exploratores ad Rhenum mitterent, uti hi pontem à Romanis strui nuntiarent; ut illi discederent; ut in omnes partes nuntios dimitterent; uti sua omnia colligerent, atque convasarent; ut in silvas cum liberis atque uxoribus; unum in locum abderent, ut in mediam regionem sese conferrent, certamenque exspectarent; uti denique hæc omnia Ubiis narrarentur. Et quis tandem ille locus foret, qui omnes, Albim inter Danubium, Vistulamque amnes & septemtrionalem Oceanum, Germaniæ incolas capere potuisset? At si Suevorum fineis intelligas, qui iidem fuêre Cattorum; facilè omnia fieri potuerunt. quidpe in Bacenim silvam heic quoque, ut

po-

postea comment, VI, sua Suevi omnia absconderunt; & in medio regionum suarum, quod est circa opidum *Mülhausen*, Romanos exspectarunt.

VII. Septimum argumentum continetur eodem comm. IV: *Publicè maximam putant esse laudem Germani, quàm latissimè à suis finibus vacare agros. hac re significari magnum numerum civitatum suam vim sustinere non potuisse, itaque una ex parte à Suevis circiter millia passuum* IↃC *agri vacare dicuntur, ad alteram partem succedunt Ubii.* Viden, quemadmodum Ubiorum regione alteram illam partem, sive latus Suevorum cingat? At, inquies, millia passuum IↃC vacasse illic, adfirmat Cæsar. Falsò id ac parùm bonâ fide Julio relatum adfirmo.

VIII. Octavum argumentum est in comm. I; *Hoc prelio,* (quo Ariovistus à Cæsare victus) *trans Rhenum nuntiato, Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt. quos Ubii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos insequuti magnum ex his numerum occiderunt.* Auxilio videlicet venerant Ariovisto. sic enim paullò antè eodem comment: *Treviri nuntiabant, pagos centum Suevorum ad ripam Rheni consedisse, qui Rhenum transire conarentur.* Treviros ait nuntiasse, Suevos Rhenum transire conari: Ubios autem recedentes insequutos. ergo & in Trevirorum agrum transire Suevi conabantur, &, si non in ipso Ubiorum solo, saltem prope consedisse, certum est. Ubios inter Rhenum ac Mœnum amneis, sive inter Coloniam Agrippinensem, Francofurtum, & Marpurgium opida, ex adverso Trevirici agri coluisse, suprà dictum est. Suevi igitur isti nulli alii esse potuerunt, quàm qui versus solis ortum à Treviris Ubiisque incoluerunt. Quod si Hermunduros Suevos intelligas, sive quos alios inter Mœnum, Danubium ac Rhenum: certè hi neque per Trevirorum fineis Rhenum transgressi, Ariovisto auxilio venissent, in Sequanis circa Mombeliardum cum Cæsare congressuro; neque domum revertentes ab Ubiis peti potuissent ex itinere: obstante haud modico, nec transitu facili amne Mœno. Quin hæ voces *pagos centum*, clarè atque apertè indicant, eosdem fuisse, quos postea, in comm. IV, C *pagos colentes*, Cheruscorum finitimos facit. Eò igitur redit ratio, uti nulli alii, quàm *Catti sint* habendi. At verò, inquies, centum pagi Suevorum quomodo venerunt; quum centum tantummodò pagos in uni-

versum Suevos habuisse Cæsar memoret in comm. IV? omnes igitur Suevi, id est, universa eorum natio suis sedibus profecta? Minimè. Cæsar hic centum pagos nominavit speciatim, uti certum Suevorum genus, quod transire conabatur, peculiari aliquo indicio designaret. quidpe jam anteà Suevorum erant alia genera in exercitu Ariovisti, *Marcomanni, Sedusii, Harudes.* His igitur universis Suevorum gentibus alia insuper Suevorum, ut ille censuit, natio jungere sese volebant *Catti.* hi C incolebant pagos; *ex quibus quotannis,* ut testatur ipse Cæsar comment. IV, *singula millia armatorum, bellandi causâ, suis ex finibus educebant. reliqui domi manebant; pro se, atque illis colebant.* Centum igitur pagos ad ripam Rheni consedisse quum dicat, centum millia armatorum domo profecta fuisse innuere voluit. Bello autem sæpius petitos Ubios ab Suevis, id est, à Cattis, patet ex eodem comment. quin ob id ipsum Ubii cum Cæsare amicitiam fecerant; rogabantque, uti se Suevorum oppressione liberaret. quod fecit, exstructo ponte, in Ubiorum fines cum exercitu transgressus. Concludamus igitur jam; eosdem esse hos Suevos Cæsaris, qui Catti sunt Tacito, aliisque auctoribus.

IX. Ergo quod Cæsar, in comm. proximè dicto, ait: *Suevorum gentem esse longè maximam & bellicosissimam Germanorum omnium*; id de nulla alia, quàm Cattorum natione intelligi debet. hi quippe tam amplos incoluerunt agros, uti latiores in tota Germania unius nationis fines haud sæpè demonstraveris. bellicosissimamque omnium Germanorum fuisse Cattorum nationem, *Tacitus* satis disertè indicat, de Germ: *Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis ac solertiæ; præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare; quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu. omne robur in pedite; quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas; Cattos ad bellum. rari excursus, & fortuita pugna. & aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentia, apud Cattos in consensum vertit; ut primum adoleverint, crinem barbamque summittere; nec, nisi hoste cæso, exuere votivum, obligatumque virtuti oris habitum. super*

Cattorum virtus bellica.

per

per sanguinem & spolia revelant frontem; seque tum demum pretium nascendi retulisse, dignosque patriâ, ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet squalor. fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Jamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Atque hanc virtutem bellicam, quam Cæsaris tempestate adversus Cheruscos, Usipetes, Tencteros, atque Ubios exercuerunt, perpetuò postea servarunt; uti nullum unquam acriorem in Germaniâ Transrhenanâ, neque diuturniorem habuerint Romani hostem, quàm ipsos Cattos. Tencterorum Usipetumque vox apud Cæsarem est, quâ maxima Cattis laus, gloriaque virtutis tribuitur: *Sese unis Suevis concedere; quibus nec dii quidem immortales pares esse possint.* Ac videre est apud auctores, nulli ferè eos auxilia sua petenti denegasse. Quin eo ipso etiam satis magnitudinem declararunt, quod quinque è corpore suo emiserint colonias celeberrimas, *Batavos, Caninefates, Sunicos, Mattiacos* atque *Jubonas*.

X. Ceterùm Cæsaris auctoritatem fidemque sequuti postea alii auctores, qui hujus, & Augusti res in Germania gestas scripserunt, eodem Suevorum vocabulo passim Cattos adfecerunt. Sic *Strabo*, lib. IV. *Dio*, lib. LI. *Suetonius* in vita Augusti. *Florus* lib. IV, cap. ultimo; de Druso. *Ovidius*, aut potius Pedo Albinovanus, in consolatione ad Liviam, super eodem Druso. *Cæsaris auctoritatem alii sequuti auctores, Suevorum nomine adfecerunt Cattos.*

XI. Cattos intelligere quemque per *Suevorum* vocabulum, suprà in Sunicis demonstratum est. hi quidpe fuêre pars illa Suevorum dedita, inque Galliam transducta à Tiberio, auspiciis Augusti: Quod autem Strabo, Dio, Florus & alii nonnulli Chattorum nomen ceu diversum ab Suevorum vocabulo retulerunt; id ea ratione factum, quòd diversorum temporum auctores sequuti sunt: quorum primi eam gentem adpellarunt Suevos; proximi deinde Chattos.

XII. Ad verum genuinumque gentis nomen transire tempus est, finesque ejus certis describere limitibus. *Tacitus*, postquam de Alemannis sermonem absolvit: *Ultra hos*, inquit, *Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ità effusis ac palustribus lo-* *Cattorum fines.*

 cis,

cis, ut cetera civitates, in quos Germania patescit : durant siquidem colles, paullatimque rarescunt. & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Et paullo post : *Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Usipii ac Tencteri colunt.* Usipios atque Tencteros ripam Rheni, inter Agrippinensem colo-loniam & Batavorum insulam, incoluisse, infrà docebitur. itaque quia hos auctor heic Cattis continuò subnectit, nec quidquam de Juhonibus, unà cum Mattiacis, aliâ Cattorum parte, meminit; quos expulsis Ubiis, agros eorum in ripa Rheni obsedisse, infrà ostendetur. sub uno eodemque Cattorum nomine & ipsos eum comprehendisse, credibile est. quod etiam ex eo patet, quod ultra Alemannos unos ponit, vel nominat Cattos : quin nimiâ parte, si demas Mattiacos, inter Mœnum ac Rhenum sitos, Alemannorum agro contermini fuerunt. Quapropter, quod ait Cattos ab Hercynio saltu initium finium suorum inchoare, id de Mattiacis atque Juhonibus maximè intelligendum, quidpe hodièque in læva Mœni ripâ, haut procul Rheni confluentibus, ingens sternitur silva, vulgari vocabulo *der Spessart*; & alia, in læva Segi fluminis ripâ, quæ etiam regioni nomen dedit, vulgò *der Wester Wald.* Claudianus in panegyrico de IV consulatu Honorii : *Venit accola silvæ Bructerus Hercyniæ.* Hæ igitur partes fuêre quondam Hercynii saltus. Versus autem fontes Mœni simul atque Salæ, Hermundorumque confinium, alia pars visitur dicti saltus, latè longéque in septemtriones sese extendens, vulgari nomine *der Düringer Wald*, id est, *Theuringica silva*: ubi olim Hercynius saltus Cattos suos deposuit. susceptis inde Hermunduris. Cattis igitur à meridie Mœno, amne, inter confluentem Salæ, & confluentem Redonitii amnis, ab Alemannis submovebantur. ab ortu, eodem Mœno, & Radiaco flumine, hinc lineâ ad majorem Salam & opidum ei adpositum *Salcfeld* ductâ, & inde ipso Sala ad confluentem usque Albis ab Hermunduris Suevis arcebantur. Annal. XIII. *Eâdem æstate, inter Hermunduros, Cattosque certatum magno prælio dum flumen gignendo sale fœcundum, & conterminum, vi trahunt.* Flumen hoc esse *Salam*, nomen ipsum apertè clamat. *salz* quidpe, *salt*, & *solt*, Germanis atque Anglis idem est, quod Græcis ἅλς, Latinis *sal.* quin & fontes hodiè salis in Halla Saxonum ad idem flumen celeberrimi. nec ipsum frequens per Germaniam *halla* vocabulum, aliud significat, quàm *salis fontes*, sive *sali-*

salinas. Ab septemtrionibus terminus inter Cattos Cheruscosque fuit mons atque silva Bacenis. lineam igitur duco à Salæ Albisque confluentibus ad opidum usque *Ballenstede*; inde per dictum jugum, quod nunc vulgò dicitur *der Hartz*, ad opidum in eo situm vulgari vocabulo *Wildemann*: hinc aliam lineam ad confluentes Visurgis, & Ambræ fluminum. Ab occasu, quà antiquitus Dulgibini, Bructeri, Marsi, Tubantes, Sigambri, Tencteri, nempe alii aliis temporibus occurrebant, Ambrâ amne cingo, ad vicum usque *Dale*; atque hinc porro montium jugo, quod juxta opida *Permont*, *Bloembarg*, *Horen*, *Oldenbeke*, *Kleinebarg*, versus opidum *Brilon* procurrit: inde lineâ ad Adranæ (vulgò est *Eder*) usque fontem. hinc alia linea ad supra dictum Salæ Mænique confluentem actâ, primò ab Ubiis, postmodum verò ab Juhonibus ac Mattiacis distinguo. At postquam Dulgibini, Cheruscorum clientes, de quibus infrà erit sermo, sub Trajani principatus initium, patriis sedibus relictis, in Chamavorum agros, quos hi, in Bructerorum fines trangressi, reliquerant, immigrarunt; Chattorum nonnulli in partem vacuarum sedium successerunt. quò illud spectat auctoris nostri: *Chaucorum gens in Cattos usque sinuatur.* Limites igitur ab hac parte promoveo, ab septemtrionibus per Visurgim amnem à confluente Ambræ, ad confluentem usque fluminis, quod IV millibus passuum infra opidum *Flotovv* Visurgi miscetur: inde ab occidente, per lineam, ad prædictum montium jugum medio situ inter duo opida *Lemgovv* & *Barndorp*. Regiones nunc dictis Chattorum finibus comprehenduntur istæ: *Thuringia & Hassia* totæ; omnis item *Grubenhagensis* ducatus; episcopatus *Paderbornensis* dimidia pars, Visurgi adfixa; abbatia *Fuldensis*; Franconiæ Coburgiensisque ducatuum portiones.

XIII. Antiquum *Cattorum* nomen retinere nunc *Hassos*, haud dubitandum est. nam *T* & *S* commutativæ sunt pro ratione dialectorum apud Germanos literæ. sic quidpe Saxonibus dicuntur *Wat*, *dat*, *Water*; quæ superioribus Germanis sunt *Was*, *das*, *Waßer*. qui igitur nunc *Hassi*, antiquitus aliâ dialecto vocabantur *Hatti*, quum autem priscis illis Celtis *H* adspiratio densiùs exprimeretur, quasi geminata; factum inde est Grecorum X, id est, Latinorum CH. unde ipsius gentis nomen apud *Strabonem* & *Dionem* legitur ΧΑΤΤΟΙ, & apud *Plinium*, item apud *Tacitum*, in duobus prioribus annalium libris, *Chatti*; apud *Ptolemæum* verò *Hassi antiquum retinent Cattorum nomen.*

XATTAI. ex quo postea X mutato in confine K, sive aspiratione rejecta, factum est Romanis *Catti*: quemadmodum ex *Vahalis*, *Vachalis*, & *Vacalis*; item ex *Drahono*, *Drachonus* & *Draconus*. Sed *Chattos*, olim etiam dictos fuisse *Chassos*, Germanicè *Chassen* pro *Hassen*; fidem facit *Cattuariorum* vocabulum inde derivatum: quos alii *Chattuarios*, alios *Chassuarios* adpellarunt.

Suevorum vicos opidorum vocabulo adpellavit Cæsar.

XIV. Opida Suevis suis Cæsar tribuit comment. IV. *Suevos postquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omnes partes dimisisse, uti de opidis demigrarent.* Verùm minùs propriè heic vicos eum adpellavisse opidorum vocabulo, nullaque Germanis priscis fuisse opida, suprà lib. I. cap. XIII. ostensum est. Caput tamen Cattorum gentis refert Tacitus annalium lib. *Mattium*.

Mattium Cattorum caput. Castellum Chattorũ n. Cassel.

XV. Princeps hodiè Hasfiæ urbs est, vulgari vocabulo *Cassel*. verum genuinumque & antiquissimum loci nomen fuerit *Castellum Chattorum*: quemadmodum Flandriæ nunc opidum *Cassel*, olim fuit *Castellum Morinorum*. A Druso Germanico *Chattorum castellum* fuisse conditum, è Floro satis patere puto. is de Drusi rebus per Germaniam gestis sic lib. IV. cap. ultimo: *Præterea in tutelam provinciarum, præsidia, atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam, quinquaginta amplius castella direxit.* in his castellis ad Visurgim haud dubiè fuit dictum *Castellum Chattorum*, lævæ Fuldæ amnis ripæ, IX millibus passuum suprà Visurgis confluentem, impositum. nec obstat, quòd Florus *Fuldam* non nominavit. sic quidpe neque *Amisiæ* neque *Luppiæ* amnium meminit: apud quos tamen castella & præsidia posuisse Drusum, infrà patebit. Id verò maximè in Chattorum castello notandum, quod & hoc in Romanum imperium, id est, Galliam spectante ripâ situm; quemadmodum illa L amplius castella ad Rhenum; & castellum Menapiorum ad Mosam.

CA-

CAPUT. VI.

De Ubiis.

I. CHattis finitimos fuisse ab occidente ad Rheni ripam *Ubios*, satis ex dictis patuit. His conjunge ea, quæ superiore libro de ejusdem in Galliam migratione dicta sunt. A Chattis scilicet quum perpetuo, jam inde ab iis temporibus, quæ Cæsaris in Galliam expeditiones præcesserunt, premerentur, ob eamque causam amicitiam cum Cæsare fecissent, auxilium ejus implorantes; tandem Augusto supplices facti, uti in Galliam transire liceret, à M. Agrippa, quum consulatum is Romæ cum L. Gallo obtineret, id est, anno ante natum Jesum xxxvii Rhenum transducti fuerunt. Videndum igitur nunc, quos trans Rhenum fines incoluerint. A meridie Mœno amne, à confluente Salæ, qui est apud opidum *Gemünde*, ad confluentem usque Rheni, à Sedusiis discernebantur: inde ipso Rheno, ad Navæ usque confluentem, quondam à Mediomatricis, postmodum verò à Vangionibus. hinc ab occidente eodem Rheno à Treveris, Condrusis atque Eburonibus, ad Coloniam usque, quæ postea ex ipsorum vocabulo cognomentum habuit Ubiorum. à septemtrionibus, limite juxta lineam à dicta Colonia ad fontem Adranæ amnis, à Sigambris submovebantur. ab occasu æstivo, alio limite, juxta lineam à fonte Adranæ, ad supra dictum Salæ Mœnique confluentem, à Chattis arcebantur. Ad Mœnum usque pertinuisse, tum maximè liquebit, quum probatum fuerit, Mattiacos, qui sedes illorum occuparunt, huc usque fuisse extensos. Rhenum accoluisse, auctor est Cæsar comment. IV. de moribus eorum hæc narrans: *Ad alteram partem Suevorum, id est, Chattorum, succedunt Ubii; quorum fuit civitas ampla, atque florens, ut est captus Germanorum, & paullo, qui sunt ejusdem generis* (Germanorum) *etiam ceteris humaniores; & propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi, propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assuefacti.* Treveris fuisse finitimos, suprà in horum explicatione patuit. Eburonibus quoque fuisse conterminos, inde colligo, quòd à Chattis pulsi, & in fidem Romanorum recepti, in proximos Eburonum agros traducti sunt. Sed quia à septemtrionibus Sigambros habuere finitimos, qui & ipsi

Ubii quare & quando cis Rhenū traducti.

Ubiorum trans Rhenum antiqua sedes.

ipsi paullo infra Coloniam Eburonibus fuêre contermini; necessariò sequitur, his etiam fuisse per Rhenum junctos. De Sigambrorum propinquitate *Cæsar* comment. IV. *Dio*, lib. XXXIX. Continentur nunc iis finibus regiones, quibus vulgaria nomina *Wetteravv*, & *Westenvvald*; cum exigua Hassiæ particula, quà opida *Marburg* & *Giesen*.

CAPUT VII.

De Mattiacis.

Mattiacorum sedes, I. VUlgus geographorum hujus ævi Selandicas insulas quondam Mattiacorum incoluisse gentem, ingenti errore statuit, quia *Tacitus* de Germ. sermonem de Mattiacis cum sermone de Batavis conjungit; quos Rheni amnis insulam ad oceanum tenuisse constat. Alii tamen ex eodem argumento, ad Isalam flumen, circa opidum *Campen, Svvoll, Deventer*, collocarunt: quum jam antea præsumsissent, Batavos ad dictum flumen, & lacum Flevum, extensos fuisse. quidam etiam, ex eodem argumento, in septemtrionali eos fuisse volunt Hollandia. At vera Mattiacorum sedes discutiatur, verba Taciti inspiciamus: *Est in eodem obsequio, & Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos, imperii reverentiam. ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt: cetera similes Batavis, nisi quod ipso adhuc terræ suo solo & cœlo acrius animantur* En, *protulit ultra Rhenum*, ait auctor, qui vetus erat imperii terminus; idemque Galliæ & Germaniæ limes. at Selandi non modò citra medium Rheni alveum, qui Lugdunum Batavorum fertur; sed etiam citra Mosam. itaque frustra est, quòd Mattiacos in Gallico solo quærere velis. Hinc auctor: *Sede*, inquit, *in sua ripa*; id est, *in ulteriore ripa*, quæ est Germ: *mente animoq; nobiscum*, idest, in obsequio & sub imperio Romanorum. *cetera similes Batavis*; quia & ipsi Mattiaci Chattorum pars, ut mox ostendetur, & Batavis, antequam hi in Galliam transirent, finitimi, post etiam consanguinei. *nisi quod ipso adhuc terræ suæ solo & cœlo acriùs animantur*; id est. Germaniæ solo, ac cœlo, quod asperiùs Galliæ cœlo, acriùs item populos suos, quàm Gallia, animabat. Tacitus igitur sermonem de Mattiacis & Batavis non eò conjunxit, quo eos conterminos sibi invicem ostende-

deret: sed uti lectorem doceret, *in eodem, quo isti, obsequio* agere etiam illos, in eademq; *reverentia*, non metu. quia ut Batavi in Galliæ ripa, sic Mattiaci in sua Germaniæ ripa, socii Romanorum, *nec tributis contemnebantur, nec publicano atterebantur; exemti oneribus & collationibus, & tantum in usum præliorum sepositi, velut tela atq; arma, bellis reservabantur.* idem auctor annal. XI. *Curtius Rufus in agro Mattiaco recluserat specus, quærendis venis argenti* : Quis argenti metella in Selandia quærere instituat; in humo tam arenosa, æstuariis marinis crebrò dissecta? quis item circa Daventriam & Suollam? quis in Hollandia septemtrionali: inter lacus ac paludes? Venas igitur argenti quas in libro de Germania, primo principatus Trajani anno, negat quemquam in Germania quæsivisse postea meliori cura, longiorique inquisitione quondam à Curtio Rufo Germaniarum præfecto, quæsitas repertasque esse tradit; eamque rem annalibus suis inseri dignam judicavit. *Plinius* lib. XXXI, cap. II. *Sunt & Mattiaci in Germania fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduo fervet. circa marginem verò pumicem faciunt aquæ.* Eosdem fontes *Marcellinus*, lib. XXIX. *Mattiacas aquas* adpellat. Fontes hi non fuerunt in Selandiâ, aut aliqua finitimarũ regionum, nec ad Isalam amnem, nec in Hollandia septemtrionali. Rem planiùs cognosce ex *Marcellini* dicto libro de Valentiniano Imperatore. *Mattiaci jam igitur sine controversia* trans Rhenum sunt habendi, ex adverso Magontiaci. quo rectè convenit historia Taciti, qui, hist. IV. rebellionem Civilis Batavi persequens, *Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Usipiis, Mattiacis exercitus satietate prædæ, nec incruentati.*

II Ubios à Chattis Germaniâ fuisse pulsos, suprà ostendi. pulsorum agros obsedisse pulsores, haud dubium est. caput gentis Chattorum refert *Tacitus* annal. I *Mattium* : à quo haud dubiè *Mattiacorum* genti nomen quæsitum. *Ptolemeus*, eumdem locum perperam ipsius gentis nomine derivativo adpellat Ματτιακόν, *Mattiacum*; eodem fuit situ, quo nunc Hassorum vilitur oppidum *Marpurg*. quod idem esse *Mattium Chattorum*, Taciti clarè docet historia, dicto libro perscripta. Mattiaci igitur pars quondam fuêre Chattorum, qui pulsis Ubiis, agros eorum obsederunt. Atque hinc est quod Tacitus, ut supra relatum, *Mattiacos* ait *Batavis esse similes*: quia & hi Chattorum progenies, Sic hist. IV. de aliâ Chattorum parte, Caninefatibus: *Ea gens partem insulæ colit,*

Mattium Chattorũ n. Marpurg.

Mattiaci Chattorum pars.

origine, linguâ, virtute, par Batavis; numero superantur. eamdem similitudinem in Mattiacis ostendere voluit, quum diceret, *cetera similes Batavis.* Hinc etiam Mattiaci à Civile adpellantur *consanguinei,* eodem hist. libro : ubi rebellionem Batavis suadens Civilis: *Esse sibi,* ait, *robur peditum equitumque consanguineos Germanos.* Hi Chatti fuerunt atque Mattiaci, Magontiacum postea obsidentes.

Mattiacorum limites.

III. Limites igitur Mattiacorum agro statuo, ab ortu æstivo, à meridie, & ab occasu æquinoctiali, quos antea Ubiis, ad Rheni usque Lonæque confluentes. à septemtrionibus, seu potius ab occasu æstivo (adsurgit quidpe in cuneum versus septemtriones dictus ager) lineâ à dictis confluentibus ad fonteis Adranæ amnis, qui nunc est *Eder,* ductâ à Juhonibus distinguo : qui finitimi fuerunt Mattiacis, continetur nunc his agrorum finibus *Wetteravia* tota cum portiuncula Hassiæ, quà opidum *Marburg.*

Quando Mattiacorum nomen exortum.

IV. Quæritur jam, quando novum hoc Mattiacorum nomen adsumserit pars illa Chattorum in Ubiorum agros digressa. *Dio,* lib. LIV. ait Drusum, Q. Tuberone, F. Maximo Coss. id est, annis XXVI postquam Ubii in Galliam transgressi, castellum exstruxisse *in Chattis apud ipsum Rhenum.* & *Tacitus* annal. lib. I. Druso Cæsare, C. Norbano Coss. id est XXXIX annis post Ubiorum emigrationem, *Mattium,* unde *Mattiaci denominati* universorum Chattorum facit caput. item *Strabo* in lib. IV. quem scripsit in consulatu jun. Silani & C. Norbani, id est, anno XXXIII. post perdomitas Rhætias ac Noricum, qui fuit annus ab Ubiorum emigratione LV Suevos tradit Rhenum accolere ; quos Chattos fuisse, suprà ostensum est. ex quibus testimoniis patet, Mattiacos ad hæc usque tempora communi etiamdum omnium Chattorum nomine fuisse adpellatos. Post hæc verò *Tacitus* annal. lib. XI. Claudio Cæsare IV. L. Vitellio Coss. ait, Curtium argenti venas aperuisse in agro Mattiaco. unde colligi potest, jam tum nomen eos habuisse Mattiacorum ; id est, anno post occupatos Ubiorum agros LXXXIII. à nato Jesu XLIX. Eo igitur XXXIII. annorum spatio, quod Drusi Neronis Cajique Norbani consulatum & quartum Claudii consulatum intercessit, nomen hoc exortum esse, certum est. Duravit verò etiam posterioribus sæculis, nam Notitiæ imperii memorantur inter auxilia palatina, & milites præsidiarios *Mattiaci. Marcellinus* lib. XXIX. *Mattiacas* nominat *aquas* ; at Aleman-

manpis jam dudum eas obtinentibus. *Tacitus*, de Germ. Mattiacos vocat socios populi Romani. eam societatem jam tum fuisse arbitror, quum Rufus argenti metalla in eorum agris aperiret. nam hoc non nisi in provincia pacatâ fieri potuit unde suspicor, societatis Romanæ acceptionem initium atque causam dedisse mutationi nominis. Non bello aut armis superatos, sed ἑκόντας societatem inisse, patet ex eo, quòd in eodem cum Batavis habiti sint honore: qui & ipsi ultro petierunt Romanorum amicitiam.

V. Ceterò *Mattium*, quod antè universorum fuit Chattorum caput, Mattiacorum quoque postea principem fuisse locum, ut à quo novam appellationem sumserat, haud dubito, id esse nunc opidum Hassorum *Marburg*, vel ipsum nomen satis ostendere puto, quidpe quum vicus is gentis esset caput, particula *burg*, sive *purg* (quæ locum septum munitumque significat) antiquo vocabulo *Mat* additâ, factum est nomen *Matpurg*. ex quo posteri, liquefacto *T*, fecerunt Marpurg. *Ptolemæus* certè Mattiacum suum eodem collocavit situ, ubi nunc est *Marpurg*. Atque huc Germanici rectè tendit iter, quod à Magontiaco ad Mattium versus describit *Tacitus* annal. I. *Positoque castello super vestigia paterni præsidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit. — Sed Chattis adeo improvisus advenit, ut, quod imbecillum ætate ac sexu statim captum, aut trucidatum sit; juventus flumen Adranam nando tramiserit; Romanosque pontem captantis arcebant, dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra conditionibus pacis, cum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui omissis pagis vicisque in silvas disperguntur. Cæsar, incenso Mattio (id gentis caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum.* ex Annal. XII. ejusdem montis Tauni fit mentio: *At qui dextris, & propioribus compendiis ierant obvio hosti, & aciem auso, plus cladis faciunt. Et prædâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnæ præberent.* Taunum hunc plerique geographorum nostri sæculi interpretantur eum montem, qui, cis Rhenum in Gallico solo, millibus passuum à Magontiaco (unde Germanicus IV legiones in Chattos duxit, & unde Pomponius auxiliares Vangiones ac Nemetas in eandem gentem emisit, moxque ipse cum legionibus subsequutus est) circiter XXV dissitus, vulgari vocabulo dicitur *der Doresperg*. Verùm cur

Mattium n. Marpurg.

Taunus mons non est ille, qui hodie der Doresperg.

Drusus præsidium posuerit in monte *Doresperg*, cis Rhenum in Gallia, provinciâ pacatâ, procul amne. quid Germanicus, Chattos ultra Rhenum cum IV legionibus petiturus, præmisso jam Cæcinâ cum totidem legionibus, ipse retrò in Galliam cessit, præsidiumq; in monte *Doresperg* posuit? aut adversus quem hostem? item cur L. Pomponius, militibus adversus Chattos latrocinantes trans Rhenum missis, ipse retrò in eamdem Galliam, ad eumdem montem *Doresperg* concessit? Proinde audacter *Taunum* montem, falsò Galliæ tributum, Germaniæ ex sententia Ortelii reddas: eumque ibi habeas, qui ex adverso Maguntiaci vulgò hodiè dicitur *der Heyrich*, & nonnullis *der Hohe ruck*, & *die Höhe*. per hunc quidpe necessariò Germanico, ad Adranam flumen, vulgò *die Eder*, versus opidum *Waldeck*, rectissimo itinere tendenti, transeundum fuit. in hoc item *Castellum* illud præsidiarum à Druso positum; ut disertissimis testatur verbis *Dio*, lib. LIV. de Sigambris loquens: *Drusus, vicissim iis contemtis, castellum contra eos ad Luppiæ Elisonisque confluentes, aliudque in Chattis, apud ipsum Rhenum, exstrueret.* Ab Adranâ igitur flumine Germanicus Magontiacum revertens, *Marpurgium*, quod tunc *Mattium* dicebatur, rectissimâ via transiit, simulque incendit. aperta hinc populatus ea, quæ sunt inter *Marpurgium* & opidum *Putzbach*; in quorum medio opidum *Giessen*, apertissimo amœnissimoque situ.

Taunus mons hodie der Heyrich.

VI. Ceterum in eodem monte Tauno, in vestigiis, aut sanè prope vestigia castelli Drusiani, Trajanum posteà, reposuisse munimentum puto, quod posteà Julianus dirutum reparavit; teste *Marcellino*, lib. XVII. quod equidem rectè Rhenanus in dicti montis jugo, at nimis à Rheno remotum interpretatus est opidum *Cronenburg*, sive, ut ille ad suam opinionem detorsit *Cronburg*, quasi *Tranburg* antiquitùs dictum. Goropius verò, & hunc sequuti alii Trajani munimentum volunt esse vicum in ulteriore Rheni ripa *Castel*, Maguntiaco oppositum. Nullum de Rheno amne, aut ejus ripâ, verbum factum; munimentum ego arbitror conditum fuisse in monte Tauno; quem indicat Marcellinus his verbis: *Visis per montium vertices barbaris*; nam nondum longiùs à Rheni ripâ milites Juliani abscesserant. silvam autem intelligit eam; quæ pars quondam Hercynii saltus, & Rheno propior, nunc vulgari vocabulo dicitur *der Spessard*. Ac sanè multo aptior erat munimento si-

In Tauno monte Castellum.

situs in ipso montis vertice, quàm ad radices ejus, in amnis ripa. quippe haud dubiè Trajanus idem in hoc ædificando spectavit, quod post eum Valentinianus in suis munimentis: de quibus sic idem auctor lib. *XXX*: *Utrobique Rhenum celsioribus castris munivit, atque castellis; ne latere usquam hostis ad nostra se prorspiens posset.* nam ex his velut *è speculis*, ut idem ait libro præcedente, *si quis hostium se commovisset, desuper visus obruebatur.* Hanc igitur ipsam commoditatem, utilitatemque primus in Tauno monte dispexerat Drusus, quum Q. Tuberone, Fab. Maximo Coss. id est, anno ante natum Jesum XI, *castellum* inibi *cum præsidio* poneret. quod dirutum postea à Chattis, filius ejus Germanicus, restituit, Druso Nerone, C. Norbano Coss. id est, anno Christi XV. id jam hinc ad societatem usque, inter Mattiacos Romanosque factam, durasse haud dubium est, quando nullum eo temporis spatio in hac ripa bellum rerum scriptoribus memoratur. C. Antistio, M. Suilio Coss. id est, anno Christi L, exstitisse omnino arbitror, quum *in superiore Germania trepidatum est, adventu Chattorum latrocinia agitantium.* quidpe ab illis ipsis militibus maximè trepidatum est, qui præsidii loco huic castello impositi erant. At post excessum Neronis, quum Batavi, aliique Galli, Civile duce rebellarent, ab Transrhenanis Usipiis Chattis atque Mattiacis, junctâ manu Magontiacum obsidentibus, castellum id iterum subversum fuisse, maximè credibile est. Erexit post hæc jam tertiò Trajanus, adpellatione suo de nomine imposita; nempe in socia tunc, ac pacata gente Mattiacorum, ut patet è *Tacito* de Germ. Post Trajanum rursus destructum est ab Alemannis, quum hi, proximo Mattiacorum agro occupato, crebris expeditionibus in proximam Galliam ruerent. Nihilo minus tamen jam quartum à Juliano Cæsare reparatum; ipso iterum, Constantio nonum coss. anno à nato Jesu CCCLVII. Tandem, nescio à quibus mortalibus, vel quo tempore, sic funditus dirutum est, uti nullum planè ejus superstit vestigium. quod verum ejus situm indicare vel prodere queat. Quia tamen *apud ipsum Rhenum*, primum à Druso conditum fuisse tradit Dio; ego supra *Aquas Mattiacas*, quæ nunc vulgò vocantur *Wysbaden*, exstitisse existimo. namque per has rectè iter agitur ad Mattium: ad has etiam præmissum Severum à Valentiniano, hostem in his oris adgressuro, testatur Marcellinus, lib. *XXIX*. *in Macriani locum Bucinobantibus, quæ contra Magontiacum gens est Alemanna,*

regem Fraomarium ordinavit. Hos *Bucinobantes* ego arbitror nomen detortum apud Romanos habuisse, ab ipsarum aquarum vocabulo *Wysbaden*, quasi *thi Wysbader*. solebant quidpe Romani atque Græci, ut antè dictum, Germanorum W convertere in consinem literam *B*. Mentio eorum etiam in Notitia Romani imperii fit; ubi inter auxilia Palatina numerantur.

CAPUT. VIII.

De Juhonibus.

I. MAttiacis ab septemtrionibus continuabantur *Juhones*: quorum *Tacitus* meminit annal. *XIII* : *Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitiosius fuit; quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto equi, viri, cuncta victa, occidioni dantur. Et minæ quidem hostiles in ipsos vertebantur. sed civitas Juhonum, socia nobis, malo improviso afflicta est. nam ignes terrâ editi, villas, arva, vicos passim corripiebant, ferebanturque in ipsa conditæ nuper coloniæ mœnia: neque exstingui poterant, non si imbres caderent, non si fluvialibus aquis, aut quo alio humore niterentur; donec inopia remedii & ira cladis, agrestes quidam eminus saxa jacere, dein residentibus flammis propius suggressi, ictu fustium, aliisque verberibus, ut feras, absterrebant: postremo tegmina corpori direpta injiciunt, quanto magis profana, & usu polluta; tanto magis oppressura ignes.* In agris, non intra opidi alicujus mœnia, ignes terra editi erant. ager igitur intelligitur Juhonum, non *Juhona urbs*, ùt Rhenanus interpretatur. *Pighius* censebat *Hujonem* scribendum; *quoniam in agro cognomine (juxta Hojum opidum in Eburonibus) hodie lapis multus sub terra fossilis, idoneus concipere ignem.* Alii opidum id fecêre nomine *Juhonum* & *Hujonum*, eodem situ, quo nunc *Huy* opidum visitur ad Mosam amnem. Verùm auctor, *Ferebantur*, inquit, *ignes in ipsa conditæ nuper Coloniæ mœnia*. quam igitur nuper illam conditam coloniam, quia heic sine nomine Tacitus ejus coloniæ meminit; jam antea eum nomine eamdem indicasse puto. At nullam indicavit, nisi quæ ante VIII annos ab Julia Agrippina in Ubiorum agro condita; cujus meminit libro præcedenti. Multò rectiùs Lipsius in Germania ipsa hanc fuisse Juhonum civitatem suspica-

In Juhonũ agris ignes terrâ editi.

ca-

catur. id quidpe conjunctio historiarum, quas de Chattorum excidio & de Juhonum calamitate conjunctim auctor refert, satis apertè indicat: item quòd & ipsa socia Romanorum fuit, quemadmodum & Mattiacorum civitas. unde liquidò colligi potest, Juhones ab una parte Chattis fuisse conterminos; ab altera Rheno & Agrippinensibus. igni autem concipiendo apta sunt juga montium per Bergensem ducatum, Coloniæ Agrippinensium opposita. At quia heic quoque olim Ubii incoluerunt, quorum agris proximi ab septemtrionibus quondam Sigambri, dein verò Tencteri; colligere hinc licet, & Juhones quondam fuisse partem Chattorum in Ubiorũ agros transgressam. Apertè hoc testatur *Strabo* lib. IV. dum Sigambris conterminos facit Suevos; qui erant Chatti. Terminos igitur Juhonum civitati statuo, ab ortu hiberno eosdem quos Mattiacis ab occasu æstivo: ab occasu æquinoctiali Rhenum amnem quo ab Ubiis submovebantur. ab septemtrionibus eodem limite ab Tencteris dirimebantur, quo antea Ubii ab Sigambris; ab ortu item eodem quo Ubii ab Chattis inter opidum *Medebach* & *Adranam* flumen. Comprehenduntur hoc terrarum spatio nunc regiones istæ: Ducatus Bergensis dimidia ferè pars austrina; & regio, cui vulgare vocabulum *Westervvald*.

Juhonum fines.

Juhones Chattorũ quondam pars.

II. *Segodunum*, Σεγόδουνον est locus Ptolemæo in Germania. ex nominis ratione opidum id nunc esse conjicio *Sigen*. hoc quidpe ad amnem situm est, cui vulgare vocabulum *Sige*; & in edito loco, quem indicat vox *dun*: quasi olim dictum fuerit *Sigedun*. quod rectè Romani suo ore fecêre *Segodunum*.

Segodunũ n. Sigen.

III. *Mela*, lib. III. cap. III. *Montium altissimi Taunus & Rhetico.* Quemadmodum Taunum montem in ulteriore versus septemtriones, nominavit Germaniâ; sic & Rheticonem eum longius ab Alpibus dissitum montem intellexisse, in eâ Germania, quæ Romanis maximè cognita; nempe inter Rhenum & albim flumina. Heic autẽ facile altitudine secundus à Tauno ni (fortè primus sit habendus) is mons, qui & ipse ad Rheni ripam in conspectu castrorum Romanorum, ex adverso Bonæ, vulgari vocabulo nunc à verticum numero dicitur *das Sibengebürge*, quasi dicas *Septimontium*, septem castellis munitus, quorum præcipua altissimaque *Wolkenberg* & *Levvenberg*.

Rhetico mons n. das Sibengebürge

CA-

CAPUT IX.

De Sigambris.

Sigambrorum limites.

I. UBiis trans Rhenum etiamdum agentibus *Sigambros* à septemtrionibus fuisse conterminos è Cæsaris comm. ostensum est, cum quo consentit *Dio* lib. XXXIX: *ab Ubiis, qui Sigambrorum finitimi.* Limitem, quo inter se separabantur, suprà in Ubiis ostendi. ab occasu item Rheno amne ab Eburonibus ac Menapiis submotos fuisse, in horum finium descriptione notavi. Sed ante Usipetum Tencterorumque in Galliam transitum, Menapios ulteriorem etiam ripam juxta divortia Rheni tenuisse, suprà docui. Versus septemtriones ad Oceanum usque eos extendit *Strabo* lib. VII. at ingenti errore, quo Menapios quoque Oceano ad utramque Rheni ripam falsò adfinxit. Usipetas, Tencterosque ex Gallia trans Rhenum fugientes, intra suos fines recepisse Sigambros, ex Cæsare atque Dione cognoscitur. Sigambri postquam in Galliam traducti, eosdem Tencteros, Usipetasque eorum postea perpetuo tenuisse agros, infrà docebo. hos quum *Tacitus*, de Germ. *certum jam alveo Rhenum coluisse* tradat, id est, ab extremis Ubiorum finibus ad usque Rheni divortium, & initium insulæ Batavorum: Sigambros quoque, ante eos, eo usque nec ultra, agros habuisse, certum est. Hinc Cæsar, in comm. IV. Usipetas & Tencteros ait *flumen Rhenum transisse, non longè à mari, quo Rhenus influit*; moxque in Menapiorum agros ingressos: qui & ipsi, ad dicta fluminis divortia extensi fuêre, qui transitus ad initium insulæ factus. Eodem transitu usum postea Drusum, auctor est *Dio* lib. LIV. *Atque ipse postea in Usipetarum regionum juxta insulam Batavorum, atque inde in Sigambrorum terram transgressus, magnam agri partem vastavit.* Sed Batavis trans Rhenum juncti fuerunt ad Oceanum Frisium, jam Cæsaris ævo, Sigambris, iisdem temporibus, conterminos fuisse Marsos. infrà cum ex ipso Strabone. tum ex Plinio ac Tacito demonstrabitur. Terminum igitur statuo inter utrosque, lineam à divortio Rheni ad fontem usque Bercolæ amnis. hinc aliâ lineâ, ad Luppiam amnem, qua oppidum est *Lunen* ducta, inde ipso amne ad fontem usque à Bructeris Sigam-

gambros distinguo. Ab ortu solis proximos fuisse Sigambris Chattis liquet ex eo, quòd auctor noster, de Germ. Tencteros Chattis facit proximos. ea de re in Dione est testimonium lib. LIV. Limes inter Chattos Sigambrosq; fuit montis jugum, quod ab opido *Oldenbeke*, juxta opidum *Kleinebarg*, ad opidum *Brilon* extenditur; & hinc linea ad fontem *Adranæ* amnis ducta. Cheruscis quomodo Sigambri, sub Drusi expeditiones, fuerint contermini, suo loco docebo. Regiones nunc his Sigambrorum finibus comprehenduntur istæ: Vestofaliæ magna pars, inter Luppiam amnem, & Hassiæ fines porrecta: dein Bergensis ducatus dimidia pars; comitatus Marchiensis totus; Cliviæ pars Transrhenana.

II. Ceterùm nomen gentis antiquæ variè in variis auctorum exemplaribus perscriptum legitur. Leguntur *Sicambri*, *Sigambri*, *Σύγγαμβροι*, *Σύγαμβροι*, *Σούγαμβροι*, *Σούκαμβροι*. Varietas hæc ex dialectorum varietate nata esse videtur. Nomen genti quæsitum à flumine *Sige*; quod accoluisse quondam eos, antequam, ab Ubiis pulsi, ad Rheni divortium descenderunt, credibile est. nam hic primùm ante eos coluerunt Chamavi, deinde Tubantes. Hinc etiam opidum est in Sigambrorum finibus ad Roræ Lennæque confluentes, *Sigeburg*; veteris sedis ad *Sigum* amnem memoriam servans; quum ad hujus quoque ripam eodem nomine opidum etiam nunc exstet, ex adverso Bonnæ. Quapropter nomen eorum rectè scribi Latinè puto *Sigambri*. Quum autem in prima fluminis vocabuli syllaba esset diphthongus *IE*, sive *VE*; factum inde gentis vocabulum Σύγαμβροι, *Sygambri*. quod postmodum Romani fecêre *Sugambri*; quemadmodum ex his, *Sylla*, *Syphax*, *inclitus*, fecerunt *Sulla*, *Suphax*, *inclutus*.

Sigambri à Sige *flumine dicti.*

III. Locus in eorum finibus, Romanorum monumentis antiquissimus est Castellum *Aliso*, *Paterculo* lib. II. *ac Tacito* annal. II memoratum. Ptolemæo est Ἀλεισὸς, Ἄλεισον, pro Ἀλίσων; quum Latinis sit *Alise*, *Alisonis*, lib. LIV. Ἐλίσων. *Tacitus* igitur, dicto annal. II. *Cæsar Germanicus*, inquit, *restituit aram honoriq; patris ipse cum legionibus decucurrit. tumulum iterare haut visum. & cuncta, inter Castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusq; permunita.* Dio ita: *Castellũ cõtra eos* (Sigambros) *ad Lupiæ & Elisonis confluenteis, aliud in Chattis, ad ipsum Rhenum exstruxerit Drusus. Vel-*

Aliso Castellum hodie Elsen.

lejus dicto lib. II. *In cujus Germaniæ mediis finibus, ad caput Lupiæ fluminis, hiberna princeps Tiberius digrediens locaverat.* Eumdem hibernorum locum, sive castellum disertè postea *Alisonem* vocat in narratione cladis Varianæ. Scilicet clade varianâ, haud procul Alisone castello, apud Teutoburgiensem saltum, factâ, protinus Germani ad obsidenda hiberna, Alisone sita, perrexerunt. Ex his igitur satis perspicuum fit, apud Tacitum quoque, *castellum Lupiæ adpositum, & à Chattis obsessum,* idem esse, quod postea *Alisonem* ipse adpellat. hoc quidpe *haut procul tumulus Varianis legionibus*, ab Arminio cæsis, *structus* fuerat. apud hoc item *Ara Druso, Germanici patri, posita*; quum is inter Salam & Rhenum res gerendo obiisset. hoc item & milites in eo præsidiarios, Germanicus obsidione hostium liberavit. denique inter hoc *ac Rhenum novos limites aggeresque* egit. Vellejus cum Dione de situ castelli inter se dissentire videntur, quorum heic ad confluentem Lupiæ Alisonisque exstructum fuisse tradit; ille ad caput, id est, ad fontem Luppiæ. Utrumque haud falsum scripsisse puto. ille ad caput; quia haud procul capite. est quidpe hodie fluvius *Aliso*, sive aliâ dialecto *Elso*, is qui vulgari nunc vocabulo *Alme*, ad vicum *Elsen* Lupiæ miscetur: à cujus confluente ipsius Lupiæ fons VI haud amplius millibus passuum, cum opido cognomine *Lipspring* abest. ipse autem vicus *Elsen* haud dubiè est *castellum* Ἐλίσων, sive *Aliso*; quum iisdem pene literis nomen ejus antiquum in dicto vico exstet. quod antiquis Germanis dicebatur *Elson*. aliâ autem dialecto, & castellum & flumen dictum fuisse *Alson*, adpositus flumini alius vicus nomine *Alshem*, apertè testatur. Ceterùm Alisonem castellum Drusus in validissimarum Germaniæ gentium, Cheruscorum, Chattorum, Sigambrorum, item Tubantum ac Marsorum confinio erexit; uti, præsidio illic in hibernis relicto, metu omnes simul contineret. Defuncto postea in Germania Druso, Aram milites præsidiarii, juxta castellum, ceu duci suo posuêre; apud quam supplicationes & statis diebus festum, militumque decursiones fierent: ut suprà in Vangionibus ad Magontiacum notatum est. in iisdem hibernis Tiberius exercitum locavit; teste *Vellejo*. Varus etiam ibidem cum exercitu egit, antequam, ab Arminio per dolum abstractus, in Teutoburgiensi saltu insidiis Germanorum opprimeretur.

Aliso fl. h Alme.

IV.

IV. Λούππια, *Luppia* est Ptolemæo opidum in mediis ferè totius Germaniæ finibus. Id esse idem, quod nunc ad Luppiam flumen, in extremis Sigambrorum finibus dicitur *Lippe*, eodem cum flumine, cui adpositum, vocabulo, quis non credat? Ceterùm quemadmodum ipsius fluminis vocabulum bifariam apud auctores scribitur, nunc unico *P. Lupia*, nunc geminato *Luppia*: sic & opidum ei adpositum apud eundem Ptolemæum lib. VIII. est Λουπία. *Luppia opidum & fl. n. Lippe.*

V. Cæterùm *Limites* quoque istos atque *Aggeres*, quorum meminit Tacitus, uti commodè investigabimus. *Cuncta inter castellum Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita* tradit annal. I. Expeditam igitur manum è IV legionibus à Magontiaco per Taunum montem in Chattos usitatissimo itinere duxit. Ipse Germanicus, duabus legionibus à Magontiaco ad *Aram Ubiorum* deductis atque illic totidem adjunctis, porro ad Vetera descendit; ubi pontem exstruxerat ante biennium, illic aliis iterum adsumtis duabus legionibus, Rhenum ponte transgressus, cum VI in universum legionibus, ad Alisonem castellum perrexit, eodem itinere, quo ante biennium usus erat. Postquam enim seditionem in castris Veterensibus sedaverat; ipsi milites in hostem se duci postulabant: *At Romanus agmine propero silvam Cæsiam, limitemque à Tiberio captum, scindit.* *Cæsia* igitur *silva* ea est, quæ nunc partim in Cliviensi ducatu, partim in Vestfalia inter opida *Wesel* & *Coesfeld* protenditur. Eodem item itinere ante biennium Germanicus in Cheruscos expeditionem facturus, Cæcinam, inferioris exercitus legatum *cum XL cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam misit*: eodemq; postea itinere à Teutoburgiensi saltu rediit Cæcina de cujus reditu sic auctor, dicto loco *Cæcina, qui suum militē ducebat, monitus, quanquam notis itineribus regrederetur, pontes longos quàm maturrimè superare. Angustus is trames, vastas inter paludes, & quondam à L. Domitio aggeratus. Pontes longi, sive angustus iste trames, à L. Domitio vastas inter paludes aggeratus*, eodem haud dubiè situ fuit, quo nunc etiam vasta satis palus in medio opidorum *Ham*, *Alem*, & *Lunighusen* sternitur longitudine X circiter millium. rivi etiam heic circum complures, ex collibus orientes: quorum quidam in Lupiam, alii in Amisiam defluunt, nec silvæ desunt. Quod autem *plures*, ab longis pontibus, *silvas superesse* Cæcina ait, id *Cæsiæ silvæ, obscurisque saltibus* convenit, per quos *Cæsia silva.*

Germanicus meavit. ad hujus silvæ initium orientale, *magis profundæ* illæ erant *paludes*, quarum Cæcina suos admonuit; & in quibus rursum circumvenire Romanos suadebat Arminius. hinc denique nocte ad Rheni pontem ac Vetera rediêre Romani. Ceterum viam istam, à veteribus ad Alisonem castellum, primus L. Domitius, imperatoris Neronis avus, instituisse videtur, quum exercitum Augusti auspiciis, in Germanos trans Albim usque duceret; ut auctor est *Tacitus*, annal. IV. is tunc per paludes inter dicta opida *Alem* & *Lunighusen*, tramitem, transducendo exercitui, aggeravit. Eâdem postea viâ usus est Tiberius, C. Censorino, C. Gall Coss. anno VIII ante natum Christum; quâ expeditione Sigambros Chattosque vicit, atque in Galliam traduxit. nam etiam hibernis ad Alisonem castellum eum usum, suprà ex Vellejo cognovimus: is igitur limitem, aggeresque, haud procul Rheno, in silva Cæsia, circa opidum *Schermbeke*, agere cœpit. quem postea Germanicus, quum in Marsos exercitum duceret, unà cum silva scidit atque disjecit; quo castris locandis pateret spatium. Post biennium verò, quum liberato obsidione castello Alisone eâdem hac via ad Vetera reversurus esset, quia ipse Tiberii limitem disjecerat, pontesque Domitii vetustate rupti forent; *cuncta inter castellum, ac Rhenum, novis limitibus aggeribusque permunivit.*

De Sigambrorum parte, in transrhenanis relicta.

VI. De cetero notandus heic est vulgatus à *Strabone* ac longè in alios quoque auctores pervagatus error super Sigambris: de quibus ille sic in lib. VII. *Sed & Sugambrorum exigua restat portio.* Si verum est, quod Strabo tradit; nempe partem Sigambrorum in Germaniâ fuisse relictam: miror ego, nullam omnino eorum illic fieri apud rerum auctores mentionem, postquam ea gens à Tiberio in Galliam traducta. nam neque Tacitus, in Germanici rebus, in Sigambrorum finibus, eodem tempore, quo Strabo scripsit geographica sua, gestis, neque in reliquâ historia sua, ne in libro quidem de Germania quidquam de iis memorat. contrà verò sic scribit annal. XII. *Ut quondam Sugambri excisi, & in Gallias trajecti forent.* Credo igitur Strabonem Tencteros, qui in illorum remanserunt sedibus, pro parte Sigambrorum accepisse. neque enim aliàs Tencterorum nomen refert. Posteriores verò Romani, quia clarissimum apud eos erat Sigambrorum nomen atque solum trans Rhenum, tam Usipios, quàm Tencteros, in sedeis illorum transgressos, adpellavêre Sigambros.

CA-

CAPUT X.

De Tencteris & Usipetibus, qui & Usipis.

I. IN Sigambrorum agros successerunt *Usipetes* atque *Tencteri*, qua occasione, item quando, & quomodo eò transgressi sunt, latiùs indicandum erit. ita Cæsar in bell. Gall. comment. IV. *Ubios, quum Suevi, multis sæpè bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuissent; tamen vectigales sibi fecerunt, ac multò humiliores infirmioresque redegerunt. in eadem causa fuerunt Usipetes & Tenchteri, quos suprà diximus: qui, quum plures annos Suevorum vim sustinuerint, ad extremum tamen agris expulsi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt.* Ab solis occasu Ubios atque Sigambros Chattis, Cæsaris tempore fuisse finitimos, item ab septemtrionibus juxta Bacenim silvam Cheruscos, suprà ostensum est. Hermunduros verò eodem tempore fuisse ab ortu, infrà docebitur. quapropter agros istos, ab una Chattorum parte vacuos, inter Sigambrorum Cheruscorumque fines, in Vestofaliæ parte fuisse conjicio, circa opida *Osenbrügge*, & *Minden*, Amisiam ac Visurgim amnes inter. vacuos autem redditos, pulsis per Chattorum vim Usipetibus atque Tencteris. in quos tamen mox Marsi, Tubantes, & aliæ subinde atque aliæ minores transierunt gentes, quos Chattorum imperio sive clientelæ subjectas fuisse, suprà notavi. Neque enim alia Germaniæ regio crebriores gentium mutationes passa est, quàm Vestovalia. non equidem, quia melior præstantiorque erat aliis partibus; sed quia in hanc, tanquam neglectiorem, transgredi novis colonis facilè permittebatur. Ceterò, quamvis *magnum civitatum numerum* à Chattis pulsum Cæsar tradat; tamen duæ tantum fuerunt civitates Usipetum atque Tencterorum. solet quidpe Cæsar res plus justo extollere magnitudinemque augere.

Usipetum & Tencterorum antiqua sedes.

II. Causa igitur Usipetibus Tencterisque migrandi fuit, quia à Cattis pellebantur. Migrarunt autem *domo cum omnibus suis*, id est, *cum pueris atque mulieribus*; ut auctor est Cæsar. *Multis verò locis Germaniæ triennium vagati sunt, per Ansibariorum, Angrivario-*

Tencteri atq. Usipetes à Chattis sedibus pulsi, per triennium

vagati demum à Cæsare cæsi & profligati sunt.

riorum, Chamavorum, Bructerorum, ac Marsorum fines, aliàs bellum inferentes, aliàs illatum propulsantes. donec tandem, Cn. Pompejo, M. Crasso Coss. annis ante Jesum LV. in Sigambros & *ad Rhenum pervenerunt: quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant.* horum agris trans Rhenum occupatis, statim flumen cum omnibus suis transierunt; atque *omnibus illic eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt. Illuc legationes à nonnullis Belgarum civitatibus missæ quæ invitarent, uti ab Rheno discederent; omnia, quæ postulassent; ab se fore parata. qua spe adducti, sequenti æstate latius vagabantur, & in fines Eburonum & Condrusorum pervenerunt. hinc magnam partem equitatus, prædandi frumentandique causâ, ad Aduaticos trans Mosam miserunt.* Interim Cæsar cum exercitu adversum eos in Condrusos contendit. atque in castra eorum, haud procul Rheni Mosellæque confluentibus, irrumpente milite Romano, cæsi & profligati sunt. *At illa pars equitatus, quæ prædandi frumentandique causâ Mosam transierat, neque prælio interfuerat; post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sigambrorum recepit, seque cum iis conjunxit.* quos mox Cæsar, missis legatis, sibi dedi ne quidquam ab Sigambris postulavit. Hæc igitur Usipetum Tencterorumque pars, à Sigambris intra suos fines recepta, perpetuò etiam posterioribus temporibus eas sedes tenuit. Quantus horum fuerit numerus, prorsus incertum est. Cæsar tamen non *amplius verò* IↃCCC *equites* in prælio fuisse; haud obscurè minus IↃCCC trans Rhenum, clade suorum auditâ, fugisse indicat. Exiguus hic numerus in tantam brevi temporis spatio excrevit multitudinem, uti Sigambris in Galliam translatis, ipsi omne eorum solum obsederint, perpetuoque in posterum tenuerint, nisi quà Bructeri ab oriente subgressi sunt. Atque XXXIX annis pòst, quàm ex Galliâ in Germaniam revertissent, L. Domitio, P. Scipione Coss. anno ante natum Jesum XVI. primi Transrhenanarum gentium, unâ cum Sigambris, bellum Romanis in Gallia intulerunt, tam formidabile, uti ipsum Cæsarem Augustum urbe Româ exciverit; teste *Dione* in lib. LIV. Consequuta tunc est nobilis illa clades Lolliana. pax equidem mox facta; obsidesque à Germanis dati. quos tamen ruptâ pace paullo post prodiderunt. *Strabo* lib. VII. *Dio* eodem libro, M. Messallâ, P. Supplicio Coss. id est, IV. annis post; Drusus *in Usipetarum fines, secundum insulam Batavorum*

rum atque inde in Sigambrorum agros transgressus, magnam agri partem vastavit. Et paullo pòst: *initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Usipetas subjugavit; Lupiæque ripis ponte junctis in Sigambros irruvit.* Ex his patet, Sigambros tunc temporis trans Luppiam id est, in dextra ejus ripa fuisse nullos. Marsos huc à Rheni ripa suo idem tempus confugisse, infrà ostendam. Limites igitur tunc habuêre fortè istos: A meridie & ortu, ad Luppiæ usque fontem, quos antea. inde ab septemtrionibus, ipso Luppiâ, ad opidum usque *Lunen*, à Marsis separabantur. inde ab occasu, lineâ ad Roræ Lenæque confluentes, à Tencteris. hinc rursus ab septemtrionibus Rorâ ab iisdem. Inde ab occasu. Rheno ab Ubiis arcebantur. Tencteri autem à meridie & ortu limites habuêre modò dictos. à septemtrionibus Luppiâ ab Usipetibus dirimebantur. ab occasu, eodem amne ab iisdem. ab septemtrionibus eumdem habuêre limitem, quem antea Sigambri. juxta lineam à Rheni divortio ad opidum, *Coesfeld*; quo primùm à Marsis, mox, his interiora digressis, à Bructeris separati fuêre. ab ortu aliâ lineâ, à dicto opido ad Luppiam & opidum *Lunen*, primùm à Sigambris, dein verò à Marsis distinguebantur. à meridie inter eos atque Tencteros fuit Luppia. Postquam vero Sigambri, à Tiberio, C. Censorino, Asinio Gallo Coss. id est, anno ante natum Jesum VIII, in Galliam traducti; uni Usipetes atq; Tencteri omne eorum trans Rhenum solum obsederunt; ita, uti Usipetes totum id habuerint, quod antea unà cum Tencteris possidebant; Tencteri autem id, quod Sigambri ad Chattos usque. Hinc *Tacitus* de Germ. *Proximi Cattis, certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Usipii ac Tencteri colunt.* & mox: *juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant.* Ubi equidem primos à meridie proximosque Chattis facere videtur Usipios; post hos verò versùs septemtriones, Tencteros. Verùm ordinem eum heic pervertisse, cùm ex Dione, tum ex ipsius alio loco quàm lucidissimè perspicitur. *Dio* namque Rheni divortio & Batavorum insulæ proximos facit Usipetas: & ipse *Tacitus* in histor. IV. Ubiis Tencteros. etenim, quum Germaniæ, Civile duce, à Romanis defecissent; Vbios quoque Romanorum coloniam, in belli societatem haud transgredi, indignè ferebant Transrhenani. unde auctor: *Tencteri, Rheno discreta gens* ab Ubiis, & ideo ex omnibus Transrhenanis Tencteri legatos mittebant, quia proximi Coloniæ Agrippinensium. Neque tamen malè auctor noster Tencteros ad

Sigambrorum limites.

Usipetum & Tencterorũ fines.

Bru-

Bructeros usque extendit. quippe post Tiberii imperatoris tempora ita Bructerorum aucta est civitas, uti fines agrorum suorum ad Luppiæ usque superiorem ripam protulerint, Marsis in civitatem eorum computatis: quà tunc contermina occurrebat gens Tencterorum. Atque hac ratione *Usipetibus* è Sigambrorum finibus cedent regiones istæ: Monasteriensis agri portio, quà opidula sternuntur, *Olsen*, *Halteren*, *Dulmen*, *Gemen*, *Borkem*, *Boocholt*. item Cliviæ pars omnis transrhenana; comitatus *Rekelinkhusen*, & proxima Marchiensis comitatus pars, quà opida *Dortmund*, *Castorp*, *Bokum*, *Essen*.

Tencterorũ regiones. III. *Tencteris* verò, altera Marchiensis comitatus pars, lævæ Roræ amnis ripæ adfixa: Montensis ducatus maxima pars: in qua opida *Keisersvverd*, *Duseldorp*, *Salingen*, *Lennip*, *Steinbach*: ex comitatu Luppiensi, ipsum opidum *Luppia*: ex episcopatu Paderbornensi, *Boke*, & *Soltkoten*: denique ea Vestofaliæ pars, quæ inter Luppiensem, Marchiensemque & Waldecensem comitatus, episcopatumque Paderbornensem strata, opida continet, *Giesken*, *Brilon*, *Ruden*, *Fredeberg*, *Meschede*, *Arensbarg*, *Werle*, *Mendem*.

IV. Ceterum cur non & ipsi quoque Usipetes, Tencterique unà cum Sigambris in Galliam traducti fuerint, caussa fuit, quòd jam antea, à Druso subjugati, pacem & amicitiam Romanorum acceperant. *Dio* lib. LIV. Ex quo patet, eodem in loco in Drusum invasisse Sigambros, in quo posteà Cæcinam Arminius cum Cheruscis invasit; id est; inter silvam Cæsiam & Luppiæ Elisonisque confluenteis. Ceterùm amicos heic vocat *Dio* Usipetas; per quorum fines Druso erat regrediundum: hostes autem, Sigambros; in quorum finibus castellum exstruxit. Tencteros equidem non nominat: at quia neque ipsi in Galliam cum Sigambris traducti; pacem eos atque amicitiam, unà cum Usipetibus accepisse, maximè credibile est.

Usipetum & Tencterorum varia adpellatio. V. Hæc igitur de origine ac sedibus Usipetum Tencterorumque. Nomina eorum variè apud auctores varios leguntur. *Cæsar* comment. IV. adpellat *Usipetes* & *Tenchtheros*. In Appiani de bellis Gallicis epitomâ: *Usipetes* & *Tanchtheri*. *Plutarchus* in Cæsare, Usipetas vocat alteros, alteros verò *Tencteros*. *Dioni* Τέκτηροι leguntur, pro Τέγκτηροι. Apud *Strabonem*, lib. VII. Νυσίπαι vo-

ca-

cabulum legitur, pro Ουσιπίων. *Ptolemaeus* ut omnia ferè in Germaniâ turbavit, longissimo intervallo dictas duas nationes ab se invicem disjunxit: vocabulaque earum illic corrupta πίγγιροι & ὀυισποὶ, pro τίγκτεροι & ὀυσίπιοι. Sed notandum est; à principio quidem *Usipetes* dictos fuisse à Cæsare, & iis, qui commentarios ejus in conscribendâ historiâ sequuti sunt; ab iisdem *Tenchtheros*, Græcâ magis quàm Latinâ scriptione. posteriores verò *Usipios* dixêre atque *Tencteros*. Atque hinc est, quod Tacitus primò *Usipetas* adpellat, ac deinde *Usipios*. Apud Æthicum leguntur *Usippi*.

VI. Ceterùm de Tencterorum militiâ ac bellicâ virtute, sub Trajani principatu sic Tacitus de Germ. *Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplina arte praecellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum, sic instituêre majores; posteri imitantur. hi lusus infantium; hae juvenum aemulatio; perseverant senes, inter familiam & penates, & jura possessionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu; sed prout ferox bello, & melior.* Haud equidem immeritò; quandoquidem majores eorum meri equites fuêre, longâ militiâ cùm in Germaniâ, tum in Galliâ, moxque rursum in Germania perpetuò exercitati. Hinc etiamnum singulare huic regioni, maximè Montensibus, alendorum equorum studium, equarumque greges nobiles atque praeclari. *Tencterorũ virtus bellica.*

VII. Ab Usipetum, sive Usipiorum vocabulo opidum comitatus titulo insignitum *Zutphen* sive *Sutphen* adpellatum videtur; quasi huc usque postea temporis progressis Usipiis. Verùm hac de re quod liquidò adfirmem, nihil prorsus è scriptorum monumentis habeo. *Zutphen ab Usipetibus videtur adpellatum.*

CAPUT XI.

De Marsis, ac Marsacis, qui & Marsatii,

I. Sigambris contermini antiquitus fuerunt, versus septemtriones, *Marsi*. De his *Strabo* lib. VII. *Prima Germaniae regio est ad Rhenum, à fontibus ejus usque ad ostia. atque omnis*

hic fluminis tractus latus est Germania occiduum. Hujus ripæ populos quosdam Romani in Galliam traduxerunt, quidam in interiora migraverunt; ut Marsi. Horum quoque meminit *Tacitus*, annal. I & II. sed in remotioribus à Rheno locis. In ripâ amnis quâ regione incoluerint, per se dispectu difficile est. itaque quibus in oris fuerint, postquam à ripa recesserint, antè investigandum erit. Ex *Taciti* igitur annal. I. de Germanico patet, Marsos tunc temporis inter Cæsiam silvam & Elisonem castellum incoluisse, conterminos Bructeris, Tubantibus atque Vsipiis. & ex annal. II. Marsos fuisse propè castellum Elisonem & Teutoburgiensem saltum; ubi cæsæ Varianæ legiones. Exiguam fuisse gentem, atque humilem, ex eo colligo, quod stationes circumdatas eorum agris, sive vicis adfirmat auctor, quos L millium passuum spatio inclusos fuisse ostendit. Tanto igitur circiter spatio uti includantur, simulq; Vsipiis, Bructeris, ac Tubantibus (quorum hos inter Dalichium amnem, & oppidum *Melle* incoluisse, mox infrà monstrabo) uti contermini fiant; pro sedibus iis attribuo eam Vestofaliæ partem, quæ est inter opida *Münster*, & *Paderborn*; quam ita circumscribo; à meridie Luppiâ amne ad opidum usque *Lunen*: ab occidente brumali, linea in Sigambris ductâ, ab opido *Lunen* ad opidum *Coesfeld*: à septemtrionibus linea à proximè dicto opido, per opidum *Münster* ad Amisiam flumen, & inde ipso Amisia, Dalichioque: ab oriente montium jugo à fonte Dalichii, ad opidum usque *Oldenbeke*. Hæc igitur fuit sedes Marsorum, sub exitum Augusti Cæsaris, initiumque principatus Tiberii. nec alii iis fines adsignari possunt, si ceteris quoque circùm populis justos suos relinquere fines velis. Postea verò Marsi, Rheni ripam relinquere cupientes, petierunt à Bructeris uti agris commutatis, sibi liceret à Romanorum propinquitate in extremos eorum fines transmigrare: ipsi verò Bructeri, veluti gens multò major ac validior, suos apud Rhenum, agros occuparent. Bructeros apud Rhenum post Marsorum emigrationem, Usipiis fuisse conterminos, suo loco patebit. Sed tutelam quoque, ac fidem Bructerorum petiisse Marsos, maximè credibile est. Ob has igitur causas, simulque quia postea etiam, sub Nerone ac Vespasiano, proximèque sequentibus imperatoribus, Taciti ætate, Bructerorum nomen ad Luppiam usque pertinuit, Marsi suprà citato loco non nominati sunt. Ceterùm ùt superiore anno Germanicus eosdem Marsorum agros per L millium spa-

Marsorum fines.

Marsorum in Bructeros migratio.

spatium vastaverat; sic hoc anno eodem cum eadem mente, Marsis infesta, rediit. infestus autem maximè erat ipsis, quia Varus cum tribus legionibus per eorum fines. & Teutoburgiensem saltum versus Visurgim amnem tendens, ab iis, & conterminis Germanis, in ipso saltu cæsus fuerat; quodque illic erat aquila, quam Malovendus Marsorum dux in sequenti anno, quum tertio in Marsos exercitum Germanicus duceret, defossam ostendit. atque ob id ipsum, quum *abolendæ*, ut ait auctor annal. I. *infamiæ ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum*, Germanos Tiberius, Germanici ductu, ulcisci vellet; in primos hic Marsos exercitum duxit; omnesque eorum agros, cum Tanfanæ templo, vastavit.

II. Porro *Tanfanæ templum, celeberrimum*, ùt inquit Tacitus, *illis gentibus* Germaniæ, quo situ in Marsis fuerit, incertum. in mediis fuisse finibus, credibile est. *Tanfanæ templum.*

III. Commodum nunc fuerit, porro investigare, quâ parte Rheni tractum antè coluerint Marsi. Sanè ipsam amnis ripam haud multa tenuisse parte putaverim, quidpe Sigambri à Colonia Agrippinensium, ad Rheni usque divortium, ab Julii usque Cæsaris ævo, & antea coluerunt infra autem, ad Oceanum, ab ostio Rheni sursum ad Batavodurum usque tenuerunt Frisii. Manet igitur ea ripæ pars, quæ inter Batavodurum & amnis divortium porrigitur, hanc quò minùs Marsos olim tenuisse credamus, nihil plane est, quod impedire possit. *Tacitus* hist. IV. de Claudio Labeone Batavo, gentis circa has oras meminit, cui nomen *Marsaci*; qui iidem *Plinio*, lib. IV, cap. XV, dicuntur *Marsatii*; *& furtim magis, quàm bello, Caninefates, Marsacosque incursabat.* Caninefatibus, Batavorum insulam colentibus, confines fuisse Marsacos, ex hac Taciti conjunctione adfirmo. auctorem habeo, præter illum, Plinium; qui in Rheni insulis eos collocat: *In Rheno*, inquit, *ipso, C prope millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatium, & aliæ Frisiorum majorum, Frisiorum minorum, Marsatiorumque sternuntur inter Helium & Flevum.* Adparet autem ex eo, *Marsacos* Taciti eosdem esse, quos *Marsatios* adpellat Plinius, quidpe uterque Frisios, Batavos, Caninefates, Marsatiosque junctim refert. Heic quas partes Batavi, quasque Caninefates tenuerint, antea indicatum est; quas item Frisii incoluerint, posteà ostendetur. implebuntur omnia præter angulum inter medium Rhenum Isalamque amnes, & lineam, quâ Frisiorum fines, ab ortu brumali in-

Quem Rheni tractum coluerint Marsi.

Marsaci iidem fuerunt qui Marsatii.

Marsorum fines ad Rhenum.

inter Batavodurum & Hattemium cingam, inclusum. Hunc igitur rectè Marsacis tribueris. proximus enim est Caninefatibus, ex mente Taciti; proximus item Frisiis, ut vult Plinius. Jam antè, Caninefates unam cum Batavis incoluisse insulam, vidimus. Idem tibi de Marsacis parteque Frisiorum si persuaseris, utrique auctori salva fides servabitur. Regio igitur hæc nunc dicitur *Velavia*, vulgò *de Veluvve*, pars Geldriæ. Opida in ea sternuntur, apud dextram Rheni ripam, *Arnhem, Wageninge, Rhenen*: olim, quum in citeriore forent ripâ dicta, *Arenacum, Vada, Grinnes*.

Marsaci pars Marsorum.

IV. Hanc igitur *Marsacorum* gentem partem quondam fuisse *Marsorum*, digressu horum divulsam, suisque in sedibus relictam; nomen situsque faciunt uti credam: quum nulla alia ripæ Rheni pars dari Marsis possit; & ex hac regione, quàm rectissimè, commodissimeque in interiores illas oras transierint. Occasio digressûs fuisse videtur hujusmodi, quum Drusus, Germanici pater, ingenti proximam Rheno Germaniam premeret exercitu; Marsi *in loca interiora* discedere consilium ceperunt. Interim Drusus, expeditionem in Frisios Chaucosque moliens, fossam Rhenum inter atque Isalam egit: quâ Marsi in duas veluti partes divisi sunt, quarum quum una intra dictam fossam contineretur, altera, Romanorum arma fugiens, in ulteriora, ceu intervallo tutiora, discessit. Factum hoc M. Messallâ, P. Sulpicio Coss. id est, anno ante natum Christum XII. *Dio* lib. LIV, de Druso: *Secundo Rheno in Oceanum devectus, Frisios subegit, ac per lacum in Chaucorum fines profectus, in periculo fuit.* Per dictam fossam, quæ ex ejus nomine postea vocata fuit *Drusiana*, & per lacum, qui nunc dicitur *Suyder see*, devectus fuit. Itaque sequenti anno jam nulli in dextrâ Luppiæ ripâ fuêre Sigambri; quia *Marsi* illuc immigraverant. At illi, qui priscis in sedibus remanserant, quò ab digressis ac remotis discernerentur, dignoscerenturque; antiquo vocabulo paullum inflexo, pro *Marsis*, *Marsaci* sibi dicti sunt; quemadmodum pars Chattorum à *Mattio* vocati fuêre *Mattiaci*. Plinius illud vocabulum formavit *Marsatii*.

Marsorum fines.

V. Fines igitur integro Marsorum corpori apud Rheni ripam statuo istos: A meridie lineam ab opido *Coesfeld* ad divortium Rheni; & hinc ipsum Rhenum, ad Batavodurum usque. ab occasu æstivo, lineam à Batavoduro ad Hattemium. hinc ab ortu æsti-

æstivo, Isalam ad Bercolæ confluentem; inde verò ipsum Bercolam, ad dictum usque opidum *Coesfeld.* Ceterùm nobilius ante Romanorum in has oras adventum, illustriusque fuisse Marsorum nomen, gentemque validiorem, patet inde, quòd quidam auctorum, ut testis est Tacitus de Germ. inter antiquissima id Germanorum nomina retulerint.

CAPUT XII.

De Tubantibus.

I. MArsis Bructerisque contermini fuerunt *Tubantes*, horum rara apud rerum scriptores mentio; utpote gentis exiguæ, atque ignobilis. Primus eorum meminit *Strabo*. in lib. VII. Post hunc *Tacitus* bis annal. I. & XIII. *Ptolemæus* etiam; cui sunt τύβαντοι. postremò semel atque iterum nomen eorum inter auxilia palatina, ac milites præsidiarios legitur in Notitia imperii. Tacitus his varias variis temporibus attribuit sedes. Marsi à Germanico quum summa clade vastarentur; *Excivit ea cædes*, inquit, Tacitus annal. I, *Bructeros, Tubantes, Usipetes*, quæ verba, proximos fuisse Tubantes Marsis, apertè indicant. At quâ regione? Ab solis ortu Chasuarios atque Dulgibinos fuisse Marsis finitimos, infrà cap. XV. patebit. & à meridie fuisse Sigambros, inque horum postea sedem transgressos Tencteros, suprà comprobatum est; item ab occasu brumali Usipios, & ab occasu æstivo Bructeros: quorum hos ab Usipiis atque Marsis ad Amisiam usque amnem pertinuisse, infrà docebo. Restat igitur unum Marsorum latus, quod ultra Amisiam amnem, inter Bructeros atque Chattos, septemtrionibus objectum, commodè atque rectè Tubantium recipiet fines, quos eis tribuit Tacitus, dicto libro, sub Tiberii principatus initium. Limites igitur circum scribo, à meridie, qua Marsis jungebantur, Dalichium & Amisiam amnes, ad urbem usque Monasteriensem, ab occasu, quà Bructeris contermini, eumdem Amisiam, adusque vicum *Bentlage*. hinc ab septemtrionibus, quà Angrivariis, ut infrà ostendetur, continuabantur, lineam ad opidum *Melle* ductam. hinc ab ortu solstitiali, quà Dulgibini, Cheruscorum clientes, occurrebant, montium jugum, quod ju-

Tubantiũ sedes & fines.

juxta opida *Ravensberg* & *Bilefeld*, ad Dalichil usque fontem procurrit. Haud procul hoc limite vicus hodiè est *Bentdorp*, medio situ inter opida *Lemgovv* & *Dietmelle*: qui & ipse antiquæ gentis, huc aliquando progressæ, memoriam custodire videtur.

Marsorum reliquiæ à quibus receptæ.
Marsorum quinam agros occuparint.

II. At postquam Marsi à Germanico excisi, reliquiæque eorum, sedibus antiquis relictis, in Bructerorum agros receptæ: sedes eorum statim obsedisse videntur Tubantes. Neronis certè IV anno, id est, à nato mundi Domino LVIII. heic eos locat *Tacitus* annal. XIII. Etenim quum Ansibarii, à Chaucis pulsi & sedis inopes, duce Bojocalo, apud Rheni ripam, inter amnem & Usipios, in ea Usipiorum agrorum parte, quæ Romani exercitus, ad Vetera hibernantis, usui seposita erat, consedissent, & ab Avito, inferioris exercitus legato, excedere juberentur: *sola Ansibariorum gens retro ad Usipios & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cum Chattos dein Cheruscos petissent.* Quibus verbis Tubantes medii inter Usipios Chattosque ponuntur, iisdem in finibus, quibus antea Marsi continebantur. nam Chasuarios medios inter Marsos & Chattos, in Chattorum fuisse clientelâ & republica, infrà ostendetur. Atque heic nominis memoria etiam nunc manet, apud Tencterorum confinium, in vico *Benteslo*, paullo infra fontes Luppiæ. Post Neronis interitum, Bructeros eosdem agros tenuisse, ad Luppiam usque amnem, infrà patebit. Tunc fortè & ipsi in Bructerorum concesserant civitatem vel fidem: nam validissimum factum fuisse illorum corpus, eoque ipsam gentem superbam, infrà ostendetur. At sub Trajani principatus initium Tubantes, unà cum Bructeris sedibus suis expulsi fuêre per Angrivarios, Chamavosque: quorum hos ab eo tempore Chattis fuisse finitimos, infrà liquebit. In utrorumque antiquos agros immigrasse Dulgibinos, atque Chasuarios, ex Tacito disco. Quum igitur Tubantum superstes posterioribus etiam sæculis fuerit nomen; in pristinam trans Dalichium sedem, quam Angrivarii reliquerant, eos remigrasse, maximè credibile est. Atque huc partim pertinere puto *Taciti* verba ista: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chasuari cludunt, aliæque gentes, haud perinde memoratæ.*

IV. Ceterùm apud eumdem auctorem, dicto annal. XIII. sic Bojocali super Rheni ripâ, quam Ansibarii obsederant, referuntur

tur verba: *Chariavorum quondam ea arva, mox Tubantum. & postea Usipiorum fuisse.* Mihi si conjicere hic liceat, malim profectò, pro Tubantum voce, legere *Sugambrum*, vel *Sugambrorum*. hi quidpe hæc tenuère ante Usipios loca. nam Menapii, quod coluerint, id permissu locatuque Sugambrorum factum existimo, neque enim verisimile, tam exiguam, Menapiorum partem, invitis Sugambris Rheno trajecto, horum partem agrorum obsedisse. Tacitus verò aliorum auctorum *Sicambros*, & *Sigambros*, vocat *Sugambros*.

CAPUT. XIII.

De Bructeris.

I. MArsis contermini quondam fuerunt *Bructeri*. Horum vocabulum vitiatum legitur apud Strabonem atque Ptolemæum. apud hunc sunt Βουσάκτεροι. apud illum Βούκτεροι. utrobique repone Βρούκτεροι. De his *Tacitus* de Germ. *Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur; pulsis Bructeris, ac penitus excisis.* & mox: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt.* Ad Amisiam usque flumen pertinuisse Bructeros, patet ex *Strabone*; qui, lib. VII, Drusum eos in dicto flumine navali pugnâ superasse tradit. item ex *Taciti* annal. I: *Germanicus Cæcinam per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. Bructeros, sua urentes, expedita cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit.* mox: *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Lupiam amnes inter, vastatum.* Equitem Pedo finibus Frisiorum, id est, Bructerorum confinio, duxit. convenère apud os Amisiæ; ad quod & Chauci, Frisiorum simul atque Bructerorum, contermini, auxilia Romanis offerebant. A meridie igitur limes, quo olim à Sigambris separabantur, erat Luppia amnis, à fonte ad opidum usque *Lunen*; inde ab occasu Brumali linea usque ad fontem Bercolæ. hinc verò, quà Marsi quondam contermini, Bercola erat & Isala, ad opidum usque *Hattem*. hinc ab occasu æstivo juxta lineam ad lacum *Dullart*, in quem Amisia, antequam Oceano misceatur, effunditur, ductam, à Frisiis distingue-

Bructerorum nomen & sedes.

Bant-

bantur. ab ſeptemtrionibus & ortu, Amiſia, ad munimentum uſque, cui vulgare vocabulum *Ten Oort*, à Chaucis; hinc eodem Amiſia & Dalichio amne à Chamavis & Angrivariis, Tubantibusque ſubmovebantur. At poſtquam Marſi à Rheno in interiora commigrarunt; Bructerorum pars, in eorum agros transgreſſi, ſuprà dictâ lineâ, à Rheni divortio ad fontem usque Bercolæ, ab Uſipiis diſterminabantur. Deinde verò Marſis exciſis, Tubantibusque eorum ſedibus, quas occuparant, pulſis, Bructerorum nomen iterum ad Luppiam & Tencterorum confinia proceſſit. unde iſtud Taciti: *Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant.* & hiſt. V. *Multâ luce revecti hoſtes, in Rheno, captivis navibus, prætoriam triremem flumine Luppia donum Velledæ traxêre*: quam *fatidicam virginem nationis Bructeræ* fuiſſe adfirmat lib. IV. Regiones nunc dictis finibus continentur iſtæ: comitatus Sutfanienſis & Benthemius; Salandia & Tuentia, Druentiæque pars, quà opidum *Coverden*; item Cliviæ exigua portio, quà opidum *Sevenar*: dein Veſtofaliæ pars, quà opida *Berchſteenfoerde, Nienborch, Ahuus, Frede, Statlo, Coesfeld, Munſter, Lunighuſen, Werne, Ham, Alem, Beckom, Reide, Rydebarg, Delbrügge.*

Bructeri exciſi. II. At exorto Bructeris cum finitimis nationibus, Angrivariis Chamavisque, bello, omnibus agris ſpoliati, penitusque patriis ſedibus, quas diu tenuerant, exciſi fuêre. *Tacitus: pulſis Bructeris, ac penitus exciſis, vicinarum conſenſu nationum, ſeu ſuperbiæ odio, ſeu prædæ dulcedine, ſeu favore quodam erga nos deorum. nam ne ſpectaculo quidem prælii invidêre, ſuper LX millia non armis teliſq; Romanis, ſed quod magnificentius eſt, oblectationi oculisque ceciderunt.* Ubi id prælium factum, incertum eſt. prope tamen Romanorum militum præſidium factum, ſatis ex prædictis liquet. Ceterum excidium id eorum Romæ narratum fuit primo principatus Trajani anno, à nato Jeſu XCVIII.

Bructerorum ſuperſtites in Juhonum agris conſederunt. III. Superſtites belli quibus mox fortunæ caſibus & per quas terras jactati ſint, haud facilè dixerim. In Juhonum tandem agris conſediſſe, iterumque in clarum Romanisque formidabile excreviſſe nomen; apud poſterioris ævi rerum auctores reperio. Notitia imperii inter præſidiarios milites numerat & Bructeros. Tabula itineraria nomen eorum inclinatum *Burcturi* habet ſuper Rheni ripam, inter Agrippinenſem coloniam & confluentes Moſel-

fellæ; eâdem videlicet regione, quam antea Juhones incoluerunt. quorum nomen prorſus poſt Taciti ævum ignotum. unde facilè ſuſpicer, Bructeros, ſtatim ut patriis ſedibus ab Angrivariis Chamavisque pulſi fuêre, vi atque armis Juhonum occupaſſe, ac fortè Tencterorum quoque proximos agros. Alii etiam ſcriptores hac regione eos referunt. *Nazarius* in panegyrico ad Conſtantinum. *Sulpitius Alexander* apud Gregorium Turonenſem, lib. II. cap. IX. Ubi ſatis apertè atque diſertè Bructeri inter Rhenum, quà Colonia eſt Agrippinenſium, & Chattos ponuntur, contermini Chamavis; quos dextram tunc coluiſſe Luppiæ ripam, infrà oſtendetur. Juhonum igitur ſedes, & magnam Tencterorum agri partem, Chattis proximam, tenuiſſe tunc temporis Bructeros, cùm ex hoc auctore, tùm ex Tabulâ itinerariâ perſpicitur. Bructeri autem diſertè Francorum nomini adcenſentur à dicto Sulpitio. Claudianus, qui eodem cum Argobaſte ævo vixit, in panegyrico de IV conſulatu Honorii: *Venit accola ſilvæ Bructerus Hercyniæ.* Rectè heic puto *Hercyniam ſilvam*, à Frehero intelligi eam veteris Hercynii ſaltus partem, quæ in finibus quondam Juhonum, hodiè vulgo vocatur *der Weſter Wald.* *Bructeri Francorũ adcenſendi tur nomini.*

IV. Ceterò nomen eorum poſteriori ſæculo inclinatum eſt apud auctores. nam in tabula leguntur *Burcturi*; in panegyrico Nazarii *Bruteri*; apud Sulpitium Alexandrum *Bricteri*: in vita Divi Suiberti *Boructuarii*; & in epiſtola quadam Gregorii II Papæ, *Borthari*. Verba epiſtolæ hæc ſunt: *Univerſis optimatibus & populo provinciarum Germaniæ, Thuringis, & Heſſis, Bortharis, Niſtreſis, Wedrevis, & Lognatis, Sudnoſis, & Grabfeldis, vel omnibus in orientali plaga conſtitutis.* Heic etiam in iisdem locantur finibus, proximè Cattos, qui Heſſi; & Wedrevos, Loganosque; quorum hi accolæ Longani ſive Lonæ amnis, illi incolæ regionis, quæ etiam nunc vulgò dicitur *die Wetteravv*, & variante dialecto, *Wedderavv.* *Bructerorum nomen.*

V. Ceterùm Bructeros Strabo & Ptolemæus diſtingunt in *Majores* atque *Minores*. hos Luppiæ, illos Friſiis & Chaucis conterminos faciunt. *Strabo* lib. VII. *Ptolemæus.* Bructeros etiam majores rectè continuaſſe Cauchis & Chamavis, infrà patebit. *Bructerũ alii Majores, alii Minores.*

CAPUT XIV.

De Chamavis & Angrivariis.

I. ANtiquisſima Chamavorum memoria reperitur apud *Tacitum* annal. XIII. Nempe, quum Nerone imperitante, Anſibarii, à Chaucis pulſi, agros ad Rheni ripam vacuos, & militum Romanorum uſui ſepoſitos, obſediſſent; Romani autem excedere eos juberent: Bojocalus, fortè dux eorum, apud Romanos pro conceſſione novarum ſedium verba faciens;

Chamavi olim Rheni ripam accoluerunt.

Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & poſt Uſipiorum fuiſſe, teſtatur. Unde patet, ante Julii Cæſaris in Galliam expeditiones, Rheni ripâ coluiſſe Chamavos. nam Cæſaris ævo Sigambros ea loca tenuiſſe, ſuprà demonſtratum eſt. Quo caſu, & in quas à Rheno illi migraverint terras, omninò incertum eſt. Taciti ævo quia unà cum Angrivariis Bructerorum occuparunt agros; jam anteà utroſque conterminos fuiſſe Bructeris, ſimile veri eſt. De Angrivariis id confirmat *Tacitus* annal. II. quidpè cum Germanicus Cæſar ab oceano & Amiſia amne ad Viſurgim profectus, caſtra in læva fluminis ripa metaretur: *Metanti*, inquit auctor, *caſtra Cæſari Angrivariorum defectio à tergo nuntiatur.* Caſtra autem in ripa Viſurgis poſita fuiſſe, liquet ex ſequentibus: *Flumen Viſurgis Romanos Cheruſcoſque interfluebat. ejus in ripa dextra Arminius frater in exercitu Romano, inter ſe colloquebantur. Poſtero die Germanorum acies trans Viſurgim ſtetit. Cæſar, niſi pontibus præſidiiſque impoſitis, dare in diſcrimen legiones, haud imperatorium ratus.* Ex his

Engeren oppidum & vicus.

jam liquet, Angrivarios inter Amiſiam & Viſurgim incoluiſſe. Exſtat heic etiamnunc nomen eorum in vico *Engeren*, IX millibus paſſuum, in ſeptemtriones verſus, ab opido *Oſenbrügge* disſito. exſtat item, clariore famâ in opido *Engeren*, ducatus titulo inſignito. Pugnam cum Arminio commiſſam porrò ibidem deſcribit Tacitus. ex

Prælii inter Germanicum & Arminium commiſſi oſtenditur locus.

quo colligitur, nullum ſitum geminæ huic pugnæ magis convenire, quàm eum qui in dextrâ ripâ inter duo eſt opida *Minden* & *Oldendorp*. nam & primi heic poſt oceanum conſurgunt montes, & amnis in varios ingenteiſque flexus torquetur, ſimulque Angrivariorum fines rectè hoc loco in Cheruſcos ſinuantur. Prima pugna commiſſa eſt inter dictum opidum *Oldendorp*, & vicum *Stemme* cir-

ca

ca arcem *Endorp*; quam, unà cum vico adjacente, veteris *Idistavisi campi* nominis vestigia referre existimo: circa quam *miles* Romanus *in loco prælii Tiberium imperatorem salutavit, struxitque aggerem & in modum trophaeorum arma, subscriptis victarum gentium nominibus, imposuit.* Altera pugna facta est in eâdem ripâ, ex adverso urbis Mindensis, in ea planitie humida, quæ inter dictam urbem & densam hodièq; silvam sternitur: in qua Cherusci Romanorum agmen, iter versus pontem, quà opidum nunc est *Minden*, faciens, adsultavêre. Tecti fuêre Romani, lævum latus, fluminis ripam; dextrum, montium jugo, quod, III millibus passuum supra dictum opidum, flumen altis ripis perrumpit, quo loco ei adposita est nunc arx *Berge*. In hac planitie Germanicus jam secundo devictis hostibus, Trophœa, cum devictarum inter Rhenum Albimque nationum inscriptione, erexit. Eadem planities tunc temporis ab Angrivariis incolebatur, quam tamen postmodum aut sponte suâ deseruerunt, aut per vim ab Cheruscis extortam amiserunt. quidpe Trajani principatus primo anno, Cauchorum agri in Chattos usque sinuabantur. Terminos igitur Angrivariis circumscribo hujusmodi: primum eosdem, quibus suprà cinxi Tubanteis, per montium jugum ab opido *Bilefeld* ad opidum *Melle*; & hinc lineam ad vicum *Bentlage*, Amisiæ adpositum: hinc aliam ab septemtrionibus ad lacum usque *Dommel*. indè, quà Ansibarii olim occurrebant, itidem lineam, ad Visurgim & opidum *Petershagen*: hinc trans Visurgim, quà Cherusci erant contermini, aliam lineam ad opidum usque *Rentelen*, eidem amni impositum. hinc à meridie quà Dulgibinis jungebantur, Visurgim & eum amnem, qui apud vicum *Remen* Visurgi miscetur; ad opidum usque *Hervvorden*: inde lineam ad opidum *Bilefeld* & Tubantum confinia ducam. Regiones nunc comprehenduntur his finibus istæ: Schauemburgensis comitatus particula; dextræ Visurgis ripæ adposita; Mindensis episcopatus pars dimidia, versus Austrum; episcopatus Osnabrugiensis pars maxima; comitatus Tekelburgiensis particula septemtrionalis; & pars Ravensbergiensis comitatus, quà castellum *Limborg*. Postquam verò Tubantes inter Dalichium & Luppiam consederunt; in horum antiquam sedem, ad Dalichium usque, Angrivariorum quosdam successisse, credibile est. unde nomen eorum hodièque in his oris manet, in opido *Engeren*, ducatus titulo insigni-

Angrivariorum termini.

 gni-

gnito. In Notitia imperii Romani leguntur *Anglevarii*; nescio an non correctiùs *Angrevarii*.

II. Hactenus igitur de Angrivariis. qui quia hæc loca versus meridiem tenuerunt, reliquum terrarum, quantum inter Bructeros atque Cauchos porrectum fuit, Chamavis cessisse necesse est. Firmatur id testimonio Ptolemæi: *Supra Bructeros sunt Frisii, ad Amisiam usque amnem. post hos Cauchi minores ad Visurgim usque flumen: dein Cauchi majores, usque ad Albim. Minores verò gentes interjacent inter Cauchos minores & Suevos, Bructeri majores: sub quibus Chamavi. inter Cauchos autem majores & Suevos, Angrivarii.* Lege pro Χαῖμαι in Ptolemæo Χαμαῦοι, & in Strabone pro Χαῦβοι, Χάμαβοι: Chamavos enim apud Ptolemæum esse debere, situs inter Cauchos & Angrivarios satis indicat. Scribuntur autem Græcè Χάμαβοι cùm apud Julianum, in oratione ad Senatum populumque Atheniensem, tum in Eunapii Sardiniani II. historiis.

Chamavorum sedes.

III Terminos igitur Chamavi hisce in oris habuêre; ab occasu Amisiam, ab vico *Bentlage* ad munimentum usque vulgo *Tenvort* dictum. hinc ab ortu æstivo, Lœdam amnem, qui ad dictum munimentum Amisiæ miscetur; & ab ejus fonte lineam ad lacum *Dommel*, hinc ab ortu hiberno, quo limite ab Angrivariis ad prædictum usque vicum *Bentlage* distincti fuerint, jam anteà dixi. Regiones hisce finibus nunc sternuntur istæ: inter Lœdam & Amisiam amneis, *Ouer Alten, Saderland, Hemmelingerland*; dein comitatus Lingensis, & Osnabrugiensis episcopatus pars septemtrionalis. Hos igitur fines habuêre dictæ duæ nationes, Bructeris ab solis ortu conterminæ, postquam verò horum agros occupaverunt; Angrivarii majorum Bructerorum loca versus oceanum, Chamavi minorum versus Luppiam possederunt. Hinc Sulpitius Alexander Bructeros, Rheni ripæ proximos refert. Hinc etiam Julianus in orat. ad Athenienses, Chamavorum simulque Rheni facit mentionem.

Chamavorũ limites.

IV. Locus apud Ptolemæum in Germania, inter Amisiam & Visurgim est Τεχέλια, *Tecelia*. cujus nomen situsque inter duo flumina, convenit hodiè arci Tekelenborg, in antiquo Angrivariorum Tubantumque confinio solæ. quorum fuerit, haud facilè dixerim.

Tecelia n. Tekelenborg.

CA-

CAPUT XV.

De Dulgibinis, sive Dulgumniis, & Chassuaris, qui & Cassuari, & Chattuarii & Cattuarii.

I. POstquam Chamavi, & Angrivarii Bructerorum, occupavêre solum, illorum sedeis *Dulgibini* & *Chasuari* cum aliis quibusdam populis insederunt. De his Tacitus de Germ. *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt, aliæque gentes, haud perinde memoratæ, à fronte Frisii excipiunt.* Eosdem heic Dulgibinis & Chasuaris tribui fines, qui antè Chamavorum & Angrivariorum fuêrunt, satis perspicuum est, quidpè si antiquis Bructerorum finibus rectè præ fronte jacet Frisiorum ager ad ostia Rheni; certè antiqui Chamavorum fines & Angrivariorum rectè etiam dicuntur esse à tergo. Ceterum priscæ Dulgibinorum Chasuarorumque quæ fuerint sedes, difficile fortassis fuerit dictu. Ptolemæus: *Inter Cauchos majores & Suevos sunt Angrivarii: dein Laccobardi: sub quibus Dulgumnii.* hos esse *Dulgibinos* Taciti, dubitari non potest; quando neque situs; neque nomen abhorret. Pro *Laccobardis*, scribendum Ἀμψιβάριοι. His autem qui à Ptolemæo subjiciuntur in meridiem versûs Dulgumnii; partem hos antè fuisse crediderim Cheruscorum à corpore suo in novas sedeis transgressam. Strabo lib. VII. *Cherusci, & horum subjecti.* Hi igitur Cheruscorum sive *subjecti*, sive *clientes*, sive tandem socii, nulli alii fuêre, quàm quos Tacitus vocat *Dulgibinos*, Ptolemæus verò *Dulgumniorum* nomine Ampsivariis ab meridie ostendit. Terminos igitur iis statuo, ab occasu & septemtrionibus, quà Angrivariis & Cheruscis jungebantur, primùm lineam ab opido *Bilefeld* ad opidum *Hervvorden*; hinc amnem, qui ad vicum *Remen* Visurgi miscetur; inde ipsum Visurgim, ad confluentem usque Ambræ. inde ab ortu Ambram ad vicum usque *Dale*: hinc lineam ad Luppiæ fontem ductam. inde ab occasu montium jugum ad prædictum usque opidum *Bilefeld*. Comprehenditur hisce nunc finibus Lemgoviensis agri maxima pars; quà opida *Lemgovv, Dietmelle, Barndorp, Permont, Rentelem, Flotovv.* *Dulgibinorum fines.*

Ffff 3 II. Lo-

Teutoburgium n. *Dietmelle.* II. Locus est opidum *Dietmelle*; quod olim *Teutoburgium* dictum; & ab eo *Teutoburgiensis saltus*, inter id opidum & vicum *Teutenmeyer* situs.

Teutoburgiensis saltus. *Teutenmeyer vicus.* *Chasuari, Chattorū fuêre pars.* *Chasuariorum antiqua sedes.*

III *Chasuari Taciti, Straboni* lib. VII. bis dicuntur χαττουάριοι, *Chattuarii*: conjunguntúrque in recensione Chattis, Marsis, ac Tubantibus. Unde ego, ex situ ac vocabulo, partem eos duxerim Chattorum. nam quemadmodum hi variantibus dialectis dicebantur *Chatti, Chassi*, & *Hassi*; sic *Chattuarii* etiam vocabantur *Chassuarii*; & quemadmodum illi quoque dicebantur *Catti*, sine adspiratione; sic Ptolemæo hi sunt *Casuari*; & Paterculo, lib. II *Cattuarii*. Apud *Ptolemaeum* sic leguntur: *supra Suevos sunt Casuari.* Eodem igitur Casuaros situ suos ponit Ptolemæus, quo Strabo suos Chattuarios, inter Chattos, Marsos, ac Tubanteis; haud ita procul Angrivariorum sede, per quam postmodò in Chamavorum agros migrarunt. Cæsar bell. Gall. comm. IV. tradit Suevos, id est, Cattos omnes copias in unum locum coëgisse; atque nationibus, qui sub eorum erant imperio, denuntiasse, ut auxilia mitterent. In his *Chattuarios* sive *Chassuarios* fuisse, haud dubito. De antiqua igitur Chassuariorum sede jam satis constat: quam his limitibus circumscribo: ab meridie Dimelâ flumine, à cœnobio *Harderhusen* ad confluentem Visurgis: ab ortu Visurgi, ad confluentem usque Ambræ: ab septemtrionibus & occasu, quà antiquitùs Dulgibini occurrebant, & Bructeri, Marsi, Tubantes, Sigambri atque Tencteri, alii scilicet aliis temporibus, primò Ambrâ amne, ad vicum usque *Dale*, inde porrò montium jugo, quod juxta opida *Permont*, *Bloombarg, Horen, Oldenbeke, Kleinebarg*, ad prædictum cœnobium *Haderhusen* protenditur. Ceterùm in Chamavorum Angrivariorumque sedeis, quas illi reliquerant, transgressi quas parteis singuli obtinuerint, apud neminem auctorum dispicio. quia tamen Dulgibini proximi fuêre, hos, ut primos transgressos, ulteriora, Chassuarios citeriora occupasse, credibile est. Limites igitur tunc utrisque fuerunt isti. à meridie, quà tunc Amsivarii occurrebant, montis jugum, quod à confluentibus Visurgis & amnis, qui est apud vicum *Remen*, juxta opidum *Lubbeke* & arcem *Limborg*, ad opidum *Melle* protenditur; hinc porro lineam ad vicum *Bentlage* & Amisiam amnem ductam; quà ab Tubantibus distinguebantur. Ab occasu fuit Amisia, ad Lœdiæ usque confluentem. ab ortu æstivo,

Chasuari in Angrivariorum & Chamavorū sedes transgressi, quos habuerint terminos.

vo, quà Chaucis jungebantur, Lœdam flumen statuo; & ab fonte ejus lineam per lacum *Dommel* ad vicum *Remen* actam. Hos verò agros uti æquis portionibus inter eos distribuam, lineam duco ab arce *Braamschede*, Amisiæ adpositâ, ad dictum lacum *Dommel*.

CAPUT XVI.

De Ansibariis; qui & Ampsibarii, & Ampsivarii.

I. ANsibariorum meminit *Tacitus*, annal. XIII. ubi, pulsos à Chaucis, ad Rhenum in Usipiorum fineis pervenisse narrat. Pulsorum agros possedisse pulsores Chaucos, haud dubium est. Horum fines postea ab oceano, Amisiam inter Albimque, in Chattos usque pertinuisse, infra ex eodem monstrabitur auctore. In his igitur antiqua etiam Ansibariorum sedes inclusa tunc fuit. Ad Rhenum Ansibarii penetrarunt haud dubiè per minores interjacentium Germanorum genteis, Angrivarios, Tubanteis, Usipios. nam majores, hinc Bructeri atque Frisii, illinc Cherusci & Chatti, transitum haud facilè dedissent: quorum etiam hi postea, quum à Rheno repellerentur, omneis, præter imbellem ætatem, in suis agris contrucidarunt. Sed disertis verbis Tacitus tradit, eos *retro ad Usipios & Tubanteis concessisse*. Probabile igitur fit, eam tenuisse Chaucorum partem, quæ Chattis simul atque Angrivariis fuit proxima, inter duo opida *Bremen* & *Minden*. Limiteis itaque iis statuo ab ortu solis, quà Cheruscis continuabantur, Visurgim amnem, ab opido *Petershagen* ad confluentem usque Allari fluminis. hinc ab septemtrionibus, quà Chaucis jungebantur, eumdem Visurgim, ad opidum usque *Bremen*. inde ab occasu æstivo lineam ad fontem usque amnis Lœdæ, cui adpositum opidum *Cloppenborg*; quà ab iisdem Chaucis separabantur. hinc ab occasu brumali aliâ lineâ, ad dictum usque opidum *Petershagen*. à Chamavis & Angrivariis dirimo. Regiones nunc finibus his continentur istæ: Mindensis episcopatus pars dimidia versùs septemtriones; comitatus *Deephold*; comitatus *Hojensis* pars maxima, lævæ Visurgis ripæ adfixa; & regiuncula, vulgò *Städing* dicta.

Ansibariorum antiqua sedes.

Ansibariorũ limites.

II. Pul-

II. Pulsi à Chaucis Ansibarii quomodo novas sedeis per varia loca quæsiverint, tandemque in Cheruscis occubuerint, recenset Tacitus his verbis: *Eosdem agros*(ad divortium Rheni; quos antè paulo Frisii occupaverant) *Ansibarii occupavêre, validior gens, non modo suâ copiâ, sed adjacentium populorum*, id est, Usipiorum, *miseratione: quia pulsi à Chaucis, & sedis inopes, tutum exsilium orabant*, quum illis petentibus sedes à Romanis non daretur; *sola Ansibariorum gens retro ad Usipios & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cùm Chattos, dein Cheruscos petiissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, caduntur: imbellis ætas in prædam divisa est.* Sic tandem omne Ansibariorum nomen tunc deletum atque exstinctum; Nerone Cæsare III. Valer. Messala Coss. anno à nato Christo LVIII. Validior autem fuit ea gens Frisiis, non equidem omnibus; quorum multò numerosior amplissimis in finibus erat civitas: sed eâ parte, quæ eadem arva militum apud Rheni ripam obsederat.

Ansibarii à Chaucis pulsi delentur.

III. Ceterùm *imbellem ætatem*, ait auctor, *in prædam fuisse divisam*: in qua senes, mulieres ac pueri veniebant. Hi postea, virilem ætatem ingressi, quo casu in libertatem vindicati sint, suâne virtute ac Marte, an miseratione ac benignitate dominorum Cheruscorum, planè incertum habeo. ne id satis mihi dispectum, an pars quædam bellorum superstes, post cladem suorum, proximis Tubantum Angrivariorumque civitatibus in fidem sese clientelamque dederit. Nomen certè eorum posteà iterum clarum fuit, multisque auctoribus celebratum; nisi quod paulò aliâ scriptione, *Ansivarii, Amsibarii, Ampsibarii, Ampsivarii*, memorentur. Notitiæ imperii inter auxilia palatina sunt *Ampsivarii*; quibus illic Bructeri continuò subnectuntur. eodem vocabulo memorantur *ab Sulpitio Alexandro*, in expeditione Arbogastis, ut refert *Gregor. Turonensis* lib. II. cap. IX. *Pauci ex Ampsivariis apparuêre.* Igitur Ampsivarii isti, quia unà cum Chattis in auxilium veniebant Chamavis, certè nullis aliis tunc continuabantur finibus, quàm quos Dulgibinis & Chasuariis ex Tacito adserui: fueruntque haud dubiè in *aliis* illis exiguis eorumdem finium *gentibus haud perinde memoratis*. Pro sedibus igitur ipsis tribuo, Angrivariorum Dulgibinorumque agrorum parteis; quas sic circumscribo: à meridie & occasu, quà Chamavis atque Tubantibus contermini fuêre, montium

Ansibariorum gens denuo inclaruit.

Ampsivariorum limites.

tium

tium jugo, quod à Dalichi amnis fonte & castello *Falckenberg*, juxta opida *Bilefeld* & *Ravensbarg*, ad opidum usque *Melle* protenditur. hinc ab septemtrionibus, quà Chassuariis jungebantur, contiguo montium jugo, juxta arcem *Limborg*, & opidum *Lubbeke*, ad Visurgim & vicum *Remen*. inde ab ortu, quà Chatti occurrebant, lineâ ad montium jugum mediò situ inter opida *Lemgovv* & *Barndorp* ductâ; atque hinc porrò ipso jugo ad prædictum castellum *Falkenborg*. Opida nunc intra hos fineis visuntur, *Dietmelle*, *Lemgovv*, *Hervvorden*, & *Engeren*. *Marcellinus*, lib. XX. in eadem hac haud obscurè collocat eos regione. in *Sulpitio Alexandro* leguntur *Ampsivarii*; apud Ptolemæum *Ampsibarii*. Æthicè sunt *Amsibarii*. Quod si rectè scriptum fuerit per *M*; facilè ego suspicer, quæsitum id esse à vocabulo Amisiæ fluminis, quasi patriâ linguâ *thi Amsar*: quia hoc flumen ab initio accoluerint. nam varias mirificasque fuisse gentium in his oris haud perinde latis transmigrationes, satis jam hactenus patuisse puto. *Ansibariorum nomina.*

CAPUT XVII.

De Frisiis.

I. BAtavis ad medium Rheni alveum, conterminos fuisse *Frisios*, suprà demonstratum est. Nomen eorum apud *Dionem* lib. LIV. Græcè legitur ΦΡΕΊΣΙΟΙ. De Frisiis hæc Tacitus de Germ. *A fronte Frisii excipiunt. Majoribus, minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium. utraeque nationes usque ad oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos.* Termini, quibus versùs meridiem à Batavis, versùs ortum brumalem à Marsis, sive Marsacis ac Bructeris distincti fuerunt; jam anteà, in harum gentium descriptione, indicati sunt. ab ortu æstivo, Amisiæ ore à Chaucis disterminatos fuisse, infrà ostendetur. ab occasu & septemtrionibus fuit oceanus. includitur nunc his finibus maxima pars Hollandiæ, & Trajectini agri, quicquid trans medium Rheni alveum: quâ ratione dimidiæ partes opidorum. *Leyden*, *Woerden*, *Utrecht*, in veterum Frisiorum solo sitæ sunt. Item Geldriæ portiuncula, quà opida *Hardervvyk* & *Elburg*; dein Transisalanæ regionis pars, quâ opida *Frisiorum fines.*

Campen, Hasseld, Follenhove, Steenvvyk, Meppel, & dimidium Drentiæ. hinc Frisia occidentalis omnis ad Amisiam usque flumen. Atque hinc est, quòd septemtrionalis Hollandia sub Frisiæ nomine hodièque censeatur; opidaque inibi non Hollandiæ, sed Frisiæ insignibus decorentur.

Inter majores & minores Frisios terminus.

II. Hæc verba Taciti; *Rheno prætexuntur*; de Frisiis utrisq; tam Majoribus, quàm Minoribus, intelligas. Terminum autem statuendũ censeo, inter utrosq; Vectam amnem, qui apud Trajectum à Rheno ad lacum *Suyder see* divertit: si is fortè jam tùm Taciti ætate fuerit; ùt ex Plinio, complureis heic statuente insulas, conjicere licet. hâc quidpe ratione utræque nationes ad oceanum simul erunt, simulque utræque Rheno prætextæ. Cui autem parti *Majorum*, cui item *Minorum* vocabulum fuerit, haud facilè dixerim. Si tamen *modus virium* ex modo agrorum censendus; certè qui ad ortum versus, in dextra Vectæ lacusque ripâ coluerunt, meritò *Majores* dicendi sunt: alteri verò, versus occasum, *Minores*. Plinii *Frisiabones*, Tacitus non agnoscit, nec quicquam de iis addit, quod sanè, si qui fuissent, sine dubio facturus erat. Neque enim soli *Frisiabones* hujus rebellionis expertes esse potuerunt, quum omnes circum nationes unanimi consensu arma in Romanos sumsissent. At Frisios ille in *Majores* solummodo, ac *Minores* distinguit, tertium genus nullum agnoscens.

Frisiabones Plinii,

III. Sed Frisiorum majorum, ac Frisiorum minorum, Marsatiorumque insulas in Rheno uti indicare possimus; tertius ejus atque ultimus in septemtriones versùm alveus, lacusque ingens, qui nunc adpellatur *de Suyder see*, id est, *Mare Austrinum*, antè exponendi erunt. De hoc sic *Mela*, lib. III, cap. II. *Rhenus, ab Alpibus decidens, propè à capite duos lacus efficit, Venetùm & Acronium. mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur. sed ad sinistram amnis etiam tum, &, donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, pòst ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicetur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterùm arctior, iterumque fluvius emittitur.* Hunc igitur lacum ab initio nullum fuisse conjicio; quidpè qui *campos implevisse* dicatur. quod etiam undarum altitudo, admodum heic exigua atque brevis, apertè indicat. neque enim lacuum vada rectè campos adpel-

Austrinũ mare de Suyder See.

lave-

laveris. At aridam, five (si id malis) paluſtrem humum certum Iſalæ flumini præbuiſſe alveum judico, donec id oceano immergeretur. Alvei autem tractum hunc fuiſſe puto. Exoritur id flumen haud procul arce *Raesfeld*, in Veſtofaliæ veteri illa ſilva Cæſia; & modica opida *Ringenberg, Iſelburg, Anhold, Dotechum, Doesburg*, & *Sutfen*, (nullis hactenus à ſiniſtra ripâ receptis aquis) duasque præclaras urbeis *Deventer* & *Campen* prætervectus, lacui hinc immergitur hoc noſtro ſæculo: antiquitùs verò abhinc etiam certo alveo, inter inſulam *Ens*, & proximum Friſiorum litus, versùs opidum *Staveren* ferebatur. hinc itidem certo alveo inter bina brevia, quorum altera ad dextram Friſico litori objacent; altera ad ſiniſtram vulgò nunc *het Brede ſant* dicuntur, versùs ſeptemtriones oceanum invehebatur, per oſtium, quod poſtmodò *Flevum* ſivè *Fleum* Romanis dictum, nunc vulgò accolis *het Vlie* ſive *Flie*. Nomen fluminis antiquum hoc loco aperuiſſe, laboris pretium fuerit. *Nabaliam* Romanis fuiſſe dictum, infra divortium Rheni amnis, poſtquam hujus pars per foſſam Druſianam, in illud effuſa fuit, apud *Tacitum* reperio. Hiſt. lib. V. quo civilis Batavi rebellionem accuratius refert. & annal. lib. II. *Scinditur Nabaliæ fluminis pons. in cujus abrupta progresſi duces.* Certum eſt, Iſalam flumen olim dictum fuiſſe hac parte *Nabaliam*. quod Ptolemæi quoque comprobat geographia. quidpe opidum ei eſt Ναυαλία, *Navalia*, ſeptemtrionali Rheni alveo, id eſt, Iſalæ adpoſitum: quod perperam imperitorum vulgus ſic multitudinis numero, quaſi à navibus, adpellatum ſtatuunt; interpretanturque nunc opidum *Campen*, litori dicti lacus adpoſitum: nec animadvertunt, in mediterraneis, haud puſillum recedente litore, à Ptolemæo id collocari, eodem ferè ſitu, quo nunc *Doesburg* opidum conſpicitur. ad quod pontem ego illum Tacito memoratum fuiſſe intelligo; non ſubitaneo opere, nec ad certam aliquam expeditionem conſtructum, ſed in quotidianos accolarum commeatos locatum. unde etiam ipſum opidum, à frequenti fluminis trajectu, exortum cultumque exiſtimo: quemadmodum opidum ad medium Rheni alveum *Trajectum*; & alterum eodem nomine ad Moſam. *Navalia* autem dictum Ptolemæo opidum, cujus cognomine flumen *Nabalia* Tacito, eâdem dialecti ratione, quâ nunc etiam *Navel* dicunt inferiores Germani ac Saxones *umbilicum*, quem ceteri Germani ac Angli in Britannia *Nabel* vo-

Fleum ſ. Flevum het Vlie.

Nabalia fl. Iſalæ pars.

Navalia op. n. Doesburg.

vocitant. Ut antiquisſimis temporibus *Vahali*, à rei argumento, quia partem Rheni exceptam in os Moſæ deferebat, nomen quæſitum fuit, ſic poſtmodum incolæ harum regionum, quum Druſus aliam Rheni partem per foſſam à ſe factam in Iſalam & lacum effudiſſet, ab eodem argumento & hanc Druſi foſſam ſimulque ipſum Iſalam dixêre *de Wale*; &, quò ab antiquo illo Vahale diſcerneretur, cognomento *de na vvale*, id eſt, *Vahales poſterior*. Id vocabulum poſtea Romano ori dictum *Nabalia* & *Navalia*; W Germanorum in *B* & *V* converſo; ut jam anteà in aliis etiam vocabulis notatum eſt. Aliud igitur nomen, præter hoc, dictum flumen ſupra Druſi foſſam habuiſſe certum eſt. At quodnam id fuit? Ego equidem haud aliud habuiſſe cenſeo, quàm quo etiamnunc adpellatur *Iſala*. Francorum quondam gentem ad hoc uſque pertinuiſſe flumen, infrà docebo. *Julianus* Cæſar, in oratione ad populum Senatumque Athenienſem; item *Marcellinus*, lib. XVII. *Zoſimus* lib. III. *Notitia imperii*, & *Sidonius Apollinaris* carm. VII. *Salios* habent gentem Francicam. hodie regio Iſalæ adjacens vocatur vulgò *Salland*, & nonnullis *Iſelland*, haud dubiè veterum Saliorum ſedes, ſic à flumine, unà cum gente, cognominata. vicus item eſt *Sallick* in læva fluminis ripa, medio ſitu inter opida *Hattem* & *Campen*. unde ſatis liquidò patet, antiquum fluminis nomen fuiſſe *Sal*, & variante dialecto *Sel*: quod poſtmodum, literâ *I* præpoſitâ, factum eſt *Iſal* & *Iſel*, denique, geminato *ſſ*, *Iſſel*. Inſula quin etiam hodie eſt ad Flevum oſtium, quod antiquum *Iſelæ* eſſe oſtium, ſuprà oſtendi, vulgari vocabulo *Schelling*: quam & ipſam ab eodem flumine *Sel* ſic dictam arbitror, quaſi *Selling*. & ſatis notum eſt, crebras fuiſſe olim non modò vicorum, ſed & regionum in *ing* terminationes, exempla in propinquo ſunt; inter Amiſiam & Viſurgim, *Hemmeling*, *Ooſtring*, *Ruſtring*, *Städing*; & ad lævam Albis ripam *Kading*. Nec tamen neſcius ego ſum, eſſe doctiſſimos etiam viros, qui Salios non à dicto flumine, ſed à *ſaliendo* dictos contendant. At haud facilè fieri potuit, ſi Romani Germanicæ hoſtilique genti nomen à *ſaliendo* impoſuiſſent, uti id apud ipſos Germanos, non modò in gentem, ſed etiam in ſolum, & in flumen abiret: præſertim, quum, poſt exortum Francorum nomen, nullum heic Romani habuerint imperium.

Franci, Salii unde auctori dicti.

IV. Ceterum de *foſſa Druſiana* ſic *Tacitus* annal. II. de Germanico narrans: *Jam claſſis advenerat, cum præmiſſo commeatu*, ex Gal-

Druſiana foſſa.

Gallia per Mosæ os & Vahalem: *& distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cum Drusiana nomen, ingressus.* *Suetonius* in Claudio, de Druso : *Oceanum septemtrionalem primus Romanorum ducum navigavit: transque Rhenum fossas novi & immensi operis effecit, quæ nunc adhuc Drusianæ vocantur.* Fossas licet Suetonius plurali numero dixerit; tamen unam solam fuisse constat. Haud perinde novum atque immensum fuit opus, uti exaggerat Suetonius; quum VIII haud amplius fuerit millium passuum, inter vicum *Iseloort*, & opidum *Doesborg*: nisi fortè infra etiam Dusburgium antiquus Salæ alveus, anteà modicus, latior tunc sit factus. Causa Druso agendæ fossæ nulla alia fuit, quàm uti classem hàc cum exercitu ex superiore Rheni parte in lacum & oceanum deduceret, Frisios petiturus & Cauchos. de qua expeditione, præter Taciti testimonium modò citatum, etiam Dio, lib. LIV. scribit. Facta illa M. Valerio Messallâ & P. Sulpitio Quirino Coss. anno ante natum Jesum XII. Quum Civilis, post adversam ad Vetera pugnam, Batavorum opidum defendere non ausus, in insulam concessisset; *transiêre Rhenum Tutor quoque, & Classicus, & CXIII Treverorum Senatores*, teste Tacito hist. V. Non Vahalem, quà Civilis; sed suprà, suis in finibus, circa Mosellæ confluentem; ubi unus alveus, nec aliud, nisi Rheni dicerentur alvei; tamen singulos ubi citare voluerunt antiqui Scriptores, suo quemque peculiari nomine adpellarunt: quemadmodum hodiè etiam hic *Isala* dicitur, ille *Vahales*, medius autem *Rhenus*, quod probè Tacito observatum. Ac sanè fieri sic necessariò oportebat, ne, si sub uno Rheni nomine omnes promiscuè sine ulla distinctione efferentur, animus confunderetur lectoris, ambigentis, quemnam ex tribus intelligeret. *Tres Rheni alvei.*

. V. Postquam igitur oceanus ingenti undarum vi, per ostium Isalæ fluminis irrumpens, proximos campos implevit; æstuaria primo facta sunt, quæ alternis maris æstubus modò vacua, modò undis oppleta videbantur. Ea vernaculo sermone, incolis dicebantur *Flet*, & abjectâ, quod illis frequens, in fine duriore literâ, *Fle*; aliâ vero dialecto *Fleet* & *Flee*. Temporis autem processu, assiduâ perpetuâque undarum maritimarum eluvione, æstuaria in lacum redacta sunt? qui *ingens* tandem & *immensus*, ut testes sunt *Mela* ac *Tacitus*, idem nomen *Fle* sive *Flee* ad Romanorum usque in his oris imperium servavit. Hi vocabulum barbarum *Fleum het Flet seu Flie.*]

suæ linguæ accommodantes. *Fleum* dixêre; ut rectè ac verè scriptum reliquit *Ptolemæus*. Accuratiores tamen, uti magis Latinum id facerent, *Flevum* nuncuparunt, quod refert *Plinius* ac *Tacitus*. Apud *Melam* equidem *Flevo lacus insulaque* adpellatur. verùm, quâ ratione, non satis ego dispicio. nam ab hoc Germanorum vocabulum foret *Fleven*, & priscis illis accolis *Flevon*. quod apertè falsum. Proinde ego suspicor, genuinum germanumque apud Melam vocabulum fuisse *Fletio*; à Germanico *Fliet*, sive *Fleet*: sic enim suprà in Batavis duo fuêre hujus nominis loci, alter Rheno; Corbulonis fossæ, quæ etiam nunc dicitur *Fliet*, alter appositus. & facilis literarum *ti* corruptio in *u*. Haud dubium tamen, quin & lacus & insula & alveus idem nomen quoque habuerint apud Romanos, quod ostium & castellum; quorum utrumque à Plinio ac Tacito dicitur *Flevum*. Ceterum lacus heic postquam esse cœpit, Isala de nominis sui adpellatione, quatenus ille spargebatur, dejectus est. *Lacum* equidem *ingentem* Mela refert unum: at *Tacitus* constanter ubique *Lacus*, multitudinis numero: Plinius item sæpe relatum Rhenum tradit ad septemtriones *in lacus se spargere*, quam rem dubios egisse video horum auctorum explicatores. Verùm enodatio in promto est. Mela quum *lacum* scriberet, unum respexit majorem, qui nunc vulgò accolis adpellatur *de Suyder see*: at Plinius & Tacitus, quum alias præterea cernerent aquas, ingenti isti lacui, novique Rheni alveo junctas: *lacus*, plurali numero, maluerunt universas vocare, quàm *lacum*. Sunt autem illi per universam hodiè Hollandiam septemtrionalem sparsi, nominibus variis, *de Waert, de Schermeer, de Beemster, de Wormer, Purmeer, Wykmeer, het ye, Harlemermeer, Brasmeer, Leydermeer, Ytermeer*, & si qui minores. *meer* autem horum accolis est quod Latinis *lacus*. His igitur tot lacubus insulæ efficiuntur complureis, quas Plinius Frisiis majoribus, minoribusque tribuit. nec opus, uti incognitum aliquem fingas cum Junio Rheni alveum, qui prope Harlemium in oceanum transiens, Frisiorum insulas à Caninefatum insula dirimat. Caninefatum utique sedem in Batavorum fuisse insula, suprà comprobatum est. Frisiorum autem fuêre insulæ, quicquid terrarum ab Amsterodamo ad Flevum usque ostium, crebris lacubus atque Euripis variè scinditur. in quibus præcipuè nunc insularum nomine claræ, *Wiringen, Texel* & *Flieland*, proxima ostio *Flevo*, unde & ipsi nomen quæsitum. intus autem in Hollandia septemtrionali com-

Flevum castellum & ostium.

Lacus per Hollandiam sparsi.

complures, quæ insularum nomine haud censentur, quia angusta inter plerasque freta; aliæ etiam aggeribus invicem junctæ. Hæ inquam, jam tum Plinii Tacitique ævo fuêre insulæ; licet non tam alto, ut nunc cernimus, freto cinctæ. Postea verò, temporis pregressu, quum adeo violento impetu oceanus hâc irrueret, uti insulam Melæ Fletionem totam prorsus operiret; vastiores etiam altioresque meatus facti sunt, quorum maximus nunc, vulgari vocabulo *Mars diep*, ad XV quibusdam in locis orgyias altitudine superat. At omnium maxima est Frisiorum juxta ac Marsorum insula illa, medio ab septemtrionali Rheni alveis incincta. Sed non prætereunda temerè erat insula *Fletio*: de qua Mela: *Rhenus ab Alpibus*, inquit, *decidens, propè à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium: mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur: sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat, Rhenus; ad dextram primo angustus, & sui similis, post, ripis longè ac latè recedentibus, non jam amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Fletio dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur.* Ex quibus verbis colligo, majorem hunc lacum jam tum fuisse, quàm Venetum (qui & Brigantinus) aut Acronium. his quidpè nullum, quod magnitudinem indicet, epitheton addit; at illum *ingentem* adpellat: quod & *Tacitus* testatur: *Ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos.* quare non placent ii, qui nimis eum coarctant; minùs vero illi, qui ferè nullum admittunt. Ego ex Melæ Tacitique verbis, eâdem propè magnitudine fuisse judico, quâ nunc visitur: magis tamen vadosum; & medio tractu freto conclusum arctiore, cui duo nunc opida adposita sunt, ex Frisia *Staveren*, ex Hollandia *Eynkhuysen*. inferiorem partem insula occupavit.

VI. Ceterùm in eumdem lacum Flevum *Vider* evolvebatur jam Tiberii tempore amnis; qui vulgari nunc vocabulo dicitur *die Vecht*. Hunc in Isalam quondam, antequam lacus exsisteret, inter duo opida *Campen* & *Follenhove*, confluxisse conjicio. conjuncta quidpe hoc loco nunc etiam conspiciuntur utriusque ostia. neque alius dari ei potest alveus, per quem in oceanum delatus sit, nisi Isalæ fluentum. Meminerunt ejus Tacitus, atque Ptolemæus; quorum hic post Rheni orientale ostium, quod eodem situ ponit, ubi nunc est ostium Isalæ ad opidum *Campen*, Vidri mox ostium describit: *Vider fl. nunc die Vecht.*

bit: cujus situi quàm optimè congruit ostium Vectæ, ad opidum *Geelmuyden*. *Tacitus* de eodem annal. I. ubi reditum Germanici ab Cheruscorum bello ad Rhenum in castra describit; *penetratumque ad Amnem Visurgim*, legendum ad *Vidrum* flumen penetravit. Ceterum, vocabulum Vidri antiquum etiamnunc exstare, facilè suspicer, quidpe, ubi lacui adpropinquat, mutato Vectæ nomine, vulgò dicitur *Svvarte vvater*, id est, *Nigra aqua*, & sæpe sine epitheto simpliciter *het vvater*; adpositumque habet ejusdem nominis cœnobium. in hoc igitur vocabulo *Water*, quum incolæ regionis, ut etiam nunc fit ab septemtrionalibus maximè Hollandis, vocalem *a* extenuarent in diphtongum *ä*, (quæ Gallis est *ai*, Anglis *ea*) facilè Romani posteà ex *Water* facere potuerunt *Vider*.

VII. Ptolemæo locus refertur inter Rheni orientalis, id est, Isalæ & Vidri amnium ostia Μαναρμανὶς λιμὴν, *Manarmanis portus*. quem locum ego nunc esse censeo opidum *Geelmuyden*; quia hodieque portus hac parte commodissimus, quo mediocria navigia recipiuntur, ad opidum *Hasselt* subvehenda. olim fuisse clarum, ex Alberto Stadensi cognoscimus.

Manarmanis portus. Geelmuyden.

VIII. Lucus *Baduennæ* memoratur *Tacito* annal. IV. in rebellione Frisiorum; ubi L. Apronius milite à Flevo castello per æstuaria in continentem Frisiæ traducto, cladem accepit, cui hæc subjiciuntur: *Mox compertum à transfugis, nongentos Romanorum apud lacum, quem Baduhennæ vocant, pugnâ in posterum exstractâ; confectos: & aliam quadragintorum manum, occupatâ Cruptoricis, quondam stipendiarii, villâ postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.* Hunc *Baduhennæ lucum* fuisse judico eodem tractu, quo nunc maxima totius Frisiæ silva sternitur, vulgari nomine *Sevenvvolden*: nam neque situs, neque distantia locorum valde abhorrent. certum tamen argumentum, quo niti queam, nullum habeo. Idem de *Cruptoricis* villâ adfirmo. Sic tamen conjicio: pugna inter Romanos Frisiosque commissa fuit circa ea loca, quæ sunt inter opida *Leeuvvarden*, & *Sneek*: ubi plurimi Romanorum cæsi, reliqui, pugnâ in posterum usque diem extractâ, quum modò hi, modò isti superiores exsisterent; tandem apud lacum, non in luco, Ioccc confecti sunt, alii cccc, ex hac pugna elapsi, occupatâ Cruptoricis villâ, quæ prope lacum fuit, mutuis ictibus occubuerunt.

Baduennæ lucus.

Cruptoricis villa.

CA-

CAPUT XVIII.

De Cauchis, qui & Cauchi & Cauci.

I. POst descriptionem Frisiorum sic *Tacitus* pergit de Germ: *Hactenus in occidentem Germaniam novimus. in septemtrionem ingenti flexu redit. ac primò statim Chaucorum gens, quamquam incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur.* Ad Amisiam igitur usque occidenti Germania obtendi dicebatur Romanis. ulteriora, jam septemtrionibus tribuebantur: in quibus primi *Chauci*. Horum nomen variè apud Auctores, pro multiplici dialectorum variatione, perscriptum reperitur. *Tacito* constanter ubique, & item *Suetonio* in Claudio, sunt eo vocabulo, quo modò retuli. Ab septemtrionibus oceano cingebantur, inter Amisiam & Albim. ab occasu solis hiberni, Amisiâ amne ad oppidum usque *Emden* à Frisiis; hinc ad Amisiæ usque Lædæque confluenteis, primùm à Bructeris, deinde, his expulsis, ab Angrivariis submovebantur. Inde Læda, primum à Chamavis, posteà verò à Dulgibinis arcebantur. hinc ab ortu solis hiberni, linea à fonte Lædæ ad oppidum *Bremen*, & inde Visurgi ad confluentem Allari amnis, quondam ab Ansibariis; indè verò aliâ lineâ ad oppidum usque *Hamborg* à Cheruscis dirimebantur. Auctor eodem libro de Germ: *In latere Chaucorum, Cattorumque Cherusci.* Ab Hamburgio ad oceanum usque, Albi flumine ab Fosis, sive Saxonibus separabantur; At Ansibariis, ut refert idem *Tacitus* annal. XIII, Nerone imperatore III, Val. Messallâ Coss. anno à nato Jesu LVIII expulsis, pulsores Chauci; agris eorum occupatis, fineis habuêre versùs meridiem in Chattos usque sinuatos; quà occasus est hibernus, juxta lineam à fonte Lædæ ad confluentem amnis, qui apud vicum *Remen* Visurgi miscetur: hinc verò ab ortu, per ipsum Visurgim ad confluentem usque Allari. Comprehenduntur nunc hisce finibus regiones istæ: Episcopatus Bremensis. Frisia Orientalis; comitatus IV, Oldeburgiensis, Delmenhorstensis, Depholtensis & Hojensis, cis Visurgim: item Mindensis episcopatus pars septemtrionalis. De his igitur finibus hæc *Tacitus*, de Germ; *Chaucorum gens, quanquam incipiat à Frisiis, ac partem litoris*

Cauchorum fines.

occupet, omnium, quas, exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed & implent. lateribus scilicet obtendebantur Frisiorum, Angrivariorum, Chamavorum, Dulgibinorum, Chassuariorum, & Ansibariorum.

Cauchi divisi in Majores, & Minores, eorumque sedes.

II. Ceterò dividebantur in *Majores, & Minores*, quemadmodum contrarium eorum Frisii, & quondam Bructeri. *Plinius* lib. XVI, cap. I. *Sunt verò in septemtrione visæ nobis gentes Cauchorum, qui majores, minoresque appellantur.* *Ptolemæus* in Germania: *Loca verò juxta oceanum suprà Bructeros tenent Frisii, usque ad Amisiam amnem. post hos Cauchi minores, usque ad Visurgim amnem: deinde Cauchi majores, ad Albim usque flumen.* Tacitus quoque *majores Chaucos* agnoscit. Sed ex hujus descriptione *majores* erunt ab Amisia ad Visurgim; *minores* hinc ad Albim. quidpè quum universa gens inter Amisiam & Albim, tamquam cuneus in Chattos usque, ex sententia ejus debeat sinuari; certè *major* ejus pars est citra Visurgim, *minor* verò ultra. atque idem sensus ex eo loco elici potest, ubi *majorum Chaucorum* auctor meminit. is est, annal. XI. hujusmodi: *Per idem tempus, quum Frisii rebellassent, Chauci, nullâ dissensione domi, & morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco.* Gannascum Corbulo pellit; militem suum duriter habet. Pergit igitur auctor; *Ceterùm is terror milites hostesque in diversum adfecit. nos virtutem auximus: barbari ferociam infregêre. Et natio Frisiorum, post rebellionem clade L. Apronii cœptam, infensa, aut malè fida, datis obsidibus, consedit apud agros à Corbulone descriptos. Idem senatum, magistratus, leges imposuit. ac ne jussa exuerent, præsidium immunivit: missis, qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent; simul Gannascum dolo aggrederentur.* Certè, ad proximos Frisiisque finitimos misisse Corbulonem, probabile est. quare haud verear, Ptolemæum hoc loco erroris arguere: modò ipse sic scripserit; nec imperitus aliquis librarius ordinem turbaverit. quamquam in Germania errare, Ptolemæo jam dudum in consuetudinem ivit.

III. De litore, atque insulis Cauchorum jam antea quædam in Frisiis dicta sunt. ea heic repetere, pluraque addere, haud alienum fuerit. *Plinius*, oculatus rei, quam narrat, testis, sic ait dicto

lib.

lib. XVI, cap. I. *Sunt verò in septemtrione visæ nobis gentes Cauchorum. qui majores, minoresque appellantur. Vasto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque singularum intervallis effusus in immensum agitur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam; dubiumq́, terra sit, an pars maris. Illic misera gens tumulos obtinet altos, ut tribunalia structa manibus, ad experimenta altissimi æstus casis ita impositis: navigantibusque similes, cum integant aquæ circumdata, naufragis verò, cùm recesserint, fugientesque eum mari pisces circa tuguria venantur: non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit; omni procul abactâ frutice. ulvâ & palustri junco funes nectunt, ad prætexenda piscibus retia: captumque manibus lutum, ventis magis, quàm sole, siccantes, terrâ cibos, & rigentia septemtrione viscera suâ urunt. potus iis non nisi ex imbre servato scrobibus, in vestibulo domus. Et hæ gentes, si vincantur hodiè à populo Romano, servire se dicunt. Ita est profectò: multis fortuna parcit in pœnam. Aliud è silvis miraculum. totam reliquam Germaniam replent; adduntque frigori umbras: altissimæ tamen haud procul, suprà dictis Cauchis, circa duos præcipuè lacus. litora ipsa obtinent quercus, maximâ aviditate nascendi; suffossæque fluctibus, aut propulsæ flatibus, vasto complexu radicum insulas secum auferunt; atque ita libratæ stantes navigant ingentium ramorum armamentis, sæpè territis classibus nostris, cum velut industriâ fluctibus agerentur in proras stantium noctu; inopesque remedii illæ, prœlium navale adversus arbores inirent.* Terram istam, quâ Cauchi insulani cibos corporaque sua, septemtrionis frigore rigentia, calefaciebant, ad eumdem modum igni concipiendo paratam fuisse puto, uti etiamnunc toto Germaniæ litore, à Gallico freto ad Vistulam usque amnem, sed maximè in Hollandia parantur, quas *turbas*, vulgò patriâ linguâ *torven* incolæ vocant: vel uti in Frisia occidentali lætamen siccatur sole, vel ventis, coquendo cibo, fovendique tempestate frigidâ corporibus humanis. Lacus illi duo in orientali nunc visuntur Frisia, alter ad Amisiæ numinis os, vulgò adpellatus *den Dollart*; alter prope Visurgis ostium, *de lade* dictus. nam in his, maximè verò in Amisiæ ore classes Drusi Germanicique sæpè stationes habuêre. Vastiores tamen nunc puto esse, quàm tum temporis fuerunt. Annalibus accolarum, qui hos nuperos faciunt, nihilo magis heic contra oculatum testem Plinium credo, quàm suprà de omni illo mari vadoso inter Frisiæ con-

Cauchorũ litus & vivendi ratio.

Turbæ Torv.

continentem & insulas; item de immenso lacu Flevo, qui vulgò nunc est *Suyder see*. *Inviam paludibus* prædicant passim auctores Germaniam; auctor verò noster; *Informem terris, asperem cælo, tristem cultu, aspectuque*; ut supra lib. I. cap. XII. notatum est. Id, si cui aliàs, certè huic parti quam maximè convenit; ut quæ ferè omnis nil nisi continua palus, aut certè terra limosa, humida, & usquequaque humilis: *pecorum* equidem, ut ait Tacitus, *fecunda*; sed pleraque *improcera*: *ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis*. quin & antiquitas morum ipsis incolis nondum omnis abivit.

Castella ad Visurgim à Druso exstructa.

IV. Ceterùm *Florus* lib. IV, cap. XII, sic de Druso tradit: *Prætereà, in tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim.* Ad Visurgim quæ exstructa ab Druso fuerint castella, haud facilè certo situ commonstraverim. *de Chattorum castello*, haud procul Visurgis ripâ sito, suprà dixi. at fuisse præter istud alia in ripa ista dicti amnis, haud dubium est. Apud Ptolemæum locus Germaniæ legitur nomine Φαβίρανον, *Fabiranum*. cujus situs probè quadrat in celebrem nunc urbem, in dextra Visurgis ripa, *Bremen*. nec nomen omninò abhorret: nunc demtâ priore syllaba, reliquum *Biranum* satis aperta vestigia gerit vocabuli *Bremen*. Apud Ptolemæum μ si corruptum sit in ν; integrum vocabulum fuerit *Fabiranum*.

Fabiranum n. Bremen.

Amasia n. Emden.

V. Eidem Ptolemæo locus est in Germania Αμάσια, *Amasia*: haud dubiè ab Amasia flumine, quod sic ille unà cum Strabone vocat, dictus: quamvis is LXIV circiter millibus passuum supra fontem dicti fluminis sit positus. Idem est, quod nunc opidum ad ostium fluminis vulgò vocatur *Emden*. nam & hoc ex fluminis vocabulo, quod nunc est *Ems*, nomen habere, nemo negare potest. Sed & apud Tacitum, annal. II. aut ingens est mendum, aut idem opidum *Emdem*, nuncupatur *Amisia*. De Germanico, expeditionem in Cheruscos faciente, sic loquitur: *Lacus inde, & oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur. Classis Amisiæ relicta* lævo amne. In his aut locum certum, non amnem, adpellavit auctor *Amisiam*; aut certè quædam ejus verba interierunt. Poterat equidem sic suppleri; *classis in ore Amisiæ relicta, lævo amne*.

Clas-

Classem Romanos in statione habuisse, in ore amnis Amisiæ, sive in lacum, qui est ad os, cùm suprà è Plinio, tum modò ex citatis Taciti verbis intellectum. & idem hic auctor annal. I. sic de eodem Germanico; *Cæcinam per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. equitem Pedo, præfectus finibus Frisiorum ducit. simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem convenêre.* & mox: *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.* Pedo equitem suum *finibus Frisiorum*, id est, confinio Bructerorum, si duxit; certè nullâ aliâ parte Amisiam attingere potuit, quàm ubi is in lacum, in confiniis Bructerorum, Cauchorum, Frisiorumque, effunditur. certum igitur, heic tunc etiam classem relictam. *Classis* ad *Amisiam*, sive vicum tunc, sive castellum præsidiarium Romanorum in statione fuit *relicta, lævo amne*, id est, in lævâ ripâ, sive in ore dicti lacus, ut patet ex Plinio; quemadmodum anno antè. Expositus heic miles in lævas Amisiæ fluminis terras, circa vicum *Pavving*, in dextras hinc trans Amisiam *terras itinerus*, versus Visurgim amnem, & opidum *Minden*: quò tandem perventum esse, ex reliqua historia liquet. In dextras terras ad ipsum opidum *Emden* non fuit expositus, quia inde ad dictum locum tendentibus complura erant æstuaria, complureis rivi lacus, atque paludeis. In læva igitur ripa postquam aliquod millia passuum emensi erant, tandem placuit Amisiam, fortè circa vicum *Iemmingen*, ponte trajicere. sed & heic æstuaria in dextra ripa reperta sunt: *erratumque in eo* esse à Germanico, *quod non* classem ultra ea æstuaria ad siccam humum *Amisia subvexerat*, tunc maximè expertum. *Pontes* igitur non modò super ipsum amnem, sed etiam super continentia æstuaria, ac paludeis facti sunt: quibus *efficiendis plures dies absumti. Et eques quidem, ac legiones prima æstuaria, nondum adcrescente undâ*, id est, maris adfluxu, *intrepidi transiêre, postremum autem auxiliorum agmen, Batavique in parte eâ*, adcrescente jam fluxu, *dum insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, & quidam hausti sunt.* Hanc veram dictorum verborum explicationem esse puto. *Ptolemæus* lib. II. Amisiam inter tria præcipua Germaniæ numerat opida. Drusi Germanicique temporibus fuisse id vel vicum vel præsidiarium castellum Romanorum hinc patet. ad eam quidpe dignitatem, quam ei tribuit Ptolemæus, non nisi longioris temporis celebritate pervenire potuit. Celebre autem redditum per Romanorum primò militum præsidium, naviumque in proximo lacu

stationem. maximè credibile est, voluisse Drusum ad hunc quoque amnem castellum locare ; ut in quo classis haud semel stationem habitura erat. Tanta igitur est hujus opidi vetustas : nempe ab anno ante natum Jesum XII. hoc enim anno, quo consulatum Romæ obtinuerunt M. Mesalla, & P.Sulpitius, Drusus primum Frisiorum Cauchorumque fineis classe adgressus est ; teste *Dione* lib. LIV : & Bructeros in Amisiæ amne navali pugna superavit ; teste *Strabone* lib. VII. quæ ipsa pugna fortè in ore amnis, sive in prædicto lacu commissa fuit.

VI. Ceterò ad Albim quoque custodias atque præsidia Drusum locasse, paullo ante ex Floro cognovimus. In Cauchorum tantum ripa. supra Cauchos, jam Cherusci occurrebant ; qui & ipsi, quamvis aliquando victi, tamen sub imperium Romanum numquam redacti fuerunt. Proinde etiam haud plura uno præsidio in Cauchorum ripa fuisse crediderim. Est opidum hodiè hoc tractu, vulgari vocabulo *Stade.* ad Sivingam flumen, haud procul Albis ripa situm ; aspectu, patriorumque annalium relatu vetustissimum. quod equidem haud dubitaverim, quia à Druso olim in custodiam præsidiumque Albinæ ripæ sit conditum : quum & nomen ipsum Romanam originem clamitare videatur ; quasi locus quondam dictus sit *militum*, vel *navigium Romanarum statio.* Et intrasse classem Romanam ab oceano Albim, quum Tiberius post defunctum Drusum, res hisce in oris Augusti auspiciis gereret ; auctor est *Paterculus* lib. II.

Stade *op. olim militũ f. navium Rom. statio.*

VII. De virtute Chaucorum fertur elogium à *Tacito* de Germ. *Tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci, sed & implent. populus inter Germanos nobilissimus ; quique magnitudinem suam malit justitiam tueri, sine cupiditate, sine impotentia : quieti, secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. idque præcipuum virtutis, ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. promta tamen omnibus arma, ac si res poscat, exercitus ; plurimum virorum, equorumque. & quiescentibus eadem fama.* Tantâ quum fuerint justitiâ Chauci, miror ego. quid causæ habuerint, cur sub Nerone Imperatore Ansibarios suis sedibus expulerint.

Chaucorũ virtus.

CA-

CAPUT XIX.

De Cheruscis, & horum clientibus Campsanis, & Cathulcis sivè Cathulconibus.

I. CHaucis, ab ortu solis Brumalis, contermini fuerunt ultra Visurgim, Taciti ævo, *Cherusci*, gens magna, & Arminio duce maximè inclyta. Ipse Tacitus, de Germ. *In latere Chaucorum, Chattorumque, Cherusci.* Ita equidem à tertio Neronis consulatu. at anteà Ansibarii etiam, & Angrivarii. medii inter Chaucos & Chattos. Cheruscorum fineis attigerunt. Sed & ipsi Cherusci sub Augusti principatu citerioris ripæ partem tenuerunt; Paterculo, sub Tiberii ductu tunc temporis in Germania militanti, & Dioni si credimus. quorum hic lib. LIV. de Druso narrans. *Luppiæ fluminis ripis ponte junctis, Sigambros irrupit; perque eos in Cheruscorum fineis, usque ad Visurgim processit.* Et lib. sequenti, de eodem Druso; *Chattorum fineis ingressus, ad Sueviam usque processit. inde in Cheruscorum agros conversus, Visurgimque transgressus, ad Albim usque penetravit.* Dioni consentiens *Paterculus* lib. II. hæc tradit de Tiberio: *Intrata protinus Germania: subacti Caninefates, Cattuari, Bructeri, recepti Cherusci; & amnis, mox nostrâ clade nobilis, transitus Visurgis.* Nempe nobilitatus hic fuit clade Variana de qua sic *Dio* lib. LVI. *Varum, proculque eum à Rheno, in Cheruscorum fines, ad flumen Visurgim abduxerunt.* Varum tunc est apud ipsam Visurgis ripam. neque in Cheruscorum finibus, sed apud Luppiam ad castellum Alisonem, in Tencterorum agro, & Marsorum confinio, sueto superiorum ducum more, habuisse castra, multis demonstrari potest documentis. quorum illud haud postremum, quod Vellejus, post narrationem cladis, sic apponit: *L. etiam Ceditii præfecti castrorum eorumque, qui unà circumdati Alisone, immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est.* Nempe hic cum quadam manu præsidio castris relictus erat. ad quem obsidendum continuo post cæsum Varum ejusque exercitum, Germani sese converterunt. *Tacitus* annal. lib. I. *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum. quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, Vastatum haut procul Teutoburgiensi saltu; in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur.* Quibus consentiunt ea, quæ postea annal. lib. II.

Cheruscorum fines.

II. tradit: *Cæsar, audito castellum, Luppiæ fluminis adpositum, obsideri, sex legiones eò duxit*, & cuncta *inter castellum Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita*. Clarum igitur jam ex his atque certum est, Varum non in Cheruscis ad Visurgis ripam, sed in Tencteris apud Alisonem castellum habuisse castra. Adde huc ea, quæ *Dio*, dicto libro tradit: nempe insidias Varo ita fuisse à Germanis structas, uti insurgerent ex composito, *primi quidam ex longiùs ab eo remotis*. De itinere Vari versùs eos ita *Dio*: *Erant montes convallibus crebris intercepti, & inæquales: arbores autem densæ & immodicæ proceritatis, quibus Romani, etiam ante hostium adventum, cædendis, viamque parando, &, quæ opus habebant, pontibus jungendo, fuerant defatigati*. Adoriuntur heic eos Germani, quibus utcumque repulsis; *Locum ibi, ut in monte silvis obsito, nacti opportunum, castra fecerunt. magis ordinato itinere postridie progressi in locum nemore vacuum* Illic cæsi in campis; ut testatur Tacitus. *Vellejus*, prædicto loco de eodem Varo; *Inclusus silvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est*. Sic probè hi tres inter se consentiunt; *monteis, saltus, paludeis, pontes* narrando. ex quibus indiciis documentisque satis jam clarè patet, Varum cum exercitu primum iter fecisse ab Alisone castello per Marsorum extremos fines, versus vicum, cui vulgare nunc vocabulum *Teutenmeyer* ad prædictos usque monteis & castellum vulgò *Falkenborg* dictum; ubi confragosis vallibus oritur amnis, cui à proximo vico *Beerlebek* cognomentum *Beerlebeker beke*: inde Cheruscorũ fineis ingressum, versus opidum *Dietmelle*; inter quod & dictos monteis cum exercitu cæsus est. nam ipsum hoc opidum esse antiquum illud *Teutoburgium*, à quo *Teutoburgiensis saltus* cognomen accepit, ipsa hodierna adpellatio manifesto indicat, quidpè *Diet* idem esse nomen quod *Theuth*, jamdudum probatum habeo. Hinc etiam apud *Aimoinum* lib. IV. cap. LXXV. adpellatur *Theothmelli*. Atque vulgare quidem fuit hoc tractu vocabulum *Theuth*, locis impositum. nam ab eodem dictus est antiquissimo nomine vicus ille, medio inter Luppiæ fontem & *Theutomellum* situ, *Teutenmeyer* item opidulum *Diedenhille*, XV millibus passuum ab Theutomello in orientem versus dissitum: manifesto jam patet, quamvis Varus non apud ripam Visurgis castra habuerit, Cheruscos tamen eo tempore agrorum aliquid citra eum amnem tenuisse, Chattis antiquum. At hoc Julii Cæsaris sententiæ repugnare videtur; qui, bell. Gall. Comment. VI.

Locus, in quo Q. Varus cum legionibus à Germanis cæsus.

Ba-

Bacenim, ait, *silvam, pro nativo muro objectam, Cheruscos à Suevis, Suevosque à Cheruscis injuriis incursionibusque prohibuisse.* quod si verum; certè Cherusci neque Cæsaris tempestate citeriorem tenuerunt Visurgis ripam. nam parum juvabat, Bacenim silvam eos à Chattorum incursionibus protegere, si cis Visurgim apertis agris inter se continuabantur. Verùm conciliantur hæc à *Strabone*; qui lib. VII, *Varum in Cheruscorum subditis*, sive *clientibus* cæsum tradit: quos fuisse *Dulgibinos*, suprà ostensum est. Certum igitur jam est, Cheruscorum nomen omne ultra Visurgim constitisse. Quòd verò Vellejus atque Dio ad Varianam cladem Visurgim nominarunt, id famâ amnis factum puto; quia hic ex nobilissimis amnibus cladi illi fuit proximus, XX circiter millibus passuum dissitus. Limiteis igitur omni tempore Cherusci habuerunt eos ab occidente, quos Chauci ab oriente sub Trojano Imperatore, ad oppidum usque *Petershagen*, Visurgi adpositum. inde lineâ ad opidum *Rentelen*, eidem amni impositum, ab Angrivariis fuisse quondam separatos; suprà in horum explicatione dictum. Angrivariis verò cis Visurgim recedentibus, toto hoc latere Cherusci tegebantur Visurgi, ad vicum usque Remen. inde à meridie eosdem, quos Chatti à septemtrionibus, ad Salæ usque & Albis confluenteis, juxta *montem ac silvam Bacenim*, quæ nunc adpellantur *der Harz*. *Tacitus* annal. I, XII, & XIII. Ceterùm ab oriente & septemtrionibus Albi tegebantur. ad confluentem Salæ, conterminos habuêre, cis Albim, præter Chattos, Hermunduros; trans Albim Semnones & Langobardos: à septemtrionibus fuêre Fosi, qui & Saxones. Albim attigisse Cheruscos, testis est Claudianus, in panegyrico de quarto consulatu Honorii. Continentur hodiè hoc terrarum spatio regiones istæ: totus episcopatus Ferdensis; Luneburgiensis ac Brunesvicensis ducatus; duo item episcopatus, Hildeshemiensis, & Halberstadiensis; comitatus Schovenbergiensis; Magdeburgiensis episcopatus pars cis Albim; Marchia antiqua; Dannebergensis comitatûs, Laviburgiensisque ducatûs portiones cis Albim. *Cheruscorum fines.*

II. Atque hi equidem fines latissimi unis Cheruscis à *Tacito*, de Germ. tribuuntur. at *Strabo* & *Ptolemæus* alias præterea duas nationes memorant, quarum sedes, ex illorum descriptione, in eosdem cum Cheruscis fineis incidunt. unde parteis Cherusco-

rum vel clienteis fuisse conjecerim; quemadmodum & Chattuari Chattorum finibus clientelæque fuerunt inserti. *Ptolemæus* sic: *Sub Semnonibus habitant Ilingæ: sub Ilingis Calucones, ex utroque latere Albis fluminis: sub quibus Cheruscis & Camani, usque ad Melibocum montem: sub Camanis verò Chattæ.* *Strabo* lib. VII, plures recitat nationes. Ex iis, quia *Catkulci*, sive *Cathulcones* Ptolemæo ab septemtrionibus continuantur *Cheruscis*, ad Albim flumen; haud dubiè fuêre circa opida *Luneborg* & *Dannebarg*; inter amnes *Ietze*, *Ouvve*, & *Elmenavv*. Et est hoc tractu opidum vulgari hodiè vocabulo *Ultzen*; quod quandam veterum cultorum memoriam servare videtur. Ultra Albim, quod tradit Ptolemæus, eosdem fuisse, haud facilè crediderim; quando tot illic aliarum nationum locanda sunt nomina, uti nullus his dari locus possit. *Æthicus* cosmographus vitiato vocabulo habet *Cerissos*, pro *Cheriscos*; quod maxime genuinum gentis vocabulum esse puto. nam patriâ linguâ haud dubiè dicebantur *thi Cherischen*, sive aliâ dialecto *Cherisker*, derivativo vocabulo, nescio à quo primitivo derivato. quod Latinè rectiùs dictum fuisset *Cherisci*: quemadmodum *Theutisci*, & *Taurisci*, de quibus suprà dictum. item *Narisci*.

Cathulcorum sedes.

III. Ceterùm *Melibocum montem* esse eum, super quem sternebatur *Bacenis* silva, hodiè *der Harz*, suo loco latiùs ostendam. *Campsani* igitur, quia inter Cheruscos & dictum montem ponuntur à Ptolemæo, proxime Chattos; sedes eorum fuit inter duo opida *Brunsvvyk* & *Werningerode*. Ptolemæo est locus, *Trophæa Drusi*, à septemtrionali latere montis Meliboci. ad Albis lævam fuisse ripam, ostendit *Dio*, initio libri LV.

Campsanorum sedes.

Trophæa Drusi.

IV. *Silvam Herculi sacram* refert auctor noster annal. II; in quam Germanorum quædam nationes convenerant, castra Germanici in dextra Visurgis ripa oppugnaturæ. eam fuisse eodem situ, quo hodièque silva sternitur inter opida *Minde* & *Stathagen* arcemque *Bökenborg*; ex iis satis adparuisse puto, quæ suprà in Angrivariis ad hanc Germanici in Cheruscos expeditionem notavi.

Silva Herculi sacra.

V. Ceterùm inter Cheruscos atque Chattos vetus perpetuumque fuit bellum. Arminius tamen Cheruscorum dux, utriusque gentis animositа conciliavit, uti aliquandiu junctis viribus Romanorum imperium propulsaverint. quo defuncto, pristinum

Inter Chattos & Cheruscos bellū perpetuū.

num inter eos repetitum est dissidium: ex quo illud tandem sequutum, quod auctor noster refert de Germ: *Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. Ita, qui olim boni aequique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit.*

VI. *Gamvrivii* memorantur populi *Tacito*, de Germ. Claram quondam fuisse nationem, ex vetustate colligere datur. Quo situ fuerint, planè incertum. In clientela fuisse, Strabonis aevo, vel Chattorum vel Cheruscorum, ex Tacito disco. *Gambtivii vel Chattorum, vel Cheruscorũ clientes.*

VII. Haud abs re fuerit, elogium *Arminii* hoc loco aperuisse; quod est apud *Tacitum* in fine annal. II hujusmodi; *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haud dubiè Germaniae; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: praeliis ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes; Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur; Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.* Jam fratrem quoque ejus, uxoremque ac filium, & sanguine proximè junctos, quorum auctores meminerunt, recensuisse haud pigeat. *Flavium* fuisse fratrem Arminii, testatur noster, annal. II. Patruum Arminii fuisse *Inguiomerum*, ostenditur eodem libro. Uxorem Arminii fuisse filiam *Segestis*, Cheruscorum principis, testatur idem, annal. I. Filium ex ea suscepisse, ostendit mox posteà. Nomen ejus ostendit *Strabo* lib. VII; inter captivos Germanorum duces, quos Germanicus Romae in triumpho duxit; *filius treis annos natus Thumelicus.* Flavii, fratris Arminii, uxorem fuisse Chattam, *Actumeri* principis Chattorum filiam, ex qua suscepit *Italum* filium; auctor est *Tacitus*, annal. XI. Cetero *Segimundum* sacerdotem quondam fuisse apud Gallicam Rheni ripam, auctor est idem noster, annal. I. *Arminii elogium.*

CAPUT XX.

De Francis & Francia.

I. Commodus nunc locus visus est, de *Francis* & terrâ eorum *Francia* pauca quædam differere. Gens hæc fuit omnium, quotquot magna illa atque vasta Germania tulit, nobilissima; longè lateque, non modò domi in patriis sedibus incolens, sed in exteras etiam postmodum regiones, cis Rhenum Danubiumque effusa; haud dubium Romani imperii excidium. Sedeis eorum trans Rhenum in Germania alii etiam antehac utcunque commonstrarunt. at primæ eorum originis non minùs omneis fuisse ignaros video, quàm ipsorum Alemannorum. si quis diligentiùs attentiùsque rimetur, facilè deprehendat, plerasque nationes, quas hactenus post Alemannos inter Rhenum Albimque ad oceanum usque explicavi, nominatim in Francorum gente recenseri. unde conjectatio mihi haud vana; eas nationes omneis in unum postmodò coivisse corpus, novumque sibi constituisse nomen, quo in posterum dicti in commune sunt *Franci*. De causa, sive occasione, de modo item ac tempore novæ hujus reip. inter eas constitutæ antequàm dicam, res poscere videtur, uti id, quod modò adfirmavi, auctorum testimoniis confirmem.

In Francorum nomen multæ transiêre nationes.

II. De *Bructeris, Chamavis, Ansivariis, atque Chattis*, hæc *Sulpitius Alexander*, apud *Gregor. Turonensem*, lib. I, cap. IX: *Eodem anno Arbogastes Sunnonem & Marcomerem, sub regulos Francorum, gentilibus odiis insectans, Agrippinam, rigente maximè hieme, petiit: ratus tutò omnes Franciæ recessus penetrandos, urendosque, cùm decussis foliis nudæ atque arentes silvæ insidiantes occulere non possent. collecto ergo exercitu, transgressus Rhenum, Bricteros, ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est; nullo usquam occursante, nisi quod pauci ex Ampsivariis, & Chattis, Marcomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuêre.* De iisdem *Ansivariis* etiam *Marcellinus* lib. XX: *Julianus, Rheno deinde transmisso, regionem subitò pervasit Francorum, quos Ansivarios vocant.* In tabula itineraria hæc nomina, quamvis miserè corrupta, super Rheni ripam proximè oceani litus leguntur: *Chauci, Ampsivarii, Cherusci,*

Nationes quæ ad Francorũ pertinuerunt nomen.

rusci, Chamavi. Qui & Franci. sequiturque in eadem ripa, magnis literis, ipsius regionis nomen FRANCIA. post quod positi sunt *Bructuri*: quos & ipsos sub Francorum nomine fuisse computatos, modò ex Sulpitio cognovimus. *Chaucos, Cheruscos*, atque *Chattos*, in eadem fuisse Francia, præter tabulam ac Sulpitium, *Claudianus* quoque testatur, in primo de laudibus Stiliconis:

Ut Salius jam rura colat, flexosque Sicambri
In falcem curvent gladios;
—— mediumque ingressa per Albim
Gallica Francorum montes armenta pererrent.

Per *Sicambros* intellexisse *Usipios, Tencteros*; suprà ostensum est: *Cheruscos* verò & *Chattos* per *montes*, quorum nullos habuêre Chauci, illorum antè fuit *Melibocus mons*, cum *silva Bacenis*, ad medium Albim procurrens. De *Saliis*, Salam Isalam flumen adcolentibus. *Marcellinus* lib. XVII: *Quibus paratis, petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos consuetudo Salios adpellavit.* De *Chaucis* hæc quoque dici volunt ab *Eumenio rhetore* in panegyrico ad Constantinum Augustum: *Quid loquar rursus intimas nationes, non jam ab his locis, quæ olim Romani invaserant, sed à propriis ex origine suis pedibus, atque ab ultimis Barbariæ litoribus avulsas, ut in desertis Galliæ regionibus collocatæ, pacem Romani imperii cultu juvarent & arma delectu.* Verùm cur ego jam Constantini tempore Saxonicum nomen Chaucorum tenuisse agros existimem, sequenti capite reddam. Sub Francorum nomine qui etiam tunc Chaucos fuisse arbitrantur, his ducuntur rhetoris verbis; *ab ultimis Barbariæ litoribus*: ceu ea de extrema Chaucorum ad Albis ostium orâ maritimâ sunt dicta. Verùm *litoris* vocabulo *ripam* heic Albis fluminis intelligi, usitato eo sæculo loquendi modo, omninò ego persuasum habeo. sic quidpe *Fl.* quoque *Vopiscus*, in Probo: *Testes Francis, inviis strati paludibus testes Germani & Alemanni, longe à Rheni submoti litoribus.* Hinc etiam idem *Eumenius*, in eodem panegyrico postea, *Cabillonensem* vocat *portum* ad Ararim flumen; quod opidum nunc Burgundiæ vulgò vocatur *Chalon*. Albis ripam illic intelligere eum, non litus oceani, clariùs etiam liquet ex incerto quodam panegyrista, qui eâdem de re sic eumdem Imperatorem alloquitur: *A Tiberi ad Rhenum, imò à Tusco Albula ad Germanicum Albim prolaturus imperium,*

Et postea: *Purgavit ille Bataviam; tibi se ex ultima Barbaria indigena populi dedidêre*: De Frisiis quamvis certum argumentum, testimoniumve ex veteri aliquo auctore adducere nequeam; tamen hos unos ab initio ab illustri hoc atque præclaro corpore nomineque Francorum procul esse voluisse; haud facilè persuadeor. Hoc unum scio; proximam Frisiis Batavorum insulam aliquoties ab Francis fuisse occupatam. hi an semper fuerint *Salii*, quos id fecisse memorat *Zosimus* lib. III. haud facilè dixerim. neque tamen una Saliorum natio, alioquin exigua, tantis fuit viribus, uti, Frisiis Marsacisque invitis, in dictam perrumpere potuerit insulam. De *Dulgibinis*, *Chassuaris*, & *Angrivariis*, in medio Chaucorum Chamavorumque positis, dubitare non licet; quando hi jam antea illorum fuêre socii.

III. Hæ igitur sunt nationes, quæ sub Francorum nomine in terra Francia computantur. nec alia populorum vocabula in ea memorata reperio. Unde argumentum satis firmum, nullam huc novam ex septemtrione vel oriente, expulsis priscis cultoribus, immigrasse gentem. Fineis Franci habuit ab occasu Rhenum & oceanum; ab septemtrionibus item oceanum; ab ortu Albim & Salam, & qui porro hinc terminus fuit inter Chattos Hermundurosq;. à meridie tamen, quà Alemanni fuêre contermini, obscuritas quædam manet. Video Frehorum in ea esse opinione: terminum Franciam inter Sueviamque Gratiani Cæsaris tempore fuisse Nicrum amnem: ita, uti, quæ in dextra ripa, ad Franciam, quæ in sinistra, ad Sueviam pertinuisse putet. idque ex hoc *Ausonii* versu:

Francia limites.

Hostibus edomitis, quà Francia mixta Suevis.

quem ille ad victorias Gratiani, ad Argentariam & trans Rhenum partas, refert; quasi illæ trans amnem ad Lupodunum pugnæ, apud Nicrum & opidum *Ladenburg*, in confinio Francorum Suevorumque sint pugnatæ. hancque sententiam iterum confirmat aliis versibus, ex *Sidonii* carmine VII. adductis:

Bructerus, ulvosâ vel quem Nicer abluit undâ,
Prorumpit Francos.

Verùm auctor is scripsit multis jam annis post Gratiani imperium, quum jam & Franci & Burgundiones, & Gothi, & Alemanni Gal-

liam

liam occupassent; quorum hi in Helvetiorum agris consederunt. Igitur Alemannis ab utraque Mœni ripa, id est, priscis suis sedibus in meridiem digressis, statim Franci à septemtrionibus in agros relictos successerunt: quos in hunc usque diem eodem nomine obtinent: de quibus rectè tunc illud ab Sidonio scriptum. At in citatione Ausoniani versus supprimuntur dolosè reliqua; *certat ad obsequium.* quibus alius prorsus aperitur priori versui sensus, ac Freherg inde extorquet. Gratiani ævo Alemannos non modò ad Nicrum, sed ad ipsum Mœnum, & ultra hunc quoque, ad Lonam usque amnem incoluisse, supra in Alemannis ex Marcellino, qui eo ævo in castris Romanorum militavit, satis comprobatum est. de Lupoduno etiam, & pugnis Gratiani trans Rhenum, satis ibidem, & in Sequanorum descriptione dictum. de Burgundiorum verò Alemannorumque trans Rhenum ejusdem temporis confinio, infrà suo loco dicetur. quo & ipso prorsus Franci à Suevorum vicinitate excludentur. Limes igitur inter veteres illas Franciæ Alemanniæque regiones nullus alius fuit, quàm quem supra Alemannis trans Mœnum præscripsi, per Lonam amnem, & jugum montis, qui vulgari vocabulo dicitur *Fogelsberg.* Ab orientali autem Alemannorum latere idem terminus fuit, qui antè inter Chattos Mattiacosque, ad opidum usque *Gemünde,* Mœno adpositum. hinc porrò Mœnus ad Hermudurorum usque confinium.

Inter Franciam & Alemanniam limes.

IV. De origine etiam hujus vocabuli, & corporis inter eos constituti, quædam expediantur. Certi heic, quod ex veterum auctorum scriptis probare queam, prorsus nihil habeo. Sic verò existimo: Quum prædictæ Rhenum inter & albim nationes, variis jam inde à Julii Cæsaris ævo bellis à Romanis petitæ, dum aliàs manu superiores, aliàs inferiores exstitissent, se plurimâ ex parte jugo Romano, falso amicitiæ societatisque obtentu, subjectas esse, indignè acerbèque jam dudum tulissent; tandem ubi vicinos suos Alemannos, Gallicam origine gentem, eòque Romano imperio meritò addictiorem, rebellare contra dominos, & in ipsam dominorum provinciam pacatissimam Gallicam crebras incursiones audacter facere viderunt: sibi etiam eosdem animos, idemque consilium esse sumendum rati sunt. quumque intelligerent, nullâ aliâ re magis quondam libertatem suam à Romanis infractam suppressamque fuisse, quàm quòd singulos illi seorsim adgressi fuerant, dum ipsi in unum

Francorũ nominis origo.

unum consulere, communemque hostem communibus inter se junctisque copiis propulsare neglexissent: tandem, plurimis experimentis edocti, innumerisque damnis admoniti, conspiratione factâ, in unum fœdus, atque in unum corpus coïvêre; novo sibi haud dubiè à libertatis argumento, invento vocabulo, quo universi in posterum adpellarentur in commune *thi FRANKON*: quo etiamnunc reliquiæ eorum in Germania circa Mœnum, variante paulum dialecto, dicuntur *die Franken*. Deliraverunt *Paullus Æmilius* & *Sigebertus*, & quicumque cum his vel ex horum fide prodiderunt, *Valentinianum Imperatorem eos, qui prius vocati erant Trojani, deinde Antenoridæ, postea Sicambri, Francos Atticâ linguâ adpellasse, quod linguâ Latinâ significat feroces.* O egregios historicos! ceu verò Francorum nomen Valentiniani ævo non antiquiùs. Ex eâdem hoc *Sigeberto* promtum officina, ex qua illud de Ambianorum Samarobiva. At nec *Bodinus*, homo Francogallus, peritè de eodem vocabulo judicavit, ubi inusitatum id Germanis esse, in methodo sua historiarum perscripsit: quum in universa hodièque Germaniâ nemo tam infans, inveniatur homo, qui non ignoret *Frank* idem significare quod *Fres*, sive *Fry*, id est. *liberum*. Manet in hunc usque diem vulgare apud Germanos verbum, *die fraie Franken*, id est, *Franci liberi*; non ab eo, quod posterioribus temporibus *Franci* ad Mœnum majoribus usi sint in Germanorum immunitatibus, quàm reliqui imperii nationes, ùt vulgò existimatur: sed à veteris illius in libertatem à Romano jugo vindicationis memoriâ. Caterùm à libertatis vindicatæ argumento novam illos adsumsisse adpellationem, vel inde patet, quòd omnes pariter scriptores, qui originem eorum fabulosè tradiderunt, immunitatem iis à Romano Imperatore, ob egregiam in bello navatam operam, unà cum novo nomine datam tradunt.

Frank, i. e. liber.

V. *Francorum* nomen dictæ nationes, in unum corpus congressæ, primum sibi imposuerunt. paulò pòst, quàm Alemanni, contra Romanos rebellantes, in Galliam Rhetiamque excurrere cœperunt. nam primum Caracallam Alemannici cognomine historiæ referunt. Probum autem, qui LVIII circiter annis post Caracallam imperio potitus, bellum contra Francos gessisse, complures memorant rerum scriptores. Nec ego dubitaverim, ad Francos pertinere, quæ *Zosimus* lib. I scribit: *Gallicus, videns Germanicas genteis ceteris infestiores esse, & adcolas Rheni nationes Galli-*

Francorū nomen post Alemannorum expeditionem exortum.

... Nam sub Gallieni Saloninus Agrippinæ cum militibus in ... post refert Zosimus. Post Alemannorum tandem ... expeditionem ... Francorum nomen, & ... certum est. quippe si jam antè viribus inter se fuissent ..., haud facilè Alemannos Mattiacorum occupare solum passuros ... Alemannos autem jam Alexandri Mammææ tempore ... Mœnum tenuisse loca, suprà ostensum est.

VI. Hæc igitur antiqua illa, ac vera *Francia*, hæc *Franc*... quæ quum diu ... tumque, ac variis modis Galliam ... tandem maximâ sui parte in ea consedit unde ... primum Galliæ pars *Francia* dicta, quæ hodieque vulgò vocatur ... *Isle de France*, id est, *insula Francia*: mox vero, aliis etiam Galliæ ... tam priscis indigenis, quàm nuper ingressis Burgundionibus ac Gothis debellatis, tota illa pars Europæ *Gallia* in idem ... nomen transivit. *Gallia Francia nomen accepit.*

VII. Pars tamen gentis Francorum in Germania trans ... remansit; in Alemannorum, circa Mœnum loca trans ..., unde Francia gemina facta, *Cisrhenana* & *Transrhenana*; ... *Occidentalis* atque *orientalis*. Huic vocabulum posteà tributum *Franconia*, & genti ipsi *Franconum* nomen; ab antiquo scilicet ... vocabulo FRANKON. Græcis verò auctoribus plerumque appellantur ΦΡΑΓΓΟΙ, FRANGI. Meliùs apud *Zosimum* lib. III, ΦΡΑΓΚΟΙ. *Francia Cisrhenana & Transrhenana.*

VIII. Notandus *Hadriani Junii* error; qui Bataviæ suæ cap. IX. pluribus probare conatur argumentis, *Francos* anteà proprio ac peculiari vocabulo vocatos fuisse *Germanos*. Multa ex Tacito adducit, quæ omnia ... cadunt, quia is auctor populos inter ... Albimque ... Germanos, ideo regionem, his ... solam ... Germaniam; Item ex *Strabone* lib. VII ... ultra Albim immenso spatio, ad ... usque ... Germania; Ex medii seculi scriptoribus adducuntur argumenta in quibus est *Hieronymus* in ... Hilarionis; *inter Saxones ... & Alemannos gens ... non* ... *Hadriani Junii error circa nomen Francorum.*

tàm lata, quàm valida: apud [illegible] *Germania* [illegible] *catur.* *Agathias* lib. I. [illegible] *Franci* [illegible], [illegible] *sunt autem hi qui olim dicebantur Germani* [illegible] *nam circa Rhenum amnem incolunt.* Non satis firmum a[illegible] quia circa Rhenum colant, igitur sunt ii, qui olim dicti [illegible] mani: videlicet si unos hos putaverit dictos Germanus, [illegible] culari nomine. Nec illud Hieronymi, nisi ex simplicitate [illegible] etenim verum quidem erat, eam regionem, quam post[illegible] coluerunt, anteà fuisse dictam Germaniam: at non solum, [illegible] omnes antiqui illi geographi, *Strabo*, *Mela*, *Plinius*, *T*[illegible] *lemaeus*, *Solinus*, nos fallant; ipseque adeò Junius; dum cum [illegible] XX. Germaniam ad Septemtrionalem, sive glacialem [illegible] num produxit. Ego ex Hieronymi, Agathiæque verbis [illegible] eos voluisse, colligo; nempe qui tunc *Franci* vocabantur [illegible] vocabulo; antiquitus in commune, cum reliquis illius [illegible] pulis, dictos fuisse *Germanos.* quod verissimum. [illegible] carmine de Mosella. *Claudianus* de quarto consulatu [illegible] *Martialis* lib. VII.

CAPVT XXI.

De Fosis, sive Saxonibus: item de duplici Saxonia.

I. NOmen *Fosorum* nemo nisi *Tacitus* refert, de Germ[illegible] inquit, *ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina* [illegible] *sarum rerum ex æquo socii; cum in secundis minores fuissent.* *Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano,* [illegible]

Fosi Cherusci [illegible] *runt con*[illegible] Contermini igitur fuêre Fosi Cheruscis simul atque Cimbris. [illegible] *brorum peninsulam*, opinor omnibus notam esse: scilicet, [illegible] Danici regni pars *Iutia*, vulgo *Iutland* vocatur. [illegible] adpellare poterat auctor, ex cursum terrarum [illegible] modum diversa ratione, maris inter binas terras ingressionem [illegible] *num* vulgo vocamus; initium [illegible] inter duas urbes [illegible] *gum* & *Lubecam.* Finis ad Cimbricum promontorium, quod nunc vulgo *Skage* à proximo pago cognominatur. [illegible] hic [illegible] *Mare* [illegible] *sum*, quod [illegible]

Cimbrorū peninsula in Iutia.

[illegible] ; quique [illegible] Mele ac Plinio dicitur, nunc [illegible] de Oost-[illegible] & hoc modo convenit ei cum *Mela*, qui [illegible] III. postquam dictum sinum descripsit, *in eo*, inquit, *[illegible] Teutoni*. *Fosi* [illegible] illi in præfinito terrarum spatio fuc[illegible] medii inter Cimbros & Cheruscos,

Fosi medii fuerunt inter Cimbros & Cheruscos.

II. *Ptolemæus*, annis postquam Tacitus Germaniam descri[illegible] circiter L [illegible], iisdem in finibus collocat *Saxones* ; gentem cla[illegible] sequentibus mox temporibus validissimam. quæ unde post [illegible] intra dictorum annorum spatium prorepserit, [illegible] in reliqua Germania nihil vacuum reliquerit Tacitus, ejusque æ[illegible] scriptores ; an, quomodo Fosos, gentem tam validam, ut [illegible] amplitudine patebit Cheruscorumque, magnæ iti[illegible] [illegible] tam facilè expulerit, haud equidem disjicere [illegible] apud Tacitum corruptam esse vocem *Fosi*, [illegible] ; primâ syllabâ *Sa* prorsus amissa, dein *X* & *N* vitiatis [illegible] nam eâdem terminatione in *ons*, aliæ quoque Celticæ [illegible] Romanorum scriptoribus traditæ sunt *Turons*, *San*[illegible] Gallia ; & *Teutons* Cimbris finitimi. Utut apud Tacitum [illegible] fuerit, *Fosi* certè illi nulli alii fuêre, quàm qui Ptolemæo, & [illegible] post eum scriptoribus celebratissimi sunt *Saxones*, de his igitur [illegible] Ptolemæus. *Deinde Cauchi majores, ad Albim usque flumen. [illegible] super cervicem Cimbricæ peninsulæ, Saxones. Ipsam vero peninsulam supra Saxones, tenent Sigulones*, & qui sequuntur. mox post[illegible] *[illegible] Saxones, à Chalusio amne ad Suevum, usque flumen Farodinus.* [illegible] manifestum fit, easdem tenuisse sedes Saxones, quas [illegible] Tacitus. quod terrarum spatium inter Albis Chalusiq; [illegible] omnium ostia, intra Cimbrorum peninsulam positum, [illegible] *peninsulæ* adpellat Ptolemæus. Sic ferè & *Stephanus*, de ur[illegible] *[illegible] - gens Cimbricam incolens peninsulam.*

Saxones olim Fosi dicti.

III. Pro [illegible] Saxonibus sive Fosis assigno Holsa[illegible] [illegible] ducatus parte. Limites statuo ; [illegible] maris sinum, [illegible] oppidum adluens, vulgo ad [illegible] vocatum *de Sye* [illegible] [illegible] & oceanum. qua opi[illegible] [illegible] M. P. XVIII. ab occidente ocea[illegible] [illegible] ad confluentem [illegible] ab ortu [illegible] ipsum [illegible], & a fonte ejus

Saxonum seu Fosiorum sedes.

flumen *Chalusum*, ad mare usque Suevicum ab ortu [illegible] dictum mare.

IV. De incolis horum finium Fosis ex Tacito colligere licet, socios fuisse aliquamdiu Cheruscorum, æquo fœdere [illegible] qua de causa, quum Chattos communem ex fœdere, vel [illegible] hostem communibus propellere viribus conarentur, [illegible] etiam clade, atque ruina tandem affecti sunt. Nec tamen [illegible] rum adeo tunc fractæ vel extinctæ fuerunt, quin posteà [illegible] exsurgerent nomen Romanis pariter, Francisque, [illegible] Britannis, formidabile, quorum oras multum diuque [illegible] sunt, dum virtute atque armis latam sibi per Germaniam, [illegible] niamque aperuerunt viam. Ac primum equidem [illegible] Francicum occuparunt litus; quà Chaucorum, Dulgibinorum, Angrivariorum, Frisiorumque erant sedes, ad Rheni usque ostia. [illegible] de illud D. Hieronymi in vita Hilarionis: *Inter Saxones & Alemannos gens exstat, non tam lata, quam valida: apud historicos Germania, nunc Francia vocatur.* Huc etiam spectant illa [illegible] sepho apud populareis concionanti tributa: *Tremuit [illegible] Saxonum [illegible] paludibus, & nivibus septa regionibus.* quibus [illegible] nationum paludes denotantur. *Orosius* lib. VII. cap. [illegible] & hunc sequutus *Paulus Diaconus* lib. XI. *Valentinianus* [illegible] *[illegible] gentem in oceani litoribus, & paludibus inviam sitam, virtute atque agilitate terribilem, in Romanos finis eruptionem [illegible] Francorum finibus oppressit.* Eadem fere tradunt [illegible] lib. IX. cap. II. & *Claudianus*, in panegyrico, de quarto consulatu Honorii. Francos litoralibus istis agris non sponte nec [illegible] Saxonibus; sed ab his per vim fuisse expulsos, ex Salio[illegible] corum colligere licet exemplo. de quibus *Zosimus* lib. III. [illegible] tione rerum à Juliano apud Rhenum gestarum: *Saxones, [illegible] eas regiones incolentium barbarorum & animi [illegible] laborum in præliis tolerantia, fortissimi [illegible] tem, in Romanorum solum emittunt. At [illegible] eos prohibentibus navibus constructis, Rheno [illegible] Romanorum imperio regionem, in Romani juris solum [illegible] expulsi ad Bataviam [illegible], quam bifariam divisus Rhenus [illegible] lam efficit, quæ [illegible] Salio[illegible] ram partem, ut [illegible] in hanc insulam [illegible]*

Fosorum vires.

Saxones oras maritimas deprædati Francicum litus occuparunt.

Saxonia ad Rhenū usq; pertinuit.

[illegible] Ad Rhenum usque hanc *Saxoniam* pertinuisse, liquet etiam [illegible] *Marcellino*: qui, lib. XXVII. eandem Saxonum in Galliam [illegible] memorat. ut Franci terra, Saxones mari, quod ad oceanum [illegible] Chaucorum Frisiorumque finibus, Gallicanos tractus [illegible] incendiis & funeribus violarent. De eâdem eruptione [illegible] eodem agit libro. Quin jam tum in Diocletiani principatu [illegible] Galliæ oram deprædatos fuisse, testatur *Eutropius* lib. [illegible] tunc Saxones trans Albim adhuc incoluerint cervicem [illegible] peninsulæ, ut viris doctis placere video, nec ne, planè [illegible] incerto habeo. Suspicor tamen, mare tum demum [illegible] peritiâ exercuisse, postquam apud portuosum illud, e[illegible] & recipiendis navibus aptissimum litus, inter Albim [illegible] consederunt. nam ante Saxonum in has oras immi[illegible] Franci rei nauticæ parum fuere periti. Quapropter [illegible] Diocletiani ævo heic Saxones [illegible]. Ad Hispaniam [illegible] omne Gallicum litus eos infestasse, ex *Sidonii* manifestum [illegible] epistola VI. lib. VIII. & carm. VI. Unde etiam dispositi [illegible] per Galliæ Britanniæque litora milites cum præfectis ad coërcendas Saxonum deprædationes, qui inde appellati sunt, teste Notitia imperii *Comites litoris Saxonici per Britannicas, & Tribuni co[illegible] Armoricæ in litore Saxonico.* Ceterum Theodosio Juniore [illegible] Valentiniano III, Imperatoribus, in Britanniam ab ostiis Rheni, [illegible]orum accersitu, contra Pictos Scotosque, unà cum Anglis [illegible] eorum partem trajecisse, circa annum à nato Jesu [illegible]XXX, vulgo notum est.

Saxones rei nauticæ periti piraticam exercuerunt.

CAPUT XXII.

De Cimbris.

1. SAxonibus continuabantur *Cimbri*. *Tacitus* de Germ: *Eundem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* Ptole[illegible], *ipsam peninsulam*: quæ *Cimbrica* ei & *Stephano* dicitur. *Strabo* etiam lib. VII; eos peninsulam incolenteis re[illegible], quanquam imperitè eos cis Albim amnem statuit. quem errorem inde [illegible]atum puto, quod Romani scriptores, eorum narrationem cum populorum Cisalbinorum expositione conjunxerunt. *Plinio*, lib. IV, cap. XIII, ea, nescio unde, vocatur *Cartris*.

Cimbrorũ sedes.

Cimbrica peninsula Cartris.

II. De *Cimbrorum* gente sic Noster: *Eundem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent. parva nunc civitas; sed gloria ingens. veteris quæ famæ late vestigia manent, utrâque ripâ castra ac spatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primum Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Coss.* Castrorum illa vestigia [illegible] homines ad ipsam referunt Cimbrorum peninsulam; interpretanturque nunc aggerem, qui inter suprà dictum sinum [illegible] flumen ductus, *Danorum opus* vocatur, vulgo *dat Dannewerk*. Verum vel in Gallia, vel in Italia fuisse, suprà lib. I. cap. [illegible] adnotavi.

Cimbrorũ castra, & moles.

III. *Florus* lib. *III*, cap. *III*. *Cimbri, Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundasset oceanus, novas sedeis toto orbe quærebant. exclusique Gallia & Hispania, quum in Italiam migrarent*; & cetera, quæ sequuntur. De [illegible] quitur Cimbrorum expeditione, cujus *arma Cæcilio Metello ac Papirio Coss. primum* Romanis *audita*. De ea vide [illegible] VII. Quâ verò ratione oceanus in totum Germaniæ [illegible] Albim & Gallicum fretum, magis magisque, jam inde à [illegible] Julii Cæsaris tempora annis, invectus fuerit, suprà [illegible] hujus litoris patuit. his adde, quæ *Diodorus* lib. V, de [illegible] inter Britanniam Galliamque insulis narrat, occasione [illegible] bi albi in Galliam transvectione desumptâ. Idem [illegible] brorum quondam litori accidisse credo. Atque [illegible] natæ, quæ Cimbricæ peninsulæ ab occidente crebræ [illegible] Eam autem inundationem quâ Cimbrorum ingens [illegible] leta fuit, pars verò, veriti ne omnis mox eorum terra [illegible] rueretur, sedeis suas reliquerunt, magnam insignemque [illegible] fortè omnium primam, maximè credibile est. [illegible] rit difficile dispectu est. Ex Aristotelis tamen, [illegible] III, cap. I. colligitur, jam ante, vel circa ejus tempora [illegible] nam is haud obscurè eam tribuit his verbis: [illegible] *te, sumtis armis, occurrant fluctibus*. Oberrarunt igitur [illegible] quâ per illas genteis CCXL circiter per annos [illegible] tandem in Italia a C. Mario deleti fuerunt. Hinc *Quintilianus* [illegible] clamatione III: *Gens majorem terrarum partem [illegible] tantum in Mario stetit.* Verissimum hic deprehenditur [illegible]

Cimbrorũ expeditio contigit, quum terras eorum inundasset oceanus.

Inundatio illa factum videtur tempore Aristotelis.

Plu-

[illegible] refert: *Hos, domo egressos, non uno* [illegible] *semper* [illegible] *porrò progredientes, arma* [illegible] *continentem Europæ.* Sic tandem posteri [illegible] [illegible] Cimbrica peninsula progressi erant, in Italiam per [illegible]

IV. Pars tamen gentis domi in peninsula, ceteris profi[illegible] remansit. qui posteà legationem cum dono ad Augu[illegible] veniam illatarum quondam majoribus suis injuria[illegible] [illegible] petentes. Exiguum fuisse domi [illegible] [illegible] vel indè liquet, quod ne Taciti quidem ævo civitas eo [illegible] [illegible]it. sic enim ille: *Parva nunc civitas.* *Ptolemæus* no[illegible] [illegible] in extremam, versùs septemtriones, peninsulæ partem [illegible] Sex præterea in eâdem peninsula nationibus consti[illegible] [illegible] habuerit, aut quomodo tot numero nominibusque [illegible] tam arcto terrarum spatio inclusi fuerint, haud facilè [illegible] nisi fortè singulæ partes, ceu pagi fuerint universæ Cim[illegible] civitatis. Peninsulam ipsam cum cervice describit in [illegible]: *Extensio post Albim, extensio quæ sequitur; alia quæ* [illegible] *maximè septemtrionalis: pars ejus maximè Orientalis: post* [illegible] *prima extensio* [illegible] *quæ sub hac sequitur* [illegible] *ad orientem: Chalusi amnis* [illegible]. *Extensio* igitur *post Albim* [illegible] est in regione *Eiderstede*, ad vicum *Wester Hever.* *extensio*, [illegible], est ad promontorium, quod vulgò dicitur *Bou*[illegible] [illegible] *rursus sequitur, maximè septemtrionalis*, nunc promonto[illegible] [illegible]. *pars ejus maximè orientalis*, eadem est, quod *pro*[illegible] *Cimbrorum* Plinio lib. II. cap. LXVII, & lib. IV. cap XIII. [illegible] *Skage.* *post eam extensionem prima extensio*, est peninsu[illegible] [illegible] oppidum nunc Grimstede. *quæ sub hac sequitur*, insulæ *Al*[illegible], ubi vicus *Nubel.* *ad ortum conversio*, in cervice pen[illegible] [illegible] regione, quæ dicitur *Wagerland*, ad insulam [illegible] ubi vicus *Korsterp*, *Chalusus amnis* nunc vulgò dicitur [illegible] Lubecam abluens. Populos vero in universa peninsula [illegible] Ptolemæus: *Peninsulam ipsam tenent, supra Saxones, ab* [illegible] *Sigulones; dein Sabalingii; inde Cobandi; supra hos Chali,* [illegible] *magis verò ad occidentem Fundusi, ad orientem Charudes:* [illegible] *maximè septemtrionales sunt Cimbri.* His singulis se[illegible] [illegible] hoc modo: Supra Saxones ab occidente ait esse *Sigu*[illegible], id est, supra occidentalem Saxonum partem: nam supra o-rien-

Cimbrorũ legatio ad Augustũ.

Peninsula cum cervice describitur.

Cimbrorũ nationes, earumq; sedes.

Sigulonum fines.

rientalem partem est mare ipsum, ad *Kel* usque opidum. Igitur his finibus eos includo: ab oriente, mari Suevico; ab occasu oceano; ab meridie, Isthmo totius peninsulæ: ab septemtrionibus alio Isthmo, qui est inter duo opida *Appenradi* & *Lutke Tu*[illegible]. Maximè omnium septemtrionales fuère Cimbrorum reliquiæ, [illegible] Cimbrorum promontorium. his tribuo omnem re[illegible] peninsula, & ipsa vulgò dicitur incolis *Wensussel*. Infra Cimbros

Charudum limites. fuere ad occasum *Fundusi*, ad ortum *Charudes*. horum igitur fines cingo, ab ortu, Suevico mari, ab septemtrionibus euripo, qui *Wensusselanam* regionem à meridie claudit: ab occasu lacum, in quem euripus effunditur: à meridie flumine, quo adverso itur ex dicto lacu ad pagum *Hald*: inde verò lineâ ad mare Suevicum, & vicum *Kallæ*. *Fundusis* autē limiteis statuo, ab septemtrionibus dictum lacum

Fundusorū fines. & Isthmum, qui inter eumdem lacum & oceanum [illegible], in quo vicus *Silkirck*: ab occasu oceanum, ad vicum usque *[illegible]berg*: à meridie lineam, ab hoc vico ad vicum *Hald* [illegible] dictum flumen ad lacum. Infra Fundusos & Charudes [illegible]

Chalorum sedes. hi igitur ab septemtrionibus prædictis lineis clauduntur [illegible] mari Suevico; ab occasu oceano; à meridie flumine, quod [illegible] cum *Holm* oceano adfunditur; & ab ejus fonte, linea ad opidum *Horsens* ductâ; inde angusto maris Suevici sinu. Infra Chalos fuere *Cobandi*: quorum terminus à septemtrionibus modò dic[illegible] est: à meridie duo sunt amnes *Nipsa* & *Tobeker*: [illegible]

Cobandorū termini. tu, duo præfata maria. Inter Cobandos & Sigulones [illegible] *Sabalingii*. horum limes à septemtrionibus duo prædicta [illegible] ab occasu & ortu duo dicta maria: à meridie Isthmus, qui Sigu[illegible]

Sabalingiorum fines. à septemtrionibus claudit. Atque hic equidem [illegible] visus est dividundi, ex mente Ptolemæi, Cimbricam [illegible] VII populos. at utrum illi sic incoluerint, an vero, ut [illegible] hi quoque perverso ordine collocati sint à Ptolemæo, [illegible] dixerim. In propinquioribus tamen quia [illegible] remotissimis cur ei quicquam credam, rationem non video. [illegible] hodie regio ad dictum lacum est vulgari vocabulo [illegible] quæ *Sabalingiorum* memoriam referre videtur.

V. Ceterùm omnis ea regio, quæ inter dictos Ptolemæi Saxones Cimbrosque porrigitur, uno nunc vocabulo vulgò [illegible] *Iutland*, & latine *Iutia*, quam ego antiquam esse appellationem [illegible]

Beda disco. sic enim ille lib. I. cap. XV: *Angli de illa patria, quæ Angulus* (alia exemplaria *Anglia*) dicitur, & ab eo tempore usque manere deserta inter provincias Jutarum & Saxonum perhibetur. Cui adstipulatur Fab. Quæstor Ethelvverdus, è regia Saxonum stirpe, his verbis: *Anglia vetus sita est est inter Saxones & Giotos; habens opidum capitale, quod sermone Saxonico Slesvvic, secundum verò Danos Hasthby.* Hinc ego crediderim, omnium illorum VI populorum, quos hâc eâdem regione collocavit Ptolemæus, commune fuisse nomen JUTÆ. Hactenus igitur de Cimbrica peninsula, & antiquissimis ejus incolis Cimbris, qui primi omnium Germanorum, per maximam Europæ partem, victricia arma, CCXL circiter annos, circumferendo, magnum sibi nomen & gloriam ingentem quæsiverunt.

CAPUT XXIII.

De Insulis, ante Cimbrorum, Saxonum, Chaucorum, Frisiorumque litora sitis.

I. TErris Germaniæ Rhenum inter & Albim sinumque Codânum explicatis, insulæ nunc etiam, his terris objacentes referantur. Ipsius Rheni insulas, intra extremum alveum ostiumque Flevum sitas, jam anteà in Batavis atque Frisiis indicavi. De reliquis hinc, ad Cimbrorum usque peninsulam, sic *Plinius* lib. IV. cap. XIII: *Promontorium Cimbrorum, excurrens in maria longè, peninsulam efficit, quæ Cartris adpellatur. XXIII inde insulæ, Roman. armis cognitæ. earum nobilissima Burchana. Fabaria à nostris dicta, à frugis similitudine sponte provenientis; item Glessaria, à succino militiæ adpellata, à barbaris Austrania; præterque Actania.* Sternebantur universæ, ante Cimbrorum, Saxonum, Chaucorum, Frisiorumque litora: magnâ illâ, quam suprà memoravi, oceani inruptione effectæ. Nomina habent hodiè ista: ante Jutiam, *Rumet, Fanu, Manu, Rym, Sylt, Foren, Ameren*; ante Holsatiam *Strant*; ante ostia Albis fluvii, *Busen* & *Heilige Land*, dein ante Frisios, *Wangerooge, Spikerooge, Langerooge, Baltrum, Norderny, Buysen, Juyst, Borkum, Rottum, Bosch, Schiemonickooge, Ameland, Schelling.* *Cimbrorũ insulæ.* *Cognitæ* hæ fuerunt *Romanorum armis*, quum primus Drusus, dein Tiberius, mox Germanicus hæc litora præternavigarent.

 Bur-

Burchana insula. Borchum. *Burchana*, Straboni vocatur, Βυρχανὶς, lib. VII. Verùm ex hoc Strabonis loco à Stephano citatur Βύρχανίς. unde certum fit, in Strabonis exemplaribus ο μικρὸν interiisse. Ceterùm hanc unam Strabo inter omneis reliquas nominat, quia clarissima: unde Plinio quoque inter treis nobilissimas hujus litoris numerata. Hanc esse eam, quæ vulgò hodiè, ante ostia Amisiæ amnis, vocatur *Borchum* & *Borkum*, viri docti opinantur. in quibus Hieron. Verrutius, turrim in ea etiamnunc conspici tradit, cui vulgaris adpellatio *het Boonhuys*, id est, *Fabaria domus*. Ego equidem, quamvis, Amisiæ os haud semel navigans, nihil de eo vocabulo discere potuerim; tamen lubentissimè homini Frisio hac in re fidem habeam. Æstuaria Frisiorum Chaucorumque Drusum navigasse, atq; ipsum Amisiam intrasse, in quo navali pugna superavit Bructeros; suprà demonstratum est. igitur haud vana sunt hæc quatuor argumenta: idem litus, idem amnis ostium; nomina planè eadem *Fabaria*, & *Boonhuys* item *Borchum* & *Burchan*: quod tamen ipsis incolis fuit *Burcham*; posteà *Borchom*, & *Borkom*, & tandem *Borkum*. de qua formatione suprà lib. I. cap. XIII. dissertum est. Ultra Albis ostium sitæ insulæ, tunc maximè Rom. armis cognitæ fuêre, quum Germanici Cæsaris classes tempestate circa hæc litora disjecta esset. de qua re *Tacitus* annal. II. *Insulæ saxis abruptæ* visuntur contra hæc litora præcipuæ duæ. quarum altera, Cimbrorum peninsulæ objecta, saxa abrupta habet ab occasu, vulgò nautis præternavigantibus *Rode clif* dicta: altera contra Albis ostium projecta, vulgari nomine *Heilige land*, tota fermè nil nisi saxum abruptum, scopulum etiam eminentem à meridie propè habet; & alium item scopulum, ab eadem parte, sub undis latentem. Hanc ego cum Ortelio *Actaniam* Plinii esse arbitror, quia notabilius ab auctore nostro descripta, à Plinio etiam inter nobilissimas refertur.

Rode clif insula.

Actania insula. Heilige land.

Austrania insula n. Strand. *Austraniam* Plinii, sive *Glessariam*, Oretelius putat esse *Ameren*, ante litus Cimbrorum; quia *Ameren*, ut ille ait, Germanis est *Glessum*, id est, *succinum*. at ego proximam huic intelligere malim, quæ vulgo vocatur *Strand*, vocabulo haud perinde ab *Austraniæ* nomine abludente. *Pars navium*, inquit noster, *hausta sunt; plures apud insulas longiùs sitas ejectæ. milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumtus, nisi quos corpora equorum, eodem elisa toleraverant.* Hæc de Austrania, & ea, *Silt insula.* quæ *Silt* vulgò vocatur, & proximis insulis, Cimbrorum litori ob-ja-

jacentibus, maximè dici arbitror: nam hæ *per occulta vada infestæ sunt; saxisque abrupta est Silt.* Haud procul continente fuisse indicat auctor clarè his verbis: *Hostilibus circum litoribus: aut ita vasto & profundo, ut credatur novissimum, & sine terris mare.* quidpe ab ortu fuerunt litora Cimbrorum parum amica, seu parum fida, licèt ad Augustum dona miserant: ab occasu & septemtrione vastissimus oceanus Germanicus; per quem *quidam* sinistrorsus *in Britanniam* rapti. Ceterum Ptolemæus, in descriptione Germaniæ; *Insulæ Germaniæ adjacent, juxta Albis ostia tres, Saxonum dictæ.* Hæ fuêre, *Strand, Busen,* & *Heilige land.* Atque hæc fere sunt, quæ de insulis ante Germanicum litus, inter promontorium Cimbrorum & Flevum Rheni ostium projectis, apud auctores reperio

CAPUT XXIV.

De antiqua Suevia.

I. HActenus primam partem Germaniæ suæ auctor noster peregit, Rheno, Salâ atque Albi Chalusoque amnibus, ac sinu Codâno finitam. Sequitur exin pars altera, quæ in universum uno vocabulo, peculiari ac proprio, dicitur *Suevia*, ab incolis *Suevis*. in qua jam omnia obscuriora; ita uti non modò certi limites singulis populis constitui nequeant; sed quænam inter se junctæ fuerint nationes, haud facilè dixeris. Verùm, si non in omnibus ipsum scopum tangere continget, conandum tamen, quàm proximè accedere. Ipsum terræ *Sueviæ* vocabulum antiquissimis usurpatum auctoribus reperio. *Tacitus* de Germ: *Hic Sueviæ finis.* *Dio Cassius*, lib. LV. de Druso loquenti: *Ad Sueviam usque progressus est.* Posteriores etiam auctores crebrò *Sueviam* nominarunt; sed eam, quæ minima tantùm pars fuit ejus. De magna igitur illa Suevia sic noster, in dicto libro: *Nunc de Suevis dicendum. quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent; propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune Suevi vocentur:* triplo majorem parte illâ, quæ hactenus explicata, obtinuerunt partem Suevi; ut qui ab Albi ac Salâ Chalusoque amnibus, ad Vistulam flumen usque, inter occasum ortumque, inter meridiem verò ac septemtriones, à Danubio amne ad oceanum usque glacialem extensi

Suevorum gens majorem obtinet Germaniæ partem.

fuerunt. Cum Tacito sentiens *Æthicus*: *Germania*, inquit, *uti plurimam partem Suevi tenent: quorum omnium gentes sunt LIV.*

Svevia universa fines.

II. Fines igitur universæ Sveviæ fuerunt isti: à septemtrionibus, prædictus oceanus, qui & septemtrionalis cognominatur. ab ortu, idem mare, ad Cimbrorum usque peninsulam; quod inter Germaniam & Britanniam, dicitur *Germanicum*; à Cimbrorum peninsulâ fuêre fauces sinus Codâni, sive maris Suevici; quod & ipsum à gente accolâ nomen habuit. dein Chalusus Billiusque amnes: inde Albis ac Sala, ad opidum usque *Salefeld*: hinc linea ad Mœni Radiacique confluenteis: inde Mœnus, ad Redonitii confluentem usque; & hinc Redonitius, moxque Æschius: hinc linea ad opidum *Königsprun* ducta; à quo Brentius amnis, ad confluentem usque Danubii. A meridie Danubius, ad opidum usque Hungariæ Vaciam. ab ortu *Sarmatici montes*, à dicto opido ad Grani amnis fontem extensi. inde *Hercinii montes ac saltus*, ad fontem usque Solæ fluminis; & hinc ipsum hoc flumen, &, in quem id evolvitur, Vistula amnis, ad mare usque Suevicum. inde ipsum mare, & sinus ejus, qui vocatur *Botnicus*, ad opidum usque Bothniæ *Thorn*, hinc flumen, quod è lacu supra opidum *S. Andrees* profluit: & inde linea ad lacum Album. hinc ipse lacus, & exeo profluens amnis in mare Album, sive sinum Granvicum ad mare usque septemtrionale, extrema Sveviæ claudunt. Regiones atque dominia tam vasto terrarum spatio hodiè varia: Sueviæ hodiernæ pars, quà opida *Dinkelspühel*, & *Nördlingen*; Palatinatus superior, Voitlandia, Misnia, Saxonia superior, Bojohæmum, Austriæ pars Transdanubiana; Hungariæ item pars, ad dictos usque monteis Sarmaticos; Moravia, Silesia, Lusatia, Polonia Cisvistulana, Marchionatus Brandoburgiensis, exceptâ eâ parte, quæ cis Albim; Pomerellia, Cassubia, Pomerania, Mekelburgiensis ducatus. trans mare autem Svevicum, Daniæ partes, quibus vocabula Bleking, Skane, & Halland; inde Suedia, Norvagia, Botnia occidentalis, Finnomarchia, Scritofinnia, Lappia, & Biarmia.

Suevorum regiones.

Suevorum nationes cis mare Suevicum.

III. Antiquarum verò gentium, nationumque nomina in hac Suevia à Tacito, aliisque auctoribus numerantur, cis mare Sueviam *Hermunduri*, *Narisci*, *Marcomanni*, *Quadi*, *Marsingi*, *Buris*, *Semnones*, *Lygii*, *Burgundiones*, *Gothones*, *Lemovii* sive *Heruli*, *Ru-*

Rugii, Carini, Langobardi, Deuringi, Caviones, Angli, Varini, Endoses, Suardones, Nuithones: quibus accedunt alienigenæ *Osi* atque *Gothini*. Trans mare Suevicum *Sitones* atque *Suiones*, magnæ gentes, pluribusque nationibus distinctæ. *Æthicus*, Suevorum genteis in universum tradit fuisse LIV. *& trans mare Suevicum.*

IV. Anteà sub Cæsaris Augustique principatu, quum Marcomanni Svevi adhuc Rhenum adcolerent, & proximè hos Sedusii ac Harudes, itidem Svevi; Sueviæ finis ab hac parte fuit Rhenus. *Sedusii & Harudes Svevi.* Hos verò populos non in Bojohæmo demùm Suevorum sortitos fuisse nomen, sed jam anteà ad Rheni ripam id obtinuisse, patet ex Strabonis inde nato errore, lib. VII. qui quum, veluti per nebulam, accepisset, Marcomannos quondam Danubii fontem accoluisse; suâ autem ætate sciret eos Bojohæmum incolere: post descriptionem Bojohæmi, hæc subnectit verba: *Suevia finis Rhenus. Huic regioni conterminus est fons Danubii, & item fons Rheni.* Qui ingens sanè est error; quum fons Danubii à Bojohæmo C C ampliùs absit passuum millibus. *Strabonis errores circa Danubii fontem & Suevorum fines notantur.* Sed omnis fermè Germania Strabonis, nil nisi perpetuum σφάλμα. Falsum est, quod suâ ætate Suevos à Rheno ad Albim pertinere tradit. in qua adsertione multiplex adparet error. *Primus* inde natus est, quòd Chattos, qui tunc, expulsis Ubiis, ad Rhenum usque pertinebant, sub Suevorum nomen, ex falsâ Cæsaris aliorumque sententiâ, computavit. *Secundus error* est, quòd Hermunduros. cisalbinam gentem, trans Albim colere putavit: qui error inde natus, quòd audiverat, Chattos ad Albim usque pertinere; ultra hos verò esse Hermunduros. *Chatti Svevis falsò adscripti.* *tertius error* est, quòd *partem quamdam Suevorum* trans Albim colere dixit; quasi major, ac potior eorum pars coleret cis Albim; quum tamen pars eorum multò maxima trans id flumen, ad Vistulam usque amnem coluerit. Atqui ipse Strabo Semnonas, ab Albi ad Vartam amnem pertinenteis, & Marcomannos, Bojohæmum incolenteis, & ultra hos, Quados, ultimos Germaniæ nationum in ripa Danubii, in Suevorum numerat gente. & de eadem gente posteà, eodem libro: *Partem Germaniæ Austrinam, quæ est trans Albim, continuè Suevi tenent. post hos statim contermina est Getarum regio.* Hoc sic se habuisse, ex Tacito liquet, suprà dictas nationes in Suevia ad Cusum usque flumen, quod nunc vulgò *die Wage*, re-

censente. Tacito simul ac Straboni consentiens *Plinius*, sic ait in lib. *IV.* cap. *XII.* *Maro, sive is Duria est, à Suevis, regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Bastarnæ tenent, aliique inde Germani.* Marum esse nunc *Mark*, celebre Moraviæ flumen, suo loco patebit. Hunc equidem Plinius terminum ab hac parte facit Sueviæ; & fuit sanè quondam, ante sextum principatus Tiberii annum; sed ab eo tempore Quadorum nomen ad Cusum usque fuit protensum. Ptolemæus rectè equidem, cum Tacito, sub Suevorum nomine recenset *Langobardos* & Angilos: at malè cis Albim.

Suevorum nomen unde ortum. IV. Ceterò ipsum Suevorum nomen unde originem ceperit, item quâ occasione, vel causâ tot vastissimo terrarum spatio nationes in unum corpus, nomenque coiverint, planè incertum est. Est equidem immensum montium jugum in septemtrione, Norvagiam hodiè à Suedia dispescens, olim *SEVO* Romanis auctoribus dictum; cui jam inde ab antiquissimis sæculis adfixa fuit Svionum, sive *Sveonum* magna gens: est præterea & amnis Ptolemæo Σύηβος, *Svevus*, in sinum Codânum sese effundens: quorum singula ex uno eodemque fonte, eum universis *Suevis* sortita fuisse adpellationes suas, nemo temerè negaverit, nec tamen facilè quisquam dixerit, cujus vocabulum primum omnium exstiterit, *amnis*, *nationis Sveonum*, an verò universæ gentis *Suevorum*.

CAPUT XXV.

De Semnonibus.

I. IN prima parte Germaniæ auctor noster, à fontibus Rheni ad ostia versùs progrediendo, alias subinde atque alias certo ordine nationes subtexuit. idem posteà facturus est in Danubii ripa. at heic Svevorum genteis descripturus, primùm Albis ripam, proximaque, ad Billium usque Chalusumque amneis, Fosorum, sive Saxonum terminos, & mare Suevicum decurrit; initio ducto à *Semnonum* gente, proximâ Bojohæmo ac Marcomannis Hermundurisque, quos posteà in Danubii ripa est recensurus. Sic igitur in libro de Germania de illis: *Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum Semnones memorant.* Hos eosdem *Strabo*, lib. VII. Græ-

Semnones Suevorum nobilissimi.

co

co vocabulo adpellat Σέμνωνας ; & Ptolemæus Σέμνονας. Zosimus lib. I, habet Σέμνωνα, *Semnonem*. Auctor noster dicto libro: *Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum, centum pagis habitatur. magnoque corpore efficitur ; ut se Suevorum caput credant.* Ergo magna atque ampla fuit eorum civitas. Hermunduris fuisse finitimos, docet *Paterculus*, lib. II. Hi inter Salæ amnis confluentem & Bojohæmum, Marcomannorum sedem, lævam adcoluerunt Albis ripam. ex dextra igitur ripa, quà nunc Vittobergium, & Dresda visuntur opida, Semnones fuisse, necesse est. Hermunduros post Albim, Marcomannos, Nariscos, Danubium, Allemannos, Chattosque, & Cheruscos cinxisse, infrà demonstrabo. quâ ratione nullum Hermundurorum latus relinquitur, quod Semnones attingere possint, nisi illud ex Albis ripa. Ptolemæus etiam trans Albim Suevos Semnones recenset. rectè etiam Semnones ad medium Albis collocavit : hoc quidpe est circa Salæ confluentem. Albim igitur habuêre Semnones ab occasu solis æstivi, à Bojohæmo ad Salæ usque confluentem. Hoc loco, præter Hermunduros, Chattorum quoque & Cheruscorum fineis adversâ ripâ attigerunt. Langobardos Semnonibus fuisse conterminos, patet ex iis, quæ Tacitus protinus subjungit : *Contra Langobardos paucitas nobilitat : quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed prœliis, & periclitando tuti sunt.* Sed de Marcomannis simul atque Cheruscis, Langobardisque clarius annal. II. Pro limite igitur inter Semnones ac Langobardos statuo lineam, à Salæ confluente ad confluenteis Viadri Vartæque amnium ductam. A Marcomannorum latere fuerunt juga Bojohæmica, ad Giserræ usque amnis fontem. Ab ortu Ptolemæus Semnones ad Svevum usque deducit amnem. Hodiè super Svevo magnum est inter interpreteis certamen, quinam is nunc sit habendus, nec immeritò ; quum nullus inter Chalusum vel inter Albim ac Viadrum, qui vulgò hodie est *Oder*, conspiciatur amnis, cujus fons saltem ad Albis medium conveniat ; ostium verò in mare Svevicum exeat. Ego facilè inducere me siverim, uti illis adsentiar, qui Svevum amnem eumdem esse Viadrum opinantur ; quod hodièque verum Viadri ostium, inter duas insulas *Usedom* & *Wollin*, vulgari vocabulo vocatur *Swine*, & variante dialecto, *Swene*. nam uti *Svveones* ex una eademque origine, cum universis *Suevis*, nomen

Semnonum sedes & fines.

Suevus fl. n. dic Oder.

men suum acceperunt; sic flumen etiam hoc dici potuit *Svveve*, Latinè *Svvevus*, & variato postmodum vocabulo *Svvene*, Latinè *Sveo*, & *Svvine*, Latinè *Svio*, quemadmodum *Sveones* etiam Tacito sunt *Sviones*. Huic adde quod Semnones Suevorum vetustissimi, ad Viadri utramque ripam latè coluerunt. unde fortè ipsi primi hoc nominis à flumine acceperunt; quod posteà longè lateque per septemtrionem diffusum. Tacitus: *vetustissimos se nobilissimosque Suevorum Semnones memorant*. Ptolemæus de Suevoita: *Et gens Suevorum, quæ trans Albim incolit, à dicta amnis parte in orientem versus, usque ad Suevum flumen. dein gens Burgundorum, qui cetera tenent ad Vistulam usque.* Duplo majus quum sit intervallum inter Viadrum ac Vistulam, quàm inter Albim ac Viadrum: duplo ampliorem Burgundiis tribuit Ptolemæus sedem, quàm Semnonibus. quod falsum est, si Tacito & Straboni credimus, qui Semnonum gentem veluti magnam prædicavit: quum interim Burgundiorum, tàm humilis tunc atque exigua fuerit civitas, uti omnino à Tacito, satis diligente alioquin Germaniæ gentium descriptore, silentio sit prætèrita, nec *Plinius* quidem neque Strabo, Burgundionum mentionem facientes, magnitudinem in iis ullam memorasunt; quam tamen Semnonibus, ac Lugiis adsignat Strabo. Proinde meritò ac rectè trans Svevum sive Viadrum, fines Semnonum producantur. Limes autem heic commodus fuerit, ab septemtrionibus & ortu solis æstivi, amnis Varta, à confluentibus Viadri, ad opidum usque Poloniæ *Szrzodá*. Ultra hunc limitem fuisse Burgundios atque Gothones, infrà docebo. ab ortu hiberno lineam duco, à dicto opido ad Bojohæmica usque juga, ac fontem Giserræ, quà à Buriis atque Marsingis dirimebantur. Continentur igitur nunc universis Semnonum finibus regiones istæ: Poloniæ minoris pars; inter Vartam & Viadrum; atque in ea urbs magnifica Posenanium: ducatus Crossiniensis; regio Sternbergensis; Silesiæ pars, qua opida celebria, *Glogovv*, *Sagan*, *Sprotavv*, *Soravv* Lusatia; Marchiæ Brandoburgiensis portiunculæ, qua opida *Francford* & *TrevvenBreezen*: Anhaldini principatus, Saxoniæ item superioris & Misniæ partes trans Albim.

Sonnenvvald & Sonnenberg opida.

II Ceterum duo hodiè sunt opida in dictis Semnonum finibus, alterum in Lusatia, *Sonnenvvald*: in Sternbergensi agro ad Vartam alterum, *Sonnenberg* vulgò dictum, quæ utrum ab antiquis cul-

cultoribus Semnonibus sic fuerint adpellata, quasi *Semnenvvald*, & *Semnenberg*; haud facilè dixerim.

CAPVT XXVI.

De Langobardis.

I. SEmnonibus contermini ab septemtrionibus fuerunt *Langobardi.* Tacitus: *Langobardos paucitas nobilitat: quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed prælits & periclitando tuti sunt.* Valentissimæ istæ, quibus cingebantur, nationes fuêre, Semnones, Hermunduri, Cherusci, & VII populi, infra Langobardos inter Albim Suevumque amneis ad mare usque extensi, qui unum corpus inter se conficiebant; deinde Burgundiones. *Tacitus* annal. XI. refert Italum Cheruscorum rex; à Cheruscis regno pulsus, opibus Langobardorum in regnum restitutum. Limiteis igitur habnêre istos: A meridie eumdem, quem Semnones à septemtrionibus inter Albim & Svevum: ab occasu Albim, quo ab Cheruscis arcebantur, à Salæ confluente ad confluentem usque Havelæ: à septemtrionibus, quà Deuringis jungebantur, Havelam & Rinum amneis; quà Nuithonibus, Foram flumen: ab ortu æstivo, quà Burgundiones occurrebant, Svevum, sive Viadrum. Continentur nunc his finibus. Marchia Brandoburgensis, cognomento Media, & Madoburgiensis episcopatus pars, dextræ Albis ripæ adfixa. Sed anteà pars Langobardorum cis Albim coluerunt; testibus *Strabone*, lib. VII. *Svetonio* de Octavio Augusto. *Paterculus* lib. II. qui in expeditione Tiberii Augusti auspiciis facta, Val. Messallâ, Corn. Cinnâ Cosf. anno à nato Jesu V: Langobardos fugâ factâ in ulteriorem ripam se conjecisse tradunt. Limites igitur heic cis circumscribo Albim & Oram amneis, quà Marchia Brandoburgiensis est, cognomine Antiqua, cum dimidio Dannebergiensis comitatus. Atque hinc Ptolemæus, cis Albim Langobardos collocavit.

Langobardorum vires & virtus.

Langobardorum fines.

Langobardi olim etiã cis Albim incoluerunt.

Langobardorum fines cis Albim.

II. De nomine *Langobardorum* vera tradidisse *Diaconum* lib. I. cap. IX. facilè crediderim in his verbis: . *Certum tamen est, Langobardos ab intacta ferro barba longitudine adpellatos, nam juxta illorum linguam, lang, longam, bard, barbam significat.* Etenim

Langobardi à longis barbis adpellati.

& in Asia *Straboni*, lib. XI. referuntur populi Μακροπώγωνες; haud dubiè & ipsi à longarum barbarum argumento sic adpellati. In nostris autem Langobardis occasionem, antiquissimis temporibus, atq; caussam nominis fuisse existimo eamdem, quam auctor noster de Germ. Chattis maximè suo ævo adscribit, his verbis: *Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privata cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit; ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere; nec, nisi hoste cæso, exsuere votivum, obligatumque virtuti, habitum.* *Æthicus* & alii ejusdem ævi scriptores, per O gentem vocarunt *Longobardos*. at rectius magisque genuinè *Strabo*, & *Tacitus*, *Ptolemæusque* ac *Procopius* per *A* vocabulum eorum protulerunt.

CAPUT XXVII.

De Deuringis, Cavionibus, Anglis, Varinis, Eudesibus Svardonibus, & Nuithonibus; qui unum inter se constituerunt corpus.

I. Reliquum terrarum spatium, quantum ab Langobardis, Albim Chalusumque inter & Svevum, ad mare usque Svevicum protenditur, VII tenuêre nationes, de quibus auctor noster ita memorat: *Reudingi deinde, & Aviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Suardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt.* Parvas fuisse singulas illas nationes, inde colligo, quòd *nihil notabile in singulis*. Junctos verò inter se societate unâ, quâ in universum valentes fuêre, inde conjicio, quòd in commune idem numen, iisdem ritibus, eodem sacerdote, eodem loco, eodem denique tempore coluerunt. Valentissimum eorum fuisse corpus, eo satis apertè auctor indicat, quòd bellum, arma, & ferrum semper amaverint, nisi sacris festisque *Herthæ* Deæ diebus. Mari autem universos aut conterminos fuisse, aut non longè dissitos, inde liquet, quòd omnes in insulam oceani conveniebant. Hæc in commune de universis dictum, quatenus unam inter se conficiebant quasi civitatem. nunc experiri libet, an privatim etiam singulis suæ adsignari queant sedes. Ordinem

si auctor observavit, certè Langobardis proximi fuerunt ii, qui in vulgaris exemplaribus leguntur *Reudingi*: dein *Aviones*, & post hos *Angli*. Terminus igitur à meridie Reudingis fuit idem, qui Langobardis, quà Albim attigerunt, à septemtrionibus. ab occasu hiberno ipse Albis ad confluentem usque Steponitii amnis. à septemtrionibus, sive ab occasu æstivo, linea à dicto confluente ad Havelæ, & amnis, qui è Muntio lacu profluit, confluentem ductâ, ab Avionibus separabantur. ab ortu æstivo Havelâ amne à Nuithonibus. Includitur nunc his finibus Marchiæ Brandoburgiensis pars, quà opida *Havelberg*, *Rappin*, *Prutzvvalk*. *Reudingorum fines.*

II. Nomen eorum variè reperitur; modò *Reudingi*, modò *Reudigni*, aliàs *Redigni*. Prima scriptio magis germana, ex Germanorum usitatissima terminatione in *ing*. reliquæ duæ Latinam formationem sapiunt, ex vocabulo *dignus* desumptam. Sed integrum hoc vocabulum ab imperitis incuriosisque librariis vitiatum ego censeo, scribendumque *Deuringi*. quæ gens, apud posteriores scriptores, Vegetium, Procopium. Jornandem, Æthicum, Sidonium, Svidam, Diaconum, & alios, clarissima, variè, pro multiplici dialectorum variatione, legitur *Toringi*, *Thoringi*, *Turingi*, *Thuringi*, Hinc etiam nunc eadem gens sibi ipsis dicuntur *Döringer* & *Töringer*, ceteris verò Germanis, *Düringer* & *Türinger*. Nec obstat, quod ex agrorum arctâ circumscriptione, quam fecimus, exigua fuisse gens *Deuringorum* videatur. quidpe cùm conterminarum gentium, ut *Cavionum*, *Endosum*, *Suardonum*, & *Nuitonum* nomina posteà planè obscurata & obliterata fuerint. maximè credibile est, ex his nonnulla in *Theuringorum* vocabulum atque corpus transiisse. Fuisse *Theuringos* eodem hoc tractu inter Albim & sinum Codânum, *Anglis* & *Varinis* aliquando conterminos, antiquæ docent leges Germanorum; ubi ita scriptum, *Lex Angliorum, & Werinorum: Incipit lex Anglinorum & Werinorum, & Thuringorum.* Cetero transierunt Albim in eas sedeis, quas etiamnunc tenent, circa *Procopii* ætatem. sic enim ille Gothic. rer. lib. I. *Post eos, invertentem solem versus. Thoringi barbari incolebant. ab his haud procul Burgundiones, ad austrum versus, Svabi deinde sub Thoringis & Alemanni, validæ gentes.*

Reudingi fortè iidem qui Deuringi.

Deuringi quando in hodiernas sedes transgressi.

III. Sequuntur *Aviones*, quorum terminus à meridie idem qui Deuringis à septemtrionibus. ab occasu brumali Albis, ad *Avionum limites.*

confluentem usque Plavæ amnis. à septemtrionibus Plava, & lacus Muntius, & inde amnis in Havelam profluens: quâ parte conterminos habuêre Anglos, & Varinos, & Svardones. Includuntur nunc his finibus regiones istæ: Brandoburgiensis Marchiæ portio, quà opidum *Dalmin*. Dannebergensis comitatus pars, inter confluenteis Albis ac Plavæ sita: dein Mekeleburgiensis ducatus pars, in eadem Plavæ & Muntii lacus ripa protensa. *Avionum* quoque vocabulum esse vitiatum, adnotavi ex genethliaco Maximiani Augusti à Mamertino conscripto; ubi; *His gens Cavionum*. Idem Mamertinus, in panegyrico, eidem Imperatori dicto, eamdem gentem adpellat *Chaibones*. Erulos Vistulæ ostium occidentale accoluisse, infrà ostendetur.

Aviones rectiùs dicuntur Caviones.

IV. Ultimi Svevorum, atque infimi ad Albim fuêre *Angli*; gens ad hæc usque tempora in posteritate clarissima. quorum terminus à meridie, dictus amnis Plava, & Albis ad confluentem usq; Billii. ab occasu æstivo, quò contermini fuêre Saxonibus, Billius, & huic aversus Chalusus. à septemtrionibus mare Svevicum, ab ortu sinus Vissomariensis, inde lacus & flumen, quod apud opidum *Nüestat* in Plavam evolvitur. Continentur hodiè his finibus. Luneburgiensis ducatus dimidia pars, dextræ Albis ripæ adfixa; & Mekelburgiensis ducatus pars occidentalis. De Anglis ita Ptolemæus: *Svevi Angili, orientaliores quàm Langobardi, verguntque* versùs septemtriones, usque ad medium Albis. Langobardos quum comperisset cis Albim, ut antè dictum, quondam coluisse, infra autem illos, versus septemtriones, *Anglos*: hos quoque cis Albim esse putavit: dein falsò fecit Semnonibus conterminos. Id igitur unum verum, quod septemtrionaliores Langobardis fecit.

Anglorum fines.

V. Germanicè dicuntur *thi Angelen*. Tacito scribitur *dissyllabon *Angli*. Rectiùs apud Procopium, belli Goth, lib. IV. Ἀγγιλοι. Exstat hodieque vocabulum eorum integrum in Cimbrica peninsula, inter celebria duo opida *Slesvvyk* & *Flensborg*, in ea regione, quæ vulgò vocatur *Angelen*, & contractè *Anglen*. quo post Taciti ævum, sive sponte antiquis sedibus cedentes, sive ab finitimis pulsi, transmigrarunt. *Beda* in historia Anglorum, lib. I. cap. XV. & *Ethelvverdus* Saxo; Angliam veterem sitam esse docent inter Jutarum & Saxonum provincias. opidum capitale esse *Slesvvic*,

Anglorum adpellatio & sedes antiqua.

vvic, quod Danis *Haithby*. Quum Saxonibus anteà ab ortu brumali trans Chalusum fuerint finitimi ; credo horum permissu vel etiam ope, regionem proximè ultra Saxones sitam eos occupasse. unde perpetua jis cum Saxonibus societas, vel sub fide eorum clientela. quâ occasione postmodò etiam unà cum illis ad Rheni ostia ; atque hinc in Britanniam transgressi. Pars autem *AngloSaxones unde dicti.* Saxonum habebantur ; quia unà cum illis, gente multo majori, profecti : tum, quia illorum clientes. unde posterioribus scriptoribus ex duarum nationum nominibus unum vocabulum compositum est, quo utrique junctim dicerentur *AngloSaxones*.

VI. Ceterò Ptolemæus opidum in Germania habet, inter Chalusum, Svevumque amneis λακιβύργιον, *Laciburgium*. Id ego hodiè ex terrarum tractu ac nominis magnâ similitudine conjecerim esse *Lauenburg* opidum ad Albim, ducatus titulo insignitum. Ac potuit equidem apud Ptolemæum scriptum fuisse λαυιβύργιον, *Lauiburgium*. *Laciburgium n. Lauenburg.*

VII. Est apud eumdem Ptolemæum locus Τρηούα, *Treva* dictus. quem ego à Trava flumine (Chalusus est Ptolemæo) nomen habuisse puto ; esseque nunc urbem *Lubeck*. Atque hujus sanè clarissima totius est septemtrionis fama apud inferioris sæculi scriptores. *Treva n. Lubeck.*

VIII. Sunt præterea apud eumdem Ptolemæum duo loca, quorum utrique nomen μαρίωνις : quarum primam *Hamoburgum* interpretor : Τὴν ἑτέραν, idest, *alteram*, *Vissomariam*. *Marionis n. Hamoburgum. Vissomaria.*

IX. Sequuntur apud Tacitum post Anglos *Varini* ; *Werini* in antiquis legibus dicti, & *Procopio* rer. Goth. II, & IV Οὐάρνοι, *Varni*. *Æthicus* vitiosos *Varros* habet pro *Varnis*. quorum nomen apud *Plinium* quoque, lib. IV, cap. *XIV*, reperio. Ptolemæus hoc tractu refert *Viruunos*. *Viruuni* nulli alii sunt, quàm *Varini* Taciti. Terminum igitur iis statuo, ab occasu, quem anteà Anglis ab ortu : à meridie Plavam flumen, & lacum Muntium, & ab hujus exitu in amnem, lineam ad lacum usque Tullium : ab ortu amnem Tullium, & à confluente ejus in Penium, lineam ad fontem Baritii ; hinc verò ipsum Baritium ad mare usque. ab septemtrionibus est mare, ab opido *Baart* ad sinum usque Vissomariensem. *Varinorum fines.*

fem. Includitur his finibus nunc Mekelburgiensis ducatus pars, quà opida *Rostock*, & *Güstrouu*: item Pomeraniæ exigua portio, inter duos amneis *Reconitium*, ac *Barstium*. *Procopius* dicto lib. II; de Herulorum legatis ab Istro Scandinaviam petentibus: *Desertamque hinc regionem transeuntes multam, ad Varnos pervenerunt, inde Danorum nationes percurrerunt. hinc verò ad oceanum properè navigarunt.* Eamdem heic Procopium intelligere Varnorum regionem, quam ego suprà designavi, satis clarè patet. Ceterùm ex ejusdem Procopii lib. IV disco; eos ad Rheni ostia unà cum Anglis quondam fuisse profectos.

Varinorũ nomen.

X. Veterum *Varinorum* nomen heic etiam nunc manet, in flumine *Warne*, quod Rostochium adluit; item in opido *Waren*, Munitio lacui adposito; quod haud dubiè apud Ptolemæum est τὸ τῶν Οὐιρούνων Οὐίρουνον, *Virunorum Virunum*. quod rectiùs ex hodierna simul adpellatione, & veteri Varinorum nomine, dixeris *Varinum* & *Varnum*.

Eudoses quam incoluerint regionem.

XI. Porrò post Varinos sequuntur, ex ordine auctoris nostri: *Eudoses*, quos item in litore colloco. Limes ab occasu idem, qui Varinis ab ortu: à meridie Penius fluvius: ab ortu æstivo, ac septemtrione, mare Svevicum. Pomeranorum nunc pars iisdem finibus opida incolit, *Baart*, *Stralesond*, *Gripesvvolde*, *Wogast*, *Gutschkovv*, *Anklam*, *Träptovv*, *Damyn*. Addo ex ipso mari insulam *Usedom*; ad quam ostium est Svevi, vulgò nunc *Schwandictum*.

Suardonũ fines.

XII. Junguntur Eudosibus proximi *Suardones*: quos apud Ptolemæum mendosè legi crediderim Φαροδεινοὶ pro Σφαρδεινοὺς. Hos Svevo flumine, mare Svevico, Eudosum, Varinorum, Cavionumque confiniis cingo. à meridie lineam ab Havelæ & amnis, qui ex lacu Munitio delabitur, confluentibus, ad Svevum flumen, paulo supra opidum *Stettin* duco. Continetur nunc hoc terrarum tractu, Pomeraniæ pars, quà opida *Stettin*, *Pasevvalk*, *Ukermünde*, & *Usedom*. Mekelburgiensis etiam ducatus portio, inter Tullium lacum & flumen Havelam sita.

Nuithonũ sedes.

XIII. Postremi sunt in dictis *VII* nationibus *Nuithones*, quibus reliquus ager dari potest inter Svardones, Deuringos, Lango-

gobardos, ac Svevum flumen. complectitur is nunc partem Brandeburgientis Marchiæ, quà opida, *Prentzlovv*, *Templin*, *Nye Angermund*: Mekelburgiensis etiam ducatus portio, quà vicus *Förstensee*: Item Pomeraniæ portio, quà pagus *Gartz*.

XIV. Iisdem finibus insula in mari Svevico objecta est *Rugia*, vulgò *Rügen* dicta. quam esse auctoris nostri *insulam oceani*, in cujus *sacro nemore* omnes simùl prædicti populi festos dies, sacraque *Herthæ* deæ peragebant, situs indicat. Et est hodieque in ea insulæ parte, quæ incolis vocatur *Jasmund*, ad promontorium, cui vulgare vocabulum *de Stubben kamer*, silva densissima, incolis dicta *de Stubbemitz*; inque ea profundissimus atrâ aquâ lacus: qui licet piscibus mirum in modum scateat; opinio tamen tenet, retia eum ac scaphas non ferre. Tanta dicti nemoris lacusque fuit celebritas, tantaque religio, ut etiam posteà Sarmatæ (sive ii Slavi sint) quum, expulsis Germanis, omne hoc litus, ad Cimbrorum usque peninsulam, simulque prædictam insulam occupassent, pari locum superstitione venerati sint. de qua re *Helmoldus* lib. *I*, cap. *VI*. Et eodem lib. *XXXVII*. Item cap. *LIII*. Manent etiam nunc ad prædictum lacum vestigia antiquissimi cujusdem operis; cujus editum, ac proceris arboribus asperum vallum hodiè incolæ regionis vocant *de Borch vvall*, id est, *burgii*, sive *castelli vallum*. Atque hactenus *Svevorum* pars inter Albim Svevumque sive Viadrum flumina, & mare Svevicum explicata est. De iis, qui trans Viadrum incoluêre Svevi, posteriùs auctor noster acturus est. nunc ab Albi ad Danubii ripam stylum conversurus, sic sermonem de istis ad Albim claudit: *Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur*. Id est, in remotiora, respectu Hermundurorum, Nariscorum, Marcomannorum, Quadorum, Sveviæ itidem nationum; quæ proximæ erant provinciis Romanis, Rhætiæ, Norico, ac Pannoniis.

Insula oceani n. Rugia.

CA-

CAPUT XXVIII.

De Hermunduris & posteriori Suevia.

I. DAnubii ripam descripturus, sic exorditur auctor in eodem libro: *Propior (ut quo modo paulò ante Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas: fida Romanis; eoque solis Germanorum, non in ripa commercium, sed penitùs atque in splendidissima Rhætiæ provinciæ coloniâ.* Magna sanè fuit Hermundurorum civitas, à Salæ confluente ad Danubium usque in longum porrecta. Verùm hæc amplitudo agrorum ab Harudum demùm in Bojohæmum migratione cœpit. nam anteà Mœno tenus porrigebantur Hermunduri; primò Helvetiis, dein Harudibus Mœnum inter Danubiumque incolentibus. *Paterculus* ita scribit: *Albis Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit.* Fines igitur horum cis Albim, quos post Harudum migrationem habuêre, indicentur. Cheruscis, ad dictum Salæ confluentem, fuisse finitimos; Chattis etiam, citra Salam colentibus; jam ante patuit, quum de his populis ageretur. Ab occasu igitur inter Hermunduros atque Chattos terminus fuit Sala amnis, ad opidum usque *Salefeld*; inde linea ad Radiaci fontem; & mox ipse Radiacus Mœnusque ad Redonitii usque confluentem, & opidum *Bamberg*: Hinc Redonitio, & mox Æschio amnibus, dein lineâ ad opidum *Königesprun*; ac denique Brentio, qui in Danubium evolvitur, ab Alemannis discreti fuêre. A meridie ipse Danubius, à Rhætia provincia eos distinguebat, à Brentii confluente, ad opidum usque *Ingolstat*. cui ripæ opposita est, à XX millibus passuum, *splendidissima illa Rhætiæ provinciæ colonia, Augusta Vindelicorum*: quam heic auctor intelligit. Atque sic rectè Hermunduri in fronte erunt Germaniæ, respectu scilicet Italiæ, & provinciæ Romanorum Rhætiæ. auctor enim noster paullò post: *Juxta Hermunduros*, inquit, *Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt.* & mox: *Eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Ab ortu limite juxta lineam ab Ingolstadio ad fonteis Mœni, à Nariscis dirimebantur; de quibus proximo loco dicetur. inde ab ortu brumali, ad Albim usque flumen, Bojohæmicis jugis á Marcomannis arcebantur: hinc ab ortu æstivo, dicto flumine à Semnonibus, ad

Hermundurorum fines.

Sa-

Salæ usque confluentem. Continentur hodiè his finibus, Anhaldini principatus, ducatusque Saxoniæ portiones inter Salam atque Albim: Misnia ferè tota, exceptâ eâ particulâ, quæ trans Albim est: Voytlandia tota: Coburgiensis ducatus pars, quà opidum Coburg; dein Brandeburgiensibus marchionibus subjecta opida *Culmbach, Cronach, Pareut*: hinc Franciæ pars ad lævam ripam, quà opida *Bamberg* & *Forchaim*. Item Palatinatus superioris exigua portio, quà Norimberga, cum agro suo. dein Sveviæ ducatus portio, quà opida *Dinkelspühel*, & *Nordlingen*.

II. Tacitus: *in Hermunduris*, inquit, *Albis oritur, flumen inclitum & notum olim: nunc tantum auditur.* Albis ortum scimus esse in extremis Bojohæmi versùs orientem æstivum finibus, in confinio Silesiæ, quà opidum haud procul situm *Smideberg*, in valle, vulgo *Teufelsgrund* dictâ, quasi dicas *vallem Diaboli*: ubi ex monte profluit, qui vulgò vocatur *das Riesengebirge*, id est, *Gigantum juga*; longè ab iis finibus, quos Hermunduris adsignavi. Nec tamen facilè inducor, uti credam, eò usque Hermundurorum fineis fuisse extensos. Quia ipse dissuadet *Tacitus* annal. II; ubi prœlium inter Cheruscos & Marcomannos, sive inter Arminium & Maroboduum, Svevorum regem describit; *Ni Maroboduus castra in colles subduxisset.* Hos igitur colleis quosnam esse dixeris, nisi eos, qui Misniam è Bojohæmo dirimunt? nam Cheruscos Maroboduo bellum intulisse, satis ex historiæ contextu constat. Itaque Cherusci, quum ipsum Maroboduum, Marcomannorum, Hermundurorumque, Semnonum ac Langobardorum regem, armis petere decrevissent; non domi intra suos fineis eum operti sunt; sed per proximos Hermundurorum fineis, ad eum versùs in Marcomannos contendentes, in confinio Hermundurorum Marcomannorumque, circa ea loca, ubi nunc opida Misniæ visuntur *Zwicke* & *Chemniz*, cùm exercitu offenderunt. Illic pugna commissa est. ex qua Maroboduus, animo perculsus, in colleis, circa opida *Annaberg* & *Mariaberg* castra subduxit: nudatisque transfugis, quum rebus suis diffideret, in Marcomannos, id est, in Bojohæmum concessit. Ergo si prope Annebergam, & Mariebergam mox Marcomannorum sternuntur fines, certè nullo pacto ultra hos, ad verum usque Albis fontem, Hermundurorum fines extendi possunt. Nec verò ab dextra Albis ripâ, id est, in Semnonum finibus prœlium commissum, atque inde ca-

Albis fontes.

Locus pugnæ inter Arminium & Marcomannum commissæ.

castra in colleis subduxit Maroboduus, tandemque in Marcomannos concesſit. quidpe in Semnonas exercitum ducere Maroboduus non audebat. Tum verò Arminium, veterem Cheruscorum, Chattorumque, solertem ac peritum ducem, trans Albim difficili trajectu, & unde periculosus reductus, in confinium Marcomannorum duxiſſe exercitum, haud credibile eſt. Quod ſi verò infra Bojohæmum, trans Albim, in ea loca, quæ complexu amnis jugisque Bojohæmicis includuntur, Hermunduros protendere velis; memineris Paterculum tradere, Hermundurorum fineis Albim præterfluere, non interfluere. tum verò ſi hac regione Hermunduri fuerunt, dicta autem pugna ultra monteis, in Semnonibus commiſſa; jam non ex collibus in Marcomannos, ſed in Hermunduros Maroboduus concesſit. Si vero intra Hermundurorum fineis inter dictos monteis Bojohæmicos Albimque amnem, pugnam commiſſam contendas, caſtraque non in monteis Bojohæmum à Misnia ac Lusatia ſeparanteis, ſed in alios quosdam intra dictum ſpatium porrectos colleis ſubducta. Nempe tot ac tantis ſubnixus argumentis, verum Albis fontem ignoraſſe Tacitum, audacter admimo. quod & ipſe tantùm non diſertis fatetur verbis, quæ ſunt iſtius modi: *Flumen inclitum, & notum olim: nunc tantum auditur.* Notum erat quum Drusus, Tiberius ac Germanicus, aliique Romani exercitus duces Cheruscos, Chattos, Hermundurosque debellarent. Trajano autem imperitante, cujus imperii primo anno librum de Germania condidit Tacitus, quum Romani ab illorum finibus receſſerant; audiebatur tantum. Error autem Tacito hinc natus videtur, quod, quum tres, ſatis magni, æquales inter ſe concurrerent circa opidum *Budyna* alvei, æquali ſpatio à fontibus profluentes; quorum unus ex oriente *Albis* eſt, alter ex meridie accolis Wltavva, Germanis *Moldavv*, Pragam interfluens; tertius ex occidente *Egra*: hunc ex tabula aliqua geographica arbitratus eſt ille eſſe Albim, in Hermunduris exorientem; ſcilicet, quia id ei nomen ab imperito geographo adpoſitum; vel etiam, quia nullum prorſus omnibus Egræ verò fons in Hermundurorum confinio, unà cum Salæ ac Mœni fontibus, uno eodemq; profunditur monte, qui vulgò accolis dicitur *der Fichtelberg*, quaſi dicas *Piniferum*.

Taciti error circa Albis fontem notatur.

III. Nomen eorum corruptum eſt in exemplaribus Strabonis Ἐυμόνδοροι pro Ἑρμόνδοροι. Apud Ptolemæum idem vo-

vocabulum depravatiùs legi puto Δαιδῦτοι pro Ἑρμύνδυροι. Ceterum uno atque altero sæculo post Taciti ætatem. quum Alemanni, Franci, ac Saxones, Suevorumque trans Salam atque Albim nationes, Gothi, Burgundiones, Vandali, Quadi, ac Marcomanni, propriis ac discretis ab invicem nominibus clari haberentur; soli *Hermunduri* dicti fuere Romanis *Suevi*, & regio eorum *Suevia*: eâ potissimum occasione, quia hi post Alemannos atque Francos Romanis, in Gallia provincia ad Rheni ripam agentibus, proximi: Hos intelligit *Æthicus*: *Oceanus occidentalis habet gentes; Gothos, Thuringos, Herulos, Marcomannos, Langobardos, Suevos, Francos, Alemannos.* Nam & Gothi, & Thuringi, & Heruli, & Marcomanni, & Langobardi, nationes anteà censebantur unius Suevicæ gentis. Orosius lib. VII. cap. XV. & XXXVIII. Fl. Vopiscus in Aureliano. Horum quoque Hermundurorum sedem intellexit auctor Tabulæ itinerariæ, in qua vocabulum *Suevia* super Rheni ripam, inter Magontiacum Argentoratumq; depictum est: non quia Rheni ripam tunc coluerint Suevi; sed quia è regione dictorum opidum, ultra Alemannos fuerunt: quos eâ tempestate inter Mœnum Danubiumque Rheni ripam coluisse, suprà probatum est. Poëtas tamen eiusdem sæculi Alemannos Suevorum adpellasse nomine video. *Ausonius*, in epigrammate ad Valentinianum Gratianumque Augustos: sequenti epigrammate, de Danubio & iisdem Gratiani victoriis: & in precatione consulari. Sic item *Claudianus*, primo in Eutropium. Ubique intelligendi sunt Alemanni, Francis ad Lonam amnem tunc temporis contermini. nam hos crebras in Galliam tunc fecisse excursiones, liquet ex historia Marcellini. Atque horum sedem Alemanniam, adpellat Claudianus in panegyrico de quarto consulatu Honorii. De veris Svevis, id est, de Hermunduris Rhætiæ vicinis, Marcellinus prorsus nihil memorat. Sed nec alii scriptores, Marcellini Ausoniique ac posterioribus sæculis, ullam fecerunt Hermundurorum mentionem; quum tamen credibile non sit. inter tantas reliquorum Germanorum rapinas, solos eos æternùm ab irruptionibus in proximas provincias Rhætiam Galliamque faciundis abstinuisse. At contrà Svevi in Hispaniam irrupisse memorantur. qui certè nulli alii esse potuerunt, quàm Hermunduri. nam aliæ Svevorum nationes suis sibi peculiaribus propriisque semper adpellantur nominibus, *Vandali, Gothi, Burgundii, Marcomanni, Quadi.*

Soli Hermunduri à Romanis Suevi dicti.

Poëtæ Alemannos Suevorum adpellarunt nomine.

Hermunduri Suevi in Hispaniam irruperunt.

Hermundurorum antiqua sedes.

IV. *Jornandes* de Gothorum rebus, sub Leone Glycerioque imperatoribus gestis, loquens, Sveviam finibus describit hujus modi: *Danubium congelatum Theodemir Gothorum rex cernens, pedestrem ducit exercitum; emensoque Danubio, Suevis improvisus à tergo apparuit. nam regio illa Suevorum ab oriente Bajoarios habet, ab occidente Francos, à meridie Burgundiones, à septemtrione Thuringos. quibus Suevis tunc juncti Alemanni etiam aderant; ipsique Alpes Rheticos omninò regentes;* eam intelligi Sveviam, quæ circa Mœnum posita, id est, Hermundurorum antiquam sedem. Ex his perspicitur, partim sui temporis eum descripsisse Sveviam, partim ut erat sub Leone imperatore, patet ex plusquam perfecti temporis verbo *tunc aderant*. Thuringi Svevis istis erant contermini à septemtrione ex læva Salæ ripa; quà anteà Chatti: Franci ab occidente, inter Mœnum ac Nicrum; ubi antè Alemanni: Burgundiones quondam à meridie ad Danubium; unde mox in proximam transierunt Galliam: Bojoarii ab oriente, in Bavariæ Palatinatu. Alemanni quondam juncti fuère in Rhætia. Manet hodieque, in antiquis circa Norimbergam Svevorum sedibus, nomen eorum in duobus opidis *Svvabach*: quorum alterum in septemtriones versum fluvio cognomini adpositum.

Hermunduri in Alemannorũ sedes successerunt.

V. At tandem verò, quum Alemanni prorsus omnem Germaniam reliquerunt; Svevi Hermunduri in eorum sedeis paullatim ad Danubii fontem, ac porro in Rhætiam ad Brigantinum usque lacum succedentes, nomen his terris suum intulerunt, quod in hanc usque diem manet. nam *Schvvabenland* dicitur regio, ducatus titulo insignita; & incolæ ejus *Schvvaben*. Hinc est illud *Paulli Diaconi*, lib. II. cap. XV. *Inter hanc & Svaviam hoc est, Alemannorum patriam, quæ versus septemtrionem est posita, duæ provinciæ, hoc est, Rhætia prima, & Rhætia secunda, inter Alpes consistunt, in quibus propriè Rhæti habitare noscuntur.* At lib. III. cap. XVIII. Ausonii & Claudiani more Svevorum Alemannorumq; nationes, vel saltem nomina confundit: *Ex Svavorum, hoc est, Alemannorum gente oriundus. inter Langobardos creverat.* unde patet, posterioribus seculis eam dictam fuisse *Sveviam*, quæ antea, particula permagnæ illius Sveviæ, Hermundurorum fuit sedes.

Suevia hodierna.

CA-

CAPUT XXIX.

De Nariscis, qui & Naristi, & Naristæ, & posterioribus temporibus Armalausi dicti.

I. AUctor noster de Germ: *Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt. eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Ergò *Narisci* quoque in ripa Danubii, inter Hermunduros ac Marcomannos, qui Bojohæmum incoluerunt. Limites igitur fuêre, à meridie Danubius, ab Æni confluente ad Ingolstadium usque: ab occasu, linea hinc ad Mœni fonteis ducta: ab ortu æstivo, Bojohæmici montes ac saltus. Atque huc rectè faciunt etiam ea, quæ à Strabone, ac Ptolemæo, super Nariscis & Gabreta silva & Navo flumine adferuntur. *Sudeti montes* sunt, qui in Theuringia exsurgentes, effusis Visurgi, Salâ. Mœno, Egrâ, ac Navo, amnibus, Bojohæmi latus occidentale cingunt ad Danubium: in quibus saltus sternuntur *Theuringicus* & *Bojohæmicus*, vulgò *der Döringer* und *Bohaimer vvald.* Supra hos monteis collocat *Theuriochæmas*, qui fortè sunt *Theuringi*: infra hos Οὐαριστοί; quorum vocabulum jam alii ante me correxerunt in Ναρισκοί. Marcomanni Bojohæmum tenuêre. Gabreta igitur silva fuit inter Nariscos & Marcomannos, id est, in dictis montibus Sudetis, à Bojohæmi ac superioris Palatinatus confinio in Theuringiam usque extensa. Atque hinc rectè paulò ante flumen, quod vulgò *die Nabe*, ex Gabreta silva profluere tradidit. Meridionale Germaniæ latus cludit ait amne Danubio. ejus tractum per confluentia in eum flumina describit. in dextrâ ripâ, à meridie recenset *Ænum* & *Arrabonem*; quorum ille vulgò nunc *die In*, juxta Passavium; hic *Rabe*, juxta cognominem sibi Hungariæ urbem, in Danubium defluunt. A læva ripa, id est, à septemtrionibus tria notat flumina: quorum secundum à *Gabreta silva* deducit; tertium à *Luna silva*. Treis maximos hujus ripæ amnes voluisse eum indicare, haud dubium esse potest. In maximis hæic primum scimus esse *Marum*, vulgo *die Mark* Germanis, Slavis *Morávvá*, Moraviam secantem: secundum verò *Navum*, vulgò *die Nabe*, à dictis *Sudetis montibus*, & *Silvâ Gabretâ* profluentem. tertius, ex notata à Ptolemæo distantia, erit *Brentius*,

Nariscorũ limites.

Sudeti montes in quibus saltus Theuringicus & Bohemicus der Döringer und Böhaimer Wald.

Gabreta silva u. saltus Theuringicus & Bojohæmicus.

Ænus fl. die In.

Arrabo fl. n. Rabe.

Marus fl. die Mark.

Navus fl. die Nabe.

men suum acceperunt; sic flumen etiam hoc dici potuit *Svveve*, Latinè *Svvevus*, & variato postmodum vocabulo *Svvene*, Latinè *Sveo*, & *Svvine*, Latinè *Svio*, quemadmodum *Sveones* etiam Tacito sunt *Sviones*. Huic adde quod Semnones Suevorum vetustissimi, ad Viadri utramque ripam latè coluerunt. unde fortè ipsi primi hoc nominis à flumine acceperunt; quod posteà longè latèque per septemtrionem diffusum. Tacitus: *vetustissimos se nobilissimosque Suevorum Semnones memorant.* Ptolemæus de Suevo ita: *Et gens Suevorum, quæ trans Albim incolit, à dicta amnis parte in orientem versus, usque ad Suevum flumen. dein gens Burgundorum, qui cetera tenent ad Vistulam usque.* Duplo majus quum sit intervallum inter Viadrum ac Vistulam, quàm inter Albim ac Viadrum: duplo ampliorem Burgundiis tribuit Ptolemæus sedem, quàm Semnonibus. quod falsum est, si Tacito & Straboni credimus, qui Semnonum gentem veluti magnam prædicavit: quum interim Burgundiorum, tàm humilis tunc atque exigua fuerit civitas, uti omnino à Tacito. satis diligente alioquin Germaniæ gentium descriptore, silentio sit præterita, nec *Plinius* quidem neque Strabo, Burgundionum mentionem facientes, magnitudinem in iis ullam memorarunt; quam tamen Semnonibus, ac Lugiis adsignat Strabo. Proinde meritò ac rectè trans Svevum sive Viadrum, fines Semnonum producantur. Limes autem heic commodus fuerit, ab septemtrionibus & ortu solis æstivi, amnis Varta, à confluentibus Viadri, ad opidum usque Poloniæ *Szrzodá*. Ultra hunc limitem fuisse Burgundios atque Gothones, infrà docebo. ab ortu hiberno lineam duco, à dicto opido ad Bojohæmica usque juga, ac fontem Giserræ. quà à Buriis atque Marsingis dirimebantur. Continentur igitur nunc universis Semnonum finibus regiones istæ: Poloniæ minoris pars; inter Vartam & Viadrum; atque in ea urbs magnifica Posenanium: ducatus Crosfiniensis; regio Sternbergensis; Silesiæ pars, qua opida celebria, *Glogovv*, *Sagan*, *Sprotavv*, *Soravv* Lusatia; Marchiæ Brandoburgiensis portiunculæ, qua opida *Franceford* & *Trevven Breezen*: Anhaldini principatus, Saxoniæ item superioris & Misniæ partes trans Albim.

Sonnenvvald & Sonnenberg opida. II Ceterum duo hodiè sunt opida in dictis Semnonum finibus, alterum in Lusatia, *Sonnenvvald*: in Sternbergensi agro ad Vartam alterum, *Sonnenberg* vulgò dictum, quæ utrum ab antiquis cul-

cultoribus Semnonibus sic fuerint adpellata, quasi *Semnenuvald*, & *Semnenberg*; haud facilè dixerim.

CAPUT XXVI.

De Langobardis.

I. SEmnonibus contermini ab septemtrionibus fuerunt *Langobardi*. Tacitus: *Langobardos paucitas nobilitat: quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed prœliis & periclitando tuti sunt.* Valentissimæ istæ, quibus cingebantur, nationes fuêre, Semnones, Hermunduri, Cherusci, & VII populi, infra Langobardos inter Albim Suevumque amneis ad mare usque extensi, qui unum corpus inter se conficiebant; deinde Burgundiones. *Tacitus* annal. XI. refert Italum Cheruscorum rex; à Cheruscis regno pulsus, opibus Langobardorum in regnum restitutum. Limiteis igitur habuêre istos: A meridie eumdem, quem Semnones à septemtrionibus inter Albim & Svevum: ab occasu Albim, quo ab Cheruscis arcebantur, à Salæ confluente ad confluentem usque Havelæ: à septemtrionibus, quà Deuringis jungebantur, Havelam & Rinum amneis; quà Nuithonibus, Foram flumen. ab ortu æstivo, quà Burgundiones occurrebant, Svevum, sive Viadrum. Continentur nunc his finibus. Marchia Brandoburgensis, cognomento Media, & Madoburgiensis episcopatus pars, dextræ Albis ripæ adfixa. Sed anteà pars Langobardorum cis Albim coluerunt; testibus *Strabone*, lib. VII. *Svetonio* de Octavio Augusto. *Paterculus* lib. II. qui in expeditione Tiberii Augusti auspiciis facta, Val. Messallâ, Corn. Cinnâ Coss. anno à nato Jesu V: Langobardos fugâ factâ in ulteriorem ripam se conjecisse tradunt. Limites igitur heic cis circumscribo Albim & Oram amneis, quà Marchia Brandoburgiensis est, cognomine Antiqua, cum dimidio Dannebergiensis comitatus. Atque hinc Ptolemæus, cis Albim Langobardos collocavit.

Langobardorum vires & virtus.

Langobardorum fines.

Langobardi olim etiã cis Albim incoluerunt.

Langobardorum fines cis Albim.

II. De nomine *Langobardorum* vera tradidisse *Diaconum* lib. I. cap. IX. facilè crediderim in his verbis: *Certum tamen est, di à longis Langobardos ab intacta ferro barba longitudine adpellatos, nam juxta illorum linguam, lang, longam, bard, barbam significat.* Etenim &

Langobardi à longis barbis adpellati,

& in Asia *Straboni*, lib. XI. referuntur populi Μακροπώγωνες; haud dubiè & ipsi à longarum barbarum argumento sic adpellati. In nostris autem Langobardis occasionem, antiquissimis temporibus, atq; causam nominis fuisse existimo eamdem, quam auctor noster de Germ. Chattis maximè suo ævo adscribit, his verbis: *Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privata cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit; ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere; nec, nisi hoste cæso, exsuere votivum, obligatumque virtuti, habitum.* *Æthicus* & alii ejusdem ævi scriptores, per O gentem vocarunt *Longobardos*. at rectius magisque genuinè *Strabo*, & *Tacitus*, *Ptolemæusque* ac *Procopius* per *A* vocabulum eorum protulerunt.

CAPUT XXVII.

De Deuringis, Cavionibus, Anglis, Varinis, Eudosibus Svardonibus, & Nuithonibus; qui unum inter se constituerunt corpus.

I. Reliquum terrarum spatium, quantum ab Langobardis, Albim Chalusumque inter & Svevum, ad mare usque Svevicum protenditur, VII tenuêre nationes, de quibus auctor noster ita memorat: *Reudingi deinde, & Aviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt.* Parvas fuisse singulas illas nationes, inde colligo, quòd *nihil notabile in singulis*. Junctos verò inter se societate unâ, quâ in universum valentes fuêre, inde conjicio, quòd in commune idem numen, iisdem ritibus, eodem sacerdote, eodem loco, eodem denique tempore coluerunt. Valentissimum eorum fuisse corpus, eo satis apertè auctor indicat, quòd bellum, arma, & ferrum semper amaverint, nisi sacris festisque *Herthæ* Deæ diebus. Mari autem universos aut conterminos fuisse, aut non longè dissitos, inde liquet, quòd omnes in insulam oceani conveniebant. Hæc in commune de universis dictum, quatenus unam inter se conficiebant quasi civitatem. nunc experiri lubet, an privatim etiam singulis suæ adsignari queant sedes. Ordinem
fi

ſi auctor obſervavit, certè Langobardis proximi fuerunt ii, qui in vulgaris exemplaribus leguntur *Reudingi*: dein *Aviones*, & poſt hos *Angli*. Terminus igitur à meridie Reudingis fuit idem, qui Langobardis, quà Albim attigerunt, à ſeptemtrionibus. ab occaſu hiberno ipſe Albis ad confluentem usque Steponitii amnis, à ſeptemtrionibus, ſive ab occaſu æſtivo, linea à dicto confluente ad Havelæ, & amnis, qui è Muntio lacu profluit, confluentem ductâ, ab Avionibus ſeparabantur. ab ortu æſtivo Havelâ amne à Nuithonibus. Includitur nunc his finibus Marchiæ Brandoburgienſis pars, quà opida *Havelberg*, *Rappin*, *Prutzvvalk*.

Reudingorum fines.

II. Nomen eorum variè reperitur; modò *Reudingi*, modò *Reudigni*, aliàs *Redigni*. Prima ſcriptio magis germana, ex Germanorum uſitatiſſima terminatione in *ing*. reliquæ duæ Latinam formationem ſapiunt, ex vocabulo *dignus* deſumptam. Sed integrum hoc vocabulum ab imperitis incurioſisque librariis vitiatum ego cenſeo, ſcribendumque *Deuringi*. quæ gens, apud poſteriores ſcriptores, Vegetium, Procopium, Jornandem, Æthicum, Sidonium, Svidam, Diaconum, & alios, clariſſima, variè, pro multiplici dialectorum variatione, legitur *Toringi*, *Thoringi*, *Turingi*, *Thuringi*. Hinc etiam nunc eadem gens ſibi ipſis dicuntur *Döringer* & *Toringer*, ceteris verò Germanis, *Düringer* & *Türinger*. Nec obſtat, quod ex agrorum arctâ circumſcriptione, quam fecimus, exigua fuiſſe gens *Deuringorum* videatur. quidpe cùm conterminarum gentium, ut *Cavionum*, *Endoſum*, *Suardonum*, & *Nuitonum* nomina poſteà planè obſcurata & obliterata fuerint. maximè credibile eſt, ex his nonnulla in *Theuringorum* vocabulum atque corpus tranſiiſſe. Fuiſſe *Theuringos* eodem hoc tractu inter Albim & ſinum Codânum, *Anglis* & *Varinis* aliquando conterminos, antiquæ docent leges Germanorum; ubi ita ſcriptum, *Lex Angliorum, & Werinorum: Incipit lex Anglinorum & Werinorum, & Thuringorum.* Cetero tranſierunt Albim in eas ſedeis, quas etiamnunc tenent, circa *Procopii* ætatem. ſic enim ille Gothic. rer. lib. I. *Poſt eos, inorientem ſolem verſus. Thoringi barbari incolebant. ab his haud procul Burgundiones, ad auſtrum verſus, Svabi deinde ſub Thoringis & Alemanni, validæ gentes.*

Reudingi fortè iidem qui Deuringi.

Deuringi quando in hodiernas ſedes transgreſſi.

III. Sequuntur *Aviones*, quorum terminus à meridie idem qui Deuringis à ſeptemtrionibus. ab occaſu brumali Albis, ad

Avionum limites.

confluentem usque Plavæ amnis. à septemtrionibus Plava, & lacus Muntius, & inde amnis in Havelam profluens: quâ parte conterminos habuêre Anglos, & Varinos, & Svardones. Includuntur nunc his finibus regiones istæ: Brandoburgiensis Marchiæ portio, quâ opidum *Dalmin*. Dannebergensis comitatus pars, inter confluenteis Albis ac Plavæ sita: dein Mekeleburgiensis ducatus pars, in eadem Plavæ & Muntii lacus ripa protensa. *Avionum* quoque vocabulum esse vitiatum, adnotavi ex genethliaco Maximiani Augusti à Mamertino conscripto; ubi: *Hic gens Cavionum.* Idem Mamertinus, in panegyrico, eidem Imperatori dicto, eamdem gentem adpellat *Chaibones*. Erulos Vistulæ ostium occidentale accoluisse, infrà ostendetur.

Aviones rectiùs dicuntur Caviones.

IV. Ultimi Svevorum, atque infimi ad Albim fuêre *Angli*; gens ad hæc usque tempora in posteritate clarissima. quorum terminus à meridie, dictus amnis Plava, & Albis ad confluentem usq; Billii. ab occasu æstivo, quò contermini fuêre Saxonibus, Billius, & huic aversus Chalusus. à septemtrionibus mare Svevicum, ab ortu sinus Vissomariensis, inde lacus & flumen, quod apud opidum *Nüestat* in Plavam evolvitur. Continentur hodiè his finibus. Luneburgiensis ducatus dimidia pars, dextræ Albis ripæ adfixa; & Mekelburgiensis ducatus pars occidentalis. De Anglis ita Ptolemæus: *Svevi Angli, orientaliores quàm Langobardi, vergunt que* versùs septemtriones, usque ad medium Albis. Langobardos quum comperisset cis Albim, ut antè dictum, quondam coluisse, infra autem illos, versus septemtriones, *Anglos*: hos quoque cis Albim esse putavit: dein falsò fecit Semnonibus conterminos. Id igitur unum verum, quod septemtrionaliores Langobardis fecit.

Anglorum fines.

V. Germanicè dicuntur *thi Angelen*. Tacito scribitur *dissyllabon *Angli*. Rectiùs apud Procopium, belli Goth. lib. IV. Ἀγγιλοι. Exstat hodieque vocabulum eorum integrum in Cimbrica peninsula, inter celebria duo opida *Slesvvyk* & *Flensberg*, in ea regione, quæ vulgò vocatur *Angelen*, & contractè *Anglen*. quo post Taciti ævum, sive sponte antiquis sedibus cedentes, sive ab finitimis pulsi, transmigrarunt. *Beda* in historia Anglorum, lib. I. cap. XV. & *Ethelvverdus* Saxo; Angliam veterem sitam esse docent inter Jutarum & Saxonum provincias. opidum capitale esse *Slesvvic*,

Anglorum adpellatio & sedes antiqua.

vvic quod Danis *Haithby*. Quum Saxonibus anteà ab ortu brumali trans Chalusum fuerint finitimi; credo horum permissu vel etiam ope, regionem proximè ultra Saxones sitam eos occupasse. unde perpetua jis cum Saxonibus societas, vel sub fide eorum clientela. quâ occasione postmodò etiam unà cum illis ad Rheni ostia; atque hinc in Britanniam transgressi. Pars autem Saxonum habebantur; quia unà cum illis, gente multo majori, profecti: tum, quia illorum clientes. unde posterioribus scriptoribus ex duarum nationum nominibus unum vocabulum compositum est, quo utrique junctim dicerentur *Anglo Saxones*. *Anglo Saxones unde dicti.*

VI. Ceterò Ptolemaeus opidum in Germania habet, inter Chalusum, Svevumque amneis λακιβούργιον, *Laciburgium*. Id ego hodiè ex terrarum tractu ac nominis magnâ similitudine conjecerim esse *Lauenburg* opidum ad Albim, ducatus titulo insignitum. Ac potuit equidem apud Ptolemaeum scriptum fuisse λαυιβούργιον, *Lauiburgium*. *Laciburgium n. Lauenburg.*

VII. Est apud eumdem Ptolemaeum locus Τρηοῦα, *Treva* dictus. quem ego à Trava flumine (Chalusus est Ptolemaeo) nomen habuisse puto; esseque nunc urbem *Lubeck*. Atque hujus sanè clarissima totius est septemtrionis fama apud inferioris saeculi scriptores. *Treva n. Lubeck.*

VIII. Sunt praetereà apud eumdem Ptolemaeum duo loca, quorum utrique nomen μαριωνίς: quarum primam *Hamoburgium* interpretor: Τὴν ἑτέραν, idest, *alteram*, *Vissomariam*. *Marionis n. Hamoburgum. Vissomaria.*

IX. Sequuntur apud Tacitum post Anglos *Varini*; *Werini* in antiquis legibus dicti, & *Procopio* rer. Goth. II, & IV Οὔαρνοι, *Varni*. *Aethicus* vitiosos *Varros* habet pro *Varnis*. quorum nomen apud *Plinium* quoque, lib. IV, cap. *XIV*, reperio. Ptolemaeus hoc tractu refert *Virunos*. *Viruni* nulli alii sunt, quàm *Varini* Taciti. Terminum igitur iis statuo, ab occasu, quem anteà Anglis ab ortu: à meridie Plavam flumen, & lacum Muntium, & ab hujus exitu in amnem, lineam ad lacum usque Tullium: ab ortu amnem Tullium, & à confluente ejus in Penium, lineam ad fontem Baritii; hinc verò ipsum Baritium ad mare usque. ab septemtrionibus est mare, ab opido *Baart* ad sinum usque Vissomariensem. *Varinorũ fines.*

 sem.

ſem. Includitur his finibus nunc Mekelburgienſis ducatus pars, quà opida *Roſtock, & Güſtrovv*: item Pomeraniæ exigua portio, inter duos amneis *Reconitium*, ac *Baritium*. *Procopius* dicto lib. II; de Herulorum legatis ab Iſtro Scandinaviam petentibus: *Deſertamque hinc regionem tranſeuntes multam, ad Varnos pervenerunt. inde Danorum nationes percurrerunt. hinc verò ad oceanum progreſſi navigarunt.* Eamdem heic Procopium intelligere Varnorum regionem, quam ego ſuprà deſignavi, ſatis clarè patet. Ceterùm ex ejusdem Procopii lib. IV diſco; eos ad Rheni oſtia unà cum Anglis quondam fuiſſe profectos.

Varinorũ nomen.

X. Veterum *Varinorum* nomen heic etiam nunc manet, in flumine *Warne*, quod Roſtochium adluit; item in opido *Waren*, Municio lacui adpoſito; quod haud dubiè apud Ptolemæum eſt τὸ τῶν Οὐιρούνων Οὐίρουνον, *Virunorum Virunum*. quod rectiùs, ex hodierna ſimul adpellatione, & veteri Varinorum nomine, dixeris *Varinum* & *Varnum*.

Eudoſes quam incoluerint regionem.

XI. Porrò poſt Varinos ſequuntur, ex ordine auctoris noſtri *Eudoſes*, quos item in litore colloco. Limes ab occaſu idem, qui Varinis ab ortu: à meridie Penius fluvius: ab ortu æſtivo, ac ſeptemtrione, mare Svevicum. Pomeranorum nunc pars iisdem finibus opida incolit, *Baart, Stralеſond, Gripesvvolde, Wolgaſt, Gutſchkovv, Anklam, Träptovv, Damyn.* Addo ex ipſo mari inſulam *Uſedom*; ad quam oſtium eſt Svevi, vulgò nunc *Svvine* dictum.

Suardonũ fines.

XII. Junguntur Eudoſibus proximi *Suardones*: quos apud Ptolemæum mendosè legi crediderim Φαροδεινοὺς pro Σφαρδηνούς. Hos Svevo flumine, mare Svevico, Eudoſum, Varinorum, Cavionumque confiniis cingo. à meridie lineam ab Havelæ & amnis, qui ex lacu Municio delabitur, confluentibus, ad Svevum flumen, paulo ſupra opidum *Stetin* duco. Continetur nunc hoc terrarum tractu, Pomeraniæ pars, quà opida *Stettin, Paſevvalk, Ukermünde*, & *Uſedom*. Mekelburgienſis etiam ducatus portio, inter Tullium lacum & flumen Havelam ſita.

Nuithonũ ſedes.

XIII. Poſtremi ſunt in dictis *VII* nationibus *Nuithones*, quibus reliquus ager dari poteſt inter Svardones, Deuringos, Lango-

gobardos, ac Svevum flumen. complectitur is nunc partem Brandeburgiensis Marchiæ, quà opida, *Prentzlovv*, *Templin*, *Nye Angermünd*: Mekelburgiensis etiam ducatus portio, quà vicus *Förstensee*: Item Pomeraniæ portio, quà pagus *Gartz*.

Insula oceani n. Rugia.

XIV. Iisdem finibus insula in mari Svevico objecta est *Rugia*, vulgò *Rügen* dicta. quam esse auctoris nostri *insulam oceani*, in cujus *sacro nemore* omnes simùl prædicti populi festos dies, sacraque *Hertha* deæ peragebant, situs indicat. Et est hodieque in ea insulæ parte, quæ incolis vocatur *Jasmund*, ad promontorium, cui vulgare vocabulum *de Stubben kamer*, silva densissima, incolis dicta *de Stubbemitz*; inque ea profundissimus atrâ aquâ lacus: qui licet piscibus mirum in modum scateat; opinio tamen tenet, retia eum ac scaphas non ferre. Tanta dicti nemoris lacusque fuit celebritas, tantaque religio,ut etiam posteà Sarmatæ (sive ii Slavi sint) quum, expulsis Germanis, omne hoc litus, ad Cimbrorum usque peninsulam, simulque prædictam insulam occupassent, pari locum superstitione venerati sint. de qua re *Helmoldus* lib. *I*, cap. *VI*. Et eodem lib. *XXXVII*. Item cap. *LIII*. Manent etiam nunc ad prædictum lacum vestigia antiquissimi cujusdem operis; cujus celtum, ac proceris arboribus asperum vallum hodiè incolæ regionis vocant *de Borchvvall*, id est, *burgii*, sive *castelli vallum*. Atque hactenus *Svevorum* pars inter Albim Svevumque sive Viadrum flumina, & mare Svevicum explicata est. De iis, qui trans Viadrum incoluêre Svevi, posteriùs auctor noster acturus est. nunc ab Albi ad Danubii ripam stylum conversurus, sic sermonem de istis ad Albim claudit: *Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur.* Id est, in remotiora, respectu Hermundurorum, Nariscorum, Marcomannorum, Quadorum, Sveviæ itidem nationum; quæ proximæ erant provinciis Romanis, Rhætiæ, Norico, ac Pannoniis.

CA-

CAPUT XXVIII.

De Hermunduris & posteriori Suevia.

I. DAnubii ripam descripturus, sic exorditur auctor in eodem libro: *Propior (ut quo modo paulò ante Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas: fida Romanis; eoque solis Germanorum, non in ripa commercium, sed penitùs atque in splendidissima Rhætia provinciæ coloniâ.* Magna sanè fuit Hermundurorum civitas, à Salæ confluente ad Danubium usque in longum porrecta. Verùm hæc amplitudo agrorum ab Harudum demùm in Bojohæmum migratione cœpit. nam anteà Mœno tenus porrigebantur Hermunduri; primò Helvetiis, dein Harudibus Mœnum inter Danubiumque incolentibus. *Paterculus* ita scribit: *Albis Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit.* Fines igitur horum cis Albim, quos post Harudum migrationem habuêre, indicentur. Cheruscis, ad dictum Salæ confluentem, fuisse finitimos; Chattis etiam, citra Salam colentibus; jam ante patuit, quum de his populis ageretur. Ab occasu igitur inter Hermunduros atque Chattos terminus fuit Sala amnis, ad opidum usque *Salefeld*; inde linea ad Radiaci fontem; & mox ipse Radiacus Mœnusque ad Redonitii usque confluentem, & opidum *Bamberg*: Hinc Redonitio, & mox Æschio amnibus, dein lineâ ad opidum *Konigesprun*; ac denique Brentio, qui in Danubium evolvitur, ab Alemannis discreti fuêre. A meridie ipse Danubius, à Rhætia provincia eos distinguebat, à Brentii confluente, ad opidum usque *Ingolstat*. cui ripæ opposita est, à XX millibus passuum, *splendidissima illa Rhætiæ provinciæ colonia, Augusta Vindelicorum*: quam heic auctor intelligit. Atque sic rectè Hermunduri in fronte erunt Germaniæ, respectu scilicet Italiæ, & provinciæ Romanorum Rhætiæ. auctor enim noster paullò post: *Juxta Hermunduros*, inquit, *Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt.* & mox: *Eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Ab ortu limite juxta lineam ab Ingolstadio ad fonteis Mœni, à Nariscis dirimebantur; de quibus proximo loco dicetur. inde ab ortu brumali, ad Albim usque flumen, Bojohæmicis jugis à Marcomannis arcebantur; hinc ab ortu æstivo, dicto flumine à Semnonibus, ad

Hermundurorum fines.

Sa-

Salæ usque confluentem. Continentur hodiè his finibus, Anhaldini principatus, ducatusque Saxoniæ portiones inter Salam atque Albim: Misnia ferè tota, exceptâ eâ particulâ, quæ trans Albim est: Voytlandia tota: Coburgiensis ducatus pars, quà opidum Coburg; dein Brandeburgiensibus marchionibus subjecta opida *Culmbach, Cronach, Pareut*: hinc Franciæ pars ad lævam ripam, quà opida *Bamberg* & *Forchaim*. Item Palatinatus superioris exigua portio, quà Norimberga, cum agro suo. dein Sveviæ ducatus portio, quà opida *Dinkelspühel*, & *Nordlingen*.

II. Tacitus: *in Hermunduris*, inquit, *Albis oritur, flumen inclitum & notum olim: nunc tantum auditur.* Albis ortum scimus esse in extremis Bojohæmi versùs orientem æstivum finibus, in confinio Silesiæ, quà opidum haud procul situm *Smideberg*, in valle, vulgò *Teufelsgrund* dictâ, quasi dicas *vallem Diaboli*: ubi ex monte profluit, qui vulgò vocatur *das Riesengebirge*, id est, *Gigantum juga*; longè ab iis finibus, quos Hermunduris adsignavi. Nec tamen facilè inducor, uti credam, eò usque Hermundurorum fineis fuisse extensos. Quia ipse dissuadet *Tacitus* annal. II; ubi prœlium inter Cheruscos & Marcomannos, sive inter Arminium & Maroboduum, Svevorum regem describit; *Ni Maroboduus castra in colles subduxisset.* Hos igitur colleis quosnam esse dixeris, nisi eos, qui Misniam è Bojohæmo dirimunt? nam Cheruscos Maroboduo bellum intulisse, satis ex historiæ contextu constat. Itaque Cherusci, quum ipsum Maroboduum, Marcomannorum, Hermundurorumque, Semnonum ac Langobardorum regem, armis petere decrevissent; non domi, intra suos fineis cum operti sunt; sed per proximos Hermundurorum fineis, ad eum versùs in Marcomannos contendentes, in confinio Hermundurorum Marcomannorumque, circa ea loca, ubi nunc opida Misniæ visuntur *Zvvicke* & *Chemniz*, cum exercitu offenderunt. Illic pugna commissa est. ex qua Maroboduus, animo perculsus, in colleis, circa opida *Annaberg* & *Mariaberg* castra subduxit: nudatisque transfugis, quum rebus suis diffideret, in Marcomannos, id est, in Bojohæmum concessit. Ergo si prope Annebergam, & Mariebergam mox Marcomannorum sternuntur fines, certè nullo pacto ultra hos, ad verum usque Albis fontem, Hermundurorum fines extendi possunt. Nec verò ab dextra Albis ripâ, id est, in Semnonum finibus prœlium commissum, atque inde

Albis fontes.

Locus pugnæ inter Arminium & Marcomannum commissæ.

castra in colleis subduxit Maroboduus, tandemque in Marcomannos concessit. quidpe in Semnonas exercitum ducere Maroboduus non audebat. Tum verò Arminium, veterem Cheruscorum, Chattorumque, solertem ac peritum ducem, trans Albim difficili trajectu, & unde periculosus reductus, in confinium Marcomannorum duxisse exercitum, haud credibile est. Quod si verò infra Bojohæmum, trans Albim, in ea loca, quæ complexu amnis jugisque Bojohæmicis includuntur, Hermunduros protendere velis; memineris Paterculum tradere, Hermundurorum fineis Albim præterfluere, non interfluere. tum verò si hac regione Hermunduri fuerunt, dicta autem pugna ultra monteis, in Semnonibus commissa; jam non ex collibus in Marcomannos, sed in Hermunduros Maroboduus concessit. Si vero intra Hermundurorum fineis inter dictos monteis Bojohæmicos Albimque amnem, pugnam commissam contendas, castraque non in monteis Bojohæmum à Misnia ac Lusatia separanteis, sed in alios quosdam intra dictum spatium porrectos colleis subducta. Nempe tot ac tantis subnixus argumentis, verum Albis fontem ignorasse Tacitum, audacter adfirmo. quod & ipse tantùm non disertis fatetur verbis, quæ sunt istius modi: *Flumen inclutum, & notum olim: nunc tantum auditur.* Notum erat quum Drusus, Tiberius ac Germanicus, aliique Romani exercitus duces Cheruscos, Chattos, Hermundurosque debellarent. Trajano autem imperitante, cujus imperii primo anno librum de Germania condidit Tacitus, quum Romani ab illorum finibus recessierant; audiebatur tantum. Error autem Tacito hinc natus videtur, quod, quum tres, satis magni, æquales inter se concurrerent circa opidum *Budyssa* alvei, æquali spatio à fontibus profluentes; quorum unus ex oriente *Albis* est, alter ex meridie accolis Wltavva, Germanis *Moldavv*, Pragam interfluens; tertius ex occidente *Egra*: hunc ex tabula aliqua geographica arbitratus est ille esse Albim, in Hermunduris exorientem; scilicet, quia id ei nomen ab imperito geographo adpositum; vel etiam, quia nullum prorsus omnibus Egræ verò fons in Hermundurorum confinio, una cum Salæ ac Mœni fontibus, uno eodemq; profunditur monte, qui vulgò accolis dicitur *der Fichtelberg*, quasi dicas *Piniferum*.

Taciti error circa Albis fontem notatur.

III. Nomen eorum corruptum est in exemplaribus. Strabonis Εὐμόνδοροι pro Ἑρμόνδοροι. Apud Ptolemæum idem vo-

vocabulum depravatiùs legi puto Δαιδῦτοι pro Ἑρμυνδῦροι. Ceterum uno atque altero sæculo post Taciti ætatem, quum Alemanni, Franci, ac Saxones, Suevorumque trans Salam atque Albim nationes, Gothi, Burgundiones, Vandali, Quadi, ac Marcomanni, propriis ac discretis ab invicem nominibus clari haberentur; soli *Hermunduri* dicti fuere Romanis *Suevi*, & regio eorum *Suevia*: eâ potissimum occasione, quia hi post Alemannos atque Francos Romanis, in Gallia provincia ad Rheni ripam agentibus, proximi: Hos intelligit *Æthicus*: *Oceanus occidentalis habet gentes; Gothos, Thuringos, Herulos, Marcomannos, Langobardos, Suevos, Francos, Alemannos.* Nam & Gothi, & Thuringi, & Heruli & Marcomanni, & Langobardi, nationes anteà censebantur unius Svevicæ gentis. Orosius lib. VII. cap. XV. & XXXVIII. Fl. Vopiscus in Aureliano. Horum quoque Hermundurorum sedem intellexit auctor Tabulæ itinerariæ, in qua vocabulum *Suevia* super Rheni ripam, inter Magontiacum Argentoratumq; depictum est: non quia Rheni ripam tunc coluerint Svevi; sed quia è regione dictorum opidum, ultra Alemannos fuerunt: quos eâ tempestate inter Mœnum Danubiumque Rheni ripam coluisse, suprà probatum est. Poëtas tamen ejusdem sæculi Alemannos Svevorum adpellasse nomine video. *Ausonius*, in epigrammate ad Valentinianum Gratianumque Augustos: sequenti epigrammate, de Danubio & iisdem Gratiani victoriis: & in precatione consulari. Sic item *Claudianus*, primo in Eutropium. Ubique intelligendi sunt Alemanni, Francis ad Lonam amnem tunc temporis contermini. nam hos crebras in Galliam tunc fecisse excursiones, liquet ex historia Marcellini. Atque horum sedem Alemanniam, adpellat Claudianus in panegyrico de quarto consulatu Honorii. De veris Svevis, id est, de Hermunduris Rhætiæ vicinis, Marcellinus prorsus nihil memorat. Sed nec alii scriptores, Marcellini Ausoniique ac posterioribus sæculis, ullam fecerunt Hermundurorum mentionem; quum tamen credibile non sit, inter tantas reliquorum Germanorum rapinas, solos eos æternùm ab irruptionibus in proximas provincias Rhætiam Galliamque faciundis abstinuisse. At contrà Svevi in Hispaniam irrupisse memorantur. qui certè nulli alii esse potuerunt, quàm Hermunduri. nam aliæ Svevorum nationes suis sibi peculiaribus propriisque semper adpellantur nominibus, *Vandali, Gothi, Burgundii, Marcomanni, Quadi.*

Soli Hermunduri à Romanis Suevi dicti.

Poëtæ Alemannos Svevorum adpellarunt nomine.

Hermunduri Suevi in Hispaniam irruperunt.

Hermundurorum antiqua sedes.

IV. *Jornandes* de Gothorum rebus, sub Leone Glycerioque imperatoribus gestis, loquens, Sveviam finibus describit hujusmodi: *Danubium congelatum Theodemir Gothorum rex cernens, pedestrem ducit exercitum: emensoque Danubio, Suevis improvisus à tergo apparuit. nam regio illa Svevorum ab oriente Bajoarios habet, ab occidente Francos, á meridie Burgundiones, à septemtrione Thuringos. quibus Suevis tunc juncti Alemanni etiam aderant; ipsique Alpes Rheticos omninò regentes*; eam intelligi Sveviam, quæ circa Mœnum posita, id est, Hermundurorum antiquam sedem. Ex his perspicitur, partim sui temporis eum descripsisse Sveviam, partim ut erat sub Leone imperatore, patet ex plusquam perfecti temporis verbo *tunc aderant*. Thuringi Svevis istis erant contermini à septemtrione ex læva Salæ ripa; quà anteà Chatti: Franci ab occidente, inter Mœnum ac Nicrum; ubi antè Alemanni: Burgundiones quondam à meridie ad Danubium; unde mox in proximam transierunt Galliam: Bojoarii ab oriente, in Bavariæ Palatinatu. Alemanni quondam juncti fuère in Rhætia. Manet hodieque, in antiquis circa Norimbergam Svevorum sedibus, nomen eorum in duobus opidis *Suvabach*: quorum alterum in septemtriones versum fluvio cognomini adpositum.

Hermunduri in Alemannorũ sedes successerunt.

V. At tandem verò, quum Alemanni prorsus omnem Germaniam reliquerunt; Svevi Hermunduri in eorum sedeis paulatim ad Danubii fontem, ac porro in Rhætiam ad Brigantinum usque lacum succedentes, nomen his terris suum intulerunt, quod in hanc usque diem manet. nam *Schvvabenland* dicitur regio, ducatus titulo insignita; & incolæ ejus *Schvvaben*. Hinc est illud *Paulli Diaconi*, lib. II. cap. XV. *Inter hanc & Suaviam hoc est, Alemannorum patriam, quæ versus septemtrionem est posita, duæ provinciæ, hoc est, Rhætia prima, & Rhetia secunda, inter Alpes consistunt, in quibus propriè Rhæti habitare noscuntur.* At lib. III. cap. XVIII. Ausonii & Claudiani more Svevorum Alemannorumq; nationes, vel saltem nomina confundit: *Ex Suavorum, hoc est, Alemannorum gente oriundus, inter Langobardos creverat*. unde patet, posterioribus seculis eam dictam fuisse *Sueviam*, quæ antea, particula permagnæ illius Sveviæ, Hermundurorum fuit sedes.

Suevia hodierna.

CA-

CAPUT XXIX.

De Nariscis, qui & Naristi, & Naristæ, & posterioribus temporibus Armalausi dicti.

I. Auctor noster de Germ: *Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt. eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Ergò *Narisci* quoque in ripa Danubii, inter Hermunduros ac Marcomannos, qui Bojohæmum incoluerunt. Limites igitur fuêre, à meridie Danubius, ab Æni confluente ad Ingolstadium usque: ab occasu, linea hinc ad Mœni fonteis ducta: ab ortu æstivo, Bojohæmici montes ac saltus. Atque huc rectè faciunt etiam ea, quæ à Strabone, ac Ptolemæo, super Nariscis & Gabreta silva & Navo flumine adferuntur. *Sudeti montes* sunt, qui in Theuringia exsurgentes, effusis Visurgi, Salâ. Mœno, Egrâ, ac Navo, amnibus, Bojohæmi latus occidentale cingunt ad Danubium: in quibus saltus sternuntur *Theuringicus* & *Bojohæmicus*, vulgò *der Döringer* und *Behaimer vvald.* Supra hos monteis collocat *Theurochæmas*, qui fortè sunt *Theuringi*: infra hos Οὐαρίστοι; quorum vocabulum jam alii ante me correxerunt in Ναρισκοί. Marcomanni Bojohæmum tenuêre. Gabreta igitur silva fuit inter Nariscos & Marcomannos, id est, in dictis montibus Sudetis, à Bojohæmi ac superioris Palatinatus confinio in Theuringiam usque extensa. Atque hinc rectè paulò ante flumen, quod vulgò *die Nabe*, ex Gabreta silva profluere tradidit. Meridionale Germaniæ latus cludi ait amne Danubio. ejus tractum per confluentia in eum flumina describit. in dextrâ ripâ, à meridie recenset *Ænum* & *Arrabonem*; quorum ille vulgò nunc *die In*, juxta Passavium; hic *Rabe*, juxta cognominem sibi Hungariæ urbem, in Danubium defluunt. A læva ripa, id est, à septemtrionibus tria notat flumina: quorum secundum à *Gabreta silva* deducit; tertium à *Luna silva*. Treis maximos hujus ripæ amnes voluisse eum indicare, haud dubium esse potest. In maximis hîc primum scimus esse *Marum*, vulgò *die Mark* Germanis, Slavis *Morávvá*, Moraviam secantem: secundum verò *Navum*, vulgò *die Nabe*, à dictis *Sudetis montibus*, & *Silvâ Gabretâ* profluentem. tertius, ex notata à Ptolemæo distantia, erit *Bren-*

Nariscorũ limites.

Sudeti montes in quibus saltus Thuringicus & Bohemicus derDöringer und Böhaimer Wald.

Gabreta silva u. saltus Thuringicus & Bojohæmicus.

Ænus fl. die In.

Arrabo fl. n. Rabe.

Marus fl. die Mark.

Navus fl. die Nabe.

Brentius fl. tius, inter opida *Laning* & *Gundelfing* Danubio sese miscens. nec obstat, quòd hujus confluens est supra confluentem *Lichi*; quum primum amnem Ptolemæus infra *Lichum* Danubio adfundat. Sic scilicet falsò etiam secundum longè infra Ænum Danubio miscuit; quum tamen *Nabus* (nec alius esse potest) longè supra Ænum Danubio jungatur. De *Gabreta silva* convenit ei cum Strabone lib. VII. Silvam Gabretam eamdem intelligit, quam Ptolemæus; nempe *Theuringicam* ad Bojohæmum usque: silvæ deinde junctos *Suevos Nariscos*: dehinc *Hercinium saltum*, quem *Suevi tenebant Marcomanni*, & *Quadi*. *Gabreta* igitur *silva* est, quæ hodie partim *Theuringicus*, partim *Bojohemicus* vocatur *saltus*; in cujus jugo Pinifero oritur *Navus* amnis, Nariscos interfluens. Includunt nunc dicti Nariscorum fines Palatinatum superiorem, qui & Bavariæ Palatinatus dicitur; dein Lantgraviatum Leuchtenbergensem.

II. Vocabulnm gentis legitur apud Ptolemæum Ὀυαριστοί: quod corrigendum in Ναρισκοί. apud *Capitolinum* quoque leguntur *Narisci*. apud Theodosium è Dionis historiâ iidem populi dicuntur Ναρισταί. genuinum erat *Narisci*; ex Germanico derivativi generis vocabulo *thi Narischen*. Etenim, aut flumen *Nabum* adcolis quondam dictum fuit *thi Nare*; unde genti nomen derivatum *thi Narischen*: aut genuinum nomen *thi Nabischen*, Romani vitiarunt in *Nariscos*. Nomen hoc gentis ultimò refertur à *Dione* & *Capitolino* in M. Antonini principatu. Posterioribus temporibus, tabulæ Itinerariæ, eodem situ, inter Alemannos & Marcomannos dicuntur *Armalausi*: & apud Æthicum inter Germaniæ gentes vitiato vocabulo *Armolai*. Quando priscum nomen, & qua de causa mutaverint, haud facilè dixerim.

Nariscorũ nomen unde dictum.

Narisci postea Armalausi dicti.

CAPUT XXX.

De Bojohæmo, ejusque incolis Bojis, & Marcomannis.

I. TErram Bojohæmicam qui primùm Germani incoluerint, incertum est. *Bojos* deinde, Gallicam gentem, immigrasse, ex Tacito disco. Verba ejus de Germ. hæc sunt: *Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt.*

Boii, Gallica gens.

agunt. Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta. Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Bojemi nomen; significatque loci veterem memoriam; quamvis mutatis cultoribus. De tempore, quando huc Boji transiverint, tam varias video sententias, ingenteisque errores. uti mirari satis nequeam, potuisse cetera doctos, in re haud perinde obscurâ, tam miserè cæcutire. T. *Livius*, in lib. V, *Prisco Tarquinio, Romæ regnante*, id factum docet, ac tum *Sigoveso sortibus datos Hercynii saltus.* Bojos deduxisse Sigovesum, extra controversiam erat, quando ab his *incolis*, ut ait *Paterculus* lib. II. *Hercyniæ silvæ campi, Bojohæmi nomen acceperunt*, quod in hanc usque diem perdurat, vulgò Germanis *Böhaim* dictum. Cæsar bell. Gall. comm. VI, tradit: *Gallos, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias misisse in Hercyniam silvam.* Quæ omnia, inter se probè conveniunt. in hoc uno Tacitus à Cæsare dissentit, quòd *Boios* adpellat, quos ille *Volcas Tectosagas*. Primùm apud Cæsarem legitur, *Volcas Tectosagas* in Hercyniam silvam missos id falsum coarguit Livius. quidpè Volcas Tectosagas constat fuisse in Gallia Braccata, sive Narbonensi provincia. At Livius apertè, non ex Braccata Gallia, sed ex Gallia Celtica colonos in Hercyniam silvam missos adseverat. Certum igitur est, Gallos, qui Segoveso duce in Hercyniam silvam commigrarunt, non fuisse *Volcas Tectosagas*, id est, *Gallos Braccatos*. *Strabo* lib. VII, ex Posidonio. *Ait etiam Bojos quondam Hercinium saltum incoluisse: Cimbros autem, quum adhuc loca se contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse.* Factum hoc eâ migratione, quam Cimbri, oceani inundatione peninsulâ suâ pulsi, in omnem penè Europam susceperunt; quæ inundatio jam ante Aristotelis tempora facta. Ex quo maximè perspicuum fit, nullos hos alios fuisse Boios, quàm Gallos illos è Celtica, tertiâ Galliæ Comatæ parte, per Sigovesum, Tarquinio Prisco, Romæ regnante, id est, circa annum ante natum Christum I϶C, in Hercynios saltus deductos; à quibus locus, sive regio ipsa, Boiohæmi accepit nomen: quos tandem Maroboduus Marcomannorum rex expulit; testibus, *Paterculo, Straboneq; & Tacito*, his verbis: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Boiis, virtute parta.*

Bojohæmi campi à Boiis dicti.

Boii à Marcomannis pulsi.

II. Ce-

II. Ceterùm regionis Bojorum, Hercyniis saltibus incinctæ, nomen haud dubiè Germanis dictum fuit *der Bojer*, sive *Bojenhaim*, id est, *Bojorum sedes, domicilium*, seu *patria*; & contractæ *das Bojhaim*; unde hodieque dicitur *das Böhaim*, & corruptè *Bömen*. Latinis ex illo fecerunt, alii *Bojohemum*; ut *Paterculus* habet lib. II. alii *Bojemum*. ut *Tacitus* de Germ. alii *Boiemum*; ut *Strabo* lib. VII. apud quem tamen vox ea variè in variis exemplaribus corrupta legitur Βȣβίεμον, Βȣιάιβιον, Βȣίασμον, Βȣ·αιμον. Apud *Ptolomæum*; *magna gens Bami*: quasi dicas *die Bömen*.

III. Ceterùm Marcomanni, pulsis Boiis, quando, & quâ occasione huc immigraverint, suprà hoc libro, cap. III, ostensum est. *Strabo* lib. VII; *In quo est Bajemum, Marobodui regia: in quam regionem ille, cùm alios plureis, tùm populareis suos Marcomannos transtulit.* Alios illos fuisse *Sedusios*, atque *Harudes*, suprà prædicto loco docui. Horum tamen nomina, postquam in Bojæmum commigrarunt, in Marcomannorum adpellationem transisse existimo; quia post ea tempora à nullo auctore memorantur. Quum Marcomanni tenerent Bojohæmum, sibi quidem ipsis, ac Romanis, (quibus id nomen jam ante ad Rheni ripam, & in Gallia cognitum) dicti fuêre *Marcomanni*. Conterminis verò circùm populis Germanis à sede, *Bojohæmi*, sive *Bojæmi* & *Bami*; patriâ linguâ *die Böhaimen*, sive *Bömen*, quæ nominis usurpatio posteà quoque perduravit, in novis iterum cultoribus Venedis, sive Slavis, qui suo sibi vocabulo & anteà, & nunc *Czechi*, Germanis *die Bömen* in hanc usque diem indigetantur. Sic igitur idem nomen à Tarquinio usque Prisco, ad hæc nostra tempora bis mille ducentos ampliùs duravit annos.

Marcomanni à sede Bojohæmi dicti.

IV. Terminos Bojohæmi satis planè indicat *Paterculus*, dum *incinctos Hercyniæ silvæ campos* occupasse Maroboduum memorat. *Strabo* item, dicto sæpè loco. Omne autem Bojohæmi regnum saltibus ac montibus undique tanquam nativo cingitur muro. Verùm quia Tacitus Marcomannos in ripa Danubii collocat, atque in ipsa fronte Germaniæ; eam iis tribuo ripæ partem, quæ est à *Hafnecelle* VIII millibus passuum supra Passavium sito, ad opidum usque *Greim*. Hanc partem agrorum Bojohæmo conjungo, ab occasu montis jugo, quod à fonte Voltavæ ad dictum vicum excurrit, ab ortu amne Cluna, apud dictum opidum Danubio sese miscente.

Bojohæmi limites.

Marcomannorum fines.

Pars

pars heic nunc est Austriæ; inque medio ejus opidum *Freystat*. Fuisse Marcomannos in Danubii ripâ, inde maximè liquet, quod crebras cis Danubium in Noricum fecêre excursiones.

V. Ceterum Ptolemæus opidum habet in Germania Μαρόβουδον, *Marobodum*, id cùm situs, tùm nomen, in Marcomannos fuisse, indicant, de Maroboduo regis nomine denominatum. Regiam fuisse Marobodui, haud ineptè forsitan conjecerim; quum à rege conditum, & in regiam sedem delectum, regii cognomenti dignitatem meruerit. De eodem haud dubiè auctor noster annal. II. *Catualda, irrumpit regiam, castellumque juxta situm.* *Strabo* totum Bojohæmum, Hercyniis jugis saltibusque cinctum, βασίλειον adpellavit Marobodui; nempe quia, multarum etiam aliarum regionum ac gentium, intra Albim Vistulamque amneis, rex, in hac sedem habuit. [*Marobodui regia.*] *Tacitus* verò opus aliquod, lapide atque aliâ materiâ constructum innuit, in qua Maroboduus ceu in regia arce habitabat: juxta quam *castellum*, in opidi formam situm; in quod *lixas ex provinciis Romanis, & negotiatores jus commercii* transtulerat. Hæc duo Catualda cum validâ manu inrupit, postquam jam anteà, fines Marcomannorum, id est, Bojohæmum, Strabonis illud Maroboduanum βασίλειον *ingressus, primores inibi in societatem armorum & vindicandæ libertatis corruperat.* Ceterùm *castellum* illud, juxta Marobodui regiam situm, caput gentis Marcomannorum fuisse arbitror; quia illuc Marcomanni prædas suas conferebant. Id si quis eodem situ fuisse contendat, quo regia nunc sedes, gentisque Czechorum caput, ingens urbs PRAGA conspicitur, facilè ei palmam dederim. [*Praga urbs.*] in medio namque regionis tutissimus erat locus; ubi & rex, novi invisique regni conditor, ageret, & quo universa gens communeis prædas conferret.

VI. Hæc igitur de finibus, ipsoque solo Bojohæmi. Ceterùm Bojis Gallis, quum Bojohæmo pellerentur, idem ferè accidit, quod de Cheruscis eodem libro, narrat *Tacitus*. Pulsi à Marcomannis Boji, concesserunt in Vindeliciæ partem Ænum flumen, quà nunc etiam posteri eorum Bojari manent. [*Boji à Marcomannis pulsi in Vindeliciã concesserunt.*]

VII. De virtute Marcomannorum bellicâ; cùm innumera apud antiquissimi simul posteriorisque sæculi auctores exstant exempla: tùm hoc maximè præclarum est Romani hominis elogium: [*Marcomannorum virtus.*]

gium: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta.* Antiquissimis temporibus, Helvetios Gallos ex iis finibus ejecerant, quos hi Mœnum, Rhenum, Danubiumque amneis & Hercynios monteis inter occupaverant; postmodum verò, trajecto Rheno, quum in Galliam à Sequanis contra Heduos vocarentur, omnem fermè Galliam Celticam imperio suo subjecerint; mox Bojos etiam è Bojohæmo pepulerint, multisque dehinc ac gravissimis cladibus Noricum ac Rhætiam, Romanorum provincias adfecerint, jam inde à M. Antonini principatu. *Orosius* lib. VII. cap. XV. *Capitolinus* in vita ejusdem imperatoris. Sed socii iis semper fuêre belli contra Romanos Quadi contermini eorum, & Quadorum item finitimi Jazyges Sarmatæ. Unde etiam Carnunti exercitus habitus; quod opidum nunc Haimberg, in Danubii ripâ, Quadorum finibus oppositum.

Marcomanni fuerunt sub regibus.

VIII. Regibus semper paruisse, ostendit idem Noster: *Marcomannis, Quadisque usque ad nostram memoriam reges mansêrunt ex gente ipsorum.* Non modò in Bojohæmo Marcomanni, sed jam antè in Rheni ripa sub regum imperio agebant. quò spectat illud, quod suprà citavimus; *Non supra libertatem regnabantur Marcomanni, nec regibus infinita, aut libera potestas.*

CAPUT XXXI.

De Quadis.

I. Quados plerique geographorum nostri sæculi in eâ regione collocant, quæ inter Bojohæmum ac Poloniam nunc Silesia vocatur. De iis ita *Tacitus*: *Juxta Hermunduros Narisci ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt. eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Ergò & Quadi in Danubii ripa: scilicet infra Marcomannos. *Ptolemæus*: *sub Hercynio saltu Quadi, sub quibus ferri scisturæ, ac Luna silva. sub qua magna gens Bæmi ad Danubium usque.* Bæmos, qui iidem ac Marcomanni, malèque heic ultra Bojohæmum collocat. Id tamen haud falsum, quod sub Hercinia silva, id est, sub Bojohæmo ponuntur Quadi; ut modò ex Tacito intellectum. *Ferri* autem istæ *scissuræ* fuerunt in eo montium jugo, quod à Moraviæ opido *Ostrâ*, &

Quadorũ sedes.

flu-

flumine *Morávvá*, ad Vistulæ fontem procurrit, sub quo ipso pars Quadorum gentis coluit. De iisdem Quadis Strabo lib. VII. *Etenim verò Suevorum, ut antè dixi, gentes aliæ intra habitant, aliæ extra saltum, ut Quadorum gens, contermina Getis*: de Hercynio saltu geographum loqui, satis clarum est; rectè heic Quados mox Saltui subjungit, conterminos Getis. Quâ in re adstipulantur ei *Tacitus* ac *Ptolemæus*; & item *Plinius* lib. IV, cap. XII: *Ab eo in plenum*, inquit, *quidem omnes Scytharum sunt gentes; variè tamen litori adposita tenuere, aliàs Getæ, Daci Romanis dicti, aliàs Sarmatæ*. & mox: *Superiora autem inter Danubium & Hercyniam saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Jazyges Sarmatæ; montes verò & saltus, pulsi ab his, Daci ad Pathissum amnem, à Maro, sive is Duria est, à Suevis; regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Basternæ tenent, aliique inde Germani.* Quos omnes reliqui auctores, cùm geographi, tùm historici *Sarmatas* vocant *Jazygas*; hos auctor tabulæ adpellat *Sarmatas Vagos*, unà cum *Statio*; Silvar. lib. III, Carm. III, & *Ptolemæo*, qui eos collocat inter Danubium & Pathissum, monteisque Sarmaticos. quâ in re probè ei cum Plinio convenit, qui Jazygas inter Danubium, & Pathissum, monteisque, & Hercynium saltum colere tradit. nam ad fontem usque Pathissi, qui nunc est in Hungaria *Tissa*, Germanis *die Teisse*, pertinuisse magnum illum, per totam ferè Germaniam sparsum, saltum, suo loco docebo. Montes igitur, quibus saltus supersternebatur, sunt ea juga, quæ à dicto opido *Ostrá*, & flumine *Morávvá* versùs Vistulæ fontem, atque inde ad Pathissi ortum protenduntur: in quorum medio altissimus vertex, haud procul opido *Landescorona*, *Bábiá gorá* vulgò adcolis Polonis vocatur. Hæc Daci, sive Getæ, à Jazygibus Sarmatis è Campis inter Danubium Pathissumque sitis, pulsi, tenuerunt ad *Marum* usque flumen, quod nunc est *Morávvá* Slavis, & Germanis *March*; & *regnum Vannianum*, quod è Plinii sententia fuit inter Marum, Danubium, & juga Bojohæmica, antiquos Quadorum fineis, ut patet è Strabone simul atque *Plinio*, item è *Tacito*, qui annal. lib. II. Vannium Quadum fuisse ostendit his verbis: *Barbari utrumque* (Maroboduum & Catualdam, Bojohæmo pulsos) *comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cusum locantur; dato rege Vannio gentis Quadorum.* Marum flumen jam ostendi: Cusus inquirendus est. Iste ab læva Pa-

Marus fl. n. March.

Pathisſi quærendus eſt ripâ. Clarius hoc redditur à *Tacito* annal. lib. XII; ubi de eodem Vannio ejusque regno ſic ſcribit: *Claudius ſcripſit P. Attilio Hiſtro, qui Pannoniæ præſidebat; legionem, ipſâque è provinciâ lecta auxilia pro ripa componeret, ſubſidio victis, & terrori adversùs victores —— Vannius, ad claſſem, in Danubio operientem perfugit. Sicuti mox clientes, & acceptis agris in Pannonia locati ſunt.* Ex quibus perſpicitur, *Marum* nullum alium fuiſſe amnem, quàm qui hodiè in Moravia incolis Slavis dicitur Morávvá, Germanis *die March.* ad hujus quidpè confluentem, in adverſa Danubii ripa, ſita fuêre *Pannonica hiberna Carnuntum*; quod nunc eſt *Haimberg.* huc facilè adcolæ gentes, Marcomanni, atque his contermini versùs occaſum Hermunduri, ex alteraque parte Ligii, Viſtulæ lævam ripam colentes, adeſſe potuerunt. Sed ut omnia manifeſta fiant, Cuſus inveſtigandus eſt. Hunc ex adverſo fuiſſe Pannoniæ, patet ex eo, quòd ipſa regio inter hunc & Marum ſita, in quam Druſus Cæſar Marobodui Catualdæque clienteis collocavit, contra Pannoniam fuit. nam Claudius Attilio, Pannoniæ præſidi, ſcripſerat, uti *legionem*, & *auxilia* è Pannoniâ *provinciâ lecta, claſſemque pro ripa* componeret: in qua provincia etiam Vannii, regno pulſi, clientes locati. *Cuſum* igitur amnem eum eſſe puto, qui vulgò nunc dicitur *die Wage*, ſupra opidum *Komarno* in Danubium confluens. Et huc rectè Jazyges Sarmatæ auxilio venêre Vannio, quia contermini in læva Vagi ripa. quò illud ſpectat *Tacitus*: *Jazyges, obſidionis impatientes, & proximos per campos vagi, neceſſitudinem pugnæ attulêre, quia Ligius, Hermundurusque illinc ingruebant.* Hæc igitur eſt regio inter Marum & Cuſum, in qua dicti Svevi, Marobodui Catualdæque clientes, collocati. quam ultra Vagum in orientem versùs non extendo, primùm quia non integra aliqua natio, ſed clientes tantum prædictorum regum in ea poſiti; quibus hoc terrarum ſpatium inter Marum ac Vagum ſatis ſuperque eſt. tum verò populis, trans dictos monteis colentibus, confinium relinquendum eſt cum Jazygibus Sarmatis; quibus tributa ſolvebant. Sed & *Dio* lib. *LXVII.* prædictos Svevos Jazygibus facit conterminos. Sic lib. *LXXI.* ubique Quadi Marcomannis ac Jazygibus conjunguntur. Ac ſanè ſocietatem ipſis armorum contra Romanos fuiſſe ſemper etiam poſterioribus ſæculis, vel ex uno Marcellino ſatis patet. Sed obſtrepit heic *Plinius*, Germanorum initium, in Danubii ripa, ex adverſo Carnunti ponens, id eſt, ad

Carnuntū n. Haimberg.

Cuſus fl. n. die Wage.

con-

confluentem Mari; *hocque flumine Vannianum regnum à Dacis Sarmatisque dirimens. ex quo suspicio oboriri poterat, Cusum illum fuisse supra Marum, versùs Bojohæmum. Verùm omnis Danubii ripa supra Marum, non ad Pannoniam, sed ad Norici provinciam, Æno flumine tenus, spectavit. Tum verò, Quadorum nomen ad secundam usque Pannoniam, quam Arrabone amne (*Rabe* nunc est) à prima dirimit Ptolemæus, & Granuam flumen pertinuisse, ex Marcellin. perspicitur lib. XVII. Unde liquet, Quadorum gentem ad flumen Granuam usque tunc temporis pertinuisse. quod etiam attestatur M. Antoninus imperator, in vita sua lib. I; *Quæ in Quadis facta ad Granuam*. Sed omnia quam dilucidissima ita reddit *Ptolemæus*, in descriptione Jazygum: *Jazyges Metanastæ terminantur ab occasu prædictâ Germaniæ parte, quæ est ab Sarmaticis montibus ad Carpen, & Danubii flexum.* *Carpin* hodiè in ripa Danubii supra Budam dici *Kalpach*, suo loco ostendetur. ex hujus adverso montium jugum, ex meridie in occasum versùs ad fontem usque Vagi protensum, *Sarmaticos* illos fuisse Ptolemæi *monteis*, Germaniamque iis ab Jazygibus fuisse submotam, infrà docebo, ubi de montibus Germaniæ erit sermo. Hucusque igitur Quadi, ultimi Germanorum in Danubii ripa, fuerunt extensi. quò rectè convenit Marcellini historia de *Bregetione*; item illud in vita Antonini de *Granua* amne. Atque hinc tandem est, quod *Ptolemæus*, lib. VIII. ait: Germaniam terminari, *à meridie Rhætiâ, Norico, & duabus Pannoniis*; quarum inferior ab Arrabone amne incipiebat. Ego ex his universis, quæ hactenùs adlata, ista colligo; primò Svevos illos, inter Marum Cusumque locatos, in Quadorum transisse commune nomen; Vanniique regnum fuisse à Cluna amne (quo Marcomannos in Danubii ripâ ab oriente finivi) ad Vagum usque; tàm in antiquos Quados, inter Clunam Marumque sitos, quàm in eos Svevos, qui posteà inter Marum Vagumque nomini illorum accesserunt. *Vannii regni limites.* Plinium autem ex eo errasse puto, quia antiquorum Quadorum nomen Maro finiri, apud superioris sæculi scriptores legerat. tùm, quia jam antè regnum habuit in Quadis, quàm alii ei adjicerentur Svevi, ultra Marum; quod ex *Taciti* libro de Germ. colligitur. Ut *Marobodnus* Marcomannorum, sic *Tuder* Quadorum fuit rex. Quia igitur jam longè ante Taciti memoriam Quadi suos habuerunt reges; ut ex eo aucto- *Quadorũ rex Tuder; item Vannius.*

re disertè patet: Vannius quoque haud dubiè Quadorum simul ac novorum inter Marum Cusumque cultorum fuit rex.

Quadorũ termini. II. Termini igitur Quadorum antiquitùs fuerunt, à meridie Danubius; ab occasu æquinoctiali atque æstivo, primò Cluna amnis, dein Bojohæmici montes, ad Mari usque confluentem: ab ortu æstivo Marus. At postquam à Tiberii principatu alii etiam Svevi nomini ac civitati eorum adjecti; limites ultra Marum fuêre, à septemtrionibus montes, in quibus Plinius *Hercynium saltum*, Ptolemæus *ferri fecturas* sternit, ad opidum usque *Rycho*. inde ab ortu Cusus sive Vagus amnis, ad Danubii usque confluentem, hinc à meridie ipse Danubius. At quia ab hac parte ingens in Danubio est insula, vulgò incolis *Chalokevvz* dicta, operæ pretium est scire, cujus ripæ illa fuerit, Pannonicæ an Germanicæ. Pannonicæ non fuisse, inde colligo, quia Romanorum castella præsidiaria, in hac amnis parte, citra insulam fuêre posita, quà opidum nunc *Rabe* & duo vici *Wiselburg* & *Kerlburg* visuntur. Proinde omnis insula, cum duobus nunc opidis *Komarn* & *Sumarein*, & minoribus insulis, quas utrimque Danubii alvei complectuntur, Quadorum finibus est adscribenda. Ceterùm, quùm processu temporis fineis suos ad Bregetionem usque Quadi protulissent; terminus ab septemtrionibus porrò fuit in dictis montibus ad opidum usque *Tvvárdoszyn*. hinc ab ortu juxta lineam ad lacum *Holie* ductam: dein flumen è lacu in Granuam amnem decurrens; ac mox ipse Granua ad confluentem usque. à meridie iterum Danubius. Sed & ultra dictos monteis, posterioribus temporibus civitatis suæ fineis protulerunt. quod tradit *Marcellinus*, libro. XVII. expulerunt hinc Dacos, quos in montibus locat Plinius; ac bonam etiam, si non omnem, Osorum partem, qui inter Marum, & opidum *Os vvieczym*, Vistulæ impositum, incoluerunt.

Danubii insul. Chalokevvz.

III. Ex Ptolemæo circa hos fineis ita colligendum. Quum *Bæmi*, quos memorat, isti in ipsum sint *Bojohæmum* referendi, contermini iis *Teracadriæ* & *Racatæ* erunt in Quadorum agris locandi; partes fortasse, sive pagi gentis. *Teracadriæ* qui habendi sint, haud facilè dixerim. At *Racatæ* omnino videntur esse, qui hodiè Slavis Poloniis dicuntur *Rakuszy*, Bojohæmis *Rakaussy*, id est, *Austrii*, Germanis *die Oesterreicher*, ad utramque nunc Danubii ripam longè lateque colentes.

Teracadriæ.

Racatæ n. Austrii.

IV. Ce-

IV. Ceterum à *Maro* flumine, qui in nonnullis Plinii exemplaribus est *Morus*, regio nomen accepit, quo incolis Slavis *Morávvá* & Germanis *Mären* : item incolæ Germanis *Märern*. quæ vocabula imperitè à Marcomannorum nomine deducuntur, quasi Moravia antiqua fuerit Marcomannorum sedes.

V. Opida sive vicos habuisse Quados, jam Ptolemæi tempori, complureis, ex ejus tabula Germaniæ dispicio. In his Ῥοβόδουνον, *Robodunum*, rectiùs atque incorruptius scriptum est lib. VIII. Ἐβουρόδουνον, *Eburodunum* ; inter tria præcipua Germaniæ opida computatum. ex situ illud nullum aliud esse potest, quàm quod hodièque celeberrimum ferè est totius Moraviæ, *Brin* Germanis incolis dictum. Superiori sæculo vocatum fuisse Germanis *Brun*, sive *Brün*, patet ex eo, quod Latinè scribatur *Brunna*. *Eburodunum n.* Brin.

VI. *Eburum* ex situ videtur esse id, quod, caput regionis, incolis nunc dicitur Slavis *Olomucz*, Germanis verò *Ulmitz*. *Eburum n.* Ulmitz.

VII. *Medoslanium*, Μεδοσλάνιον ejusdem Ptolemæi ex situ simul & quadam nominis similitudine videtur esse nunc celebre opidum *Znáim*. *Medoslanium n.* Znaim.

VIII. *Celemantia*, Καλεμαντία, nullus alius est locus, quàm qui hodièque XXX millibus passuum supra *Znáim*, sub Bojohæmicis montibus, haud procùl Tejæ fontibus vicus dicitur *Kalmintz*. Reliquorum apud Ptolemæum vocabulorum situs haud liquet. *Bregetio* nunc est *Graan*. *Celemantia n.* Kalmintz.

CAPUT XXXII.

De Gothinis, Marsingis, Osis, ac Buriis.

I. TAcitus ita porro pergit : *Nec minùs valent retro Marsingi, Gothini, Osi, Burii. terga Marcomannorum Quadorumque claudunt. è quibus Marsigni & Burii sermone cultuque Suevos referunt ; Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos ; & quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis, imponunt. Gothini, quo magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus & vertices montium jugumque insederunt. dirimit enim,*

nim, scindiqne Sueviam continuum montium jugum; ultra quod plurimæ gentes agunt: ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen. Hos quatuor populos auctor ab uno latere Marcomannis Quadisque; ab altero, montium jugo claudit. Marcomannorum Quadorumque fines ab hac parte satis clarè descripti sunt. Illud *montium jugum* quod auctor tradit, in Hungariæ hodiè Poloniæque ac Silesiæ confinio, à Sarmaticis, quos Ptolemæus adpellat, montibus, (vulgò Germanis *das Hungerisch gebirge*, id est, *juga Hungarica*) juxta opidum *Tvvárdoszyn*, initium ducit; continuoque procursu ex meridie in septemtriones versùs sese extollens, primùm ceu directâ lineâ propter amnem *Solam* ad opidum usque *Osvviecżym*, Vistulæ adpositum, Silesiam à Polonia dirimit. inde per ipsam Poloniam, Vartæ fluminis dextram ripam, ad usque opidum Klodávvá, prosequens; hinc versùs opidum *Bydgoscz*; inde in occidentem conversum ad opida *Kamien* & *Stempelborg*, atque iterum in septemtriones, versùs fontem Brogi amnis, tandem juxta lævam Viperæ ripam ad mare Svevicum, inter duo opida *Slage* & *Tzanavv* deponitur. Trajectus ejus heic adcolis vocatur *Gollenbarg*. Ptolemæo universum jugum adpellatur *Ἀσκιβούργιον ὄρος*, *Asciburgius mons*. His igitur duobus lateribus, ab ortu, & ab occasu brumali, prædictæ IV nationes in universum inclusæ fuerunt. A Danubii ripa remotas fuisse universas, liquet quàm manifestissimè ex eo, quod auctor eas non, unà cum Hermunduris, Marcomannis, Quadisque, in fronte Germaniæ ponit; sed *retro Marcomannorum Quadorumque terga claudere*, adfirmat. unde haud falso colligitur, ultra eam regionem, quam Svevi sub Vannii regno inter Marum Cusumque tenuerunt, positas fuisse.

Gothinorũ Marsingorum, Osorũ ac Burorũ sedes.

Hungarica juga ol. Asciburgius mons.

Gollenbarg.

II. *Gothinos* atque *Osos* proximos fuisse Sarmatis Jazygibus, & item Quadis, inde judico, quia ab utrisque his tributa illis imponebantur. *Gothinos* tamen citeriores, Danubioque propiores censeo. quippe auctor noster *ferrum fodisse* eos tradit. de his autem ferrifodinis ita *Ptolemæus*: *Sub Hercynio saltu Quadi. sub quibus ferri fodinæ & Luna silva. Luna* igitur *silva* fuit circa Mari fonteis & prædictas ferri fodinas. Ut igitur sub Hercynio saltu Quados versus orientem nominat; sic sub his etiam versus eamdem regionem intelligendæ sunt fodinæ istæ, nullæque aliæ erunt, quàm quas in montium Sarmaticorum jugo, inter Mari Tejæque confluentem

Luna silva.

Gothinorũ fines.

&

& opidum *Tvvárdoſzyn* extenſo, ſuprà indicavi. Terminus igitur Gothinis fuit ab meridie, dictum jugum, quod Dacos anteà coluiſſe, teſtis eſt Plinius. Ptolemæus quia ſub Quadis *Lunam ſilvam* collocat, equidem crediderim, ſaltus heic atque monteis in univerſum à Bojohæmo, quà Mari eſt fons, ad Pathiſſum usque amnem, adpellatos fuiſſe Hercynios; ut patet è Plinio: privatim verò eam partem, quæ eſt inter Marum & Cuſum, Svevos Vannianos à Gothinis dirimens, dictam fuiſſe *Lunam ſilvam* & *montem*; in iisque ferrum fodiſſe Gothinos. nam eodem ſitu fuiſſe ſilvam & ferri fodinas, ſatis liquidò è Ptolemæi patet verbis. Silvâ hâc atq; jugo Gothini à Quadis ſubmovebantur, ad opidum usque *Rycho*: inde primùm à Sarmatis Jazygibus, mox ab iisdem Svevis, qui huc immigrarunt, ad usque opidum *Tvvárdoſzyn*. ab oriente terminus fuit, initium jugi Aſciburgienſis, & flumen *Sola*, ad Viſtulæ usque confluentem, & opidum *Oſvvieczym*; quo à Baſtarnis Germanis arcebantur. ab ſeptemtrionibus, quà *Oſi* occurrebant, pono lineam à dicto opido *Oſvviezym* ad Viadri Olſæque confluenteis. hinc ipſum Viadrum, & à fonte ejus lineam ad Marum & caput Moraviæ *Olomucz*. ab occidente, Maro à Quadis diſtinguebantur. Sic jam rectè tributa iis ab his atque ab Sarmatis imponebantur; quia ab utrisque erant contermini. Tributa autem patiebantur, quia hâc conditionē ſolum id obſederant alienigenæ. qui, quia Gallici generis; haud dubitaverim, quin pars fuerint Bojorum, à Marcomanni antiquâ ſede Bojohæmo pulſorum. Continetur nunc hiſce finibus Poloniæ particula; quà opida *Tvvárdoſzyn, Jablakovv, Schoczovv, Bielske,* & *Miedzirzecz*, & Sileſiæ item portiuncula; quà opida *Tuſchen, Freyſtat, Fridecke*; item Moraviæ pars; quà opida *Mezyrzec*, & *Holiſovv*. Ceterùm *Dioni*, lib. LXXI. eadem gens dicta ΚΟΤΙΝΟΙ, COTINI.

III. *Oſi* hinc Gothinis ab ſeptemtrionibus continuabantur, ad utramque Viadri ripam ſatis latè incolentes; verſus occidentem, ad Marum usque, Quadorum terminum; verſus orientem, ad Vartam & prædictum jugum Aſciburgium; ultra quod Lygii. A ſeptemtrionibus, lineam duco à Varta & opido *Czeſtochovv* ad flumen *Melpenavv*, quà vicus ei adpoſitus *Koliſzan*: hinc ipſum flumen; & ab lævа Viadri ripâ, amnem, qui apud arcem *Fulſtain* exorſus, ad vicum *Krupice* Viadro miſcetur, ad opidum uſque *Klein-Glogavv*. hinc lineam, ad fontem usque Mari. Gothinis equidem *Oſorum fines.*

tributa imponebant cùm Quadi, tùm Sarmatæ Jazyges : at Osis Quadi tantum ; quia longiùs à Sarmatis erant siti. Continetur hisce nunc finibus Silesiæ pars ; quà præcipua opida *Oppelen*, *Klein-Glogavv*, *Rátibor*, *Troppa*, *Pszyna*, *Rybnik*, *Bytom* : dein Poloniæ opida *Dlugoszyn*, *Mrzyglod*, *Olszyn*, *Mstovv*. Locus hoc tractu Ptolemæi refertur παρι.να, *Parienna* ; qui hodiè haud procul Viadri fonte, vulgò dicitur *Parn*, Moraviæ opidulum.

Parienna n. Parn.

Marsingorum fines.

IV. Ultra Osos, inter Bojohæmum & Lygios fuêre *Marsigni*, ac *Buri*. Marsignos proximos facio Marcomannis, ad Viadrum. A septemtrionibus illos igitur, quà Semnonibus jungebantur, cingo lineâ, à vico *Steinavv*, Viadro adposito, ad Bojohæmica juga, quà opidum est *Frideberg*, ductâ. Continetur hodiè his finibus celeberrima totius Silesiæ pars, quà opida nobilissima *Neisse*, *Münsterberg*, *Grotka*, *Brige*, *Olavv*, *Svveinitz*, *Strige*, *Lignitz* & ipsum Silesiæ caput *Breslavv*. præterque comitatus Glacensis. Nomen gentis magis genuinè ad germanicam linguam id scribitur *Marsingi*.

Buriorum sedes.

V. *Burii* hinc, quamvis unà cum prædictis populis terga Marcomannorum clauderent ; tamen haud propè attingebant ; sed, inter Marsingos ac Lygios, medium jugi Asciburgii adcoluêre, unde etiam ipsis Lygiis à Ptolemæo adnumerati. Horum termini, quibus à meridie Osos, ab ortu Lygios, ab occasu hiberno Marsingos attingebant, jam antè dicti sunt. ab occasu æstivo lineâ à prædicto vico *Steinavv* ad opidum *Szrzodá*, Vartæ impositum, a Semnonibus distinguo. A septemtrionibus, Vartâ flumine, à dicto opido *Szrzodá*, ad opidum *Kolo* à Burgundionibus. Comprehenduntur hisce nunc finibus ; Silesiæ pars, quà opida, *Praußnitz*, *Schildberg*, *Waartenberg*, *Beraun* : & Poloniæ portio ; quà opida *Krzepile*, *Radomsko*, *Brzesenicá*, *Wielun*, *Boleslavv*, *Wierus*, *Sieratz*, *Grábovv*, *Sadecz*, *Uniejovv Kalitz*, *Kolo*, *Konin*, *Kotec*, *Kozmin*, *Jutroszyn*. Apud Ptolemæum locus hoc tractu nominatur *Calisia*. quod ego ex nomine, simulque ex tractu interpretor dictum Poloniæ opidum *Kalisz*.

Calisia n. Kalisz.

CA-

CAPVT XXXIII.

De Lygiis; qui & Ligii, Lugii, Lugi, & Logiones.

I. A Latere igitur Osorum Buriorumque fuêre *Lygii*, de quibus ita auctor noster: *Dirimit, sciditque Sueviam continuum montium jugum; ultra quod plurimæ gentes agunt, ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum.* Et posteà: *trans Lygios Gothones regnantur.* Jugum illud superiori capite descriptum est. hoc igitur, & Vistulæ amnis lunato cursu, ab opido *Osvviecżym*, ad opidum usque *Bydgosscż*, cincti fuerunt. Ultra amnem, extra Svevorum nomen coluêre *Bastarnæ*. Omne Lygiorum solum, ultra Germanorum nomen nunc Poloni colunt. *Lygiorum sedes.*

II. Addit auctor superioribus ista: *Lygiorum nomen in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios, Helveconas, Manimos Elysios, Naharvalos.* Non omnes se nominasse, apertè fatetur. igitur à Ptolemæo referuntur etiam Λοῦγοι, Διδοῦνοι, *Lugi, Diduni.* Apud eumdem λοῦγοι ὀμανοὶ videntur esse iidem, qui Tacito *Lygii Manimi.* λούγους Βούρους, *Lugios Burios* habet idem. Singulis suas describere sedeis, haud meæ est industriæ, quando, Lygiis Germanis vel sponte egressis, vel vi pulsis, Slavi immigrantes, vestigia etiam vocabulorum exstinxêrunt. *Helvecones* tamen, ex positione Ptolemæi, extremi versùs septemtriones proximi Burgundionibus, Gothonibusque fuerunt. *Elysios* pleriq; nostri sæculi geographi putant esse eosdem, qui nunc *Silesii* vocantur; quasi litera S interierit à voce *Selysios.* Et potuerunt quidem, suis sedibus à Slavis pulsi, in eam, quæ nunc dicitur *Silesia,* transmigrasse. *Helveconũ sedes.*

III. Nomen *Lygiorum* variè scribitur, annal. XIII. *Ligii*; *Dioni* lib. LXVII. *Lygii, Lugii.* Λουγίους apud *Strabonem* legendum. Ut noster; *Latissimè* ait, *patere Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum*; sic *Strabo* λουγίους suos facit *gentem magnam.* *Lugi* dicuntur Ptolemæo, qui Straboni *Lugii*, Tacito *Lygii* ac *Ligii*. *Zosimo* autem in lib. I. dicuntur λογίωνες *Logiones*, quasi *Lugiones*; quemadmodum & ipsi *Burgundi* aliis auctoribus vocantur *Burgundii*, ac *Burgundiones.* *Lygiorum nomen variè scriptũ.*

CAPUT XXXIV.

De Gothonibus, qui & Gotones, & Gutones & Guttones, Gythones, Gothi, & Gotthi. item de *Gepidis.*

I. LYgiis continuabantur ab feptemtrionibus *Gothones.* fic enim Tacitus: *Trans Lygios Gothones regnantur paulò jam adductius, quam cetera Germanorum gentes; nondum tamen fupra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugu & Lemorii.* Horum quoque vocabulum variè apud auctores fcriptum legitur: Ipfi *Tacito* annal. II. funt *G. tones. Strabonis* lib. VII. Γούτονες, *Gutones. Plinio* lib. IV. cap. XIV & lib. XXXVII. cap. VII. *Guttones. Ptolemaeo*, Γύθωνες *Gythones.* Pofterioris fæculi fcriptoribus pasfim *Gothi* ac *Gotthi.* Auctor nofter apertè *Gothones* in mediterraneis locare videtur, inter Lugias ac Rugios five Lemovios. Pytheas verò apud Plineum, libro XXXVII. cap. II. in litore oceani, five Svevici maris eos ponit. Poterat quidpè gens, quæ anteà litus oceani adcolebat, pofterioribus in interiora five per vim effe pulfa, five fponte fuâ concesfiffe.

Gothorum nomen variè fcriptũ

II. *Limiteis* igitur *Gothorum* agris adfigno hujusmodi: A feptemtrionibus *Svevicum mare*; ab occidente æftivo, quà contermini erant Lemovii, primò Cattium rivum, qui IV millibus pasfuum citra Viftulæ oftium, oceano mifcetur; & ab ejus fonte lineam, per Casfubiæ colleis, fonteisque Levæ ac Lepenii amnium, opidumque quod vulgò incolis Casfubiis Byczovv, Germanis *Bütovv* adpellatur, ad fontem usque Brogi fluminis, & opidum *Hamerfteen* ductam. Ab occidente Æquinoctiali, atque meridie, quà Burgundiones occurrebant, Afciburgiorum eos cingo collium jugo quod à dicto Brogi fonte primùm verfus meridiem inter opidum *Sluchovv*, & amnem Gudam, deinde à vico *Stempelborch* in orientem verfùs ad opidum Bydgofcz, & proximam Viftulæ ripam procurrit, quo tractu prædictis Lygiis continuabantur. Ab oriente brumali fuit Viftula amnis; &, ubi is, inter cœnobium *Polplyn* opidumque Stuum, in duo fcinditur cornua, alveus ejus orientalis, qui Markburgium opidum præterfluens, vulgari vocabulo *die Nagot*, apud Elbingium opidum in prædictum lacum effunditur. hinc ve-

Gothorum limites.

verò ipse lacus, ad ostium usque, quo is, inter duos vicos *Balge* & *Pillavv.* oceano miscetur. includunt hi fines regionem, quæ nunc Pomerellia vocatur; superiori autem sæculo pars erat maxima Cassubiæ. Est hodieque in citeriori Vistulæ ripâ, ad medium dictæ insulæ *Magnæ* latus, vicus vulgari vocabulo *Gutland*, & variante incolarum dialecto *Gootland*. quod an veterum cultorum memoriam servet, quasi dicas *Gothonum terram*; haud temerè adfirmaverim. *Gutland, vicus Gothorum nomen servat.*

III. Sed ea fuit Gothonum gens, quam posterioris ævi scriptores dixêre *Gothos*, atque *Gotthos*: quos multi *Getarum* adpellarunt vocabulo; Jornandes autem, Procopius, Orosius, D. Hieronymus, Spartianus & nonnulli alii, liquidò adseverarunt, *Gothos* eamdem esse gentem, quam antiquiores scriptores Græci dixêre *Getas*, Romani *Dacos*: quorum sedem ultra Danubium fuisse, inter Pathissum amnem atque mare Ponticum, ex adverso Pannoniæ, Mœsiæque, satis è Strabone, Ptolemæo, atque aliis in aperto est. Ac duas diversasque inter se fuisse genteis, *Gothos*, atque *Getas*, primùm probabo. secundò, Quo facto, ostendam, *Gothos* eosdem esse, quos Tacitus *Gothones* & *Gotones*; Plinius cum vetustissimo scriptore Pytheâ *Guttones adpellavit.* *Dacorum sedes.*

IV. *Procopius* rer. Gothic. lib. I; *Geticam quidpe nationem esse Gothos adfirmant.* Divus *Hieronymus*, epistolâ *CXXXV.* Getas vocat. *Orosius* lib. *I*, cap. *XVI*; *Modò autem Getæ illi, qui & nunc Gothi.* Fl. *Vopiscus* in Probo; *Pomponius Lætus*, in Claudio, & in Constantino Magno; *Spartianus* in Antonino Caracallâ; & in Antonino Geta; Gothos adpellant *Getas*. At nemo veterum auctorum *Getas*, sive *Dacos* in Germanorum computavit nationibus: quum interim, *Gothos* Germanicam fuisse gentem, tam certò ex moribus ac sermone & propriis singulorum hominum vocabulis constet, uti id nemo umquam in dubium vocare ausus sit. Suprà ubi de Quadis ex Plinio intelleximus, Germanorum initium in Danubii ripâ, à Ponto & ostiis ejus amnis advenientibus fuisse ad Marum flumen, & Pannonica hiberna Carnunti sita; primis illic, post Jazyges Sarmatas, occurrentibus Quadis. quorum deinde nomen, civitasque ad Cusum usque; ac tandem ad Granuam & Sarmaticos monteis prolata fuit. Et Getas Thraciam, non Celticam fuisse gentem, teste *Herodotus* lib. IV. Herodoto consen- *Gothorum gens discreta fuit & diversa à Getis.*

 tiens

tiens *Strabo*, *Getas facit Thracas*, ac planè ab his diversos Germanos, lib. VII. His adde, si videtur, quæ *Stephanus* de Dacis & Getis è Strabone transscripsit. Ex his igitur satis jam clarè patet, diversam semper habitam fuisse Getarum gentem à Germanorum gente: illam *Thracicam*, hanc *Celticam*. Neque enim Græci discrimen hoc ignorare potuerunt, quando Getæ illis satis propinqui; Celtarum verò multæ nationes Pannoniam, Mœsiam, Thraciamque intra Hæmum, & item magnam Ponti in Asia partem tunc tenuerunt. Nec Romanis quidem ejusdem discriminis, sub Cæsare atque Augusto, Tiberioque, sub quo scripsit Strabo, ignaris esse licuit; siquidem bella cum utrâque tum gente gerebant; teste vel ipso Strabone in suprà dictis. Sic igitur posteriori etiam sæculo, quum penitiùs jam Romanis *Getarum* natio non modò cognita, sed & debellata fuit; quos illi in universum *Dacos* adpellavêre, teste *Plinio* lib. *IV*, cap. *XII*: nemo tamen ante Spartianum *Dacos* retulit inter Germaniæ nationes. quamvis ne hic quidem disertè id facit: *sed Gothos*, ait, *dictos fuisse Getas*. cujus generis fuerint, vel isti, vel illi, non addit. *Tacitus* qui Germaniæ gentes singulari libro descripsit; interque eas & *Bastarnas* nominavit, ad Pontum usque supra Dacos extensos; nihil de Dacis adjungit. contra verò eodem libro, & hist. IV. (scripsit autem historias post Germaniam) quàm disertissimè inter utramque gentem distinguit. in libro de Germ: *Germania omnis à Gallis, Rhætisque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur*. In IV. histor: *Turbata per eosdem dies Germania*: & mox; *Mota & Dacorum gens*. & paulò post; *Ne extrema moles utrimque ingrueret, si Daci Germanique diversi irrupissent*. Præterea heic reliquos auctores, qui Taciti ætatem proximè subsequuti sunt. Unum *Dionem* citare liceat; qui Caracallæ tempore vixit; & Dalmatiæ Pannoniæque præturam gessit: ubi in ripa Danubii, in Daciæ confinio, perdiscere gentem genusque Dacorum præsens potuit. hic tamen lib. L. *Turmæ quoque Dacorum & Suevorum inter se depugnarunt. quarum altera Scythica est quodam modo, altera Germanica natio*. Idem auctor lib. *LXVII*. *Dacos eos adpello, quia ita cùm à se ipsis tùm à Romanis vocantur: etsi non ignoro, eos à quibusdam Græcis Getas esse dictos, sive rectè, sive malè. Ego enim scio Getas trans Hæmum incolenteis*. Nempe inferiores, Pontoque proximi *Getæ* Græcis adpellabantur, unde

Getarum nationem adpellarunt Dacos.

de etiam *Ovidio*, in Tomitano apud Pontum opido agenti, numquam vocantur *Daci*. quidam verò Græcorum, reliquos quoque ejusdem gentis, id est, *Dacos*, adpellarunt *Getas*. Quia satis hactenùs demonstratum est, Getas non fuisse Germanos; firmo jam validoque argumento patet, Gothos, Germanicam gentem non fuisse Getas.

V. Ceterùm error hic Spartiano, aliisque post eum auctoribus inde natus est, quòd Gothi circa ea tempora Dacorum terras obsederant. *Isidorus* origin. lib. XIV. c. IV; & *Æthicus* in descriptione Europæ: *Dacia, ubi est Gothia*. Et sic *Jornandes* Gothorum, sub Justiniani imperatoris tempora, episcopus, in libro, quem malè de rebus Geticis inscripsit, quum de Gothis agat, ipsam terram adpellat *Daciam*, quam Gothos obsedisse narrat. Quanquam non Jornandis demum hæc puto figmenta; sed *Ablabii* & *Dexippi*. qui ante ipsum Gothorum res gestas scripto mandarunt; quosque ipse citat. His igitur haud dubiè auctoribus, originem gentis Jornandes ante Herculea tempora deducere conatur, ex insula septemtrionis, ut putabatur, Scanzia, quam ob id ipsam *vaginam* vocat *nationum*, & *officinam gentium*. Quâ in re egregium se præbuit ineptissimarum nugarum etiam posterioribus hominibus ducem; primum *Paullo Diacono*, uti is ex eâdem regione suos quàm falsissimè originaretur *Langobardos*; dein nostri sæculi scriptoribus, qui indidem *Alemannos*, *Francos*, *Saxones*, atque alios protraxerunt. Ista Jornandis opinio, pleniùs cognoscenda sub initium libri sui de rebus Gothicis. Damnatur autem ob ineptissimas istas gentis originationes, unanimi omnium prudentium consensu virorum. qui tamen utinam tam facilè veritatem, fœdâ istâ fabularum caligine obvolutam, dispexissent, quàm falsa primo intuitu deprehenderunt; certè minus ego jam haberem, quod in eâ detegendâ tantopere laborarem.

Gothi Daciam incoluêre, hinc à quibusdam Getæ adpellati.

Jornandis in origine Gothorum error notatur.

VI. *Gothos* igitur, sive, ut alii vocant *Gotthos*, eamdem esse also Germanici generis nationem, quam vetustissimi auctorum dixere *Guttones*, *Gutones*, *Gythones*, *Gothones*, atq; *Gotones*. idque colligo, primum ex ipso vocabulo, quod priscis Germanis fuit *thi Gotan*: unde modò dictæ formationes Græcæ ac Latinæ posterioris ævi scriptoribus dicti sunt *Gothi*. Jornandes quamvis ex Scandiâ Gothos suos ante Trajana Herculeaque tempora falsò deducat, tamen in eo veritatem prodit, quòd circa Vistulæ ostia eos quondam

egis-

Jornandes quæ in ea re habeat vera.

egisse, inque conterminos *Vlmerugos*, *Vandalosque* bella, duce Berico, movisse tradit. quorum illos fuisse Taciti *Rugios*, Gothonibus circa opidum *Hamersteen* & fontem Viperæ conterminos; hos verò, VII illas nationes, quæ ultra Langobardos, intra Albim Viadrumque, ad mare Svevicum, unum inter se conficiebant corpus. Nec falsus est in eo, quod partem tantum Gothorum trans Vistulam in Scythicam ad Mœotin paludem, Filimero duce, profectam narrat: partem vero cis Vistulam, atque in ejus insulis remansisse. qui postea conterminæ sibi Burgundionum nationi, aliisque juxta populis bellum, Fastidâ duce, intulerunt; moxque reliquos trans Vistulam in Daciam sequuti sunt. At falsum esse puto, quod pontis collapsu partem alteram ulteriore ripâ præclusam tradit. peritiores quidpe illi prisci Germani fuêre trajiciendorum fluminum, quàm uti eos pontis inopia retinere potuisset. æquè falsa est atque ea, quàm indignationi, ex imposito Gepidarum cognomento ortæ, imputat. Falluntur circa hanc historiam etiam, qui flumen à Gothis trajectum, ex regionis vocabulo *Oκin*, interpretantur *Obium*. Vistulam intelligere Jornandem, patet primùm ex eo quod hoc flumine Scythicam à Germania disterminat: tum vero maximè indè, quod posteà partem Gothorum, cis flumen remanentem, in Vistulæ insula egisse, bellumque cùm Burgundionibus gessisse tradit. vera sunt ista. Consedisse autem eos circa Pontum, sivè Mœotin, testis est, præter Ablabium, *Stephanus*. Credibile igitur est, post Taciti tempora, qui postremus eos ad Vistulam memorat,

Quando Gothi ex patriis sedibus migrarunt,

à Vistulæ ostiis atque patriis sedibus migrasse eos primum versùs orientem brumalem, ad Mœotin lacum. inde verò regressos versùs occidentem brumalem, ad Borysthenem ac Pontum, Getarumque illic fineis; in quibus tandem consederunt; gente eorum in duas parteis inibi distinctâ: quorum alteri ad orientem versùs ac Pontum incolentes, dicti sunt à mundi regione *Thi Oostgoton*, id est, *Gothi orientales*; alteri in occidentem ac Germaniam versùs, *Thi Westgoton*, id est, *Gothi occidentales*. quæ vocabula latinâ linguâ varia perscripta leguntur: *Ostrogothæ* & *Ostrogothi*. dein *Wesegothæ*, *Wesegothi*, *Wesigothi*, *Wesegothi*, *Wisigothi*, *Vesegothi*, *Vesogothi*, & apud Sidonium *Vesi*, dimidiato vocabulo. Utrique postmodum quomodo per Thraciam atque Illyricum, in Italiam, Galliam ac Hispaniam irruperint. pars etiam in Bithyniam atque Phrygiam, & conterminas regiones; satis plano atque aperto

tam-

[...]ditur ab Jornande simul atque aliis auctoribus stylo.

VII. Ceterùm quo tempore vel prima illa Gothorum pars, duce Filimero, vel altera posteà, duce Fastidâ à Vistulâ profecti sint, parum in certo ponit Jornandes. Filimerum tamen longè ante Fastidæ ævum suos ad Mœotin deduxisse, patet ex eo, quod ante Ostrogothum, sub cujus imperio Fastida demum, debellatis domi Burgundionibus, in Daciam pervenit, quinque nominantur à Jornande, præter Filimerum, reges. Fastidam cum Gepidis sub Claudii jam principatu, quum Ostrogothus cum prioribus illis Gothis Marcianopolin obsideret, Daciæ partem habitasse, quæ nunc dicitur *Transsilvania*, bellumque cum Ostrogotho gessisse improsperum, disertis narrat verbis Jornandes. Sed profectionis Gothorum è patriis sedibus adventusque in Daciam, certior potest haberi historia. *Nicetas Choniates*, in vita Joannis Comneni, Alexii filii tradit, eos *in plureis* distributos fuisse *tribûs*; *nec uni duci paruisse*. Jornandes, *Astingorum gentem* à mari Svevico *ad Romanum limitem*, id est, ad Daciam, *vix anni spatio pervenisse, testatus est*. Nam à Vistulæ ostiis per Sarmatiam ad Mœotin usque paludem, & inde ad Daciam profecti erant. Factum id esse L circiter annis post Taciti ævum, sub M. Aurelio Antonino imperatore, ex Dionis historia colligitur, referente Theodosio lib. LXXI. *Astingi multis Marcum precibus obtestati supplices, uti pecuniam & agros ab eo acciperent, hâc conditione rogaverint, si nationibus, tunc bellum adversùs eum gerentibus, cladem intulissent. Ac præstiterunt sanè nonnihil eorum quæ polliciti erant.* De eadem re ita breviter ecloga: *In auxilium venere Marco imperatori Astingi & Lacringi.* Jam inde igitur à M. Aurelii principatu Gothi è patriis sedibus per Sarmatiam longè vagati, tandem in Daciâ habitare cœperunt. Unde posterioribus Romanis occasio eamdem eos cum Dacis, sive Getis censendi gentem. Ac Græci equidem Gothos, quia è Scythia Europæâ à Mœoti palude advenerant, pro Scythis habuerunt. Ex his igitur liquido patet, quam falso *Joannes Magnus* Svedus Gutis suis attribuit *Gothorum* simul & *Getarum*, simulque *Scytharum* res gestas.

Gothorum pars quando ad Mœotin profecta.

M. Aurelii principatu Gothi per Sarmatiã profecti.

Græci quare Gothos pro Scythis habuerunt.

VIII. *Gepidæ* pars Gothorum fuisse creduntur. Jornandes: *Gepidæ namque sine dubio ex Gothorum prosapia ducunt originem. Sed quia Gepanta pigrum aliquid tardumque signat; pro gratuito convicio Gepidarum nomen exortum est. Sunt enim tardioris ingenii, graviores* cor-

Gepidæ Gothorum pars ad Vistulam relicta.

corporum velocitate. Dicti fortè fuêre *pigri* atque *ignavi*, quia longinquam expeditionem detrectabant, Hi ergò *Gepidæ commanebant in insula, Visclæ amnis vadis circumactâ. Nunc eam, ut fertur, insulam gens Vividaria incolit.* Et suprà: *Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulæ fluminis elabuntur, Vidioarii resident ex diversis nationibus aggerati.* Tres istæ fauces, seu tria fluminis ostia sunt hæc: *primum* est III millibus passuum infra opidum *Dantiscum*, exitque in apertum mare. *alterum*, juxta vicum *Kobelgrube* in lacum evolvitur. *tertium*, infra Elbingium opidum, eodem. Cæterò, vocabulum populi, qui modò *Vividarii*, modò *Vidioarii* dicitur, corruptum alterutro loco esse necesse est, quin neutrum vitio carere, ego crediderim. nam quum insulam Vistulæ eos coluisse narrat Jornandes; omninò ego mihi persuadeo, idem tunc nomen fuisse, quo hodieque ejusdem insulæ vocantur incolæ vulgò *die Werderischen*, id est, *insulani*; à primitivo vocabulo *Werder*, quod *insulam* significat ita, uti scriptum à Jornande fuisse credam *Viridarii*, & *Viridaria*. Sed & inferiorem ejusdem amnis insulam, quæ nunc vulgari vocabulo adpellatur *die Narung*, aliquos Guttonum tenuisse, suprà demonstratum est. hanc posteros eorum Gepidas, unà cum superiore, coluisse haud dubito. Post horum in Daciam digressum varios occupasse easdem insulas populos, qui in universam, ceu una natio, dicti *Viridarii*.

Tria Vistulæ ostia.

Viridarii die Werderischen.

Gepidæ in Daciam digressi.

IX. Gothorum equidèm nomen, sedemque, primus auctorum, quos sciamus, retulit Pytheas. ipsius verò soli, ac finitimis eorum, succinique inde in Græciam Italiamque delati, multò antiquior exstat memoria apud Herodotum; qui CCL circiter ante Pytheam vixit annis. Verba *Herodoti* lib. III: *Neque adsentior, fluvium quemdam esse, Eridanum a Barbaris vocitatum; qui exit in mare septemtrionale: unde electrum venire narratur, ne Cassiterides insulas novi insulas, unde ad nos venit plumbum album. Constat tamen, ab extremis Europæ ad nos venire plumbum album, atque electrum.* Dispectu facilè erat, quas heic intelligeret Herodotus *insulas Cassiterides*; & item quæ loca, unde electrum veniret, siquidem utraque in extremis collocat septemtrionis. Succinum verò à Gothonum venisse litore, testem habemus Pytheam. A solo hoc Prussiæ litore in omnem reliquam omni ævo missum fuisse Europam, inde adostendam, Quum ab hoc litore succinum venisset, Gotoplos,

Eri-

Eridanum iſtum nullum alium ſtatuit eſſe amnem, quàm qui in hac parte omnium maximus eſt *Viſtula* vulgò *die Weiſſel.* at malè cum [illegible]iſſe cenſeo, vocabulum id verum eſſe germanumque & antiquiſſimum Viſtulæ nomen. Eſt verò amnis hodiè, qui XXV circiter millibus paſſuum ſupra opidum *Danzig*, inter duo cœnobia *Olivv & Carthaus*, in lacu exoriens, primò dictum cœnobium *Olivv*, mox celebrem vicum *Prunſt*, copioſiſſimis aquis abluit tandemque ipſum opidum *Danzig* interfluens, ſtatim ſub ipſi opidi mœnibus magno illi flumini Viſtulæ ſeſe miſcet; vulgari vocabulo dictus die *Rodaune*, & variantibus dialectis, *die Raddaune, de Raddune, & de Reddune.* Hunc eſſe vetuſtiſſimum Græcorum ſeptemtrionalem illum *Eridanum*, cùm ſitus prope litus Guttonum; unde electrum adferebatur, tùm maximè nomen teſtatur ipſum. Poterant igitur antiquiſſimi mortalium, ſive Gothones ipſi, aliive Germani, ſuccinum ſuum in Danubii ripâ, vendentes; ſive externorum quidem ad Gothones coëmendi ſuccini causâ profecti; ceteris mercatoribus Græcis narraſſe, legi id in Gothonum, Celticæ gentis, & contermino verſùs orientem æſtivum litore; atque inde in unum locum ad mercatum conferri, qui prope mare eſſet, ad confluenteis duûm fluviorum, quorum alter major, atque in ipſum mare immediate effluens, incolis *Wiſſel*; alter minor, in majorem confluens, *Redàne* diceretur. Hujus narrationis poſteà memoria, antequam in Græciam, per varias gentium interjectarum manus tradita, perveniret, temporis ſimul atque locorum longinquitate adeò corrupta eſt, uti maximi fluvii nomen Viſtula prorſus per oblivionem periret; minoris verò, ac notioris, quia is prædictum locum, in quo ſuccini mercatus fiebat, medium interlabebatur, memoria cuſtodiretur; idque mox majoris fluvii, qui immediatè in mare effundebatur, vocabulum eſſe crederetur. Græci homines, qui omnia externa vocabula ad ſui ſermonis formationes accommodabant, quum cernerent, noſtri *Radane*, ſive *Redane* vocabulum adſimile eſſe nomini illius amnis, qui parvus & ipſe, in Atticâ terra in *Iliſſum* flumen tranſiens, *Strabonis*, lib. IX. & *Pauſaniæ* in Atticis deſcribitur nomine Ἠριδανὸς *Eridanus*: noſtrum quoque hunc *Redanum* adpellaverunt *Eridanum*. quod vocabulum mox per errorem magno illi flumini Viſtulæ tributum; ut ex Herodoti colligere eſt hiſtoria. Ab hoc porrò flumine, quod dextrâ

Viſtula fluvius Eridani vocabulo antiquitùs non fuit adpellatus.

Eridanus n. Radaune.

ripâ magnam Venedorum gentem tunc abluebat, quomodo postea vocabulum id in Italia Venetorum gentem perfundenti amni Pado, unà cum succini ortu, per errorem, ex nominum a[illegible] que rerum similitudine tributum, cap. XL. aperiam. Apollonius Rhodius, in IV. Ἀργοναυτικῶν, tria flumina, Rhodanum, Padum atque Vistulam mirè confundit. Fluvio, qui per Vistulæ os oceano septemtrionali miscebatur, & unde electrum in Græciam veniebat, nomen erat *Radune* sive *Radaune*. Id vocabulum Græci primò formatum *Eridanus*, sui fluminis in Attica nomine mox, quia à *Pado*, qui in Jonium mare effunditur, electrum in Italiam, & inde in Græciá transportabatur; Græciq; id ad Padi ostia legi putabant; *Padus* etiam inde dictus est *Eridanus*. dein verò, quum nomen nostri amnis clarius atque integrius intelligeretur Græcis; pro *Eridano*, dixêre *Rhodanum*. nomine Gallici fluminis nobilis[illegible]i; qui in Tyrrhenum mare effunditur. hinc tandem quum Italicus Eridanus per ingenteis paludes septem ostiis mari Ionio seu Adriatico adfunderetur; iidem Græci id ad Gallicum Rhodanum transtulerunt. De qua re *Plinius* lib. ultimo, cap. II.

Padus qua occasione dictus Eridanus.

Rhodano fl. Eridani nomen tributum.

X. Nunc patriam terram magis magisque ut ultimâ exinde antiquitate illustrem; ajo, opidum, quondam Cassubiæ nunc totius Prussiæ celeberrimum, opulentissimumque, & optimâ famâ toti penè terrarum orbi notissimum, cui vulgare vocabulum *Danzig*, sive, ut vulgò scribitur, *Dantzig* & alia dialecto [illegible] sive *Dantzke*, esse locum illum, in quo succini, in Prussiæ litore lecti, mercatus jam ante Herodoti tempora fiebat; quia id opidum ad dictos Vistulæ Rodanique amnium confluenteis positum. Neque enim aliàs nomen hujus *Rodani*, ùt exigui amnis, historiæ de succino immisceri potuisset, nisi mercatus succini ad eum fuisset factus. Plinius lib. XXXVII. cap. II, ita tradit: *Pytheas credidit Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani, Mentonomon nomine, spatio stadiorum sex millium. ab hoc diei navigatione insulam abesse Abalum. illò vere fluctibus advehi electrum; & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere.* Teutonos aliis, non adpellationibus, sed dialecti tantum dictos fuisse *Codanos, Godanos Gdanos*, atque *Danos*, electrumque, omni ævo, in uno duntaxat Prussiæ litore, quod olim

Godani urbis, quæ h. Dantzig, ostenditur antiquitas.

Go-

Gothones atque *Æstii* tenuerunt, fuisse lectum, infrà; cap. XL. & XLIV. pluribus docebo. unde perspicuum redditur, quia apud Pytheam, in historia electri, fit mentio *Guttonum*; ab his id habuisse *Teutonos*. Sive igitur *Guttones* ad Teutonos, sivè Teutoni ad Guttones, ejus vendendi coëmendivè causâ navigarint; certum est, portum heic in Guttonum litore, unde solverentur adpellarenturque naves, nullam fuisse commodiorem, quàm quem maximi fluminis Vistulæ os efficiebat; quo ad confluentem Rodani, & locum illum, in quo electri mercatus fiebat, naves subvehebantur. Mare autem hoc jam autiquissimis temporibus fuisse navigatum, ex Taciti ævo conjicere licet; is enim de Germ. auctor est, suâ tempestate Suionas *classibus valuisse* Certum igitur est, ex quo conventus hominum huc ad mercatum electri aliarumque rerum facti, item ex quo maris hujus adcolæ Gothones, Sveones, atque Teutoni, navibus os Vistulæ intrarunt; pagum quoque sivè vicum pluribus ædificiis juxta fuisse constructum; in quo mercatus fiebat, mercatoresque ac nautæ recipiebantur. Hic non antè cultoribus fuit desertus, quàm ipse portus, & ad eum commercia: qui deseri haud umquam potuerunt, dum opportunitas magni fluminis duravit. Constat jam igitur, loci hujus ad Vistulæ Rhodanique confluenteis vetustissimam esse celebritatem; ut quæ ultra bis mille retro annos ostendi posit, ad eos usque mortaleis, ex quorum traditione Herodotus hausit, ab his oris Europæ extremis, & ab flumine Eridano electrum deferri in Græciam. Vicum tamen ab initio multisque post sæculis fuisse, vel inde conjicere licet, quòd ipsa citerior Germania, licèt Rheno & Galliæ, cultiori Romanorum provinciæ, fuerit vicina, nullas tamen habuit urbeis, ut auctor est Tacitus, de Germ. ac ne Marcellini quidem tempestate. Quod si igitur splendidæ provinciæ contermina Germania nulla habitavit opida; multo sanè minus ulterior, ad Vistulam amnem, versûs Sarmatas; ubi major barbaria, & locorum incondita vastitas. Nomen ego idem ab omni ævo fuisse crediderim, quo etiam nunc opidum vocatur *Dantzke*: quod non nuper, sed antiquissimis inventum esse temporibus, ipsa etymologiæ convincit ratio. antiquissimum illud veri veterisque Dei, nomen *Theuth* in varias dialectos eò usque tractum fuit, donec inde tandem & *Dan*, & *Codan*, & *Gotan*, voces efficerentur. qualis etiam Germanica gens *Teutoni*, aliâ dialecto dicti fuère *Dani*, quæ vox etiamnum durat: & aliâ iterum Codáni; unde ma-

mare, quod adcolebant, Melæ & Plinio vocatur *Sinus Codanus*; & maxima Teutonorum insula, quæ nunc *Sieland*, eidem Melæ *Codanonia*. *Godanos* quoque fuisse dictos, ex adpellatione æterni nominis *Godan*, unde etiam *Deus* vocatur nobis *God*; & contractè *Gdanos*; dubium nullum esse potest. Ab eodem igitur vocabulo *Godan*, sive *Gdan*, prædictum quoque opidum *Danzke* nomen traxit. Unde etiamnum Slavici generis nationibus vulgò vocatur *Gdànsk* & *Gdànsko*; non tam Slavicâ, quàm merè Germanicâ formatione. quippe, quemadmodum ipsa Teutonorum nunc gens, id est, *Dani*, derivativo vocabulo sibi dicuntur *Danske*, & contermina gens *Sveones*, *Svenske*; id est, *Danici* ac *Sveonici*: sic opidum quoque nostrum derivativo vocabulo, à primitivis vocibus *Godan*, *Gdan* & *Dan*, dictum fuit, variis dialectis, *Godanske*, *Gdanske* & *Danske*. quorum medium apud Slavos hodieque ultimum apud incolas Germanos, & omneis reliquos ejusdem maris Godani adcolas durat; corruptâ tantùm, vel magis exasperatâ unâ literâ *T* in *Z*, quæ nobis, atque omnibus Germanis, exceptis [illegible] ostiorumque Rheni adcolis valet *TS*. unde factum *Danzke*, [illegible] vulgo nunc scribitur, *Danske*, corruptiùsque *Danzig*. [illegible] illud vocabulum *Gedanske* fuisse quondam in usu, ex Jornande probo, qui dicto sæpius loco ita scribit: *Ex hac igitur Scanzia insula, quasi officina gentium, aut certè velut vagina nationum, cum rege suo nomine Berich, Gothi quondam memorantur egressi. qui, ut primum è navibus exeuntes, terras attigêre; illico loco nomen dederunt. [illegible]die illic, ut fertur, Gothiscanzia vocatur.* Fictitiam hanc Gothorum transfretationem ad citeriorem Vistulæ amnis ripam [illegible]re, demonstratum est. locus igitur iste, vel portus, in quem ille Gothos è Scanzia insula adpulsos narrat, nullus alius esse potest, quam qui etiam nunc Slavis adpellatur *Gdànske*, Germanis *Danske*; qui quum Jornandis ævo antiquissimâ dialecto adpellaretur *Godanzke*, sive, ut crassius prisci illi loquebantur Germani, [illegible] abutens hoc vocabulo ad suas nugas Jornandes, in compositum ex duobus *Gothorum* simul *Scanziæque* nominibus id detorsit vocans *Gothiscanzia*. Atque hinc jam de antiquitate nominis hujus opidi, ad Justiniani usque Imperatoris tempora, quibus Jornandes scripsit, id est, ad annos circiter cIↃ LXX, certâ ratione constat; si quis de ulteriore illo ad Herodotum usque ævo dubitare etiamnum velit. Ceterùm non à gente Godanorum, sed ab co[illegible]-

no

co sinu Godâno, nomen hoc traxisse vicum, maximè credibile est. *Godanū nomen traxit à sinu Godano.* Nam Godáni longiùs fuère dissiti, quàm uti heic, in alieno solo, vico à se condito nomen imponerent. ab sinu autem id nominis habere potuit vicus, quia toto hoc Germaniæ, inter Cimbricam peninsulam & Sarmatorum fineis, litore is fuit celeberrimus, ac fortè omnium primus. Nomen opidi, hoc nostro sæculo, Latinè loquentibus variè profertur; aliis *Dantiscum*, à vulgari vocabulo *Dantzke*; aliis *Gythonium*, à veterum cultorum *Gythonum* nomine; aliisq; deniq; Gedanū: quod à *Getis* ac *Danis*, loci conditoribus sic dictum est. Ego opidum adpellativum, antiquo illo, ex æterni Dei, nomine derivato vocabulo, *Danium*, & variatis dialectis, *Codanium*, atque *Godanium*, si vero ultra variare liberet, *Theutonium*. Ceterum antiquissima Godanii mentio, domi facta, reperitur in veteri diplomate, anno à nato Jesu CIↃCCIX. à Mestevino, Cassubiæ duce, cœnobio Sucoviensi impertito; ubi *Castrum Gedanense* legitur & *Dantzigk*. Primum tunc fuisse Cassubiæ locum, juxta quem castellum sive arx, ipsius principis sedes, commerciis celeberrimum, patet ex hoc diplomate. Sed vicum etiam tum fuisse, testatur vetus monimentum in cœnobio Olivensi, anno CIↃCCXCV positum, cum hac inscriptione: *Primislaus, dux regni Poloniæ, in Gdanzk veniens, & ducatum totius Pomeraniæ sibi per ducem Mestvvinum resignatum, suscipiens, ipsam civitatem Gdanzk plancis muniri procurans*; & reliqua, quæ sequuntur. Ex hoc igitur tempore civitas, sive urbs seu opidum adpellari cœpit. *Godanum s. Dantzig cœpit adpellari opidum, & mœnibus cingi.* Muro tandem cingi cœpit Godanium nostrum, anno CIↃCCCXLIII; ut testatur monimentum in majori templo positum, his verbis: *Anno Domini* M.CCC.XLIII. *feriâ quartâ post Letare, positus est primus lapis muri civitatis* Dantzk; *& postea proximâ feriâ sextâ positus est primus lapis muri ecclesiæ beatæ virginis Mariæ.*

CAPUT XXXV.

De Lemoviis qui & Heruli; item de Rugiis, Sidines, atque Carinis.

GOthonibus continuabantur ab occidente *Lemovii*, his deinceps *Rugii*. *Tacitus* de Germ: *Trans Lygios Gothones regnantur, paullo jam adductius, quàm ceteræ Germanorum*

rum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii.omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates ipso in oceano. Ergo *Rugii* atque *Lemovii* in litore maris Svevici porrigebantur inter Gothones & Viadrum amnem, quo VII illæ nationes, ad idem mare pertinentes, anteà ab oriente clausimus. Ipsum igitur oceani sivè maris Svevici litus tenuêrunt nostri Lemovii atque Rugii. Terminum inter Lemovios Rugiosque statuo, Viperam flumen. Lemovios Gothonibus continuo; quia in sinistra dicti fluminis ripâ hodièq; opidum, ostio adpositum vulgari vocabulo è veterum cultorum nomine dicitur *Rügevvolde*: præterq; aliud est ejusdem ferè nominis intus, medio situ inter Viperam ac Viadrum, quod amnis etiam præterfluit *Röge* vulgò dictus. tum quia regio inter dicta duo flumina proxima est insulæ *Rugiæ*, vulgò *Rugen*: cui post Taciti tempora Rugii occupantes id nominis indiderunt. Limites igitur Rugiis antiquitus fuêre ab oriente æstivo, Vipera flumen, seu extrema Ascibürgii montis; ab septentrionibus mare Svevicum; ab occidente Viader, sive is Svevus amnis, & lacus, vulgò *das frische haff* dictus, in quem effunditur Svevus, quâ parte etiam insula *Wollyn* iisdem Rugiis accedit; quia ea est dextra Svevi amnis ostii ripâ. à meridie, quà Sidini atque Carini erant contermini, lineam duco ab Svevo, quà opidum est *Grippenhagen* ad Viperæ usque fontem. Continetur hodie his finibus magna Pomeraniæ pars, quà opida *Stargard, Golnovv, Wollyn, Camyn, Trepto*, *Traptovv, Kolbarg, Córlyn, Cöslyn*: item Marchiæ exigua portio, quà loca *Tramborg, Falkenborg, Schöpffelbeen*.

Lemoviorum atque Rugiorum sedes.

Vipera fl. inter Lemovios & Rugios terminus.

Rugiorum limites.

II. Ptolemæo opidum est hoc tractu Ῥούγιον, *Rugium*, in mediterraneis: quod nunc esse illud ad Rogium flumen *Rügenwald*, nomen simul atque situs pródunt. Alterum tamen illud ad Viperæ ostium, *Rügevvalde*, eodem quoque vocabulo Latinè adpellare posis.

Rugium op. n. Rögevvold.

III. At posterioris ævi auctoribus Pollioni & aliis illi dicti sunt *Rugi*; Procopio Ῥόγοι, *Rogi*. Jornandes in rebus Gothicis Rugorum duo recenset genera. quorum alteros *Ulmerugos* a Gothis, antequam hi Vistulam transirent, debellatos narrat: sed plane eodem fuerint situ, quo Taciti modo Rugios inter Viperam & Sve-

Ulmerugi & Ethelrugi.

Svevumque collocavi. alteros, nomine *Ethelrugos*, quasi dicas *Nobiles Rugos*, falsò in Scanzia describit. ex qua ille omneis has nationes provenisse fabulatur. In eâdem & hos cum reliquis Rugis fuisse regione, inter Viperam ac Svevum, haud dubitandum est. quibus tamen limitibus inter se distincti egerint, haud facilè dixerim. Ad Danubii ripam, posterioribus temporibus eos transisse, testis est *Diaconus* de rebus Lang. lib. I. cap. XIX. & *Procopius* Gothic. rer. lib. II. Ceterum de Rugis in Italia agentibus, hæc *Ennodius* in vita D. Epiphanii: *Post hinc, digressis Gothis, civitas Ticinensis Rugis est tradita; hominibus omni feritate immanibus; quos atrox & acerba vis animorum ad cottidiana scelera sollicitabat. diem putabant perisse, qui illos sine facinore, casu aliquo interveniente, fugisset.* *Rugorum crudelitas.*

IV. Lemovii hinc, quibus terminis à Gothonibus submoti fuerunt, supra in illorum explicatione ostensum est. Includitur eorum finibus nunc magna Cassubiæ pars; in cujus medio opidum *Levvenborg*, sive *Lavvenborg*; & ad mare *Puutzke* & *Heel.* Item Pomeraniæ proxima portio, quà opidum *Stolpe.* Nomen *Lemoviorum* apud nullum alium auctorem reperiri miror; quum tamen solos hos, in omnium harum gentium commigratione, quievisse, non sit credibile. Posterioris ævi scriptores plerumque Rugis, in externis regionibus arma circumferentibus, conjungunt *Herulos*, quod à Diacono factum. *Jornandes* de eodem Odoacro rege narrans, Rugorum quidem non meminit; at Herulos ei subjectos refert: *Odovacer, Turilingorum rex, habens secum Scyros, Herulos, diversarum gentium auxiliarios.* unde conjecerim, olim etiam in priscis apud mare Svevicum sedibus, fuisse Rugiis conterminos Herulos. Idem Jornandes autem: *Prædicta gens, Ablabio historico referente, juxta Mæotidas paludes habitans, in locis stagnantibus, quas Græci Hele vocant, Heruli* (fortè *Heluri*) *nominati sunt: gens, quantò velox, eò amplius superbissima. nulla siquidem erat gens, quæ non levem armaturam in acie suâ ex ipsis elegerint.* De velocitate eorum testis est *Sidonius* in carm. VII. De origine nominis, quasi id habuerint ἀπὸ τῶν ἑλῶ., id est, à *paludibus*, quasi, ἑλουροὶ dicti, vulgare fuit illius ævi deliramentum. Ego sic judicaverim: quia & Gothi & Rugii & Ranni fuerunt in citeriori Svevici maris litore; Herulos quoq; ibidem incoluisse; simulque hinc, cum Rugis & Gothis, in externas re-

Lemoviorum fines.

Gerulorũ gens.

Herulorũ sedes.

regiones profectos. Quia verò sedes heic tribui illis nulla potest, nisi quam Lemovios Taciti ævo obtinuisse modò ostendi, aut corruptum esse apud Tacitum Lemoviorum vocabulum dixerim, aut Lemovios nomen hoc post Taciti ætatem in Herulorum vocabulum mutasse. Facit pro Lemoviorum vocabulo quodam modo nomen fluvii *Leve*, & opidi adpositi *Levenborg*. facit item multò magis pro Herulis vocabulum opidi *Hele*, sive *Heel*, in peninsula, ante Vistulæ ostium occidentale, siti. à quo loco fortè fuêre *the Heler* (Latinè fuerint *Helii*) quod vocabulum Græci posteà fecere Ἐλȣροὶ, quasi hoc derivatum foret, non à patrio loco, sive vico *Hele*; sed à Græcâ voce Ἕλη, quæ paludeis significat. Alii, transpositis liquidis, pro *Helurι*, dixêre *Heruli*; quod apud plerosque obtinuit. Gothis fuisse apud Vistulæ ostia conterminos, ex Procopii maximè perspicio rer. Goth. lib. II. ubi ita: *Guti: apud quos Heruli* advenæ habitarunt. Unà cum Gothis longinquam illam fecisse expeditionem, ex eo liquet, quod & ipsi Mæotin paludem quondam accoluisse dicuntur. Hinc Gothorum partem eos facit *Zonaras* in Galieno. *Zosimus* lib. I. ac Svidas circa Tyram flumen, quod nunc est vulgò *Danester* & *Niester*, & Pontum collocant. *Zonaras*, in Justiniano, ad comprimendam Constantinopoli Venetæ Prasinæque factionem, immissam fuisse; *partem Barbarorum, qui dicebantur Heluri*. Nihil igitur certiùs, quàm fuisse eos ad Vistulæ ostia, inter Rugios & Gothos: quo situ Tacitus suos recenset *Lemovios*. Partem eorum jam Maximiani tempore cum Caironibus omnem Germaniam aversâ regione ad Rhenum usque penetrasse, ex Mamertini panegyrico, Maximiano dicto disco: *Erulique viribus primi barbarorum, locis ultimi*. Merito *Heruli* dicebantur *ultimi*; quia ipsum Germaniæ ab oriente terminum Vistulam amnem adcolebant. Pòst ita *Mamertinus*: *Ita cuncti Chaibones, Erulique cuncti tantâ internecione cæsi interfectique sunt*. Omnis Herulorum gens an tunc deleta fuerit, equidem nescio. fuisse posteà Herulos inter Romanos militeis, Batavis conjunctos, ex Marcellini lib. XVI. & XXVII. disco.

Hele op. unde Helurι s. Heruli.

Heruli Gothorum contermini.

Heruli.

Heruli concisi.

V. Rugiis contermini fuerunt à meridie *Sidini*. Hos, quia Ptolemæus Svardonibus facit ex dextra Svevis ripa contermínos; Rugii autem fuerunt ad litus oceani: necessario illi collocandi erunt non ὑπὸ τȣς Ῥȣγίȣς, ùt fecit Ptolemæus, sed ὑπέρ. Itaque ter-

Sidinorum sedes ac fines.

terminum iis constituo ab septemtrionibus eumdem, quem Rugiis à meridie. ab occasu, quà Nuithonibus ac Langobardis continuabantur, Svevum amnem, ad confluentem usque Vartæ. à meridie, quà Semnonibus jungebantur, Vartam, ad Nothesii usque confluentem: & inde, quà Carini occurrebant, ipsum Notesium, ad confluentem usque Tragi. hinc ab ortu ipso Trago, ad Rugiorum confinium, ab iisdem Carinis distinguo. Continetur hodiè his finibus Marchiæ pars, inter Tragum Notesium, Vartam, ac Svevum amneis sita: item Pomeraniæ portio, quà opidum *Piritz*.

VI. Ptolemæo hoc tractu opidum est Οὐΐριτιον, *Viritium*, inter Svevum ac Vistulam, propiùs tamen Svevum positum. id esse nunc dictum opidum *Piritz*, nomen juxta ac situs indicant. *Viritium n. Piritz.*

VII. *Carini* igitur ab occasu terminabantur dicto amne Trago: à septemtrionibus, prædicto Rugiorum limite, usque ad Asciburgium montem ab ortu ipso monte, ad opidum usque *Kräinke*, à Gothonibus; hinc lineâ ad Notesium amnem & opidum *Pila* ductâ; & ipso Notesio ad Vartæ usque confluentem à Burgundionibus eos separo. Comprehenduntur nunc his finibus exiguæ quædam portiones Marchiæ ac Poloniæ; quarum confinium est inter flumina Tragum atque Gudam. *Carinorum* unus meminit *Plinius* lib. IV, cap. XIV: *Germanorum genera V: Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones.* *Carinorum limites.*

CAPUT XXXVI.

De Burgundionibus; qui & Burgundii & Burgundi, item de Palatinatibus Germaniæ.

I. INter claras Germaniæ nationes haud postremi fuerunt posterioribus temporibus *Burgundiones*. Hos *Tacitus* Germ. prorsus non nominavit, quòd gens etiam tum exigua, civitasque eorum humilis fuit; ac forté in aliûs gentis, puta Lygiorum, tutelâ. Meminit tamen eorum *Plinius* lib. IV, cap. XIV: *Germanorum genera quinque: Vindili: quorum pars Burgundiones Strabo* etiam lib. VII. Agros his, pro modulo priscæ civitatis, reliquimus inter Lygios, Semnonas, Catinos, Rugios, Lemovios sive He- *Burgundionum sedes.*

 ru-

rulos, atque Gothonas; in parte Poloniæ, quà opida *Gniezno*, *Wagrovviec*, *Rogozno*, *Usciе*, *Nakiel*, *Radzieyovvo*, & lacus *Goplo*. Atque hic situs quàm aptissimè Burgundionibus convenit. heic quidpe commodè à conterminis Gothonibus bello [illegible] potuerunt: quod factum ex Jornande, suprà in Gothonibus notavi. hinc etiam rectè, unà cum Lygiis, Probo Romanis imperitante, ad Rhenum profecti narrantur *Zosimo* in lib. I.

Burgundionum nomen varium.

II. Variasse in Burgundionum vocabulo antiquos auctores, quos sequutus est Ptolemæus, conjicere est ex iis, qui post eum scripserunt. in quibus *Zosimo* lib. I, adpellantur Βούργουνδοι, *Burgundi*; *Agathiæ* lib. V, Βουρούγουνδοι, *Burugundi*; quos tamen ille nationem facit in Scythica gente Hunnorum. apud *Marcellinum* lib. *XVIII*, ac lib. *XXVIII*, variè leguntur *Burgundi*, ac *Burgundii*, quorum hoc *Eumenius* utitur, in genethliaco Maximiani. *Orosio* lib. VII, cap. XXXI; *Isidoro* lib. IX, cap. II, & IV. *Jornandi* in rebus Gothicis, & *Paulo Diacono* in rebus Lang. dicuntur, ùt Plinio, *Burgundiones*: sicque scribuntur in legibus antiquis hujus gentis. quod vocabulum omnium maximè fuisse in usu apud Romanos, ex eo colligi potest, quòd id præ ceteris in hanc usque diem obtinuit; ubi jam *Bourgognons*, & corruptiùs *Bourgignons* dicuntur in Gallia. Olympiodoro sunt Βουργουντίονες, *Burguntiones*. *Procopio* Gothic. I. & prædicto *Agathiæ* etiam lib. I, sunt Βουργουζίωνες, *Burguziones*: quos Agathias malè iterum Gothicam facit nationem. apud eumdem Procopium posteà etiam Βουργουνζίωνες iidem leguntur. Apud *Diaconum* lib. I, cap. XIII. regio eorum dicitur *Wurgondaib*, pro *Wurgundhaimb*, ùt Bojohæmum dictum fuit *Bojenhaimb*. ex eo vocabulo collegerim, gentem quondam sibi ipsi dictam fuisse *The Wurgondon*, sive *Wurgundar*. unde Romani Græcique fecerunt *Burgundiones*; & alii *Burgundios*, ac *Burgundos*: Germanorum W, pro solito more, in *B* mutantes. Atque hinc puto factum, ut eadem gens nonnullis diceretur *Wugundi*, *Zosimus* lib. I. Unde etiam crediderim, partem eorum, à Gothis sive Gepidis devictam, ut narrat Jornandes, unà cum his in Daciam Thraciamque profectos. quod etiam *Agathias* innuit, Γοτθικὸν ἔθνος eos faciens. Fabulam credo narrare voluisse *Marcellinum*, libro XXVIII, his verbis: *Jam inde temporibus priscis, sobolem se esse Romanam, Burgun-*

gundi sciunt. Et tamen *Orosius*, *Isidorusque*, Marcellini fermè coætanei, post illum ostenderunt, quomodò Burgundiones Romanorum sint habendi ἀπόγονοι. Ab habitaculis, & castris, quæ *burgos* vocant, nomen sumsisse Burgundiones, tradunt *Orosius* lib. *VII*. cap. *XXXII*; *Diaconus* lib. *XI*. & *Isidorus* lib. *IX*, cap. *II*, & *IV*. At *Suetonius* de gentibus in Galliam à Tiberio traductis, in Tiberio aut Octavio, quorum ætate id perhibetur factum, nihil de castris: è diverso autem *sedeis* adpellat, in quibus Sigambri cum Svevis, id est, Chattis, fuerunt locati.

III. Nugis igitur figmentisque relictis, ad res veras redeamus. Postquam semel Burgundiones, sub Probi imperio, à patriâ sede ad Rhenum profecti sunt, nunquam posteà conquieverunt, donec in ea parte Galliæ consederunt, quæ hodieque ab eorum nomine gemina dicitur *Burgundia*, ducatus atque comitatus. Primùm tamen in Chattorum eos solo, proximè Alemannos trans Mœnum consedisse, è Marcellini disco historia, apud quem lib. *XXVIII* legitur: *Valentinianus Burgundios excitasse contra Alemannos & Macrianum regem*. Macriani verò Alemanni regnum fuit inter Lonam ac Mœnum amneis, ex adverso Magontiaci. quapropter *salinas* istas, *fineisque* inter Alemannos ac Burgundiones, Valentiniani tempore, fuisse existimo apud vicum *Saltz*, sub monte *Fogelsberg*: ubi flumen exoritur *Sala*; quod ablutis opidis *Salemunster*, *Salefeld*, & *Hanavv*, inter Francofurtum & Magontiacum miscetur Mœno. *saltz* namque Germanis idem significat, quod Latinis dicitur *sal*. De eodem Alemannorum Burgundionumque confinio sic Marcellinus lib. *XVIII*; *Cùm ventum fuisset ad regionem, cui Capellatii, vel Palas nomen est, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundorum confinia distinguebant, castra sunt posita; ea propter ut Macrianus, & Hariobaudus, germani fratres & reges susciperentur impavidi. qui propinquare sibi perniciem sentientes, venerant pacem anxiis animis precaturi.* De eadem regione auctorem loqui, de qua suprà, satis liquet; quia ejusdem Macriani regnum, à Magontiaco, cujus ante hanc narrationem fit mentio, Julianus cum exercitu petiit. Sic *Procopius* rer. Goth. lib. I. *Haud procul à Thoringis Burgundiones, ad austrum versus, incolebant: Svabi deinde sub Thoringis & Alemanni, validæ gentes.* Svabi autem isti, sive *Svevi*, sunt Hermunduri.

Capellatiũ sive Palas, idem quod dicas terminũ.

corporum velocitate. Dicti fortè fuere *pigri* atque *ignavi*, quia longinquam expeditionem detrectabant. Hi ergò *Gepidæ commanebant in insula, Viselæ amnis vadis circumacta. Nunc eam, ut fertur, insulam gens Vividaria incolit.* Et suprà: *Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulæ fluminis elabuntur, Vidioarii resident ex diversis nationibus aggerati.* Tres istæ fauces, seu tria fluminis ostia sunt hæc: *primum* est III millibus passuum infra opidum *Dantzig*, exitque in apertum mare. *alterum*, juxta vicum *Kobelgrube* in lacum evolvitur. *tertium*, infra Elbingium opidum, eodem. Ceterò, vocabulum populi, qui modò *Vividarii*, modò *Vidioarii* dicitur, corruptum alterutro loco esse necesse est, quin neutrum vitio carere, ego crediderim. nam quum insulam Vistulæ eos coluisse narrat Jornandes; omninò ego mihi persuadeo, idem tunc nomen fuisse, quo hodieque ejusdem insulæ vocantur incolæ vulgò *die Werderischen*, id est, *insulani*; à primitivo vocabulo Werder, quod *insulam* significat ita, uti scriptum à Jornande fuisse credam *Viridarii*, & *Viridaria*. Sed & inferiorem ejusdem amnis insulam, quæ nunc vulgari vocabulo adpellatur *die Narung*, aliquos Guttonum tenuisse, suprà demonstratum est. hanc posteros eorum Gepidas, unà cum superiore, coluisse haud dubito. Post horum in Daciam digressum varios occupasse easdem insulas populos, qui in universum, ceu una natio, dicti *Viridarii*.

Tria Vistulæ ostia.

Viridarii die Werderischen.

Gepidæ in Daciam digressi.

IX. Gothorum equidem nomen, sedemque, primus auctorum, quos sciamus, retulit Pytheas. ipsius verò soli, ac litoris eorum, succinique inde in Græciam Italiamque delati, multò antiquior exstat memoria apud Herodotum; qui CCL circiter ante Pytheam vixit annis. Verba *Herodoti* lib. III: *Neque adsentior, fluvium quemdam esse, Eridanum a Barbaris vocitatum; qui exit in mare septemtrionale: unde electrum venire narratur, ne Cassiterides quidem novi insulas, unde ad nos venit plumbum album. Constat tamen, ab extremis Europæ ad nos venire plumbum album, atque electrum.* Dispectu facilè erat, quas heic intelligeret Herodotus *insulas Cassiterides*; & item quæ loca, unde electrum veniret, siquidem utraque in extremis collocat septemtrionis. Succinum verò à Gothonum venisse litore, testem habemus Pytheam. A solo hoc Prussiæ litore in omnem reliquam omni ævo missum fuisse Europam, infrà ostendam. Quum ab hoc litore succinum venisset; Gorupius,

Eri-

Eridanum iſtum nullum alium ſtatuit eſſe amnem, quàm qui in hac parte omnium maximus eſt *Viſtula* vulgò *die Weiſſel.* at malè cum illo eſſe cenſeo, vocabulum id verum eſſe germanumque & antiquiſſimum Viſtulæ nomen. Eſt verò amnis hodiè, qui XXV circiter millibus paſſuum ſupra opidum *Danzig*, inter duo cœnobia *Schavv* & *Carthaus*, in lacu exoriens, primò dictum cœnobium *Schavv*, mox celebrem vicum *Pruuſt*, copioſiſſimis aquis abluit tandemque ipſum opidum *Danzig* interfluens, ſtatim ſub ipſi opidi mœnibus magno illi flumini Viſtulæ ſeſe miſcet; vulgari vocabulo dictus die *Rodaune*, & variantibus dialectis, *die Radaunne, de Raddune,* & *de Reddune.* Hunc eſſe vetuſtiſſimum Græcorum ſeptemtrionalem illum *Eridanum*, cùm ſitus prope litus Guttonum; unde electrum adferebatur, tùm maximè nomen teſtatur ipſum. Poterant igitur antiquiſſimi mortalium, ſive Gothones ipſi, alii ve Germani, ſuccinum ſuum in Danubii ripâ, vendentes; ſive externorum quidem ad Gothones coëmendi ſuccini cauſa profecti; ceteris mercatoribus Græcis narraſſe, legi id in Gothonum Celticæ gentis, & contermino verſùs orientem æſtivum litore; atque inde in unum locum ad mercatum conferri, qui prope mare eſſet, ad confluenteis duûm fluviorum, quorum alter major, atque in ipſum mare immediate effluens, incolis *Weſſel*; alter minor, in majorem confluens, *Redáne* diceretur. Hujus narrationis poſteà memoria, antequam in Græciam, per varias gentium interjectarum manus tradita, perveniret, temporis ſimul atque locorum longinquitate adeò corrupta eſt, uti maximi fluvii nomen Viſtula proſus per oblivionem periret; minoris verò, ac notioris, quia is prædictum locum, in quo ſuccini mercatus fiebat, medium interlabebatur, memoria cuſtodiretur; idque mox majoris fluvii, qui immediatè in mare effundebatur, vocabulum eſſe crederetur. Græculi homines, qui omnia externa vocabula ad ſui ſermonis formationem accommodabant, quum cernerent, noſtri *Radani*, ſive *Redani* vocabulum adſimule eſſe nomini illius amnis, qui parvus & ipſe, in Attica terra in *Iliſſum* flumen tranſiens, *Strabonis*, lib. IX. & *Pauſaniæ* in Atticis deſcribitur nomine Ἠριδανός *Eridanus*: noſtrum quoque hunc *Redanum* adpellaverunt *Eridanum*. quod vocabulum mox per errorem magno illi flumini Viſtulæ tributum; ut ex Herodoti colligere eſt hiſtoria. Ab hoc porrò flumine, quod dextrâ ri-

Viſtula fluvius Eridani vocabulo antiquitùs non fuit adpellatus.

Eridanus n. Radaune.

ripâ magnam Venedorum gentem tunc abluebat, quomodo postea vocabulum id in Italia Venetorum gentem perfundere a Pado, unà cum succini ortu, per errorem, ex nominum aliarumque rerum similitudine tributum, cap. XL. aperiam. Apollonius Rhodius, in IV. Ἀργοναυτικῶν, tria flumina, Rhodanum, Padum atque Vistulam mirè confundit. Fluvio, qui per Vistulæ os oceano septemtrionali miscebatur, & unde electrum in Græciam veniebat, nomen erat *Radune* sive *Radaune*. Id vocabulum Græcis primò formatum *Eridanus*, sui fluminis in Attica nomine mox, quia à *Pado*, qui in Jonium mare effunditur, electrum in Italiam, & inde in Græciã transportabatur; Græciq; id ad Padi ostia legi putabant: *Padus* etiam inde dictus est *Eridanus*. dein verò, quum nomen nostri amnis clarius atque integrius intelligeretur Græcis; pro *Eridano*, dixêre *Rhodanum*, nomine Gallici fluminis nobilissimi; quod in Tyrrhenum mare effunditur. hinc tandem quum Italicus Eridanus per ingenteis paludes septem ostiis mari Ionio seu Adriatico adfunderetur; iidem Græci id ad Gallicum Rhodanum transtulerunt. De qua re *Plinius* lib. ultimo, cap. II.

Padus qua occasione dictus Eridanus.

Rhodano fl. Eridani nomen tributum.

X. Nunc patriam terram magis magisque uti ultimam inde antiquitate illustrem; ajo, opidum, quondam Cassubiæ, nunc totius Prussiæ celeberrimum, opulentissimumque, & optumatum toti penè terrarum orbi notissimum, cui vulgare vocabulum *Danzig*, sive, ut vulgò scribitur, *Dantzig* & alia dialecto *Dantzke*, sive *Dantzke*, esse locum illum, in quo succini, in Prussiæ litore lecti, mercatus jam ante Herodoti tempora fiebat; quia id opidum ad dictos Vistulæ Rodanique amnium confluenteis positum. Neque enim aliàs nomen hujus *Rodani*, ùt exigui amnis, historiæ de succino immisceri potuisset, nisi mercatus succini ad eum fuisset factus. Plinius lib. XXXVII. cap. II, ita tradit: *Pytheas credidit Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani, Mentonomon nomine, spatio stadiorum sex millium. ab hoc diei navigatione insulam abesse Abalum. illò vere fluctibus advehi electrum; & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo: proximisque Teutonis vendere.* Teutonos aliis, non adpellationibus, sed dialecti tantum dictos fuisse *Cedanos*, *Godanos Gdanos*, atque *Danos*; electrumque, omni ævo, in uno duntaxat Prussiæ litore, quod olim

Gedani urbis, quæ h. Dantzig, ostenditur antiquitas.

Guttones atque Æstii tenuerunt, fuisse lectum, infrà; cap. XL. & XLIV. pluribus docebo. unde perspicuum redditur, quia apud Pytheam, in historia electri, fit mentio *Guttonum*; ab his id habuisse *Teutonos*. Sive igitur *Guttones* ad Teutonos, sivè Teutoni ad Guttones, ejus vendendi coëmendivè causâ navigarint; certum est, portum heic in Guttonum litore, unde solverentur adpellarenturque naves, nullam fuisse commodiorem, quàm quem maximi fluminis Vistulæ os efficiebat; quo ad confluentem Rodani, & locum illum, in quo electri mercatus fiebat, naves subvehebantur. Mare autem hoc jam antiquissimis temporibus fuisse navigatum, ex Taciti ævo conjicere licet; is enim de Germ. auctor est, sua tempestate, Svionas *classibus valuisse*. Certum igitur est, ex quo conventus hominum huc ad mercatum electri aliarumque rerum facti, item ex quo maris hujus adcolæ Gothones, Svones, atque Teutoni, navibus os Vistulæ intrarunt; pagum quoque sivè vicum pluribus ædificiis juxta fuisse constructum; in quo mercatus fiebat, mercatoresque ac nautæ recipiebantur. Hic non antè cultoribus fuit desertus, quàm ipse portus, & ad eum commercia: qui deseri haud umquam potuerunt, dum opportunitas magni fluminis duravit. Constat jam igitur, loci hujus ad Vistulæ Rhodanique confluenteis vetustissimam esse celebritatem; ut quæ ultra bis mille retro annos extendi possit, ad eos usque mortaleis, ex quorum traditione Herodotus hausit, ab his oris Europæ extremis, & ab flumine Eridano electrum deferri in Græciam. Vicum tamen ab initio multisque post seculis fuisse, vel inde conjicere licet, quòd ipsa citerior Germania, licèt Rheno & Galliæ, cultiori Romanorum provinciæ, fuerit vicina, nullas tamen habuit urbeis, ut auctor est Tacitus, de Germ. ac ne Marcellini quidem tempestate. Quod si igitur splendidæ provinciæ contermina Germania nulla habitavit opida; multo sane minus ulterior, ad Vistulam amnem, versus Sarmatas; ubi major barbaria, & locorum incondita vastitas. Nomen ego idem ab omni ævo fuisse crediderim, quo etiam nunc opidum vocatur *Dantzke*: quod non nuper, sed antiquissimis inventum esse temporibus, ipsa etymologiæ convincit ratio. antiquissimum illud veri æternique Dei, nomen *Theuth* in varias dialectos eò usque tractum fuit, donec inde tandem & *Dan*, & *Codan*, & *Gotan*, voces efficerentur, unde etiam Germanica gens *Teutoni*, aliâ dialecto dicti fuêre *Dani*; quæ vox etiamnum durat; & aliâ iterum Codani; unde ma-

marc, quod adcolebant, Melæ & Plinio vocatur *Sinus Codanus*; & maxima Teutonorum insula, quæ nunc *Sieland*, eidem Melæ *Codanonia*. *Godanos* quoque fuisse dictos, ex adpellatione æterni numinis *Godan*, unde etiam *Deus* vocatur nobis *God*; & contractè *Gdanos*; dubium nullum esse potest. Ab eodem igitur vocabulo *Godan*, sive *Gdan*, prædictum quoque opidum *Danzke* nomen traxit. Unde etiamnum Slavici generis nationibus vulgò vocatur *Gdánsk* & *Gdánsko*; non tam Slavicâ, quàm merè Germanica formatione. quidpe, quemadmodum ipsa Teutonorum nunc gens, id est, *Dani*, derivativo vocabulo sibi dicuntur *Danske*, & contermina gens *Sveones*, *Svenske*; id est, *Danici* ac *Sveonici*: sic opidum quoque nostrum derivativo vocabulo, à primitivis vocibus *Godan*, *Gdan* & *Dan*, dictum fuit, variis dialectis, *Godanske*, *Gdanske* & *Danske*. quorum medium apud Slavos hodieque ultimum apud incolas Germanos, & omneis reliquos ejusdem maris Godani adcolas durat; corruptâ tantùm, vel magis exasperatâ unâ literâ *S* in *Z*, quæ nobis, atque omnibus Germanis, exceptis divortiorum ostiorumque Rheni adcolis valet *TS*. unde factum *Danzke*, & ut vulgò nunc scribitur, *Danske*, corruptiùsque *Dantzig*. Primum illud vocabulum *Godanske* fuisse quondam in usu, ex Jornande probo, qui dicto sæpius loco ita scribit: *Ex hac igitur Scanzia insula, quasi officina gentium, aut certe velut vagina nationum, cum rege suo nomine Berich, Gothi quondam memorantur egressi. qui, ut primum, è navibus exeuntes, terras attigère; ilico loco nomen dederunt. nam hodiè illic, ut fertur, Gothiscanzia vocatur.* Fictitiam hanc Gothorum transfretationem ad citeriorem Vistulæ amnis ripam pertinere, demonstratum est. locus igitur iste, vel portus, in quem ille Gothos e Scanzia insula adpulsos narrat, nullus alius esse [illegible], quàm qui etiam nunc Slavis adpellatur *Gdánske*, Germanis *Danske*; qui quum Jornandis ævo antiquissimâ dialecto adpellaretur *Godanzke*, sive, ut crassius prisci illi loquebantur Germani, *Godanske*; abutens hoc vocabulo ad suas nugas Jornandes, in compositum ex duobus *Gothorum* simul *Scanziæque* nominibus id detorsit vocem *Gothiscanzia*. Atque hinc jam de antiquitate nominis hujus opidi, ad Justiniani usque Imperatoris tempora, quibus Jornandes scripsit id est, ad annos circiter CIↃ LXX, certa ratione constat; si quis de ulteriore illo ad Herodotum usque ævo dubitare etiamnum velit. Ceterùm non à gente Godanorum, sed ab contermino

no

no sinu Godâno, nomen hoc traxisse vicum, maximè credibile est. nam Godáni longiùs fuêre disiti, quàm uti heic, in alieno solo, vico a se condito nomen imponerent. ab sinu autem id nominis habere potuit vicus, quia toto hoc Germaniæ, inter Cimbricam peninsulam & Sarmatorum fineis, litore is fuit celeberrimus, ac fortè omnium primus. Nomen opidi, hoc nostro sæculo, Latinè loquentibus variè profertur ; aliis *Dantiscum*, à vulgari vocabulo *Dantzke* ; aliis *Gythonium*, à veterum cultorum *Gythonum* nomine; aliisq; deniq; Gedanū : quod à *Getis* ac *Danis*, loci conditoribus sic dictum est. Ego opidum adpellativum, antiquo illo, ex æterni Dei, nomine derivato vocabulo, *Danium*, & variatis dialectis, *Codanium*, atque *Godanium*. si vero ultra variare liberet, *Theutonium*. Cæterum antiquissima Godanii mentio, domi facta, reperitur in veteri diplomate, anno à nato Jesu c I ɔ c c I x. à Mestevino, Cassubiæ duce, cœnobio Sucoviensi impertito ; ubi *Castrum Gedanense* legitur & *Dantzigk*. Primum tunc fuisse Cassubiæ locum, juxta quem castellum sive arx, ipsius principis sedes, commerciis celeberrimum, patet ex hoc diplomate. Sed vicum etiam tum fuisse, testatur vetus monimentum in cœnobio Olivensi, anno c I ɔ c c x c v positum, cum hac inscriptione : *Primislaus, dux regni Poloniæ. in Gdanzk veniens, & ducatum totius Pomeraniæ sibi per ducem Mestvvinum resignatum, suscipiens, ipsam civitatem Gdanzk plancis muniri procurans*; & reliqua, quæ sequuntur. Ex hoc igitur tempore civitas, sive urbs seu opidum adpellari cœpit. Muro tandem cingi cœpit Godanium nostrum, anno c I ɔ c c c x l i i i ; ut testatur monimentum in majori templo positum, his verbis : *Anno Domini* M. C C C. X L I I I. *feriâ quartâ post Letare, positus est primus lapis muri civitatis* Dantzk ; *& postea proximâ feriâ sextâ positus est primus lapis muri ecclesiæ beatæ virginis Mariæ.*

Godanium nomen traxit à sinu Codano.

Godanum s. Dantzig cœpit adpellari opidum, & mœnibus cingi.

CAPUT XXXV.

De Lemovis qui & Heruli; item de Rugiis, Sidinis, atque Carinis.

I. GOthonibus continuabantur ab occidente *Lemovii*, his deinceps *Rugii*. *Tacitus* de Germ : *Trans Lygios Gothones regnantur, paullò jam addictiùs, quàm cetera Germanorum*

rum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Suionum hinc civitates ipso in oceano. Ergo *Rugii* atque *Lemovii* in litore maris Svevici porrigebantur, inter Gothones & Viadrum amnem, quo VII illæ nationes, ad idem mare pertinentes, anteà ab oriente clausimus. Ipsius igitur oceani sivè maris Svevici litus tenuêrunt nostri Lemovii atque Rugii. Terminum inter Lemovios Rugiosque statuo, Viperam flumen. Lemovios Gothonibus continuo; quia in sinistra dicti fluminis ripâ hodièq; opidum, ostio adpositum vulgari vocabulo è veterum cultorum nomine dicitur *Rug-vvolde*: præterq; aliud est ejusdem ferè nominis intus, medio situ inter Viperam ac Viadrum, quod amnis etiam præterfluit *Röge* vulgò dictus. tum quia regio inter dicta duo flumina proxima est insulæ *Rugiæ*, vulgo *Rugen*: cui post Taciti tempora Rugii occupantes id nominis indiderunt. Limites igitur Rugiis antiquitus fuêre ab oriente albi..., Vipera flumen, seu extrema Asciburgii montis; ab septentrionibus mare Svevicum; ab occidente Viader, sive is Svevus amnis, & lacus, vulgò *das frische haff* dictus, in quem effunditur Svevus. qua parte etiam insula *Wollyn* iisdem Rugiis accedit; quia ea est ab ... dextra Svevi amnis ostii ripâ. à meridie, quà Sidini atque Carini erant conterminí, lineam duco ab Svevo, quà opidum est *Grippenhage* ad Viperæ usque fontem. Continetur hodie his finibus magna Pomeraniæ pars, quà opida *Stargard, Golnovv, Wollyn, Camyn, ...* *Träptovv, Kolbarg, Cörlyn, Cöslyn*: item Marchiæ exigua portio, qua loca *Tramborg, Falkenborg, Schöpffelbeen.*

Lemoviorum atque Rugiorum sedes.
Vipera fl. inter Lemovios & Rugios terminus,
Rugiorum limites,

II. Ptolemæo opidum est hoc tractu Ῥούγιον, *Rugium*, in mediterraneis: quod nunc esse illud ad Rogium flumen *R...*, nomen simul atque situs produnt. Alterum tamen illud ad Viperæ ostium, *Rugevvalde*, eodem quoque vocabulo Latine adpellare possis.

Rugium op. n. Rögevvold.

III. At posterioris ævi auctoribus Pollioni & aliis illi dicti sunt *Rugi*; Procopio Ῥόγοι, *Rogi*. Jornandes in rebus Goth. Rugorum duo recenset genera. quorum alteros *Ulmerugos* à Gothis, antequam hi Vistulam transirent, debellatos narrat: ut planè eodem fuerint situ, quo Taciti modo Rugios inter Viperam

Ulmerugi & Ethelrugi.

Sve-

Svevumque collocavi. alteros, nomine *Ethelrugos*, quasi dicas *Nobiles Rugos*, falsò in Scanzia describit. ex qua ille omneis has nationes provenisse fabulatur. In eâdem & hos cum reliquis Rugis fuisse regione, inter Viperam ac Svevum, haud dubitandum est. quibus tamen limitibus inter se distincti egerint, haud facilè dixerim. Ad Danubii ripam, posterioribus temporibus eos transiisse, testis est *Diaconus* de rebus Lang. lib. I. cap. XIX. & *Procopius* Gothic. rer. lib. II. Ceterum de Rugis in Italia agentibus, hæc *Ennodius* in vita D. Epiphanii: *Post hinc, digressis Gothis, civitas Ticinensis Rugis est tradita; hominibus omni feritate immanibus; quos atrox & acerba vis animorum ad cottidiana scelera sollicitabat. diem putabant perisse, qui illos sine facinore, casu aliquo interveniente, fugisset.* *Rugorum crudelitas.*

IV. Lemovii hinc, quibus terminis à Gothonibus submoti fuerunt, supra in illorum explicatione ostensum est. Includitur eorum finibus nunc magna Cassubiæ pars; in cujus medio opidum *Levvenborg*, sive *Lavvenborg*; & ad mare *Puntzke* & *Heel*. Item Pomeraniæ proxima portio, quà opidum *Stolpe*. Nomen *Lemoviorum* apud nullum alium auctorem reperiri miror; quum tamen solos hos, in omnium harum gentium commigratione, quievisse, non sit credibile. Posterioris ævi scriptores plerumque Rugis, in externis regionibus arma circumferentibus, conjungunt *Herulos*, quod à Diacono factum. *Jornandes* de eodem Odoacro rege narrans, Rugorum quidem non meminit; at Herulos ei subjectos refert: *Odovacer, Turtlingorum rex, habens secum Scyros, Herulos, diversarum gentium auxiliarios.* unde conjecerim, olim etiam in priscis apud mare Svevicum sedibus, fuisse Rugiis conterminos Herulos. Idem Jornandes autem: *Prædicta gens, Ablabio historico referente, juxta Mæotidas paludes habitans, in locis stagnantibus, quas Græci Hele vocant, Heruli* (fortè *Heluri*) *nominati sunt: gens, quantò velox, eo amplius superbissima. nulla siquidem erat gens, quæ non levem armaturam in acie suâ ex ipsis elegerint.* De velocitate eorum testis est *Sidonius* in carm. VII. De origine nominis, quasi id habuerint ἀπὸ τῶν ἑλῶν, id est, à *paludibus*, quasi, ἐλουροὶ dicti, vulgare fuit illius ævi deliramentum. Ego sic judicaverim: quia & Gothi & Rugii & Ranni fuerunt in citeriori Svevici maris litore; Herulos quoq; ibidem incoluisse; simulque hinc, cum Rugis & Gothis, in externas re-

Lemoviorum fines. *Gerulorũ gens.* *Herulorũ sedes.*

regiones profectos. Quia verò sedes heic tribui illis nulla potest, nisi quam Lemovios Taciti ævo obtinuisse modò ostendi, aut corruptum esse apud Tacitum Lemoviorum vocabulum dixerim, aut Lemovios nomen hoc post Taciti ætatem in Herulorum vocabulum mutasse. Facit pro Lemoviorum vocabulo quodam modo nomen fluvii *Leve*, & opidi adpositi *Levenborg*. facit item multò magis pro Herulis vocabulum opidi *Hele*, sive *Heel*, in peninsula, ante Vistulæ ostium occidentale, siti. à quo loco fortè fuêre *the Heler* (Latinè fuerint *Helu*) quod vocabulum Græci posteà fecêre Ἑλȣροὶ, quasi hoc derivatum foret, non à patrio loco, sive vico *Hele*; sed à Græcâ voce Ἕλη, quæ paludeis significat. Alii, transpositis liquidis, pro *Heluri*, dixêre *Heruli*; quod apud plerosque obtinuit. Gothis fuisse apud Vistulæ ostia conterminos, ex Procopii maximè perspicio rer. Goth. lib. II. ubi ita: *Guti: apud quos Heruli advenæ habitarunt.* Unà cum Gothis longinquam illam fecisse expeditionem, ex eo liquet, quod & ipsi Mæotin paludem quondam accoluisse dicuntur. Hinc Gothorum partem eos facit *Zonaras* in Galieno. *Zosimus* lib. I. ac Svidas circa Tyram flumen, quod nunc est vulgò *Dniester* & *Niester*, & Pontum collocant. *Zonaras*, in Justiniano, ad comprimendam Constantinopoli Venetæ Prasinæque factionem, immissam fuisse; *partem Barbarorum, qui dicebantur Heluri.* Nihil igitur certiùs, quàm fuisse eos ad Vistulæ ostia, inter Rugios & Gothos: quo situ Tacitus suos recenset *Lemovios.* Partem eorum jam Maximiani tempore cum Caivonibus omnem Germaniam aversâ regione ad Rhenum usque penetrasse, ex Mamertini panegyrico, Maximiano dicto disco: *Erulique viribus primi barbarorum, locis ultimi.* Merito *Heruli* dicebantur *ultimi*; quia ipsum Germaniæ ab oriente terminum Vistulam amnem adcolebant. Pòst ita *Mamertinus*: *Ita cuncti Chaibones, Eruliqne cuncti tantâ internecione cæsi interfectique sunt.* Omnis Herulorum gens an tunc deleta fuerit, equidem nescio. fuisse posteà Herulos inter Romanos militeis, Batavis conjunctos, ex Marcellini lib. XVI. & XXVII. disco.

Hele op. unde Heluri s. Heruli.

Heruli Gothorum contermini.

Heruli.

Heruli concisi.

V. Rugiis contermini fuerunt à meridie *Sidini.* Hos, quia Ptolemæus Svardonibus facit ex dextra Svevis ripa conterminos; Rugii autem fuerunt ad litus oceani: necessario illi collocandi erunt non ὑπὸ τȣ̃ς Ῥȣγίȣς, ùt fecit Ptolemæus, sed ὑπέρ. Itaque ter-

Sidinorum sedes ac fines.

terminum iis constituo ab septemtrionibus eumdem, quem Rugiis à meridie. ab occasu, quà Nuithonibus ac Langobardis continuabantur, Svevum amnem, ad confluentem usque Vartæ. à meridie, quà Semnonibus jungebantur, Vartam, ad Nothesii usque confluentem: & inde, quà Carini occurrebant, ipsum Notesium, ad confluentem usque Tragi. hinc ab ortu ipso Trago, ad Rugiorum confinium, ab iisdem Carinis distinguo. Continetur hodiè his finibus Marchiæ pars, inter Tragum Notesium, Vartam, ac Svevum amneis sita: item Pomeraniæ portio, quà opidum *Piritz*.

VI. Ptolemæo hoc tractu opidum est Ὀυΐριτιον, *Viritium*, inter Svevum ac Vistulam, propiùs tamen Svevum positum. id esse nunc dictum opidum *Piritz*, nomen juxta ac situs indicant. *Viritium n. Piritz.*

VII. *Carini* igitur ab occasu terminabantur dicto amne Trago: à septemtrionibus, prædicto Rugiorum limite, usque ad Asciburgium montem ab ortu ipso monte, ad opidum usque *Krämkow*, à Gothonibus; hinc lineâ ad Notesium amnem & opidum *Pila* ductâ; & ipso Notesio ad Vartæ usque confluentem, à Burgundionibus eos separo. Comprehenduntur nunc his finibus exiguæ quædam portiones Marchiæ ac Poloniæ; quarum confinium est inter flumina Tragum atque Gudam. *Carinorum* unus meminit *Plinius* lib. IV, cap. XIV: *Germanorum genera V: Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones.* *Carinorum limites.*

CAPUT XXXVI.

De Burgundionibus; qui & Burgundii & Burgundi, item de Palatinatibus Germaniæ.

I. Inter claras Germaniæ nationes haud postremi fuerunt posterioribus temporibus *Burgundiones*. Hos *Tacitus* Germ. prorsus non nominavit, quòd gens etiam tum exigua, civitasque eorum humilis fuit; ac fortè in aliùs gentis, puta Lygiorum, tutelâ. Meminit tamen eorum *Plinius* lib. IV, cap. XIV: *Germanorum genera quinque: Vindili: quorum pars Burgundiones.* *Strabo* etiam lib. VII. Agros his, pro modulo priscæ civitatis, reliquimus inter Lygios, Semnonas, Carinos, Rugios, Lemovios sive He- *Burgundionum sedes.*

 ru-

rulos, atque Gothonas; in parte Poloniæ, quà opida *Gniezno*, *Wagrovvviec*, *Rogozno*, *Uscie*, *Nakiel*, *Radziejovvo*, & lacus *Goplo*. Atque hic situs quàm aptissimè Burgundionibus convenit. heic quidpe commodè à conterminis Gothonibus bello p[illegible] potuerunt: quod factum ex Jornande, suprà in Gothonibus notavi. hinc etiam rectè, unà cum Lygiis, Probo Romanis imperitante, ad Rhenum profecti narrantur *Zosimo* in lib. I.

Burgundionum nomen varium.

II. Variasse in Burgundionum vocabulo antiquos auctores, quos sequutus est Ptolemæus, conjicere est ex iis. qui post eum scripserunt. in quibus *Zosimo* lib. I, adpellantur Βούργουνδοι, *Burgondi*; *Agathiæ* lib. V, Βουρούγουνδοι, *Burugundi*; quos tamen ille nationem facit in Scythica gente Hunnorum. apud *Marcellinum* lib. *XVIII*, ac lib. *XXVIII*, variè leguntur. *Burgundi*, ac *Burgundii*. quorum hoc *Eumenius* utitur, in genethliaco Maximiani. *Orosio* lib. VII, cap. XXXI; *Isidoro* lib. IX, cap. II, & IV. *Jornandi* in rebus Gothicis, & *Paulo Diacono* in rebus Lang. dicuntur, ùt Plinio, *Burgundiones*: sicque scribuntur in legibus antiquis hujus gentis. quod vocabulum omnium maximè fuisse in usu apud Romanos, ex eo colligi potest, quòd id præ ceteris in hanc usque diem obtinuit, ubi jam *Bourgognons*, & corruptiùs *Bourgignons* dicuntur in Gallia. Olympiodoro sunt Βουργουντίονες, *Burguntiones*. *Procopio* Gothic. I. & prædicto *Agathiæ* etiam lib. I, sunt Βουργουζίωνες, *Burguziones*: quos Agathias malè iterum Gothicam facit nationem. apud eumdem Procopium posteà etiam Βουργουνζίωνες iidem leguntur. Apud *Diaconum* lib. I, cap. XIII. regio eorum dicitur *Wurgondaib*, pro *Wurgundhaimb*, ùt Bojohæmum dictum fuit *Bojenhaimb*. ex eo vocabulo collegerim, gentem quondam sibi ipsi dictam fuisse *The Wurgondon*, sive *Wurgundar*. unde Romani Græcique fecerunt *Burgundiones*; & alii *Burgundios*, ac *Burgundos*: Germanorum W, pro solito more, in *B* mutantes. Atque hinc puto factum, ut eadem gens nonnullis diceretur *Wugundi*, *Zosimus* lib. I. Unde etiam crediderim, partem eorum, à Gothis sive Gepidis devictam, ut narrat Jornandes, unà cum his in Daciam Thraciamque profectos. quod etiam *Agathias* innuit, Γοτθικὸν ἔθνος eos faciens. Fabulam credo narrare voluisse *Marcellinum*, libro XXVIII, his verbis: *Jam inde temporibus priscis, sobolem se esse Romanam, Burgun-*

gundii sciunt. Et tamen *Orosius*, *Isidorusque*, Marcellini fermè coætanei, post illum ostenderunt, quomodò Burgundiones Romanorum sint habendi ἀπόγονοι. " Ab habitaculis, & castris, quæ *burgos* vocant, nomen sumsisse Burgundiones, tradunt *Orosius* lib. *VII*. cap. *XXXII*; *Diaconus* lib. *XI*. & *Isidorus* lib. *IX*, cap. *II*. & *IV*. At *Suetonius* de gentibus in Galliam à Tiberio traductis, in Tiberio aut Octavio, quorum ætate id perhibetur factum, nihil de castris: è diverso autem *sedeis* adpellat, in quibus Sigambri cum Svevis, id est, Chattis, fuerunt locati.

III. Nugis igitur figmentisque relictis, ad res veras redeamus. Postquam semel Burgundiones, sub Probi imperio, à patriâ sede ad Rhenum profecti sunt, nunquam posteà conquieverunt, donec in ea parte Galliæ consederunt, quæ hodieque ab eorum nomine gemina dicitur *Burgundia*, ducatus atque comitatus. Primùm tamen in Chattorum eos solo, proximè Alemannos trans Mœnum consedisse, è Marcellini disco historia, apud quem lib. *XXVIII* legitur: *Valentinianus Burgundios excitasse contra Alemannos & Macrianum regem*. Macriani verò Alemanni regnum fuit inter Lonam ac Mœnum amneis, ex adverso Magontiaci. quapropter *salinas* istas, *fineisque* inter Alemannos ac Burgundiones, Valentiniani tempore, fuisse existimo apud vicum *Saltz*, sub monte *Fogelsberg*: ubi flumen exoritur *Sala*; quod ablutis opidis *Salemunster*, *Salefeld*, & *Hanavv*, inter Francofurtum & Magontiacum miscetur Mœno. *saltz* namque Germanis idem significat, quod Latinis dicitur *sal*. De eodem Alemannorum Burgundionumque confinio sic Marcellinus lib. *XVIII*; *Cùm ventum fuisset ad regionem, cui Capellatii, vel Palas nomen est, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundorum confinia distinguebant, castra sunt posita; ea propter ut Macrianus, & Hariobaudus, germani fratres & reges susciperentur impavidi. qui propinquare sibi perniciem sentientes, venerant pacem anxiis animis precaturi*. De eadem regione auctorem loqui, de qua suprà, satis liquet; quia ejusdem Macriani regnum, à Magontiaco, cujus ante hanc narrationem fit mentio, Julianus cum exercitu petiit. Sic *Procopius* rer. Goth. lib. I. *Haud procul à Thoringis Burgundiones, ad austrum versus, incolebant: Svabi deinde sub Thoringis & Alemanis, valida gentes*. *Svabi* autem isti, sive *Suevi*, sunt Hermunduri.

Capellatiū sive Palas, idem quod dicasterium.

ri. Fuêre igitur tunc temporis *Burgundiones* in Chattorum agris, circa opida *castellum Chattorum* & *Mattium*; quæ vulgò nunc dicuntur *Cassel* & *Marpurg*. Miror igitur eorum judicium, qui *Capellatium* sive *Palas*, Marcellino eam regionem dictam putant, quæ hodieque *Palatinatus* vocatur ad Rhenum. Veterum monumentorum memoriâ antiquiorem Palatinatum illo, à Marcellino memorato, in Germaniâ Transrhenanâ ullum esse, minimè concesserim. Neque verò dubitari potest, regionis vocabulum, quod Marcellinus protulit *Palas*, ipsis Germanis antiquis fuisse *Palanz*, sive *Palans*; quod posteriores fecêre *Palz*, sive *Paltz*, & variante dialecto *Pfaltz*. sic enim vetus glossarium: *Palatinus*, *Palensgreve*. & *Otfridus* in euangelio, *Palatium* vertit *Palinza*; & Pilati *Praetorium*, *Palinzhus*. item speculum Saxonicum, lib. III. artic. LIII. *Qualibet provincia Theutonicæ terræ suum habebat Palantzgravionatum*; *Saxonia, Bavaria, Franconia, Svevia.* Marcellino igitur *Palas* formatum est vocabulum recto casu, quod Germanis erat *Palans*, sive *Palanz*; quia à *Palas* etiam obliqui erant *Palantis*, *Palanti*, & sic reliqui. At *Capellatium* quid similitudinis habeat cum *Palas*, haud equidem video; quum tota syllaba in principio abundet; præterque proxima vocalis, quæ debebat esse *a*, mutata sit in *e*. Proinde facilè crediderim; vitiatum fuisse vocabulum *Palatium* in *Capellatium*. Quum igitur jam inde à Constantii imperatoris ævo, Palatinatus in Germania fuerit Transrhenana, in Franconiæ Hassiæque confinio; rideant æqui judices, utrum pari ratione atque exemplo, omneis reliquos per Germaniam Palatinatus, simulque Rhenensem exstitisse potius existimandum sit; an verò hunc à posteriorum Imperatorum, sive Francorum in Gallia regum palatio originem nomenque traxisse credendum. Satis jam ante hujus operis libro primo demonstratum est, habuisse & Germanos priscos civitatum suarum capita, seu principeis nationum locos in quos ad comitia habenda, quoties negotia publica postulabant, universi conveniebant, maximè credibile est, hos locos adpellatos fuisse communi ac vulgari vocabulo *Palanz*, quod nihil aliud est, quàm τὸ δικαστήριον, id est, *forum juridicum*, seu etiam *prætorium*, sive *curiam* significabat; quemadmodum clarè id videre est ex *Otfrido*, qui prætorium Pilati, suâ linguâ dixit *Palinzhus*. Postmodum verò omnis etiam ager tali loco circumjectus eodem voca-

Palus, seu Palanz; unde Paltz.

Palatinatus origo in Germanis.

cabulo dictus est *Palanz*. Totam regionem, non vicum vel ædificium aliquod, fuisse illud in Burgundiorum Alemanorumque confinio *Palanz*, disertis testatur verbis *Marcellinus*. Atque hinc complures illæ numero natæ sunt per Germaniam *Palantiæ*; quarum V in una Saxonia enumerat auctor speculi Saxonici, lib. III, artic. LXII. *Quinque civitates, quæ Palantiæ dicuntur, in Saxonia inveniuntur; in quibus rex legitimis debeat curiis præsidere: prima dicitur Grona: Werlitz secunda, quæ modò in Goslariam translata est: Walhausen tertia: Alstede quarta: quinta Merseburg nuncupatur. In ea VII feuda vexillorum sunt definita, ducatus Saxoniæ & Palentiæ.* Vocabulum ipsum, utrum Germani à Romanis demum acceperint, an verò ex primævâ illâ linguâ, ut multa alia, Celtis antiquis cum aliis gentibus commune permanserit; haud facilè ego dixerim. Illud tamen maximè fuerit mirandum: quum ipsi Latini fateantur in sua lingua vocem *palatium* ortum accepisse à vocabulo *Palantis*; Germanos hanc potius in eadem re significanda, amplexos fuisse vocem, quàm ab ea derivatam Romanorum *palatium*: à quo non *Palanz* & *Palenz*, *Palinz*, sed *Palaz*, & contractè *Palz*, ut etiamnum durat, factum fuisset. Sed Græcis etiam opidum fuit in Arcadia *Palantium*, testibus Dionysio Hal. Livio, Trogo & Stephano, & Hispanis *Palantia*. Illud unde denominatum, fortasse difficile fuerit dictu. at Hispanis, Germanorum consanguineis, dictum fuisse Celticâ linguâ opidum *Palanz*, quemadmodum Germanis, nemo dubitaverit. Ego verò omninò credo, eamdem vim habuisse apud eos id vocabulũ, eamdemq; rem significasse, quam apud Germanos. De antiquitate autem ejus apud Hispanos inde conjicere licet, quòd jam is temporibus, quibus primùm Romani Hispaniam ingressi sunt, caput Vaccæorum fuit opidum *Palantia*. Et quia innumera alia vocabula in Celtica linguâ communia reperiantur cum Græcâ; quæ tamen Celtas à Græcis accepisse, ùt vulgus opinatur, optimis ego argumentis negare possim: illud quoque Arcadiæ παλάντιον nihil aliud olim significasse, quàm δικαστήριον, facilè crediderim. At de Rheni Palatinatu sentiant alii, quicquid velint: mihi satis fuerit, loci, sive regionis, à veteri scriptore memoratæ, verum situm indicasse. Fuit ergo, Capellatium sive Palas, uti ex Marcellini historia dispicio, circa opidum *Stainam*, in confinio Chattorum quondam &

Mar-

Mattiacorum; Burgundionibus tunc maximam Chattorum agri partem, versus meridiem sitam, obtinentibus.

IV. Porrò Burgundios cum Alemannis, dicto tractu sibi conterminis, bella gessisse, ex Marcellino intelligimus. Alemannis deinde in Rhætiam Helvetiamque transgressis, in eorum agris, inter Mœnum, Danubium, ac Rhenum, consedisse Burgundiones, indeque tandem in Galliam trajecisse, satis constat. *Eumenius* in genethliaco Maximiani: *Gothi Burgundios penè exscindunt.* & mox: *Burgundiones Alemannorum agros occupavêre.* Ab Hunnis, qui unà cum Gothis ab inferiore Danubii ripa advenerant, tandem Alemannorum agris fuêre pulsi. *Socrates*, hist. eccles. lib. VII. cap. XXX. sub Theodosio secundo & Valentiniano tertio: *Gens quædam est barbara, trans Rhenum incolens, quos Burgundiones vocant. Hi vitam otiosam semper agunt. sunt enim fabri ferè omnes; & eâ arte vitæ sumptus tolerant. His Hunnorum semper imminens natio, fineis eorum vastabat, & complures eorum sæpe numero trucidabat.* Hâc re coacti, tandem Galliam irruperunt. *Cassiodorus*, in Chronico: *Lucius* V. C. Cos. *Orosius*, qui iisdem Honorii & Theodosii temporibus vixit lib. VII. cap. XXXI. Atque hinc regioni nomen in hanc usque diem durat, quo *Burgundia* vocatur.

Burgundiones in Galliam transgressi.

CAPUT XXXVII.

De Oceano septemtrionali, Germaniæ ab septemtrionibus termino; unde Germanicus dictus, quà Germaniam abluit. item de ingenti ejus sinu, qui Codânus vocatur Mela ac Plinio: & Mare Suevicum Tacito: parsque ejus Venedicus sinus Ptolemæo.

I. HActenus auctor noster populis *Sueviæ*, qui Chalusum inter Albimque, & Salam, Danubium, ac Vistulam, amneis oceanumque, in continenti Germaniæ protendebantur, ordine omneis enarravit. Dehinc, mari trajecto, reliqua Germaniæ, quatenus ea in septemtriones immenso supercilio sese attollit, exponere aggreditur. Pars heic Suevicæ multò maxima: at cuncta, ut situ remotiora, sic famâ obscuriora, & quamvis alteram uni-

Suevorum gens maxima.

universæ Germaniæ antiquę parté occupent: tamen paucis ea absolvit auctor; duabus, non amplius, gentibus inibi commemoratis. Ac sanè tanta est circa has regiones obscuritas, tamque implicita veterum auctorum traditio; uti vix sibimetipsi constent. unde mihi etiam tanta difficultas relicta, uti vix reperiam, quibus eas expedire aut illustrare satis commodè possim. Verumtamen, ne susceptum laborem deseruisse ignavus videar; dabo heic etiam operam, ne quid inexplicatum sub ancipiti relinquatur. Ac primo loco ipsum mare, quo ulteriora Sveviæ à continenti Germaniæ terra separantur, cinguntúrque, explicandum erit. Totum igitur mare, vel quicquam aquarum, terris passim infusum, universum orbem ambit, id uno nomine *oceanus* nuncupatur: qui postea nominibus, ut locis, differens, in varia maria ac sinus variè distribuitur, ac primum quatuor adpellationes ex quatuor mundi regionibus recipit. ab oriente *Eous* dicitur, sive *Ortivus*, *Orientalis*; ab occidente *Hesperius*, sive *Occiduus*, & *Occidentalis*; à meridie *Notius*, sive *Austrinus*, & *Australis*; à septemtrionibus *Septemtrionalis*. Atque hæc equidem oceani nomina ad primam universi terrarum orbis partem, id est, ad veterem, ùt vocamus, terræ orbem, qui Europâ, Asiâ atque Africâ constat, veteres constituêre. *Septemtrionalem oceanum*, quia nostram cingit ab septemtrionibus Germaniam, paulò curatiùs hoc loco explicare adgrediar. Initium ejus est ab extremis Asiæ, versus septemtriones, litoribus. finem diversè statuit *Plinius*, lib. IV. cap. XXI; *Excurrit deinde*, inquit, *in altum vasto cornu promontorium, quod alii Artabrum adpellavere; alii Magnum, multi Olysiponense, ab opido, terras, maria, cœlum disterminans*: & sequenti capite: *Septemtrio hinc, oceanusque Gallicus, occasus illinc, & oceanus Atlanticus*. Si promontorium hoc *Artabrum*, quod nunc dicitur *Cabo de Roca*, ad ostium Tagi fluminis, *terras, maria, & cœlum* disterminat, atque huc usque est septemtrio; certè *oceani septemtrionalis* heic erit finis. à quâ tamen sententia ipse dissentit *Plinius* eodem libro cap. XIX. *Ad Rhenum septemtrionalis oceanus, inter Rhenum & Sequanam, Britannicus; inter eum & Pyrenæum, Gallicus*. Mela lib. III. cap. I. terminum occidentale inter & septemtrionale Hispaniæ latera facit *Celticum promontorium*, quod hodiè *finis terræ* vocatur. Idem facit *Strabo* lib. III. idem promontorium *Nerium* adpellans. at *Ptolemæus*, in descriptione Hispaniæ Tarraconensis, idem promontorium terminum constituit inter *occidentalem*

Oceanus in partes dividitur.

Oceanus septemtrionalis ejusque limes.

Artabrũ prom. nunc Cabo de Roca.

Celticum prom. n. finis terræ *quod & Nerium prom.*

lem septemtrionalemque oceanum: idque longè commodiùs, quàm *Plinius* ad Tagi ostium. quâ ratione etiam hodiè *finis terra* dicitur, quia duo Hispaniæ latera, septemtrionale atque occidentale finit. Atque huc omnes ferè reliqui scriptores consentiunt, ita, uti, *Cantabricus*, *Gallicus* & *Britannicus* oceanus, partes sint oceani septemtrionalis.

Hyperboreus oceanus.

II. Ceterum idem oceanus septemtrionalis *Hyperboreus* quoque dictus est à Græcis à *boreâ* vento, quatenus super Scythiam, Sarmatiam, Germaniam ac Britannicas insulas extenditur. *Scythicus* adpellatur, quà Scythiam in Asiam perfundit; *Sarmaticus* quà Sarmatiam in Europa à Carambuce, sive Obio amne, Asiæ Europæq; termino, ad Sinum usque Album, inter Rusfiam Lappiamque. Sarmaticum tamen Plinius, ex veterum Græcorum traditione, Scythicum quoque vocat, ùt & ipsos hac in orâ Sarmatas, Scythas, lib. IV. cap. XIII; Hæc Solinus, Plinii epitomator, illustrat cap. XXII. in hunc modum: *Oceanum septemtrionalem, ab ea parte, quà à Paropamiso amne Scythia alluitur, Hecatæus Amalchium adpellat*: quod gentis illius linguâ significabat *Congelatum mare*. *Philemon, à Cimbris ad promontorium Rubeas. Morimarusam dicit vocari; hoc est, Mortuum mare: ultra Rubeas quicquid est, Cronium nominant.* *Hecatæus*, à Paropamiso amne, qui est in Tatariâ, versùs occasum, supra Europam, *Amalchium* vocari tradidit à Scythis; quos huc usque veteres Græcos collocasse, mox infrà patebit. At *Philemon*, adversâ viâ procedens, à Cimbrorum peninsula, ac sinus Codâni faucibus, ad Rubeas usque promontorium, quod vulgo dicitur *Noortkyn Morimarusam* ait vocari. ultra Rubeas quicquid est, versus polum, *Cronium* nominari. Dionysius totum hoc mare & *Congelatum* adpellat, & *Cronium* & *Mortuum*. Concretum mare vertit ex Pythea *Plinius* lib. XXXVII. cap. II. vocabulo idem significante, quod *congelatum*. Hinc etiam *oceanus glacialis* dicitur Juvenali, Satyrâ *II*. Tacito de Germ. vocatur *Pigrum*. sicut in vita Jul. Agricolæ.

Scythicus oceanus & Sarmaticus.

Amalchium mare seu congelatum & Morimarusa Cronium mare.

Mortuum mare.

III. Atque illa quidem in genere de universo oceano septemtrionali, quà is propius à polo arctico abest. Germaniam quà adluit, *Germanicus* dictus est oceanus, seu *Mare Germanicum*, à Rubeis promontorio ad Rhenum usque amnem, Germaniæ terminum. *Plinius* lib. IV, cap. XVI. At quia ipse quoque *Ptolemæus* lib. II, & VIII, Britanniæ latus orientale *Germanico* claudit oceа-

Germanicus oceanus.

oceano; ipſa autem Germania longè ultra Britanniam in ſeptemtriones verſus adſcendit, meritò ac ſummo jure oceanus, quo illa ab ſeptemtrionibus cingitur, non *Sarmaticus*, ſed proprio ac domeſtico nomine *Germanicus* adpellandus erat.

IV. Ceterò totum mare, quod Germaniam Britanniamque interfunditur, à potiore litore dictum fuit *Germanicum*. hujus ſinus eſt is, qui vulgò hodiè dicitur *de Ooſt ſee*, id eſt, *mare orientale*, ad diſcrimen ejus, quod inter Germaniam Britanniamque vocatur *de West ſee*, id eſt, *mare occidentale*. De eo ſic *Tacitus*: *Cetera oceanus ambit, latos ſinus; & inſularum immenſa ſpatia complectens.* in eamdem ſententiam *Plinius* lib. *II*, cap. CVIII. Per *latos* autem *ſinus*, id mare intelligit Tacitus, quod inter Germaniam hodiè, Pruſſiam, Livoniam, Finniam, Svediamque ac Daniam fuſum, vulgò dixi vocari *de Ooſt ſee*; quod & ipſum in pluréis ſcinditur ſinus. Ex *Mela* lib. III, cap. III, ut dictum mare deſcribit, adparet, illum habuiſſe harum partium cognitionem non omnibus numeris exactam. Cognoverunt autem Romani fauceis ſinus primùm ſub Auguſti principatu, quum Tiberius res in Germania ad Albim usque geſturus, claſſem à Rheni oſtiis ad Albim circum navigare juſſiſſet, teſtibus *Paterculo* in lib. II. & Plinio lib. *II*, cap. LXVII. Cognoverunt poſteà etiam Romani eosdem has oras, in Tiberii imperio, quum Germanici claſſis ab Amiſiæ oræ ad Cimbricam peninſulam tempeſtate abriperetur: quo caſu haud pauci militum Romanorum in Cimbricum ejecti litus, ſervitutem ad hunc ſinum egerunt. quorum *multos*, deinde *Angrivarii*, *redemtos ab interioribus* Germanis, *reddidêre Romanis*; teſte *Tacito* annal. *II*. Atque hoc fuit bellum illud inter Rhenum Albimque à Germanico geſtum, quod *quasdam* in ſeptemtrione *genteis*, ac *reges aperuit*. nam cum ipſis harum regionum trans ſinum gentibus, regibusvè nullum unquam Romanis fuit bellum. At multò meliorem hauſit ex illo bello cognitionem Tacitus; qui *latos* heic refert *ſinus*. Veriſſimè etiam *Pomponius*, quòd *curvari mare* hoc ait *ſubinde*. primum namque ubi terrarum gremium intrat, inter proximum Norvagiæ promontorium, quod vulgo *Lindesnes* adpellatur, & objectum ei Daniæ promontorium *Hanvvith*, versùs orientem æſtivum porrigitur: poſtquam Cimbrorum ſuperavit promontorium, quod nunc vocatur accolis *Skage*; in meridiem ad

Mare orientale de Ooſt-ſee. *Mare occidentale* de Weſt-ſee.

ad Mekelburgiensem usque ducatum sese extendit: inde in ortum vergit æquinoctialem ad Prussiam usque: hinc inter Prussiam Livoniamque, & inter Svediam, in septemtriones ad Finniæ usque initium. heic jam in duo scinditur cornua, sive sinus: quorum alter, in orientem æstivum recedens, inter Livoniam ac Finniam, *Finnicus* dicitur sinus; alter versùs septemtriones, longo excursu ad *Boddiæ* usque opidum, *Torn, Boddicus*, & *Botnicus*, à *Boddis*, sive *Botnis* adcolâ utrimque gente. Hinc rectè Tacitus, non *latum sinum*, sed *latos sinus*, multitudinis numero adpellavit. Quin & tertius est sinus Livoniæ receptus; vulgò *de Rigische boddèm*, id est, *fundus Rigensis* dictus. hic *Clylipenus* vocatur Plinio.

Finnicus sinus. Botnicus sinus. Clylipenus sinus fundus Rigensis, s. der Rigische Boddem.

IV. Ceterùm Tacitus de Germ. idem mare vocat *Germaniæ sinum*, quia Germaniæ describitur litore: & sub finem ejusdem libri, *Mare Svevicum*; à Svevis populis, in insula, seu potiùs peninsula hujus maris, & in continenti Germaniæ, adcolentibus. *Plinius* lib. IV, cap. XIII. *Codanum* adpellat *sinum* cum *Mela*. *Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis.* Sevo hic mons est, qui variis nunc nominibus, *Skars, Sula, Doffrafiel*, & aliis, à mari Albo (sive is *Granvicus* est *sinus*) & extremis Lappiæ finibus, lunato cursu, primùm inter Lappiam & Biarmiam, dein per ipsam Lappiam, mox inter Boddiam ac Finnorum Marchiam, tandem inter Svediam ac Norovagiam ad fauceis sinus Codani, versùs Cimbrorum promontorium, CCC circiter millium passuum longitudine procurrit.

Orientale mare seu mare Svevicum seu Germaniæ sinus. etiã Codanus sinus. Sevo mons. Album mare s. Granvicus sinus.

V. Ceterùm ipse sinus Codânus non eâ istis antiquis scriptoribus notus fuit figurâ, quâ nostro hoc sæculo satis apertè noscitur, terris undique, ad fauceis, sive ostium, cinctus: sed transire eum rursus in oceanum septemtrionalem sive Hyperboreum mare, crediderunt, ad finem Sevonis montis, quà Russis nunc adcolis *Bielo more*, hoc est, *mare album*, & alio nomine *Granvicus sinus* nuncupatur. quâ ratione insulæ efficiebantur duæ, magnitudine præsignes, *Scandinavia*, atque *Finningia*. *Jornandes* ita sub initium de rebus Gothicis: *Ab Oriente habet vastissimum lacum, in orbis terræ gremio; unde Vagi fluvius, in oceanum undosus evolvitur. a septemtrione quoque innavigabili eodem vastissimo cluditur oceano; ex quo quasi*

Antiquorũ de sinu Codano notatur error.

quasi quondam brachio exeunte, sinu distento, Germanicum mare efficitur. Heic *vastissimum lacum* intelligit eum, quem sinum *Granvicum* adpellari nunc dixi. in hunc quidpe *Vagus* fluvius effunditur; inferiore sui parte. à Vladiscio lacu ad exitum usque in sinum, *Onega* dictus. Jornandes perperam ex hoc sinu oriri eum, atque inde in oceanum evolvi dixit. Porrò per *Germanicum mare*, intelligit ipsum sinum Codânum, sive *mare Suevicum*. Tacitus ob eamdem rationem, quia reliqua jam Germaniæ versùs septemtriones in insulis esse putabantur, eumdem sinum aliquoties adpellavit generali vocabulo *Oceanum*, de Germ. *Plinius* ait: *quosdam tradere, hæc habitari ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris. sinum Clylipenum vocari: & in ostio ejus insulam Latrin. mox alterum sinum Lagnum, conterminum Cimbris.* nempe infra Finningiam, Finnorum sedem, per Livoniam ac Prussiam; ut infrà ostenditur. *Clylipenus* igitur *sinus* haud dubiè ad Venedorum fuit litus, quà nunc Livonicus est sinus ad Rigam; in quo sinu insula antiquo vocabulo *Latris*, nunc *Oesel* vocatur. *Lagnus* ex hinc sinus, Cimbris conterminus, nullus alius esse potest, quàm qui Holsatiam simul atque Mecheloburgiensem ducatum contingit; in quo insula, inter alias, *Langeland*, nomen à figura invênit, quasi *Longa terra* dicta: unde fortè & sinui vocabulum quæsitum; ni perperam fortassis veteres illi mortales insulæ nomen pro sinus vocabulo acceperint.

Vagus fl.

Latris insf. n. Oesel.

Clylipenus sinus n. Livonicus.

Lagnus sinus.

Longa terra insf. Langeland.

VI. Ceterùm Ptolemæus, in descriptione Sarmatiæ Europææ, sinum heic quoque in Sarmatiæ litore refert, nomine Οὐενεδικὸν, *Venedicum*: *Sarmatia Europæa terminatur ab septemtrionibus oceano Sarmatico, quà Venedicus est sinus.* Hunc sinum eumdem esse cum *Codâno sinu* Melæ ac Plinii, cumque *Suevico mari* Taciti, cunctos ferè video adfirmare nostri sæculi geographos. quod ego equidem haud temere concesserim. quidpe *Venedas ad totum Venedicum sinum coluisse* tradit Ptolemæus: quos Livoniæ tantum, ac Prussiæ tenuisse litora, ad Vistulam usque amnem, infrà ostendam. Citra verò Vistulam *Germanicum* adpellat *mare*, in descriptione Germaniæ, & ultra Venedas, Sarmaticum, in descriptione Sarmatiæ. Intellexit igitur *Venedicum sinum*, qui est inter Narvæ ac Vistulæ amnium ostia. Hoc clariùs patet ex lib. VIII: *Terminatur ab septemtrionibus Sarmatici oceani sinu Venedico.* Ergo, si

Venedicus sinus inter Narva & Vistulæ ostia.

Veneditus sinus pars fuit Sarmatici oceani, Vistulæ ostium nomen ejus transire non debet. cis Vistulam enim ipse Ptolemæus ad Germaniam ponit oceanum Germanicum, & in eo insulas Scandias. Ceterò dum contigua tria hæc facit maria, *Germanicum, Venedicum, Sarmaticum*; reliqua in septemtriones versùs in insulis ponit, ut ceteri geographi veteres. quarum maximam, Plinio *Scandinaviam* dictam, ipsæ sub *Scandiæ* vocabulo. nimis angustis, ex ignorantia, circumscribit finibus. *Baltici* nomen eidem tribuerunt inferiores ævi scriptores; in quibus *Helmoldum* & *Adamum Bremensem* primos esse video. an satis rectè, sequenti capite videbimus.

Balticum mare.

CAPUT XXXVIII.

De Scandinavia; quæ & Scandia & Scanzia, immensa septemtrionis peninsula: quam veteres insulam esse crediderunt; vetustissimi autem Græcorum auctores Baltiam & Basiliam adpellarunt. item de Finningia.

I. MAri ad Germaniam explicato, nunc ad terras in eo sitas transgredimur. *Plinius* lib. *II*, cap. *CVIII*; *A Germania*, inquit, *immensas insulas, non pridem compertas cognitum habeo*. cui consentiens noster de Germ: *Cetera*, inquit, *oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit. Hæc immensa insularum spatia*, sive has *insulas immensas*, *Scandinaviam* adpellari Plinio ac *Finningiam*, jam antè dixi. illam *Baltiam* quoque & *Basiliam* antiquissimis dictam Græcorum scriptoribus apud eumdem reperio *Plinium*, lib. IV, cap. XIII. Tertiæ verò istæ, in Germaniæ initio inter Sarmatarum insulas & Cimbrorum peninsulam porrectæ, quas ille ibidem describit, nullæ aliæ esse potuerunt, quàm quæ nunc Lappiæ, Finnomarchiæ, Suediæ, Norvagiæque nominibus adpellantur. In his *immensis* ille est *mons Sevo, non minor Riphæis jugis*, à quibus Granvici sinus faucibus separatur, inter Suediam Norvagiamque ad fauces sinus Codani; contra Cimbrorum promontorium CCC millibus passuum pro-

Scandinavia, Finningia Baltia s. Basilia ins. veterum.

Sevo mons.

procurrens. Idem terrarum spatium haud dubiè est *incompertæ magnitudinis* Plinii *insula Scandinavia*; in quâ *ejus tantum, quod notum erat, portionem Hillevionum gens* ...*lo incolebat pagis*. quamque ob immensam magnitudinem, eadem gens *alterum appellabat terrarum orbem*: quam item ipse Plinius sub *immensis ad Germaniam insulis non pridem compertis*, indicat lib. II, cap. CVIII: quam Tacitus *in immensis insularum spatiis* intelligit: quam epitomator Plinii, Solinus cap. XXIII, sub eodem nomine *Scandinaviæ, Germanicarum insularum* ait esse *maximam*: in cujus *extremis versus Circium in ipso oceani litore Scritofinnos* collocat Paullus Diaconus de rebus Lang. lib. I, cap. IV & V: qui hodièque in extremo Finnomarchiæ versus septentriones litore, ad Rubeas promontorium dicuntur *the Scricfinder*. De eadem insula Scandinaviâ sic idem Diaconus cap. seq. *Nec satis procul ab hoc, de quo præmisimus litore, contra occidentalem partem, quâ sine fine oceani pelagus patet, profundissima aquarum illa vorago, quam usitato nomine maris umbilicum vocamus; quæ bis in die fluctus absorbere, & rursum evomere dicitur.* Hanc nunc esse scimus ante occidentale Finnomarchiæ litus, nomine *Muskestroom*, inter duas insulas *Loffot* & *Wero*. Eandem Scandinaviam insulam Jornandes sub *Scanziæ* nomine *Vistulæ ostiis oppositam*, simulque Granvico sinui, facit proximam. Ptolemæus paullo breviore, quam Plinius, Solinus atque Diaconus, rectiore tamen vocabulo eamdem adpellat *Scandiam*, eodem situ, descriptam. quo etiam nunc Daniæ pars *Scania* dicitur Latinè, vulgò Danis *Scaane*: unde nominis opinio in universum, quantum Sevo mons transit, terrarum spatium apud veteres est transgressa. Credo, quum Romanorum militum post dispersam tempestate Germanici classem, nonnulli in proxima sinus Codâni orâ servitutem agentes, hanc partem *Scaane*, vel *Scaand* (ut etiamnunc Dani solent in multis vocabulis liquidæ *n* postponere *d*) & *Scandenavv*, id est, *Scanorum*, vel *Scandorum* regionem adpellari, immensasque ultra, ad septemtrionalem usque oceanum protendi terras audirent, vel etiam ex antiquorum auctorum monimentis intellexissent: putasse eos omne id terrarum spatium eodem nomine unam esse insulam, mari cinctam, quam suo ore atque lingua *Scandinaviam* tunc dixêre: posteriores verò, in quibus Ptolemæus, *Scandiam*; demtâ particulâ *avv*, quæ regionem, seu terræ tractum Germanis significat. Jornandes, ex hoc corruptum fecit vocabulum.

Hillevio-nes.

Umbilicus maris.

lum *Scanzia*; credo, quia quibusdam Latinis pro *Scandia* dicebatur *Scantia*. Sed & apud Plinium *Scandiæ* nomen legitur, lib. IV, cap. XVI. *Scandiam* camdem esse cum *Scandinaria*, reliqua duo vocabula *Bergi* & *Nerigos* satis apertè clamant. nam uti *Scaniam* sive *Scandiam*, exiguam immensæ hujus Peninsulæ portionem, sic id quoque regnum, quod hodièque vulgo incolis *Norrige* contractè *Norge* adpellatur, pro universæ peninsulæ nomine [illegible]perunt veteres. In hoc verò regno etiam nunc celeberrimum emporium vocatur plurali nomine *Bergen*. quod veteres illi, Plinii ætate, vel antè, pro insulæ vocabulo habuerunt.

Bergi emp.

Baltia & Basilia insula veterum.

II. Ceterum antequam dictæ terræ septemtrionales sub Scandiæ, Scandinaviæque vocabulis cognitæ fuêre Romanis. Græci *Baltiam* insulam eas adpellarunt, & *Basiliam*. *Plinius*, lib. IV. cap. XIII. *Solinus*, cap. XII. *Diodorus* lib. V. Fretum hodieque, inter duas Daniæ insulas *Fyne* & *Sieland*, antiquissimo illo vocabulo nominatur *De Belt*. undeforte proxima insula *Codania*, quæ est *Sieland*, antiquissimis temporibus dicta fuit *Baltia*. quod nomen, quia Codania Teutonorum erat maxima, geographi Græci per errorem, immensæ magnitudinis insulæ tribuerunt, quæ *Scandinavia* Plinio, *Scandia* Ptolemæo dicitur. De altero illo insulæ vocabulo *Basilia*, uti dicam, quod sentio; credo id jam ante Plinii tempora in Pytheæ libris fuisse vitiosum, pro *Baltia*. Ab hac insula, Xenophonti Lampsaceno memoratâ, omnem sinum Codanum, sive mare Svevicum, *Balticum* fuisse cognominatum mare suspicatur Albertus Cranzius, sub initium hist. suarum. hujus auctoritatem tam prope sequutus est Abrahamus Ortelius, uti prædictum sinum Xenophonti *Balticum mare* vocatum esse adfirmaverit. Verùm quicunque mare hoc latinè adpellarit *Balticum*; novo & sub Helmoldi, Adamique Bremensis sæcula invento vocabulo, id adpellare sese sciat. ipsum tamen prædictum fretum *Balt*, *Balticum* Latinè nominare equidem haud dubitaverim, vel etiam *Balticam*; quemadmodum superum mare inter Italiam atque Illyricum dictum fuit *Adria*. hoc tamen masculini est generis; in *Baltia* femininum genus, quo etiamnunc usurpatur, non mutaverim. Hactenus igitur de prima illa *immensæ magnitudinis* insula *Baltia*, sive *Scandinavia*: quam peninsulam esse, sub nominibus, *Biarmia*, *Lappia*, *Finnomarchia*, *Botnia*, *Svedia*, ac *Norvagia*, satis compertum nostra habet ætas.

III. Nunc

III. Nunc de altera illa quoque, *opinione non minore* insula *Finningia*, pauca quædam dicenda. *Plinius* lib. II, cap. CVIII: *A Germania*, inquit, *immensas insulas non pridem compertas cognitum habeo.* & *Tacitus* de Germ: *Cetera oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens.* Plures igitur numero, non unam tantùm, fuisse *insulas immensas*, certum est. Apertè id testatur *Plinius* lib. IV. cap. XIII. *Nec est minor opinione Finningia. Quidam hac habitari ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Quibus verbis alteram sinus Codani immensam insulam, inter Scandinaviam, Venedosq; sitam designat. quæ nulla alia esse potest, quàm quæ hodieque, sub nominibus Finniæ, Botniæ orientalis & Coreliæ, peninsula esse noscitur. Nomen ejus in vulgatis Plinii exemplaribus vitiatum legitur *Eningia.* quod tamen jam dudum viri docti rectè restituerunt *Finningia.* Finnos quidpe totam incoluisse, infrà pluribus docebo. A gente igitur *Finnorum* dicta est *terra Finningia*, eâdem analogiâ, quâ hodièque in prædicta peninsula Scandinavia regiones vocantur, *Helsing, Fiering, Moring, Blekin*: & in continente Germaniæ *Slesing* ad utramque Viadri ripam; inter Albim & Amisiam, *Käding, Stading, Hemmeling*: cis Rhenum verò *Lotharing.* Atque hæc est ipsarum terrarum septemtrionalium, juxta veterum opinionem, vera descriptio. de gentibus easdem olim incolentibus posteriùs agam. nunc reliquas quoque oceani Germanici insulas persequar.

Finningia ins. Veterũ.

Finningia à Finnis dicta.

CAPUT XXXIX.

De Thule insulâ; quam Ortelius, Procopii sequutus fidem, falsò credidit esse Scandinaviam Plinii & Scandiam Ptolemæi.

I. DE *Thule* insula, quam nunc vulgò credimus esse Islandiam, multùm ac variè veteribus juxtà atque nostris disputatum est geographis. Primum Græcorum nomen situmque ejus retulisse Pytheam Massiliensem, qui omnem Europæ septemtrionalem oceanum se navigasse, scripto prodidit, auctor est *Strabo* lib. I, II & IV. cui tamen ille fidem omnem derogat: *quòd, qui Hiernen, Britanniceam insulam viderunt, nihil de*

Thule dicant. Post Strabonem etiam aliis mortalibus multa super *Thule* insula disceptatio esset ulla, nec ne: donec in Domitiani tandem principatu Romanis quoque classibus cognitum fuit, esse *Thulen*, esseque eamdem, quæ nunc dicitur Islandia. Nihilo minus tamen inventus est aliquot sæculis pòst *Procopius Cæsariensis*, à Palæstina Græcus scriptor, qui *Thulen* non Islandiam, sed *Scandinaviam* esse, in orientem à Britanniâ projectam, contra omnium reliquorum auctorum fidem atque auctoritatem adseveraret. Neque tamen hic fidem fortasse invenisset apud posteros, nisi nuper *Abrahamus Ortelius* sententiam ejus non modò probasset, sed argumentis etiam nonnullis confirmasset, tantam tribuens Procopio auctoritatem, uti contrà omnium ceterorum Græcorum & Latinorum fidem omnem damnaret. *Thulen*, ex illius auctoritate, falsò Islandiam nostro sæculo creditam esse adfirmat; quia is auctor graphicè ac verè Scandinaviam peninsulam sub *Thules* nomine describit: nomenque id ait etiamnunc exstare in dictæ Scandinaviæ parte, quæ incolis *Tylemark* vocatur, levem nominis allusionem temerè sequutus. Ego Scandinaviam, sive, ut nunc regiones istæ vocantur, Lappiam, Norvagiam, ac Suediam, à Procopio verè disertèq; sub Thules nomine depingi haud nego. at nomen id, quod, longè vetustiores Procopio, primi protulerunt Pytheas, Virgilius, Strabo, Mela, Plinius, Tacitus, & alii, an dictis regionibus conveniat, diligentiùs examinandum. Ortelius putat ex Ptolemæi geographia probari id posse, quia longitudo ac latitudo, quas Thulæ insulæ is tribuit, Scandinaviæ conveniat. De latitudine concesserim: quidpe quum Scandinavia, inter duo promontoria *Falsterbo*, & *Noortkyn*, immenso spatio XVIII circiter gradus in latitudinem occupet; facilè ex aliqua parte parallelus ejus Thulæ Ptolemaicæ convenerit. At de *longitudine* controversiam ei movere ausim haud levem. namque Ptolemæus Germaniæ parteis maximè occiduas, quæ sunt ad ostia Rheni, ponit sub gradu XXVIII: Thules autem insulæ partes maximè orientales sub gradu XXXI, scrupulo XL. qua ratione *Thule III* tantùm graduum, & *XL* scrupulorum spatio Germaniæ, in septemtriones versus opposita foret: reliquum verò ejus in occidentem versus, super Britanniam porrigeretur. quod falsum esse in Scandinaviâ, nostri sæculi geographorum solertia satis clarè aperuit. etenim non tam exiguam solummodo ejus partem, sed totam ex diametro Germaniæ continenti in-

Thule insul. Islandia.

Procopii Thule.

Ortelii opinio de Thule insul.

Ortelii argumentum à longitudine sumtum examinatur.

inter Vistulam Rhenumque objectam cernimus; nec quidquam ejus meridianum Britanniæ attingere. Verùm dum novum Thulæ ex Ptolemæi sententia situm tribuere studet, Scandias ejusdem auctoris insulas, non modo situ, quem is iis tribuit, movet; sed etiam longè in continentem Sarmatiæ terræ proferre. quidpe quum Thules partes maximè orientales apud Ptolemæum sint sub longitudinis gradu *XXXI*, scrup. *XL*; Scandiarum verò minorum media sub gradu *XLI*, scrup. *XXX*; distantia inter utrasque est graduum *X*, scrup. *XX*. quo spatio ab ultimo Suediæ promontorio, quod est ad fauces Botnici sinus, si versùs orientem Scandias promoveris; in extremis tandem Litavorum finibus, inter duo celebria opida *Plocko*, & *Smolensko*, eas collocabis. quod ut absurdum, sic præcavendum erat, ne committeretur. At rursus non animadvertit Ortelius, se eâdem operâ negare, Scandiam Ptolemæi esse Scandinaviam Plinii; quod tamen aliàs ipse adfirmat. sic secum ipse pugnat, dum temere Procopii errori patrocinatur. Germanam vetustioribus Græcorum simul ac Latinorum monumentis celebratissimam Thulen adseveramus esse *Islandiam*; probareque id ex omnibus pariter conabimur. Ac primùm ex ipso *Ptolemæo* sic arguere pergimus. in descriptione Sarmatiæ Europææ, ultimum cogniti orbis parallelum per Sarmatiæ simul oram maritimam ducit, & Thulen insulam. Graduum numerum, quem Ptolemæus huic parallelo tribuit, si sequi velis, Sarmatiæ litus habebis juxta opida Russiæ *Wagá, Dvviná, Welski Pormen, & Stupoli*. quod falsum est. At si novissimam eamdemque exactissimam Russi litoris descriptionem consideres; non modò Islandiæ parallelum id adsequi reperies, sed etiam ultrà ascendere. In eo itaque haud perinde falsus est Ptolemæus, quod Sarmatiæ litora atque Thules insulæ maximè septemtrionales partes huic parallelo LXIII attribuit: quum Sarmatiæ extremum litus, juxta Nassovium fretum & Novam Zemblam gradum LXX attingat. in quem sane gradum Plinii rectè incidit computatio, lib. II, cap. CVIII. perscripta. ubi latitudine terræ universæ tradita, sub eodem ponuntur parallelo Sarmatiæ extrema, & Thule insula. Tanais ostium quinquagesimo latitudinis gradui subjectum est. duodecies centena millia passuum conficiunt XX gradus; LX millibus in singulos gradus distributis. adjice jam XX hos gradus prioribus L; & habebis LXX gradum.

Thulen nunc esse Islandiam probatur.

Quis autem negaverit, hunc gradum propiùs accedere Islandiam, quàm proximas Scandinaviæ partes, quæ sunt in Dania, ad promontorium *Falsterbo*, sub gradu L v ? Jam verò illud Ortelium geographum minùs fallere debuit, quòd Ptolemæus partes Thules maximè orientales ultra Rheni ostia extendat; quum idem superiorem Britanniæ partem, non in septemtrionèm, ut vera est insulæ facies, sed ingenti circa medium cursum reflexu, in orientem versus porrigat: quâ ratione Thule quoque, quam omnes pariter auctores, unà cum Ptolemæo, supra Britanniam memorant, propiùs orientali plagæ admota est. Britanniam igitur veræ faciei si reddas; Thulen etiam eâdem operâ eò usque ab Scandinaviâ Plinii removebis, uti jam nullo modo eadem videri possit. *Mela*, lib. *III*, cap. *VI*; *Thule Belgarum litòri adposita est*. Censesne Norvagiam atque Suediam Belgarum magis litori oppositas, quàm Islandiam. *Plinium* per hæc duo nomina unam eamdemque intellexisse insulam, manifestò falsum est. Scandinaviam eum Germaniæ partem vel insulam facere; satis superiori capite patuit. prædicto lib. II, cap CVIII, disertissimè inter Thulen & Germaniam, hujusque insulas distinguit. Igitur, quum tam apertè atque dilucidè inter has & Thulen distinguat; frustra es, si de iisdem terris loqui eum arbitreris. *Tacitus* quoque consimili modo distinguit. in immensarum insularum unâ, id est, in Scandinavia, ut postea patebit, Suiones collocat ac Sitones; Germaniæ eos faciens populos, è Suevorum gente. in vita autem Agricolæ sic scribit de circumnavigatione Britanniæ: *Hanc oram novissimi maris tunc primùm* (sub Domitiano) *Romana classis circumvecta, insulam esse Britanniam adfirmavit; ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invênit, domuitque. dispecta est & Thyle; quam hactenus nix & hiems abdebat. sed mare pigrum, & grave remigantibus perhibent. ne ventis quidem proinde attolli: credo, quod rariores terræ montesque, causa ac materia tempestatum; & profunda moles continui maris tardiùs impellitur.* Quod sanè de proxima Scandinavia, sive Norvagia intelligi haud potest. nam inter hanc & Orcadas insulas, nullum adpellatur mare pigrum: neque tanta heic est vastitas continui maris, quantam auctor inter Orcadas ac Thulen innuit. Quin eodem libro de Agricola, Suevorum, Scandinaviam incolentium, disertè meminit; nec tamen ullum γρῦ de Thu-

Thule Britanniæ in septemtriones opposita.

le.

le. quam haud dubiè nominaturus erat, si eamdem esse terram intellexisset. Clariùs de classe Romana & Thule *Juvenalis* poëta in Satyra II. Notasse debuit Ortelius. *Pytheam* Britannicis adnumerasse insulis Thulen, ultimam versùs septemtriones. *Plinius* in lib. *IV*, cap. *XVI*, & ipse Britannicis adnumerat insulis Thulen, omnium ultimam: *Ultima* inquit, *omnium, quæ memorantur, Thule: in qua solstitio nullas esse noctes, indicavimus, Cancri signum sole transeunte; nullosque contra per brumam dies. hoc quidam senis mensibus continuis fieri arbitrantur.* & paullo post: *A Thule unius diei navigatione, mare concretum à nonnullis Cronium appellatur.* En, jam dudum Plinius à Germania, ejusque insulis, quas capitibus XIII, & XV exposuit, recesserat, quum ultimam, supra Britanniam, in septemtriones versùs, diceret *Thulen*. in eamdem sententiam lib. II, cap. LXXV. *Strabo* lib. I: *Pytheas à Britannia sex dierum navigatione distare versus septemtrionem; vicinam autem esse congelato mari.* *Solinus*, cap. XXV: *Multæ & aliæ circa Britanniam insulæ; è quibus Thule ultima.* & mox: *Ultra Thulen accepimus pigrum esse, & concretum mare.* Norvagiæ litora in septemtrionem à Britannia non distant VI dierum navigatione. Brevissimus è Scotia, Britanniæ parte, ad Norvagiam, in orientem versus, trajectus CCL non amplius est millibus passuum, quæ triduo minus, vento operam dante, facillimè navigari possunt. At in septemtrionem, Thulen usque, alterum tantum est. quod spatium multò rectiùs cum Islandiæ situ convenit. In Islandiam omnia, quæ ab vetustioribus traduntur auctoribus, numeris omnibus quadrant. ni fortè Cronium mare Lappiæ magis convenire putes, quàm Islandiæ; quia illa propius ad mundi verticem accedit. *Plinius* lib. IV, cap. XIII: *Septemtrionalis*, inquit, *oceanus: Amalchium eum Hecatæus appellat, à Paropamiso amne, quà Scythiam abluit; quod nomen ejus gentis linguâ significat Congelatum. Philemon Morimarusam à Cimbris vocari dicit, hoc est, Mortuum mare, usque ad promontorium Rubeas, ultra deinde Cronium.* Rubeas promontorium esse, quod nunc vulgò dicitur supra Lappiam & Scritofinniam *Noortkyn*, antè docui. hinc igitur in septemtrionem versùs, *Cronium* adpellatum fuit mare, sub ipso polo, intra circulum Arcticum comprehensum: quo situ Europæ simul, Asiæque, & Americæ partes septemtrionales abluit. unde non minùs ad Islandiam, quàm ad Lappiam

In Islandiam omnia cõveniunt, quæ Veteres de Thule tradiderunt.

Cronium mare.

piam pertinet. *Dalechampius* Cronium mare non ἀπὸ τοῦ χρόνου, id eſt, à *Saturni frigido ſidere*, his in oris regnante, dictum putat; ſed à terrâ maximè ſeptemtrionali, vulgari vocabulo *Grone land* adpellatâ. Ratio eſt, quia unius diei navigatione mare id ab inſulâ Thule abeſſe Plinius ſcribit. itaque, quia *Grona* tanto ſpatio ab Islandia diſtat; ejus etiam terræ nomen pervetuſtum ad Pytheæ Maſſilienſis, vel Philemonis, aliorumve Græcorum perveniſſe aures. Unum etiam atque alterum adferam teſtimonium. *Jornandis* Gothorum epiſcopi; qui in libro de reb. Goth. ſic ait: *Habet & in ultimo plaga occidentalis aliam inſulam, nomine Thylen; de quâ Mantuanus: Tibi ſerviat ultima Thyle. Habet quoque is ipſo immenſus pelagus, in parte Arctoâ, id eſt, ſeptemtrionali, amplam inſulam, nomine Scanziam.* Jornandus autem diſertè ac perſpicuè Scanziam à Thule diſtinguit. hanc in occidentem, illam in ſeptemtrionem diverſis longè regionibus ultimas oſtendit. Ac ſanè verè ultima in occidentem verſùs eſt *Thule*; extra omnem Hiſpaniæ, quæ ultima cogniti orbis ad id temporis terrarum, meridianum poſita. Quin etiam clarè multo majorem memorat Scanziam, quàm Thulen. illam quidpe amplam vocat; hanc non item. *Iſidorus*, origin. lib. XIV, cap. VI: *Thule*, inquit, *ultima inſula oceani, inter ſeptemtrionalem & occidentalem plagam, ultra Britanniam; à ſole nomen habens, quia in eâ æſtivum ſolſtitium ſol facit, & nullus ultra eam dies eſt: unde & pigrum & concretum ejus mare.* Rectiſſimè inter ſeptemtrionem & occidentem, id eſt, verſùs occidentem æſtivum, Islandiam deſcribit; rectèque ultra Islandiam *pigrum* ſeu *concretum mare*, quod Græcis antiquis *Cronium*. Sic *Statius*, ſilvar. lib. V. *Procopius* Gothicar. lib. II: *Thule multò maxima eſt; nam decuplo major eſt Britanniâ: à quâ longiùs abeſt verſùs ſeptemtrionem.* Magnitudinem oſtendit Scandinaviæ; ut & gentes poſteà, eam incolentes: at ſitum Thules, ſupra Britanniam, in ſeptemtriones verſùs. Verùm quàm mirificè Procopius circa ſeptemtrionis terras vera falſis ubique permiſceat, cui ignotum eſſe poteſt?

Magnitudo Thules. II. De magnitudine inſulæ, item de priſcorum incolarum moribus ac victu, hæc Solinus prædicto loco: *Thule larga eſt, & diutinâ pomonâ copioſa. Qui illic habitant, principio veris inter pecudes*

des pabulis vivunt; deinde lacte: in hiemem conferunt arborum fructus. utuntur feminis vulgò; certum matrimonium nulli. Longissima hujus insulæ ab orbe nostro distantia causam proverbii præbuit poëtis Latinis, uti, ubi remotissimum aliquem locum, vel regionem demonstrare vellent, *Thules* id nomine indicarent. Hinc Virgilius Γεωργικῶν I. magnitudinem imperii Cæsari Augusto precans: *& mores incolarum.*

Tua nautæ
Numina sola canant; tibi serviat ultima Thule.

Juvenalis Satyra XV: *loquitur jam rhetore Thule. Statius* silvarum lib. V. *Arnobius* adversus gentes lib. VI. *Apud ultimam Thylen.* Apud *Tacitum* in vita Agricolæ, & in quibusdam Virgilii exemplaribus minùs rectè scribitur *Thyle*, per *y*: quum omnibus pariter Græcis auctoribus, Pytheæ, Straboni, Ptolemæo, Dionysio, Stephano & aliis sit Τουλη, non Τυλη. unde rectè apud Melam, Plinium, Juvenalem, Statium, Solinum, Claudianum & alios etiam scriptores legitur *Thule.* Barbaro postea sæculo id plerique fecêre Thyle; & corruptiùs multò, ut est apud Æthicum, *Tille* & *Tile.* *Thule rectius scribitur quàm Thyle.*

CAPUT XL.

De minoribus Septemtrionalis ac Germanici oceani insulis, inter Thulen atque Germaniam sitis. item de insulis sinûs Codani, quarum incolæ Teutoni, Godani, Codani, ac Dani.

I. PLinius lib. IV. cap. XVI: *Sunt autem XL Orcades, modicis inter se discretæ spatiis. VII Acmodæ, &* XXX *Hebudes; & inter Hiberniam ac Britanniam Mona, Monapia, Ricnea, Vectis, Silumnus, Andros. Infra vero Siambis, & Atanatos, & ab adverso in Germanicum mare sparsæ Glessariæ, quas Electridas Græci recentiores adpellavêre, quod ibi electrum nasceretur, ultima omnium, quæ memorantur, Thule.* In his igitur insulis *Orcades* satis sunt notæ, ut quæ hodieque supra Scotiam, Scotis atque Anglis vulgò adpellantur *The iles of Orcadnay*, & contractè *Orcanay* & *Orcnay.* non longè hinc versus occidentem sunt *Hebudes*, supra Scotiam & Hiberniam, infinito numero. Inter Orcadas atque Norva- *Orcades insf. Hebudes insf.*

giam

Acmode Inſ.n. Schetland ſ.Hetland. Farre *inſ.* *Gleſſariæ ſeu Electridæ,*

giam ſunt VII *Acmodæ*, vulgò *Schet land*, & *Het land*, in commune vocitatæ, numero per ſe V; quibus duæ ſunt adjiciendę verſus Orcadas, *Fulo*, & *Ferıl*. inter has & Thulen, Norvagiamque nullæ jam ſupra Britanniam reperiuntur, niſi quæ XXV amplius numero, vulgo *Farre* nuncupantur. has igitur Gleſſarias ſive Electridas eſſe neceſſe eſt. namque & multitudo vocabulo *ſparſæ* convenit, & in Germanico mari, contra Germaniam, ſupraque Britanniam projectæ; & proximè has ſequitur ultima *Thule*. Ceterum ἠλεκτρίδαι adpellabantur Græcè ἀπὸ τοῦ ἠλέκτρου, id eſt, à *ſuccino*, quod ibi naſcebatur: & ab eodem argumento *Gleſſariæ*; quia *Gleſſ* Germanis erat idem quod Latinis *ſuccinum*.

II. *Mela* lib. III. cap. VI: *Triginta ſunt Orcades, anguſtis inter ſe diductæ ſpatiis. ſeptem Hemodes contra Germaniam projectæ, in illo ſinu, quem Codanum diximus, ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, ſic fecunditate anteſtat.* Proximas ab Orcadibus, verſus ortum, ponit Hemodas. quas eaſdem eſſe Plinii Aemodas, numerus ſimul & ſitus prope Orcadas nomenque indicant; quamvis hoc paullum varians. quod deſcrimen levi librarii lapſu effici potuit. etenim aut *He* in *Ac* corruptum; aut *Ac* in *He*; aut denique *AE* in *Ac*: uti fuerint Plinio *Aemodes*, quæ Melæ *Hemodes*. ſic *Hedui* Galliæ populi dicti fuere, qui aliis *Ædui* ſic *Hemus* Thraciæ mons, qui ſæpius *Æmus*. Erravit igitur haud modicè Mela, in ſinu Codano eos collocans. In hoc tamen haud æquè falſus, quod contra Germaniam projectas dixit. quippe ſi Gleſſariæ illæ rectè Plinio dicuntur in Germanico mari ſparſæ; certè multò rectiùs idem dici poteſt de Æmodibus; ut quæ Germaniæ, id eſt, Norvagiæ multò propiores. Verùm inſulas in ſinu Codano ſparſas, quæ nunc in univerſum Daniæ appellantur, deſcribere voluit Mela. primum in communi nomine erravit, *Hemodas* nominans: deinde in numero; ſunt enim multò plures in hoc ſinu, *anguſtis inter ſe diductæ ſpatiis*; quas ille intellexit. de his jam vera hæc ſubjecit: *Ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, ſic fecunditate anteſtat*. hæc quippe eamdem nominis originem habuit, quam ipſe ſinus: eſtque hodiè incolis Danis *Sieland*, omnium hujus ſinus fæcundiſſima; caput nunc regni, ſedemque regiam ſuſtinens *Hafniam*, vulgò *Kiebinghaffn*. Hanc

Hemodes inſ. eadem quæ Acmodæ. *Codanonia inſ. n.* Sieland.

Hafnia n. Kiæbinghaffn.

tenuiſſe Teutonos, teſtatur ipſe *Mela* cùm heic, tum ſuprà lib. III, poſt deſcriptionem ſinus: *In eo ſunt Cimbri & Teutoni.* & item *Plinius* lib. *IV*, cap. *XIV*, Cimbris proximos faciens *Teutonos*. Libro etiam *XXXVII*, cap. *II*, *Pytheas credidit Guttonibus, Germaniæ genti.* At non hanc ſolummodo, verùm adjacentes etiam omnes *anguſtis inter ſe deductas ſpatiis*, tenuiſſe Teutonos, maximè credibile eſt: quarum nomina, *Fyne, Laland, Falſter, Alſen, Langeland, Arre, Mœne, Amak*, & aliæ minores. Sic namque contermini Cimbris, unà cum his, vim atque injuriam Oceani fugientibus, in continentem Germaniæ, atque inde in Illyricum, Galliamque profecti ſunt; ut ſuprà in Cimbrorum explicatione oſtenſum eſt. Magnam eos, ſive majores eorum, domi fuiſſe gentem, magnis ampliſque ſedibus incolentem, ex eo perſpicitur, quod in dicta expeditione Cimbris numero ferè fuerint æquales.

III. Antiquiſſima igitur eſt gens *Teutonorum*; ut quos jam Pytheas, CCL circiter annis ante natum Jeſum memoravit: imò quorum expeditionis in dictas regiones multò antiquior auctor Ariſtoteles, CCCXL circiter annis ante natum Jeſum, meminit. Magna armorum virtutiſque bellicæ, per exteras terras, jam inde ab vetuſtiſſimis temporibus claritas. Sed & domi anteà terrâ marique fuiſſe potentes, ex ſinus Codani adpellatione colligere licet; quam is ab eorum traxit cum nomine, tum haud dubiè imperio. Quidpe ſuprà lib. *I*, cap. *XXVI* docui, antiquiſſimum veri æternique Numinis nomen fuiſſe *Theuth*, ex quo poſtmodum per multiplices variarum dialectorum flexiones facta ſunt vocabula, *Θεὸς*, *Deus*, *Dis*, Ζεὺς, Ζὴς, Ζὴν, Ζὰν, Δεὺς, Δὴς, Δὴν, Δὰν; & ex hoc porro *Wodan*, & *Godan*: unde etiam nunc *Dei* nomen patriâ linguâ nobis dicitur *GOD*. Ab illo igitur æterni Dei vocabulo *Theuth*, gens Cimbris contermina, dicta fuit ſibi *The Theuthon*. quod nomen Græci poſtea Latinique ſcriptores ſuis linguis accommodantes, formaverunt *Teutoni*; *Pytheus*, teſtante Plinio, & *Mela*. *Cæſar* belli Gall. comm. I, *Paterculus* lib. *II*. Quidam vero id fecerunt *Teutones*. At omnium rectiſſimè vocabulum hujus gentis ſcriptum eſt apud *Ciceronem* in orat. pro lege Manilia, & apud *Florum* lib. *III*, cap. *III*, item apud epitomat. Livii lib. *LXVII*, *Theutoni*, per θ; ut & apud *Florum*, eodem loco, regis eo-

Teutonorũ antiquitas.

Teutones unde dicti.

rum nomen *Theutobochus* : & in Fastis Romanorum *Theutones*. Æthico etiam rectè dicuntur *Theothoni*. Eadem gens ab eodem æterni Dei nomine, dialectis multiformiter variato, dicta fuit vulgò sibi *The Godinon*, Latinè *Godani* : unde etiam nunc patriæ mihi terræ opidum, sinui Codâno adpositum. Sarmatis dicitur *Gdansko*. item *Codani*; unde ipse sinus Melæ atque Plinio, *Codânus* ; & insula eorum maxima Melæ *Codanonia* : quam Latini sic vocitarunt à cultoribus *Codanis*, qui sibi ipsis dicebantur *The Codanon*. Eadem Teutonorum gens dicta quoq; fuit *The Danon*; quemadmodum ipsius supremi numinis vocabulum Θεὸς, Δὰν : Latinis *Dani*. quod nomen tandem solum inter reliqua evaluit; dicunturque in hanc usque diem Germanis *die Danen*, sibi ipsis verò derivativo vocabulo *de Danske*. & singuli *Danman*, id est, *homo Danus*. Atque hinc demum summa hujus gentis veraque perspicitur antiquitas; ut qui uni, inter omnes vastissimæ illius Germaniæ gentes, se ipsos adpellaverint *the Theuthon*, & singulis, *een Theuth*, ipsius Dei, nomine; quia ad hunc genus suum originemque referebant : quod de omnibus in universum Germanis testatur *Tacitus* de Germ. & de Gallis Cæsar belli Gall. comm. VI.

Dani unde adpellati.

IV. Ceterò vocabulum *Dani* antiquissimi omnium, quorum monumenta exstant, referunt, *Procopius* rer. Gothicar. lib. *II*. & *Jornandes*, in rebus Gothicis, circa annum Christi [illegible] X L. post eos *Eginhardus* in vitâ Caroli magni; & *Helmoldus* in chronico Slavorum. Eginhardi verba hæc sunt : *Hunc sinum Codanum multæ circumsident nationes. Dani siquidem, & Sueones, quos Nortmannos vocamus, septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent : at litus australe Sclavi, & aliæ diversæ incolunt nationes.* Verùm ex his etiam, quamvis Danorum fuisse supra dictas insulas, certum fit; tamen incertum est, utrum aliquid eadem gens in Scandinavia Caroli Magni tempore tenuerit, nec nè. Potuit tamen jam tum partes illic tenuisse, quas hodieque incolit, vulgaribus vocabulis *Haland*, *Scaane*, *Bleking*. Cimbrorum quoque peninsulam & gentem ibi Jutarum, quando imperio suo subjecerint, ego ignoro. fabulosis quidpe Saxonis Grammatici historiis credere piget. Haud omnino tamen vanum apud hunc auctorem est, quod Deum *Othinum* in Daniâ fuisse memorat lib. *I*, ac V. id enim, sive ex antiquis Dano-

Dani à quibus memorati auctoribus.

Dani Scandinaviæ partes tenuerunt.

norum Carminibus, quod annalium genus apud eos, quemadmodum apud reliquos Germanos, fuit, sive ex aliis quibusdam monumentis habuerit; totum eò spectat, quod à supremi numinis appellationibus, *Theuth, Godan, Codan, Dan*, gens nominata fuit, *Theuthoni, Godans, Codans, Dani*. nam *Othin*, sive *Othen* Danorum eumdem fuisse *Godan* deum, suprà lib. *I*, cap. XXVI, docui. Ceterùm Ἀλοκίας, *Alocias* treis insulas habet Ptolemæus ad occidentale Cimbrici promontorii latus. eas illum voluisse credo, quæ ab oriente dicto promontorio objacent, vulgaribus vocabulis *Lesso, Rom, Anholt*. *Alocia insf.*

CAPUT XLI.

De Scandinavia sive Scandia peninsula incolis, Sveonibus, Hellevionibus, Scaniis, Gutis, Lappionibus, Scritofinnis, Marchiofinnis & Sitonibus sive Nortmannis.

I. TEutonibus contermina fuit immensa illa peninsula *Scandinavia*, sive *Scandia*. quæ postquam explicata est, populi nunc quoque eam incolentes dicantur. Auctor noster, de Germ. post memoratos in citeriori maris Svevici litore Rugios ac Lemovios: *Suionum hinc*, inquit, *civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* & mox: *Est apud illos & opibus honos: eoq́, unus imperitat. Trans Suionas aliud mare, pigrum ac propè immotum: quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis jam solis vulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet. sonum insuper se mergentis audiri; formasque deorum, & radios capitis aspici, persuasio adjicit.* & postea: *Suionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur. Hic Sveviæ finis.* Totam igitur peninsulam *Scandinaviam* duo Svevorum genera incoluerunt, *Suiones* & *Sitones*. Terminus inter eos statuendus est *Sevo* mons, à Codani sinus faucibus, quà oppidum Norvagiæ est *Opslo*, sive *Anslo*, ad lacum usque album: ita uti *Norvagia* cum *Finnomarchiâ*, ac *Scricfinniâ* Sitonibus tribuatur; *Lappia* autem, *Biarmia, Botnia occidentalis, Suedia, Gutia*, cum Danici regni partibus *Bleking, Skaane, Halland*, Suio-

Scandinavia incolæ.

Sevo mons inter Suiones & Sitones terminus.

Sitonum sedes.

Suionum regiones.

Suionibus. Hos *Eginhardus* in vitâ Caroli Magni & *Helmoldus* in Chron. Slav. item *Adamus Bremensis* adpellant *Sueones*. At *Jornandi*, sub initium libri de rebus Gothicis, eadem gens dicitur *Suethans*, & alio vocabulo, *Suethidi*, quæ equidem duo vocabula ille falsò pro duabus diversis discretisque inter se nationibus accepit. Hodiè regnum ipsis incolis, conterminisque gentibus Danis, ac Nortmannis vulgò vocatur, *Swerige*; quasi *Suenrige*, sive *Sueenrige*, id est, *Sueonum regnum*; ipsa verò gens *the Suenske*, vocabulo adjectivo, itidem derivato à *Suen*, sive *Sueen*. quod antiquissimum gentis nomen vetustiores Germani efferebant *Sueon*: unde Latinum *Sueones* Eginhardo; & *Suiones* Tacito. Germani meridionales dixêre *Suethan*: unde Jornandi sunt *Suethans*, Gallorum dialecto, qui omnia pluralia formabant in S: & hodieque omnibus Germanis cis Codânum sinum dicuntur *die Swveden*. Latinè dicti fuisse videntur *Suethi*, & *Suedi*; quemadmodùm *the Gothon*, *Gothi*; *Frankon*, *Franci*. Jornandes ultimam syllabam geminavit, *Suethidi*.

Suedorum gens.

II. Plures fuisse Suionum in unâ gente nationes, disertè testatur auctor noster his verbis: *Suionum hinc civitates ipso in oceano*. Æthicus, *Suevorum omnium gentes tradit in universum* LIV. ex quibus plurimæ in Scandinaviâ numerandæ sunt, sub Suionum Sitonumque nominibus. Itaque complura etiam nationum nomina in ea Scandinaviæ parte, in quâ Tacitus collocat Suionas, apud alios veteres auctores reperio. Ac primùm apud *Plinium* sunt *Hellevіones*, sive *Hillevіones* lib. IV, cap. XIII. Proximam hanc fuisse Scandinaviæ partem, quam Hellevіones incoluerunt, in aperto est, quia hanc primam omnium Romani cognoscere potuerunt. *Hilleveni* certè è Melâ, ac Plinio, non in medio fuêre Scandinaviæ, sed in initio, ipsoque vestibulo, proximi Teutonis. Ideoque hos interpretor eos, qui hodiè Danorum regi subjectam colunt regionem *Halland*: quæ fortè olim aliis dialectis fuit *Helland* & *Hilland*. unde caput etiam regionis vocatur *Halmsted*, & *Helmsted*. quasi *Hellensted*. Quibusdam regio dicitur, scribiturque *Hallond*. Jornandi etiam inter alias Scanziæ nationes, refertur vocabulum *Hallin*. Ceterùm hujus regionis, vel nationis nomen quum acciperent Romani; conterminos quoque, in universum cum Hillevionibus Iᴐ pagos incolentibus, sub idem vocabulum pertinere putarunt. Alii tamen proximorum versùs austrum *Scanorum*, si-

Suionum nationes.

Hillevіones.

Halmsted.

ve

ve *Scandiorum*, tam vastam retulerunt gentem, uti universam peninsulam inde Romani denominaverint.

III. Supra Scandios tandem & Helleviones, incoluêre *Guta* sive *Guti*: quorum regio etiam nunc vocatur vulgò *Gudland, Gulland* & *Gylland*: & gens ipsa *the Gudske*. Hoc puto nomen occasionem Ablabio, Dexippo, ac Jornandi præbuisse, uti Gothorum suorum originem jam inde ante Herculea Trojanique belli tempora è Scanzia illa deducerent. nam in hac etiam præter falsos *Herulos* atque *Rugos*, enumerat Jornandes *Vagoth, Gautigoth, Ostrogothas*: quorum hi nulli alii fuêre, quàm qui in Daciâ denique hoc vocabulo à *Wesogothis* discernebantur. Hodie quoque regionem *Gudland* Latinè *Gothiam* adpellant; à *Gothis* potius, quàm *Gutis*; à quibus rectè diceretur *Gutia*. Sed Gutæ disertè Ptolemæo scribuntur Γῦται. apud Procopium verò quum essent Γῦτοι, vocabulum id librariorum incuriâ corruptum erat. *Gothorum sedes.*

IV. *Firasi* Ptolemæi videntur esse ii, qui regionem hodiè incolunt, vulgò *Fiering*. De *Chadinis* atque *Favonibus* nihil liquet. *Firasi.*

V. In tabula sequuntur *Lupiones Sarmatæ. Venadi Sarmatæ. Bastarni.* Ex his *Bastarnos* à Ponto quondam usque ad Vistulæ fontem coluisse, hisque conterminos fuisse *Venedos*, ad Venedicum sinum, & his porro Finnos; infrà docebo. unde adparet, *Lupiones* istos nullos alios esse, quàm qui hodièque Finnis contermini Russis dicuntur *Lopps*; Suedis, Danis, ac Norvagiis *Lapper*; ceteris Germanis *Lappen*. Hos quoque sub Sueonum nomine fuisse computatos, inde perspicitur, quòd auctor noster *trans Suionas* ait *esse aliud mare, pigrum, & prope immotum*: quod Suionas nullâ regione attingere potuit, nisi quà Luppionum magna gens litori ejus prætexebatur. Auctor tamen tabulæ inter Sarmatas eos computat, unà cum proximis *Venedis*: de quibus ipse Tacitus in eodem libro: *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam, dubito*. Cujuscunque olim generis fuerint *Luppiones*, hodiè certè mixtum eorum genus est, è Sarmatis, id est, Slavis atque Germanis: plurimaque jam ex parte sunt Slavi. Ut nunc, sic olim, non tam in gente ac nomine, quàm imperio Suionum consistisse censeo. Idem verò de *Scandiis* quoque & *Hillevonibus*, ac *Gutis* censuerim. *Lupiones n. die Lappen.*

VI. Gens hodiè, Lappis ab occasu contermina, Sueonum regi paret, vulgari vocabulo *the Scrikfinner*. de iis *Adamus Bremensis*: *Contra boream habitant Scritefinni.* Eodem situ memorantur & *Saxoni* Grammatico in præfatione operis. *Jornandes* in Gothicis suis, nullo alio tractu referre eos videtur. Lacus hodiè est, partim in Luppionum, partim in Scritofinnorum finibus, cognomento *Albus*, vario piscium simul aviumque genere maximè scatens, quem Jornandes falsò paludium nomine innuit. Hos igitur quoque *Scritofinnos* jam olim sub Suionum fuisse imperio, inde colligo, quod ad oceanum siti sunt *Pigrum* & propè *immotum*; quem supra Suionas recenset Tacitus. *Paullus Diaconus* in Langobardicis *Scritofinnos* in tota Finnomarchia perperam collocavit; quod heic quoque Finnorum gentes habitare acceperat. Nomen illorum à *Procopio* lib. II. de rebus Gothicis, citatur Σκριδίφινοι, pro Σκριδίφιννοι, *Scritifinni.* nam etiamnunc totum hoc genus adpellatur *Finnen* & *Fennen*. Ex Fennorum, sive Finnorum eos fuisse nomine pariter ac genere colligimus; quod hodieq; Danis, Norvagiis, ac Sueonibus, sibique ipsis adpellantur *Skrikfinner*, vel ut illorũ fert orthographia, *Skrikfinder*; quemadmodum omnes reliqui *Finni*, *Finner* sive *Finder*. In privilegiis & diplomatibus dicuntur *Scredevindon*; *Scredevindones*; *Scridevindan*, ipsa regio *Scridvindia*. In quibus omnibus litera *v* est consona, duriter sonans ut *f*, vulgari etiam nunc Germanorum more. Ceterum mores Scritofinnorum describit *Procopius* ferè eosdem, quos Tacitus Finnornm.

Scritofinni.

Sitonum gentes.

VII. Sitonum hinc regnum, à lævo Sevonis latere, tertiâ parte Sueonum regno angustius, quas olim Taciti ævo comprehenderit, haud facilè dispexerim, fuisse tamen plures numero liquidò ex his ejus verbis patet; *Suionibus Sitonum gentes continuantur*.

Finni.

VIII. *Finnos* in *Finnomarchia*, quam Norvagici regni etiam nunc partem vulgò adpellant *Findmarck*, jam inde antiquis coluisse temporibus, patet ex *Paullo Diacono*, qui perperam eos, adpellat *Scritofinnorum* nomine, lib. I. cap. IV; *In extremis, Circium versùs, Germaniæ finibus, in ipso oceani litore, antrum sub eminenti rupe conspicitur*; & cap. V: *Huic loco Scritofinni (sic enim gens illa nominatur) vicini sunt*; *qui etiam æstatis tempore nivibus non carent*; *nec alius, utpote feris ipsis ratione non dispares, quàm crudis agrestium*

am-

animantium carnibus vescuntur: de quorum etiam hirtis pellibus sibi indumenta coaptant. Hi à saliendo, juxta linguam barbaram, etymologiam ducunt. saltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo, ad arcus similitudinem, feras assequuntur. Apud hos est animal, non satis absimile cervo: de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem, in modum tunicæ, genu tenus aptatam conspexi. sicut jam satis, ut relatum est, Scritofinni utuntur. item cap. VI: *Nec satis procul ab hoc, de quo præmisimus, litore, contra occidentalem partem, quà sine fine oceanum pelagus patet, profundissima aquarum illa vorago est, quam usitato nomine maris umbilicum vocamus.* Gentem equidem, quam heic Diaconus describit, esse re verâ Scritofinnos, nemo inficiari potest, at regionem tamen, quam depingit, eam esse, quæ nunc vocatur Finnorum marchia, vulgò *Findmarck*, nemini dubitare licet. quidpe & ad Circium versùs in ipso oceani litore ponit, & voraginem maris ad eam describit, quam nunc ad confinia Norvagiæ, Finnomarchiæque esse vulgari vocabulo *Maelstroom*, vel, ut alii vocant *Muskestroom* inter insulas *Loffoot* & *Weroe*, nemo harum regionum peritus ignorat. Utrum verò hi *Marchiofinni* Taciti jam ævo has regiones incoluerint, an posteriùs ex Finningia huc unà cum Scritofinnis transgressi fuerint, incertum habeo. Sub Sitonum eos fuisse imperio, satis disertè ex eo liquet, quòd unos Sitonas Tacitus juxta Suionas nominat.

Scritofinnorum mores.

Umbilicus maris v. der Maelstroom.

IX. Ipsa *Sitonum* gens nulla alia fuit, quàm qui Eginhardo, & aliis posterioris sæculi scriptoribus dicuntur *Nortmanni*; nunc verò sibi ipsis & conterminis gentibus, vulgò *Normender*, *Norbagger* & *Norske*. Latinè *Norvagi*, ac *Norvegi*; & regio eorum vulgò *Norrige*, contractèque *Norge*, id est, *Nortmannorum regnum*, quam vulgò dicimus *Norvagiam*. Nomen eos accepisse à regione mundi, quam *Septemtrionem* Latinè, *Nord*, *North*, & *Noord* Germanicè vocamus, quia in septemtrione siti sunt, dubium esse non potest: nam *bagge* etiam incolis est idem quod Latinis *incolere*, seu *inhabitare*. Apud Plinium regio dicitur *Nerigon*. Atque hæc sunt duo illa vetustissima totius Europæ regna *Sueonum*, atque *Sitonum*: quæ ad CIↃIↃC jam annos, ex quo in Romanorum pervenerint notitiam, perpetuo eodem tenore duraverunt. quanto verò temporum spatio, ante Romanorum notitiam, in tanta corpora, tantamque firmitudinem coaluerint, incertum est. Heic igitur immensæ illius *Sueviæ* finis.

Sitones, Normanni, seu Norvegi.

CAPUT XLII.

De Orientali Germaniæ latere ac termino.

I. HActenus Germaniæ gentes, ad Viſtulam usque amnem, ac lævum ſinus Codâni ſive Suevici maris litus, expoſuit auctor noſter omnes. De iis,quas trans Viſtulam,& in dextero dicti maris litore poſthinc memorat, antequam agam, de latere hoc Germaniæ orientali, terminoque ejus, variè ab antiquis ſcriptoribus conſtituto, dicendum eſt. Terminum inter Germaniam Sarmatiamque, ſive, uti tunc vocarunt, Scythiam, vetuſtisſimi geographorum Viſtulam amnem ſtatuerunt,& ſinum Codanum. unde *Plinius*, lib. IV. cap. XIII. poſt deſcriptionem Scandinaviæ & *Solinus*, cap. XXIII. Finningiam, quæ nunc vulgò dicitur *Finland*, à Germanorum nomine ac genere excludunt. Hinc etiam *Ptolemæus* Finnos extra Germaniæ limites in Sarmatia memorat, quamquam alienisſimo ſitu. Sed idem auctor Germaniam Viſtula terminat. Et in deſcriptione Sarmatiæ,de eodem termino. Sic & *Jornandes* ſub initium de rebus Gothicis. Et M. *Vipſanius Agrippa*, quem Plinius citat lib. IV. cap. XII. Viſtulam pro termino Sarmatiam Germaniamque inter ſtatuit. Hinc etiam in fine cap. XIII nimis exiguam Germaniæ latitudinem,inter ortum & occaſum idem tribuit Agrippa, CCLXVIII millia paſſuum. quà in re mox quoque reprehenditur à Plinio. Eſt autem Rhætiarum juxta Danubii ripam, à Rheno ad Æni confluentem, tanta latitudo, quantam univerſæ tribuit Agrippa Germaniæ. Sed nec Mela Germanicum nomen ultra Viſtulam profert. lib. III. cap. III. poſt deſcriptionem Rheni amnis.

Inter Germaniam & Sarmatiam terminus olim fuit Viſtula.

II. At poſt Agrippæ ac Melæ ætatem, quum hæc ſeptemtrionis pars jam apertiùs Romanis noſceretur, populosque ad Venedicum ſinum incolere Germanici generis, qui Venedos Sarmatas expulerant, compertum eſſet; Germanici nominis terminum etiam ultra amnem Viſtulam protulerunt ſcriptores. Hinc *Tacitus* in principio libri de Germ. *Germanos à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus ſeparari tradit:* nullo neque Viſtulâ, neque alio amne nominato, recenſetque, in fine libri, Germaniæ gentes,

Germaniæ terminus ultra Viſtulam prolatus.

quæ trans sinum Codânum Vistulamque & Dacorum montes incoluerunt, *Fennos, Æstios*, atque *Peucinos*, sive *Bastarnas*. Ejusdem opinionis fuisse & *Plinium*, cùm ex ipsius, tum ex epitomatoris ejus Solini monimentis elici potest. *Plinius* lib. IV. cap. XII: *Aversa Basternæ tenent, aliique inde Germani.* Bastarnas, ab his locis ad ostia usque Danubii & Ponticum mare quondam pertinentes, fuisse Germanos, non modò è dictis Tacito, ac Plinio; sed ex Livio quoque ac Strabone, suo loco comprobabitur. Qui igitur illi *alii* supra Bastarnas *Germani*, nisi quos *Æstios*, inter Bastarnas Fennosque, apud Vistulæ ripam, adpellat Tacitus? idem intellexisse ex Plinio videtur epitomator ejus *Solinus* cap. XXIII. *Extenditur inter Rhenum Hercyniumque saltum & rupes Sarmatarum; ubi incipit, Danubio, ubi desinit, oceano perfunditur.* Atque hoc modo rectè quatuor constituuntur Germaniæ latera: quorum meridionale, ab initio ejus (initium quidpe heic Romanis, respectu Italiæ) *Danubius* claudit; septemtrionale *oceanus*; occidentale, *Rhenus*; orientale, *Sarmatarum confinium*. quod tamen latus malè Hercynio saltu cingi dixit Solinus; quum is saltus heic in Sarmatarum Jazygum rupibus, veluti in angulo tantùm meridionalis orientalisque laterum constiterit. Jam verò, quia Vistulam *de internis Germaniæ partibus* profluere tradit; certè terminum eum Germaniæ haud intellexit. Unà igitur cum Tacito, Æstios quoque Germanorum nomini adjecit. De Bastarnis nihil dubitandum; quia disertè ipse *Plinius* lib. IV. cap. XIV. quintam eos universæ facit Germaniæ partem. Verus igitur veteris Germaniæ ab oriente terminus censendus est is, quem Tacitus in principio mox libri de Germania indicat his verbis: *Germania omnis à Gallis Rhætiisq; & Pannoniis Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque, mutuo metu aut montibus separatur.* A Gallis, ut antè explicatum, Rheno separabatur; à Rhætiis, Norico, ac Pannoniis, Danubio; heic verò, ubi Danubius terminus esse Germaniæ desinebat, ad *Pannonica*, ut Plinius ait, *hiberna Carnunti, & Mari amnis* confluentem; *Germanorumque ibi & Jazygum Sarmatarum confinium*; vel, quò postea Quadorum, Germanicæ gentis, nomen pertinuit, ad *Sarmatarum rupes*, seu, ut *Ptolemæus* vocat *Sarmaticos montes*, juxta opidum Hungariæ *Vacia* Danubio adpositum: terminus porrò fuit à meridie supra Jazygas, montium jugum, quod, Poloniam Russiamque minorem ab Hungaria ac Transilvania dirimens, vulgò Polonis, Hungarisque adcolis

Bastarnæ Germanorum pars.

Germaniæ ab oriente terminus.

Germaniæ in illis oris à meridie terminus.

lis *Krapak* & *Szepesi*, Rusfis *Bieszciedy* dicitur, Ptolemæo *Carpates mons*; quo & Dacis feparabantur Germani *Baſtarnæ*, qui & *Peucini* dicebantur. Ab ortu nullo certo flumine, vel montium jugo ab reliquis Sarmatis cohibebantur Germani; fed *mutuo metu*: qui inter maximas validisfimasque duas gentes, æquè potentes, pro termino ac repagulo erat.

Carpates

III. Terminum tamen heic ftatuo primùm eumdem, quo *Finningiam* Plinii infulam ab oriente cinxi, fuprà cap. XXXVII, hujus libri: inde lineam, à *Ladogo* lacu, ad Viftulæ Aprique (*Wieprz* hic vulgò dicitur adcolis) amnium confluentem: hinc ipfum Aprum, & à fonte ejus lineam ad Amadocem lacum, & opidum *Grodek*; mox flumen, quod â dicto lacu opidum *Zareba* præterfluens, Tyræ mifcetur amni, qui nunc vulgò dicitur *Dniefter*, & *Niefter*. hinc denique ipfum Tyram ad Pontum usque Euxinum. Hoc igitur termino à Sarmatis, longè latèque in orientem ac feptemtrionem verfùs incolentibus diftinguebantur Germani. A Dacis autem verfùs meridiem (quos quondam ad Marum usque flumen incoluiffe, fuprà in Quadis oftendi) prædicto Carpaticorum montium jugo, à Maro amne ad fontem usque Hierasfi amnis, qui vulgò nunc adcolis dicitur *Prut*; & mox ipfo Hieraffo, Danubioque, & hujus oftio maximè auftrino. Atque ad Pontum quidem Danubiumque antiquisfimis pertingebant temporibus Baftarnæ Germani. pofterioribus verò temporibus, quidquid agrorum inter Danubium, Hieraffum ac Tyram amnes fitum, partim *Getæ*, id eft, *Daci*, partim Sarmatæ, pulfis Baftarnis, obfederunt. Hinc eft, quod Tacitus montibus tantùm Germanos à Dacis feparat. Hic igitur ultimus ab ortu folis terminus fuit Germaniæ. Gentes ab hoc latere ultra Dacorum montes, Viftulam amnem & mare Suevicum indicat Tacitus in fine libri de Germania, poft explicatam Sueviam, his verbis: *Hic Sueviæ finis. Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis, an Sarmatis adſcribam dubito.* Dubitare eum heic credo, quia plerique ante eum auctores Sarmatiæ has regiones, ad Viftulam usque amnem, tribuerant. Expedit tamen mox caufas, cur Germanis adfcribendas cenfeat. Quin fibi jam inde ab initio certam ftetiffe fententiam, Germanis eas adfcribere, fatis indicat in exordio mox libri; ubi *Germaniam à Sarmatis* non Viftulâ, aut dicto mari; fed *mutuo metu*; à Dacis

Germaniæ ab ortu fines,

cis verò, qui ultra Viſtulæ fontem, Hungariæ partem, Transſilvaniam, Valachiam, Moldaviamque in ripa Danubii incoluerunt, *montibus ſeparari* ait. Si quis fortè miretur, vel dubitet, tam immenſum terrarum ſpatium, à ſeptemtrionali usque oceano ad mare Ponticum, unas tres incoluiſſe Germanorum gentes, *Peucinos*, *Æſtios* atque *Fennos*: is meminerit, totam vaſtisſimam illam Germaniam *Plinium*, lib. IV, cap. XIV, in V tantùm diſtribuiſſe incolarum genera; quibus tamen nec *Æſtii*, nec *Finni* adnumerati. Verùm plures in ſingulis Peucinorum, Æſtiorum ac Fennorum gentibus fuiſſe nationes atque nomina, apertè indicat auctor noſter voce pluralis numeri *nationes*. De ſingulis nunc membratim agendum.

CAPUT XLIII.

De Peucinis; qui & Baſtarnæ.

I. AUctor igitur noſter ideo *Peucinorum* ſive *Baſtarnarum* narrationem primo loco inſtituit, quia ex remotisſimis in orientem versùs Germaniæ populis hi proximi Romanis, Pannonias Mœſiasque ſub provinciarum nomine tenentibus; eoque omnium notisſimi & Germanici generis certisſimi: *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque, & Fennorum nationes, Germanis an Sarmatis adſcribam, dubito. quanquam Peucini, quos quidam Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt: ſordes omnium, ac torpor. ceterùm connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Cur Baſtarnæ ſive Peucini Germanis adſcribendi, cauſæ haud leves; ſed multò maximæ; *idem ſermo*, idem corporis *cultus*, idem *victus*, eadem *ſedes*, nempe certis agrorum finibus fixa, eadem *domicilia*, quæ *omnia*, ut inquit mox auctor, Sarmatis diverſa; quibus, ut ceteris orientis gentibus, Scythis, atque Perſis, veſtis laxa, ac fluida, longaque; ſedes ac domicilium Scythis nullum, *in plauſtro, equoque viventibus*. præterque jam dicta, *ſordes omnium ac torpor*, ad Germanorum mores quam maximè pertinebant: de quibus auctor, in eodem libro antea: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus plus per otium tranſigunt; dediti ſomno ciboque.* E diverſo tamen, cauſa una erat, cur dubitare quis poſſet, an non Sarmatis eſſent aſcribendi: nempe, quia non

Baſtarnæ ſive Peucini Germanis adſcribuntur.

singulis uxoribus, ùt reliqui Germani, certo matrimonio sibi junctis, sed *mixtis connubiis*, in Sarmatarum morem, utebantur. Verùm nihil mirum est, Peucinos, quum Sarmatis fuerint contermini, unum hunc, alienum à reliqua Germanorum gente, morem à vicinis suis traxisse. sic quidpe hodieque conterminas diversi generis gentes, alteram ab altera nonnihil diversi moris veluti contagione quadam contrahere videmus. Prædictis igitur argumentis Bastarnas Germaniæ adserit Tacitus. Ante eum *Plinius* tantum à dubitatione istâ, Sarmatisne, an Germanis eos adscriberet, abfuit, uti quintam eos Germanorum partem fecerit, lib. IV, cap. XIV. Sed jam iterum non dissimulandum, *Bastarnas* Gallicam adpellari gentem Polybio, Livio, atque Plutarcho. *Livius* sub finem libri XL, ubi de Bastarnis narrat, quos Philippus, Macedonum rex, Istrum transgredi diu solicitaverat, uti Dardanos delerent, Italiamque pópularentur. Scordiscos pro Gallis fuisse habitos, testatur *Strabo* lib. VII. Bastarnas igitur dum *æquales* fuisse *Scordiscis, linguâ* ac *moribus*, tradit Livius; & ipsos fuisse Gallos, satis apertè innuit. Sed disertè hoc atque clarè postea, lib. *XLII.* Et de iisdem lib. *XLII.* Bastarnas intelligi, ex Plutarcho patet in vita Æmilii Pauli, Polybius, de Bastarnis libró legationum. Verùm Plutarchus atq; Livius sua habuêre â Polybio & hujus coætaneis; quorum sæculo, verum discrimen inter Gallos atq; Germanos etiamdum Græci ignorarent; ex similitudine verò sermonis ac morum Gallos arbitrarentur; siquidem hæc gens jam antea, Brenno duce Macedoniam Græciamq; vastante, cognita iis esset, Scordiscis etiam posteà haud ita procul habitantibus. At Plinii Tacitiq; temporibus penitus jam utraq; gens noscebatur Romanis, non modò Galliam, sed & Germaniam, ac Daciam, ad Bastarnas usq; pervagatis. quapropter veriora Plinius, Tacitusq; de his tradere potuerunt. Verùm Germanici nominis fuisse Bastarnas, non Gallos, satis patet ex descriptione eorum, quam paullo pòst ipse Plutarchus: *Veniebant enim ei roganti Bastarnæ. Hi postquam in Medica unis castris fuerunt cum Macedonibus commisti, proceris corporibus viri, mirabili exercitatione, grandiloqui, & mirificè adversus hostes minaces; confirmaverunt Macedonas, opinionemq; præbuerunt illis, fore, ut exhorrescerent, nec tolerarent Romanis conspectum eorum & jactationem trucem ac horridam.* En; Romanis ait conspectum novum, & congressum peregrinum & horrendum Bastarnarum non laturos fuisse

Bastarnæ quinta Germanorum pars.

ſe. num inſuetus Gallorum adſpectus Romanis? quum jam CCXX annis antè Galli Romam ceperant. Certè Germanos fuiſſe Baſtarnas, hoc ipſum prodit. nam licèt magnis fuerint corporibus Galli, tamen majoribus erant Germani. unde apud Cæſarem, in comment. I, ipſi Galli Germanorum ne vultum quidem ferre ſe potuiſſe teſtantur. Plinii Taciti q; igitur potius, quàm Polybii, Livii, Plutarchiq; teſtimonio ſtandum. Neq; verò ab illorum mente perinde alienus *Strabo*. nam licèt ſub initium libri VII. â Germanis diverſos faciat Baſtarnas; iterumq; poſt Germanorum expoſitionem: tamen poſtea Germanis eos adſcribendos, quamvis dubitanter, adfirmat. Hoc tamen teſtimonium pro Plinii Tacitiq; ſententiâ valet, quatenus Baſtarnas non Gallos, ſed Germanos eſſe ſuſpicatus eſt: quum interim hoc ipſo libro, haud ita multò antè, Bajos Scordiſcos, & Tauriſcos, Gallicas gentes, circa Iſtrum nominaverit. *Ptolemæus*, Germaniam Viſtulâ amne finiens, duas diverſas longèq; inter ſe diſcretas facit Sarmatiæ gentes *Baſtarnas* atq; *Peucinos*: ſed & ipſos Peucinos geminos; alios circa Amadocem lacum, in Iſtri inſula *Peuce* alios. *Dionis* autem lib. *XXXVIII.* & lib. LI. ignorantiam quis non meritò miretur? qui, prætor quondam Pannoniarum exſiſtens, Scythas pronuntiavit eſſe Baſtarnas, non modò contra Taciti, Plinii Strabonisq;, ſed & multò antiquiorũ ſcriptorum auctoritatem fidemq; ; quorum hi, Romanorum cum Perſeo rege bellum literis mandantes, eos adpellarunt Gallos. E diverſo Strabo, libro prædicto, ab omni Scytharum Sarmatarumq; nomine eos eximit. Aut Germanicis, aut Sarmatis, aut Scythis accenſendi erant Baſtarnæ: quartum quidpe genus heic nullum datur. Qui igitur â Scytis, Sarmatisq; prorſus facit alienos, ſatis maniſeſto indicio Germanis eos relinquit: quod etiam ſuprà, dubitanter quamvis, tamen adfirmat. Hæc igitur de genere *Baſtarnarum* ſive *Peucinorum* dicta ſint; quibus Germanico nomini eos vindicavimus.

II. Vocabulum eorum *Baſtarnæ*, totius gentis fuiſſe nomen, *Peucini* autem partis tantùm, vel nationis in gente Baſtarnarum teſtatur *Strabo*. Plinius tamen atque Tacitus Peucinorum nomen tamquam univerſæ genti commune referunt. apud *Ptolemæum* quoque Peucini reperiuntur haud ita procul ab Viſtula amne. tres quipde hic facit gentes ex ea, quæ una tantùm erat gens: *Peucinos* modò dictos, ſupra Amadocem lacum infra hos *Baſtarnas*

Baſtarnarum & Peucinorum eadem fuit gens.

nas, supra Daciam; & alios dein *Peucinos*, ad Pontum, in insulis Istri. Verba ejus, in descriptione Sarmatiæ Europææ, hæc sunt: *Incolunt super Daciam Peucini ac Bastarnæ.* Et posteà in Mæsiæ descriptione: *Incolunt Mysiæ occidentalia Triballi; orientalia, sub ostio Peuces Troglodytæ; ipsa verò ostia Peucini.* *Peucem montem* ponit in Sarmatiâ Ptolemæus super Amadocem lacum. ex hoc autem flumen in Borysthenem deducit, quod & ipsum Borysthenis nomine adpellat. unde patet, Amadocem lacum esse eum, qui hodiè medius inter Voliniam Podoliamque, *Bugem* amnem (vulgò est *Bog*) in Borysthenem (*Dniestr* & *Niepr* vulgò dicitur) emittit. Supra hunc verò lacum mons hodie est, in confinio Podoliæ, Voliniæ, ac Russiæ, medio inter lacum & alium Bugem, qui in Vistulam delabitur, situ. qui sine controversia *Peuce* mons est Ptolemæi. Ab hoc igitur ille Peucinos conterminos sive adcolentes haud dubiè denominatos putavit: nam & ipsum montem paullo post adpellat Πευκῖνα ὄρη, *Peucinos montes.* Verùm, an *Peuces* nomine mons hic umquam fuerit adpellatus, ego equidem nescio: ipsam tamen gentem non à monte hoc, sed à *Peuce insula*, quam Istri amnis duo proxima à meridie ostia *Sacrum* & *Naracum* efficiunt, dictam fuisse, testis est *Strabo.* à quâ sententia ne ipse quidem abhorret Ptolemæus, dum universa VI Istri ostia, id est, insulas in iis sitas, à Peucinis teneri tradit. Credibilius igitur est, eam primò Bastarnarum partem, quæ *Peucen*, & ceteras ostiorum Istri insulas incoluit, nomen ab insulæ vocabulo accepisse Peucinorum. hi verò quum omnium essent bellicosissimi, nobilissimique, nomen unius nationis in totius gentis adpellationem postmodum evaluisse, ubi omnes pariter Bastarnæ communi nomine dicerentur Peucini. Horum autem quidam quum dictum montem adcolerent; ipse mons ex eorum nomine dictus est, non *Peuce*, primitivo vocabulo, sed derivativo *Peucinus.*

Peuce mons rectiùs Peucinus dicitur.

Peuce insula dicti Peucini.

III. Quando Bastarnæ ad Pontum usque descenderint, insulamque Istri Peucen occupaverint, incertum est. ex Strabonis tamen libro VII. patet, Alexandri M. tempestate, Peucen insulam Triballorum gentem coluisse; proxima autem trans Istrum Getas. Quum igitur inter initium regni Alexandrini, quo is in Triballos expeditionem fecit, & consulatum A. Postumii Albini, C. que Calpurnii Pisonis, quo Bastarnas Philippum secundum in Dardanos con-

Quando Bastarnæ ad Peucen insulam descenderint.

concitasse tradit Livius, CLV intersint anni; certum est, hoc temporis intervallo ad Istrum eos ac *Peucen* insulam descendisse. nam hoc tractu tunc eas incoluisse, ex Livii liquet historiâ. Ex his liquet, jam tum proximos Istro Getarum agros ipsamq; adeò insulam Peucen tenuisse Bastarnas. ab his quidpe partibus rectè per Thraciam ad Amphipolim, & Strymona amnem ducebantur, per Macedoniam Dardanos adgressuri. Manserunt postea diu iisdem sedibus. Hinc Apud Appianum, in Mithridaticis, Pelopidas, â Mithridate legatus ad Romanorum legatos missus, ait Mithridatem *Amicos paratos habere ad exsequenda jussa omnia Scythas, Tauros, Bastarnas, Thraces, Sarmatas, denique omnes, qui Tanain, & Istrum lacumque Mœotin accolunt.* idem auctor eodem libro postea de auxiliis, quæ, tertio bello Mithridatico, Mithridati adfuerunt, ita narrat: *Bastarnæ omnium eorum fortissimi.* Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI, metri causâ vocat *Batarnas.* ipsum ducis Teutagani nomen, quod à voce *Theut* deductum Germanos fuisse ostendit. Scythis eos adscribunt *Dio* lib. *XXXVIII.* & *LI,* loquitur tamen de Bastarnis, qui Thraciâ expulsi, in Mysia tum egerunt in Dardanorum agris. Apud *Ptolomæum* in dextrâ Istri ripâ ad lacum, â quo in sex scinditur alveos & ostia amnis, Νοουίοδουνον *Noviodunum* legitur opidum, vocabulo merè Celtico, sive Germanico, quasi *Neudun,* sive *Nüdun.* id referunt, post Ptolemæum, Antoninus, Tabula, & Notitia imperii. hodiè dicitur *Nivorz.* *Jornandes* in rebus Gothicis, ab Istro ad Danastrum usque, id est, Tyram, qui hodieq; dicitur *Dnester* versûs septemtriones protendit Sclavinos; versûs occasum verò, supra Daciam & Carpatica juga, quæ ille vocat Alpes, ad Vistulæ usque fontem Vinidas. quo tractu Bastarnas antè incoluisse jam antea ostensum. *Lacus* iste *Musianus*, sive, ut alia ferunt exemplaria, *Mysianus*, nullus alius, quàm apud quem in Mysia antiquis illis auctoribus recensetur *Noviodunum*: quod & ipsum est *Civitas nova* Jornandis. quæ fortè ipsis Bastarnis Germanis tunc *Neustat*, vel *Neustät* dicta; ut & alia in eadem ripâ, eademque Mæsia urbs, Ptolemæo, Antonino, ac tabulæ, ipsique Jornandi dicta *Nova.* *Noviodunum nunc Nivortz.*

IV. Terminos igitur *Bastarnis* sive *Peucinis* statuo istos: Ab septemtrionibus Aprum amnem vulgo *Wieprz*, in Vistulam delabentem; & à fonte ejus lineam ad Amadocem lacum; atque hinc *Bastarnarum sive Peucinorum fines.*

hinc flumen, quod ex lacu juxta opidum *Zárebá* oriens, in Tyram. id est, Danaſtrum defertur: inde ipſum Tyram. ab ortu mare Ponticum & oſtia Iſtri. â meridie Iſtrum (citra quem tamen quidam etiam Baſtarnæ, teſte Strabone) ad Hieraſsi uſque confluentem; & hinc Hieraſſum, & â fonte ejus Carpatica Sarmaticaque juga, ad fontem uſque Viſtulæ. ab occaſu, primò Aſciburgium montem ad opidum uſque *Os Wieczym*, hinc verò Viſtulam, ad Apri uſque confluentem.

Baſtarnarum magnitudo. V. Oſtia Iſtri eos adcoluiſſe jam dudum â Ptolemæo partimque è Strabone patuit. ad Tyram uſq; pertinuiſſe, inde liquet, quod *Ptolemæus* Tyragetas ultra Tyram collocat. & *Plinius* lib. IV. cap. *XII.* in Tyræ inſula; *Strabo* verò lib. VII. removet ſimul Baſtarnas â mari, ſimulque ei admovet. nam in mediterraneis eos ait habitare; & nihilo minùs tamen Peucen inſulam iis attribuit. Ratio hujus variationis eſt, quia & Scythæ, & Sarmatæ, & Baſtarnæ Getis erant ad utramque Iſtri ripam permixti; ſæpius ſedes hinc inde moventes. *Ad oſtia Iſtri adcoluerunt Baſtarnæ & Carpatica juga ad Viſtulam uſque.* Ceterum Carpatica quoque ac Sarmatica ſupra Daciam juga Baſtarnas adcoluiſſe, ex Plinio, Tacito atque Ptolemæo intelligitur. Hinc etiam iſta juga in tabula Itineraria adpellantur *Alpes Baſtarnicæ*; quas nudè ſine cognomento Alpes vocat Jornandes. Ad Viſtulam usque pertinuiſſe, ex Plinio etiam diſcimus.

Baſtarnarum nationes. VI. In plures fuiſſe Baſtarnarum nomen diviſum nationes, apertè teſtatur Tacitus. Strabo etiam, prædicto loco, tres earum nominat: *Atmones Sidones, & Peucinos*: *Atmoni. Atmoni* quo ſitu fuerint, non liquet. *Peucini qui propriè dicti.* *Peucinos* fuiſſe propriè dictos eos, qui *Peucen* inſulam & proximos Triballorum. Getarumque fines obſederunt, ſatis ſuprà patuit. Hi *Peucini*, quaſi Græco vocabulo Πευκινοὶ adpellantur *Jornandi* in Gothicis; *Zoſimo* lib. I. Πεῦκαι, *Peucæ*; & *Suidæ* Πευκέσται, *Peuceſtæ*. *Sidonum ſedes.* *Sidones* fuiſſe proximos Viſtulæ amni, inde colligo, quòd â Ptolemæo ad lævam dicti amnis ripam in Germania, non trans amnem in Sarmatia collocantur. Apud eumdem Ptolemæum hæc leguntur: *Incolunt ſupra Daciam Peucini ac Baſtarnæ.* Hoc ſi verum (ut verum eſſe, jam dudum ex Plinio, Tacito, tabulâque Itineraria comprobatum) Baſtarnæ totum Carpatis montis ſeptemtrionale latus adcoluerunt. at nihilo minùs tamen idem *Ptolemæus* ſic paullo pòſt: *Avarini, apud fontem Viſtulæ amnis.*

ſub

sub quibus Ombrones. dein Antrophracti; dein Burgiones; dein Arsieta: dein Saboci; dein Piengitæ & Biesfi apud Carpatem montem; Atque rursus inter Peucinos ac Bastarnas, Carpiani. Ex quibus ego colligo, dictas hasce nationes, vel earum plerasque partes fuisse Bastarnarum. Atque *Burgiones* equidem, non Sarmatas, sed Germanos fuisse, ipsum prodit vocabulum. Idem auctor in Germaniæ descriptione: *Lugi, qui Buri dicuntur, usque ad Vistulam amnem. sub his autem primi Sidones; dein Cogni; mox Visburgii supra Orcynium saltum. Visburgios* eosdem esse judico, quos *Burgiones* in Sarmatia nominat Ptolemæus: sedemque iis tribuo proximè Gothinos, inter Sarmatas Jazyges & Lygios, id est, inter Sarmatica juga, & Vistulam amnem: à quo ego equidem haud dubito, quin dicti fuerint *Thi Wisselburger.* unde Græcis, sive Latinis factum vocabulum *Visburgii*; & quibusdam *Burgii*, sive *Burgiones*.

Burgiones.

Lugi seu Buri.

VII. *Carpiani* quoque omnino ad Bastarnarum gentem spectare videntur, quia inter Bastarnas â Ptolemæo & Peucinos locantur; tum quia haud dubiè â *Carpate* monte, quas *Bastarnicas* adpellat *Alpes* tabula itineraria, nomen habuêre. Hi omnibus aliis, post Ptolemæum, auctoribus dicuntur *Carpi*; bellumque Romanis ad Istrum frequens intulisse narrantur. *Zosimus* lib. I, sub Gallieni imperio. Et *Jornandes* in Gothicis, de Ostrogothâ Gothorum rege. *Jul. Capitolinus* in Aurelio. *Trebellius Pollio*, in Claudio. *Fl. Vobiscus* in Probo. *Orosius*, lib. VII, cap. XXIV, sub Diocletiano. *Pomp.* Lætus in eodem Diocletiano. Et *Zosimus* dicto libro, sub Claudii imperio, Scythas adpellat, quos suprà *Boranos, Gothos, Carpos*, & *Burgundos* nominavit. unde manifestum, Bastarnas eum intellexisse per Scytharum vocabulum, quemadmodum & Dio fecit; *Qui ex pugna Claudii & Scytharum, ad Naissum pugnatâ, superstites erant barbari, curribus sese munientes, in Macedoniam contendebant.* Nec longinqua navigatio, nec curruum munitio tam Scytharum, quàm Germanorum erat propria. ideoque omnino existimo, Bastarnas, Carpos ac Peucinos fuisse cum Gothis, Herulis atque Burgundis. Non Scytharum, sed Gothorum has fuisse expeditiones, testantur Cassiodorus in Gallieno, & in Claudio; & Eutropius lib. *IX.* in Gallieno & in Claudio. Bastarnæ igitur sine dubio fuerunt, sive Bastarnarum tres nationes *Borani, Carpi,* atque *Peucini*, cum

Carpiani à Carpate monte dicti

Bastarnarum nationes bellum intulerunt Romanis.

Gothis in expeditionem profecti. *Borani* nescio an iidem fuerint Βȣ́λανες *Bulanes* Ptolemæi.

Bastarnæ in Transilvaniam transgressi.

VIII. An cum Gothis postmodum nonnulli eorum in Illyricum Italiamque & Galliam commigraverint, haud facilè dixerim. Justiniano Romanis imperitante, omne eorum nomen antiquis sedibus fuisse excisum, colligo ex Jornande; qui eodem tractu, inter Vistulam & Pontum memorat *Slavinos*; qui fuêre Sarmatæ. Pulsos ab his, in Daciam interiorem, quæ nunc est Transilvania, fuisse transgressos, lingua Germanica, Transsilvaniæ populis usurpata, quàm manifestissimo indicio testatur. nam Gepidæ ex hac regione unà cum reliquis Gothis in Italiam Galliamque profecti sunt. Hæc igitur dicta sufficiant de Bastarnarum genere, finibus ac nationibus; qui omni ævo fuêre bellicâ fortitudine clarissimi; donec à Sarmatis pulsi, vel sponte cum Gothis in expeditiones profecti, patrias sedes reliquerunt.

IX. Nomen eorum apud plerosque auctores promiscuè scribitur *Bastarnæ* & *Basternæ*; & in tabulâ itinerariâ vitiosè scripti sunt *Blastarni*, pro *Bastarni*.

Carrodunum n. Lemberg.

Metonium n. Rohátyn.

Clepidava n. Kaminiec.

Vibantavarium n. Bar.

Eractum, Rovv.

X. Ceterùm opida in Bastarnarum solo fuerunt, quæ Ptolemæus in Sarmatia recenset: *Opida mediterranea sunt, supra Tyram ad Daciam, Carrodunum, Metonium, Clepidava, Vibantavarium, Eractum.* Has ex positu, quem singulis adsignat Ptolemæus, sic interpretor: *Carrodunum*, quod ipso vocabulo Germanico nomini adseritur, Russiæ minoris nunc est metropolis, vulgo *Lvvovv* Polonis, Germanis *die Reussische Levvenburg*, & contractè *Lemburg* dictum; Latinè *Leopolis*. *Metonium*, haud procul Tyræ ripa, ut vult Ptolemæus, nunc *Rohátyn*. *Clepidava*, *Kaminiec*; opidum Podoliæ in edito saxo situm, eâque loci naturâ inexpugnabile. Antiquissimum hoc esse opidum, à Dacis quondam, antequam Bastarnæ Germani hæc loca occuparent, conditum, ipsum nomen indicium facit. Dacorum quippe fuerunt, *Davæ*, quemadmodum Germanorum, sive universorum Celtarum *Duna*, ac *Dura*. Ceterò *Vibantavarium* ex Ptolemæi positione est hodiè *Bar*, ejusdem Podoliæ opidum, & *Eractum*, *Rovv*, ad amnem *Morávven*, in Tyram delabentem. infra hunc amnem mox est *conversio* sive *flexus Tyræ*, quem memorat *Ptolemæus* in Sarmaticâ suâ; dictaque opida cuncta supra cum versùs fontem Tyræ collocat, eodem ordine ac posi-

positu, quo hodierna heic opida explicavi. Notandus est eorum error, qui è Strabonis verbis proximè citatis intelligunt, cum *Roxolanos* quoque, Tanain amnem adcolentes populos, partem sive nationem fecisse Bastarnicam. Strabo Bastarnarum sedeme Grmanorum ab occidente, ab oriente Tyregetarum confiniis terminat; Roxolanos autem trans Borysthenem amnem, versùs septemtriones, omnium, qui cogniti fuerunt, facit ultimos. *Roxolani.*

CAPUT XLIV.

De Venedis Sarmatis; & AEstiis Germanis.

I. Bastarnis sive Peucinis in ripa Vistulæ continuabantur *Venedi*, de quibus ita Tacitus: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationis Germanis an Sarmatis ascribam, dubito. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* At Venedos, Sarmatas fuisse testantur Ptolemæus: *Incoluit*, inquit, *Sarmatiam gentes maxima ista: Venedi, apud omnem Venedicum sinum: Ad Vistulam amnem, sub Venedis*; *Plinius* lib. IV. cap. XIII. *Sarmatis Venedis.* Gentis nomen in Livonia pluribus locis durat. nam & opidum in medio ejus est, ad Treideram flumen, vulgari vocabulo Wenden; & in eâ parte, quæ dicitur *Curia*, vulgò *Kureland*, amnis cum opido *Windavv*, & alius locus ad eundem amnem *Uschevvende*. Hæc igitur universa atque singula satis confirmant, Venedorum olim gentem per Livoniam Prussiamque Codani sinus adcoluisse litus. Dispiciendum nunc porrò, Germanici an Sarmatici fuerint generis. Ptolemæi heic auctoritas nulla est; quando is Bastarnas quoque & horum partes, Peucinos, Carpos & Burgiones, item Burgundiones & Guthones, Germanicas gentes perperam inter Sarmatas connumeravit. Plinii testimonium plus ponderis habuerit. Apertè & *Hirros* & *Scyros* & *Venedos* inter Sarmatas computat. Audiamus testem *Jornandem*; qui ita in Gothicis scribit: *introrsus illi Dacia est, ad coronæ speciem arduis Alpibus emunita; juxta quarum sinistrum latus, quod in aquilonem vergit, & ab ortu Vistulæ fluminis, per immensa spatia, venit, Winidarum natio populosa consedit. quorum nomina licet nunc per varias familias*

Venedi fuerunt Sarmatæ.

Venedorum sedes.

& loca mutentur, principaliter tamen Sclavini & Antes nominantur. Sclavini à Civitate novâ & Sclavino Rumunense, & lacu qui appellatur Musianus, usque ad Danastrum, & in boream Visclâ tenus commorantur. hi paludes, silvasque pro civitatibus habent. Antes verò, qui sunt eorum fortissimi, qui ad Ponticum mare curvantur, à Danastro extenduntur usque ad Danaprum: quæ flumina multis mansionibus ab invicem absunt. Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulæ fluminis ebibuntur, Viridarii resident, ex diversis nationibus aggregati. Post quos ripam oceani item AEsti (vulgò malè item *Esti*) *tenent, pacatum hominum genus omnino. Quibus in austro adsedit gens Agazzirorum fortissima, frugum ignara, quæ pecoribus & venationibus victitat. Ultra quos distenduntur supra mare Ponticum Bulgarorum sedes.* Et posteà; de Gothorum, Daciam tunc incolentium, expeditionibus loquens: *Post Herulorum cædem idem Hermanricus in Venetos arma commovit. Hi, ut initio expositionis, vel catalogo gentis dicere cœpimus, ab una stirpe exorti, tria nunc nomina réddidère, id est, Veneti, Antes, Sclavi. qui, quamvis nunc, ita facientibus peccatis nostris, ubique deséviunt; tamen tunc omnes Hermanrici imperiis servière. Hæstorum quoque similiter nationem, qui longissimam ripam oceani Germanici insident, idem ipse prudentiæ virtute subegit, omnibusque Scythiæ & Germaniæ nationibus, ac si propriis laboribus imperavit.* Heic *Venedorum*, sive *Winidorum* pars adpellantur Sclavini & Sclavi. cujus nominis populi alienissimo semper à Germanis fuisse, & nunc etiam esse genere, per Russiam magnam sive Moscoviam, per Litaviam, Poloniam, Russiam minorem, Podoliam, Moldaviam, Valachiam, Bulgariam, Serviam, Sclavoniam, Dalmatiam, Croatiam, Vinidorum marchiam, Carniolam, Moraviam, Bojohæmum, Lusatiam & Cassubiam, satis in confesso est. Secunda igitur illa pars *Antes*, & item tertia, quam falsò Italicæ ad Padum, & mare Adriaticum gentis vocabulo adpellat *Venetos*, pro *Venedos*, ejusdem quum fuerint cum Sclavis generis: satis manifestò inde liquet, omnes in universum Venedos non fuisse Germanos, sed Sarmatas: quos rectiùs posterior ætas vocavit *Slavos*; quia sibi ipsis dicebantur *Slavaci*, & variante dialecto, *Slovaci*. hodieque ejusdem Slavici generis populi in Germania, per Marchiam Brandenburgiensem, per Pomeraniam & Lusatiam, vulgò Germanis adpellantur *die Wenden*; & regio ab ejusdem generis natione habitata, inter Histriam, Forum Julium, Carniolam, Slavoniam & Croa-

Venedorum pars Slavi.

Venetorum regiones.

Croatiam, *die Windische marck*, id est, *Vinidorum marchia*: item in Hungaria, sub Carpaticis, sive Sarmaticis montibus, inter Vagum Granumq; amnes, in ea Slavici generis gente, quæ vulgò Germanis dicitur *die Zipser*, vicus *Windische probe*: â quo haud procul alius vicus, ad Vagum amnem, de universæ gentis vocabulo vocatur *Slavvina*. Hoc igitur vocabulum haud de vano Germani Slavorum quibusdam, in Germaniam Illyricumque transgressis, imposuerunt argumento; sed quia jam antea domi, trans Vistulam in Sarmatiâ, eodem adpellatos sciebant. quod antiquissimi quoque attestati sunt Græcorum simul atque Romanorum scriptores. Variatum id fuisse, pro ratione dialectorum, jam in Sarmatia, quemadmodum posteà in Germania & Illyrico, per *E* & *I*, testis Livoniæ ager, antiquissima Venedorum sedes; ubi hodieque opidum alterum cum flumine *Windavv*, & ad idem flumen *Uschevvende*. Ex gemina hac adpellatione rectè Græci, Latinique auctores fecêre vocabula *Venedi*, sive, ut Ptolemæus habet, *Venedæ* & *Vinidi* sive *Vinidæ*, quod Jornandes sive librarii Germanissantes fecerunt *Winidæ*. Antiquissimum hoc fuisse partis Sarmatarum nomen, ex eo perspicitur, quòd jam ante Herodoti tempora, uti suprà in Gothonibus ostensum ex ejus similitudine, electrum ab Italiæ flumine Pado & gente adcola *Venedis* in reliquam Italiam Græciamque venire creditum est. *Venedorum nomen antiquissimum.*

II. Ceterum fines Venedorum agris curatè exacteque circumscribere, non hujus est operis. Magnam tamen, longèque ac latè diffusam gentem, inde perspicere licet, quod â septemtrionibus Finnos, â meridie Bastarnas, gentes longè inter se disitas, attigerunt. Partem eorum agros jam Justiniani tempore Bastarnarum obsedisse, superiori capite ex Jornande didicimus. Reliquorum migratio, in Germaniam quando facta sit alio loco dicetur. *Tacitus* sub finem lib. de Germ. *Ergo jam dextro Suevici maris litore Æstiorum gentes alluuntur. quibus ritus, habitusque Suevorum; lingua Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur. insigne superstitionis formas aprorum gestant.* Æstiis Peucini Venedique fuêre contermini. Ex ipso hoc loco; primùm, quia *dextro Suevici maris litore* eos *adlui* tradit; cujus sinistrum litus, in Scandinavia modò reliquerat. nam dextrum heic atque sinistrum litora ita accipiuntur intrantibus hoc mare, sive sinum, ab occasu in ortum versùs: cujus rei exemplum frequens apud auctores in Ponto Euxino. *Venedorum sedes.* *Aesta.*

tum, quia *succinum eos omnium solos in litore suo legere* ait: quod uni Prussiæ convenire, jam dudum ex iis, quæ supra in Guttonibus disserui, patuit. Præter Tacitum de eadem gente *Jornandes* descriptioni Winidarum gentis hæc subjungit: *Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulæ fluminis ebibuntur, Viridarii resident, ex diversis nationibus aggregati. Post quos ripam oceani item AEsti tenent, pacatum hominum genus omnino.* Et infrà, post ejusdem Venedorum gentis memorationem: *Hastorum quoque similiter nationem, qui longissimam ripam oceani Germanici resident, idem ipse prudentiæ virtute subegit. Viridarii* Vistulæ amnis incoluerunt.

Viridarii.

His igitur insulis, quas Taciti ævo tenebant Gothones, quum continuet in litore Jornandes longissimo tractu *Hæstos*, sive *AEstos*; nulli alii hi esse possunt, quàm quos *AEstios* Tacitus *in dextro Suevici maris litore*, proximos à Vistula & Gothonum finibus memorat: quibus subjicit mox Venedos atque Fennos ab septemtrionibus, à meridie Peucinos. De iisdem *Cassiodorus* in Var. lib. V. epistolam habet Theoderici, Gothonum in Italia regis. De Æstiis etiã *Eginhardus* in vita Caroli: *Hunc sinũ Codanum multæ circumsident nationes: Dani siquidem & Sueones, & quos Nortmannos vocamus, Septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent. ad litus australe Sclavi & Aisti, & aliæ diversæ incolunt nationes.* Slavi tunc tenebant, à Vistula ad Cimbrorum usq; peninsulam, aliæ verò illæ nationes fuêre Venedi & Finni; ac fortè etiam per errorem Eginhardi Lappiones, qui septemtrionale tenuerunt litus. inter Venedos & Slavos fuêre *AEsti*; nempe in Prussiâ atque Livoniâ. Quin etiam in hac ad hanc usque diem nomen eorum incorruptum Germanis permanet, in tertia totius regionis parte, cujus incolæ vulgari vocabulo dicuntur *de Esten*.

Aestiorum sedes.

III. Jam igitur, quia satis abundèque suprà demonstratum, Venedos, Sarmaticam gentem, antiquissimis temporibus hoc litus adcoluisse; Æstios verò, Taciti ævo, idem litus tenentes, Germanos fuisse, cùm ipse Tacitus evidentissimo linguæ Celticæ morumque Suevicorum indicio, tum legatio cum donis ab AEstiis ad Theodericum Gothonum, Germaniæ gentis, regem missa testetur, certum est, *AEstios* quondam, ex Germania in Sarmatiam transgressos, hæc loca, submotis Venedis, occupasse. Ptolemæus tamen Venedas in ipso oceani litore, antiqua sede posuit. De transmigra-

AEstii fuerunt Germani.

gratione Æstiorum è Germania in Sarmatiam, nihil certi attulerim. ex lingua tamen eorum, quæ Britannicæ, quàm Suevicæ, quæ erat contermina, Taciti ævo fuit propior, ego conjecerim, prope Galliam eos quondam incoluisse. quidpe in vita Agricolæ Tacitus *sermonem Britannorum habet multum, ait, esse diversum* ab Gallorum sermone. gentes antem Germaniæ Rhenum adcolentes uno in commune nomine dicti fuerunt *Istævones*, sive, ut antiquissimi Græcorum retulerunt, *Ostiones*, & *Ostiæi*, de quibus infrà nobis erit sermo. Transieruut igitur Æstii à Rheno in Sarmatiam longè ante Cæsaris in Galliam Comatam expeditiones. nam qui ejus ævo in ulteriori Rheni ripa reperti sunt populi, eos sedes illic non nuperas tunc, sed satis antiquas habuisse, ex iis patuit, quæ suprà in eorum explicatione dicta sunt. Fortè *Æstii* nostri ab iis Germanis Rheni ripâ pulsi sunt, qui primi, vel post primos proximi in Galliam transgressi sunt. Tacitus tradit *frumenta eos, ceterosque fructus patientiùs, quàm pro solitâ Germanorum inertiâ, laborasse.* hoc fortè etiam à Rheno attulerunt. nam de Ubiis id Cæsar belli Gall. comment. IV. *Quando, & unde Æstii in Sarmatiam digressi.*

IV. *Æstii* vero rectè dicebantur Tacito, qui aliis *Æsti* & *Hesti*. Apud Eginhardum *Aisti*, non tribus, sed duabus tantùm syllabis exprimi debent, per diphthongum αι: hæc quidpè Latinis redditur per *æ*, hodieque illic pars finium vocatur *Esten*. *Æstii seu Aisti nunc* Esten.

V. *Æstios* censeo non minoribus olim incoluisse finibus, quàm nunc posteri eorum Prussii atque Livones incolunt; sed fortè paullo latioribus. Terminos igitur iis statuo istos: Ab oriente, quà Venedis erant juncti, primum eosdem, quibus Livonia ab oriente finitur, ad amnem usque Litaviæ sacrum, qui vulgari vocabulo *Svvietarzeka*, infra Vilnam urbem in Viliam flumen incidit; inde ipsum Viliam & mox adversum Mæmelium, ad confluentem usque Nemenii: hinc lineam ad confluentem usque amnis, qui infra Masoviæ opidum *Nur* Bugi miscetur. hinc ab austro, quà contermini fuêre Peucini, Bugem, & Vistulam, ad confluentem usque Brogii amnis. ab occidente, quà Gothones fuêre proximi, eumdem Vistulam; & ubi is in cornua scinditur, alveum ejus maximè orientalem; cujus ostium primo in lacum apud Elbingium opidum, dein verò unà cum lacu apud Balgam opidum in mare Suevicum exit. hinc ipsum mare ad ostium usque Narvæ amnis, extremum *Æstiorum fines.*

mum Livoniæ versùs ſeptemtriones terminum: ultra hunc Æſtios non extendo, quia Tacitus diſertè Venedos facit conterminos Fennis; & Eginhardus dextrum Suevici maris litus ab aliis etiam, præter Slavos & Æſtios, nationibus teneri tradit: nec hodiè Germanorum nomen ultra Livoniæ fines adſcendit. Regiones dictis finibus nunc continentur, præter Livoniam & Pruſsiam, primum ea, quæ media inter Livoniam. Litaviam & Pruſsiam, vulgò incolis vocatur *Sámodzká Zemlá*, Polinis *Smudzkam Ziemia*, Germanis *Samaiten*, Latinè *Samogitia*: deinde Litaviæ pars in læva Mæmelii ripâ, ad prædictum uſque opidum *Nur*. hinc Maſoviæ dimidia pars dextris Bugis Viſtulæque ripis adfixa. Ad extremos uſque Livoniæ fines pertinuiſſe quondam Æſtios, nomen illic antiquum in hanc uſque diem durans teſtatur. Viſtulam attigiſſe, patet ex Eginhardi teſtimonio, qui auſtrale dicti maris litus à Slavis & Aiſtis, aliiſque inde nationibus teneri tradit, nec ullos alios inter Slavos, quorum pars ad Viſtulam uſque manſit in Caſſubia & Aiſtos, collocat. tum verò ex eo maximè liquet, quòd Tacitus & Theodericus rex teſtantur, ab Æſtiis, omnium mortalium ſolis, legi in litore maris ſuccinum. quod Pruſsiæ litori, quod eſt ad Viſtulæ oſtium maxime orientale, in regione vulgò dicta *Sudavv*, quàm veriſsimè attribuitur. Certum igitur eſt, jam inde ab antiquiſsimis ſeculis Pruſſiam atque Livoniam incoluiſſe Germanos.

VI. In plures nationes fuiſſe diviſam Æſtiorum gentem, oſtendit Tacitus vocabulo pluralis numeri *gentes*. Plinius habet, *Scyros*, *Hirros*, Medii igitur illi, inter Venedos & Viſtulam, *Scyri*, & *Hirri*, nulli alii fuêre, quàm *Æſtii*, in duo genera duaſque adpellationes diviſi. *Scyri* aliis etiam auctoribus compluribus memorantur. Hos fuiſſe eoſdem, qui nunc dicuntur *Pruſsii*, vulgò *die Preuſſen*, & variantibus dialectis, *de Prüſſen* & *Prützen*; inde colligo, quod â poſterioribus ſcriptoribus nomen eorum in Gothorum, Daciam tunc colentium, expeditionibus in Mæſias & Thraciam refertur. Pars ſcilicet eorum cum Gothis, vicinis ſuis à Viſtula ad Mœotin paludem & inde ad Ponticum mare & in Daciam migraverunt; quemadmodum & Rugiorum & Herulorum & Burgundiorum portiones cum iiſdem Gothis profecti. De hac Gothorum migratione *Jornandes*: *Pervenit ad Scythicas terras, quæ linguâ eorum Ovin vocabantur: ilico ad gentem Spalorum adveniunt*. Terra igitur hæc *Ovin*, Gothorum finibus adverſa, nulla

Scyri & Hirri Aestiorum nationes.

nulla alia est, quàm quæ nunc *Prussia* dicitur, paludibus lacubusque creberrimis præpedita atque invia. Ejusmodi terræ etiam nunc Saxonibus vocantur *Onvven*. Hinc igitur maximè credibile fit, partem quamdam Scyrorum, id est, Prussiorum, unà cum vicinis suis Gothis in longinquam illam expeditionem fuisse profectos. *Procopius* rer. Gothicar. lib. I. memorat: Scirros à Romanis in societatem pellectos. Sidonius Apollinaris, carmine VII. eosdem refert. *Scyrinum Gothonibus profecti.*

VII. *Hirri* nemini, præterquam Plinio, memorantur. Hos igitur alteram partem fuisse AEstiorum judico, qui nunc adpellantur *Livones*, vulgò *Leefländer*, à solo quod incolunt *Leefland*. Prussiorum, Livonumque nomina quando primùm exorta, haud facilè dispectu est. Prussiorum tamen primus, quorum scripta exstant, meminit *Helmoldus* in Chronico Slavorum, apud quem ut & apud *Adamum Bremensem*, sunt *Pruzzi*, ex patria Lubecensium, Hamburgiensium ac Bremensium dialecto, quâ dicuntur vulgò *Prützen*. *Sigeberto* in Chronico, Italicæ gentis vocabulo adpellantur *Brutii*. *Helmoldus* lib. I. cap. I. sub uno Prussiæ nomine etiam Livoniam comprehendit, id est, omne AEstiorum solum. *Hirri n. Livones. Prussiorum nomen.*

VIII. Ceterum loci alicujus, vici, vel opidi in AEstiorum solo antiquitatem à nemine veterum auctorum notatam reperio. Antiquissimum tamen sine dubio est opidum Venedum, vulgò *Wenden*; ut quod ab vetustissimis cultoribus Venedis ortum simul accepit atque nomen. *Wenden op.*

IX. De vita ac moribus Æstiorum hæc Tacitus: *Frumenta ceterosque fructus patientius, quàm pro solitâ Germanorum inertia, laborant.* Boni igitur agricolæ ab antiquissimis temporibus Prussii nostri atque Livones: quod ipsum fortè à Rheni ripa in has oras attulerunt. Pacis amor illud præstitit Æstiis nostris. Ita de iis Jornandes: *Pacatum hominum genus omninò.* quidpe qui tanto studio agriculturam curaverint, eos bello crebrisque soli mutationibus abstinuisse necessum est. *Helmoldus* de gente hac: *Pruzi nondum lumen fidei cognoverunt, tamen sunt homines multis naturalibus bonis præditi, humanissimi erga necessitatem patientes. quin etiam obviam tendunt his, qui in mari periclitantur, vel qui à piratis infestantur; & subveniunt eis. Aurum & argentum pro minimo ducunt. pellibus abundant peregrinis: quarum odor letiferum nostro orbi superbiæ venenum propinavit. Et illi quidem ut stercora hæc habent: ad nostram,* *Aestiorum mores.*

Zzzz

ſtram, credo, damnationem: qui ad marturinam veſtem anhelamus, quaſi ad ſummam beatitudinem. Itaque pro laneis indumentis, quas nos appellamus faldones, illi offerunt tam pretioſas marturer. Multa poterant dici de hoc populo laudabilia in moribus, ſi haberent ſolam fidem Chriſti: cujus prædicatores immaniter perſequuntur. Apud illos martyrio coronatus eſt illuſtris Bojohemiæ epiſcopus, Adelbertus. Usque hodie profectò inter illos, cùm cetera omnia communia ſint cum noſtris, ſolus prohibetur acceſſus lucorum & fontium: quos autumant pollui Chriſtianorum acceſſu. Carnes jumentorum pro cibo ſumunt: quorum lacte vel cruore utuntur in potu, ita ut inebriari dicantur. Homines cerulei, facie rubeâ & criniti. Præterea inacceſſi paludibus, nullum inter ſe Dominum pati volunt.

X. His jam addimus & ea, quæ de ſuccini lectione in Gothonum Æſtiorumque litore veteres literis mandaverunt. Omnium ferè ſententias collegit *Plinius*, in lib. XXXVII. cap. II. *Diodorus* de ea re ita lib. V: *Ex adverſo Scythiæ, quæ ſupra Galliam eſt, inſula in oceano eſt, quam Baſiliam. in hanc electrum abundè fluctibus ejicitur; aliàs nuſquam in orbe terrarum conſpectum. Plinius* citato libro cap. III, ita: *Certum eſt gigni in inſulis ſeptemtrionalis oceani & à Germanis adpellari gleſum. itaque & à noſtris unam inſularum ob id Gleſſariam adpellatam, Auſtraniam à Barbaris dictam. cum intumeſcens æſtus rapuit ex inſulis, adverſa in litora expellitur; ita volubile, ut pendere videatur, atque conſidere in vado. quod arboris ſuccum eſſe priſci noſtri credidêre; ob id ſuccinum appellantes. Pineæ autem arboris eſſe, indicio eſt Pineus in attritu odor & quod accenſum tedæ modo ac nitore flagret. —: Liquidum primò deſtillare, argumento ſunt quædam intus tranſlucentia; ut formicæ, aut culices, lacertæque, quas adhæſiſſe muſteo non eſt dubium, & incluſas indureſcenti.* Tacitus hæc: *Sed & mare ſcrutantur; ac ſoli omnium ſuccinum, quod ipſi gleſum vocant, inter vada, atque in ipſo litore legunt.* Theodericus rex in epiſtola ad AEſtios ſuper ſuccinis ſibi miſſis, etiam ſcripſit. Inſula ante Saxonum litora, quæ incolis Germanis dicebatur *Auſtrania* (nunc eſt *Strant*) militibus Romanis vocata eſt *Gleſſaria*: quam noſtri ſæculi geographi, in AEſtiorum litore interpretantur peninſulam *Sudavienſem*, quia ad hanc maximè ſuccinum hodiè legitur. hinc itidem aliæ numero complures inſulæ, in Germanicum mare ſparſæ, quæ nunc adpellantur *Farriæ*, quondam Ro-

De ſuccino antiquorū opiniones.

Auſtrania inſula n. Strant.

Romanis dictæ fuêre *Glessariæ*, à *glesso*, quod est *succinum*; & ab eo eodem argumento Græcis *Electrides*. Verum tamen succinum, quod ad Hispaniæ, Britanniæ, aliarumque terrarum litora olim legebatur, quodque etiam nunc legitur, semper æstimatum fuit pravum, ignobile, & nullius pretii; ita uti pro nullo habeatur; omnisque nobilitas ac fama uni soli Prussiaco succino omni ævo mansere. At iidem falsi sunt, quòd gigni id in oceani septemtrionalis insulis, in insula *Basilia*, indeque in Germanorum, id est, AEstiorum litora fluctibus devehi crediderunt. Pytheas apud Plinium tradit: *Maris concreti esse purgamentum: & veris tempore in Basiliam insulam fluctibus advehi, cujus incolæ proximis id Teutonis vendant.* Interim tamen nominavit Guttonum litus; nominavit item in eo æstuarium. Sed illorum error uti clariùs adpareat, indicanda est ignaris regio, in quâ maximè etiam nunc legitur succinum. Immenso equidem maris Suevici tractu, per Pomeraniæ, Prussiæ, Livoniæque litora reperitur. Verùm legitur maximè in Prussiæ litore; omniumque heic maximâ copiâ in ea regione, quæ vulgò incolis dicitur *die Sudavv*, Regimontio opido conterminâ. Legitur autem tribus modis: quorum duos adnotavit antiquus scriptor Tacitus; nempe *inter vada, atque in ipso litore.* Inter vada, sive inter brevia, magna protenduntur æstuaria, sive fossæ, in quas id majoribus maris fluctibus devehitur. Piscatores, ventorum simul, quibus fluctus impelluntur, vadorumque gnari, nudis corporibus undas ingressi, corbibus contis præfixis visendâ dexteritate expiscantur; non modò vere, ut prisci opinabantur, sed quocunque anni tempore, tam asperrimo hiemis, quàm lætissimâ æstate. In ipso litore legitur manibus, sive alio quopiam labore aut difficultate; quod eò fluctibus in planum apertumque expellitur. Tertius hinc modus est, quo ipsam litoris humum scrutantur: in quâ duarum sæpè orgyarum altitudine latet. Peritis signa & indicia nota sunt: habent sua instrumenta, quibus scitè extrahunt. Hunc modum notavit Philemon; de quo sic Plinius: *Philemon fossile esse dixit; & in Scythiâ erui, duobus locis: candidum, atque cerei coloris; quo vocatur electrum: in alio loco fulvum; quod appellatur sualiternicum.* nam Scythiæ nomine heic Sarmatia intelligitur; cujus pars Venedi. Genera ejus prorsus sunt plura, & suus cuique colos. maximè tamen conspicua sunt candida, cerea, ignea, & fulva; omniumque præstantissima candida. Nomen iis

Glessariæ insulæ, & Electrides.

Succinum non gignitur in Basilia seu Scandinavia.

Succinum maximè legitur in Prussia.

Succini genera.

nunc vulgare est *Bornstein*, ab ardore, quia admoto igne flagrat: & *agstein*, nescio unde. Antiquis Germanis fuisse *glessum*, auctores sunt Plinius atque Tacitus. Quo vocabulo postea, paullum variato in *glass*, vitrum, quum id novum & antea sibi inusitatum Germaniæ inferretur, interpretati sunt, ob similitudinem quandam. Posteriori etiam ævo multum diuque inter doctissimos rerum naturæ viros super naturâ ac generatione ejus disputatum est; donec certis indubiisque documentis exploratum, esse materiam lentam, succumque pinguem, non ab arboribus, ut prisci crediderunt mortales, sed ex ipsa humo, interiùs cavernosâ ac sulfurea, productum; quem frigiditas aquæ marinæ statim, ut prodeat, induret. unde etiam *in modum tedæ*, ut ait Noster, *accenditur; alitque flammam pinguem, & olentem*; ac *mox* rursus in succum, ut *in picem, resinamve lentescit*. Litora Sudaviæ partim occidenti, partim septemtrionibus objecta sunt. in quæ id adversis fluctibusque ita ejicitur, uti, qui ventus in occidentale litus expellat, idem à septentrionali abigat: & vice versa. unde certissimum argumentum, circa hæc maximè litora & gigni id, & perpetuo volvi, revolvique: non verò ad *Baltiam* illam antiquorum insulam, id est, ad peninsulam Scandinaviam; circa quam nullo unquam ævo id conspectum. Vera igitur atque germana terra, quæ nobilissimum omnium succinum & olim produxit, & nunc etiam abundè producit, est Prussia. Hinc in exteras regiones, maximeque in Italiam & Græciam delatum. *Tacitus* ita: *Diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu. rude legitur; informe perfertur: pretiumque mirantes accipiunt.* Quamdiu inter cetera maris ejectamenta jacuerit, antequam in exteras regiones deportari cœpit; equidem nescio. jam Herodoti, & ante hunc etiam, Æschyli ætate, Græcia eo est usu. De eo *Herodotus* ita lib. III: *Neque enim ego credo, flumen quoddam barbaris dici Eridanum, quod exeat in mare septemtrionale: unde electrum venire fama est.* Exiguus est amnis, qui vulgari vocabulo *die Raddaune*, apud Codanium opidum Vistulæ miscetur. à quo loco, jam ante Herodoti tempora, electrum in Italiam Græciamque deportari solitum. Viam, quâ deportatum sit, ostendere voluit *Diodorus*, dicto lib. V. *Electrum namque in prædicta insula legitur; & ab incolis in adversam transfertur continentem: per quam porro in nostras regiones transvehi-*

Succinum unde & qua via in exteras terras delatum.

bitur. Veriora tradidit *Plinius*, lib. XXXVII. cap. III. *Affertur à Germanis in Pannoniam maximè provinciam. inde Veneti primum, quos Græci Henetos vocant, rei famam fecêre, proximi Pannoniæ, id accipientes circa mare Adriaticum. Pado verò annexa fabulæ videtur causa, hodieq; transpadanorum agrestibus feminis, monilium vice succina gestantibus; maximè decoris gratiâ sed & medicinæ; quando tonsillis creditur resistere, & faucium vitiis, vario genere aquarum juxta illos infestante guttura, ac vicinas carnes.* DC *ferè M. pass. à Carnunto Pannoniæ abesse litus id Germaniæ, ex quo invehitur, percognitum nuper. Vidit enim eques Romanus missus ad id comparandum à Juliano, curante gladiatorium munus Neronis principis: qui hæc commercia & litora peragravit; tantâ copiâ invectâ, ut retia, arcendis feris podium protegentia, succinis nodarentur: arma verò & libitina, totusque unius diei apparatus esset è succino. Maximum pondus is gleba attulit XIII. librarum.* Carnutum nunc vocatur *Haimberg*, in Austria, ad Danubii ripam, ex adverso Mari confluentis. Ab Germanis ait succinum adferri in Pannoniam; haud dubiè ab ipsis Æstiis: quod disertè testatus Tacitus. Nempe illi ipsi in Pannoniam perferebant pretiumque mirantes accipiebant, qui & legebant, quibusque in nullo usu. Probabile igitur hinc fit, jam antea id AEstios, Venedosque & Gothonas in suis litoribus legisse, atque in exteras detulisse oras, quàm Italorum Græcorumve luxuria nomen ei pretiumque dederit. Pannoniam heic intelligit. Plinius totum id terrarum spatium, quod inter Istrum atque Adriaticum mare proprio sibi nomine adpellabatur *Illyricum*; cujus pars *Pannonia*. huic igitur Illyrico, quà alia ejus pars sternebatur Carnorum natio, proximi erant *Veneti*, Adriatico mari ac Pado amni adpositi: quos succinum Plinius ait à Germanis accepisse. Itaque ad limites usque Italiæ progrediebantur AEstii, atque Gothônes, succina sua Italis per commercia transdituri. Atque hac viâ jam inde ab antiquissimis temporibus, in Italiam, atque hinc porro in Græciam delatum fuisse succinum, inde patet, quòd, quum Veneti id primum in suo apud Sudaviam litore legerent, & inde ad Vistulæ Radaniqúe confluentes in Gothonas ad mercatum deferrent: qui porrò per Germaniam ac Pannoniam ad Venetos transtulerunt: Græci, ex similitudine nominum, in ipso Venetorum id litore legi crediderunt: ac Pado inde dederunt nomen *Eridani*; insulasque in- *Cur Pado Eridani nomen impositum.*

insuper ante hujus ostia finxerunt *Electridas*; quia Vistulæ quoque (quem & ipsum per errorem putarunt esse Venedorum, Gothorumque Eridanum) plura ostia acceperant, insulasque iis objectas, in quarum litore succinum legeretur. Equitem illum Romanum, qui, Juliani missu, commercia ac litora succini peragravit, Godanium pervenisse, haud dubium est. nam heic maxima ejus facta commercia atque hinc itinera in Illyricum Italiamque suscepta. Nihilo minùs tamen reliqua etiam Prussiæ litora visendi perquirendique gratiâ cum peragrasse, ex Plinii liquet verbis. At clausum id iter, impeditaque ea commercia Æstiis & Gothonibus post Taciti ævum fuisse, ex *Theoderici regis* patet epistolâ. Nisi fortè suspicari libeat, mercatoribus iter per omnes Germaniæ terras nationesque patuisse; legatis ad exteras regiones missis, non item. Atque hæc ferè sunt, quæ de succini in Prussiaco litore lectione, transportationeque in Italiam, in antiquorum scriptorum monimentis reperii.

CAPUT XLV.

De Fennis, sive Finnis.

I. ULtimi omnium in Germania recensentur auctori nostro *Fenni*; quorum nomen genusque antiquâ sede etiam nunc manet. dicuntur quidpe sibi ipsis atque conterminis Sueonibus *Finner*; Danis, ac Norvagiis *Finder*; citerioribus Germanis, maris Suevici ac Germanici adcolis, *Fennen*; superioribus *Finnen*. unde etiam Latinis & Græcis vocabulum eorum in prima Syllaba variatum. quidpe Tacito sunt *Fenni*; Ptolemæo ac Jornandi Φίννοι *Finni*. Sed & Plinio *Finnorum* sedes dicitur *Finningia insula*: de cujus situ atque adpellatione suprà cap. XXXVIII. hujus libri, disserui. Esse nunc peninsulam, quam Finni Corelliique incolunt, certis argumentis demonstratum est. Hujus prorsus ignarus *Jornandes*, Finnos omnes pariter in Scanzia collocavit. *Finni*, inquit, *mitissimi, Scanziæ cultoribus omnibus mitiores*. At hujus error veniam quodam modo mereri videtur; quando præter Finningiæ Finnos, duo alia erant in Scanzia etiam Finnorum genera, *Scritofinni* & *Marchiofinni*. Maximum antiquissimis temporibus Finno-

Fenni seu Finni.

norum fuisse nomen, inde liquet. quòd non modò Finningiam omnem oppleverint; sed & magnam Scandinaviæ partem; ubi *Scritofinni*, ac *Marchiofinni*, ut nunc, sic antiquis jam temporibus, dicti fuerunt.

II. Ceterùm Finningiæ Finnos omnino inter Sarmatas connumerat cum Ptolemæo Plinius, ex aliorum scriptorum traditione. Auctor autem noster circa eorum genus ambigit. *Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito. Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates, victui herba, vestitui pelles, cubili humus. sola in sagittis spes; quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit.* *Si in plaustro equoque vivere*, certum est argumentum Sarmatici generis; *pedum* autem *usu ac pernicitate gaudere*, indicium generis Germanici: certè & Finni fuère Germani. ex eo adparet, quòd portiones eorum Scritofinni ac Marchiofinni, semper in hanc usque diem fuère Germani. nec ipsi Finni in Finningia ab hoc genere vel sermone vel moribus degenerant, nisi versùs Corelliam; ubi ejusdem cum Lapponibus atque Corelliis sunt sermonis: multumque veterum morum, si qua alia gens, pertinaciter servant. Eamdem vivendi rationem describit *Marcellinus* lib. XXXI. in Hunnorum gente, Finnis confinium: nisi quòd hi equorum habuerint usum. *Paulus Diaconus* rer. Longob. lib. I. cap. V. de Scritofinnis similia tradit. Sed omnium curatissimè *Procopius*, rer. Goth. lib. II. *Qui Scritofinni vocantur, ferarum in morem vitam degunt; ut qui nec vestibus operiantur, nec calceati incedant, nec vinum bibant, nec ullum è terra habeant edulium: siquidem neque excolunt eam, neque uxores eorum quidquam operantur: sed viri semper cum iis venatibus student. nam feras, & alia animalia, ut magnas opes, silvæ ferunt, magnæ admodum & vastæ, quæ in montibus hujus regionis sternuntur. ferarumque captarum carnibus semper vescuntur; pellibusque earum vestiuntur. siquidem neque linum, neque, quo consuant, quidquam habent.*

Fennorum mores & vivendi ratio.

bent. quidam verò ferarum nervis tergora colligantes, totum integunt corpus. Quin & infantes apud eos, ut apud ceteros mortales, non enutriuntur. non enim Scritofinnorum liberi lacte cibantur; nec maternas mammas attingunt. sed ferarum solùm medullis educantur. quippe, ubi primum peperit mulier, infantem statim pelle involutum ab arbore aliqua suspendit: medullâque in os ingestâ, protinus ad venationem proficiscitur. maritos enim, ad hoc studium exeuntes, comitantur.

III. Ceterùm *Tacitus*, post finitum de Fennis sermonem: *Cetera*, inquit, *jam fabulosa; Hellusios & Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.* Hæc de insulis intelligenda, quæ supra Sarmatiam Germaniamque in glaciali oceano sunt sparsa, quarum maxima nunc noscitur vulgari vocabulo *Nova Zembla*. Stephanus: *Elixona, insula Hyperboreorum, haud minor Sicilia, sub flumine Cerambyca. unde insulani Cerambyca.* Plinius de eisdem insulis, quamvis aliis paullo nominibus, lib. IV. cap. *XIII.* *In quibus equinis pedibus homines nascantur: aliæ, in quibus nuda alioquin corpora prægrandes ipsorum aures tota contegant.* Idem tradunt *Solinus*. cap. *XXIII.* *Isidorus*, origin. lib. *XI*, cap. III. item *Mela*. lib. III. cap. V. Atque heic finis est universæ *Germaniæ veteris*, quatenus Rheno, Oceano, Danubio, ac prædictis ab oriente finibus includebatur.

CAPUT XLVI.

De quinque Germanorum generibus, in qua universa Germania distincta fuit.

I. EXplicatis hactenus omnibus partibus *Germaniæ veteris*, jam *quinque* Germanorum *genera*, quibus omnem *Plinius* distinguit Germaniam, exponam. Plinii lib. IV. cap. *XIV.* hæc sunt: *Germanorum genera quinque: Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus, Ingævones; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Cauchorum gentes. proximi autem Rheno, Istævones; quorum pars Sicambri. mediterranei, Hermiones; quorum Suevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci. quinta pars, Peucini, qui & Bastarnæ, suprà dictis contermini Dacis.* Ut quinque fuêre genera, sic quinque diversæ inter se habitaverê regiones. Istævones versùs occasum; *Bastarnæ*, sive *Peucini* versùs ortum; *Ingævones* versùs

Germanorum quinque nationes.

ſus ſeptemtriones; *Hermiones* verſus meridiem; inter hos & ſinum Codanum, quaſi in medio omnium, fuêre *Vindeli*. Horum omnium nomina Tacitus quoque refert, ſub initium libri de Germ. præter unos *Baſtarnas*, quorum in fine tamen ejusdem libri meminit.

Vindeli, ſive *Vandali*.

II. Qui Tacito ſunt *Vandalii*, in Plinii vulgatis exemplaribus leguntur *Vindelici*, vitiato per ultimam ſyllabam vocabulo. Ego verò in Plinio, rejectâ tantum ultimâ ſyllabâ *Ci*, reliquum vocabulum rectè ſcribi *Vindeli*, audacter adſevero. Capitolino, Mamertino, Oroſio, Jornandi, Eutropio, Caſsiodoro, Xiphilino ſunt, *Vandali*; Diacono atque Helmoldo & Jornandi etiam nonnunquam, Germanica litera in principio *Wandali*; Vopiſco, Procopio, Zoſimo, ac Suidæ, Notitiæque imperii, & aliis, *Vandili*; Græcè Βάνδιλοι; Diacono *Winili*, quaſi *Vindili*; Adamo *Vinuli*, Sigeberto & Helmoldo *Winuli*; quaſi *Vinduli*: nam Tabulæ etiam Itinerariæ ſunt *Vanduli*. ac neſcio, an non etiam dicti fuerint *Vindoli*; unde Jornandi vocabulum gentis *Vinovíloth*. *Vindelorum ſeu Vandalorum nomen variè ſcriptum.*

III. Videndum nunc quæ nationes Vandalici fuerint generis. *Plinius* nominat ſolos *Burgundiones*, *Varrinos*, *Carinos*, *Guttones*: quorum hi ad Viſtulam amnem, *Varrini* in Mecheloburgienſi ducatu, haud procul Albi flumine, ſedes habuerunt: intra quos fines multi etiam alii populi apud ſinum Codanum ſiti fuerunt. Verùm Plinius nullius generis populos omnes recenſet; ſed unos atque alteros tantùm, quos viſum fuit. proinde ex ceteris auctoribus cis adjicio *Lemovios*, ſive *Herulos*, *Rugios*, *Sidinos*, *Suardonos*, *Eudoſes*, *Anglos*, *Caviones*, *Theuringos*, *Nuithones* & *Langobardos*. Quum Burgundiones, Guttones, & Varini ac Langobardi Vandalici fuerint generis, de reliquis inter hos ſitis dubitari non poteſt. De illis tribus nationibus diſertè teſtatur Plinius. De *Langobardis* teſtis eſt *Paulus Diaconus*. qui in geſtis Langob. ex mera nationum nominumque ignorantia, *Wandalos* diverſos facit à *Winilis*, bellaque inter hæc duo nomina, ceu alieniſsimas inter ſe nationes, geſta narrat, lib. I. cap. I. II. & VII. idem *Sigebertus* narrat. additque uterque prælium, inter *Vinilos* & *Vandalos* commiſſum. De bello Langobardorum cum finitimis quod referunt, verum fuerit; item *Vandalorum nationes.*

de nomine *Vinilorum*. at de origine è Scandinavia, omninò falsum. nihilo enim magis Langobardi, quàm ceteri isti Vandali, Gothi, Rugii, Heruli, atque Turcilingi, & alii, è Scandinavia profecti sunt, licèt & Gothos & Rugios, & Herulos è Scandinavia Jornandes deduxerit. Fuerunt igitur Langobardi alio vocabulo adpellati *Vinili*, id est, *Vindili*, seu *Vandali*, non proprio ac peculiari, sed communi omnibus nationibus, sinum Codánum inter Vistulam Albimque & Chalusum incolentibus. Bellum eos reliquis Vandalis inter Albim & Viadrum movisse, inde maximè crediderim, quia & ipsi à communi eorum adpellatione postmodo in exteris regionibus separati fuerunt, quemadmodum & Gothones, Burgundiones, Heruli ac Rugii. Vocabulum autem *Vinili*, sive *Vinuli*, *Winili*, ac *Winuli*, propriam fuisse Vandalorum adpellationem, quasi *Vindili*, ac *Vinduli*; ex *Helmoldi* maximè patet historia Slavica lib. I. cap. II. Revoco igitur illud vocabulum *Winuli*, & item *Winili*, quod unis Langobardis leviori errore tribuit *Diaconus*, ad *Vandilorum*, sive *Vandulorum* & *Vindelorum* nomen. *Venedi* autem, sive *Vinidi*, id est, Slavi, cur *Vindili* & *Vandali* adpellati sint, nulla alia fuit ratio, nisi quæ & Marcomannos Suevos, postque hos etiam Slavos, sive Venedos, Bojohæmos nominari fecit. Nempe ut Marcomanni, & postmodum Czechi, quia Bojohæmum occuparunt, dicti sunt *Bojohæmi*; sic *Vinidi* Sarmatæ, quia Vandalorum obsederant agros, adpellati sunt *Vandali*. cui adpellationi haud parum causæ etiam præbuit, quòd Vinidorum ac Vindilorum nomina haud omnino sibi invicem absimilia.

Vinidi cur Vandali dicti.

IV. Codánum sinum attigisse *Vandalos*, id est, in eodem Vandalorum genere fuisse & Herulos, Rugios, Suardones, Varinos, & Anglos, sinus Codani adcolas, præterquam quòd *Plinii* id comprobatum sit auctoritate, Guttonas, Varinosque in Vindelis connumerantis, *Helmoldi* quoque & Jornandis testantur historiæ. *Helmoldus* ita; *Hi igitur sunt Winulorum populi, diffusi per regiones, & insulas maris.* Insulas intelligit ante Pomeranorum Mechelo-burgiensiumque litora sitas; quarum clarissima *Rugia*. Ultra Langobardos, Gothonasque in meridiem versùs Vandalorum nomen extendere haud visum est; quia hi potius in Hermionibus censendi.

Vandalorum sedes.

V. Sed quæstio jam heic oritur, quî factum sit, quum & Gothones & Burgundiones, & Heruli & Rugii & Varni, & Angli,

& Theuringi, & Langobardi, fuerint Vandali, qui suis sibi propriis postea in exteris regionibus vocati sunt vocabulis; uti alii, ab his omnibus, & corpore, & expeditionibus discreti, peculiari nomine adpellati fuerint Vandali; quorum nomen Galliam, Hispaniam, Africam, & Siciliam pervagatum est. Respondeo: Omnes illas Vandalorum nationes, quas modò nominavi, primùm separatim pro se quamque in exteras regiones fecisse expeditiones; ideoque separatas ab se invicem obtinuisse adpellationes. reliquas verò deinde conjunctim uno corpore, ceu una gente, ut domi erant, profectas; atque ea de causa solas obtinuisse Vandalorum nomen. Jornandes de Gothonibus Vandalos facit conterminos Rugiis: quo pacto hoc à Vandalorum gente excludit. Ratio alia nulla fuit, nisi quòd sui sæculi res exactiùs tenebat Jornandes, quàm superiorum temporum. suo autem sæculo sciebat, alios esse per Africam Vandalos, alios per Italiam aliasque regiones Rugios. Vandali igitur propriè postea dicta est gens, quæ ex IV maximè Vandalorum nationibus, Suardonibus, Eudosibus, Nuithonibus, atque Sidinis, constabat. Reliquæ Vandalici generis nationes suprà nominatæ, suis sibi peculiaribus vocabulis adpellatæ sunt. Caviones Deuringis inserti. Hæc de Vandalis.

Quare Vandalorum nomen uni gentis illius mansit parti?

Ingævones.

VI. *Alterum genus*, inquit Plinius, *Ingævones; quorum pars Cimbri, Teutoni & Cauchorum gentes.* & Tacitus: *Proximi oceano, Ingævones:* & postea; *Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* idem & Mela. Cauchorum gentes Plinius heic ad Ingævones refert. infrà autem, lib. XVI. cap. I. in septemtrione describit Cauchos majores & minores. In eamdem sententiam *Tacitus*, post Frisiorum explicationem; in septemtrionem memorat Cauchos. Post Amisiæ igitur fluminis os, unà cum septemtrione, incipiebat Ingævonum genus, à gente Chaucorum, quibus jungebantur *Fosi*, sive *Saxones*. *Plinius* ita lib. IV. cap. XIV. post enumeratas supra Sarmatiam Germaniamque in glaciali oceano insulas: *Incipit inde clarior aperiri fama ab gente Ingævonum, quæ est prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immensus.* Solinus cap. XXIII. *Mons Sevo, ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hinc Ingævones tenent.* Certum igitur est, totam Scandinaviam Ingævonum occupasse nomen. Sed & *Finningiam* eidem generi

Ingævonum sedes & nationes.

neri adnumerandam censeo. quidpe Finnorum magna pars, Scandinaviam incolens, dicta ratione à Plinio atque Solino in eodem genere computatur. ejusdem autem cum Marchiofinnis Scritofinnisque fuêre generis Finni in Finningia. Neque enim cuiquam aliorum generum, puta Vandalis, Bastarnis, vel Hermionibus adnumerari possunt; quia longiùs ab his dissiti. nec aliud quoddam sextum genus effingere licet, nam Plinius, diligentissimus aliàs geographus, hanc Germaniæ in V genera divisionem non ex suo aliquo habuit somnio: sed ab ipsis haud dubiè Germanis diligenter perquisitam, sive per se, quum in Cauchis esset, sive per vetustiores quosdam auctores, ex quorum monumentis accuratissimam suam geographiam desumsit.

Ingævonum nomen. VII. Vocabulum *Ingævonum* scribitur id in omnibus Taciti, melioribus & Plinii exemplaribus per diphthongum *æ*. at vulgata Plinii exemplaria atque Solini habent per *e*, *Ingevones*. an satis rectè, vehementer ego dubito. Apud AEthicum sunt iidem *Ingeonici*. Rhenanus contra Taciti scripturam, Plinii atque Solini docet, pro *Ingevones* legendum *Vigevones*; quasi dicti sint à Wyk & Wonen; quorum hoc *habitare*, illud *sinum* significat: quia sing adcolebant.

Istævones.

VIII. De iis ita Plinius: *proximi autem, Rheno Istævones.* *Istævonum nationes & sedes.* Heic ex ejus sententia sub Istævonibus comprehendas Germanos utramque Rheni ripam accolentes; quia plerique Cisrhenanorum, etiam trans Rhenum anteà proximi flumini fuerunt. Potes tamen sic etiam interpretari, uti de Sicambris Plinium intellexisse existimes, ut olim in ipsa Germania proximè Rhenum adcoluerunt: quia antiquissima hæc est, ut liquet ex Tacito, Germanorum divisio. Proinde eos solummodo recensebo, qui trans Rhenum *Istævones* antiquitus dicti. Horum latus orientale cinxit Plinius partibus Ingævonum & Hermionum, Chaucis, Chattis, & Hermunduris: uti omnes citra hos Istævones fuerint; in quorum numero *Frisii, Bructeri, Angrivarii, Ansibarii, Chamavi, Dulgibini, Marsi, Tubantes, Marsatii, Sicambri, Ubii*, & qui in horum postea agros successerunt, *Usipii, Tencteri, Juhones, Mattiaci*; præterque antiquissimis temporibus *Marcomanni, Harudes, Sedusii*: qui postmodum in Bojohæmo inter Hermiones sedes locarunt. *Ale-*

lemannos non magis Istævonibus adscribo, quàm Tacitus Germanis; quia meri fuerunt Galli. Ostiæos Pytheas quo situ posuerit ex Strabone perspicitur: nempe trans Rhenum Galliæ terminum. Heic verò planè insuper adfirmo, nullos alios fuisse Ostiones atque Ostiæos, quàm quos Plinius, Rheno proximos, unà cum Tacito adpellat Istævones. Hos si eâdem ratione scribere velis, uti Ptolemæo sunt *Ingæones*; erunt *Istæones*, vocabulo propiori ad *Ostiæos* & *Ostiones*. Ex Strabonis certè verbis *Ostiæi* ultra Rhenum sunt *Ostiæi.* censendi. Pytheas autem si non ipse Istævones accessit, saltem de iis inaudivisse potuit, dum oceanum occidentalem septemtrionalemque navigavit: quemadmodum de Guttonum quoque gente, Vistulæ adcolâ, haud omnino falsa retulit. Ceterùm Istævonum quoque vocabulum *Rhenanus* atque *Goropius* corrumpere haud veriti sunt in *Vistevones*; ut inde interpretarentur *Westvvoner*: quod significat *versus occidentem habitantes.* Quasi verò Romani *Istævones* eam gentem, quæ ipsis *Germanis* dicebatur *Westgothen*, potuerit di- *unde aliis* cere *Vesogothos* & *Visigothos*; flumen autem *Wiessel*, *Vistillum* ac *falsò dicti.* *Vistulam*; vocem autem *Westvvoner* nequiverint exprimere, nisi per *Istævones*.

Hermiones, sive *Herminones*.

IX. Quos Plinius *Hermiones*, Tacitus adpellat *Herminones*. *Hermiónum natio-* Tacitus: *Medii*, inquit, *Herminones*. & Plinius; *Mediterranei Her-* *nes, & nominis ra-* *miones; quorum Suevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci.* Horum quorum vocabulum *Rhenanus* & *Goropius* ad etymologiam revocare *tio.* tentarunt. ille ex eo fecit *Herdvvoner*, & *Hernvvoner*; quæ *mediterraneos* vult significare; quia *her* (ut ipse adfirmat) septemtrionalibus Germanis, australibus verò *herd*, *terram* significet; *Wonen* autem *habitare.* Omnia antiquarum gentium vocabula ad originationem velle redigere, furoris potius, quàm ingenii existimo.

Peucini qui & *Bastarnæ*.

X. *Quinta pars*, inquit Plinius, *Peucini, qui & Bastarnæ.* *Peucini* Horum situm, fines atque in varias nationes divisionem, suprà satis *sive Ba-* exposui. ubi patuit, antiquitus eos non ad Pontum usque perti- *starnæ.* nuisse: sed citra Getarum fines fuisse coercitos. Hæc igitur sunt *Aestii qua-* V *Germanorum genera*, in quæ universam Plinius distinxit Germa- *re quinque* niam. Æstii, quia peregrini fuêre in Sarmatia, à citeriore Germa- *Germano-* niæ *rum gene-*

ribus non adscribuntur. niæ limite, atque ex Istæonibus, ut ego suspicor, trans Vistulam progressi, nulli dictorum generum adscribi possunt.

CAPUT XLVII.

De Hercinio saltu, & aliis Germaniæ transrhenanæ silvis, quæ partes fuêre Hercinii saltus: item de hujus feris.

I. Restat nunc, uti silvarum quoque, ac montium fluminumque, quorum jam antea passim in singulis nationibus facta est mentio, dilucidior heic atque curatior fiat ἀνακεφαλαίωσις. Clarissimâ famâ est *Hercynia silva*, sive *Hercynius saltus*. meminerunt quidpe hujus *Eratosthenes*, teste Cæsare, belli Gall. comm. VI. & ante Eratosthenem *Apollonius Rhodius*, in IV. Argonaut. & ante hunc etiam *Aristoteles*, in Mirandis. Rectiùs vocabulum id & magis genuinè scribi per simplex *i*, *Hercinia silva*, & *Hercinius saltus*: quia non est dubium, quin saltus ipsis Germanis dictus fuerit *Ther Haerzinvvald*; derivativâ voce, à primitivo vocabulo *Ther Harz*; quo nomine etiamnum pars ejus, unâ cum montis jugo, cui supersternitur, vulgò adpellatur. Quapropter haud malè in Paterculi, Solini, & aliorum quorumdam Romanorum auctorum monimentis legitur per *i* simplex. Quin & in quibusdam vetustissimis Cæsaris exemplaribus sic scriptum reperio. Sed eadem silva rectè etiam dici potest *Harcinia*, à primitivo vocabulo *Harz*. sic enim Aristoteli quoque, Meteor. I. sunt Ἀρκύνια ὄρη, *Hercinii montes*.

Herciniæ silvæ nomen.

II. *Cæsar*, prædicto loco, silvam ita describit: *Hujus Herciniæ silvæ, quæ supra demonstrata est, latitudo IX dierum iter expedito patet. non enim aliter finiri potest; neque mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum & Nemetum, & Rauracorum finibus: rectâque fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum Anartium. hinc se flectit sinistrorsus, diversis à flumine regionibus: multarumque gentium fines, propter magnitudinem attingit. neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se ad initium ejus silvæ dicat, quum dierum iter LX processerit; aut, quo ex loco oriatur, acceperit.* Initium ad Rheni ripam ponit: finem, qui ultra LX dierum iter extendebatur

Herciniæ silvæ magnitudo.

tur, ignorari ait. Est equidem hodièque per omnem ferè Brandeburgiensem marchiam, per Cassubiam atque Prussiam, per Poloniam, Litaviam, & Russiam majorem, sive Moscoviam, quasi unus continuus saltus, de quo heic loquitur Cæsar. at is an antiquitus omnis, ad ostium usque flumen, extremum Europæ terminum, adpellatus fuerit *Hercinius*, equidem dubito. hoc enim nomen in unis Celtis, id est, Germanis, ab antiquissimis referri Græcorum scriptoribus reperio. Nec magis censeo Hercinium saltum fuisse vocatum in Sarmatia, quamvis unus continuus fuerit per utrasque regiones saltus, quam in Gallia *Arduennam silvam*, & *Vosegum saltum*; qui tamen & ipsi Hercinio saltui fuêre contermini, Rheno tantùm amne intercedente, quemadmodum multa alia flumina Hercinium in ipsa Germania intersecuerunt. At quia vocabulum hoc merè Germanicum est; Sarmatarum autem lingua à Germanica longè alienissima: Sarmatas eo in suis silvis nominandis usos, minimè credibile est. *Hercinium* igitur nomen non ultra Germaniæ limites extendendum censeo. ultra Germaniam longè latiorem retulerunt eum saltum alii auctores, quàm Cæsar. *Plinius* lib. XVI. cap. I. cap. II. Et lib. IV. cap. XIV. *Diodorus* lib. V. Ut Plinius *Hercynium jugum*, sic *Diodorus* Ἑρκύνια ὄρη heic memorat. quod haud omnino falsum. fuêre quidpe *montes* hoc nomine.

III. Silvæ igitur magnitudinem cùm ex hoc Diodori loco, tùm ex Cæsare ac Plinio summatim perspeximus, videamus nunc, quæ membratim de eadem sint tradita. *Cæsar*, loco modò citato, propter omnem lævam Danubii ripam eam porrigit, ab Helvetiis & Rheno initium ejus sumens. *Aristoteles*, in Mirandis, Danubii fontes in eâ narrat. *Strabo* quum audisset, Hercinium saltum eum adpellari, qui Bojohæmum cingeret, ipsum Bojohæmum prope fontes Danubii statuit, lib. VII. *Marcellinus*, lib. XXI. eam silvam, quæ hodiè ad Danubii fontem adpellatur *Nigra silva*, vulgò Germanis *der Schvvartz Wald*, *Martinianas* vocat *silvas*. Tabulæ itinerariæ eodem situ dicitur *Silva Marciana*. Nec dubito, quin & Germanorum vocabulum *Suvartz*, & Romanorum *Martiana* eandem originem habuerint. Jam verò multò probabilius est, Romanos Germanicum, sive Allemannicum vocabulum *Suvarz* corrupisse in *Marz*; quàm Allemannos silvæ nomen à Romanis accepisse.

Hercinia silvæ initium.

Nigra silva s. Martinianæ silvæ vulgò der Schvvartz vvald.

IV.

Hercinia silva tractus.

IV. Cæsar Herciniam silvam non infrà Nemetas in Rheni ripa profert. at auctor noster de Germ. in Cattis eam quoque memorat. *Ultra hos*, inquit, *Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant.* Claudianus etiam, in panegyrico de IV. consulatu Honorii. *Venit accola silvæ Bructerus Hercyniæ.* Eas silvas heic Tacito Claudianoque apud Rhenum intelligi, quæ vulgò nunc dicuntur *Spessard*, & *Wester Wald*, suprà in Chattis docui.

Cauchorum silva an pars Herciniæ.

V. *Plinius*, in lib. XVI. cap. I. haud obscurè silvas Cauchorum facit partem Hercyniæ silvæ. *Plutarchus* autem in Mario, Cimbrorum silvas Hercyniæ facit continentes. *Cæsia silva*, auctori nostro ann. I. memorata, pars fuerit *silvæ Hercinia.*

Cæsia silva num pars Herciniæ.
Tanfana lucus.

VI. Eodem tractu, inter Amisiam ac Luppiam fuisse *Lucum Tanfanæ*, in Marsis ostendi.

Baduhennæ lucus.

VII. *Baduhenna* quoque lucum in Frisiis ex annal. IV. indicavi.

Bacenis s. Semana silva der Hartz.
Hercinia silvæ pars.

VIII. Eam silvam, quæ hodiè unâ cum montium jugo, cui super fusa, ab austrino Brunesvicensis ducatus latere, dicitur vulgò *der Harz*, partem fuisse Herciniæ silvæ, ipsum nomen apertè clamat. Hæc *Cæsari*, belli Gall. comm. VI. vocatur *Bacenis.* Eadem silva Ptolemæo dicitur Σημανὰ, *Semana. Melibocus mons, sub quo est Semana silva.* Melibocum montem esse eum, qui hodiè dicitur *der Harz*, postea ostendam. circa hunc nulla esse potuit nobilior silva, quam quæ ipsi monti superfusa Cæsari dicitur *Bacenis.* aliam igitur, hâc silentio transmissâ, voluisse memorare Ptolemæum, haud veri est simile. Nihil autem mirum, sub monte eum locasse silvam, quæ erat in ipso monte; quando decuplo pejus in hac nostra Germania eum errasse, jamdudum haud semel patuit.

Herculis lucus.

IX. Eodem circa Bacenim silvam tractu, haud procul Visurgi amne ac Mindensi opido fuisse *Lucum Herculis*, in Cheruscis, ex Taciti annal. II. ostensum est.

Gabreta silva n. der Döringer VVald.

X. *Gabretam silvam* Straboni ac Ptolemæo nuncupari eam, quæ hodiè per Theuringiam ac Voitlandiam, ab occidentali Bojohæmi latere, dicitur *der Döringer Wald*, in Nariscis docui.

Hercinius saltus, der Böhaimer VVald.

XI. Jam verò ea silva, quæ, Bojohæmicis superstrata jugis, ipsum Bojohæmum undique includit, quasi proprio ac peculiari vocabulo dicta est *Hercinia Silva* sive *Hercinius Saltus*; qui nunc vul-

vulgò dicitur *der Böhaimer Wald*, id est, *Bojohæmicus saltus. Strabo* lib. VII. At Ptolemæo propriè *Orcynium saltum* adpellat eum, qui Quados à Bojohæmo submoveat, suprà in Quadis ostendi.

XII. Eidem auctori *Lunam silvam* vocari eam, quæ montium jugo, quod est à Mari fonte ad lævam ripam, ad opidum usque *Twardoszyn*, ac Vistulæ fontem, superfusa, Gothinorum continebat ferri secturas, in Gothinis docui. Hanc quoque fuisse partem Hercynii saltus, præter *Cæsarem*, qui hunc ad Dacorum usque confinium producit, testantur *Strabo*, lib. dicto. *Plinius*, lib. *IV*, cap. *XII.* & *Solinus* cap. *XXIII.* Daci quidem tenuêre loca inter Cusum, Danubium, Marumque, flumina & montes, in quibus ferri secturæ, ad Tiberii usque principatum. Sub hoc verò Suevi, Maroboduum & Catualdam Bajohæmo pulsos comitantes illic locati fuêre; ut in Quadis ostensum est. *Luna silva Hercinii saltus pars.*

XIII. *Lucus Castoris ac Pollucis* memoratur auctori nostro in Lygiis. Eidem alius *Lucus Sacer* in Semnonibus. item alius quod *Castum Terræ matris Nemus* adpellat in insula oceani, quæ nunc dicitur *Rugia*. Hæc igitur ferè sunt, quæ de immani illâ Hercinia silva, per omnem Germaniæ continentem diffusâ, veteres tradiderunt auctores. Magnæ hodièque ejus passim portiones manent: ut inter Danubii fontem & Brigantinum lacum, vulgo dicta *der Schwartz Wald*; inter Norimbergam & Tuberi amnis fontem *der Anspacher Wald*; inter Herbipolim & Bambergam *der Steyger Wald*; inter Nicrum ac Mœnum amnes, sive inter Heidelbergam ac Francofurtum, *der Oden Wald*; inter Mœnum ac Bintium *der Spessard*; inter Lonam & Segum amnes *der Wester Wald*; apud Brunsvicensem ducatum, *der Harz*; in Deuringia; *der Döringer Wald*; apud Bojohæmum *der Böhaimer Wald.* versùs septemtriones verò Vestfalia, Luneburgiensis ducatus, Pomerania, Marchia Brandeburgiensis, & Cassubia, magnis, asperis, horridisque saltibus ferè totæ squalent. *Lucus Castoris & Pollucis. Lucus sacer. Nemus Terræ matris Hercinia silvæ partes.*

XIV. Ac tanta quum fuerit, tamque densa olim Hercinia silva, mirari haud æquum est, feras in eâ à Cæsare, Plinio, ac Solino recenseri quæ hodiè nusquam conspiciuntur in Germania, præter unos equos feros. Pulsæ illæ sunt Germaniâ simul cum silvarum excidio. In Prussia, Litavia & Muscovia, quò silva Hercinia extensa fuit, hodieque visuntur. De iis Cæsar dicto comm. VI: *Multa in eâ genera ferarum nasci constat, quæ reliquis in locis visa non sint: ex qui-*

In Hercinia silva ferarum genera.

bus quæ maximè differant ab ceteris, & memoriæ prodenda videantur, hæc sunt: Et bos cervi figura; cujus à media fronte inter aures unum cornu exsistit excelsiùs, magisque directum his, quæ nobis nota sunt, cornibus. ab ejus summo, sicut palmæ, rami latè diffunduntur. eadem est feminæ marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum. Sunt item, quæ appellantur Alces. horum est consimilis capris figura & varietas pellium; sed magnitudine paullo antecedunt: mutilæque sunt cornibus, & crura sine nodis articulisque habent; neque quietis causâ procumbunt; neque si quo afflicta casu conciderunt, erigere sese aut sublevare possunt. his sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant, atque ita paullum modò reclinatæ quietem capiunt. quarum ex vestigiis quum est animadversum à venatoribus, quo se recipere consueverint, omnes eo loco aut à radicibus subruunt, aut accidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquatur. huc quum se ex consuetudine reclinaverint, infirmas arbores pondere affligunt, atque unà ipsæ concidunt. Tertium est genus eorum, qui Uri appellantur. ii sunt magnitudine paullo infra elephantos; specie & colore, & figura tauri. magna vis est eorum & magna velocitas: neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt. hos studiosè foveis captos interficiunt. hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. sed assuescere ad homines & mansuefieri, ne parvuli quidem excepti possunt. amplitudo cornuum & figura, & species multum à nostrorum boum cornibus differt. hæc studiosè conquisita, ab labris argento circumcludunt: atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur. Plinius lib. VIII. cap. XV. & lib. XI. cap. XXXVII. Item *Solinus* cap. XXIII; & Pausanias in Bœoticis ferè eadem tradunt. Quam Cæsar describit feram sub *alcis* nomine, Plinio dicitur *machlis*. cum hoc consentiens in descriptione Solinus, similem ait eam esse alci: atque adeò, uti prægrande illud superius labrum, quod Plinius *machli* tribuit, ille *alci* adscribat. Quos *boves cervi figurâ* tradit Cæsar, ii videntur esse *bisontes* Plinii ac Solini: quos ille *boves feros* adpellat; hic *bubus feris* similes. Nomen equidem bovis Cæsar observavit: at animal planè aliud diversumque descripsit. Quomodo enim potuit ei bos adpellari id animal, quod cervi erat figura; cornuaque insuper, ut cervus, nisi quod latiora, & uno principio trunco enata, habebat? Planè non video.

Alce machlis.

Non

Non Latina, sed barbara, id est, Germanica esse vocabula, *uri, bisontis*, & *alcis, machlisque*; nemo negare potest, qui credat, Hercyniæ silvæ ac Germaniæ fuisse animalia, non Italiæ. unde etiam imperitum Romanorum vulgus uro babali nomen perperam imposuit. *Machlis* verò quomodo Romani nomen potuerunt imponere, feræ nunquam à se conspectæ, solique Scandinaviæ notæ? Nos adhuc *Urum* adpellamus patriâ linguâ ein *uhrochs*. *Bisontis* etiam vocabulum esse merè Germanicum, vetera duo glossaria Latino theudisca testantur: quorum alterum sic habet; *Bubalus VVisater*. alterum ita; *Bubalus, VVisant*; *cornibus magnis, bovi similis*. *Alcis* quoque vocabulum apud nos patriâ linguâ est *älend* & *elch*. quanquam non eam notat feram, quam Romani Græcique auctores nobis sub alcis nomine descriptam reliquerunt. Et quid mirum, perperam eos permutasse peregrina vocabula animalium peregrinorum, quæ ipsi nunquam viderunt? id animal, quod Pausanias *mediâ quadam specie inter cervum & camelum designat*, quodque Cæsar clariùs *cervi figura* refert, *cujus à media fronte inter aures unum cornu exsistat excelsius, magisque directum his, quæ Romanis nota erant, cornibus, & ab cujus summo, sicut palmæ, rami latè diffundantur*, esse idem quod nobis dicitur *älend* & *elch*; nemo, qui vidit, inficiari potest. Cæsaris animal, capræ consimile, videtur indicare *Paullus Diaconus* in Lang. lib. I. cap. V. Est hodièque animal in Scandinavia, magnitudine medium inter capram & cervam; varietate pellis, capræ, magnitudine & cornibus, cervo similius: *memorandæ* quod Plinius ait de machli *velocitatis*. ob quam etiam trahis hieme jungitur, ubi iter accelerandum est. vocabulum ei vulgare *een Rhene*. è quo nomen traxisse tegumenti gentis quod Diaconus describit; Cæsar autem, Sallustius & nonnulli alii vocant *Rhenonem*: quod supra lib. I. cap. XVI. docui. Est & aliud in eadem regione animal, *mutilum*, ut de alce sua scribit Cæsar, *cornibus, nullo suffraginum flexu*; *ideoque non cubans, sed accline arbori in somno*. hoc ego non dubito, quin sit *Machlis* illa Plinii. *Bisontes* sunt hodiè maximè in Litaviæ saltibus; ea specie, quâ traduntur à Plinio atque Solino. Antiquis Germanis dictos fuisse *VVisant*; testes sunt auctores dictorum veterum glossariorum. Græci vocabulum scripsêre in suâ linguâ Βίσοντες, & inde Romani *Bisontes*, at rectiùs hi dicturi erant *Visontes*. Hæ igitur sunt species, veraque

Urus. *Bubalus.* *Alce.*

ac germana nomina animalium Herciniæ silvæ, & Scandinaviæ peninsulæ. quæ mirificè antiqui Græci Romanique confuderunt.

CAPUT XLVIII.

De Montibus Germaniæ Transrhenanæ.

I. MEmoratis Germaniæ antiquæ silvis, montes nunc etiam dicantur. *Mela*, lib. *III.* cap. *III.* de Germania: *Terra ipsa multis impedita fluminibus, multis montibus aspera, & magna ex parte silvis ac paludibus invia.* *Tacitus* de Germ. *Terra etsi aliquando specie differat, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior quà Gallias, verticosior, quà Noricum ac Pannoniam aspicit.* humilis dicitur, quà regiones sunt istæ: Cliviæ, Geldriæ, & Hollandiæ partes trans Rhenum sitæ; dein Frisia, Vestfalia, Brunsvicensis, Luneburgensisque ducatus. Magdeburgensis Bremensisque episcopatus, Holsatia, Jutia, Mecheloburgiensis ducatus. Pomerania, Brandeburgiensis marchionatus, & Polonia minor cis Vistulam. reliqua in meridiem versus paullatim collibus durescunt, moxque montibus horridè asperantur. *Plinius*, lib. *IV.* cap. *XIV.* *Introrsus verò, nulli inferius nobilitate Hercynium jugum prætenditur.* Aristoteles μετεωρ lib. *I.* cap. *XIII.* *Ex reliquorum fluminum numero pleraque versus septemtriones è montibus Hercyniis profluunt.* Apollonius quoque, Ἀργοναυτ. lib. *IV.* Ἑρκύνιον nominat *montem.* Diodorus Siculus, Britannicas verò insulas contra Hercynias juga, id est, contra Germaniam sitas tradit lib. V. Antiquissimis temporibus sic fuisse adpellatum prædictum jugum, testis est is mons, qui, Brunsvicensem ducatum à meridie claudens, in hunc usque diem vulgo vocatur *der Harz.* nam hoc nomen hodieque ipsi magis tribuitur jugo, quàm silvæ superfusæ. Ceterùm partes hujus Hercynii jugi variè adpellatæ sunt. sed montes indicandi, qui Danubii fontibus propiores.

Germaniæ partes humiliores, & verticosiores.

Hercinium jugum der Hartz.

II Auctor noster de Germ: *Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effusus.* Plinius lib. *IV.* cap. *XII.* ex eodem monte oriri ait Danubium, *ex adverso Rauricis Galliæ oppidi.* *Festus Avienus*, in orbis terræ descriptione: & *Ptolemæus* in Germania

Abnoba mons ex cujus radicibus Danubius oritur.

nia eumdem memorant. Sic *Strabo* quoque lib. *IV.* *Adula mons.* Apud Martianum *Capellam* legebatur hic mons *Adnovem.* pro quo rectè viri eruditi restituerunt *Abnovam.* ex quo haud ineptè quidam conjecerunt, ipsis Germanis montis vocabulum fuisse *die Abenovve.* à quo Latinis Græcisque facta vocabula *Abnoba, Aunoba,* & *Abnova.* Plinius, Tacitus, & Avienus, Danubii fontem in eo statuunt. Ptolemæus errat, quòd longè à Danubii fonte contra tot Romanorum auctorum sententiam diduxit; deinde quòd longè in septemtriones eum extendit. *Abnoba* fuit id montium jugum, quod ab Rheni Arolæque confluentibus in septemtriones versùs ad opidum usque *Pfortzheim*; inter Rhenum ac Danubii fontem Nicrumque sternitur. Ex hujus radice, versus orientem, oritur Danubius, *molli & clementer edito jugo,* ut ait Tacitus.

III. *Cognomineis Alpibus montes, qui sunt supra fontem Danubii,* Ptolemæus ex occidente brumali in orientem solstitialem, longitudine CXC M passuum, juxta ripam Danubii extendit. Hoc hodiè est id jugum, quod, à dicto Abnoba & Nicri fonte initium sumens, inter Danubium atque Nicrum versus Brentium flumen porrigitur, complures fundens amnes, quorum alii in Nicrum, alii in Danubium delabuntur. Nomen *Alpium* hodieque hoc tractu manet; & circa Danubii fontem, regio vocatur *die Albe*; & inter duo oppida *Aurach* & *Blaubeuren*, *die rauche Albe*: item vicus inter Ulmos & Brentium flumen *Albeck*; cujus vocabulum extremitatem Alpium significat. Alpes Germaniam nunc ab Italia submoventes, adcolis Germanis vocantur hodieque *Alben.* *Strabo* lib. IV. docet, τὰς Ἄλπεις, sive τὰ Ἄλπια ὄρη antea dicta fuisse Ἀλβια. unde duo Ligurum in Italia opida maritima, *Albium Intemelium* & *Albium Ingaunum.* *Alpeis.*

IV. Ceterùm *Melæ* lib. *III.* cap. *III.* *altissimi*, ut antè dictum, Germaniæ montes memorantur *Rhetico* & *Thannus*: quorum hujus etiam meminit Tacitus annal. *I.* & *XII.* Hunc esse hodiè ex adverso Magontiaci, vulgari vocabulo *der Hayrich*, sive, ut alii vocant, *der Hose rüke*; illum verò è regione Bonnæ, vulgò *das Siebengebirge*; suprà in Mattiacis ac Juhonibus docui. Utrumque partes fuisse Hercynii jugi, ex suprà dictis patet. *Taunus mons v. der Hayrich.* *Rhetico mons* das Siebengebirge.

V. Ptolemæo in Germania est, *Melibocus mons*, sub *quo est Semana* silva. Situm hujus jugi ita describit, uti juxta lineam æqui-

 ne-

noctialem ex occidente in orientem, inter fontem Amisiæ & Albis medium procurrat. ex quo viri dicti haud malè observarunt esse idem montis jugum, quod vulgo hodiè dicitur *der Harz*. nam hoc etiam alia Ptolemæi verba faciunt: *Cathulcones ad utramque Albis ripam: sub quibus Cherusci atque Campsani, usq; ad Melibocum montem. sub Campsanis autem Chatti.* Ubi medius constituitur Melibocus inter Cheruscos atque Chattos. quorum terminum communem fuisse montis jugum, quod hodiè dicitur *Hartz*, pluribus argumentis in Chattis docui. Hodiè vertex hujus jugi altissimus, inter opida *Ostervvyk* & *Werningerode*, vulgari vocabulo adcolis dicitur *Blockesbarch*. qui an antiquum illud nomen servet, quod Ptolemæus fortè vitiosè, ùt pleraque alia in Germania, scripsit *Melibocus*, quasi *Melbocus*, pro *Meblocus*, haud temerè dixerim. Errarunt qui Bructeros dictum Blocum montem quondam adcoluisse, nomenque ei dedisse adsęverarunt, his maximè Claudiani verbis inducti;

Melibocus mons n. der Hartz.

Blockesbarg.

—— venit accola silvæ
Bructerus Hercyniæ.

Hæc ad eam silvam spectare, quæ vulgò nunc inter Lonam & Segum amnes dicitur *der Wester Wald*, superiori capite, & anteà in Bructeris ostendi. Haud equidem nescius sum, superioribus Germanis prædictum *Blocum* vulgò vocari *der Brockersberg*. verùm id fit mutatione liquidæ in liquidam: non, quia vocabulum id à Bructeris derivatum. Credibilius enim est, ipsos adcolas verum tenere montis nomen, quam superiores Germanos longiùs sitos. Ab adcolis Brunesvicensibus, qui Saxonicâ utuntur dialecto, accepto vocabulo omnes reliquæ nationes, inter Rhenum Vistulamque, quæ eâdem utuntur dialecto, *Blockesbarc* vocant.

VI. Porro idem Ptolemæus ita habet: *Suditi montes, sub quibus est Gabrita silva: inter quos & Sarmaticos montes est saltus Hercynius.* *Suditos* montes alii interpretantur hodiè id jugum, quod ab occidentali Bojohæmi latere, vulgari vocabulo *der Fichtelberg*, clarissimos amnes, Mœnum, Salam, Egram & Nabum fundit: alii eum montem, qui ab orientali Bojohæmi latere, vulgari vocabulo *der Risenberg*, Albim flumen eructat. utrique rectè: nam Ptolemæus ejusmodi Suditis montibus situm statuit, uti initium eorum ab occidente meridianam fontis Visurgis lineam propemodum

Suditi montes hodie Bojohæmici.

dum attingat; finis autem ultra Albis fontem, in orientem versùs protensus sit. Suprà in Hermunduris docui, fontem, quem Ptolemæus Albi tribuit, esse eum, qui vulgò dicitur Vultavæ fluminis fons. docui item in Narciscis, Gabretam silvam fuisse supra Nabi fontem. docui in Quadis, Hercynium saltum Ptolemæo adpellari eum, qui erat ab orientali Bojohæmi latere inter Moraviam ac Silesiam, item inter Hungariam ac Poloniam, ad Vagi usque fontem. *Sudetes* igitur *montes* nulli alii sunt existimandi, quàm qui hodiè cognomine *Bojohæmici* totum Bojohæmum cingunt. Hos quoque propriè dictos fuisse *Hercynios montes*, quemadmodum silva iis superfusa, haud dubium est.

VII. Inter Albim & Vistulam ex occidente solstitiali in orientem brumalem, CCV. millium passuum longitudine, habet Ptolemæus *Asciburgium montem*; quem supra cap. *XXXII.* pluribus descripsi. *Asciburgius mons.*

VIII. Idem Ptolemæus, *Sarmaticos montes*, quibus inter Vistulam ac Danubium latus Germaniæ occidentale claudit, à septemtrionibus in austrum, longitudine CXXV millibus passuum, ita protendit, uti meridionalis eorum extremitas opidis Pannoniæ Aquinco, Salvæ, & Carpi, objecta sit; septemtrionalis verò LV millibus à Vistulæ fonte in orientem versùs, linea ferè æquinoctiali distet. *Aquincum* esse nunc *Budam*; *Salvam*, *Salmar*, *Carpin*, *Kalpach*, suo loco docebo. Hodiè ab destructo opido, quod trans Danubium, ex adverso Carpis dicitur *Vacya*, ad Vagi amnis fontem, continuum protenditur montis jugum: quos *Sarmaticos* esse Ptolemæi *montes*, ipse situs indicat. nam à Vagi quoque fonte ad fontem Vistulæ, ex oriente in occidentem, LV circiter sunt millia passuum. His argumentis adde, si lubet & ea, quibus supra Sarmatis Jazygibus per hunc limitem conterminos feci Quados. Nomen igitur hi montes habuêre, non à Sarmatica regione, ut quidam arbitrantur; sed à *Sarmatis Jazygibus*. Idem *Ptolemæus* lib. VIII. de Germaniæ tabula: *Terminatur tabula ab oriente Jazygibus, Metanastis, & Sarmatia Europea.* Solinus cap. *XXIII.* eosdem montes, *Sarmatarum* adpellat *rupes*. *Sarmatici montes.*

IX. Haud procul Sarmaticis jugis ponitur *Ptolemæo Carpates mons*, in Sarmatiæ descriptione: *Sarmatia Europea terminatur à meridie Jazygibus Metanastis; ab austrino Sarmaticorum montium* *Carpates mons.*

tium fine, usque ad initium Carpatis montis. In descriptione Jazygum ferè idem in Daciæ descriptione refert. Verùm bis heic ab eo erratum puto. primùm, quod montem nullum ponit, ubi omnium altissimum erat jugum, quod nunc ad Vagi fontem vulgari vocabulo Hungaris *Tarczal*, Polonis & aliis Slavis *Tatary gory*, Germanis *Schneeberg* vocatur. deinde quod Carpaten montem, omneque Jazygum Dacorumque latus in eodem posuit parallelo, in quo Sarmaticorum montium extremitatem austrinam; quum septemtrionali eorum extremitati montes cohæreant, qui à Marò flumine ad Alutæ fontes continuo jugo procurrunt. Ceterùm *Krabacks* hodie vocatur & *Krepack*, item *Biesciady gory*, omne jugum, quod à Tartaris montibus ad Alutæ fontem Russiam ab Hungaria dirimit. Germanis inter Tyræ ac Pathissi fontes vocatur *Kaltperg*; quod *frigidum montem* significat. sed nescio an non vocabulo vitiato, quasi *Kalperg*, à *Karpack*. Hic *Kaltperg* Ptolemæo propriè est *Carpates*. Malè faciunt, qui hujus nomen etiam citra Sarmaticos montes ad Marum usque flumen ex Ptolemæo interpretantur. nam heic Ptolemæus quidem unà cum Strabone, Plinio, atque Solino Hercynium refert saltum: at nullum Carpaten montem nec hodiè hæc pars *Krapak* vocatur accolis.

Peuce mons. X. Eidem Ptolemæo in Sarmatia est *Peuce mons*; qui mox postea plurali numero dicitur *Peucini montes*. Esse hodiè in Podoliæ, Russiæ minoris, & Voliniæ confinio, suprà in Peucinis sive Bastarnis docui.

Venedici montes. XI. Sunt & *Venedici montes* Ptolemæo in Sarmatia, eo tractu, quo nunc Prussia est. sunt equidem heic montes; sed memoratu minùs digni; colles veriùs, quàm montes. *Tacitus* de German: *Nam quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* De silvis non negaverim: tota quippe Sarmatia, ut & Germania, silvis fuit referta. at montes heic nulli, nisi quos Ptolemæus *Venedicos* adpellat. hos verò Taciti ævo Æstios tenuisse, suprà ostensum est.

Sevo mons. XII. Scandinaviæ peninsulæ immensus mons *Sevo*, Riphæis jugis non minor, quo situ fuerit, in ipsius peninsulæ item in oceani septemtrionalis descriptione indicavi. Hi igitur ferè sunt Germaniæ montes, antiquorum auctorum monumentis celebrati.

CA-

CAPUT XLIX.

De Fluminibus Germaniæ transrhenanæ.

I. TErminus inter utramque Germaniam, citeriorem & ulteriorem, *Rhenus*, jam antè satis indicatus est, unà cum amnibus à læva ripâ in eum defluentibus. Ordo igitur nunc postulat, uti eos proximè dicamus, quos dextra ripa ex ulteriore Germania recipit. Primus memoratur *Nicer*, hodiè vulgò dictus *der Necker*. Hujus meminerunt complures auctores antiqui: ut *Eumenius* in panegyrico ad Constantinum Magnum. *Sidonius* in carm. VII. *Fl. Vopiscus* in vita Probi imperatoris. *Marcellinus* lib. XXVIII. *Ausonius* in carm. de Mosella. *Egimhardo*, in historia translationis divorum Marcellini ac Petri, adpellatur *Neccarus*. *Nicer fl.*

II. Nicrum sequitur *Mœnus*, vulgò nunc dictus *der Mayn* & *der Meyn*. Hujus primus meminit *Mela*; cui *Menis* dicitur lib. III. cap. III. Plinio lib. IX. cap. XV. ac Tacito de Germ. est *Mœnus*. in Eumenii panegyrico exemplaria alia referunt per *e*, *Menus*; alia per *œ*, *Mœnus*. Idem amnis Reginoni, & aliis ejus sæculi scriptoribus dicitur *Mogonus* & *Moganus*. Fictum hoc est vocabulum ex nomine urbis *Mogontiaci*. at semper vocatus fuit *der Mayn*, *Meyn*, & *Moyn*. unde opidum dictum fuit *Maynzich*, *Meynzich*, & *Moynzich*. quod Romani, suo ori adcommodantes, fecère *Magontiacum* & *Mogontiacum*. *Moyn* adpellatur in donatione quadam Ludovici imperatoris; & pagus ad ejus tractum *Moynergovve*. Ex his vocabulis *Mogonus*, & *Moganus*, alii postea finxerunt sibi vocabulum *Logona*, quo id flumen intelligunt, quod infrà Mœni confluentem vulgò vocatur *die Lone*, & variante dialecto, *die Lane*. quem ego malim Latinè adpellare genuino nomine *Lonam*, sive *Lonum*, & *Lanum*. *Mœnus fl.* *Lona fl.*

III. Infra Lanum est flumen, hodie vulgò dictum *Sige*. rectè nuncupari potest *Signum* & *Segum*. nam opidum ei adpositum, quod vulgò nunc vocatur *Sigen*, Ptolemæo dici *Segodunum*. *Sigum fl. die Sige.*

Luppia fl. n. dic Lippe.

IV. Proximus hinc memoratur *Luppia*; qui nunc est *Lippe*. Primus ejus meminit inter Latinos *Paterculus* lib. II. Veteres equidem auctores, Græci juxta ac Latini id scripserunt modò *Luppia* & *Lupia*. at quia in Germanico vocabulo ea litera geminatur; rectiùs dixeris *Luppia*. Memorant eum præter Paterculum *Mela* loco prædicto & *Tacitus* annal. I. & hist. V. Inter Græcos *Strabo* lib. VII. & *Dio* lib. LIV. quibus Græcè dicitur Λουππίας. *Ptolemæo* memoratur opidum flumini adpositum, quod hodièque vocatur *Lippe*, nominatur ei Λουππία, in Germaniæ descriptione: libro autem VIII. Λουπία. *Strabo*, non in Rhenum, sed in oceanum ostium ejus fluminis per errorem deducit.

Eliso fl. n. Alme.

V. Influit in Luppiam, haud procul opido *Paderborn*, amnis vulgari nunc vocabulo *Alme*. Dioni is, prædicto lib. LIV. dicitur *Eliso*, Græcè Ἐλίσων. unde hodièque vicus, Luppiæ Elisonisque confluentibus adpositus, dicitur *Elsen*, quòd *Alisonem castellum* vocari Tacito ac Paterculo, suprà in Sigambris docui. ex quo liquet, ipsum quoque amnem dictum fuisse antiquitus *Alisonem*. atque etiam nunc vicus alius, ei adpositus, vocatur *Alsem*.

Sala fl. n. Isel.

VI. Infra Luppiam & flumen *Isel* antiquum ei nomen fuisse *Sala*, unde Francorum natio adcola *Salii* dicta, suprà in Frisiis docui. Ostium huic fuisse, antequam Flevus lacus exsisteret, inter duas nunc insulas, *Flieland* & *Schelling*; postquam verò in id Rhenus per Drusum effusus, partem inferiorem à Rheni ingressu ad usque Flevum lacum, dictam fuisse *Navvale*, id est, *posteriorem Nabalem*, Romano ori *Navaliam* & *Nabaliam*; ibidem demonstravi. Atque hæc ferè sunt flumina in Rhenum defluentia, quorum memoria apud antiquos auctores exstat. Nunc reliqua etiam persequar.

Vider fl.

VII. Proxime ostium Nabaliæ, ostium est amnis, qui hodie superiori parte dicitur *Vecta*, vulgò *die Vecht*, infima autem, quà lacui adpropinquat, *het Svvarte Water*; id est, *Aqua nigra*. hujus nomen aliâ dialecto pronuntiatur Wäter: unde factum esse Romanis vocabulum amnis *Vider*, quod Græcis effertur Οὐίδρος; suprà in iisdem Frisiis docui. Memoratur id nomen Tacito annal. I. & Ptolemæo in descriptione Germaniæ.

VIII. Cla-

VIII. Clarisſimus hinc amnis *Amiſia*, vulgò *Aems*, quaſi *Aemis*, dictus. Hujus quoque nomen variè ab antiquis auctoribus prolatum. *Melæ* dicto lib. III. cap. III. & *Plinio* lib. IV. cap. XIV. eſt *Amiſius*. Tacito autem, annal I. & II. *Amiſia*. Straboni, cui notius fuit pariæ urbis *Amaſiæ* in Aſia nomen, quàm amnis Germanici vocabulum, lib. VII. adpellatur Ἀμασία, *Amaſia*. Ptolemæo Ἀμάσιος, *Amaſius*; & opidum adpoſitum, quod hodie dicitur *Embden*, Ἀμάσεια, *Amaſia*. Sed eidem amnis mox dicitur Ἀμάσιος; ùt Melæ ac Plinio; & prædictum opidum in lib. VIII. Ἀμίσεια, *Amiſia*. *Amiſia fl. vulgò Aems.*

IX. Poſt Amiſiam eſt *Viſurgis*; vulgò hodie de *Weſer*: olim fortè *Weſerus*. Memoratur Paterculo, Melæ, Plinio, Tacito, locis ſuprà dictis: & Sidonio carm. XXIII. Dioni dicitur Οὐίσουργος *Viſurgus*. M. Adamo, in hiſt. eccleſ. dicitur *Viſuris*; vocabulo ad hodiernum amnis nomen *Weſer* adcommodato. Wandeberto, in hiſtoria divi Bonifacii Magontini eſt *Wiſaraba*. *Viſurgis fl. n.* die Weſer.

X. In Viſurgim à læva ripa devolvitur *Adrana* Tacito annal. I. memoratus; hodiè vulgò dictus *die Æder*. *Adrana* die Æder.

XI. Sequitur in oceani litore ingens flumen *Albis*, vulgò *die Elbe, de Elve*, Venedis ſive Slavis *Labe*. Meminerunt hujus Paterculus, Mela, Plinius, Tacitus, Seneca in Medea, Solinus cap. XXIII. & alii. Dicitur Græcis auctoribus Ἄλβις; item Straboni lib. VII. Ptolemæo in Germania. Dioni vero, lib. LV, eſt Ἄλβιος, *Albius*. Poſterioris ſæculi ſcriptoribus dicitur *Albia*. Falſos ei attribuiſſe fontes Tacitum atque Ptolemæum, in Hermunduris notavi. *Albis fl. die Elbe.*

XII. In Albim defluit nobilis *Sala*: quem Tacitus innuit annal. XIII. his verbis: *Eâdem æſtate inter Hermunduros Chattosque certatum magno prælio, dum flumen gignendo ſale fœcundum & conterminum, vi trahunt.* Græcè Straboni, in prædicto libro VII. vocatur Σάλας: *Eſt & Sala amnis, inter quem & Rhenum bellum feliciter ſucceſſu gerens, obiit Druſus Germanicus.* Inter Salam Rhenumque bellum geſſiſſe Druſum, refert Strabo. *Sala fl.*

Chalusus fl. n. Trave.

XIII. Ultra Albim & Cimbricam peninsulam Ptolemæo narratur fluvius Χάλουσος, *Chalusus*. Hic hodiè dicitur *Trave*, Lubecamque adluit.

Viader f. Suevus fl. die Oder. *Guttalus etiam dictus.*

XIV. Proximè post Chalusum signantur Ptolemæo Συήβος, Οὐίαδος & Οὐϊστούλας. *Suevus, Viadus*, & *Vistula*. Unum eumdemque esse amnem *Suevum*, & qui heic *Viadus* dicitur, in Semnonibus ostendi. Esse hodiè eum, qui vulgò dicitur *die Ader* & *Oder*, nemo dubitat. Ἴαδρος fuerit Ptolemæo Græca formatione, qui Latinè *Iader*. Apud Macrianum quoque legitur τοῦ Οὐίδου, unde haud temnendum argumentum, omnino Ptolemæo id vocabulum fuisse Οὐίαδρος, *Viader*, neque enim de litera ρ quidquam dubitari potest, quandoquidem genuinum id germanumque amnis nomen etiam nunc durat. *Helmoldo*, in Chronico Slavorum dicitur *Odora*; non Germanica, sed Slavorum tunc accolentium sic dialecto. sic quidpe etiam nunc Czechis, sive Bojohæmis, Vinidis adcolis, & Polonis. aliisque ejusdem generis populis vocatur. Ceterum idem amnis Plinio in dicto lib. IV. cap. XIV. & Solino cap. XXIII. dicitur *Guttalus*; nescio unde.

Vistula fl. die Weissel *per errorem Eridanus dictus.*

XV. Ipse *Vistula*, antiquissimus Germaniæ Sarmatiæque ad mare Suevicum terminus, antequam Æstii, Germanica gens, in Venedorum agros transiverant, hodie adcolis Germanis dicitur de *Wiesel*. & variante dialecto *die Weissel*, Slavis *Wisla*. Antiquis Græcorum Romanorumque auctoribus variè scribitur. nam Plinio ac Solino dicto jam modo. Ptolemæo Οὐϊστούλας. Plinio etiam est *Vistillus*, Melæ lib. III. cap. IV. dicitur *Visula*. Marcellino lib. XXII. *Bisula*; quia Græcè scribebatur Βισούλας. Jornandi in Gothicis plurima ex parte vocatur *Vistula*: nonnunquam tamen *Viscla*. quod nescio an ex Slavorum sumserit *Wisla*. Ceterùm antiquis Græcorum auctoribus eumdem amnem per errorem adpellatum fuisse *Eridanus*, suprà in Gothis docui. Causa hujus erroris fuit, quia antiquioribus Græcis *Eridanus* & *Rhodanus* dicebatur is amnis, qui in Vistulam apud Godanium opidum defluens, vulgari vocabulo hodiè vocatur *Reddaune* & *Reddune*; item *Raddaune* & *Raddune*.

XVI. Ul-

XVI. Ultra Vistulam, in Sarmatia, quatuor Ptolemæus recenset amnes, in sinum Venedicum defluentes: *Post Vistulæ amnis ostia, Chroni ostia, Rubonis ostia, Turunti ostia, Chesini ostia: situs oræ maritimæ, quæ est juxta parallelum per Thulen ductum, hoc est, finis pelagi terræ cognitæ.* Ultimi amnis *Chesini* ostium sub eodem cum Cimbricæ peninsulæ promontorio ponit gradu ac scrupulo. ex quo aliud construitur argumentum, satis certum, in Venedicum sinum omnes quatuor effluxisse amnes prædictos. Venedicum sinum intelligere Ptolemæum per Prussiæ Livoniæque litora, suprà in explicatione oceani septemtrionalis notavi. In his igitur litoribus quærenda sunt ostia dictorum amnium: qui haud dubiè reliquis eorundem litorum amnibus fuère insigniores, notatuque digniores. *Chronum* interpretor eum, qui vulgò nunc *Mamel* adcolis Germanis, Polonis verò *Niemien* dicitur. Hic *Chronius* vocatur Marcellino, lib. *XXII.* *Chronus fl. n.* Mämel.

XVII. *Rubo* est is, qui vulgò nunc Sarmatis adcolis *Dvvina* & aliis *Dzvvina*, Germanis di *Duna* adpellatur. Oritur hic in Moscovia, haud procul fonte Volgæ, opidumque *Plotzko* præter lapsus, tandem apud Rigam, Livoniæ opidum, in sinum Venedicum sese evolvit. *Rubus fl. n.* Düna.

XVIII. *Turuntus* hinc est is, qui vulgari vocabulo *Welika rzeka* in Moscovia exortus, magnumque lacum, qui vulgò dicitur Russis *Czudzko*, & Livonibus *Peybas*, trans vectus, nomine hinc *Nervæ* adsumto, Livoniam à Moscovia dirimit, paulloque infra duo validissima sibi invicem adversis ripis opposita munimenta *Nervas*, in sinum Finnicum exit. *Turuntus fl. n. Nerva.*

XIX. In eumdem sinum evolvitur & *Chesinus*; qui *Lovvat* Russis perhibetur, antequam lacum *Ilmen* apud urbem *Weliki Novvogrod* intret: quem emensus alio nomine *Wolchovv*, per lacum *Ladogam* versus dictum sinum pergit. Sed ex his quatuor amnibus duo tantùm, *Chronus* & *Rubo* ad Estios Germanos spectarunt. reliqui duo in Venedorum jam fuère finibus. *Chesinus fl. n.* Lovvat.

XXIII. Atque hic tandem mihi est finis descriptionis *Antiquæ* illius, & *Magnæ Germaniæ*; toti terrarum orbi, postquam ar-

armis eam tentaverunt Romani, celebratissimæ. cujus antiquum decus & gloriam immensis curis laboribusque inexhaustis hactenus diligentiùs illustrasse, & ab eorum, qui ante me ad eam commentati sunt, supinâ incuria, & securitate, quibus obscurata magis quàm illustrata fuit, vulgique credulitate acriùs vindicasse, mihi maximè gaudeo, Germanis verò meis & communi patriæ summè gratulor. De reliquo *Deum immortalem & rerum omnium potentem precor veneror que, propitius* atque benignus diu sospitem porròfelicitet, perpetuam det concordiam & candida lætaque omnia, hoc mihi summum votum.

FINIS LIBRI TERTII.

PHI-

HELVETII
pars.
Curia
Alpes
Clavenna
RHA

PHILIPPI CLUVERII
VINDELICIA
ET
NORICUM
CONTRACTÆ
Procœmium.

Finita mihi erat ad Danubii ripam veteris Germaniæ descriptio. at quia posterioribus sæculis Germani Hermunduri, Marcomanni & Quadi, eum amnem transgressi, Vindeliciam quoq; & Noricum occuparunt, easq; terras in hanc usque diem tenent; idem mihi in hac Illyrici parte faciendum duxi, quod initio descriptionis Germaniæ Cisrhenanæ in nonnullis Galliæ populis feci: nempe, uti in gratiam Germanorum, ea nunc loca colentium, breviter & tamquam ἐν τῷ παρέργῳ indicarem, qui populi, quæ loca atque oppida illic antiquis temporibus incoluerint. Nam & hæ regiones, licèt præclara atque præstantia ingenia hâc nostrâ ætate pauloque superiori ævo sortitæ sint, quæ patriæ terræ antiquitatem illustrare gnaviter ac strenuè laborarunt: tamen multâ adhuc obscuritate obseptæ, fœdisque erroribus oblitæ jacent: ita, uti non minor heic quàm in ipsa Germania explananda, labor mihi sit relictus. Quem equidem ego lubens suscipiam; &, quantum prædicta brevitas, temporumque præteritorum obscuritas patiantur, omnia clara reddam, quæ ab aliis aut neglecta, aut perperam exposita sunt.

CA-

CAPUT I.

Ostenditur, Vindeliciam & Noricum veteris Illyrici fuisse parteis.

Illyrici antiqui divisio.

I. ILlyricum antiquum, in Liburniam, Dalmatiam, Pannoniam, Noricum atque Vindeliciam divisum, partem fuisse Celticæ veteris, primo Germaniæ antiquæ volumine docui. Ipsam Vindeliciam, Noricumque parteis fuisse Illyrici, nunc maximè ostendum est. *Strabo* lib. VII. *Ab Istro septemtriones prospiciunt, quæ sita sunt trans Rhenum & Galliam; nempe Gallicæ Germanicæque gentes, ad Bastarnas usque, meridiem verò versùs sunt Illyricæ gentes & Thracicæ, &, quæ his permiscentur Celticæ aliæve nationes, ad Græciam usq.* Per *Gallicas trans Rhenum genteis* intelligere eum *Alemannos*, inter Rhenum, Danubium, Mœnumque amneis tunc incolenteis, in Germania Transrhenana, cap. IV. docui. His cis Danubium, trans Rhenum itidem & Galliam, quà Helvetiorum sternuntur agri, contermini fuerunt *Vindelici*; his porrò in ortum versùs *Norici*: quos in Illyricis gentibus connumerat: *Primo igitur loco Illyrica dicamus; quæ & Istrum & Alpeis attingunt, sita inter Italiam & Germaniam, initium ducentia à Lacu, qui est apud Vindelicos, Rhætos, atque Helvetios.* Lacum hunc esse *Brigantinum*, quem Rhenus amnis inter Vindelicos Helvetiosque transit, in Germania Cisrhenana cap. XL. ostendi. In eandem sententiam scribit *Herodianus*, lib. VI.

Appiani Alexandrini scripta.

II. *Appianus Alexandrinus* inter alias Romanarum rerum historias, de Illyricis quoque bellis conscripsit librum. cujus exigua portio cum reliquis ejus operibus typis edita est. reliqua quum interierint, vel in abscondito lateant; Latina tamen quædam, nescio cujus, versio exstat. quæ utrum ad genuinum auctoris textum formata sit, nec ne, haud facilè dixerim. Pleraque illic valdè absurdè sunt contexta; ita uti haud facilè verus rerum sensus intelligi possit. Illa verò sic habet: *Residui deinde Illyriorum habebantur ante Paones à Romanis Rhætii*; post *Paones, Norici.* intellige *Pannonios* pro *Paonibus.* Sub *Rhætorum* vocabulo heic intelligendi sunt & *Vindelici.* Atque hæc de Vindelicis atque Noricis tres isti tradunt auctores. Pannonios, Noricis proximos, sub eodem Il-

-ly-

lyrici computatos fuisse nomine, passim apud Romanorum simul atque Græcorum reperias scriptores. hinc etiam Romanorum exercitus, sive legiones, Danubii ripam custodientes, Illyricæ adpellantur omnibus. At verò Romani eam veteris Illyrici partem, ceu propriâ ac peculiari adpellatione, dixêre Illyricum, quæ in duas parteis, id est, in *Liburniam* ac *Dalmatiam* divisa fuit. Verùm neque hæ duæ regiones, neque ipsa Pannonia quicquam ad præsentem commentationem attinet, de unis *Vindeliciâ* ac *Norico* heic agetur.

Illyricum propriè dictum.

CAPUT II.

Ostenditur, omneis Alpinos populos, quorum pars maxima Vindelici ac Norici, quondam Tauriscos fuisse dictos.

I. TAuriscos Gallicam facit gentem *Strabo* lib. *VII. Scordiscos* Athenæus quoque, lib. *VI.* cap. *V.* fecit Γαλάτας, à Brenni Delphica expeditione reliquias. *Ptolemæus* in Pannonia eos ponit, ad Savi Danubiique confluenteis: & eodem situ *Plinius* lib. III. cap. XXV. in descriptione Pannoniæ: & cap. *XX.* ita: *Juxtaque Carnos quondam Taurisci appellati, nunc Norici. Strabo* lib. *IV. Noricorum sunt etiam Taurisci.* Horum fuisse *Noreiam* opidum, testis est *Plinius*, eodem libro, cap. *XIX.* Item *Strabo* lib. *V. Habet is locus auri lavacra præclara.* Haud ita procul Aquileiâ fuisse ista Tauriscorum auri lavacra, testatur ipse *Strabo* suprà lib. IV. Ceterò eamdem urbem disertè Noricorum pronuntiat Cæsar bel. Gall. comment. I. Vocabulum *Noricorum* à primitivo *Noreia* derivatum est. Ante id vocabulum omneis in universum dictos fuisse *Tauriscos*, patet ex Plinio ac Strabone. Hoc quoq; nomen esse derivativum, non è Gallia allatum; sed hisce in oris natum, testantur Noricorum montes, qui inter Dravum & Salsiacum amneis *Saltzach*, vulgò dicuntur T*aurn*, variis cognomentis distincti; ut *Krumlertaurn*, *Windischtaurn*, *Felbertaurn*, *Karntaurn*, *Kalsertaurn*, *Raurissertaurn*, *Kasteintaurn*, *Vellachertaurn*, *Rahstätertaurn*. & alii. A quorum vocabulo, haud dubiè Geltico sermone, gens accola dicta fuit *Thi Taurischen*. quod posteà Græci

Scordiscorum genus & sedes.

Noreia op.

Norici antea dicti Taurisci.

Taurisci unde adpellati.

Scordisci à Scordo monte dicti. ci atque Latini fecêre *Taurisci*: quemadmodum *Thi Theutischen Theutisci*. nam & *Scordisci* quoque procul dubio ejusdem Celticæ gentis linguâ dicti fuêre *thi Scordischen*, à monte *Scordo*, Livio lib. *XLIII* memorato: qui aliis auctoribus est *Scardus*, inter Illyricum, Thraciam & Mœsiam; ubi quondam Scordiscorum fuit sedes.

Vindelici olim Taurisci dicti. II. At non modò ei genti, quæ posteà dicta fuit Norici, sed Vindelicis quoque antiquissimis temporibus fuisse nomen Tauriscorum, ex auctorum monumentis deprehendo. *Plinius* lib. III. cap. *XX*. *Polybius* lib. *III*. *Stephanus*, *Appianus* quoque in Annibalicis, caput gentis Taurinorum, quæ posteà Romanis *Augusta Taurinorum* dicta, vulgò nunc *Taurino*, adpellat *Taurasiam*. Sed & *Livius* lib. *XXI*. haud obscurè Taurinorum gentem à Gallorum Cisalpinorum genere eximit. *Strabo* ex Posidonii monimentis recitat, Cimbros ab Scordiscis, Scordum tunc montem accolentibus, transisse ad Tauriscos, & inde ad Helvetios; qui unà cum ipsis in Galliam Italiamque expeditionem fecerunt. Hinc etiam *Livius*, loco prædicto, Veragros, Alpinam gentem, Salassis proximam non modò à genere Gallorum sed etiam ab amicitia, concordia & pace eximit. Ex his certum jam fit, omnem hanc Illyricæ gentis partem, quæ inter Germaniam & Italiam, item inter Galliam & Pannoniam, juxta Danubium flumen, & in Alpibus porrecta, antiquissimis *Tauriscorum nationes & sedes.* sæculis dictum fuisse uno nomine *Tauriscos*; nempè à situ regionis, Alpibus superstratæ montibus: quos illi suâ linguâ adpellabant *Thi Tauren*; quemadmodum alio vocabulo *Thi Alben* & *Alpen*: quæ vocabula etiamnunc apud incolas horum montium Germanos integra durant; etiam ultra Dravum in Carinthia ac Stiria, & trans Danubium in Svevia; ut in Germaniæ montium descriptione ostensum. Romani inde omnem *Tauriscorum* gentem dixêre *Tauriscorum gens Alpina.* *Alpinos*, & *Inalpinos* populos, vocabulo æquipollenti: quo haud dubiè & ipsi sibi dicebantur *Thi Alpischen*, & *Albischen*. neque enim aliunde nomen habuit *Albicorum* gens, quæ *monteis supra Massiliam* incoluit; teste *Cæsare* bell. Civ. comment. I. quos inter Alpinos populos disertis verbis recenset *Strabo* lib. IV. Alpium verò nomen hujus extensum fuisse, idem testatur auctor. Ceterùm *Taurisci quare Gallica gens* Græci, à quibus id habuit Strabo, ob linguæ morumque similitudinem Gallicam gentem *Tauriscos* esse arbitrati sunt, postquam ab Alpibus, antiquâ sede, in Pannoniam ad Scordiscos transmigrassent.

ſent. Rectiùs *Appianus* in libro, quem de Illyricis bellis conſcripſit, utramque gentem, *Tauriſcos* ſimul atque Scordiſcos inter Illyricas genteis connumerat. Quo tempore Tauriſci in Pannoniam migraverint, oſtendit Plinius lib. *III.* cap. *XX.* *Rhætos Tuſcorum prolem arbitrantur; à Gallis pulſos, duce Rheto.* Cui conſentiens, *Juſtinus* lib. *XX.* Item *Livius* lib. V. Narrat hinc de tranſitu Gallorum è Gallia in Italiam: *qui Priſco Tarquinio Romæ regnante*, id eſt, circa annum ante natum Jeſum Ↄↄc factus. Rhæti igitur, qui ex argumento linguæ haud dubiè fuerunt Tuſcæ originis, *Tauriſcos* tunc, id eſt, magnam Alpinorum Illyricorum partem, inter Dravi Rhenique fonteis incolentem, ſedibus pulſos, in inferiora Illyrici abire coëgerunt.

habiti qui erant Illyrici.

Tauriſci quando in Pannoniam migrarint.

Rhæti Tuſcorum proles.

III. Diviſa fuit univerſa gens in complureis populos, plerique recenſentur à *Plinio*, capite dicto; *Juxtaque Carnos quondam Tauriſci adpellati, nunc Norici; his contermini Rhæti & Vindelici: omnes in multas civitates diviſi.* Ita & *Strabo* lib. *IV.* De unis *Vindelicis* atque *Noricis*, duabus multò maximis Tauriſcorum partibus, inter Danubium & Italiam ſitis; hoc opuſculo nunc agam. ac primo loco de *Vindelicis.*

CAPUT III.

De Vindeliciæ ſitu, finibus, ac populis.

I. VEri Vindeliciæ fines aperuit *M. Velſerus Auguſtanus*, eo libro, quem de rebus Auguſtanis Vindelicis conſcripſit. Quamquàm verò Vindelici diverſiſsimi fuerint generis populi à Rhætis; tamen omne illorum ſolum, poſtquàm à Romanis terræ inter Danubium Italiamque Auguſti auſpicis debellatæ fuerunt, ſub unius Rhætiæ nomine comprehenſum fuiſſe; à Rheno, ſeu lacu Brigantino ad Ænum uſque amnem, terminum Vindelicos ac Noricos inter. *Ptolemæus* lib. *II.* & *VIII.* Europæ tabula V. *Tacitus* annal. *I.* ita; *Veterani haud multò pòſt in Rhætiam mittuntur; ſpecie defendendæ provinciæ ob imminentis Suevos.* qui Hermunduri aut Nariſci, Marcomannique, ſiniſtram Danubii ripam colentes: in cujus amnis dextrâ ripâ caſtra Romanorum erant præſidiorum. idem auctor in libro de Germ. idem hiſtor. *I, III.* & IV. *Solinus* cap. XXIV. *Plinius* lib. IV. cap. XIII.

Vindeliciæ fines.

II. Atque Rhætiam provinciam habitam fuisse ad Danubii usque ripam, satis liquet. Diversi fuisse generis *Vindelicos* à *Rhætis*, item illos ad Danubium pertinuisse, hos verò minùs, nunc ostendendum erit. *Sex. Aurel. Victor*, in Augusto; *Eutropius* lib. VII. de eodem Augusto; *Suetonius* in eodem Augusto & Tiberio; *Velleius Paterculus* lib. *II.* *Tacitus* annal. lib. *II*; *Plinius* lib. *III.* cap. XX. *Strabo* lib. *IV.* de Alpibus; & *Horatius* carm. lib. *IV.* odâ *IV.* gentes illas fuisse discretas, manifestò ostendunt. Rhæti enim Italica fuêre gens, à Thuscis Rheto duce orti: Vindelici verò pars Illyriorum. Terminum equidem inter utrosque statuit Ptolemæus Lychum flumen, vulgò nunc *der Lech.* Atque hinc lib. *VIII.* in Europæ tabula V. hos eas ordine connectit, à fonte Danubii exordiens. *Quinta Europæ tabula continet Rhætiam, Vindeliciam, Noricum, duasque Pannonias.* In Notitia imperii Romani, item in itinerario Antonini sæpiùs *prima* & *secunda* leguntur Rhætiæ; ut & apud *Paullum Diaconum* lib. *II.* cap. XV. Quam non posterioris demum sæculi esse universæ Rhætiæ inter Danubium & Italiam, item inter lacum Brigantinum & Ænum amnem, divisionem, ex Taciti patet Germ. *Germania omnis à Gallis Rhætisque & Pannoniis Rheno & Danubio fluminibus separatur.* Hinc nostri sæculi geographi *Rhætiam* Ptolemæum inter lacum Brigantinum & Lychum amnem primam esse voluerunt: *Vindeliciam* verò inter Lychum & Ænum, *Rhætiam secundam.* Et credo ego equidem, Lychum à Romanis limitem fuisse constitutum inter binas Rhætias, id quidpe haud perinde obscurè ex Antonini perspicitur itinerario; ubi loca versùs Ænum & Noricum in Secunda computantur Rhætia; loca verò versùs fonteis Danubii & Brigantinum lacum, in Prima & haud dubiè eadem heic observata fuit ratio, quæ in aliis Romanorum provinciis, *Belgicis, Germaniis citerioribus, Mœsiis.* ubi *Primæ* dictæ fuêre, quæ alio vocabulo *superiores*; & *Secundæ* quæ, *inferiores.* nec æquabilior divisio, quàm per Lychum, nec aptior terminus hoc dispici potuit. At malè atque imperitè Vindelicorum nomen ad Rhætorum vocabulo per Lychum distinxisse Ptolemæum, cùm alii auctores, tùm ipse posteà satis apertè ostendit; dum opida *Bojodurum, Augustam Vindelicorum, Abudiacum* & *Cambodunum* in una recenset Vindelicia; quæ hodiè vocantur *Instat Augspurg, Füssen, & Kempten.* quorum primum ad Æni confluentem in finibus Norici, malè à Ptolemæo Vindeliciæ tributum; reliqua

Vindelici & Rhæti diversi fuêre generis.

Rhætia prima & secunda, ac utriusque limites.

liqua inter Lychum & Rhenum seu Brigantinum lacum sita sunt. Unde patet, Vindelicos omnem tenuisse Danubii ripam, à fontibus ad Æni usque confluentem. Atteſtatur idem & *Strabo* libro i v. & v i i. Rhæti lacum Brigantinum attingebant, quà Rhenus incidit. reliquum ejus omne Vindelici, ad Alemannorum usque confinium, de quo Germaniæ noſtræ lib. III. cap. IV. pluribus dictum. læ vam lacus ripam tenuêre Helvetii. Porrò Vindelici ὀροπέδια colebant, ad Danubium uſque; Rhæti ipſas Alpium ſummitates ad Inſubreis uſque: Norici verò à Danubio ad Carnos uſque; quorum fuit Aquileia. Hinc *Plinius* lib. III. cap xx. & xxx. *Noricis contermini Rhæti & Vindelici.* Nempe hi ἐν τοῖς ὀροπεδίοις ad Danubium uſque; illi in ipſis Alpibus. *Paulus Diaconus* lib. i i. cap. xv. Tacitus de Germ. ſed & in Antonini itinerario, loca ad Danubium vergentia, Vindeliciæ titulo ſubſcribuntur. Limites igitur *Vindelicis* fuêre, ab occidente Brigantinus lacus; quo ab Helvetiis ſubmovebantur: ab ſeptemtrionibus, quà Germani primùm Marcomanni & Nariſci, deinde, in Marcomannorum fineis transgreſſi, Galli Alemanni fuêre contermini, Danubium flumen: ab oriente Ænus amnis; quo à Noricis diſterminabantur. At à meridie quibus finibus à Rhætis fuerint diſtincti, perdifficile eſt dictu; quandoquidam non modò in opidis, ſed ne in nationibus quidem enarrandis inter ſe conſentiunt auctores. *Vindelicorum ſedes & limites.*

III. Fuiſſe compluteis Vindelicorum nationes, teſtatur *Plinius* lib. *III.* cap. *XX*: *Juxta Carnos,* inquit, *quondam Tauriſci adpellati, nunc Norici; his contermini Rhæti ac Vindelici. omnes in multas civitates diviſi.* Paulò poſt: *Vindelicorum gentes IV; Conſuanetes, Virucinates, Licates, Catenates.* Ergo iv tantum fuêre in univerſum Vindelicorum nationes? Cave credas. nam, ut *Licates* à *Lico* flumine, ſic *Iſarci* ab *Iſargo* ſeu *Iſaro* amne, qui vulgò nunc eſt *Iſer*, nomen accepêre. Sed & Breunos & Genaunos Vindelicis adſcribit Horatius, dictâ odâ *XIV*. E Plinio atque Ptolemæo patet, Vennones non pertinere ad Vindelicos. Alios jam hinc locat in Vindelicia populos *Strabo*, eodem loco; *Vindelicorum etiam ſunt Eſtiones & Brigantii: opidaque eorum Brigantium & Campodunum, & Licatiorum veluti arx Damaſia.* *Vindelicorum nationes.* *Licatiorum ſedes.*

IV. Sed experiamur tandem, ecquid ſingulis Vindelicorum

rum populis suas designare possimus sedeis. *Licates* sivè *Licatii* Licum amnem adcoluêre, teste Ptolemæo.

Brigantium op.

V. *Brigantium* equidem opidum, quod hodiè vulgò est *Bregenz*, ad lacum quem Rhenus transit, *Strabo* facit Vindelicorum. at è diverso Ptolemæus, lib. *II.* Rhætis id tribuit, in horum descriptione; libro verò *VIII.* eorundem etiam facit caput. huic rarò aliàs tuta fides. heic autem eâ ratione id factum puto, quòd Rhætiam illam Romanis latiùs inter Rhenum & Ænum sumtam intellexerit; cujus universæ princeps urbs *Brigantium*. *Plinius* lib. *IX.* cap. *XVII*; *Lacus Rhetiæ Brigantinus*: idem tradunt *Solinus* cap. *XXIV.* & *Strabo* lib. *VII.* de eodem lacu. Si igitur Brigantium fuit Vindelicorum; certè Rhæti perexiguâ parte lacum attigerunt: nempè à dicto opido *Bregenz*, seu amne cognomine, pauló ultra Rheni confluentem ad vicum usque *Roschach*, terminum inter Rhætos Helvetiosque. reliquum lacus orientale latus, ad limitem usque Alemannorum, Vindelici accoluerunt. Atque hinc cognomentum etiam lacui *Brigantino* quæsitum; qua *Brigantii* populi, ab opido Brigantio nuncupati, omne hoc litus tenuerunt, & proxima hinc montana ad opida usque *Ravenspurg*, *Schüssenried*, & *Pfullendorff*. Terminus igitur hâc parte Vindelicos Rhætosque inter fuit prædictus amnis *Bregenz*.

Brigantiorum sedes.

Estionum sedes quorum Campodunum n. Kempten.

VI. Jam verò, quia *Licatiorum* fuit *Damasia*, & *Brigantiorum*, *Brigantium*; *Estionum* arbitror fuisse *Campodunum*: quod nomen etiam nunc retinet, vulgò *Kempten*. *Estionibus* igitur, mediis inter Brigantios atque Licatios, sedeis tribuo in vallibus Ilari amnis.

Bojorum sedes, qui hodie Bavari.

VII. Postremi Vindeliciæ, jamque Ænum accolentes, fuêre alienigena gens *Boji*, in Augusti Cæsaris principatu, quum à Marcomannis, Maroboduo duce, ut Germ. lib. III. cap. III. & XXX. ostensum, Bojohæmo pellerentur, in has oras transgressi; quas in hanc usque diem clarissimo jam nomine obtinent, vulgò *Bojarern* sive *Bajaren*, & contractè *Bairen*, Latinè verò loquentibus *Bavari* dicti. Fallitur Velserus; qui quid iis factum, aut quo gentium Bojohæmo pulsi concesserint, quum apud neminem veterum auctorum dispiceret, *non regione, sed regno ac dominatu eos pulsos interpretatur*. ita, uti nihilominus priscis sedibus in Bojohæmo manserint. eâque ratione, quicquid ubique auctores de Marcomannorum rebus gestis narrant, ille in Boicis suis recenset, tamquam in parte sem-

semper fuerint & Boji. In proximos, ut dixi, Vindeliciæ agros, quos etiamnunc tenent, transiisse, ostendit haud perinde obscurè *Strabo*, in libris IV. & VII. Verba ejus lib. IV. quæ Junio Silano C. Norbano Coss. id est, sexto Tiberii Imperatoris anno, tricesimo tertio anno postquam hæ regiones à Romanis devictæ, sese scripsisse, ipse ibidem testatur, hæc sunt: *Parteis verò Alpium, quæ ortum solis prospiciunt, & item quæ ad meridiem conversa sunt, Rhæti ac Vindelici tenent, Helvetiis atque Bojis finitimi: quorum Campis imminent.* Helvetiis erant contermini utrique; at Bojis Vindelici tantùm. Falluntur ii, qui ex Bojohæmo pulsos Bojos in eas Germaniæ partes concessisse, docent, quas nunc Bavarorum pars circa Nabum flumen in superiore Palatinatu tenent. Tacitus namque de Germ. Nariscos heic collocat; de Bojis verò nulla ei hoc situ mentio: quum tamen Gothinos, ultra Bojohæmum in orientem versùs incolenteis, è linguâ Gallos esse arguat, & Osos Pannonios. Fuisse eodem situ Nariscos M. etiam Aurelii Antonini imperio, patet ex Julio Capitolino. Incoluisse tamen postea has Nariscorum sedeis Bojos jam circa annum à nato cœli terrarumque Domino CCCC LXXIII. liquet ex Jornande. Errat iterum Velserus, qui Bojos circa ea demum tempora à Venedorum parte Czechis Bojohæmo pulsos, ad Nariscos abiisse censet. Fuisse Justiniani imperatoris tempestate Bojos in dicta Vindeliciæ parte, testatur haud ita obscurè *Paull. Diaconus* rer. Lang. lib. I. cap. IV. Horum autem Alemannorum Bojoariorumque fineis ita Eginhardus in vita Caroli Magni designat: *Lechus fluvius Boioarios ab Alemannis dividit.* Nam & Alemanni jam ante Justiniani tempora ex Germaniâ partim in Vindeliciam, partim in Helvetiam transierant. Certum igitur est, Bojoarios Nabum accolenteis è Vindelicia demum eò transmigrasse: in Vindeliciam autem jam inde ab Augusti Cæsaris temporibus transiisse. Verùm *Bojorum* ex Bojohæmo sub Augusto Cæsare in Vindeliciam commigrationem hactenus adseruisse, sufficiat. *Lechus fl. inter Bojoarios & Alemannos limes.*

VIII. Nomen Bojorum postea in Vindelicia variè ab inferioris sæculi scriptoribus formatum fuit: quibus passim dicuntur *Bojoarii, Bojovarii, Bajoarii, Bajovarii, Bajubarii, Baibari, Baivarii*, & postremùm *Bavari.* *Bojorum nomen.*

IX. Reliquorum populorum, *Consentaneum, Catenatum, Viruciatum*, & aliorum, quos suprà enumeravi, nomina nullis certis sitibus adsignari possunt: adeò nulla eorum exstant indicia, vel

ve-

Vindeliciæ fines. vestigia; & nugari in incertis non libet. Terminum tamen Vindeliciæ fuisse censeo ab meridie, primùm supra dictum amnem *Bregenz*; hinc montium jugum, quod inter Lichum & Ænum ad Isari usque fonteis & opidum *Innespruck* protenditur.

CAPUT IV.

De opidis Vindeliciæ.

I. IN *Vindeliciæ* opidis primum locum meretur id, quod jam ab initio caput gentis fuit, postea verò, quum in provinciam Romanorum redigeretur ipsa terra Vindelicia, *coloniæ* Romanæ nomen ac dignitatem adeptum est. *Tacitus* de Germ: *Splendidissimam Rhetiæ provinciæ coloniam* adpellat. Unam solam fuisse coloniam, satis apertè testatur, dum nomen ejus nullum proprium indicat. *Augusta Vindelicorum, colonia Rom. olim Damasia dicta,* Ptolemæo Vindeliciæ recensetur urbs *Augusta Vindelicorum*, quod vocabulum *Augustæ* nullis opidis nisi coloniis tributum. Hæc igitur illa Taciti *splendidissima Rhetiæ provinciæ colonia*. Esse eam, quæ nunc inter splendidissimas Germaniæ urbes vulgò vocatur *Augsburg*, ipsum nomen disertè indicat. Situm illius haud obscurè Tacitus monstrat, *non in ripa* Danubii, sed *penitus*, id est, intus in *provincia*. Et huc itineraria cuncta conveniunt. In capita gentium devictarum deduxisse Romanos colonias constat. Ad eumdem igitur modum haud dubiè & *Vindelicorum Augusta* suæ gentis, etiam antè coloniam deductam, fuit caput. *Strabo* lib. IV; *Licatiorum veluti arx Damasia*. *Damasia Licatiorum arx nunc Augsburg.* *Damasia* igitur procul dubio Vindelicorum *Licatiorum* caput. idque Augustæ ad Licum amnem germanum genuinumque nomen, antequam colonia devictis Vindelicis Augusti auspiciis eò deducta fuit. Huc accedit, quòd aliàs Strabo Augustæ nullam facit mentionem: quæ, ut præcipua jam ejus ætate & clarissima totius Vindeliciæ urbs, nullo pacto erat silentio transmittenda, nec *Damasiam* ullus alius auctor memorat: scilicet, quia vocabulum id in Augustæ nomen abivit. De Licatiis autem ita idem Strabo: *Ferocissimi Vindelicorum habiti sunt Licatii & Clautinatii*. Tanta igitur *Augustæ Vindelicorum* monstrari potest antiquitas; tanta antiquis etiam temporibus celebritas, ad quod dignitatis fastigium non nisi longinquioris tempo-

poris progressu evehi potuit, in gente barbara ac libera; cui nulli impetus ad integra opida de subito erigendum.

II. Porro opida in itinere ab *Arbore felice*, Helvetiorum opido (*Arbon* nunc est vulgari vocabulo, apud lacum Brigantinum) ad Augustam Vindelicorum, notantur ista in tabula & Antonini itinerario. *Brigantium* quod nunc *Bregenz*, ad caput lacus Brigantini, cui nomen inde quæsitum, cùm vocabulum, tum itineris tractus & intervallum maximè indicant. *Arbor felix n.* Arbon. *Brigantiũ, n.*Bregenz

III. *Campodunum* Antonini Straboni quoque est, dicto lib. IV. Καμπόδουνον. at apud Ptolemæum Καμβόδουνον. in tabula *Cambodunum*, in Notitia imperii *Cambidunum*. quæsitum namque id è fluminis, cui adpositum, vocabulo *Kamb*. Id opidum hodiè vulgari vocabulo dicitur *Kämbten*, sive *Kämpten*. *Campodunum n.* Kämpten.

IV. Inter *Campodunum* & *Brigantiam* memoratur locus, cui nomen *Vemania* & corruptè *Vamania*. Notitiæ imperii *Vimania*, in tabula post *Vemaniam* sequitur protinus *Viaca*. Hodiè inter *Bregenz* & *Kämpten* sunt loci *Wangen* & *Wageck*. quorum hic haud dubiè est *Viaca*, ille verò *Vemania*. De reliquo apud Ptolemæum: *Ad Rheni fluminis caput est Taxgatium*. apud Rheni fontem interpretor id hodiè opidulum *Tavetsch*, quod est ad opidum *Bregenz*. porro versùs septemtriones, *Vicus* certè nullus alius erit locus, quàm *Viaca* tabulæ. ac fortè apud Ptolemæum scriptum fuit Ούίακος, *Viacus*. *Vemania n.* Wangen. *Viaca n.* Wageck. *Taxgatium n.* Tavetsch.

V. Antonino inter *Campodunum* & *Augustam Vindelicûm* referuntur *Celius Mons* & *Guntia*. *Celium montem* esse vicum nunc *Kelmünz*, haud procul Ilaro flumine & opido *Munchrot* cùm tractus itineris, tum multò maximè nomen ipsum testatur. Id nomen loci Notitiæ imperii est *Cœlius*, sine *montis* adjectione. *Guntiam* interpretatur Rhenanus opidum *Guntzburg* ad Guntiæ amnis ac Danubii confluentes. Verùm magis placet opinio Velseri, qui *Guntzberg* interpretatur, ad fontem Guntiæ. Illud quidpe longiùs extra viam Camboduno Augustam versùs dissitum; & nimis prope habet opidum *Knaringen*, quod tabulæ esse *Grinarionem*, infrà ostendetur. cujus propinquitas tanta, uti haud facilè crediderim, fuisse & Guntioburgium tunc locum celebrem. *Eumenius* in panegyrico, Constantio Cæsari dicto refert: *Ad Danubii transitum* *Celius mons n.* Kelmünz. *Guntia n.* Guntzberg *ad fontem Guntiæ*.

Transitus Contiensis n. Guntioburgium. *tum Contiensem.* Locus certè nullus alius est, quàm qui nunc ad Guntiæ confluentem dicitur Guntioburgium: ubi etiam nunc ponte transitur Danubius.

Rostrum Nemaviæ n. Memmingen. VI. *Rostrum Nemaviæ* cum Simlero interpretor nunc oppidum *Memmingen*. Alio itinere per Vindeliciam ab Augusta Vindelicûm versûs Italiam notantur loca, quæ sequuntur.

Ad Novas. *Esco n.* Sconga. VII. An *Navore* idem sit locus, qui dicitur *ad Novas*, haud facilè dixerim. in eamdem sanè regionem iter ad *Abodiacum* tendit. Nec quidquam de *Rapis* liquet.

Abodiacū n. Fuessen. VIII. *Esconem* nullum alium esse locum, quàm qui ad Lichum amnem vulgò hodiè vocatur *Sconga*, ipsum nomen clarè indicat.

Veldidena n. Wilten. *Coveliacæ n.* Kochel. IX. *Abodiacum* Ptolemæo Ἀβουδίακον, *Abudiacum* hodiè volunt esse opidum *Füessen* eodem Licho adpositum. *Veldidena* extra controversiam hodiè est *Wilten*, ad Æni Vtiique confluentes.

Parthanū n. Parten Kirch. X. Inter *Füessen* & *Wilten* seu *Innesprug* loci sunt *Kochel* & *Parten Kirch.* quorum ille haud dubiè *Coveliacæ* tabulæ; hic verò Antonini *Parthadum*. In Notitia imperii *Parradunum*.

Scarbia n. Mitten-vvald. *Jovavū n.* Saltzburg. XI. Inter *Parradunum* igitur & *Veldidenam Scarbia* ex intervallis & itineris actu fuerit circa locum, cui nomen *Mitten vvald*. *Jovavum* esse nunc celebre opidum *Saltzburg*, postea docebitur.

Isinisca n. Monachium. XII. *Isinisca* sive *Isunisca* nulla alia est, quàm opidum *Monachium*. nam ab flumine nomen ei quæsitum quasi *Isarisca*.

Ambra n. Pruck an der Amber. XIII. Nec *Ambra* ignorari potest, quando medio fermè itinere inter Augustam & Monachium occurrit fluvius *Amber*. ad quem locum *Pruck an der Amber*, ex adverso opidi *Fürstenfeld*, interpretor *Ambram*. nisi fortè sine aliquo opido vel vico nudum fluvium *Ambram* & trajectum ejus heic intellexit Antoninus.

Ad Ænū n. Alten Hohenavv. *Pontes Tessenii.* XIV. Porro è Monachio Salisburgium versûs rectissimâ viâ transitur Ænus amnis apud opidum *Alten Hohenavv*. quod ego interpretor tabulæ locum ad *Ænum*, qui Antonino est *pons Æni*; & Notitiæ imperii *Pons Œni*.

XV. *Pontes Tessenii* fuerint vicus hodiè apud lacum Am-

Ambram, vulgari vocabulo *Tieffen* dictus. De *Urusa* tabulæ & *Bratanano* nihil liquet. *n.* Tieffen.

XVI. Iter per Danubii ripam à Samuloceni ad Æni usque confluentem per loca sequentia describitur, quo *Samulocenum* Ptolemæo dici *Alcimoennum*, esseque hodiè *Ulm*, suprà docui. *Grinario* conjicitur esse *Gnæringen*. Inde *Clarenna* nunc dicitur oppidum *Rain*, prope Lichi confluentem. *Samulocenis n.* Ulm. *Gnirario n.* Gnæringen. *Clarenna n.* Rain.

XVII. *Buriciana* & *Vetoniana* ex itineris tractu, situ in ripa, similitudine nominum & intervallo, haud dubiè nunc sunt *Burchaim* & *Winten*. *Abensperg* Notitiæ imperii dicitur *Abusina*: ex qua voce scribo *Abusena*. Nomen traxit ab amne, vulgo *Abenst* dicto; cui adposita. *Buriciana n.* Burchaim. *Vetoniana n.* Winten *Abusena n.* Abensperg.

XVIII. Inter *Vetoniana* & *Abusenam Germanicus*, haud dubiè *vicus* est opidulum *Foburg*, ad Danubii ripam, in insula, quam os Ilmii fluminis efficit, situm; quod ponte ulteriori, id est, Germanicæ ripæ adnexum. unde fortè nomen ei quondam quæsitum. *Germanicus vicus n.* Foburg.

XIX. *Celeusum* erit opidum nunc ad Abusini confluentem *Neustat*. *Celeusum n.* Neustat.

XX. *Reginum* Notitiæ imperii dicitur *Castra Regina*. Esse hodiè celebre opidum *Regenspurg*, contra confluentem *Regini* amnis, qui vulgò *Regen*, positum, nemini dubitare fas est; quando situs in Danubii ripa, maximè verò nomen convenit. Fuisse jam tunc clarum atque illustre, ex eo perspicitur, quòd tabula primariæ urbis figurâ depictum habet. Non tamen credo illis, qui id *Coloniam Augusti Tiberii* faciunt, ex nescio quo nummo, cujus inscriptio sit talis: *Col. Tiberia Augusta*. cui adjiciunt auctoritatem diplomatis Leonis III pontificis, an. ꟾↃCCXCVIII perscripti; in quo hæc leguntur verba: *Juxta muros Tiburniæ civitatis, quæ à Tiberio Cæsare Augusto ædificata est; quæ modò vulgò adpellata est Reginas purch*: Sed quid non barbara istius sæculi ignorantia & monachalis securitas somniavit prælicenterque finxit? quâ grammaticæ disciplinæ ratione à *Tiberii* nomine urbs dici potuit *Tiburnia*? quod vocabulum *Tibur* Italiæ opidum, haud procul Roma situm, maximè redolet. Multò ego malo Tacito credere; qui suo ævo sub Trajani imperii initium, quo Germaniam descripsit, unam agnoscit totius Rhætiæ coloniam, *Augustam Vindelicorum*. Quod si alia præter hanc fuisset, nec Ptolemæum nec Antoninum, nec auctо- *Reginũ seu Castra Reginæ n.* Regenspurg. *Reginum non est colonia Augusti Tiberii.*

ctorem tabulæ, nec Notitiam imperii latere potuisset: apud quos omnes altissimum ejus rei silentium; quum tamen ubique tabulæ nominentur *Augustæ coloniæ*.

Castellum s. Batava Castra n. Passavv.

XXI. *Castellum* tabulæ ex situ & itineris tractu, item ex intervallo, haud dubiè nobilis nunc est urbs *Passavv* ad Æni confluentem læva oris ripa situm. idem locus Notitiæ imperii procul dubio est *Batava*. Atque hinc ipse locus è *Batavorum* nomine dictus *Castra Batava*: & cognomine tantùm *Batava*. quod Germani postea suâ linguâ fecêre *Battavv*: & tandem aliâ dialecto, *Passavv*. Agnosco heic errorem satis turpem, per quem in Germaniæ lib. I. cap. VII. adserui, *Passavium* esse *Bojodurum*, à Bojorum transitu dictum, quia hodieque transitum vocamus *ein päß*. *Bojodurum* nunc esse *Instat*, ex adverso Passavii in dextra Æni ripa situm, postea in Norico certis probabo documentis.

Boioduru n. Instat.

Serviodurum n. Straubing

XXII. *Serviodurum*, ex situ in Danubii ripa, intervallo & nominis similitudine, deprehenditur nunc esse opidum *Straubing*.

Petrensia n. Oosterhoven.

XXIII. *Petrensia* item ex positu ad Danubium & intervallis conjicio nunc opidum *Osterhoven*.

XXIV. Loca igitur illa *Ad Lunam*, *Aquileia*, *Opia*, *Septemiacum*, *Losodica*, *Medıana*, *Icinıacum*, alio in itinere, quod medium fuit inter modò explicatum & illud ab *Augusta* Juvavium versùs, fuisse censeo. Nec tamen, quo situ singula fuerint, quidquam liquet. *Quintiana*, subintellige *Castra*, quæ notitiæ imperii vocantur *Quintana*, haud dubiè nunc sunt *Kintzen*.

Quintiana n. Kintzen.

Augustana castra n. Gaisting.

XXV. *Augusta* Antonini, sive, ut Notitia habet imperii, *Augustana*, intellige *Castra*, quidam volunt esse hodiè vicum *Gaisting*. quibus ego reclamare nolim; quando situs & nomen haud malè congruunt.

Vallatum

Summontorium.

XXVI. Ex Locis quæ inter *Abusinam* & *Augustam Vindelicûm* porro notantur apud Antoninum, *Vallatum* colligo fuisse supra opidum *Gaisenfeld*, Ilmio amni adpositum: *Summontorium* verò sive, ut Notitiæ imperii scribitur, Submontorium, supra opidum *Hohenvvart*.

Pheniana s. Pinıana. *Febiana castra,*

XXVII. Ptolemæi Φαινίανα, *Pheniana*, ad eumdem locum censeo esse, qui Notitiæ imperii plurali numero est *Pinıana* At de situ ejus nihil liquet. Ejusdem Notitiæ *Febiana Castra*, cum

Rhe-

Rhenano interpretor *Babenhausen* ad Guntiam amnem. Atque hactenus loca Vindeliciæ, quorum situs investigari potuit, explicata sunt. nunc transmisso Æno flumine, Noricum quoque lustretur. *n.* Babenhausen.

CAPUT V.

De Norico.

I. NOricorum etiam, ut Vindelicorum, complures fuisse populos, testatur *Plinius*, lib. III. cap. XX: *Norici; his conterminí Rhæti & Vindelici. omnes in multas civitates divisi.* *Noricorũ nationes.*

Quæ fuerint Noricorum civitates, seu populi, nemo recenset, præter Ptolemæum: *Sevaces, Alauni, Ambisontii, Ambidrani, Ambilici*; & qui propriè ei dicuntur *Norici.* Verùm his certi situs adsignari nequeunt. Nec termini quidem universo Norico circumscribi possint, nisi internis ejus, id est, opidis, investigatis. hoc igitur primum agatur.

II. Primo loco Danubii ripam persequemus. Heic, quæ, Norici fuerunt agri, quò commodiùs, ostendantur, primùm Pannoniæ loca, Norico proxima, explicanda erunt. *Arrabo* Fluvius est is, qui nunc *Rabe*, Danubio miscetur apud opidum ejusdem nominis. *Arrabo fl. n.* Rabe.

III. *Brigantium* igitur, quod & *Brigetio* & *Bregetio*, ex situ & intervallo deprehenditur esse nobile Hungariæ opidum, quod Latinè loquentibus *Strigonium*, vulgo *Graan* dicitur, ex adverso Granuæ fluminis & Danubii confluentium. *Brigantiũ s. Brigetio idem Strigonium n.* Graan.

IV. Hinc locus *ad Statuas*, medio situ inter Brigetionem & Arabonem, nunc dicitur *Dotis.* *Ad Statuas n.* Dotis.

V. Supra Arrabonem locus *ad Flexum*, intellige Danubii, *est Ovvar.* cui nomen inde repertum, quia amnis à Presburgio huc-usque ex septemtrionibus in meridiem deflectitur; hinc verò in ortum hibernum. *Ad Flexũ n.* Ovvar.

VI. Medius ille locus inter Arrabonem & Flexum, plurali numero *Quadrata* dictus, vicus nunc est apud ripam Danubii *Wisselburg.* *Quadrata n.* Wisselburg.

VII. Prope castellum *Muzon*, Antonini est *Motenum*, seu *Mutenum.* *Motenum s. Mutenũ.*

Gerulata n. Kerlburg.

VIII. A Flexo porro Gerulata nomen retinent, paullo detortum in *Kerlburg*.

Carnuntū n. Haimberg.

IX. *Carnuntum* ex Plinio lib. IV. cap. XII. patet ad confinium Germanorum ex adverso fuisse confluentis Mari ac Danubii; ubi nunc opidum visitur *Haimberg*. Antoninus Carnunti recenset *legionem* XIV. & Plinius quoque *Pannonica hiberna* eum locum adpellat. Orosius lib. VII. cap. XV. *M. Antoninus Verus apud Carnotum triennio jugiter exercitum habuit.* quod & *Eutropius* refert, lib. VIII. Paterculus, lib. II: *Ipse à Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est.* Plinius, lib. XXXVII. cap. III. Carnutum adfirmat esse opidum Pannoniæ. Antiquitas atque celebritas hujus urbis altior repetitur à Livio lib. XLIII. sub P. Licinio Crasso, C. Cassio Longino Cosf. anno ab urbe condita IↃLXXX. ante natum Jesum CLXIX: *Ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam urbem incolebant, alliceret.* Ceterò nomen ejus variè perscribitur: Καρνοῦς, Καρνοῦντος, id est: *Carnûs, Carnuntis*: quod & *Livius* imitatus. apud *Plinium*, dicto lib. IV. cap. XII. & *Vellejum*, *Antoninum*, *Eutropium*, & *tabulam*, item apud *Marcellinum* lib. XXX. & *Notitia* imperii est *Carnuntum*. apud eumdem verò *Plinium* dicto lib. XXXVII cap. III. & *Zosimo*, lib. II. item *Aurelio Victori* in M. Antonino, *Carnutum*: & *Orosio*, dicto loco *Carnotum*. quæ variatio etiam in Galliæ gente *Carnutum* facta est. Apud Zosimum *Carnutum* Κελτικὴ πόλις vocatur.

Æquinoctium n. Ebersdorf.

X. Porro *Æquinoctium* ex situ in Danubii ripa & intervallo, haud dubiè circa vicum *Fischemünde* fuisse colligitur. Ex positione locum cum interpretor vicum, nunc *Ebersdorf*. Antoninus inter Æquinoctium & Vindobonam habet locum, cui nomen *Ala nova*.

Ala nova,

Vindobona n. Wien.

XI. *Vindobona* est ea urbs, quæ caput nunc Austriæ, Germanis *Wien*, vulgò Latinè *Vienna*. In Notitia imperii bis legitur *Vindomana*, & apud Jornandem in libro de reb. Goth. *Vindomina*. genuina vulgò fuit unius loci adpellatio dialectis variata *Vindomana*, *Vindomina*, *Vindomona*, ut alterum Antonini habet iter; & tandem *Vindobona*. Dignitatem ostendit tabula primariæ urbis picturâ eam referens. *Ptolemæus* cum Antonino legionem ei tribuit X.

po-

poniturque ab utroque in Pannonia, quibus accedens tertius testis *Jornandes* in Gothicis. *Ptolemeus Cetium montem*, terminum inter Pannoniam & Noricum ponit supra Vindobonam. At Augusti in principatu, ætate Tiberii Vellejique nulla ejus etiamdum fuit auctoritas.

XII. Cetius eo situ nunc occurrit famigeratissimus harum orarum mons, vulgari vocabulo *Kalenberg*: quod initium est jugi, hinc à Danubii ripâ in meridiem versùs ad Leitæ fontes & opidum *Pruk an der Mure* procurrentis: ubi jam altissimi ejus vertices vulgò vocantur adcolis *Kaunperg* & *Golach*. hinc porro ceu rectâ linea in eumdem meridiem tendit ad Dravum amnem, qua oppidum ei adpositum *Dravvburg*: atque hinc denique ad Savum infra opidum Celeiam, vulgò *Cilley*, Norici omnium ab hac parte novissimum. Atque hic verus est germanusque *Cetius Mons*; quem limitem Noricum inter Pannoniamque rectè constituit *Ptolemæus*. Hactenus igitur in Danubii ripa Pannoniæ loca dicta sunt. Sequitur hinc Norici ripa. Primus Noricæ ripæ locus Antonino, Tabulæ & Notitiæ imperii dicitur *Comagena*, plurali numero. Ex situ in ripa & intervallo colligo esse nunc vicum *Langen läber*, ad confluentem amniculi, cui vulgare nomen *Anzelpach*. *Cetius mons Norici limes.* *Comagena n. Langenläber.*

XIII. *Pirum tortum*, ex situ, intervallo, ac vocabulo haud dubiè est vicus *Pixendorf*. Utrum jam olim locus fuerit Celtis *Pirntorf*; unde Romanis *Pirotorsum*: an verò vocem *tortum* Norici, vel Quadi huc transgressi, detorserint in vulgare illud *torf*, sive *dorf*, quod *vicum* significat; haud facilè dixerim. *Pirum tortum n.* Pixendorf.

XIV. Hinc recenset tabula *ad Trigisamum* qui locus ex situ, intervallo ac vocabuli similitudine, procul dubio est nunc *Tras maur*. *Trigisamū n.* Trasmaur.

XV. A Trigisamo locus *Arelate*, Rectiùs Antonino & Notitiæ imperii vocatur *Arlape*. fuit quidpe ad confluentem amnis, qui vulgò nunc dicitur *Erlaph*; quo situ nunc opidum est *Pachlarn*. Ptolemæo memoratur Ἀρέδατη, *Aredate*, pro quo hîc simulque in tabula repono Ἀρελάπη *Arelape*. *Arelape n.* Pachlarn.

XVI. Medium illum tabulæ, inter Trigisamum & Arelapen, locum, cui vocabulum *Nomare*, ex situ & vocabuli quâdam similitudine interpretor nunc opidum *Melk*. *Nomare n.* Melk.

XVII. O-

Ad Pontẽ Isis n. Ips. XVII. Opidum nunc & confluens amnis, quibus vulgare vocabulum *Ips*, videtur fuisse *ad pontem Isis*.

Lauriacũ n. Lorch. XVIII. *Lauriacum* exiguus hodiè vicus sub mænibus opidi *Ens* ad confluentem amnis ejusdem nominis. vulgò dictus *Lorch*. Veteri inscriptioni est *Colonia Aureliana Laureacensis*. Ex ruinis ejus tandem crevit propinquum opidum *Ens*.

Lentia n. Linz. XIX. In Notitia imperii bis nominatur in ripa *Lentia* seu *Lentiæ*. Esse nunc opidum *Linz*, cùm situs, tum nomen apertè testantur.

Lacus Felix, n. Ober Walsee. XX. Eidem Notitiæ inter *Lentiam* & *Arlapen* nominatur locus, cui nomen *Lacus Felix*; qui in Antonino memoratur. Esse hodie vicum *Ober Walsee*, intervallum simul & situs simulque nomen indicant.

Elegium n. Erlach. *Marinianum.* XXI. *Elegium*, nunc esse *Erlach* vicum in Danubii ripa, medio situ inter *Walsee* & *Ens*, & situs in ripa & spatium conveniunt, nec nomen perinde abhorret. *Marinianum* tabulæ, quo situ fuerit, haud facilè dixerim.

Bojodurũ n. Instat. XXII. *Bojodurum* Ptolemæus ponit in Vindeliciæ ripâ haud procul Æni confluente. quæ res mihi pridem imposuit, uti id intellexerim opidum nunc *Passavv*. Verùm dispexi, tandem Passavium Notitiæ dici *Batava castra*; Bojodurum verò censeri in Norico. Fuisse id ad Æni confluentem, quo situ nunc *Instat*, primò ex Ptolemæi positione colligo; tum ex tabula; in qua *Castellum*, quod Batavorum militum fuisse dixi, & *Bojodurum* sine ullo intervallo, aut intervalli numero conjunguntur in læva Æni ripa; ut apud Ptolemæum. A Bojorum transitu nomen ei inventum fuisse, certum est. *Bojos*, à quibus Bojoduno nostro nomen inditum, nullos alios fuisse puto, quàm de quibus Cæsar, belli Gallici comm. I. Helvetiorum expeditionem narrans, ita tradit: *Bojosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum transierant, Noreiamque oppugnarant, receptos ad se, socios sibi adsciscunt Helvetii.* Disertè adseverat, trans Rhenum incoluisse Bojos, qui postea in Noricum transiêre, Noreiamque oppugnarunt. hi igitur quâ sede trans Rhenum fuêre, nisi in Bojohæmo, & ad Lævam Danubii ripam; ut Germaniæ lib. III. cap. xxx. in Marcomannis ostendi? unde commodissimus, trajecto Danubio, in Noricum transitus. Atque huc maximè pertinet, quod *Strabo* lib. IV. de Noricorum in Bojorum agros incursionibus tradit: *Vindelici ac Norici*

rici exteriora Alpium tenent magna ex parte cum Breunis atque Genaunis. hi omnes vicinas partes cum Italia tum Helvetiorum, Sequanorum, Bojorum, & Germanorum adsiduis incursionibus vexaverunt. Lacessiti igitur Boji, tandem & ipsi in hostium Noricorum agros irruperunt simul atque perruperunt ad Noreiam usque, in Carnorum atque Italiæ confinio sitam. à quo Danubii transitu tunc *Bojodurum* nomen accepit. Hæc igitur de hujus loci origine atque nomine.

XXIII. Nunc *Bojorum deserta* videamus. Inter Noricorum tandem extremos versùs orientem fines & Pannonios fuisse Bojorum illam solitudinem, ostendit *Plinius*, lib. III. cap. XXIV: *Noricis,* inquit, *junguntur lacus Peiso, & deserta Bojorum. Jam tamen colonia divi Claudii Sabariâ, & opido Scarabantiâ juliâ habitantur.* At Norico solo illa *Bojorum deserta* non sunt adscribenda. Lacum *Peisonem* esse eum, qui hodie in Austriæ Hungariæque confinio vulgò Hungaris *Ferteu*, Her nanis *Neusideler see* vocatur, ab opido *Neusidel,* quod ei adpositum, ipse dictorum opidorum situs monstrat. *Bojorum deserta.* *Peisolacus n.* Neusideler see.

XXIV. Rectâ via in meridiem proficiscenti occurrit vicus, Peisoni lacui impositus, vulgari vocabulo *Ilmitz:* qui antiquum *Ulmi* nomen servat. *Ilm* quidpe Germanis est, quæ Latinis *ulmus.* Hinc versus ortum hibernum ab VIII millibus sequitur *Muzon:* quod antiquum esse *Motenum* sive *Mutenum*, jam antea dixi. Hinc rectâ viâ in meridiem versùs conspicitur *Scaprinus*, apud Rabonitium amnem: quod antiquæ *Scarabantiæ* vocabulum servat. *Ulmus n.* Ilmitz. *Motenum n.* Muzon. *Scarabantia n.* Scapring.

XXV. Antoninus inter Vindebonam & Scarabantiam habet *Aquas.* hæ haud dubiè nunc sunt in Austria, vulgari aquarum calidarum vocabulo *Baden.* *Aquæ n.* Baden.

XXVI. Post Scarabantiam est *Sabaria*, opidum hodiè seu castellum *Sarvar.* *Sabaria n.* Sarvar.

XXVII. Locum, cui apud Antoninum uno in itinere *Alicano,* altero verò *Halicano* vocabulum est, ex itineris ductu nunc Muro flumini impositum opidum esse existimo *Rakelsburg.* Ac fuit fortè apud Antoninum verum ejus nomen *Raclitanum.* *Alicanum seu Haclitanum n.* Rakelspurg.

XXVIII. Medium locum inter *Raclitanum* & *Sabariam,* cui vocabulum *Salla* apud Antoninum, ex itineris actu interpretor *Salla seu Salan.*

n. Fürstenfeld. opidum *Furstenfeld.* Ptolemæo dicitur Σάλα, *Sala.* In tabula locum *ad Vicesimum* intellige *lapidem* seu *milliare*, fuisse puto circa opidum *Lutenberg*, Muro impositum, infra *Rakelspurg.*

Ad Vicesimum locus.

Bojorum deserta. XXIX. *Bojorum deserta*, Straboni ac Plinio locis suprà citatis memorata, longè ab Æni ripa & Vindelicorum confinio fuêre dissita, ab iis Bojis id cognominis acceperunt qui ex Italia, à Romanis pulsi, ad Danubium concesserunt, agros verò, quos illic, antequam à Dacis delerentur, incoluerunt, Illyrici partem fuisse, id est, Pannoniæ: ut & Livium & Paterculum in Illyrico possuisse Carnuntum, suprà vidimus. Daci verò, antequam à Sarmatis Jazygibus pellerentur, teste Plinio suprà citato, inter Danubium & dextram Pathissi ripam proximè Bojos incoluerunt. *Strabo*, lib. V. Quando autem Boji à Dacis deleti, agrique eorum deserti, redditi fuerint, ostendit idem *Strabo* postea, lib. VII. à Getis scilicet suo tempore deletos esse & Bojos, & Tauriscos, qui sub Critasiro fuerant

Juvavum n. Salisburgium. XXX. In itinere quod tabula habet, sequuntur reliqua ad *Juvavum* atque inde ad Laurjacum usque. *Jovavum* illud seu *Juvavum* esse *Salisburgium*, jam *Eginhardus* in vita Caroli Magni, & item *Sigebertus* pronuntiaverunt. Coloniam fuisse Romanorum, duæ testantur inscriptiones. Antequam colonia eò Hadriani auspiciis deducta, putant fuisse Γαυανόδουρον *Gavanodurum*: coloniâ autem deductâ, nomen hoc mutasse in *Juvaviæ* vocabulum, à *juvando* desumptum.

Gavanodurum post Juvavia.

Badacum n. Bamburg. XXXI. *Bidajum* tabulæ & veteri inscriptioni est *Bedajum*; Ptolemæo verò & alii inscriptioni *Badacum*; inscriptiones *Augusta Badacum*. Fuit igitur & ipsa *colonia*. Ex intervallo, simulque ex itineris tractu, nec non ex nominis similitudine conjicio, hodie esse opidum *Bämburg*, ad *Alazam* flumen, quod in Ænum defluit.

XXXII. Quæ tabulæ est *Artobriga*, ipsa situm ad fluminis ripam voce *Brige* indicat. Ex intervallis itaque & itineris ductu interpretor eam hodie vicum *Lebnavv*, infra opidum *Lauffen*, Juvavo amni adpositum.

Artobriga n. Lebnavv.

Ovi-

XXXIII. *Ovilia, Ovilanis, Ovilabis, Ovilavis, Ovilatus*, in veteri quadam inscriptione dicitur. *Colonia Aurelia Antoniniana Ovil.* Ad Traunum amnem hodiè est nobile opidum *Wels*: cujus nomen & situs dictæ coloniæ convenit. Nomen verò ejus credo olim vulgò fuisse Noricis *Willabs*: quod Romano ori formatum *Ovilava*. *Ovilava n. Willabs.*

XXXIV. *Laciacum* ex itineris ductu & intervallo interpretor opidum nunc *Gemünde*, ad lacum cognominem positum. Locus medio verè situ inter *Jovavum* & *Laciacum Tarnanto*, circa arcem fuit *Wissenstain*. Ab altera parte *Tergolape* inter *Laciacum* & *Ovilaba*, ex itineris tractu & intervallis, item ex vocabulo, hodiè esse colligo supra dictum monasterium *Lampach*. *Joviacum* Notitia etiam imperii memorat. at quo situ vel hoc, vel *Stanacum* fuerit, planè nihil liquet. *Laciacum n.* Gemünde. *Tarnanto. Tergolape. Joviacum. Stanacum.*

XXXV. Porro iter ab *Ovilabis Petavionem* usque describitur per ea loca, ex quibus *Petavio* & *Celeja* nomina hodiéque servant, hoc *Cillei*, illud *Pettavv* dictum. Illud dicitur *Petavio, Poetovio, Petovio*: Ptolemæo παζόυιον, *Patavium*, Pannoniæ opidum. *Celeia* κελεία ponitur in Norico eidem Ptolemæo & Plinio. *Ragando*, circa monasterium *Seitz* fuisse colligo. *Petavio n.* Pettavv. *Celeia n.* Cillei. *Ragando.*

XXXVI. *Varunum* rectius *Virunum*, ex consensu Plinii, Antonini ac Ptolemæi judico; quorum huic Græcè scribitur Οὐίρουνον, interpretor nunc opidum *Folkmark*, ad Dravum amnem. nam *Juenna* tabulæ ex nomine & itineris tractu sine controversia est *Jaunstein*: & ejusdem tabulæ *Saloca*, primus à *Varuno* locus in itinere versùs *Aquileiam Carnorum*, procul dubio nunc est *Selch*, vicus superioris Carniolæ. *Varunũ n.* Folkmark. *Juenna n.* Jaunstein. *Saloca n.* Selch.

XXXVII. *Colationem*, ex ductu itineris atque intervallis, fuisse colligo ad Sanam flumen, medio situ in duos vicos *Altenburg* & *Presburg*. alterum verò locum, cui pluralis numeri vocabulum *Upellis*, iisdem argumentis pono in eâdem ripâ supra vicum *S. Peter*. Inter hos duos locos censeo fuisse *Santicum* Antonini, vulgò nunc *Saaneck*: quod Ptolemæo Σιαντικὸν, *Sianticum*. An- *Colatio. Santicum. n.* Saaneck.

Sabatica n. Sunebendkirch. *Adpontem n.* Muravv. *Noreia n.* Neumark. *Matucaiũ.* tonini *Sabatinca*, ex vocabulo & itineris tractu haud dubiè nunc est vicus *Sunebendkirch*. Locus tabulæ *ad Pontem*, fuit ad Murum flumen. Ideoque ex ductu itineris interpretor eum locum nunc dictum opidum *Muravv*. Hinc *Noreia* erit opidum *Neumark*. Medio situ *Noreiam* inter & *Virunum* locus, cui nomen *Matucaium*, fuisse censeo circa arcem *Eberstain*. *Stiriate* ex nomine & itineris actu haud dubiè nunc est *Steir* im *Stoder*.

Stiriate n. Steir *im* Stoder. *Viscelli n.* Obervveltz. *Tarturſani.* *Gabromagus.* *Tutatio.* *Vetoniana.* *Ernolatia.* XXXIIX. Inter *Pontem* & *Stiriate* locum, cui pluralis numeri vocabulum *Viscellis*, ex nomine interpretor *Ober Weltz*. Alter ille locus, cui nomen *Tartur ſanis*, videtur fuisse circa *Roten man*. *Gabro magum* ad fluminis fuisse ripam, indicat vox *mage*. locum igitur hunc ex itineris ductu & intervallis judico fuisse circa caput fluminis *Krems*, quà vicus ei adpositus, vulgari vocabulo *Heilige Kreutz*. Medio situ inter *Gabromagum* & *Ovilaba Tutatio*, sive, ut tabula habet, *Tutastio*, fuit circa arcem *Leonpach* & vicum *Ried*. dicto flumini adpositum. Medio iterum situ inter hunc & Ovilaba fuêre *Vetoniana*. & rursus inter eumdem Tutastionem & Gabromagum, circa visum *Hall* fuit *Ernolatia*.

Cuculli n. Kuchel. *Alpes n.* Tauren. *Vocarium n.* Wagrã. *Anin.* Grooſſ Arel. XXXIX. Porro aliud iter in tabula describitur per idem Noricum. Cujus *Cuculli* sive *Cuculle* Engippio memorantur, in vita divi Severini, cap. xI Nomen ejus loci hodieque manet ad flumen *Jovavum*, vulgò *Kuchel* dictum. *Alpes* hoc itinere nullæ aliæ esse possunt, quàm quæ hodiéque hoc tractu sic adpellantur aliâ dialecto *Tauren*. *Vocarium* inter *Alpes* & *Cucullos*, Ptolemæo dicitur Ὀυαχόειον, *Vacorium*. Eum locum ex itineris ductu & intervallo, item ex nominis quadam similitudine dixerim esse nunc vicum *Wagram*. Locum tamen, cui vocabulum *Ani*, puto ad amniculum fuisse, cui nomen nunc vulgare *Grooß Arel*.

Graviacũ n. Gurk. *Claudia n.* Clauſen. XL. *Graviacum* ex ductu itineris & vocabuli similitudine fortè fuerit opidum *Gurck*, ad Fluvium cognominem. De reliquis locis nihil liquet. Claudiam Plinii interpretor nunc vicum *Clausen*, haud procul opido *Marquartstain* & lacu, cui vulgare vocabulum *Chimsee*. Ptolemæo est oppidum Κλαυδίϊον, *Claudivium*, adversus confluentem Regini amnis in Danubii ripa. at quum is auctor

tam

tam frequenter deprehendatur esse falsus; haud equidem dubitaverim, quin idem intellexerit opidum, quod *Claudia* dicitur Plinio.

XLI. Porro iter apud Antoninum describitur per hæc loca: *Aquileia*, florentissima quondam urbs, nunc in exiguum vicum redacta, incolis eodem nomine manet: Germanis dicitur *Aglar*; haud procul intimo Adriatici sinus recessu. Locus quoque *Adtricesimum*, intellige *lapidem* seu *milliare*, eodem nomine manet, vulgo incolis dictus *Tricesimo*, ad *Turrum* flumen; quod vulgò est *Torre*. *Julium Carnicum* item nomen retinet, paullo vitiacum *Zuglio* incolis, quod reliquis Italis scribitur *Giuglio*. Hinc porro versus septemtriones occurrit opidum *Lientz* ad Dravi Isolæque amnium confluentes, quod ex itineris tractu, & nomine deprehenditur esse Antonini *Loncium*. Inde in occidentem solis hiberni versùs progredienti conspicitur opidum *Doblach*: quod Plinii, Ptolemæi, atque Antonini interpretor *Aguntum*. Ab hoc versùs septemtriones, seu occasum solis æstivi millibus passuum XVII abest locus *Lutach*, prope opidum *Daufers*: quem *Littamum* Antonini interpretor. Hinc reliqua *Sebatum*, *Vipitenum*, *Veldidena*, nunc *Suneberg*, *Sterzingen*, *Wilten*, extra Noricum sita, Rhetiæ fuê re loca. Ceterùm *Æmonia* Plinii, nomen nunc retinet in opido *Æmone*. *Teurnia* ejusdem Plinii est Τεὔρνια Ptolemæo. hanc ex situ apud Dravum versùs fontem amnis interpretor opidum nunc celebre hoc tractu *Villach*.

Aquileia n. Aglar. *Ad Tricesimum* n. *Tricesimo*. *Julium Carnicum* n. Zuglio. *Loncium* n. Lientz. *Aguntū* n. Doblach. *Littamus* n. Lutach. *Sebatum* n. Suneberg. *Vipitenum* n. Sterzingen. *Veldidena* n. Wilten. *Æmonia* n. Æmone. *Teurnia* n. Villach.

XLII. Atque hæc ferè sunt loca *Veteris Norici*, quorum situs investigari potuerunt. Limites igitur nunc statuo universo Norico, præter *Ænum* & *Danubium amnes, montemque Cetium*, cujus tractum jam antea descripsi ad Celeiam usque opidum & Sanæ, Savique confluentes, hinc porrò aliud montium jugum, quod à dictis confluentibus inter Savum & Sanam ab ortu in occasum ad Sanæ fontem procurrit; inde verò inter Savum & Dravum ad Savi primùm, dein, jam Alpium Carnicarum Noricarumque nominibus, ad Natisonis fontes: hinc verò in septemtriones versùs ad fontem Fellæ amnis, qui apud oppidum *Venzono Tilavemto* redditur: à dicto porrò fonte in occasum versus ad vallem usque cui vulgare vocabulum *Inchiaro*. per hujus medium linea inter *Æmoniam*,

Norici limites.

niam, & *Julium Carnicum* ex ortu in occaſum ad montem usque *Setium*, qui amnes *Deam Gailam* & *Plavim* fundit, ductâ, Noricos ab Carnis ſubmoveo, hinc porro eodem jugo ad fontem usque Rientii amnis, & hinc ipſo amne ad vicum usque *S. Lorentz* & confluentem Aichæ fluminis, tandem alio hinc jugo, quod & ipſum pars Alpium ad Ænum usque & opidum *Innespruck* procurrit, ab Rhætis diſpeſco.

CAPUT VI.

De Danubio & aliis Vindeliciæ Noricique fluminibus.

I. ORdo nunc poſtulat, uti etiam fluminum, quibus maximè riguæ ſunt hæ terræ, antiqua memoria dicatur. In his primum locum ſibi vendicat *Danubius* totius Europæ maximus. hinc illud Ovidii, de Ponto lib. IV, eleg. x.

Danubius fl. Iſter. quoque dictus.

> *Innumerique alii, quos inter maximus omnes*
> *Cedere Danubius ſe tibi Nile negat.*

Pars ejus tantum, quatenus Germani Vindelicique ac Norici olim accoluêre, & ex his gentibus amnes in eum confluentes hoc loco dicentur. Nomen illius eſſe geminum apud auctores *Danubius* & *Iſter*, vulgò notum eſt. Cauſa gemini nominis eadem, quæ aliis magnis amnibus, Nilo, Euphrati, Tigri, & aliis, nempe ex accolarum gentium diverſitate. *Stephanus*: ſuperiore parte, quà Germaniam & vetuſtisſimum illud Illyricum præterfluebat, dictum fuiſſe *Danubium*, inferiori autem, quà Getas & alias Thracicas Scythicasque gentes abluit, *Iſtrum*, optimi teſtantur auctores. *Strabo*, lib. VII. *Mela*, lib. II, cap. I. *Plinius*, lib. IV, cap. XII. *Ptolemæus* in Daciæ deſcriptione. *Appianus* in Illyricis. *Jornandes* in Gothicis: *Linguâ Beſſorum Hiſter vocatur.* Besſi verò Thracica fuêre gens. Notandum, Græcis auctoribus ut plurimum uſurpari *Iſtrum*, tam ſuperiori quàm inferiori parte.

II. De ortu amnis falsa prodidit *Herodotus* lib. II. Herodotum haud dubiè sequutus *Aristoteles* Meteorol. lib. II. cap. XIII. De Danubii verò ortu sic Mela, dicto loco: *Apertis in Germania fontibus alio, quàm desinit, nomine exoritur.* *Tacitus* de Germ. *Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effusus.* idem Plinius tradit dicto loco. *Marcellinus*, lib. XXII: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes confines limitibus Rheticis.* *Jornandes*, in Gothicis: *Danubius, in Alemannicis arvis exoriens.* In Alemannorum finibus oriri hunc amnem, ex aliis etiam auctoribus ostendi in Germaniæ lib. III. cap. IV. *Abnobam* montem, versùs septemtriones ab Danubii fonte situm, eodem libro, cap. XLVIII. descripsi. ubi etiam monstratum, *Alpium* nomen etiam ultra Danubium & olim pertinuisse & nunc pertinere. At super Danubii fonte ingens hodieque est inter scriptores certamen. Vicus est, vulgari vocabulo *Eschingen* dictus, in ejus medio fons est aquis perennibus atque copiosis, exiguo muro inclusus, longitudine XXVI circiter pedum, latitudine XVII, in humo planâ atque aperta; cui imminet templi cœmiterium paullo elevatius. hinc amnis vicum egressus, mox *alios duos* amniculos, altiùs ortos, quibus vocabula *Prege* & *Brige*, recipit. à fonte ipse vicus cognomen accepit, vulgò *Donasching* dictus. nec ullus alius accolis agnoscitur hodiè Danubii fons. Interim tamen non defuerunt, qui hunc esse verum ejus amnis fontem, ab antiquis auctoribus designatum, negarent. quibus gemina hujus opinionis ratio fuit: primò quia veteres auctores ad unum omnes non in plano, sed montoso loco eum oriri tradunt; tum quia prædicti duo amniculi altiùs, quàm iste vulgò habitus Danubii fons, in cacumine montis, XV millibus passuum à dicto vico *Donesching* dissiti, exoriuntur: qui ob id ipsum rectiùs pro Danubii fontibus sint habendi. Altera hæc ratio quàm sit imbecilla, vel sexcenti in orbe terrarum convicerint aliorum amnium fontes, qui longè inferiùs oriuntur fluviis in eos postea incidentibus. Nec prima ratio multò probior: quando disertè testatur *Mela*, *apertis* Danubium *exoriri fontibus*; & *Jornandes*, *in arvis Alemannicis*, neque montium cacumina rectè dixeris *arva*: quæ nomen ab *arando*, ut *pascua* à *pascendo* habent. Sic *Marcellinus* lib. XXII. non in ipso monte, sed prope montem oriri amnem,

Danubii fontes.

amnem, testatur. Verba ejus hæc sunt: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes, confines limitibus Rheticis. Molle* autem illud & *clementer editum Abnobæ montis jugum* nullum aliud intellexit *Tacitus*, quàm cœmiterium illud leniter elevatum, sub quo fontis est scaturigo. Huc adde, quæ *Strabo* lib. VII. tradit: *Unius diei iter ab lacu progressus Tiberius, vidit Danubii fontes.* At Brigæ fons XL millia passuum ab lacu Brigantino, de quo heic loquitur Strabo, abest. quot millia Tiberium, haud dubiè non solùm, sed cum bona exercitus parte, si non integro, ut in hostico, uno die confecisse quis credat? At vicus *Donaschingen* cum fonte suo XXXVI circiter millia tantum à dicto lacu distat. Hunc igitur Danubii fontem vidisse Tiberium, certum est. Nec te moveat, quod πηγὰς dicit Strabo, non πηγὴν, sic enim solent Græci pariter atque Latini auctores plurali numero etiam eorum amnium adpellare *fontes* atque *ortus*, & consimili modo ἐκβολὰς & *ostia*, quos unum tantùm *fontem*, unumque *ostium* habere constat.

Tres fluvii in Danubium confluentes sunt vulgò Bregentz Nabe March.

III. Nunc ii dicantur amnes, qui per Germaniam Vindeliciamque & Noricum in Danubium confluentes, memoriam in antiquorum scriptorum monimentis expressam habent. A Germanica ripa tres memorantur sine nominibus Ptolemæo, in descriptione Germaniæ magnæ, esse eos, quorum primus in Suevia, vulgò nunc dicitur *Bregenz*, apud opidum *Laningi*; alter *Nabe*, Bavariam superiorem seu transdanubianam secans; tertius in Moravia, vulgò Germanis *March*, Slavis *Moravva*; Germaniæ, lib. III. cap. XXIX. docui. Priores duo nullum apud veteres auctores nomen habent. tertium Plinio atque Tacito dici *Marum*, eodem loco, & cap. XXXI. ostensum est.

Regen fl.

Cusus amnis n.

IV. Prope Nabi ostium Fluvius, qui vulgò nunc dicitur *Regen*, quamvis ab antiquis Romanorum auctoribus non memoretur, tamen jam tum apud Romanos nomen habuisse eum *Regini*, *Castra Regina*, confluenti ejus in Danubii dextra ripa opposita, disertè testantur. Cusum in Quadis, Tacito an-

nal. lib. II. memoratum, nunc esse vulgò *die Wage* in Hungaria, Germaniæ lib. III. cap. XXXI. docui. *Granua* in iisdem Quadis. Antonino imperatori in vita ejus memoratus, nunc nomen in eadem Hungaria retinet, vulgò *Grane* dictus. Hi igitur à læva ripa Danubium petunt amnes.

Granua fl. n. Grane.

V. A dextra ripa primus est *Ilargus*, vulgò nunc *Iler*, Sueviam secans, Tiberii olim victoriâ adversus Vindelicos nobilitatus. *Pedoni* Albinovano carmine ad Liviam, & *Dioni* lib. LIV. memoratur. Vulgò variè dicti amnis vocabulum scriptum est in variis exemplaribus, *Itargus*, *Itargis*, & *Iturgus*, *Iturgis*. ex quibus doctissimi etiam viri fecerunt *Isurgis* & *Isurgus*. Ego vocem variè vitiatam intrepidè corrigo in Ilargus: esseque eum amnem, qui nunc in Suevia dicitur *Iler*, audacter pronuntio.

Ilargus fl. n. Iler.

VI. Sequitur hinc *Guntia*; vulgò nunc *Guntz*: à quo opidum seu castellum juxta situm eodem nomine, ut suprà cap. IV. ostensum, Antonino & Notitiæ imperii memoratur; & *Gontiensis Danubii transitus* Eumenio in panegyrico, Constantio Cæsari dicto. Proximus hinc, famæ jam multo celebrioris *Licus*, sive *Lichus*; vulgò nunc *Lech.*

Guntia fl. n. Guntz.
Licus seu Lichus fl. n. Lech.

VII. Infra Licum est *Isarus*, sive *Isargus*, vulgò nunc *Iser* dictus. Ab hoc Plinio dicuntur accolæ *Isarci*. In Isarum confluit *Ambra*, vulgò nunc *Amber*.

Isarus n. Iser.
Ambra n. Amber.

VIII. Sequitur hinc nobilissimus *Ænus*, vulgò hodie *In*; præter *Strabonem*, *Tacito* quoque, historiar. III. *Arriano* in rebus Alexandri magni, *Ptolemæo* in Rhætiæ ac Norici descriptione, *Antonino*, *Tabula* & *Notitia* imperii celebratus. Tacito, Ptolemæo & Antonino, *Aenus*. In tabula equidem est *Enus*; ut & apud Arrianum Ἔνος. In *Aenum* à dextra ripa confluit *Jovavus* sive *Juvavus*, vulgò nunc *Salza* dictus.

Ænus fl. n. In.
Jovavus seu Juvavus fl. n. Salza.

IX. Sequitur inde amniculus *Isis*, vulgò *Ips*: ad cujus confluentem in Danubium locus tabulæ vocatur *Ad pontem Isis*. Haud procul hoc est *Arelapes* sive *Arlapes*, vulgò nunc *Erlaph.* ad cujus confluentem opidum Ptolemæo ac tabulæ est *Arelape*, Antonino ac Notitiæ *Arlape*.

Isis fl. n. Ips.
Arelapes seu Arlapes n. Erlaph.

Murus fl. n. Mure. X. Hi igitur sunt amnes, qui in Vindelicia ac Norico Danubio miscentur. In eodem Norico, seu Alpibus Noricis oriuntur celebratissima flumina *Dravus* & *Savus*, vulgò *Dravv* & *Savv*, longè extra Noricum in eumdem Danubium sese evolventes. Medium Noricum secat *Murus*, sive *Mura*, vulgò *Mure*, unde Ptolemæo superioris Pannoniæ opidum μυρόελα, *Muroela*, quod ex nomine ac situ interpretor celeberrimum nunc Stiriæ opidum *Grätz*. Atque hæc sunt, quæ de Vindelicia ac Norico, veteris Illyrici partibus, in præsens dicere habui. Plura de iis dici posse, haud nescius sum. Verùm ego, quod promiseram, πάρεργον satis abundèque perfeci.

Muroela. n. Grätz

FINIS.

INDEX

Rerum, quæ his libris continentur, locupletissimus.

Poly-

Au-

AVE-

Bel-

Be-

 BO-

Bri-

Con-

Cre-

DE-

Deus

Er-

G.

Ga-

IN

zig,

Hu-

Igno-

In-

K.

 Le-

Mage-

Quem

dictus

Nu-

P.

Præ-

Sarmi-

vum

Skan

T.

terrã

V.

 Ulixes

wehr.

Y

Z

FINIS INDICIS.